

სამართლის ჟურნალი

თსუ იურიდიული ფაკულტეტი

№1, 2025

სარჩევი

სულხან ონიანი

ქართული სამართლის ძეგლებში არსებული ერთი იურიდიული ფორმულის შესახებ

თამარ კაციტაძე

სარგებლის სამართლებრივი რეგულირება კერძო ავტონომიის კონტექსტში ძველი ქართული სამართლის მიხედვით

ნინო ჟვანია

გადაბირება და შეგუიანება, როგორც დანაშაულის ჩასადენად ადამიანის ნაქებების (თანამონაწილეობის) სახეები ძველ ქართულ სისხლის სამართალში

ბესარიონ ზოიძე

სამართლის ეროვნულობის საკითხი ევროპულ სამართალთან
ჰარმონიზაციის პროცესში

ნათია ჩიტაშვილი, ირაკლი ბურდული

სატრანსპორტო ექსპედიციისა და გადაზიდვის ხელშეკრულებათა გამიჯვნის უნიფიცირებული კრიტერიუმები სამართლებრივი პასუხისმგებლობის კონტექსტში

ეკა ზარნაძე

ალიმენტზე ბავშვის უფლების რეალიზების გამოწვევები კანონმდებლობასა და სასამართლო პრაქტიკაში

ეკატერინე ახალკაცი

სანოტარო აქტის აღსრულების პრობლემატიკა

ირაკლი ლეონიძე

საადგილმამულო მეურნეობის საერთო ქონებაზე სამკვიდროს გახსნა

მარიკა ტურავა

პროდუქტის წარმოშობის პრეფერენციული და არაპრეფერენციული წესები და მათი მნიშვნელობა საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში

ნანა უზნაძე

ექიმის უმოქმედობით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების პრობლემატიკა სამედიცინო სამართალში

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
იურიდიული ფაკულტეტი

სამართლის ჟურნალი

№1, 2025

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

UDC (უაკ) 34(051.2)

ს-216

მთავარი რედაქტორი

ირაკლი ბურდული (პროფ., თსუ)

სარედაქციო კოლეგია:

გიორგი დავითაშვილი (პროფ., თსუ)

გიორგი დგებუაძე (ასოც. პროფ., თსუ)

გიორგი ხუბუა (პროფ., თსუ)

ბესარიონ ზოიძე (პროფ., თსუ)

თამარ ზარანდია (ასოც. პროფ., თსუ)

თევდორე ნინიძე (პროფ., თსუ)

ლადო ჭანტურია (პროფ., თსუ)

ლაშა ბრეგვაძე (პროფ., თსუ; თინათინ წერეთლის სახელობის სახელმწიფოსა
და სამართლის ინსტიტუტის დირექტორი)

ლელა ჯანაშვილი (ასოც. პროფ., თსუ)

ნუგზარ სურგულაძე (პროფ., თსუ)

პაატა ტურავა (პროფ., თსუ)

ნათია ჩიტაშვილი (ასოც. პროფ., თსუ)

ბერნჰარდ კემპენი (პროფ. კიოლნის უნივერსიტეტი)

კრისტიან ფონ კოელნი (პროფ. კიოლნის უნივერსიტეტი)

არტაკ მკრტიჩიანი (პროფ., ლა კორუნიის უნივერსიტეტი)

დარიუშ შპოპერი (პროფ., პომერანიის უნივერსიტეტი სლუპსკში)

იან ლიდერი (პროფ., ფრაიბურგის უნივერსიტეტი)

ტიცინა ქიუზი (პროფ., ზაარლანდის უნივერსიტეტი)

ხოსე მარია დე დიოს მარსერი (პროფ., ბარსელონას ავტონომიური უნივერსიტეტი)

ჯოან ლუის პერეს ფრანსეჩი (პროფ., ბარსელონას ავტონომიური უნივერსიტეტი)

მმართველი რედაქტორი

ნათია ჩიტაშვილი (ასოც. პროფ., თსუ)

ტექნიკური რედაქტორები:

ირაკლი ლეონიძე

ანა მღვდელაძე

გამოქვეყნებული სტატიის შინაარსის სისწორეზე პასუხისმგებელია ავტორი და მისი მოსაზრებები შეიძლება არ გამოხატავდეს ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიის წევრთა შეხედულებებს.

ჟურნალი ფლობს საერთაშორისო ლიცენზიას **CC BY-SA**

გამოცემულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საუნივერსიტეტო საგამომცემლო საბჭოს გადანვევებით

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობა, 2025

P-ISSN 1987-7668

E-ISSN 2720-782X

ჟურნალის ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: www.jlaw.tsu.ge

შინაარსი

სულხან ონიანი

ქართული სამართლის ძეგლებში არსებული ერთი იურიდიული ფორმულის შესახებ..... 7

თამარ კაციტაძე

სარგებლის სამართლებრივი რეგულირება კერძო ავტონომიის კონტექსტში
ძველი ქართული სამართლის მიხედვით 24

ნინო ჟვანია

გადაბირება და შეგუიანება, როგორც დანაშაულის ჩასადენად ადამიანის ნაქეზების
(თანამონაწილეობის) სახეები ძველ ქართულ სისხლის სამართალში..... 36

ბესარიონ ზოიძე

სამართლის ეროვნულობის საკითხი ევროპულ სამართალთან
ჭარმონიზაციის პროცესში 46

ნათია ჩიტაშვილი, ირაკლი ბურდული

სატრანსპორტო ექსპედიციისა და გადაზიდვის ხელშეკრულებათა გამიჯვნის
უნიფიცირებული კრიტერიუმები სამართლებრივი პასუხისმგებლობის კონტექსტში 86

ეკა ზარნაძე

ალიმენტზე ბავშვის უფლების რეალიზების გამოწვევები კანონმდებლობასა
და სასამართლო პრაქტიკაში..... 103

ეკატერინე ახალკაცი

სანოტარო აქტის აღსრულების პრობლემატიკა 124

ირაკლი ლეონიძე

საადგილმამულო მეურნეობის საერთო ქონებაზე სამკვიდროს გახსნა 144

მარიკა ტურავა

პროდუქტის წარმოშობის პრეფერენციული და არაპრეფერენციული წესები
და მათი მნიშვნელობა საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში 154

ნანა უზნაძე

ექიმის უმოქმედობით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების პრობლემატიკა
სამედიცინო სამართალში 184

გიორგი ქირია

დიფამაცია როგორც მიუღებელი შემოსავალი 205

გვანცა ხასია

ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე უსაფრთხოების ნორმების
დაცვაზე პასუხისმგებელი სუბიექტი 258

ლავრენტი მაღლაკელიძე

განმეორებით გასამართლებისა და მსჯავრდების აკრძალვის (*ne bis in idem*)
პრინციპის გამოყენება ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა
და ეროვნული სასამართლოების პრაქტიკაში..... 275

სოფიო ლასარეიშვილი

ფარული საგამოძიებო მოქმედებების განხორციელების ვადა,
როგორც პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებაში ჩარევის
ინტენსივობის განმსაზღვრელი კრიტერიუმი 314

ანზორ მახარაძე

დაზარალებულის ვიქტიმურობის პრობლემები სასამართლო განხილვის ეტაპზე 334

ლევან ძნელაძე

ორგანიზებული დანაშაული, როგორც თანამედროვე პერიოდის
ტრანსნაციონალური საფრთხე..... 350

ნინო მონასელიძე

პერსონალური მონაცემების სახიფათო გავრცელება და თანმდევი
სამართლებრივი შედეგები..... 383

პაატა ტურავა, გვანცა ვარამაშვილი

ასოცირების შეთანხმება, როგორც ქართული გარემოს დაცვის
სამართლის ჰარმონიზაციის პროცესი 391

ხათუნა ლორია, თათია ბარაქაძე

სასამართლოს მიერ სადავო საკითხის გადაუწყვეტლად ინდივიდუალური
ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ბათილად ცნობა და ახალი აქტის
გამოცემის დავალება – დაინტერესებული პირის უფლების დაცვის
ეფექტური საშუალება?..... 407

შალვა ყიფშიძე

სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა, როგორც განსაკუთრებული
მნიშვნელობის რესურსი და მისი პრივატიზების პრაქტიკული ასპექტები 425

მარიამ ბერბიჭაშვილი

გასაჩივრებული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების
შეჩერებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების პრობლემური საკითხები,
ადმინისტრაციულ და სამოქალაქო სამართალწარმოებაში დადგენილი სტანდარტების
ურთიერთგამიჯვნის ძირითადი ასპექტები..... 441

კონსტანტინე კორკელია

ბუნებრივი კატაკლიზმების თავიდან აცილების მარეგულირებელი
კანონმდებლობა და პრაქტიკა საქართველოში და მათი შესაბამისობა
ადამიანის უფლებათა ევროპულ სტანდარტებთან..... 459

ლია აბლოთია

სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნის თავისებურებები..... 484

ნანა ღვალაძე

საქართველოსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის ექსტრადიციის
შესახებ ხელშეკრულება – სამართლებრივი ანალიზი და აღსრულებასთან
დაკავშირებული პერსპექტივები 499

მარინა ლონდარიძე

გამოხატვის თავისუფლების არსი დემოკრატიულად მართულ სახელმწიფოში..... 513

ანდრეას კანი, დევიდ კ. დონალდი, გიორგი მახარობლიშვილი (მთარგმნელი)

დირექტორის ერთგულების მოვალეობა 521

თამარ ებრაღიძე

ვინც არ გავიწყდება 537

სულხან ონიანი*

ქართული სამართლის ძეგლებში არსებული ერთი იურიდიული ფორმულის შესახებ

სტატია ეძღვნება ქართული სამართლის ძეგლებში არსებული ერთი იურიდიული ფორმულის ანალიზს. ეს ფორმულა ხშირად გვხვდება მეფისა თუ სხვა მაღალი იერარქების განკარგულებებში და, იმდროინდელ საზოგადოებაში არსებული წარმოდგენების თანახმად, ითვლებოდა საბუთის ადრესატისადმი მიმართულ მძლავრ სოციალურ ბერკეტად, რომელიც ხელს უწყობდა დოკუმენტის ავტორის ნების აღსრულებას.

საკვანძო სიტყვები: ძველი ქართული სამართალი, სხვისი ცოდვების საკუთარ თავზე აღება, მეფე, ფიცი.

1. შესავალი

სამართალი სოციალური ურთიერთობების მოწესრიგების ერთ-ერთი ძირითადი ინსტრუმენტია, ამიტომ ნებისმიერ ეპოქაში სწორედ მასში აისახება იმ პერიოდის საზოგადოებაში გაბატონებული შეხედულებები. შეიძლება ითქვას, რომ, გარკვეული თვალსაზრისით, სამართალიც „მოთხოვნისა და მიწოდების“ კანონს¹ ემორჩილება.

მაგალითად, დღევანდელ სისხლის სამართლის კოდექსში რომელიმე დანაშაულისათვის სასჯელის სახედ „გაპარსვის“ განსაზღვრა სრულიად წარმოუდგენელია. იგი თანამედროვე იურისტებსა და, ზოგადად, ქართულ საზოგადოებაში, უკეთეს შემთხვევაში, ღიმილს გამოიწვევს, მაგრამ გიორგი V-ის „ძეგლისდების“ (1334-1335 წწ.) მე-2 მუხლში სანქციის ერთ-ერთ სახედ გვხვდება, რაც სულაც არ არის გასაკვირი – გიორგი ბრწყინვალე მაშინდელი რეალობის შესაბამისად მოქმედებდა. მას რომ თანამედროვე ეპოქაში ეცხოვრა, ბუნებრივია, მსგავსი კანონის მიღება არასდროს მოაფიქრებოდა.

მეორე მაგალითად შეიძლება უახლესი წარსული მოვიხმოთ: საბჭოთა პერიოდის (1960 წ.) ქართული სისხლის სამართლის კოდექსი „ქორწინების მიზნით“ ქალის მოტაცებას დამოუკიდებელ დანაშაულად განიხილავდა.² ეს ნორმა 1999 წლამდე უწყვეტად მოქმედებდა. დღევანდელი გადასახედიდან კი (ე.ი. სულ რაღაც 25 წლის შემდეგ), ასეთი დისკრიმინაციული შინაარსის ნორმის თანამედროვე კანონმდებლობაში არსებობა წარმოუდგენელ ვანდალიზმად შეიძლება იქნეს აღქმული.

მსგავსი მაგალითების დასახელება დაუსრულებლად შეიძლება, მაგრამ ისინი მხოლოდ ერთ უცვლელ პრინციპს დემონსტრირებენ – „დრონი იცვლებიან და მათთან ერთად ვიცვლე-

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ასისტენტ-პროფესორი.

¹ *მენქიუ გ.*, ეკონომიკის პრინციპები, (ქართულ გამოცემაზე მუშაობდნენ: ახვლედიანი ა., კახნიაშვილი ა., მანჩხაშვილი ნ., ქადაგიძე ლ., ჭაბაშვილი ა.), მე-2 ქართული გამოცემა, გამომცემლობა „დიოგენე“, თბ., 2008, 77.

² *შენიშვნა:* 1960 წლის კოდექსის 134-ე მუხლი (ქალის მოტაცება მასთან ქორწინების მიზნით) აცხადებს: „ქალის მოტაცება მასთან ქორწინების მიზნით, ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ვადით 3 წლამდე ან გამასწორებელი სამუშაოებით ვადით 1 წლამდე.“ იხ. საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსი, 30/12/1960, მუხ. 134.

ბით ჩვენც.³ ასე რომ, ის, რაც დღევანდელი გადასახედიდან უჩვეულოდ ჩანს, ოდესღაც სრულიად ფუნქციონალურ სოციალურ ბერკეტად მიიჩნეოდა და ოფიციალურ იურიდიულ საბუთებში იყო ასახული.

სწორედ ამ ტიპისაა ის ფორმულაც, რომელიც მოცემული სტატიის ყურადღების ცენტრში მოექცა. იგი სხვადასხვა ეპოქის მეფეთა, მაღალი რანგის საერო მოხელეთა და უმაღლეს საეკლესიო იერარქთა დოკუმენტებში გვხვდება და, მაშინდელი თვალთახედვით, სამართლის ნორმის ადრესატებზე ზემოქმედების მძლავრ მექანიზმად აღიქმებოდა.

საუბარია ე.წ. „სხვისი ცოდვების თავის თავზე აღების“ პრინციპზე,⁴ რომელიც ქართული სამართლის ძეგლებში წყევლის (მუქარის) შემცველი ფორმულის სახით გვხვდება, კერძოდ: დოკუმენტის ავტორი ყველას მოუწოდებს, არ დაარღვიონ საბუთში გაცხადებული მისი ნება და, თუ ადრესატი თხოვნას არ გაითვალისწინებს, მაშინ, დაე, მან აგოს პასუხი დოკუმენტის ავტორის ცოდვებისათვის მეორედ მოსვლისას, უფლის წინაშე გამართულ საყოველთაო სამსჯავროზე.⁵

ძნელი მისახვედრი არ არის, რომ რწმენა-წარმოდგენები ერთი ადამიანის მიერ მეორე ადამიანის ცოდვათა თავის თავზე აღების შესაძლებლობაზე, ქრისტიანობის ერთ-ერთი მთავარი დოგმატის – იესო ქრისტეს მიერ კაცობრიობის ცოდვათა თავის თავზე აღების და, ასევე, მეორედ მოსვლისა და საყოველთაო სამსჯავროს შესახებ ქრისტიანული სწავლების გამოცხადება, რასაც, პირველ რიგში, ადასტურებს საქართველოს გვირგვინოსანთა ტექსტები. სწორედ იმ გვირგვინოსანთა, რომლებიც თავიანთი სამეფო დინასტიის წარმომავლობას პირდაპირ ბიბლიურ დავითს უკავშირებდნენ და საკუთარ თავს იესიან-დავითიან-სოლომონიან ბაგრატიონებად მოიხსენებდნენ.

2. განსახილველი იურიდიული ფორმულა ქართველ მონარქთა სამართლებრივ აქტებში

გაკვირვებას არ იწვევს ის ფაქტი, რომ აღნიშნული იურიდიული ფორმულა (სხვადასხვა ვარიაციის სახით) უხვად მოიპოვება ქართველ მეფეთა იურიდიულ საბუთებში, მაგალითად:

1. ბაგრატ IV-ის ოპიზის სიგელი (1057 წ.) – „წმიდანი მოციქულნი არიან მოსაჯულნი სულისა მისისანი დღესა მას განკითხვისასა. და ჩემნი ბრალნი მისგან იძიენ ღმერთმან“;⁶ მისივე შეწირულობის წიგნი (1057 წ.) – „ცოდვათამცა და ბრალთა ჩემთა გარდამჟღელნი ხართ წინაშე ღმრთისა“;⁷

³ „Mutantur Tempora et Nos Mutamur in illis“ იხ. ციტირება: *ჭაბაშვილი მ.*, *უცხო სიტყვათა ლექსიკონი*, მე-3 გამოცემა, თბ., 1989, 585.

⁴ *შენიშვნა*: „სხვისი ცოდვების საკუთარ თავზე აღების“ პრინციპი, თავის მხრივ, ე.წ. „ნაცვალობის კონცეფციას“ ემყარება და დეტალურად განხილულია სხვა სტატიაში: *იხ. ონიანი ს.*, *ცოდვის მოკიდების მნიშვნელობისათვის, თ. წერეთლის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი, სამართლისა და პოლიტიკური აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, ფურაძე გ. (რედ.), გამომც. „მერიდიანი“, ტ. 3, თბ., 2015, 346-381.*

⁵ *შენიშვნა*: იურიდიული დოკუმენტის (ბრძანების, სიგელის და ა.შ.) იმ მონაკვეთს, რომელ ნაწილშიც გაჟღერებულია ხოლმე ეს ფრაზა, ივ. ჯავახიშვილმა „ბრალთგადამხდელობა“ უწოდა. ნიშანდობლივია, რომ ეს ტერმინი ივ. ჯავახიშვილმა შექმნა სწორედ ამ ფორმულის შინაარსზე დაყრდნობით. იხ. *ჯავახიშვილი ივ.*, *ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ეხლა, წიგნი 3, ქართული სიგელთა-მცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, ნაკვეთი 2, ტფ. 1926, 109-112.*

⁶ *დოლიძე ი.*, *ქართული სამართლის ძეგლები*, ტ. 2, თბ., 1965, 9 (შემდგომში – ქსდ).

⁷ იქვე, 6.

2. თამარ მეფის შეწირულობის სიგელი (1188 წ.) – „ჩემთა ცოდვათა და ბრალთა მზღვე-ველ არს იგი დღესა განკითხვისასა. და სიტყუა იგი მას ზედამცა აღესრულების: სისხლი მაგი-სი ჩუენზედა და შვილთა ჩუენთა ზედა;“⁸

3. ალექსანდრე I დიდის სიგელი (1440 წ.) – „ენიენ ღმერთო ულხინებელი რისხვა თქუ-ენი, და ჩუენთა ცოდვათა და ბრალთათუის იგი განკითხულ ქმენ მას მეორედ მოსლვასა წი-ნაშე თქუენსა;“⁹ მისივე თარხნობის სიგელი (1441 წ.) – „ვინცა დამაკლოს, თქუენ გაკითხულ ქმენ ჩუენთა ცოდვათა და ბრალთათუის, წინაშე ძისა თქუენისა და ღმრთისა ჩუენისა. ...ჩემთა ცოდვათა და ბრალთათუის მეპასუხე და გარდამჟღელ იგი ქმენ, დღესა მას ზარის საჯდელსა განკითხვისასა;“¹⁰ მისივე წყალობის წიგნი (1441 წ.) – „სუეტო ღმრთივ-აღმართე-ბულო, ჩუენთა ცოდვათა და ბრალთათუის იგი გაკითხულ ქმენ მას მეორედ მოსლვასა წინა-შე ღმრთისა;“¹¹

4. გიორგი VIII-ის სიგელი (1453 წ.) – „დღეთა საუფლოსა წირვასა თუ დაგუაკლებდეთ და არა გუინირევდეთ, ჩუენთუისმცა განკითხვით მას მეორედ მოსლვასა;“¹² მისივე შეწირუ-ლობის წიგნი (1464 წ.) – „ვინცა შეგიცვალოს და მოგიშალოს, რისხავსმცა მამა, ძე და სული წმიდა და თქუენ გელათის ღმრთისმშობელი და მას მეორედ მოსლვასა ჩუენთუისამცა გან-კითხვის წინაშე ძისა თქუენისა და ღმრთისა ჩუენისა;“¹³ მისივე სითარხნის წიგნი (1446-1476 წწ.) – „ვინც და რამანც გუარმან კაცმან შეცვალოს შე-მცა-იცვალების სჯულისაგან ქრისტიანეთასა და რისხავმც მამა, ძე და სული წმიდა და ჩემთამც ბრალთა მზღველი არს წინაშე ღმრთისა;“¹⁴

სავარაუდოდ, მისივე უნდა იყოს მინანერი (დამამტკიცებელი) კახა თორელის 1259 წ. შეწირულობის წიგნზე – „შენ, რკონისა ღმრთისმშობელო, მეორედ მოსლვასა თქუენ და თქუ-ენმა ძემან ჩემად მუქაფად იგი გაიკითხე და ჩემთა ცოდვათა გარდამჟღელად იგიმცა წარმოდ-გების ძისა შენისა წინაშე;“¹⁵

5. ლუარსაბ I-ის სითარხნის წიგნი (1540 წ.) – „ვინცა ეს ჩუენი განგებული და შეწირული წიგნი, სიგელი და ნიშანი მოშალოს და შეცვალოს, მას მეორედ მოსულასა ჩუენთამცა ცოდვა-თა მზღველი იგი არს;“¹⁶

6. გიორგი II იმერეთის მეფის წყალობის წიგნი (1563-1564 წწ.) – „ჩვენათამც ცოდვის ნუქმად, მას მეორეთ მოსვლას გაიკითხვის. ...ჩვენთამც ცოდვის ნუქმათ გაიკითხვის მას მეო-რეთ მოსვლას;“¹⁷

7. სვიმონ I-ის შეწირულობის წიგნი (1581 წ.) – „ვინცა და რამანცა კაცმან, გინა მეფეთა-განმან ვინმე და გინდა დედოფალთაგან, გინა მთავარმან, გინა დიდმან და გინა მცირემან კაცმან ჴელ-ყოს შლად და ცვალებად... ჩუენისამც ცოდვის მონაზლაურემც არის;“¹⁸

⁸ იქვე, 27.

⁹ იქვე, 127.

¹⁰ იქვე, 129.

¹¹ იქვე, დანართი, თბ., 2023, 28.

¹² იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 132.

¹³ იქვე, დანართი, თბ., 2023, 31.

¹⁴ იქვე, 36.

¹⁵ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ქართული ისტორიული საბუთები IX-XII სს, ტ. 1, *ენუქიძე თ, სილოგავა ვ., მოშიაშვილი ნ. (რედ.)*, გამომც. „მეცნიერება“, თბ., 1984, 158

¹⁶ ქსდ, დანართი, თბ., 2023, 44.

¹⁷ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 192, 193.

8. გიორგი X-ის შეწირულობის წიგნი (1591 წ.) – „ჩვენთა ცოდვათა მზლუეველიცა არის დღესა მას დიდსა განკითხვისასა;“¹⁹

9. ლუარსაბ II-ის შეწირულობის წიგნი (1606-1615 წწ.) – „ჩვენის ცოდვისათვინ იგიმც განიკითხვის;“²⁰

10. თეიმურაზ I-ის განჩინება (1606-1632 წწ.) – „ვინცა ესე საქმე მოშალოს ანუ მეფემან, ან დიდმა ან მცირემ, ანუ წინამძღვარმა, მასამც რისხავს სამება და ერთარსება. ჩვენის ცოდვისა პასუხი მან მისცეს.“²¹ მისივე შეწირულობის წიგნი (1612 წ.) – „ჩვენთამცა ცოდვათა მზლველი იგი არს დღესა მას დიდსა განკითხვისასა;“²²

11. გიორგი III იმერეთის მეფის შეწირულობის წიგნი (1610 წ.) – „ვინც შემოგეცილოს და ანუ მოგიშალოს, წყეული იყოს უკუნითი უკუნისამდის და ჩვენადაც ნუქვათ განიკითხვის მას მეორედ მოსლვას;“²³

12. როსტომ მეფის შეწირულობის წიგნი (1644 წ.) – „ჩვენთა ცოდვათათვის იგინი განიკითხვიან მას დღესა განკითხვისასა;“²⁴ მისივე შეწირულობის განახლების წიგნი (1645 წ.) – „ჩვენად ნაცვლადმცა იგი განიკითხვის მას მეორედ მოსვლასა. მარცხენითა მათ რჩეულთამცა იქნების ნაწილი და სამკუთხედელი მისი;“²⁵

13. ალექსანდრე III იმერეთის მეფის შეწირულობის წიგნი (1655 წ.) – „ვინცა თქუწნ ამას შემოგეცილოს, ჩვენიტაც მუქაფად გაეკითხვის და წყეული და შეჩვენებული იქმნების ყოველი პატრიარხისაგან და ეპისკოპოზისაგან;“²⁶ მისივე თარხნობის წიგნი (1660 წ.) – „მათ მეორედა მოსლას ჩვენისა ცოდვისა ქრისტეს მეუფისა წინაშე პასხის გამცემი იყას;“²⁷

14. გიორგი IV იმერეთის მეფის შეწირულობის წიგნი (1696-1698 წწ.) – „ან ვინცა და რამანცა ძემან კაცისამან: ან მეფემან, ან დედოფალმან, ან დიდებულმან, ანუ აზნაურმან ეს ჩვენგან შემოწირული გლეხი შენ გამოგახვას და შლად და ქცევად ხელყოს, შენ და ძე შენი გაურისხდი და ჩვენის ცოდვის ნუქაბადამცა ის განიკითხვის დღესა მას დიდსა განკითხვისასა;“²⁸

15. ვახტანგ VI-ის წყალობის წიგნი (1717 წ.) – „ვინცა ეს ჩვენგან შეწირულობა და გარსევანაშვილებისათვინ ნაწყალობევი ყმა და მამული გამოვცეხად და გამორთმევად ჯელ-ჰყოს,

¹⁸ იქვე, დანართი, თბ., 2023, 64.

¹⁹ ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 1, თბ., 2019, 50.

²⁰ იქვე, 71.

²¹ ქსდ, ტ. 4, თბ., 1972, 66.

²² ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 1, თბ., 2019, 113.

²³ ქსდ, დანართი, თბ., 2023, 80.

²⁴ ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 2, თბ., 2021, 268.

²⁵ იქვე, 279.

²⁶ ქსდ, დანართი, თბ., 2023, 96.

²⁷ კაკაბაძე ს., დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტ. 2, ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემანი, ტფ., 1921, 173.

²⁸ ქსდ, დანართი, თბ., 2023, 180.

შერისხდი შენ საშინელო მრავალნაწილო ოქონის ხატო ჯვარცმისაო და ჩვენის ცოდვისათვის იგი განიკითხოს დღესა მას მეორეთ მოსვლისასა;²⁹

16. სოლომონ I-ის წიგნი (1778 წ.) – „მეორეთ მოსვლას ჩვენის ცოდვისამც მაგიერ ის განიკითხვის“;³⁰

17. დავით II იმერეთის მეფის სიგელი (1786 წ.) – „თუ ღმერთმან ჩვენზე მისი მოწყუალე-ბა არ გარდაგვადო და სხვამ არ გვძლია, თქვენ ეს ფიცი და პირი არ გიმტყუნოთ. და უკეთუ შენ ჩვენის ბრძანების მორჩილი იქმნე და ჩვენ შენ გისუსტოთ, ქრისტე რომ მსაჯულათ დაბრძანდება, მეორედ მოსვლას თქვენის ცოდვის პასუხი ჩვენ მივსცეთ ღმერთს“;³¹

18. ერეკლე II-ის განწესებანი (1791 წ.) – „ამას გარდა საქართველოების დიდნი და მცირენი, თუ რომელისამე საქმით გაერივნენ და შეშალონ რიგი, მეორედ მოსვლას უფალსა ჩემის ცოდვის პასუხი იმან მისცეს და ნურა კეთილი დაემართოს ღმრთისაგან იმ გვამს, რომელიც მიზეზი შეიქნას. ...ჩემის ცოდვითამც განიკითხვის, თუ ეს მოშალოს ვინმე“;³²

19. სოლომონ II-ის წყალობის წიგნი (1801 წ.) – „ზემო ხსენებულთა სანატრელთა მეფეთა და ჩემთა ცოდვათა წილ იგიმცა იქმნების წინაშე საშინელსა სამსჯავროსა ქრისტესსა სიტყვის მგებელ“.³³

როგორც ვხედავთ, მეფეთა საბუთები საკვლევი იურიდიული ფორმულის მრავალფეროვან ვარიანტებს გვთავაზობს, ხოლო ის ფაქტი, რომ საქართველოს მონარქები აქტიურად იყენებენ ამ ფრაზას, უკვე თავისთავად ბევრს მოგვითხრობს მათ მსოფლმხედველობასა და სამართლებრივ წარმოდგენებზე, რომელსაც ბუნებრივია, იზიარებს იმდროინდელი სამღვდლოება და ფეოდალთა კლასი. სწორედ ამიტომ, საქართველოს მწყემსმთავართა თუ მაღალ საეკლესიო იერარქთა დოკუმენტებშიც ხშირად ჟღერს ფიცის და მუქარის ეს ტექსტი. ასევე, იგი გვხვდება მაღალი რანგის სახელმწიფო მოხელეთა დოკუმენტებსა და სხვადასხვა პერიოდის სასამართლო გადაწყვეტილებებშიც.

3. განსახილველი იურიდიული ფორმულა საქართველოს ეკლესიის მწყემსმთავართა და მაღალი წოდების სასულიერო და საერო პირთა სამართლებრივ აქტებში

ვინაიდან საეკლესიო პირთა და საერო ფეოდალთა მიერ გამოცემულ დოკუმენტებში საკვლევი ფორმულა ისეთივე გამორჩეული სიუხვით გვხვდება, ამჯერად ტექსტობრივი მასალის ციტირების გარეშე ქვემოთ თვალსაჩინოებისთვის მოცემულია იმ პირთა ჩამონათვალი, რომელთა იურიდიულ საბუთებშიც ეს მუქარაა გაჟღერებული, კერძოდ:

1. კათალიკოსების – 1. აბრამის³⁴ (XV ს.); 2. დოროთეოზის³⁵ (XVI ს.); 3. იოანეს,³⁶ ზაქარიას,³⁷ ევდემონის,³⁸ ზაქარიას,³⁹ ნიკოლაოზის⁴⁰ (XVII ს.); 4. იოანეს⁴¹, დომენტის,⁴² გერმანეს,⁴³ ბესარიონის⁴⁴ (XVIII ს.) – სამართლებრივი აქტები;

²⁹ იქვე, 200.

³⁰ კაკაბაძე ს., დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტ. 2, ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემანი, ტფ., 1921, 67.

³¹ ქსდ, დანართი, თბ., 2023, 259.

³² იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 516, 520.

³³ ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის მასალები, ნაწუკაშვილი ჯ. (რედ.), გამოცე. „საბჭოთა საქართველო“ ტ. 3, თბ., 1978, 183

³⁴ ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 212.

2. ეპისკოპოსების – 1. ანტონ ჭყონდიდელის,⁴⁵ (XIII ს.); 2. მელქისედეკ გენათელის,⁴⁶ ზაქარია გენათელის,⁴⁷ გაბრიელ ცაგერელის,⁴⁸ მთავარეპისკოპოზ ნიკოლოზის,⁴⁹ ევდემონ მანგლელის⁵⁰ (XVII ს.); 3. იოსებ ურბნელის,⁵¹ ნიკიფორე ნილენელის,⁵² არსენ მანგლელის,⁵³ დომენტი ტფილელის,⁵⁴ ევდემონ ქუთათელის,⁵⁵ გრიგოლ ჭყონდიდელის⁵⁶ (XVIII ს.); დოსითეოს ქუთათელის⁵⁷ (XVIII ს. ბოლო და XIX ს. I მეოთხედი) – იურიდიული დოკუმენტები.

უმაღლეს საერო ხელისუფალთა შორის კი უნდა დავასახელოთ:

1. საქართველოს დედოფალთა – 1. დავით ნარინის მეუღლე თამარის⁵⁸ (XIII ს.); 2. გიორგი X-ის მეუღლე თამარისა⁵⁹ და გიორგი XI-ის მეუღლე ხვარაშანის⁶⁰ (XVII ს.) – განკარგულებები;

2. მაღალი წოდების მქონე ფეოდალთა – 1. გრიგოლ ბაკურიანის ძის⁶¹ (XI ს.); 2. ჭიაბერ მანდატურთუხუცესის⁶² (XII ს.); 3. მხარგრძელ სარგისის ძის,⁶³ გრიგოლ სურამელის,⁶⁴ კახა თორელის,⁶⁵ ძაგან აბულეთის ძის⁶⁶ (XIII ს.); შალვა ქვენიფნეველის,⁶⁷ მამისა მეფინიბეთუხუ-

³⁵ იქვე, 357.

³⁶ იქვე, 392.

³⁷ იქვე, 486.

³⁸ იქვე, 494.

³⁹ იქვე, 532.

⁴⁰ იქვე, 565, 602.

⁴¹ იქვე, 627.

⁴² იქვე, 706, 709, 749.

⁴³ იქვე, 789-790.

⁴⁴ იქვე, 842.

⁴⁵ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 34.

⁴⁶ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 261.

⁴⁷ იქვე, 513.

⁴⁸ იქვე, 520, 521, 522.

⁴⁹ ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 2, თბ., 2021, 488.

⁵⁰ ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 585.

⁵¹ იქვე, 626.

⁵² იქვე, 629.

⁵³ იქვე, 694.

⁵⁴ იქვე, 712.

⁵⁵ იქვე, 711.

⁵⁶ იქვე, 816.

⁵⁷ იქვე, 996, 1029, 1034, 1106, 1120, 1124, 1127, 1133.

⁵⁸ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 76.

⁵⁹ ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 1, თბ., 2019, 102.

⁶⁰ ქსდ, დანართი, თბ., 2023, 175.

⁶¹ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 92, 94.

⁶² იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 29.

⁶³ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 152.

⁶⁴ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 39.

⁶⁵ იქვე, 60-61.

⁶⁶ იქვე, 71.

⁶⁷ იქვე, 141, 143.

ცესის⁶⁸ (XV ს.); 4. როსტომ გურიელის⁶⁹ (XVI ს.); 5. იესე ერისთავის,⁷⁰ ვამეყ დადიანის,⁷¹ გიორგი გურიელის⁷² (XVII ს.); 6. კაცია დადიანის,⁷³ მამია გურიელის,⁷⁴ გიორგი გურიელის⁷⁵ (XVIII ს.); 7. ვახტანგ გურიელის⁷⁶ (XIX ს.) – სამართლებრივი აქტები.

ცხადია, ქართული სამართლის ძეგლები, რომლებიც ამ იურიდიულ ფორმულებს იყენებს, დასახელებულ პირთა ნუსხით არ შემოიფარგლება, მაგრამ საკვლევ თემის მიზნებისთვის სრულიად საკმარისია უკვე მოყვანილი მაგალითები. ამჯერად კი, გაცილებით უფრო საინტერესოა, მოცემული იურიდიული ფორმულის სტრუქტურასა და სახესხვაობებზე აქცენტის გაკეთება.

4. განსახილველი იურიდიული ფორმულის სტრუქტურა, შინაარსი და ვარიაციები

საკვლევი იურიდიული ფორმულის მრავალფეროვნება საშუალებას იძლევა სხვადასხვა კუთხით იქნეს დანახული მისი შინაარსი, ამიტომ ამჯერად განსაკუთრებულ ინტერესს შეადგენს ამ ფორმულის სტრუქტურის ანალიზი და ერთგვარი სისტემატიზაცია, რისთვისაც საჭიროა რიგ კითხვებს გაეცეს პასუხი.

4.1. ვის მიემართება ფიცის ტექსტი

შემთხვევათა აბსოლუტურ უმრავლესობაში, იურიდიული ფორმულა სანქციის სახით მიმართულია მესამე პირებისადმი, ე.ი. დოკუმენტის ავტორი ნებისმიერ პირს, რომელიც მის ნებას დაარღვევს, წყევლაში გაცხადებული შედეგით ემუქრება („ცოდვათამცა და ბრალთა ჩემთა გარდამჟღელნი ხართ წინაშე ღმრთისა;“⁷⁷ „ჩემი ცოდვის მაგიერათ განიკითხოს ღმერთმან დღესა მას დიდსა განკითხვისასა“⁷⁸ და ა.შ.).

ასევე, გვაქვს დოკუმენტები, რომელთა ავტორი სხვას კი არ ემუქრება და აფრთხილებს, არამედ, პირიქით, თავად დებს ფიცს – „თუ ამაში გიმტყუნოთ რამე და ან რაც ამ საფიცარში სწერია, ეს საფიცარი გაგიტეხოთ, ამა ზემო წერილთ მაღლმა, მამის თქუენისა და დედის თქუენისა ცოდვა და თქუენი ცოდვა მას მეორედ მოსულას მე მკითხოს;“⁷⁹ „მას საიქიოს მეორეთ მოსვლას ქრისტესთან მე ვიყო თქვენის ცოდვის პასუხის გამცემი“⁸⁰ „ქრისტე რომ მსაჯულათ დაბრძანდება, მეორედ მოსვლას თქვენის ცოდვის პასუხი ჩვენ მივსცეთ ღმერთს;“⁸¹

⁶⁸ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 821.

⁶⁹ იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 656.

⁷⁰ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 483.

⁷¹ იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 672.

⁷² იქვე, 676.

⁷³ იქვე, დანართი, თბ., 2023, 220.

⁷⁴ იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 719.

⁷⁵ იქვე, 723, 724.

⁷⁶ იქვე, 454.

⁷⁷ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 6.

⁷⁸ იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 724.

⁷⁹ იქვე, ტ. 4, თბ., 1972, 141.

⁸⁰ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 842.

⁸¹ იქვე, დანართი, თბ., 2023, 259.

ზოგჯერ კი ავტორი ერთსა და იმავე დოკუმენტში თავადაც დებს პირობას, რომ პასუხს აგებს და მეორე მხარესაც ემუქრება პასუხისგებით – „იმ ბიძის ჩემის ცოდვის მზიდველი ვიყო, თუ თქვენთვისაც და მდივანბეგისთვისაც ასე არ მოაწსენებინოს.... იმ ბიძის ჩემის მაგიერ ქრისტესთან სამართალში იმის ცოდვის მზიდველი მე ვიყო, თუ ეს იმის ნათქვამი არ იყოს. ...თუ ეს ასე არ იყოს, ქრისტესთან მოვალე მე ვიყო, თუ მოსამართლეებმა ჩემს ძმებს უსამართლო უყონ, ქრისტესთან პასუხი იმათ მომცენ. ...რომელმა მოსამართლემ უსამართლო მიყოს, ქრისტესთან რომ წარვდგეთ, იქ მომცენ პასუხი. ...თუ ვტყუოდე და ნაწილი რამ დამეწეროს, რასაც აღსარებაში ცოდვა მითქვამს, ნუმიც მომეტევენ. ვინც არ დაიჯეროს, ქრისტე რომ იმ საშინელს სამართალში დაბრძანდეს, მე და იმან მივსცეთ ერთმანეთს სამართალი იმ განკითხვის დღეს.“⁸²

4.2. გაფრთხილების ადრესატთა წრის კონკრეტიკა

შემთხვევათა აბსოლუტურ უბრაველესობაში გაფრთხილების ადრესატად პირთა განუსაზღვრელი წრეა მითითებული და მუქარა ზოგადად არის მიმართული ნებისმიერი ადამიანისადმი (სიტყვებით „ვინც“, ⁸³ „ვინცა“, ⁸⁴ „თუ ვინმე“, ⁸⁵ „რამანც გუარმან კაცმან“, ⁸⁶ „ვინცა და რამანცა კაცმან“, ⁸⁷ „რამანც სულმან, ადამის ძემა“, ⁸⁸ და ა.შ.), მაგრამ ასევე გვაქვს შემთხვევები, როდესაც ფორმულა შეიცავს სოციალური ფენების იერარქიულ ჩამონათვალს, რომელიც შეიძლება იწყებოდეს ხელმწიფით, ნახსენები იყოს ვეზირები, დარბაზი, კათალიკოსი და მთავრდებოდეს ყველა დანარჩენი ქვეშევრდომით, მაგალითად: „ანუ რამანცა ძემან კაცისამან ეს ჩვენგან შეწირული და გაჩენილი აღაპი მოგიშალოს, ანუ მეფემან, ანუ ეპისკოპოსმან, ანუ დიდმან, ანუ მცირემან“, ⁸⁹ „ჩუენისა გუარისა მომავალთა მეფეთა და დედოფალთა და ანუ სხუისა გუარისა კაცმან ადამის მონათესავემან“, ⁹⁰ „გინა მეფეთაგანმან ვინმე და გინდა დედოფალთაგან, გინა მთავარმან, გინა დიდმან და გინა მცირემან კაცმან ჴელ-ყოს შლად“, ⁹¹ „ვინცა და რამანცა ძემან კაცისამან: ან მეფემან, ან დედოფალმან, ან დიდებულმან, ანუ აზნაურმან“, ⁹²

მეტიც, არის ასევე შემთხვევები, როდესაც ადრესატთა კიდევ უფრო მეტი კონკრეტიკაა მოცემული, მაგალითად: „თუ ვინ ამისი მომშლელი გამოვიდეს: ანუ შვილი, ანუ ძმა, ანუ მოყვასი... თუ აბხაზთა მეფეთა წინაშე მოიღონ ესე ჩემი დაწერილი და მათ არა მიასაბიონ... თუ ვეზირთა და დარბაზის კარსა მოურავთა ჰნახონ და მათ არა მიასაბიონ... ვინ ჩემის გუარისაი სხუაი იყოს, თუ მან არ მიასაბიოს... თუ კათალიკოსმან ჰნახოს და მან არა დაკრულოს, მას ჰკითხნეს ღმერთმან ჩემნი ბრალნი“, ⁹³ „და მლუიმისა მამათა წმიდათა და მოურავთა და

⁸² იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 928, 929, 930.

⁸³ იქვე, დანართი, თბ., 2023, 31.

⁸⁴ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 129.

⁸⁵ იქვე, 141.

⁸⁶ იქვე, დანართი, თბ., 2023, 36.

⁸⁷ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 565.

⁸⁸ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 934.

⁸⁹ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 520, 521.

⁹⁰ იქვე, დანართი, თბ., 2023, 28.

⁹¹ იქვე, 64.

⁹² იქვე, 180.

⁹³ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 60-61.

ჩემთვის გაჩენილმან მწირველმან თუ ესე ჩემთვის გაჩენილი ალაპი და სალოცავი დააკლონ და შეცვალონ.⁹⁴

ასეთივე კონკრეტიკას აქვს ადგილი, მაგალითად, ერეკლე II-ის ერთ დოკუმენტში, რომლის სათაურიდანვე ჩანს („განწესებანი საქართველოს მეფის ირაკლისნი ძეთა თჳსთადმი სამეფოჲსა საქართუელოჲსა“⁹⁵), რომ მთავარი ადრესატები მისივე ოჯახის წევრები არიან.

4.3. ვისი ცოდვები მიემართება ადრესატს

დოკუმენტების აბსოლუტურ უმეტესობაში ავტორი აქცენტს აკეთებს საკუთარ ცოდვებზე (ე.ი. ადრესატს ემუქრება, რომ იგი დოკუმენტის ავტორის ცოდვებისთვის აგებს პასუხს), მაგალითად: „ცოდვათამცა ჩემთა მზიდველი არს წინაშე ღმრთისა. ...და ბრალთა და ცოდვათა ჩემთა თანამდებ იყავნ წინაშე ქრისტესა;“⁹⁶ „მემცა უბრალო ვიქმნები ყოველთა ცოდვათა ჩემთადან.“⁹⁷

თუმცა, არის საბუთები, სადაც დოკუმენტის ავტორი კონკრეტულად სხვა პირებსაც ასახელებს და არა მხოლოდ საკუთარ, არამედ ჩამოთვლილ პირთა (საკუთარი დედ-მამის, შვილების, კონკრეტული პირების) ცოდვების სანაცვლოდ პასუხის გებით ემუქრება პოტენციურ სამართალდამრღვევს, მაგალითად: „და მე სულკურთხეულისა სარგისის შვილსა და შვილთა ჩემთა და მომავალთა ცოდვანი და ბრალნი მიეწადებიან სასჯელისა დღესა;“⁹⁸ „ჩემთამცა და ჩემისა გუარისა გარდაცვალებულთა და მომავალთა ცოდვათა პასუხსა იგი მისცემს;“⁹⁹ „ჩემისამც ცოდვისა და ჩემის მამისა და დედისა და ჩემის სახლის მომავალთა და ნათესავთა ცოდვისა სანუქფოთ იგიმცა განიკითხება;“¹⁰⁰ „ჩემი და დიანბეგის ცოდვის პასუხის გამცემი იყოს;“¹⁰¹ „ზემო ხსენებულთა სანატრელთა მეფეთა და ჩემთა ცოდვათა წილ იგიმცა იქმნების წინაშე საშინელსა სამსჯავროსა ქრისტესსა სიტყვის მგებელ.“¹⁰²

ლოგიკურია, თუკი სამართალდამრღვევი ღვთის წინაშე პასუხს აგებს სხვისი ცოდვებისთვის, იგი იმავე უმაღლეს სასამართლოზე საკუთარი ცოდვებისთვისაც აგებს პასუხს. მაგრამ საინტერესოა, რომ ზოგჯერ დოკუმენტის ავტორი საგანგებოდ უსვამს ხაზს ამ მომენტს – „თავისისა თვისისა და ჩვენისამც ცოდვით განიკითხების დღესა მას საშინელსა განკითხვისასა.“¹⁰³

გვაქვს ერთგვარი ინკლუზიური ვარიანტიც, რომელშიც დოკუმენტის ავტორი თავის თავთან ერთად, საბუთის ადრესატებს ჩართავს და ემუქრება ნებისმიერ მესამე პირს – „ჩემთა და თქვენთა ორთავე პასუხის მიმცემი იყოს დღესა მას მეორედ მოსლვისა მისისასა.“¹⁰⁴

⁹⁴ იქვე, 71; ასევე, იხ. ქსდ, ტ. 6, თბ., 1977, 656.

⁹⁵ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 516, 520.

⁹⁶ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 92, 94.

⁹⁷ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 34.

⁹⁸ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 152.

⁹⁹ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 71.

¹⁰⁰ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 609.

¹⁰¹ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 934.

¹⁰² ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის მასალები, ნაწილაკი
ჯ. (რედ.), გამომც. „საბჭოთა საქართველო“ ტ. 3, თბ., 1978, 183.

¹⁰³ ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 749.

¹⁰⁴ იქვე, 653.

და ბოლოს, უნდა აღინიშნოს, რომ იმ კატეგორიის დოკუმენტებში, რომლებიც არა ავტორის მუქარას, არამედ პირიქით – პირობას შეიცავს, ასევე შეიძლება გვხვდებოდეს როგორც მხოლოდ ადრესატის ცოდვების თავის თავზე აღების ფიცი („მეორეთ მოსვლას წინაშე ღმრთისა პასუხის მომცემი ჩვენ ვიყუნეთ თქუენი“¹⁰⁵), ისე – რამდენიმე ადამიანის ცოდვების საკუთარ თავზე აღების პირობაც („თუ ამაში გიმტყუნოთ რამე და ან რაც ამ საფიცარში სწერია, ეს საფიცარი გაგიტეხოთ, ამა ზემო წერილთ მაღლმა, მამის თქუენისა და დედის თქუენისა ცოდვა და თქუენი ცოდვა მას მეორედ მოსულას მე მკითხოს“¹⁰⁶).

4.4. ვის წინაშე აგებს პასუხს სამართალდამრღვევი

ამ მხრივ რამდენიმე სამართლის აღსრულების გარანტი ფიგურირებს:

1. ღმერთი – „ჩემთამცა ცოდვათა და ბრალთა მზღველი არს წინაშე ღმრთისა;“¹⁰⁷ ღმერთი მოიხსენიება დოკუმენტთა დიდ ნაწილში.¹⁰⁸ ასევე გვხვდება „მართლმსაჯული ღმერთი“ („მეორედ მოსვლას ჩვენის ცოდვის მუქაფად განიკითხვის მართლმსაჯულის ღმრთისაგან“¹⁰⁹);

2. ქრისტე – ქრისტე შეიძლება მოხსენებული იყოს დამოუკიდებლად, ე.ი. მხოლოდ „ქრისტე“ („ბრალთა და ცოდვათა ჩემთა თანამდებ იყავნ წინაშე ქრისტესა“¹¹⁰), ზოგჯერ კი, – კომბინაციაში: ქრისტე როგორც მეუფე¹¹¹ ან როგორც მსაჯული;¹¹²

3. ღვთისმშობელი – რომელიც თავის ძესთან ერთად მოიხსენიება („შენ, რკონისა ღმრთისმშობელო, მეორედ მოსლვასა თქუენ და თქუენმა ძემან ჩემად მუქაფად იგი გაიკითხე და ჩემთა ცოდვათა გარდამჟღელად იგიმცა წარმოდგების ძისა შენისა წინაშე“¹¹³);

4. ზოგჯერ დაკონკრეტების გარეშე მოიხსენიება მსაჯული („ისიმც განიკითხვის ჩვენის ცოდვის ნუქაფად მსაჯულის წინაშე დღესა მას სასჯელისასა“¹¹⁴);

საინტერესოა, რომ ხშირად არ არის დაკონკრეტებული ვის წინაშე და რა ვითარებაში აგებს პასუხს სამართალდამრღვევი და მხოლოდ ზოგადი ფრაზაა გაჟღერებული („ჩუენისამც ცოდვის მონაზღაურემც არის;“¹¹⁵ „ჩვენთამც ცოდვათათვინ გაიკითხვის;“¹¹⁶). ცხადია, ისედაც

¹⁰⁵ იქვე, 700.

¹⁰⁶ იქვე, ტ. 4, თბ., 1972, 141.

¹⁰⁷ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 821.

¹⁰⁸ ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 6, 9, 45, 46, 60-61, 71, 76, 141, 143, 516, 520; იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 92, 94; იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 656; იქვე, დანართი, თბ., 2023, 36.

¹⁰⁹ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 816.

¹¹⁰ ქსდ, ტ. 3, 92, 94; ასევე. იხ. ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 842; ტ. 6, თბ., 1977, 719; ტ. 8, თბ., 1985, 901, 928, 929, 930; ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ქართული ისტორიული საბუთები IX-XII სს, ტ. 1, *ენუქიძე თ, სილოგავა ვ., შოშიაშვილი ნ. (რედ.),* გამომც. „მეცნიერება“, თბ., 1984, 195.

¹¹¹ *კაკაბაძე ს.,* დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტ. 2, ტფილისის უნივერსიტეტის გამომცემანი, ტფ., 1921, 173.

¹¹² ქსდ, დანართი, თბ., 2023, 259.

¹¹³ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ქართული ისტორიული საბუთები IX-XII სს, ტ. 1, *ენუქიძე თ, სილოგავა ვ., შოშიაშვილი ნ. (რედ.),* გამომც. „მეცნიერება“, თბ., 1984, 153; ასევე, იხ. იქვე, 158; ასევე, იხ. ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 129; იქვე, დანართი, თბ., 2023, 31.

¹¹⁴ ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 1120.

¹¹⁵ იქვე, დანართი, თბ., 2023, 64.

¹¹⁶ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 483.

ყველასთვის ნათელი იყო, თუ ვინ, სად, როდის და ვის წინაშე აიღებდა დოკუმენტის ავტორის ნაცვლად ცოდვას. ამის მაგალითებიც ბევრია.¹¹⁷

4.5. გარემოებები, რომლებშიც პასუხს აგებს სამართალდამრღვევი

არის შემთხვევები, როდესაც დოკუმენტის ავტორი აკონკრეტებს, რომ სამართალდამრღვევი ამ წუთისოფელშიც განიკითხება და მეორედ მოსვლის დროსაც („ვინცა და რამანცა ძემან კაცისამან: ანუ დიდმან ანუ მცირემან ამის შლად და ქცევად ჴელყოს, ჩვენდამც მუქაფად გაეკითხვის აქა და მეორედ მოსლვას ორისავ ცხოვრებასა შინა“¹¹⁸), მაგრამ დოკუმენტითა აბსოლუტურ უმრავლესობაში, მუქარა სააქაო ცხოვრებას არ ეხება და სამაგიეროდ გვთავაზობს სხვადასხვა ვარიაციებს:

1. მეორედ მოსვლა – იგი შეიძლება იყოს ნახსენები ზოგადად („ჩემდა მუქაფად მეორედ მოსლას გეიკითხვის“¹¹⁹), ასევე, როგორც – ქრისტეს მეორედ მოსვლა („ჩემთამცა ცოდვათათვის იგი განიკითხვის დღესა მას საშინელს ქრისტეს მეორედ მოსლვასა“¹²⁰), და – ღმერთის მეორედ მოსვლა („ენიენ ღმერთო ულხინებელი რისხვა თქუენი, და ჩუენთა ცოდვათა და ბრალთათუის იგი განიკითხულ ქმენ მას მეორედ მოსლვასა წინაშე თქუენსა“¹²¹);

2. განკითხვის დღე („თქუენთამცა ცოდვათა და ბრალთა მზღვეველია დღესა მას განკითხვისასა“¹²²); გვხვდება ზარის სახდელი განკითხვის დღეც („ჩემთა ცოდვათა და ბრალთათუის მეპასუხე და გარდამჯდელ იგი ქმენ, დღესა მას ზარის საჯდელსა განკითხვისასა“¹²³);

3. სასჯელის დღე / დიდი სასჯელის დღე („ჩვენთა ცოდვათათვის იგი განიკითხების დღესა მას სასჯელისასა“¹²⁴ „ჩვენდა ცოდვის ნაცულად იგი განიკითხოს დღესა მას დიდსა სასჯელისასა“¹²⁵);

¹¹⁷ ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 29, 34; ტ. 3, თბ., 1970, 212, 247, 423, 493, 494, 495, 513, 532, 585, 627, 1106; ტ. 6, თბ., 1977, 454; ტ. 8, თბ., 1985, 913; *ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ*, ტ. 1, თბ., 2019, 71.

¹¹⁸ ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 522.

¹¹⁹ ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 368; ასევე, იხ. ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 132, 192, 193; ტ. 3, თბ., 1970, 261, 369, 372, 496; ტ. 4, თბ., 1972, 141, 265; ტ. 8, თბ., 1985, 901; დანართი, თბ., 2023, 28, 44, 80, 97, 175, 200, 259; ასევე, იხ. *ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ*, ტ. 2, თბ., 2021, 279, 488; ასევე, იხ. *კაკაბაძე ს., დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები*, ტ. 2, ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემანი, ტფ., 1921, 67, 173.

¹²⁰ ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 357; ასევე, იხ. ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 789-790; ტ. 8, თბ., 1985, 901; დანართი, თბ., 2023, 259; იხ. *კაკაბაძე ს., დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები*, ტ. 2, ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემანი, ტფ., 1921, 173.

¹²¹ ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 127.

¹²² ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 45, 46; ასევე, იხ. ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 27; ტ. 3, თბ., 1970, 392, 486, 504, 567, 568, 609, 626, 629, 709, 711, 749; ტ. 4, თბ., 1972, 216; ტ. 6, თბ., 1977, 600, 672, 676, 724; დანართი, თბ., 2023, 180; ასევე, იხ. *ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ*, ტ. 1, თბ., 2019, 50, 102, 113; იქვე, ტ. 2, თბ., 2021, 268.

¹²³ ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 129.

¹²⁴ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 565.

¹²⁵ ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 1034; ასევე, იხ. ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 152, 712, 996, 1029, 1120, 1124, 1127, 1133; ტ. 6, თბ., 1977, 723.

4. საუკუნო („ჩვენთა ცოდვათათუის განიკითხვის მას საუკუნოსა“¹²⁶), ასევე, საუკუნო დღე („მას დღესა საუკუნოს ჩვენთა ცოდვათამც განიკითხვის“¹²⁷) და – მერმესა მას საუკუნესა („ჩვენის ცოდვის ნაცვლად განიკითხვის მერმესა მას საუკუნესა“);¹²⁸

5. ქრისტეს სამსჯავრო („წინაშე საშინელსა სამსჯავროსა ქრისტესსა“¹²⁹) და საშინელი სამართალი („ქრისტე რომ იმ საშინელს სამართალში დაბრძანდეს“¹³⁰);

6. გვაქვს ასევე კომბინირებული ვარიანტებიც, რომელთაგანშიც ერთდროულად მეორედ მოსვლაცაა ნახსენები და სასჯელის დღეც („მეორედ მოსვლას ჩვენის ცოდვის მაგიერამთაც განიკითხვის დღესა მას სასჯელისასა“¹³¹); ან – მეორედ მოსვლა და სამართალი („ჩვენისამც ცოდვით განიკითხვის მეორეთ მოსლას სამართალშია“¹³²).

4.6. ნაცვალობის გამომხატველი ტერმინები

სინონიმთა სიუხვით გამოირჩევა საკვლევი იურიდიული ფორმულის ის ნაწილი, რომელიც ნაცვალობას გამოხატავს. ძირითადად გამოიყენება შემდეგი კონსტრუქციები:

1. ნაცვლად განკითხვა – იგი შეიძლება იყოს სუბიექტის ნაცვლად (ნაცულად / ნაცვლადმცა) განკითხვა („ჩვენდა ნაცვლად განიკითხოს“¹³³ „განიკითხოს ნაცულად ჩემსა“¹³⁴ „ჩვენად ნაცვლადმცა იგი განიკითხვის“¹³⁵), ან – სუბიექტის ცოდვის ნაცვლად / ნაცულად განკითხვა („ჩვენის ცოდვის ნაცვლად განიკითხვის“¹³⁶ „ჩვენდა ცოდვის ნაცულად იგი განიკითხოს“¹³⁷); გვაქვს ასევე – ნაცვლად განსჯა („ცოდვისა ჩვენისა ნაცვლადმცა განისჯების“¹³⁸);

2. მზღველი / მზღვეველი ცოდვათა (ბრალთა / ცოდვათა და ბრალთა) – „ჩვენთამცა ცოდვათა მზღველი იგი არს“¹³⁹ „ჩემთამც ბრალთა მზღველი არს“¹⁴⁰ „ჩემთა ცოდვათა და ბრალთა მზღვეველ არს იგი“¹⁴¹ „ჩვენთა ცოდვათა მზღვეველიცა არის“¹⁴²

¹²⁶ ქსდ, ტ. 6, თბ., 1977, 601.

¹²⁷ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 370, 373.

¹²⁸ იქვე, 263, 526.

¹²⁹ ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის მასალები, ნაწილაკი *წ. (რედ.)*, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“ ტ. 3, თბ., 1978, 183

¹³⁰ ქსდ, ტ. 8, თბ., 1985, 928, 929, 930.

¹³¹ იქვე, დანართი, თბ., 2023, 220.

¹³² იქვე, ტ. 4, თბ., 1972, 265.

¹³³ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 1106; ასევე, იხ. იქვე, 1127.

¹³⁴ იქვე, 996.

¹³⁵ *ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.)*, დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 2, თბ., 2021, 279.

¹³⁶ ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 263; ასევე, იხ. იქვე, დანართი, თბ., 2023, 175.

¹³⁷ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 1029.

¹³⁸ იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 723.

¹³⁹ ქსდ, დანართი, თბ., 2023, 44; ასევე, იხ. *ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.)*, დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 1, თბ., 2019, 113.

¹⁴⁰ ქსდ, დანართი, თბ., 2023, 36; ასევე, იხ. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ქართული ისტორიული საბუთები IX-XII სს, ტ. 1, *ენუქიძე თ, სილოგავა ვ., შოშიაშვილი ნ. (რედ.)*, გამომც. „მეცნიერება“, თბ., 1984, 195.

¹⁴¹ ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 27.

3. მუქაფად განკითხვა – რომლის ვარიაციებია: მუქაფად / მუქფად („მუქაფად იგი გაიკითხე“,¹⁴³ „მუქფად განკითხვის“¹⁴⁴); მუქაბად („მუქაბად განკითხვის“¹⁴⁵); ნუქაფად / ნუქფათ / ნუქაბად / ნუქაბადმცა („ნუქაფად ის განკითხვის“,¹⁴⁶ „ნუქფათ განკითხვის“,¹⁴⁷ „ნუქაბად ის განკითხვის“,¹⁴⁸ „ნუქაბადმცა ის განკითხვის“¹⁴⁹); ნუქმად / ნუქმათ („ცოდვის ნუქმად“,¹⁵⁰ „ნუქმათ გაიკითხვის“,¹⁵¹); გვხვდება, ასევე, სანუქფოთ („სანუქფოთ იგიმცა განკითხება“,¹⁵² „სანუქფო პასუხი“,¹⁵³);

4. ცოდვის მაგიერ („ჩვენის ცოდვისამც მაგიერ ის გაიკითხვის“¹⁵⁴); ცოდვის მაგიერად / მაგიერათ („ჩემი ცოდვის მაგიერად“,¹⁵⁵ „ჩემი ცოდვის მაგიერათ.“¹⁵⁶); ცოდვის მაგიერამთაც (ჩვენის ცოდვის მაგიერამთაც¹⁵⁷); ცოდვის მაგიერი პასუხი / მაგიერის პასუხი („ჩვენის ცოდვის მაგიერი პასუხი მან გასცეს“,¹⁵⁸ „შენის ცოდვის მაგიერის პასუხის მისაცემი“¹⁵⁹); გვაქვს ასევე ვარიანტი, რომელშიც ცოდვა არაა ნახსენები – „ჩვენს მაგიერად ის განკითხოს“¹⁶⁰;

საინტერესოა, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ ერთი ასეთი სტროფია: „მე ვერა გიყო, ნაცვალსა ღმერთი გარდხნის ციერი, ზეგარდმო მისი შემოგზღოს მუქაფა ჩემ-მაგიერი!“¹⁶¹

5. პასუხის გაცემა / მიცემა („მე ვიყო თქვენის ცოდვის პასუხის გამცემი“,¹⁶² „ჩემის ცოდვის პასუხი იმან მისცეს“¹⁶³); არის ასეთიც – პასხის გამცემი იყას („ქრისტეს მეუფისა წინაშე პასხის გამცემი იყას“¹⁶⁴); კიდევ ერთი ვარიანტია – მეპასუხე („და ჩემთა ცოდვათა და ბრალთათუის მეპასუხე და გარდამჟღელ იგი ქმენ“¹⁶⁵);

¹⁴² ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 1, თბ., 2019, 50.

¹⁴³ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ქართული ისტორიული საბუთები IX-XII სს, ტ. 1, *ენუქიძე თ, სილოგავა ვ., შოშიაშვილი ნ. (რედ.)*, გამომც. „მეცნიერება“, თბ., 1984, 153, 158; ასევე, იხ. ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 247, 368, 372, 493, 520, 522, 526, 816; იქვე, დანართი, თბ., 2023, 96, 97.

¹⁴⁴ ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 532.

¹⁴⁵ იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 454.

¹⁴⁶ იქვე, 672.

¹⁴⁷ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 369; იქვე, დანართი, თბ., 2023, 80.

¹⁴⁸ იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 676.

¹⁴⁹ იქვე, დანართი, თბ., 2023, 180.

¹⁵⁰ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 192.

¹⁵¹ იქვე, 193; ასევე, იხ. იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 261.

¹⁵² იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 609.

¹⁵³ იქვე, 692.

¹⁵⁴ *კაკაბაძე ს.*, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტ. 2, ტფილისის უნივერსიტეტის გამომცემანი, ტფ., 1921, 67; ასევე, იხ. ქსდ, ტ. 8, თბ., 1985, 928, 929, 930.

¹⁵⁵ ქსდ, ტ. 6, თბ., 1977, 719; ასევე, იხ. იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 706, 709.

¹⁵⁶ იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 724; ასევე, იხ. იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 711.

¹⁵⁷ იქვე, დანართი, თბ., 2023, 220.

¹⁵⁸ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 513.

¹⁵⁹ იქვე, 789-790.

¹⁶⁰ იქვე, 1133.

¹⁶¹ *რუსთაველი შოთა*, ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1986, 425.

¹⁶² ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 842 ასევე, იხ. იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 656; ტ. 8, თბ., 1985, 934.

¹⁶³ ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 516; ასევე, იხ. იქვე, 71; ასევე, იხ. იქვე, ტ. 4, თბ., 1972, 66; ტ. 8, თბ., 1985, 901; დანართი, თბ., 2023, 259.

¹⁶⁴ *კაკაბაძე ს.*, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტ. 2, ტფილისის უნივერსიტეტის გამომცემანი, ტფ., 1921, 173.

¹⁶⁵ ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 129.

6. გვხვდება, ასევე – წილ („ჩვენთა ცოდვათა წილ იგიმცა განიკითხვის დღესა სასჯელი-სა“¹⁶⁶);

7. სიტყვის მგებელი / სიტყვის მიცემა („ჩემთა ცოდვათა წილ იგიმცა იქმნების წინაშე საშინელსა სამსჯავროსა ქრისტესსა სიტყვის მგებელ“,¹⁶⁷ „ყოველთა ბრალთა და ცოდვათა ჩემთათჳს იგი მისცემს სიტყუასა ღმერთსა, დღესა მას დიდსა განკითხვისასა“¹⁶⁸);

8. გვაქვს ისეთი ორიგინალური ვარიანტებიც, როგორიცაა: მოვალე ვიყო („ქრისტესთან მოვალე მე ვიყო“¹⁶⁹); გად-მცა-იდვას პატიჟი („გად-მცა-იდვას პატიჟი აურაცხელთა ჩემთა ცოდვათა, დღესა მას განკითხვისასა“¹⁷⁰); პატიჟსა მიმხდელი („ყოველთამცა ბრალთა და ცოდვათა ჩემთა პატიჟსა მიმწდელი არის“¹⁷¹); უბრალო ვიქნები („მემცა უბრალო ვიქმნები ყო-ველთა ცოდვათა ჩემთადან“¹⁷²); მტვირთველი („ჩემისამც ბრალისა და ცოდვის მტვირთველი ის იქნება“¹⁷³); მზიდველი („ცოდვათამცა ჩემთა მზიდველი არს წინაშე ღმრთისა,“¹⁷⁴); თანამ-დები („ბრალთა და ცოდვათა ჩემთა თანამდებ იყავნ წინაშე ქრისტესა“¹⁷⁵); მონაზღაურე („ჩუ-ენისამც ცოდვის მონაზღაურემც არის“¹⁷⁶); გარდამწდელი („ცოდვათამცა და ბრალთა ჩემთა გარდამწდელნი ხართ წინაშე ღმრთისა“¹⁷⁷); გარდამწდელად წარმოდგების („ჩემთა ცოდვათა გარდამწდელად იგიმცა წარმოდგების ძისა შენისა წინაშე“¹⁷⁸); იძიენ („ჩემნი ბრალნი მისგან იძიენ ღმერთმან“¹⁷⁹);

9. გვხვდება ისეთი მარტივი კონსტრუქციებიც, როგორიცაა სუბიექტის ცოდვისთვის / ცოდვათათვის / ცოდვათა და ბრალთათვის / განკითხვა („ჩვენის ცოდვისათვის იგიმც განი-კითხვის,“¹⁸⁰ „ჩვენთამცა ცოდვათათუის იგი განიკითხუის,“¹⁸¹ „ჩუენთა ცოდვათა და ბრალთა-თუის იგი გაკითხულ ქმენ“¹⁸²); სუბიექტის ცოდვით განკითხვა („მეორედ მოსულას ჩუენისამც

¹⁶⁶ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 712; ასევე, იხ. ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიულ-ენოგრაფიული მუზეუმის მასალები, *ნანუკაშვილი ჯ. (რედ.)*, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“ ტ. 3, თბ., 1978, 183.

¹⁶⁷ ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიულ-ენოგრაფიული მუზეუმის მასალები, *ნანუკაშვილი ჯ. (რედ.)*, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“ ტ. 3, თბ., 1978, 183.

¹⁶⁸ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ქართული ისტორიული საბუთები IX-XII სს, ტ. 1, *ენუქიძე თ, სილოგავა ვ., შოშიაშვილი ნ. (რედ.)*, გამომც. „მეცნიერება“, თბ., 1984, 162.

¹⁶⁹ ქსდ, ტ. 8, თბ., 1985, 928, 929, 930.

¹⁷⁰ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 71.

¹⁷¹ იქვე, 29.

¹⁷² იქვე, 34.

¹⁷³ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 913.

¹⁷⁴ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 92; ასევე, იხ. იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 928.

¹⁷⁵ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 94.

¹⁷⁶ იქვე, დანართი, თბ., 2023, 64.

¹⁷⁷ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 6; ასევე, იხ. იქვე, 129.

¹⁷⁸ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ქართული ისტორიული საბუთები IX-XII სს, ტ. 1, *ენუქიძე თ, სილოგავა ვ., შოშიაშვილი ნ. (რედ.)*, გამომც. „მეცნიერება“, თბ., 1984, 153.

¹⁷⁹ ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 9.

¹⁸⁰ *ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.)*, დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 1, თბ., 2019, 71; ასევე, იხ. ქსდ, დანართი, თბ., 2023, 200.

¹⁸¹ *ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.)*, დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 1, თბ., 2019, 102; ასევე, იხ. იქვე, ტ. 2, თბ., 2021, 268; ასევე, იხ. ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 141, 143; ტ. 3, თბ., 1970, 494, 495, 565, 602, 626, 627, 629, 694; ტ. 6, თბ., 1977, 601; ტ. 8, თბ., 1985, 833.

¹⁸² ქსდ, დანართი, თბ., 2023, 28; ასევე, იხ. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ქართული ისტორიული საბუთები IX-XII სს, ტ. 1, *ენუქიძე თ, სილოგავა ვ., შოშიაშვილი ნ. (რედ.)*, გამომც. „მეცნიერება“, თბ., 1984, 162.

ცოდვით განიკითხოს¹⁸³); ცოდვათათვის დასჯა („ჩვენთა ცოდვათათვის იგიმცა დაისჯე-ბის“¹⁸⁴); კიდევ უფრო მარტივი ვარიანტებია – „ჩემიმც ცოდვა გაქუს“¹⁸⁵ და „ჩუენთუისმცა იგი განიკითხვის დღესა მას განიკითხვისასა;“¹⁸⁶

10. გვხვდება, ასევე, ფრაზა – ღმერთმა ჰკითხოს ბრალნი / ბრალნი და ცოდვანი („მას ჰკითხნეს ღმერთმან ჩემნი ბრალნი,“¹⁸⁷ „ღმერთმან მას ჰკითხნეს ბრალნი და ცოდვანი თქუენ-ნი“¹⁸⁸);

და ბოლოს, საინტერესოა, რომ ნაცვალობის გამომხატველი ტერმინების გარდა გვაქვს ასევე ნაცვალობის გამომხატველი საბუთის აღწერილობითი დასახელებაც, კერძოდ, ავტორი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ ადრესატს მისცა მეორედ მოსვლის დროს ქრისტეს წინაშე წარსადგენი, ცოდვებისაგან განმათავისუფლებელი და მის ნაცვლად პასუხის გამცემი წერილობითი პირობა: „ესე ამოუარებელი, მტკიცე, შეუცვალებელი, უტყუარი, უხერხო, უმიზეზო პირობა და ცოდვისა და მადლის წიგნი, მეორედ მოსვლის იესოს ქრისტეს წინა მისაღები და შენის ცოდვის მაგიერის პასუხის მისაცემი და შენი განსათავისუფლებელი წიგნი და პირობა გიბოძეთ ჩვენ, ღმრთივ-ამაღლებულმა, ღმრთივ-დამყარებულმა კათალიკოზმან გერმანემ ...თუ ამაში გაგიმტყუნდენ, შენმაგიერი პასუხის გამცემი ღმერთთან მეორედ მოსვლას ჩვენ ვიყოთ, შენ უბრალო იყო.“¹⁸⁹

როგორც გამოჩნდა, საკვლევი იურიდიული ფორმულა რეალური ინსტრუმენტიცაა, რომლითაც ხშირად სარგებლობდნენ ძველი საქართველოს სახელმწიფო მოღვაწეები. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ის ერთადერთი არ არის და სამართლის ძეგლებში ამ იურიდიული ფორმულის გარდა გვხვდება კიდევ მსგავსი შინაარსის რიტუალური ფიციც.

5. „ცოდვის მოკიდების“ რიტუალური ფიცი

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნში¹⁹⁰ სასამართლო მტკიცებულების (თავის მართლების საშუალების) ერთ-ერთი სახეა „ცოდვის მოკიდება“. თავისი შინაარსით იგი რიტუალური ფიცია, რომლის დროსაც ეჭვმიტანილი ზურგზე იკიდებს ბრალმდებელს და ამბობს, რომ თუ დამნაშავეა, დაე, ბრალმდებლის ცოდვებისთვის მეორედ მოსვლისას ბრალმდებლის ნაცვლად თავად აგოს პასუხი.¹⁹¹

ქართული სამართლის ძეგლები იცნობენ ამ რიტუალის სხვა ვარიანტებსაც, როგორიცაა: საფლავზე შედგომით ცოდვის მოკიდება (ე.ი. საფლავზე დაფიცება იმავე სიტყვებით) და ცოდვის მოკიდება ხელის ჩამორთმევით.¹⁹²

¹⁸³ ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 2, თბ., 2021, 488; ასევე, იხ. იქვე, ტ. 2, თბ., 2021, 488; ასევე, იხ. ქსდ, ტ. 2, თბ., 1965, 520; ტ. 4, თბ., 1972, 216, 265.

¹⁸⁴ ქსდ, ტ. 6, თბ., 1977, 600.

¹⁸⁵ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 423.

¹⁸⁶ იქვე, 392; ასევე, იხ. იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 132; იქვე, დანართი, თბ., 2023, 31.

¹⁸⁷ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 60-61.

¹⁸⁸ იქვე, 45; ასევე, იხ. იქვე, 141, 143.

¹⁸⁹ ქსდ, ტ. 3, თბ., 1970, 790.

¹⁹⁰ შენიშვნა: სხვათა შორის, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის ბოლოსიტყვაობაც შეიცავს საკვლევ ფორმულას („რომელმან არა ისმინოს ვედრება ესე და მოშალოს სამართლები ჩვენი, სხვებრ შეცვალნეს, ცოდვათა ჩვენთა მიერ იგიმცა დაისაჯების“), იხ. ქსდ, ტ. 1, თბ., 1963, 533

¹⁹¹ ქსდ, ტ. 1, თბ., 1963, 481, 485.

¹⁹² შენიშვნა: ეს რიტუალები ადამიანის ზურგზე მოკიდებას არ ითვალისწინებს.

საფლავზე ცოდვის მოკიდების მაგალითებად შეიძლება დავასახელოთ: განჩინება გერმანოზაშვილების გაყრის საქმეზე (1688-1703 წწ.);¹⁹³ განჩინება სეხნია ზუბიაშვილისა და ბერი დავითიშვილის მამულის საქმეზე (1751 წ.);¹⁹⁴ განჩინება თომასა და ხაფერვანის სახლის საქმეზე (1783 წ.);¹⁹⁵

სამივე მათგანში სასამართლო ეჭვმიტანილს ავალებს, საფლავზე დაიფიცოს და ამგვარად იმართლოს თავი. აქვე აღსანიშნავია, რომ არა მხოლოდ სასამართლო გადაწყვეტილებებში, არამედ ზოგჯერ სარჩელშიც შეიძლება იყოს მითითებული ცოდვის მოკიდებაზე. მაგალითად, ერთ-ერთი არზის ავტორი მეფის წინაშე მზაობას გამოთქვამს, საფლავზე შედგომით დაამტკიცოს თავისი სიმართლე – არზა ედიასი სამართლის მიცემაზე ერეკლე II-ის ოქმით (1766 წ.): „ამაზე რასაც სამართალს მიბრძანებთ, გავსწემ. მიბრძანებთ, საფლავზე ცოდვას ავიღებ, რომ მამაჩემს ეს სიტყვა ასე დაეგდოს.“¹⁹⁶

რაც შეეხება ხელის ჩამორთმევით ცოდვის მოკიდებას, იგი გვხვდება: განჩინებაში იესე ოთხმიზურისა და გოგია გორგოშიძის სასისხლო საქმეზე (1818 წ.);¹⁹⁷ განჩინებაში გოგია ხუხუნიშვილისა და თოხაძის საქმეზე (1818 წ.).¹⁹⁸

ცოდვის მოკიდების ზემოთ ჩამოთვლილი სამივე სახე დასტურდება ქართულ ჩვეულებით სამართალშიც, მეტიც, ადათი აღნიშნულით არ შემოიფარგლება და სხვა ვარიაციებსაც გვთავაზობს, თუმცა მოცემული სტატიის მიზანს ამჯერად მათი დეტალური განხილვა სცილდება.¹⁹⁹

6. დასკვნა

ამრიგად, საქართველოს გვირგვინოსან მეფეთა, დედოფალთა, უმაღლეს საეკლესიო იერარქთა და მაღალი რანგის მოხელეთა სამართლებრივი შინაარსის დოკუმენტები (ბრძანებები, წყალობის წიგნები, სიგელები, განკარგულებები, ოქმები და ა.შ.) მთელი 1000 წლის განმავლობაში, უწყვეტი ტრადიციის სახით, შეიცავს ამ იურიდიულ ფორმულას და ნათლად გვაჩვენებს, რომ იგი ძველი ქართული სამართლებრივი აზროვნებისათვის დამახასიათებელი ჩვეული მოვლენაა.

ეფუძნება რა ქრისტიანული მოძღვრების ცენტრალურ დოგმატს – იესო ქრისტეს მიერ კაცობრიობის ცოდვათა საკუთარ თავზე აღებას – რეზონანსის სახით არის ასახული ქართულ მსოფლმხედველობაში და ვლინდება ქართულ საბუთებში კონკრეტული იურიდიული ფორმულის სახით. ეს იურიდიული ფორმულა მისი ავტორის თვალსაზრისით, იმდროინდელი სოციალური წარმოდგენების შესაბამისად, ითვლება ბრძანების ადრესატზე ზემოქმედების მძლავრ ბერკეტად.

ზემოაღნიშნული კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, თუ რამდენად დიდია საზოგადოებაში არსებული წარმოდგენების გავლენა სამართლის ინსტიტუტებზე და როგორ იცვლებიან ისინი დროთა განმავლობაში სოციალურ შეხედულებათა ცვალებადობის კვალდაკვალ – თანამედ-

¹⁹³ ქსდ, ტ. 4, თბ., 1972, 203

¹⁹⁴ იქვე, 402.

¹⁹⁵ იქვე, ტ. 5, თბ., 1974, 233.

¹⁹⁶ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 113.

¹⁹⁷ იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 536.

¹⁹⁸ იქვე, 553.

¹⁹⁹ შენიშვნა: იხ. მე-4 სქოლიო.

როვე ქართულ საზოგადოებაში ამ წარმოდგენების კვალი თითქმის სრულად გამქრალია და მხოლოდ კეთილი სურვილების გამომხატველ სიტყვა „გენაცვალეს“ სხვადასხვა ვარიანტებში- ლაა შენახული და შენარჩუნებული.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსი, 30/12/1960, მუხ. 134.
2. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 1, თბ., 1963, 481, 484, 533.
3. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 2, თბ., 1965, 6, 9, 27, 29, 34, 39, 45, 46, 60-61, 71, 76, 127, 129, 132, 141, 143, 192, 193, 516, 520.
4. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 3, თბ., 1970, 92, 94, 152, 212, 247, 261, 263, 357, 368, 369, 370, 372, 392, 423, 483, 486, 493, 494, 495, 496, 504, 513, 520, 521, 522, 526, 532, 565, 567, 568, 585, 602, 609, 626, 627, 629, 694, 706, 709, 711, 712, 749, 789-790, 816, 842, 996, 1029, 1034, 1106, 1120, 1124, 1127, 1133.
5. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 4, თბ., 1972, 66, 141, 203, 216, 265, 402.
6. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 5, თბ., 1974, 233.
7. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 6, თბ., 1977, 454, 536, 553, 600, 601, 656, 672, 676, 719, 723, 724.
8. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 7, თბ., 1981, 113.
9. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 8, თბ., 1985, 821, 901, 913, 928, 929, 930, 934.
10. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, დანართი, თბ., 2023, 28, 31, 36, 44, 64, 80, 96, 97, 175, 180, 200, 220, 259.
11. კაკაბაძე ს., დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტ. 2, ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემანი, ტფ., 1921, 67, 173.
12. მენქიუ გ., ეკონომიკის პრინციპები, (ქართულ გამოცემაზე მუშაობდნენ: ახვლედიანი ა., კახ- ნიაშვილი ა., მანჩხაშვილი ნ., ქადაგიძე ლ., ჭაბაშვილი ა.), მე-2 ქართული გამოცემა, გამომცემ- ლობა „დიოგენე“, თბ., 2008, 77.
13. ონიანი ს., ცოდვის მოკიდების მნიშვნელობისათვის, თ. წერეთლის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი, სამართლისა და პოლიტიკური აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, *ფერაძე გ. (რედ.)*, გამომც. „მერიდიანი“, ტ. 3, თბ., 2015, 346-381.
14. რუსთაველი შოთა, ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1986, 425.
15. ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., *სურგულაძე მ. (რედ.)*, დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 1, თბ., 2019, 50, 71, 102, 113.
16. ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., *სურგულაძე მ. (რედ.)*, დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 2, თბ., 2021, 268, 279, 488.
17. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ქართული ისტორიული საბუთები IX-XII სს, *ენუქიძე თ, სილოგავა ვ., შოშიაშვილი ნ. (რედ.)*, ტ. 1, გამომც. „მეცნიერება“, თბ., 1984, 153, 158, 195.
18. ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის მასალები, *ნანუ- კაშვილი ჯ. (რედ.)*, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“ ტ. 3, თბ., 1978, 183.
19. ჭაბაშვილი მ., უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, მე-3 გამოცემა, თბ., 1989, 585.
20. ჯავახიშვილი ივ., ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ეხლა, წიგნი 3, ქართული სიგელთა-მცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, ნაკვეთი 2, ტფ. 1926, 109-112.

თამარ კაციტაძე*

სარგებლის სამართლებრივი რეგულირება კერძო ავტონომიის კონტექსტში ძველი ქართული სამართლის მიხედვით

სტატია ეხება ძველ ქართულ სამართალში სარგებლის სამართლებრივი რეგულირების საკითხს კერძო ავტონომიის კონტექსტში. მასში განხილულია, რა სამართლებრივი მექანიზმებით რეგულირდებოდა სარგებლის შეზღუდვა სამართლიანობისა და ზნეობის პრინციპების დაცვის მიზნით ძველი ქართული სამართლის ძეგლებში. ასევე გაანალიზებულია ამ პროცესთან დაკავშირებული საკანონმდებლო გამოწვევები და მისი გავლენა კერძო ავტონომიის ფარგლების განსაზღვრაზე.

საკვანძო სიტყვები: სარგებელი, სარგებლის შეზღუდვა, კერძო ავტონომია, სამართლიანობის როლი სარგებლის რეგულირებისას, ძველი ქართული სამართალი.

1. შესავალი

კერძო ავტონომია კერძო სამართლის ფუნდამენტური პრინციპია, თუმცა მისი სრულფასოვანი განხორციელება მხოლოდ იმ შეზღუდვების პირობებშია შესაძლებელი, რომელსაც ყველა დროში სამართლიანობისა და ზნეობის პრინციპებზე დაფუძნებული სამართლებრივი ნესრიგი განსაზღვრავს.¹ ძველ ქართულ სამართალში სარგებლის რეგულირების საკითხი სწორედ კერძო ავტონომიის კონტექსტში და მისი შეზღუდვის აუცილებლობის ქრილში განიხილებოდა. ქართული სამართლის ძეგლები – ვახტანგ VI-ის სამართალი, ბექა-ალბუღას სამართალი და გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადება – სარგებლის საკითხს არეგულირებენ ეკონომიკური აუცილებლობის, სამართლიანობისა და ზნეობრივი ღირებულების გათვალისწინებით, რაც კერძო ავტონომიის პრინციპზე სხვადასხვაგვარად აისახება და მისი ფარგლები ამ შეზღუდვების შესაბამისად იცვლება.

2. კერძო ავტონომია და სამართლიანობის პრინციპი

ძველი ქართული სამართალი, რომელიც კერძო ავტონომიის პრინციპს აღიარებს, სარგებლის აკრძალვის მსგავს რადიკალურ ჩარჩოებს არ იცნობს. ვახტანგ VI-ის სამართლის, ბექა-ალბუღას სამართლისა და გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადების მიხედვით, სარგებელზე შეთანხმება დასაშვებია, თუმცა მისი განსაზღვრისას სესხის ხელშეკრულების მხარეთა კერძო ავტონომია სრულად შეუზღუდავი არ არის. მხარეთა მიერ შეთანხმებული სარგებლის ოდენობა მხოლოდ იმ მაქსიმალურ ზღვრებამდეა კანონიერი, რომელიც სამართლის ამ ძეგლებშია დადგენილი. კერძო ავტონომიის ამგვარი შეზღუდვა ძველი ქართული სამართლის ძეგლებში სამართლიანობის იდეის დაცვას ისახავს მიზნად. სამართლიანობის, როგორც მთავარი სახელმძღვანელო კრიტერიუმის მნიშვნელობა სარგებლის რეგულირებისას კარგად ჩანს ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნში სარგებლის თაობაზე დადგენილი დებულებების წინ

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი.

¹ ზოიძე ბ., ევროპული კერძო სამართლის რეცეპცია საქართველოში, თბ., 2005, 287.

წამძღვარებული სიტყვებიდან: „სამართლიანად თეთრისა, ღვინისა, პურის გავალება როგორ ხამს“².

მხარეთა შეთანხმების თავისუფლების შეზღუდვა სამართლის ძეგლებში სარგებლის მაქსიმალური ნებადართული ოდენობების დაწესებით კანონმდებელთა მხრიდან წარმოადგენდა იმ აუცილებელ ღონისძიებას, რომლის გარეშე უსამართლო პრაქტიკის განვითარება გარდაუვალი იქნებოდა. სარგებლის თაობაზე სავალდებულო რეგულირების დაწესებამდე, საკანონმდებლო შეზღუდვის არარსებობის პირობებში სწორედ ასეთი უსამართლო პრაქტიკის არსებობაზე ამახვილებს ყურადღებას ვახტანგ VI, რომელიც თავის სამართლის წიგნში წერს: „ვალისა ესე მოგახსენოთ, რომე ქართლში კითხვა აგრერიგად არ ყოფილა“³. ამ შესავლის შემდეგ ის აღწერს სარგებლის საკითხის ამგვარად მოუკითხაობისა და დაურეგულირებლობის პირობებში გავრცელებულ პრაქტიკას, როდესაც ვალი მკვეთრად განსხვავებული სარგებლის ოდენობებით გაიცემოდა. ეს განსხვავება განსაკუთრებით თვალსაჩინოა თეთრით გაცემული ვალის მაგალითზე: „ამ ახლო ხანებშიაც თუმანი თვეში ხუთ აბაზათაც მისცემია, ოთხ აბაზათაც, სამ აბაზათაც, ათ შაურათაც, ორ აბაზადაც, ხუთ შაურათაც, აბაზადაც, სამ შაურადაც, ორ შაურადაც, ამაში, დიად, ბევრ გვარიც ქნილა“⁴. სარგებელზე შეთანხმების ფარგლებში, მხარეთა სახელშეკრულებო ავტონომიის აბსოლუტური თავისუფლების პირობებში უსამართლობის ერთ-ერთ წყაროს, გაუმართლებლად დიდი ოდენობის სარგებელზე შეთანხმების გარდა, წარმადგენდა სარგებლის სარგებლის ალების პრაქტიკა, რაც ხელს უწყობდა სარგებლის ოდენობის კიდევ უფრო ზრდას და შედეგად, კიდევ უფრო უსამართლო პრაქტიკის გავრცელებას. ასეთი პრაქტიკის არსებობას ადასტურებს ვახტანგ VI თავის სამართლის წიგნში, სადაც ის ყოველგვარი ვალის საგანზე სარგებლის სარგებლის ალების თაობაზე წერს: „ასე რიგად მიცემაზე სარგებლის სარგებელიც ალებულა, – რამდენი წელიწადი დაგვიანებია, იმდენი სარგებელიც გამორთმევიათ“⁵.

ამგვარად, ძველი ქართული სამართლის ძეგლებში სარგებლის რეგულირება, რაც მათში სარგებლის ნებადართული მაქსიმალური ოდენობის დაწესებით ხორციელდებოდა, კერძო ავტონომიის შეზღუდვის ფორმას წარმოადგენდა. თუმცა ეს შეზღუდვა ემსახურებოდა უსამართლო პრაქტიკის თავიდან აცილებას და გამართლებული იყო სამართლიანობის პრინციპის საფუძველზე. კერძო ავტონომიის შეზღუდვის პირობებში მნიშვნელოვანია, რა საშუალებით და რა ფარგლებში ზღუდავდნენ ქართველი კანონმდებლები სარგებლის განსაზღვრის თავისუფლებას. როგორ განისაზღვრებოდა სარგებლის მაქსიმალური დასაშვები ოდენობები, რამდენად მკაცრ ჩარჩოებში ექცეოდა მასზე შეთანხმება და რა ფარგლებში ერეოდა კანონმდებელი მხარეთა კერძო ავტონომიაში – ამ კითხვებზე პასუხის გაცემა შესაძლებელია სარგებლის თაობაზე სამართლის ძეგლების ნორმების შესწავლის შედეგად.

ვახტანგ VI-ის სამართალში, ბექა-ალბუღას სამართალსა და გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადებაში კანონმდებელთა მიერ სახელშეკრულებო ავტონომია სარგებელზე შეთანხმების ფარგლებში იზღუდება ნებადართული მაქსიმალური ოდენობების დაწესებით. სამივე სამართლის ძეგლში განსაზღვრულია სარგებლის ნებადართული ოდენობები სესხისა და სარგებლის ყველაზე გავრცელებული საგნის – თეთრისათვის.

² ქართული სამართლის ძეგლები, დოლიძე ი. (რედ.), ტ. I, თბ., 1963, 513.

³ იქვე, 512.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

ვახტანგ VI-ის სამართალში (მუხ. 116) ჯერ ასახულია იმდროინდელ ქართლში თეთრის სესხად გაცემის მრავალგვაროვანი პრაქტიკა, სადაც სარგებლის ოდენობა თუმნის გავალეზის შემთხვევაში თვეში მაქსიმუმ ხუთი აბაზიდან მინიმუმ ორ შაურამდე მერყეობდა. რის შემდეგაც, ამგვარი პრაქტიკის სამართლიანობის პრინციპთან შესაბამისობაში მოყვანის მიზნით, კანონმდებელი 125-ე მუხლში შემდეგნაირად განსაზღვრავს სარგებლის დასაშვებ ოდენობებს თეთრის ვალად გაცემისათვის: „თეთრი რომ გასცეს კაცმან, თუ ძალი ქნა და სული სძულს, თუმანი – თვეში ხუთშაურად; თუ სული ცოტად უყუარს – აბაზად; თუ უკეთ უყუარს – სამ შაურად; და თუ მართლა უყუარს – ორ შაურად“⁶. ამ დებულების მიხედვით, სარგებლის მაქსიმალური დასაშვები ოდენობა, „თუმანი – თვეში ორ შაურად“ – რაც წლიურ 30%-ს შეადგენს, ოთხჯერ ჩამოუვარდებდა პრაქტიკაში გავრცელებულ სარგებლის უმაღლეს ოდენობას. ასეთი სხვაობა, ერთი მხრივ, კანონმდებლის მხრიდან უსამართლო პრაქტიკის არსებითად შეზღუდვას ადასტურებს, თუმცა ეს, მეორე მხრივ, კერძო ავტონომიის გადაჭარბებულ შეზღუდვად ვერ ჩაითვლება. სამართლის ამ წიგნში დაწესებული სარგებლის მაქსიმალური ოდენობა საკმაოდ დიდია და ხელშეკრულების მხარეებს უტოვებს საკმარის თავისუფლებას, მის ფარგლებში მათთვის მისაღებ სარგებლის ოდენობაზე შეთანხმებისათვის – იქნებოდა ეს თუმანი თვეში ხუთ შაურად, აბაზად, სამ შაურად თუ ორ შაურად, როგორც ეს 125-ე მუხლშია მითითებული.

ვახტანგ VI-ის სამართალთან შედარებით, სადაც კანონმდებელი სარგებლის მაქსიმალურ ოდენობასთან ერთად უფრო ნაკლები ოდენობის სარგებლის ვარიანტებსაც ასახელებს, ბექა-ალბუღას სამართლისა და გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადებაში მხოლოდ სარგებელის მაქსიმალური ოდენობებია დადგენილი. ბექა-ალბუღას სამართალში სარგებლის ზედა დასაშვები ზღვარი 94-ე მუხლშია განსაზღვრული: „თუ კაცმან კაცსა თეთრი ავალოს სასარგებლოდ, ათასისათვის ათას ორასს დასჯერდეს წელიწადსა შიგა. და ამავე ანგარიშითა უმცროს-უფროსი იყოს“⁷. ნორმის მიხედვით სარგებლის დასაშვები მაქსიმალური წლიური ოდენობა 20%-ია. ვახტანგ VI-ის სამართალთან შედარებით სარგებლის ამგვარად უფრო დაბალი დასაშვები ზედა ზღვრის პირობებში, ბექა-ალბუღას სამართალი უფრო მეტად ზღუდავს კერძო ავტონომიას. მიუხედავად ამისა, დაწესებული სარგებლის მაქსიმუმი მაინც არ შეიძლება ჩაითვალოს სამართლებრივად გადაჭარბებულ შეზღუდვად.

გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადებაში, სადაც სარგებელის რეგულაცია მხოლოდ თეთრის ვალისათვის არის დაწესებული, მისი მაქსიმალური ნებადართული ოდენობა განსაზღვრულია სამართლის ამ წიგნის უკანასკნელ, 46-ე მუხლში: „და თუ რადმე მიმცემი კაცი ასრე ავი იყოს, რომე სარგებელი აღიღოს, რა გინდა რა ხანი გამოსულიყოს, ათსა თეთრს ზედა ორი თეთრი მიეცეს, – რაზომი დიდი ხანი დაეყოს, ამის მეტს ნურას მისცემს და არც სამართალია მისაცემლად“⁸. მუხლის მიხედვით, ბექა-ალბუღას სამართლის მსგავსად, გიორგი ბრწყინვალის სამართალში სარგებლის მაქსიმალური ოდენობა 20%-ია. თუმცა სპეციალურად აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში მცხოვრები ხალხისათვის, მთიულთათვის შედგენილ სამართლის ამ ძეგლში სარგებლის ოდენობა განსხვავებული პრინციპით განისაზღვრება – აქ სარგებლის 20%-იანი მაქსიმალური ზღვარი სესხის ხანგრძლივობის მიუხედავად უცვლელად, ფიქსირებული სახით არის დადგენილი. სარგებლის ამგვარად მყარად დადგენილი ხასი-

⁶ იქვე, 513.

⁷ იქვე, 462.

⁸ იქვე, 421.

ათის გამო ვახტანგ VI-ისა და ბექა-ალბუღას სამართლის წიგნებთან შედარებით, გიორგი ბრწყინვალის ძველი დადება კერძო ავტონომიას კიდევ უფრო მკაცრად ზღუდავს. მიუხედავად ამისა, სამართლის ამ ძეგლში განსაზღვრული სარგებლის მაქსიმუმი არცთუ მცირეა და, მიუხედავად მკაცრი რეგულაციისა, მაინც აქვს მას იმდროისათვის სამართლიანობის უზრუნველყოფის მოტივით გამართლება.

თეთრის სარგებლით გავალების დროს სარგებლის მაქსიმალური დასაშვები ოდენობების განსაზღვრის გარდა, ქართული სამართლის ძეგლები სარგებლის სარგებლის აკრძალვით ითვალისწინებენ მხარეთა სახელშეკრულებო თავისუფლების შეზღუდვის დამატებით საშუალებას, რითაც კიდევ უფრო მკაცრად ადგენენ სარგებლის რეგულირების საკანონმდებლო ჩარჩოებს. ეს აკრძალვა მკაფიოდ არის დაწესებული ვახტანგ VI-ისა და ბექა-ალბუღას სამართლის წიგნებში.

ვახტანგ VI-ის სამართლის 125 მუხლის მიხედვით, სარგებლის სარგებელი დასაშვებია „არაფრის ვალისა“, ანუ იგი უკანონოა ვალის ყოველგვარი საგნისათვის. კანონმდებლის მკაცრი ფორმულირება – „არ გაჩნდების, არც ითხოვების, არც მიეცემინების“⁹ გამორიცხავს სარგებლის სარგებლის კანონიერებას ყველა შემთხვევაში: დაუშვებელია მხარეთა მიერ მასზე შეთანხმება („არ გაჩნდების“), ასეთი შეთანხმება მოვალის მიმართ არ წარმოშობს მოთხოვნის უფლებას („არც ითხოვების“) და მისი დაკისრება სასამართლოს გზით დაუშვებელია („არც მიეცემინების“).

სარგებლის სარგებლის თაობაზე ანალოგიურად მკაცრი აკრძალვა გათვალისწინებულია ბექა-ალბუღას სამართალში. კერძოდ, 94-ე მუხლში გათვალისწინებული დებულებით – „ნუცა ვახშის ვახში იხსენების“¹⁰ – სადაც „ვახში“ სარგებლის მნიშვნელობით არის გამოყენებული¹¹, სარგებლის სარგებლის აღება თეთრის ვალზე სამართლებრივად დაუშვებლად არის მიჩნეული.

სარგებლის სარგებლის აკრძალვასთან ერთად, ვახტანგ VI-ისა და ბექა-ალბუღას სამართლის წიგნები ითვალისწინებენ სარგებლის შეზღუდვის კიდევ ერთ მექანიზმს, რომელიც სესხად გაცემული თეთრისა და სარგებლის მაქსიმალური ოდენობების ურთიერთმიმართებას ეხება. კერძოდ, სამართლის ამ წიგნების მიხედვით, სარგებლის ოდენობა არ უნდა აღემატებოდეს გაცემული ვალის ოდენობას. ეს აკრძალვა ვახტანგ VI-ის სამართლის 125-ე მუხლში შემდეგნაირად არის დადგენილი: „რა რომ ერთი ორზედ გარდასცილდების, სხვა სარგებელი აღარ გაუჩნდების“¹². ანალოგიური დებულება გვხვდება ბექა-ალბუღას სამართლის 94-ე მუხლში: „თავი მასვე ოდენ იმატებდეს რა გინდ ხანი დაეყოს“¹³.

ამგვარად, ვახტანგ VI-ისა და ბექა-ალბუღას სამართლის წიგნებში კერძო ავტონომია კიდევ უფრო მკაცრად არის შეზღუდული სარგებლის სარგებლის აკრძალვითა და გაცემულ ვალზე მეტი ოდენობის სარგებლის დაუშვებლობით. ეს საშუალებები მიზნად ისახავს უსამართლო ოდენობით სარგებლის თავმოყრის თავიდან აცილებას და შესაბამისად, სარგებლის მაქსიმალური ზღვრების სახით დაწესებული შეზღუდვის ეფექტურობას.

⁹ იქვე, 513.

¹⁰ იქვე, 462.

¹¹ ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. VII, თბ., 1984, 326.

¹² ქართული სამართლის ძეგლები, დოლიძე ი. (რედ.), ტ. I, თბ., 1963, 513.

¹³ იქვე, 462.

სარგებლის სარგებლის აკრძალვის გარეშე, მიუხედავად ნებადართული ზღვრის ზემოთ სარგებლის დაუშვებლობისა, მისი ოდენობა მაინც შეიძლება გაუმართლებლად გაზრდილიყო, განსაკუთრებით ხანგრძლივი ვადით გაცემული სესხის შემთხვევაში. ამავდროულად, მხოლოდ სარგებლის დასაშვები მაქსიმუმის დაწესებით, ვერ გამოირიცხებოდა გაცემულ ვალზე მეტი ოდენობის სარგებლის დაგროვება, რაც ასევე გაუმართლებელი იქნებოდა. ამრიგად, ვახტანგ VI-ის და ბექა-ალბუღას სამართლის წიგნებში კერძო ავტონომიის შეზღუდვის ეს საშუალებები სამართლებრივად გამართლებული და აუცილებელია მათში უკვე დაწესებული სარგებლის რეგულირების მიზნის მიღწევის უზრუნველსაყოფად. განსხვავებით ამ სამართლის ძეგლები-საგან, გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადებაში მსგავსი შეზღუდვების დაწესება საჭირო არ იყო, რადგან მასში სარგებელი მყარად ფიქსირებული მაქსიმალური ოდენობის სახით არის დადგენილი, რაც დამატებითი შეზღუდვების გარეშე, უკვე გამორიცხავდა დადგენილზე მეტი სარგებლის დაგროვების შესაძლებლობას.

საბოლოო ჯამში, ძველი ქართული სამართლის ძეგლები სარგებელზე შეთანხმებას ნებადართულად მიიჩნევენ, თუმცა უსამართლო პრაქტიკის თავიდან აცილების მიზნით, კერძო ავტონომიას სარგებლის მაქსიმალური ზღვრების დაწესებით ზღუდავენ. ვახტანგ VI-ის, ბექა-ალბუღას და გიორგი ბრწყინვალის სამართლის ძეგლებში სარგებლის მაქსიმალური დასაშვები ოდენობების განსაზღვრით კერძო ავტონომიის შეზღუდვის ეს ფორმა მოცემული დროისათვის ეფექტურ და გამართლებულ საშუალებას წარმოადგენდა. ვახტანგ VI-ისა და ბექა-ალბუღას სამართალში იმავე მიზნებით აკრძალულია სარგებლის სარგებელი. ქართული სამართლის ძეგლებში სარგებელთან დაკავშირებით სახელშეკრულებო ავტონომიის ხსენებული შეზღუდვები საერთო მიზანს – სამართლიანობის უზრუნველყოფას ემსახურებოდა.

3. კერძო ავტონომია და ზნეობრივი ღირებულებები

ძველი ქართული სამართლის ძეგლების მიხედვით, ქართველ კანონმდებელთა მიერ კერძო ავტონომიის სასარგებლოდ გაკეთებული არჩევანი იმაში გამოიხატა, რომ მათ სარგებლის სრულებით აკრძალვის ნაცვლად მისი შეზღუდვა არჩიეს, რაც წინააღმდეგობაში მოდიოდა იმდროინდელ ზნეობრივ ღირებულებებთან, რომელთა მიხედვით სარგებლის აღება უარყოფითად იყო შეფასებული. მიუხედავად ამისა, ქრისტიანული ღირებულებებით განპირობებული მორალურ-ეთიკური წარმოდგენები სარგებელთან მიმართებით სამივე სამართლის ძეგლში აისახა.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნში დიდი ოდენობის სარგებლის აღება, როგორც ქმედება, რომელიც ქრისტიანულ ღირებულებებთან წინააღმდეგობაში მოდიოდა, ზნეობრივად მიუღებელად არის აღქმული. ამ სამართლის ძეგლში მსგავსი დამოკიდებულება ასახულია როგორც სარგებლის აღების პრაქტიკის აღმწერ, ასევე ნებადართული სარგებლის ოდენობათა დამდგენ დებულებებში. კანონმდებელი ვალად სხვადასხვა საგნის გაცემისას გაუმართლებლად დიდი ოდენობის სარგებლის აღებას არა მხოლოდ უსამართლო, არამედ ღვთის საწინააღმდეგო ქმედებად განიხილავს. ამგვარი პრაქტიკა შეფასებულია, როგორც „ძალი და უსამართლო“, „ღვთის საწყენი“, „სახარების გარდასვლა“. სამართლის წიგნში სარგებლის აღება არ არის მხოლოდ ეკონომიკური და სამართლებრივი საკითხი – მასში სარგებლის ოდენობის მიხედვით განისაზღვრება სარგებლის ამღების სულიერი მდგომარეობა, რაც ნათლად ჩანს 125-ე მუხლიდან: „თეთრი რომ გასცეს კაცმან, თუ ძალი ქნა და სული სძულს, თუმანი – თვეში

ხუთშაურად; თუ სული ცოტად უყუარს – აბაზად; თუ უკეთ უყუარს – სამ შაურად; და თუ მართლა უყუარს – ორ შაურად¹⁴. ასევე, ნებადართული ზღვრის ფარგლებში მაღალი სარგებლის აღება ღვთის უარყოფელ დამოკიდებულებად არის შეფასებული, რაც დასტურდება პურის სარგებლით ვალად გაცემისათვის დადგენილ 126-ე მუხლის დებულებაში: „პური სამართლიანად ათი თორმეტად, მაგრამე, თუ უღმ[რ]თოობა ქნას კაცმან, ათი თხუთმეტად კარგია, ამას ზეით არ უნდა მიაცემინონ“¹⁵. იგივე მიდგომა აისახება 129-ე მუხლში, რომელიც თეთრის ვალად გაცემისას პურის სახით სარგებლის დაბრუნებას არეგულირებს: „თეთრად მარჩილი რომ მისცეს პურზედა, იმისი სარგებელი წელიწადში ერთი კოდი და ნახევარი კმარა; და თუ გამცემმა სულს პური არჩიოს, ორი კოდი კმარა; თუ არა ქნას და კიდევ უფრო სული გმოს, სამი კოდი გამოართვას“¹⁶. ამგვარად, მიუხედავად იმისა, რომ ვახტანგ VI-ის სამართალი სარგებლის აღებას განსაზღვრული ზღვრის ფარგლებში დასაშვებად მიიჩნევს, ამ ნებადართული სარგებლის ზღვრის დარღვევის გარეშე, მასში მაინც არსებობს ზნეობრივი საზღვრები, რომელთა გადალახვაც ღვთის უარყოფელ ქმედებად მიიჩნევა. საბოლოოდ, ვახტანგ VI ყველაზე ზნეობრივ ქმედებად სარგებლის სრულებით აუღებლობას მიიჩნევს: „სულ უკეთესი ეს არის, რომ სარგებელი სულ არ აიღონ“¹⁷.

ბექა-აღბულას სამართალის სარგებლის მარეგულირებელი დებულებებიდან ზნეობრივი და რელიგიური დამოკიდებულება ჩანს 93-ე მუხლში, რომელიც განსაზღვრავს პურის ვალის სანაცვლოდ დასაშვები სარგებლის მაქსიმალურ ოდენობას: „თუ კაცმან კაცისაგან პური ივალოს და დაჭირებისათვის დიდი სარგებელი შეუკვეთოს მიმცემელმან, ნუ იყოფინ, ორისათვის სამი კმაა. თუ არა ოდესცალა საბჭოსა შეიყარნენ, ამის მეტი აელოს, გარე შეუქციოს, – რა [გინდ] ნიშანი ქონდეს, არად მოეხმაროს, ამაღ რომე ანგარება თავად ცოდვად წერეს სჯულის მოძღვართა კაცთა წმინდათა“¹⁸. მუხლში დადგენილია, რომ პურის ვალის შემთხვევაში მაქსიმალური დასაშვები სარგებელი „**ორისათვის სამი**“ უნდა ყოფილიყო. გამსესხებლის მიერ ამ ზღვრის გადაჭარბების შემთხვევაში, მას ეკისრებოდა ზედმეტი სარგებლის „გარე შექცივის“, ანუ უკან დაბრუნების ვალდებულება. თუმცა, ნორმის ყველაზე მნიშვნელოვანი ასპექტი არის მასში დასაშვებზე მეტი სარგებლის აღების მიმართ დაფიქსირებული რელიგიურ-ზნეობრივი შეფასება – კანონმდებელი პირდაპირ უთითებს, რომ ანგარება „**ცოდვად წერეს სჯულის მოძღვართა კაცთა წმინდათა**“. დიდი ოდენობის სარგებლის აღების მიმართ ანალოგიური დამოკიდებულება ჩანს 94-ე მუხლიდანაც, რომელშიც თეთრის ვალად გაცემისთვის სარგებლის დასაშვები მაქსიმუმის დაწესებასთან ერთად დადგენილია მცირე ღირებულების ვალის უზრუნველსაყოფად დიდი მიწის ნაკვეთის დატვირთვის აკრძალვა: „აგრეთვე დიდსა მიწასა ცოტათა საქონლითა ნუ დანიდავს“¹⁹. ამგვარი ქმედება დაუშვებლად დიდი სარგებლის აღებასთან არის გათანაბრებული – „თვარა იგი ვახშის სიდიდე იქნების“, რაც შეფასებულია როგორც „განმარისხებელი ღმრთისა“. ამგვარად, ბექა-აღბულას სამართალში სარგებლისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება ქრისტიანული საფუძვლებიდან მომდინარეობს. მის დებულებებში ასახული უარყოფითი შეფასებები ეხება სარგებლის დასაშვები

¹⁴ იქვე, 513.

¹⁵ იქვე, 514.

¹⁶ იქვე.

¹⁷ იქვე, 513.

¹⁸ იქვე, 461-462.

¹⁹ იქვე, 462.

მაქსიმუმის გადაჭარბებას და, შესაბამისად, სამართლებრივად გაუმართლებელ სარგებელს.

გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დების 46-ე მუხლში მკაფიოდ არის დაფიქსირებული სარგებლის აღებისადმი უარყოფითი ზნეობრივი დამოკიდებულება. მუხლი იწყება სწორედ სარგებლის რელიგიურად უნესოდ მიჩნევის გაცხადებით: „სარგებელი არც ქართველთა სჯულთა შიგა ძეს წესად, რომე აღიღონ, და არც სხვათა სჯულთა უწერია. და სარგებელი არის უნესო“²⁰. კანონმდებელი უთითებს არა მხოლოდ ქართველთა სჯულზე, რაშიც ქრისტიანობა იგულისხმება, არამედ სხვათა სჯულზეც, რაშიც სავარაუდოდ, ებრაელთა სჯული და მუსლიმური სჯული უნდა იგულისხმებოდეს²¹, და ამით სარგებლის რელიგიურად საყოველთაო მიუღებლობას უსვამს ხაზს. სარგებლის აღებისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება ვლინდება ასევე მუხლში სარგებლის ამღების ავ კაცად მოხსენიებით: „და თუ რადმე მიმცემი კაცი ასრე ავი იყოს, რომე სარგებელი აღიღოს...“²². აქ „ავი“ როგორც სარგებლის ამღების მახასიათებელი, არ არის იურიდიული შეფასების კრიტერიუმი, არამედ იგი გამოხატავს ზნეობრივად მიუღებელი ქცევის გამო სარგებლის ამღების მიმართ უარყოფით დამოკიდებულებას.²³ მუხლის ბოლოს, ვახტანგ VI-ის მსგავსად, გიორგი ბრწყინვალე ზნეობრივად ყველაზე მისაღებად სარგებელზე სრულებით უარის თქმას მიიჩნევს: „და თუ ღია რათმე ავი კაცი არა რის, არც ამისი აღება მართებს“²⁴.

სამივე სამართლის წიგნში ამგვარად ასახული, ქრისტიანულ ტრადიციაში სარგებლის აღებისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება ეწინააღმდეგება კერძო ავტონომიის პრინციპის შესაბამისად, სარგებლის განსაზღვრული ზღვრების ფარგლებში დაშვების გადანაცვლებას. თუმცა სამართლის ძეგლებში სარგებლის აღების მიმართ ზნეობრივად უარყოფითი დამოკიდებულების გამომხატველ შეფასებებს მხოლოდ არასავალდებულო ხასიათი აქვთ. ასეთი შეფასებების საშუალებით კანონმდებლები ცდილობენ გავლენა იქონიონ გამსესხებლის ზნეობრივ წარმოდგენებზე და რაც შეიძლება ნაკლები ოდენობის სარგებლით გავალებისკენ უბიძგონ მათ. ამგვარად, სარგებლის სამართლებრივად დასაშვებობის საკითხი სამართლის ძეგლებში გადანაცვლებილია სამართლიანობის კრიტერიუმზე დაყრდნობით, კერძო ავტონომიის არა გამორიცხვის, არამედ შეზღუდვის შესაბამისად, რაც შესაბამისობაში მინიმალურ ზნეობრივ მოთხოვნებთან. კანონმდებელთა მხრიდან ზნეობრივად და ეთიკურად მოთხოვნილი უფრო მეტი კი, რაც სამართლებრივად დადგენილი ზღვრების მიღმა იდეალური ქცევის სტანდარტია, – რაც იქნებოდა „სულ უკეთესი“, რაც უფრო მართებს მას, ვინც „ღია რათმე ავი კაცი არ არის“ (ანუ სარგებელზე სრულებით უარის თქმა) – სამართლის ძეგლებში გათვალისწინებულია სამართლებრივად არასავალდებულო მოწოდების სახით, რომლის შესაბამისად მოქმედება შეიძლება ყოფილიყო არა სამართლის, არამედ კერძო სინდისის საქმე.

²⁰ იქვე, 420.

²¹ ფხოველიშვილი ნ., ომიადე გ., გვენეტაძე დ., დალაქიშვილი გ., ჭეშმარიტაშვილი ლ., კუტუბიძე მ., კობერიძე ზ., გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადება – კომენტარები, დავითაშვილი გ., ჟვანია ნ. (რედ.), 2018, 260.

²² ქართული სამართლის ძეგლები, დოლიძე ი. (რედ.), ტ. I, თბ., 1963, 421.

²³ ფხოველიშვილი ნ., ომიადე გ., გვენეტაძე დ., დალაქიშვილი გ., ჭეშმარიტაშვილი ლ., კუტუბიძე მ., კობერიძე ზ., გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადება – კომენტარები, დავითაშვილი გ., ჟვანია ნ. (რედ.), 2018, 259.

²⁴ ქართული სამართლის ძეგლები, დოლიძე ი. (რედ.), ტ. I, თბ., 1963, 421.

4. გამონაკლისები კერძო ავტონომიის პრინციპიდან

კერძო ავტონომიის პრინციპის თანახმად, მხარეთა შორის კანონიერად მიღწეული შეთანხმება სამართლებრივად სავალდებულოა და უნდა შესრულდეს. ეს პრინციპი მოქმედებდა ძველი ქართული სამართლის ძეგლებშიც სარგებელზე შეთანხმების შემთხვევებში მათში განსაზღვრული დასაშვები ზღვრის ფარგლებში. ამის ცალსახა დადასტურება მოცემულია ვახტანგის სამართლის წიგნში. კერძოდ, ამ ძეგლის 131-ე მუხლის მიხედვით, ვალის ხელშეკრულების საფუძველზე წარმოშობილი დავის შემთხვევაში, მოვალეს ეკისრება ვალდებულება – „როგორც სარგებელი დავგინერია, იმრიგად უნდა მისცეს“²⁵. მსგავსი კონკრეტული ფორმულირების განსაზღვრის გარეშეც აღნიშნული პრინციპი მოქმედებდა მიიჩნეოდა სხვა სამართლის ძეგლებშიც, ბექა-ალბუღას სამართალსა და გიორგი ბრწყინვალის სამართლის წიგნში. თუმცა განსხვავებით ბექა-ალბუღას სამართალსა და გიორგი ბრწყინვალის სამართლის წიგნისაგან, ვახტანგის სამართალი იმავე, 131-ე მუხლში მოვალის ვალდებულებას გარკვეულ წინაპირობებს უკავშირებს. კერძოდ, სარგებლის გადახდის ვალდებულება მოვალის მიმართ ექვემდებარება შემდეგ პირობებს – „თუ აქვს და ან ღონე დაედების და შოვნის გზა ჰქონდეს“²⁶. ამგვარად, მოვალის მხრიდან მატერიალური შესაძლებლობის არსებობა, ან ფიზიკური უნარიანობა და ქონების მოპოვების შესაძლებლობა, დამატებითი წინაპირობებია, რომლითაც განისაზღვრება მისთვის სარგებლის გადახდის ვალდებულების დაკისრება. ეს მოთხოვნები კერძო ავტონომიის პრინციპიდან გარკვეულ გადახვევას წარმოადგენს, ვინაიდან კლასიკური გაგებით, აღნიშნული პრინციპი მხარეთა შორის შეთანხმებას საკმარის საფუძველად მიიჩნევს მოვალის მიერ ვალდებულების შეთანხმებისამებრ შესრულებისათვის. ვახტანგის სამართლის 131-ე მუხლი კი, ამ პრინციპის შერბილებისა და მისგან გამონაკლისის დაშვების გზით მოვალის დაცვის მექანიზმის შემოტანის შესაძლებლობას უშვებს.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 132-134-ე მუხლებში ასევე გათვალისწინებულია რამდენიმე გამონაკლისი შემთხვევა, როდესაც მოვალისა და მისი ოჯახის დაცვის საჭიროებიდან გამომდინარე ხდება კერძო ავტონომიის პრინციპიდან გადახვევა. ამ ნორმებში დაზუსტებულია, რა პირობებში და რა ფორმით შეიძლება განხორციელდეს სასარგებლო გადახდის ვალდებულების მოდიფიცირება.

ამ ნორმებიდან პირველი, 132-ე მუხლი, ეხება მძიმე ფინანსურ მდგომარეობაში ჩავარდნილ, გაღარიბებული მოვალეს და მიზნად ისახავს მისთვის ეკონომიკური ტვირთის შემსუბუქებას: „თუ კაცი გაღარიბებულიყო და ვალის მიცემა აღარ შეეძლოს, დიად, დაცემულიყოს, – თავნზედაც დაიკლება. და თუ ცოტა არის, რომ შეუძლია, თავნი უნდა მისცეს და სარგებელი ჩაივლის“²⁷. მუხლის მიხედვით, თუ მოვალის ეკონომიკური მდგომარეობა საგრძნობლად გაუარესებულია, ეს იძლევა მისი სარგებლის გადახდის ვალდებულებისგან სრულად გათავისუფლების, როგორც ნორმაში მოხსენიებულია „სარგებლის ჩავლის“ საფუძველს. ხოლო, მოვალის ფინანსური მდგომარეობის კიდევ უფრო დამძიმების შემთხვევაში, თუ ის „დიად, დაცემულიყო“, ნორმა ვალის ძირზე („თავნზე“) დაკლების შესაძლებლობასაც ითვალისწინებს. ამგვარად, 132-ე მუხლში გათვალისწინებულია კერძო ავტონომიის პრინციპისგან გადახვევის ყველაზე რადიკალური ფორმა – მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის

²⁵ იქვე, 514.

²⁶ იქვე.

²⁷ იქვე, 515.

გამო, მოვალე არა მხოლოდ სარგებლის გადახდის ვალდებულებისგან თავისუფლდება, არამედ შესაძლოა ნაწილობრივ ძირითადი ვალის გადახდის ვალდებულებისგანაც გათავისუფლდეს. კერძო ავტონომიის პრინციპის შერბილების ამ მაგალითის გამართლება შესაძლებელია სოციალური სამართლიანობის პრინციპის საფუძველზე.

მოვალის მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის საფუძველით სარგებლის გადახდის ვალდებულებისგან გათავისუფლების შემთხვევები სამართლებრივ პრაქტიკაშიც დასტურდება. ერთ-ერთი ასეთი შემთხვევა ასახულია 1785 წლის 22 ნოემბრით დათარიღებულ არზა-ოქმში²⁸, რომელის მიხედვით, ლელუაშვილი მეფე ერეკლე II-ს მიმართავს სარგებლისგან გათავისუფლების თხოვნით. მოვალის მოთხოვნის დასაბუთება ეფუძნება როგორც ფიზიკურ შეუძლებლობას – „ცალი ხელი აღარა მაქვს“, ასევე მისი ოჯახის მძიმე ეკონომიკურ მდგომარეობას – „წვრილი შვილები და შესანახავი ათი სული თავს მახვევიან“, „გავტყდი, აღარ შემიძლიან რა“. მეფის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება – „ეს მტრისაგან დაშავებული არის და ღარიბიც სადმე არის. და ვინც ამისი მოვალენი იყვნენ, ამის თავნს დასჯერდით“ – ნათლად ასახავს, რომ სამართლებრივ პრაქტიკაში მოვალის უკიდურესი გაჭირვება სარგებლისგან გათავისუფლების საკმარისი საფუძველი იყო. მსგავს საქმეზე ერეკლე II-ის მიერ მიღებული კიდევ ერთი გადაწყვეტილება ასახულია 1791 წლის 23 ივნისის არზა-ოქმში²⁹, რომელშიც მოვალე უთითებს: „ილაჯი არა მაქვს თუნიერ თქუენის მონყალებისა“. მეფე ერეკლე II გადაწყვეტილებაში ასკვნის: „თქვენც იცით, რომ ამ გვარი საქმე ბევრი მომხდარა და ესეც ვალის პატრონი არის, რომ მიცემა არ შეუძლიან და უნდა, რომ ამისმა მოვალეებმა სარგებელი აპატიონ და თავნს დასჯერდნენ“. ამ სიტყვების მიხედვით, სარგებლის პატიების ასეთი შემთხვევები სასამართლო პრაქტიკაში მრავლად იყო. საქმის განმხილველის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები კი ორმხრივი ინტერესების დაცვას ემსახურებოდა – ვალის ძირი თანხა მაინც უნდა გადახდილიყო, ხოლო გაჭირვებული მოვალე სარგებლის გადახდის ვალდებულებისგან უნდა გათავისუფლებულიყო.

ვახტანგ VI-ის სამართლის მომდევო, 133-ე მუხლი, რომელიც მოვალის ინტერესების დაცვის მიზნით არის დადგენილი, ვალის ამღების გარდა, მისი ოჯახის – ცოლისა და მცირეწლოვანი შვილების – პასუხისმგებლობის საკითხს ეხება და ვალდებულების შემსუბუქების გარკვეულ წესს ითვალისწინებს. ნორმა ორ შემთხვევას ითვალისწინებს. პირველი შემთხვევაში, ვალის ამღებია კაცი, რომელიც დაკარგულია და პასუხისმგებლობა მის ოჯახს – ცოლსა და მცირეწლოვან შვილებს ეკისრებათ: „თუ კაცი დაკარგულიყოს და წვრილი შვილები ყუანდეს, და ცოლს თუ აქუს რამე, მისის შეღავათით მისცეს; და თუ არა, მოვალემ იმ კაცის მოსვლამდინ დააცალოს. თუ მოკუდა, ობლების დაზდამდი უნდა მოიცადოს, სანამდის ობლები თოთხმეტ-თხუთმეტის წლისა შექნებოდენ. თუ ცოცხალი მოვიდეს, პასუხი უნდა გასცეს“³⁰. ნორმის მიხედვით, აკრძალულია ვალის დაუყოვნებლივ მოთხოვნას, რადგან მამაკაცის ოჯახში არყოფნა, როგორც წესი, ოჯახის ეკონომიკურ მდგომარეობას ამძიმებდა. შესაბამისად, კრედიტორს, უფლება აქვს მოითხოვოს მხოლოდ ოჯახის ქონებრივი შესაძლებლობების გათვალისწინებით, ვალი მოვალის ცოლმა „შეღავათით მისცეს“. თუ ასეთი შესაძლებლობა არ არსებობს, ვალდებულება დროებით გადავადდება კაცის მოსვლამდე „დაცლევინებით“. დამატებით ნორმაში განსაზღვრულია, მოვალის გარდაცვალების შემთხვევაში ვალის გადახდის ვალ-

²⁸ ქართული სამართლის ძეგლები, დოლიძე ი. (რედ.), ტ. VII, თბ., 1981, 669-670.

²⁹ ქართული სამართლის ძეგლები, დოლიძე ი. (რედ.), ტ. VIII, თბ., 1985, 105-106.

³⁰ ქართული სამართლის ძეგლები, დოლიძე ი. (რედ.), ტ. I, თბ., 1963, 515.

დებულების შვილების ქონებრივ ქმედუნარიანობამდე, 14-15 წლის ასაკამდე გადადება. მუხლის მეორე ნაწილიც მსგავს შემთხვევას ეხება, როდესაც ვალის ამღები კაცი სხვაგან იმყოფება და პასუხისმგებლობა მის ცოლსა და შვილებს ეკისრებათ: „მაგრამ კაცი რომ სხვაგან იყოს, და აქ ცოლ-შვილს თუ აქუს რამე, და ან იმ კაცს სხვა მოვალე ყავს და ალონებს, სხვა გზა არა აქუს, იმ დედაკაცსა და მის ყმანვილებს მისის შეძლებით უნდა გამოართვან. და თუ არ აქუს, არ უნდა გასარჯოს“³¹. აქაც დაცულია პრინციპი, რომ ცოლ-შვილის მიერ ვალის გადახდის ვალდებულება მათი ფინანსური მდგომარეობის გათვალისწინებით განისაზღვროს და მათ ვალი „შეძლებით გამოართვან“. თუმცა ამ შემთხვევაში დამატებით გასათვალისწინებელია, რომ გამსესხებელი თავად შეიძლება ვალის გადახდის ვალდებულების წინაშე იდგეს. შესაბამისად, ნორმა კრედიტორის ფინანსურ მდგომარეობასაც მიიჩნევს გადამწყვეტ ფაქტორად და თუკი ისიც მოვალეა სხვის წინაშე, და მოვალის ცოლ შვილს აქვს რამე, მაშინ უშვებს, ვალის ცოლ-შვილის შეძლების შესაბამისად გამორთმევას. მაგრამ თუ ცოლ-შვილს ვალის გადახდის საშუალება არ აქვს, კრედიტორს არ აქვს უფლება, მათ დამატებითი ფინანსური ტვირთი დააკისროს.

ზემოხსენებულიდან გამომდინარე, ვახტანგ VI-ის სამართლის 133 მუხლის მიხედვით, ვალის გადახდაზე პასუხისმგებელი შეიძლება ყოფილიყო არა მხოლოდ ვალის ამღები, არამედ მისი ოჯახიც მათი ფინანსური მდგომარეობის გათვალისწინებით. მიუხედავად იმისა, რომ მუხლში უშუალოდ სარგებელი არ არის ნახსენები, მასში გათვალისწინებული ვალდებულების შესრულების შემამსუბუქებელი საშუალებები სარგებლით გაცემულ ვალზეც უნდა გავრცელებულიყო და ამ შემთხვევაში, ეს საშუალებები, უპირველესყოვლისა, სწორედ სარგებლის გადახდის ვალდებულებაზე იმოქმედებდა. ამ შემთხვევაშიც კერძო ავტონომიის პრინციპიდან გადახვევა – „შელავათით მიცემა“, „შეძლებით გამორთმევა“ და ვალდებულების გადავადება – ემსახურება ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობის დაცვას და გამართლებულია სოციალური სამართლიანობისა და ოჯახის კეთილდღეობის დაცვის საჯაროსამართლებრივი მიზნებით.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მომდევნო, 134-ე მუხლი სარგებლის გადახდის სპეციალურ წესს ადგენს ქვრივისა და მისი მცირეწლოვანი შვილების დასაცავად: „თუ ქვრივი იყოს და ობლები წვრილი ყუანდეს, და მოვალემ ვალის თხოვნა დაუნყოს, სანამდის ობლები არ დაიზრდებიან, ვალი არ ეთხოვბის. და თუ ობლებსა და ქვრივს აქუს რამე, და იმ მოვალეს სხვა მოვალე ჰყავს და ალონებს, რა გინდა რა უნდა მიაცემინოს, რომე, დიალ სარგებლით საქმე არ გაუჭიროს“³². მუხლი იმეორებს 133-ე მუხლში გათვალისწინებულ ვალდებულების შემსუბუქების საშუალებებს, თუმცა აქ ყურადღება უშუალოდ სარგებლის საკითხისაც ეთმობა. ნორმის მიხედვით, ვალდებულების დაკისრებამდე ჯერ უნდა შეფასებულიყო ქვრივ-ობლის ფინანსური მდგომარეობა. თუ მათ ეკონომიკური შესაძლებლობა არ გააჩნდათ, სარგებლის გადახდის ვალდებულებისგან ქვრივ-ობლის ოჯახი სრულად თავისუფლდებოდა. ამასთან, თუ თავად კრედიტორს ჰქონდა ვალდებულებები სხვა მევალის წინაშე, მუხლი განსაზღვრავს, რომ მას უფლება ჰქონდა, მოეთხოვა ვალის იმ მოცულობით გადახდა, რაც მოვალის ოჯახის შესაძლებლობებს არ გადააჭარბებდა, თუმცა ეს მას ისე უნდა გაეკეთებინა, რომ მათ „სარგებლით საქმე არ გაუჭიროს“. ამრიგად, ეს დებულება ადასტურებს, რომ როდესაც საქმე ქვრივ-ობლთა დაცვის საჭიროებას ეხებოდა, კერძო ავტონომიის პრინციპი სოციალური სა-

³¹ იქვე.

³² იქვე.

მართლიანობის მოთხოვნებს ექვემდებარებოდა. აღნიშნული მიდგომა მნიშვნელოვანი იყო არა მხოლოდ ვახტანგ VI-ის დროს, არამედ მოგვიანებითაც. ამას ადასტურებს დავით დადიანის 1845 წლის ბრძანება მაზრის მდივანბეგთა მიმართ³³, რომელშიც ქვრივ-ობოლთა ვალის საკითხის გადასაწყვეტ სამართლებრივ საფუძვლად სწორედ ვახტანგ VI-ის სამართლის 134-ე მუხლია მითითებული³⁴. ეს ფაქტი ცხადყოფს, რომ ქვრივ-ობოლთა სოციალური დაცვის ინტერესი მტკიცედ იყო დამკვიდრებული ქართულ სამართლებრივ ტრადიციაში და აღიარებული საკანონმდებლო რეგულირების დონეზე. ამგვარად, ვახტანგ VI-ის სამართლის ეს დებულება არა მხოლოდ თავის დროზე ასახავდა სოციალურ სამართლიანობაზე ორიენტირებულ მიდგომას, არამედ შემდგომ პერიოდშიც ითვლებოდა ქვრივ-ობოლთა დაცვის სამართლებრივ გარანტიად.

ვალის გადახდის ვალდებულების შემსუბუქება, როგორც ვახტანგ VI-ის სამართლის 133-134-ე მუხლებში გათვალისწინებული პრინციპი, პრაქტიკაშიც დასტურდება. შემონახულია არაერთი დოკუმენტი, სადაც მოვალეთა და მათი ოჯახის წევრთა თხოვნა ვალის გადავადების შესახებ დაკმაყოფილებულია. მაგალითად, ერთ-ერთ ასეთ დოკუმენტში მითითებულია, რომ მოვალეს ვალის გადახდა არ შეეძლო „მანამდის შვილი მოუვიდოდეს“, რის გამოც კრედიტორს ვალის მოთხოვნის გადავადება დაევალა.³⁵ სხვა შემთხვევებში, ქალის მოთხოვნა შეეხება ვალის გადახდის ვალდებულების გადავადების, იქამდე სანამ „თავის ქმარი და შვილები მოუვლენ“, რაც ასევე დაკმაყოფილებულია.³⁶ მსგავს შემთხვევაზე გადმოცემულია კიდევ ერთ არზაში, რომლის წარმდგენი ვალის გადავადებას ითხოვს ობლის გაზრდამდე, რაც მასზე თანდართული ოქმის მიხედვით ასევე დაკმაყოფილებულია: „ვინც ამის მოვალე ხართ უნდა დააცალოთ. როდესაც მოცემა შეიძლოს იმ ობოლმა, მაშინ გამოართვით“.³⁷ აღსანიშნავია, რომ აღნიშნულ დოკუმენტებში ვალის სარგებლით გაცემა პირდაპირ მითითებული არ არის, თუმცა გამორიცხული არაა, რომ მათში საქმე სარგებლით გაცემულ ვალს შეეხებოდეს. მთავარია, რომ ეს დოკუმენტები ცხადად ადასტურებენ ვალის გადახდის ვალდებულების შემსუბუქების პრაქტიკის არსებობას – იმ პრინციპის თანახმად, რომელიც კრედიტორს ავალდებულებდა ანგარიში გაენია მოვალისა და მისი ოჯახის სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობისთვის.

ამგვარად, ვახტანგ VI-ის სამართლის ნორმები და მათი შესაბამისი სამართლებრივი პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ კერძო ავტონომიის პრინციპი აბსოლუტურად ხელშეუხებლად არ მიიჩნეოდა – მისგან შესაძლებელი იყო გამონაკლისის დაშვება ვალისა და სარგებლის გადახდის ვალდებულების შერბილების სახით, რასაც გამართლება მოეძებნებოდა იმდროინდელი სოციალური და საჯარო სამართლებრივი მიზნების მიღწევის საფუძვლით.

³³ იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, დოლიძე ი. (რედ.), ტ. VIII, თბ., 1985, 766-768.

³⁴ მართალია, აღნიშნულ ბრძანებაში ვახტანგ VI-ის სამართლის 134-ე მუხლი მცირე უზუსტობით არის გადმოღებული – კერძოდ, მუხლის ორიგინალური ტექსტის „[ვალის გამცემმა] სარგებლით საქმე არ გაუჭიროს“ ნაცვლად, ბრძანებაში გამოყენებულია ფორმულირება: „[ქვრივ-ობოლს] სარგებლით საქმე არ გაუჭირდეს“. თუმცა, შინაარსობრივად, ეს განსხვავება სამართლებრივად არსებით ცვლილებას არ იწვევს, რადგან ნორმის ორივე ვერსია ერთსა და იმავე მიზანს ემსახურება – კრედიტორისაგან ქვრივ-ობლისათვის სარგებლის მოთხოვნის აკრძალვას, რათა ისინი არ აღმოჩნდნენ მძიმე ეკონომიკურ მდგომარეობაში.

³⁵ ქართული სამართლის ძეგლები, დოლიძე ი. (რედ.), ტ. VIII, თბ., 1985, 97.

³⁶ იქვე, 606.

³⁷ ქართული სამართლის ძეგლები, დოლიძე ი. (რედ.), ტ. VII, თბ., 1981, 259-260.

5. დასკვნა

ძველი ქართული სამართლის ძეგლები, კერძოდ, ვახტანგ VI-ის სამართალი, ბექა-ალბუ-ლას სამართალი და გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადება, სარგებლის რეგულირების სა-კითხს არა მხოლოდ ეკონომიკური აუცილებლობიდან გამომდინარე, არამედ სამართლიანო-ბისა და ზნეობრივი პრინციპების დაცვის პერსპექტივიდანაც განიხილავენ. კერძო ავტონომია, როგორც კერძო სამართლის ფუნდამენტური პრინციპი, სამართლის ამ ძეგლების მიხედვით არ არის აბსოლუტური ხასიათის, არამედ მისი ფარგლები განსაზღვრულია საზოგადოებრივი ინტერესების შესაბამისად დადგენილი შეზღუდვების ფარგლებში. სარგებლის რეგულირების მსგავსი ფორმებით ვახტანგ VI-ის სამართალი, ბექა-ალბულას სამართალი და გიორგი ბრწყინ-ვალის ძეგლის დადება ცხადყოფენ, რომ კერძო ავტონომიის რეალიზება ყოველთვის იმ შეზღუდვების პირობებში ხდებოდა, რომელშიც სახელშეკრულებო თავისუფლება სამარ-თლებრივი, ზნეობრივი და სოციალური წესრიგის პრინციპებს არ ეწინააღმდეგებოდა.

ბიბლიოგრაფია:

1. გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადება – კომენტარები, დავითაშვილი გ., ჟვანია ნ. (რედ.), 2018, 259, 260.
2. ზოიძე ბ., ევროპული კერძო სამართლის რეცეპცია საქართველოში, თბ., 2005, 287.
3. ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. VII, თბ., 1984.
4. ქართული სამართლის ძეგლები, დოლიძე ი. (რედ.), ტ. I, თბ., 1963, 513.
5. ქართული სამართლის ძეგლები, დოლიძე ი. (რედ.), ტ. VII, თბ., 1981.
6. ქართული სამართლის ძეგლები, დოლიძე ი. (რედ.), ტ. VIII, თბ., 1985.

ნინო შვანია*

გადაბირება და შეზღუდვა, როგორც დანაშაულის ჩასადენად ადამიანის ნაქაზების (თანამონაწილეობის) სახეები ძველ ქართულ სისხლის სამართალში

წარმოდგენილი სტატიის ფარგლებში განხილულია სისხლის სამართლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინსტიტუტის – თანამონაწილეობის შესახებ. კერძოდ, მიმოხილულია თანამონაწილეობის ერთ-ერთი სახის ნამქეზებლობის თაობაზე ძველ ქართულ სამართალში, რაც მოცემულ სტატიაში წარმოდგენილია გადამბირების და შემგულიანების სახით. საკითხის განხილვის დროს, განსაკუთრებული ყურადღებაა გამახვილებული დანაშაულის სუბიექტური მხარის კვლევაზე, რადგანაც, ნამქეზების დასჯადობა სწორედ სუბიექტური შერაცხვის პრინციპს ეფუძნება. სტატიის ცალკეულ თავებში ნამქეზების სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი განხილულია სასამართლო პრაქტიკაში არსებული კონკრეტული მაგალითების საფუძველზე.

სტატიის ბოლოს გაკეთებულია დასკვნა, რომ დანაშაულის ჩადენის დროს, თანამონაწილენი არც ერთ შემთხვევაში არ თავისუფლდებოდნენ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისგან და მეტიც, მათი პასუხისმგებლობა უფრო მეტად იყო გამოკვეთილი, ვიდრე უშუალო ამსრულებლებისა, რომლებიც შემთხვევის ადგილზე ნამქეზებლების ნებას აღასრულებდნენ. ზემოაღნიშნული რასაკვირველია ბრალეული პასუხისმგებლობის განსაზღვრისას სუბიექტური შერაცხვის პრინციპის არსებობაზე მიუთითებს, რადგანაც სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას ექვემდებარება არა მხოლოდ დანაშაულის უშუალო ამსრულებელი, არამედ ის პირიც, ვინც სიტყვით და რჩევით აქეზებს მეორე პირს დანაშაულის ჩასადენად.

საკვანძო სიტყვები: თანამონაწილეობა, ნამქეზებელი, სუბიექტური შერაცხვა, ქართული სამართლის ძეგლები, შემგულიანებელი, გადამბირებელი.

1. შესავალი

ნამქეზებელი არის პირი, რომელიც აგულიანებს სხვა პირს დანაშაულის ჩასადენად და ამით აღუძრავს დანაშაულის ჩადენის სურვილს.¹ იგი არ იღებს მონაწილეობას არც დანაშაულის შესრულებაში და არც მის მომზადებაში, არამედ მხოლოდ ზემოქმედებას ახდენს ამსრულებლის ნებაზე. თანაც ამსრულებელი, რომლის ნებაზეც ზემოქმედებას ახდენს ფსიქიკური თანამონაწილე, არ შეიძლება ჩაითვალოს უბრალო იარაღად, უბრალო საშუალებად. ფსიქიკური თანამონაწილის ზემოქმედება გაივლის ამსრულებლის ცნობიერებაში, გახდება მისი ნებელოთი მოქმედების მოტივი და ამგვარად ჩაერთვება მიზეზობრივი კავშირის ჯაჭვში.² ამიტომ, ნამქეზების დასჯადობის საკითხი, რომელიც ზემოქმედებს ადამიანის ფსიქიკურ მხარეზე და აღუძრავს დანაშაულის ჩადენის განზრახვას, მთლიანად ეფუძნება სუბიექტური შერაცხვის პრინციპს.

წარმოდგენილი სტატიის ფარგლებში განხილული იქნება საკითხი ნამქეზებლობის ერთ-ერთი სახის – გადამბირების შესახებ ძველ ქართულ სამართალში. საკითხი სტატიაში განხილულია ქართული სამართლის ძეგლების მიხედვით. ამასთან, საკითხის განხილვის დროს,

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, მონვეული ლექტორი. ძველი თბილისის რაიონული პროკურატურის პროკურორი.

¹ წერეთელი თ., სისხლის სამართლის პრობლემები, ტ. 2, თბ., 2007, 8.

² იქვე, 16-17.

განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილდება დანაშაულის სუბიექტური მხარის კვლევაზე, რადგანაც, როგორც აღინიშნა, ნამქეზებლის დასჯადობა სწორედ სუბიექტური შერაცხვის პრინციპს ეფუძნება.

2. ტერმინ „გადაბირების“ განმარტებისთვის

ქართული სამართლის ძეგლების შესწავლისას გამოიკვეთა ტენდენცია, რომ ნამქეზებლობა ხშირად გამოხატულია ტერმინით – გადაბირება. ამიტომაც, მოცემულ სტატიაში ნამქეზებლობის დასჯადობის საკითხი სწორედ ტერმინ ბირების/გადაბირების ირგვლივ იქნება განხილული. უპირველესად, უპრიანია განიმარტოს, თავად ტერმინ „ბირების“ მნიშვნელობა.

სულხან-საბას განმარტებით თანახმად, ბირება არს კაცი გაითვისოს, ანუ დაანდოს საქმე თვისი.³ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, ბირება გულისხმობს აღძვრას, მოხიბლვას, აგულიანებას, მიმხრობას, დაყოლიებას, გადაბირებას, ჩაგონებას, დარიგებას.⁴ ნამქეზებლობა ადამიანის გადაბირების სახით სახეზე გვაქვს მაშინ, როდესაც ნამქეზებელი აგულიანებს პირს კონკრეტული დანაშაულის ჩასადენად. ზოგადი საუბრები დანაშაულის ჩადენის „დადებით“ მხარეებზე ნამქეზებლობად ვერ ჩაითვლება, თუ იგი კონკრეტული ობიექტისკენ არ არის მიმართული.⁵

3. ტერმინ „გადაბირების“ მნიშვნელობა ქართული სამართლის ძეგლებში

განვიხილოთ დანაშაულის ჩასადენად ადამიანის გადაბირების კონკრეტული შემთხვევები ქართული სამართლის ძეგლების მიხედვით.

მე-18 საუკუნის განჩინებაში ოთარა კალანდარიშვილის, გოგითარა ჩხატარაშვილის და დავით ჯღენტის საქმეზე, ჯღენტმა უჩივლა კალანდარიშვილს: „ამ კაცმა ჩემი კაცი გადამბირა, შინ ჰყავდა, ბევრი ამტერა, მერმედ ბატონისშვილს ურჩია, დაიჭირა, მისცა და ბატონიშვილმა თათარში გაყიდა“⁶ – განჩინებიდან ჩანს, რომ ბრალდების თანახმად, კალანდარიშვილმა დანაშაულის ჩასადენად გადმოიბირა კონკრეტული ადამიანი, შემდეგ ბევრი „ამტერა“ – ე.ი ბევრი დანაშაული ჩაადენინა, ბოლოს კი ბატონიშვილს ურჩია და როგორც დანაშაულის ჩამდენი პირი დააჭერინა. ეს მოცემულობა ძალიან ჰგავს დანაშაულის პროვოკაციის შემთხვევას, დანაშაულის ნამქეზებელსა და დანაშაულის პროვოკატორს შორის ბევრი საერთო ნიშანია. ორივე შემთხვევაში კონკრეტული პირი მეორეს უბიძგებს დანაშაულის ჩადენისკენ, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ნაქეზების დროს ნამქეზებლის მთავარი განზრახვა და სურვილია ნაქეზებულმა ნამდვილად ჩაიდინოს დანაშაული, ხოლო დანაშაულის პროვოკაციის დროს დამნაშავის მთავარი მიზანია პროვოცირებული პირის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობაში მიცემა, მისი მხილება დანაშაულის ჩადენისას და არა კონკრეტული დანაშაულის ჩადენა. მოცემულ შემთხვევაში, ბრალდების შინაარსი სწორედ დანაშაულის პროვოცირების შემთხვევას ჰგავს, რადგანაც კალანდარიშვილმა კონკრეტული პირი ჯერ გადაიბირა დანაშაულის ჩასადენად, ბევრი ავი საქმეც ჩაადენინა და ბოლოს ბატონიშვილის წინაშე ამხილა და დააჭერინა. განჩინებაში ბრალდებულის ბედი შემდეგი სახით არის გადანყვტილი: მას უნდა დაეფი-

³ ორბელიანი ს., ლექსიკონი ქართული, ტ. 1, თბ., 1991, 104.

⁴ ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი, შემდგ. გრიგოლ რუხაძე, თბ., 2008, 6.

⁵ წერეთელი თ., სისხლის სამართლის პრობლემები, ტ. 2, თბ., 2007, 164.

⁶ ქართული სამართლის ძეგლები, რედ. ი. დოლიძე, ტ. 6, თბ., 1977, 516.

ცა: „არც მე უწინის გადმოგებირების, არც მემემტერების და არც ჩემის ბატონის რჩევით ის გაყიდულიყოს“.⁷ ბრალდებულს თავი უნდა ემართლებინა არა მხოლოდ იმაზე, რომ მას არ გადმოგებირებია კონკრეტული პირი, არამედ იმაზეც, რომ ეს პირი ბატონს მისი რჩევით არ გაუყიდა. აქაც სახეზე გვაქვს ნაქეზება საქმით – გადმოგებირება აქტიური ქმედებით და ნაქეზება სიტყვით – მისი რჩევით ადამიანის ტყვედ გაყიდვა. თუ, ვერ დაიფიცებდა, მაშინ დაეკისრებოდა დაზარალებული მხარისთვის 1 ტყვის გადაცემა. მართლაც, მოცემულ განჩინებაში შერწყმულია დანაშაულის ნაქეზების და პროვოკაციის ელემენტები. საფიქრებელია, რომ თავდაპირველად პირის გადმოგებირებას ადილი ექნებოდა სწორედ კონკრეტული დანაშაულების ჩასადენად (ე.ი. სახეზეა ნაქეზება), ხოლო გარკვეული პერიოდის შემდგომ, შესაძლოა კალანდარიშვილს გადაენწყვიტა მისი თავიდან მოშორება, რიგი ფაქტორების გამო და ემხილა იგი ბატონთან, რაც უკვე გარკვეულწილად დანაშაულის პროვოცირების ელემენტებს შეიცავს.

ტერმინი გადაბირება შესაძლოა ყველა შემთხვევაში არ გულისხმობდა დანაშაულის ჩასადენად გადაბირებას, მაგრამ ძირითადად სწორედ უარყოფით კონტექსტში გამოიყენებოდა. მაგ: მე-19 საუკუნის განჩინებაში გაბრიელ და მახარობელ ჩხაიძეების სასისხლო საქმეზე, ვკითხულობთ: მახარობელმა უჩივლა გაბრიელს: „მოყვარე მყავდა, შვილი მომაბარა გასაზღვლათ და ნახევარს ზროხას მაძლევდა გაზდაში, ჩემსას მოვიდა, შენ გარდამბირე, მოყვარეც დამიკარგე და ის ზროხაც დამიკარგე“.⁸ აქაც საუბარია ადამიანის ნაქეზებაზე, მისთვის უარყოფითი აზრების ჩაგონებაზე, რამაც საბოლოოდ მომჩივანსა და გადაბირებულ პირს შორის ურთიერთობის გაფუჭება და მოყვრობის მოშლა გამოიწვია.

მე-19 საუკუნის განჩინება იოვანე ნაკაშიძისა და ონისიმე მენაფირეს ყმის საქმეზე, საინტერესოა იმ კუთხით, რომ საუბარია გადაბირების ხერხებზე, კერძოდ გადაბირება მოხდა მტრობით და მძლავრობით თუ გადაბირებულმა თავად მიიღო აღნიშნული გადაწყვეტილება. განჩინების თანახმად ნაკაშიძემ უჩივლა ონისიმე მენაფირეს, რომ „ამ კაცმა კაცი გადამბირა, ხელთ ჰყავს არ მაძლევს“⁹ რომელიც მისივე განმარტებით „ჩხუბით და მტერობით“ იყო გადაბირებული. მენაფირეს ფიცი დაედო შემდეგი სახით: „შენდა ბატონი რომ მომდურავათ იყავით, იმისთვის თუ მოვიდა, თორემ არც მე და არც ჩემს ძმას იობასის კაცი თქვენის ჯინისა და მტერობისათვის არ გადმოგვებირების.“ – ფიცის ტექსტიდან კარგად ჩანს, ბრალდებულს ევალბოდა დაედასტურებინა, რომ გადაბირებული კაცი თავისი ნებით მოსულიყო მასთან (შენ და ბატონი რომ ერთმანეთს დაემდურეთ, ალბათ მაგიტომ მოვიდა ჩვენთანო), თორემ თქვენ ჯინზე არ გადმოგვებირებინებსო. შესაბამისად, თუკი მოფიცარი ვერ დაადასტურებდა, რომ გადმოგებირებული კაცი ჩხუბით და მძლავრობით გადმოიბირა და „გადმოგებირების“ ნება სახეზე არ იყო, მაშინ ვალდებული გახლდათ ეს სადავო კაცი ნაკაშიძისთვის დაებრუნებინა.¹⁰

ტერმინი „გადაბირება“ შესაძლოა შინაარსობრივი კუთხით კავშირში იყოს ტერმინთან „გაბრიყვება“. გაბრიყვება ადამიანის მოტყუებას ნიშნავს.¹¹ შესაბამისად, გაბრიყვებული ადამიანი შეცდომაშია შეყვანილი და მეორე პირის, ე.ი. ნამქეზებლის ნების შესაბამისად მოქმედებს, რადგანაც მისი ნების მოქმედება გარკვეულწილად დათრგუნულია.

⁷ იქვე, 516.

⁸ იქვე, 525-526.

⁹ იქვე, 527.

¹⁰ იქვე, 527.

¹¹ ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, მე-3 გამოც., თბ., 1978, 559.

საერისთავოში ისეთ შემთხვევებსაც ჰქონია ადგილი, როცა ერთი კაცი მეორეს ყმას გადაბირებდა, დანაშაულის ჩასადენად, სხვაგვარად ადამიანს გააბრიყვებდა. მე-19 საუკუნის განჩინების, პაატა გოგიბერიძის და ხახუტა მენაბდის ცხენის საქმის თანახმად, ხახუტა მენაბდემ პაატას ცხენის წართმევა უჩივლა, პაატამ პასუხად შემდეგი საჩივარი წარმოადგინა: ერთი ყაზახი მყავდა, გამიბრიყვა ამ კაცმა, საერისთავოში წაიყვანა, ცხენი ამტერა ორი და იმ საქმეში კაცი მეკარგვის და მართალია, სამართალი ვსთხოვე და არ მომცა. მენაბდეს კი შემდეგი ფიცით უნდა ემართლებინა თავი: „არც მე შენი კაცი მხლებოდეს, არც შენის კაცის დამაშაკობითა და ადგილის კაცობით მე ცხენები მემტერებოოს, არც გამეგზავნოს და არც მე შენთვის სამართალი დამეკავებოოს“.¹² როგორც ვხედავთ კაცის გადაბირება დანაშაულის ჩასადენად გამოხატულია ტერმინით – კაცის გაბრიყვება. ამავე ფიცში ჩანს თანამონაწილეობის შემდეგი ფორმები: კაცის ხლება დანაშაულის ჩადენის დროს, დახმარების სახით. კაცის დამაშაკობით და ადგილის ცოდნით ცხენის ქურდობა და კაცის გაგზავნა დანაშაულის ჩასადენად. თუკი მენაბდე შეძლებდა დაფიცებას, მაშინ პაატა გოგიბერიძე გამტყუნდებოდა და ევალებოდა ცხენის უკან დაბრუნება. „თუმც ცხენის გარდახდა ვერ შაიძლოს, ვინც ცხენი წამოიყვანა, ხელამთქმელად მიეზაროს“¹³ – აცხადებს განჩინების ავტორი. აქ ვხედავთ ძირითადი პასუხისმგებლობის დაკისრებას დანაშაულის დამაორგანიზებელ პირზე, ვინც მიიღო გადაწყვეტილება, დაგეგმა და კონკრეტული პირი, ძირითად შემთხვევაში თავისი ყმა გაგზავნა დანაშაულის ჩასადენად. თუკი, ვერ მოახერხებდა ცხენის დაბრუნებას, მაშინ ვალდებული ხდებოდა უშუალო ამსრულებელი – ხელთამქმნელი კაცი დაზარალებულისთვის გადაეცა. თუმცა, ამ უკანასკნელ შემთხვევაშიც თავად პაატა გოგიბერიძის პასუხისმგებლობაზეა საუბარი და არა უშუალო ამსრულებლის. ყმის სხვისთვის მიცემით ხომ სწორედ ბატონი ზარალდებოდა, ხოლო თავად ყმის ინტერესები უკანა პლანზე იყო გადატანილი.

მე-19 საუკუნის განჩინებაში იესე რამიშვილისა და ივანე ჩანტლაძის საქმეზე, რამიშვილმა უჩივლა ჩანტლაძეს, რომ ჩემი შვილი შენმა შვილმა სიმონამ გამიბრიყვა, მაქსიმესთან მიიყვანა და შვილი თათარში დამიკარგაო, ხოლო ჩანტლაძემ აშორო უთხრა და ფიცი დაედო, რომ „რომელსაც შენ შვილის გადაბირვას შენ მიჩივი, ჩემი სიტყვით და პასუხით, საქმობით შენი შვილი არც გამებრიყვებოოს და არც მაქსიმესთან მისვლა მეთხრობოოს“.¹⁴ აქაც ერთმანეთისგან არის გამიჯნული სიტყვით და საქმით ადამიანის გადაბირება დანაშაულის ჩასადენად, რასაც მეორენაირად ადამიანის გაბრიყვებაც ეწოდებოდა.

ამავე განჩინების თანახმად, ჩანტლაძემ უჩივლა რამიშვილს: „პირველათ შენი შვილი გაბრიელა თათარშიდ გოგოს მიბირვიდა, მართმევდა, მაგრამ ველარ მომიხერხა და მერმეთ მობრუნდა ისევეთ, გოგო წამართვა“¹⁵ – აქ საუბარია უშედეგო ნაქეზებაზე, კერძოდ ვინმე გაბრიელა ცდილობდა გოგოს გადაბირებას თათარში წასაყვანად, თუმცა ვერ შეძლო, რის შემდეგაც გოგო უკვე ძალის გამოყენებით მოიტაცა. აღნიშნულ ბრალდებაზე მოპასუხის ფიცის ტექსტი იყო შემდეგი: „არც პირველათ და არც მეორეთ შენის გოგოს წაყვანა ჩემს შვილს დომებოდეს და არც წაეყვანოს, ტყულათ ბატონის შვილს თუ ახლდა, თვარა არც მისი სიტყვით და რჩევით და საქმობით ის შენი გოგო წაყვანილიყოს და არც წაყვანაზე ხლებოდეს და არც ჩემით და ჩემის ოჯახით და არც ჩემი ბუდობით და სმევით და ჭმევით და ადგილის კაცებით

¹² ქართული სამართლის ძეგლები, რედ. ი. დოლიძე, ტ. 6, თბ., 1977, 545.

¹³ იქვე, 545.

¹⁴ იქვე, 569.

¹⁵ იქვე.

შენის გოგო არ დაგკარგოდეს“¹⁶ – აქ ფიციტით გამოორიცხულია დანაშაულში ნებისმიერი ფორმით თანამონაწილეობა. კერძოდ მოპასუხე იფიცებდა, რომ არც საქმით, სიტყვით ან რჩევით არ მომხდარიყოს გოგოს მოტაცება. (დანაშაულის ნაქეზება), არც ნაყვანაზე ხლებოდეს ვინმეს – ეს უკვე დანაშაულის ჩადენაში დახმარებას გულისხმობს, და აქვე გამოორიცხულია დანაშავეთათვის დანაშაულის ჩადენაში ხელშეწყობა თვით მათი გამასპინძლების სახითაც – რომ არც ჩემის ბუდობით¹⁷ და სმევით და ჭმევით ეგ დანაშაული ჩადენილი არ იყოსო. შესაბამისად, აქ განჩინების ავტორი საკმაოდ შორს მიდის და დანაშაულის ჩადენაში თანამონაწილეობას გულისხმობს არა მხოლოდ სიტყვით, საქმით თუ რჩევით დახმარებას, არამედ დამნაშავეთა ოჯახში მიღებას, შეფარებას და მათ გამასპინძლებასაც კი დანაშაულში დახმარებად მიიჩნევს. განჩინების თანახმად, თუ მოპასუხე მხარე დაფიცებას ვერ შეძლებდა, უნდა გადაეხადა სისხლის ფასი, ხოლო თუკი სისხლის ფასის გადახდას ვერ შეძლებდა, მაშინ „რომელიც დანაშაულია, ხელთამქმნელად მიცეს.“¹⁸ – ე.ი დანაშაულის უშუალო ამსრულებელი, როგორც ხელთამქმნელი, გადაეცემოდა დაზარალებულ მხარეს.

ასევე ყმის გადაბირებას უჩიოდა მე-19 საუკუნის განჩინებით გოგისა კეკელიძე ოტია ბიბინეიშვილს. ამ უკანასკნელს კი თავი უნდა ემართლებინა შემდეგი ფიციტით: „რომელსაც კაცის გაყიდვას შენ მიჩივი, ის კაცი მე არც გადმომებირებოთ და არც გამეყიდოს“¹⁹ – ხოლო თუკი ამ ფიციტით თავის მართლებას ვერ შეძლებდა, მაშინ „სულის და ხორცის სისხლი მისცეს ოტიამ კეკელიძეს“-ო.²⁰

4. ტერმინი „გადაბირება“ დავით ბატონიშვილის სამართლის წიგნის მიხედვით

ტერმინ „ბირების“ მნიშვნელობას იცნობს დავით ბატონიშვილის სამართლის წიგნიც. კანონმდებელი ბატონიშვილი სამართლის წიგნის მე-4 მუხლში აღნიშნავს, რომ ანდერძის დაწერისას გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ხომ არ არის იგი შედგენილი „შურიტა, გინა ბირებითა და ანუ ანგარებითა მოყუასთა გამო.“²¹ ამავე სამართლის წიგნის 42-ე მუხლით განსაზღვრულია პასუხისმგებლობა განზრახ და გაუფრთხილებლობით სხვისი ქონების დანვისათვის. აღნიშნული დანაშაულის განზრახ ჩამდენი ისჯებოდა შემდეგი სახით: „რაიცა დაუნვიეს, აღუდგინოს მას წანახედი მისი და მოაკლდეს პატივსა, უკეთუ არავინ იქმეს ვნებულ...და

¹⁶ იქვე, 569-570.

¹⁷ ოჯახის ბუდობით დანაშაულის ჩადენაზე საუბარი მე-19 საუკუნის განჩინებაში მამუკა ბაქანიძის და იოანე გობრონიძის საქმეზე, სადაც მამუკამ უჩივლა იოანეს, რომ შენი ოჯახის ბუდობით და შენი ცოლისა და შვილების ცოდინარობით და საქმობით ჩემი შვილი და მუახლე დამეკარგა, გობრონიძეს შემდეგი ფიციტით უნდა დაეფიცნა: „არც მე და არც ჩემს ცოლს და არც დღეს ჩემს ოჯახშიდ ვართ, არც ჩვენის მონდობილობით და არც ჩვენის ცოდინარობით შენი შვილი და შენი გოგო არ ნაყვანილიყოს და არც იმ ქალის გათხოვებაშიდ ვრეოდეთ, რაც მისი ნებით არ ნაიყვანა ჯუმათელმა“, იხ. იქვე, 538-539. აქ კარგად ჩანს, რომ დანაშაულში თანამონაწილეობისას თანამონაწილის მხრიდან უნდა გამოორიცხოს, როგორც განზრახვის ნებელობითი – ვოლუნტატიური, (მონდობილობით), ასევე ცოდნის – კოგნიტიური (ცოდინარობით) ელემენტი. ასევე საქმით მონაწილეობა დანაშაულის ჩადენაში – არც იმ ქალის გათხოვებაში ვრეოდეთო.

¹⁸ იქვე, 570.

¹⁹ იქვე, 571-572.

²⁰ იქვე, 571-572.

²¹ სამართალი ბატონიშვილის დავითისა, ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო დ. ფურცელაძემ, თბ., 1964, 8-9.

ოდესცა ვის აქუს მობირებული ორლანოდ სამანქანოდ, მობირებული და მომბირებელიცა მსგავსად ზემოხსენებულისა სჯულისა განისაჯოს.“²² აღნიშნული დანაშაულით დანაშაულის უშუალო ამსრულებელია კაცი – მობირებული ორლანოდ²³ სამანქანოდ – ე.ი გადმობირებული ადამიანი, იარაღი სხვის ხელში რაიმე ქმედების განსახორციელებლად, ხოლო წამქეზებელი მომბირებელი. როგორც ვხედავთ, როგორც წამქეზებული, ისევე წამქეზებელი ისჯებიან ერთნაირი მკაცრი სასჯელით. ანალოგიური ხაზია გატარებული ამავე სამართლის 54-ე მუხლში: „ვინცა ხიდი და ციხის კარნი და ესევეთარნი დასწვას, თვინიერ ყოვლისა ცილობისა მოეკვეთოს მარჯუჴნე, და მბირებელიცა იტანჯოს ზემოხსენებულისამებრ სახისა.“²⁴ ე.ი აქაც წამქეზებელი – მბირებელი, ისევე ისჯება, როგორც უშუალო ამსრულებელი. დავით ბატონიშვილის სამართლის წიგნის მიხედვით, გადაბირება ასევე გამოიხატებოდა ტერმინით „მობირება“. სამართლის წიგნის მე-12 მუხლში ვკითხულობთ: „გამოიკითხონ მსაჯულთა, რათა არა იყოს მტერობით, გინა მობირებით, რომელთაცა ესეგუართა მკულელთა მიეხდების პატიჟი.“²⁵ აქაც საზგასმულია, რომ წამქეზებლები ისევე, ისჯებიან, როგორც უშუალოდ მკვლელები.

5. ადამიანის შეგულიანება დანაშაულის ჩადენისას, როგორც დანაშაულის ნაქეზების ერთ-ერთი სახე

ქართული სამართლის ძეგლებში ხშირად გვხვდება დანაშაულის ჩადენა მეორე ადამიანის შეგულიანებით. შეგულიანება გულისხმობს ადამიანის ნაქეზებას, მოქმედების ხალისის გაჩენას.²⁶ განვიხილოთ დანაშაულის ჩადენის შეგულიანების მაგალითები ქართული სამართლის ძეგლების მიხედვით. ასევე, საინტერესოა გავავლოთ ზღვარი პირის შეგულიანებასა და გადაბირებას შორის. არის თუ არა ერთი და იგივე ქმედების ამსრულებელი დანაშაულის შემგულიანებელი და გადაბირებელი?

მე-18 საუკუნის განჩინებაში ერეკლე II-სა ზალდასტანიშვილების სასისხლო საქმეზე, ვკითხულობთ: ზალდასტანიშვილები ჩიოდნენ: „ყოჩიაშვილი თქვენი აბდარი ზუა აქ ქალაქს იყო, თქვენ გახლდათო...ჩემის ნასყიდის ყმისშვილები შეეგულიანებინაო – ერთი ბაცაცაშვილი ნინია და მეორე დათუაშვილი გლახა“ – შეეგულიანებინა – აქ გამოყენებულია დანაშაულის ნაქეზების გამოსახატავად, კერძოდ ყოჩიაშვილმა შეაგულიანა ნინია ბაცაცაშვილი და გლახა დათუაშვილი დანაშაულის ჩადენაზე. – „ჩვენ სამნი ძმანი შინ არ ვიყავითო და ჩვენი შუათანა ძმა იოსები შინ იყო; მიხდომოდნენ ჩვენს სასახლეში ცოლთან ჩვენს ძმას იოსებს მძინარეს, წასწოლოდნენ თავს და რვას ადგილას ხანჯლები დასცესო“. სასამართლოში დამნაშავე სამმა პირმა შემდეგი სახის ჩვენებები მისცა – „ყოჩიაშვილი ეუბნებოდა: თქვენ რომ თქვენის ბატონის იოსების სასიკვდილოთ შეხვედითო, მე არცარა შემოვსულვარ და არცარა საქმე მაქვსო. ამ გლახამა და ნინიამ უპასუხეს: ქალაქიდან რომ მოხველო, მოტყუებითაც შენ

²² იქვე, 30-31.

²³ ორლანო – იარაღი. იხ. *ორბელიანი ს.*, *ლექსიკონი ქართული, ტ. 1, თბ., 1991, 607.*

²⁴ სამართალი ბატონისშვილის დავითისა, ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო დ. *ფურცელაძემ*, თბ., 1964, 36.

²⁵ იქვე, 15.

²⁶ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, *არნ. ჩიქობავას* გამოცემით, ერთტომეული, თბ., 1986, 476.

ქართულ ენაში ტერმინ „შეგულიანების“ სინონიმებია: ნაქეზება, წასისინება, მისისინება, მისევა, მიტევა, შეჩუჩუნება, შეჩიჩვირება, შეზრუნება, აზავება, ცეცხლზე ნავთის დასხმა, ჯოჯოხეთს მუგუზაღს დაურთავს, აღძვრა, აგულიანება, დაყოლიება, განძრახება, დაქსევა, გაღვივება, დაყოლიება. იხ. ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, მე-3 გამოც., თბ., 1978, 559.

მოგვატყუეო და შენ აგვიყოლიეო...და ამ იოსების სიკვდილი რომ გამოვარჩივეთო, მართალია, ჩვენ შევედით და შენ კარზე დასდევ თოფითაო და ასე გვითხარო: თქვენ შინ შედითო, მოკალითო და მე ამ კარზე თოფით დავდგებიო და თუ მეშველი მოვა ვინმე, მე თოფსა ვკრაო. და ჩვენი პირობა სულ ერთი იყოო. ყოჩიაშვილმა უპასუხა: მართალია, პირობაც ერთ გვექონდაო, სიტყვა და რჩევაცო, მაგრამ თქვენ რომ იოსების სასიკვდილოთ შეხვედითო, იქ აღარ შემოგყეო. და ეს გლახა და ივანე კიდევ ამას უპასუხებდნენ: შემგულიანებელიც შენ იყაო და მრჩეველიცო, ჩვენ შინ შეგვგზავნეო და შენ თოფით კარზედ დაგვიდეო.²⁷ როგორც მ. კეკელია მოცემული განჩინების ანალიზისას აღნიშნავს, „სახეზეა თანამონაწილეთა „ერთნებობა ერთზრახვის“ ისეთი კომპონენტები, როგორიცაა ორგანიზატორობა, შეგულიანება და მრჩეველობა, რასაც ერთი პირობა და ერთი მიზანი კრავს.“²⁸ მოცემულ განჩინებაში შეინიშნება როგორც ნაქეზების, ასევე დანაშაულის ორგანიზების ნიშნები.²⁹ ნაქეზების გამომხატველი ტერმინებია „შეგულიანება, შემგულიანებელი, მრჩეველი.“ ნინადადება „შემგულიანებელიც შენ იყაო და მრჩეველიცო“ – შემგულიანებელი და მრჩეველი ცალ-ცალკეა გამოხატული, რადგანაც განსხვავებული დატვირთვის მატარებელია. მრჩეველია ის პირი, ვინც დანაშაულის ჩამდენ პირს აძლევს მითითებას როგორ და რა ფორმით ჯობია დანაშაულის ჩადენა და ა.შ, ხოლო შემგულიანებელი აქტიურად ზემოქმედებს ადამიანის ფსიქიკაზე, ამხნევებს მას, რათა ამ უკანასკნელმა ჩაიდინოს დანაშაული. განჩინება საინტერესოა კიდეც ერთი კუთხით. შემგულიანებელი ყოჩიაშვილი თავს იმართლებს იმით, რომ მას ქმედების ობიექტური შემადგენლობის განხორციელებაში უშუალო მონაწილეობა არ მიუღია, მხოლოდ გარეთ იდგა, ერთგვარი მაყურებლის როლში, რომ მთავარი ამსრულებლებისთვის ვინმეს დანაშაულის ჩადენაში ხელი არ შეეშალა და ნიშანი მიეცა, ხოლო თავად არც შიგნით შესულა სახლში და არც ხანჯალი ჩაურტყამს დაზარალებულისთვის. ხოლო მეორე მხარე ედავება მას, რომ სწორედ მისგან შეგულიანებულნი შევიდნენ იოსების მოსაკლავად, სწორედ ყოჩიაშვილის ბოროტი ნება გახლდათ იოსების მოკვლა, ეს უკანასკნელნი კი მხოლოდ მისგან შეგულიანებულნი იყვნენ. სისხლის სამართალში არსებული გაბატონებული მოსაზრებით, პირი, რომელიც უშუალოდ არ ახორციელებს ქმედების ობიექტურ შემადგენლობას (მაგ: დაჭრის შემთხვევაში დანით არ ჭრის პირს) და უბრალოდ გარეთ დგას, რათა ვინმემ ამსრულებლებს დანაშაულის ჩადენაში ხელი არ შეუშალოს, არის თანამონაწილე – დამხმარის სახით.³⁰ თუმცა, მეცნიერთა ნაწილი თვლის, რომ გარეთ მდგომი პირი არის ჩვეულებრივი ამსრულებელი და სახეზე გვაქვს არა თანამონაწილეობა, არამედ ჯგუფური დანაშაული, სადაც ჯგუფის თითოეული წევრი არის დამოუკიდებელი ამსრულებელი, ხოლო გარეთ მდგომი პირი ფუნქციონალური თანამასრულებელი, რადგანაც ფუნქციონალურად არის დაკავშირებული დანაშაულის უშუალო ამსრულებელთან.³¹ მოცემული სტატიის ფარგლებში, ჩვენი შესწავლის საგანი არ არის რომელი თეორიაა უფრო სწორი, თუმცა, ჩვენ, მხარს ვუჭერთ პირველ თეორიას, რომ გარეთ მდგომი პირი არის თანამონაწილე – დამხმარის სახით და არა ფუნქციონალური თანამასრულებელი, რადგანაც პირი,

²⁷ ქართული სამართლის ძეგლები, რედ. ი. დოლიძე, ტ.5, თბ., 1974, 692-694. 439-440.

²⁸ კეკელია მ., ადამიანის სიცოცხლის, ჯანმრთელობის, პატივისა და ღირსების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები ძველ ქართულ სამართალში, თბ., 2015, 66.

²⁹ „დანაშაულის ჩადენის პროცესში ორგანიზატორი იმავდროულად შეიძლება იყოს ამავე დანაშაულის უშუალო ამსრულებელი ან წამქეზებელი, მაგრამ ორგანიზატორის ფიგურა გადაფარავს მას.“ იხ. ტურავა მ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, მე-9 გამოც., თბ., 2013, 331.

³⁰ წერეთელი თ., სისხლის სამართლის პრობლემები, ტ. 2, თბ., 2007, 135-137.

³¹ ტურავა მ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, მე-9 გამოც., თბ., 2013, 336-337.

რომელსაც დაჭრაში უშუალო მონაწილეობა არ მიუღია ჩვენი სისხლის სამართლის კოდექსით დანაშაულის ამსრულებლად ვერ ჩაითვლება. ამ მოსაზრებას გავყვებით ზემოთ მოყვანილი განჩინების განხილვის დროსაც. შესაბამისად, გარეთ მდგომ ყოჩიაშვილს სურდა ერთგვარად თავიდან აეცილებინა პასუხისმგებლობა, რადგანაც იგი იოსების დასაჭრელად სახლში შიგნით არ შესულა (შესაძლოა სპეციალურად და წინასწარგანზრახულად არ შევიდა შინ და ე.წ. „შავი“ საქმის შესრულება სხვებს გადააბარა), თუმცა აქ კანონი ყურადღებას აქცევს არა მხოლოდ მის ქმედებას, არამედ მის შინაგან, სუბიექტურ განწყობას და ბოროტი ნების არსებობას. კერძოდ, ყოჩიაშვილს შიგნით შესულ ორ პირზე უფრო მეტად სურდა იოსების მოკვლა და ამიტომ მისი ნება უფრო ბოროტია, უშუალო ამსრულებლებთან მიმართებით. ამასთან, მოცემულ განჩინებაში ვხედავთ, რომ ყოჩიაშვილი არა მხოლოდ უბრალო დამხმარეა, არამედ ის არის წამქეზებელი და მეტიც ორგანიზატორი დანაშაულის ჩადენისა, რადგანაც სწორედ მან დაგეგმა დანაშაულის განხორციელება, მოიძია და შეაგულიანა ორი პირი, გასცა მითითებები, მიიყვანა ისინი შემთხვევის ადგილზე, მათ შიგნით შეუძღვა დანაშაულის ჩასადენად, თავად კი გარეთ დადგა თოფით ხელში, რათა არავის არ შეეშალა ხელი დანაშაულის ჩადენაში. შესაბამისად, სწორედ ყოჩიაშვილია სულისჩამდგმელი ანუ ორგანიზატორი აღნიშნული დანაშაულის ჩადენისა, ამიტომ იგი მოცემულ დანაშაულში არის ყველაზე უფრო მეტად საშიში ფიგურა, მიუხედავად იმისა, რომ მას დანაშაულის უშუალო განხორციელებაში მონაწილეობა არ მიუღია. განჩინებაში ეს ყველაფერი კარგად არის გათვალისწინებული, რადგანაც პასუხისმგებლობის განსაზღვრისას მოსამართლეებმა დაადგინდეს შემდეგი: „რამდენიც ესენი ვალაპარაკეთ, სამნივ სწორნი ამხანაგნი არიან და სწორი დანაშაული აქვსთ...ჯამში შეიქმნა ასოცდაცამეტი თუმანი და ორი მინალთუნი. ეს ყოჩიაშვილმა ზუამ, ბაცაცაშვილმა ნინიამ და დათუაშვილმა გლახამ სამთავ სწორედ უნდა დაუურვონ“. – განჩინებიდან კარგად ჩანს, რომ სამართალმა სამივეს ქმედება თანასწორად მიიჩნია და სამივეს დააკისრა სისხლის ფასის გახდა თანასწორად, ე.ი თითოს მოუწია ორმოცდახუთი თუმნის და ოთხი მინალთუნის გადახდა. მიგვაჩნია, რომ სასამართლოს გადწყვეტილება არის სამართლიანი, სწორედ შეფასდა ის ფაქტი, რომ მართალია ყოჩიაშვილი გარეთ იდგა და თითქოს არაფერი უქნია, თუმცა რეალურად ყველაფერი მისი დაგეგმილი და ნამოქმედარი იყო. შესაბამისად, ქმედების სუბიექტური მხარე და მისი ბოროტი ნება დანაშაულის ჩადენისა – სასამართლომ შეფასების გარეშე არ დატოვა. ამავე განჩინებაში მოსამართლეებმა აღნიშნეს, რომ რადგანაც ნინია ბაცაცაშვილი და გლახა დათუაშვილი დაზარალებული მხარის ნასყიდი ყმები ყოფილან, იმათი დანაშაული ამითაც მძიმდება, რომ ბატონის მიმართ მსგავსი დანაშაული ჩაიდინეს, ამიტომაც ნასყიდი ყმები „ახლა ნასისხლათაც მიეცა იოსებსა“. აქვე დაზუსტებულია, რომ „რადგანაც ამ ბიჭების მამებსა და ძმებს ამათი განზრახვა არა სცოდნიათ, იმათ კი ნასისხლად ვერ დაიჭერენ. როგორც ნასყიდი ყმები ყოფილან, ისევ ისრე უნდა იყვნენ“.³² აქ, ხაზგასმულია ის ფაქტი, რომ ყმების მიერ დანაშაულის ჩადენაში მათი ძმები და მამები არ მონაწილეობდნენ, მათ არც იცოდნენ და არც განზრახვა ჰქონდათ მათთან ერთად მსგავსი დანაშაულის ჩადენისა, შესაბამისად მათი თანამონაწილეობა დანაშაულის ჩადენაში ყველანაირად გამორიცხულია. ამასთან, განჩინებიდან კარგად ჩანს განსხვავება ნასისხლ ყმასა და ნასყიდ ყმას შორის, რომ ნასისხლი ყმის სამართლებრივი მდგომარეობა ბევრად უფრო მძიმე იყო, ვიდრე ნასყიდი ყმისა. ამიტომაც, რადგანაც მამანი და ძმანი უბრალონი იყვნენ, მიუხედავად იმისა, რომ დამნაშავე

³² ქართული სამართლის ძეგლები, რედ. ი. დოლიძე, ტ.5, თბ., 1974, 692-694, 440-441.

ყმები ნასისხლი ყმების სტატუსს იძენდნენ, მათი უბრალო ნათესავები ისევ ნასყიდი ყმების მდგომარეობას ინარჩუნებდნენ. საბოლოო ჯამში, უნდა ითქვას, რომ განჩინება დაფუძნებულია სუბიექტური შერაცხვის პრინციპზე, ყველა პირი პასუხს აგებს დანაშაულებრივ ქმედებაში თავისი მონაწილეობის ხარისხის და განზრახვის არსებობის ფარგლებში, ასევე დაცულია დანაშაულის ჩამდენი პირების ოჯახის წევრების უფლებები, რომლებიც უბრალონი არიან დანაშაულის ჩადენაში. განჩინება იცნობს, როგორც ორგანიზატორის, ასევე წამქეზებლის და დამხმარის გამომხატველ ტერმინებს, მოსამართლეები სწორ შეფასებას აძლევენ დანაშაულის ჩამდენი თითოეული პირის არა მხოლოდ ქმედებას, არამედ მათ განზრახვასა და განწყობას, რაც საბოლოო ჯამში, გადაწყვეტილების მიღებისას სწორედ სუბიექტური შერაცხვის პრინციპის გათვალისწინებაზე მიგვითითებს.

ადამიანის შეგულიანება დანაშაულის ჩადენისას ერთი შეხედვით ძალზედ ჰგავს გადაბირებას, როგორც დანაშაულის წამქეზების ერთ-ერთ სახეს. მართლაც, ორივე შემთხვევაში სახეზეა წამქეზებლის მიერ ამსრულებლის დაყოლიება კონკრეტული დანაშაულის ჩადენისათვის. თუმცა, გადაბირების დროს ადგილი აქვს გადამბირებული პირის წამქეზებლის მხარეს გადმოყვანას. მაგალითად, გადამბირებული ყმა გადმოდის ერთი ბატონიდან მეორე ბატონის მფლობელობაში და აღასრულებს ამ უკანასკნელის ნებას, რაც მუდმივ ხასიათსაც ატარებს, ხოლო შეგულიანება უფრო ერთჯერადი ხასიათისაა და ემსახურება შეგულიანებულის ნების განმტკიცებას, რათა მან დაძლიოს ყოყმანი, რაც ახლავს დანაშაულის ჩადენას და განუმტკიცდეს განზრახვა, განახორციელოს მართლსაწინააღმდეგო ქმედება.

6. დასკვნა

ზემოთ განხილული განჩინებებიდან ვხედავთ, რომ წამქეზებლები საკმაოდ ხშირად მიმართავდნენ ადამიანის გადაბირებას კონკრეტული დანაშაულის ჩასადენად. არსებობდა გადაბირება დანაშაულის შეგულიანებისგან სწორედ იმით განსხვავდება, რომ გადაბირებული პირი, ხშირ შემთხვევაში, გადადის გადამბირებლის მხარეს, ან ხდება პიროვნების გადაბირება მტრის ბანაკში, რაც გარკვეულწილად განასხვავებს დანაშაულის გადაბირებას, ზოგადად დანაშაულის სიტყვიერი წამქეზებისგან. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ საბოლოო ჯამში წამქეზებლობის სახეების მსგავსი სახით დაჯგუფება მხოლოდ პირობით ხასიათს ატარებს და დასახელებული დანაშაულები მაინც სიტყვიერი წამქეზების ცნების ქვეშ ერთიანდებიან. მოცემული სტატიის ფარგლებში კი მსგავსი სახის გამიჯვნის შემოთავაზება ემსახურება მიზანს, უფრო თვალსაჩინო გახდეს ის განმასხვავებელი ნიშნები, რაც დანაშაულის წამქეზებლობასთან დაკავშირებით გვხვდება ქართული სამართლის ძეგლებში.

გადაბირებით და შეგულიანებით დანაშაულის ჩადენის დროს, თანამონაწილენი არც ერთ შემთხვევაში არ თავისუფლდებოდნენ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისგან და მეტიც, მათი პასუხისმგებლობა უფრო მეტად იყო გამოკვეთილი, ვიდრე უშუალო ამსრულებლებისა, რომლებიც შემთხვევის ადგილზე წამქეზებლების ნებას აღასრულებდნენ. ზემოაღნიშნული რასაკვირველია ბრალეული პასუხისმგებლობის განსაზღვრისას სუბიექტური შერაცხვის პრინციპის არსებობაზე მიუთითებს, რადგანაც სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას ექვემდებარება არა მხოლოდ დანაშაულის უშუალო ამსრულებელი, არამედ ის პირიც, ვინც სიტყვით და რჩევით აქეზებს მეორე პირს დანაშაულის ჩასადენად. გარდა ამისა, გარდამბირებლის და შემგულიანებლის დასჯადობის წინა პლანზე წამოწევა იმითაც არის

განპირობებული, რომ ძირითადად ასეთები არიან ბატონები, რომლებიც შემთხვევის ადგილზე დანაშაულის ჩასადენად თავიანთ ყმებს აგზავნიან. ხოლო პრევენციულობის კუთხით, სამართალს ბატონის ქმედების დასჯადობა უფრო აინტერესებს, ვიდრე ყმის, რაც გამართლებულიც არის, რადგანაც ამ შემთხვევაში სწორედ ბატონია დანაშაულის მთავარი სულისჩამდგმელი.

ბიბლიოგრაფია:

1. *კეკელია მ.*, ადამიანის სიცოცხლის, ჯანმრთელობის, პატივისა და ღირსების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები ძველ ქართულ სამართალში, თბ., 2015, 66.
2. *ორბელიანი ს.*, ლექსიკონი ქართული, ტ. 1, თბ., 1991, 104, 607.
3. სამართალი ბატონისშვილის დავითისა, ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო დ. ფურცელაძემ, თბ., 1964, 8-9, 15, 30-31, 36.
4. *ტურავა მ.*, სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, მე-9 გამოც., თბ., 2013, 331, 336-337.
5. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, არნ. ჩიქობავას გამოცემით, ერთტომეული, თბ., 1986, 476.
6. ქართული სამართლის ძეგლები, რედ. ი. დოლიძე, ტ.5, თბ., 1974, 692-694, 439-441.
7. ქართული სამართლის ძეგლები, რედ. ი. დოლიძე, ტ. 6, თბ., 1977, 516, 525-527, 545, 569-572
8. ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, მე-3 გამოც., თბ., 1978, 559.
9. ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი, შემდგ. გრიგოლ რუხაძე, თბ., 2008, 6.
10. *წერეთელი თ.*, სისხლის სამართლის პრობლემები, ტ. 2, თბ., 2007, 8, 16-17, 135-137, 164.

ბესარიონ ზოიძე*

სამართლის ეროვნულობის საკითხი ევროპულ სამართალთან ჰარმონიზაციის პროცესში¹

ნაშრომის მიზანია გაირკვეს სამართლის ეროვნულობის საკითხი ევროპასთან ჰარმონიზაციის პროცესში. ერთმანეთისაგანაა გამიჯნული სამართალი ერის კულტურული ფასეულობებისაგან, რომლებიც ნებისმიერ ხალხში თვითმყოფადობითა და სიმყარე-გამძლეობით ხასიათდება. სამართლის ისტორიული განვითარების პროცესიდან ჩანს, რომ სხვადასხვა კულტურისა და რელიგიის ხალხებს შეიძლება გააჩნდეთ ერთნაირი სამართალი. ნაშრომში შესწავლილია ქართველი ხალხის დამოკიდებულება სამართლებრივი ღირებულებებისადმი ისტორიულ კონტექსტში. აქედან ჩანს ქართული სამართლის სწრაფვა ზენაციონალურობისაკენ. ქვეყნის სურვერენიტეტი წარმოჩენილია ძირითადი უფლებების კონტექსტში. ცალკეა გამოყოფილი სამართლის ეროვნულობის საკითხი საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის შემუშავების პროცესში.

საკვანძო სიტყვები: სამართლის ინტერნაციონალიზაცია, ზენაციონალური სამართალი, სახელმწიფო სურვერენიტეტი, ადამიანის ძირითადი უფლებები, სახალხო და მსოფლიო გონი.

1. შესავალი

ამ მოხსენების გაკეთების ინტერესი განაპირობა ბოლოდროინდელმა დამოკიდებულებამ ევროპულ კულტურულ-სამართლებრივ ფასეულობებთან. საზოგადოების და სახელმწიფო ჩინოვნიკების გარკვეულ ნაწილში გაჩნდა აზრი იმასთან დაკავშირებით, რომ ევროპა ცდილობს დაამციროს-დააყენოს და ჩამოშალოს ქართველი ერის ეროვნული თვითმყოფადობა და შესაბამისად მისი ეროვნული პიროვნულობა. ცდომილების ერთ-ერთი მიზეზი ის არის, რომ ერთმანეთში გვერევა ერის კულტურა და სამართალი, რომლითაც წესრიგდება ამ ერის ცხოვრება. კულტურა მკაცრად შინაგანი თვისებაა ამათუიმ ხალხის და იგი ყალიბდება ხანგრძლივი დროის მანძილზე (შესაძლოა ეს იყოს საუკუნეები). სანამ ეს კულტურა ჩამოყალიბდება, მანამდე ამ ხალხმა ბევრჯერ შეიძლება შეიცვალოს სამართალი. მოდი ასე დავსვათ კითხვა: ჩვენ ხალხს უცხოვრია ფეოდალურ ხანაში, ამ დროს ორასი წელი რუსული იმპერიის ფარგლებში, შემდგომ 70 წელი საბჭოთა იმპერიაში, ამის შემდგომ დამოუკიდებლად, ოღონდ, დანარჩენ მსოფლიოსთან (ძირითადად ევროპასთან) ჰარმონიზაციის პროცესში, შეიცვალა თუ არა ამ ფაქტორების გავლენით ჩვენი კულტურული სახისმეტყველება? პასუხი ასეთი იქნება: არა! შესაძლოა მასში გარკვეული კორექტივები შევიდა, მაგრამ ის მაინც დარჩა იმად, რაც იყო (არ მაქვს მხედველობაში სამართლებრივი კულტურა), ქართველი დარჩა ქართველად, სომეხი სომეხად, ებრაელი ებრაელად და ასე შემდეგ. ისინი ახლაც ერთგული არიან იმ კულტურული მემკვიდრეობისა, რისი ერთგულნიც იყვნენ. გაურკვევლობაში რომ არ აღმოვჩნდეთ, მიახლოებით უნდა ვიცოდეთ რას ვგულისხმობთ ამ კულტურაში. ეს მით აუცილებე-

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის პროფესორი, თანამედროვე კერძო სამართლის ინსტიტუტის დირექტორი.

¹ მოხსენება გაკეთდა 2025 წლის 29 მაისს, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში იურიდიული ფაკულტეტისა და მაქს-პლანკის სახელობის საზღვარგარეთისა და საერთაშორისო კერძო სამართლის ინსტიტუტის ერთობლივ კონფერენციაზე. გთავაზობთ მის ვრცელ ვარიანტს. ამ წერილის გამართვაში ხელშეწყობისათვის მადლობას მოვახსენებ თსუ დოქტორანტ ვახტანგ ნოლაიძეს.

ლია, ვინაიდან, როგორც იტყვიან, ადამიანი თავის პიროვნულობას უპირველესად მისი კულტურიდან გამომდინარე აღიქვამს.² იცხოვრო საკუთარი ტრადიციებით, წეს-ჩვეულებებით, დამკვიდრებული მორალური ღირებულებებით, ნიშნავს იცხოვრო საკუთარი კულტურის მოქმედების სივრცეში. ეს ასეა, მაგრამ განვითარებას განიცდის კულტურული ცხოვრების ეს სფეროც. თუ ადრე ქალის მოტაცება არ იზრახებოდა, დღეს საზოგადოების მიდგომა სრულიად საპირისპიროა. იგივე შეიძლება ითქვას სისხლის ალების ჩვეულებაზე. მოკლედ, ჩვენი ე.წ. კულტურული ცხოვრებაც მუდმივი განვითარების პროცესშია და ისიც იცვლება. სამყაროში ყველაფერი ცვალებადია და ეს პროცესი ძირითადად ობიექტური პროცესია და მისდამი ხელოვნური გაძალიანება დიდად საფრთხილოა, თუმცა, ზოგჯერ დასაშვებია. სამართალი, როგორც კანტი ამტკიცებდა, ადამიანისათვის გარეგანია. თუმცა, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ იგი შეიძლება მოარგო ნებისმიერი კულტურის მქონე ხალხებს. აუცილებელია, რომ ეს გარეგანი ფენომენი არ იუცხოვოს სუბიექტის კულტურულმა სახისმეტყველებამ.

სამართლის ჰარმონიზაცია – უნიფიკაციის პროცესში ჩართვა საფრთხეს არ უქმნის ეროვნულ სახელმწიფოებსა და კულტურებს. მათი იდენტობა და თვითმყოფადობა შეიძლება შეირყეს და შეიზღუდოს უმნიშვნელოდ, ისე, რომ მათ არ მიადგეს თვალშისაცემი ზიანი. ამ კონტექსტში სახელმწიფო ჰგავს ადამიანს, რომელიც ცდილობს საზოგადოებასთან ურთიერთობის პროცესში შეინარჩუნოს საკუთარი პიროვნული სახე. თუმცა, აქაც თუ გინდა, რომ კომუნიკაციის აქტიური წევრი გახდე, საერთო წესებს უნდა დაემორჩილო. სამართლებრივი სისტემებისა და ოჯახების მრავალფეროვნება იმის მაუწყებელია, რომ ადგილი აქვს ავტონომიური სამართალსუბიექტობის შენარჩუნება-დაცვის ბუნებრივ ინსტიქტს. როგორ ფიქრობთ, ხვალ რომ ქართულმა სახელმწიფომ გადაწყვიტოს გახდეს ანგლო-ამერიკული სამართლის ოჯახის წევრი – ეს მოხდება? აუცილებელია ამგვარი გადაწყვეტილება ემყარებოდეს სამართლის აღქმისა და განვითარების პროცესს საქართველოში, რაც სრულიად სხვა რამეზე მეტყველებს. თუ სახელმწიფო შეეცდება იძულებით დაამკვიდროს აღნიშნული წესრიგი, ეს მას ძალიან გაუჭირდება. მოკლედ, ნებისმიერი სამართლებრივი წესრიგი, რომელიც ამათუიშ ქვეყანაში მკვიდრდება, ხალხის კულტურულ შუბლთან არ უნდა იყოს დაპირისპირებული. მოვიტანთ მაგალითს საბჭოთა სინამდვილიდან. იმ დროს, როცა ანდროპოვი გახდა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივანი, მისი ინიციატივით გამოიცა კანონი, რომელიც ითვალისწინებდა ლოთობასთან ბრძოლის სხვადასხვა ღონისძიებას. ეს პრობლემა წმინდა რუსული პრობლემა იყო, მაგრამ კანონი შეეხო ყველა მოკავშირე რესპუბლიკას. ერთ-ერთი ასეთი ღონისძიება იყო არყის სახდელი ქვაბების კონფისკაცია (ჩამორთმევა). წარმოდგინეთ ეს როგორი მტკივნეული იქნებოდა ქართველი ხალხისათვის, რომელსაც გააჩნდა მრავალსაუკუნოვანი კულტურა სპირტიანი სასმელების წარმოებისა. ამან განაპირობა ის, რომ ადამიანებმა დაიწყეს არყის გამოხდა არალეგალურად. ამასთან დავკავშირებით, არტურ შოპენჰაუერი ამბობს, რომ ის, რაც იმსახურებს ლეგალურობას და აკრძალულია, არსებობას აგრძელებს არალეგალური ფორმით.³

² იხ. სტავერჰაგენი რ., კულტურული უფლებები: სოციალური მეცნიერების პერსპექტივა. ნიგნში: ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებები, Lund University-ის გამომცემლობა, "Sida", თარგმანი ნანა ჯაფარიძე-ჭყონიასი, 115.

³ იხ. შოპენჰაუერი ა., სამყარო ვითარდა ნება და წარმოდგენა, ვიქტორ რცხილადის თარგმანი, გამომცემლობა "Carpe Diem", 2016, 62-63.

ამრიგად, სამართლის განვითარების პროცესის განმსაზღვრელი ვერ იქნება მარტო საკანონმდებლო ნება. ობიექტური ფაქტორები თამაშობენ აქ გადამწყვეტ როლს. ეს ფაქტორები წარმოიშობა გარკვეულ დროსა და სივრცეში და განსაზღვრავენ სამართლის განვითარების გზას. საქართველოს ისტორია ამ კონტექსტში სამ პერიოდად შეიძლება დავეყუთო: პირველი ეს იქნება ფეოდალიზმის ხანა, მეორე რუსული მმართველობის ხანა, მესამე საბჭოთა პერიოდი. მთელი ამ ხნის განმავლობაში საქართველოში ეროვნულობის ელემენტი სხვადასხვაგვარად მოქმედებდა სამართლის განვითარებაზე. ცხადია არ გვაქვს განზრახული ყველა პერიოდი მიმოვიხილოთ. შევხებით მხოლოდ იმათ, სადაც გამოკვეთილად ჩანს ჩვენი ხალხის ღირებულებითი ამბიციები და მასთან სახელმწიფოს დამოკიდებულება. წინასწარ, მეთოდოლოგიურ კონტექსტში გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ისტორიულად, მოჭარბებული ტოლერანტობის გამო სამართლისადმი მიდგომა ერთობ ფილოსოფიურად გამოიყურება. კერძოდ კი, მისი აღქმა არ ხდებოდა, როგორც მარტო ეროვნული სულის პროდუქტისა, არამედ სამართალს საქართველოში ასევე განიხილავდნენ, როგორც ზოგადსაკაცობრიო (მეტაფიზიკური) სულის პროდუქტად. აქედან ჩანს, რომ ქართულ რეალობაში იკვეთება სამართლის, როგორც ისტორიული ყოფიერების ნიშნები სახალხო გონის კონტექსტში, ისე ბუნებითი სამართლის ნიშნები. ეს კი, ქართველ ხალხს აფიქრებინებდა, რომ ის იყო იმ მსოფლიოს ორგანული ნაწილი, რომელსაც ბოლომდე არც იცნობდა. სამართლის ეს ნიშან-თვისება არ იყო ხელოვნური, განვითარების პროცესში შეძენილი, ის გენეტიკური მახასიათებელი იყო ქართველი ხალხისა. შეიძლება იფიქროთ ვაჭარბებთ, მაგრამ ეს ნამდვილად სწორია და ამას სხვადასხვა საკითხების განხილვისას ვაჩვენებთ.

2. ბერძნულ-რომაული სამართლის გავლენები

ვინაიდან ევროპულ სამართალთან ქართული სამართლის ისტორიულ დამოკიდებულებაზე დღემდე მაქვს საკმაოდ ვრცლად საუბარი, ამჯერა დავეკმაყოფილდები მისი მოკლე გადმოცემით.⁴ საქართველო ისტორიულად იმყოფებოდა ბერძნულ-რომაული სამართლის ორბიტაში, რის გამოც იგი ძლიერ გავლენებს განიცდიდა ბერძნულ-რომაული სამართლისა. ეს არ გამოორიცხავდა აღმოსავლურთან კავშირებს. მარტივად რომ ვთქვათ, ქართული კულტურა, ეს იყო ერთგვარი სინთეზი აღმოსავლური და დასავლური კულტურისა.⁵ უცხო სამართლის პროგრესული ნორმების მიმღებლობის უნარი განსაკუთრებით ძლიერი ყოფილა ჩვენს ქვეყანაში.⁶ ესეც მის იმ თვისებაზე მეტყველებს, რაზედაც ზემოთ გვქონდა საუბარი. ბერძნულ-რომაული სამართლის გავლენის უტყუარი ნორმატიული მტკიცებულებაა ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული, რომელშიც იყო გაერთიანებული საკუთრივ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთან ერთად, საქართველოში მანამდე მოქმედი სამართლის ძეგლები. ისინი მოიხსენიებიან უცხოური სამართლის ქართულ ვერსიებად და ამ აზრით, ეროვნული კანონმდებლობის ნაწილებად განიხილებოდა. მათი სახელწოდებანი მხოლოდ წარმომავლობის მაუწყებელი იყო. სწორედ აქ ჩანს ქართული სამართლის გრავიტაციული ბუნება შეითვისოს ყოველივე საუკეთესო, რასაც ქმნიდნენ სხვა ხალხები.

⁴ იხ. ზოიძე ბ., ევროპული კერძო სამართლის რეცეფცია საქართველოში, თბ., 2005. 5-92; ბერძნულ-რომაული სამართლის ისტორიის შესახებ დეტალურად იხ: Von Lingenthal K.E.Z., Geschichte Des Griechisch-Römischen Rechts, Aalen in Württemberg, 1955.

⁵ იხ. გამსახურდია ზ., წერილები, ესეები, თბ., 1991, 213.

⁶ იხ. Коркунов Н. М., Лекции по общей теории права, СПб, 1898, 281.

ბერძნულ-რომაული სამართლით დაინტერესება განპირობებული იყო მასთან ისტორიული კავშირ-ურთიერთობებით, როგორც იტყვიან, კულტურულ-გეოგრაფიულ ორბიტაში ყოფნით. დიდი ნაწილი რომაული სამართლისა, რომელიც ბიზანტიური სამართლის ხანაში ჩამოყალიბდა საეკლესიო კანონმდებლობის ფორმით, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნში განთავსებულია „ბერძნული სამართლის“ სახელწოდებით. მისი ქართული ვერსიის წყაროა „არმენოპულოს ექვსწიგნეული“, რომელიც XIV საუკუნეში უნდა იყოს შექმნილი და მოქმედებდა ბიზანტიური კულტურის ქვეყნებში, როგორც იყო საბერძნეთი, საქართველო, ბულგარეთი, სომხეთი, მოლდავეთი და ა.შ. ბერძნული სამართლის ქართული ვერსიის მეორე ნაწილი იყო „მათე ვლასტარის სინტაგმა“, ასევე XIV საუკუნის ძეგლი. მისი ავტორი არმენოპულოსთან ერთად ითვლებოდა კანონიკური სამართლის უდიდეს ავტორიტეტად.⁷ „სამართალი ბერძნული“ 418 მუხლს მოიცავს და ძირითადად სამოქალაქო – საოჯახო ურთიერთობებს აწესრიგებს დელიქტების ჩათვლით. ჩვენთვის მთავარი ის არის, რომ ბერძნული სამართალი ძველ საქართველოში სამოქმედო სამართალი იყო, რაც სასამართლო პრეცედენტებითაც დასტურდება. მისი გამოყენება ასევე დასტურდება როგორც ქართველი, ისე უცხოელი მკვლევარების ნაწარმოებებიდანაც. მათგან ჩანს, რომ ეს იყო სრულიად ბუნებრივი დამოკიდებულება. მაგალითად, ცნობილი ისტორიკოსი, ვლ. სოკოლსკი წერდა: ... „ამ მხრივ საქართველოში განმეორდა ყველა ის მოვლენა, რასაც ადგილი ჰქონდა აღმოსავლეთის სხვა მართლმადიდებელ ქვეყნებში“.⁸

აღნიშნულს ემატება კანონიკური სამართლის ცნობილი ძეგლი – „დიდი სჯულის კანონი“, რომელიც IX საუკუნეში ითარგმნა ქართულად და მიგვანიშნებდა ბიზანტიური სამართლის ძლიერ გავლენაზე. ეს ძეგლი ცნობილია „თოთხმეტტიტულოვანი ნომოკანონის“ სახელწოდებითაც. მასში თავმოყრილი იყო საეკლესიო და სამოქალაქო სამართლის უმნიშვნელოვანესი წყაროები ადრექრისტიანული პერიოდიდან IX საუკუნემდე. საქართველოში იგი იქცა არამარტო ნაციონალური სამართლის ძეგლად, არამედ ქართულ ნიადაგზე გაჩენილი კანონმდებლების წყაროდაც.

მაქ. კოვალევსკის შეფასებით, ქართული საოჯახო და მემკვიდრეობითი სამართალი მთლიანად ნასესხებია ბიზანტიური კანონიკური სამართლიდან.⁹ მართლაც, ბიზანტიური კანონმდებლობის კვალი ატყვია საქართველოში მოქმედ რიგ სამართლის ძეგლებს, მაგალითად როგორც იყო „რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების ძეგლისწერა“. სხვა ისტორიული საბუთებითაც დასტურდება ქართველი ხალხის მიდრეკილება ბიზანტიელების მიმართ. ასეთი მტკიცე და უტყუარი საბუთია VI საუკუნეში რომაელი მხედართმთავრის მიერ კოლხეთის (ეგრისის) მეფის, გუბაზის მკვლელობის გამო გამართული სახალხო კრება. ამ კრებაზე ორი აზრი დაუპირისპირდა ერთმანეთს იმასთან დაკავშირებით, ქართველები სპარსელების მხარეს უნდა დამდგარიყვნენ თუ რომაელების მხარეს. პირველისკენ იხრებოდა პოლიტიკოსი აიეტი, მეორისკენ კი ასევე პოლიტიკოსი ფარტაზი. ეს უკანასკნელი თვლის, რომ გუბაზ მეფის მკვლელობის გამო, რომაელებთან ურთიერთობა არ უნდა განყვეტილიყო. მისი სიტყვებიდან ჩანს, რომ ერთდაერთი რომაელები იყვნენ ის ხალხი, რომლებიც პატივისცემით ეპყრობოდნენ ქარ-

⁷ იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული. ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო პროფ. ის. დოლიძემ, თბილისი, 1963, 579-581.

⁸ იხ. *Соколовский В.*, греко-римское право в уложении грузинского царя Вахтанга VI. журн. Мин. Нар. Просв. СПб., 1897, сентябрь, 39.

⁹ Мак. Ковалевский, закон и обычай на кавказе, М., 1890, 110-114, 131, 134.

თულ წეს-ჩვეულებებს და აღმსარებლობას. სპარსელების ხელში ეს ყველაფერი შეიძლება დაეკარგათ, მათ მთელი კოლხეთი რომ სპარსეთისათვის მიეერთებინათ.”¹⁰

სხვა მნიშვნელოვანი ძეგლი, რომელიც ვახტანგ VI-ის სამართლის ნიგნთა კრებულში განთავსდა, ეს იყო „სირიულ-რომაული სამართალი“. იგი ცნობილია „სომხური სამართლის“ სახელწოდებით. ეს ძეგლი საქართველოში ძველი დროიდან მოქმედებდა. ისევ ვლ. სოკოლსკის დავიმონშებ. იგი წერს: ... „ბერძნულ-რომაული სამართალი ამ სამართლის უძველესი ძეგლის, სახელდობრ, ე.წ. სირიულ-რომაული იურიდიული კრებულის სახით, ძველი დროიდანვე მოქმედებდა როგორც სომხეთში, ისე საქართველოში“.¹¹ სომხურ სამართლად წოდებულ ნიგნში საკმაოდ ვრცელი ადგილი უკავია „სირიულ-რომაულ სამართალს“. ვლ. სოკოლსკის აზრით, ეს არის V საუკუნეში ბასილიკე კეისრის მეფობის დროს, კერძოდ, V საუკუნის დამლევს, აღმოსავლეთში შედგენილი რომაული კანონების სომხური რედაქცია. იგი პრაქტიკულად გამოყენებადი ძეგლი იყო საქართველოში. მკვლევარები ვარაუდობენ, რომ ეს ძეგლი, რომელიც სომხეთში XII საუკუნის ბოლოდან მოქმედ ძეგლს წარმოადგენდა, ქართულად თარგმნილი იქნებოდა ვახტანგ VI-ის კრებულის შედგენამდე, თუმცა, როგორც ჩანს, იგი დაკარგულა და ვახტანგ VI-ის კომისიას იგი უთარგმნია „მხითარ გოშის ნიგნთან“ ერთად.¹²

როგორც ითქვა, „სომხური სამართლის“ მეორე ნაწილს შეადგენდა „მხითარ გოშის სამართალი“. გოში სომხური მწერლობის ბრწყინვალე წარმომადგენელი იყო. იგი მოღვაწეობდა XII საუკუნეში და ამავე პერიოდში დაუწყო ძეგლის წერა.¹³

ამრიგად, ქართველ კანონმდებლებს, ვახტანგ VI-ის ეპოქამდე დიდი ხნით ადრე, ინტერესი გასჩენიათ სამართლის იმ „სისტემის“ მიმართ, რომელიც შემდგომ, დიდი დოქტრინალური რეცეფციის შედეგად გახდა ევროპაში რომის სამართალზე დაფუძნებული კოდიფიკაციის პროცესების საფუძველი. საკმარისია გადავხედოთ, ჩვენს მიერ დასახელებული სამართლის ძეგლების შედგენილობას, დავინახავთ, რომ მათი პირველადი მთავარი საფუძველი იუსტინიანეს კანონმდებლობაა.¹⁴ ამ მხრივ ერთობ საინტერესოა მხითარ გოშის სამართლის წყაროები.¹⁵

ამრიგად, ვახტანგ VI-ის მთავარი სამიზნე იყო ბერძნულ-რომაული სამართალი. ფეოდალური სამართლის დონეზე, შეიძლება ითქვას, რომ მოხდა საქართველოში მისი რეცეფცია. მემკვიდრეობითი სამართლის საფუძველზე ჩვენ დავადასტურეთ, რომ რეცეფციის მდგომარეობა სინამდვილეს შეესაბამება.¹⁶ მთავარი აქ ის არის, რომ რეცეფცია სრულად გააზრებული და კონცეფციურია. ის ქართველი კანონმდებლის თავისუფალი ღირებულებითი არჩევანია და არა თავს მოხვეული.

¹⁰ იხ. აიეტისა და ფარტაზის სიტყვები კრებულში: „კლასიკური და თანამედროვე რიტორიკის მიმოხილველი“, №1, 2021, 56-70; სიღრმისეულად და საინტერესო აქცენტებით ამ კრების დეტალები იხილეთ: ფერაძე გ., პროკურატურის ისტორიისათვის საქართველოში, ნარკვევები I, VI-XVIII ს.ს., თბილისი, 2017, 7 -27.

¹¹ Соколовский В., დასახ. ნაშრ. 88.

¹² ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, 535

¹³ იქვე, 597-598.

¹⁴ იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, 590.

¹⁵ იხ. იქვე, 599-600.

¹⁶ იხ. ზოიძე ბ., ძველი ქართული მემკვიდრეობითი სამართალი, თბ., 2000.

3. აღმოსავლურ სამართალთან კავშირი

დასახლებული საკითხიც გამოვიკვლიე თავის დროზე. საქართველო ასევე იმყოფებოდა აღმოსავლური სამყაროს ორბიტაშიც, რაც უფრო დიდხანს გაგრძელდა, ვიდრე ბერძნულ-რომაულ მსოფლიოსთან კავშირი იყო. თურქების მიერ კონსტანტინეპოლის აღების შემდეგ საქართველო პირისპირ აღმოჩნდა ისეთი დიდი სახელმწიფოების წინაშე, როგორიც ირანი და თურქეთი იყო. მდგომარეობა კიდევ უფრო გამწვავდა რუსეთთან გაფორმებული გეორგიევსკის შეთანხმების (ტრაქტატის) შემდგომ. რუსეთის ცრუ დახმარებით შეგულიანებული ქვეყანა ხშირად მართო რჩებოდა აღნიშნულ ქვეყნებთან წარმოებული ომების დროს და დიდი მსხვერპლის ფასად ახერხებდა გადარჩენას. სამი დიდი იმპერიის გავლენის ქვეშ მყოფმა ქვეყანამ შეძლო შეენარჩუნებინა ის სამართლებრივი კულტურა, რომლის სრულყოფა-განვითარებაში დიდი წვლილი მიუძღვის ბერძნულ-რომაულ სამართალს.

გაჩნდება ახალი კითხვა: რა კვალი დააჩნია აღმოსავლურმა სამართალმა ქართულს? პასუხი ასეთი იქნება: უპირატესად გარეგანი, ფორმალური, აღმოსავლურმა ინსტიტუტებმა ვერ შეძლეს შეეღწიათ ქართული სამართლის გულში და ეს განპირობებული იყო იმიტაც, რომ ბერძნულ-რომაულის ნიადაგზე შექმნილი ინსტიტუტები ციხე-სიმაგრესავით იცავდა ქართულ სამართალს აღმოსავლურის „შემოტევენებისგან“. ისტორიულადაა დადასტურებული, რომ აღმოსავლური გავლენა უფრო სამართლის ფორმალურ ყოფიერებას ეხებოდა, ვიდრე მატერიალურს (შინაარსობრივს). თუ სადმე შინაარსშიც მოხდა შეღწევა, ეს უმეტესად საჯარო სამართალს ეხება. კერძო ურთიერთობებიდან მიწათმფლობელობამ განიცადა აღმოსავლური გავლენები,¹⁷ თუმცა, არც ეს იყო სერიოზული ხასიათის. თურქულ-სპარსული გავლენები ძლიერი იყო მხოლოდ მაჰმადიანი მოსახლეობით დასახლებულ რეგიონებში.¹⁸

აღმოსავლური სამართლის ექსპანსია საკმაოდ დიდხანს გაგრძელდა და გარკვეული კვალი დააჩნია ჩვენს იურიდიულ ტერმინოლოგიას. ისტორიკოსი ვალერიან გაბაშვილი აღნიშნავს, რომ „არ არსებობს XVI-XVIII სს. არც ერთი ისეთი ქართული საბუთი, სადაც დიდი რაოდენობით არ იყოს მოტანილი აღმოსავლური ტერმინი“. მათი უმეტესობა სწორედ აღებულ ხანაშია ქართულში შემოხიზნული და შეთვისებული. ეს აშკარად ირანისა და ოსმალეთის გავლენით აიხსნება. მართალია, აღმოსავლური ტერმინოლოგია ადრევე იკვლევს გზას ქართულ ფეოდალურ სინამდვილეში (სასანელი სპარსელების, არაბების, თურქ-სელჩუკების, მონღოლების, თურქების და თურქმანების დროს), მაგრამ არასდროს ისე ფართოდ არ გავრცელებულა, როგორც XVI-XVII საუკუნეებში. აღმოსავლური ტერმინი ამ დროს გამოყენებულია დიპლომატიკასა და მეტროლოგიაში, კულტურასა და მწერლობაში, ყოფა-ცხოვრებასა და ვაჭრობა-ხელოსნობაში, გადასახადების, გლეხთა ვალდებულებების, მოხელეების, სახელმწიფო დაწესებულებებისა და თვით სოციალური ინსტიტუტების აღსანიშნად, მაგრამ ყველაფერი ეს არ გამოდგება შესადარებელ მასალად, რადგან აღმოსავლური ტერმინი არ ჰფარავდა ქართული ფეოდალური ურთიერთობიდან გამომდინარე შინაარსს.¹⁹ სანიმუშოდ დავასახელებთ რამდენიმე ტერმინს, მაგალითად, როგორიცაა „ვაზირი“, რაც ცენტრალური აპარატის დიდმოხელეს (დღევანდელი მნიშვნელობით მინისტრს) აღნიშნავდა. „ამირსპარსალარი“ აღნიშნავდა

¹⁷ იხ. ზოიძე ბ., დასახლებული ნაშრომი, 57-68.

¹⁸ იხ. იქვე, 58-59.

¹⁹ იხ. გაბაშვილი ვ., შრომები, ტ. I, 36-37.

სახელმწიფო მხედრობის, სპის წინამძღოლს, სარდალს.²⁰ თურქული წარმოშობის სიტყვა „ბე-გი“ გამოიყენებოდა თავადის, ბატონის, ფეოდალის მნიშვნელობით.²¹ იყო კერძო სამართლებრივი ტერმინებიც („ანდერძი“, „ვახში“, „განძი“, „ხუასტაგი“, „ბეითალმანი“ და ა.შ.²²

აღმოსავლური ტერმინების შემოჭრა ხდებოდა სხვადასხვა დონის სამართლებრივი აქტების საფუძველზე. განსაკუთრებით მდიდარია აღმოსავლური ტერმინებით XIV საუკუნის საჯარო სამართლის ძეგლი „ხელმწიფის კარის გარიგება“ და „დასტურლამალი“, რომელიც XVIII საუკუნეში შეიქმნა. საჯარო სამართალში უცხო გავლენათა სიძლიერე განპირობებული იყო იმით, რომ მაჰმადიან დამპყრობლებს საუკუნეების განმავლობაში ჰქონდათ ერთობ ძლიერი დასაყრდენი ქართულ სამეფოებში. ეს გავლენები, როგორც ითქვა, ვერ ცვლიდა ქართული სამართლის გეზს, რომელიც მას განსაზღვრული ჰქონდა ბერძნულ-რომაულ კულტურასთან მჭიდრო ურთიერთობით. ცხადია, ამაში გადამწყვეტ როლს თამაშობდა ქრისტიანობა, რომელიც IV საუკუნიდან (მანამდე თუ არა) გავრცელდა საქართველოში და ქართული კულტურის ბუნების განსაზღვრელი იყო. ქართველი ხალხის მართლშეგნება თავიდანვე ყალიბდებოდა და იხრებოდა დასავლური ფასეულობებისაკენ. ამ მხრივ დიდი იყო განსხვავება აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის. ეს განსხვავებანი კარგად აღწერა შარლ ლუი მონტესკიმ სპარსულ წერილებში.²³ იქიდან ჩანს, რომ დასავლეთში ადამიანია მთავარი ღირებულება, სულერთია ეს კაცი იქნება თუ ქალი. აღმოსავლეთში ქალი ერთობ დამცრობილ-დაჩაგრულ მდგომარეობაშია, დასავლეთში სამართალი წინა პლანზე დგას, აღმოსავლეთი დასჯაზეა ორიენტირებული, მაშინ როცა დასავლეთში თავისუფლებაა მთავარი. აი რას წერს ერთ-ერთ წერილში მონტესკიე: „საფრანგეთში ხალხი, უმეტეს შემთხვევაში, უფრო თავისუფალია, ვიდრე სპარსეთში, ამიტომ დიდება ჩვენში მეტად ფასობს. ეს კეთილშობილური მისწრაფება ფრანგს განაწყობს, სიამოვნებითა და მონდომებით გააკეთოს ის, რასაც... სულთანი თავისი ქვეშევრდომების მიმართ მხოლოდ დაუსრულებელი დასჯის მუქარით ან ჯილდოს დაპირებით აღწევს“.²⁴

4. რუსული სამართლის ორბიტაში

მაჰმადიანურ ქვეყნებთან ბრძოლაში დაქანცული ქვეყანა თავისი გადარჩენის გზას ხედავდა რუსეთთან მჭიდრო სამოკავშირეო ურთიერთობის დამყარებაში. ამ განზრახულობით გაფორმდა ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთს შორის ე.წ. „გეორგიევსკის ტრაქტატი“²⁵, რომელიც რუსეთის ხელისუფლებამ გამოიყენა საქართველოს დაპყრობის ერთგვარ იარა-

²⁰ იხ. ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი, ტ. VI, 1982, 264, 283.

²¹ იხ. ჯიქია ს., აღმოსავლური წარმოშობის სიტყვათა ისტორიიდან. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები, 1960, ტ. III, გვ. 48.

²² იხ. ზოიძე ბ., დასახელებული ნაშრომი, 65.

²³ იხ. მონტესკიე შ.ლ., სპარსული წერილები, ფრანგულიდან მარინე ჭილაშვილის თარგმანი, ელფის გამომცემლობა, 2024, 163, 167, 166, 216. აღმოსავლურსა და დასავლურ აზროვნებას შორის განსხვავებაზე ასევე იხ.: იუნგი კ.გ., განსხვავება აღმოსავლურ და დასავლურ აზროვნებას შორის. ნუგზარ კუჭუხიძის თარგმანი, ქუთაისი, 2005.

²⁴ იხ. იქვე, 168.

²⁵ იხ. გეორგიევსკის ტრაქტატის ობიექტური შეფასება: ოსფრიდ ნიპოლდი, საქართველო საერთაშორისო სამართლის თვალსაზრისით, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბ., 2024; საკუთრივ რუსული სამართლის ღირებულებითი სახისმეტყველებასთან, უპირატესად საკუთრებით წერსიგთან დაკავშირებით, დაწვრილებით იხილეთ: Kurzynsky-Singer E., Transformation Der Russischen Eigentumsordnung, Mohr Siebeck, 2019.

ლად. ეს მართლაც განხორციელდა 1801 წელს ქართული სამეფოს გაუქმებით. დამოუკიდებლობის მოპოვებამდე, კერძოდ, 1918 წლამდე, საქართველო რუსეთის იმპერიის ნაწილს წარმოადგენდა და შესაბამისად იქ რუსული კანონები მოქმედებდა. თავიდან რუსულ სამართალს ქართველი მოღვაწეები იმედით შეჰყურებდნენ და ამ გზით ცდილობდნენ ევროპასთან დაახლოებას. ცნობილი ფაქტია, რომ რუსები სერიოზულად იყვნენ დაინტერესებული ევროპული კულტურით, რასაც ევროპული ლიტერატურის, მათ შორის სამართლის ლიტერატურის, ფართო მთარგმნელობითი საქმიანობა ადასტურებს. არ დარჩენილა რამდენადმე ცნობილი ავტორიტეტი სამართლის მეცნიერებაში, რომლის წიგნები რუსულად არ ეთარგმნათ. ეტყობა რუსები ცდილობდნენ კანონმდებლობის კოდიფიკაცია თავიანთ ქვეყანაშიც განეხორციელებინათ, რაც ვერ მოხერხდა სხვადასხვა მიზეზთა გამო. ე.წ. ოქტომბრის გადატრიალებამ, რაც რევოლუციითაა ცნობილი, ამას საბოლოოდ დაუსვა წერტილი და ევროპისაკენ სწრაფვა დიდი ხნით შეაჩერა. ამ პერიოდში საქართველო ძირითადად განიცდიდა რუსული სამართლის გავლენას, რაც ფაქტობრივად აღმოსავლური სამართლის ტრანსფორმირებული ვარიანტია და მორგებული იყო სახელმწიფოსა და ადამიანის ურთიერთმიმართების რუსულ კონცეფციას. ვახტანგ VI-ის კანონთა წიგნიდან რუსულ კანონებში ათიოდე მუხლის განთავსება, ცხადია, არაფრის მთქმელი იყო. ფაქტობრივად ქართული კანონები და „გეორგიევსკის ტრაქტატი“ რუსებმა ქართველებს თავზე გადაახიეს. ამით დასრულდა ძველი ეპოქა და ქართველი მოსახლეობისათვის გაუგებარი კანონების დროება დადგა. ყველა ინიციატივა საქართველოში მეფობის აღდგენისა და ქართული კანონების შექმნა-ამოქმედებისა სრული კრაზით მთავრდებოდა. ერთი მაგალითს მოვიხმობთ. დავით ბატონიშვილმა საქართველოსთვის შეადგინა სამართლის წიგნის პროექტი, ე.წ. „სამართალი ბატონიშვილის დავითისა“ და 1812 წელს რუსეთის იმპერატორს სთხოვა საქართველოს უკეთ მოწყობისათვის დაემტკიცებინა. მაგრამ ამას შედეგად მოჰყვა ის, რომ იგი სამსახურიდან დაითხოვეს და დაემუქრენ პეტერბურგიდან გაძევებით.²⁶ გარდა რუსული სამართლის ნორმებისა, დავით ბატონიშვილი თავის პროექტში ითვალისწინებს მონინავე ევროპულ აზროვნებას, ევროპის განმანათლებელთა იდეებს.²⁷

რუსული მმართველობა ე.წ. პასკევიჩის პროგრამით ცდილობდა მოეხდინა ქართული ადგილობრივი ჩვეულებების, ტრადიციების, სამართლის ნორმების იგნორირება. ივ. სურგულაძე წერს: „პასკევიჩის პროექტის მიზანი იმაში მდგომარეობდა, რომ ამიერკავკასიის მხარე ისე შეეკროდა, შესისხლხორცებოდა რუსეთის სამოქალაქო პოლიტიკურ წყობას, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა იძულებული გამხდარიყო არა მხოლოდ ენით, არამედ ფიქრითაც და გრძნობითაც რუსული ყოფილიყო.“²⁸

მოკლედ, რუსეთთან საქართველოს დაკავშირებას შედეგად მოჰყვა სამეფოს გაუქმება და ქართული კანონმდებლობის ადგილზე რუსული კანონების ამოქმედება. შეიძლება ითქვას, რომ ის, რაც არ მოსვლიათ ქართველებს მანამდე, რუსული მმართველობის შემოღებას გამოუწვევია. საქართველოს კვლავ ჩაეხერგა ევროპისაკენ მიმავალი გზა ქართველი ხალხის რუსიფიკაციის სერიოზული მცდელობის გამო. ასეთ ვითარებაში საქართველო უძლური იყო პირდაპირი ურთიერთობები დაემყარებინა ევროპასთან.

²⁶ სამართალი ბატონიშვილის დავითისა, დავით ფურცელაძის გამოკვლევითა და გამოცემით, თბ., 1964, 041-042.

²⁷ იქვე, 011-012, 168, 09.

²⁸ სურგულაძე ივ., ნარკვევები საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან, თბ., 1985, 320.

კვლავ გვინდა გავიმეოროთ, რომ ამის მიუხედავად პროგრესულად მოაზროვნე ქართველების ღირებულებითი თვალსაწიერი პრინციპულად განსხვავდებოდა რუსულისგან და ელოდა მისი განხორციელების მომენტს.

5. ზეეროვნულობისაკენ სამართლის სწრაფვა

შეიძლება გადაჭარბებულად მოგეჩვენოთ, მაგრამ ისტორიული საბუთებით დასტურდება, რომ ქართული სამართალი არასდროს არ იყო ჩაკეტილი ნაციონალურ ციხესიმაგრეში, იგი მუდმივად ისწრაფოდა ყოფილიყო თანხმობაში სამართლის საერთო სულთან, ე.ი. ერთგვარად (შეფარდებით) მეტაფიზიკურ ფასეულობებთან. მაშასადამე, სამართალაღქმა საქართველოში სულ იყო სამართლის საერთო სულის გამოხატულება. ცხადია, ეს მთავარ ფასეულობებს ეხება, რაც დღეს ადამიანის უფლებების სახელითაა ცნობილი. მოვიტანთ რამდენიმე ფაქტს ამასთან დაკავშირებით.

აღნიშნული ჩანს სხვადასხვა სამართლებრივ ღირებულებებზე ყურადღების გამახვილებით. შეიძლება ჩვენს მიერ მოტანილი (დამოწმებული) შემთხვევები საგნის სისტემურ გადმოცემას არ პასუხობდეს, მაგრამ მაინც საინტერესო უნდა იყოს ქართველი კანონმდებლის ღირებულებითი შუბლის საჩვენებლად. განსაკუთრებული სიმძაფრითაა ხაზგასმები ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებულში სამართლის სიმართლესთან და სამართლიანობასთან კავშირზე.²⁹

„მოსეს სჯულში“ შემავალი ნორმების გადმოცემა სწორედ ამ ფაქტორზე მითითებით იწყება: „სიმართლით სამართალსა შეუდექით რაითა სცხოვნდეთ“ (მუხ. 7, აბზაცი 3). კიდევ უფრო მძაფრადაა სიმართლეზე ხაზგასმა ბერძნული სამართლის ქართულ ვერსიაში. ამ ძეგლის სახელწოდებაშივეა აღნიშნული, რომ სიმართლის დაცვა მოსამართლეთა მოვალეობაა. ამიტომაცაა, რომ მსაჯული ვალდებულია „სიმართლით სამართალსა ყოფდეს“. სიმართლე, რომელიც თავად ღმერთია, განაძლიერებს ადამიანთა მოდგმას. ამიტომაცაა საჭირო მუდმივად ვისწრაფოდეთ სიმართლისაკენ და სიმართლეს „ეყოფდეთ“.³⁰ სხვაც ბევრი შეგონებანია სიმართლეზედ. მთავარი აქ ის არის, რომ სიმართლე (სამართლიანობა) კანონის (სამართლის) აუცილებელი სამშენებლო მასალაა და მისგან გადახვევა ავის მომასწავებელია. ცხადია, ნებისმიერი ხალხის სამართალშიც ეს იქნებოდა სამართლის ორგანული მახასიათებელი, მაგრამ აქ მნიშვნელოვანი ის არის, სიმართლის უარყოფა ღმერთის უარყოფასთანაა გათანაბრებული. აკი ძეგლი გვეუბნება, რომ სიმართლე ღმერთია. არ უნდა ვიფიქროთ, რომ სიმართლე მრავალნაირია. იგი იმ დროს მოქმედი ნორმებივი სამართლის მთავარი სლოგანია და გამომდინარეობს იმ მოძღვრებიდან, რომელსაც ჩვენ წმინდა წიგნებში ვნახულობთ. ადრეც დავაფიქსირეთ ჩვენ, რომ სიმართლეს არა აქვს ეროვნება, მის წინაშე ყველა ეთნიკური, ეროვნული ჯგუფი თანასწორია. სწორედ ეს არის ქართული სამართლის ზეეროვნული ხასიათის მაჩვენებელი. მოკლედ, ძველ დროს მოქმედი პოზიტიური სამართალი უნდა ყოფილიყო თანხმობაში მართალ სამართალთან, რაც შესაძლოა ასევე ღვთის სამართალიც ყოფილიყო. მსგავსი ყურადღებიანობითაა პატივი მიგებული სომხური სამართლის ქართულ ვერსიაში. აქაც განსაკუთრებული ხაზგასმაა „მოსეს სჯულზე“, როგორც ერთგვარ პირველად წყაროზე სამართლი-

²⁹ იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, ტომი I, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული. ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1963, 104.

³⁰ იხ. იქვე. 129.

სა, რომელიც შემდგომ ისესხეს სხვა ქვეყნებმა (ბერძნებმა, რომაელებმა, ეგვიპტელებმა).³¹ ამის გარდა, სხვადასხვა წოდებებიც კი თანასწორია სამართალში. მხითარ-გოშის სამართლის ქართულ ვერსიაში ვკითხულობთ: „ვინც მოვიდეს სამართალში, თუ თავადი, თუ გლეხი, ორნიც სწორედ უნდა დააყენონ და ღვთის გზით სამართალი ქნან მათ, შუა სწორე (მუხლი 188).³² „კათალიკოსთა სამართალიც“ იტყობინება, რომ „მართალზე არ განიკითხოს“, (მუხ. 8), გადაწყვეტილება უნდა მივიღოთ „მართლით განკითხვით“ (მუხ. 16).³³ საკუთრივ ვახტანგ VI-ის სამართალიც მსგავსი განწყობილებისაა. ეს არ არის რაიმე განსაკუთრებული მახასიათებელი ქართული სამართლისა. ეს არის ბუნებრივი მოთხოვნილება ყველა ადამიანისა, რომ იგი სწორად განსაჯონ და სასამართლომ სამართლიანი გადაწყვეტილება მიიღოს. კვლავ გავიმეორებ, რომ ჩვენს მიერ ამ საგანზე მრავალჯერ ხაზგასმის მიზანი ისიცაა, რომ სამართალმა დაიპყროს ადამიანთა გულები და დაავალდებულოს მსაჯულნი, რომ თავიანთი წვლილი შეიტანონ ამ საქმეში. მოსამართლეებმა მომჩივანი თავისი მართალი (სწორი) გადაწყვეტილებით სახლში უნდა გაუშვას და არა ეკლესიაში, სახელმწიფომ დანაშაულს ებრძოლოს და არა დამნაშავეს.

6. რამდენიმე ისტორიული საბუთის არსი

იმის საჩვენებლად, თუ რამდენად ფართო იყო თვალსაწიერი მეფისა ღირებულებით კონსტიტუტში, მოვიტანთ XVI (1537-1538) საუკუნის განჩინებას ლურასაბ I-ისა იოთამ და ორბელ ბარათაშვილთა გაყრის საქმეზე.³⁴ მეფის გადაწყვეტილება ემყარება ღირებულებათა მთელ წყებას, რომელიც აღიარებული იყო ისტორიულად და წარმოადგენდა ერთგვარ სახელმძღვანელოს ქრისტიანულ ქვეყნებში. განჩინებაში ვკითხულობთ: „ჩვენ, მეფემან საჩინომან და ჯელმწიფემან წარჩინებულმან, უძლეველმან და ყოვლად ძლიერმან შჯულმან (სამართალმან – ბ.ზ.) ამოსიანმან (ებრაელთა წინასწარმეტყველი ძვ. წ. VIII საუკუნისა, ქადაგებდა ღვთაებრივ სამართლიანობას – ბ.ზ.), წარმართებამან არონიანმან (მოსეს უფროსი ძმა, ებრაელთა პირველი უზენაესი ქურუმი – ბ.ზ.) სიმხნემან ი[ე]სიანმან (ებრაელთა წინასწარმეტყველი – ბ.ზ.), გულკეთილობამან დავითიანმან (მეფე დავითი, იუდეველთა და ისრაელიანთა გამაერთიანებელი ძვ.წ. XI ს. მიწურული – ბ.ზ.), სიბრძემან სოლომონიანმან (ებრაელთა მეფის დავითის შვილი, რომელიც „სოლომონ ბრძენის“ სახელითაა ცნობილი – ბ.ზ.), ნათესავკეთილობამან იესიანმან, სიმართლემან ეზეკისამან (ცნობილია მართალი ეზეკიას სახელით, იყო იუდეის უსჯულო მეფის აქაზის ძე. მისი ცხოვრება ბიბლიაშია აღწერილი – ბ.ზ.), ცხებულებამან სამოელიანმან (ისრაელის მეტხუთმეტე და უკანასკნელი მსაჯული – ქრისტეს შობამდე 1046 წელზე მეტი ხნის წინ ცხოვრობდა – ბ.ზ.), ლხინებამან ფინეზიანმან (ფინეზი – აარონის ძის ელიფაზის ვაჟი, ღვთის კანონებისა და საზოგადოებრივი ზნეობის ერთგული პიროვნება – ბ.ზ.) და ჩუენ, ღმრთივ დადგენილებამ მეფე-მეფემან პატრონმან ლუარსაბმა.³⁵

ერთობ საინტერესო განჩინებაა და იგი წარმოადგენს სამართლის აღქმა-განმარტების უნიკალურ ფორმულას. მართალია განჩინებაში არსად არაა დამონებული ქართული სამართლის რომელიმე ძეგლი, მაგრამ უნდა ვივარაუდოთ, რომ მათ აუცილებლად გამოიყენებდა

³¹ იქვე. 226, 267,

³² იქვე, 293.

³³ იქვე, 394, 395.

³⁴ იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, ისიდორე დოლიძის გამოცემა, ტ. IV, 15-33, თბ., 1972, საბუთი 2.

³⁵ იხ. იქვე, 15.

მეფე, თუმცა, საბუთში არ დასტურდება. მთავარი ის არის, რომ მოცემული ფორმულა მორგებულია ნებისმიერი ქრისტიანი ხალხის სამართალზე. ეს ფაქტიც მიუთითებს ჩვენი სამართლის ზენაციონალურობაზე და იგი საუკეთესო ნიმუშია იმისა, რითაც უნდა ხელმძღვანელობდეს მოსამართლე საქმის განხილვისას.

შემდეგი პრეცედენტი ცოტა სხვა დატვირთვისაა და ისიც მაუწყებელია სამართლის შედარებით კონტექსტში აღქმისა. საქმე ეხება ქალის სამემკვიდრეო უფლებებს, კერძოდ, სოლომონ II-ის (1789-1810 წწ) განჩინებას ხუტუ მიქელაძის ქალისთვის მამულის დამკვიდრების თაობაზე.³⁶

საქმე შემდეგშია: ხუტუ მიქელაძემ თავისი ყმა და მამული დაუტოვა (ეცყობა ანდერძით) თავის ქალიშვილს, რაც არ მოეწონათ მის მოგვარეებს – მიქელაძეებს. აღნიშნული განჩინებით დასაბუთდა, რომ ქალიც ისეთივე მემკვიდრეა, როგორც კაცი. ქალის სამემკვიდრეო უფლება ჯერ დასაბუთებულია ბიბლიური სამართლის („დაბადების სამართალი“ და „მოსეს სჯული“), ამის შემდგომ ფრანგული სამართალია მოხმობილი, შემდგომ რუსული (პეტრე პირველი ნაკაზი), ასე მიყოლებით დამოწმებულია თათართა, ურიათა, კერპმსახურთა და ყოველთა სჯულიერთა თუ უსჯულოთა სამართალი. უცხო სამართლის ძეგლების შემდგომ გადანყვეტილების დასაბუთებლად დამოწმებულია ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებულში შესული ძეგლები. განჩინების ფინალი ასეთია: „ამ მტკიცესა და ჭეშმარიტის სამართლით დამკვიდრა თავის შვილს ყმა და მამული თვისი ხუტუ მიქელაძემ“.³⁷

განჩინებიდან ნათლად ჩანს, რომ მეფე გადანყვეტილების დასაბუთებისას იყენებს (მიუთითებს აკეთებს) იმ ხალხების სამართალზე, რომელთაც (მაგალითად, თათართა, კერპთაყვანისმცემელთა, ფრანგთა, რუსთა) ჩვენს ქვეყანაში სამოქმედო ძალა არ გააჩნდათ. ეს იქ არაა მნიშვნელოვანი. ისინი გამოყენებულია სხვა მიზნით. კერძოდ, შედარებით – სამართლებრივ კონტექსტში, რათა გამოჩენილიყო ქართული სამართლის მსგავსება სხვა ხალხების სამართალთან. მეფე, ამ შემთხვევაშიც იმას ამბობს, რომ ქართული სამართალი გაუცხოებულ კი არ არის, არამედ თანმხრობაშია მათთან. ამით ხაზი ესმება ერთგვარ ზენაციონალურ ნორმას, რომელსაც შეესაბამება ქართული სამართალი. განჩინებაში ნათქვამია, რომ იგი ემყარება ქალის სამემკვიდრეო უფლებისადმი არამართო იმ დროს მოქმედ დამოკიდებულებას, არამედ ისტორიულსაც: „ამისთვის ჭეშმარიტი მსჯავრი და სამართალი დასაბამითგან სოფლისა გამოვიძიეთ, ვხედავთ ძველთა საუკუნეთა აღწერილთა სჯულისდებათა შორის, რომ როგორც ვაჟი, ისე ქალი არის მემკვიდრე მამისა თავისისა დანარჩენის ყმისა და მამულისა“. სწორედ ამის საჩვენებლადაა მოხმობილი სხვადასხვა სამართლის წყაროები. განა ეს ფაქტი არ მეტყველებს საქართველოში სამართლის ჭვრეტას არამართო ნაციონალურ, არამედ ზენაციონალურ სარკეში?

უცხო სამართლის წყაროსთან კავშირის უპრეცედენტო მაგალითს მიეკუთვნება მხითარ-გოშის სამართალი. ამ ძეგლის ქართულ ვერსიაში კარგად ჩანს სამართლის საერთო იდეასთან კავშირი. სამართლის წიგნის შესავლიდან ვგებულობთ, რომ მისი ერთერთი მთავარი წყარო ბუნებითი სამართალია, ასევე ყველა ქრისტიანი ხალხის სამართალი. შეიძლება უცნაურად ჩანდეს, მაგრამ აღნიშნული სამართლის წყაროდ დასახელებულია „მაჰმადიანთა სჯული, კერძოდ, მოსეს სჯულიდან აღებული ნორმები. შემდეგი წყარო ბიბლიაა, უმთავრესად „მოსეს სამართალი“, ასევე ახალი აღთქმაც, მსოფლიო და ადგილობრივ საეკლესიო კრებათა

³⁶ იხ. დოლიძე ის. (რედ.), ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, საბუთი 205, 431-434.

³⁷ იხ. იქვე, 431-434.

დადგენილებანი, სომხური ჩვეულებითი სამართალი, სასამართლო პრაქტიკა (ე.წ. „ჭკვიან კაცთა სასამართლო გადაწყვეტილებანი“), ვარდაპეტების სჯულის მიმდევართა – იურიდიული კონსულტაციები. ისინი შეიძლება შევადაროთ რომაულ სწავლულ იურისტებს.³⁸

როგორც ვხედავთ, მხითარ გოშის სამართლის წიგნის წყაროები ერთობ მრავალფეროვანია და ასეთია არამარტო ქრისტიანული ხალხების სამართალი, არამედ მაჰმადიანთა სჯულიც. ზემოთ ჩვენს მიერ მემკვიდრეობის თაობაზე მოტანილ განჩინებაშიც მსგავს მოვლენაზეა მითითებული. განჩინებაში, როგორც მტკიცებულებაზე, მითითებულია თათართა და კერპმსახურთა სამართალი. ეს იშვიათი და უჩვეულო ამბავია სამართლის ისტორიაში, როცა ქრისტიანი ხალხი თავისი სამართლის წყაროდ მიიჩნევს მაჰმადიანურ სამართალს. მართალია, საუბარია საღვთო სჯულიდან შეთვისებულ ნორმებზე, მაინც საყურადღებო მოვლენაა. სამართლის დიდ კოდიფიკაციებს, არა მგონია ვცდებოდე, ასეთი რამ არ ახსოვს. საპირისპირო შემთხვევები კი დასტურდება. ამის მაგალითი თურქეთია.

აღნიშნული საბუთებიდან (სასამართლო აქტებიდან და სამართლის ძეგლებიდან) ჩანს, რომ ქართული კულტურა ხასიათდებოდა სხვა ხალხების კულტურათა არნახული მიმდებლობით. ის არ იყო მკაცრად „ეროვნულ-სეპარატისტული“. ამ საკითხს სერიოზული ყურადღება მიაქცია მერაბ კოსტავამ.³⁹ მისი დაკვირვებით, მთელი ჩვენი კულტურის მესვეურთა მოღვაწეობა-მეცადინეობა მიმართული იყო სხვა ხალხების საუკეთესო ღირებულებების შეთვისება-გადმოღებისაკენ. ამაში დიდ როლს ასრულებდა მთარგმნელობითი საქმიანობა. ქართველებმა სახარება თარგმნეს რუსეთის სამთავროების დაარსებამდე დიდი ხნით ადრე. ჯერ კიდევ მეათე საუკუნეში, როცა რუსეთში მთარგმნელობითი საქმიანობა ჩანასახშიც არ იყო, ჩვენში არსებობდა მთარგმნელობითი ხელოვნების უძველესი სკოლა. ეს იყვნენ იოანე, გიორგი და ექვთიმე მთაწმინდელები, რომლებიც თარგმნიდნენ ბერძნულიდან ქართულად და ასევე ქართულიდან ბერძნულად. ამან კი საფუძველი ჩაუყარა ფილოსოფიური და თეოლოგიური ტერმინოლოგიის შექმნას.⁴⁰ მართალია, ქართული კულტურის საყრდენი ქრისტიანული კულტურა იყო, „მან ქრისტიანულ-ბიბლიური კულტურის ღრმა სინთეზი განახორციელა არამარტო საკუთარ, არამედ ანტიკურ და სხვა წარმართულ კულტურებთანაც. ამგვარ სინთეზს ვხედავთ ამირანის ლეგენდაში, „სიბრძნე-ბალავარისაში“ – ქრისტიანობის შეწყვილება ბუდიზმთან, ფსევდოდოქონისეს – იმავე პეტრე იბერიის ტრაქტატებში, „ქილილასა და დამანას“ სულხან-საბასეულ თარგმანში – ქრისტიანობისა და აღმოსავლური სიბრძნის სინთეზი და ა.შ.⁴¹

ქართული კულტურის ზენაციონალური ბუნება ყველაზე კარგად ჩანს შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანში“. მერაბ კოსტავა წერს: „რუსთაველმა ქართველი ხალხისათვის განახორციელა უფრო ფართო, ამ დროისათვის თითქმის ყოვლისმომცველი კულტურათა სინთეზი, თანაც ყველასათვის მისაწვდომი პოეტური ფორმით. მისი „ვეფხისტყაოსანი“ ესაა ქართული პოეტური გენიის პრიზმაში გარდატეხილი გასაოცარი სინთეზი ღრმად ნაციონალური, წარმართულ-ანტიკური, პირველქრისტიანული, ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური, რაინდულ-ქრისტიანული, ძველპინდური (პარალელი რამაიანას სიუჟეტთან), ძველპარსული (შუალამის მზე „ბენდ-ავესტაში“), მანიქეველური და სუფისტური კულტურებისა.“⁴²

³⁸ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. 599-601.

³⁹ იხ. კოსტავა ბ., ფიქრები ქართულ კულტურაზე, თბ., 1989.

⁴⁰ იქვე, 7-8.

⁴¹ იქვე, 26.

⁴² იქვე, 27.

როგორი გადაჭარბებულიც არ უნდა იყოს ეს შეფასება ქართული კულტურისა, ცხოვრებისეული ფაქტები გვაფიქრებინებს მის სიმართლეში. ბუნებრივია, ასეთ ვითარებაში ქართული სამართალიც ვერ იქნებოდა ვიწრო ნაციონალური ხასიათის. ზენაციონალურობაში ჩანს ქართული კულტურის ეროვნულობა.

7. ერთიანი სამართლებრივი კულტურისათვის ბრძოლა

ფეოდალიზმისათვის დამახასიათებელია სამართლის ძეგლების სიმრავლე. ამას განაპირობებდა ქვეყნის სამეფო-სამთავროებად დაქსაქსულობა. საქართველოშიც ასეთი მდგომარეობა იყო. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებულში შემავალი სამართლის წიგნები თავის დროზე საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებისათვის შემუშავდა, რაც მათი ავტონომიური (დამოუკიდებელი) სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის მაღიარებელი გარემოებაც იყო. შეიძლება ითქვას, რომ ამას უფრო ფორმალური დატვირთვა ჰქონდა, ვიდრე შინაარსობრივ-მატერიალური. სამართლის ძეგლთა სულისკვეთება და ღირებულებითი არქიტექტონიკა დიდად არ განსხვავდება ერთმანეთისაგან, ზოგიერთი მახასიათებლის გარდა. იგივე უნდა ითქვას ხალხის მართლშეგნებაზეც. ამას მრავალი ფაქტორი განაპირობებდა, რომელთაგან ყველაზე ძლიერი იყო ქრისტიანული კულტურის გავლენა, რაც განაპირობებდა სამართლის ერთიანობასაც. ვახტანგ VI, როცა თავის სამართლის წიგნთა კრებულში აერთიანებდა სხვადასხვა კუთხეებისათვის შედგენილ სამართლის წიგნებს, ის ამ ფაქტორსაც ითვალისწინებდა და ამიტომაც ამბობდა, რომ კრებულში გაერთიანებული ძეგლები პრაქტიკულად გამოიყენებოდა ცხოვრებაში და მას სამოქმედო ძალა ჰქონდა. როგორც ჩანს, მისი მიზანი იყო შეედგინა ისეთი კრებული, რომელიც მთელ საქართველოში იქნებოდა გამოყენებადი, მიუხედავად სამართლის ძეგლთა „კუთხური“ ხასიათისა. იყო გამონაკლისებიც. ისტორიული საბუთებით დასტურდება ის ფაქტი, რომ საქმის განხილვისას „კუთხურობის“ ელემენტი სამართლისა არანაირ როლს არ თამაშობდა. შეიძლება საქმე ქართლში წარმოშობილ დავას შეხებოდა, მაგრამ ვახტანგის სამართლის წიგნის გარდა დამონმებულიყო სამართლის სხვა ძეგლები. იმ ფონზე, როცა განჩინებაში მითითებულია ფრანგთა, რუსთა, ურიათა, თათართა, კერპმსახურთა სამართალი, ეს სრულიადაც არ უნდა იყოს გასაკვირი. ისტორიული ფაქტებით დასტურდება, რომ საკუთრივ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი მთელ საქართველოში გამოიყენებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ქართლისთვის იყო შექმნილი. ეს ფაქტი მეტყველებს იმაზე, რომ ვახტანგ VI-მ თავისი საკოდიფიკაციო მოღვაწეობით სცადა ერთი სამართლებრივი ქოლგის ქვეშ მოექცია სამეფო-სამთავროებად დაყოფილი ქვეყანა, რომლის სახელდება იყო საქართველო.

აღნიშნული კოდიფიკაციით ვახტანგ VI-მ სცადა შეექმნა ისეთი სამართალი, რომელიც არ იქნებოდა მომეტებულად დამძიმებული ადგილობრივი ჩვეულებებით. ამით მან გახსნა პოზიტიური სამართლისაკენ მიმავალი გზა. ამის მცდელობა მას შესანიშნავად გამოუვიდა, რაშიც დიდი როლი ითამაშა უცხო სამართლის ქართულმა ვერსიებმა, რომლებიც აღმოჩნდნენ ერთგვარი ღირებულებით მასალა, რამაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ერთგვაროვანი სამართლო პრაქტიკის ჩამოყალიბებაში. პრაქტიკულად სხვადასხვა სამართლების ერთად გამოყენებით ჩვენ მივიღეთ სამართლის ერთიანი ორგანიზმი. სამართალი გამთლიანდა. არ უნდა დავგავიწყდეს რომ ესაა ეპოქა, როცა ძლიერი იყო ჩვეულებითი სამართლის სამოქმედო ძალა, რომელსაც ყავლი არ გასვლია XXI საუკუნემდე, რაც კარგად დასტურდება თანამედროვე გამოკვლევებით. მართალია ჩვეულებები უფრო პარტიკულარული და მკაცრად „კუთხ-

ური“ ხასიათისა იყო, მაგრამ ერთიანობა აქაც შესამჩნევია ქრისტიანული კულტურის გავლენისა და ბერძნულ-რომაული სამართლის ორბიტაში ხანგრძლივი ყოფნის გამო. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნში განთავსებულია „გიორგი ბრწყინვალის სამართალი“, რომელიც საკუთრივ მთიულთათვის იყო განკუთვნილი. ეს არის კოდიფიცირებული ჩვეულებანი,⁴³ რომლის საკანონმდებლო ლეგიტიმაცია მოახდინა სამეფო ხელისუფლებამ. იგი არსებითად სასისხლო საქმეებს ეხება და არ ატარებს საყოველთაო ხასიათს. ეტყობა მეფეს განზრახული ჰქონდა ჩვეულებების მოთვინიერება და მათგან იმათი კოდიფიცირება, რომელნიც მთიულთა ცხოვრებაში მშვიდობის დამყარების საფუძველი იქნებოდა. რეპრესიული სამართლით გიორგი ბრწყინვალე შეებრძოლა მავნე ჩვეულებებს. ესეც ცხადია დიდი ნაბიჯი იყო სამართლის ერთიანობისაკენ. მოკლედ, ერთიანი ქართული სამართალი არ უარყოფს ჩვეულებების მნიშვნელობას, ოღონდ, მწვანე შუქს უნთებს იმათ, რომელნიც თავისი ბუნებით არაა უნესრიგობის შემტანი სამართლის ერთიან ორგანიზმში.

8. რომის სამართლის მნიშვნელობა

სამართლის მთელი ისტორიული პროცესი ეს არის ბრძოლა ძველ და ახალ სამართალს შორის,⁴⁴ ბრძოლა ეროვნულსა და ზეეროვნულ სამართალს შორის. ამ ბრძოლის პროცესში მიბადვის ერთგვარ ნიშნებს წარმოადგენდა რომის სამართალი. ევროპული სამართლის ჩამოყალიბება-განვითარების მთელი ისტორია რომის სამართალს უკავშირდება. ვნახოთ რა როლს ასრულებდა რომის სამართალი. იუსტინიანეს კანონთა კრებულიდან, კერძოდ ინსტიტუციებიდან ნათლად ჩანს, რომ სამართალი აღიქმებოდა, როგორც ეროვნულ, ისე ზეეროვნულ მოცემულობაში. ეროვნული სამართალი ცივილური სამართლის სახელწოდებით იყო ცნობილი და ამით სარგებლობდა სახელმწიფოს მკვიდრი მოსახლეობა, მისი მოქალაქეები და არა სხვები. ამასთან ერთად არსებობდა ბუნებითი სამართალი, რომელიც ადამიანებს აერთიანებდა მოქალაქეობის მიუხედავად და არამარტო მოქალაქეებს, ცხოველებსაც. როგორც ინსტიტუციებში ვკითხულობთ „ყოველი ხალხი, რომელსაც კანონები და ჩვეულებები მართავს, ნაწილობრივ თავის საკუთარ სამართალს იყენებს და ნაწილობრივ – ყველა ხალხისათვის საერთო სამართალს. ვინაიდან ის სამართალი, რომელიც თითოეულმა ხალხმა თავად დაადგინა საკუთარ სამართლად, არის თავად ამ სახელმწიფოს საკუთარი სამართალი და მას ეწოდება ცივილური სამართალი, ე.ი. თავად ამ სახელმწიფოს (civitas) საკუთარი სამართალი. ხოლო სამართალს, რომელიც ბუნების გონმა ყველა ადამიანს შორის დააწესა, თანაბრად იცავს ყველა ხალხი და მას ეწოდება ხალხთა სამართალი („ius gentium“), ე.ი. [სამართალი], რომელსაც ყველა ხალხი იყენებს. ამრიგად, რომელი ხალხი ნაწილობრივ იყენებს თავის საკუთარ სამართალს, ნაწილობრივ [კი] ყველა ადამიანისათვის საერთო სამართალს.⁴⁵ ამ დანაწესებიდან ჩანს, რომ რომის სამართალი ორბუნებოვანი იყო ჩამოყალიბება-დაფუძნების დროიდან. იგი იყო როგორც ეროვნული ხასიათის, ისე ზეეროვნული ხასიათის. ასეთი იყო საკუთარი სამარ-

⁴³ იხ. *დოლიძე ის.*, გიორგი ბრწყინვალის სამართალი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1957.

⁴⁴ იხ. *ელინეკი გ.*, ძველი სამართლის ბრძოლა ახალ სამართალთან, ზაზა ნანობაშვილის თარგმანი, თბ., 2006.

⁴⁵ იხ. იუსტინიანეს ინსტიტუციები, ლათინურიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა, შენიშვნები და საძიებლები დაუერთო პროფ. ნუგზარ სურგულაძემ, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2002, წიგნი პირველი, ტიტული II, 13; იუსტინიანეს სამართლის შესახებ იხილეთ: *Schlosser H., Grundzüge Der Neueren Privatrechtsgeschichte. Rechtsentwicklungen im europäischen Kontext. 10. Auflage, Heidelberg, 2005, 28 – 36.*

თალი რომაელებისა. მას შემდეგ, რაც პერეგრინებმაც იგივე უფლებები მოიპოვეს, რაც მკვიდრ კვირიტულ მოსახლეობას ჰქონდა, რომის სამართალში სიმძიმის ცენტრი გადაიხარა ხალხთა სამართლის სასარგებლოდ. ამიტომაც მოიხსენიებდნენ რომის სამართალს, როგორც დანერგულ გონებას (*ratio scripta*).

სამართლის თანამედროვე ტენდენციების საჩვენებლად მნიშვნელოვანია სავინის მიერ შემუშავებული სახალხო გონის თეორია, რომელმაც დიდი დისკუსიები გამოიწვია იურისტებში. სავინის მთელი მოძღვრება აგებულია რომისა და გერმანული სამართლის ურთიერთდამოკიდებულებაზე და იმის ჩვენებაზე, თუ რომელი უფრო ეროვნულია. სახალხო გონის თეორია სამართლის ქმნადობაში უპირატესობას ანიჭებს ხალხის ნებას, რომელიც სხვადასხვა ურთიერთობებში ხილული თუ უხილავი ფორმით გვევლინება. სამართლის შემუშავება ამ გარემოებათა გათვალისწინებით უნდა მოხდეს. სავინი აღიარებს რომის სამართლის მნიშვნელობას გერმანული სამართლისათვის, ოღონდ იმავდროულად ამტკიცებს, რომ გერმანული სამართალი უფრო ეროვნულია და ამისი გამოხატულება სახალხო გონია. ეს აზრი სწორიც უნდა იყოს იმის გათვალისწინებით, რომ რომის სამართალი მას შემდეგ, რაც იქცა „ხალხთა სამართლად“, იგი უფრო მსოფლიო გონის გამოხატულება იყო. ამიტომაცაა, რომ სავინი რომის სამართალს კი არ ემიჯნება, არამედ მას მიიჩნევს გერმანული ეროვნული სამართლის წარმოჩენის ერთგვარ იარაღად.⁴⁶ ერთობ საინტერესოა ის ფაქტი, რომ სავინი სახალხო გონს არ მიიჩნევს მკაცრად „შეზღუდულ გონად“ და არ აყენებს მას ხატოვნად, რომ ვთქვათ, „რობინზონის გონის“ მდგომარეობაში. იგი აღიარებს „მსოფლიო გონს“ და „სახალხო გონს“ მიიჩნევს მის ერთ-ერთ კერძო გამოხატულებად თავისი სპეციფიკური ნიშან-თვისებებით. ეს უკვე სერიოზული განაცხადია, რომელიც ეხმიანება ჰეგელის კონცეფციას ეროვნული და ზეეროვნული სულის შესახებ, რაზედაც ჩვენ ზემოთაც გვქონდა საუბარი ქართულ სამართალთან მიმართებით. ეს უკვე სამართლის აღქმაა, როგორც ეროვნული, ისე ზეეროვნული ორგანიზმისა. რომის სამართალი საუკეთესო იარაღი აღმოჩნდა ამ მიმართულებით, კერძოდ, საიმისოდ, რომ ეროვნულ სამართალს პირი ებრუნა „მსოფლიო გონის“ მიმართულებით. საქართველოში ამისი სურათი ჩანს ფეოდალიზმის ხანაში.

გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ „სახალხო გონის თეორია“ დღესაც აღმოჩნდეს მნიშვნელოვანი. გლობალიზაცია-ინტერნაციონალიზაციის თანამედროვე ეპოქაში ჩნდება მოთხოვნები ამ მიმართულებით, რასაც პოლიტიკოსები ხშირად ბოროტადაც იყენებენ. თუმცა, სამართლის ეროვნულობა არ უნდა გახდეს დამაბრკოლებელი დანარჩენ მსოფლიოსთან იმ კავშირების დასამყარებლად, რაც დღესაა მოსალოდნელი. ხალხისთვის მისაღები ღირებულებებით დაინტერესება უნდა იყოს ორმხრივი, კერძოდ, მას ხელს უნდა უწყობდნენ, როგორც ეროვნული სახელმწიფოები, ისე სახელმწიფოთა კავშირები და გაერთიანებანი. ასეთი თანხმობის მიღწევა მაშინ იქნება შესაძლებელი, თუკი ვაღიარებდით სავინის კონცეფციას, რომ მოქმედი პოზიტიური სამართლის დაფუძნებაში მთავარია „სახალხო გონი“ და არა კანონმდებლის ნება. სავინი გვიმტკიცებდა, რომ კანონმდებელი ასრულებს ამ პროცესში ტექნიკურ ფუნქციებს და აფორმებს ხალხის ნებას. ფაქტობრივად იმ ფაქტს, რომ კანონი სახალხო ნების პროდუქტია, ამას არც ახლა არ უარყოფს არავინ. სინამდვილეში ხშირად ეს ასე არ არის და არა-

⁴⁶ ერთობ საინტერესოდ, დანვრლებით სავინის მოძღვრების შესახებ იხ. ბრეგვაძე ლ., სახალხო გონი, როგორც სამართლის წყარო: სამართლებრივი კულტურის კონცეფციის ჩანასახი სამართლის ისტორიული სკოლის ნააზრევში. წიგნში: სამართლისა და პოლიტიკური აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, წიგნი IV, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2019, 90-145.

დემოკრატიულ სახელმწიფოებში ხალხის ნებას ამოფარებული კანონმდებელი მოქმედებს მისგან გაუცხოებულად და სრული თავისუფლებით. ამას კი შედეგად მოსდევს არაკონსტიტუციური კანონები. ამიტომაც გვინდა ვამტკიცოთ, რომ უკან „სახალხო გონისაკენ“ „მსოფლიო გონისაკენ“ მიმავალ გზაზე.⁴⁷ როცა კანონი გაუცხოებულია ხალხის ნებისგან, ასეთ შემთხვევაში ჩნდება მისი შესრულების პრობლემა. ამგვარ ვითარებაში სახალხო გონი ხალხის მართლშეგნებაში რჩება და მუდმივ წინააღმდეგობაშია საკანონმდებლო ნების ნაყოფთან. როცა კანონი ხალხის ნებიდან გამომდინარეობს, მაშინ მისი შესრულება ნაკლებ პრობლემებს აწყდება.

9. ისტორიული დამოკიდებულება მკვიდრი და არამკვიდრი მოსახლეობის მიმართ

ამ საკითხზე მოკლე მსჯელობა, რომელიც ვერ იქნება სიღრმისეული, განვიზრახეთ იმ მიზნით, რომ ვაჩვენოთ ისტორიულად როგორი დამოკიდებულება იყო მკვიდრი და არამკვიდრი მოსახლეობის, სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფისა თუ ერთეულის მიმართ სახელმწიფოში, რომელსაც საქართველო ჰქვია. ეს დამოკიდებულება ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი იქნება, რომელშიც გამოჩნდება ადამიანის მიმართ დამოკიდებულება და რომელიც შეგვატყობინებს ისტორიულად მზად არის თუ არა ქვეყანა გახდეს მსოფლიო თანამეგობრობის ღირსეული წევრი, კერძოდ, ევროგაერთიანების წევრი. ჩვენს მიერ ჩატარებული მცირე კვლევიდან ჩანს, რომ ქართულ სახელმწიფოს მისი არსებობის მთელი ისტორიის მანძილზე შუბლზე ამოკვეთილი ჰქონდა მნიშვნელოვანი სლოგანი: ყველა ადამიანი, რა ეთნიკური ჯგუფისაც არ უნდა იყოს, მკვიდრი მოსახლეობის წევრი იქნება თუ არამკვიდრი, თანასწორია და იმსახურებს პატივისცემას. ეს ერთი შეხედვით გადამეტებული განაცხადი შესანიშნავადაა ასახული ქართულ ანდაზაში, რომელიც ამბობს: „ლეკი ან თათარი და შენი ძმა რომ ჩხუბობდნენ, სწორი სამართალი მიეცი“. ამ ანდაზაში ჩანს ქართველი ხალხის მართლშეგნების ანატომია.

უფრო კონკრეტული რომ ვიყოთ ჩვენი დასკვნების მსჯელობებში, მოვიტანთ მასალებს სხვადასხვა კვლევიდან. უცხო ეთნოსის მიმართ პატივისცემითი დამოკიდებულება განსაკუთრებით თვალშისაცემია ანტიკურ ხანაში. ამის სანიშნო მაგალითია ებრაელებისადმი დამოკიდებულება. მას შემდეგ, რაც ნაბუქოდონოსორ მეორემ დაიპყრო ისრაელის სამეფო, დაიწყო ებრაელთა მიგრაცია სხვადასხვა ქვეყანაში. ერთი ნაწილი ებრაელებისა მოადგა ქართლს და მოითხოვეს მცხეთის მამასახლისისაგან თავშესაფარი, რომელიც დაუკმაყოფილებიათ და მცხეთაში, ზანავში დაუსახლებიათ. ლეონტი მროველის გადმოცემით, ეს ამბავი მომხდარა ძვ.წ. VI საუკუნეში. შემდეგი დიდი ნაკადი ებრაელებისა I საუკუნეში შემოსულა საქართველოში.⁴⁸ ლეონტი მროველი ამის შესახებ იტყობინება, რომ „მუნით ოტებულნი ურიანი მოვიდეს მცხეთას და დასხდეს ძუელთავე ურიათა თანა.“⁴⁹ ქართული სახელმწიფო მთელი ისტორიის მანძილზე ებრაელთა თვითმყოფადობასა და კულტურას სათანადო სამართლებრივი გარანტიებით განამტკიცებდა.

⁴⁷ იხ. დაწვრილებით: ბრეგვაძე ლ., დასახელებული ნაშრომი, 11-20.

⁴⁸ ბრეგვაძე ზ., ქართული სახელმწიფოს ისტორია და ადამიანის უფლებები, წიგნში: ადამიანის უფლებები და ქართული კულტურა, თბ., 2004, 7-8.

⁴⁹ მროველი ლ., ცხოვრება ქართველთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა, ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 36.

მკვლევრებს სანიმუშოდ მოჰყავთ დავით აღმაშენებლის ეპოქაში მისი პირადი დამოკიდებულებანი მაჰმადიანთა წეს-ჩვეულებებისა და რწმენის მიმართ. ქრისტიანი მეფე მუსულმანური რწმენის მიმართ პატივისცემას გამოხატავდა და არაბი ისტორიკოსი ალ-ჯაუზის ცნობით, დროგამოშვებით (პარასკეობით) მეჩეთშიც დადიოდა და ყურანის კითხვას უსმენდა.⁵⁰ იგი მაჰმადიანთა რელიგიური დღესასწაულის – „ყურბან ბაირამის“ მიმართაც შემწყნარებლობას გამოხატავდა. არაბი ისტორიკოსის ალ-ფარიკის ცნობით: მუსლიმანების რელიგია უნდა ყოფილიყო ხელშეუხებელი. მეფემ დაადგინა, რომ „ქალაქის იმ ნაწილში, სადაც ისინი ცხოვრობდნენ, არავის ჰყოლოდა ღორი და არავის დაეკლა იგი მათ შორის, მან მოჭრა მათთვის მონეტა (ფული) ხალიფასა და სულთანის სახელით და მისცა მათ უფლება აზანისა (ლოცვაზე მოწოდებისა) და თავისუფლად ლოცვისა. აგრეთვე, მათ პირობა დაუდო, რომ არც ქართველი, არც ებრაელი და არც სომეხი არ შევიდოდა ისმაილის (მუსლიმანების) აბანოში, და რომ პარასკევ დღეს მიწბარიდან (კათედრიდან) ილოცებდნენ ხალიფისა და სულთანისათვის და არა მისთვის. იგი კეთილად ეპყრობოდა მუსლიმანებს, მათ სარწმუნოებას, მეცნიერებას, ხალხსა და სუფიებს (მქადაგებლებს).“⁵¹

მუსლიმთა უფლებები დაცული იყო ეკონომიკურ სფეროშიც. ისინი ერთი წლით სხვადასხვა გადასახადებისგან გაათავისუფლეს და სამეფო ხაზინის გადასახადიც უფრო შეღავათიანი ჰქონდათ, ვიდრე ქართველებს. ეს შეღავათები სტაბილურ ხასიათს ატარებდა და ალ-ფარიკი ამონიშნავს, რომ ისინი დაცული დახვდა ოცდაცამეტი წლის შემდეგაც, როცა ის კვლავ სტუმრობდა საქართველოს.⁵²

კიდევ ერთი ისტორიული ცნობა უნდა დავიმოწმოთ, რაც ასევე მეტყველებს ქართველი მეფის ზღვარდაუდებელ კეთილგანწყობაზე მუსლიმანთა მიმართ: „მან (დავით აღმაშენებელმა, ლ.ა.) აუშენა მქადაგებლებს, სუფიებსა და ასკეტებს სასახლეები, აწყობდა მეჯლისებს... თუ რომელიმე მაჰმადიანი თბილისიდან წასვლას დააპირებდა, აძლევდა ამის უფლებას და საკმაო რაოდენობით სამგზავრო ფულს. მაჰმადიანებს უფრო მეტი პატივისცემით ეკიდებოდა, ვიდრე თვით მუსლიმანური ხელმწიფენი.“⁵³

ლევან ალექსიძეს მოჰყავს ივ. ჯავახიშვილის შეფასება XII საუკუნის მიწურულს სომეხთა ორ მონასტერს შორის დვინში მოწვეული სასამართლოს გადანყვეტილებასთან დაკავშირებით თამარ მეფის სამართლებრივი პოლიტიკის კონტექსტში. ეს სასამართლო მოუწვევია მნიგნობართუხუცეს ჭყონდიდელს. ბატონი ივანე წერს:

„ამ... ნაბიჯით საქართველოს უმაღლესმა სახელმწიფო ხელისუფლებამ იმაზე მიუთითა, რომ ასეთი საქმეების გარჩევის დროს ის არ თვლის საჭიროდ ანგარიში გაუწიოს კონფესიურ განსხვავებებს, რომ ასეთ შემთხვევებში ქრისტიანები და მაჰმადიანები სრულიად თანასწორნი არიან და რომ ის მთავარ მნიშვნელობას აკუთვნებს ცოდნასა და გამოცდილებას და არა იმას, თუ რომელ სარწმუნოებას ეკუთვნის კაცი.“⁵⁴

სხვადასხვა ეთნოსის კონსოლიდაციის მზადყოფნას მკვიდრი მოსახლეობის გარშემო საქართველო ავლდებდა ჯერ კიდევ ანტიკური ხანიდან, რაც ისტორიული ცნობებით დასტურდება. მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ ჯერ კიდევ წინაქრისტიანული ხანიდან დასტურდება

⁵⁰ იხ. *ალექსიძე ლ.*, საერთაშორისო სამართალი და საქართველო (ანტიკურ ხანიდან დღემდე), თსუ გამომცემლობა, 2012, 90.

⁵¹ იქვე, 90.

⁵² იქვე, 90.

⁵³ იხ. იქვე, 91.

⁵⁴ იხ. *ჯავახიშვილი ივ.*, ქართველი ერის ისტორია, ტ. II, 1965, 419.

ერთდროულად მოქმედება რამდენიმე ენისა, როგორცაა ფალაური, ბერძნული, ებრაული და ასირიული დამწერლობანი.⁵⁵ ლეონტი მროველის ცნობით: „იყვნეს ქართლსა შინა აღრეულ ყოველნი ნათესავნი და იხმარებოდა ქართლსა შინა ექუსი ენა: სომხური, ქართული, ხაზარული, ასურული, ებრაული და ბერძნული. ესე ენანი იცოდეს ყოველთა მეფეთა ქართლისათა, მამათა და დედათა.“⁵⁶ ლეონტი მროველის ცნობა დასტურდება არქეოლოგიური მასალებით, რაც ქართლში მცხოვრები სხვადასხვა ეთნოსის კეთილგანწყობითი და კულტურული ავტონომიის მსგავსი დამოკიდებულების მაჩვენებელია.⁵⁷ თუმცა, მას შემდგომ, რაც ფარნავაზმა ეროვნული დამწერლობა შემოიღო, ქართული გამხდარა ძირითადი ენა.⁵⁸

კიდევ ერთ საინტერესო ფაქტს უნდა გაეცვას ხაზი. საქმე ეხება სხვადასხვა ეთნოსის კონსოლიდაციას მკვიდრი ქართული მოსახლეობის გარშემო. ცნება „ქართველი“ შუა საუკუნეებში გამოიყენებოდა ფართო მნიშვნელობით. ლეონტი მროველის ცნობით, პირველი ქრისტიანი მეფე მირიანი წარმოშობით ირანელი იყო, თუმცა მან „შეიყვარა ქართველნი, და დაივინა ენა სპარსული და ისწავა ენა ქართული და ჰმატა შემკობა კერპთა და ბომონთა, კეთილად იპყრნა ქურუმნი კერპთანი და ყოველთა მეფეთა ქართლისათა უმეტეს აღასრულებდა მსახურებასა მას კერპთასა და შეამკო საფლავი ფარნავაზისი, ხოლო ესე ყოველი ქართველთა სათნოებისათვის ქმნა და კეთილად იპყრნა ქართველნი ნიჭითა და ყოვლითა დიდებითა.“⁵⁹ ამ ცნობის კომენტატორი ზურაბ ბრაგვაძე წერს, რომ ქართველად, აქედან გამომდინარე, იწოდებოდა: „ის, ვინც ფლობდა ქართულ ენას, ეზიარებოდა ქართულ კულტურას, იქნებოდა ქართული სახელმწიფოს ისტორიის პატივისმცემელი და ემსახურებოდა ქართველი ხალხის კეთილდღეობას“. ეთნიკურ სისხლისმიერ წარმომავლობას მნიშვნელობა არ ჰქონდა. ამდენად, ნებისმიერი ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენელი შეიძლება წოდებულიყო ქართველად.⁶⁰ ეს ფაქტიც იმის მაჩვენებელი იყო, რომ ქართული სახელმწიფო სხვადასხვა ეთნოსს განცალკევებულ-გამიჯნულად კი არ განიხილავდა, არამედ მოსახლეობის ერთიანი ორგანიზმის ნაწილად მიიჩნევდა.

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია შეიძლება განვიხილოთ დავით აღმაშენებლის ეპოქის გაგრძელებად (გაცოცხლებად) ახალ დროებაში. ამის დადასტურებაა ეთნიკური უმცირესობების უფლებებისადმი განსაკუთრებული პატივისცემა, რაც იმ დროისათვის სრულიად უჩვეულო მოვლენას წარმოადგენდა ევროპისათვის. ამ კონსტიტუციის მოზრდილი მე-14 თავი (მუხლ. 129-137) სპეციალურად ეხება ეროვნული უმცირესობების უფლებებს, ესენია მათი თავისუფალი სოციალ-ეკონომიკური და კულტურის განვითარება, განსაკუთრებული ხაზგასმითაა მონესრიგებული კულტურულ-საგანმანათლებლო უფლებანი, რომლის ორგანიზების და განვითარების ფორმად ეროვნული კავშირების დაარსებაა გათვალისწინებული. აქვეა თვითმმართველობაში მათი მონაწილეობის გარანტიები და ა.შ. გერმანელი კონსტიტუციონალისტ ჰებერლეს შეფასებით საქართველოს პირველი კონსტიტუცია ამ თვალსაზრისით ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეულად უნდა ჩაითვალოს იმდროინდელი ევროპის ქვეყნებთან მი-

⁵⁵ იხ. ბრაგვაძე ზ., ქართული სახელმწიფოს ისტორია და ადამიანის უფლებები, წიგნში: „ადამიანის უფლებები და ქართული კულტურა“, თბ., 2004, 8-9.

⁵⁶ მროველი ლ., ცხოვრება ქართუელთა მეფეთასა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა, ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 16.

⁵⁷ იხ. ბრაგვაძე ზ., დასახელებული ნაშრომი, 9.

⁵⁸ ლეონტი მროველი, 26.

⁵⁹ მროველი ლ., დასახელებული ნაშრომი, 65.

⁶⁰ ბრაგვაძე ზ., დასახელებული ნაშრომი, 12

მართებით.⁶¹ თუ გავითვალისწინებთ ეთნიკური უმცირესობების მიმართ ჩვენს ისტორიულ დამოკიდებულებას, ეს გასაკვირი არც უნდა იყოს და უნდა ჩაითვალოს ძველი მემკვიდრეობის გაგრძელებად. თუმცა, საქართველოს კონსტიტუციის შეფასებისას გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, თუ როგორი დამოკიდებულება იყო მსოფლიოში ეროვნული უმცირესობის უფლებების მიმართ. სამეცნიერო-კვლევები იუწყებიან, რომ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ ორმოცწლიანი დებატების, მოხსენებებისა და მოლაპარაკებების შემდეგ 1992 წელს მიიღო დეკლარაცია უმცირესობების უფლების შესახებ.⁶² აქედან ჩანს, თუ რამდენად დაწინაურებული ყოფილა ქართული სახელმწიფოს ღირებულებითი თვალსაწიერი.

აღნიშნული უფლებების ცალკე გამოყოფა არ ნიშნავს კონსტიტუციური უფლებების დაყოფას საერთო და სპეციალურ უფლებებად. ეთნიკური უმცირესობები სარგებლობდნენ ყველა იმ უფლებით, რაც კონსტიტუციით იყო გათვალისწინებული. უმცირესობათა უფლებების კონსტიტუციური გარანტიები აუცილებელი იყო იმისათვის, რომ ეროვნული უმცირესობები ზიარებოდნენ ძირითად უფლებებს, ისე რომ არ მოსპობილიყო და შენარჩუნებულიყო მათი ეთნიკური კოლექტიური პიროვნულობა, რასაც ქართული სახელმწიფო, როგორც მრავალეთნიკური ქვეყანა განსაკუთრებული მგრძნობელობით ეკიდებოდა. ეს იყო ნორმატიული მეთოდი განსხვავებულთა ერთიანობის მისაღწევად.

10. ადამიანის ძირითადი უფლებები და ეროვნული სამართალი

ადამიანის უფლებების დაცვა აღმოჩნდა ის ძალა, რომელმაც გააერთიანა სხვადასხვა ტრადიციებისა და ჩვეულებების მქონე სახელმწიფოები. სამართლის ჰარმონიზაციის პროცესი განსაკუთრებული გაქანებით აქ განვითარდა. ადამიანი ფაქტობრივად გახდა მსოფლიო მოქალაქე, ის საერთაშორისო მეურვეობის ქვეშ მოექცა. ამ ფაქტორმა სერიოზული გავლენა იქონია სხვადასხვა სახელმწიფოების ეროვნულ კანონმდებლობაზე. ადამიანის უფლებების დაცვა გახდა ეროვნული სამართლის შეფასების საზომი. უფრო მეტიც, ძირითადი უფლებების გავლენის ქვეშ მოექცა ეროვნული სამართლის სხვადასხვა მიმართულებანი. დარგობრივ უფლებებსა და ძირითად უფლებებს შორის კოლიზიისას, უპირატესობა მიენიჭა ძირითად უფლებებს. ამ მიმართულებით ჩვენს უნივერსიტეტებში სერიოზული კვლევებია გაჩაღებული და მისი მიზანი ისიცაა, რომ შეიცვალოს სასამართლო პრაქტიკა. თანდათანობით ვინაობდება იმ უფლებათა წრე, რომლითაც სარგებლობს ქვეყნის მოქალაქე და ფართოვდება იმ უფლებების წრე, რომლითაც სარგებლობს ადამიანი მოქალაქეობის მიუხედავად. ამის დასადასტურებლად მოვიტანთ რამდენიმე გადაწყვეტილებას საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკიდან. ერთ-ერთი გადაწყვეტილებიდან ჩანს, რომ უცხო ქვეყნის მოქალაქეს, რომელიც არ ცხოვრობდა საქართველოში, არ ეძლეოდა უფლება საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი მიემართა თავისი ძირითადი უფლების დასაცავად.⁶³ საკონსტიტუციო სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო „საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ“ ორგანული კა-

⁶¹ იხ. Häberle P., Europäische Rechtskultur, Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1994, 121. ასევე ამ საკითხზე ვრცლად იხილეთ: რადოლოფ სტრავენჰაგენი კულტურული უფლებები: სოციალური მეცნიერების პერსპექტივა. წიგნში: ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებები (რედაქტორები: ასბორნ ვიდე, კატარინა კრაუზე, ალან როსა), თარგმანი ნანა ჯაფარიძე-ჭყოიძისა, 70-104.

⁶² იქვე.

⁶³ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2010 წლის 28 ივნისის №1/466 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

ნონის ამკრძალავი ნორმა. აქ მნიშვნელოვანი ის არის, რომ სასამართლო ერთმანეთისაგან მიჯნავს ძირითად უფლებებს იმის მიხედვით, თუ რა ბმა (კავშირი) აქვს მათ ეროვნულ სახელმწიფოებრიობასთან. სასამართლო ამოდის რა საქართველოს კონსტიტუციის მე-7 მუხლიდან, ხაზგასმას აკეთებს იმაზე, რომ ადამიანის ძირითადი უფლებები წარუვალა და უზენაესი ადამიანური ღირებულებებია, რომლითაც შეპოჭილია თავად სახელმწიფო. ძირითადი უფლებები კონსტიტუციურ ღირებულებათა საფუძველი და მათი არსის განმსაზღვრელია. სასამართლო ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ადამიანის უფლებები გაცილებით ფართოა, ვიდრე საქართველოს მოქალაქის უფლებები. საქართველოს კონსტიტუცია საქართველოში მცხოვრებ უცხოელ მოქალაქეებს და მოქალაქეობის არმქონე პირებს უფლებრივად ათანაბრებს საქართველოს მოქალაქეებთან ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა (მუხ. 44). ასეთი გამონაკლისი ეხება პოლიტიკურ უფლებებს. საინტერესო ის არის, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო კონსტიტუციის განმტკიცებისას ემყარება როგორც ეროვნულ, ისე საერთაშორისო კანონმდებლობას და ევროსასამართლოს პრაქტიკას, რომლებიც აღიარებენ უცხო ქვეყნის მოქალაქის იმ კატეგორიის უფლებებს, რომლებითაც მათ შეიძლება ისარგებლონ და შესაბამისად მიმართონ სასამართლოს. მეტიც, გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ დამდგარმა მოვლენებმა, კერძოდ, 2012 წლის საპარლამენტო არჩევნებმა აჩვენა, რომ უცხო ქვეყნის მოქალაქეებს, რომლებიც იმავდროულად საქართველოს მოქალაქეებიც არიან, მიეცათ შესაძლებლობა მონაწილეობა მიეღოთ პარლამენტის არჩევნებში. ეს ფაქტი იმის მაუწყებელია, რომ გზადაგზა ადამიანის უფლებების გავლენის ქვეშ ექცევა მთელი რიგი პოლიტიკური უფლებები. ძირითადი უფლებებით სარგებლობა უცხოელს უჩენს ლეგიტიმურ საფუძველს ერთგვარი თანამონაწილე გახდეს ქვეყანაში არსებული მართლწესრიგის ჩამოყალიბებაში. თუმცა, ეს გზა შეიძლება საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი მიმართვაზე გადიოდეს უფრო, ვიდრე საარჩევნო პროცესში უშუალო ჩართვაზე.

ამ გადაწყვეტილების მთავარი სლოგანი იმის აღიარებაა, რომ კანონმდებლობისათვის მარტო მნიშვნელოვანია ზოგადად ადამიანი, როგორც უმაღლესი ღირებულების მქონე არსება. ის თავის თავს მიიჩნევს ადამიანის უფლებების საერთაშორისო დაცვის მექანიზმის ორგანულ ნაწილად. მოკლედ, საკონსტიტუციო სასამართლო მოქალაქის ცნებიდან მიემართება ადამიანის ცნებისაკენ.

მეორე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება ეხება უცხო ქვეყნის მოქალაქის უფლებას სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთზე. საკონსტიტუციო სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ჩათვალა „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის შესახებ“ კანონის ის ნორმები, რომლებიც ზღუდავდნენ უცხო ქვეყნის მოქალაქის საკუთრების უფლებას აღნიშნული კატეგორიის მიწებზე.⁶⁴

საკონსტიტუციო სასამართლო აქაც ერთობ გულუხვი აღმოჩნდა და აღიარა უცხო ქვეყნის მოქალაქეთა საკუთრების უფლება მიწაზე. ასე ხელგაშლილი მოწინავე ქვეყნების სამართალიც არ არის. მათი უმეტესობა უცხო ქვეყნის მოქალაქეებს უდგენს მიწაზე საკუთრების უფლების ფარგლებს და გამოყენების მიზნებს. ასევე, პროცედურული ბარიერებიც ზოგ ქვეყანაში იმდენად ბიუროკრატიულია, რომ კლავს იმის სურვილს (ნდომას) რომ უცხო ქვეყანაში (მაგალითად, საფრანგეთი) შეიძინო მიწის ნაკვეთი საკუთრებაში. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ სერიოზული „დაპირისპირება“ გაჩნდა საკანონ-

⁶⁴ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2012 წლის 26 ივნისის №3/1/512 გადაწყვეტილება საქმეზე: „დანის მოქალაქე ჰეიკე ქრონჰეისტი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

მდებლო ორგანოსა და საკონსტიტუციო სასამართლოს შორის. ამან კონსტიტუციაში ცვლილების შეტანა გამოიწვია. უცხო ქვეყნის მოქალაქის საკუთრების უფლება დაექვემდებარა სპეციალურ რეჟიმს განსხვავებით საქართველოს მოქალაქისგან. ვფიქრობთ, კანონმდებლის ინტერესი სრულიად ლეგიტიმური იყო საკუთარი მოქალაქეების პრიორიტეტის დაკანონებაში და იგი ემყარებოდა მიწაზე მოქალაქეთა მოთხოვნილებებისა და მათი დაკმაყოფილების საშუალებათა მხედველობაში მიღებას. აქ მართლაც ჩანს, ეროვნული ინტერესები სამართალში.

11. ადამიანის ღირსებისადმი დამოკიდებულება

თანამედროვე ევროპული სამართლის მთავარ ფასეულობას ადამიანის უფლებები წარმოადგენს. ეს უფლებები განმტკიცებულია კონსტიტუციებითა და საერთაშორისო სამართლებრივი აქტებით. მნიშვნელოვანი ის არის, რომ უფლების სუბიექტს წარმოადგენს ყველა ადამიანი მისი სახისმეტყველების მიუხედავად. ყველა ადამიანში ჩვენ ღმერთს ვხედავთ და ამ აზრით ყველა გვავალდებულებს ჩვენც და სახელმწიფოსაც. ამ ნაშრომის წინა ნაწილში რამდენიმე მაგალითი დავიმოწმეთ ჩვენი ქართული სამართლიდან. ახლაც გვინდა წარსულით დავიწყოთ და ხაზგასმით აღვნიშნოთ, რომ ადამიანთა თანასწორობის იდეა ეს გენეტიკური იდეაა ჩვენს სინამდვილეში. შევჩერდეთ ადამიანის ღირსებისადმი დამოკიდებულებაზე. ადამიანის ღირსება მისი პიროვნულობისა და შესაბამისად სამართალსუბიექტობის აღიარების მანიშნებელია. იგი ობიექტური მოცემულობაა და ყველა ადამიანის თანდაყოლილი მახასიათებელია. მას ვერც ვერავინ შექმნის და ვერც გააუქმებს. ყველაზე „უღირსი ადამიანი“ ღირსების მატარებელია. ღირსებაზეა ასხმული ადამიანის უფლებები.

რადგანაც ისტორიული ფაქტები გვინდა დავიმოწმოთ, მოვიტანთ ერთ მაგალითს ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებულიდან. საქმე ეხება გლეხისა და ბატონის უფლებრივ გათანაბრებას ოჯახური ღირსების დაცვის სივრცეში. როცა გლეხის ოჯახურ ღირსებას ლახავს ბატონი, კერძოდ იმით, რომ მას წაასწრებენ გლეხის ცოლთან მწოლიარეს, გლეხს ბატონიც რომ შემოაკვდეს და საკუთარი ცოლიც, ამისთვის იგი პასუხს არ აგებს. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 42-ე მუხლის მერვე ნაწილში ვკითხულობთ: „თუ ბატონმა ყმის ცოლს უაპიყოს, ან ღამით და ან დღისით, და ცოლთან საწოლად დააჯელოს, და მან კაცმან მოკლას, დიდი იყოს თუ მცირე, სისხლი არ გაუჩნდება“.⁶⁵ იმ დროს როცა ყველაფერი ყმისა ბატონისაა, ცხადია, ეს ერთობ განსაცვიფრებელი ნორმა უნდა იყოს ფეოდალურ სინამდვილეში. გაკვირვებას ამძაფრებს ის ფაქტიც, რომ ბევრ ფეოდალურ ქვეყანაში არსებობდა პირველი ღამის უფლება, რომლითაც სარგებლობდა ბატონი. სამართლის ისტორიკოსების კვლევებს თუ დავემყარებით, ამ მოვლენას საქართველოში არ ჰქონია ადგილი. თუ ამასაც გავითვალისწინებთ, მაშინ ვახტანგის სამართლის წიგნის აღნიშნული ჩანაწერი სანდო და მოქმედიც უნდა ყოფილიყო, მიუხედავად იმისა, რომ ამ წიგნში მოიპოვება მისი საპირისპირო დადგენილებაც. აქ მთავარია ის, რომ ოჯახური ღირებულების კონტექსტში ბატონი და გლეხი გათანაბრებულია. ცოტა გადაჭარბებით თუ ვიტყვით, ქართველი გლეხი იმავდროულად იერიგისეული ოფიცერია, რომელიც ღირსების დაცვის უფლებამოსილებითაა აღჭურვილი. სხვა შემთხვევებიც მრავლადაა. ადამიანის ღირსების ფაქტორს უნდა უკავშირდებოდეს სასჯელთა სისტემის ჰუმანიზაცია ძველ საქართველოში. საინტერესოა სიკვდილით დასჯისა და დამასახიჩრებელი სასჯელების მიმართ დამოკიდებულება. თამარ მეფის ეპოქაში იშვიათად გამოიყენებოდა: და-

⁶⁵ იხ. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული, ტ. I, 293.

საჭურისება, ხელის, ფეხის თითების, ენის მოჭრა და თვალების დათხრა.⁶⁶ რაც შეეხება სიკვდილით დასჯას, იგი ფაქტობრივად გაუქმებული იყო. ერთადერთი ვის მიმართაც გამოიყენებოდა, ესენი იყვნენ ავაზაკები. ეს სასჯელი თამარის გამეფებამდე იყო დაწესებული.⁶⁷ საქართველოს კონსტიტუციიდან სიკვდილით დასჯის ამოღება უნდა მივიჩნიოთ ჩვენი არა ევროპული გაერთიანებისაკენ სწრაფის გამოხატულებად, არამედ იმ დამოკიდებულების გამოცხადებად, რასაც ისტორიულად ჰქონდა ადგილი საქართველოში ჰუმანიზმის მიმდევარი მეფეების ხანაში. ისტორიული საბუთებიდან ჩანს, რომ ქვეყანა ისეა მოწყობილი და განვითარებული, რომ დანაშაულის ჩადენის მოტივაციაც შესუსტებული იყო. აქედან კარგად ჩანს, რომ მკაცრი სასჯელები კი არაა პრობლემიდან გამოსავალი, არამედ ასეთია სამართლიანი და ჰუმანური სასჯელები. დავით აღმაშენებელზე ისტორიკოსი მოგვითხრობს, რომ იგი იყო „შეცოდებულთა სამართლიანად მწურთელი“. მან დაუძინებელი მტერი, ლიპარიტ ამირა, რომელიც მეფის წვრთნამაც ვერ გამოასწორა, გააძევა საქართველოდან, მიუხედავად იმისა, რომ შეეძლო სიკვდილით დაესაჯა. გიორგი ნადარეიშვილის შეფასებით, დავით აღმაშენებლის დროში სახელმწიფო ცდილობს დამნაშავეებს მათი წვრთნა-გამოსწორებით სასჯელი ააცდინოს.“⁶⁸ ეს ფაქტიც გენიალური შეგონება უნდა იყოს თანამედროვე სახელმწიფოებისათვის – „დამნაშავის“ გამოსწორებაზე ზრუნვა სასჯელის დაკისრებამდე და არამართო მისი დაკისრების შემდეგ.

სხვა ისტორიული საბუთებიც იუწყებიან იმ იდეებისამდე ერთგულებას, რასაც ადგილი ჰქონდა სიკვდილით დასჯასთან დაკავშირებით თამარ მეფის ეპოქაში. ალექსანდრე ამილახვრის პროექტი ქართული სამართლის უკეთ მოწყობის შესახებ, სიკვდილით დასჯის წინააღმდეგია: „ვინაიდან ცოცხლისა სიკვდილი ყოვლისა კაცისა შესაძლებელი არს, და აღდგინებაი არავისგან“. ყველაზე მნიშვნელოვანი ამილახვრის სამართალხედვაში ის არის, რომ იგი აღიარებს ყველა ადამიანის თანასწორობას. ამით მან დროსაც კი გაუსწრო. აი, რას წერს: „თანასწორად ვშობილვართ და არავინ არს უმჯობეს ერთისა, არცა ვინ უარეს მეორისა, გარნა ყოველივე ერთისა გვამისა საერთოსა ზედა.“⁶⁹ ეს დამოკიდებულება არ გამქრალა არასდროს. რამდენიმე სიტყვით შევეხებით საქართველოს სამოქალაქო კოდექსს, რომელიც შეიცავს ერთ უჩვეულო ნორმას, საიდანაც ჩანს რომ ადამიანის ღირსება დაცულია მისი გარდაცვალების შემდგომაც (მუხ. 19) საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის რუსული გამოცემის შესავალ სტატიაში აღნიშნულია, რომ ასეთი ნორმა ნაპოლეონის სამოქალაქო კოდექსსაც შემურდებოდაო. ვერ ვიტყვით, მართლაც როგორ იქნებოდა, მაგრამ ერთი რამ ცხადია, რომ გარდაცვალება ეს ადამიანის სხეულის მოკვდინებაა, რა შემთხვევაშიც ჩვენ ვაღიარებთ სულის უკვდავებას. პიროვნული სახისმეტყველება გარდაცვალების შემდეგაც უცვლელია და ამ აზრითაა დაცვადი. მეტიც, იგი გავლენას ახდენს ცოცხალი ადამიანების ცხოვრებაზე. სოკრატეს სიკვდილით დასჯიდან ორ ათასწლეულზე მეტი გავიდა,⁷⁰ მაგრამ მისი დამოკიდებულება ადამიანის ღირსებისადმი საკუთარი ღირსების დაცვით დღესაც სამაგალითოა. განა სოკრატეზე ნაკლები სიმტკიცე გამოიჩინა წმინდა ქეთევან ნამებულმა? მართალია ბუნებაში ყველაფერი

⁶⁶ იხ. ნადარეიშვილი გ., ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII საუკუნეების საქართველოში, თსუ გამომცემლობა, 2021, 119-133.

⁶⁷ იქვე, 103.

⁶⁸ იქვე, 111

⁶⁹ იხ. თაქთაქიშვილი ლ., ადამიანის უფლებები ქართული პერიოდიკის სათავეებთან, წიგნში: ადამიანის უფლებები და ქართული ლიტერატურა, თბ., 2004, 104.

⁷⁰ იხ. ქასრაშვილი ი., სოკრატე, თბ., 2022. ასევე პირველ რიგში: პლატონი, სოკრატეს აპოლოგია. კრიტონი, ბაჩანა ბრეგვაძის თარგმანი, გამომცემლობა "Carpe Diem", 2021.

მოკვდავია, მაგრამ სამაგალითო ადამიანების მივინწყებამდე ხომ ვიკვებებით მათი ცხოვრებისეული თავგადასავლებით. სამწუხაროდ, თავიდან სამოქალაქო კოდექსის ნორმისაგან განსხვავებული მიდგომა დააფიქსირა „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ კანონმა და დაადგინა, რომ გარდაცვლილის ცილისწამებასთან დაკავშირებით სასამართლოში სარჩელი არ მიიღება განსახილველად. კანონმდებელმა ეს „შეცდომა“ გამოასწორა, თუმცა საკონსტიტუციო სასამართლომ იგი კონსტიტუციურად ცნო და ვფიქრობთ ღირსების მოკვდაობა ალიარა პირის გარდაცვალების შემდგომ. ამის უსაფუძვლობაზე საკმაოდ ვრცელი მსჯელობა მაქვს ჩემს ნაშრომში და აქ აღარ გავიმეორებ მას.⁷¹ ეს მაგალითები, რომელნიც მეტწილად სამართლის დამოკიდებულებას გამოხატავს, მაჩვენებელია იმისა, რომ ღირსება ისტორიულად და ახლაც წარმოადგენს ძირითადი უფლებების ხერხემალს.

ღირსების წინაშე ყველას თანასწორობა უფლებების წინაშე თანასწორობას განაპირობებს. ჩვენ ძალიან ბევრს ვსაუბრობთ ჩვენს ნაწერებში იმის შესახებ, რომ ყველა ადამიანი თანასწორია ძირითადი უფლებების კონტექსტში. ქრისტიანული მორალი გვაავალდებულებს შევიყვაროთ მტერი ჩვენი. თუ ამას არ გავაკეთებთ და ის გვეძულება, ეს დიდი უბედურება იქნება ლაო-ძის მოძღვრებით. ადამიანისადმი სიყვარული ის ძალაა, რომელიც ხელს უწყობს მშვიდობიანი და ერთმანეთის პატივისცემაზე დამყარებული სოციალური წესრიგის ჩამოყალიბებას. ქართულ სინამდვილეში ვაჟა-ფშაველას სახით გვყავს პოეტი, რომელმაც ადამიანის უფლებები, მიუხედავად იმისა, ვინ არის იგი: მოყვარე თუ მტერი, ისეთ სიმაღლეზე აიყვანა, რომელსაც არ იცნობს არც ერთი საერთაშორისო აქტი დედამიწაზე. ალუდა ქეთელაურმა, მისი პოეზიის ერთ-ერთმა გამირმა, მის მიერვე მოკლულ დაუძინებელ მტერს მუცალს ხატში მსხვერპლი შესწირა და ამით დაუპირისპირდა საკუთარ (ჩვეულებით) სოციალურ წესრიგს, რომელიც საუკუნეთა განმავლობაში ყალიბდებოდა. მკვლევარი ლევან ბერძენიშვილი თვლის, რომ ამით ალუდა ლოკალურ წესებს არღვევს გლობალურის სასარგებლოდ. ეს შეიძლება შევადაროთ ეროვნულ და საერთაშორისო კანონმდებლობას შორის კონფლიქტს, რომელიც საერთაშორისოს სასარგებლოდ წყდება. ალუდას აზრი შემდგომ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში აისახება და ამით იქცევა ცივილიზებული სამყაროს კანონად.⁷² აქედან გამომდინარე, ლევან ბერძენიშვილი აღნიშნავს, რომ ვაჟა ფშაველა ქართულ კულტურასთან ერთად, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის ერთ-ერთი ავტორთაგანია, ვინაიდან მან პიროვნების ღირებულებითი პრიორიტეტი დააკანონა თავის პოემაში – „ალუდა ქეთელაური“. ⁷³ ჩვენი მხრივ დავამატებდით, „ალუდა ქეთელაური“ კანტის ზნეობის მეტაფიზიკის იდეური გაგრძელებაა, იმ ზნეობისა, სადაც ადამიანი ღმერთის შემდეგ მოაზრებულია აბსოლუტურ ღირებულებად.

12. სახელმწიფოს ფუნქციური ინტერნაციონალიზაცია

სამართლის ინტერნაციონალიზაციის კვალდაკვალ ხდება სახელმწიფოს ფუნქციური ინტერნაციონალიზაცია. უფრო სწორი იქნება ვთქვათ, რომ ფუნქციის სახეშეცვლილი მოთხ-

⁷¹ იხ. დანვრილებით: ზოიძე ბ., გარდაცვლილი პირის პატივისა და ღირსების დაცვა ზოგადი და სპეციალური კანონების ურთიერთმიმართების დონეზე. ლადო ჭანტურიას 60 წლისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თსუ, 2023, 65-84.

⁷² იხ. ბერძენიშვილი ლ., ადამიანის უფლებები ქართულ ლიტერატურაში, წიგნში: ადამიანის უფლებები და ქართული ლიტერატურა, თბ., 2004, 74-75.

⁷³ იქვე, 77.

ოვნილებანი განაპირობებენ სამართალში ცვლილებებს. ეს კი იმითაცაა განპირობებული, რომ თანამედროვე სახელმწიფო სხვა სახელმწიფოებთან კომუნიკაცია – თანამშრომლობის გარეშე ვერ განახორციელებს თავის მთელ რიგ ფუნქციურ ფუნქციებს. სახელმწიფოები ფაქტობრივად სახელმწიფოთა საერთო ორგანიზმის აუცილებელი ნაწილები ხდება. ერთისა და მრავლის ცნობილი მიმართება მიზეზ-შედეგობრივ კონტექსტში აქაც ავლენს თავის თავს სპეციფიკურად. ეს საკითხები ერთობ ღრმად შეისწავლა სამართლის თეორეტიკოსმა და ფილოსოფოსმა ლევან იზორიამ.⁷⁴ გერმანულ სამართალზე დაყრდნობით მან საინტერესო დასკვნები გააკეთა. ამ ნაწილში ჩვენი გამოკვლევისა, ძირითადად მის ნააზრევს დავეყრდნობით. მთავარი სლოგანი აღნიშნული კვლევისა ის არის, რომ ეროვნულმა სახელმწიფოებმა ფერი იცვალეს იმ აზრით, რომ ისინი ერთმანეთს დაემსგავსნენ, როგორც სახელმწიფოებრივი სახისმეტყველებით, ისე სამართლის ინტერნაციონალიზაციით.

ვნახოთ რა ხდება სახელმწიფოს ფუნქციურ დონეზე. ხდება ის, რომ თანამედროვე სახელმწიფო მთელ რიგ ფუნქციებს ვერ განახორციელებს ჯეროვნად და სრულფასოვნად სხვა სახელმწიფოებთან თანამშრომლობა-თანამონილეობის გარეშე. აი რას ვკითხულობთ დასახელებულ ნაშრომში: „...სახელმწიფოს უკვე აღარ შესწევს ძალა მარტომ შეასრულოს ბევრი ამოცანა, რომლებიც ერთი სახელმწიფოს საზღვრებს სცილდება და გლობალური, კონტინენტალური ხასიათიდან გამომდინარე, ბევრი სახელმწიფოსათვის საერთო პრობლემას წარმოადგენს“.⁷⁵ ასეთი პრობლემები საკმაოდ ბევრია. ერთი ასეთთაგანია სახელმწიფოს მხრიდან უსაფრთხოების ფუნქცია, გარემოს დაცვის ფუნქცია, ეკონომიკური ფუნქცია, სოციალური ფუნქცია და ბევრი სხვა, რომლებიც უკავშირდებიან გლობალიზაციასა და ინტერნაციონალიზაციას.⁷⁶

გლობალიზაციისა და ინტერნაციონალიზაციის შედეგი ის არის, რომ ყალიბდება კომუნიკაციის სახელმწიფო. „საერთაშორისო ურთიერთობებმა სახელმწიფოთა ტერიტორიული საზღვრები გადალახა და მან პოლიტიკის თითქმის ყველა სფერო მოიცვა“.⁷⁷ ამ კონტექსტში თუ შევადარებთ ადამიანთა შორის კომუნიკაციას, აქ გაცილებით მეტი თავისუფლებაა ამ ურთიერთობის სუბიექტებისა, ვიდრე ამას ადგილი აქვს სახელმწიფოთაშორის ურთიერთობაში. ამ აზრით, თანამედროვე სახელმწიფო მკაცრად კომუნიკაციურია. ისეთი სახელმწიფოები, როგორიცაა დიქტატორული ტიპის სახელმწიფოები, რომლებიც თავიანთ საზღვრებში არიან ჩაკეტილი, კომუნიკაციის გარეშე მათაც უჭირთ არსებობა. განსაკუთრებით, ეს ყველაზე მეტად საგრძნობი და შესამჩნევია ეკონომიკურ ურთიერთობებში. სახელმწიფოთაშორის ურთიერთობებში კომუნიკაციას აძლიერებს ტრანსნაციონალური კორპორაციები.

დასახელებული ნაშრომიდან ჩანს, რომ პოლიტიკის რეგიონალიზაციის პროცესი ერთმანეთთან აახლოვებს სხვადასხვა სახელმწიფოებს. „პოლიტიკის რეგიონალიზაცია იმის შედეგია, რომ საზოგადოებრივი პროცესები უკვე მხოლოდ ერთი სახელმწიფოს ფარგლებში აღარ ვითარდება. საზოგადოებრივ-ეკონომიკური განვითარების არეალი ერთი კონკრეტული ტერიტორიით როდი შემოიფარგლება, არამედ ურთიერთობის ქსელითა და ფუნქციონალური კავშირებით, რომელსაც საკუთარი დე-ფაქტო საზღვრები აქვთ“.⁷⁸ პოლიტიკის რეგიონალი-

⁷⁴ იზორია ლ., თანამედროვე სახელმწიფო, თანამედროვე ადმინისტრაცია, გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოების გამოცემა, გამომცემელი „სიესტა“, 2009.

⁷⁵ იქვე, 113-114.

⁷⁶ იქვე, 113-116.

⁷⁷ იქვე, 117.

⁷⁸ იქვე, 121.

ზაცია ყველაზე ნათლად ვლინდება ეკონომიკური ურთიერთობის სფეროში. „რეგიონალიზაციის პროცესმა სახელმწიფოს ტერიტორიული საზღვრები უფრო გამჭვირვალე გახდა, მაგრამ მისი საერთოდ არსებობა ეჭვის ქვეშ არ დაუყენებია“.⁷⁹ ამას ემატება სახელმწიფოებში დემოკრატიული პროცესების დაახლოება.

აღნიშნული ფაქტორებიც საკმარისია იმის საჩვენებლად, რომ თანამედროვე სახელმწიფომ სახე იცვალა და ის აღარ წარმოადგენს საკუთარ, ვიწრო ნაციონალურ სხეულში ჩაკეტილ ფასეულობას. მხოლოდ ამ სახით თუ შეძლებს იგი საკუთარი არსებობის არამარტო დაფუძნებას, არამედ შენარჩუნებას. ინტერნალიზაციისა და გლობალიზაციის პროცესმა სახელმწიფო სხვა სახელმწიფოებთან კომუნიკაციაში წარმოაჩინა. დაახლოებით აქაც ისეა, როგორც ფიზიკურ პირებთან მიმართებაში. უკომუნიკაციო სახელმწიფო წააგავს „რობინზონს“, რომელიც სამართლის სუბიექტიც არ იყო.

13. ეროვნულობის საკითხი სამოქალაქო კოდექსის შემუშავებისას

სამოქალაქო კოდექსის შექმნა განაპირობა სსრ კავშირის დაშლამ და მოკავშირე რესპუბლიკების მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვებამ. ეს რომ მომხდარიყო, მანამდე საქართველოში ეროვნული მოძრაობის უწყვეტი პროცესი მიმდინარეობდა. ეროვნულობისა და დამოუკიდებლობის მქონე სლოგანი სამი სიტყვით გამოიხატებოდა, როგორიც იყო ენა, მამული, სარწმუნოება. სწორედ მასში იყო ეროვნული სახელმწიფოს იდეა განსახიერებული. უფრო კონკრეტულად ეროვნული სახელმწიფო გულისხმობდა ხალხის კულტურულ ფასეულობებზე, ზნე-ჩვეულებებზე და ტრადიციებზე დაფუძნებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას. სამართალსაც თუ ამ ადგილზე განვიხილავთ, მაშინ მათ მსგავსად ისიც უნდა მიგვეჩნიო, ამა თუ იმ ხალხის ისტორიული განვითარების პროდუქტად. ეს უკვე სამართლის ისტორიული სკოლის მხადრატურა და იმის აღიარებაა, რომ სამართალი ადამიანის შინაგანი ყოფიერების გამომხატველია. სინამდვილეში ეს ასე არ არის და ამას ადასტურებს, როგორც ისტორიული ფაქტები, ისე სახელმწიფოს თანამედროვე კონცეფციები. სამართალი, როგორც კანტი ამტკიცებდა, ადამიანისათვის გარეგანია მორალისაგან განსხვავებით, რომელიც ადამიანის შინაგანი მახასიათებელია. კოდიფიკაციის დაწყების დროს ამ ფაქტორს აუცილებლად უნდა მიქცეოდა ყურადღება.

ისტორიული წარსული ქართული სამართლისა ამის უტყუარი დადასტურებაა. ჩვენ ბევრჯერ დავიმოწმეთ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული და აღვნიშნეთ, რომ იგი წარმოადგენს სამართლის ერთიანობისა და მთლიანობის გამოხატულებას. სხვადასხვა კულტურების მიერ შექმნილი სამართალი ბევრჯერ გამხდარა ეროვნული სახელმწიფოების სამართალი. ტრადიცია-ზნე-ჩვეულებებით ერთმანეთისგან განსხვავდებოდნენ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეები, თუმცა, მათი სამართალი ამჟღავნებს საოცარ მსგავსებას, ნაწილობრივ მათ ჩვეულებებთან მიმართებითაც. თუმცა, როგორც მკვლევრები ადასტურებენ, ეს ბერძნულ-რომაული გავლენების დამსახურება უნდა იყოს.

როცა სამართლის ერთიანობაზე ვლაპარაკობთ, გასათვალისწინებელია სამართლის რომელ დარგს ეხება საქმე. ყველაზე არანაციონალური სამოქალაქო სამართალია. მთელი მსოფლიო დავალებულია რომაელებისაგან. მათი „corpus Juris civilis-ი გახდა ყველაზე ძლიერ-

⁷⁹ იქვე, 124.

რი „სამართლის ნიგნი“, რომელმაც გავლენა მოახდინა მრავალი ხალხის სამართლებრივ ცხოვრებაზე. საკითხავია რატომ?

ამის მიზეზი ის არის, რომ სამოქალაქო ურთიერთობები თავისი ნატურალური ბუნების გამო თავადვე განაპირობებს თავისსავე სამართალს. ამ აზრით, იგი გარკვეულწილად დისტანცირდება კანონმდებლისაგან. ამას ემატება ადამიანთა მოთხოვნილებანი ფლობდნენ სამოქალაქო უფლებებს. მთელი კანონმდებლობა, რომ გაუქმდეს, ადამიანები მაინც შევლენ სამოქალაქო ურთიერთობებში. როგორც ადამიანთა ბუნებრივი (ნატურალური) სუბიექტი და ჩვენ ისლა დაგვრჩენია ვალიართ მისი რეალური არსებობა, სამოქალაქო ურთიერთობებზე ვერ ვიტყვი, რომ ისინი არ არსებობენ. განსხვავება ფაქტობრივსა და ფორმალურ ურთიერთობებს შორის ის იქნება, რომ თუ პირველის შემთხვევაში ფორმალურად აღიარებული ღირებულებებისაგან მეტნაკლებად გაუცხოებული სამოქალაქო ბრუნვა ყალიბდება, მეორე შემთხვევაში დაბალანსებული და განონასწორებული ურთიერთობები გვაქვს. რომის სამართალი წარმოადგენდა სწორედ ასეთი ურთიერთობების არსებობის საფუძველს. ამანაც განაპირობა ის ამბავი, რომ სხვადასხვა კულტურის ხალხები დიდი ინტერესით იღებდნენ ამ „უკვდავების წამალს“, რაც არ იყო მოდას აყოლა. ეროვნული სახელმწიფოები ცდილობდნენ ამ გზით შეექმნათ ისეთი სამართალი, რომელიც მარტო საკუთარ მოქალაქეებს კი არ გამოადგებოდათ, არამედ სხვა ქვეყნებთან და ხალხებთან დააკავშირებდა. „ხალხთა სამართალი“ *„Ius gentium“* საამისოდ საუკეთესო საშუალება იყო. გერმანიაში მიმდინარე დისკუსიები რომის სამართლის რეცეფციასთან დაკავშირებით სწორედ ამისი გამოხატულება იყო. ფრანგებისაგან განსხვავებით, გერმანელებმა კოპირება კი არ მოახდინეს რომის სამართლის, არამედ მოახერხეს გერმანულ ელემენტებთან შეეზავებინათ იგი. ეს უნდა მივიჩნიოთ სამართლის ისტორიული სკოლის სუსხად, რომელიც დაეტყო გერმანიის სამოქალაქო კოდექსს. რაც შეეხება სამართლის ისეთ სფეროს, როგორიცაა კრიმინალური მეცნიერებანი, ისინი შედარებით ფიქტიური დარგებია სამართლისა. რუდოლფ შტაინერის თქმით, ისინი სოციალური ცხოვრების კვამლია. თუ ჩამოიშლება მოქმედი კანონმდებლობა, მაშინ სრული ანარქია გაბატონდება და მთელი სოციალური ცხოვრება ცეცხლის ალში გაეხვევა.

სამოქალაქო კოდექსი ვერ იქნებოდა ნაციონალური კოდექსი სწორედ იმის გამო, რომ არ არსებობს წმინდა ნაციონალური პოზიტიური სამართალი. თანაც მნიშვნელოვანი იყო იმ ფაქტორების გათვალისწინება, რომ ეპოქა, რა დროსაც დავინყეთ ამ კოდექსის შემუშავება, წარმოადგენდა სამართლის არნახული გლობალიზაცია-რეგიონალიზაციის ეპოქას, რაზედაც ზემოთ გვქონდა საუბარი. ბრემენელი პროფესორი როლფ კნიპერი ამ გარემოებას საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის შემუშავების პირველი დღიდანვე მიაპყობს ყურადღებას. იგი აღნიშნავს, რომ... „ბაზარზე ორიენტირებული სამოქალაქო კანონმდებლობა აშკარად წარმოაჩენს გლობალურ ეკონომიკაში ინტეგრაციის აუცილებლობას და ამის გამო იგი ხშირად ფასდება სპეციფიკური ეროვნული ტრადიციებისა და მათი ეკონომიკური საფუძვლების დაკარგვად“.⁸⁰ ასეთ ვითარებაში ნაციონალური სამართლის გენიალურობაზე საუბარი საფუძველს მოკლებულია.

⁸⁰ კნიპერი რ., კოდიფიკაციის მეთოდები და კონცეპციები გარდამავალი პერიოდის საზოგადოებებში (საქართველოს მდგომარეობის გათვალისწინებით). ნიგნი: სამართლის რეფორმა საქართველოში, თბ., 1994, 179; ასევე იხილეთ დეტალურად გარდამავალი ტიპის საზოგადოებებში სამართლის რეფორმის შესახებ: *Knieper R., Boguslawski M., Konzept Zur Rechtsberatung in Transformationsstaaten*, Eschborn, 1995.

თუკი მხედველობაში მივიღებთ სამოქალაქო კოდექსის ტრადიციების კონტექსტში სამართლის ეროვნულობას, აქაც მისი საფუძველი ერთობ სუსტია. სანიმუშოდ თუ ავიღებთ კონტინენტური ევროპის სამართალს, კერძოდ, როგორცაა ფრანგული და გერმანული, დავინახავთ, რომ რომის სამართალზე ამოზრდილი ეს კოდექსები სანიმუშოდ იქცა სხვადასხვა კულტურის მქონე ქვეყნებისათვის. თანამედროვე იაპონიისა და ბოლოდროინდელი ჩინური სამოქალაქო კოდექსები გერმანულის საფუძველზეა შექმნილი. ფრანგული ტრადიცია დამკვიდრდა (უფრო სწორად შენარჩუნდა) ამერიკულ სამართალში (ლუიზიანას შტატი). ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ ჭეშმარიტებას, რომ ქვეყნებს შორის კულტურული განსხვავებანი არ წარმოადგენს დაბრკოლებას ამათუიმ ქვეყნის სამართლის მოდელზე აიგოს საკუთარი ქვეყნის სამართალი. ერთ დროს რუსებიც აპირებდნენ ნაპოლეონის კოდექსის რეცეფცია მოეხდინათ. ან კიდევ ავიღოთ საბჭოთა რუსეთი, მათი სამოქალაქო კოდექსი ხომ ძირითადად დაემყარა გერმანულს,⁸¹ მიუხედავად იმისა, რომ საქმე გვქონდა სრულიად განსხვავებული ტიპისა და კულტურის ქვეყნებთან.

სამართლის რეცეპციას განსხვავებული კულტურის ქვეყნებში ხელს არ უშლის რელიგიური ფაქტორი. მუსლიმანური ქვეყნებიდან უნდა დავასახელოთ თურქეთი, რომლისთვისაც სანიმუშო აღმოჩნდა შვეიცარიის სამოქალაქო კოდექსი. როგორც თურქული სამართლის მკვლევარი თეომან აკიუნალი აღნიშნავდა, XX საუკუნის პირველი ნახევრის ბოლოს საბოლოოდ მოისპო დუალიზმი ისლამურსა და ევროპულ სისტემებს შორის. ამას ხელი შეუწყო მუსულმანური ქვეყნების მხრიდან XIX საუკუნეში ევროპული კულტურით დაინტერესებამ.⁸² ეს უნდა მივიჩნიოთ მნიშვნელოვან გარღვევად რელიგიური გავლენისაგან გათავისუფლების საქმეში. საერთოდ რელიგიური ფაქტორი გაცილებით მჭიდროდაა შეზრდილი მუსულმანური სისტემის სამართალში, ვიდრე ქრისტიანული ქვეყნების სამართალში. რელიგიისაგან სამართლის დისტანცირება რომის სამართლისთვისაც იყო დამახასიათებელი. ამან ხელი შეუწყო სამართლის წმინდა ბუნების ჩამოყალიბებას. მსგავსი მიდგომები შეიმჩნეოდა ქართულ სინამდვილეში – ფუნქციები გაყოფილი იყო ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის. ერთი საეკლესიო ცხოვრებას აწესრიგებდა, მეორე კი – საეროს. ერთადერთი სფერო, რომელზეც ეკლესიამ დიდხანს შეინარჩუნა გავლენა, ეს იყო საქორწინო-საოჯახო ურთიერთობანი. ეს იმიტომაც, რომ ცოლქმრული კავშირი ღვთის მიერ კურთხეულ კავშირად განიხილებოდა და ეკლესია ადგენდა დასაქორწინებელ პირთა წრეს ბუნებრივი ნათესაობის სივრცეში. მინდა გავიხსენო, რომ სამოქალაქო კოდექსის შემუშავების დროს ჩვენც აღმოვჩნდით ამ პრობლემის წინაშე. საკითხი იდგა შემდეგნაირად: ნათესაობის რომელ ხარისხამდე იყო დასაშვები ქორწინება? თუ საეკლესიო სამართალს დავემყარებოდით, მაშინ ქორწინება უნდა აგვეკრძალა ნათესაობის მეშვიდე თაობის ჩათვლით, რაც კომისიამ არ გაითვალისწინა და ნათესაობის ვიწრო წრით შემოიფარგლა. კომისია ამას პრაქტიკული მოსაზრებებით ხსნიდა, კერძოდ, ახალგაზრდა წყვილებს უხსნიდა გზას დაქორწინებულიყვნენ და ნათესაობა არ გამხდარიყო ისეთი წინაღობა, რაც გამოიწვევდა მექორწინეთა რიცხვის შემცირება.

⁸¹ იქვე, 187. ასევე იხ.: ჯორბენაძე ს., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის ძირითადი პრობლემები. კრებული: სამართლის რეფორმა საქართველოში, თბ., 1994, 141.

⁸² Акюнал Т., О глобальной рецепции Швейцарского гражданского права в Турции. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე (ეკონომიკისა და სამართლის სერია) 1992, №2, 93-94.

14. წინა საკითხის დამატება

გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, კოდექსის ეროვნულობაზე სხვადასხვა გამოკვლევაში⁸³ მაქვს საუბარი და ამ გარემოების გამო აქ მხოლოდ ცოტას დავამატებთ ზემოთ ნათქვამს. სამოქალაქო კოდექსის პროექტზე მუშაობისას წამოიჭრა კოდექსის ეროვნულობის საკითხი, ოღონდ ძალიან ფერმკრთლად. ეს იმიტომ, რომ საქართველოს არ ჰქონდა რაიმე ტრადიცია ეროვნული სამართალშემოქმედებისა, რომელსაც ჩვენ გამოვიყენებდით, როგორც ამ აქტის წყაროს. ფეოდალური სამართლის ძეგლები ძველი დროის აქტები იყო და ახალ დროში მათ ვერ დავეყრდნობოდით. რუსულ სამართალს, მიუხედავად დიდი ნდომისა, ევროპული ტიპის სამოქალაქო კოდექსი არ შეუქმნია. იგი დაკმაყოფილდა კანონთა წიგნების გამოცემით. ძველმა ქართულმა სამართალმა თავისი როლი შეასრულა იმ აზრით, რომ იგი აღმოჩნდა ბიძგი დასავლური სამართლის მიმართულებით. რაც შეეხება საბჭოთა სამოქალაქო კოდექსს, მას ემჩნეოდა ნაწილობრივ გერმანულის კვალი, რაც ტიპური საბჭოთა სამართლის ნორმებით იყო დაჩრდილული. მოკლედ, ჩვენ აღმოვჩნდით ტრიალ მინდორში, სადაც ახლო-მახლო არცერთი ქართული სამართლის ძეგლი არ იდგა, რომელსაც გამოვიყენებდით. ეს ერთი მხრივ ცუდი იყო, მაგრამ მეორე მხრივ კარგიც იმ აზრით, რომ თავისუფლები ვიყავით. თუმცა, როგორც ითქვა, არჩევანი ისტორიულად იყო განსაზღვრული – ეს იყო ევროპული სამართლისაკენ მიმავალი გზა. ამის მიუხედავად, ხალხის მართლშეგნება არ გამრუდებულა და ევროპული ღირებულებები ჩვენგან განუყოფელი იყო, როგორც ვოლტერი იტყვის, თითქოს ჩვენ მეტაფიზიკური იდეებით ვიყავით დაბედებული.⁸⁴ ცხოვრებამ დაადასტურა, რომ ეს ნამდვილად ასე იყო. ხალხიც, ცალკეული ადამიანის მსგავსად საერთო შუბლით იბადება და იგი გონისმიერ თუ გრძნობისმიერ მოქმედებაში ავლენს კოლექტიურ ნებას (იმუნიტეტს). გარდა ამისა, ჩვენმა ძველმა მემკვიდრეობამ გარკვეული როლი ითამაშა იურიდიული ენის შექმნაში, თუმცა, ერთგვარი სიღარიბის გამო უცხო ენებიდან მოძალებულ-მოდენილი ტერმინების მასთან მიუსადაგობამ იგი სერიოზულად დაანაგვიანა. ამ საკითხებზე მოგვინევს სერიოზული დაფიქრება.

სამოქალაქო კოდექსის შემუშავებისას უცხოელი ექსპერტები თვლიდნენ, რომ ისინი არ უნდა ჩარეულიყვნენ საქორწინო და საოჯახო სამართლის წიგნის შემუშავებაში. მიიჩნევდნენ, რომ ამ სფეროში შესაძლებელია ყოფილიყო მომეტებულად ეროვნული თავისებურებების მქონე ნორმები. მართლაც, ისტორიულად, საოჯახო სამართალი საეკლესიო და საერო სამართლის ნაწილს განეკუთვნებოდა. ძველ საქართველოში საეკლესიო წიგნებით, კერძოდ, დიდი სჯულის კანონით იყო ბევრი რამ მოწესრიგებული, ამასთან, ვახტანგ VI სამართლის წიგნთა კრებულშიც უხვად იყო მისი მარეგულირებელი ნორმები, რომელნიც მაინც საეკლესიო სამართლის გავლენით ყალიბდებოდა. თანდათანობით ამ საკითხის მოწესრიგებაში იმარჯვებს საერო სამართალი და იგი ხდება მისი სრულად მოწესრიგების საფუძველი. საეკლესიო წესები სხვადასხვა რიტუალის სახით შემორჩა როგორც სიმბოლური ხასიათის მატარებელი წესები. ხალხი იმდენად ერთგულია მათი, რომ ქორწინების რეგისტრაციამდე ჯვრისწერის ცერემონიის ჩატარებას აუცილებლად მიიჩნევენ. ქრისტიანულ ქვეყნებში მოქმედი მონოგამიური ქორწინების წესი, სარწმუნოების სხვა მიმდევრებზეც (მაგალითად, მუსულმანები) გავრცელ-

⁸³ ზოიძე ბ., დასახელებული ნაშრომი, 106-112.

⁸⁴ ვოლტერი, უვიცი ფილოსოფოსი – მოთხრობები (უვიცი ფილოსოფოსი), ფრანგულიდან ვალერი ოთხოზორიას თარგმანი. გამომცემლობა „პალიტრა“, 2025, 162.

და. მემკვიდრეობის მონესრიგებაც მთლიანად სახელმწიფომ აიღო ხელში. სიმართლე ითქვას, ბევრი ვერაფერი ეროვნული ვერ აღმოჩნდა ამ დარგშიაც. თუმცა, შემდგომმა მოვლენებმა დაგვანახა, რომ უნიფიკაცია-ჰარმონიზაციის პროცესი აქაც დღევანდელობის სერიოზული გამოწვევაა. ეს აიხსნება ქალის, მამაკაცისა და ბავშვის უფლებების დაცვით, რაც არ არის უცხო ჩვენი ისტორიისთვისაც.

15. საკუთარი სამართლის განსაზღვრის სუვერენული უფლება

სამართლის რეფორმის უახლოეს ისტორიას თუ გადავხედავთ, დავინახავთ, რომ მისი ძირითადი მიმართულებებისა და ღირებულებითი აღნაგობის კუთხით სახელმწიფოს სუვერენული უფლება ხელშეუვალია. ყოველი სახელმწიფო თვითონ განსაზღვრავს სამართლის რომელი სისტემის ნაწილი გახდეს. თუმცა, ეს სრულად მის სუბიექტურ გემოვნებაზე არ არის დამოკიდებული. ქვეყნის ისტორიული წარსული, მისი კულტურული შუბლი და ხალხის სამართალშეგნების მდგომარეობა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ამ საქმეში. თუმცა, როგორც ზემოთაც ითქვა, ყოფილა შემთხვევები, როდესაც ამ ფაქტორებს არავითარი როლი არ უთამაშია არჩევანის გაკეთებაში (თურქეთი ამისი შესანიშნავი მაგალითია). საქართველოს ვითარებაში მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ბერძნულ-რომაული სამყაროს ორბიტაში მისი ხანგრძლივი ყოფნა და ის, რომ საქართველო ისტორიულად პოზიტიური სამართლის ქვეყანა იყო, მიუხედავად სასამართლო პრეცედენტების დიდი როლისა. ამას ემატება კერძო ინტერესების დომინანტობა მთელი მისი ისტორიის მანძილზე. ამ მხრივ ქართველი ხალხი საბჭოთა კავშირში ყოფნის დროსაც არ შეგუებია კერძო ინტერესების იგნორირებას. ერთადერთი დადგენილება კერძო-მესაკუთრული ტენდენციების წინააღმდეგ ბრძოლასთან დაკავშირებით საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა საქართველოსთან დაკავშირებით მიიღო.

მე თვითონ ვიყავი რეფორმის პროცესების მონაწილე და ვერავინ იტყვის, რომ საქართველოს შეეზღუდა უფლება საკუთარი ნებით შეექმნა საკუთარი სამართალი და განესაზღვრა სისტემური იდენტობა. არც გამართულა დისკუსიები იმასთან დაკავშირებით, შეიძლება გამხდარიყო თუ არა საქართველო ანგლო-ამერიკული სამართლის ოჯახის წევრი. ამ კუთხით საკითხი არც ძველ საქართველოში დასმულა და არც საბჭოთა კავშირის დროს. ეს არ ნიშნავს იმას, რომ საამისოდ ცოტანი იყვნენ მრჩეველები. მათი ყველა ცდა წარუმატებელი აღმოჩნდა. ანგლო-ამერიკული სამართლის ცალკეული ინსტიტუტები ჩვენს სამართალში შემოდიოდა ევროპული სამართლის გავლით, მაგალითად, როგორიცაა ლიზინგი, მოდიფიცირებული ტრასტი და ა.შ.⁸⁵

ბუნებრივია, ყველა შემთხვევაში სახელმწიფო წყვეტს თავისი ღირებულებითი ორიენტაციის საკითხს. მაგრამ როგორც ითქვა, ის შებოჭილ-შეზღუდულია სამართალში მიმდინარე პროცესებით, კერძოდ, არნახული უნიფიკაცია-ჰარმონიზაციით, რაც ასევე ცხოვრების გამოწვევაა და მას აუცილებლად ანგარიში უნდა გაუწიონ ე.წ. ეროვნულმა სახელმწიფოებმა. ეს პროცესი იმდენად ძლიერია, რომ იგი იწვევს სამართლის სხვადასხვა ოჯახების დაახლოებას. მაგალითად, პოზიტიური და პრეცედენტული სამართალი, რომელთა შორის სამართლის სადამფუძნებლო საკითხში პრინციპული განსხვავებაა, თანდათანობით ამ თვალსაზრისითაც უახლოვდებიან ერთმანეთს. რაც შეეხება ინსტიტუციურ მსგავსებას, ეს საკმაოდ თვალში სა-

⁸⁵ დეტალურად იხ. ზოიძე ბ., ევროპული კერძო სამართლის რეცეპცია საქართველოში, თბ., 2005, 327-347.

ცემია და იგი შესანიშნავად დახატა ბრემენელმა პროფესორმა როლფ კნიპერმა. ეს მსგავსებანიც განპირობებულია საგანთა შინაარსის ობიექტური განპირობებულობით. განა შესაძლებელია ხელშეკრულების თავისუფლების გაგებაში სერიოზული განსხვავება იყოს ევროპელ და ამერიკელ იურისტებს შორის. ბოლოს და ბოლოს რომის სამართალი სამართლის ორივე ოჯახზე ახდენდა გავლენას. დაახლოების ტენდენცია შეიმჩნევა სამართლის ქმნადობის (დაფუძნების) პროცესებშიც. ეს ვლინდება იმაში, რომ ანგლო-ამერიკულ სამართალში სულ უფრო და უფრო იზრდება კანონის მნიშვნელობა, ევროპულში კი, პრეცედენტების როლი. ეს ფაქტორი მიგვანიშნებს იმაზე, რომ სამართლის აღმოცენება ხდება ორივე მიმართულებით, როგორც „უშუალოდ სასამართლო პრაქტიკიდან“, ისე „ჭკვიან კაცთა“ (კანონმდებელთა) გადაწყვეტილებებიდან. ამ პროცესში ნდობის თვალსაზრისით, ნაკლებად საეჭვოა პრეცედენტები, როგორც სამართლის ცოცხალი ძეგლები. ესეც განაპირობებდა იმას, რომ ვახტანგ VI მოსამართლეებს ნებას რთავდა თავიანთი პრაქტიკის საფუძველზე შეევსოთ მისი სამართლის წიგნი. სულ ახალი მაგალითი პრეცედენტის მიმართულებით. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს დიდ პალატას უფლება აქვს ქვემდგომი სასამართლოებისათვის სავალდებულო განმარტებანი გააკეთოს. ფაქტობრივად განმარტებას კანონის ძალა ენიჭება. გარდა ამისა, საკონსტიტუციო სასამართლომ კანონის ნორმატიული შინაარსის კონცეპციის საფუძველზე დაიწყო სასამართლო გადაწყვეტილებათა კონსტიტუციურობის შემოწმება.⁸⁶ ეს და მრავალი სხვა ფაქტორი მიგვანიშნებს იმაზე, რომ ეროვნული სახელმწიფოების საკანონმდებლო ნება ხდება ტექნიკური საშუალება იმის გასაფორმებლად, რასაც ცხოვრება უყენებს დღეს სახელმწიფოებს.

16. სუვერენიტეტის პრობლემა თანამედროვე სახელმწიფოში

სუვერენიტეტი გულისხმობს სახელმწიფოს დამოუკიდებლობას თავის ნებაზე მოაწყოს ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა. სახელმწიფოები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან იმით, თუ მათი სუვერენიტეტის შინაარსი რა ტიპის ღირებულებების მომცველია, კერძოდ იმით, რამდენად პასუხობს იგი ქვეყნის მოქალაქეების ინტერესებს. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია სამართლისადმი მისი დამოკიდებულება – ეროვნული (შიდა) სამართალი იქნება იგი თუ საერთაშორისო. ამ ნაშრომის წინა ნაწილში პროფ. იზორიას გამოკვლევაზე დაყრდნობით ვაჩვენებთ სახელმწიფოს ფუნქციური ინტერნაციონალიზაცია და რეგიონალიზაცია. ახლაც ფაქტობრივად ვაგრძელებთ ამ თემას. კითხვა ასე დგას: არის თუ არა თანამედროვე სახელმწიფო სუვერენული. ცხადია არის! მისი ნების გადამწყვეტი როლის გარეშე თანამედროვე სახელმწიფოში სუვერენიტეტთან დაკავშირებით არაფერი არ ხდება. გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ თანამედროვე სახელმწიფო ჩამოგავს ერთეულ ადამიანს. საქმე იმაშია, რომ ერთეული ადამიანი ვერ იარსებებს სხვა ადამიანთან კომუნიკაციის გარეშე, კომუნიკაცია კი, გულისხმობს გარკვეული აზრით, საკუთარი დამოუკიდებულობის შეზღუდვას. თავი თუ არ შეიზღუდე, ისე ვერ იქნები დამოუკიდებელი. ურთიერთმხრივი შეზღუდვები ცალკეულთა უფლებების სადამფუძნებლო საშუალებანია. სამართლით, ჩვენ, ისევე, როგორც სახელმწიფო, ვიზღუდებით. შეიძლება ეს არ მოგვწონდეს, მაგრამ მას აუცილებლობა განაპი-

⁸⁶ იხ. ზოიძე ბ., „ნორმატიული შინაარსის კონსტიტუციურობის კონცეფცია“ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებაში „ნოდარ დვალის საქმეზე“ საკუთრების კეთილსინდისიერ შეძენასთან დაკავშირებით, ჟურნალი „კერძო სამართლის მიმოხილვა“, №3-4, 2021-2022, 11-24.

რობებს. მართლწესრიგი ვერ გამოიწვევს გამიზნულ შედეგს, თუკი მის მიმართ პატივისცემით არ ვიქნებით განწყობილი. მართლწესრიგის ფასი საერთო ღირებულებების აღიარებაშია, ჩვენ ამ ღირებულებებით კიდევ ვიბოჭებით და კიდევ თავისუფლები ვხდებით. სახელმწიფოც ამ მდგომარეობაშია, სუვერენიტეტის ორივე განშტოება მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან. ქვეყნის შიგნით სუვერენიტეტის წყარო ხდება საგარეო სუვერენიტეტი. ღირებულებებით გაჯერებული სამართალი და მმართველობა რომ გქონდეს, ვერ იქნები მარტო საკუთარი თავის იმედზე, ჭაობში მყოფი მიუნჰაუზენის მსგავსად. სახელმწიფომ, ოქროს მაძიებელივით, ქვეყნის გარეთაც უნდა მოძებნოს საკუთარი დამოუკიდებლობის ღირებულებითი განძეულობა. სამართლის რეფორმამ კარგად დაადასტურა ეს აზრი (ჭეშმარიტება). არ ყოფილა რაიმე გაძალიანება არც შიგნიდან და არც გარედან იმასთან დაკავშირებით, როგორი ტიპის კოდექსები ექნებოდა ქვეყანას. ქვეყნის გარედან ღირებულებითი ნაკადის შემოდინება მისი სუვერენიტეტის განმტკიცებას უფრო უწყობს ხელს, ვიდრე უარყოფას. ეს ელემენტარული ჭეშმარიტება სამართლის რეფორმის სამ ათეულზე მეტი ხნის ისტორიამ შესანიშნავად დაადასტურა. ყველაზე სუვერენული ქვეყენა ის არის, სადაც სახელმწიფო შებოჭილია ადამიანის ძირითადი უფლებებით.

გლობალიზაციისა და რეგიონალიზაციის პროცესმა თანამედროვე სახელმწიფო აქცია საერთო ინტერესებით გაჯერებული საერთაშორისო ურთიერთობების თანამონაწილედ. მარტო ევროსაბჭოს წევრობა რომ ავიღოთ, ამით ჩვენი სახელმწიფო შეუერთდა ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას და აღიარა იგი ქვეყნის შიდა სამართლად. ბუნებრივია ევროსაბჭოს სამართალი ბოჭავს ეროვნულ სახელმწიფოებს და „აიძულებს“ გახდეს თანამოზიარე საერთო ღირებულებებისა. დღემდე განხორციელებული რეფორმები სამართალში ამისი უტყუარი დადასტურებაა. თუმცა, ეს არ ართმევს სახელმწიფოს უფლებას, ზოგიერთ საკითხში არ დაეთანხმოს საერთაშორისო სამართლის მოქმედებას. ამ მიზნით მან სათანადო დათქმები უნდა გააკეთოს საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან მიერთებისას.⁸⁷ მაგალითად, როცა საქართველოს პარლამენტმა მოახდინა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის პირველი დამატებითი ოქმის პირველი მუხლის რატიფიკაცია, გააკეთა დათქმა, რომლის მიხედვითაც იგი დროებით არ გავრცელდებოდა ოკუპირებულ ტერიტორიებზე. სულაც არ უნდა იყოს გასაკვირი ის ფაქტი, რომ სახელმწიფო თავისი სუვერენიტეტის მოდიფიკაციას ახდენს საერთაშორისო კავშირებში გაერთიანებისას. ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულება ითვალისწინებს ვალდებულებათა მთელ წყებას, რომელიც ქვეყანამ უნდა შეასრულოს ევროკავშირის წევრი რომ გახდეს. ბუნებრივია, იგულისხმება რომ ეს ვალდებულებანი ევროპული გაერთიანების ღირებულებების მოქმედება-გაზიარებას ეხება. აღსანიშნავი ის არის, რომ არადემოკრატიული სახელმწიფოებიც კი სხვა სახელმწიფოებთან კავშირის გარეშე ვერ ახერხებენ საკუთარი სუვერენიტეტის განახორციელება-დაცვას. თუმცა, ისინი მიდრეკილი არიან ეს ურთიერთობები იქონიონ მსგავსი ღირებულების მქონე ქვეყნებთან. მოკლედ, ჩვენ ის დასკვნა უნდა გავაკეთოთ, რომ ჭეშმარიტი ღირებულებებით გაჯერებული დაცვაუნარიანი სუვერენიტეტი რომ მოიპოვო, საჭიროა გახდეს საერთო ღირებულებებით გაერთიანებული სახელმწიფოების გაერთიანებათა (კავშირთა) თანამონაწილე. თუ სუვერენიტეტის რაღაც ნაწილი არ დათმე, ვერ გახდები მისი მონაწილე და ვერ მოიპოვებ ჭეშმარიტ სუვერენიტეტს. ასეა სა-

⁸⁷ იხ. კუპრაძე ს., ტერიტორიული დათქმები ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიმართ და ქართული პრაქტიკა. კრებულში: ადამიანის უფლებათა დაცვის კონსტიტუციური და საერთაშორისო მექანიზმები, რედ. კორკელია კ., თბ., 2010, 66-90.

ზოგადოებრივი ცხოვრების მცირე უჯრედებშიც. ყოველი ორგანიზაცია საერთო ინტერესებითა და ღირებულებებით გაერთიანებულ პირთა კავშირია.

17. ღირებულებებით მანიპულირების დაუშვებლობა

რა ჩამოთვლის იმ ღირებულებებს, რომელზედაც აგებულია სამართლებრივი სახელმწიფო. მათგან უმნიშვნელოვანესია სამართლის უზენაესობა, სამართლიანობა და სწორი მართლმსაჯულება. ეს ღირებულებები გონისმიერი ღირებულებებია, ვინაიდან ისინი გონების მხრიდან განსჯას ექვემდებარებიან. მოკლედ, ისინი ჩვენგან მოითხოვენ გონისმიერ აზროვნებას-შეფასებას. რაც შეეხება ღირებულებათა მეორე ჯგუფს, როგორიცაა კულტურული ღირებულებანი, წეს-ჩვეულებები, მორალურ ფასეულობებს უკავშირდებიან. მაგალითად, საოჯახო ურთიერთობანი, უფრო გრძნობისმიერი ღირებულებებია. ისინი ჩვენი მხრიდან მგრძნობელობით იმპულსებს აღძრავენ და არსებითად გრძნობისმიერი შეფასების ობიექტებია. ჩვენ არ გამოვრიცხავთ გონების აქტიურ როლს ამ სფეროშიც, მაგრამ ასეთი განსჯა ადამიანთა გარკვეულ ჯგუფს თუ ხელენიფება. ამიტომაც, ჩვენთვის მნიშვნელოვანია მათი ადგილის სწორად განსაზღვრა სამართლებრივი სახელმწიფოს მშენებლობის საქმეში. მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ სამართლებრივი სახელმწიფო სამართლებრივ ღირებულებებზე დაფუძნებული სახელმწიფოა, რომლის ერთერთი მთავარი ამოცანაა საზოგადოების კულტურული ღირებულებების დაცვა. გამოდის რომ სახელმწიფო ამ კონტექსტში წარმოადგენს იარაღს რაიმეს დასაცავად. ეს რაიმე კი ადამიანის უფლებებია ფართო გაგებით, რომელიც მოიცავს იმ ფასეულობებსაც, რომელნიც განსაკუთრებით ძლიერად მოქმედებენ ჩვენზე. მოკლედ, თუ არ იქნება ღირებულებებით შეკრული სამართლებრივი სახელმწიფოს ორგანიზმი, ვერცერთი ღირებულების დაცვა ვერ მოხდება, როგორიც არ უნდა იყოს იგი, გონისმიერი თუ გრძნობისმიერი. ადამიანთა მხრიდან დამოკიდებულების კონტექსტში არცთუისე ადეკვატური შედარება რომ მოვიტანოთ, დაახლოებით ისეთი მიმართება გვაქვს, როგორსაც რუდოლფ იერიხტი აღგვიწერს გლეხისა და ოფიცრის ღირებულებებთან დამოკიდებულების მაგალითზე. ის აქ რომ გადმოვიტანოთ გონისმიერი და გრძნობისმიერი განსჯის კონტექსტში, ასეთ სურათს მივიღებთ: ვთქვათ, რიგით მოქალაქეს, კერძოდ, გლეხს ვეკითხებით: კანონის უზენაესობა გირჩევნია თუ ის, რომ შენი მეზობელი არ იყოს „ლგბტ“-ს წევრი, მაგალითად, მამათმავალი. დარწმუნებული ვარ, ის დიდხანს არ იფიქრებს და პირდაპირ მოგახლित პასუხს: ცხადია არ მინდა, რომ ასეთი მეზობელი ან მეგობარი მყავდეს. იბადება კითხვა: რატომ აკეთებს ასეთ არჩევანს? იმიტომ, რომ მეორე შემთხვევას იგი განსჯის გრძნობების საფუძველზე და მისგან განიცდის ღირსებისმიერ ტკივილს, მაშინ როცა პირველი მისთვის ცივი გონების განსჯის სფეროა. მე არ ვამბობ, რომ გლეხი ამაში დამნაშავეა. გრძნობისმიერი განსჯა სხვაგვარად შეუძლებელია. აქ არც შეფასებას მოვყვებით. საინტერესო ის იქნება, რატომ ამჯობინებს მას გლეხი კანონის უზენაესობას. იმიტომ, რომ მამათმავალი მეგობრის თუ მეზობლის ყოლას იგი საკუთარი მორალური გრძნობების, უფრო სწორად, საკუთარი მორალური სამართალსუბიექტობის შელახვად მიიჩნევს და ამას ცხადია არ განიხილავს ადამიანის უფლებების კონტექსტში. მას არ აინტერესებს ის მიზეზი, რაც ადამიანს ამ მდგომარეობაში აყენებს, დაახლოებით ისეა, როცა პატიოსანი და წესიერი ადამიანი გაურბის სახელგატყეხილ პირთან სიახლოვე-მეგობრობას. ერთი სიტყვით რომ ვთქვათ, მეორე შემთხვევა მისთვის არაღირებულებაა და ფიქრობს, რომ მეზობელი ან მეგობარი ასეთი არ უნდა იყოს. მას იმის დაშვებაც არ უნდა, რომ ადამიანი შეიძლება იყოს ასეთი. იგი მუდმივი დაპირისპირება-შეურიგებლობის

რეჟიმში იმყოფება და ივინყებს იმას, რომ მეძავი ქალი მარიამ მაგდალინელი მაცხოვარმა სწორ გზაზე დააყენა და შემდგომ იგი წმინდანად შეირაცხა. იგი შეუერთდება იმ ბრბოს, რომელიც ამ ქალის ჩაქოლვას მოითხოვდა. მას ზოგიერთი სახელმწიფოს მსგავსად ავინყდება, რომ დასჯა არ არის საუკეთესო გამოსავალი და ამ გზით სასურველი შედეგი ვერ დადგება. მაგრამ ხომ შეიძლება ჩვენი მცდელობის მიუხედავად, მდგომარეობა არ შეიცვალოს, როგორ მოვიქცეთ, ისევ ქვა მოვიმარჯვოთ და ჩავქოლოთ ადამიანი? ცხადია არა! სახელმწიფომ იგი უნდა დაიცვას. მაპატიეთ ცუდი შედარებისათვის, მაგრამ სახელმწიფო ცხოველებს იცავს და ადამიანი არ უნდა დაიცვას? ახლა იკითხავთ, რატომ მოვაყოლე ამდენი ამბავი. იმიტომ, რომ ვინმემ არ დაიწყო ადამიანთა გრძნობების ბოროტად გამოყენება და ამით არ დაჩრდილოს ის მთავარი ფასეულობანი, რის საფუძველზეც შენდება სამართლებრივი სახელმწიფო. ცუდ პოლიტიკოსს შეუძლია გამოიყენოს ადამიანის ეს ერთობ მგრძნობიარე და სუსტი წერტილი და აამხედროს იმათ წინააღმდეგ, რომლებიც გვირჩევენ, რომ სამართლებრივი სახელმწიფოს შესაქმნელად პატივი უნდა ვცეთ იმ ღირებულებებს, რაზედაც ზემოთ ვლაპარაკობდით. დანარჩენი, როგორც იერიინგი იტყოდა „ხასიათის პოეზია“ და ყოველი ხალხი თავისი კულტურის საფუძველზე თვითონ წყვეტს, როგორ მოიქცეს. უნდა გვახსოვდეს, რომ სამართლებრივი სახელმწიფო არ არის ხალხის კულტურული, მორალური ფასეულობების მტერი. ის რაც შეიძლება მისგან გაუცხოებულად ჩანდეს, ისიც მისი, ბუნებრივი თანამგზავრია და ასატანია იმდენად, რამდენადაც ტრადიციული ცხოვრების წესს არ უქმნის საფრთხეს. მთავარია რომ სახელმწიფომ თავისი დამოკიდებულებით ხელი არ შეუწყოს მის გაღვივება-გავრცელებას. ამას ვერც ვერავინ დაავალდებულებს სახელმწიფოს, ევროსაბჭო იქნება თუ ევროკავშირი. ერთადერთი რითაც შეიძლება სახელმწიფო დაავალდებულდეს ის იქნება, რომ პატივისცემით მოეპყრას და დაიცვას განსხვავებულთა უფლებები. არ უნდა დაგვაავინყდეს, რომ ადამიანებს ყველაფერი როდი მოგვწონს, რაც ჩვენს გარშემო ხდება. მაგრამ მაინც გვინევს ზოგი რამის თმენა. ერთ-ერთი საუკეთესო გზა ამის ატანისა, არის მათგან დისტანცირება, როცა ეს შესაძლებელია. ადამიანები ხომ თვითონ წყვეტენ ვისთან დაამყარონ კომუნიკაცია, როცა ასეთი კომუნიკაცია სავალდებულო არ არის.

აღნიშნულთან დაკავშირებით არ იქნება ურიგო რუდოლფ შტაინერის სოციალური ცხოვრების სამწვეროვანი სისტემა გავიხსენოთ. ესენია: სულიერი, ეკონომიკური და სამართლებრივი ცხოვრება.⁸⁸ პირველი მათგანი რელიგიური ცხოვრებაა და არსებითად რწმენის ფაქტორს უკავშირდება. აქ არ სვამენ კითხვას: რატომ გწამს? – მწამს, ამით მორჩა და გათავდა. თუმცა, კარგად მაქვს გაცნობიერებული რელიგიურ მცნებათა და ღირებულებათა მნიშვნელობა. მწამს იმიტომ, რომ ჩემი მორალურ-ზნეობრივი სახისმეტყველება მასთან დაკავშირებულად მიმაჩნია. ყოველ შემთხვევაში, რწმენა არ ფასდება ჭეშმარიტების კანონით, რაზან მწამს, მაშასადამე, ჭეშმარიტია. ღრმად მორწმუნე კი არ აფასებს, არამედ მას სწამს. რაც შეეხება ეკონომიკურ და სამართლებრივ ცხოვრებას, ესენი რწმენის მიღმა არიან და შეფასებას იმსახურებენ. როცა მშია, როგორ შეიძლება მწამდეს, რომ მაძლარი ვარ, როცა ფული არ მაქვს, როგორ შეიძლება, რომ ფულის მქონედ მივიჩნევდე თავს, როცა უკანონობას ვხედავ, როგორ ვთქვა, რომ ეს კანონიერებაა. „ვაზროვნებ, მაშასადამე, ვარსებობ.“⁸⁹ დეკარტის ეს გამონათქვამი ზედგამოჭრიალია ეკონომიკურ და სამართლებრივ ცხოვრებაზე. საკმარისია

⁸⁸ იხ. შტაინერი რ., სოციალური მომავალი (Rudolf Steiner, Soziale Zukunfi), გერმანულიდან ვ.ქირიას და დ.კვარცხელიას თარგმანი, გამომცემლობა ასოციაცია „კოგნიტი“, თბ., 2008, 30, 48 და ა.შ.

⁸⁹ იხ. დეკარტი რ., ფილოსოფიის საწყისები, ფრანგულიდან დოდო ლაბუჩიძე-ხოფერიას თარგმანი, გამომცემლობა აპრიორი, თბ., 2023, 8.

ეს ცხოვრება ჩვენ მოვაქციოთ რწმენის სივრცეში, რომ საგანთა ბუნება სხვა განზომილებით წარმოჩინდება. მშვიერი მაძლრად ჩათვლის თავს, უფულო ფულიანად, უკანონო კანონიერის სახეს მიიღებს და ა.შ. გაჩნდება კითხვა: შეიძლება ადამიანი ასეთ დღეში აღმოჩნდეს? მე ვფიქრობ, რომ შეიძლება, თუკი ეკლესია და სახელმწიფო შეთანხმებულად იმოქმედებენ, განმანათლებლობის გზიდან გადაუხვევენ და გონებრივი განსჯით დაქვემდებარებული საგნები გადაინაცვლებენ (გადაბარგდებიან) რწმენის სივრცეში. ეს ძალიან ძნელია და სწორად მოაზროვნე ადამიანი არ მოექცევა მისი გავლენის ქვეშ. თუმცა, აღმოჩნდება ადამიანთა გარკვეული დიდი ჯგუფი, რომელიც მას დაექვემდებარება მთელი რიგი ყალბი მოტივაციის საფუძველზე. ასეთი მდგომარეობა ძალზედ საშიშია და ხელოვნურად, უსაფუძვლოდ აფართოებს ეკლესიის მოქმედების სივრცეს. ეს შეიძლება მივიჩნიოთ რელიგიური (სულიერი) ცხოვრების მხრიდან სოციალური ცხოვრების სივრცის ანექსიად. ერთადერთი გამოსავალი აქედან თავდახსნისა, ეს არის განმანათლებლობა, აზროვნებისა და განსჯის უნარების განვითარება ადამიანებში. სულიერი ცხოვრება ასეთ ვითარებაში მისი ხელშემწყობი აღმონდება და არა ხელის შემშლელი.

18. მეცნიერების როლი

უზომოდ დიდია მეცნიერების წვლილი ახალი, ევროპულ ღირებულებებზე დაფუძნებული ქართული სამართლის ჩამოყალიბების საქმეში. სამწუხაროდ, რეფორმის დაწყებისას ჩვენი მეცნიერება იყო საბჭოური, თუმცა, მეცნიერული აზრი, რომელიც უხილავად არსებობდა ჩემი მასწავლებლების გონებაში მისგან პრინციპულად განსხვავდებოდა. საბჭოთა კავშირის დაშლამ ჩვენი მეცნიერება გაათავისუფლა ამ ბორკილებისაგან და უხილავი აზრი ხილული გახდა. ცხადია, ეს ყველა მეცნიერს არ ეხება და ზოგი დღესაც ძველი ტრადიციის ერთგულია. სამართლის რეფორმის ძირითადი მიმართულებების (კოდიფიკაციის პროცესის) მეწინავე პროფესორები სწორედ რომ საბჭოთა მეცნიერები იყვნენ, რომელთაც ფეხიც კი არ გაუდგამთ საბჭოთა კავშირიდან, მაგრამ შესანიშნავად იცოდნენ რა ხდებოდა მის ფარგლებს გარეთ ისტორიული განვითარების პროცესში. ისინი თავიანთი აზროვნების სტილით იმდენად ევროპულები იყვნენ, რომ დღესაც დიდი ავტორიტეტით სარგებლობენ სწავლულ იურისტებს შორის. ასეთი იყო ჩემი მასწავლებელი სერგო ჯორბენაძე, რომელიც გერმანულ პროფესორებსაც აკვირვებდა გერმანული სამართლის ცოდნაში. სულ ახლახან მივაბარეთ მინას ქართული სისხლის სამართლის პატრიარქი, საბჭოთა პერიოდშივე დასავლური, კერძოდ გერმანული თეორიების აქტიური პროპაგანდისტი პროფესორი ოთარ გამყრელიძე. თავის მასწავლებელთან – თინათინ წერეთელთან და მის მოწაფეებთან ერთად მათ საქართველოში საბჭოთა პერიოდშივე შექმნეს ევროპული სისხლის სამართლის კუნძული, რითაც რუსი კრიმინალისტებიც ამაყობდნენ, როცა საქმე მიდიოდა უცხოელებთან თანამშრომლობაზე. დაახლოებით ეს წააგავს ქართველი ფილოსოფიის იმდროინდელ მდგომარეობას, როცა მათ შექმნეს ასევე საბჭოთა ფილოსოფიისაგან განსხვავებული კუნძული „ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის“ სახით და ამ გზით ადამიანი დააყენეს ღირებულებათა ეპიცენტრში. როგორი გასაკვირიც არ უნდა იყოს, საბჭოთა ფილოსოფოსები ამით თავს იწონებდნენ თავიანთ უცხოელ კოლეგებთან თანამშრომლობისას. ცხადია, გაჩნდება კითხვა: რა უნდა ყოფილიყო ამგვარი აზროვნების საფუძველი, ძველი სამეცნიერო ტრადიციები? ცხადია არა, ვინაიდან ჩვენ არ გვქონია ასეთი ტრადიცია და თითო-ოროლა მეცნიერი საამისოდ ვერ გამოდგება. ვერც გიორგი ნანე-

იშვილი და ვერც იროდიონ სურგულაძე საამისო მაგალითად არაა საკმარისი. მათ ჯერ კიდევ საბჭოთა დიქტატურის პერიოდში შეძლეს დაცვათ თავიანთი ევროპული სამართალმეტყველება. ამის გამო იყო, რომ ჩვენში კოდიფიკაციის დროს არ გამართულა ისეთი დისკუსიები, როგორსაც ადგილი ჰქონდა გერმანიაში სავინთან ერთად. იქ მეცნიერება და კანონმდებლობა ერთმანეთს კვებავდნენ და ერთად მოქმედებდნენ. ბუნებრივია პარტიკულარული გერმანიის პირობებში უხვად იყო კანონმდებლობა, რომელსაც გერმანია კაპიტალიზმის რელსებზე გადაჰყავდა და ბუნებრივი უნდა ყოფილიყო ცალკეული გამოჩენილი ავტორიტეტის ერთგულება მის მიმართ, მით უფრო, იმ დროს, როცა ამ კანონმდებლობას რომაული სამართლის სუნი ასდიოდა. ჩვენთან ასეთ მოვლენებს არ ჰქონია ადგილი. ჩვენი ეროვნული კანონმდებლობა მკაცრად ფეოდალური იყო და მათი დიდი ნაწილი ჩვეულებებიდან იყო ნასესხები. რუსეთის იმპერიაში იძულებით გაერთიანებულ ქვეყანას მკაცრად აკრძალული ჰქონდა სამართლის დარგში დამოუკიდებელი „აზროვნების“ უფლება. ერთ დროს ქართველი მეფის თხოვნაზე საქართველოში ზარბაზნები ჩამოესხათ, რუსეთის მეფის პასუხი იყო, რომ საქართველოში რუსული ზარბაზნების ხმა უნდა ისმოდესო. მითუფრო გამაყრუებელი იქნებოდა ეს ხმა იმ დროს, როცა საქართველოს დაკარგული ჰქონდა დამოუკიდებლობა. ქართველი მეფეების შთამომავალთა (ბატონიშვილების) მცდელობა საქართველოს საკუთარი სამართალი ჰქონოდა კრაზით მთავრდებოდა. ეს გარემოებებია მხედველობაში მისაღები კოდიფიკაციის პროცესში. მოკლედ, არ არსებობდა არც სამეცნიერო და არც კანონშემოქმედების ტრადიცია. მაშინ რა განაპირობებდა, მეცნიერული აზრის ევროპულობას? ის გარემო, რა გარემოშიც ქართველი ხალხი და ქართული სახელმწიფო ყალიბდებოდა, ფუძემდებლურ გავლენას ახდენდა ამ ხალხის სამართლის ჩამოყალიბებაზე. ქრისტიანული რელიგია აღმოჩნდა ევროპულ კულტურასთან ზიარების მნიშვნელოვანი ფაქტორი, მან აღმოსავლურ გავლენებთან მიმართებით, უფალმა მაპატიოს ამ გამოთქმისათვის, „მეხამრიდის“ როლი ითამაშა. როგორც ზემოთ ვილაპარაკეთ, ბერძნულ-რომაული გავლენები ბუნებრივად შეთავსებადი აღმოჩნდა ქართველი ხალხისათვის, რაც იმითაც იყო განპირობებული, რომ ქართველებს მჭიდრო კავშირები ჰქონდათ ბერძნებთან. ამან ათქმევინა ვახტანგ გორგასალს, რომ ჩვენ არ უნდა გაგვეწყვიტა კავშირი მათთან, მაგრამ არის რაღაც, რაც ქრისტიანობის მიღმაცაა. განა ყველა ქრისტიანი ხალხი ისწრაფოდა და ისწრაფვის ევროპისაკენ. ცხადია არა, ასეთთა რიგებს ამჟამად მიეკუთვნება რუსეთი. თავის დროზე რუსთა მეფეებს დიდი სურვილი ჰქონდათ ევროპული სამართლებრივი კულტურის თანამოზიარენი გამხდარიყვნენ, მაგრამ ეს მათ ვერ შეძლეს და ყველა მცდელობა სხვადასხვა მიზეზთა გამო კრაზით მთავრდებოდა. ცხადია, საინტერესოა რატომ ხდებოდა ასე? ბერდიაევს თუ დავუჯერებთ, ამის ბრალი რუსული კომუნიზმია – ეს ხალხი ისტორიულად ყოველთვის წინა პლანზე აყენებდა საზოგადო, საერთო ინტერესებს. ამიტომაც იყო რომ არ გამართლდა მაქრსიზმის კლასიკოსების აზრი, რომ სოციალიზმი ევროპის რომელიმე ერთ ქვეყანაში გაიმარჯვებდა. რუსეთი, ისტორიული მენტალობით აღმოჩნდა საამისოდ შემზადებული ქვეყანა. ევროპული სამართლებრივი აზროვნების ხერხემალს კი კერძო საკუთრება წარმოადგენს. სწორედ კერძო ინტერესების მეწინავე ხასიათი აღმოჩნდა ის ფასეულობა, რამაც ქართველ ხალხს ძველი დროიდან განესაზღვრა ევროპისაკენ მიმავალი გზა. თუმცა, მომეტებული, ზღვარგადასული კერძოობის ენერგიას აღმოაჩნდა თავისი ნაკლიც, რისი გამოსწორება მოხერხდება საზოგადო ინტერესებთან მისი დაბალანსებით. მოკლედ, საზოგადო ინტერესების პრიორიტეტმა ქრისტიანულ რუსეთს კომუნიზმისაგან უბიძგა, ხოლო, კერძო ინტერესების პრიორიტეტმა ქრისტიანულ საქართველოს – ევროპისაკენ.

თანამედროვე ქართული იურიდიული მეცნიერება ტყუპისცალია ევროპული მეცნიერებისა. რეფორმის პირველი დღიდან ჩვენი ახალგაზრდობა ისე დაეწაფა დასავლურ სამართალს, როგორც სიცოცხლისათვის აუცილებელ წყაროს. მეცნიერების ყველა მიმართულება ევროპულ ყაიდაზე მოექცა და ჩაება საერთო ფერხულში. საინტერესო ის არის, რომ ახალგაზრდობას პირველი კურსიდანვე გაუჩნდათ ამგვარი მოთხოვნილებანი და საკმაოდ კარგადაც ართმევენ თავს მას. ცხადია, ჩვენ მიუწაუზუნის მდგომარეობაში ამას ვერ შევძლებდით. დასავლეთის სამეცნიერო და სასწავლო ცენტრებთან ურთიერთობის გარეშე ეს არ გამოვიდოდა. მნიშვნელოვანი კავშირები გაიბა გერმანიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებთან. ჩვენ პირველი ნათლობა სწორედ ჰამბურგის მაქს-პლანკის საზღვარგარეთის და საერთაშორისო კერძო სამართლის ინსტიტუტში მივიღეთ ბრემენის უნივერსიტეტის შემდეგ. ეს სხვადასხვა დროს ბევრჯერ განმეორდა. ისეთი შთაბეჭდილება გეუფლება, რომ ევროპულ ღირებულებებს, მართო წიგნებიდან კი არ ითვისებ, არამედ იქაური ჰაერის შესუნთქვაც კი მსგავსი განწყობის მქონეა. მისასალმებელია, რომ სწორედ მაქს-პლანკის ინსტიტუტთან ერთად უკვე რამდენიმე წელია ტარდება მსგავსი კონფერენციები. ჩვენი ამოცანაა ამ ტრადიციას შევუწყოთ ხელი ყველა ვითარებაში. აქ ამ ზოგადი მსჯელობით დაგკმაყოფილდებით და აღარ დავინწყებთ დარგობრივი თვალსაზრისით ძირითად მიმართულებებზე მსჯელობას.

19. სასამართლო პრაქტიკის მნიშვნელობა

სამწუხაროდ სასამართლო პრაქტიკა თავიდან ისეთი გაბედული არ აღმოჩნდა, როგორც მეცნიერება. როგორც ჩანს ეს იმიტაც იყო განპირობებული, რომ მეცნიერება უფრო თავისუფალია, ვიდრე სასამართლო. ამის მიუხედავად, სასამართლოები იმ თავისუფლებასაც არ იყენებდნენ, რაც სამოსამართლო სამართალს ახასიათებს. მხედველობაში მაქვს კანონის განმარტებისადმი მიდგომა. შინაგანი თუ გარედან ბოჭვის გამო, მოსამართლეები გაურბოდნენ კანონის ფართო განმარტებას და უფრო სიტყვა-სიტყვით განმარტებას ჯერდებოდნენ. ყოფილა შემთხვევები, როცა ტელეოლოგიური განმარტების გამო რიგი მოსამართლის მიმართ დისციპლინარული დევნა აღძრულა. თავიდან, როგორც საერთო სასამართლოები, ისე საკონსტიტუციო, არაფრით განსხვავდებოდნენ ამ საქმეში. თვითონ უდგენდნენ განმარტებას სადემარკაციო ხაზს და ერთგულობდნენ იმის შიშით, რომ მის მიღმა შესაძლოა საფრთხის მქონე სივრცე ყოფილიყო. საკონსტიტუციო სასამართლომ უფრო ადრე დაძლია ეს თავშეკავება და ნელ-ნელა ფრთები გაშალა. ცხადია ამაში ჩემი წვლილიც იყო, რაც თავიდან ბევრ უსიამოვნებასთან მაკავშირებდა. თუმცა, თანდათანობით, საკონსტიტუციო სასამართლო გახდა სამართლის ოაზისი და ხალხის დიდი პატივისცემა დაიმსახურა. მაგრამ ეს დიდხანს არ გაგრძელებულა და ნებით თუ უნებლიეთ სამართალში შეაღწია პოლიტიკურმა ნებამ. ეს კი წარმოადგენდა სერიოზულ საფრთხეს სამართლის ინსტრუმენტალიზაციისა. მთავარი საკითხი, რაც სასამართლოს წინაშე იდგა, ეს იყო გადაწყვეტილების ფორმალური და მატერიალური ყოფიერების ურთიერთდამოკიდებულება. გაუბედავი და სამართლის თანამედროვე კონცეპციაში ნაკლებად ჩახედული მოსამართლისათვის უპირატესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ფორმალურ მხარეს და არა შინაარსობრივს. ამ „ანკესს“ საკონსტიტუციო სასამართლოც ნამოეგო პრეზიდენტის იმპიჩმენტთან დაკავშირებით.⁹⁰ საერთო სასამართლოებმა ამ მხრივ

⁹⁰ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2023 წლის 16 ოქტომბრის №3/1/1797 დასკვნა საქართველოს პრეზიდენტის მიერ კონსტიტუციის დარღვევის თაობაზე.

საკმაოდ წინ წაიწიეს და არის დიდი მცდელობა სამართლის მატერიალური შინაარსში წვდომისა. ეს კარგის მაუწყებელია.

სასამართლოები თავიდან იშვიათად იმონმებდნენ საერთაშორისო პრაქტიკის მაგალითებს. ერთგვარი გაუცხოება იყო მის მიმართ. თუმცა, თანდათანობით, გრავიტაციის ძალით, მისი გამოყენება წესად იქცა. პირველი ძარღვიანი შემთხვევა საკონსტიტუციო სასამართლოში ეს იყო ე.წ. „ანზორ თევზაის საქმე“, ⁹¹ რომელშიც უხვად იყო დამონებული ევროსასამართლოს პრეცედენტი ე.წ. „ილაშკუსა და სხვების“ საქმეზე. ⁹² ამ ინიციატივას მხარი აუბეს საერთო სასამართლოებმაც და წესად იქცა ევროსასამართლოს პრეცედენტების გამოყენება, როგორც საკონსტიტუციო, ისე საერთო სასამართლოების პრაქტიკაში. ისინი უკვე ქართული სამართლის ნაწილად აღიქმება და აქ გაუცხოება ნაკლებია. ასე ესმის ჩვენს სასამართლოებს სამართლის ეროვნულობა, კერძოდ, როგორც ზეეროვნულობა. ძველი ქართული ტრადიცია ახლაც ძალაშია, სხვა საკითხია გადანეყვებილებათა სამართლიანობა-სისწორე. ამ მხრივ კერძო სამართალში ნაკლებია პრობლემები. მათ ადგილი აქვთ რეპრესიული სამართლის გამოყენებისას, კერძოდ, სანქციების სფეროში. თანაზომიერების კონსტიტუციური პრინციპი აქ სერიოზული კითხვის ქვეშაა და მე ვიტყვოდი სრულიად არაბუნებრივი და გაუცხოებულია სანქციის მიზნობრივ პოზიციებთან. ყველაზე გაუგებარი ის არის, რომ სახელმწიფო ცდილობს ამოქოლოს ყველა გვერდითი „ხვრელი“ (გზა), რაც სამართალდამრღვევებს გაუადვილებს ჯარიმის გადახდას. სამართლებრივი სახელმწიფო კი ვალდებულია დიდი სიფრთხილე გამოიჩინოს და სანქციით მიყენებული ტკივილის გაძლიერებაზე არ ფიქრობდეს. სამწუხაროდ, მე ამას ასე აღვიქვამდი ადრეც და ახლაც. სახელმწიფოს უნდა ესმოდეს, რომ სანქციებით აშენებული ქვეყანა არავის უნახავს და ის არ უნდა იქცეოდეს რიგითი მოქალაქის მსგავსად. აქაც ერთერთი მიზეზი გაუგებრობისა სასამართლოებში სამართლებრივი ფორმალიზმია. და მაინც, მიუხედავად მრავალი პრობლემისა, ქართული სასამართლოს სწორება საკმაოდ დიდი ხანია ევროპულ სამართალზეა.

20. კანონმდებლობის რეფორმა

გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან დაიწყო დამოუკიდებელი საქართველოს განონმდებლობის გრანდიოზული რეფორმა. მისი თავისებურება ის იყო, რომ ადგილი ჰქონდა არა მის განახლებას, არამედ პირველად შექმნას. ჯერ დაიწყო კოდიფიკაციის დიდი პროცესი და რამდენიმე წელიწადში, დაახლოებით 10 წლის განმავლობაში, შეიქმნა რამდენიმე კოდექსი კერძო და საჯარო სამართლის მიმართულებით. ამავე პერიოდში (1995 წელი) საქართველომ მიიღო საკუთარი კონსტიტუცია, რომლის სერიოზული ცვლილება-განახლება მოხდა 2010 და 2018 წლებში. ჩამოყალიბდა ღირებულებათა კონსტიტუციურ-სამართლებრივი წესრიგი, რის საფუძველზე იქმნებოდა მიმდინარე კანონმდებლობა. ამ კონსტიტუციის მთავარი განაცხადი იყო ევროპულ და ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაცია (მუხ. 78). ეს ვალდებულება ჩვენი ქვეყნისა შემდეგნაირად აისახა დასახელებულ მუხლში: „კონსტიტუციურმა ორგანოებმა თავიანთი უფლებამოსილების ფარგლებში მიიღონ ყველა ზომა ევროპის კავშირსა და

⁹¹ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2004 წლის 10 დეკემბრის №1/5/224 გადაწყვეტილება.

⁹² იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2001 წლის 4 ივლისის განაჩენი საქმეზე: ილაშკუ და სხვები მოლდოვასა და რუსეთის ფედერაციის წინააღმდეგ (Ilascu and others v. Molodova and the Russian Federation), [G.G] განაცხადი №48787/99.

ჩრდილოატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციაში საქართველოს სრული ინტეგრაციის უზრუნველსაყოფად“. ამ განცხადებას მოჰყვა ქართული კანონმდებლობის დაახლოვება ევროპულთან. ძირითადად ეს ხორციელდება ევროპულ დირექტივებთან მიერთებით და ჩვენი შიდა კანონმდებლობის მასთან შესაბამისობაში მოყვანით. ამ პროცესის სწორად წარმართვაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საკონსტიტუციო სასამართლო. სამწუხაროდ, ამ ბოლო პერიოდში ჩვენი აზრით ადგილი აქვს კანონმდებლობის გამრუდებას და რეპრესიული სამართლის წინა პლანზე წამოწევას, რაც აუცილებლად აისახება ადამიანის უფლებების დაცვაზე. ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ კანონმდებელი უნდა აცნობიერებდეს იმ ფაქტს, რომ თვითონაცაა შებოჭილი ღირებულებათა კონსტიტუციური წესრიგით და სამართლის ჭეშმარიტი მნიშვნელობით. ეს ის წითელი ხაზია, რომელსაც კანონმდებელი ვერ გადალახავს. სხვანაირად ის გაემიჯნება სამართალს და ადამიანებს უბიძგებს უწესრიგო ცხოვრებისაკენ, რაც მარტივად შეიძლება მოხდეს იმის გამო, რომ ადამიანი მიდრეკილია ბუნებრივი წესრიგისაკენ და მართლწესრიგს მიიჩნევს გარეგან იძულებად. ერთი რამ ცხადია, რომ ჩვენი ცხოვრების საბჭოთა და რუსულ პერიოდს თუ გამოვაკლებთ, დავინახავთ რომ საქართველოში სამართლისადმი პატივისცემა და მისი იმედი ადამიანებს ჰქონდათ. შეიძლება გავიხსენოთ ქართული ფილმი „რაც გინახავს ველარ ნახავ“, სადაც ერთერთ ეპიზოდში, ქალაქელი ყარაჩოღელების თავკაცი, ბატონს, რომელსაც დატყვევებული ჰყავდა თავისი მოახლე და გათხოვების უფლებას არ აძლევდა, ეუბნება, რომ ნებით თუ არ გაატანდნენ პატარძალს, სამართლის ძალით წაიყვანდნენ. ფილმიდან ჩანს, რომ სამართლით მუქარამ ჩააფიქრა ბატონი. ბევრი სხვა მაგალითის მოხმობა შეიძლება (მაგალითად ფილმიდან „ოთარაანთ ქვრივი“), თუმცა, აქ არ ვაპირებთ მასზე საუბარს. ჩვენი დაკვირვებით, ქართული კანონმდებლობა ნამდვილად ინტეგრირებულ-ჰარმონიზირებულია ევროპულთან ზოგიერთი თვალშისაცემი გამოწვევების გარდა. ეს, როგორც ითქვა, ყველაზე მეტად, რეპრესიულ კანონმდებლობას ეხება. ამას ემატება სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების მომეტებული შეზღუდვები, რაც იწვევს მისი ეჭვის ქვეშ დაყენებას.

ბიბლიოგრაფია:

1. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2001 წლის 4 ივლისის განჩინება საქმეზე: ილასკუ და სხვები მოლდოვასა და რუსეთის ფედერაციის წინააღმდეგ (*Ilascu and others v. Moldova and the Russian Federation*), განაცხადი №48787/99.
2. აიეტისა და ფარტაზის სიტყვები. კრებულში: „კლასიკური და თანამედროვე რიტორიკის მიმოხილველი“, №1, 2021.
3. *ალექსიძე ლ.*, საერთაშორისო სამართალი და საქართველო (ანტიკურ ხანიდან დღემდე), თსუ გამომცემლობა, 2012.
4. *ბერძენიშვილი ლ.*, ადამიანის უფლებები ქართულ ლიტერატურაში. წიგნში: ადამიანის უფლებები და ქართული ლიტერატურა, თბ., 2004.
5. *ბრაგვაძე ზ.*, ქართული სახელმწიფოს ისტორია და ადამიანის უფლებები. წიგნში: ადამიანის უფლებები და ქართული კულტურა, თბ., 2004.
6. *ბრეგვაძე ლ.*, სახალხო გონი, როგორც სამართლის წყარო: სამართლებრივი კულტურის კონცეპციის ჩანასახი სამართლის ისტორიული სკოლის ნააზრევში. წიგნში: სამართლისა და პოლიტიკური აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, წიგნი IV, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2019.
7. *გაბაშვილი ვ.*, შრომები, ტ. I.
8. *გამსახურდია ზ.*, წერილები, ესეები, თბ., 1991.

9. დოლიძე ის., გიორგი ბრწყინვალის სამართალი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1957.
10. ელინეკი გ., ძველი სამართლის ბრძოლა ახალ სამართალთან, ზაზა ნანობაშვილის თარგმანი, თბ., 2006.
11. ზოიძე ბ., „ნორმატიული შინაარსის კონსტიტუციურობის კონცეფცია“. ჟურნალი „კერძო სამართლის მიმოხილვა“, №3-4, 2021-2022.
12. ზოიძე ბ., გარდაცვლილი პირის პატივისა და ღირსების დაცვა ზოგადი და სპეციალური კანონების ურთიერთმიმართების დონეზე, თსუ, 2023.
13. ზოიძე ბ., ევროპული კერძო სამართლის რეცეფცია საქართველოში, თბ., 2005.
14. თაქთაქიშვილი ლ., ადამიანის უფლებები ქართული პერიოდიკის სათავეებთან. ნიგნში: ადამიანის უფლებები და ქართული ლიტერატურა, თბ., 2004.
15. იზორია ლ., თანამედროვე სახელმწიფო, თანამედროვე ადმინისტრაცია, გამომცემლობა „სიესტა“, 2009.
16. იუსტინიანეს ინსტიტუციები, თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები: ნ. სურგულაძე, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2002.
17. კოსტავა მ., ფიქრები ქართულ კულტურაზე, თბ., 1989.
18. კუპრაძე ს., ტერიტორიული დათქმები ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიმართ და ქართული პრაქტიკა. კრებულში: ადამიანის უფლებათა დაცვის კონსტიტუციური და საერთაშორისო მექანიზმები. რედ.: კონსტანტინე კორკელია, თბ., 2010.
19. მროველი ლ., ცხოვრება ქართულთა მეფეთასა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა, ქართლის ცხოვრება, I, 1955.
20. ნადარეიშვილი გ., ქართული სამართლებრივი კულტურის ზოგიერთი საკითხი XI-XII საუკუნეების საქართველოში, თსუ გამომცემლობა, 2021.
21. სტავერჰაგენი რ., კულტურული უფლებები: სოციალური მეცნიერების პერსპექტივა. ნიგნში: ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებები. თარგმანი: ნანა ჯაფარიძე-ჭყონიასი. გამომცემლობა „Sida“, Lund University.
22. სურგულაძე ივ., ნარკვევები საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან, თბ., 1985.
23. ფერაძე გ., პროკურატურის ისტორიისათვის საქართველოში, ნარკვევები I, VI-XVIII სს., თბ., 2017.
24. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული. რედ.: დოლიძე ის., თბ., 1963.
25. დოლიძე ის., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. IV, რედ.: თბ., 1972.
26. დოლიძე ის. (რედ.), ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, საბუთი 205, 431-434.
27. ქასრაშვილი ი., სოკრატე, თბ., 2022.
28. შოპენჰაუერი ა., სამყარო ვითარცა ნება და წარმოდგენა. თარგმანი: ვ.რცხილაძე, გამომცემლობა „Carpe Diem“, 2016.
29. შტაინერი რ., სოციალური მომავალი (Rudolf Steiner, Soziale Zukunfi), გერმანულიდან ვ.ქირიას და დ. კვარცხელიას თარგმანი, გამომცემლობა ასოციაცია „კოგნიტი“, თბ., 2008.
30. ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი, ტ. VI, 1982.
31. ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ. II, 1965.
32. Häberle P., Europäische Rechtskultur, Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1994.
33. Knieper R., Boguslawski M., Konzept Zur Rechtsberatung in Transformationsstaaten, Eschborn, 1995.
34. Kurzynsky-Singer E., Transformation Der Russischen Eigentumsordnung, Mohr Siebeck, 2019.
35. Schlosser H., Grundzüge Der Neueren Privatrechtsgeschichte. Rechtsentwicklungen im europäischen Kontext, 10 Auflage, Heidelberg, 2005.
36. Von Lingenthal K.E.Z., Geschichte Des Griechisch-Römischen Rechts, Aalen in Württemberg, 1955.
37. Акюнал Т., О глобальной рецепции Швейцарского гражданского права в Турции, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, 1992, №2.
38. Ковалевский М., Закон и обычай на Кавказе, Москва, 1890.

39. *Коркунов Н. М.*, Лекции по общей теории права, СПб, 1898.
40. *Сокольский В.*, Греко-римское право в уложении грузинского царя Вахтанга VI, журн. Мин. Нар. Просв., СПб, 1897.
41. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2004 წლის 10 დეკემბრის №1/5/224 გადაწყვეტილება.
42. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2010 წლის 28 ივნისის №1/466 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.
43. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2012 წლის 26 ივნისის №3/1/512 გადაწყვეტილება საქმეზე: „დანის მოქალაქე ჰეიკე ქრონქვისტი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
44. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2023 წლის 16 ოქტომბრის №3/1/1797 დასკვნა საქართველოს პრეზიდენტის მიერ კონსტიტუციის დარღვევის თაობაზე.

ნათია ჩიტაშვილი*

ირაკლი ბურდული**

სატრანსპორტო ექსპედიციისა და გადაზიდვის ხელშეკრულებათა გამიჯვნის უნიფიცირებული კრიტერიუმები სამართლებრივი პასუხისმგებლობის კონტექსტში¹

სატრანსპორტო სამართალი მეტად ამბივალენტურ კატეგორიას წარმოადგენს მისი მეტო-
დოლოგიური საზრისით. იგი თავის თავში სხვადასხვა ერთმანეთთან დაკავშირებულ ინსტი-
ტუტს და სამართლებრივ ურთიერთობას მოიცავს. ერთიანი კოდიფიცირებული სახის დოკუ-
მენტი, რომელსაც პრეტენზია ექნებოდა, რომ სრულად მოეცვა მთელი სატრანსპორტო ურ-
თიერთობის რეგლამენტირება დასავლეთევროპულ დემოკრატიულ სახელმწიფოებში არ არ-
სებოდა. სწორედ ამიტომ საუბრობენ ხოლმე „სამართლის დანაწევრებულ“ იურიდიულ მატე-
რიაზე, რომელიც სხვადასხვა კანონმდებლობით მოწესრიგებულ შინაარსობრივად სხვადას-
ხვა, თუმცა საგნით ერთმანეთთან მეტად დაახლოებულ და მსგავს ურთიერთობებს არეგული-
რებს. შეიძლება ითქვას, რომ სატრანსპორტო სამართალი რამდენიმე დონედ იყოფა. პირვე-
ლი ეს არის შიდა სახელმწიფოებრივი დონე, ანუ რეგულირების პირველი საფეხური. ძირითა-
დი ხელშეკრულებები, რომელიც სატრანსპორტო სამართლის ბირთვს შეადგენს სამოქალაქო
თუ სავაჭრო კოდექსებშია მოწესრიგებული, რასაც მეორე დონე მოსდევს, ანუ ევროპული
კავშირის სუპრანაციონალური რეგულირებები. სატრანსპორტო სამართალში განსაკუთრე-
ბით გამოსაყოფია საერთაშორისო ტრანსპორტთან დაკავშირებული ურთიერთობა და, შესა-
ბამისად, მისი მოწესრიგების ინტერნაციონალური საფეხური. წინამდებარე სტატია ეძღვნე-
ბა, ერთი მხრივ, სატრანსპორტო ექსპედიციისა და გადაზიდვის ხელშეკრულების მაკვალიფი-
ცირებელი განზოგადებული კრიტერიუმების შესწავლას უნიფიცირებული აქტის – FIATA-ს
საფუძველზე, მეორე მხრივ, ქართული და გერმანული სამართლის რეგულატორული მოდე-
ლის ანალიზს უნიფიცირებულ სტანდარტებთან შესაბამისობისა და ჰარმონიზაციის ქრილში.
აღნიშნული განზოგადებული კრიტერიუმების კვლევას სუპრანაციონალურ დონეზე უმნიშ-
ვნელოვანესი პრაქტიკული დატვირთვა აქვს გადამზიდველისა და ექსპედიტორის ფუნქცია--
მოვალეობებისა და თანმდევი სამართლებრივი პასუხისმგებლობის რეჟიმების გამიჯვნის
თვალსაზრისით. კვლევა მიმოიხილავს ექსპედიტორის პასუხისმგებლობის უნიფიცირების
მიზნით საერთაშორისო დონეზე არსებულ ძალისხმევას და გამოკვეთს სახელმწიფოებო ავ-

* სამართლის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
თანამედოვე კერძო სამართლის ინსტიტუტის წევრი, დავის ალტერნატიული გადაწყვეტის ეროვნული
ცენტრის აღმასრულებელი დირექტორი; სსიპ საქართველოს მედიატორთა ასოციაციის აღმასრულებელი
საბჭოს წევრი; მედიატორთა აკრედიტებული ტრენერ-შემფასებელი, მედიატორი; სსიპ საქართველოს
ადვოკატთა ასოციაციის ეთიკის კომისიის წევრი.

** ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის
პროფესორი, სამართლის დოქტორი, საპატიო დოქტორი (პოლონეთი); საკორპორაციო, საბანკო და
ეკონომიკური სამართლის ინსტიტუტის ხელმძღვანელი (თსუ იურიდიული ფაკულტეტი); ადმინისტ-
რაციულ მეცნიერებათა ინსტიტუტის დირექტორთა საბჭოს თავმჯდომარე (თსუ); NCADR ბორდის
თავმჯდომარე (თსუ/STCL).

¹ წინამდებარე სტატია გამოქვეყნებულია ინგლისურ ენაზე: იხ. Chitashvili N., Burduli I., Unified Criteria for
Differentiating Freight Forwarding and Transportation Contracts in the Context of Legal Liability, *Studia
Iuridica Lublinensia*, Vol 35, No 2 (2025) და დაფუძნებულია მონოგრაფიას: ბურდული ი., ჩიტაშვილი ნ.,
ხარაიშვილი ა., ქართული სატრანსპორტო ექსპედიციის სამართლის საფუძვლები, „მერიდიანი“, თბ.,
2025.

ტონომიის გაფართოების საჭიროებას უნიფიცირებულ დონეზე ექსპედიტორის პასუხისმგებლობის დერეგულირების პირობებში.

საკვანძო სიტყვები: სატრანსპორტო ექსპედიტორი, გადამზიდველი, FIATA, პასუხისმგებლობა, პრინციპალი და აგენტი ექსპედიტორი.

1. შესავალი

სატრანსპორტო ექსპედიტორების თანამედროვე ამპლუა სულ უფრო და უფრო ორიენტირებული ხდება გადამზიდველის როლის შეთავსებაზე.² ეს გამოწვეულია იმით, რომ ექსპედიტორი ცდილობს გააფართოოს და გააღრმავოს თავისი ფუნქციები ლოგისტიკურ და სატრანსპორტო პროცესებში. ამ ცვლილებების მამოძრავებელი ძალაა ისეთი ფაქტორები, როგორიცაა კონტეინერიზაცია, 1970-იანი წლების საინფორმაციო ტექნოლოგიების რევოლუცია, ლოგისტიკის ზრდა და ყველა სატრანსპორტო პროცესის ექსპედიტორებზე გადატანის მზარდი მოთხოვნილება.³ ამ მხრივ, მულტიმოდალური გადაზიდვების გამოყენების პროცესი არნახულ მასშტაბებს აღწევს, აღნიშნულ პროცესს ახორციელებს და კოორდინაციას უწევს ერთი ოპერატორი – მულტიმოდალური სატრანსპორტო ოპერატორი (MTO).⁴ ექსპედიტორი, როგორც გადამზიდვის არქიტექტორი, არსებითად ტვირთის ორგანიზებაზე ან მთლიანად ან ნაწილობრივ ლოგისტიკურ ჯაჭვზეა პასუხისმგებელი, ამიტომ სატრანსპორტო ექსპედიციის ხელშეკრულება, როგორც წესი, არსებითად ტვირთის გადაადგილების ორგანიზაციის ხელშეკრულებაა. თუმცა, გამომდინარე სატრანსპორტო ექსპედიციის თანამედროვეობაში არსებული მეტად გაფართოებული და კომპლექსური გაგებისა და, მითუმეტეს, გავრცელებული მულტიმოდალური გადაზიდვების ეპოქაში, შპედიტორი ხშირ შემთხვევაში თავად ახორციელებს მატერიალური სიკეთის გადაზიდვას უშუალოდ და ეს გასაკვირი არც უნდა იყოს, რამეთუ „სატრანსპორტო-საექსპედიციო მომსახურება წარმოადგენს გადაზიდვისაგან ნაწარმოები მომსახურების სახეს და, შესაბამისად, პრაქტიკაში ხშირია შემთხვევა, როცა ექსპედიტორი საკუთარი ძალით ახორციელებს ტვირთის გადაზიდვას“⁵, რაც ხდება გადამზიდველისთვის განკუთვნილი პასუხისმგებლობის რეჟიმის ამოქმედების წინაპირობა.

ყოველდღიურ სიტყვათხმარებაში ექსპედიტორი ტვირთის გადამზიდველთან არის გათანაბრებული, თუმცა მისი იურიდიულ-ეკონომიკური სახასიათო ნიშანი, როგორც წესი, იმაზე მიუთითებს, რომ ექსპედიტორი თავად არ ახორციელებს ქონებრივი სიკეთის გადაზიდვას, არამედ მხოლოდ ამ ლოგისტიკური ჯაჭვის მთლიანად ან ნაწილობრივ განხორციელებას ახდენს. ეს იმანენტური სახასიათო ელემენტი, განასხვავებს მას მეფრახტისაგან, რამეთუ ამ უკანასკნელის სტატუსი უშუალოდ ტვირთის გადაზიდვაში განსახიერდება და, შესაბამისად, პასუხისმგებლობის იურიდიული საფუძველი და მისგან განთავისუფლების სამართლებრივი რეჟიმი განსხვავებულად შეიძლება წესრიგდებოდეს. თავის მხრივ, ექსპედიტორი, როგორც

² D. Stojanovic, M. Velickovic, *Freight Forwarding Industry – The Contemporary Role and Development Trends in Serbia*, in: M. Vidović, M. Kilibarda, S. Zečević, G. Radivojević, M. Miljuš, *Proceedings of the 4th Logistics International Conference*, Belgrade, Serbia, 23-25 May 2019, 132-141.

³ P. Cain, *Complexity, Confusion and the Multifaceted Legal Roles of the International Freight Forwarder*, "Macquarie Law Journal" 2014, vol. 14, 25-45.

⁴ R. Zelenika, T. Lotric, E. Buzan, *Multimodal Transport Operator Liability Insurance Model*, "Promet-traffic & transportation" 2011, vol. 23(1), 25-38.

⁵ ტ. ზამბახიძე, წიგნში: ლ. ჭანტურია, ბ. ზოიძე, თ. ნინიძე, რ. შენგელია, ჯ. ხეცურიანი (რედ.), *სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი*, თბილისი 2001, წიგნი IV, ტომი I, 436.

ქონებრივი სიკეთის „გადასაადგილებელი ჯაჭვის ორგანიზატორი“, სწორედ ის პირია, რომელიც თავის მხრივ მესამე პირთან დებს ტვირთის ფიზიკურ-ტექნიკური გადატანის ხელშეკრულებებს, ანუ აღნიშნული მიზნის პრაქტიკული მიღწევის საშუალების გამოყენების მეშვეობით, ძირითადად, მესამე პირს იყენებს,⁶ რათა მასა და შემკვეთს შორის არსებული სამართალური თვითობის ფარგლებში მასზე დაკისრებული მოვალეობები სრულყოფილად შეასრულოს და ვალდებულებითი სამართალური თვითობა პირნათლად დაასრულოს. უპირველეს ყოვლისა ექსპედიტორს სწორედ ამ ფიზიკურ-ტექნიკური საშუალებების კარგად ორგანიზება აკისრია, რამეთუ შემკვეთამდე ტვირთის დაუზიანებელ მდგომარეობაში აღნიშნულ მისამართზე (ან მის გარეშე⁷) მიტანა სწორედ ამ ჯაჭვში ჩართული პირების მიერ მათი მოვალეობების შესრულებაზე დამოკიდებული. მოცემულ შემთხვევაში, უმნიშვნელოვანესია ექსპედიტორის პასუხისმგებლობის რეჟიმის განსაზღვრა და მისი გამიჯვნა გადამზიდველისთვის იმანენტური პასუხისმგებლობისგან.

სატრანსპორტო ექსპედიციის ხელშეკრულებას, როგორც წესი, ორი ძირითადი მონაწილე ჰყავს და აქედან გამომდინარე ორ ძირითად ურთიერთთანმხვედრ შესრულებაზე ამახვილებს ყურადღებას: შპედიტორი შპედიციის ხელშეკრულების ძალით მოვალეა, იზრუნოს ქონებრივი სიკეთის გადატანაზე, მაშასადამე, (ფართო გაგებით) გადაიტანოს ტვირთი, ხოლო შემკვეთი ვალდებულია ექსპედიტორს შეთანხმებული საზღაური გადაუხადოს. შესაბამისად, „სახეობაგამოჭედილ“⁸ მოვალეობას წარმოადგენს, ერთი მხრივ, ექსპედიტორის მიერ ტვირთის გადაადგილება და, მეორე მხრივ, შემკვეთის გადახდა.⁹ თუმცა მაგალითად, გერმანიის სავაჭრო კოდექსის 454-ე პარ. პირველი აზ. აკონკრეტებს გადაზიდვის მოვალეობას და ამბობს, რომ ეს უკანასკნელი გადაზიდვის ორგანიზაციას მოიცავს.¹⁰ ამავედროულად, კომენტატორულ ლიტერატურაში, სასამართლო პრაქტიკაზე მითითებით, საუბარია იმაზე, თუ განსაკუთრებით რა იგულისხმება გადაზიდვის ორგანიზების ქვეშ და ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს ექსპედიტორის ვალდებულების, მიწი დარღვევისა და თანმდევი პასუხისმგებლობის განსაზღვრის საქმეში. ამ დროს მხედველობაში მიიღება განსაკუთრებით გადაზიდვის საშუალებისა და ქონებრივი სიკეთის გადასაზიდი გზის, (უშუალოდ) განმახორციელებელი საწარმოების (პირების) შერჩევის, მათთან გასაფორმებელი ხელშეკრულების შინაარსის დადგენის, ისევე, როგორც შემკვეთის მხრიდან ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის გარანტიის უზრუნველყოფის გზების ორგანიზება და ამ საკითხების სისრულეში მოყვანა.¹¹

ერთ-ერთი მთავარი საკითხი, რომელიც ქონებრივი სიკეთის დამკვეთისათვის შეუფერხებელ დაუზიანებელ მდგომარეობაში მიწოდებას შეეხება, გახლავთ ის, თუ ვინ, ანუ ამ ჯაჭვში ჩართული რომელი პირი იქნება რაზე და რა მოცულობით პასუხისმგებელი. იურიდიული ნორმების კომპლექსი და სხვადასხვა ერთმანეთთან დაკავშირებული ინსტიტუტების მომწესრიგებელი დებულებების გამოყენებამ სწორედ ამ ჯაჭვში ჩართული პირების და, რალა თქმა უნდა, ექსპედიტორის პასუხისმგებლობის დიაგრამა უნდა გამოკვეთოს. სატრანსპორტო სამართლის მონაწილე ყველაზე მნიშვნელოვანი ფიგურანტი არის სატრანსპორტო საწარმო, მი-

⁶ P. Jung, *Handelsrecht*, München 2023, §45 Rn.11.

⁷ მაგ., როდესაც შემკვეთს ქონებრივი სიკეთე სასაქონლო საწყობიდან გააქვს.

⁸ Typusprägende.

⁹ C.-W. Canaris, K.-H. Capelle, *Handelsrecht*, München 2000, §33 Rn. 69.

¹⁰ Ibid.

¹¹ I. Koller in: I. Koller, P. Kindler, W.-H. Roth, K.-D. Drüen (Hrsg.), *Handelsgesetzbuch, Kommentar*, München 2019, §453 Rn. 2.

სი ფართო საზრისით, რომელიც მსგავს ურთიერთობაში შეიძლება რამდენიმე ფუნქციით მოგვევლინოს. ფრაზტის განმახორციელებელი, ანუ გადამზიდველი, რომელსაც უშუალოდ გადააქვს ტვირთი. ასევე, ექსპედიტორი, რომელიც პასუხისმგებლობას იღებს ქონებრივ-მატერიალური სიკეთის სხვა პირისთვის გადატანისა საკუთარი ან სხვისი სახელით და, შესაბამისად, ამ პროცესის ორგანიზებას ახდენს.¹² მაშასადამე, ექსპედიტორი არსებითად ტვირთის ორგანიზებაზე ან მთლიანად ან ნაწილობრივ ლოგისტიკურ ჯაჭვზეა პასუხისმგებელი, ამიტომ სატრანსპორტო ექსპედიციის ხელშეკრულება, როგორც წესი, არსებითად ტვირთის გადაადგილების ორგანიზაციის ხელშეკრულებაა და სამართლებრივი დოგმატიკის თვალსაზრისით მისი გამიჯვნა გადამზიდველის ფუნქცია-მოვალეობებისგან არსებით მნიშვნელობას იძენს.

ამდენად, კლასიკური ექსპედიტორისა და გადამზიდველი ექსპედიტორის კვალიფიკაციის საკითხები სამართლებრივი პასუხისმგებლობის განსაზღვრისთვის, დღემდე მზარდი აქტუალობით გამოირჩევა და საერთაშორისო დონეზე თუ შინასახელმწიფოებრივ სივრცეშიც სატრანსპორტო სამართლის განვითარებასთან ერთად წინააღმდეგობრივი განხილვის საგანი ხდება.

ვინაიდან ექსპედიტორის საქმიანობის არეალისა და მულტიმოდალური ტრანსპორტის გაფართოების კვალდაკვალ, სამართლის პრაქტიკაში შეინიშნება ექსპედიციისა და გადაზიდვის ხელშეკრულებათა ასიმილაციის ტენდენცია, ამ ორ სახელშეკრულებო სამართლებრივ ურთიერთობას შორის საზღვრის მოშლის ტენდენცია თვალშისაცემია, რაც სამართლებრივი დოგმატიკის თვალსაზრისით გაუმართლებელია და რაც გამოიწვევს პასუხისმგებლობის რეჟიმების არსებით გადაფარვას. შესაბამისად, აღნიშნული კვლევის მიზანია, შეისწავლოს ის განზოგადებული, უნივერსალური კრიტერიუმები, რომელიც მიუხედავად შიდაანაციონალური რეგულატორული ინდივიდუალიზმისა, უნიფიცირებულ დონეზე, გადამზიდველისა და ექსპედიტორის ფუნქცია-მოვალეობების საზღვრებს მიჯნავს, რაც საბოლოო ჯამში დასაბამს უდებს ექსპედიტორისა და გადამზიდველის, როგორც ორი დამოუკიდებელი პარადიგმის, სწორ კვალიფიკაციასა და შესატყვისი სამართლებრივი პასუხისმგებლობის რეჟიმების საზღვრების გამოკვეთას. მაშასადამე, კვლევის ძირითადი ორიენტირი მიპყრობილია ფრაზტისა და ექსპედიციის იურიდიული ინსტიტუტების ერთმანეთთან შედარებაზე, მათი მაკვალიფიცირებელი ლეგალური კრიტერიუმების შეფასებაზე, ამ პროცესში ჩართული მხარეების უფლება-მოვალეობის განსაზღვრაზე, სახელშეკრულებო თავისუფლების ფარგლების დადგენასა და სამართლებრივი პასუხისმგებლობის კორელაციაზე. კვლევის პროცესში უმთავრესი ყურადღება დაეთმოა „ზე-ნაციონალური“ რბილი სამართლის აქტის – FIATA-ს ანალიზს, რომელიც აყალიბებს სუპრანაციონალურ დონეზე არსებულ მიდგომებს ექსპედიტორისა და გადამზიდველის სწორი კვალიფიკაციის სფეროში. უნიფიცირებული მიდგომების კონტექსტში კი შესწავლილია ქართული სამართლის რეგულატორული მოდელი, რომელიც გაანალიზებულია მისი დედა სამართლის, რეცეფცირებული გერმანული სავაჭრო სამართლის ტელეოლოგიური ექსტენსიის გზით. ამდენად, კვლევის მეთოდოლოგიური საფუძველს წარმოადგენს ისტორიულ-დოგმატური და შედარებითსამართლებრივი კვლევის მეთოდების გამოყენება. ეს კვლევა ეფუძნება დოგმატურ და დოქტრინულ ანალიზს სატრანსპორტო ექსპედიციისა და ტვირთის გადაზიდვის სამართლებრივი კატეგორიების შესახებ.

¹² I. Koller, *Transportrecht*, München 2013, Rn. 4.

კვლევის პირველი ნაწილი აღწერით ხასიათს ატარებს და წარმოადგენს სატრანსპორტო სამართლის სფეროში უნიფიკაციის პროცესის ისტორიულ ანალიზსა და FIATA-ს რეგულაციების სამართლებრივ შეფასებას.

მეორე ნაწილი შედარებით მეთოდს ეფუძნება და მოიცავს საქართველოსა და გერმანიის სამართლებრივი რეჟიმების შედარებით ანალიზს, სატრანსპორტო ექსპედიციისა და გადაზიდვის ხელშეკრულებების მაკვალიფიცირებელ პირობებზე ფოკუსირებით.

შედარებითი მეთოდი გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს ქართული სამართლის სამართლებრივი ინსტიტუტების სწორად ინტერპრეტაციისთვის, რბილი სამართლის ერთიანი რეგულაციებისა და გერმანული სამართლის კონტექსტში. იმისათვის, რომ ჩავწვდეთ და უკეთ გავიგოთ სატრანსპორტო სამართლის განსახილველი ინსტიტუტების იურიდიული ბუნება და ამ ურთიერთობის მომწესრიგებელი კონკრეტული ნორმები, საჭიროა კარგად იქნეს შემეცნებული სარეცეფციო მასალად აღებული ქვეყნის, ამ შემთხვევაში, გერმანიის სამართალი. ხაზგასასმელი იქნებოდა ისიც, რომ აუცილებელია არა კონკრეტული უცხო ნორმის იზოლირებული გაგება, არამედ იმ დებულებათა მთელი კომპლექსის ერთიანი სისტემური აღქმა, რომელიც შიდანაციონალური სამართლის სულისკვეთებას განაპირობებს ტელეოლოგიური განმარტების მეთოდების გამოყენებით.

2. ექსპედიტორის პასუხისმგებლობის რეჟიმის უნიფიცირების მცდელობა

1967 წელს კერძო სამართლის უნიფიკაციის საერთაშორისო ინსტიტუტმა – UNIDROIT-მა წარადგინა კონვენციის პროექტი „საქონლის საერთაშორისო გადაზიდვასთან დაკავშირებული სატრანსპორტო ექსპედიციის ხელშეკრულების შესახებ“.¹³ კონვენციის პროექტის შემუშავების მიზანი იყო „აგენტი ექსპედიტორის“ და გადამზიდველის პასუხისმგებლობის გამიჯვნის საკითხთან მიმართებით გერმანულ და ფრანგულ სამართლებრივ სისტემებს შორის არსებული კონცეპტუალური განსხვავების უნიფიცირება.¹⁴ ამ პროექტში შემოთავაზებული იყო ექსპედიტორის, როგორც გადამზიდველის პასუხისმგებლობა, თუ: იგი დათანხმდა გადაზიდვის მიღებას „ფიქსირებული ტარიფით“ (მუხ. 23), ან/და მოახდინა მიღებული ტვირთის კონსოლიდაცია ამა თუ იმ სატრანსპორტო საშუალებით გაგზავნის მიზნით (მუხ. 24) ან/და გასცა სატრანსპორტო ზედნადები (მუხ. 25).¹⁵

შემოთავაზებული პროექტის მიხედვით, თუ 23-ე, 24-ე ან 25-ე მუხ. ექსპედიტორი დაკვალიფიცირდებოდა გადამზიდველად, მისი პასუხისმგებლობა უკვე მიჰყვებოდა ფრანგული სამართლის პრინციპს, ერთგვარ, *del credere*-ს და ითვალისწინებდა პასუხისმგებლობას ექსპედიტორის ქვეკონტრაქტორებისთვისაც მათ შორის, გადაზიდვის განმახორციელებლებისთვის. ამგვარად, „გადამზიდველი ექსპედიტორის“ პასუხისმგებლობის მასშტაბი მისი *vis-A-vis* მომხმარებლის მიმართ ფართოვდებოდა ქვეკონტრაქტორი გადამზიდველებისთვის პასუხისმგებლობით და აღნიშნული ინოვაციად გაფართოებულ „ქსელურ პასუხისმგებლობად“. შესაბამისად, იმ შემთხვევაში, თუ ზიანი დადგებოდა გადაზიდვის რომელიმე სეგმენტში, ექსპედიტორს ევალებოდა თავად, საკუთარი სახელით, მიემართა მოთხოვნის უფლებით ქვეკონტრაქ-

¹³ Draft Convention on Contract of Agency for Forwarding Agents relating to International Carriage of Goods.

¹⁴ აღნიშნულ საკითხზე იხ.: M. Poliak, E. Salamakhina, *Comparison of the Multimodal Transport Operator's and a Freight Forwarder's Liability Limit in International Transport*, Case Study, "Scientific Journal on Transport and Logistics" 2023, vol. 14 No. 1, 69.

¹⁵ J. Ramberg, *Unification of the Law of International Freight Forwarding*, "Uniform Law Review" 1998, vol.3 (1), 8.

ტორებისთვის, ისევე როგორც შემკვეთი მიმართავდა ექსპედიტორს საკუთარი მოთხოვნის უფლების რეალიზებისთვის.¹⁶ თუ დამდგარი ზიანი უშუალოდ უკავშირდებოდა ექსპედიტორს ან მის დამხმარეს (მუხ. 12) (და არა გადამზიდველებს), მაშინ მოქმედებდა ბრალეულობის პრეზუმფიცია (მუხ. 15) და ექსპედიტორს უნდა ემტკიცებინა საკუთარი პრეზუმირებული ბრალის გამომრიცხავი გარემოებები (მუხ. 15), ხოლო თავად ექსპედიტორის პასუხისმგებლობა, თუ მასზე არ ვრცელდებოდა გადამზიდველის პასუხისმგებლობა, უნდა შეფასებულიყო გულმოდგინე აგენტის ქცევის სტანდარტით. ექსპედიტორს, აგენტის რანგში მოქმედების არეალში (და არა გადამზიდველის პასუხისმგებლობის ნაწილში), შეეძლო პასუხისმგებლობის თავიდან არიდება, თუ გამოიყენებდა სათანადო გულმოდგინებას ქვეკონტრაქტორების არჩევისა და შესაბამისი ინსტრუქციების გაცემის დროს (ანუ პასუხისმგებლობა *culpa in eligendo vel custodiendo*¹⁷, მუხ. 13.1).¹⁸

UNIDROIT-ის კონვენციის პროექტი არასოდეს ყოფილა წარდგენილი დიპლომატიურ კონფერენციაზე, უნიფიცირების აღნიშნული ძალისხმევა წარუმატებელი და უტოპიური აღმოჩნდა, ძირითადად, ტვირთების ექსპედიტორთა მსოფლიო ორგანიზაციის, FIATA-ს¹⁹ წინააღმდეგობის გამო.²⁰

ექსპედიტორები განსაკუთრებით შეენიანაღმდეგნენ UNIDROIT-ის კონვენციის პროექტით შემოთავაზებულ ექსპედიტორის გაფართოებული („ექსელური“) პასუხისმგებლობის რეჟიმს და გადამზიდველად კვალიფიკაციის კრიტერიუმებს. კერძოდ, უნიფიცირებულ დონეზე არ იქნა გაზიარებული ფიქსირებული ფასისა და ტვირთის კონსოლიდაციის კრიტერიუმები. მიუღებლად იქნა მიჩნეული ექსპედიტორისთვის გადამზიდველის პასუხისმგებლობის დაკისრება „ფიქსირებული ფასის“ კრიტერიუმზე დაყრდნობით, რადგან ტარიფი მომხმარებლის ინფორმირებისთვის იყო გამიზნული და ექსპედიტორებს არ ჰქონდათ ვალდებულება სახელშეკრულებო თავისუფლებიდან გამომდინარე გაემჟღავნებინათ რა კომპონენტებისგან შედგებოდა მომსახურების ფიქსირებული საფასური. რაც შეეხება, ტვირთის კონსოლიდაციის კრიტერიუმის უკუგდებას, ექსპერტთა მოსაზრებით, ექსპედიტორის პასუხისმგებლობის ტრანსფორმაცია გადამზიდველის პასუხისმგებლობად ტვირთების კონსოლიდაციის საფუძვლით გამოიწვევდა პრაქტიკულ სირთულეებს იმ შემთხვევაში თუ შემკვეთებთან /მომხმარებლებთან დადებული ხელშეკრულება შეეხებოდა და მოიცავდა მთლიანი გადაზიდვის – კონსოლიდირებული ტვირთის – მხოლოდ ნაწილს.²¹

¹⁶ იქვე.

¹⁷ B. Kmiecik, *Selected Elements of Roman Law as an Inspiration for a Modern Psychological and Legal Interpretation Regarding Human Responsibility for a Committed Act*, in: Y. Tsekhmister, O. Prokopenko, *World Conference on Future Innovations and Sustainable Solutions (in Progress)*, “Futurity Research Publishing”, Poland 2024, vol.1, 5; F.Smeele, *Legal Conceptualisations of the Freight Forwarder: Some Comparative Reflections on the Disunified Law of Forwarding*, “Journal of International Maritime Law” 2016, vol. 21 (4), 14. იხ. ასევე, FIATA-ს მოდელური წესების 6.1.2. მუხ.

¹⁸ J. Ramberg, *Unification of the Law of International Freight Forwarding*, “Uniform Law Review” 1998, vol.3 (1), 9.

¹⁹ FIATA International Federation of Forwarding Agents Association, რომელიც აერთიანებს 150 ქვეყნის წარმომადგენელს ექსპედიციისა და ლოგისტიკის სფეროში. იხ. M. Mindur, L. Mindur, *The Influence of the Selected International Organizations on the Development of Transport*, “Scientific Journal of Silesian University of Technology Series Transport”, 2023, Vol. 119, 171-187.

²⁰ M.Poliak, E.Salamakhina, *Ensuring Fair Compensation: Analyzing and Adjusting Freight Forwarder Liability Limits*, “Logistics” 2024, vol.8 (2), 4.

²¹ J. Ramberg, *Unification of the Law of International Freight Forwarding*, “Uniform Law Review” 1998, vol.3 (1), 8-9.

UNIDROIT-ის კონვენციის პროექტის მიუღებლობის მიზეზი გახდა ისიც, რომ მულტი-მოდალური, კომბინირებული ტრანსპორტის შესახებ კონვენციის²² მიღების იდეაც შეჩერებული იყო და იმ ეტაპისთვის მიჩნეულ იქნა, რომ მეტად გონივრული იქნებოდა დალოდებოდნენ მულტიმოდალური (კომბინირებული ტრანსპორტის) გადაზიდვების შესახებ კანონმდებლობის შემუშავებას, სანამ შეეჭიდებოდნენ ისეთი რთული საკითხის რეგულირებას, როგორიც ექსპედიტორის პასუხისმგებლობის ფარგლების განსაზღვრაა.²³

საყურადღებოა, რომ ექსპედიტორებმა 1971 წელს გამოსცეს FIATA-ს კომბინირებული ტრანსპორტის ზედნადების (FBL) პირველი ვერსია.²⁴ FIATA-ს განმარტების თანახმად, FBL არის გადაზიდვისათვის დამახასიათებელი დოკუმენტი, ზედნადები,²⁵ როდესაც მისი გამოცემელი პირდაპირ ვალდებულია იღებს ტვირთის მესაკუთრის წინაშე ტვირთის უსაფრთხო ტრანსპორტირებისთვის.²⁶ ამრიგად, FBL არის კომბინირებული, მულტიმოდალური ტრან-

²² The Draft Convention on the International Combined Transport of Goods (TCM), რომელიც შემუშავდა რომში 1970 წელს მეორე მრგავალი მაგიდის ფარგლებში, მასში ცვლილებები განხორციელდა IMCO/ECE-ის მიერ 1971 წელს რომში და აღნიშნული კონვენციის პროექტი დღესაც არ არის მიღებული. იხ. The Development of Combined Transport Documents, Chp. in: C.-J. Cheng, Clive M. Schmitthoff's Select Essays on International Trade Law, Dordrecht, Boston, London 1988, 369. რატიფიკაციის განმახორციელებელი ქვეყნების არასაკმარისი რაოდენობის გამო, ასევე არ არის ძალაში შესული კონვენცია – United Nations Convention on International Multimodal Transport of Goods Geneva, 24 May 1980. იხ. M.Poliak, E. Salamakhina, Comparison of the Multimodal Transport Operator's and a Freight Forwarder's Liability Limit in International Transport, Case Study, "Scientific Journal on Transport and Logistics" 2023, Vol 14 No.1, 69. იხ. ასევე, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XI-E-1&chapter=11&clang=_en, [05.03.2025]; H.R. Parhammehr, I. Zeajeldi, The Role of FIATA Multimodal Transport Bill of Lading in Business Exchange in International Transport, "Social Sciences" 2016, Vol 11(12), 3151.

²³ J. Ramberg, Unification of the Law of International Freight Forwarding, "Uniform Law Review" 1998, Vol 3 (1) 9.

²⁴ C.-J. Cheng, Clive M. Schmitthoff's Select Essays on International Trade Law, Dordrecht, Boston, London 1988, 372. მსოფლიოში ყველაზე ხშირად გამოყენებული მულტიმოდალური სატრანსპორტო ზედნადები FIATA-ის FBL-თან ერთად არის MULTIDOC 95/2016, რომელიც შეიქმნა ბალტიის და საერთაშორისო საზღვაო საბჭოს (BIMCO) მიერ UNCTAD/ICC-ის მულტიმოდალური სატრანსპორტო დოკუმენტების წესების საფუძველზე 1991 წელს (იხ. M.Poliak, E. Salamakhina, Comparison of the Multimodal Transport Operator's and a Freight Forwarder's Liability Limit in International Transport, Case Study, "Scientific Journal on Transport and Logistics" 2023, Vol 14 No. 1, 70). FBL და MULTIDOC 95/2016 სტანდარტულ პირობებში მითითებული MTO პასუხისმგებლობის ლიმიტი იდენტურად იმეორებს UNCTAD/ICC წესებით რეკომენდებულ პასუხისმგებლობის ლიმიტს და, შესაბამისად, მსოფლიოში MTO-ს უმეტესობის პასუხისმგებლობის ოდენობა ერთგვაროვანია. იხ. M. Faghfour, International Regulation of Liability for Multimodal Transport, "WMU Journal of Maritime Affairs" 2006, Vol 5, 95-114; M. Poliak, E. Salamakhina, N. Lakhmetkina, N. Zhuravleva, Comparison of Freight Forwarder Liability in Selected Countries of the European Union and Selected Countries of the Commonwealth of Independent States (CIS), The 13th International Conference on Automotive Safety (Automotive Safety 2022), "IOP Conference Series: Materials Science and Engineering" 2022, Vol 1247, 80

²⁵ FIATA-ს კომბინირებული ტრანსპორტის ზედნადებთან ერთად საერთაშორისო პრაქტიკაში საგზაო გადაზიდვებისთვის ფართოდ გამოიყენება CMR ზედნადებიც – CMR consignment note. იხ. J. Drevinskaite, S.Mackeviciute, G.Sorakaite, S. Jankauskaite, Peculiarities of CMR Documentation in International Freight, "Rezekne Academy of Technologies" 2019, 31-32. საერთაშორისო საგზაო ტრანსპორტისთვის საჭიროა CMR ზედნადები, რომლის უპირატესობა ის არის, რომ აღიარებულია CMR ხელშეკრულების მონაწილე ქვეყნების ყველა აღმასრულებელი ოფიცრის მიერ. იხ. J. Drevinskaite, S. Mackeviciute, G. Sorakaite, S. Jankauskaite, Peculiarities of CMR Documentation in International Freight, "Rezekne Academy of Technologies" 2019, 28.

²⁶ FIATA Secretariat Press Release PR70/5, September 14, 1970. უნიფიცირებული ზედნადების სხვა სახეებია ICC-ის მიერ 1973 წელს მომზადებული მულტიმოდალური ზედნადები და საერთაშორისო სატრანსპორტო სამართლის ინსტიტუტის მიერ შემოთავაზებული მულტიმოდალური ზედნადები. იხ. H.R. Parhammehr, I. Zeajeldi, The Role of FIATA Multimodal Transport Bill of Lading in Business Exchange in

სპორტის დოკუმენტი, რომელიც გამოიყენება იმ საერთაშორისო ექსპედიტორების მიერ, რომლებიც არიან მულტიმოდალური ტრანსპორტის აგენტები (პრინციპალი ექსპედიტორების მნიშვნელობით). თუ აღნიშნულ დოკუმენტს გამოსცემს ექსპედიტორი, მაშინ ის მიიჩნევა კომბინირებული ტრანსპორტის ოპერატორად (MTO)²⁷, კისრულობს ტრანსპორტირებაზე გადაზიდველის პასუხისმგებლობას²⁸ და კარგავს აგენტ ექსპედიტორის სტატუსს.²⁹ ამ შემთხვევაში მულტიმოდალური ტრანსპორტის ოპერატორი ექსპედიტორი პასუხისმგებელია არა მხოლოდ საქონლის დანიშნულების ადგილზე მიწოდებაზე, არამედ ყველა გადაზიდველისა და მესამე პირის მოქმედებებზე, რომლებიც მის მიერ არიან დაქირავებულნი ტრანსპორტის ექსპლუატაციის მიზნით.³⁰ თუკი ექსპედიტორს არ სურს იკისროს გადაზიდველის პასუხისმგებლობა, მაშინ ის გამოსცემს ისეთ დოკუმენტებს, როგორიცაა ტვირთის მიღების სერტიფიკატი (FCR31) ან ტრანსპორტის სერტიფიკატი (FCT32).³³ ამდენად, ექსპედიტორისა და გადაზიდველის პასუხისმგებლობის გამიჯვნის მთავარ მაკვალიფიცირებელ ნიშნად უნიფიცირებულ დონეზე ზედნადების გამცემი სუბიექტის კრიტერიუმი განისაზღვრა.³⁴

International Transport, "Social Sciences" 2016, Vol 11(12), 3150. ზედნადები სხვა მნიშვნელოვან ინფორმაციასთან ერთად ასახავს რა მომენტიდან იღებს მულტიმოდალური ოპერატორი ტვირთზე პასუხისმგებლობას. M.Z. Alireza, 1978 *Convention on Sea Transport, Hamburg Laws*, "Journal of Law and Political Science at Tehran University" 1994, Vol 32, 254-281.

²⁷ M.Poliak, E. Salamakhina, N. Lakhmetkina, N. Zhuravleva, *Comparison of Freight Forwarder Liability in Selected Countries of the European Union and Selected Countries of the Commonwealth of Independent States (CIS)*, The 13th International Conference on Automotive Safety (Automotive Safety 2022), "IOP Conference Series: Materials Science and Engineering" 2022, Vol 1247, 89.

²⁸ J. Drevinskaite, S.Mackeviciute, G.Sorakaite, S. Jankauskaite, *Peculiarities of CMR Documentation in International Freight*, "Rezekne Academy of Technologies" 2019, 32. იხ. ასევე, M.Poliak, E. Salamakhina, *Comparison of the Multimodal Transport Operator's and a Freight Forwarder's Liability Limit in International Transport*, Case Study, "Scientific Journal on Transport and Logistics" 2023, Vol 14 No. 1, 68.

²⁹ C.-J. Cheng, *Clive M. Schmitthoff's Select Essays on International Trade Law*, Dordrecht, Boston, London 1988, 373.

³⁰ H.R. Parhammehr, I. Zeajeldi, *The Role of FIATA Multimodal Transport Bill of Lading in Business Exchange in International Transport*, "Social Sciences" 2016, Vol 11(12), 3152.

³¹ Forwarder's Certificate of Receipt. FCR-ის შევსებით, ექსპედიტორი ადასტურებს, რომ მან მიიღო საქონელი და საკანონმდებლო რეგულაციების თანახმად, იგი ვალდებულია გაუგზავნოს ის ფიზიკურ პირს ან კომპანიას იმ ქვეყანაში, სადაც დოკუმენტია გადაგზავნილი. დაწვრილებით იხ. H.R. Parhammehr, I. Zeajeldi, *The Role of FIATA Multimodal Transport Bill of Lading in Business Exchange in International Transport*, "Social Sciences" 2016, Vol 11(12), 3152. იხ. ასევე, J. Drevinskaite, S.Mackeviciute, G.Sorakaite, S. Jankauskaite, *Peculiarities of CMR Documentation in International Freight*, "Rezekne Academy of Technologies" 2019, 32.

³² Forwarder's Certificate of Transport. აღნიშნული დოკუმენტი შექმნილია FIATA-ს მიერ ექსპედიტორების მიერ გამოყენების მიზნით. აღნიშნული სერტიფიკატის გაცემით და ტვირთის გამგზავნისათვის მიწოდებით, ექსპედიტორი იღებს ვალდებულებას დანიშნულების ადგილზე მიწოდოს ტვირთი მიმღებს იმ აგენტის მეშვეობით, რომელსაც ის (ე.ი. ექსპედიტორი) იყენებს გადაზიდვისთვის. იხ. H.R. Parhammehr, I. Zeajeldi, *The Role of FIATA Multimodal Transport Bill of Lading in Business Exchange in International Transport*, "Social Sciences" 2016, Vol 11(12), 3152.

³³ J. Ramberg, *International Commercial Transactions*, 2nd ed., International Chamber of Commerce, New York 2000, 170 და შემდგომი, ასევე 486-487.

³⁴ იხ. ასევე L. Zhao, *An Analysis of Transport Documents*. In: *Current Issues in Maritime and Transport Law*, San Lazzaro 2016, p1-28.

3. FIATA-ს უნიფიცირებული მიდგომა და ექსპედიტორის სახელშეკრულებო ავტონომიის გაფართოება პასუხისმგებლობის რეჟიმის განსაზღვრის სფეროში

კონვენციონალურ დონეზე ექსპედიტორის პასუხისმგებლობის სქემების უნიფიცირების მიუღწევლობის პირობებში,³⁵ გაფართოვდა ექსპედიტორის სახელშეკრულებო ავტონომია პასუხისმგებლობის რეჟიმის განსაზღვრის საკითხთან მიმართებით, რაღა თქმა უნდა, ცალკეული რეგულატორული სისტემის იმპერატიული საკანონმდებლო დანაწესების ფარგლებში. „აღნიშნული გამოიხატა იმით, რომ გარდა სპეციალური შემთხვევებისა, როდესაც ექსპედიტორი სავალდებულოდ უნდა დაექვემდებაროს გადამზიდველის პასუხისმგებლობას, ის სარგებლობს სახელშეკრულებო თავისუფლებით მომხმარებელთან პასუხისმგებლობის განსაზღვრის ნაწილში. ეს სახელშეკრულებო ავტონომია რეალიზდება ექსპედიტორთა მიერ მათსავე ხელშეკრულებაში პასუხისმგებლობის შეზღუდვის საკითხების განსაზღვრით ან ცალკეულ ქვეყანაში ექსპედიტორთა ასოციაციების მიერ შემუშავებული სტანდარტული ნებისადმი მიერთებით.

გააცნობიერა რა პასუხისმგებლობის სქემების დივერსიფიცირების და არაერთგვაროვნების თავიდან აცილების აუცილებლობა, FIATA-ს სამუშაო ჯგუფმა 1994 წელს განახორციელა მოდელური წესების ინიცირება იმ ქვეყნებში გამოსაყენებლად, სადაც ჯერ კიდევ არ არსებობდა უნიფიცირებული სტანდარტული პირობები და რომელთაც სურდათ დაქვემდებარებოდნენ ერთიან საერთაშორისო რეჟიმს.“³⁶

FIATA-ს რეფორმის ჯგუფი მნიშვნელოვან სირთულეებს წააწყდა აგენტი ექსპედიტორისა და პრინციპალი ექსპედიტორის გამიჯვნისა და მათი მაკვალიფიცირებელი ნიშნების განსაზღვრის საკითხში. ვინაიდან „კომისიონერ აგენტის“ ცნება უცხო იყო საერთო სამართლის ქვეყნებისთვის, FIATA-მ დაამკვიდრა უნიფიცირებული და განზოგადებული ტერმინები „აგენტი ექსპედიტორისა“ და „პრინციპალი ექსპედიტორის“ (ე.ი. გადამზიდველის პასუხისმგებლობით) სახით.³⁷ ერთმნიშვნელოვანია ექსპედიტორის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის რეჟიმი, როდესაც ექსპედიტორმა მომხმარებელთა დადებული ხელშეკრულებით, გამოსატულად იკისრა პრინციპალად მოქმედების ვალდებულება და გამოსცა სასაქონლო ზედნადები, ე.ი. ამით ის მიუერთდა გადამზიდველის პასუხისმგებლობის სქემას. ასევე, უდავოა შემთხვევა, როდესაც ექსპედიტორმა ხელშეკრულებაში მკაფიოდ განსაზღვრა აგენტი ექსპედიტორის სტატუსით მოქმედების ნება და გამორიცხა მისი პასუხისმგებლობა გადამზიდველისა და სხვა მესამე პირებისთვის. საკითხის შეფასებაში სირთულე შემოდის, როდესაც ხელშეკრულებიდან პირდაპირ არ ვლინდება პრინციპალად მოქმედების და შეზღუდვის ნება, არამედ ეს უკანასკნელი მიზანი შეიძლება ნაგულისხმევად იკვეთებოდეს სატრანსპორტო ექსპედიციის შეთანხმებიდან და ამოკითხულ იქნეს ექსპედიტორის მიერ დამატებით ნაკისრი ცალკეული ფუნქცია-მოვალეობებიდან. მოცემულ შემთხვევაში შესაფასებელია ექსპედიტორმა მომ-

³⁵ უნიფიცირების სირთულეების შესახებ ასევე იხ. M.Poliak, E.Salamakhina, *Ensuring Fair Compensation: Analyzing and Adjusting Freight Forwarder Liability Limits*, "Logistics" 2024, vol.8 (2), 1.

³⁶ J. Ramberg, *Unification of the Law of International Freight Forwarding*, "Uniform Law Review" 1998, Vol3 (1), 9.

³⁷ საყურადღებოა, რომ გერმანიის სატრანსპორტო ექსპედიციის სტანდარტული პირობების აქტივ იცნობს აღნიშნულ უნიფიცირებულ ტერმინებს და აღიარებს ექსპედიტორის უფლებას იმოქმედოს აგენტის ან პრინციპალის როლით. General German Forwarding Conditions (ADSp), first drafted in 1927, <https://www.dbcargo.com/resource/blob/5635844/8403b6e33030af19b38b08a8e6285161/ADSp-complete-data.pdf> [05.03.2025].

ხმარების წინაშე დადებული ხელშეკრულებით ნაგულისხმევად იკისრა თუ არა გადაზიდ-
ვლის და სხვა მესამე პირთა მოქმედებებისთვის პასუხისმგებლობა.

ამრიგად, მიუხედავად იმისა, რომ ფართო გაგებით, ექსპედიტორთა საქმიანობა დაექ-
ვემდებარა კლასიკური რომაული ხელშეკრულების *mandatum*-ის ზოგად არქეტიპს, განსხვა-
ვება უნდა წარმოჩინდეს სამ პროტოტიპს შორის: 1. აგენტი ექსპედიტორი, რომელიც წარმო-
ადგენს სატრანსპორტო ექსპედიციის კლასიკურ,³⁸ ქრესტომათიულ ფორმას.³⁹ 2. ხელშემ-
კრელი გადაზიდველი, როდესაც ექსპედიტორი იღებს გადაზიდველის პასუხისმგებლობას
გადაზიდვის უშუალოდ განხორციელების გარეშე და 3. ექსპედიტორი, რომელიც ფაქტობრი-
ვად ახორციელებს გადაზიდვას – *შემსრულებელი, ფაქტობრივი გადაზიდველი*.⁴⁰

მას შემდეგ რაც კონვენციონალური სუპრანაციონალური კანონმდებლობის მიღება
უტოპიური აღმოჩნდა, FIATA-ს სამუშაო ჯგუფის მიერ წარმოდგენილ წინადადებებზე მსოფ-
ლიო კონგრესმა კარაკასში 1996 წელს მიიღო FIATA-ს მოდელის წესები სატრანსპორტო ექ-
სპედიციის შესახებ. მოდელური წესები მიჰყვება ფრანგული კანონმდებლობის *del credere* –
პასუხისმგებლობის სისტემას, რაც იმას ნიშნავს, რომ *პრინციპალი ექსპედიტორი* მის მიერ
მესამე პირებთან დადებული გადაზიდვისა და სხვა მომსახურების ხელშეკრულებებისთვის
პირდაპირ მომხმარებლის წინაშე იქნება პასუხისმგებელი. შესაბამისად, პრინციპალი ექსპე-
დიტორის მიმართ იმოქმედებს გადაზიდველის პასუხისმგებლობის რეჟიმი, რომელიც გათ-
ვალისწინებულია FIATA-ს 7.3. მუხ.: პრინციპალი ექსპედიტორი იმ მესამე პირთა მოქმედე-
ბებსა და უმოქმედობებზე, რომლებიც მან ჩააბა ექსპედიციის პროცესში გადაზიდვის ან სხვა
მომსახურების შესასრულებლად, ისევე აგებს პასუხის როგორც საკუთარი მოქმედებისა და
უმოქმედობისთვის. ამ შემთხვევაში გამოიყენება კანონმდებლობის ის ნორმები, რომელიც
ვრცელდება ამ ტიპის ტრანსპორტსა და მომსახურებაზე, ასევე პირდაპირი შეთანხმებები ან
ასეთი შეთანხმების არარსებობისას, ტრანსპორტის ან მომსახურებისთვის დამახასიათებელი
ჩვეულებრივი წესები. პრინციპალი ექსპედიტორის შემთხვევაში გამოსაყენებელი იქნება სსკ-
ის 396-ე მუხ., რომლის თანახმად, მოვალემ თავისი კანონიერი წარმომადგენლის და იმ პირთა
მოქმედებისათვის, რომელთაც იგი იყენებს საკუთარ ვალდებულებათა შესასრულებლად,
ისეთივე მოცულობით უნდა აგოს პასუხი, როგორც საკუთარი ბრალეული მოქმედების დროს.

საგულისხმოა პრინციპალი ექსპედიტორის პასუხისმგებლობა დამხმარე ვალდებულე-
ბების შესრულებასთან მიმართებით. FIATA-ს 7.2. მუხ. თანახმად, ექსპედიტორი, *საქონლის*
გადაზიდვის გარდა სხვა მომსახურებისთვის, როგორიცაა, მაგრამ არ შემოიფარგლება, სა-
ქონლის შენახვა, დამუშავება, შეფუთვა ან განაწილება, ასევე ზემოაღნიშნულ ფუნქციებთან
დაკავშირებული სხვა დამატებითი მომსახურებისთვის, პასუხისმგებელია როგორც პრინცი-
პალი თუ:

1. ასეთი მომსახურება შესრულებულია თავად მის მიერ საკუთარი ობიექტების ან თა-
ნამშრომლების გამოყენებით, ან

2. მან აიღო მკაფიო ან ნაგულისხმევი ვალდებულება პრინციპალად მოქმედების შესახებ.

³⁸ M.Poliak, E. Salamakhina, *Comparison of the Multimodal Transport Operator's and a Freight Forwarder's Liability Limit in International Transport*, Case Study, "Scientific Journal on Transport and Logistics" 2023, Vol 14 No. 1, 68. გამოყენებულია ტერმინი „კლასიკური სატრანსპორტო ექსპედიტორი“.

³⁹ იხ. მაგ. Jones v. European General Express (1920) 4 Lloyd's Law Reports, 127, მითითებულია: J.Ramberg, *Unification of the Law of International Freight Forwarding*, "Uniform Law Review" 1998, Vol.3 (1), 6-7. აღნიშნული ტერმინი ასევე გამოყენებულია UNIDROIT-ის კონვენციის პროექტში: UNIDROIT Draft Convention on Contract of Agency for Forwarding Agents relating to International Carriage of Goods.

⁴⁰ J. Ramberg, *Unification of the Law of International Freight Forwarding*, "Uniform Law Review" 1998, Vol3 (1), 6.

აგენტი ექსპედიტორის რანგში მოქმედებისას, ექსპედიტორის პასუხისმგებლობა ეფუძნება მომსახურების შესრულებისას სათანადო გულმოდგინების და გონივრული ზომების მიღების ვალდებულებას (FIATA-ს მოდელური წესების მუხ. 6.1.1), რაც არ ავრცელებს მასზე გადამზიდველის გაფართოებულ პასუხისმგებლობას. ამასთან, ექსპედიტორის პასუხისმგებლობა შემოიფარგლება საქონლის დაკარგვისა და დაზიანებით გამოწვეული მხოლოდ პირდაპირი ზიანით.⁴¹ აგენტი ექსპედიტორი არ არის პასუხისმგებელი მესამე პირთა ქმედებებსა და უმოქმედობებზე, როგორცაა, მაგრამ არ შემოიფარგლება, გადამზიდველები, მესაწყობეები, ნავსადგურის მტვირთავები, პორტის ორგანოები და სხვა სატვირთო ექსპედიტორები, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც მან არ გამოიჩინა სათანადო გულმოდგინება ასეთი მესამე პირების შერჩევის, ინსტრუქციის მიცემის ან ზედამხედველობის დროს (FIATA-ს 6.1.2. მუხ.).

4. ექსპედიტორის პასუხისმგებლობის ქართული მოდელი

ქართველმა კანონმდებელმაც გერმანული და სხვა მართლწესრიგთა არაერთი სისტემის მსგავსად, დაუშვა ექსპედიტორის პასუხისმგებლობის გაფართოების და გადამზიდველის პასუხისმგებლობად გარდაქმნის შესაძლებლობა, თუმცა გარკვეული სახესხვაობით.

ექსპედიტორის ძირითად ვალდებულებად, გერმანიის სავაჭრო კოდექსის მსგავსად, ქართულ სამართალშიც ტვირთის გადაზიდვის ორგანიზება,⁴² საამისოდ აუცილებელი სატრანსპორტო საშუალებების შერჩევა, მესამე პირებთან საჭირო გარიგებების დადება და შემკვეთის ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლებათა უზრუნველყოფა განიმარტება.⁴³ სადამფუძნებლო ვალდებულებების მიღმა, შემკვეთთან შესაძლებელია სახელშეკრულებო თავისუფლების ფარგლებში პირდაპირ ან ნაგულისხმევად შეთანხმებულ იქნეს სხვა ფუნქცია-მოვალეობებიც, როგორცაა მაგალითად, ტვირთის შეფუთვა, დაზღვევა, ავიაგადამზიდვის ბილეთების შესყიდვა, საბაჟო დოკუმენტაციის მოწესრიგება⁴⁴ და პროცედურის ორგანიზება და სხვ.⁴⁵ შემკვეთთან სახელშეკრულებო ავტონომიის ფარგლებში შესაძლებელია ასევე შეთანხმდეს ისეთი დამატებითი ვალდებულებაც, როგორცაა ტვირთის საკუთარი ძალებით გადაზიდვა,⁴⁶ რაც არ წარმოადგენს უშუალოდ სატრანსპორტო ექსპედიციის ქრესტომათიულ მაკვალიფიცირებელ ნიშანს, მაგრამ თუ მხარეთა შეთანხმება საწინააღმდეგოზე არ მიუთითებს, ტვირთის უშუალოდ გადაზიდვაც შესაძლებელია შემოყვანილ იქნეს ექსპედიტორის ფუნქცია-მოვალეობების არეალში. სსკ-ის 739-ე მუხ. თანახმად, (საკუთარი ძალით ტვირთის გადაზიდვის უფლება), 1. თუ სხვა შეთანხმება არ არსებობს, ექსპედიტორს უფლება აქვს საკუთარი ძალებით გადაზიდოს ტვირთი. ამ უფლების განხორციელება არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს შემკვეთის უფლებებსა და ინტერესებს. 2. თუ ექსპედიტორი იყენებს ამ უფლებას,

⁴¹ FIATA-ს 8.1. (3) მუხლი.

⁴² D. Stojanovic, M. Velickovic, *Freight Forwarding Industry – The Contemporary Role and Development Trends in Serbia*, in: M. Vidović, M. Kilibarda, S. Zečević, G. Radivojević, M. Miljuš, *Proceedings of the 4th Logistics International Conference*, Belgrade, Serbia, 23–25 May 2019, 132–142.

⁴³ გერმანიის სავაჭრო კოდექსის 454 (2) პარაგრაფი, იხ. K.-H. Ebenroth, D. Boujong, C. Bahnsen, *Handelsgesetzbuch: HGB Kommentar*, München 2024, § 454, Rn. 5–33.

⁴⁴ K.-C. Shang, C.-S. Lu, *Customer Relationship Management and Firm Performance: An Empirical Study of Freight Forwarder Services*, "Journal of Marine Science and Technology" 2012, vol.20, no.1, 2012, 64.

⁴⁵ N. Nurwahyudi, E. Rimawan, *Analysis of Customer Satisfaction in Freight Forwarder Industry Using Servqual, IPA and FMEA methods*, "Pomorstvo-scientific Journal of Maritime Research", 2021, Vol. 35(1), p109–117.

⁴⁶ M.A Krajewska, H. Kopfer, *Collaborating Freight Forwarding Enterprises*, "OR Spectr", 2006, vol.28, 301–317.

მაშინ მას იმავდროულად აქვს ტვირთის გადამზიდველის უფლება-მოვალეობებიც. ზემოაღნიშნული ნორმის განმარტებიდან ვლინდება, რომ ტვირთის საკუთარი ძალებით გადაზიდვა იმთავითვე შეიძლება განახორციელოს ექსპედიტორმა, თუ მხარეთა შეთანხმებაში არ არის გამოვლენილი საპირისპირო ნება. ამდენად, ექსპედიტორის პასუხისმგებლობის გადამზიდველის პასუხისმგებლობად გარდაქმნის, გაფართოების ერთადერთ შესაძლებლობად კანონმდებელი ტვირთის საკუთარი საშუალებებით/საკუთარი ძალებით გადაზიდვის შემთხვევას მიიჩნევს. აღნიშნულ კონსტელაციაში ექსპედიტორის ვალდებულება არა ტვირთის გაგზავნის ორგანიზებაა, არამედ გადაზიდვის უშუალოდ განხორციელება საკუთარი ორგანიზაციული კონტროლისა და განკარგულების, მაშასადამე, ე.ი. პასუხისმგებლობის სფეროშიც. წმინდა ექსპედიტორის სტატუსით (FIATA-ს კონცეფციით – აგენტი ექსპედიტორი) მოქმედების შემთხვევაში კი, ტვირთი ექსპედიტორის მიერ გადამზიდველისთვის ჩაბარების შემდეგ, ტოვებს ექსპედიტორის კონტროლის სფეროს და გადადის გადამზიდველის პასუხისმგებლობის სივრცეში. სწორედ, ამ ეტაპზე ექსპედიტორს წარმოეშობა შეთანხმებული პროვიზიის მოთხოვნის უფლება შემკვეთისგან. კერძოდ, ექსპედიტორის პასუხისმგებლობის არეალს კარგად გამოჰკვეთს 743-ე მუხ., რომლის თანახმადაც, პროვიზია გადახდილ უნდა იქნეს მას შემდეგ, რაც ექსპედიტორი გადასცემს ტვირთს სატრანსპორტო ორგანიზაციას.

ამდენად, ქართულ მოდელში, კლასიკური ექსპედიტორის⁴⁷ (აგენტი ექსპედიტორის) შემთხვევაში, ე.ი. როდესაც გადაზიდვას უშუალოდ ექსპედიტორი არ ახორციელებს (სსკ 739-ე მუხ. განსხვავებით), მკაფიოდ იმიჯნება ექსპედიტორისა და გადამზიდველის პასუხისმგებლობის საზღვრები. ამის ცხადი დადასტურებაა ისიც, რომ მონრეალის კონვენციის მე-18 მუხ. პირველი პუნქტის თანახმად, გადამზიდველი პასუხს აგებს ზიანისათვის, რომელიც წარმოემნიშობა ტვირთის განადგურების, დაკარგვის ან დაზიანების შემთხვევაში, მხოლოდ იმ პირობით, რომ ამ ზიანის გამომწვევი მოვლენა საჰაერო გადაზიდვისას მოხდა. (3) საჰაერო გადაზიდვა ამ მუხლის პირველი პუნქტის შინაარსით მოიცავს დროის პერიოდს, რომლის განმავლობაშიც ტვირთი გადამზიდველის დაცვის ქვეშ⁴⁸ იმყოფება.

ამრიგად, გადამზიდველი განიხილება მესამე პირად სსკ-ის 741-ე მუხ. შინაარსით, რომელთა მოქმედებებისთვის ექსპედიტორს ბრალი არ შეეარაცება. უფრო ზუსტად, აგენტი ექსპედიტორის სტატუსით მოქმედების შემთხვევაში ექსპედიტორი პასუხისმგებელია პროფესიონალი და კარგი რეპუტაციის მქონე გადამზიდველის და სხვა მესამე პირების შერჩევით⁴⁹ (*culpa in eligendo*)⁵⁰, მაგრამ არ არის პასუხისმგებელი მათ სამუშაოზე, თუ ეს არ არის

⁴⁷ M.Poliak, E. Salamakhina, *Comparison of the Multimodal Transport Operator's and a Freight Forwarder's Liability Limit in International Transport*, Case Study, "Scientific Journal on Transport and Logistics" 2023, Vol 14 No. 1, 67.

⁴⁸ იხ. J. Drevinskaite, S.Mackeviciute, G.Sorakaite, S. Jankauskaite, *Peculiarities of CMR Documentation in International Freight*, "Rezekne Academy of Technologies" 2019, 31.

⁴⁹ P.D. Fanam, H. Nguyen, S. Cahoon, *An Empirical Analysis of the Critical Selection Criteria of Liner Operators: The Perspective of Freight Forwarders*, International Journal of Shipping and Transport Logistics 2018, Vol 10, no 5/6, 567.

⁵⁰ B. Kmiecik, *Selected Elements of Roman Law as an Inspiration for a Modern Psychological and Legal Interpretation Regarding Human Responsibility for a Committed Act*, in: Y. Tsekhmister, O. Prokopenko, *World Conference on Future Innovations and Sustainable Solutions (in Progress)*, "Futurity Research Publishing", Poland 2024, Vol1, 5; F.Smeele, *Legal Conceptualisations of the Freight Forwarder: Some Comparative Reflections on the Disunified Law of Forwarding*, "Journal of International Maritime Law" 2016, Vol 21 (4), 14. იხ. ასევე, FIATA-ს მოდელური წესების 6.1.2. მუხლი.

გათვალისწინებული კონტრაქტით.⁵¹ „ექსპედიტორს უფლება აქვს მესამე პირს მოსთხოვოს მისი ქმედებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურება იმ შემთხვევაში, როცა მასთან სახელშეკრულებო ურთიერთობაში იმყოფება. მესამე პირის წინააღმდეგ მოთხოვნის უფლება ექსპედიტორმა შემკვეთს უნდა გადასცეს, თუმცა, ამისათვის საჭიროა ამ უკანასკნელის მოთხოვნა უფლების გადაცემის შესახებ.“⁵²

ამრიგად, ექსპედიტორის მიერ შერჩეული გადამზიდველი სსკ-ის 741-ე მუხ. შინაარსით ის მესამე პირია, სსკ-ის 730-ე მუხ. მოწესრიგებული დამხმარისგან განსხვავებით, რომლის სამუშაოს შესრულებისთვის ექსპედიტორი პასუხისმგებელი არ არის.⁵³ საგულისხმოა, რომ მესამე პირებისთვის პასუხისმგებლობის იგივე რეჟიმი არის გათვალისწინებული გადამზიდველებისთვისაც ტვირთების საერთაშორისო საგზაო გადაზიდვების ხელშეკრულების შესახებ კონვენციის⁵⁴ მე-16 მუხ. მე-2 ნაწილის თანახმად. გამგზავნი ექსპედიტორი არ არის პასუხისმგებელი გადამზიდველი ან ფაქტობრივი გადამზიდველის მიერ მიყენებული ზიანისთვის, მათ შორის გემის მიერ მიყენებული ზიანისთვის, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც ტვირთის დაკარგვა ან დაზიანება განხორციელდა გამგზავნის, მისი დამხმარეების ან მისი აგენტების ბრალით. არც ექსპედიტორის დამხმარეები და აგენტები არიან პასუხისმგებელნი იმ ზიანისათვის, რომლის მიმართ მათ ბრალი არ შეერაცხებათ.⁵⁵

მსგავსად, FIATA-ს მოდელური წესების თანახმად, „ექსპედიტორს არ შეერაცხება პასუხისმგებლობა მესამე პირების (გადამზიდველები, საწყობების მესაკუთრეები და მუშაკები, საპორტო ხელისუფლება, სხვა ექსპედიტორები) მოქმედებებსა და უმოქმედობაზე, თუ ექსპედიტორმა გამოავლინა სათანადო მცდელობა და პასუხისმგებლობა ასეთი მესამე პირების შერჩევის, მათზე დავალების გაცემისა და გაცემული დავალების კონტროლის დროს“⁵⁶ (*culpa in eligendo*)⁵⁷.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ქართულ სამართალში თუ ექსპედიტორი უშუალოდ არ ახორციელებს ტვირთის გადაზიდვას საკუთარი ძალებით, მაშინ ის მიიჩნევა FIATA-ს უნიფიცირებული გაგებით – აგენტ ექსპედიტორად, რომლის პასუხისმგებლობაც მკაცრად იმიჯნება გადამზიდველის პასუხისმგებლობისგან. ერთადერთი შემთხვევა ქართულ სამართალში, როდესაც ექსპედიტორის პასუხისმგებლობა შეიძლება გაფართოვდეს გადამზიდველის პასუხისმგებლობამდე, ე.ი. გაუტოლდეს FIATA-თი განსაზღვრული პრინციპული ექსპე-

⁵¹ R. Brnabic, *Peculiarities of the Forwarding Contract*, in: Z. Primorac, C. Bussoli, N. Recker, *Economic and Social Development*, 16th International Scientific Conference on Economic and Social Development – “The Legal Challenges of Modern World”, Croatia 2016, 138.

⁵² შ. გაბიჩვაძე, სატრანსპორტო ექსპედიციის სამოქალაქოსამართლებრივი რეგულირების ზოგიერთი საკითხი, „მართლმსაჯულება და კანონი“, #3 (42), 2014, 131-132. იხ. ასევე, გ. ცერცვაძე, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, მუხლი 741, ბოლო დამუშავება 7 აპრილი, 2016.

⁵³ K.-H. Ebenroth, D. Boujong, C. Bahnsen, *Handelsgesetzbuch: HGB Kommentar*, München 2024, § 461 Rn. 1; იხ. ასევე, Modern Law for Global Commerce, Proceedings of the Congress of the United Nations Commission on International Trade Law Held on the Occasion of the Fortieth Session of the Commission, Vienna, 9-12 July 2007, New York 2011, 258, https://cisg-online.org/files/commentFiles/UNCITRAL_Modern-Law-for-Global-Commerce_2011.pdf [05.03.2025].

⁵⁴ მიღებულია: 19/05/1956, ძალაში შესული საქართველოსთვის: 02/11/1999) (Convention on the Contract for the International Carriage of Goods by Road (CMR).

⁵⁵ United Nations Convention on the Carriage of Goods by Sea, 1978 (hamburg Rules), Art. 12.

⁵⁶ პ. კოპალეიშვილი, სატრანსპორტო ექსპედიციის ხელშეკრულების ძირითადი კონსტრუქციები, თსუ, „სამართლის ჟურნალი“, #1, 2018, 220.

⁵⁷ F.Smeele, *Legal Conceptualisations of the Freight Forwarder: Some Comparative Reflections on the Disunified Law of Forwarding*, “Journal of International Maritime Law” 2016, Vol 21 (4), 14.

დიტორის კონცეფციას, ექსპედიტორის მიერ ტვირთის საკუთარი ძალით გადაზიდვის კონსტრუქციას. ასევე ტრანსნაციონალურ სივრცეში მოქმედებს კიდევ ერთი დემარკაციული და გადამზიდველის პასუხისმგებლობის მაკვალიფიცირებელი კრიტერიუმი, სასაქონლო ზედნადების გამოცემა, რომელიც გადამზიდველის პასუხისმგებლობის უპირობო ინდიკატორად მიიჩნევა.

5. დასკვნა

უნიფიცირებულ დონეზე არ იქნა სახელმწიფოთა შორის კონსენსუსი მიღწეული გადამზიდველის მაკვალიფიცირებელ ნორმატიულ კრიტერიუმებად მიჩნეულიყო „ფიქსირებული საფასურისა“ და „ტვირთების კონსოლიდაციის“ ნიშნები, რომელიც UNIDROIT კონვენციის პროექტის 23-ე და 24-ე მუხლ. რეგლამენტაციის იყო შემოთავაზებული. სწორედ ამიტომ FIATA-მ მეტად უნიფიცირებული კრიტერიუმები შემოიტანა ექსპედიტორისა და გადამზიდველის პასუხისმგებლობის გამიჯვნის მიზნით, რომელიც თავისუფალი იქნებოდა ეროვნული რეგულატორული ბარიერებისგან. გერმანიის სავაჭრო კოდექსმა, კი სხვა ბევრი მართლწესრიგისგან განსხვავებით, ფიქსირებული ფასისა და ტვირთის კონსოლიდაციის კრიტერიუმები აღიარა ნორმატიულ დონეზე მათი რეგლამენტაციით. კერძოდ, გერმანიის სავაჭრო კოდექსი ითვალისწინებს სამ შემთხვევას როდესაც ხდება გადახვევა ექსპედიტორის კლასიკური პასუხისმგებლობის რეჟიმისგან, ეს შემთხვევებია, როდესაც 1) ექსპედიტორი თავად ახორციელებს გადაზიდვას⁵⁸ (458-ე პარ.), 2) თუ ექსპედიტორის ანაზღაურებად შეთავაზებულია ფიქსირებული თანხა, რომელიც მოიცავს გადაზიდვის ხარჯებსაც (ე.ი. ფიქსირებულ საფასურში არ არის გამოყოფილი გადაზიდვის ტრანსპორტირების საფასური (459-ე პარ.). 3) თუ ექსპედიტორმა მოახდინა მიღებული ტვირთების კონსოლიდაცია ამა თუ იმ სატრანსპორტო საშუალებით გაგზავნის/გადაზიდვის მიზნით.⁵⁹ ზემოაღნიშნული სამი ნორმატიული შემთხვევიდან, როდესაც ექსპედიტორზე უნდა გავრცელდეს გადამზიდველის პასუხისმგებლობა, ქართველმა კანონმდებელმა უარი თქვა ფიქსირებული ფასისა და ტვირთის კონსოლიდაციის კრიტერიუმებზე და შიდანაციონალურ კანონმდებლობაში (739-ე მუხ.) განამტკიცა გერმანიის სავაჭრო კოდექსის 458-ე პარ. მოწესრიგებული გადამზიდველის პასუხისმგებლობის მაკვალიფიცირებელი ძირითადი ნიშან-თვისება – საკუთარი ძალებით ტვირთის გადაზიდვის შესახებ.⁶⁰ ამდენად, გადამზიდველის პასუხისმგებლობის განმსაზღვრელი ზემოაღნიშნული კრიტერიუმების გამოყენება შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როდესაც შიდანაციონალური კანონმდებლობა აღნიშნულ კრიტერიუმებს საკანონმდებლო დონეზე უცხადებს მხარდაჭერას, რამეთუ ეს მახასიათებლები არ არის დოგმატური, დოქტრინული კრიტერიუმები და გადამზიდველის პასუხისმგებლობის მდგენელად ისინი უპირობოდ არ შეიძლება იქნეს გამოყენებული.

⁵⁸ M. Schwonke in: K. Haag (Hrsg.), *Der Haftpflichtprozess*, 29., völlig neubearbeitete Auflage, München 2024, Chapter 28, paras. 205.

⁵⁹ იხ.: I. Koller წიგნში: I. Koller, K.-D. Drüen, P. Kindler, S. Huber, *Handelsgesetzbuch: HGB Kommentar*, München, 2023, §460, Rn. 2; P. Bydlinski, H. Valder, *Münchener Kommentar HGB*, 2023, München, §460, Rn. 1. იხ. ასევე, P. Bydlinski, H. Valder, *Münchener Kommentar HGB*, 2023, München, §460, Rn. 5; გერმანულ კომენტატორულ ლიტერატურაში განმარტებულია, რომ კონსოლიდირებული/კრებსითი ტვირთის (Sammelladung) არსებობისას სახეზეა ექსპედიციისა და გადაზიდვის ჰიბრიდული ფორმა. I. Koller in: I. Koller, K.-D. Drüen, P. Kindler, S. Huber, *Handelsgesetzbuch: HGB Kommentar*, München, 2023, §460 Rn. 1.

⁶⁰ M. Schwonke in: K. Haag (Hrsg.), *Der Haftpflichtprozess*, 29., völlig neubearbeitete Auflage, C.H. BECK, München 2024, Chapter 28, paras. 205.

ამრიგად, ერთმნიშვნელოვანია, რომ ქართული სამართლით ექსპედიტორზე შესაძლებელია გავრცელდეს გადამზიდველის პასუხისმგებლობის რეჟიმი, თუ ექსპედიტორი ფაქტობრივად ითავსებს ტვირთის გადამზიდვის ფუნქციას. გარდა ქართული სამართლით პირდაპირ მოწესრიგებული შემთხვევისა, FIATA-ს 7.2. მუხლის ფართო განმარტებით, ქართულ სამართალში გადამზიდველად მაინც შეიძლება შეფასდეს ექსპედიტორი თუ მან ნაგულისხმევად იკისრა გადამზიდველის მოქმედებებისთვის პასუხისმგებლობა. მართალია, FIATA-ს რეგულაციებს სარეკომენდაციო ხასიათი აქვს, მაგრამ მის გამოყენებას უდავოდ ენიჭება სულ მცირე ნორმის ინტერპრეტირების და სამართლის შემეცნების წყაროს ფუნქცია.⁶¹ ამიტომ შესაძლებელია, მოსამართლის მიერ FIATA-ს ნორმები „სუბსიდიურად“ იქნეს გამოყენებული სამართლებრივი არგუმენტირებისა და შიდაანაციონალური ინსტიტუტების განმარტების დროს. ამასთან, ექსპედიტორის პასუხისმგებლობის კონვენციონალურ დონეზე დერეგულირების პირობებში ექსპედიტორისა და გადამზიდველის პასუხისმგებლობის რეჟიმის დადგენის თვალსაზრისით, უმნიშვნელოვანესი დატვირთვა აქვს სახელშეკრულებო ავტონომიის ფარგლებში სამოქალაქო ბრუნვის სუბიექტთა მიერ ექსპედიტორის ფუნქცია-მოვალეობებისა და გადამზიდველის პასუხისმგებლობისგან გამიჯვნის საკითხის მოწესრიგებას. კერძო ავტონომიის მნიშვნელობა უნიფიცირებული და რბილი სამართლის პრინციპების სულისკვეთებაზე დაყრდნობით რელევანტური შეიძლება იყოს არა მხოლოდ საქართველოს, არამედ ნებისმიერი ევროპული მართლწესრიგის პირობებშიც.

ბიბლიოგრაფია:

1. Convention on the Contract for the International Carriage of Goods by Road (CMR), Adopted: 19/05/1956, came into force for Georgia: 02/11/1999.
2. FIATA Secretariat Press Release PR70/5, September 14, 1970.
3. FIATA Model Rules for Freight Forwarding Services, 1996.
4. General German Forwarding Conditions (ADSp), first drafted in 1927, <https://www.dbcargo.com/resource/blob/5635844/8403b6e33030af19b38b08a8e6285161/ADSp-complete-data.pdf> [05.03.2025].
5. German Commercial Code, 1861, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_hgb/englisch_hgb.pdf [05.03.2025].
6. The Draft Convention on the International Combined Transport of Goods (TCM), Rome 1970.
7. Draft Convention on Contract of Agency for Forwarding Agents relating to International Carriage of Goods, UNIDROIT 1965.
8. United Nations Convention on International Multimodal Transport of Goods Geneva, 24 May, 1980.
9. United Nations Convention on the Carriage of Goods by Sea, 1978 (Hamburg Rules).
10. გაბიჩვაძე შ., სატრანსპორტო ექსპედიციის სამოქალაქო სამართლებრივი რეგულირების ზოგიერთი საკითხი, „მართლმსაჯულება და კანონი“, #3 (42), 2014.
11. ზამბახიძე ტ., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარში, ჭანტურია/ზოიძე/ნინიძე/შენგელია/ხეცურიანი (რედ.), წიგნი IV, ტომი I, 2001.
12. კოპალეიშვილი პ., სატრანსპორტო ექსპედიციის ხელშეკრულების ძირითადი კონსტრუქციები, თსუ, „სამართლის ჟურნალი“, #1, 2018.
13. ცერცვაძე გ., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, მუხ. 741-ე, ბოლო დამუშავება 7 აპრილი, 2016.

⁶¹ შედარებითი სამართლის, როგორც ნორმის დამოუკიდებელი უნივერსალური განმარტების მეთოდის შესახებ იხ.: J. Häberle, *Das Konzept der Verfassungsbeschwerde und die Entwicklung der Verfassungsgerichtsbarkeit in Deutschland*, „JuristenZeitung (JZ)“ 1992, s.1036.

14. Alireza M.Z., *1978 Convention on Sea Transport, Hamburg Laws*, "Journal of Law and Political Science at Tehran University", 1994, Vol. 32.
15. Brnabic R., *Peculiarities of the Forwarding Contract*, in: Z. Primorac, C. Bussoli, N. Recker, *Economic and Social Development, 16th International Scientific Conference on Economic and Social Development – "The Legal Challenges of Modern World"*, Croatia 2016.
16. Bubshait A.A., *Incentive/disincentive Contracts and its Effects on Industrial Projects*, "International Journal of Project Management" 2003, vol.21, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0263-7863\(01\)00078-3](https://doi.org/10.1016/S0263-7863(01)00078-3).
17. Cain P., *Complexity, Confusion and the Multifaceted Legal Roles of the International Freight Forwarder*, "Macquarie Law Journal" 2014, Vol.14.
18. Canaris C.-W., Capelle K.-H., *Handelsrecht*, München 2000.
19. Cheng C.-J., *Clive M. Schmitthoff's Select Essays on International Trade Law*, Dordrecht, Boston, London 1988.
20. Drescher I., Ebke W.F., Fleischer H., Schmidt K. (Hrsg.), *Münchener Kommentar zum Handelsgesetzbuch*, C.H. Beck, 2023.
21. Drevinskaite J., Mackevičiute S., Sorakaite G., Jankauskaite S., *Peculiarities of CMR Documentation in International Freight*, "Rezekne Academy of Technologies" 2019, DOI: <https://doi.org/10.17770/iss2018.4248>
22. Faghfour M., *International Regulation of Liability for Multimodal Transport*, "WMU Journal of Maritime Affairs" 2006, Vol. 5, DOI:10.1007/BF03195083.
23. Fanam P.D., Nguyen H., Cahoon S., *An Empirical Analysis of the Critical Selection Criteria of Liner Operators: The Perspective of Freight Forwarders*, "International Journal of Shipping and Transport Logistics", 2018, Vol. 10, nos 5/6, DOI:10.1504/IJSTL.2018.10016515.
24. Häberle J., *Das Konzept der Verfassungsbeschwerde und die Entwicklung der Verfassungsgerichtsbarkeit in Deutschland*, "JuristenZeitung (JZ)" 1992.
25. Joost D., Strohn L., Jur D. P.M. (Oxon), Sander V. (Hrsg.), *HGB Komm.*, C.H.Beck, 2024.
26. Jung P., *Handelsrecht*, München 2023.
27. Kmiecik B., *Selected Elements of Roman Law as an Inspiration for a Modern Psychological and Legal Interpretation Regarding Human Responsibility for a Committed Act*, [in:] Tsekhmister Y., Prokopenko O.,
28. Koller I., Drüen K.-D., Kindler P., Huber S., *Handelsgesetzbuch: HGB Kommentar*, München, 2023.
29. Koller I., Kindler P., Roth W.-H., Drüen K.-D. (Hrsg.), *Handelsgesetzbuch, Kommentar*, München 2019.
30. Koller I., *Transportrecht*, München 2013.
31. Krajewska M.A., Kopfer H., *Collaborating Freight Forwarding Enterprises*, "OR Spectr", 2006, vol.28, <https://doi.org/10.1007/s00291-005-0031-2>.
32. Mindur M., Mindur L., *The Influence of the Selected International Organizations on the Development of Transport*, "Scientific Journal of Silesian University of Technology Series Transport", 2023, Vol. 119, DOI:10.20858/sjsutst.2023.119.10.
33. Modern Law for Global Commerce, Proceedings of the Congress of the United Nations Commission on International Trade Law Held on the Occasion of the Fortieth Session of the Commission, Vienna, 9-12 July 2007, New York 2011, 258, https://cisg-online.org/files/commentFiles/UNCITRAL_Modern-Law-for-Global-Commerce_2011.pdf [05.03.2025].
34. Nurwahyudi N., Rimawan E., *Analysis of Customer Satisfaction in Freight Forwarder Industry Using Servqual, IPA and FMEA methods*, "Pomorstvo-scientific Journal of Maritime Research", 2021, Vol. 35(1), DOI:10.31217/p.35.1.12.
35. Parhammehr H.R., Zeajeldi I., *The Role of FIATA Multimodal Transport Bill of Lading in Business Exchange in International Transport*, "Social Sciences", 2016, Vol. 11(12).

36. Poliak M., Salamakhina E., *Comparison of the Multimodal Transport Operator's and a Freight Forwarder's Liability Limit in International Transport*, Case Study, "Scientific Journal on Transport and Logistics", 2023, Vol. 14 (1), DOI: <https://doi.org/10.2478/logi-2023-0007>.
37. Poliak M., Salamakhina E., *Ensuring Fair Compensation: Analyzing and Adjusting Freight Forwarder Liability Limits*, "Logistics", 2024, Vol.8 (2), DOI: <https://doi.org/10.3390/logistics8020042>.
38. Poliak M., Salamakhina E., Lakhmetkina N., Zhuravleva N., *Comparison of Freight Forwarder Liability in Selected Countries of the European Union and Selected Countries of the Commonwealth of Independent States (CIS)*, The 13th International Conference on Automotive Safety (Automotive Safety 2022), "IOP Conference Series: Materials Science and Engineering" 2022, Vol. 1247, DOI:10.1088/1757-899X/1247/1/012033.
39. Ramberg J., *International Commercial Transactions*, 2nd ed., International Chamber of Commerce, New York 2000.
40. Ramberg J., *Unification of the Law of International Freight Forwarding*, "Uniform Law Review" 1998, Vol.3, Issue 1, DOI: <https://doi.org/10.1093/ulr/3.1.5>.
41. Schwonke M. [in:] Haag K. (Hrsg.), *Der Haftpflichtprozess*, 29., völlig neubearbeitete Auflage, München 2024.
42. Shang K.-C., Lu C.-S., *Customer Relationship Management and Firm Performance: An Empirical Study of Freight Forwarder Services*, "Journal of Marine Science and Technology", 2012, vol.20, no.1, DOI: 10.51400/2709-6998.2423.
43. Smeele F., *Legal Conceptualisations of the Freight Forwarder: Some Comparative Reflections on the Disunified Law of Forwarding*, "Journal of International Maritime Law", 2016, Vol. 21 (4).
44. Stojanovic D., Velickovic M., *Freight Forwarding Industry – The Contemporary Role and Development Trends in Serbia*, [in:] Vidović M., Kilibarda M., Zečević S., Radivojević G., Miljuš M., *Proceedings of the 4th Logistics International Conference*, Belgrade, Serbia, 23-25 May 2019.
45. *World Conference on Future Innovations and Sustainable Solutions (in Progress)*, "Futurity Research Publishing", Poland 2024, Vol.1.
46. Zelenika R., Lotric T., Buzan E., *Multimodal Transport Operator Liability Insurance Model*, "Promet-traffic & transportation" 2011, Vol. 23(1), DOI: <https://doi.org/10.7307/ptt.v23i1.146>.
47. Zhao L., *An Analysis of Transport Documents*, [in:] *Current Issues in Maritime and Transport Law*, San Lazzaro 2016.

იპა ზარნაძე*

ალიმენტზე ბავშვის უფლების რეალიზების გამოწვევები კანონმდებლობასა და სასამართლო პრაქტიკაში

სტატია ეთმობა ალიმენტზე ბავშვის უფლების რეალიზების აქტუალურ საკითხებს სამოქალაქო მატერიალური და საპროცესო სამართლის, სამოსამართლეო სამართლის ტერიტორიაზე. გვთავაზობს რეკომენდაციებს აღნიშნული ინსტიტუტის გაძლიერების, ეფექტიანობის გაზრდის თვალსაზრისით.

საკვანძო სიტყვები: ალიმენტი, საალიმენტო შემწეობა, ალიმენტვალდებული პირი, მზრუნველი მშობელი, ბავშვის საუკეთესო ინტერესები, საარსებო მინიმუმი, დროებითი განკარგულება.

1. შესავალი

ბავშვის უფლებების შესახებ კონვენცია (CRC) აღიარებს მშობელთა (და ბავშვის აღზრდელ სხვა პირთა) ძირითად ვალდებულებად, მათი შესაძლებლობებისა და ფინანსური საშუალებების ფარგლებში, უზრუნველყონ ბავშვის განვითარებისათვის საჭირო ცხოვრების პირობები. ასევე განამტკიცებს ბავშვის უფლებას მისი ფიზიკური, გონებრივი, სულიერი, ზნეობრივი და სოციალური განვითარებისათვის საჭირო ცხოვრების დონეზე და მონაწილე სახელმწიფოთა ვალდებულებას უზრუნველყოს იგი. კონვენცია ხაზს უსვამს ხელისუფლების მოვალეობას უზრუნველყოს მშობლების მორალური და სამართლებრივი წახალისება, შეასრულონ ბავშვის წინაშე არსებული საკუთარი ფინანსური ვალდებულება მათი განქორწინებისა და ბავშვის ფაქტობრივი საცხოვრებელი ადგილის მიუხედავად.¹ მოცემულს საფუძვლად უდევს ბავშვის საუკეთესო ინტერესების დაცვის კონცეფცია – ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის ფუნდამენტური პრინციპი, რომელიც ხაზს უსვამს, რომ ბავშვის კეთილდღეობა უნდა იყოს უპირველესი საზრუნავი ბავშვთან დაკავშირებული ნებისმიერი ქმედებისას, რომელიც განხორციელდება სოციალური დაცვის საკითხებზე მომუშავე საჯარო თუ კერძო დაწესებულებების, სასამართლოების, ადმინისტრაციული ან საკანონმდებლო ორგანოების მიერ².

საერთაშორისო აქტების სულისკვეთებას იზიარებს საქართველოს კანონმდებლობა. იგი ბავშვის უფლებათა დაცვას კონსტიტუციურ ღირებულებათა კატეგორიას განაკუთვებს³. და შესაბამისად, სახელმწიფოს ვალდებულად აღიარებს უზრუნველყოს შესაბამისი საკანონ-

* სამართლის დოქტორი, საქართველოს უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, ნიუ ვიჟენ უნივერსიტეტის პროფესორი; თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის მოსამართლე.

¹ გაეროს 1989 წლის 20 ნოემბრის კონვენცია „ბავშვის უფლებების შესახებ“, მუხ. 27. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0>> [15.03.2025], საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 1994 წელს, ძალაში შესვლის თარიღი 02/07/1994.

² მუხ. 3. იქვე. ასევე იხ. ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №14 (2013წ.) „ბავშვის უფლება მისი საუკეთესო ინტერესების უპირატესად გათვალისწინების შესახებ“ <<https://digitallibrary.un.org/record/778523>> [15.03.2025].

³ მუხ.30.2. : დედათა და ბავშვთა უფლებები დაცულია კანონით. იხ. საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 31-33, 24/08/1995 <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>> [15.03.2025].

მდებლო/ინსტიტუციური ჩარჩო ბავშვის უფლებათა, მათ შორის სარჩოზე უფლების, უზრუნველსაყოფად. ამ უკანასკნელის განხორციელების ერთერთი ინსტრუმენტი საქართველოს სამოქალაქო კოდექსით (შემდეგ სსკ) გათვალისწინებული საალიმენტო ვალდებულების ინსტიტუტია⁴. იგი აღიარებს ბავშვის მიმართ ოჯახის წევრთა საალიმენტო ვალდებულებას. ბავშვის უფლება მიიღოს სარჩო განმტკიცდა 2020 წლის ბავშვის უფლებათა კოდექსით (შემდეგ ბუკი)⁵. ალიმენტი ლათინური სიტყვაა და ქართულად საზრდოს, საკვებს ნიშნავს⁶. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსიც ალიმენტის ცნებაში სწორედ მისი მიმღების „რჩენა-აღზრდისათვის“ აუცილებელ სახსრებს მოიაზრებს.⁷

საალიმენტო სამართალს, მსოფლიოს სხვა ქვეყნებისგან განსხვავებით, საქართველოში საკანონმდებლო მოწესრიგების, თუ დოქტრინალურ კვლევის ჩრილში ნაკლებად ეთმობოდა სათანადო ყურადღება⁸. ბუკის მიღებისა /2020წ./ და შესაბამისი საკანონმდებლო ცვლილებების, საზოგადოებრივი ცნობიერების ზრდის ტენდენციის ფონზე, საალიმენტო სამართლის საკანონმდებლო მოწესრიგების გაუმჯობესებისა და სამეცნიერო კვლევების წარმოებისათვის, ალბათ უკვე, ნიადაგი მომზადდა.

ამ მიმართულებით მეტად აქტუალურია ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრაში მეტი ობიექტურობის შემოტანისა და ერთგვაროვნების მიღწევის პრობლემა, და ასევე ალიმენტის თაობაზე გადანყვეტილებათა აღსრულების საკითხი. რიგ ქვეყნებში პირველს ალიმენტის

⁴ აღსანიშნავია, რომ მშობელთა მოვალეობა აღზარდონ შვილები კეთილსინდისიერ მოქალაქეებად და სრულწლოვანებამდე იზრუნონ მათზე ლიეტუვას რესპუბლიკაში კონსტიტუციითაა აღიარებული. იხ. Article 38. The Constitution of the Republic of Lithuania. Adopted by the citizens of the Republic of Lithuania in the Referendum of 25 October 1992 <<https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>> [15.03.2025].

⁵ მუხ.12, 46, 47. კოდექსმა ასევე განმარტა ბავშვის და მშობლის სტატუსი: „ბავშვი – 18 წლამდე არასრულწლოვანი“, „მშობელი – ბავშვის დედა ან/და მამა“ – მუხ. 3.

იხ. საქართველოს კანონი „ბავშვის უფლებათა კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 5004-ის, 20/09/2019, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4613854?publication=4>> [15.03.2025].

ბავშვის უფლებების შესახებ 1989 წლის კონვენციაც ბავშვის ცნებაში მოიაზრებს 18 წლამდე პირს, თუმცა უტოვებს ეროვნულ კანონმდებლობას სრულწლოვანების ასაკის ცვლილების არჩევანს – მუხ. 1.

იხ. გაეროს 1989 წლის 20 ნოემბრის კონვენცია „ბავშვის უფლებების შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0>> [15.03.2025], საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 1994 წელს, ძალაში შესვლის თარიღი 02/07/1994.

⁶ ალიმენტი ლათინური *alere*-დან მოდის და ნიშნავს „საზრდოს“, „*alimentum*“ ტერმინის გამოყენება თარიღდება მე-15 საუკუნით. იურიდიულად ესაა საოჯახო სამართლებრივი ხასიათის ფულადი ვალდებულება და მისი წარმოშობა უკავშირდება ასაკს ან შრომისუუნარობა/მატერიალიურ საჭიროებებს. საფუძველი შეიძლება ყოველთვის არ უკავშირდებოდეს ასაკს. იხ. <<https://www.merriam-webster.com/dictionary/aliment>> [15.03.2025].

ტერმინის ეტიმოლოგიური და ისტორიული წარსულის შესახებ იხ. ასევე *შენგელია რ., შენგელია ე.* საოჯახო სამართალი (თეორია და პრაქტიკა), თბ., 2011, 244-245.

⁷ მუხ.1214, საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 786, 24/07/1997, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/31702?publication=117>> [15.03.2025].

⁸ მოცემულზე ის ფაქტიც მიუთითებს, რომ ალიმენტთან დაკავშირებით, დოქტრინალურ სივრცეში არ ჩატარებულა არსებითი კვლევა ათწლეულების განმავლობაში. აღსანიშნავია 2015 წლისათვის შესრულებული სადისერტაციო ნაშრომი *ჯაფარიძე ქ., მშობლებისა და შვილების პირადი და ქონებრივი ურთიერთობები, სადოქტორო ნაშრომი*“ თსუ, 2015. რომლის ერთერთი თავი შობლებისა და შვილების საალიმენტო ურთიერთობას ეძღვნება.

<https://press.tsu.ge/data/image_db_innova/disertaciebi_samartali/qetevan_jafaridze.pdf> [15.03.2025].

აღსანიშნავია 2022-2023წწ. კვლევები: *ლომთათიძე ე., მამრიკიშვილი ე.*, ბავშვის ალიმენტის დანიშვნა და აღსრულება შედარებით – სამართლებრივი კვლევა, თბ., 2022.

სიჭინავა ე., ილიას სამართლის სახლი, საზოგადოებაზე ორიენტირებული მართლმსაჯულების განხორციელება განქორწინებისა და მამობის დადგენის საქმეებზე დადგენის საქმეებზე, თბ., 2023.

დადგენის ფორმულები და სახელმძღვანელო რეკომენდაციები ემსახურება, მეორესთან მიმართებით კი ითვალისწინებენ სხვადასხვა სახის სანქციებს ნებაყოფლობით გადაუხდელობისათვის⁹.

2022-2023 წწ. ქართულ სამართლებრივ კვლევებში ვკითხულობთ: საქართველოს „სასამართლოები ალიმენტის ოდენობას განსაზღვრავენ სამოქალაქო კოდექსის 1214-ე მუხლით, ზოგადი სტანდარტების საფუძველზე და სასამართლო პრაქტიკაში არამართო ერთგვაროვნების მიღწევას რთული, არამედ, ალიმენტის ოდენობები გადანყვებილობაში ჩნდება სრულიად სპონტანურად, რაიმე ობიექტური კალკულაციის გარეშე“.¹⁰ რასაც დიდწილად მოცემული სფეროს დოქტრინალური კვლევის სიმწირე და საკანონმდებლობის ხარვეზები განაპირობებს.

2. ალიმენტვალდებული პირი

საალიმენტო სამართლებრივი ურთიერთობა ალიმენტვალდებულსა და ალიმენტზე უფლების მქონე პირს შორის კანონის¹¹ საფუძველზე წარმოიშობა და ამ სახის საოჯახო ვალდებულების მიმართ *numerus clausus* პრინციპი (სამოქალაქო კოდექსი ზუსტად განსაზღვრავს შესაბამისი უფლებამოსილების სუბიექტებს) მოქმედებს.

ბავშვის მიმართ პირველი რიგის ალიმენტვალდებული პირი, საქართველოს კანონმდებლობის მიხედვით, მშობელია¹². მაგრამ არ არის განსაზღვრული, რომელია მეორე რიგის ალიმენტვალდებული პირი და/ძმა, თუ ბებია/ბაბუა.¹³ თუმცა მშობელთან მიმართებითაც არ არის

⁹ ლომთათიძე ე., მამრიკიშვილი ე., ბავშვის ალიმენტის დანიშვნა და აღსრულება შედარებით-სამართლებრივი კვლევა, თბ., 2022, 39-75. Herring J., Family Law, 8th ed., University of Oxford, 2017 <https://aghalibrary.com/storage/books/1609407553_AghaLibrary.pdf> [15.03.2025].

¹⁰ იქვე, 31-32.

¹¹ მუხ.1182, 1212, 1219, 1223-1227, 1229.

საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 786, 24/07/1997, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/31702?publication=117>> [15.03.2025].

¹² მუხ.1197, 1198, 1212-1214, იქვე.

¹³ იხ. მუხ.1223, 1225, იქვე

გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის 1606-ე მუხლი მიუთითებს რჩენაზე ვალდებულ პირთა უფლებათა რიგითობას და განმარტავს: 1. შთამომავლები ვალდებულნი არიან რჩენაზე აღმავალი ხაზით ნათესავების უპირატესად. 2. შთამომავლებსა და აღმავალი ხაზით ნათესავებს შორის უფრო ახლო ნათესავები პასუხს აგებენ შორეულ ნათესავებზე უპირატესად. 3. რამდენიმე თანაბრად ახლო ნათესავი პასუხს აგებს თავისი შემოსავლებისა და ქონებრივი მდგომარეობის პროპორციულად. მშობელი, ვინც ახორციელებს არასრულწლოვანი დაუქორწინებელი შვილის მიმართ მზრუნველობას, ბავშვის რჩენაში თანამონაწილეობის ვალდებულებას ასრულებს, როგორც წესი, ბავშვის მოვლისა და აღზრდის გზით.

1609 მუხლი – რჩენაზე უფლებამოსილი რამდენიმე პირის უფლებათა რიგითობა – ითვალისწინებს შემდეგ წესს: (1) თუ სახეზეა რჩენაზე უფლებამოსილი რამდენიმე პირი და რჩენაზე ვალდებულ პირს არ შეუძლია ყველა მათგანისათვის სარჩოს გადახდა, მოქმედებს შემდეგი რიგითობა: 1. არასრულწლოვანი დაუქორწინებელი შვილები და შვილები §1603 მე-2 ნაწილის მე-2 წინადადების გაგებით. 2. მშობლები, რომლებიც შვილის მიმართ მზრუნველობის გამო უფლებამოსილნი არიან რჩენაზე ან უფლებამოსილნი იქნებოდნენ აღნიშნულზე განქორწინების შემთხვევაში, ასევე მეუღლეები და განქორწინებული მეუღლეები ხანგრძლივადიანი ქორწინების შემთხვევაში; თუ დგინდება, რომ ქორწინება იყო ხანგრძლივადიანი, გასათვალისწინებელია ასევე უარყოფითი შედეგები §1578ბ 1-ლი ნაწილის მე-2 და მე-3 წინადადებების გაგებით, 3. მეუღლეები და განქორწინებული მეუღლეები, რომლებიც არ მიეკუთვნებიან №2-ში მითითებულ პირებს, 4. შვილები, რომლებიც არ მიეკუთვნებიან №1-ში მითითებულ პირებს, 5. შვილიშვილები და შორეული შთამომავლები, 6. მშობლები, 7. აღმავალი ხაზის შორეული ნათესავები; ამ უკანასკნელთა შორის უახლოესი ნათესავები ვალდებულნი არიან შორეულების უპირატესად.

გამოკვეთილი საქართველოს კანონმდებლობით რომელი მშობელია ალიმენტვალდებული პირი. ასეთად უნდა მივიჩნიოთ მშობელი, რომლის საცხოვრებელი ადგილიც არ ითვლება ბავშვის საცხოვრებელ ადგილად სასამართლოს გადანყვეტილებით ან მხარეთა შეთანხმებით. მხედველობაში მისაღებია ისიც, რომ როდესაც არ არის სასამართლო გადანყვეტილება შვილის საცხოვრებელ ადგილის განსაზღვრის შესახებ, ბავშვი შეიძლება ორივე მშობელთან ატარებდეს მეტ/ნაკლებად თანაზიარ დროს. ხომ არ უნდა გვექონდეს მართლაც ცნებები „არათანამცხოვრები მშობელი“ (რომლის საცხოვრებელი ადგილიც არ წარმოადგენს ბავშვის საცხოვრებელს სასამართლო გადანყვეტილების /მხარეთა შეთანხმების საფუძველზე, ან რომელთანაც ბავშვი წლის განმავლობაში გარკვეული რაოდენობის დღეებს ატარებდეს და რომელიც არ ითვლება მზრუნველ მშობლად), „მზრუნველი მშობელი“.

ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობით ალიმენტის გადახდის ვალდებულება არის ე. წ. არათანამცხოვრები მშობლის ვალდებულება. არათანამცხოვრებ მშობელს წარმოადგენს მშობელი თუ: ა) ის არ ცხოვრობს იმავე ოჯახში, სადაც ბავშვი; და ბ) ბავშვი ცხოვრობს იმ პირთან, რომელიც მასთან მიმართებაში განისაზღვრება, როგორც მზრუნველი პირი. მშობელი „არათანამცხოვრებად“ ჩაითვლება მაშინაც, როდესაც ის ფაქტობრივად 152 ან მეტ დღეს ატარებს ბავშვთან. მშობელი თუ არ არის „მზრუნველი მშობელი“ სამართლის მიზნებისთვის, მაშინ ის ვალდებულია, იხადოს ალიმენტი, მიუხედავად იმისა, რომ ბავშვი შეიძლება წლის თითქმის ან ზუსტად ნახევარს ატარებდეს მასთან. თუ ორივე მშობელი ჩაითვლება „მზრუნველ მშობლად“ და თანაბრად გაიყოფს ბავშვზე ზრუნვას, რაც კანონით დასაშვებია, მაშინ ალიმენტის საკითხი არ დგება და არავინ გადაიხდის ალიმენტს. და თუ მშობლები იყოფენ ზრუნვას ბავშვზე, ერთ-ერთი მშობელი მაინც ჩაითვლება „არათანამცხოვრებ მშობლად“, თუ მეორე მშობელი შეძლებს ბავშვის რჩენის სამსახურისთვის იმის დამტკიცებას, რომ ის მეტად ზრუნავს ბავშვზე („ზრუნვის განაწილება“ მტკიცების საგანს წარმოადგენს და მასზეა დამოკიდებული ალიმენტის მიზნებისთვის „არათანამცხოვრები“ ან „მზრუნველი მშობლის სტატუსი“)¹⁴.

დღეისათვის საქართველოს სასამართლო პრაქტიკით ალიმენტვალდებულ პირად ის მშობელი განიხილება, რომლის საცხოვრებელი ადგილიც არ ითვლება ბავშვის საცხოვრებელ ადგილად¹⁵ – თუმცა კანონმდებლობიდან მოცემული პირდაპირ არ იკითხება. და თუ მშობლები არ შეთანხმებულან საცხოვრებელ ადგილზე და იგი სადავოა, ამ უკანასკნელის გადანყვეტამდე სასამართლო ვერ იმსჯელებს ალიმენტის გადახდის დაკისრებაზე.

იხ. German Civil Code. in the version promulgated on 2 January 2002 (Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt] I page 42, 2909; 2003 I page 738), last amended by Article 1 of the Act of 10 August 2021 (Federal Law Gazette I p. 3515

<https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p6331> [15.03.2025].

¹⁴ გაერთიანებული სამეფოს კანონმდებლობა. Child Support Act 1991. Meaning of certain terms used in this Act <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/48/enacted>> . [15.03.2025], The Child Support Maintenance Calculation Regulations 2012, Regulation 50, “Parents treated as non-resident parent in shared care cases” <<https://www.legislation.gov.uk/uksi/2012/2677/contents/made>> [15.03.2025],

აღნიშნული ცნებების მნიშვნელობას ხაზს უსვამს ისიც, რომ ბოლო ათწლეულების მანძილზე დაბადებულ ბავშვთა რიცხვი, რომელთა მშობლები ერთად არ ცხოვრობენ, თითქმის სამჯერ გაიზარდა. *Seltzer J. A., Meyer D.R., Child Support and Children's Well-Being.*

<https://evidence2impact.psu.edu/wp-content/uploads/2023/05/s_wifis06c02.pdf> [15.03.2025].1,2.

¹⁵ მაგ., თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2024 წლის 11 ოქტომბრის განჩინებასაქმეზე №23/5467-24 .

სსკ-ის მიხედვით, ბავშვის უფლება ალიმენტზე პირველ რიგში რეალიზდება მშობლის მიერ, და იგია ასევე დამატებითი ხარჯების ანაზღაურების მოვალეობის სუბიექტი. ამასთან, სსკ-ის 1215-ე მუხლი (მშობელს, რომელიც ალიმენტს უხდის არასრულწლოვან შვილებს, შეიძლება დაეკისროს მონაწილეობა დამატებით ხარჯებში, რომლებიც გამონაკვეთულია განსაკუთრებული გარემოებებით (ბავშვის მძიმე ავადმყოფობით, დასახიჩრებით და სხვა.)) ბავშვის დამატებითი ხარჯის მოთხოვნის უფლების წარდგენას მხოლოდ მშობლის მიმართ ითვალისწინებს, რაც საკანონმდებლო ხარვეზად უნდა მივიჩნიოთ. და დამატებითი ხარჯის გაღების მოვალეობა შესაბამისი რიგის ალიმენტგაღებულ პირის კუთვნილებაა. ეს ხარვეზი სამოსამართლეო სამართლითაც შესაძლოა შეიცვას, თუმცა ეს თავისთავად საუკეთესო გამოსავალი არ არის.

3. მხარეთა მატერიალური მდგომარეობის შესწავლა – ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის წინაპირობა

იმ ქვეყნებში სადაც ალიმენტს ადგენს სასამართლო, მახასიათებელია მისწრაფება მისი ოდენობის განსაზღვრაში მეტი ობიექტურობის შემოტანის და ერთგვაროვნების მიღწევის. რასაც ემსახურება ალიმენტის დადგენის ფორმულები და სახელმძღვანელო რეკომენდაციები. ამ უკანასკნელთათვის ამოსავალია ორივე მშობლის შემოსავალის შესახებ ინფორმაცია, რათა ბავშვისათვის შესაბამისად დაანგარიშდეს ალიმენტის ოდენობა¹⁶.

საქართველოს კანონმდებლობაც ითვალისწინებს მშობელთა მატერიალური მდგომარეობის შესწავლას ალიმენტის განსაზღვრის წინაპირობად – სსკ-ის მუხ. 1214: ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისას, სასამართლო მხედველობაში იღებს როგორც მშობლების, ისე შვილის რეალურ მატერიალურ მდგომარეობას. და მოცემული სავალდებულო წინაპირობად უნდა იქნეს განხილული სასამართლო დავის დროს, რაც მოიაზრებს სასამართლოს მოვალეობას დაადგინოს იგი. მოცემულის ინსტრუმენტი კი სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის (შემდეგ სსსკ)¹⁷ 354.1. მუხლია: სასამართლოს შეუძლია თავისი ინიციატივით განსაზღვროს დასადგენ გარემოებათა წრე და მხარეთა ახსნა-განმარტების შემდეგ თვითონ გამოითხოვოს მტკიცებულებები, რომლებზედაც მხარეებს არ მიუთითებიათ. ეს წესი უფრო აქტიური ფორმითაა წარმოდგენილი ზოგიერთ სხვა ქვეყანაში: უელსისა და ინგლისის კანონმდებლობით ბავშვის ალიმენტის სამსახურს გააჩნია საგამოძიებო სამსახური უფლებამოსილი, შესაბამისი საფუძვლების არსებობისას, გამოიკვლიოს პირის ნამდვილი შემოსავალი, როგორც მისი, ისე სხვა პირის, მაგალითად დამსაქმებლის, საკუთრებაში არსებულ შენობებში შესვლით და ინფორმაციის ადგილზე შეგროვებით. მსგავსი ინსტიტუტია გათვალისწინებული აშშ-ს ზოგიერთ შტატში სოციალური სამსახურის სპეციალურ წარმომადგენლის მომკვლევის სახით¹⁸.

¹⁶ Herring J., Family Law, Eighth Edition. University of Oxford, 2017. 202-214.
<https://aghalibrary.com/storage/books/1609407553_AghaLibrary.pdf> [15.03.2025]; Family Law Handbook. Canadian Judicial Council, 21-26,
<<https://cjc-ccm.ca/sites/default/files/documents/2021/Family%20Handbook%20-%20ENGLISH%20MASTER%20FINAL%202021-03-30.pdf>>[15.03.2025].

¹⁷ ლომთათიძე ე., ალიმენტის განსაზღვრა და აღსრულება – საუკეთესო პრაქტიკის კვლევა, თბ., 2022, 5.
საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 1106, 14/11/1997, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29962?publication=149>>[15.03.2025].

¹⁸ Herring J., Family Law, Eighth Edition. University of Oxford, 2017. 619-620.

ალიმენტის ოდენობის განმსაზღვრელი ფუძემდებლური ნორმა – სსკ მუხ. 1214 – ადგენს: ალიმენტის ოდენობას სასამართლო განსაზღვრავს გონივრული, სამართლიანი შეფასების საფუძველზე, შვილის ნორმალური რჩენა-აღზრდისათვის აუცილებელ მოთხოვნათა ფარგლებში.

საქართველოს სასამართლო პრაქტიკის მიმართ ზოგჯერ ისმის არც თუ უსაფუძვლო კრიტიკა: საქართველოში გამოკვეთილია ალიმენტის თანხის ოდენობის კალკულაციასთან დაკავშირებული პრაქტიკის არაერთგვაროვნება, ზოგჯერ პირობითი და ბუნდოვანია ის წესი, რომელსაც სასამართლო იყენებს ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისას.¹⁹ ამ ხარვეზის შესავსებად მოცემული კანონმდებლობის გათვალისწინებით, სასამართლოებმა, სსკ-ის შემოღნიშნულ 1214-ე მუხლთან ერთად, უნდა იხელმძღვანელონ ბუკ-ის 81-ე მუხლით. ეს უკანასკნელი ადგენს საუკეთესო ინტერესებისთვის უპირატესობის მინიჭების პრინციპის დაცვის ჭრილში სასამართლო გადაწყვეტილების დასაბუთებულობის სტანდარტს.

ბუკ-ის 81-ე მუხლი ეხება ბავშვთან დაკავშირებულ ყველა სახის სამოქალაქო დავაზე მისაღებ გადაწყვეტილებას, ისევე როგორც სსსკ-ის 354-ე მუხლი. თუმცა გვხვდება სალიმენტო დავის საქმეები, სადაც პირველი ინსტანციის სასამართლოს არა აქვს გამოყენებული მოცემული ნორმა, ან გამოყენებული აქვს მხოლოდ მოპასუხის შემოსავლების დასადგენად. რადროსაც სააპელაციო პალატა, სააპელაციო საჩივრის განხილვის დროს, საკუთარი ინიციატივით, გამოითხოვს სსიპ შემოსავლების სამსახურიდან ინფორმაციას როგორც მოსარჩელის, ისე მოპასუხის შემოსავლების შესახებ, და ამავე დროს როგორც სარჩელის აღძვრის შემდგომი ისე, სარჩელის აღძვრამდე გასული პერიოდისთვისაც (გონივრული წარსული პერიოდი), რათა მხარეთა ფინანსური პოტენციალის, საშუალო მატერიალური მდგომარეობის შესახებ სრული სურათი იყოს წარმოდგენილი²⁰.

ამდენად, მხარდასაჭერია ალიმენტის გადახდევინების საქმეებზე შესაგებლის წარმოდგენის შემდგომ ან ამისათვის გათვალისწინებული ვადის გასვლისთანავე, სასამართლოს ინიციატივით, შესაბამისი განჩინების ზეპირი მოსმენით ან ზეპირი მოსმენის გარეშე მიღების წესითა და სსსკ-ის 83-ე მუხლის მოთხოვნათა²¹ დაცვით საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მმართველობის სფეროში შემავალ სსიპ შემოსავლების სამსახურიდან ორივე მხარის შემოსავლების შესახებ ცნობების გამოთხოვის ერთგვაროვანი პრაქტიკა. აღნიშნული წესით, საქმის კონკრეტული გარემოებების გათვალისწინებით, სასამართლოს შეუძლია სხვა დაწესებულებებიდანაც, მხარეთა ქონებრივი მდგომარეობის შესახებ გამოითხოვოს ინფორმაცია (მაგალითად საბანკო სექტორიდან მხარეთა ანგარიშებზე არსებული თანხების/ბრუნვის ისტორიის თაობაზე და სხვ.). ამგვარი პრაქტიკა სრულად გამომდინარეობს კანონმდებლობიდან და ხელს შეუწყობს სამართალწარმოების სისწრაფეს და მოქნილობას ამ კატეგორიის დავებზე.

<https://aghalibrary.com/storage/books/1609407553_AghaLibrary.pdf> [15.03.2025].

ლომთათიძე ე., მამრიკიშვილი ე., 'ბავშვის ალიმენტის დანიშვნა და აღსრულება შედარებით – სამართლებრივი კვლევა, თბ., 2022, 5-7; ლომთათიძე ე., ალიმენტის განსაზღვრა და აღსრულება – საუკეთესო პრაქტიკის კვლევა, თბ., 2022, 4-7.

¹⁹ ლომთათიძე ე., ალიმენტის განსაზღვრა და აღსრულება – საუკეთესო პრაქტიკის კვლევა, თბ., 2022, 31-32.

²⁰ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2025 წლის 17 იანვრის განჩინება საქმეზე №2ბ/2512-24, თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2022 წლის 27 იანვრის განჩინება საქმეზე №2ბ/4704-21.

²¹ სასამართლოს მიერ საკუთარი ინიციატივით საკითხის თაობაზე მხარეებისათვის წინასწარი შეტყობინებისა და მოსაზრების წარმოდგენის უფლების მინიჭების წესის დაცვის შესახებ მოთხოვნა.

სასამართლოს შეუძლია თავისი ინიციატივით მტკიცებულებების გამოთხოვა, მაგრამ ეს არ გულისხმობს მტკიცების ტვირთისაგან მხარეთა სრულად გათავისუფლებას და არც ასეთი ტენდენცია უნდა შეიქმნას. სააპელაციო პალატის მაგალითი, იმას მიუთითებს, რომ პალატამ საქმის ხელახლა პირველ ინსტანციაში განსახილველად უკან დაბრუნების გზას არჩია არსებითი განხილვით საბოლოო გადაწყვეტილების თავად მიღება სამართალწარმოების ეკონომიურობის და სისწრაფის პრინციპზე დაყრდნობით. და ისიც აღსანიშნავია, რომ მხოლოდ სსსკ-ის 354-ე მუხლის ზემოაღნიშნული წესით გამოყენება, რა თქმა უნდა, სრულად ვერ ჭრის იმ პრობლემას, რაც ალიმენტვალდებული პირის შემოსავლების დამტკიცებაში გამოიხატება.

სასამართლო ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისას ეყრდნობა მხოლოდ ე.წ. ოფიციალური შემოსავლების წყაროებს და იმ შემთხვევაში, როდესაც მოპასუხე არაფორმალურადაა დასაქმებული და ამის შესახებ უთითებს მოსარჩელე, სასამართლო ვერ იკვლევს მის ფაქტობრივ მატერიალურ მდგომარეობას. ასეთ დროს თავად მხარემ უნდა გამოიჩინოს ინიციატივა და მიმართოს სახელმწიფოს იმ სამსახურებს, რომელიც ფინანსურ დარღვევებს იძიებს. კანონმდებლობიდან გამომდინარე ვერ შეითავსებს სამოქალაქო დავის განმხილველი სასამართლო საგამოძიებო ფუნქციას. დასაფიქრებელია, სხვა ქვეყნებში მოქმედი სოციალურ სამსახურებთან არსებული ზემო აღნიშნული ე.წ. მომკვლევის სამსახურის ამოქმედება საალიმენტო დავებისათვის.

4. ალიმენტის ოდენობა და ალიმენტვალდებულის მატერიალური მდგომარეობის მიმართება

ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისას ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს მშობლის შესაძლებლობები (სსკ-ის 1198-ე, 1212-ე, 1214-ე, 1221-ე მუხლები). ეს კი გულისხმობს ალიმენტის ოდენობის გონივრულ და სამართლიან შესაბამისობას მშობლების ფინანსურ მდგომარეობასთან. ეს უკანასკნელი მოიაზრებს დასაქმების და სტაბილური შემოსავლის არარსებობის ფაქტის გათვალისწინებასაც. „თუმცა მშობლის უმუშევრობისა და სტაბილური შემოსავლის არარსებობის შემთხვევაშიც, უნდა განისაზღვროს ალიმენტის ის მინიმალური ოდენობა, რაც საჭიროა არასრულწლოვანის რჩენისა და აღზრდისთვის.“²² ბავშვის უფლებების შესახებ კონვენციის პრეამბულა უთითებს, რომ „ბავშვი, მისი ფიზიკური და გონებრივი სიმწიფის გამო საჭიროებს სპეციალურ დაცვას და ზრუნვას, მათ შორის სათანადო სამართლებრივ დაცვას, როგორც დაბადებამდე, ისე დაბადების შემდეგ“²³. „სპეციალური დაცვის“ აუცილებელ ერთ-ერთ კომპონენტად კონვენცია განიხილავს არასრულწლოვანის სოციალურ უფლებას, რომელიც ამავე კონვენციით აღიარებულ „საუკეთესო ინტერესების“ ქოლგის ქვეშ თავსდება და სახელმწიფო ვალდებულია, უზრუნველყოს ბავშვი ისეთი დაცვითა და ზრუნვით, როგორიც საჭიროა მისი კეთილდღეობისათვის.²⁴ ამასთან, სახელმწიფო უნდა ითვალისწინებდეს ბავშვის მშობლების, მეურვეების ან კანონით მისთვის პასუხისმგებელი სხვა პირების უფლებებსა და მოვალეობებს, და ამ მიზნით უნდა მიმართავდეს ყველა შესაბამის

²² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განჩინება 09.11.2022წ. №ს- 1072-2022. <<http://prg.supremecourt.ge/default.aspx>> [15.03.2025].

²³ გაეროს 1989 წლის 20 ნოემბრის კონვენცია „ბავშვის უფლებების შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0>> [29.01.2024], საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 1994 წელს, ძალაში შესვლის თარიღი 02/07/1994.

²⁴ მუხ. 26, იქვე.

საკანონმდებლო და ადმინისტრაციულ ზომას. არასრულწლოვანის დაცვის (მათ შორის, სოციალური დაცვის) საერთაშორისო ნორმის იმპლემენტაცია ეროვნულ დონეზე სხვადასხვა საკანონმდებლო აქტებშია ასახული, რომელთაგან ერთ-ერთს, სამოქალაქო კოდექსის ნორმები წარმოადგენს. „ერთ-ერთს“ რადგან, სამწუხაროდ სახელმწიფოს არა აქვს გათვალისწინებული ამ მოვალეობის მეორე ასპექტი, თავად უზრუნველყოს ბავშვის უფლება საჩოზე, როცა მშობელს არ აქვს ამის რესურსი ან არ ასრულებს ამ მოვალეობას.

სსკ-ის 1212-ე მუხლში ასახულია მშობელთა სოციალური ვალდებულება. და ალიმენტი, სამართლებრივი თვალსაზრისით წარმოადგენს მინიმალურ მატერიალურ დაცვას იმ პირისა, რომელიც საჭიროებს ზრუნვას.

ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის კონტექსტში საკასაციო პალატამ განმარტა: სსკ-ის 1214-ე მუხლის ფარგლებში სასამართლომ, ერთი მხრივ, უნდა დაადგინოს ბავშვთა ის მატერიალური აუცილებლობანი, რომლებიც მათი რჩენა-აღზრდის საკითხს მეტ-ნაკლებად უზრუნველყოფს, ხოლო, მეორე მხრივ, გადაწყვეტილება უნდა იყოს აღსრულებადი, კერძოდ, ალიმენტვალდებულმა პირმა რეალურად უნდა შეძლოს დაკისრებული თანხის გადახდა. ამასთან, მართალია, კანონმდებლობით დაწესებულია მშობლების მიერ შვილების რჩენის მოვალეობა, რაც ალიმენტის გადახდის მოვალეობასაც მოიცავს, მაგრამ კანონმდებელი არასრულწლოვანის სასარგებლოდ დასაკისრებელი ალიმენტის მინიმალურ ზღვრულ ოდენობას არ ადგენს²⁵. შესაბამისად, ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისას სასამართლომ უნდა იმოქმედოს დისკრეციის ფარგლებში და ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში, საქმის გარემოებათა შეფასებით, უნდა დაადგინოს ალიმენტის გონივრული და სამართლიანი ოდენობა. გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება შვილის ნორმალური რჩენა-აღზრდისათვის აუცილებელ მოთხოვნებს. ამასთან, ალიმენტის ოდენობის დადგენისას უნდა შეფასდეს მშობლების რეალური ფინანსური შესაძლებლობები, სარჩენი ბავშვის ასაკი, ჯანმრთელობის მდგომარეობა, მისი საჭიროებანი, თითოეული მშობლის კმაყოფაზე მყოფ პირთა რიცხვი და სხვა ობიექტური გარემოებები. როგორც განმარტა სასამართლომ:

ალიმენტის დაკისრება არ უნდა ატარებდეს მხოლოდ ფორმალურ ხასიათს, ის უნდა იყოს ეფექტური და ქმედითი ღონისძიება, რომელიც რეალურად უზრუნველყოფს ბავშვის განვითარებისთვის საჭირო და აუცილებელი პირობების შექმნას²⁶.

5. ალიმენტის არაფორმალური ხასიათი

მხარისათვის ალიმენტის გადახდის დაკისრება არ უნდა ატარებდეს ფორმალურ ხასიათს. არ გვექნება მხოლოდ ფორმალურ ხასიათი, როდესაც გამოკვეთილი იქნება ბავშვის აღზრდისათვის აუცილებელი მეტი წილი კომპონენტები. შესაბამისად ადგილი უნდა ჰქონდეს ბუკ-ით აღიარებული უფლებების განხორციელების ხელშეწყობას. კერძოდ ნათელი უნდა

²⁵ ალიმენტის ოდენობის მინიმალურ ზღვარს ითვალისწინებდა ლიეტუვას კანონმდებლობა, რომლის მიხედვით იგი არ უნდა ყოფილიყო ყოველწლიურად განსაზღვრული მინიმალური ხელფასის ნახევარზე ნაკლები შდრ.ლომთათიძე ე., მამრიკიშვილი ე., 'ბავშვის ალიმენტის დანიშვნა და აღსრულება შედარებით – სამართლებრივი კვლევა', თბ., 2022, 80-81.

²⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2011 წლის 27 ივნისის განჩინება საქმეზე №ას-58-49-2011, 2017 წლის 17 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე №ას-1141-1061-2017, 2020 წლის 25 თებერვლის განჩინება საქმეზე №ას-1355-2019, 2020 წლის 13 მარტის განჩინება საქმეზე №ას-1301-2019.

იყოს იმ ხარჯის გათვალისწინება, რაც უზრუნველყოფს კვებას, ფიზიკური განვითარებას /სპორტული აქტივობის უფლება/, შემეცნებით განვითარებას /კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებებში მონაწილეობა/ დასვენების უფლებას, განათლების უფლებას და ამ ასაკის ბავშვისათვის საჭირო სამედიცინო მეთვალყურეობას.

აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ხშირად თავად მოსარჩელე და ზოგიერთ შემთხვევაში სასამართლოც ალიმენტის მოთხოვნას დამატებითი ხარჯის მოთხოვნისაგან არ მიჯნავს. სსკ-ის 1215-ე მუხლის თანახმად, მშობელს, რომელიც ალიმენტს უხდის არასრულწლოვან შვილებს, შეიძლება დაეკისროს მონაწილეობა დამატებით ხარჯებში, რომლებიც გამონვეულია განსაკუთრებული გარემოებებით (ბავშვის მძიმე ავადმყოფობით, დასახიჩრებით და სხვა). მუხლი წარმოადგენს საგამონაკლისო ნორმას, და დამატებით ხარჯს არა აქვს ალიმენტის მსგავსი განგრძობადი ხასიათი. ალიმენტისაგან, როგორც მშობლის უპირობო ვალდებულები-საგან, განსხვავებით, რომელიც არ მოითხოვს შვილის სპეციალური საჭიროების ადდასტურე-ბას, დამატებით ხარჯებში მონაწილეობის ვალდებულება წარმოიშობა მხოლოდ განსაკუთრე-ბულ შემთხვევებში. მართალია, დამატებით ხარჯებში მონაწილეობა ალიმენტთან პირდაპირ დაკავშირებული არ არის, თუმცა სასამართლომ უნდა გაითვალისწინოს დაკისრებული ალი-მენტის ოდენობაც. მართალია, საერთო წესის მიხედვით, დამატებით ხარჯებში მონაწილეო-ბას ერჯერადი ხასიათი გააჩნია, თუმცა საჭიროების მიხედვით, შესაძლებელია მშობელს და-მატებით ხარჯებში მონაწილეობა დაეკისროს პერიოდული გადახდის სახით გარკვეული დროის განმავლობაში. თუკი ბავშვის ჯანმრთელობის მდგომარეობა ამას მოითხოვს, შესაძ-ლებელია დამატებით ხარჯები განისაზღვროს ყოველთვიურად, ბავშვის მიერ სრულწლოვა-ნების მიღწევამდე ან მანამდე მდგომარეობის სხვაგვარად შეცვლამდე.²⁷

სააპელაციო ინსტანციამ ერთერთ საქმეზე პირველი ინსტანციის სასამართლოს გა-დანყევტილებით მოპასუხისათვის ალიმენტის სახით დაკისრებული თანხის ოდენობა (750 ლარი) უცვლელი დატოვა, თუმცა შეცვალა სასარჩელო მოთხოვნისა და მის საფუძვლად მი-თითებული გარემოებების სამართლებრივი შეფასება და გამიჯნა არასრულწლოვნის ყოველ-თვიური საჭიროებები (კერძოდ რომელი საჭიროება განეკუთვნება საალიმენტო ვალდებულე-ბას და რომელი დამატებით ხარჯებს), ამ თანხის ფარგლებში მოპასუხეს დააკისრა ამ თანხის ნაწილი (500 ლარი) ალიმენტის სახით და ნაწილი (250 ლარი) დამატებითი ხარჯის სახით. აღ-ნიშნული განჩინებით სააპელაციო პალატამ განმარტა: ბავშვის ჯანმრთელობიდან გამომდი-ნარე სპეციალური საჭიროებები, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ფაქტობრივად განგრძობადი და ყოველთვიური ხასიათისაა, თავისი არსით, არა საალიმენტო, არამედ დამატებითი ხარჯე-ბის კატეგორიას მიეკუთვნება. მით უფრო იმის მხედველობაში მიღებით, რომ ზოგიერთი აქ-ტივობა მაგალითად, ცეკვა, ცურვა ან ტანვარჯიში, რაც ჩვეულებრივ საალიმენტო ვალდებუ-ლებად განიხილება, კონკრეტულ შემთხვევაში, ბავშვის ჯანმრთელობის მდგომარეობიდან გამომდინარე, სამედიცინო რეკომენდაციას წარმოადგენს, რის გამოც დამატებით ხარჯებად უნდა იქნას განხილული. აღნიშნული მოსაზრებიდან გამომდინარე, სააპელაციო სასამარ-თლომ დაასკვნა, რომ მამისათვის გასაჩივრებული გადაწყვეტილებით დაკისრებული ყოველ-თვიური თანხა არასრულწლოვნის სასარგებლოდ მოიცავს ალიმენტს და დამატებით ხარ-

²⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2018 წლის 11 ივლისის განჩინება საქმეზე №ას-733-733-2018
საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 10 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე №ას-907-2023

ჯებს²⁸. სააპელაციო სასამართლოს მსჯელობა გაიზიარა საქართველოს უზენაესმა სასამართლომა²⁹.

6. საალიმენტო ვალდებულებასთან ალიმენტვალდებული პირის სხვა ფინანსური ვალდებულებების მიმართება

შვილების რჩენის ვალდებულება უპირობო ხასიათისაა და იმის გამო, რომ შრომისუნარიან მშობელს არ გააჩნია სტაბილური მატერიალური შემოსავალი, იგი არ შეიძლება გათავისუფლდეს შვილის რჩენის ვალდებულებისაგან³⁰. ე.წ. საშეღავათო გარემოებად არ განიხილება საკრედიტო ვალდებულების არსებობა. მოცემული ემსახურება ალიმენტის არაფორმალური ხასიათის უზრუნველყოფასაც.

საალიმენტო სარჩელზე შედაგება მოპასუხის მხრიდან ხშირად ხორციელდება საკრედიტო ვალდებულებაზე მითითებით. და მასზე აპელირებით მოპასუხე ითხოვს საალიმენტო ვალდებულებაზე შეღავათს.

სამოქალაქო საქმეზე, სადაც ორი არასრულწლოვანის მეურვედ დანიშნული ბებია (მეურვეობის ფაქტობრივი საფუძველი: დედის გარდაცვალება და მამისათვის მშობლის უფლების შეზღუდვა) ალიმენტს ითხოვდა მამისაგან, და ეს უკანასკნელი აპელირებდა საკრედიტო ვალდებულებაზე (რომლის უზრუნველსაყოფად დატვირთული იყო იპოთეკით მისი კუთვნილი უძრავი ქონება) საკასაციო სასამართლომ გაიზიარა სააპელაციო პალატის დასკვნა იმის შესახებ, რომ მართალია, მოპასუხეს ოფიციალურად შემოსავალი არ უფიქსირდება, მაგრამ მის სახელზე რეგისტრირებული უძრავი ნივთები და იპოთეკა მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ მას გარკვეული შემოსავალი აქვს და უნდა გადახდეს ალიმენტი. სადავო ალიმენტის ოდენობაზე გავლენას ვერ მოახდენს მამის მიერ ყოველთვიურად კრედიტის დასაფარად დადგენილი გადასახადის გადახდა. და მოპასუხის საკრედიტო ვალდებულებას, არასრულწლოვანი შვილის მიმართ არსებულ საალიმენტო ვალდებულებებთან შედარებით, უპირატესი მნიშვნელობა არ უნდა მიენიჭოს. მოპასუხის საკრედიტო ვალდებულებები, როგორც დროებითი მოვლენა, ალიმენტის ოდენობაზე გავლენას ვერ მოახდენს, მით უფრო, რომ საბანკო ვალდებულებათა არსებობა მის გადახდისუნარიანობაზე მეტყველებს³¹.

7. მზრუნველი მშობლის როლის გათვალისწინება ალიმენტის დადგენისას

ალიმენტის განსაზღვრისას, სხვა გარემოებებთან ერთად, მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული თანამცხოვრები მშობლის როლი, რაც მოიაზრებს სწორედ რჩენისათვის საჭირო ფულადი თანხის განაწილების თანაბრობის წესიდან გადახვევას ალიმენტის დაკისრების დროს. მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული, რომ მშობელს და ხშირად საქართველოში ასეთს ქალები წარმოადგენენ, რომელთაც ცხოვრობს ბავშვი, უფრო მეტი ხარჯის/რესურსის განევა უწევს და ეს არ არის მხოლოდ ფულადი თანხა. თანამცხოვრები მშობლის გონებ-

²⁸ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2024 წლის 26 თებერვლის განჩინება საქმეზე №ბ/566-23.

²⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 05 ივლისის განჩინება საქმეზე №ას-449-2024.

³⁰ იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2011 წლის 27 ივნისის №ას-58-49-2011 გადაწყვეტილება, 2017 წლის 17 ოქტომბრის №ას-1141-1061-2017, 2020 წლის 25 თებერვლის №ას-1355-2019 და 2020 წლის 13 მარტის №ას-1301-2019 განჩინებები).

³¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2022 წლის 09 ნოემბრის განჩინება საქმეზე №ას-1072-2022.

რივი, ფსიქოლოგიური და დროის რესურსის მხედველობაში მიღებაა საჭირო, რის ხარჯზეც მას საკუთარი თავის რეალიზებისა თუ დამატებითი შემოსავლის მისაღებად რესურსი აკლდება.

8. საარსებო მინიმუმის მაქსიმალური ოდენობა – ალიმენტის მინიმალური ზღვარი

საქართველოს კანონმდებლობა და იურიდიული ლიტერატურა არ იცნობს ალიმენტის ფორმულას – მისი გამოანგარიშების წესს. ასეთი ფორმულა-რეკომენდაციები ბევრი ქვეყნისათვის არის ცნობილი³². ამ ხარვეზის გარკვეულწილად შესავსებად, ბოლო წლებში, სასამართლო ალიმენტის ოდენობის დადგენისათვის დამხმარე ინსტრუმენტად საარსებო მინიმუმის ინსტიტუტს იყენებს. საარსებო მინიმუმი ის მინიმალური ზღვარია, საიდანაც სასამართლომ „ფიქრი უნდა დაიწყოს“ ალიმენტის ოდენობაზე. მოცემული საარსებო მინიმუმის ცნებიდან და მიზნიდან გამომდინარეობს.

საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების წესის შესახებ საქართველოს კანონიდან გამომდინარე, საარსებო მინიმუმი წარმოადგენს საქართველოს მოქალაქის სოციალური დაცვისა და სოციალური გარანტიების შემუშავების საფუძველს. სწორედ საარსებო მინიმუმის საფუძველზე ხდება მიზნობრივი სოციალური პოლიტიკის გატარება. მისი ძირითადი დანიშნულებაა: მოსახლეობის ცხოვრების დონის ცვლილების წარმოჩენა; მოსახლეობის ნაკლებად უზრუნველყოფილი ნაწილის განსაზღვრა; ხელფასების, პენსიების, სტიპენდიების, შემწეობებისა და სხვა სოციალური გასაცემლების მინიმალური ოდენობის განსაზღვრა³³. საარსებო მინიმუმი საფუძველად ედება სახელმწიფოს მიერ მიზნობრივი სოციალური პოლიტიკის გატარებას. იგი საქართველოს აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ მოქალაქეთა სოციალური დაცვისა და სოციალური გარანტიების შექმნის მიმართულებით ეკონომიკური პოლიტიკის დაგეგმვის ორიენტირად გამოიყენება და შემოსავლების თვალსაზრისით, ქვეყნის ყველაზე მოწყვლადი მოსახლეობის ზოგად ეკონომიკურ მდგომარეობაზე წარმოდგენას გვიქმნის. და იგი ხშირადც არის საგანი კრიტიკისა³⁴. ამ უკანასკნელის ჭრილში აღსანიშნავია, რომ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ 2021 წლამდე ქვეყნდებოდა შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის, საშუალო მომხმარებლის და, შემდეგ უკვე სულადობის მიხედვით, ოჯახების საარსებო მინიმუმი. შემდეგი წლებიდან შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის და საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმის მონაცემები ქვეყნდება.³⁵ საშუალო მომხმარებლის ცნებაში ქალისა და ბავშვის მოაზრება არ იქნება მართებული. ამასთან, სტატისტიკის სამსახურის მონაცემებით, მამაკაცის საარსებო მინიმუმის ოდენობა მეტი ოდენობისაა ვიდრე საშუალო მომხმარებლის (2024 წლის დეკემბრისათვის მამაკაცის საარსებო მინიმუმის ოდენობა 260.3

³² იხ. მაგ., Family Law Handbook. Canadian Judicial Council, <<https://cjc-ccm.ca/sites/default/files/documents/2021/Family%20Handbook%20-%20ENGLISH%20MASTER%20FINAL%202021-03-30.pdf>> [15.03.2025].

³³ საქართველოს კანონი საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების წესის შესახებ მიღებული 17/04.1997, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/29824?publication=7>> [15.03.2025].

³⁴ ბარბაქაძე ზ. სიღარიბე და საარსებო მინიმუმის ცვლილების საჭიროება, <<https://socialjustice.org.ge/ka/products/sigharibe-da-saarsebo-minimumis-tsvlilebis-sachiroeba>> [15.03.2025],

³⁵ <<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/791/saarsebo-minimumi>> [15.03.2025].

ლარს შეადგენდა, ხოლო საშუალო მომხმარებლის – 230.5 ლარს³⁶). აღსანიშნავია, რომ საარსებო მინიმუმის გამოანგარიშება ხდება სპეციალური სასურსათო კალათის მეშვეობით და შესაბამისად მხოლოდ სურსათის ღირებულების გამომხატველი მაჩვენებელია. საარსებო მინიმუმში არ შედის კომუნალური ტარიფების, ტრანსპორტისა და სხვა მრავალი ხარჯის ღირებულება.

ალიმენტი არ არის საარსებო მინიმუმის იდენტური, იგი გაცილებით ფართო ცნებაა. ალიმენტის გადახდევინება მიზნად ისახავს ბავშვისთვის არა მარტო არსებობისათვის აუცილებელი მინიმუმის უზრუნველყოფას, არამედ, თუ ეს შესაძლებელია, ცხოვრების იმ დონის შენარჩუნებასაც, რომელიც მას ექნებოდა მშობლების ნორმალური ურთიერთობის პირობებში. შესაძლებლობის ფარგლებში ბავშვს უნდა შეექმნას მაქსიმალურად საუკეთესო პირობები, რომლებიც ხელს შეუწყობენ მის ფიზიკურ, გონებრივ და სულიერ განვითარებას და საზოგადოების სრულფასოვან წევრად ჩამოყალიბებას.

საალიმენტო ფორმულის არ არსებობის პირობებში ბავშვის საარსებო მინიმუმისა განსაზღვრისთვის საჭირო სასურსათო კალათის ნორმები და ნორმატივების დადგენა, რომლებზე დაყრდნობითაც სსიპ სტატისტიკის ეროვნული სამსახური შეძლებდა დადგენილი პერიოდულობით, გამოთვალოს და გამოაქვეყნოს ბავშვის საარსებო მინიმუმის მაჩვენებელი ხელს შეუწყობდა იმ არაერთგვაროვნების აღმოფხვრას და სასამართლო პრაქტიკის განჭვრეტადობას.

9. ალიმენტის ბმა ბავშვის საუკეთესო ინტერესების დაცვის სხვა კრიტერიუმებთან

ალიმენტის თაობაზე სასამართლოს გადაწყვეტილების მთავარი მატერიალურ სამართლებრივი საფუძველი სსკ-ის 1214-ე მუხლთან ერთად, უნდა იყოს ბუკ-ის 81-ე მუხლი. როგორც ზევით აღინიშნა, ეს უკანასკნელი თავისთავადია ამ კატეგორიის საქმეთა მიმართ. იგი ადგენს სასამართლო გადაწყვეტილების დასაბუთების საფუძვლებს. რომლის მიხედვითაც, ბავშვის საუკეთესო ინტერესებისთვის უპირატესობის მინიჭების წესითაა საკითხი გადაწყვეტილი სასამართლოს მიერ, თუ მიღებული გადაწყვეტილება ხელს უწყობს: ა) ბავშვის ფიზიკური და ფსიქოლოგიური დაცვას და უსაფრთხოებას; ბ) ბავშვისთვის განათლების, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის, ფსიქოსოციალური მხარდაჭერისა და რეაბილიტაციის შეუფერხებელი ხელმისაწვდომობას; გ) ბავშვის მიმართ ძალადობის ნებისმიერი ფორმის, მისი შეურაცხყოფისა და საფრთხის თავიდან აცილებას; დ) ბავშვის ჰარმონიული განვითარების ხელშეწყობას, მისი პიროვნების, ინდივიდუალური შესაძლებლობებისა და ინტერესების პატივისცემას; ე) ბავშვის მოსაზრებების გათვალისწინებას; ვ) ბავშვსა და მის მშობელს ან ბავშვის აღზრდისთვის პასუხისმგებელ სხვა პირს შორის ურთიერთობას; ზ) ორივე მშობელთან ბავშვის ურთიერთობის შენარჩუნების ან აღდგენის შესაძლებლობას; თ) ბავშვის მოსაზრების საწინააღმდეგო გადაწყვეტილების მიღების შემთხვევაში, მისი აღსრულების ეტაპზე ბავშვისთვის შესაძლო ზიანის მიყენების თავიდან აცილების კონკრეტულ ღონისძიებებს; ი) და სხვა საკითხებს, რომლებიც პირდაპირ ან ირიბად გავლენას ახდენს ბავშვის უფლებებზე და საქმის სამართლიანი პროცესის პრინციპების დაცვით გადაწყვეტაზე.

³⁶ იხ. იქვე.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, თუკი საარსებო მინიმუმი არის ის მინიმუმი, საიდან ათ-
ვლაც უნდა დაიწყოს სასამართლომ (რადგან ალიმენტი არის არა ბავშვის ასრებობისათვის
საჭირო მინიმუმი, არამედ მისი რჩენა აღზრდისათვის თანხა, რომლის მინიმუმი აღემატება
არსებობისათვის მინიმუმს), მასთან ერთად, ალიმენტი უნდა ითვალისწინებდეს იმ თანხას,
რაც ბავშვისთვის განათლების, ჯანმრთელობის, ჰარმონიული განვითარების ხელშეწყობას,
მისი პიროვნების, ინდივიდუალური შესაძლებლობებისა და ინტერესების პატივისცემას უზ-
რუნველყოფს. მოცემულის რეალიზაცია კი გამოიხატება ალიმენტის ოდენობაში ბავშვისათ-
ვის საჭირო ან სასურველი მინიმუმ ერთი აქტივობის საშუალო ფასის (იმ რეგიონისათვის მა-
ხასიათებელი ფასი, სადაც ბავშვი ცხოვრობს) გათვალისწინებით, მაგალითად სპორტული აქ-
ტივობის (საცურაო აუზის, ფეხბურთის წრის თვითური აბონიმენტის საშუალო თანხა) ან სა-
განმანათლებლო/ შემეცნებითი აქტივობის (სამოყვარულო თეატრის აბონიმენტის საშუალო
თანხა).

10. საალიმენტო დავების ზოგიერთი საპროცესო სამართლებრივი თავისებურება

საოჯახო დავების განხილვის განსაკუთრებულ სამოქალაქო საპროცესო სამართლებ-
რივ წესს კანონმდებელი უსვამს ხაზს, სსსკ-ში როგორც მისი ცალკე თავად – XLIII თავი „საო-
ჯახო საქმეთა განხილვის თავისებურებანი“ – გათვალისწინების წესით, ასევე ნორმათა შინა-
არსით³⁷. ამ თავის ნაწილია სწორედ ზემო აღნიშნული სსსკ-ის 354-ე მუხლი, რომელიც ითვა-
ლისწინებს საქმის გარემოებების დადგენას სასამართლოს ინიციატივით.

10.1. საალიმენტო და სხვა ხასიათის საოჯახო სამართლებრივი მოთხოვნები

სსსკ-ის 354-ე მუხლი დაუშვებლად მიიჩნევს საოჯახო დავების განხილვას სხვა კატეგო-
რიის დავებთან ერთად. თუმცა ზოგჯერ მხარეს სურს უკვე აღძრულ საალიმენტო დავაში სა-
ოჯახო სამართლებრივი სხვა მოთხოვნით, კერძოდ ბავშვთან ურთიერთობის ან/და საცხოვ-
რებელი ადგილის განსაზღვრის თაობაზე, შეგებებული სარჩელის აღძვრაც.

ერთერთ საქმეზე, სადაც პირვანდელი სარჩელით მოთხოვნილი გახლდათ ალიმენტის
დაკისრება, ხოლო შეგებებული სარჩელით შვილებთან ურთიერთობის წესის და მათი საცხოვ-
რებელი ადგილის განსაზღვრა, პალატამ არ მიიჩნია მიზანშეწონილად, კონკრეტულ საქმეში
შეგებებული სარჩელის განსახილველად მიღება. და განმარტა, რომ ნაწილობრივ იზიარებს
კერძო საჩივრის ავტორის არგუმენტაციას, სსსკ-ის 189-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნ-
ქტთან მიმართებით (მოსამართლე მიიღებს შეგებებულ სარჩელს, თუ: შეგებებული სარჩელის
დაკმაყოფილება მთლიანად ან ნაწილობრივ გამორიცხავს პირვანდელი სარჩელის დაკმაყო-
ფილების შესაძლებლობას), ვინაიდან ჩვეულებრივ ბავშვის საცხოვრებელი ადგილის გან-
საზღვრა ერთ-ერთ მშობელთან, გავლენას ახდენს ალიმენტის დაკისრებაზე. მიუხედავად ამი-
სა მიიჩნია: შეგებებული სარჩელის მიღება წარმოებაში სარჩელის განხილვის ამ ეტაპზე არა-
გონივრულია; საყურადღებოა, რომ ალიმენტის შესახებ სარჩელი უკვე მომზადებულია განსა-

³⁷ საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი“, საქართველოს სა-
კანონმდებლო მაცნე, 1106, 14/11/1997, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29962?publication=149>>
[15.03.2025].

ხილველად, ხოლო ურთიერთობის წესისა და საცხოვრებელი ადგილის განსაზღვრის თაობაზე სარჩელის მომზადების სპეციფიკა განსხვავებულია; ნიშანდობლივია, ასევე, რომ ალიმენტის შესახებ საქმის განხილვისთვის დადგენილია სპეციალური შემჭიდროვებული, ერთ თვიანი ვადა და შეგებებული სარჩელის მიღება ალიმენტის დაყოვნებას შეუწყობს ხელს; ალიმენტი ეკისრება მხარეს სარჩელის აღძვრის დღიდან და იმ პერიოდამდე, ვიდრე სასამართლოს გადაწყვეტილება საცხოვრებელი ადგილის განსაზღვრის თაობაზე კანონიერ ძალაში არ შევა, ბავშვს უფლება აქვს მიიღოს ალიმენტი; ამავდროულად ალიმენტის დაკისრების შესახებ გადაწყვეტილების აღსრულების ეტაპზე გასათვალისწინებელი გარემოება იქნება, თუკი ბავშვის საცხოვრებელი ადგილი მამასთან იქნება განსაზღვრული, შესაბამისად, იმ პერიოდიდან, როდესაც საცხოვრებელი ადგილის განსაზღვრის თაობაზე გადაწყვეტილება კანონიერ ძალაში შევა, მამას ალიმენტი აღარ გადახდება; მართალია შეგებებულ სარჩელსა და პირვანდელ სარჩელს შორის იკვეთება ურთიერთკავშირი, თუმცა, კანონის კუმულატიური წინაპირობა, რომ მათი ერთად განხილვა უნდა განაპირობებდეს დავის უფრო სწორად და სწრაფად გადაწყვეტას, მოცემულ შემთხვევაში ვერ რეალიზდება. ბავშვთან ურთიერთობის წესის განსაზღვრის სისწორეზე გავლენას ვერ მოახდენს ერთად განიხილება თუ ცალ-ცალკე სარჩელი და შეგებებული სარჩელი, ვინაიდან დასადგენ გარემოებათა წრე განსხვავებულია; ამავდროულად, ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრისას, სასამართლო ჩვეულებრივ მხედველობაში იღებს ბავშვის უფლებას ორივე მშობელთან ჰქონდეს ურთიერთობა, და ბავშვთან ურთიერთობის წესის განსაზღვრა არ უნდა იქნას აღრეული საცხოვრებელი ადგილის განსაზღვრის შემთხვევაში; საცხოვრებელი ადგილის ერთ მშობელთან განსაზღვრა, მეორეს წარმოუშობს საალიმენტო მოთხოვნის უფლებას, ხოლო ნებისმიერი შეცვლილი გარემოება შეიძლება გახდეს შემდგომში სსკ-ის 1221-ე მუხლის³⁸ გამოყენების საფუძველი.³⁹

10.2 საალიმენტო სარჩელის უზრუნველყოფა

სარჩელის უზრუნველყოფის საკითხებს ანესრიგებს სსსკ-ის 191-198-ე მუხლები და თავისთავად, ვრცელდება იგი საოჯახო დავებზეც. საალიმენტო სარჩელის უზრუნველყოფის მიზნით მოსარჩელე მხარე ხშირად მოითხოვს მოპასუხე ალიმენტვალდებული პირის ქონებაზე ყადაღის დადებას ან მის უფლებათა შემზღუდავი სხვა ღონისძიების გამოყენებას. რიგ შემთხვევებში ასეთი მოთხოვნა სასამართლოს მიერ სრულად კმაყოფილდება გარკვეულწილად მხარეთა ინტერესთა შორის სამართლიანი ბალანსისა და პროპორციულობის პრინციპის დარღვევით. ერთერთ საქმეზე, სადაც პირველი ინსტანციის სასამართლომ მოპასუხის ქონების მიმართ ალიმენტის მოთხოვნის უზრუნველსაყოფად დაადგინა რა მოპასუხის კუთვნილი უძრავი ქონების გასხვისების და უფლებრივი დატვირთვის შეზღუდვა, პალატამ განმარტა: რათა აცილებული იქნეს მომავალში გადაწყვეტილების აღსრულების შესაძლო გართულება ან შეუძლებლობა, მიზანშეწონილია, სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიების გამოყენება მო-

³⁸ სსკ-ის 1221-ე მუხლი: 1. მშობელს, რომელიც არასრულწლოვანი შვილის სასარგებლოდ იხდის ალიმენტს, უფლება აქვს აღძვრას სარჩელი სასამართლოს მიერ დადგენილი ალიმენტის ოდენობის შემცირების შესახებ; 2. იმ მშობლების მატერიალური და ოჯახური მდგომარეობის შეცვლის შემთხვევაში, რომლებიც ალიმენტს იხდიან მტკიცე თანხის სახით, სასამართლოს უფლება აქვს, დაინტერესებული პირის მოთხოვნით, შეამციროს ან გაადიდოს ალიმენტის ოდენობა

³⁹ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2024 წლის 11 ოქტომბრის განჩინება კერძო საჩივრის დაკმაყოფილებაზე უარის თქმის შესახებ საქმე №23/5467-24 (№330210024008595273).

პასუხის სახელზე რიცხულ უძრავ ქონებაზე. თუმცა საკუთრების უფლებაში ჩარევა უნდა პასუხობდეს დასახულ მიზანს და იმდენად ინვესტდეს მესაკუთრის უფლებების შეზღუდვას, რამდენადაც ეს აუცილებელია ამ მიზნის მისაღწევად. მოცემულ საქმეში, მოსარჩელის მოთხოვნა გულისხმობს მოპასუხისათვის არა ერთჯერადად გადასახდელი თანხის დაკისრებას, არამედ პერიოდული (ყოველთვიური, განგრძობადი) გადასახდელი თანხის დაკისრებას, რომელიც სავარაუდოდ, ალიმენტის მიმღების სრულწლოვანების მიღწევამდე უნდა გაგრძელდეს. ბუნდოვანია, თუ რა პერიოდით და კონკრეტულად რა მოთხოვნის უზრუნველყოფას ემსახურება გამოყენებული სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიება. იმ შემთხვევაშიც კი, თუ განმცხადებელი ალიმენტის გადახდის ვალდებულების არსებობის მთელ პერიოდს გულისხმობს, პალატას მიაჩნია, რომ კონკრეტულ შემთხვევაში გასაჩივრებული განჩინებით გამოყენებული ღონისძიება არ შეიძლება გამართლებული აღმოჩნდეს მხარეთა თანასწორობის პრინციპიდან გამომდინარე. საალიმენტო ვალდებულება უნდა შესრულდეს, როგორც ნესი, ყოველთვიურად და გადახდევინება შეიძლება მიექცეს მოპასუხის ხელფასზე, ან სხვა მიმდინარე შემოსავალზე. საალიმენტო ვალდებულების შეუსრულებლობის შემთხვევაში წარმოიშვება დავალიანება და ამ დავალიანების დაფარვის მიზნით შესაძლოა სააღსრულებო ბიურომ დააყადაღოს მოპასუხის უძრავი ქონება, შემდეგ კი განახორციელოს ამ ქონებიდან დავალიანების იძულებითი წესით დაფარვა. განუსაზღვრელი ვადით საკუთრების უფლების შეზღუდვა იმ დავალიანების უზრუნველყოფის მიზნით, რომლის გადახდის ვადა ჯერ არ დამდგარა, ერთის მხრივ მოპასუხის საკუთრების უფლების გაუმართლებელ შეზღუდვას იწვევს, ხოლო მეორეს მხრივ მოსარჩელეს ხდის ვალდებულს აანაზღაუროს ის ზიანი, რაც სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიებით შესაძლოა მოპასუხეს მიადგეს. სარჩელის უზრუნველყოფის საპროცესო ინსტიტუტი მართალია სარჩელის დაცვაა, თუმცა სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიება წარმოადგენს სასამართლოს მიერ გამოყენებული დროებითი ღონისძიების სახეს, რომლის მიზანია სასამართლოს გადაწყვეტილების აღსრულებისათვის მოსალოდნელი დაბრკოლების თავიდან აცილება, თუმცა იგი არ უნდა იყოს გამოყენებული, როგორც მოპასუხის უფლებების უპირობოდ შემზღუდველი ღონისძიება. ალიმენტის გადახდის დაკისრების მოთხოვნასთან მიმართებით გამოყენებული სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიება უნდა იყოს დროით ან/და საგნით (მოთხოვნის ფარგლებით) შეზღუდული, რათა მესაკუთრის უფლებები არათანაზომიერად არ შეილახოს. საალიმენტო სარჩელის უზრუნველყოფის შესახებ განჩინებიდან გარკვევით უნდა ჩანდეს, თუ რა ნაწილში უზრუნველყოფის საპროცესო ღონისძიება საალიმენტო ვალდებულებას: მაგ. გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლამდე სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიება გულისხმობს მას, რომ რასაც შეადგენს ამ დროისთვის შესასრულებელი ვალდებულება იგი უნდა დაიფაროს უზრუნველყოფის საგნით, თუ – არა. ამდენად, იმის გათვალისწინებით, რომ სახეზეა ალიმენტის დაკისრების (განგრძობადი) მოთხოვნა, მიზანშეწონილია სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიება განისაზღვროს გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლამდე ვადით და კონკრეტულად გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლის დრომდე დარიცხული ალიმენტის ოდენობის უზრუნველსაყოფად და აღნიშნული მითითოს განჩინების სარეზოლუციო ნაწილშიც. მითითებული აღნიშვნის გარეშე, უზრუნველყოფის ღონისძიება მოპასუხის არასრულწლოვანი შვილების სრულწლოვანების მიღწევამდე, შესაძლოა მოპასუხეს არათანაზომიერად ზღუდავდეს, ამასთან, გასათვალისწინებელია, რომ მოპასუხემ კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილების აღსრულება ნებაყოფლობით შეიძლება განახორციელოს ასევე გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლის შემდგომ და-

რიცხულ ალიმენტთან მიმართებითაც. სსსკ აგებულია რა მხარეთა თანასწორობის პრინციპზე. სასამართლო ვალდებულია, დაიცვას ბალანსი კრედიტორის კანონიერ მოთხოვნასა და მოვალის ასევე კანონიერ ინტერესს შორის, არ შეზღუდოს იმაზე მეტად, ვიდრე ეს კრედიტორის მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად აუცილებელი⁴⁰.

აღნიშნული განმარტების პრაქტიკა თბილისის საქალაქო სასამართლომ ჯერ კიდევ 2019 წელს დაადგინა, როდესაც საქმეზე გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლის შემდგომ დარიცხული საალიმენტო დავალიანების უზრუნველსაყოფად მოპასუხის ქონების გასხვისების, გაჩუქებისა და სხვაგვარი სამართლებრივი დატვირთვის აკრძალვის ღონისძიების გამოყენებაზე უარი უთხრა განმცხადებელს და დაადგინა იგი სასამართლოს გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლამდე დარიცხული საალიმენტო თანხის უზრუნველსაყოფად⁴¹.

10.3. დროებითი განკარგულება

საოჯახო დავების საპროცესო სამართლებრივი თავისებურებას ასახავს დროებითი განკარგულების ინსტიტუტიც – სსსკ-ის 355-ე მუხლი.

სსსკ-ის 355-ე მუხლის თანახმად, სასამართლოს შეუძლია მხარეთა შუამდგომლობის საფუძველზე მიიღოს დროებითი განკარგულება, რათა მოაწესრიგოს: ა) შვილის მიმართ მშობელთა ზრუნვის საკითხები; ბ) ერთ-ერთი მშობლის ურთიერთობა ბავშვთან; გ) ბავშვის აღსაზრდელად გადაცემა ერთ-ერთი მშობლისათვის; დ) მცირეწლოვანი ბავშვის შენახვის ვალდებულება; ე) საკითხი ერთ-ერთი მეუღლის მიერ მეორე მეუღლისათვის მატერიალური დახმარების განევის შესახებ; ვ) საოჯახო მეურნეობისა და ბინით სარგებლობის საკითხი; ზ) საოჯახო-სამართლებრივი ურთიერთობიდან წარმოშობილი საქმეების განხილვასთან დაკავშირებით ხარჯების ავანსის სახით გადახდევინების საკითხი. აღნიშნულ საკითხებზე სასამართლოს განჩინება შეიძლება გამოტანილ იქნეს საქმის ზეპირი განხილვის გარეშე. განჩინების გამომტან სასამართლოს შეუძლია, მხარეთა განცხადების საფუძველზე, შეცვალოს ან მთლიანად გააუქმოს თავისი განჩინება.

დროებითი განკარგულება, ისევე როგორც სარჩელის უზრუნველყოფა, დროებითი ღონისძიებაა, რომელიც სასამართლოს განჩინებით დგინდება მხარის შუამდგომლობის საფუძველზე და საქმის განხილვის დროს მოქმედებს, თუ არ შეიცვალა ან გაუქმდა იმავე სასამართლოს მიერ. ის არ წარმოადგენს სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიებას, რომლის ფუნქცია და მოსწესრიგების წესი (სსსკ-ის 191-198 მუხ) განსხვავებულია. შუამდგომლობა სარჩელის უზრუნველყოფის შესახებ გადაწყდება სასამართლოს მიერ განცხადების შეტანიდან ერთი დღის ვადაში, მოპასუხისთვის შეუტყობინებლად – სსსკ-ის 193-ე მუხლი. დროებითი განკარგულების შუამდგომლობა კი განიხილება სსსკ-ის 83-ე მუხლის ფარგლებში (რომელიც ადგენს პროცესის ყველა მონაწილის უფლებას, მოსაზრება წარმოადგინოს საქმის განხილვის დროს წამოჭრილ ყველა საკითხზე, უარყოს მეორე მხარის შუამდგომლობები, დასკვნები და მოსაზრებები) რდა დროებითი განკარგულების განხილვის ვადას არ ადგენს კანონმდებელი. ეს უკანასკნელი სასამართლოს დისკრეციაა გონივრული ვადების წესის დაცვით. სარჩელის უზრუნველყოფისათვის სახელმწიფო ბაჟია დადგენილი და ამავე დროს მას გასაჩივრების სპეციალური წესი აქვს (სსსკ-ის 39-ე, 197-ე მუხლი), რაც არ ახასიათებს დროებით განკარგუ-

⁴⁰ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2024 წლის 07 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე №23/5074-24

⁴¹ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2019 წლის 28 მარტის განჩინება საქმე №2/6428-19.

ლებას. ეს უკანასკნელი საბოლოო გადაწყვეტილებასთან ერთად შეიძლება გასაჩივრდეს – სსსკ-ის 377-ე მუხლი, ან ექვემდებარება იმავე სასამართლოს მიმართ გაქუმების მოთხოვნით მიმართვას – სსსკ-ის 355.3. მუხლი.

სსსკ-ის 355-ე მუხლი პირდაპირ დათქმას ალიმენტის დროებითი განკარგულებით განსაზღვრის შესახებ არ ითვალისწინებს, რაც მისით ალიმენტის დროებითი მონესრიგების შემაფერხებელ გარემოებას არ წარმოადგენს⁴². მოცემული სასამართლომ შეიძლება, დაადგინოს სსსკ-ის 355-ე მუხლის ა/ და დ/ ქვეპუნქტების საფუძველზე და სსკ-ის 1198-1199-ე მუხლზე მითითებით და ხშირად მისი ოდენობა საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ დადგენილი საარსებო მინიმუმის ოდენობის ფარგლებში განისაზღვრება⁴³.

11. სასამართლო გადაწყვეტილებათა აღსრულება

საქართველოში ალიმენტის საქმეებზე სასამართლო გადაწყვეტილების აღსრულება თანამედროვეობის გამოწვევაა. როგორც ლიტერატურაში აღინიშნება საალიმენტო გადაწყვეტილებათა აღსრულების სისტემა ვერ პასუხობს ეფექტიანობის მოთხოვნას⁴⁴.

კანონმდებლობა გვაძლევს ალიმენტის გადახდის თავის არიდებისათვის სისხლის სამართლებრივი დევნის დაწყების შესაძლებლობას და პასუხისმგებლობის სახედ ითვალისწინებს ჯარიმას ან საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომას ვადით ას ოციდან ორას ორმოც საათამდე ანდა გამასწორებელი სამუშაოთი ვადით ერთ წლამდე.⁴⁵ მაგრამ იშვიათია მისი გამოყენების შემთხვევა. უფრო შედეგის მომტანი იქნებოდა სხვა ქვეყანებში არსებული პასუხისმგებლობის ისეთი სისტემა, რომელიც ალიმენტვალდებულის უფლებების მეტად შეზღუდვაში გამოიხატება, კერძოდ მაგალითად, ესტონეთის სააღსრულებო კანონმდებლობით, იმ შემთხვევაში, თუ სააღსრულებო პროცედურების მიმდინარეობისას (სამი თვის განმავლობაში) ალიმენტის გადახდაზე პასუხისმგებელი პირი მაინც არ ასრულებს საკუთარ ვალდებულებას და აღმასრულებლის მხრიდან მანამდე გაწეული ღონისძიებები წარუმატებელი აღმოჩნდა, მას შეუძლია შეუზღუდოს/შეუჩეროს ისეთი უფლებები, როგორიცაა ნადირობის უფლება, საავტომობილო საშუალების მართვის უფლება, იარაღზე ნებართვის ან იარაღის შეძენის ნებართვის მოქმედება, რეკრეაციული და პერსონალური წყალსატევების მართვის უფლება, თევზაობის ნებართვა. ესტონეთის კანონმდებლობა, ზემოთ აღნიშნულ სააღსრულებო ღო-

⁴² მაგალითად, სსსკ-ის 355-ე მუხლი უშუალოდ არ ითვალისწინებს მშობლის უფლების შეზღუდვის მონესრიგებას დროებითი განკარგულების მიღების წესით, მაგრამ ეს არ წარმოადგენს შემაფერხებელ გარემოებას ამ საკითხის დროებითი განკარგულებით მონესრიგებისთვის. იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 07 დეკემბრის გადაწყვეტილება N2/10/2012 საქართველოსა და კანადის მოქალაქე გიორგი სპარტაკ ნიკოლაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4390502?publication=0>> 15.03.2025].

⁴³ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 01.03.2024 განჩინება N2ბ/6723-23 დროებითი განკარგულების შესახებ

⁴⁴ 2020 წელს აღსრულების ეროვნულ ბიუროში შევიდა ალიმენტის კატეგორიის 513 ერთეული საქმე, ხოლო აღსრულდა 117; 2021 წელს შევიდა 517 საქმე და აღსრულდა 138; 2022 წელს შევიდა 572 საქმე და აღსრულდა 159; 2023 წლის იანვრის ბოლოს არსებული მონაცემებით, წარმოებაშია ალიმენტის კატეგორიის 8949 ერთეული საქმე. იხ. *ურუხჩიშვილი გ, ალიმენტის გადაუხდელობა - კულტურული და საკანონმდებლო გამოწვევები საქართველოში*, საფარი, თბ. 2022.

⁴⁵ საქართველოს კანონი საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 2287 22/07/1999, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426%23%21?publication=11#!>> [15.03.2025]. მუხ.176

სათვის⁵⁰. ეს არ გულისხმობს მხოლოდ მშობლების, მეურვეების ან კანონით მისთვის პასუხისმგებელი სხვა პირების უფლებებსა და მოვალეობებს, სახელმწიფომ უნდა გაახორციელოს აღნიშნული კონვენციებით გათვალისწინებული მოვალეობის მეორე ასპექტი და, თავად უზრუნველყოს ბავშვის უფლება საჩოზე, როცა მშობელს არ აქვს ამის რესურსი ან არ ასრულებს ამ მოვალეობას. აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთი სახელმწიფო იცნობს ბავშვების სოციალური დახმარების სპეციალურ ინსტიტუტებს: გარანტირებული ალიმენტი, საალიმენტო შემწეობა და სხვ. რათა სახელმწიფომ თავისი ვალდებულების ჭრილში უზრუნველყოს იმ ბავშვების კეთილდღეობა, რომელთა მშობლებიც მიზეზების გამო, ალიმენტს ვერ იხდიან. ამასთან ზოგიერთ სახელმწიფოში აღნიშნული დახმარების გაწევის შემდგომ, სახელმწიფო უფლებამოსილია, მოითხოვოს ბავშვის მშობლებისაგან თანხის ანაზღაურება, იმ შემთხვევაში, თუ სასამართლო დაადგენს, რომ მათ მიერ ალიმენტის გადახდისგან თავის არიდება არასაპატიო მიზეზით ხდებოდა.⁵¹

საქართველოს კანონმდებლობას, როგორც ალიმენტის ოდენობის განსაზღვრის, ისე მისი აღსრულების თვალსაზრისით, ახასიათებს აბსტრაქტული ხასიათი და სიმწირე პრაქტიკული სტანდარტებისა და მექანიზმების შემოთავაზების მხრივ. თუ სახელმწიფო ბავშვის ალიმენტის საკითხს მეტ დროსა და ყურადღებას დაუთმობს როგორც საალიმენტო ფონდების შექმნის, ისე ალიმენტის კალკულაციის კრიტერიუმების განსაზღვრის (თუნდაც ბავშვი საარსებო მინიმუმის დაანგარიშების წესით) ჭრილში და ამ მიმართულებით ერთგვაროვანი პრაქტიკის შემუშავებისათვის უფრო ქმედითი იქნებოდნენ შესაბამისი ინსტიტუციები, ბავშვის უფლება იყოს სოციალურად დაცული იქნება მეტად რეალიზებული და ქმედითი.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 31-33, 24/08/1995 <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>> [15.03.2025].
2. საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 786, 24/07/1997, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/31702?publication=117>> [15.03.2025].
3. საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 1106, 14/11/1997, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29962?publication=149>> [15.03.2025].

⁵⁰ გაეროს 1989 წლის 20 ნოემბრის კონვენცია „ბავშვის უფლებების შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 1994 წელს. მუხლი 26, 27, 3 <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0>> [15.03.2025].

⁵¹ მაგ., ესტონეთის სოციალური დაზღვევის საბჭო, გასცემს ორი ტიპის საალიმენტო შემწეობას, სასამართლო პროცესის მიმდინარეობის დროსა და სააღსრულებო წარმოებისას. იხ. Family Benefits act. Passed 15.06.2016, entry into force 01.01.2017, <<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/509022018001/consolide>> [15.03.2025].

ფინეთის კანონმდებლობის მიხედვით, ალიმენტის გადაუხდელობის (სრული შემწეობა) ან არასაკმარისი ოდენობის ალიმენტის (შემცირებული) შემთხვევაში, გაიცემა ე. წ. გარანტირებულ ალიმენტი, ანუ საალიმენტო შემწეობა. თუ ალიმენტგაღებული მშობელი უუნაროა, გადაიხადოს ალიმენტი და შესაბამისად, მას აქვს ნულოვანი ალიმენტის გადახდის ვალდებულება, ბავშვი მიიღებს საალიმენტო შემწეობის სრულ ოდენობას. ფინეთში გარანტირებული ალიმენტის მიღების, მაგალითად, შემდეგი საფუძვლები არსებობს: თუ ბავშვს ალიმენტგაღებული მშობლისგან სულ მცირე, ერთი თვის ალიმენტი არ მიუღია; როდესაც სასამართლოს ან სოციალური კეთილდღეობის სამსახურის მიერ დამტკიცებული ალიმენტის ოდენობა საალიმენტო შემწეობაზე ნაკლებია და სხვ. იხ. <<https://www.kela.fi/families>> [15.03.2025]. Benefits for families with children Family benefits and assistance for families with sick children <https://www.expatriation.com/pdf/kela/home_and_family.pdf> [15.03.2025].

4. საქართველოს კანონი „ბავშვის უფლებათა კოდექსი“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 5004-ლს, 20/09/2019, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4613854?publication=4>> [15.03.2025].
5. საქართველოს კანონი საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 2287 22/07/1999, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426%23%21?publication=11#!>> [15.03.2025].
6. საქართველოს კანონი საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების წესის შესახებ მიღებული 17/04.1997, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/29824?publication=7>> [15.03.2025].
7. გაეროს 1989 წლის 20 ნოემბრის კონვენცია „ბავშვის უფლებების შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0>> [15.03.2025]. საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 1994 წელს, ძალაში შესვლის თარიღი 02/07/1994.
8. ევროპის ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა კონვენცია <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1208370?publication=0>> [15.03.2025]. საქართველოს მიერ რატიფიცირებულია 20.05.1999.
9. Benefits for families with children Family benefits and assistance for families with sick children <https://www.expatsfinland.com/pdf/kela/home_and_family.pdf> [15.03.2025].
10. Constitution of the Republic of Lithuania. Adopted by the citizens of the Republic of Lithuania in the Referendum of 25 October 1992. <<https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>> [15.03.2025].
11. Child Support Act 1991. Meaning of certain terms used in this Act <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/48/enacted>> [15.03.2025].
12. Code of Enforcement Procedure, passed 20.04.2005, entry into force 01.01.2006. <<https://wipo.lexres.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ee/ee141en.html>> [15.03.2025].
13. German Civil Code. in the version promulgated on 2 January 2002 (Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt] I page 42, 2909; 2003 I page 738), last amended by Article 1 of the Act of 10 August 2021 (Federal Law Gazette I p. 3515, <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p6331> [15.03.2025].
14. Penal code, passed 06.06.2011, entry into force 01.09.2002 <<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide>> [15.03.2025].
15. Family Benefits act. Passed 15.06.2016, entry into force 01.01.2017 <<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/509022018001/consolide>> [15.03.2025].
16. The Child Support Maintenance Calculation Regulations 2012, Regulation 50, “Parents treated as non-resident parent in shared care cases”. <<https://www.legislation.gov.uk/uksl/2012/2677/contents/made>> [15.03.2025].
17. ბარბაქაძე ზ. სიღარიბე და საარსებო მინიმუმის ცვლილების საჭიროება, <<https://socialjustice.org.ge/ka/products/sigharibe-da-saarsebo-minimumis-tsvlilebis-sachiroeba>> [15.03.2025].
18. ლომთათიძე ე., მამრიკიშვილი ე., „ბავშვის ალიმენტის დანიშვნა და აღსრულება შედარებით – სამართლებრივი კვლევა“, თბ., 2022.
ლომთათიძე ე., ალიმენტის განსაზღვრა და აღსრულება – საუკეთესო პრაქტიკის კვლევა, თბ., 2022, 5.
19. სიჭინავა ე., ილიას სამართლის სახლი საზოგადოებაზე ორიენტირებული მართლმსაჯულების განხორციელება განქორწინებისა და მამობის დადგენის საქმეებზე დადგენის საქმეებზე, თბ., 2023.
20. ურუხიშვილი გ, ალიმენტის გადაუხდელობა – კულტურული და საკანონმდებლო გამოწვევები საქართველოში, „საფარი“, თბ., 2022.
21. შენგელია რ., შენგელია ე., საოჯახო სამართალი (თეორია და პრაქტიკა), თბ., 2011, 244-245.
22. ჯაფარიძე ქ., „მშობლებისა და შვილების პირადი და ქონებრივი ურთიერთობები“, სადოქტორო ნაშრომი, თსუ, 2015. <https://press.tsu.ge/data/image_db_innova/disertaciebi_samartali/qetevan_jafaridze.pdf> [15.03.2025].

23. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 07 დეკემბრის გადაწყვეტილება №2/10/2012 საქართველოსა და კანადის მოქალაქე გიორგი სპარტაკ ნიკოლაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ. <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4390502?publication=0>> [15.03.2025].
24. Family Law Handbook. Canadian Judicial Council, <<https://cjc-ccm.ca/sites/default/files/documents/2021/Family%20Handbook%20-%20ENGLISH%20MASTER%20FINAL%202021-03-30.pdf>> [15.03.2025].
25. Herring J., Family Law, Eighth Edition. University of Oxford, 2017. <https://aghalibrary.com/storage/books/1609407553_AghaLibrary.pdf> [15.03.2025].
26. Seltzzer J. A., Meyer D.R., Child Support and Children's Well-Being. <https://evidence2impact.psu.edu/wp-content/uploads/2023/05/s_wifis06c02.pdf> [15.03.2025].
27. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განჩინება 2022 წლის 09 ნოემბრის განჩინება №ას-1072-2022. <<http://prg.supremecourt.ge/default.aspx>> [15.03.2025].
28. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2011 წლის 27 ივნისის განჩინება საქმეზე №ას-58-49-2011.
29. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2017 წლის 17 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე №ას-1141-1061-2017.
30. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2020 წლის 25 თებერვლის განჩინება საქმეზე №ას-1355-2019,
31. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2020 წლის 13 მარტის განჩინება საქმეზე №ას-1301-2019.
32. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2018 წლის 11 ივლისის განჩინება საქმეზე №ას-733-733-2018.
33. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 10 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე №ას-907-2023.
34. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 05 ივლისის განჩინება საქმეზე №ას-449-2024.
35. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2011 წლის 27 ივნისის განჩინება საქმეზე №ას-58-49-2011 გადაწყვეტილება.
36. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2017 წლის 17 ოქტომბრის განჩინება №ას-1141-1061-2017.
37. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2020 წლის 25 თებერვლის განჩინება №ას-1355-2019 .
38. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2020 წლის 13 მარტის განჩინება №ას-1301-2019.
39. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2024 წლის 26 თებერვლის განჩინება საქმეზე N2ბ/566-23.
40. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2024 წლის 11 ოქტომბრის განჩინება კერძო საჩივრის დამკამფოვილებაზე უარის თქმის შესახებ №2ბ/5467-24 (№330210024008595273).
41. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2025 წლის 17 იანვრის განჩინება საქმეზე N2ბ/2512-24.
42. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2022 წლის 27 იანვრის განჩინება საქმეზე N2ბ/4704-21.
43. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2024 წლის 07 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე N2ბ/5074-24.
44. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 01.03.2024 განჩინება N2ბ/6723-23 დროებითი განკარგულების შესახებ.
45. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2019 წლის 28 მარტის განჩინება საქმეზე №2/6428-19.
46. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება Case of Micallef v Malta, Application no. 17056/06, 15 October 2009.
47. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება Case of Amat-G LTD and Mebagjishvili v. Georgia, Application no. 2507/03, Application no. 2507/03.
48. ბავშვის უფლებათა კომიტეტის ზოგადი კომენტარი №14 (2013წ.) „ბავშვის უფლება მისი საუკეთესო ინტერესების უპირატესად გათვალისწინების შესახებ“ <<https://digitallibrary.un.org/record/778523>> [15.03.2025].

სანოტარო აქტის აღსრულების პრობლემატიკა

ნაშრომი შეეხება სანოტარო აქტის აღსრულების სამართლებრივ ბუნებას და ამ პროცესთან დაკავშირებულ პრობლემებს, რომლებიც განსაკუთრებით აქტუალური ხდება საერთაშორისო კონტექსტში. კვლევის მიზანია სანოტარო აქტის აღსრულების საკითხის სიღრმისეული შესწავლა, მისი შედარებითი ანალიზი და პრობლემების გადაჭრის ავტორისეული გზების შეთავაზება.

ნაშრომი ორიენტირებულია სამართლებრივი დოქტრინის, ნოტარიუსის როლის, სანოტარო აქტის მნიშვნელობისა და აღსრულების მექანიზმების ანალიზზე. ავტორი მიმოიხილავს ნოტარიუსის მიერ გაცემული აღსრულების ქვემდებარე აქტების ცნობა-აღსრულების პრობლემებს, განსაკუთრებით მინსკის კონვენციის ფარგლებში.

სტრუქტურულად, ნაშრომი მოიცავს შემდეგ საკითხებს: სანოტარო აქტის მნიშვნელობა და სამართლებრივი ბუნება – განხილულია ნოტარიუსის როლი, სანოტარო აქტის ცნება და მისი აღსრულების მექანიზმები. სანოტარო აქტის აღსრულების შედარებითი ანალიზი – გაანალიზებულია ესპანეთის, ჰოლანდიის, გერმანიის, უკრაინის, ხორვატიის და უნგრეთის პრაქტიკა. უცხოეთში გაცემული სანოტარო აქტების აღსრულების საკითხები საქართველოში – განხილულია მინსკის კონვენციის საფუძვლები, საქართველოს სასამართლო პრაქტიკა და კონკრეტული საქმეების მაგალითები.

ნაშრომი ეფუძნება კრიმინოლოგიური კვლევის მეთოდებს: დოკუმენტურ, შედარებითსამართლებრივ, ისტორიულ-სამართლებრივ და სისტემურ ანალიზს.

დასკვნით ნაწილში წარმოდგენილია ავტორისეული რეკომენდაციები, რომლებიც მიზნად ისახავს სანოტარო აქტის აღსრულების პრაქტიკის გაუმჯობესებას. ნაშრომი მნიშვნელოვან მხარდაჭერას გაუწევს როგორც თეორიულ, ისე პრაქტიკულ სამართლებრივ საქმიანობას საერთაშორისო და ეროვნული კონტექსტში.

საკვანძო სიტყვები: სანოტარო აქტი, აღსრულება, უცხო ქვეყანა.

1. შესავალი

საქართველოში ნოტარიუსის მიერ გაცემული აღსრულების ქვემდებარე აქტების ცნობა-აღსრულება ხდება მინსკის კონვენციის 51-ე მუხლის „ა“ პუნქტის საფუძველზე. თუმცა, უცხოეთში ნოტარიუსის მიერ გაცემული სააღსრულებო ფურცლების აღსრულების პრაქტიკა საქართველოში ჯერ კიდევ არ არსებობს, რაც საკითხს აქტუალურს და პრობლემურს ხდის. ნოტარიუსის მიერ გაცემული აქტების აღიარებისა და აღსრულების პროცესი უნდა რეგულირდეს იმავე წესებით, რომლებიც სასამართლო ან არბიტრაჟის გადაწყვეტილებებს ეხება, ვინაიდან სანოტარო აქტს შეუძლია სამართლებრივი შედეგების გამოწვევა სასამართლო გადაწყვეტილებების მსგავსად.

სტატიის მიზანია სანოტარო აქტის აღსრულების საკითხის შედარებითი ანალიზი, პრობლემების იდენტიფიცირება და მათი გადაჭრის ავტორისეული რეკომენდაციების შემუშავება. კვლევა ეფუძნება დოკუმენტურ, შედარებით-სამართლებრივ, ისტორიულ-სამარ-

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტის, სულხან-საბა ორბელიანის სასწავლო უნივერსიტეტის მონვეული ლექტორი.

თლებრივ და სისტემურ ანალიზს, რომელთა საფუძველზეც ნაშრომი აკრიტიკებს არსებულ პრაქტიკას და იძლევა გაუმჯობესების გზებს.

2. სანოტარო აქტის აღსრულება

2.1. სანოტარო აქტის მნიშვნელობა

„სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლი ჩამოთვლის აღსრულების ქვემდებარე აქტებს. აღსრულებას დაქვემდებარებული აქტების ჩამონათვალი კანონის მიზნებისთვის უნდა იყოს ამომწურავი და ყურადღების მიღმა არ უნდა ტოვებდეს ისეთი აქტების აღსრულების შესაძლებლობას, რომელიც საკმაოდ ხშირია დღევანდელ სამართლებრივ რეალობაში.

„სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლი გამოყოფს აღსრულებად სამართლებრივ აქტებს და ერთმანეთისგან განასხვავებს ქვეყნის შიგნით გამოცემულ აღსრულებად აქტს და ქვეყნის გარეთ, მაგალითად, „სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლი ერთმანეთისგან აცალკევებს არბიტრაჟის გადაწყვეტილებას, როგორც აღსრულების ქვემდებარე აქტს და უცხო ქვეყნის არბიტრაჟის ან საერთაშორისო არბიტრაჟის გადაწყვეტილებას, იმ პირობით, რომ ამ უკანასკნელის აღსრულება საქართველოს ტერიტორიაზე გათვალისწინებულია საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებებით¹. ამასთან, აღსრულებას ქვემდებარება სანოტარო აქტიც², მაგრამ არ არის მითითებული, კონკრეტული დანაწესი ვრცელდება თუ არა უცხო ქვეყნის ნოტარიუსის მიერ გამოცემულ სააღსრულებო ფურცელზე.

სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ საქართველოს კანონის 25-ე მუხლის მიხედვით, აღსრულების ეროვნული ბიურო სააღსრულებო წარმოებას იწყებს იძულებითი აღსრულების შესახებ კრედიტორის წერილობითი განცხადებისა და სააღსრულებო ფურცლის საფუძველზე.³ როდესაც საუბარია უცხო ქვეყნის ტერიტორიაზე გამოცემული სამართლებრივი დოკუმენტის ცნობა-აღსრულების საკითხზე, მიზანშეწონილია, რომ კანონმდებელი ზუსტად განსაზღვრავდეს სხვადასხვა დოკუმენტის ცნობა-აღსრულებისთვის საჭირო პროცედურებს, მაგალითად, საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ საქართველოს კანონის 68-ე მუხლით განსაზღვრულია უცხო ქვეყნის გადაწყვეტილების აღსრულების პროცედურული წესი. საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ კანონის 68-ე მუხლის 1-ლი პუნქტის მიხედვით, საქართველო ცნობს უცხო ქვეყნის კანონიერ ძალაში შესულ სასამართლო გადაწყვეტილებებს.⁴

ამავე მუხლის მე-2 პუნქტის მიხედვით, გადაწყვეტილების ცნობა არ ხდება, თუ: ა) საქმე საქართველოს განსაკუთრებულ კომპეტენციას განეკუთვნება; ბ) გადაწყვეტილების გამომტანი ქვეყნის კანონმდებლობის შესაბამისად მხარე უწყების ჩაბარების გზით არ იქნა გაფრთხილებული სასამართლოში გამოძახების თაობაზე ან მოხდა სხვა საპროცესო დარღვევები;

გ) ერთსა და იმავე მხარეებს შორის ერთსა და იმავე სამართლებრივ დავაზე არსებობს საქართველოს სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილება ან მესამე ქვეყნის

¹ „სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის მ) ქვეპუნქტი.

² იქვე, მე-2 მუხლის ნ) ქვეპუნქტი.

³ იქვე, 25-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁴ „საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ“ საქართველოს კანონის 68-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი.

სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილება, რომელიც ცნობილ იქნა საქართველოში; დ) უცხო ქვეყნის სასამართლო, რომელმაც გამოიტანა გადაწყვეტილება, საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად კომპეტენტურად არ ითვლება; ე) უცხო ქვეყანა არ ცნობს საქართველოს სასამართლო გადაწყვეტილებებს; ვ) ერთსა და იმავე მხარეებს შორის ერთსა და იმავე საკითხზე და ერთი და იმავე საფუძვლით საქართველოში მიმდინარეობს სასამართლო პროცესი; ზ) გადაწყვეტილება ეწინააღმდეგება საქართველოს ძირითად სამართლებრივ პრინციპებს. ხსენებული ნორმა დეტალურად შეიცავს ინფორმაციას იმის შესახებ თუ რა შემთხვევაში შეიძლება მოხდეს უცხო ქვეყნის გადაწყვეტილების ცნობა-აღსრულება და ასევე, კანონი ასახელებს შესაბამის კომპეტენტურ ორგანოს- საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სახით, რომელიც უფლებამოსილია მოახდინოს უცხო ქვეყნის სასამართლოს გადაწყვეტილების ცნობა-აღსრულება.

ასევე, საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ საქართველოს კანონის 73¹ -ე მუხლის მიხედვით, საქართველოს ფარგლებს გარეთ გამოტანილი საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობა და აღსრულება ხდება „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონით დადგენილი წესით.⁵ „არბიტრაჟის შესახებ“ შესახებ საქართველოს კანონის 1-ლი მუხლის მიხედვით, ეს კანონი ადგენს საქართველოში არბიტრაჟის შექმნის, საარბიტრაჟო წარმოების, საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების, აგრეთვე საქართველოს ფარგლებს გარეთ გამოტანილი საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების წესებს.⁶ „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონის 44-ე მუხლის მიხედვით, იმ ქვეყნის მიუხედავად, სადაც გამოტანილ იქნა საარბიტრაჟო გადაწყვეტილება, იგი შესასრულებლად სავალდებულოა და სასამართლოში წერილობითი შუამდგომლობის წარდგენის შემთხვევაში უნდა აღსრულდეს ამ მუხლისა და ამ კანონის 45-ე მუხლის დებულებათა გათვალისწინებით. საქართველოში გამოტანილ გადაწყვეტილებებთან დაკავშირებით ამ მუხლისა და ამ კანონის 45-ე მუხლის მიზნებისათვის უფლებამოსილ სასამართლოდ ითვლება სააპელაციო სასამართლოები, ხოლო საქართველოს ფარგლებს გარეთ გამოტანილ გადაწყვეტილებებთან დაკავშირებით – საქართველოს უზენაესი სასამართლო.⁷ ამასთან, არბიტრაჟის შესახებ საქართველოს კანონი პირდაპირ მიუთითებს, რომ საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების აღსრულება ხორციელდება სასამართლოს განჩინების საფუძველზე, „სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ საქართველოს კანონის შესაბამისად.

შესაბამისად, მაშინ, როდესაც კანონმდებელი დეტალურად არეგულირებს უცხო ქვეყნის ტერიტორიაზე მიღებული სასამართლო გადაწყვეტილების და უცხო ქვეყნის ტერიტორიაზე მიღებული არბიტრაჟის გადაწყვეტილების ცნობა-აღსრულებს წესებს, ასევე, უნდა დარეგულირდეს უცხო ქვეყნის ნოტარიუსის მიერ გამოცემული სანოტარო აქტის ცნობა-აღსრულების საკითხი, რადგან სანოტარო აქტიც არის დოკუმენტი, რომელსაც სასამართლო გადაწყვეტილების მსგავსად შეიძლება მოჰყვეს სამართლებრივი შედეგები.

მართალია, თეორიულ დონეზე, საქართველო, როგორც მინსკის კონვენციის ხელშემკვერი მხარე, აღასრულებს სხვა ხელშემკვერელ მხარეთა ტერიტორიაზე გამოტანილ ნოტარიულ აქტებს, თუმცა მარეგულირებელი საკანონმდებლო დანაწესის არ არსებობის გამო, პროცედურული ნაწილი აღნიშნულისა რჩება კითხვის ნიშნის ქვეშ და შესაბამისად, მიუთითებს საკანონმდებლო ხარვეზზე.

⁵ იქვე, 73¹-ე მუხლი.

⁶ „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონის 1-ლი მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁷ „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონის 44-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი.

საჭიროა სამართლებრივი კვლევის საშუალებით განვსაზღვროთ უცხო ქვეყნის ნოტარიუსის მიერ გაცემული აღსრულების ქვემდებარე აქტის ცნობა-აღსრულების შესაძლებლობა და წესი საქართველოს ტერიტორიაზე. კვლევისას განხილულ იქნა სხვადასხვა ქვეყნის პრაქტიკა და უზენაესი სასამართლოს განმარტებანი აღნიშნულ პრობლემურ საკითხზე.

პრობლემა აქტუალურია იმდენად, რამდენადაც სააღსრულებო წარმოება ასრულებს იძულებითი აღსრულების რეგულატორის როლს⁸, ხოლო რეგულირება იმისა, რაც იმთავითვე არ არის მოქცეული საკანონმდებლო ჩარჩოში, წარმოადგენს დიდ გამოწვევას და დაბრკოლებას სასამართლო ხელისუფლებისთვის.

2.2. ნოტარიუსის როლი სამართლებრივ პროფესიათა შორის

1992 წელს ჩატარებული ნოტარიატების ასამბლეის გახსნაზე, თავისი გამოსვლის ბოლოს, იმ დროისათვის ლნკ⁹-ს პრეზიდენტმა ჟილ დემერსმა აღწერა ნოტარიუსთა როლი საზოგადოებაში¹⁰: „ნოტარიუსები ასრულებენ უაღრესად სასარგებლო როლს ნებისმიერ თანამედროვე სახელმწიფოში. თავისი სანოტარო საქმიანობით ისინი უზრუნველყოფენ გარიგებათა მუდმივ ხასიათს, არიან რა სპეციალისტები იურიდიულ საკითხებში, მხარეებს განუმარტავენ მათ უფლებებსა და მოვალეობებს; მათი მიუკერძოებლობა არის ხელშეკრულებათა დაბალანსების გარანტია. როგორც საჯარო ხელისუფლების წარმომადგენლები, ანიჭებენ ავთენტურობასა და სააღსრულებო ძალას თავიანთ აქტებს“.

1996 წლიდან „ნოტარიატის შესახებ“ საქართველოს კანონის საფუძველზე, საბოლოოდ განისაზღვრა ნოტარიუსის, როგორც თავისუფალი პროფესიის წარმომადგენლის სამართლებრივი სტატუსი. ნოტარიუსი არის თავისი კლიენტის მიუკერძოებელი და სანდო მრჩეველი¹¹. ნოტარიუსს შეიძლება ეწოდოს უდავო მართლმსაჯულების იურისტი.¹²

ნოტარიუსები ათწლეულების მანძილზე ჩვენი საზოგადოების განუყოფელი ნაწილია. პირველი ნოტარიუსები გვხვდება ძველ ეგვიპტეში, ცნობილნი როგორც „მნიგნობრები“¹³. ნოტარიუსი არის მოქალაქის მიუკერძოებელი და სანდო მრჩეველი. ნოტარიუსის მიერ დამოწმებულ დოკუმენტს აქვს უდავო მტკიცებულებითი ძალა. ამასთანავე, ნოტარიუსი თავის პროფესიულ საქმიანობაში თავისუფალია და სანოტარო და სხვა, მასთან დაკავშირებულ მოქმედებათა მეშვეობით ახორციელებს სახელმწიფოებრივ უფლებამოსილებას.¹⁴

შეიძლება დღემდე აქვს საზოგადოების ნაწილს კითხვა არიან თუ არა ნოტარიუსები ისევ აქტუალურნი, ან რატომ არიან? დღეს დისტანციურ სამყაროშიც კი ყველაფერი შეიძლება გაკეთდეს, მათ შორის, სანოტარო მოქმედებები, იპოთეკის ხელმოწერიდან სასამართლოში

⁸ ქურდაძე შ., ქურდაძე გ., ხუნაშვილი ნ., ჭყონია ზ., სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ საქართველოს კანონის კომენტარი, ნაწილი ერთი, თბ., 2018, 19.

⁹ ლათინური ნოტარიატის კავშირი.

¹⁰ ნოტარიუსის საქმიანობა სამოქალაქო საზოგადოების კეთილდღეობისათვის, ნოტარიუსი მეტრი ანდრე შვახტგენი, ლუქსემბურგი ლნსკ-ს საპატიო პრეზიდენტი.

¹¹ როსტიაშვილი მ., ნოტარიუსის მიერ გაცემული სააღსრულებო ფურცლის აღსრულების სპეციფიკა, თბ., 2019, 8.

¹² ნოტარიუსის საქმიანობა სამოქალაქო საზოგადოების კეთილდღეობისათვის, ნოტარიუსი მეტრი ანდრე შვახტგენი, ლუქსემბურგი ლნსკ-ს საპატიო პრეზიდენტი.

¹³ Notary History, Clay Mason, იხ. <<https://www.superiornotaryservices.com/blog/history-of-the-notary-seal/>> [25.04.2025].

¹⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2023 წლის 22 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე მედეა გვაზავა და ჯუღიყა არჩვაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

ჩვენების მიცემამდე. პანდემიის დროს სხვადასხვა ინსტიტუტები სულ უფრო ხშირად იყენებდნენ ონლაინ ალტერნატივებს საზოგადოებისთვის საკარანტინო და სოციალური დისტანციური მოთხოვნების დაცვით¹⁵. შესაბამისად, არც ნოტარიუსებს დაუკარგავთ მნიშვნელობა, როდესაც საზოგადოების მოთხოვნილებების ცვლილების პარალელურად, შეძლეს მოსახლეობისთვის დისტანციური მომსახურების გაწევა. ელექტრონულ ეპოქაშიც ნოტარიუსი ისეთივე მნიშვნელოვანია, როგორიც იყო ათასობით წლის წინათ.

ნოტარიუსი ვალდებულია სანოტარო მოქმედების შესრულებისას სანოტარო მოქმედების შინაარსი და სამართლებრივი შედეგები განუმარტოს იმ პირებს, რომლებიც ითხოვენ სანოტარო მოქმედების შესრულებას. ამასთანავე, ნოტარიუსი ვალდებულია იზრუნოს იმაზე, რომ არ შეილახოს იმ პირთა ინტერესები, რომლებიც არ იცნობენ საქართველოს კანონმდებლობას და საჭიროებენ სამართლებრივ კონსულტაციას¹⁶.

ნოტარიატი წარმოადგენს საჯარო ფუნქციისა და კერძო ინიციატივის იდეალურ სინთეზს და იგი ხელმისაწვდომია ყველა სოციალური ფენისათვის. საქართველოში ნოტარიატის შესახებ არასაკმარისი თეორიული ცოდნის გამო მისი პოტენციალი არასრულად არის გამოყენებული. საქართველოს ნოტარიატში უკანასკნელ წლებში დანერგილმა საკანონმდებლო და ტექნოლოგიურმა სიახლეებმა დაგვანახა, რომ ნოტარიატი არის სისტემა, რომელსაც დინამიური განვითარებისა და სრულყოფის პირობებში გააჩნია ახალი, ჯერ კიდევ სრულად აუთვისებული შესაძლებლობები¹⁷.

2.3. სანოტარო აქტის ცნება და არსი

სანოტარო მოქმედებათა კლასიფიკაცია მეცნიერული განსჯის საგანია და პირობითია. კლასიფიკაცია შესაძლებელია შემდეგი კრიტერიუმებით: სამართალურთიერთობის განვითარების თუ რომელ სტადიაზე წარმოიშობა (სამართალურთიერთობის წარმოშობა, განხორციელება, უზრუნველყოფა-დაცვა და სხვა ყველა), თუ რას ისახავს მიზნად (უდავო უფლებების დამოწმებას, სააღსრულებლო ძალის მინიჭებას, უდავო ფაქტების დადასტურებას და ა.შ. ასევე შესაძლებელია მათი დაყოფა შინაარსის მიხედვით.¹⁸ თუმცა აღსანიშნავია, რომ კანონმდებლობა არ იცნობს მათ ამგვარ დაყოფას და ახდენს სანოტარო აქტების მხოლოდ ორ სახედ კერძო და საჯარო აქტებად დაყოფას. ეს დაყოფა ასევე ცნობილია როგორც რთული და მარტივი სანოტარო აქტების ფორმა, ხოლო საზღვარგარეთ იგივე კრიტერიუმით განასხვავებენ სანოტარო აქტების დადასტურებას და სანოტარო აქტების დამოწმებას.¹⁹

ნოტარიუსების მიერ სანოტარო მოქმედებების შესრულებასთან დაკავშირებული საკითხები რეგულირდება საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის, „ნოტარიატის შესახებ“ საქართველოს კანონის, საქართველოს იუსტიციის მინისტრის 2010 წლის 31 მარტის №71 ბრძანებით დამტკიცებული „სანოტარო მოქმედებათა შესრულების წესის შესახებ“ ინსტრუქციის და სხვა სამართლებრივი აქტების საფუძველზე.

¹⁵ ნოტარიუსთა ასოციაცია პენსილვანიაში, იხ. <<https://www.notary.org/article-why-are-notaries-still-important>> [25.04.2025].

¹⁶ „ნოტარიატის შესახებ“ საქართველოს კანონის 49-ე მუხლი.

¹⁷ სსიპ საქართველოს ნოტარიუსთა პალატა, საქართველოს ნოტარიატის განვითარების სტრატეგია 2014 წლისათვის, 23.

¹⁸ სუხიტაშვილი დ., სანოტარო სამართალი, თბ., 2012, 54.

¹⁹ ხარიტონაშვილი ნ., სანოტარო სამართალი 2021, თბ., ბონა კაუზა, 34.

ნოტარიუსი საჯარო აქტის ფორმით გაცემს სააღსრულებო ფურცელს, თუ ამაზე არსებობს მხარეთა შეთანხმება და ნოტარიუსის მიერ სანოტარო აქტში წერილობით განმარტებულია სააღსრულებო ფურცლის გაცემის სამართლებრივი შედეგები²⁰. ნოტარიატის მიზანთაგან ერთ-ერთია სამოქალაქო ბრუნვის სიმყარის და სახელშეკრულებო ვალდებულებათა კეთილსინდისიერად შესრულების ხელშეწყობა, სანოტარო აქტის მტკიცებულებითი და სააღსრულებო ძალა²¹. სანოტარო აქტი წარმოადგენს სასამართლოს გარეშე, უდავო მტკიცებულებითი და სააღსრულებო ძალის მქონე დოკუმენტს.

„ნოტარიატის შესახებ“ საქართველოს კანონის 38-ე მუხლის მე-5 ნაწილის მოთხოვნათა შესაბამისად, ნოტარიუსი გაცემს სააღსრულებო ფურცელს ფულადი თანხის დავალიანების გადახდევინების ვადადამდგარი მოთხოვნის, ქონებაზე უფლების გადაცემის, აგრეთვე დაგირავებულ/იპოთეკით დატვირთულ ქონებაზე იძულებითი აღსრულების მიქცევის მოთხოვნის საფუძველზე, თუ ამაზე არსებობს მხარეთა შეთანხმება და ნოტარიუსის მიერ სანოტარო აქტში წერილობით განმარტებულია სააღსრულებო ფურცლის გაცემის სამართლებრივი შედეგები.

ზემოაღნიშნული ინსტრუქციის 72-ე მუხლი ადგენს სააღსრულებო ფურცლის გაცემის წესებს: „1. ნოტარიუსი გაცემს სააღსრულებო ფურცელს იმ სანოტარო აქტის აღსასრულებლად, რომლის საფუძველზე დადგენილი ვალდებულების აღსრულება კანონმდებლობის შესაბამისად დაიშვება ნოტარიუსის სააღსრულებო ფურცლის საფუძველზე და არ არის გასული ვალდებულების შესრულების ხანდაზმულობის კანონით დადგენილი ვადა. 2. სააღსრულებო ფურცელი გაიცემა კრედიტორის (მისი უფლებამონაცვლის) წერილობითი მოთხოვნის საფუძველზე, რომელიც უნდა შეიცავდეს კანონმდებლობით დადგენილ რეკვიზიტებს. 3. სააღსრულებო ფურცელს პირველ რიგში გაცემს ის ნოტარიუსი (მისი არყოფნისას – შემცვლელი, თუ ასეთი დანიშნულია), რომელმაც დაამოწმა აღსრულებას დაქვემდებარებული სანოტარო აქტი.“

2.4. სანოტარო აქტის სააღსრულებო ძალა

სანოტარო აქტს აქვს სასამართლო გადაწყვეტილების თანაბარი ძალა, არ ექვემდებარება სააპელაციო გასაჩივრებას. მისი შესრულება არ მოითხოვს წინასწარ მიმართვას სასამართლოსადმი, სანოტარო აქტის შესრულება ხდება ავტომატურად, მისი ბუნებიდან გამომდინარე. სანოტარო აქტი არის დოკუმენტი, რომელიც სრულდება მხარეთა ნების საფუძველზე.

მხარეები იღებენ რა ვალდებულებას, შეასრულონ სანოტარო აქტის დებულება და წინასწარ, თავისი ნებით თანხმდებიან ოპერატიულად შეასრულონ საკუთარ თავზე აღებული ვალდებულება.

აქტის „სასამართლოს გარეშე“ აღსრულება საფრთხეს არ უქმნის მოვალის დაცვით საშუალებებს. გადავადების ან აღსრულების შეჩერების მიზნით, მოვალეს უფლება აქვს გამოიყენოს კანონით გათვალისწინებული მითითებები, კერძოდ:

– მოითხოვოს კანონით გათვალისწინებული ვადის დაცვა;

²⁰ რეკომენდაცია სააღსრულებო ფურცლის დუბლიკატის გაცემისათვის დადგენილი საზღაურის გამოანგარიშების თაობაზე, მიღებული საქართველოს ნოტარიუსთა პალატის გამგეობის 2015 წლის 22 დეკემბრის #21.1 გადაწყვეტილებით.

²¹ სსიპ საქართველოს ნოტარიუსთა პალატა საქართველოს ნოტარიატის განვითარების სტრატეგია 2014 წლისათვის.

- მოითხოვოს სააღსრულებო ძალის შეჩერება, დანაშაულად კვალიფიცირებული გაყალბების შესახებ საჩივრის ან სასამართლოში მოწინააღმდეგე მხარის მიერ წარმოდგენილი დოკუმენტის სიყალბის შესახებ განცხადებით;
- დაეყრდნოს ზოგიერთ საკანონმდებლო დებულებებს, რომელიც იძლევა აღსრულების გადავადების საშუალებას (ნოტარიუსის არჩევანის, სავაჭრო ფირმის მუშაკის, ნასყიდობის პირობების და ა.შ. გასაჩივრება).

სანოტარო ფორმა, წარმოადგენს მხარეთა დაცვის საშუალებას. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში, მხარეებს უფლება აქვთ თვითონ აირჩიონ საკუთარი დოკუმენტების დამოწმების ფორმა. დარგი, რომელშიც სანოტარო ფორმა არის სავალდებულო, გამოკვეთილი და განსაზღვრულია იმ შემთხვევების ანალიზი, რომელთათვისაც სავალდებულოა სანოტარო დამოწმება და რისთვისაც ითხოვენ მას კანონმდებლები, საშუალებას იძლევა გამოვყოთ ოთხი მიზეზი, რომელიც ჯგუფდება დაცულობის იდეის გარშემო.

სხვა შემთხვევაში, დამოწმების სანოტარო ფორმა სავალდებულოა აქტის სოციალური მნიშვნელობიდან გამომდინარე. მაგალითად, ყველა ქვეყანაში ისეთი საზოგადოებების ჩამოყალიბებისას, რომლებიც წარმოადგენენ კაპიტალის გაერთიანებას (შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოებები, სააქციო საზოგადოებები, კომანდიტური სააქციო საზოგადოებები). მიზეზს წარმოადგენს ის, რომ იმ ტიპის საზოგადოებების შექმნისას, რომლებიც ოპერირებენ უფრო მსხვილი კაპიტალით, ვიდრე ცალკეულ პირთა გაერთიანება და რომლებსაც ხელი მიუწვდებათ მოსახლეობის ფულად ანაბარზე, ანგარიშში პატარა შეცდომამ შეიძლება მიგვიყვანოს არამართლზომიერ შედეგებამდე. „მენარმეთა შესახებ“ ახალი კანონის მიზანსაც წარმოადგენდა ნოტარიატის როლის გაძლიერება.

სანოტარო ფორმა აუცილებელია აგრეთვე მოქალაქეთა დაცვის უზრუნველსაყოფად, რომლებიც მიჩნეულნი არიან ნაკლებად დაცულებად, პირობითად, არასრულწლოვნები და არაქმედუნარიანები, აგრეთვე ისეთი მემკვიდრენი, რომლებიც პასუხს აგებენ მამკვიდრებლის ვალებისათვის მხოლოდ სამკვიდრო ქონების ფარგლებში.

და ბოლოს, სანოტარო ფორმა ხდება სავალდებულო იმ შემთხვევებში, როცა ის წარმოადგენს ობიექტური ინფორმაციის პირობას მესამე მხარეთათვის, რომლებიც დაინტერესებულნი არიან იყვნენ საქმის კურსში უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული ყველა ცვლილებისა და პოტენციური მოვალეების შესახებ (უძრავი ქონების გადასვლა და რეგისტრაცია, იპოთეკით დატვირთვა).

2.5. სანოტარო აქტის უდავო იურისდიქცია

ნოტარიუსს შეიძლება ჰქონდეს მომრიგებელი შუამავლის კომპეტენციაც, რომელიც დოკუმენტებს აძლევს სააღსრულებო ძალას, იგი არ უნდა შემოიფარგლოს მხოლოდ რომელიმე განსაკუთრებული დარგით, არამედ უნდა განავრცოს საქმიანობა იმ შემთხვევებშიც, როდესაც მხარეები მოითხოვენ მის მოწინააღმდეგეობას და გარდა იმ შემთხვევებისა, რომლებიც წარმოადგენს მხოლოდ სხვა პროფესიის წარმომადგენელთა კომპეტენციას.

ამგვარად, ნოტარიუსს, რომელიც გამოდის „კერძო მოსამართლის“²² როლში, შეუძლია არ შემოიფარგლოს მხოლოდ კონსულტაციის გაცემითა და სანოტარო აქტის შედგენით, არა-

²² „ნოტარიუსის საქმიანობა სამოქალაქო საზოგადოების კეთილდღეობისათვის“ ნოტარიუსი მეტრი ანდრე შვახტგენი, ლუქსემბურგი ლნკ-ის საპატიო პრეზიდენტი. 6.

მედ მხარეთა შორის დავის არსებობისას გამოვიდეს არბიტრის როლშიც. ნოტარიალური ფუნქციის და უდაო იურისდიქციის დარგში სასამართლო ხელისუფლების როლთან მისი მსგავსების გათვალისწინება, შესაძლებელს ხდის სასამართლო უფლებამოსილების მნიშვნელოვანი ნაწილის ნოტარიუსებისათვის გადაცემას.

ნოტარიუსის საქმიანობა, როგორც სამართლებრივი დაცულობის გაზრდის საშუალებას და ნოტარიუსის მიერ უდავო იურისდიქციის შესრულებას მივყავართ სასამართლო წარმოებაზე განეული ხარჯის მნიშვნელოვნად შემცირებისაკენ. სანოტარო საქმიანობის წყალობით მცირდება ვადა და მარტივდება მტკიცებულებათა წარდგენის პროცედურა, მნიშვნელოვანია ისიც, რომ სამართლებრივი დაცვის გაზრდის შედეგად, მცირდება სასამართლოსადმი მიმართვის შემთხვევები. მთელ მსოფლიოში სანოტარო აქტების საერთო რაოდენობის მხოლოდ ერთი მეათასედი ნაწილი ხდება სადაო სასამართლოში. სანოტარო აქტების მტკიცებულებითი და სააღსრულებო ძალის იურიდიული შედეგები მხარეთა შორის კონსენსუსის მიღწევის მცდელობა, რაც თავიდან გვაცილებს სასამართლოსადმი მიმართვას, სანოტარო აქტების ავთენტურობა და მტკიცებულებითი ძალა, რაც ამარტივებს სასამართლოსთვის მტკიცებულებათა წარდგენის პროცედურას და ამავე აქტების სააღსრულებო ძალა მნიშვნელოვნად ამარტივებს იძულებითი აღსრულების პროცედურას და საშუალებას იძლევა მისგან გავათავისუფლოთ სასამართლოები.

2.6. ნოტარიუსის მიერ სააღსრულებო ფურცლის გაცემა

ნოტარიუსის მიერ სააღსრულებო ფურცლის გაცემა არ არის დამოკიდებული ნოტარიუსის ნებაზე და არ არის კანონმდებლობით სავალდებულო, მაგრამ როდესაც მხარეები თანხმდებიან ნოტარიუსისთვის აღნიშნული უფლებამოსილების მინიჭებაზე, პირობის ნამდვილობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ტიპის ურთიერთობაა მხარეთა შორის, რომელი ხელშეკრულებაა და ა.შ.

სააღსრულებო ფურცლის გაცემასთან დაკავშირებული წარმოების დასაწყებად მოითხოვება კანონმდებლობით განსაზღვრული კონკრეტული პირობების დაკმაყოფილება, რომლებიც განსხვავებულად წესრიგდება სხვადასხვა ქვეყნის კანონმდებლობით, ასევე განსხვავებულადაა რეგულირებული ნოტარიუსის უფლებამოსილების ფარგლები სააღსრულებო ფურცლის გაცემის პროცესში. პირობითად, იტალიის²³ კანონმდებლობით, სააღსრულებო ფურცლის გაცემაზე ნოტარიუსის უფლებამოსილება ვრცელდება მხოლოდ სესხის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე მოთხოვნებზე. ბელგიაში, იაპონიასა და საფრანგეთში ნოტარიუსის მიერ სააღსრულებო ფურცლის გაცემა დასაშვებია ნებისმიერ საქმეზე თუმცა, საფრანგეთის კანონმდებლობა ადგენს გამონაკლისს, კერძოდ, საცხოვრებელ სადგომზე უკანონო ხელშეშლის აღკვეთის შესახებ სარჩელი ექვემდებარება მხოლოდ სასამართლო განსჯადობას²⁴.

საქართველოს კანონმდებლობა²⁵ ნოტარიუსის მიერ სააღსრულებო ფურცლის გაცემას უკავშირებს მხარეთა ნებას. კერძოდ, მათ მიერ ხელშეკრულებაში გაკეთებულ დათქმას, ხელ-

²³ „ნოტარიუსის მიერ სააღსრულებო ფურცლის გაცემასთან დაკავშირებული პროცედურული საკითხები“, მახათაძე ნ., სამეცნ. ჟურნალი „მართლმსაჯულება და კანონი“ #3(71)'21, 58.

²⁴ Rouchaud A.M., Conclusions – Workshop No. 2: Writs of execution, The Execution of court decisions in civil cases, Council of EuropaPublishing, 1998, 117.

²⁵ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, „სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ საქართველოს კანონი, „ნოტარიატის შესახებ“ საქართველოს კანონი და „სანოტარო მოქმედებათა შესრულების წესის შესახებ“ 2010 წლის 31 მარტის No71 საქართველოს იუსტიციის მინისტრის ბრძანება.

შეკრულების დარღვევის შემთხვევაში, ნოტარიუსის მიერ სააღსრულებო ფურცლის გაცემაზე²⁶. სასამართლოს განმარტებით²⁷, უშუალოდ ხელშეკრულების ტექსტში, სადაც ხელშეკრულების არსებითი პირობებია ჩამოყალიბებული, თუ არ არსებობს ნოტარიუსის მიერ სააღსრულებო ფურცლის გაცემის თაობაზე მხარეთა შეთანხმება, ნოტარიუსის მიერ გაცემული სააღსრულებო ფურცლის უპირობოდ ბათილია.

„ნოტარიატის შესახებ“ საქართველოს კანონი ადგენს ნოტარიუსის მიერ სააღსრულებო ფურცლის გაცემის შესაძლებლობას კრედიტორის (მისი უფლებამონაცვლის) წერილობითი განცხადების საფუძველზე და ჩამოთვლის ყველა იმ აუცილებელი რეკვიზიტს, რასაც უნდა აკმაყოფილებდეს ხსენებული განცხადება. განცხადების წარდგენა სააღსრულებო ფურცლის გაცემასთან დაკავშირებული სამართალწარმოების დაწყების საფუძველია.²⁸ მიმართვის შემდეგ, ნოტარიუსი ვალდებულია შეამოწმოს ყველა ის ფორმალური წინაპირობება, რომელიც განაპირობებს სააღსრულებო ფურცლის გაცემას. პირველ რიგში, ნოტარიუსი ამოწმებს მხარეთა შეთანხმებასა და მის ნამდვილობას, ასევე, ამოწმებს იძულებით აღსრულებას დაქვემდებარებული ნების შინაარსს. კერძოდ, აღსასრულებელი მოთხოვნის დეტალებს, მხარეთა შორის არსებული სამართლებრივი ურთიერთობას და მხარეთა პერსონალურ მონაცემებს, მოთხოვნის აღსრულებადობას. სააღსრულებო ფურცლის გაცემაზე უარის საფუძველია შინაარსობრივი მოთხოვნების დაუკმაყოფილებლობა, ხოლო უარის საფუძველების მიუხედავად, მოთხოვნების დარღვევით გაცემული სააღსრულებო ფურცლის გაცემა – სასამართლოს მიერ მისი შემდგომში გაუქმების საფუძველია²⁹.

აქამდე ნოტარიუსის მიერ სააღსრულებო ფურცლის გაცემას ვუწოდეთ სანოტარო აქტის იურისდიქცია, რომელიც შეგვიძლია მოვიხსენიოთ, როგორც „ნოტარიუსის განსჯადობა“. საქმე იმაშია, რომ ნოტარიუსი სააღსრულებო ფურცლის გაცემასთან დაკავშირებულ პროცესში, გვევლინება როგორც სასამართლო ხელისუფლების განმახორციელებლად. მართალია, ნოტარიუსს სააღსრულებო წარმოების უფლებამოსილება ფორმალურად არ აქვს მინიჭებული, არამედ ახორციელებს ამ ფუნქციას, როგორც სასამართლო ხელისუფლების მიერ დელეგირებულ აქტს³⁰. აქედან გამომდინარე, სააღსრულებო ფურცლის გაცემისას ნოტარიუსი ექვემდებარება ზუსტად იმავე მოთხოვნებს, რასაც მოსამართლე. სასამართლო კი, გადაწყვეტილების გამოტანისას მხედველობაში იღებს მოთხოვნის აღსრულებადობას³¹, ანალოგიური წესი ვრცელდება ნოტარიუსზეც.

ნოტარიუსის მიერ სააღსრულებო ფურცლის გაცემის ერთ-ერთ წინაპირობას ასევე, წარმოადგენს შესასრულებელი ვალდებულების ვადამოსულობა³². საქართველოში ნოტარიუსი სააღსრულებო ფურცლის გაცემის პროცესში ასრულებს პასიურ ფუნქციას. სააღსრულებო

²⁶ ნოტარიატის შესახებ“ საქართველოს კანონი, მუხ. 38, პუნქტი 5, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, No46, 22.12.2009, მუხ. 346.

²⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2014 წლის 16 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე Noა-689-655-2013.

²⁸ „ნოტარიატის შესახებ“ საქართველოს კანონი, მუხ. 40, პუნქტი 1, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, No46, 22.12.2009, მუხ. 346.

²⁹ „ნოტარიუსის მიერ სააღსრულებო ფურცლის გაცემასთან დაკავშირებული პროცედურული საკითხები“, მახათაძე ნ., სამეცნ. ჟურნალი „მართლმსაჯულება და კანონი“ #3(71)21, 62.

³⁰ Preuss N., Zivilrechtspflege durch externe Funktionsträger, Mohr Siebeck, Tübingen, 2005, p. 41.

³¹ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, მუხ. 363 საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, მუხ. 363³².

³² „ნოტარიატის შესახებ“ საქართველოს კანონი, მუხ. 38.5.

ბო ფურცლის გაცემისათვის საფუძველია განცხადების შეტანა და მოთხოვნის ხანდაზმულობის ვადის დაცვა.

3. სანოტარო აქტის აღსრულების პრობლემატიკა (შედარებით-სამართლებრივი ანალიზი)

3.1. სანოტარო აქტის აღსრულება ესპანეთში

ესპანეთის სამეფოში ნოტარიუსთა საქმიანობას ზედამხედველობს იუსტიციის სამინისტრო და უმაღლეს ნოტარიუსად განსაზღვრულია ესპანეთის სამეფოს იუსტიციის მინისტრი³³.

ნოტარიუსის მიერ გაცემული აქტები³⁴, ესპანური სამართლის მიხედვით, წარმოადგენს სააღსრულებო წარმოების დაწყების ერთ-ერთ საფუძველს. ამასთან, კანონი განსაზღვრავს, რომ აღსრულებადია არა მხოლოდ პირველად გაცემული აქტი (ორიგინალი), არამედ, ასევე, მისი ასლებიც, თუ ისინი გაცემულია ორივე მხარის თანხმობის საფუძველზე, ან თუ სასამართლოს მიერ არის ასლი გაცემული და მითითებულია ის პირი, ვის მიმართაც უნდა განხორციელდეს აღსრულება³⁵. იურიდიულ სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულ წესთან დაკავშირებით განმარტებულია, ასევე, ის, რომ ნოტარიუსის მიერ გაცემული აქტის აღსრულებადობაზე გავლენას არ ახდენს მისი გამოცემის დრო³⁶.

გარდა ამისა, განსხვავებით ქართული სამართლისა, ესპანეთში დასაშვებია ნოტარიუსის მიერ ცალკეული სააღსრულებო მოქმედების ჩატარება. ასეთია იპოთეკით დატვირთული ქონების რეალიზაცია აუქციონის მეშვეობით, თუ ამის თაობაზე არსებობს მხარეთა შორის შეთანხმება. ფულადი მოთხოვნების იპოთეკით უზრუნველყოფა გავრცელებული პრაქტიკაა და ასეთი საქმეები საჭიროებს სწრაფ რეაგირებას, რის გამოც იპოთეკით უზრუნველყოფილ მოთხოვნებზე სააღსრულებო მოქმედების ჩატარების უფლებამოსილება მინიჭებული აქვთ ნოტარიუსებს, რაც მოთხოვნების აღსრულების უფრო სწრაფ პროცესს უზრუნველყოფს. ამ შემთხვევებში აუქციონის მთელ პროცესს წარმართავს ნოტარიუსი³⁷.

ის ფაქტი, რომ იპოთეკით დატვირთული ქონების რეალიზაცია ნოტარიუსის მიერ უშუალოდ, სასამართლოს მონაწილეობის გარეშე ხდება, მათ ფართო უფლებამოსილებას უსვამს ხაზს. ნოტარიუსი თავად განიხილავს კრედიტორის მიერ წარდგენილ მოთხოვნას და თუ ყველა წინაპირობა დაცულია, იწყებს აუქციონის პროცედურას და თავად წარმართავს აუქციონს ელექტრონულად. აუქციონის შესახებ ინფორმაცია და, ასევე, იმ ნოტარიუსის მონაცემები, რომელიც წარმართავს აუქციონს, ქვეყნდება ოფიციალურ სახელმწიფო ბიულეტენში³⁸.

³³ Ley del Notariado de (Ministerio de Gracia y Justicia), num. 149, de 29/05/1862, BOE-A-1862-4073.

³⁴ Escrituras públicas – საჯარო აქტები, რომლებიც შედგენილი/გაცემულია ნოტარიუსის მიერ და შეიცავს შესაბამის რეკვიზიტებს (მათ შორის, აღნიშვნას, რომ ხელმოწერილია ნოტარიუსის თანდასწრებით, აღნიშვნას მხარეთა ქმედუნარიანობის შემოწმების შესახებ და ა.შ.) (იხ. – <<https://www.notariado.org/portal/c%C3%B3mo-leer-la-escritura>> [25.04.2025]).

³⁵ Ley de Enjuiciamiento Civil, (Jefatura del Estado) núm. 7, de 08/01/2000, BOE-A-2000-323, art. 517.2. 40.

³⁶ Faba J. M., Sobre la fuerza ejecutiva de la escritura pública y el nuevo sistema de expedición de copias: cuestiones surgidas en la jurisprudencia actual. Revista CESCO De Derecho De Consumo, (20), 2017, 74-81 <<https://revista.uclm.es/index.php/cesco/article/view/1247>> [25.04.2025].

³⁷ Reglamento Hipotecario, (Ministerio de Justicia) núm. 106, de 16/04/1947, BOE-A-1947-3843, art.234.

³⁸ იქვე, 234-ე და შემდგომი მუხლები.

3.2. სანოტარო აქტის აღსრულება ჰოლანდიაში

ჰოლანდიაში სანოტარო საქმიანობა თავისუფალ პროფესიად არის აღიარებული; ნოტარიუსი ინიშნება დედოფლის მიერ; ამასთან, უფლებათა გადაცემის ხელშეკრულებებზე (გარიგების დადება, გაუქმება) ხელმოწერის დამოწმება ხდება მხოლოდ მათი მონაწილეობით.³⁹

ჰოლანდიური კანონმდებლობით ნოტარიუსს უფრო ფართო უფლებამოსილებები აქვს მინიჭებული და ნოტარიუსის ინსტიტუტი გამოყენებულია არამხოლოდ სასამართლოს განტვირთვისთვის, არამედ აღსრულებაზე უფლებამოსილი ორგანოს განსატვირთადაც. მხარეებს შეუძლიათ შეთანხმდნენ ქონების ნოტარიუსის მიერ რეალიზაციაზე; თუმცა ნოტარიუსს აქვს მინიჭებული მხოლოდ უძრავი ქონების რეალიზაციის უფლებამოსილება⁴⁰.

განსხვავებით ქართული კანონმდებლობისა, ჰოლანდიური კანონმდებლობა არ უშვებს ქონების კრედიტორის საკუთრებაში გადასვლას, არამედ სავალდებულოდ ადგენს ქონების საჯარო აუქციონზე რეალიზაციას. ეს გზა ითვლება ქონების რეალური ღირებულების დასადგენად ყველაზე ოპტიმალურ საშუალებას. გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად, ასევე არ არის დაშვებული აუქციონის კრედიტორის მიერ ჩატარება. ამასთან, ქონების რეალიზაციაზე განცხადება კეთდება საჯაროდ, გაზეთში; რაც მოვალის გარდა სხვა კრედიტორების ინფორმირებასაც ისახავს მიზნად.⁴¹

3.3. სანოტარო აქტის აღსრულება გერმანიაში

ქონების რეალიზაცია დავალიანებული თანხის გადახდევინების მიზნით ცნობილია ასევე გერმანული კანონმდებლობისთვისაც. აღსრულების ქვემდებარე აქტი შესაძლოა გაიცეს ნოტარიუსის მიერ, სანოტარო ფორმით დამოწმებული ხელშეკრულების საფუძველზე, რომელიც მიექცევა დაუყოვნებლივ აღსასრულებლად. რეალიზაციის ეს ფორმა განსაკუთრებულად მიმზიდველია, რამდენადაც იძლევა კრედიტორის სწრაფად დაკმაყოფილების შესაძლებლობას, მხარეთა მიერ შეთანხმებულ საბაზრო ფასში. ნოტარიუსის მიერ გაცემული სააღსრულებო ფურცელი გაიცემა ნოტარიუსის მიერ ყოველგვარი დამატებითი განხილვის გარეშე.⁴²

3.4. სანოტარო აქტის აღსრულება უკრაინაში

უკრაინის კანონმდებლობით დაშვებულია კანონმდებლობით დადგენილ შემთხვევებში არასასამართლო გზით ქონების რეალიზაცია, სანოტარო ორგანოს მიერ გაცემული სააღსრულებო ფურცლის საფუძველზე.

3.5. სანოტარო აქტის აღსრულება ხორვატიაში

ხორვატიაში ნოტარიუსს გამარტივებული წარმოების შედარებით უფრო მაღალ სტანდარტებს ეხვედებით. კერძოდ, აუცილებელი არ არის გარიგებით იყოს გათვალისწინებული

³⁹ Paul Van Der Molen, Land registration and cadaster in selected European countries, Austria, Bulgaria, Croatia, Hungary, Netherlands, Serbia, ed. By center of legal competence e(CLC), published by Intersentia, 2009, 194.

⁴⁰ The activities of the Dutch enforcement agent, Jos Uitdehaag, Oct 2014, Netherlands, 19.

⁴¹ იქვე, 82.

⁴² Wolf C.R., Real-estate property Law Germany, Key Aspects of German business law, a practical manual, Michael Wendler (ed) 4, ed., Berlin, Heidelberg, Springer 2008, 284.

ნოტარიუსის მიერ სააღსრულებო ფურცლის გაცემის შესაძლებლობა; ხორვატიის კანონმდებლობით, ნოტარიუსი უფლებამოსილია გასცეს სააღსრულებო ფურცელი იმ შემთხვევაშიც, თუ კრედიტორი ვალის არსებობის სარწმუნო დოკუმენტს წარუდგენს. იმ შემთხვევაში, თუ მოვალე არ ეთანხმება სააღსრულებო ფურცელს, მას შეუძლია წამოიწყოს სასამართლო წარმოება სარჩელის სასამართლოში შეტანის გზით.⁴³

3.6. სანოტარო აქტის აღსრულება უნგრეთში

უნგრეთის შემთხვევაში კანონმდებლობა ნოტარიუსს შემოფარგლავს გარკვეული თანხის ოდენობით; კერძოდ: თუ დავალიანების ოდენობა არ აღემატება 3 მილიონ უნგრულ ფორინტს (დაახლოებით 9,500.00 ევრო) კრედიტორს შეუძლია მოითხოვოს გადახდის ბრძანების გაცემა ნოტარიუსისგან; თუ დავალიანება აღემატება ზემოთ მითითებულ თანხას მაგრამ ნაკლებია 30 მილიონ უნგრულ ფორინტზე (დაახლოებით 95,000.00 ევრო) კრედიტორი უფლებამოსილია მიმართოს ნოტარიუსს, მაგრამ ასევე შეუძლია მიმართოს სასამართლოს უფლების დასაცავად. სააღსრულებო ფურცლის გაცემის მიზნით, ნოტარიუსისათვის საკმარისია მხოლოდ განცხადების წარდგენა დავალიანების არსებობაზე (დამატებითი მტკიცებულების გარეშე) / მსგავსია საქართველოში არსებული გამარტივებული წარმოებისა, რა დროსაც გადახდის ბრძანების გაცემა დამოკიდებულია რესპოდენტის შეპასუხებაზე). იმ შემთხვევაში, თუ მოპასუხე არ ეთანხმება დავალიანების არსებობას, იწყება სასამართლო წარმოება, სადაც უკვე საჭირო ხდება ვალის არსებობის მტკიცებულებებით გამყარება. ნოტარიუსის მიერ სააღსრულებო ფურცლის გაცემის შესახებ გადაწყვეტილება აუცილებლად ეცნობება მოვალეს, რა დროსაც იგი უფლებამოსილია გაასაჩივროს ნოტარიუსის გადაწყვეტილება. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ უნგრეთი იმდენად წინ არის წასული ელექტრონულ წარმოებაში, რომ დავის წარმოება/გასაჩივრება შესაძლებელია რეგისტრირებული ელ. ფოსტის მეშვეობითაც კი.⁴⁴

4. უცხო ქვეყანაში ნოტარიუსის მიერ გაცემული სააღსრულებო ფურცლის აღსრულება საქართველოს ტერიტორიაზე

მინსკის კონვენციის 51-ე მუხლის „ა“ პუნქტის საფუძველზე, საქართველოში ხდება ასევე ნოტარიუსის მიერ გაცემული აღსრულების ქვემდებარე აქტების ცნობა-აღსრულება. თუმცაღა, აღნიშნულთან დაკავშირებით პრაქტიკა ჯერჯერობით არ გვაქვს. სავარაუდოდ, ნოტარიუსის მიერ გაცემული აღსრულების ქვემდებარე აქტის ცნობა-აღსრულება იმავე წესით მოხდება, რა წესითაც ხორციელდება სასამართლოს მიერ გაცემული სააღსრულებო ფურცლის ცნობა-აღსრულება.

სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ საქართველოს კანონის 25-ე მუხლის მიხედვით, აღსრულების ეროვნული ბიურო სააღსრულებო წარმოებას იწყებს იძულებითი აღსრულების შესახებ კრედიტორის წერილობითი განცხადებისა და სააღსრულებო ფურცლის საფუძველზე.⁴⁵ როდესაც საუბარია უცხო ქვეყნის ტერიტორიაზე გამოცემული სამართლებრივი დოკუ-

⁴³ <www.E-justice.europa.eu> procedures for enforcing a judgement – Croatia; <https://e-justice.europa.eu/content_procedures_for_enforcing_a_judgment-52-hr-en.do?member=1> [25.04.2025].

⁴⁴ Debt Collection in Europe, Christian Steden etc., European Law Firm, 2019, 35 <<https://www.european-law-firm.com/guide/debt-collection-in-europe07022019.pdf>> [25.04.2025].

⁴⁵ „სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ საქართველოს კანონის 25-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი.

მენტის ცნობა-აღსრულების საკითხზე, მიზანშეწონილია, რომ კანონმდებელი ზუსტად განსაზღვრავდეს სხვადასხვა დოკუმენტის ცნობა-აღსრულებისთვის საჭირო პროცედურებს, მაგალითად, საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ საქართველოს კანონის 68-ე მუხლით განსაზღვრულია უცხო ქვეყნის გადაწყვეტილების აღსრულების პროცედურული წესი. საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ კანონის 68-ე მუხლის 1-ლი პუნქტის მიხედვით, საქართველო ცნობს უცხო ქვეყნის კანონიერ ძალაში შესულ სასამართლო გადაწყვეტილებებს.⁴⁶

ამავე მუხლის მე-2 პუნქტის მიხედვით, გადაწყვეტილების ცნობა არ ხდება, თუ: ა) საქმე საქართველოს განსაკუთრებულ კომპეტენციას განეკუთვნება; ბ) გადაწყვეტილების გამომტანი ქვეყნის კანონმდებლობის შესაბამისად მხარე უწყების ჩაბარების გზით არ იქნა გაფრთხილებული სასამართლოში გამოძახების თაობაზე ან მოხდა სხვა საპროცესო დარღვევები;

გ) ერთსა და იმავე მხარეებს შორის ერთსა და იმავე სამართლებრივ დავაზე არსებობს საქართველოს სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილება ან მესამე ქვეყნის სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილება, რომელიც ცნობილ იქნა საქართველოში; დ) უცხო ქვეყნის სასამართლო, რომელმაც გამოიტანა გადაწყვეტილება, საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად კომპეტენტურად არ ითვლება; ე) უცხო ქვეყანა არ ცნობს საქართველოს სასამართლო გადაწყვეტილებებს; ვ) ერთსა და იმავე მხარეებს შორის ერთსა და იმავე საკითხზე და ერთი და იმავე საფუძვლით საქართველოში მიმდინარეობს სასამართლო პროცესი; ზ) გადაწყვეტილება ეწინააღმდეგება საქართველოს ძირითად სამართლებრივ პრინციპებს. ხსენებული ნორმა დეტალურად შეიცავს ინფორმაციას იმის შესახებ თუ რა შემთხვევაში შეიძლება მოხდეს უცხო ქვეყნის გადაწყვეტილების ცნობა-აღსრულება და ასევე, კანონი ასახელებს შესაბამის კომპეტენტურ ორგანოს- საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სახით, რომელიც უფლებამოსილია მოახდინოს უცხო ქვეყნის სასამართლოს გადაწყვეტილების ცნობა-აღსრულება.

ასევე, საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ საქართველოს კანონის 73¹-ე მუხლის მიხედვით, საქართველოს ფარგლებს გარეთ გამოტანილი საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობა და აღსრულება ხდება „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონით დადგენილი წესით.⁴⁷ „არბიტრაჟის შესახებ“ შესახებ საქართველოს კანონის 1-ლი მუხლის მიხედვით, ეს კანონი ადგენს საქართველოში არბიტრაჟის შექმნის, საარბიტრაჟო წარმოების, საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების, აგრეთვე საქართველოს ფარგლებს გარეთ გამოტანილი საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების წესებს.⁴⁸ „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონის 44-ე მუხლის მიხედვით, იმ ქვეყნის მიუხედავად, სადაც გამოტანილ იქნა საარბიტრაჟო გადაწყვეტილება, იგი შესასრულებლად სავალდებულოა და სასამართლოში წერილობითი შუამდგომლობის წარდგენის შემთხვევაში უნდა აღსრულდეს ამ მუხლისა და ამ კანონის 45-ე მუხლის დებულებათა გათვალისწინებით. საქართველოში გამოტანილ გადაწყვეტილებებთან დაკავშირებით ამ მუხლისა და ამ კანონის 45-ე მუხლის მიზნებისათვის უფლებამოსილ სასამართლოდ ითვლება სააპელაციო სასამართლოები, ხოლო საქართველოს ფარგლებს გარეთ გამოტანილ გადაწყვეტილებებთან დაკავშირებით – საქართველოს უზენაესი სასამართლო.⁴⁹

⁴⁶ „საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ“ საქართველოს კანონის 68-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁴⁷ „საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ“ საქართველოს კანონის 73¹⁻³ მუხლი.

⁴⁸ „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონის 1-ლი მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁴⁹ იქვე, 44-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი.

ამასთან, არბიტრაჟის შესახებ საქართველოს კანონი პირდაპირ მიუთითებს, რომ საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების აღსრულება ხორციელდება სასამართლოს განჩინების საფუძველზე, „სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ საქართველოს კანონის შესაბამისად.

შესაბამისად, მაშინ, როდესაც კანონმდებელი დეტალურად არეგულირებს უცხო ქვეყნის ტერიტორიაზე მიღებული სასამართლო გადაწყვეტილების და უცხო ქვეყნის ტერიტორიაზე მიღებული არბიტრაჟის გადაწყვეტილების ცნობა-აღსრულებს წესებს, ასევე, უნდა დაარეგულირდეს უცხო ქვეყნის ნოტარიუსის მიერ გამოცემული სანოტარო აქტის ცნობა-აღსრულების საკითხი, რადგან სანოტარო აქტიც არის დოკუმენტი, რომელსაც სასამართლო გადაწყვეტილების მსგავსად შეიძლება მოჰყვეს სამართლებრივი შედეგები.

4.1. სამოქალაქო, საოჯახო და სისხლის სამართლის საქმეებზე სამართლებრივი დახმარებისა და სამართლებრივი ურთიერთობების შესახებ კონვენცია (მინსკის კონვენცია)

სამოქალაქო, საოჯახო და სისხლის სამართლის საქმეებზე სამართლებრივი დახმარებისა და სამართლებრივ ურთიერთობათა შესახებ კონვენციის (ე.წ. „მინსკის კონვენცია“) 51-ე მუხლის თანახმად, თითოეული ხელშემკვრელი მხარე ამ კონვენციით გათვალისწინებული პირობებით ცნობს და აღასრულებს სხვა ხელშემკვრელი მხარეების ტერიტორიაზე გამოტანილ იუსტიციის დანესებულებათა გადაწყვეტილებებს სამოქალაქო და საოჯახო საქმეებზე, ხოლო კონვენციის 53-ე მუხლი კი, ითვალისწინებს, რომ შუამდგომლობა გადაწყვეტილების იძულებითი აღსრულების ნებართვის თაობაზე წარედგინება ხელშემკვრელი მხარის კომპეტენტურ სასამართლოს, სადაც გადაწყვეტილება უნდა აღსრულდეს. მინსკის კონვენცია თავისი შინაარსით, ვიწრო გაგებით, მხოლოდ სამართლებრივ დახმარებას არ შეეხება – მისი გამოყენების სფერო ასევე მოქალაქეთა სამართლებრივი დაცვის საკითხებსაც მოიცავს⁵⁰ შესაბამისად, კონვენცია როგორც სამართლებრივი დახმარების, ასევე სამართლებრივი დაცვის ნაწილში ეფუძნება თანასწორობის პრინციპს⁵¹.

კონვენციის პირველი მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, თითოეული ხელშემკვრელი მხარის მოქალაქეებს, ასევე მათ ტერიტორიაზე მცხოვრებ პირებს, უფლება აქვთ, თავისუფლად და დაუბრკოლებლად მიმართონ სხვა ხელშემკვრელი მხარეების სასამართლოებს, პროკურატურას და სხვა დანესებულებებს, რომელთა კომპეტენციასაც განეკუთვნება სამოქალაქო, საოჯახო და სისხლის სამართლის საქმეები, შეუძლიათ, გამოვიდნენ იქ, იშუამდგომლონ, წარადგინონ სარჩელები და განახორციელონ სხვა პროცესუალური ქმედებები იმავე პირობებით, როგორი პირობებითაც სარგებლობენ მოცემული ხელშემკვრელი მხარის მოქალაქეები.

მინსკის კონვენცია შედგება სამი ტიპის ნორმათა ჯგუფისგან⁵²:

⁵⁰ მინსკის კონვენციის პრეამბულა: „... უზრუნველყონ ხელშემკვრელ მხარეთა მოქალაქეებისათვის და მათ ტერიტორიაზე მცხოვრები პირებისთვის ყველა ხელშემკვრელ მხარეში პირად და ქონებრივ უფლებებთან მიმართებით ისეთივე სამართლებრივი დაცვის მინიჭება, როგორიც ენიჭება საკუთარ მოქალაქეებს, ანიჭებენ რა დიდ მნიშვნელობას თანამშრომლობის განვითარებას იუსტიციის დანესებულებათა მიერ სამოქალაქო, საოჯახო და სისხლის სამართლის საქმეებში სამართლებრივი დახმარების აღმოჩენის დარგში...“

⁵¹ „საერთაშორისო სამართლებრივი ურთიერთდახმარება სამოქალაქო საქმეებზე“ პრაქტიკული სახელმძღვანელო, თბილისი, 2018.

⁵² „Международная правовая помощь по гражданским и уголовным делам: на примере стран СНГ“ Евдокимовым-Михайленко, 2004, 43-49.

1. მატერიალურსამართლებრივი ნორმები;
2. პროცესუალურსამართლებრივი ნორმები;
3. კოლიზიურ-სამართლებრივი ნორმები⁵³;

4.2. მინსკის კონვენციის საფუძველზე აქტების ცნობა აღიარება

მინსკის კონვენციის 53-ე მუხლი განსაზღვრავს იმ დოკუმენტთა ჩამონათვალს, რომლებიც უნდა ერთოდეს შუამდგომლობას უცხო ქვეყნის ტერიტორიაზე აღსასრულებელი გადაწყვეტილების ცნობა-აღსრულების შესახებ შუამდგომლობას. შუამდგომლობას თან უნდა ერთოდეს:

1. კომპეტენტური სასამართლოს ან ფიზიკური/იურიდიული პირის მიერ შედგენილი შუამდგომლობა უცხო ქვეყნის კომპეტენტური სასამართლოს სახელზე, სადაც ჩამოყალიბებული იქნება თხოვნის არსი;
 2. გადაწყვეტილება ან გადაწყვეტილების დამონმებული ასლი;
 3. ოფიციალური დოკუმენტი, იგივე სააღსრულებო ფურცელი, რომელიც ადასტურებს, რომ სასამართლო გადაწყვეტილება შევიდა კანონიერ ძალაში, აუცილებლად, თარიღის მითითებით და ექვემდებარება აღსრულებას ან არ შესულა ძალაში, მაგრამ ძალაში შესვლამდე უნდა აღსრულდეს;
 4. ცნობა, რომ სასამართლო გადაწყვეტილება საქართველოს ტერიტორიაზე არ აღსრულებულა ან არ მიმდინარეობს სააღსრულებო წარმოება, აღნიშნული უნდა გაცეს აღსრულების ეროვნულმა ბიურომ;
 5. დოკუმენტი, რომელიც ადასტურებს, რომ მხარე, რომლის მიმართაც უნდა აღსრულდეს გადაწყვეტილება, არ დასწრებია პროცესს, ან სათანადოდ არ იქნა წარმოდგენილი, თუმცა სათანადოდ დროსა და წესით იქნა მოწვეული პროცესზე;
 6. ასეთის არსებობის შემთხვევაში, ნაწილობრივი აღსრულების დამადასტურებელი დოკუმენტი;
 7. მხარეების შეთანხმება საქმის სასამართლოში განხილვის შესახებ (გადათქმა).
- დამატებითი პირობებია, რომ შუამდგომლობა და თანდართული დოკუმენტები უნდა იყოს აუცილებლად ცნობა-აღსრულების თხოვნის მიმღები სახელმწიფოს (ჩვენს შემთხვევაში, ქართულ ენაზე) ან რუსულ ენაზე შედგენილი და სათანადოდ დამონმებული.

4.3. უცხო ქვეყნის ნოტარიუსის მიერ გაცემული სააღსრულებო ფურცლის ცნობა-აღსრულება

უცხო ქვეყნის ნოტარიუსების მიერ გაცემული ნოტარიული აქტები, ოღონდ, მხოლოდ ფულადი ვალდებულებების თაობაზე, თავიანთი სამართლებრივი ხასიათის მიხედვით, ექვევინან მინსკის კონვენციის 51-ე მუხლით გათვალისწინებულ ცნობაუნარიან და აღსრულებად სამართლებრივ აქტებს შორის⁵⁴. თუმცა, რაც შეეხება უცხო ქვეყნის ნოტარიუსის მიერ გაცემულ სააღსრულებო ფურცელს, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში უნდა შეფასდეს, რამდენად

⁵³ მითითებითი საერთაშორისო კერძო სამართლებრივი ნორმები.

⁵⁴ „საერთაშორისო სამართლებრივი ურთიერთდახმარება სამოქალაქო საქმეებზე“ პრაქტიკული სახელმძღვანელო, თბილისი, 2018.

შეიძლება, რომ იგი დაკვალიფიცირდეს „ფულადი ვალდებულებების თაობაზე“ გაცემულ ნოტარიულ აქტად. აღნიშნული აქტის ცნობა-აღსრულებისას მნიშვნელოვანია მათი შემოწმება „ნოტარიატის შესახებ“ საქართველოს კანონის 38-ე მუხლის მე-5 ნაწილის კონტექსტში⁵⁵, აუცილებელია, რომ დადგინდეს, უცხოური სანოტარო აქტის მოქმედების ფარგლები რამდენად შეესაბამება საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილ ფარგლებს. იმ შემთხვევაში კი, თუ უცხო ქვეყნის ნოტარიუსის მიერ გაცემული სააღსრულებო ფურცელი ვერ დაკვალიფიცირდება „ფულადი ვალდებულებების თაობაზე“ გაცემულ ნოტარიულ აქტად, იგი მაინც შეიძლება იყოს აღსრულებადი, მაგრამ ამ შემთხვევაში, „საერთაშორისო კერძო სამართლის“ შესახებ 72-ე მუხლის⁵⁶ საფუძველზე, იმ პირობით, თუ ასეთი აქტი თავისი სამართლებრივი ბუნებით არის საჯარო ხასიათის დოკუმენტი.

სასამართლო ორგანოთა აქტების გარდა, იძულებით აღსრულება აგრეთვე სამოქალაქო იურისდიქციის მქონე მთელი რიგი სხვა ორგანოების -არბიტრაჟების, ნოტარიუსების აქტების საფუძველზე. ამით აიხსნება სააღსრულებო წარმოების ფუნქცია საქართველოს სამართლებრივ სისტემაში. კერძოდ, სააღსრულებო წარმოება ასრულებს იძულებითი აღსრულების რეგულატორის როლს, ძირითადად, სამოქალაქო საქმეებზე მიღებული აქტების მიმართ. ამის გამო, სააღსრულებო სამართალს შეიძლება ვუწოდოთ „სამოქალაქო სააღსრულებო სამართალი“⁵⁷. ნოტარიუსის სააღსრულებო ფურცელი, რომელიც უნდა შესრულდეს ნოტარიატის კანონმდებლობის შესაბამისად, სააღსრულებო დოკუმენტი, რომელიც ექვემდებარება იძულებით აღსრულებას. ქართული საკანონმდებლო რეალობის ხარვეზი არის ის, რომ უცხო ქვეყნის ნოტარიუსის მიერ გაცემული სანოტარო აქტის - სააღსრულებო ფურცლის გაცემა არ არის შესაბამისად მოწესრიგებული. აღნიშნული პროცესის ანალიზისთვის მიზანშეწონილია განვიხილოთ უზენაესი სასამართლოს მიერ დანერგილი პრაქტიკა ხსენებულ პრობლემაზე.

4.4. საქართველოში ნოტარიუსის მიერ უცხოეთში გაცემული სააღსრულებო ფურცლის აღსრულების თავისებურება

უცხო ქვეყნის ტერიტორიაზე გამოცემული სამართლებრივი დოკუმენტის ცნობა-აღსრულების საკითხზე საუბრისას, მიზანშეწონილია, რომ კანონმდებელი ზუსტად განსაზღვრავდეს სხვადასხვა დოკუმენტის ცნობა-აღსრულებისთვის საჭირო პროცედურებს, მაგალითად, საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ საქართველოს კანონის 68-ე მუხლით განსაზღვრულია უცხო ქვეყნის გადაწყვეტილების აღსრულების პროცედურული წესი. საერთა-

⁵⁵ „ნოტარიუსი გაცემს სააღსრულებო ფურცელს ფულადი თანხის დავალიანების გადახდევინების ვადადამდგარი მოთხოვნის, ქონებაზე უფლების გადაცემის, აგრეთვე დაგირავებულ/იპოთეკით დატვირთულ ქონებაზე იძულებითი აღსრულების მიქცევის მოთხოვნის საფუძველზე, თუ ამაზე არსებობს მხარეთა შეთანხმება და ნოტარიუსის მიერ სანოტარო აქტში წერილობით განმარტებულია სააღსრულებო ფურცლის გაცემის სამართლებრივი შედეგები.“

⁵⁶ 1. სასამართლოს მიერ მხარეთა მორიგება და უცხო ქვეყნის საჯარო ხასიათის დოკუმენტები, რომლებიც ექვემდებარება აღსრულებას, შუამდგომლობის საფუძველზე ამ კანონის 70-ე და 71-ე მუხლების შესაბამისად აღსრულდება. 2. შუამდგომლობა შეიძლება დაკმაყოფილებულ არ იქნეს, თუ აღსრულება საქართველოს ძირითად სამართლებრივ პრინციპებს ეწინააღმდეგება.

⁵⁷ *ქურდაძე შ., ქურდაძე გ., ხუნაშვილი ნ., ჭყონია ზ.*, სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ საქართველოს კანონის კომენტარი, ნაწილი პირველი, თბ., 2018, 19.

შორისო კერძო სამართლის შესახებ კანონის 68-ე მუხლის 1-ლი პუნქტის მიხედვით, საქართველო ცნობს უცხო ქვეყნის კანონიერ ძალაში შესულ სასამართლო გადაწყვეტილებებს.⁵⁸

ამავე მუხლის მე-2 პუნქტის მიხედვით, გადაწყვეტილების ცნობა არ ხდება, თუ: ა) საქართველოს განსაკუთრებულ კომპეტენციას განეკუთვნება; ბ) გადაწყვეტილების გამომტანი ქვეყნის კანონმდებლობის შესაბამისად მხარე უწყების ჩაბარების გზით არ იქნა გაფრთხილებული სასამართლოში გამოძახების თაობაზე ან მოხდა სხვა საპროცესო დარღვევები;

გ) ერთსა და იმავე მხარეებს შორის ერთსა და იმავე სამართლებრივ დავაზე არსებობს საქართველოს სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილება ან მესამე ქვეყნის სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილება, რომელიც ცნობილ იქნა საქართველოში; დ) უცხო ქვეყნის სასამართლო, რომელმაც გამოიტანა გადაწყვეტილება, საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად კომპეტენტურად არ ითვლება; ე) უცხო ქვეყანა არ ცნობს საქართველოს სასამართლო გადაწყვეტილებებს; ვ) ერთსა და იმავე მხარეებს შორის ერთსა და იმავე საკითხზე და ერთი და იმავე საფუძვლით საქართველოში მიმდინარეობს სამართლო პროცესი; ზ) გადაწყვეტილება ეწინააღმდეგება საქართველოს ძირითად სამართლებრივ პრინციპებს. ხსენებული ნორმა დეტალურად შეიცავს ინფორმაციას იმის შესახებ თუ რა შემთხვევაში შეიძლება მოხდეს უცხო ქვეყნის გადაწყვეტილების ცნობა- აღსრულება და ასევე, კანონი ასახელებს შესაბამის კომპეტენტურ ორგანოს- საქართველოს უზენაესი სამართლოს სახით, რომელიც უფლებამოსილია მოახდინოს უცხო ქვეყნის სასამართლოს გადაწყვეტილების ცნობა-აღსრულება.

ასევე, საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ საქართველოს კანონის 73¹-ე მუხლის მიხედვით, საქართველოს ფარგლებს გარეთ გამოტანილი საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობა და აღსრულება ხდება „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონით დადგენილი წესით.⁵⁹ „არბიტრაჟის შესახებ“ შესახებ საქართველოს კანონის 1-ლი მუხლის მიხედვით, ეს კანონი ადგენს საქართველოში არბიტრაჟის შექმნის, საარბიტრაჟო წარმოების, საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების, აგრეთვე საქართველოს ფარგლებს გარეთ გამოტანილი საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების წესებს.⁶⁰ „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონის 44-ე მუხლის მიხედვით, იმ ქვეყნის მიუხედავად, სადაც გამოტანილ იქნა საარბიტრაჟო გადაწყვეტილება, იგი შესასრულებლად სავალდებულოა და სასამართლოში წერილობითი შუამდგომლობის წარდგენის შემთხვევაში უნდა აღსრულდეს ამ მუხლისა და ამ კანონის 45-ე მუხლის დებულებათა გათვალისწინებით. საქართველოში გამოტანილ გადაწყვეტილებებთან დაკავშირებით ამ მუხლისა და ამ კანონის 45-ე მუხლის მიზნებისათვის უფლებამოსილ სასამართლოდ ითვლება სააპელაციო სასამართლოები, ხოლო საქართველოს ფარგლებს გარეთ გამოტანილ გადაწყვეტილებებთან დაკავშირებით – საქართველოს უზენაესი სასამართლო.⁶¹ ამასთან, არბიტრაჟის შესახებ საქართველოს კანონი პირდაპირ მიუთითებს, რომ საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების აღსრულება ხორციელდება სასამართლოს განჩინების საფუძველზე, „სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ საქართველოს კანონის შესაბამისად.

⁵⁸ „საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ“ საქართველოს კანონის 68-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁵⁹ „საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ“ საქართველოს კანონის 73¹-ე მუხლი.

⁶⁰ „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონის 1-ლი მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁶¹ იქვე, 44-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი.

ქართველი კანონმდებელი რადგან დეტალურად არეგულირებს უცხო ქვეყნის ტერიტორიაზე მიღებული სასამართლო გადაწყვეტილების და უცხო ქვეყნის ტერიტორიაზე მიღებული არბიტრაჟის გადაწყვეტილების ცნობა-აღსრულებს წესებს, აუცილებელია ასევე, დარეგულირდეს უცხო ქვეყნის ნოტარიუსის მიერ გამოცემული სანოტარო აქტის ცნობა-აღსრულების საკითხი, რადგან სანოტარო აქტიც არის დოკუმენტი, რომელსაც სასამართლო გადაწყვეტილების მსგავსად შეიძლება მოჰყვეს სამართლებრივი შედეგები, მისი აღსრულებლობა კი ქვეყანაში მიმდინარე სამართლებრივი პრაქტიკისა და თეორიის დიდი ხარვეზი იქნება რაც დიდ გამოწვევას წარმოადგენს, რის ნაწილობრივ აღმოსაფხვრელადაც შეიქმნა აღნიშნული დოქტორანტის სემინარი.

4.5. სასამართლო პრაქტიკა

Rajesh Wadhwa v. Dr. Sushma Govil, AIR 1989 Del⁶² გადაწყვეტილების მიხედვით, დელის უზენაესი სასამართლოს მოსამართლე მიიჩნევდა, რომ მიუხედავად იმისა, რომ შესაძლოა არ იყოს ურთიერთშეთანხმება ინდოეთსა და სხვა ქვეყანას შორის, ნოტარიუსის სანოტარო აქტები უცხო ქვეყანაში სასამართლომ შეიძლება ცნოს და აღასრულოს. შეუძლებელია, რომ ნოტარიუსთა კანონის მე-14 პუნქტი არანაირ გავლენას არ ახდენს მტკიცებულებათა შესახებ კანონის 85-ე პუნქტის კონსტრუქციაზე. აღნიშნული გადაწყვეტილების შესაბამისი პუნქტები მგომარეობს შემდეგში:

„სასამართლომ ასევე დაადგინა ნოტარიუსთა კანონის მე-14 ნაწილის დებულებები და თავდაპირველად დარწმუნდა, არის თუ არა ინდოეთის ნოტარიუსთა სანოტარო აქტის ვალიდურობაზე შეთანხმება აღიარებული აშშ-ში და პირიქით, აშშ-ის ნოტარიუსთა აქტები ინდოეთში და დაადგინა, რომ ინდოეთი ცნობს და აღიარებს უცხო ქვეყნის ნოტარიუსის მიერ გამოცემულ სანოტარო აქტს, ამდენად, აღნიშნული დოკუმენტი დასაშვებია და იურიდიული ძალის მქონეა ინდოეთში. სასამართლომ ასევე ურჩია, რომ დროა ცენტრალურმა მთავრობამ გასცეს საჭირო შეტყობინებები ნოტარიუსთა აქტის მე-14 ნაწილის აქტუალურია 1948 წლის დიპლომატიური და საკონსულო თანამდებობის პირთა (ფიცი და მოსაკრებლების)⁶³ კანონის მე-3 ნაწილი, რომელიც ითვალისწინებს უფლებამოსილებებს საზღვარგარეთ ფიცისა და სანოტარო მოქმედებების მიმართ და აღნიშნული დებულება იკითხება შემდეგნაირად: „უფლებამოსილებები სანოტარო აქტების მიმართ საზღვარგარეთ.- (1) ნებისმიერ დიპლომატიურ ან საკონსულო მოხელეს შეუძლია ნებისმიერ უცხო ქვეყანაში ან ადგილას, სადაც ის ახორციელებს თავის ფუნქციებს, ნებისმიერი სანოტარო აქტის ცნობა მოითხოვოს უცხო სახელმწიფოს ფარგლებში;

5. დასკვნა

ნაშრომის ანალიზი აჩვენებს, რომ საქართველოში ნოტარიუსის მიერ გაცემული სააღსრულებო აქტების ცნობა-აღსრულება სათანადოდ რეგულირდება მინსკის კონვენციის საფუძველზე, თუმცა უცხო ქვეყნის ნოტარიუსის მიერ გაცემული აქტების აღიარებისა და აღსრულების პრაქტიკა მნიშვნელოვან პრობლემებს აწყდება.

⁶² Case No. S.A.O No. 378/87 & S.A.O No. 379/87.

⁶³ Diplomatic and Consular Officers (Oaths and Fees) Act, 1948.

საერთაშორისო გამოცდილების განხილვამ, მათ შორის ესპანეთის, გერმანიის, ნიდერლანდების და სხვა ქვეყნების მაგალითებზე, ცხადყო, რომ შესაბამისი საკანონმდებლო ცვლილებების საჭიროებაა. აუცილებელია ისეთი მექანიზმების დანერგვა, რომლებიც უზრუნველყოფს უცხოური სანოტარო აქტების აღსრულებას საქართველოს სამართლებრივი პრინციპების შესაბამისი კრიტერიუმებით.

კვლევამ წარმოადგინა რეკომენდაციები, რომლებიც მოიცავს საუკეთესო საერთაშორისო პრაქტიკის ადაპტაციას, უცხო ქვეყნის ნოტარიუსის აქტების აღიარების მკაფიო კრიტერიუმების დადგენას და საქართველოს სამართლებრივ სისტემაში მათი სრულყოფილად ინტეგრირებას. აღნიშნული ნაბიჯები ხელს შეუწყობს სამართლებრივი პროცესის გაუმჯობესებას და ნოტარიუსის ინსტიტუტის გაძლიერებას.

ბიბლიოგრაფია:

1. „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონი;
2. „ნოტარიატის შესახებ“ საქართველოს კანონი;
3. „საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ“ საქართველოს კანონის.
4. საქართველოს კონსტიტუცია;
5. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი;
6. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი;
7. „საერთაშორისო სამართლებრივი ურთიერთდახმარება სამოქალაქო საქმეებზე“ პრაქტიკული სახელმძღვანელო, თბილისი, 2018.
8. ნოტარიუსთა ასოციაცია პენსილვანიაში, იხ. <<https://www.notary.org/article-why-are-notaries-still-important>> [25.04.2025]. ნოტარიუსის მიერ გაცემული სააღსრულებო ფურცლის აღსრულების სპეციფიკა, როსტიაშვილი მ., თბ., 2019, 18, 22, 37.
9. ქურდაძე შ., ქურდაძე გ., ხუნაშვილი ნ., ჭყონია ზ., სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ საქართველოს კანონის კომენტარი, ნაწილი პირველი, თბ., 2018, 9, 10, 19.
10. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2023 წლის 22 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე მედეა გვაზავა და ჯულიეტა არჩვაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.
11. სუხიტაშვილი დ., სანოტარო სამართალი, თბ., 37, 40, 43.
12. ხარიტონაშვილი ნ. სანოტარო სამართალი 2021, თბ., ბონა კაუზა. 16, 19, 31.
13. Christian R., Wolf, Real-estate property Law Germany, Key Aspects of German business law, a practical manual, Michael Wendler (ed) 4, ed., Berlin, Heidelberg, Springer 2008.
14. Debt Collection in Europe, Christian Steden etc., European Law Firm, 2019, 35 <<https://www.european-law-firm.com/guide/debt-collection-in-europe07022019.pdf>> [01.05.2024].
15. Diplomatic and Consular Officers (Oaths and Fees) Act, 1948.
16. Ley de Enjuiciamiento Civil, (Jefatura del Estado) núm. 7, de 08/01/2000, BOE-A-2000-323, art. 517.2. 4°.
17. Ley del Notariado de (Ministerio de Gracia y Justicia), num. 149, de 29/05/1862, BOE-A-1862-4073.
18. Faba J.M., Sobre la fuerza ejecutiva de la escritura pública y el nuevo sistema de expedición de copias: cuestiones surgidas en la jurisprudencia actual. Revista CESCO De Derecho De Consumo, (20), 2017, 74-81, <<https://revista.uclm.es/index.php/cesco/article/view/1247>> [25.04.2025].
19. Notary History, Clay Mason, იხ. <<https://www.superiornotaryservices.com/blog/history-of-the-notary-seal/>> [25.04.2025].
20. Paul Van Der Molen, Land registration and cadaster in selected European countries, Austria, Bulgaria, Croatia, Hungary, Netherlands, Serbia, ed. By center of legal competence e(CLC), published by Intersentia, 2009.
21. Reglamento Hipotecario, (Ministerio de Justicia) núm. 106, de 16/04/1947, BOE-A-1947-3843.

22. *Rouchaud A.M.*, Conclusions – Workshop No. 2: Writs of execution, The Execution of court decisions in civil cases, Council of EuropaPublishing, 1998.
23. The activities of the Dutch enforcement agent, Jos Uitdehaag, Oct 2014, Netherlands.
24. „Международная правовая помощь по гражданским и уголовным делам: на примере стран СНГ“ Евдокимовым-Михайленко, 2004.
25. Case No. S.A.O No. 378/87 & S.A.O No. 379/87.
26. <www.E-justice.europa.eu> procedures for enforcing a judgement – Croatia; https://e-justice.europa.eu/content_procedures_for_enforcing_a_judgment-52-hr-en.do?member=1> [25.04.2025].
27. <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008>> [25.04.2025].
28. <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/1156&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=fr>> [25.04.2025].
29. <<http://law.vanderbilt.edu/publications/journal-entertainment-technology-law/archive/download.aspx?id=1749>> [25.04.2025].
30. <<http://www.ascap.com/filmtv/movies-part1.html>> [25.04.2025].
31. <<http://www.ascap.com/playback/2005/winter/features/cuesheets.aspx>> [25.04.2025].
32. <<http://www.cippm.org.uk/downloads/Press%20Release%20Copyright>> [25.04.2025].
33. <<http://www.culture.gouv.fr/culture/actualites/dossiers/internet-creation08/6%20-%20Projet%20de%20loi.pdf>> [25.04.2025].
34. <<http://www.darkhorizons.com/interviews/736/woody-allen-for-melinda-melinda>> [25.04.2025].
35. <<http://www.filmmaking.net/FAQ/answers/faq96.asp>> [25.04.2025].
36. <<http://www.guardian.co.uk/technology/2009/mar/10/youtube-performing-rights-society-music>> [25.04.2025].
37. <http://www.obs.coe.int/oea_publ/iris/iris_plus/iplus5_2008.pdf.e> [25.04.2025].
38. <http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/trtdocs_wo001.html> [25.04.2025].
39. <<https://blogs.law.gwu.edu/mcir/case/bouffard-v-ministere-public/>> [25.04.2025].
40. <<https://core.ac.uk/download/pdf/144230555.pdf>> [25.04.2025].
41. <<https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2023-04/cp230062en.pdf>> [25.04.2025].
42. <<https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=9086912&fileId=9086982>> [25.04.2025].
43. <<https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=9086912&fileId=9086982>> [25.04.2025].

ირაკლი ლეონიძე*

საადგილმამულო მეურნეობის საერთო ქონებაზე სამკვიდროს გახსნა

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში, კომლთან დაკავშირებული საკანონმდებლო ცვლილებების შემდეგ, რთულად თუ მოიძებნება მუხლი, რომელიც კომლის ქონებაზე სამკვიდროს გახსნას და მემკვიდრეობის მიღებას სრულყოფილად მოაწესრიგებს. სტატიის სათაურში გამოყენებული – საადგილმამულო მეურნეობა, სამოქალაქო კოდექსში უკვე ჩანაცვლდა – საოჯახო მეურნეობით, თუმცა ამ ცვლილებას არ ჰქონდა გამართლება, გარდა კომლის მემკვიდრეთა უფლებების სელექციისა და დაკნინებისა. შესაბამისად, საკითხის ყოველმხრივ გასააზრებლად, მიზანშეწონილია ნაშრომის სათაურში საადგილმამულო მეურნეობის გამოყენება. საკუთრების უფლების რეგისტრაციისას საჯარო რეესტრი უფრო მეტად უნდა ჩაუღრმავდეს საადგილმამულო მეურნეობაში სამემკვიდრეო ურთიერთობებს, რადგან საკომლო საკუთრებაზე უფლების დამდგენი დოკუმენტების მოუწესრიგებლობა კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს კომლის მემკვიდრეთა უფლებებს, სამოქალაქო ბრუნვის სტაბილურობას და აფართოებს მოქალაქეთა დაუსაბუთებელი მოთხოვნების წარმოდგენის ფარგლებს. კვლევის ამოცანაა, ნათლად წარმოაჩინოს სამემკვიდრეო ურთიერთობის სირთულე კომლში და შეცდომები, რომლებიც არ უნდა დაუშვას საჯარო რეესტრმა.

საკვანძო სიტყვები: საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, კომლი, უფლების რეგისტრაცია, კანონისმიერი მემკვიდრე, ანდერძისმიერი მემკვიდრე.

*Communis error facit jus***

1. შესავალი

საადგილმამულო მეურნეობის საერთო ქონებაზე სამკვიდროს გახსნა ხასიათდება არაერთგვაროვანი, მცდარი და მანკიერი სარეგისტრაციო პრაქტიკით. ნაშრომში ყურადღება გამახვილდება საკომლო ქონების მემკვიდრეობით მიღების ტექნიკურ-ტერმინოლოგიურ, შინაარსობრივ და სასამართლო პრაქტიკიდან გამომდინარე საკითხებზე. აუცილებელია კრიტიკული აზრი პრობლემის აღსაქმელად და კომლის მემკვიდრეთა უფლების დაცვის ეფექტიანი მექანიზმის შესამუშავებლად, რათა ხელი არ შეეწყოს კომლის მემკვიდრეთა საკუთრების უფლების ხელყოფას, არასწორი პრაქტიკის დამკვიდრებას და სასამართლოს გადატვირთვას. კვლევის მიზანი ორიენტირებულია კომლში სამკვიდროს გახსნის მოქმედი წესის შეფასებასა და მისი თანმდევი პრობლემების აღმოფხვრის გზის ძიებაზე. კვლევის მიზნის მისაღწევად გამოყენებულია ნორმატიული, ანალიზისა და სინთეზის მეთოდები.

2. საადგილმამულო მეურნეობის საერთო ქონებაზე სამკვიდროს გახსნის პრობლემა და მისი გადაჭრის გზა

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1323-ე მუხლი, რომელიც არასრული, თუმცა სადამფუძნებლო იყო, 2019 წელს გაუქმდა.¹ ამიტომ, ამავე კოდექსის 1513¹-ე მუხლის განმარ-

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, ფრაიბურგის ალბერტ ლუდვიგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ბიზნესის, შრომისა და სოციალური სამართლის ინსტიტუტის მკვლევარი, მედიატორი.

** (ლათ.) საერთო შეცდომა ქმნის სამართალს.

ტებისას, გაუქმებულ მუხლთან დაკავშირებული სასამართლო პრაქტიკა უნდა გამოვიყენოთ, წინააღმდეგ შემთხვევაში მას არ ექნება სამართლებრივი მნიშვნელობა. ახალმა მუხლმა კომლის წევრის გარდაცვალების დროისა და სივრცის განსაზღვრის მნიშვნელობა შეიძინა, რაც დაუფიქრებელ გადაწყვეტილებად უნდა ჩაითვალოს. მისი სახელწოდებაა „კომლის საერთო ქონებაზე სამკვიდროს გახსნა“, მაშინ როდესაც გაუქმებული მუხლის სახელწოდება იყო „სამკვიდროს გახსნა კომლში“.²

კომლის მემკვიდრეთა სტატუსისა და სამკვიდროს მიღების გამარტივებისთვის კანონმდებლობა არ შეცვლილა.³ გაუქმებული მუხლის ზოგადი შინაარსი მოაზრებულია ახალ მუხლში, ხოლო სსკ-ის 1513¹-ე მუხლის პირველი და მეორე ნაწილის მოქმედება პირდაპირ არ უკავშირდება სსკ-ის 1421-ე მუხლს და საჭიროებს საკომლო წიგნის საარქივო ჩანაწერში მონაცემების, კომლის წევრის გარდაცვალების ფაქტის, ბოლო წევრის სტატუსისა და სხვა თანმდევი შემთხვევების დაზუსტებას სანოტარო, სარეგისტრაციო და სასამართლო წესით.

კომლი არ არის სამართალურთიერთობის დამოუკიდებელი სუბიექტი. აგრეთვე, არ არის იურიდიული პირი და არც ამხანაგობა/გაერთიანება, რომელიც ერთობლივი პასუხისმგებლობით მოქმედებს. კომლის საკუთრების უფლების შინაარსი და მემკვიდრეთა უფლების დაცვის ეფექტიანი მექანიზმების შემუშავება საკანონმდებლო და სარეგისტრაციო პროცესების ფარგლებს გარეთ აღმოჩნდა.⁴ მხოლოდ 2019 წელს აღიარა კანონმდებელმა, რომ კომლის საერთო ქონებაზე სამკვიდროს გახსნა კომლის ბოლო წევრის გარდაცვალების შემთხვევაში ეწინააღმდეგებოდა საქართველოს კონსტიტუციას და დაუსაბუთებლად ზღუდავდა კომლის სხვა წევრების, მემკვიდრეების უფლებებს, თუმცა ეს იყო საკითხის ცალმხრივი შეფასება. ამ პრობლემის შესახებ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო ჯერ კიდევ 2005 წელს იუწყებოდა.⁵

მემკვიდრის მოთხოვნის განხილვისას არსებობს, როგორც უფლების შინაარსთან დაკავშირებული, ისე რეგისტრაციისათვის დამახასიათებელი ხარვეზები. თუ საკანონმდებლო ცვლილება ნოტარიუსს ხელს შეუშლის თავისი უფლებამოსილების განხორციელებაში,⁶ ეს

¹ იხ. საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“, 25/06/2019.

² იხ.: *შენგელია რ., ახვლედიანი ზ., ჭანტურია ლ.*, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი V, საოჯახო და მემკვიდრეობითი სამართალი, თბ., 2000, 377-379; *შენგელია რ., შენგელია ე.*, საოჯახო და მემკვიდრეობის სამართალი (თეორია და პრაქტიკა), თბ., 2019, 427-428; *ჩიტოშვილი თ.*, უძრავ ქონებაზე საკუთრების უფლების წარმოშობის ძირითადი სამართლებრივი ასპექტები, თბ., 2006, 28-29, 80-85.

³ განმარტებითი ბარათი „საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“ საქართველოს კანონის პროექტზე (№07-3/294/9).

⁴ *შენგელია რ.*, სამემკვიდრეოსამართლებრივ ურთიერთობათა სუბიექტების ინტერესების დაცვის მექანიზმების სრულყოფის აუცილებლობა, ჟურნ. „ცხოვრება და კანონი“, №1-2(57-58), 2022, 95.

⁵ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2005 წლის 22 თებერვლის განჩინება საქმეზე №1/4/258 „საქართველოს მოქალაქე დინა ფოფხაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, „საკონსტიტუციო სასამართლო აღნიშნავს, რომ განმწესრიგებელ სხდომაზე და საქმის არსებითად განხილვისათვის მომზადების პერიოდში გამოიკვეთა სადავო ნორმით – საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1323-ე მუხლით („სამკვიდროს გახსნა კომლში“) გათვალისწინებული ურთიერთობების საკანონმდებლო მოწესრიგების სრულყოფის საჭიროება“.

⁶ იხ.: საქართველოს იუსტიციის მინისტრის 2010 წლის 31 მარტის №71 ბრძანება „სანოტარო მოქმედებათა შესრულების წესის შესახებ“ ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე, 77-ე და შემდეგი მუხლები; საქართველოს კანონი „ნოტარიატის შესახებ“, 38-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ა“, „ბ“, „გ“, „დ“ და „ე“ ქვეპუნქტები.

უკვე არის პრობლემა, რომელიც საჭიროებს ყურადღებას.⁷ მოქალაქეები მუდმივად ცდილობდნენ კომლის საკუთრებისთვის დამახასიათებელი სირთულე სხვა სამართლებრივი ურთიერთობის ფარგლებში დაეძლიათ.⁸ მაშინ, როდესაც კანონმდებელი არ იჩენს ინიციატივას განსაზღვროს უფლების დამცავი მექანიზმები, არც ნოტარიუსია მოწოდებული, რომ უზრუნველყოს კომლის მემკვიდრეთა უფლების დაცვა.

იქმნება წარმოდგენა, რომ რაც უფრო მდიდრდება კანონმდებლობა ტერმინებით, მეტად იკარგება საკუთრებისა და მემკვიდრეობის უფლების შინაარსი და მასზე ხელმისაწვდომობა. პროფესორი ბესარიონ ზოიძე აღნიშნავს, რომ „საკუთრების შინაარსის გამოფიტვა რა გზითაც არ უნდა მოხდეს, საკუთრებითი ნესრიგისათვის მიუღებელია“.⁹ მისი აზრით, ქართული სამართლებრივი მართლწესრიგისთვის დამახასიათებელია ის შეუსაბამო მდგომარეობა, როდესაც საკუთრების ფლობით გამოწვეული სარგებელი და ტვირთი ურთიერთგამომრიცხავი ხასიათისაა და მოუწოდებს მესაკუთრეს, მომავალ მემკვიდრეს, გაუცხოვდეს უფლებასთან ან უარი თქვას სამკვიდროს მიღებაზე.¹⁰

კანონმდებლის პოზიცია ჯერ კიდევ გაურკვეველია, თუმცა აშკარაა, რომ კანონმდებელი კომლის მომწესრიგებელი მუხლების განვითარებას არ ისახავს მიზნად და არ ითვალისწინებს კომლის საკუთრების შინაარსს. „წარმატებებისა და ეფექტური სარეგისტრაციო სისტემის, ერთ-ერთ სუსტ მხარედ ისევ რჩება არასრულყოფილი საინფორმაციო ბაზა და მონაცემთა ხარისხი“,¹¹ რადგან არ არის გააზრებული პრობლემის მასშტაბები. უმჯობესია, კომლის საკუთრების გარდაქმნასა და მემკვიდრეთა უფლებების დაცვაზე ზრუნვა და არა ისეთ ცნებებზე ყურადღების გამახვილება, რომლებიც მესაკუთრის ნებისა და აქტიური მოქმედების გარეშე ვერ მიიღწევა.

საკომლო მინის მემკვიდრეობის მიღების პრობლემის წინაშე ვერ დადგება ის მემკვიდრე, რომელსაც არ აქვს უფლება კომლის ქონებაზე.¹² გამოწვევაა საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მემკვიდრეობითი სამართლის მუხლების მისადაგება საადგილმამულო მეურნეობისთვის. აგრეთვე, გასარკვევია, არის თუ არა მასთან შესაბამისობაში „მინის ნაკვეთებზე უფლებათა სისტემური და სპორადული რეგისტრაციის წესისა და საკადასტრო მონაცემების სრულყოფის შესახებ“ საქართველოს კანონისა და „საჯარო რეესტრის შესახებ“ ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე საქართველოს იუსტიციის მინისტრის ბრძანების დანაწესები. ნოტარიუსი და საჯარო რეესტრის თანამშრომელი ამ საკითხს საქმიანობის ფარგლებში განსხვავე-

⁷ შეად. ბოკი რ., ნოტარიუსის სამსახურებრივი ვალდებულებები ხელშეკრულების სუსტი მხარის დასაცავად, ჟურნ. „შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი“, №11, 2020, 3.

⁸ ბიჭია მ., ფაქტობრივი საოჯახო ურთიერთობის სამართლებრივი მნიშვნელობა, ჟურნ. „სამართალი და მსოფლიო“, №5(1), 2019, 31-33.

⁹ ზოიძე ბ., საკუთრების უფლების ევოლუცია ქართულ სამართალში, ერთობლივი კონფერენციის კრებული: საკუთრება და სამართლებრივი სტაბილურობა: საკუთრების ცნების ტრანსფორმაცია, თბ., 2015, 117.

¹⁰ იხ.: ზოიძე ბ., ევროპული კერძო სამართლის რეცეპცია საქართველოში, თბ., 2005, 265-266; ზოიძე ბ., „ნორმატიული შინაარსის კონსტიტუციურობის კონცეფცია“ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადანაცვლებებში „ნოდარ დვალის საქმეზე“ საკუთრების კეთილსინდისიერ შეძენასთან დაკავშირებით, ჟურნ. „კერძო სამართლის მიმოხილვა“, №3-4, 2021-2022, 2022, 12-13.

¹¹ მესხიძე ე., ქონების სარეგისტრაციო სისტემა საქართველოში, ერთობლივი კონფერენციის კრებული: საკუთრება და სამართლებრივი სტაბილურობა: საკუთრების ცნების ტრანსფორმაცია, თბ., 2015, 293.

¹² შეად. ჩიტოშვილი თ., კომლი ქართულ სამართალში, თბ., 2004, 10. ასევე, იხ. ბაზედოვი ი., საკუთრების სამართლის განვითარება ევროპულ კავშირში, კრებული: საკუთრება და სამართლებრივი სტაბილურობა: საკუთრების ცნების ტრანსფორმაცია, თბ., 2015, 61-62.

ბუღალდ განიხილავენ, რაც შეუძლებელს ხდის პრობლემის აღქმას. მტკიცების ტვირთი ეკისრება მხოლოდ კომლის მემკვიდრეს.

კანონმდებლობით პირდაპირ არ განისაზღვრება კომლის მემკვიდრეთა სახეები, თუმცა სასამართლო პრაქტიკიდან გამომდინარე, შესაძლებელია ჩამოყალიბდეს შემდეგი ქვეცნებები: ა) კომლის ბოლო წევრი; ბ) კომლის წევრი კანონისმიერი მემკვიდრე ან ანდერძისმიერი მემკვიდრე; გ) კომლის არაწევრი კანონისმიერი მემკვიდრე ან ანდერძისმიერი მემკვიდრე; დ) სამემკვიდრეო სტატუსის არმქონე პირი ან უმკვიდრო ქონების მემკვიდრე სახელმწიფო.

არ შემუშავებულა მექანიზმი, რომელიც კომლთან შემხებლობაში მყოფ პირს სტატუსს მიანიჭებდა და განუსაზღვრავდა მოთხოვნის საფუძვლებს. ამიტომ, ნოტარიუსები მნიშვნელობას ანიჭებენ, არა რამდენიმე მუხლის განმარტებას, არამედ სსკ-ის 1421-ე მუხლის ვიწრო განმარტებას. გონივრულ აზრს არის მოკლებული და ხშირია კომლის მემკვიდრის დავალდებულება ფაქტობრივად შეუსრულებელი მოქმედების განხორციელების ან უფლების დამადასტურებელი დოკუმენტის წარმოდგენის მოთხოვნით ისე, რომ გამოირიცხოს ამ მემკვიდრის უფლება სამკვიდროზე.

მართალია, დაუშვებელია კერძო საკუთრების საყოველთაო უფლების გაუქმება, მაგრამ კომლის მომწესრიგებელი კანონმდებლობის ბუნდოვანება ამ დანაწესს ეწინააღმდეგება, რადგან კომლის მემკვიდრე ვერ ყალიბდება კერძო მესაკუთრედ. ერთმანეთს თუ შევადარებთ სამოქალაქო და ადმინისტრაციული კატეგორიის სასამართლო დავებს, თვალნათლივ დავინახავთ, თუ როგორ ურთულდებათ მოქალაქეებს საადგილმამულო ქონების რეგისტრაცია. კანონმდებელს, ნოტარიუსსა და საჯარო რეესტრს არ აქვთ მკაფიო ხედვა კომლის საკუთრებისა და მემკვიდრეობის სისტემური პრობლემის მოწესრიგებასთან დაკავშირებით. პრობლემის ხელახალი აღმოჩენა დაკავშირებულია მინის რეგისტრაციის სახელმწიფო რეფორმის მიმდინარე ეტაპთან, რომლის ფარგლებში, საჯარო რეესტრი მოქალაქეების პრობლემებთან პირდაპირ შემხებლობაში აღმოჩნდა, მაგრამ სტატისტიკურ მონაცემებზე დაფუძნებული წარმატება არ არის მუდმივი. რეფორმის ფარგლებში დაშვებული შეცდომები, სასამართლოში დავის საფუძველია. ამიტომ, მეტი ყურადღება მართებს სარეგისტრაციო ორგანოს თავისი გადაწყვეტილებების დასასაბუთებლად და ზეგავლენის შესაფასებლად, რაც მათთვის უდიდეს გამოწვევად რჩება.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში არ არის განმარტებული კომლი. სასამართლოები¹³ კომლს სხვადასხვაგვარად განმარტავენ, ისე, თითქოს ცოცხლად დარჩენილ მემკვიდრეს კომლის ქონებაზე უფლება ან ინტერესი არც კი ჰქონდეს.¹⁴ კომლის საკუთრება, როგორც წესი, შედგება უძრავი და მოძრავი ქონებისგან. საქართველოს სხვადასხვა მუნიციპალიტეტში კომლზე რიცხული ქონება განსხვავებულია იქ არსებული მინის ფონდისა და მიწათსარგებლობის ჩვეულებების გათვალისწინებით. მიუხედავად იმისა, თუ რა მნიშვნელობით გამოიყენება ეს ტერმინი ცალკეულ პირთა მიერ, კომლს, რომელსაც ამ სტატიაში განვიხილავთ, არ ახასიათებს შევსების ფუნქცია და წარმოადგენს უძრავ მდგომარეობაში მყოფ, დაურეგისტრირებელ ან/და კომლის ბოლო ან რომელიმე წევრის სახელზე აღრიცხულ სისტემურ მოცემულობას, რაც აერთიანებს მინის ნაკვეთებსა და მასზე არსებულ შენობა-ნაგებობებს, სოფ-

¹³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2020 წლის 11 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-7-2019.

¹⁴ შეად. შენგელია რ., შენგელია ე., საოჯახო და მემკვიდრეობის სამართალი, 2015, 410.

ლად და ქალაქად.¹⁵ კომლის მემკვიდრის უფლების უარყოფისას არსებობს საფრთხე, რომ კომლის შემადგენელი სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა, როგორც განსაკუთრებული მნიშვნელობის რესურსი, გარკვეულ ფაქტობრივ გარემოებათა გამო, მხოლოდ სახელმწიფოს საკუთრებაში მოექცევა.¹⁶ ამ შემთხვევაში, კომლის მემკვიდრეების საკუთრების უფლების დაცვა აღარ იქნება კანონმდებლის, საჯარო რეესტრისა და საერთო სასამართლოების პასუხისმგებლობის საგანი, არამედ გადაიქცევა კომლის მემკვიდრის მტკიცების ტვირთად და უუფლებობის ახალ განზომილებად.¹⁷

მაგალითად, პირველი ინსტანციის სასამართლომ დაადგინა, რომ საკოლმეურნეო კომლის გაუქმების შემდეგ კომლის ქონება თანასაკუთრების უფლებით ეკუთვნოდათ მოსარჩელეს და მოპასუხეს.¹⁸ კომლი განისაზღვრა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთით და მასზე ადრე არსებული შენობით, თუმცა იმის გამო, რომ არც მოსარჩელე არ იყო მითითებული უძრავი ქონების ამონაწერში მესაკუთრედ, სასამართლომ სადავო ქონებაზე მისი უფლებრივი მდგომარეობა არ გამოიკვლია და სარჩელი უარყოფილ იქნა. სააპელაციო პალატამ შეცვალა პირველი ინსტანციის მსჯელობა კომლის შესახებ და დაადგინა, რომ ეს იყო არა საკოლმეურნეო კომლი, არამედ მუშა-მოსამსახურის კომლი და ქონება წარმოადგენდა მოსარჩელისა და მოპასუხის თანასაკუთრებას, თუმცა, რადგანაც კომლის კუთვნილი ნაგებობა აღარ არსებობდა მიწის ნაკვეთზე, ხოლო საკუთრების უფლება საჯარო რეესტრში არ იყო რეგისტრირებული კომლის წევრთა მიერ, სააპელაციო პალატამ განმარტა, რომ სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-4 პუნქტის საფუძველზე, სახელმწიფოს საკუთრებას წარმოადგენდა. როგორც ვხედავთ, სააპელაციო პალატის მსჯელობა ხელყოფს კომლის მესაკუთრეთა უფლებებს. ამ მსჯელობის თანახმად, ჩნდება მცდარი წარმოდგენა, რომ დაურეგისტრირებელი სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების საკომლო მიწის ნაკვეთები უპირობოდ სახელმწიფოს საკუთრებაში აღმოჩნდება. საქართველოს უზენაესი სასამართლო გაემიჯნა სააპელაციო პალატის მსჯელობას კომლის სამართლებრივი ფორმის და მემკვიდრეების გამორიცხვის შესახებ. უზენაესმა სასამართლომ განსაზღვრა კომლის სწორად განმარტების აუცილებლობა და მისი განუყოფლობა კომლის მემკვიდრეებისგან. აღნიშნული გადაწყვეტილება ადასტურებს, თუ რა პრობლემის წინაშე შეიძლება აღმოჩნდნენ კომლის მემკვიდრეები დღესდღეობით. კომლის ქონება და მასზე არსებული უფლებები, ხშირად არასწორად განიხილება და ვნებს მოქალაქეებს. მარეგისტრირებული ორგანო და ნოტარიუსი კი არ არის ორიენტირებული კომლის მესაკუთრეთა განსაკუთრებულ საჭიროებებზე. ჩვენთვის ცალსახაა ის საკითხი, თუ რამდენად რთულია სასამართლოს მიერ მესაკუთრეთა განსაკუთრებული საჭიროების აღქმა და შეფასება, როდესაც აღნიშნულს საჯარო რეესტრი უნდა ახორციელებდეს. სხვა საქმეში სააპელაციო სასამართლომ არ გამოიკვლია სასარჩელო მოთხოვნის საფუძველად მითითებული გარემოებები. ამ გარემოებების გამოკვლევის ნაცვლად, საკუთარი ინიციატივით სამკვიდრო მონაშთის საფუძველზე მიუთითა

¹⁵ შეად. ზოიძე ბ., ძირითადი უფლებების გავლენა კერძო ავტონომიაზე: კერძო ავტონომიის გაფართოება თუ შეზღუდვა (საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკის მიმოხილვა), კრებული: კერძო ავტონომია, როგორც კერძო სამართლის ფუძემდებლური პრინციპი, 2020, 101.

¹⁶ ხუბუა გ., ყალიჩაძე კ., ადმინისტრაციული მეცნიერების სახელმძღვანელო, 2018, 235-236.

¹⁷ დამატებით იხ.: Maxwell D., The Human Right to Property – A Practical Approach to Article 1 of Protocol No.1 to the ECHR, Bloomsbury Publishing, 2022, 200-202; Ruggeri L., Kunda I., Winkler S. (eds.), Family Property and Succession in EU Member States National Reports on the Collected Data. University of Rijeka Faculty of Law Research Collection of Reports, 2019.

¹⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2020 წლის 11 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-7-2019.

ახალ გარემოებებზე და უდავო ფაქტობრივ გარემოებად მიიჩნია, დავის პროცესში გარდაცვლილი ერთ-ერთი მოპასუხის სამკვიდროს მიღება მისი შვილის მიერ, რომელიც სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთისა და საცხოვრებელი სახლის მთლიანი ფართის თანამესაკუთრედ ცნო კომლის სხვა წევრებთან ერთად, აღნიშნულ ქონებაზე დადგენილი თანასაკუთრების წილის უფლებით.¹⁹

კომლის ქონებამ შეიძინა სახასიათო განსაზღვრებები: დაუზუსტებელი, დაურეგისტრირებული, უფუნქციო და სადავო. მისასაღმებელია მიწის რეგისტრაციის სახელმწიფო რეფორმის მიმდინარეობა და მიღწეული შედეგები, მაგრამ ამ რეფორმის ფარგლებში კომლის მესაკუთრეთა განსაკუთრებული საჭიროებებიც უნდა იქნეს გათვალისწინებული. დაუშვებელია კომლის ქონება დარეგისტრირდეს წლების წინ გარდაცვლილ ან კომლთან შემხებლობაში არმყოფ პირებზე და საფრთხე შეექმნას კომლის ცოცხლად მყოფი მემკვიდრეების ინტერესებს. საჯარო რეესტრი უფრო გულმოდგინებით უნდა მოეკიდოს ცოცხალი და გარდაცვლილი მოქალაქეების ერთმანეთისგან გარჩევის საკითხს საკუთრების უფლების რეგისტრაციისას.

არაერთგვაროვან საქმისწარმოებას თან სდევს არასწორი თეორიული სწავლებები კომლის ქონების რეგისტრაციის შესახებ.²⁰ მიუღებელია მსგავსი ფორმით საქართველოს მოქალაქეთა საკუთრებითი ინტერესის უარყოფა. კანონმდებელმა, მარეგისტრირებელმა ორგანომ და ნოტარიუსმა საზოგადოების სასიკეთოდ მიღებული კანონები კარგად უნდა განმარტონ. უპირატესია, არა საჯარო რეესტრის გადანყვეტილება უფლების რეგისტრაციაზე უარის თქმის შესახებ, არამედ მესაკუთრის მიერ საკუთრების უფლებისთვის მუდმივი ბრძოლა.

საკომლო წიგნის ჩანაწერების საფუძველზე, მიწის ნაკვეთზე რეგისტრირდება კომლის მხოლოდ იმ წევრის საკუთრების უფლება, რომლის წევრობა უტყუარად დასტურდება. პირები, რომელთა შესახებ საკომლო წიგნის ჩანაწერებში მითითებულია კომლიდან გასვლის შესახებ შენიშვნები: „გათხოვდა“, „გადახაზულია“, „გავიდა კომლიდან“, „გამოეყო ცალკე კომლად“, „გადავიდა საცხოვრებლად სხვაგან“, არ რეგისტრირდებიან უძრავ ნივთებზე უფლებათა რეესტრში.²¹ აღნიშნული დიდი ხანია დასცილდა მათი მოქმედების რეალურ მიზანს და უფლების შეზღუდვის პირობით საკანონმდებლო საშუალებად გადაიქცა. სარეგისტრაციო სამსახურმა დაკარგა მთავარი ფუნქცია და ის კომლის მესაკუთრეებსა და მემკვიდრეებს შორის ავლებს დისკრიმინაციულ, დაუსაბუთებელ და უკანონო ზღვარს. ამ ფორმით კომლის მემკვიდრეებს ართმევენ ქონებას და უფლებას, დაიცვან თავიანთი საკუთრება.²² ეს მდგომარეობა საგანგაშოა, რადგან კომლის მემკვიდრეები სიცოცხლის განმავლობაში ვერ ახერხებენ საკუთრების დამადასტურებელი დოკუმენტის მიღებას და საკუთარი ქონების განკარგვას.²³

¹⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 10 მაისის გადანყვეტილება საქმეზე №ას-1257-1197-2014.

²⁰ დამატებით იხ.: *Alexander S. G., Peñalver M. E., An Introduction to Property Theory*, Cambridge University Press, 2012; *Dutta A., Basedow J. and Others., Comments on the European Commission's Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition and Enforcement of Decisions and Authentic Instruments in matters of Succession and the creation of a European Certificate of Succession*, Max Planck Private Law Research Paper, 2010.

²¹ საქართველოს იუსტიციის მინისტრის №487 ბრძანება „საჯარო რეესტრის შესახებ“ ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე, 2019, მე-40 მუხლი.

²² საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 7 დეკემბრის №3/10/1267,1268 განჩინება საქმეზე „საბერძნეთის რესპუბლიკის მოქალაქეები – პროკოპი სავიდი და დიანა შამანიდი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

²³ *შენგელია ე., ლეონიძე ი., საადგილმამულო მეურნეობა v. საოჯახო მეურნეობა (Frustra Pugna)*, საიუბილეო კრებული: ბესარიონ ზოიძე 70, თბ., 2023, 364-375.

საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ შეაჯერა ცნება, რომელიც საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1513¹-ე მუხლის განხილვისას უნდა ჩამოყალიბდეს: „კოლმეურნეობების გაუქმებით საკოლმეურნეო კომლის არსებობას სამართლებრივი საფუძველი გამოეცალა და მან არსებობა შეწყვიტა. შესაბამისად, ქონება, რომელიც კომლის ქონებას და ამავე დროს კომლის წევრთა საერთო საკუთრებას წარმოადგენდა, აღარ წარმოადგენს კომლის ქონებას და არის იმ პირთა საერთო საკუთრება თანაბარ წილში, რომლებიც კომლის წევრებს წარმოადგენენ. აღნიშნულ ქონებაზე ვრცელდება საქართველოს სამოქალაქო კოდექსით გათვალისწინებული საკუთრების საერთო რეჟიმი“.²⁴ ამ განმარტებას თავისი ისტორიული მნიშვნელობა აქვს, რომელიც სამოქალაქო კოდექსის 1323-ე მუხლის გაუქმების შემდგომ 1513¹ მუხლში აისახა.²⁵ იმ ფონზე, როდესაც საადგილმამულო მეურნეობაში საკუთრების უფლების აღრიცხვის ერთადერთ მექანიზმს კომლის სახელზე რიცხულ საერთო ქონებაზე სამკვიდროს გახსნა წარმოადგენს.

საკანონმდებლო ცვლილებამ სასიკეთო შედეგი ვერ მოიტანა, რადგან გამოიწვია კომლის მემკვიდრეთა უფლებების სელექციური შეზღუდვა. განვიხილოთ საქმე, რომელშიც სასამართლომ შეაფასა კომლის გაყოფა რამდენიმე კომლად, რომლის გაყრილობის განაჩენში შვილიშვილი რჩებოდა თავდაპირველი კომლის წევრად, თუმცა სასამართლოს აზრით ეს არ ქმნიდა თავდაპირველი კომლის ქონებაზე მისი უფლების დადასტურების საფუძველს, რადგან იგი პაპის საკომლო ჩანაწერში არ იყო აღნიშნული. სასამართლომ განმარტა, რომ შესაძლოა, შვილიშვილი იზრდებოდა პაპასთან და ცხოვრობდა მასთან, მაგრამ მხოლოდ ეს ფაქტი არ ნიშნავდა კომლის წევრობას, რადგან კომლის წევრობისთვის აუცილებელი იყო კომლის საერთო ქონების წარმოებასა და საერთო საოჯახო მეურნეობაში მონაწილეობის მიღება. სასამართლო დაეყრდნო ურთიერთგამომრიცხავ ცნობებს და დაბეჯითებით მიუთითებდა, რომ პაპის მიერ არ გამოხატულა ნება, შვილიშვილი გამხდარიყო კომლის სრულფასოვანი წევრი. აღნიშნული ხედვა უადგილოა, რადგან მოუწესრიგებელ სარეგისტრაციო სისტემაში გარკვეული მოქმედების განუხორციელებლობის ტვირთს მხოლოდ მემკვიდრეს ან გარდაცვლილ პირს აკისრებს.²⁶ შვილიშვილს ეკარგებოდა უფლება პაპის საკომლო ქონებაზე, ეს რეალობა შეცვალა 2019 წლის საკანონმდებლო ცვლილებამ, რომლის მიხედვით კომლის სამკვიდრო იხსნება კომლის თითოეული გარდაცვლილი წევრის წილზე.

კომლთან დაკავშირებული სამართლებრივი დავების სიხშირეს საქართველოს უზენაესი სასამართლო იმ გადაწყვეტილებების კვლავ გააზრებით პასუხობს, რომლებიც სახელმძღვანელო მითითებებს შეიცავს, აღიარებს და იცავს კომლის მესაკუთრეთა უფლებებს, თუმცა სასამართლო გადატვირთულობა საკითხის გადაწყვეტას ართულებს.²⁷ ამ შემთხვევაში, იგულისხმება განსაკუთრებული საჭიროებების განსაზღვრის აუცილებლობა,²⁸ მაგრამ სასამართლო, რომელიც სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით მოქმედებს, ვერ იქნება ფართომასშტა-

²⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2021 წლის 24 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-186-2019.

²⁵ ზოიძე ბ., ევროპული კერძო სამართლის რეცეპცია საქართველოში, თბ., 2005, 266-267.

²⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2019 წლის 26 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №ბს-415(კ-19).

²⁷ შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2019 წლის 28 მაისის №2/2/867 გადაწყვეტილება საქმეზე „რემზი შარაძე საქართველოს იუსტიციის მინისტრის წინააღმდეგ“, II-2.

²⁸ იხ.: *Zalucki M.*, Impact of the EU Succession Regulation on Statutory Inheritance, *Comparative Law Review*, №23, 2017, 223-225; *Zalucki M.*, Attempts to Harmonize the Inheritance Law in Europe: Past, Present, and Future, *Iowa Law Review*, Vol. 103, №5, 2018, 2337-2338.

ბიანი სარეგისტრაციო ღონისძიებების ინიციატორი.²⁹ სახელმწიფოს მიერ დღემდე განხორციელებულმა სარეგისტრაციო პოლიტიკამ სამემკვიდრეო ურთიერთობები კომლში დაანაწევრა³⁰ და კომლის წევრები გააუცხოვა საკომლო ნაკვეთების ფლობის, სარგებლობისა და მართვა-განკარგვის თავისუფლებისგან.³¹ მიწის რეგისტრაციის სახელმწიფო რეფორმის ფარგლებში აღნიშნული პრობლემები გამწვავდა არაერთგვაროვანი სარეგისტრაციო პრაქტიკით. უნდა დადგინდეს რამდენად სწორად ახორციელებს უფლებამოსილი პირი თავის ფუნქციას, იმოქმედა თუ არა საქმიანობის წესზე 2019 წლის საკანონმდებლო ცვლილებამ და სრულფასოვნად იკვლევს თუ არა იგი თემის შინაარსს.

3. დასკვნა

საადგილმამულო მეურნეობის საერთო ქონებაზე სამკვიდროს გახსნასთან დაკავშირებული პრობლემის კვლევამ წარმოაჩინა უფლების დამდგენი დოკუმენტის, საკომლო ცნობის ხარვეზიანობა, რომლის შესწორებას მემკვიდრე ვერ ახერხებს სანოტარო ან მარეგისტრირებული ორგანოსთვის მიმართვით. კომლისა და მასთან დაკავშირებული ცნებების სამართლებრივი განსაზღვრებების ბუნდოვანების გამო, კომლის მემკვიდრე სათანადოდ ვერ ასაბუთებს მოთხოვნას. საფუძვლის გარეშე დარჩენილი მოთხოვნების სიმრავლე წარმოშობს კონფლიქტს, რომლის საპირწონედ, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მემკვიდრეობითი სამართლის მუხლების გამოყენება, კომლის თავისებურების შეუსწავლელად, ხელყოფს კომლის ნამდვილი მემკვიდრის უფლებას და ხელს უწყობს არაუფლებამოსილი პირების მოთხოვნის დასაბუთებას.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, 24/08/1995.
2. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 26/06/1997.
3. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, 14/11/1997.
4. საქართველოს კანონი „ნოტარიატის შესახებ“, 04/12/2009.
5. საქართველოს იუსტიციის მინისტრის №71 ბრძანება „სანოტარო მოქმედებათა შესრულების წესის შესახებ“ ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე, 31/03/2010.
6. საქართველოს იუსტიციის მინისტრის №487 ბრძანება „საჯარო რეესტრის შესახებ“ ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე, 31/12/2019.
7. ბაზედოვი ი., საკუთრების სამართლის განვითარება ევროპულ კავშირში, კრებული: საკუთრება და სამართლებრივი სტაბილურობა: საკუთრების ცნების ტრანსფორმაცია, თბ., 2015, 61-62.
8. ბიჭია მ., ფაქტობრივი საოჯახო ურთიერთობის სამართლებრივი მნიშვნელობა, ჟურნ. „სამართალი და მსოფლიო“, №5(1), 2019, 31-33.
9. ბოკი რ., ნოტარიუსის სამსახურებრივი ვალდებულებები ხელშეკრულების სუსტი მხარის დასაცავად, ჟურნ. „შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი“, №11, 2020, 3.

²⁹ ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის პრაქტიკის მსჯელობა და პერსპექტივა განსხვავდება სამოქალაქო საქმეთა პალატის მიმართულებისგან.

³⁰ ლეონიძე ი., ანდერძის თავისუფლების შეზღუდვა კომლში – საქართველოს მოქალაქეთა კერძო საკუთრების პრობლემა, „სამართალი და მსოფლიო“, №29, 2024, 177-179.

³¹ შეად. ზარანდია თ., მჭედლოძე ნ., საკუთრების უფლების დაცვა საქართველოს კანონმდებლობითა და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით, საიუბილეო კრებული: ლადო ჭანტურია 60, თბ., 2023, 192. ასევე, დამატებით იხ. სირდაძე ლ., უძრავ ნივთზე საკუთრების მოპოვება უფლებამოსილი და არაუფლებამოსილი პირისგან, შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი, №2, 2019, 47-48.

10. ზარანდია თ., მჭედლიძე ნ., საკუთრების უფლების დაცვა საქართველოს კანონმდებლობითა და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით, საიუბილეო კრებული: ლადო ჭანტურია 60, თბ., 2023, 192.
11. ზოიძე ბ., ევროპული კერძო სამართლის რეცეპცია საქართველოში, თბ., 2005, 265-266.
12. ზოიძე ბ., საკუთრების უფლების ევოლუცია ქართულ სამართალში, ერთობლივი კონფერენციის კრებული: საკუთრება და სამართლებრივი სტაბილურობა: საკუთრების ცნების ტრანსფორმაცია, თბ., 2015, 117.
13. ზოიძე ბ., ძირითადი უფლებების გავლენა კერძო ავტონომიაზე: კერძო ავტონომიის გაფართოება თუ შეზღუდვა (საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკის მიმოხილვა), კრებული: კერძო ავტონომია, როგორც კერძო სამართლის ფუძემდებლური პრინციპი, 2020, 101.
14. ზოიძე ბ., „ნორმატიული შინაარსის კონსტიტუციურობის კონცეფცია“ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებაში „ნოდარ დვალის საქმეზე“ საკუთრების კეთილსინდისიერ შეძენასთან დაკავშირებით, ჟურნ. „კერძო სამართლის მიმოხილვა“, №3-4, 2021-2022, 2022, 12-13.
15. შენგელია რ., ახვლედიანი ზ., ჭანტურია ლ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი V, საოჯახო და მემკვიდრეობითი სამართალი, თბ., 2000, 377-379.
16. შენგელია რ., შენგელია ე., საოჯახო და მემკვიდრეობის სამართალი (თეორია და პრაქტიკა), თბ., 2019, 427-428.
17. შენგელია რ., სამემკვიდრეო სამართლებრივ ურთიერთობათა სუბიექტების ინტერესების დაცვის მექანიზმების სრულყოფის აუცილებლობა, ჟურნ. „ცხოვრება და კანონი“, №1-2(57-58), 2022, 95.
18. შენგელია ე., ლეონიძე ი., საადგილმამულო მეურნეობა v. საოჯახო მეურნეობა (Frustra Pugna), საიუბილეო კრებული: ბესარიონ ზოიძე 70, თბ., 2023, 364-375.
19. ჩიტოშვილი თ., უძრავ ქონებაზე საკუთრების უფლების წარმოშობის ძირითადი სამართლებრივი ასპექტები, თბ., 2006, 28-29, 80-85.
20. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2005 წლის 22 თებერვლის განჩინება საქმეზე №1/4/258 „საქართველოს მოქალაქე დინა ფოფხაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
21. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 7 დეკემბრის №3/10/1267,1268 განჩინება საქმეზე „საბერძნეთის რესპუბლიკის მოქალაქეები – პროკოპი სავიდი და დიანა შამანიდი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
22. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2019 წლის 28 მაისის №2/2/867 გადაწყვეტილება საქმეზე „რემზი შარაძე საქართველოს იუსტიციის მინისტრის წინააღმდეგ“.
23. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 10 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-1257-1197-2014.
24. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2019 წლის 26 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №ბს-415(კ-19).
25. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2020 წლის 11 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-7-2019.
26. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2021 წლის 24 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-186-2019.
27. Alexander S. G., Peñalver M. E., An Introduction to Property Theory, Cambridge University Press, 2012.
28. Dutta A., Basedow J. and others., Comments on the European Commission's Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition and Enforcement of Decisions and Authentic Instruments in matters of Succession and the creation of a European Certificate of Succession, Max Planck Private Law Research Paper, 2010.
29. Maxwell D., The Human Right to Property – A Practical Approach to Article 1 of Protocol No.1 to the ECHR, Bloomsbury Publishing, 2022, 200-202.

30. *Ruggeri L., Kunda I., Winkler S. (eds.)*, Family Property and Succession in EU Member States National Reports on the Collected Data. University of Rijeka Faculty of Law Research Collection of Reports, 2019.
31. *Zatucki M.*, Impact of the EU Succession Regulation on Statutory Inheritance, *Comparative Law Review*, №23, 2017, 223-225.
32. *Zatucki M.*, Attempts to Harmonize the Inheritance Law in Europe: Past, Present, and Future, *Iowa Law Review*, Vol. 103, №5, 2018, 2337-2338.

მარიკა ტურავა*

პროდუქტის წარმოშობის პრეფერენციული და არაპრეფერენციული წესები და მათი მნიშვნელობა საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში

წარმოშობის წესები (*Rules of Origin*) წარმოადგენს საერთაშორისო სავაჭრო სამართლის ქვაკუთხედს, რომელიც ემსახურება საქონლის კლასიფიკაციას წარმოშობის („ეკონომიკური ეროვნების“) მიხედვით. წარმოშობის წესებს ფუნდამენტური მნიშვნელობა ენიჭება თავისუფალ სავაჭრო შეთანხმებებში, რომლებიც პრეფერენციულ რეჟიმში მონაწილე სუბიექტებისთვის არსებით სატარიფო და არასატარიფო პრეფერენციებს ითვალისწინებს (პრეფერენციული წარმოშობის წესები). ამასთანავე, წარმოშობის წესებს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ისეთი სავაჭრო მექანიზმების გასატარებლად, როგორიცაა, ანტიდამპინგური ზომები, რაოდენობრივი კვოტები, სავაჭრო ემბარგო, მარკირების მოთხოვნები, და დამცავი ღონისძიებები (არაპრეფერენციული წარმოშობის წესები).

წინამდებარე სტატია იკვლევს წარმოშობის პრეფერენციული და არაპრეფერენციული წესების სამართლებრივ ჩარჩოს მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის (*WTO*) ფარგლებში. სტატიაში განიხილება წარმოშობის წესების ფუნდამენტური როლი თავისუფალი ვაჭრობის დინამიკის ფორმირებაში, ისევე, როგორც მათი გავლენა იმ სახელმწიფოთა სავაჭრო პოლიტიკაზე, რომელთა ხელშიც წარმოშობის წესები შესაძლოა იქცეს პროტექციონიზმის გატარების მექანიზმად და თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის შემზღუდველ „ფარულ იარაღად“. სტატიაში, ასევე, გაანალიზდება ის პრაქტიკული გამოწვევები, რომლებიც უკავშირდება წარმოშობის წესების გამოყენებას გლობალურ სავაჭრო რეჟიმებში.

საკვანძო სიტყვები: თავისუფალი ვაჭრობა, მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია, ეკონომიკური ეროვნება, პროტექციონიზმი, არსებითი ტრანსფორმაცია, სატარიფო კლასიფიკაცია, პრეფერენციული მოპყრობა.

1. შესავალი

თანამედროვე გლობალიზებულ სამყაროში, რომელიც კომპლექსური და დინამიკური ეკონომიკური ურთიერთობებით ხასიათდება, საერთაშორისო სავაჭრო სამართლის მექანიზმებს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება თავისუფალი ვაჭრობის შეუფერხებლად რეალიზებისა და საბაზრო ეკონომიკის სტაბილური განვითარებისთვის. გლობალური თავისუფალი ვაჭრობის ფართო ქსელში, რომელშიც საქონელი შეუფერხებლად კვეთს სახელმწიფოთა საზღვრებს და იკავებს ადგილს საერთაშორისო ბაზრებზე, საქონლის წარმოშობის წესების კონცეფციას სახელმწიფოებს შორის ორმხრივი და მრავალმხრივი ლიბერალური ეკონომიკური ურთიერთობების ჩამოყალიბებისა და ეროვნულ დონეზე სახელმწიფოთა სუვერენულ ინტერესებზე მორგებული ეფექტიანი სავაჭრო პოლიტიკის განსაზღვრისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება.

საქონლის წარმოშობის წესები (*Rules of Origin*) წარმოადგენს საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობებში კონკრეტული პროდუქტის წარმომავლობის („ეროვნების“) დადგენის მთავარ მექანიზმს. მასთან დაკავშირებული რეგულაციები სახელმწიფოებს აძლევს საშუალებას,

* სამართლის მაგისტრი (LL.M. ჩიკაგო, აშშ), ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი და ასისტენტი კერძო სამართლის მიმართულებით, ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის მიწვეული მკვლევარი.

მოახდინონ მკაფიო დიფერენცირება შიდა ბაზარზე წარმოებულ პროდუქტსა და უცხო ბაზრიდან იმპორტირებულ საქონელს შორის და გამოიყენონ მათ მიმართ შესაბამისი სამართლებრივი რეჟიმი ეროვნულ დონეზე. საქონლის წარმოშობის წესებს ფუნდამენტური მნიშვნელობა ენიჭება თავისუფალ სავაჭრო შეთანხმებებში (**Free Trade Agreement – FTA**), რომლებიც მონაწილე სუბიექტებისთვის სავაჭრო სფეროში არსებით სატარიფო და არასატარიფო პრეფერენციებს ითვალისწინებს. პროდუქტის წარმოშობის დადგენისთვის მკაფიო კრიტერიუმების დადგენით საქონლის წარმოშობის წესები უზრუნველყოფს იმას, რომ კონკრეტული სავაჭრო შეთანხმებიდან გამომდინარე პრივილეგიებითა და პრეფერენციებით მხოლოდ მასში მონაწილე მხარეებმა ისარგებლონ.

საქონლის წარმოშობის წესები მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს სახელმწიფოთა ეკონომიკური ინტეგრაციის გაღრმავებას და, ასევე, უზრუნველყოფს ეფექტიანი ბალანსის შენარჩუნებას სამართლიან კონკურენციასა და თავისუფალი ვაჭრობის კონცეფციასთან შეუთავსებელ პროტექციონისტულ სავაჭრო პოლიტიკას შორის, რომელიც, შესაძლოა, გამოყენებული იქნეს სახელმწიფოთა მიერ ეროვნული წარმოების ხელშეწყობისა და იმპორტირებულ საქონელთან მიმართებაში ადგილობრივი მწარმოებლებისთვის შიდა ბაზარზე უპირატესობის მიანიჭებისთვის. საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობებში სამართლიანი კონკურენციის ჩარჩოს განსაზღვრის, გლობალურ და რეგიონულ დონეზე ეკონომიკური ინტეგრაციის ხელშეწყობისა და ეროვნული ინტერესების დაცვის გზით, საქონლის წარმოშობის წესები ხელს უწყობს თავისუფალ ვაჭრობაში ჩართული სახელმწიფოების სტაბილურობას, კეთილდღეობასა და ეკონომიკურ განვითარებას.

გლობალური ბაზრების სწრაფი განვითარებისა და ეკონომიკური ურთიერთობების ტრანსფორმაციის პარალელურად, საქონლის წარმოშობის წესების კომპლექსურობა და მათთან დაკავშირებული გამოწვევებიც მუდმივად იზრდება. თანამედროვე ეპოქაში პროდუქტის წარმოების პროცესი ხშირად სცდება ერთი სახელმწიფოს საზღვრებს და რამდენიმე ქვეყანას მოიცავს. ცალკეული კომპონენტები, რომელთა გამოყენებითაც ხდება საბოლოო პროდუქტის შექმნა, ხშირად წარმოებულია სხვადასხვა ქვეყანაში. შესაბამისად, საბოლოო პროდუქტის წარმოშობის დადგენა ხშირად რთულ ამოცანას წარმოადგენს. ამასთანავე, გლობალიზაციის შედეგად, სავაჭრო სფეროში პროდუქტის მიწოდების ტრადიციულმა მოდელებმაც განიცადეს ძირეული ტრანსფორმაცია. თანამედროვე მიწოდების ჯაჭვები (**Supply Chains**) ჩამოყალიბდა კომპლექსურ სისტემებად, რომელთა ეფექტიანობისთვის წარმოშობის წესები მნიშვნელოვან როლს ასრულებს.

გასული საუკუნის მეორე ნახევარში გლობალური სავაჭრო ურთიერთობების სამართლებრივი ჩარჩოს განვითარებისა და სახელმწიფოთა შეთანხმების საფუძველზე მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის (**World Trade Organization – WTO**) ჩამოყალიბების პარალელურად, ბილატერალურ და მულტილატერალურ დონეზე თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმებების ოდენობის მუდმივი ზრდიდან გამომდინარე, საქონლის წარმოშობის წესების შესწავლის პროცესი კიდევ უფრო რთულდება, რადგან აღნიშნული სავაჭრო შეთანხმებები ხშირად მოიცავს ერთმანეთისგან განსხვავებულ კრიტერიუმებს იმის დასადგენად, უნდა მოექცეს თუ არა კონკრეტული პროდუქტი პრეფერენციული სავაჭრო მოპყრობის რეჟიმის ქვეშ. შესაბამისად, თანამედროვე საერთაშორისო სავაჭრო სამართალი (**International Trade Law**) ჩამოყალიბდა კომპლექსურ სამართლებრივ სისტემად, სადაც ერთმანეთის პარალელურად ორმხრივ და მრავალმხრივ დონეზე სახელმწიფოებს შორის სხვადასხვა სავაჭრო რეჟიმი ერთდროულად მოქ-

მედებს. ამასთანავე, დღევანდელი საერთაშორისო სავაჭრო სამართლის ფრაგმენტაციიდან გამომდინარე, არსებობს მუდმივი კოლიზიის საფრთხე სახელმწიფოთა მიერ ორმხრივ და მრავალმხრივ რეგიონულ სავაჭრო შეთანხმებებში (Regional Trade Agreements – RTAs) აღებული ვალდებულებებსა და მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის ფარგლებში მოქმედ გლობალურ სავაჭრო რეჟიმს შორის, რომელსაც სახელმწიფოთა უმრავლესობა, მათ შორის საქართველოც, მიეკუთვნება.

წინამდებარე სტატიის ძირითად თემას წარმოადგენს საქონლის წარმოშობის წესებთან დაკავშირებული სამართლებრივი ასპექტები, რომლებიც საერთაშორისო სავაჭრო სამართლის კონტექსტში განიხილება. წარმოშობის წესებზე მსჯელობისას, რომლებიც პროდუქტის წარმოშობის დადგენის ძირითად მექანიზმს წარმოადგენს და მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საბაჟო ტარიფებსა და სავაჭრო პრეფერენციებზე, ყურადღება გამახვილდება მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის სამართლებრივ ჩარჩოზე. სტატიაში განიხილება, ასევე, საქონლის წარმოშობის წესების კონცეფცია. სტატიაში დეტალურად იქნება გაანალიზებული საქონლის წარმოშობის წესების კლასიფიკაცია და პროდუქტის წარმოშობის დადგენის კრიტერიუმები მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის წარმოშობის წესების შეთანხმების ფარგლებში.

წინამდებარე სტატიაში მოხდება გლობალური ვაჭრობის კონტექსტში საქონლის წარმოშობის წესების აქტუალური გამოწვევების განხილვა და საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში საქონლის წარმოშობის წესების პრაქტიკულ მნიშვნელობაზე მსჯელობა; გაანალიზებული იქნება წარმოშობის წესებთან დაკავშირებული სტანდარტები მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის სამართლის ფარგლებში, ისევე, როგორც წარმოშობის დადგენისთვის რელევანტური კრიტერიუმები და შეფასების ტესტები საერთაშორისო და ეროვნული სამართლის ჩრილში, განსაკუთრებით, არსებითი ტრანსფორმაციის პრინციპის კონტექსტში, რითაც შესაძლებელია შეფასდეს მენარმე სუბიექტებსა და სავაჭრო პოლიტიკაზე საქონლის წარმოშობის წესების გავლენა.

2. საქონლის წარმოშობის წესების კონცეფცია და მისი ძირითადი არსი

საქონლის წარმოშობის წესები თანამედროვე საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს. წარმოშობის წესების საშუალებით სახელმწიფოები განსაზღვრავენ საქონლის წარმომავლობის ადგილის დადგენის კრიტერიუმებს.¹ წარმოშობის წესების არსებობა აუცილებელია სახელმწიფოთა მიერ დიფერენცირებული სავაჭრო პოლიტიკის იმპლემენტაციისთვის, მაგალითად, ისეთ შემთხვევებში, როცა განვითარებული ქვეყნებიდან იმპორტირებული საქონლისთვის უფრო მაღალი ტარიფის დაწესება უნდა მოხდეს, ვიდრე ყველაზე ნაკლებად განვითარებული ქვეყნებიდან შემოსული საქონლისთვის, ან როცა სახელმწიფოს სურს დაბალი ან ნულოვანი ტარიფის დაწესება პრეფერენციულ სავაჭრო ზონაში (Preferential Trading Area – PTA) მონაწილე პარტნიორი ქვეყნებიდან შემოსული იმპორტირებული საქონლისთვის, ან როცა საჭიროა არასამართლიანი ვაჭრობისგან დამცავი მექანიზმების (Trade Remedies) გამოყენება.²

¹ იხ. შეთანხმება წარმოშობის წესების შესახებ (Agreement on Rules of Origin), WTO, მუხლი 1 პუნქტი 1.

² Matsushita M., Schoenbaum T. J., Mavroidis P. C., Hahn M., The World Trade Organization Law, Practice, and Policy, Third edition, 2017, 237.

საქონლის წარმოშობის წესების ერთიანი ცნება საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში არ არის ჩამოყალიბებული. თუმცა, ის შეიძლება განიმარტოს, როგორც იმ კრიტერიუმების ერთობლიობა, რომელიც პროდუქტის წარმომავლობას განსაზღვრავს სავაჭრო სფეროში. აღსანიშნავია, რომ პროდუქტის წარმომავლობა წარმოშობის წესების კონტექსტში არ გულისხმობს გეოგრაფიულ ადგილს, საიდანაც მოხდა პროდუქტის შემოტანა (იმპორტი), არამედ პროდუქტის წარმომავლობა გაგებული უნდა იქნეს, როგორც მისი „ეკონომიკური ეროვნება“, ³ რომელშიც განმსაზღვრელია პროდუქტისა და მისი შემადგენელი ნაწილების შექმნის პროცესი. როცა პროდუქტი დამზადებულია მთლიანად ერთ ქვეყანაში, მისი წარმოშობის ადგილის დადგენა დიდ სირთულეს არ წარმოადგენს, თუმცა, თანამედროვე ეკონომიკურ სფეროში წარმოების პროცესის ინტერნაციონალიზაციიდან გამომდინარე, მსგავსი მოცემულობა ნაკლებად გვხვდება. ⁴ სავაჭრო ურთიერთობების გლობალიზაციის შედეგად, პროდუქტების წარმომავლობის ქვეყნის განსაზღვრა არსებითად გაძნელდა, რადგან დღევანდელ რეალობაში ექსპორტირებული პროდუქტების უმეტესობა დიდი რაოდენობით იმპორტირებულ ნაწილებსა და მასალებს შეიცავს, რომლებიც სხვადასხვა ქვეყანაშია წარმოებული. ⁵ ბოლო ათწლეულებში თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმებების ფართოდ გავრცელება და რეგიონალიზაციის მზარდი ტენდენცია წარმოადგენს არსებით გამოწვევას საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში, შესაბამისად, რელევანტურობას იძენს მსჯელობა იმ სტანდარტების შესახებ, რომლებიც შემუშავებულია იმის დასაადგენად, თუ ვის შეუძლია ისარგებლოს კონკრეტული სავაჭრო შეთანხმების შეღავათებით. ⁶

საქონლის წარმოშობის წესები, როგორც პროდუქტის წარმომავლობის დადგენის კრიტერიუმები, აძლევს სახელმწიფოს საშუალებას, განახორციელოს პრეფერენციული სავაჭრო პოლიტიკა პრეფერენციული სავაჭრო რეჟიმის საფუძველზე, ასეთის არსებობის შემთხვევაში. ⁷ საქონლის წარმოშობის წესები არსებითი მნიშვნელობისაა, ერთი მხრივ, შიდა და გარე (უცხოურ) პროდუქტებს შორის დიფერენცირებისა და ამ უკანასკნელის მიმართ ეროვნული მოპყრობის პრინციპის (**National Treatment**) გამოყენებისთვის, ხოლო, მეორე მხრივ, სხვადასხვა ქვეყნის მსგავს პროდუქტებს შორის დიფერენცირებისა და სავაჭრო პარტნიორი ქვეყნიდან იმპორტირებული პროდუქტის მიმართ პრეფერენციული მიდგომის გამოყენებისთვის, რადგან ყველა იმპორტირებული საქონელი ავტომატურად უპირატესი ხელშეწყობის რეჟიმის (**Most Favored Nation Clause – MFN**) ქვეშ არ ექცევა. ⁸

აღსანიშნავია, რომ საქონლის წარმოშობის წესებს, ცალკე აღებულიად, ვერ ექნებათ რამე დადებითი ან უარყოფითი ეფექტი, თუმცა, მათი არსებობა აუცილებელია კონკრეტულ პროდუქტებთან მიმართებაში (სხვა) სავაჭრო მექანიზმების გამოსაყენებლად. ⁹ წარმოშობის

³ Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 6.

⁴ Harilal K. N., Beena P. L., Reining in Rules of Origin-Based Protectionism: A Critique of WTO Initiatives, Economic and Political Weekly, Vol. 40, No. 51 (2005), 5419.

⁵ Augier P., Gasiorek M., Lai Tong C., Martin P., Prat A., The Impact of Rules of Origin on Trade Flows, Economic Policy, Jul., 2005, Vol. 20, No. 43, 573.

⁶ Chase K. A., Protecting Free Trade: The Political Economy of Rules of Origin, International Organization, Vol. 62, No. 3 (Summer, 2008), 507.

⁷ Gourdon J., Gourdon K., De Melo J., A (More) Systematic Exploration of the Trade Effect of Product-Specific Rules of Origin, World Trade Review (2023), 22, 421.

⁸ Falvey R., Reed G., Economic Effects of Rules of Origin, Weltwirtschaftliches Archiv, Bd. 134, H. 2, 1998, 209.

⁹ Satapathy C., Rules of Origin: A Necessary Evil?, Economic and Political Weekly, 1998, Vol. 33, No. 35 (1998), 2270.

ნესები მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სავაჭრო რეგულაციების აღსრულების პროცესში, რომლებიც მოითხოვს, ერთი მხრივ, ადგილობრივი და უცხოური საქონლის გამიჯვნას, და მეორე მხრივ, დიფერენცირებას სხვადასხვა ქვეყნის მსგავს პროდუქტებს შორის. სავაჭრო რეგულაციები, რომელთა მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოშობის წესები წარმოადგენს, შეეხება, მაგალითად, იმპორტისთვის დაწესებულ რაოდენობრივ შეზღუდვებს, იმპორტის აკრძალვას, სავაჭრო ემბარგოს, დაცვით ზომებს, საკომპენსაციო გადასახადებსა და საბაჟო მოსაკრებლების დაბრუნებას.¹⁰ ამასთანავე, კონკრეტული წარმომავლობის მინიჭებით კონკრეტული პროდუქტი, შესაძლოა, მთლიანად გათავისუფლდეს საბაჟო გადასახადისგან (ე.წ. **Duty-free treatment**) ან დაექვემდებაროს შემცირებულ მოსაკრებელს იმის გამო, რომ იგი იმპორტირებულია განვითარებადი ქვეყნიდან, რომელიც პრეფერენციულ მოპყრობას ექვემდებარება, ან შემოტანილია ისეთი სახელმწიფოდან, რომელიც წარმოადგენს იმპორტის მიმღები ქვეყნის პარტნიორს თავისუფალ სავაჭრო ზონაში ან საბაჟო კავშირში.¹¹

მიუხედავად იმისა, რომ საქონლის წარმოშობის წესები გამოიყენება, როგორც საშუალება სავაჭრო მექანიზმების განხორციელების უზრუნველსაყოფად, მათ ბოროტად გამოყენებას შეუძლია ისინი გარდაქმნას სავაჭრო პოლიტიკის იმგვარ ინსტრუმენტებად, რომლებიც თავად იწვევენ თავისუფალი ვაჭრობის შეფერხებას ბაზარზე და ხელს უწყობენ პროტექციონისტული სავაჭრო პოლიტიკის გატარებას.¹² ამასთანავე, სახელმწიფოთა მიერ გამოყენებული არაერთგვაროვანი მიდგომა პროდუქტის წარმოშობის დადგენისას, ისევე, როგორც იმპორტირებული საქონლის წარმოშობის მარკირებასთან (ეტიკეტირებასთან) დაკავშირებული წესები, შესაძლოა რიგ შემთხვევებში თავად იქნეს მიჩნეული დაუშვებელ სავაჭრო ბარიერად.¹³

3. შეთანხმება საქონლის წარმოშობის წესების შესახებ და მისი ძირითადი პრინციპები

საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში საქონლის წარმოშობის განსაზღვრას გააჩნია ფუნდამენტური მნიშვნელობა. მიუხედავად ამისა, მკაფიო კრიტერიუმების განსაზღვრა და წარმოშობის წესების ჰარმონიზაცია საერთაშორისო დონეზე წლების მანძილზე ჯეროვნად ვერ ხორციელდებოდა.

გენერალური შეთანხმება ვაჭრობისა და ტარიფების შესახებ (**GATT**), რომლის მიზანსაც წარმოადგენდა საერთაშორისო ვაჭრობაში ბარიერებისა და ტარიფების შემცირება, არ შეიცავდა კონკრეტულ დებულებებს წარმოშობის წესებთან დაკავშირებით, თუ არ ჩავთვლით **GATT**-ის მე-9 მუხლს, რომელიც პროდუქტის მარკირების მოთხოვნებს (**"Marks of origin"**) ეხება.¹⁴ გენერალური შეთანხმება ტარიფებისა და ვაჭრობის შესახებ ადგენს გლობალური ვაჭრობის რეგულირების ძირითად სამართლებრივ ჩარჩოს და წარმოადგენს საერთაშორისო სა-

¹⁰ *Falvey R., Reed G., Economic Effects of Rules of Origin, Weltwirtschaftliches Archiv, Bd. 134, H.2, 1998, 209.*

¹¹ *Satapathy C., Rules of Origin: A Necessary Evil?, Economic and Political Weekly, 1998, Vol. 33, No. 35, 1998, 2270.*

¹² *Harilal K. N., Beena P. L., Reining in Rules of Origin-Based Protectionism: A Critique of WTO Initiatives, Economic and Political Weekly, Vol. 40, No. 51 (2005), 5419.*

¹³ *Satapathy C., Rules of Origin: A Necessary Evil?, Economic and Political Weekly, 1998, Vol. 33, No. 35, 1998, 2270.*

¹⁴ *Das R. U., Ratna R. S., Perspectives on Rules of Origin, 2011, Palgrave Macmillan, 11.*

ვაჭრო სამართლის ფუნდამენტური მნიშვნელობის აქტს, თუმცა GATT არ შეიცავს სპეციალურ დანაწესებს, რომლებიც დაარეგულირებს, თუ რა კრიტერიუმებით უნდა მოხდეს საერთაშორისო ვაჭრობაში პროდუქტის წარმოშობის ქვეყნის განსაზღვრა. შეთანხმების მონაწილე თითოეულ ქვეყანას შეუძლია განსაზღვროს საკუთარი წარმოშობის წესები და, კონკრეტული რეგულაციის მიზნებიდან გამომდინარე,¹⁵ გამოიყენოს პროდუქტის წარმოშობის დადგენის ალტერნატიული წესები, რომლებიც ასახავს ამ ქვეყნის ჰეტეროგენულ პრაქტიკას.¹⁶

წარმოშობის წესებს (ირიბად) ეხება მხოლოდ გენერალური შეთანხმების ზოგადი დებულებები, როგორცაა, მაგალითად, მისი პირველი მუხლი („უპირატესი ხელშეწყობის რეჟიმი“, MFN), რომელიც ავალდებულებს წევრ სახელმწიფოებს სხვადასხვა ქვეყნის მიერ იმპორტირებულ „მსგავს პროდუქტებზე“ (Like products), მათი მოთხოვნის შემთხვევაში, უპირობოდ გაავრცელონ ერთნაირი სავაჭრო პრივილეგიები და შეღავათები, და მე-5 მუხლი, რომელიც ადგენს, რომ თავისუფალ სავაჭრო ზონებში მონაწილე სახელმწიფოებს არ შეუძლიათ, არათანაბარი მოპყრობის აკრძალვიდან გამომდინარე, გაზარდონ სავაჭრო შეზღუდვები გენერალური შეთანხმების წევრი ქვეყნებისთვის, რომლებიც არ არიან ამ თავისუფალი სავაჭრო ზონის ან საბაჟო კავშირის ნაწილი.¹⁷

ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ გენერალური შეთანხმების XXIV მუხლი, რომელიც საშუალებას აძლევს წევრ ქვეყნებს, გააფორმონ პრეფერენციული სავაჭრო შეთანხმებები (PTAs) გარკვეული პირობების დაცვით, პირდაპირ არ ეხება წარმოშობის წესებს, თუმცა, აძლევს წევრ ქვეყნებს უფლებას, მოილაპარაკონ წარმოშობის განსაზღვრის ალტერნატიულ წესებსა და მოთხოვნებზე, მათ შორის დადებული პრეფერენციული სავაჭრო შეთანხმებების ფარგლებში.¹⁸ GATT აძლევს წევრებს იმის უფლებას, დაადგინონ საკუთარი წესები იმპორტირებული პროდუქტების წარმოშობის დადგენისა და მარკირებისთვის, რათა ამით დაიცვან მომხმარებელთა ჯეროვანი ინფორმირების ინტერესი.¹⁹ ამავდროულად, დაუშვებელია სავაჭრო დასახელებისა და გეოგრაფიული აღნიშვნების გამოყენება ისეთი ფორმით, რომლითაც შესაძლებელია შეიქმნას მცდარი წარმოდგენები საქონლის წარმოშობასთან დაკავშირებით.²⁰ პროდუქტის წარმოშობის მარკირებასთან დაკავშირებული წესები არ შეიძლება იყოს დისკრიმინაციული ან გაუმართლებლად დამაზიანებელი.²¹ პროდუქტის წარმოშობის მარკირების მოთხოვნები, რომლებიც დიფერენცირებულად უწესებს მოთხოვნებს უცხო ქვეყნის პროდუქტებს, შესაძლოა არღვევდეს თანაბარი მოპყრობის პრინციპს, კერძოდ, ეროვნული მოპყრობის პრინციპს (National Treatment).²²

მიუხედავად იმისა, რომ გენერალური შეთანხმება ვაჭრობისა და ტარიფების შესახებ (GATT) დღემდე არ მოიცავს კონკრეტულ რეგულაციებს პროდუქტის წარმოშობის ქვეყნის იდენტიფიკაციასთან დაკავშირებით, აღნიშნული შეთანხმების არსებობამ 1947 წლიდან და

¹⁵ Weiler J. H. H., Cho S., Feichtner I., Arato J., International and Regional Trade Law: The Law of The World Trade Organization, Unit II: Globalism v. Regionalism, 2016, 7.

¹⁶ Matsushita M., Schoenbaum T. J., Mavroidis P. C., Hahn M., The World Trade Organization Law, Practice, and Policy, Third edition, 2017, 238.

¹⁷ Das R. U., Ratna R. S., Perspectives on Rules of Origin, 2011, Palgrave Macmillan, 11.

¹⁸ იხ. გენერალური შეთანხმება ვაჭრობისა და ტარიფების შესახებ (GATT), 1994, მუხლი XXIV.

¹⁹ Matsushita M., Schoenbaum T. J., Mavroidis P. C., Hahn M., The World Trade Organization Law, Practice, and Policy, Third edition, 2017, 237.

²⁰ გენერალური შეთანხმება ვაჭრობისა და ტარიფების შესახებ (GATT), 1994, მუხლი IX პუნქტი 6.

²¹ იქვე, მუხლი IX პუნქტები 1 და 4.

²² იქვე, მუხლი III პუნქტი 4; იხ. *Territory of Hawaii v. Harry M.Y. Ho.*, No. 3078, 41 Haw. 565, 571 (1957).

მის ფარგლებში 1995 წლამდე განხორციელებულმა მოლაპარაკებათა რაუნდებმა გაუხსნა გზა საქონლის წარმოშობის წესებთან დაკავშირებულ დისკუსიებს საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში და ის გახდა წარმოშობის წესების ჰარმონიზაციის მცდელობების საფუძველი. საბოლოო ჯამში, მიღწეული იქნა შეთანხმება წარმოშობის წესების შესახებ (**Agreement on Rules of Origin**), რომელიც გენერალურ შეთანხმებასთან (**GATT**) ერთად, იქცა მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის სისტემის განუყოფელ ნაწილად და რომელმაც დაადგინა ვაჭრობის სფეროში წევრი ქვეყნებისთვის პროდუქტის წარმოშობის განსაზღვრის მინიმალური კრიტერიუმები.²³

ურუგვაის მოლაპარაკებათა რაუნდში მიღწეული შეთანხმება საქონლის წარმოშობის წესების შესახებ (**ARO**) ითვალისწინებს წარმოშობის წესების ჰარმონიზაციის სამუშაო პროგრამას სავაჭრო პოლიტიკის არაპრეფერენციულ მექანიზმებთან დაკავშირებით.²⁴ ამავდროულად, აღნიშნული შეთანხმების მიზანია იმის უზრუნველყოფა, რომ წარმოშობის წესებმა თავად არ შეუქმნას არასაჭირო დაბრკოლებები საერთაშორისო ვაჭრობას.²⁵ წარმოშობის წესების შესახებ შეთანხმებით უნდა მოხდეს წარმოშობის მკაფიო და პროგნოზირებადი წარმოშობის წესების განსაზღვრა და, ამასთანავე, ხელის შეწყობა საერთაშორისო სავაჭრო ნაკადებისთვის, იმგვარად, რომ არ შეილახოს 1994 წლის გენერალური შეთანხმებებიდან (**GATT**) გამომდინარე უფლებები, რომლებიც მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის წევრ სახელმწიფოებს აქვთ მინიჭებული.²⁶ შეთანხმება ავალდებულებს წევრ სახელმწიფოებს, უზრუნველყონ წარმოშობის წესებთან დაკავშირებული კანონმდებლობის, რეგულაციებისა და პრაქტიკის გამჭვირვალობა და გამოიყენონ ეროვნულ დონეზე წარმოშობის წესები პროგნოზირებადი, თანმიმდევრული და ნეიტრალური ფორმით.²⁷ წარმოშობის წესების შესახებ შეთანხმებამ, აგრეთვე, უნდა უზრუნველყოს წევრი სახელმწიფოებისთვის საკონსულტაციო მექანიზმის არსებობა და მათთვის ხელმისაწვდომი გახადოს საჭირო პროცედურები შეთანხმებიდან წარმოშობის სამართლებრივი დავების სწრაფი, ეფექტიანი და სამართლიანი გადაწყვეტისთვის.²⁸

წარმოშობის წესების შესახებ შეთანხმება ადგენს სამუშაო პროგრამას წარმოშობის წესების ჰარმონიზაციისთვის, რომელიც უნდა განხორციელდეს მსოფლიო საბაჟო ორგანიზაციასთან (**WCO**) თანამშრომლობით.²⁹ ჰარმონიზაციის სამუშაო პროგრამის დასრულებამდე წევრი ქვეყნები ვალდებული არიან, უზრუნველყონ თავიანთი წარმოშობის წესების გამჭვირვალობა.³⁰ წევრი ქვეყნები ვალდებული არიან, მოახდინონ წარმოშობის წესების იმპლემენტაცია თანმიმდევრული, ერთიანი, მიუკერძოებელი და გონივრული გზით და გამოიყენონ მკაფიოდ განსაზღვრული სტანდარტები იმ პირობების დასადგენად, რომლებსაც უნდა აკმაყოფილებდეს პროდუქტი იმისთვის, რომ ჩაითვალოს კონკრეტული ქვეყნიდან ან რეგიონიდან წარმოშობილად (ე.წ. პოზიტიური სტანდარტი).³¹ წარმოშობის წესების შესახებ შეთანხმების ფარგლებში, წევრი სახელმწიფოები შეთანხმდნენ, რომ არ გამოიყენებენ წარმოშობის წესებს სავაჭრო პოლიტიკის მიზნების განსახორციელებლად იმგვარად, რომ ამით ხელი შეეშალოს

²³ *Weiß W., Ohler C., Bungenberg M., Welthandelsrecht. 3. Auflage, 2022, Rn. 446, 177.*

²⁴ *Van den Bossche P., Zdouc W., The Law and Policy of the World Trade Organization, 2021, 502.*

²⁵ იხ. შეთანხმება წარმოშობის წესების შესახებ (**Agreement on Rules of Origin**), WTO, პრეამბულა.

²⁶ *Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 12.*

²⁷ იხ. შეთანხმება წარმოშობის წესების შესახებ (**Agreement on Rules of Origin**), WTO, პრეამბულა.

²⁸ *Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 12.*

²⁹ *Nell P. G., WTO Negotiations on the Harmonization of Rules of Origin, 33 J. World Trade (1999), 45.*

³⁰ იხ. შეთანხმება წარმოშობის წესების შესახებ (**Agreement on Rules of Origin**), WTO, პრეამბულა.

³¹ იქვე, მუხლი II, პუნქტები "e" და "f".

თავისუფალ ვაჭრობას.³² WTO-ის წევრები იმაზეც შეთანხმდნენ, რომ აცნობებენ სხვა წევრ სახელმწიფოებს და ასევე მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციას, შესაბამისი პროცედურის დაცვით, პრეფერენციული წარმოშობის წესების არსებობის შესახებ, რომლებიც კონკრეტული პრეფერენციული სავაჭრო შეთანხმებიდან გამომდინარე მათთვის მოქმედებს, და მიაწვდიან მათ ინფორმაციას რელევანტური ადმინისტრაციული და სასამართლო გადაწყვეტილებების შესახებ, რომლებიც აღნიშნული წესების ზოგად გამოყენებას უკავშირდება.³³

საქონლის წარმოშობის წესების შესახებ შეთანხმება ითვალისწინებს ოთხ ძირითად პრინციპს, კერძოდ, დისკრიმინაციის აკრძალვას, განჭვრეტადობას, გამჭვირვალობასა და ნეიტრალობას, რაც იმას გულისხმობს, რომ: (1) წარმოშობის წესები ერთგვაროვნად უნდა იქნეს გამოყენებული არაპრეფერენციული მოპყრობის ყველანაირი მიზნისთვის; (2) წარმოშობის წესები უნდა იყოს ობიექტური, გასაგები და პროგნოზირებადი; (3) წარმოშობის წესები არ უნდა იქნეს გამოყენებული პირდაპირ ან ირიბად, როგორც ინსტრუმენტები დაუშვებელი სავაჭრო პოლიტიკის მიზნების განსახორციელებლად; და (4) წარმოშობის წესებს თავად არ უნდა ჰქონდეთ შემზღუდველი ან დამაზიანებელი გავლენა საერთაშორისო ვაჭრობაზე.³⁴

მნიშვნელოვანია, რომ სახელმწიფოების მიერ დადგენილი საქონლის წარმოშობის წესები არ მოიცავდეს ზედმეტად მკაცრ მოთხოვნებს ან არ მოითხოვდეს წარმოშობის ქვეყნის განსაზღვრის წინაპირობად ისეთი პირობების შესრულებას, რომლებიც არ არის დაკავშირებული წარმოებასთან ან გადამუშავებასთან.³⁵ გარდა ამისა, წარმოშობის წესები, რომლებსაც სახელმწიფოები იყენებენ იმპორტებისა და ექსპორტების მიმართ, არ უნდა იყოს იმაზე მკაცრი, ვიდრე ის წესები, რომლებსაც ისინი იყენებენ იმის დასადგენად, არის თუ არა კონკრეტული პროდუქტი ადგილობრივი წარმოებისა და, ამასთანავე, დაუშვებელია არათანაბარი მიდგომის გამოყენება შეთანხმებაში მონაწილე სხვადასხვა წევრი ქვეყნებისა და მწარმოებლების მიმართ.³⁶ წევრი ქვეყნების წარმოშობის წესები დაფუძნებული უნდა იყოს ე.წ. პოზიტიურ სტანდარტზე, თუმცა ნეგატიური დეფინიცია, რომელიც განმარტავს, თუ რა შემთხვევაში არ არის პროდუქტი წარმოშობილი კონკრეტული ქვეყნიდან, დასაშვებია გამონაკლისის სახით, ისეთ შემთხვევებში, როცა, მაგალითად, საჭიროა პოზიტიური სტანდარტის შინაარსის განმარტება.³⁷

საქონლის წარმოშობის წესები ერთგვაროვნად უნდა იქნეს გამოყენებული არაპრეფერენციულ მოპყრობასთან დაკავშირებული ყველა მიზნისთვის იმგვარად, რომ მათი გამოყენებისას უზრუნველყოფილი იყოს ობიექტურობა, სიცხადე და განჭვრეტადობა, თავიდან აცილებული იქნეს წარმოშობის წესების გამოყენება სავაჭრო მიზნების განხორციელების ინსტრუმენტად და არ მოხდეს გაუმართლებელი შეზღუდვების გამოწვევა საერთაშორისო ვაჭრობაში.³⁸ თუ ეს ზოგადი მოთხოვნები დაცულია, სახელმწიფოების მიერ განსაზღვრული წარმოშობის კრიტერიუმები შეიძლება განსხვავდებოდეს და ასახავდეს მათ ჰეტეროგენულ პრაქტიკას.³⁹

³² იქვე, მუხლი II, პუნქტი "c".

³³ იქვე, დანართი II, მე-4 ნაწილი.

³⁴ *Das R. U., Ratna R. S., Perspectives on Rules of Origin*, 2011, Palgrave Macmillan, 13-14.

³⁵ შეთანხმება წარმოშობის წესების შესახებ (Agreement on Rules of Origin), WTO, მუხლი II, პუნქტი "c".

³⁶ იქვე, მუხლი 2, პუნქტი "d".

³⁷ იქვე, მუხლი 2, პუნქტი "f"; იხ. *Matsushita M., Schoenbaum T. J., Mavroidis P. C., Hahn M., The World Trade Organization Law, Practice, and Policy*, Third edition, 2017, 238.

³⁸ იქვე, მუხლი 2, პუნქტები "a", "b", "c".

³⁹ *Matsushita M., Schoenbaum T. J., Mavroidis P. C., Hahn M., The World Trade Organization Law, Practice, and Policy*, Third edition, 2017, 238.

შეთანხმების პირველი მუხლი განმარტავს საქონლის წარმოშობის წესებს, როგორც კანონებს, რეგულაციებსა და მათ ზოგად გამოყენებასთან დაკავშირებულ ადმინისტრაციულ გადაწყვეტილებებს, რომლებიც გამოიყენება საქონლის წარმოშობის ქვეყნის დასადგენად, გარდა სატარიფო შეღავათების (პრეფერენციების) მინიჭებასთან დაკავშირებული წესებისა, ამრიგად, შეთანხმება უშუალოდ ეხება მხოლოდ წარმოშობის იმგვარ წესებს, რომლებიც არაპრეფერენციულ სავაჭრო პოლიტიკასთან დაკავშირებულ მექანიზმებში გამოიყენება, როგორცაა, უპირატესი ხელშეწყობის რეჟიმი (MFN), ანტიდამპინგური და საკომპენსაციო ღონისძიებები, დამცავი ზომები, წარმოშობის მარკირების მოთხოვნები, დისკრიმინაციული რაოდენობრივი შეზღუდვები ან სატარიფო კვოტები, ისევე, როგორც იმ წესებს, რომლებიც გამოიყენება სავაჭრო სტატისტიკისა და სახელმწიფო შესყიდვებისთვის.⁴⁰

საქონლის წარმოშობის წესების შესახებ შეთანხმების (ARO) დებულებები, მართალია, უშუალოდ მხოლოდ არაპრეფერენციულ წარმოშობის წესებზე (Non-preferential Rules of Origin) ვრცელდება,⁴¹ თუმცა ამავე შეთანხმების მეორე დანართი (Annex II) მოცემულია მულტილათერალური პრინციპები პრეფერენციული წარმოშობის წესებისთვის (Preferential Rules of Origin).⁴² წარმოშობის წესების შესახებ შეთანხმება ჰარმონიზაციის სფეროდან გამორიცხავს წარმოშობის წესებს, რომლებიც პრეფერენციულ ტარიფებთან მიმართებით გამოიყენება, თუმცა, ამავე შეთანხმების მეორე დანართი (Annex II) ადგენს რიგ პრინციპებს, რომლებიც სწორედ პრეფერენციული რეჟიმების მიმართ უნდა იქნეს გამოყენებული, კერძოდ, განსაზღვრულია, რომ წარმოშობის პრეფერენციული წესების ფარგლებში მკაფიოდ უნდა განისაზღვროს წარმოშობის მინიჭების მოთხოვნები, ამასთანავე, წარმოშობის წესები დაფუძნებული უნდა იყოს ე.წ. პოზიტიურ სტანდარტზე.⁴³ წარმოშობის პრეფერენციულ წესებთან დაკავშირებული კანონმდებლობა უნდა გამოქვეყნდეს გენერალური შეთანხმების (GATT) მე-10 მუხლის შესაბამისად და აღნიშნული კანონმდებლობა არ შეიძლება იქნეს რეტროაქტიულად გამოყენებული.⁴⁴ შეთანხმების მეორე დანართი ასევე ითვალისწინებს გასაჩივრების ბერკეტს სასამართლო, საარბიტრაჟო ან ადმინისტრაციული პროცედურების მეშვეობით, წარმოშობის დადგენასთან დაკავშირებული ნებისმიერი ადმინისტრაციული ქმედების მიმართ და საიდუმლო ინფორმაციის კონფიდენციალურობის გარანტიას ისევე, როგორც პრეფერენციულ წესებთან დაკავშირებული საკანონმდებლო ცვლილებების მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციისთვის შეტყობინების ვალდებულებას.⁴⁵ აღსანიშნავია, რომ ზემოხსენებული ზოგადი პრინციპები არ წარმოადგენს საერთაშორისო სტანდარტებს, რადგან რეალურად ყველა სახელმწიფოს შეუძლია გამართოს მოლაპარაკებები და ჩამოაყალიბოს საკუთარი პრეფერენციული წარმოშობის წესები, რომლებიც მორგებულია საკუთარ საჭიროებებზე, ამის შედეგად კი წარმოშობის პრეფერენციული წესები ხშირად განსხვავდება პროდუქტის ტიპებისა და სავაჭრო შეთანხმების შინაარსის მიხედვით.⁴⁶

⁴⁰ იხ. შეთანხმება წარმოშობის წესების შესახებ (Agreement on Rules of Origin), WTO, მუხლი 1 პუნქტი 2.

⁴¹ იქვე.

⁴² Van den Bossche P., Zdouc W., The Law and Policy of the World Trade Organization, 2021, 502, 504.

⁴³ იხ. შეთანხმება წარმოშობის წესების შესახებ (Agreement on Rules of Origin), WTO, დანართი II, პუნქტები "3a", "3b" და "3c".

⁴⁴ Das R. U., Ratna R. S., Perspectives on Rules of Origin, 2011, Palgrave Macmillan, 14.

⁴⁵ Comparative Study on Preferential Rules of Origin, WCO, Version 2017, 22.

⁴⁶ იქვე.

აღსანიშნავია, რომ წარმოშობის წესების შესახებ შეთანხმების მე-9 მუხლის II პუნქტით განისაზღვრა, რომ ჰარმონიზაციის სამუშაო პროგრამა სამი წლის ვადაში, ანუ 1998 წლის ივლისამდე უნდა შესრულებულიყო.⁴⁷ მიუხედავად იმისა, რომ მნიშვნელოვანი პროგრესი იქნა მიღწეული სამუშაო პროგრამის იმპლემენტაციის კუთხით, განსახილველი საკითხების სირთულის გამო, მისი ბოლომდე მიყვანა ვერ მოხერხდა.⁴⁸ ამ პროცესში რელევანტური საკითხების კომპლექსურობის გამო, შეთანხმებაში მითითებული თავდაპირველი ვადა რამდენჯერმე გაგრძელდა და მოლაპარაკებები ჯერ კიდევ მიმდინარეობს რაიმე ფორმალური გრაფიკისა და ფიქსირებული ვადის არსებობის გარეშე.⁴⁹

აღსანიშნავია, რომ ჰარმონიზაციის სამუშაო პროგრამის დასრულების შემდეგ, ყველა წევრი სახელმწიფო ყოველგვარი მიზნისთვის გამოიყენებს მხოლოდ ერთი ტიპის არაპრეფერენციულ წარმოშობის წესებს.⁵⁰ ჰარმონიზაციის სამუშაო პროგრამას (Work Programme for the Harmonization of Non-Preferential Rules of Origin), მართალია, ჯერჯერობით არ მოჰყოლია რაიმე კონკრეტული მულტილათერალური შეთანხმება ჰარმონიზებული არაპრეფერენციული წესების შესახებ, თუმცა გარკვეული წარმატებები მიღწეული იქნა 2005 წლის დეკემბრიდან დღემდე პრეფერენციული წარმოშობის წესების ჰარმონიზაციის კუთხით, კერძოდ, იმ პრეფერენციულ წარმოშობის წესებთან მიმართებაში, რომლებიც ყველაზე ნაკლებად განვითარებული ქვეყნებიდან (Least-developed countries) შემოსულ იმპორტებზე გამოიყენება სხვა სახელმწიფოების მიერ.⁵¹

4. წარმოშობის წესების შესახებ შეთანხმების კრიტერიუმები და შეფასების ტესტები

მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის წევრი სახელმწიფოები იმპორტირებული საქონლის წარმოშობის დასადგენად ხშირად სხვა წევრი ქვეყნებისგან განსხვავებულ წესებს ადგენენ და ბევრი მათგანი, ამავდროულად, იყენებს დიფერენცირებულ მიდგომას იმის მიხედვით, თუ რა მიზნისთვის უნდა მოხდეს წარმოშობის წესების გამოყენება.⁵² თუმცა, ორი ძირითადი კრიტერიუმი, რომლებიც გამოიყენება საქონლის წარმოშობის დასადგენად, არის ე.წ. მთლიანად მიღებული (წარმოებული) საქონლის კრიტერიუმი (Wholly Obtained/Produced Goods) და არსებითი ტრანსფორმაციის პრინციპი (Substantial Transformation Principle).⁵³

4.1. მთლიანად მიღებული (წარმოებული) საქონლის კრიტერიუმი

ისეთ შემთხვევაში, როდესაც პროდუქტი მთლიანად არის მიღებული ან წარმოებული ერთ ქვეყანაში, მისი წარმოშობის დადგენა შედარებით ადვილია.⁵⁴ აღნიშნული კატეგორია,

⁴⁷ Weiler J. H. H., Cho S., Feichtner I., Arato J., International and Regional Trade Law: The Law of The World Trade Organization, Unit III: Rules of Origin, 2016, 6.

⁴⁸ იქვე.

⁴⁹ Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 15.

⁵⁰ Van den Bossche P., Zdouc W., The Law and Policy of the World Trade Organization, 2021, 504.

⁵¹ იქვე, 504, 505; იხ. ასევე Decision on Measures in Favour of Least-Developed Countries, WTO, Uruguay Round Agreement, 1994, <https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/31-dlldc_e.htm> [10.01.2025].

⁵² იქვე, 501.

⁵³ Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 9.

⁵⁴ De Wulf L., Sokol J. B., Customs Modernization Handbook, 2005, 184.

როგორც წესი, მოიცავს ბუნებრივ პროდუქტებსა და მათგან დამზადებულ საქონელს, ისევე, როგორც ერთ ქვეყანაში წარმოებულ პროდუქტებს, რომლებიც არ შეიცავს იმპორტირებულ ნაწილებს.⁵⁵ საქონელი, რომელიც მთლიანად მიღებულია განსაზღვრულ ქვეყანაში, არის ამ ქვეყანაში „წარმოშობილი“.⁵⁶

ქართული კანონმდებლობის შესაბამისად, კონკრეტულ ქვეყანაში „მთლიანად მიღებულად“ მიიჩნევა: სასარგებლო წიაღისეული, მოპოვებული ამ ქვეყნის წიაღებიდან, მისი ტერიტორიული წყლიდან ან ზღვის ფსკერიდან; მცენარეული წარმოშობის პროდუქცია, მოყვანილი ან შეგროვებული ამ ქვეყანაში; ამ ქვეყანაში გაჩენილი და გაზრდილი ცხოველები; ამ ქვეყანაში ბინადარი ცხოველებისაგან მიღებული პროდუქტები; ამ ქვეყანაში ნადირობისა და თევზჭერის შედეგად მიღებული პროდუქცია; საწარმოო ოპერაციების შედეგად მიღებული ნარჩენები, ჯართი და ნახმარი ნაკეთობები, რომელთა შეგროვება განხორციელდა ამ ქვეყანაში და რომელთა გამოყენება შეიძლება მხოლოდ ნედლეულად გადამუშავებისათვის და ა.შ.⁵⁷

ევროკავშირში ექსპორტირების მიზნებისთვის კონკრეტული საქონლისათვის ქართული წარმოშობის სტატუსის მისანიჭებლად აუცილებელია ასოცირების შეთანხმების პირველი ოქმით გათვალისწინებული პირობების დაკმაყოფილება, კერძოდ, საქონელი მთლიანად წარმოებული უნდა იყოს საქართველოში ან, იმ შემთხვევაში, თუ საქონელი არ არის მთლიანად წარმოებული საქართველოში, მის მისაღებად გამოყენებულმა მასალამ უნდა განიცადოს საკმარისი დამუშავება-გადამუშავება საქართველოს ტერიტორიაზე.⁵⁸ აღსანიშნავია, რომ საქართველოში საკმარისად დამუშავებულ-გადამუშავებულ პროდუქციად ჩაითვლება ნებისმიერი პროდუქცია, რომელიც არ არის საქართველოში მთლიანად წარმოშობილი, მაგრამ აკმაყოფილებს ასოცირების შეთანხმების პირველი ოქმის II დანართში გაწერილ პირობებს.⁵⁹ გარდა ამისა, ევროკავშირთან ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმების (Deep and Comprehensive Free Trade Area – DCFTA) პირველ ოქმში,⁶⁰ რომელიც ეხება წარმოშობის წესებსა და ამ სფეროში ადმინისტრაციული თანამშრომლობის მეთოდებს, მითითებულია, რომ შეთანხმების იმპლემენტაციის მიზნებისთვის გამოიყენება „პან-ევრო-ხმელთაშუა ზღვის პრეფერენციული წარმოშობის შესახებ რეგიონული კონვენციის“ (Pan-Euro-Mediterranean Convention on preferential rules of origin – PEM) შესაბამისი დებულებები.⁶¹

აღსანიშნავია, რომ ისეთი ოპერაციები, რომლებიც ემსახურება მხოლოდ საქონლის კარგ მდგომარეობაში შენარჩუნებას მისი ტრანსპორტირებისა და შენახვის მიზნებისთვის,

⁵⁵ იქვე.

⁵⁶ საქართველოს მთავრობის 2019 წლის 16 სექტემბრის დადგენილება №453 „საქონლის წარმოშობის ქვეყნის განსაზღვრის კრიტერიუმების, წარმოშობის დამადასტურებელი სერტიფიკატის ფორმის, მისი შევსებისა და გაცემის წესის დამტკიცების თაობაზე“ (2019), მუხლი 6 პუნქტი 1.

⁵⁷ იქვე, მუხლი 6 პუნქტი 2.

⁵⁸ იხ. „ასოცირების შესახებ შეთანხმება ერთი მხრივ, საქართველოსა და მეორე მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებასა და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის“, I ოქმი, მუხლი 4. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2496959?publication=0>> [10.01.2025].

⁵⁹ იქვე, I ოქმი, დანართი II, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2496959?publication=0>> [10.01.2025].

⁶⁰ საქართველოს შეთანხმება ევროკავშირთან ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ (DCFTA – Deep and Comprehensive Free Trade Area), პირველი ოქმი.

⁶¹ იხ. პან-ევრო-ხმელთაშუა ზღვის პრეფერენციული წარმოშობის შესახებ რეგიონული კონვენცია, 2012 (Pan-Euro-Mediterranean Regional Convention on Preferential Origin).

ანდა საქონლის გადაზიდვისა და ტრანსპორტირების გაადვილებას, ან მის შეფუთვასა და გასაყიდად გამოტანას, წარმოადგენს ე.წ. მინიმალურ ოპერაციებს, რომლებიც არ შეიძლება იქნეს გათვალისწინებული იმისთვის, რომ საქონელი ერთ ქვეყანაში მთლიანად მიღებულია ჩაითვალოს (Wholly obtained).⁶²

ქართული კანონმდებლობის შესაბამისად, პროდუქტის წარმოშობის დადგენისათვის (წარმოშობის ცვლილებისთვის) უმნიშვნელოდ მიჩნეულია: ოპერაციები, რომლებიც აუცილებელია საქონლის ტრანსპორტირების ან შენახვის უზრუნველსაყოფად; გარდა ამისა, უმნიშვნელოდ მიიჩნევა საქონლის გარეგანი სახის ან კომერციული ხარისხის გაუმჯობესების ან მისი ტრანსპორტირებისათვის მომზადების ოპერაციები, რომლებშიც შედის საქონლის პარტიის დაყოფა, შეფუთვების დაჯგუფება, სორტირება, მარკირება, მეორეული შეფუთვა; მარტივი აწყობითი ოპერაციები; სხვადასხვა წარმოშობის საქონლის შერევა იმ პირობით, რომ მიღებული პროდუქტის მახასიათებლები არსებითად არ განსხვავდება იმ პროდუქტების მახასიათებლებისაგან, რომელთა შერევაც ხდება.⁶³

4.2. არსებითი ტრანსფორმაცია (Substantial Transformation)

იმ შემთხვევაში, თუ იმპორტირებული საქონელი ვერ აკმაყოფილებს მთლიანად მიღებული საქონლის კრიტერიუმს (Wholly obtained goods) იქიდან გამომდინარე, რომ მისი წარმოების პროცესი ერთზე მეტ ქვეყანაში განხორციელდა, წარმოშობის ქვეყნად უნდა ჩაითვალოს ის ქვეყანა, სადაც საქონელმა განიცადა არსებითი ტრანსფორმაცია, რომელიც გულისხმობს მოპოვებისა და წარმოების იმგვარ პროცესს, რომელიც საქონლის (მასალის, პროდუქტის) ფუნდამენტურ არსსა და ბუნებას განსაზღვრავს.⁶⁴ არსებითი ტრანსფორმაციის პრინციპის ტრადიციული გაგებით,⁶⁵ საქონელი წარმოშობილია იმ ბოლო ქვეყანაში, რომელშიც მას წარმოების პროცესის შედეგად მიენიჭა განმასხვავებელი სახელი, ბუნება ან გამოყენების მიზანი.⁶⁶

აღსანიშნავია, რომ საქონლის არსებითი ტრანსფორმაცია მოითხოვს იმაზე მეტს, ვიდრე უბრალო სუბსტანციური ცვლილება.⁶⁷ არსებითი ტრანსფორმაციის პროცესში პროდუქტი უნდა გარდაიქმნას ახალ და განსხვავებულ პროდუქტად, რომელსაც გააჩნია გამორჩეული სახელი, ბუნება ან გამოყენების ხასიათი ("distinctive name, character, and use").⁶⁸ იმისთვის, რომ პროდუქტი იყოს წარმოშობილი კონკრეტული ქვეყნიდან, ის ამ ქვეყანაში არსებითად უნდა გარდაიქმნას, ხოლო იმისათვის, რომ წარმოების სპეფიციკიდან გამომდინარე, პროდუქტს არ ჰქონდეს წარმოშობის რამდენიმე ქვეყანა, პროდუქტი ითვლება მხოლოდ იმ ქვეყნის საქონლად, სადაც მან ბოლო არსებითი ტრანსფორმაცია განიცადა (Last Substantial

⁶² Inama S., Rules of Origin in International Trade, 2022, 123.

⁶³ საქართველოს მთავრობის 2019 წლის 16 სექტემბრის დადგენილება №453 „საქონლის წარმოშობის ქვეყნის განსაზღვრის კრიტერიუმების, წარმოშობის დამადასტურებელი სერტიფიკატის ფორმის, მისი შევსებისა და გაცემის წესის დამტკიცების თაობაზე“ (2019), მუხლი 10 პუნქტი 1.

⁶⁴ De Wulf L., Sokol J. B., Customs Modernization Handbook, 2005, 185.

⁶⁵ Weiler J. H. H., Cho S., Feichtner I., Arato J., International and Regional Trade Law: The Law of The World Trade Organization, Unit III: Rules of Origin, 2016, 10.

⁶⁶ Anheuser-Busch Ass'n v. United States, 207 U.S. 556, 562 (1908); Hartranft v. Wiegman, 121 U.S. 609, 615 (1887).

⁶⁷ Weiler J. H. H., Cho S., Feichtner I., Arato J., International and Regional Trade Law: The Law of The World Trade Organization, Unit III: Rules of Origin, 2016, 10.

⁶⁸ იხ. Anheuser-Busch Ass'n v. United States, 207 U.S. 556, 562 (1908); იხ. ასევე United States v. Gibson-Thomsen Co., 27 C.C.P.A. 267 (1940).

Transformation).⁶⁹ მასალების არსებითი ტრანსფორმაცია აფუძნებს ახალ წარმოშობას, შესაბამისად, უცხო ქვეყნის მასალისგან შემდგარი საქონელი უნდა ჩაითვალოს იმ ქვეყნის პროდუქტად, რომელშიც ის არსებითად გარდაიქმნა.⁷⁰

სავაჭრო სფეროში არსებითი ტრანსფორმაცია (Substantial Transformation) შეიძლება განხორციელდეს სამი გზით, კერძოდ, სატარიფო კლასიფიკაციის შეცვლით, ღირებულებითი წილის გაზრდითა და სპეციფიკური წარმოების პროცესის რეალიზებით.⁷¹ საქონლის წარმოშობის განსაზღვრის აღნიშნული მეთოდები შეიძლება გამოყენებული იქნეს როგორც ცალკე, ისე ერთმანეთთან კომბინაციაში.⁷² მართალია, არსებითი ტრანსფორმაციის პრინციპი საყოველთაოდ არის აღიარებული, თუმცა არსებობს მისი პრაქტიკული გამოყენების სხვადასხვა მიდგომა, კერძოდ, ზოგიერთი ქვეყანა ხშირად იყენებს სატარიფო კლასიფიკაციის ცვლილების კრიტერიუმს, ზოგი მათგანი მიმართავს ღირებულებითი წილის კრიტერიუმს, ხოლო სხვა ქვეყნები ყურადღებას ამახვილებენ სპეციფიკური წარმოების (გადამუშავების) კრიტერიუმზე.⁷³

შესაბამისად, საჭიროა დაისვას სამი ძირითადი კითხვა წარმოშობის დასადგენად,⁷⁴ კერძოდ: (1) წარმოებითი ოპერაციების შედეგად მოხდა თუ არა საქონლის სატარიფო კლასიფიკაციის შეცვლა (აღნიშნული წესი გამოიყენება უპირატესად ევროკავშირში);⁷⁵ (2) წარმოებითა პროცესმა გამოიწვია თუ არა არსებითი ტრანსფორმაცია პროდუქტის სახელის, ბუნების, გამოყენების კუთხით;⁷⁶ (3) წარმოებითი პროცესის ფარგლებში მოხდა თუ არა პრეფერენციულ სახელმწიფოში განსაზღვრული ოდენობის პროცენტულობით პროდუქტის ღირებულების ზრდა მასში გამოყენებული შრომისა და მასალის თვალსაზრისით.⁷⁷ სამივე ტესტის კრიტერიუმები შეიძლება გაერთიანდეს ერთ წესში და ერთიანად იქნეს გამოყენებული, ამასთანავე, შესაძლებელია სხვადასხვა შეფასების ტესტის გამოყენება სხვადასხვა შემთხვევაში, კონკრეტული გარემოებების გათვალისწინებით.⁷⁸

4.2.1. სატარიფო კლასიფიკაციის ცვლილება

საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში საქონლის არსებითი ტრანსფორმაციის დადგენის პირველ მეთოდს წარმოადგენს სატარიფო კლასიფიკაციის ცვლილება (Change in Tariff

⁶⁹ Weiler J. H. H., Cho S., Feichtner I., Arato J., International and Regional Trade Law: The Law of The World Trade Organization, Unit III: Rules of Origin, 2016, 11.

⁷⁰ Simpson J. P., Rules of Origin in Transition: A Changing Environment and Prospects for Reform, Law and Policy in International Business 22, no. 4 (1991), 667.

⁷¹ Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 9-10.

⁷² Rules of Origin and Origin Procedures Applicable to Exports from Least Developed Countries, UNCTAD series, 2011, United Nations Publication, 3.

⁷³ Weiler J. H. H., Cho S., Feichtner I., Arato J., International and Regional Trade Law: The Law of The World Trade Organization, Unit III: Rules of Origin, 2016, 4.

⁷⁴ Matsushita M., Schoenbaum T. J., Mavroidis P. C., Hahn M., The World Trade Organization Law, Practice, and Policy, Third edition, 2017, 238.

⁷⁵ Forrester I. S., EEC Customs Law: Rules of Origin and Preferential Duty Treatment, Part I, 167.

⁷⁶ SDI Technologies, Inc. v. United States, 977 F. Supp. 1235 (Ct. Int'l Trade 1997), United States Court of International Trade, <<https://casetext.com/case/sdi-technologies-inc-v-us>> [10.01.2025].

⁷⁷ Torrington Co. v. United States, 764 F.2d 1563 (Fed. Cir. 1985), United States Court of Appeals, Federal Circuit, <<https://casetext.com/case/torrington-co-v-united-states>> [10.01.2025].

⁷⁸ Matsushita M., Schoenbaum T. J., Mavroidis P. C., Hahn M., The World Trade Organization Law, Practice, and Policy, Third edition, 2017, 238

Classification Method). ამ მეთოდის ფარგლებში, საქონელი ჩაითვლება კონკრეტული ქვეყნიდან წარმოშობილად, თუკი ამ ქვეყანაში განხორციელებული წარმოების ან გადამუშავების შედეგად, პროდუქტის სატარიფო კლასიფიკაცია იცვლება.⁷⁹ წარმოშობის დადგენის მიზნებისათვის სატარიფო კლასიფიკაციის ცვლილება განისაზღვრება სატარიფო ნომენკლატურის ჰარმონიზებული სისტემისა (Harmonized System of Tariff Nomenclature) და მსოფლიო საბაჟო ორგანიზაციის (WCO) შესაბამისი კონვენციის მიხედვით,⁸⁰ რომელიც მსოფლიო ვაჭრობაში ჩართული ქვეყნების 90%-ში მოქმედებს და ერთგვაროვან, იერარქიულ ნომენკლატურას ადგენს, რომელიც გამოიყენება საერთაშორისო ვაჭრობის სფეროში ყველანაირი პროდუქტის წარმოშობის განსაზღვრისთვის.⁸¹ აღნიშნულ კონვენციას საქართველო 2008 წელს შეუერთდა.⁸²

ქართული კანონმდებლობის შესაბამისად, საგარეო-ეკონომიკური საქმიანობის ეროვნული სასაქონლო ნომენკლატურის სასაქონლო პოზიციის პირველ ოთხნიშნა დონეზე ცვლილების კრიტერიუმი ნიშნავს საქონლის გადამუშავებას მოცემულ ქვეყანაში ისეთი დოზით, როდესაც გადასამუშავებელი საქონელი იცვლის სასაქონლო კოდის პირველი ოთხი ციფრიდან (სასაქონლო პოზიციიდან) თუნდაც ერთ ნიშანს (მაგალითად, 2204 შეიცვალა 2205-ით) და ამ შემთხვევაში ითვლება, რომ საქონელი წარმოშობილია იმ ქვეყანაში, სადაც განხორციელდა ეს ცვლილება.⁸³ მოცემული კრიტერიუმით საქონლის წარმოშობის ქვეყნის განსაზღვრის დროს გამოიყენება საქართველოს ფინანსთა მინისტრის მიერ დამტკიცებული „საგარეო-ეკონომიკური საქმიანობის ეროვნული სასაქონლო ნომენკლატურა“, რომელიც მომზადებულია ზემოხსენებული კონვენციის საფუძველზე.⁸⁴

აღსანიშნავია, რომ სატარიფო კლასიფიკაციის ცვლილების კრიტერიუმი არსებითი ტრანსფორმაციის დადგენის ოპტიმალურ საშუალებად მიიჩნევა მისი სიმარტივის გამო, რადგან ამ მეთოდის გამოყენებისას საჭიროა მხოლოდ საქონლის შემადგენელი ნაწილების ნომენკლატურის (Bill of Materials – BOM) შეფასება, რათა დადგინდეს, შეესაბამება თუ არა იმპორტირებული მასალები ტარიფის ცვლილების კრიტერიუმს.⁸⁵ ის წარმოადგენს მკაფიო და ობიექტურ მეთოდს, რომელიც მოითხოვს მხოლოდ უცხო ქვეყნიდან შემოსული მასალებისა და მათი სატარიფო კლასიფიკაციის იდენტიფიცირებას.⁸⁶ თუმცა, ამავდროულად, გასათვალისწინებელია, რომ სატარიფო კლასიფიკაციის ცვლილების კრიტერიუმის უარყოფით მხარეებად ხშირად მიიჩნევა მისი შეზღუდული გამჭვირვალობა, ზედმეტი სიმკაცრე და, ზოგიერთ

⁷⁹ Van den Bossche P., Zdouc W., The Law and Policy of the World Trade Organization, 2021, 502.

⁸⁰ International Convention on the Harmonized Commodity Description and Coding System, 1988, WCO, („საქონლის აღწერის და კოდირების ჰარმონიზებული სისტემის შესახებ“ საერთაშორისო კონვენცია).

⁸¹ Weiler J. H. H., Cho S., Feichtner I., Arato J., International and Regional Trade Law: The Law of The World Trade Organization, Unit III: Rules of Origin, 2016, 16.

⁸² საქართველოს პარლამენტის 2008 წლის 23 დეკემბრის დადგენილება №841 „საქონლის აღწერისა და კოდირების ჰარმონიზებული სისტემის შესახებ“ საერთაშორისო კონვენციასთან შეერთების თაობაზე“, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/45730?publication=0>> [10.01.2025].

⁸³ საქართველოს მთავრობის 2019 წლის 16 სექტემბრის დადგენილება №453 „საქონლის წარმოშობის ქვეყნის განსაზღვრის კრიტერიუმების, წარმოშობის დამადასტურებელი სერტიფიკატის ფორმის, მისი შევსებისა და გაცემის წესის დამტკიცების თაობაზე“ (2019), მუხლი 7 პუნქტი 1.

⁸⁴ საქართველოს ფინანსთა მინისტრის 2024 წლის 26 იანვრის ნოემბრის ბრძანება №21 „საგარეო-ეკონომიკური საქმიანობის ეროვნული სასაქონლო ნომენკლატურის (სეს ესნ) დამტკიცების თაობაზე“, დანართი, მუხლი 1 პუნქტი 1.

⁸⁵ Rules of Origin and Origin Procedures Applicable to Exports from Least Developed Countries, UNCTAD series, 2011, United Nations Publication, 4.

⁸⁶ De Wulf L., Sokol J. B., Customs Modernization Handbook, 2005, 186.

შემთხვევაში, მისი თვითნებური გამოყენების შესაძლებლობა, ისევე, როგორც სატარიფო კლასიფიკაციასთან დაკავშირებული ზოგადი სირთულეები.⁸⁷

იქიდან გამომდინარე, რომ სატარიფო კლასიფიკაცია არ ყოფილა თავის დროზე პროდუქტის წარმოშობის განსაზღვრის მიზნებისთვის შექმნილი, სატარიფო კლასიფიკაციის ცვლილების კრიტერიუმი ყოველთვის არ წარმოადგენს ადეკვატურ და ეფექტიან ტესტს წარმოშობის დასადგენად და სატარიფო კლასიფიკაციის ცვლილებაზე დაფუძნებულ წარმოშობის წესების სქემებს, ხშირ შემთხვევაში, ავსებს შესაბამისი გამონაკლისების ჩამონათვალი.⁸⁸ აღნიშნული გამონაკლისებით დგინდება ისეთი შემთხვევები, როდესაც განხორციელდა საკმარისი ტრანსფორმაცია სატარიფო კლასიფიკაციის ცვლილების არარსებობის მიუხედავად, ან როცა ტარიფის კლასიფიკაციის ცვლილება არ არის საკმარისი საქონლის წარმოშობის მინიჭებისთვის და განისაზღვრება, თუ რომელი წარმოებითი პროცესები არ არის საკმარისი პროდუქტისთვის კონკრეტული წარმოშობის მისანიჭებლად, მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული პროცესები სატარიფო კლასიფიკაციის ცვლილებას იწვევს.⁸⁹

4.2.2. ღირებულებითი წილის კრიტერიუმი

საქონლის წარმოშობის ალტერნატიულ მეთოდს წარმოადგენს ღირებულებითი წილის კრიტერიუმი (ე.წ. Value Added Rule), რომლის მიხედვით არსებითი ტრანსფორმაცია დგინდება იმ ღირებულების შესაბამისად, რომელიც საქონელს, იმპორტირებული მასალის გარეშე, კონკრეტულ ქვეყანაში მიემატა.⁹⁰ ღირებულების საერთო ოდენობა, რომელიც პროდუქტს დაემატა მოცემულ ქვეყანაში, უნდა აღწევდეს კონკრეტულად განსაზღვრულ პროცენტულ წილს იმისთვის, რომ იქ წარმოშობილად ჩაითვალოს პროდუქტი.⁹¹ ღირებულებითი წილის კრიტერიუმი შეიძლება გამოიხატოს ორი ფორმით, კერძოდ, უცხო ქვეყნის მასალებისთვის მაქსიმალური დასაშვები ზღვრის განსაზღვრით ან პროდუქტში მინიმალური ადგილობრივი შემადგენლობის მოთხოვნის დადგენით.⁹² შესაბამისად, გაზრდილი ღირებულებითი წილის კრიტერიუმი განსაზღვრავს ტრანსფორმაციის ხარისხს, რომელიც საჭიროა საქონლისთვის წარმოშობის მისანიჭებლად, რაც ხორციელდება, ერთი მხრივ, ღირებულების მინიმალური წილის მიხედვით, რომელიც უნდა მოდიოდეს წარმოშობის ქვეყნიდან, ან ღირებულების მაქსიმალური ოდენობის შესაბამისად, რომელიც პროდუქტის მიმართ შეიძლება წარმოიშვას იმპორტირებული ნაწილებისა და მასალების გამოყენების გზით.⁹³

ქართული კანონმდებლობის შესაბამისად, ღირებულებითი (ანუ ადვალური) წილის კრიტერიუმის გამოყენების დროს კონკრეტული საქონელი ჩაითვლება იმ ქვეყანაში წარმოშობი-

⁸⁷ Rules of Origin and Origin Procedures Applicable to Exports from Least Developed Countries, UNCTAD series, 2011, United Nations Publication, 4.

⁸⁸ De Wulf L., Sokol J. B., Customs Modernization Handbook, 2005, 185.

⁸⁹ Weiler J. H. H., Cho S., Feichtner I., Arato J., International and Regional Trade Law: The Law of The World Trade Organization, Unit III: Rules of Origin, 2016, 16; იხ. ასევე შეთანხმება წარმოშობის წესების შესახებ (Agreement on Rules of Origin), WTO, მუხლი 9 პუნქტი 2, ქვეპუნქტები "c (i)" და "c (ii)".

⁹⁰ Simpson J. P., Rules of Origin in Transition: A Changing Environment and Prospects for Reform, Law and Policy in International Business 22, no. 4 (1991), 669.

⁹¹ De Wulf L., Sokol J. B., Customs Modernization Handbook, 2005, 186.

⁹² Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 10.

⁹³ Weiler J. H. H., Cho S., Feichtner I., Arato J., International and Regional Trade Law: The Law of The World Trade Organization, Unit III: Rules of Origin, 2016, 13.

ლად, სადაც არის წარმოშობილი ამ საქონლის დასამზადებლად გამოყენებული მასალები და ნედლეული, ხოლო აღნიშნული მასალებისა და ნედლეულის ღირებულება შეადგენს საბოლოო პროდუქტის ღირებულების სულ ცოტა 51%-ს; ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ ამ მასალებისა და ნედლეულის წარმოშობის ქვეყნები სხვადასხვაა და მათი საერთო ღირებულება აჭარბებს საბოლოო პროდუქტის ღირებულების 51%-ს, მაშინ საბოლოო პროდუქტი უნდა ჩაითვალოს იმ ქვეყანაში წარმოშობილად, სადაც წარმოშობილია ის მასალა და ნედლეული, რომელთა ღირებულების პროცენტული წილიც უდიდესია.⁹⁴

ღირებულებითი წილის კრიტერიუმთან მიმართებაში უარყოფით მხარედ აღიქმება პრობლემები განჭვრეტადობასა და თანმიმდევრულობასთან დაკავშირებით, რადგან მიიჩნევა, რომ ამ კრიტერიუმზე დამაზიანებელი გავლენის მოხდენა შეუძლია ვალუტის ღირებულების თუნდაც მცირე ცვლილებებს.⁹⁵ ამასთანავე, ხშირ შემთხვევაში სირთულეს წარმოადგენს საქონლის რეალური ღირებულების დადგენა.⁹⁶ საქონლის წარმოშობის დადგენის მიზნებისთვის გამოყენებული ღირებულებითი (**Ad Valorem**) წილის კრიტერიუმი დამატებით მნიშვნელოვან ხარჯებს იწვევს კომპანიებისთვის, რომელთათვისაც რთულ და ძვირ პროცესს წარმოადგენს შესაბამისი ადმინისტრაციული რეგულაციების შესრულება, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ამ წესებით საბოლოო პროდუქტის კონკრეტული ნაწილებისა და მასალების იდენტიფიცირება და მათი ღირებულების შეფასება არის მოთხოვნილი.⁹⁷

გარდა ამისა, ღირებულებითი წილის კრიტერიუმის გამოყენების შედეგები, სავაჭრო პარტნიორებთან მიმართებით, შეიძლება ყოველთვის არ იყოს ერთგვაროვანი, კერძოდ, როდესაც მაღალანაზღაურებად ქვეყანაში (მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში) წარმოებული ნაწილები საბოლოო პროდუქტის შესაქმნელად იგზავნება დაბალი საშუალო ხელფასის მქონე ქვეყანაში (მაგალითად, მექსიკაში), ამ პროდუქტისთვის მექსიკაში დამატებულმა ღირებულებამ შეიძლება ვერ მიაღწიოს კონკრეტულ ზღვარს; თუმცა, თუკი ასეთი ნაწილები დამზადებული იქნება მექსიკაში და საბოლოო პროდუქტის წარმოება დასრულდება ამერიკის შეერთებულ შტატებში, პროდუქტის წარმოშობის ცვლილებისთვის საჭირო ღირებულების ზღვარი შეიძლება უკვე დაკმაყოფილდეს.⁹⁸ იმის გამო, რომ შრომითი ხარჯების კუთხით უფრო დიდი უთანასწორობა გხვდება კაპიტალის ხარჯებთან შედარებით (რადგან კაპიტალი უფრო მეტად მობილური და ადვილად ტრანსფერირებადია, ვიდრე შრომა ან ნედლეული), ღირებულებითი წილის კრიტერიუმი დისკრიმინაციულ მდგომარეობაში აყენებს ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებს, რომელთა მთავარ შედარებით უპირატესობას (**Comparative Advantage**) სწორედ იაფი შრომა და მასალები წარმოადგენს.⁹⁹

⁹⁴ საქართველოს მთავრობის 2019 წლის 16 სექტემბრის დადგენილება №453 „საქონლის წარმოშობის ქვეყნის განსაზღვრის კრიტერიუმების, წარმოშობის დამადასტურებელი სერტიფიკატის ფორმის, მისი შევსებისა და გაცემის წესის დამტკიცების თაობაზე“ (2019), მუხლი 8.

⁹⁵ Simpson J. P., Rules of Origin in Transition: A Changing Environment and Prospects for Reform, Law and Policy in International Business 22, no. 4 (1991), 669.

⁹⁶ Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 10.

⁹⁷ Weiler J. H. H., Cho S., Feichtner I., Arato J., International and Regional Trade Law: The Law of The World Trade Organization, Unit III: Rules of Origin, 2016, 13.

⁹⁸ Simpson J. P., Rules of Origin in Transition: A Changing Environment and Prospects for Reform, Law and Policy in International Business 22, no. 4 (1991), 669.

⁹⁹ Weiler J. H. H., Cho S., Feichtner I., Arato J., International and Regional Trade Law: The Law of The World Trade Organization, Unit III: Rules of Origin, 2016, 14.

4.2.3. სპეციფიკური საწარმოო ოპერაციის კრიტერიუმი

საქონლის არსებითი ტრანსფორმაციის დადგენის მესამე მეთოდს წარმოადგენს სპეციფიკური საწარმოო ოპერაციის კრიტერიუმი (**Specific Manufacturing/Processing Operations**), რომლის თანახმად, საქონელი მაშინაც ითვლება მნიშვნელოვნად გარდაქმნილად, როდესაც მან სპეციფიკური წარმოების ან გადამამუშავების ოპერაციები გაიარა კონკრეტულ ქვეყანაში.¹⁰⁰

აღნიშნული კრიტერიუმი განსაზღვრავს, თითოეული პროდუქტის ან საქონლის ჯგუფისთვის, წარმოების ან გადამამუშავების სპეციფიკურ მეთოდებს, რომლებიც განსაზღვრავენ საქონლის წარმოშობას (ე.წ. პოზიტიური ტესტი) ან წარმოების ან გადამამუშავების მეთოდებს, რომლებიც არ აფუძნებს პროდუქტის წარმოშობას (ე.წ. ნეგატიური ტესტი), შესაბამისად, აღნიშნული წესებით შეიძლება მოთხოვნილი იქნეს გარკვეული წარმოშობის პროდუქტების გამოყენება ან, პირიქით, აიკრძალოს გარკვეული უცხო ქვეყნის საქონლის გამოყენება საბოლოო პროდუქტის მისაღებად.¹⁰¹

სპეციფიკური წარმოების კრიტერიუმის მთავარ უპირატესობას წარმოადგენს ის, რომ, მასთან დაკავშირებული წესების განსაზღვრის შემდეგ, ეს კრიტერიუმი ნათელი და ცალსახაა, და მწარმოებლებს თავიდანვე შეუძლიათ მკაფიოდ განსაზღვრონ, არის თუ არა მათი პროდუქტი წარმოშობილი კონკრეტული ქვეყნიდან.¹⁰² თუმცა, იქიდან გამომდინარე, რომ ტექნოლოგიურ ცვლილებებთან ერთად, წარმოების მეთოდებიც მუდმივად იცვლება, წარმოებაზე დაფუძნებული წესებიც შესაბამისად უნდა განახლდეს.¹⁰³

ქართული კანონმდებლობის მიხედვით, აუცილებელი პირობებისა და საწარმოო (და ტექნოლოგიური) ოპერაციების კრიტერიუმის გამოყენებით საქონელი ჩაითვლება იმ ქვეყანაში წარმოშობილად, სადაც მან განიცადა მნიშვნელოვანი და ეკონომიკურად გამართლებული გადამამუშავება, ან სადაც ამ მიზნებისათვის აღჭურვილ საწარმოში საქონლის მიმართ შესრულდა სამუშაო, რომლის შედეგადაც წარმოებულ იქნა ახალი პროდუქტი ან რომელიც წარმოადგენს წარმოების პროცესის მნიშვნელოვან ეტაპს.¹⁰⁴

5. საქონლის წარმოშობის წესების კლასიფიკაცია და მათი გამოყენების სფეროები

საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში პროდუქტის წარმოშობის დასადგენად მოქმედებს ორი სახის წესები, კერძოდ, პრეფერენციული და არაპრეფერენციული საქონლის წარმოშობის წესები (**Preferential and Non-Preferential Rules of Origin**).¹⁰⁵ პრეფერენციული წარმოშობის წესები დაკავშირებულია სავაჭრო პოლიტიკის მნიშვნელოვან ინსტრუმენტებთან, როგორცაა, თავისუფალ სავაჭრო ზონებთან (**Free Trade Area, FTA**) დაკავშირებული შეთანხმე-

¹⁰⁰ Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 10.

¹⁰¹ De Wulf L., Sokol J. B., Customs Modernization Handbook, 2005, 186.

¹⁰² იქვე.

¹⁰³ Simpson J. P., Rules of Origin in Transition: A Changing Environment and Prospects for Reform, Law and Policy in International Business 22, no. 4 (1991), 669.

¹⁰⁴ საქართველოს მთავრობის 2019 წლის 16 სექტემბრის დადგენილება №453 „საქონლის წარმოშობის ქვეყნის განსაზღვრის კრიტერიუმების, წარმოშობის დამადასტურებელი სერტიფიკატის ფორმის, მისი შევსებისა და გაცემის წესის დამტკიცების თაობაზე“ (2019), მუხლი 9.

¹⁰⁵ Weiß W., Ohler C., Bungenberg M., Welthandelsrecht. 3. Auflage, 2022, Rn. 445, 177.

ბები და პრეფერენციათა განზოგადებული სისტემები (GSP), რომელთა ფარგლებშიც პრეფერენციული საბაზრო წვდომა (შემცირებული ან ნულოვანი ტარიფები) ენიჭება იმ ქვეყნებიდან განხორციელებულ იმპორტებს, რომლებიც ან თავისუფალი სავაჭრო ზონის წევრია ან წარმოადგენს განვითარებად სახელმწიფოს (და, შესაბამისად GSP სისტემის ბენეფიციარს).¹⁰⁶ რაც შეეხება საქონლის წარმოშობის არაპრეფერენციულ წესებს, ისინი დაკავშირებულია უფრო ზოგადი ხასიათის სავაჭრო ინსტრუმენტებთან, რომლებიც უკავშირდება როგორც ნეიტრალურ, ისე პოლიტიკურად სენსიტიურ მიზნებს, და არ მოიცავს ბაზარზე შეღავათიანი წვდომის შეთავაზებას.¹⁰⁷

5.1. პრეფერენციული საქონლის წარმოშობის წესების ცნება და მათი რელევანტურობა საერთაშორისო ვაჭრობაში

წარმოშობის პრეფერენციული წესები წარმოადგენს მარეგულირებელ ჩარჩოს, რომელიც განსაზღვრულია სავაჭრო შეთანხმებებში წევრ ქვეყნებში წარმოშობილი საქონლისთვის პრეფერენციული სავაჭრო რეჟიმის მისანიჭებლად, რაც მოითხოვს დიფერენცირებას წევრ ქვეყნებში წარმოებულ საქონელსა და არაწევრი ქვეყნებიდან იმპორტირებულ საქონელს შორის. წარმოშობის პრეფერენციული წესები განიმარტება როგორც იმ კანონების, რეგულაციებისა და პრაქტიკული გამოყენებისთვის რელევანტური ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებების ერთობლიობა, რომლებიც გამოიყენება წევრი ქვეყნების მიერ იმის დასადგენად, ექვემდებარება თუ არა საქონელი სახელშეკრულებო თუ ავტონომიური სავაჭრო რეჟიმების ფარგლებში განსაზღვრულ შეღავათიან მოპყრობას,¹⁰⁸ რითაც ხდება სავაჭრო ურთიერთობებში სატარიფო პრეფერენციების მინიჭება სავაჭრო პარტნიორებისთვის, უპირატესი ხელშეწყობის რეჟიმიდან გამომდინარე ვალდებულებების მიღმა.¹⁰⁹ აღსანიშნავია, რომ მსოფლიო ვაჭრობის 50%-ზე მეტი პრეფერენციულ საფუძველზე ხორციელდება.¹¹⁰

საქონლის წარმოშობის პრეფერენციული წესები, როგორც წესი, დგინდება პრეფერენციული სავაჭრო შეთანხმებებით, რომლებიც განვითარებად ქვეყნებთან (პრეფერენციების განზოგადებული სისტემის (GSP-ის) ფარგლებში) და სავაჭრო შეთანხმების პარტნიორებთან (მაგალითად, თავისუფალი სავაჭრო ზონის (FTA) ან რეგიონული სავაჭრო შეთანხმების (RTA) ფარგლებში) ვაჭრობას აადვილებს GSP-ის ბენეფიციარი ქვეყნების ან თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების პარტნიორი ქვეყნებისთვის შემცირებული ან ნულოვანი ტარიფის შეთავაზებით მათ მიერ ექსპორტირებულ საქონელთან მიმართებით.¹¹¹ შესაბამისად, პრეფერენციული სავაჭრო რეჟიმით სარგებლობისთვის ექსპორტირებული საქონელი წარმოშობილი უნდა იყოს ან GSP-ის ბენეფიციარ ქვეყანაში, ან თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების ხელმომწერ ქვეყანაში.¹¹² პრეფერენციული სავაჭრო შეთანხმებები (PTAs) მოიცავს ავტონომიურ სავაჭრო რეჟიმებს (მაგალითად, პრეფერენციების განზოგადებული სისტემა, GSP) და სახელშეკრულებო სავაჭრო რეჟიმებს (მაგ.: NAFTA).¹¹³

¹⁰⁶ *Barcelo J.J.*, Harmonizing Preferential Rules of Origin in the WTO System (December 19, 2006), Cornell Legal Studies Research Paper No. 06-049, 3.

¹⁰⁷ იქვე.

¹⁰⁸ შეთანხმება წარმოშობის წესების შესახებ (Agreement on Rules of Origin), WTO დანართი II, პუნქტი 2.

¹⁰⁹ *Van den Bossche P., Zdouc W.*, The Law and Policy of the World Trade Organization, 2021, 502.

¹¹⁰ *Weiße W., Ohler C., Bungenberg M.*, Welthandelsrecht, 2022, Rn. 445, 177.

¹¹¹ Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 16.

¹¹² *De Wulf L., Sokol J. B.*, Customs Modernization Handbook, 2005, 191

¹¹³ Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 16.

აღსანიშნავია, რომ ორივე სახის სავაჭრო რეჟიმი არღვევს მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის ფუნდამენტურ პრინციპს, კერძოდ, არათანაბარი მოპყრობის (დისკრიმინაციის) აკრძალვას.¹¹⁴ მიუხედავად ამისა, თავისუფალი სავაჭრო ზონებისა და რეგიონული სავაჭრო შეთანხმებების შექმნა და მათი ფუნქციონირება დაშვებულია მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის სამართალში როგორც გამონაკლისი, GATT-ის XXIV მუხლით განსაზღვრული წინაპირობების შესაბამისად, ხოლო GSP-ის სისტემების მოქმედების სამართლებრივი საფუძველია “Enabling Clause”,¹¹⁵ რომელიც მიღებული იქნა GATT-ის წევრი ქვეყნების მიერ 1979 წელს და საშუალებას აძლევს განვითარებულ ქვეყნებს, სხვა სახელმწიფოებთან შედარებით, განსხვავებული და უფრო ხელსაყრელი მოპყრობის ქვეშ მოაქციონ განვითარებადი ქვეყნები (Developing countries).¹¹⁶

როგორც წესი, პრეფერენციული წარმოშობის წესები უფრო მკაცრ მოთხოვნებს მოიცავს და უფრო რთულად შესასრულებელია, ვიდრე არაპრეფერენციული წარმოშობის წესები.¹¹⁷ რაც შეეხება პრეფერენციული წესების სტრუქტურას, პრეფერენციულ სავაჭრო შეთანხმებებში, მის ძირითად ელემენტებს, წარმოშობის დადგენის კრიტერიუმებთან ერთად (როგორიცაა, „მთლიანად მიღებული საქონლის კრიტერიუმი“ და „არსებითი ტრანსფორმაცია“), ასევე წარმოადგენს საქონლის პირდაპირი ტრანსპორტირების მოთხოვნა შესაბამის ქვეყნებს შორის (Direct Consignment Rule) და საბაჟო მოსაკრებლის დაბრუნების აკრძალვა წარმოებაში გამოყენებულ იმპორტირებულ საქონელზე (Prohibition of Duty Drawback).¹¹⁸

პრეფერენციული სავაჭრო სქემების უმეტესობაში მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენს საქონლის პირდაპირი ტრანსპორტირების მოთხოვნა (Direct Consignment Rule), რაც იმას ნიშნავს, რომ იმისათვის, რომ კონკრეტული პროდუქტი დაექვემდებაროს პრეფერენციულ სავაჭრო მოპყრობას, ის უშუალოდ უნდა იყოს ტრანსპორტირებული მისი წარმოების ადგილიდან პრეფერენციის მიწიჭების ადგილამდე.¹¹⁹ აღნიშნული წესის მიზანი არის უმთავრესად იმის უზრუნველყოფა, რომ იმპორტირებული საქონელი, განსაკუთრებით ე.წ. ნაყარი ტვირთი (Bulk Cargo), რომლის ზუსტი იდენტიფიკაცია სირთულეს ხშირად წარმოადგენს, იყოს იდენტური იმ საქონლისა, რომელიც გავიდა ექსპორტიორი ქვეყნიდან, და ასევე შემცირდეს პრეფერენციებს დაქვემდებარებული საქონლის არასასურველი შერევის რისკი პრეფერენციის არმქონე საქონელთან.¹²⁰ საქონელი, რომელზედაც მოითხოვება სავაჭრო შეღავათები, უნდა გაიგზავნოს პირდაპირ დანიშნულების ბაზარზე და, თუ ის ტრანზიტით გაივლის სხვა სახელმწიფოში, შეიძლება მოთხოვნილი იქნეს დოკუმენტური მტკიცებულება იმისა, რომ აღნიშნული საქონელი დარჩა სატრანზიტო ქვეყნის საბაჟო ორგანოების ზედამხედველობის ქვეშ, არ შესულა იქ შიდა ბაზარზე და არ გაუვლია სხვა ოპერაციები, გარდა საქონლის გადმოტვირთვის და გადატვირთვის პროცედურებისა.¹²¹

¹¹⁴ *Barcelo J.J.*, Harmonizing Preferential Rules of Origin in the WTO System (December 19, 2006), Cornell Legal Studies Research Paper No. 06-049, 12.

¹¹⁵ იქვე, 11.

¹¹⁶ Decision (I/4903) of the Contracting Parties of GATT on “Differential and More Favourable Treatment Reciprocity and Fuller Participation of Developing Countries”, adopted November 28, 1979. <https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/enabling_e.pdf>[10.01.2025].

¹¹⁷ *De Wulf L., Sokol J. B.*, Customs Modernization Handbook, 2005, 191.

¹¹⁸ Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 16.

¹¹⁹ *De Wulf L., Sokol J. B.*, Customs Modernization Handbook, 2005, 205.

¹²⁰ Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 17.

¹²¹ *De Wulf L., Sokol J. B.*, Customs Modernization Handbook, 2005, 205.

პრეფერენციულ წესებთან მიმართებით მნიშვნელოვან ასპექტს წარმოადგენს საბაჟო მოსაკრებლის დაბრუნების (Duty Drawback) საკითხი.¹²² თუკი ეროვნული კანონმდებლობა ითვალისწინებს საბაჟო მოსაკრებლის უკან გადახდის შესაძლებლობას, ეს გულისხმობს იმ საბაჟო გადასახადის უკან დაბრუნებას, რაც გადახდილია იმ უცხოური კომპონენტებისთვის, რომლებიც გამოყენებულია თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების (FTA) ან პრეფერენციული სავაჭრო შეთანხმების (PTA) პარტნიორი ქვეყნის ბაზარზე ექსპორტირებული საბოლოო პროდუქტის წარმოებაში.¹²³ როდესაც სავაჭრო შეთანხმებები შეიცავს ექსპლიციტურ წესებს ბაჟის უკან დაბრუნების აკრძალვასთან დაკავშირებით, ეს გავლენას ახდენს სავაჭრო ზონაში ექსპორტის განმახორციელებელ კომპანიებზე და მათ მიერ პროდუქტებისთვის მასალის მოპოვებასთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებებზე, და ცვლის მათ მიდგომას არამონაწილე ქვეყნებიდან იმპორტირებული მასალების გამოყენებასთან დაკავშირებით, რომლის ნაცვლადაც შესაძლოა მათ არჩევანი გააკეთონ სავაჭრო შეთანხმებაში მონაწილე ქვეყნიდან წარმოშობილი მასალების გამოყენებაზე.¹²⁴

პრეფერენციული სავაჭრო რეჟიმის ბენეფიციარი სახელმწიფოებისთვის ხშირად მოქმედებს შეზღუდვები, რის გამოც მათ არ შეუძლიათ გაათავისუფლონ ექსპორტიორები საბაჟო გადასახადისგან პრეფერენციული სისტემის მიღმა წარმოშობილ ნედლეულსა და მასალებთან მიმართებაში, როცა ისინი გამოიყენება ისეთ პროდუქტებში, რომლებიც ექვემდებარებიან პრეფერენციულ სავაჭრო მოპყრობას საბოლოო პროდუქტის ექსპორტისას.¹²⁵ ევროკავშირსა და საქართველოს შორის მოქმედი სავაჭრო რეჟიმის ფარგლებში, PEM კონვენციის შესაბამისად, დაუშვებელია ანაზღაურების მიღება საბაჟო მოსაკრებლისთვის, რომლებიც ადრე იყო გადახდილი კონვენციის მონაწილე ქვეყანაში არწარმოშობილი მასალებისთვის, რომლებიც გამოიყენება პროდუქტის წარმოებისთვის, რომელიც ექსპორტირდება პრეფერენციული (შელავათიანი) ტარიფით.¹²⁶

იმ პირობებში, როდესაც ბევრი პრეფერენციული სავაჭრო შეთანხმება კრძალავს იმგვარი საბაჟო გადასახადის კომპენსირებას (უკან დაბრუნებას), რომელიც უცხო (არაპარტნიორ) ქვეყანაში წარმოშობილი მასალისთვის/კომპონენტებისთვის იქნა გადახდილი, რომელიც, შემდგომში, გამოყენებული იქნა პრეფერენციული სავაჭრო შეთანხმების პარტნიორის ბაზარზე შეტანილი საბოლოო პროდუქტის შექმნაში, ბევრი განვითარებადი ქვეყანა იყენებს აღნიშნულ მექანიზმს ინვესტიციების მოზიდვისა და ექსპორტის ნახალისების მიზნით.¹²⁷

5.2. არაპრეფერენციული საქონლის წარმოშობის წესების არსი და მათი მნიშვნელობა სავაჭრო სამართალში

საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში არაპრეფერენციული წარმოშობის წესები (Non-preferential Rules of Origin) კონკრეტულ პროდუქტს ანიჭებს ეკონომიკურ ეროვნებას.¹²⁸ ამას-

¹²² *Estevadeordal A., Suominen K., Rules of Origin in the World Trading System (2003), 7.*

¹²³ *De Wulf L., Sokol J. B., Customs Modernization Handbook, 2005, 196.*

¹²⁴ იქვე.

¹²⁵ *Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 18.*

¹²⁶ *პან-ევრო-სამედიტერანეული ზღვის პრეფერენციული წარმოშობის შესახებ რეგიონული კონვენცია, 2012 (Pan-Euro-Mediterranean Regional Convention on Preferential Origin), მუხლი 14.*

¹²⁷ *Estevadeordal A., Suominen K., Rules of Origin in the World Trading System (2003), 7.*

¹²⁸ *Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 6.*

თანავე, პრეფერენციული წარმოშობის წესებისგან განსხვავებით, არაპრეფერენციული წესები არ აძლევს საქონელს რაიმე სატარიფო უპირატესობას. WTO-ის შეთანხმება წარმოშობის წესების შესახებ (ARO) არაპრეფერენციულ წარმოშობის წესებს განმარტავს, როგორც იმ კანონების, რეგულაციებისა და ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებების ერთობლიობას, რომლებიც საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობებში საქონლის წარმოშობის ქვეყნის (მისი „ეკონომიკური ეროვნების“) დასადგენად გამოიყენება.¹²⁹

მართალია, საქონლის წარმოშობის არაპრეფერენციული წესები არ უკავშირდება სახელშეკრულებო ან ავტონომიურ სავაჭრო რეჟიმებს, რომლებიც წარმოადგენს სავაჭრო პარტნიორებისთვის სატარიფო შეღავათების მინიჭების საფუძველს.¹³⁰ თუმცა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მათ უმნიშვნელო როლი აქვთ საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში. ისინი გამოიყენება, როგორც სავაჭრო ინსტრუმენტი არაპრეფერენციულ სავაჭრო პოლიტიკის მექანიზმებში, როგორებიცაა, უპირატესი ხელშეწყობის რეჟიმი, ანტიდამპინგური და საკომპენსაციო ღონისძიებები, დამცავი ზომები, წარმოშობის მარკირების მოთხოვნები, დისკრიმინაციული რაოდენობრივი შეზღუდვები და სატარიფო კვოტები, სავაჭრო სტატისტიკა და სახელმწიფო შესყიდვები.¹³¹

უპირატესი ხელშეწყობის რეჟიმის (Most-Favoured Nation, MFN) ფარგლებში, ნებისმიერი უპირატესობა, ხელშეწყობა, პრივილეგია ან იმუნიტეტი, რომელიც შეთანხმების მონაწილე რომელიმე მხარემ მიანიჭა რომელიმე სხვა ქვეყანაში შექმნილ, ან რომელიმე სხვა ქვეყნისათვის განკუთვნილ ნებისმიერ საქონელს, დაუყოვნებლივ და უპირობოდ უნდა მიენიჭოს ყველა დანარჩენი წევრი ქვეყნის ტერიტორიებზე წარმოშობილ მსგავს საქონელსაც, ისევე, როგორც შეთანხმების მონაწილე ყველა დანარჩენი მხარის ტერიტორიებისათვის განკუთვნილ მსგავს საქონელს.¹³² საქონლის წარმოშობის დადგენის მკაფიო და ობიექტური კრიტერიუმების განსაზღვრით, არაპრეფერენციული წარმოშობის წესები ხელს უშლის დისკრიმინაციას სავაჭრო პარტნიორებს შორის და უზრუნველყოფს წევრი ქვეყნების თანაბარ მოპყრობას. თუმცა, ამასთანავე, გასათვალისწინებელია ის მნიშვნელოვანი გამოწვევები, რომლებიც იძლევა ვაჭრობაში არათანაბარი მოპყრობის შესაძლებლობას, მაგალითად, რეგიონული სავაჭრო შეთანხმების (RTA) ფარგლებში.¹³³

მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის სისტემის ფარგლებში, დამპინგის (Dumping) გამოყენება, რომლის დროსაც საქონელი ერთი ქვეყნიდან მეორე ქვეყანაში გასაყიდად შედის საქონლის ჩვეულებრივ ღირებულებაზე უფრო დაბალი ფასით, ითვლება უსამართლოდ, თუკი ის მატერიალურ ზარალს აყენებს GATT-ის მონაწილე მხარის მრეწველობას ან ქმნის ასეთი ზარალის გამონევის საფრთხეს, ანდა არსებითად აფერხებს წევრი ქვეყნის ადგილობრივი მრეწველობის განვითარებას.¹³⁴ დამპინგის კომპენსირების ან მისი აღმოფხვრის მიზნით, შეთანხმების მონაწილე მხარეს ნებისმიერი სახის დამპინგურ საქონელზე შეუძლია დაანესოს ანტიდამპინგური გადასახადი, რომლის ოდენობა არ უნდა აღემატებოდეს აღნიშნული საქონლის მიმართ დამპინგურ სხვაობას (Dumping margin).¹³⁵ წარმოშობის არაპრეფერენციული წეს-

¹²⁹ შეთანხმება წარმოშობის წესების შესახებ (Agreement on Rules of Origin), WTO, მუხლი 1 პუნქტი 1.

¹³⁰ Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 12.

¹³¹ შეთანხმება წარმოშობის წესების შესახებ (Agreement on Rules of Origin), WTO, მუხლი 1 პუნქტი 2.

¹³² გენერალური შეთანხმება ვაჭრობის და ტარიფების შესახებ (GATT), 1994, მუხლი I პუნქტი 1.

¹³³ იქვე, მუხლი XIV.

¹³⁴ იქვე, მუხლი VI პუნქტი 1.

¹³⁵ იქვე, მუხლი VI პუნქტი 2.

სები აუცილებელია ვაჭრობაში დამპინგირებული საქონლის წარმოშობის ზუსტი განსაზღვრისათვის და სწორედ მათი გამოყენებით შესაძლებელია ანტიდამპინგური ღონისძიებების გატარება უსამართლო სავაჭრო პრაქტიკის დასაძლევად. პროდუქტის წარმოშობის სწორი განსაზღვრა ხელს უწყობს ბაზრის მთლიანობის შენარჩუნებასა და ადგილობრივი მრეწველობის დაცვას არაკეთილსინდისიერი კონკურენციისგან.

რაც შეეხება სავაჭრო პროდუქტის წარმოშობის აღნიშვნებს, GATT-ის მონაწილე თითოეული მხარე შეთანხმების მონაწილე სხვა ქვეყნის ტერიტორიაზე წარმოშობილ საქონელს, მარკირებასთან დაკავშირებით, ანიჭებს ნებისმიერი მესამე ქვეყნის ანალოგიური საქონლისათვის მინიჭებულ რეჟიმზე არანაკლებ ხელსაყრელ რეჟიმს.¹³⁶ წარმოშობის აღნიშვნებთან დაკავშირებული კანონებისა და წესების ძალაში შესვლის დროს, მინიმუმამდე უნდა შემცირდეს მათ მიერ გამოწვეული სირთულეები და წინააღმდეგობები, რომლებმაც, შესაძლოა, გავლენა მოახდინოს ექსპორტიორი ქვეყნის ვაჭრობასა და მრეწველობაზე, ამასთან, ყურადღება უნდა გამახვილდეს მცდარი და შეცდომაში შემყვანი აღნიშვნებისაგან მომხმარებლის დაცვის აუცილებლობაზე.¹³⁷ საქონლის წარმოშობის ზუსტი განსაზღვრით, წარმოშობის წესები უზრუნველყოფს პროდუქტის სწორად მარკირებას (ეტიკეტირებას), რაც მომხმარებელს აწვდის გამჭვირვალე ინფორმაციას მათ მიერ შეძენილ პროდუქტებზე. ამის შედეგად, იზრდება მომხმარებელთა ნდობა და ძლიერდება ბაზრის გამჭვირვალობა.

ამასთანავე, წარმოშობის არაპრეფერენციული წესები ქმნის დამცავი ზომების ეფექტიანად გამოყენების საფუძველს. საქონლის წარმოშობის ზუსტად განსაზღვრით, საქონლის წარმოშობის წესები ხელს უწყობს ბაზარზე იმპორტის მზარდი ნაკადების იდენტიფიცირებას, რომლებმაც, შესაძლოა, ზიანი მიაყენოს შიდა ინდუსტრიებს, რის საპასუხოდაც მთავრობებს შეუძლიათ გაატარონ შესაბამისი უსაფრთხოების ზომები, მაგალითად, კვოტების დადგენის გზით.¹³⁸ ამასთანავე, საქონლის წარმოშობის არაპრეფერენციული წესები ხელს უწყობს დისკრიმინაციული ზომების ბოროტად გამოყენების თავიდან აცილებას, როგორცაა, რაოდენობრივი შეზღუდვები.¹³⁹

საქონლის წარმოშობის დადგენის ობიექტური კრიტერიუმების განსაზღვრით, წარმოშობის წესები უზრუნველყოფს ამგვარი ზომების სამართლიანად და გამჭვირვალედ გამოყენებას პრაქტიკაში, ცალკეული სავაჭრო პარტნიორების გაუმართლებელი შეზღუდვის გარეშე. შესაბამისად, არაპრეფერენციული წარმოშობის წესები საერთაშორისო ვაჭრობის რეგულირების სხვადასხვა სფეროში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სამართლიანი, გამჭვირვალე და არადისკრიმინაციული სავაჭრო პრაქტიკის ხელშეწყობისათვის.

6. საქონლის წარმოშობის წესების ეკონომიკური ეფექტი საერთაშორისო ვაჭრობაში და მათი პრაქტიკული გამოწვევები

პრეფერენციული და არაპრეფერენციული წარმოშობის წესების ეკონომიკური ეფექტი მრავალმხრივია და დამოკიდებულია სხვადასხვა ფაქტორზე, მათ შორის, აღნიშნული წესების სიმკაცრეზე, მიწოდების ჯაჭვების სირთულესა და ეკონომიკური განვითარების დონეზე.

¹³⁶ იქვე, მუხლი IX პუნქტი 1.

¹³⁷ იქვე, მუხლი IX პუნქტი 2.

¹³⁸ იქვე, მუხლი XIX.

¹³⁹ იქვე, მუხლი XI.

წარმოშობის წესები, შესაძლოა, წარმოადგენდეს სავაჭრო ბარიერს ორი კუთხით, კერძოდ, საქონლის წარმოშობის წესების საფუძველზე შეიძლება მოხდეს ბაზარზე ადმინისტრაციული ხარჯების დაკისრება ექსპორტიორებზე და ასევე კომპანიების იძულება, რომ მათ შეეცვალონ თავიანთი მიმწოდებლები, რათა წარმოშობის წესების მოთხოვნები იქნეს დაცული.¹⁴⁰ წარმოშობის წესების არსებობა საჭიროა იმის უზრუნველსაყოფად, რომ პრეფერენციული ტარიფების მოქმედების არეალი შემოიფარგლოს მხოლოდ პრეფერენციული სავაჭრო შეთანხმების წევრებით და არაწევრი ქვეყნები გამოირიცხონ ამ შეღავათიანი რეჟიმიდან, რისთვისაც გამოსადეგია მკაცრი წარმოშობის წესების დადგენა და გამოყენება.¹⁴¹ წარმოშობის წესების თანდაყოლილი „დისკრიმინაციის უნარი“ საშუალებას აძლევს თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმების მხარეებს ან პრეფერენციების მიმნიჭებელ ქვეყნებს შეზღუდონ კონკრეტული ქვეყნის მიერ ექსპორტირებული პროდუქტების შემოსვლა ბაზარზე ბაჟის გადახდის გარეშე (*Duty-Free Entry*) და მათი წვდომა სხვა პრეფერენციულ შეღავათებზე.¹⁴²

თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების ხელმოწერის დროს, ორმხრივი ტარიფი ნულამდე მცირდება, თუმცა, ამასთანავე, კომპანიებმა უნდა დაამტკიცონ თავიანთი პროდუქციის წარმოშობა, რათა ის დაუქვემდებარონ უბაჟო მოპყრობას ბაზარზე, შესაბამისად, აღნიშნული წესების დაკმაყოფილების ადმინისტრაციული ტვირთი სხირად „აკომპენსირებს“ შემცირებული სავაჭრო ტარიფების დადებით გავლენას, რაც შეიძლება გამოსწორდეს არაპრეფერენციული ტარიფების დახმარებით, რადგანაც კომპანიებს აქვთ შესაძლებლობა, გადაიხადონ არაპრეფერენციული ტარიფები, რათა ამით თავიდან აიცილონ საქონლის წარმოშობის დადასტურებასთან დაკავშირებული ადმინისტრაციული ხარჯები, განსაკუთრებით იმ პირობებში, როცა კონკრეტულ ბაზარზე არაპრეფერენციული ტარიფები დაბალია (მაგალითად, ევროპაში).¹⁴³

როდესაც ორი სახელმწიფო ხელს აწერს თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმებას (*FTA*), ისინი ამცირებენ ტარიფებს ორმხრივ ვაჭრობასთან მიმართებით და, აგრეთვე, ადგენენ მათ შორის მოქმედ საქონლის წარმოშობის წესებს, შესაბამისად, ამგვარი შეთანხმება იწვევს მიწოდების გარკვეული ნაწილის გადასვლას მესამე ქვეყნიდან *FTA*-ის მიმწოდებლებზე, ხოლო შეღავათიანი ტარიფები ცვლის პარტნიორი ქვეყნებიდან იმპორტის ფარდობით ფასს მესამე ქვეყნებთან შედარებით.¹⁴⁴

აღსანიშნავია, რომ წარმოშობის წესები უფრო მეტად მოქმედებს შუალედური საქონლით (*Intermediate Goods*) ვაჭრობაზე, ვიდრე საბოლოო საქონელზე (*Final Goods*), ის ასევე გავლენას ახდენს პატარა ქვეყნებზე უფრო მეტად, ვიდრე დიდ ქვეყნებზე (იმპორტირებულ შუალედურ საქონელზე მათი მეტი დამოკიდებულების გამო), და, აგრეთვე, უფრო ძლიერ გავლენას ახდენს ვაჭრობაზე ისეთ ქვეყნებში, სადაც ე.წ. ვერტიკალური სპეციალიზაცია არის გავრცელებული.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Augier P., Gasiorek M., Lai Tong C., Martin P., Prat A., The Impact of Rules of Origin on Trade Flows, *Economic Policy*, Jul., 2005, Vol. 20, No. 43, 576.

¹⁴¹ Harilal K. N., Beena P. L., Reining in Rules of Origin-Based Protectionism: A Critique of WTO Initiatives, *Economic and Political Weekly*, Vol. 40, No. 51 (2005), 5420.

¹⁴² Rules of Origin and Origin Procedures Applicable to Exports from Least Developed Countries, UNCTAD series, 2011, United Nations Publication, 2.

¹⁴³ Augier P., Gasiorek M., Lai Tong C., Martin P., Prat A., The Impact of Rules of Origin on Trade Flows, *Economic Policy*, Jul., 2005, Vol. 20, No. 43, 576.

¹⁴⁴ იქვე, 578.

¹⁴⁵ იქვე, 581.

წარმოშობის წესების გამოყენება პროდუქტის წარმოშობის დასადგენად მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს სახელმწიფოთა სავაჭრო პოლიტიკაზე, რადგან ის შეიძლება გამოიყენონ კონკრეტული შიდა სექტორების ან მრეწველობის დასაცავად, რაც პოტენციურად გამოიწვევს შიდა პროდუქტების მწარმოებელი ინდუსტრიის დაცვასა და იმპორტირებული მასალების ჩანაცვლებას შიდა მასალებით, ისევე, როგორც საბოლოო საქონლის ხარჯებისა და ღირებულების გაზრდას.¹⁴⁶

წარმოშობის წესებთან შესაბამისობის დაცვამ შეიძლება, აგრეთვე, გავლენა მოახდინოს კომპანიების მიწოდებასა და საინვესტიციო გადაწყვეტილებებზე, რადგან აღნიშნულმა წესებმა შეიძლება მოითხოვოს შიდა პროდუქტების გამოყენება იმპორტირებულის ნაცვლად, შეამციროს დაბალი ტარიფით ექსპორტის სარგებელი და პოტენციურად გაზარდოს საბოლოო საქონლის დანახარჯები და ღირებულება.¹⁴⁷ საქონლის წარმოშობის წესები შეიძლება ამასთანავე წარმოადგენდეს მნიშვნელოვან ფაქტორს მულტინაციონალური კომპანიების საინვესტიციო გადაწყვეტილებებთან მიმართებაში, რადგან წარმოშობის წესების ბუნებამ და მათი გამოყენების ფორმამ შეიძლება გაზარდოს გაურკვევლობა ბაზრის შეღავათიან წვდომასთან მიმართებით, რაც პოტენციურად გამოიწვევს ინვესტიციების შემცირებას.¹⁴⁸

წარმოშობის წესებს შეუძლია, რომ შეამციროს პრეფერენციული შეთანხმებებით ან GSP-ით უზრუნველყოფილი სავაჭრო პრივილეგიების გამოყენების სიხშირე და გამოიწვიოს „გამოუყენებელი პრეფერენციების“ არსებობა, იქიდან გამომდინარე, რომ მწარმოებლებმა შეიძლება არჩიონ სავაჭრო ტარიფის გადახდა, ადმინისტრაციული ბარიერების გავლის ნაცვლად, რომლებიც დადგენილია წარმოშობის წესების მოთხოვნების შესასრულებლად, რის გამოც შესაძლოა მოხდეს არჩევანის გაკეთება ადგილობრივ პროდუქტებზე და საბოლოო საქონლის ხარჯებისა და ფასის გაზრდა.¹⁴⁹ წარმოშობის წესებს შეუძლია, ასევე, გამოიწვიოს ინვესტიციების „გადამისამართება“ (Investment Diversion), რადგან საბოლოო საქონლის მწარმოებლებმა შეიძლება შექმნან ქარხნები წარმოშობის წესებით რეგულირებულ რეგიონში იმისთვის, რომ წარმოშობის წესები შეასრულონ, რაც პოტენციურად გამოიწვევს გაზრდილ დანახარჯებს და ვაჭრობის „გადამისამართებას“, ისევე, როგორც შესაბამისი ინვესტიციების გადატანას წარმოშობის წესებით რეგულირებული ტერიტორიის ფარგლებში.¹⁵⁰

მიუხედავად იმისა, რომ საქონლის წარმოშობის წესების არსებობა აუცილებელია იმისათვის, რომ შენარჩუნდეს ქვეყნების არსებული გარე დაცვა პრეფერენციული სავაჭრო შეთანხმებების (PTA) ფარგლებში, იმის მიხედვით, თუ როგორ არის ჩამოყალიბებული აღნიშნული წესები, ისინი ასევე შეიძლება ემსახუროდეს გარე დაცვის აღნიშნული დონის გაზრდას, ხოლო წარმოშობის წესების რეალური გავლენა დამოკიდებული იქნება უამრავ ფაქტორზე, როგორიცაა ბაზრის სტრუქტურის ბუნება, ან იმაზე, თუ როგორ არის განმარტებული „საკმარისი მუშაობა ან გადამუშავება“.¹⁵¹

¹⁴⁶ Harilal K. N., Beena P. L., Reining in Rules of Origin-Based Protectionism: A Critique of WTO Initiatives, *Economic and Political Weekly*, Vol. 40, No. 51 (2005), 5421.

¹⁴⁷ De Wulf L., Sokol J. B., *Customs Modernization Handbook*, 2005, 200.

¹⁴⁸ იქვე.

¹⁴⁹ Estevadeordal A., Suominen K., *Rules of Origin in the World Trading System* (2003), 9.

¹⁵⁰ იქვე, 10.

¹⁵¹ Augier P., Gasiorek M., Lai Tong C., Martin P., Prat A., *The Impact of Rules of Origin on Trade Flows*, *Economic Policy*, Jul., 2005, Vol. 20, No. 43, 580.

აღსანიშნავია, რომ საქონლის წარმოშობის პრეფერენციული წესები უფრო მეტად შემზღუდველია, ვიდრე არაპრეფერენციული, რისი თეორიული მიზეზი არის ვაჭრობის „გადამისამართების“ (Trade Deflection) თავიდან აცილების მოტივაცია, რაც უფრო კონკრეტულად გულისხმობს საქონლის გადაზიდვას პრეფერენციების მქონე ქვეყნის გავლით, რათა საქონელმა იმპორტის დროს მოიპოვოს შეღავათიანი რეჟიმი, რომელიც ხელმისაწვდომია პრეფერენციული სავაჭრო ხელშეკრულებით (PTA).¹⁵² წარმოშობის წესების ფუნქციაა, თავიდან აიცილოს ვაჭრობის „გადამისამართება“, რომელშიც უცხო (არაპრივილეგირებული) საქონელი მიეწოდება თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმების მხარეს ყველაზე დაბალი გარე ტარიფებით და შემდეგ ხელახლა ექსპორტირდება (ანუ რექსპორტირდება) უფრო მაღალი ტარიფების მქონე ქვეყანაში,¹⁵³ რათა ამის შედეგად თავიდან იქნეს აცილებული მაღალი ტარიფების გადახდა ან ისეთი პროდუქტები, რომლებიც ცალმხრივი პრეფერენციული სქემების არაბენეფიციარი ქვეყნებიდან არის წარმოშობილი, გადატანილ იქნეს ბენეფიციარი ქვეყნების მემკვიდრეობით.¹⁵⁴

შეღავათიანმა სავაჭრო ტარიფებმა და საქონლის წარმოშობის წესებმა შეიძლება გამოიწვიოს ვაჭრობის დივერსია (გადახვევა), რაც უარყოფითად მოქმედებს არაწევრ ქვეყნებზე, ხოლო საქონლის წარმოშობის წესებმა, განსაკუთრებით, პროდუქტის შემადგენლობაში ადგილობრივი კომპონენტების მოთხოვნის გზით, შეიძლება კიდევ უფრო მეტად გაართულოს შეთანხმების არაწევრების მდგომარეობა.¹⁵⁵ თავისუფალ სავაჭრო შეთანხმებებში ქვემო დინების მწარმოებლები (ე.წ. Downstream producers) იძულებული ხდებიან, შეიძინონ საჭირო მასალები შუალედური პროდუქტების რეგიონული მწარმოებლისგან უფრო მაღალ ფასად, რაც პოტენციურად ზრდის ხარჯებს და იწვევს ვაჭრობის შეფერხებას, ამდენად, შუალედური პროდუქტების არაწევრი მწარმოებლებისთვის, თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმებიდან გამომდინარე წარმოშობის წესები შეიძლება წარმოადგენდეს მკაცრ არასატარიფო სავაჭრო ბარიერს (Non-tariff barrier), რომლის სატარიფო ეკვივალენტი შეიძლება იყოს უფრო მაღალი, ვიდრე თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების ზოგადი გარე ტარიფი.¹⁵⁶

ამასთანავე, საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში არსებობს გამართლებული შესწოტება იმასთან დაკავშირებით, რომ წარმოშობის წესები შეიძლება გამოყენებული იქნეს მხარეთა მიერ პროტექციონისტული მიზნებისთვის.¹⁵⁷ საქონლის წარმოშობის წესები, რომლებიც თავიდან განსაზღვრული იყო, როგორც ნეიტრალური სავაჭრო პოლიტიკის ინსტრუმენტი საქონლის წარმოშობის ქვეყნის დასადგენად, პრაქტიკაში სულ უფრო ხშირად გამოიყენება, როგორც პროტექციონისტული სავაჭრო პოლიტიკის ინსტრუმენტი, და საქონლის წარმოშობის წესების, როგორც პროტექციონისტული ინსტრუმენტების, ბოროტად გამოყენება ხშირად შეინიშნება განვითარებულ ქვეყნებს შორის მოქმედ პრეფერენციულ სავაჭრო შეთანხმე-

¹⁵² Rules of Origin Handbook, The World Customs Organization (WCO), 16.

¹⁵³ Krajewski M., Wirtschaftsvölkerrecht, 4. Auflage, 2017, Rn. 975.

¹⁵⁴ Rules of Origin and Origin Procedures Applicable to Exports from Least Developed Countries, UNCTAD series, 2011, United Nations Publication, 2.

¹⁵⁵ The Impact of Rules of Origin on Trade, Report, Kommerskollegium 2012:1, 14.

¹⁵⁶ Harilal K. N., Beena P. L., Reining in Rules of Origin-Based Protectionism: A Critique of WTO Initiatives, Economic and Political Weekly, Vol. 40, No. 51 (2005), 5420.

¹⁵⁷ LaNasa J. A. III., Rules of Origin and the Uruguay Round's Effectiveness in Harmonizing and Regulating Them, The American Journal of International Law, Oct., 1996, Vol. 90, No. 4, 631.

ბებში (PTAs), როგორებიცაა ევროკავშირი და ჩრდილოამერიკული თავისუფალი ვაჭრობის ზონა (NAFTA).¹⁵⁸

საქონლის წარმოშობის წესები შეიძლება წარმატებით იქნეს გამოყენებული, როგორც პროტექციონიზმის ეფექტიანი საშუალება, რაც შეიძლება შემდეგნაირად განხორციელდეს: ერთი მხრივ, წარმოშობის პრეფერენციული წესების ზედმეტად შემზღუდველმა განმარტებამ ან გამოყენებამ შეიძლება უარი უთხრას სავაჭრო პრეფერენციებზე იმგვარ პროდუქტებს, რომლებმაც ბოლოს გაიარეს არსებითი გადამუშავება პრეფერენციულ ქვეყანაში ან სავაჭრო ზონაში, იმ არგუმენტით, რომ აღნიშნული პროდუქტი არ არის წარმოშობილი პრეფერენციულ ქვეყანაში.¹⁵⁹

მეორე მხრივ, საქონლის წარმოშობის არაპრეფერენციული წესების ზედმეტად ლიბერალურმა განმარტებამ და გამოყენებამ შეიძლება კონკრეტული ქვეყნის სპეციფიკაზე მორგებული ვაჭრობის შემაკავებელი ზომები გააერცულოს ისეთ პროდუქტებზე, რომლებიც სხვა შემთხვევაში გათავისუფლებული იქნებოდნენ მათგან, იმ არგუმენტით, რომ აღნიშნული პროდუქტი, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ბოლოს არსებითად გადამუშავებული იქნა მესამე ქვეყანაში, რეალურად წარმოიშვა არაპრივილეგირებულ ქვეყანაში.¹⁶⁰

ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე სავაჭრო პოლიტიკაში მიმდინარე „პრივატიზაციაზე“, რომელიც საქონლის წარმოშობის წესებზე დაფუძნებული პროტექციონიზმის მნიშვნელოვან მახასიათებელს წარმოადგენს, გავლენას ხშირად ახდენენ ინდუსტრიული ლობისტები, რომლებიც, თავისი სიძლიერისა და გავლენის შესაბამისად, გადამწყვეტ როლს ასრულებენ ცალკეული სავაჭრო პროდუქტებისთვის მინიჭებული დაცვის დონის განსაზღვრაში.¹⁶¹

სტანდარტიზებული პრეფერენციული წარმოშობის წესების არარსებობის გამო, ამჟამად მოქმედი 300-ზე მეტი პრეფერენციული სავაჭრო შეთანხმება მოიცავს წარმოშობის წესებთან მიმართებით განსხვავებულ წესებს, რაც იწვევს არსებით ფრაგმენტაციას და ქაოსს საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში და „სპაგეტის თასის ეფექტს“ („Spaghetti Bowl Effect“).¹⁶² პრეფერენციული სავაჭრო შეთანხმებები, ჩვეულებრივ, მოიცავს საქონლის წარმოშობის წესების განმსაზღვრელ თავისებურ კრიტერიუმებს და მათში დადგენილი წარმოშობის წესები განსხვავდება არა მხოლოდ ცალკეულ შეთანხმებებთან მიმართებაში, არამედ განსხვავებები ხშირად გხვდება სექტორების მიხედვითაც, რაც წარმოშობის წესების სისტემას ხდის კიდევ უფრო კომპლექსურს და, ამავდროულად, ართულებს პრეფერენციული წარმოშობის წესების ჰარმონიზაციის პროცესს გლობალურ დონეზე.¹⁶³

7. დასკვნა

საერთაშორისო სავაჭრო სამართლის დინამიკურ და კომპლექსურ ლანდშაფტში, საქონლის წარმოშობის წესები გადამწყვეტ როლს თამაშობს იმის განსაზღვრად, თუ რომელი სა-

¹⁵⁸ Harilal K. N., Beena P. L., Reining in Rules of Origin-Based Protectionism: A Critique of WTO Initiatives, *Economic and Political Weekly* 40, no. 51 (2005), 5426.

¹⁵⁹ LaNasa J. A. III., An Evaluation of the Uses and Importance of Rules of Origin, and the Effectiveness of the Uruguay Round's Agreement on Rules of Origin in Harmonizing and Regulating Them (1995), Chapter I.

¹⁶⁰ იქვე.

¹⁶¹ Harilal K. N., Beena P. L., Reining in Rules of Origin-Based Protectionism: A Critique of WTO Initiatives, *Economic and Political Weekly*, Vol. 40, No. 51 (2005), 5421.

¹⁶² The Impact of Rules of Origin on Trade, Report, *Kommerskollegium* 2012:1, 6, 14.

¹⁶³ იქვე, 15.

ქონელი მიიღებს შეღავათიან მოპყრობას სხვადასხვა სავაჭრო შეთანხმების ფარგლებში. აღნიშნული წესები აყალიბებს გლობალური ვაჭრობის კონტურებს, მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საქონლის სავაჭრო ნაკადებზე და იცავს თავისუფალ ვაჭრობაში ჩართული ქვეყნების ინტერესებს.

წარმოშობის წესები პროდუქტის ეროვნული წარმოშობის განსაზღვრის მთავარი კრიტერიუმი. მათი პრაქტიკული მნიშვნელობა გამომდინარეობს იქიდან, რომ სავაჭრო გადასახადები და შეზღუდვები ხშირად დამოკიდებულია იმპორტირებული პროდუქტის წარმოშობაზე. წარმოშობის წესების მოქმედება ვრცელდება სხვადასხვა სახის სავაჭრო ღონისძიებებზე, როგორცაა ანტიდამპინგური გადასახადები, რაოდენობრივი შეზღუდვები, სატარიფო კვოტები, წარმოშობის აღნიშვნები და ა.შ. დროთა განმავლობაში წარმოშობის წესები უფრო და უფრო მნიშვნელოვანი გახდა სავაჭრო ურთიერთობებში, რადგან ქვეყნები ხშირ შემთხვევაში განსხვავებულად ეპყრობიან მსგავს იმპორტირებულ საქონელს მათი წარმოშობის ადგილის მიხედვით.

წარმოშობის წესებს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებათ საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში, რადგან ისინი ითვალისწინებენ იმგვარ კრიტერიუმებს, რომლითაც განისაზღვრება საქონლის წარმოშობა, და უზრუნველყოფენ სავაჭრო შეთანხმებებთან შესაბამისობის დაცვასა და ვაჭრობის შეზღუდვის თავიდან აცილებას. არსებობის შემთხვევაში, წარმოშობის წესები ხელს უწყობს სამართლიან კონკურენციას სავაჭრო პარტნიორებს შორის, აძლიერებს ნდობასა და თანამშრომლობას და ხელს უწყობს ეკონომიკურ ზრდასა და განვითარებას. ისინი ასევე მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ადგილობრივი ინდუსტრიების არაჯანსაღი კონკურენციისგან დაცვაში და ხელს უწყობენ სახელმწიფოთა ეკონომიკურ სტაბილურობას.

მიუხედავად მათი ფუნდამენტური მნიშვნელობისა, წარმოშობის წესებს, ამავდროულად, უამრავი გამოწვევა უკავშირდება. კერძოდ, წარმოშობის წესების გამოყენებასთან დაკავშირებით ეროვნულ მთავრობებს შორის არასაკმარისი ჰარმონიზაციის არსებობა ართულებს კომპანიების მიერ განსხვავებული წესების დაცვას. ამასთანავე, საქონლის წარმოშობის წესების ბოროტად გამოყენებამ ისინი შეიძლება პრაქტიკულად აქციოს პროტექციონისტული სავაჭრო პოლიტიკის ფარულ იარაღად, რომლითაც იზღუდება თავისუფალი ვაჭრობა. წარმოშობის წესებისთვის გამოწვევას წარმოადგენს ქვეყნებს შორის ჰარმონიზაციის ნაკლებობა, მათი ბოროტად გამოყენების რისკები და პრეფერენციული სავაჭრო შეთანხმებების მოქმედება ეროვნული არაპრეფერენციული წარმოშობის წესების პარალელურად, მასთან დაკავშირებულ ფრაგმენტაციასთან ერთად.

საქონლის წარმოშობის წესების გასაუმჯობესებლად და არსებული პრაქტიკული პრობლემების გადასაჭრელად, WTO-ის წარმოშობის წესების შესახებ შეთანხმება (ARO) მიზნად ისახავს წარმოშობის არაპრეფერენციული წესების ჰარმონიზაციასა და წარმოშობის შეფასებისთვის უფრო გამჭვირვალე, გამართული და პროგნოზირებადი იმპლემენტაციის პროცედურის განსაზღვრას. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ მხოლოდ საქონლის წარმოშობის წესების ჰარმონიზაცია საკმარისი არ არის ეფექტის მიღწევად, და სანამ სახელმწიფოები განაგრძობენ სხვადასხვა ქვეყნიდან წარმოშობილ მსგავს პროდუქტებთან მიმართებაში არათანაბარი და დიფერენცირებული მიდგომის გამოყენებას, საქონლის წარმოშობის წესები დარჩება საკამათო, მაგრამ აუცილებელ ინსტრუმენტად საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობებში.

აღნიშნული გამოწვევების გათვალისწინებით, საქონლის წარმოშობის წესების გლობალური სისტემა საჭიროებს სისტემურ გაუმჯობესებასა და რეფორმირებას. უპირველეს ყოვ-

ლისა, აუცილებელია სავაჭრო შეთანხმებებში განხორციელდეს წარმოშობის წესების ფართო ჰარმონიზაცია და სტანდარტიზაცია, რისი მიღწევაც შესაძლებელია მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის ფარგლებში მრავალმხრივი ძალისხმევით ან რეგიონული ინიციატივებით, რომლებიც მიზნად ისახავს საქონლის წარმოშობის წესების კრიტერიუმების დაახლოებას. საქონლის წარმოშობის წესების ჰარმონიზაცია მენარმეებს მისცემს შესაძლებლობას, ისარგებლონ გამარტივებული პროცედურებით და გასწიონ ნაკლები ხარჯები შესაბამისობისთვის და, ასევე, ხელს შეუწყობს სავაჭრო ურთიერთობებში გამჭვირვალობისა და განჭვრეტადობის ზრდას. გარდა ამისა, საბაჟო ორგანოებისა და მენარმე სუბიექტებისთვის შესაძლებლობების განვითარება და მათი ტექნიკური ხელშეწყობა აუცილებელ ნაბიჯს წარმოადგენს წარმოშობის წესებთან შესაბამისობის და აღსრულების პროცესის გასაუმჯობესებლად. გარდა ამისა, წარმოშობის წესების კონტექსტში, სამომავლოდ მნიშვნელოვანი იქნება დაინტერესებული მხარეების ჩართულობისა და შესაბამისი კონსულტაციების პროცედურის გაუმჯობესება, რათა უზრუნველყოფილი იყოს საქონლის წარმოშობის წესების შესაბამისობა ბიზნესის საჭიროებებთან. გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში დაინტერესებული პირების აქტიური ჩართულობით, სავაჭრო პოლიტიკის შემქმნელებს ექნებათ შესაძლებლობა, ბიზნესის წინაშე მდგარი გამოწვევები უკეთ გაიგონ და წარმოშობის წესები მათ ინტერესებს მოარგონ.

საქონლის წარმოშობის წესები ფუნდამენტურ როლს თამაშობს საერთაშორისო სავაჭრო სამართალში, მიუხედავად მათთან დაკავშირებული გამოწვევებისა და წინააღმდეგობებისა. აღნიშნული გამოწვევების დაძლევისა და საჭირო რეფორმების განხორციელებით, სავაჭრო პოლიტიკის შემქმნელებსა და დაინტერესებულ პირებს შეუძლიათ უზრუნველყონ, რომ წარმოშობის წესებმა განაგრძოს ფუნქციონირება საერთაშორისო სავაჭრო სამართლის ქვაკუთხედად და ხელი შეუწყონ ეკონომიკურ ზრდასა და განვითარებას საერთაშორისო მასშტაბით. საქონლის წარმოშობის წესების გაუმჯობესებისა და რეფორმირების გზით შესაძლებელია მოხდეს გამჭვირვალობის, სამართლიანობისა და ეფექტიანობის გაზრდა საერთაშორისო ვაჭრობაში, რაც უფრო მეტად გააძლიერებს ჩართული მხარეების ადაპტაციის უნარს გლობალური ვაჭრობის მუდმივად ცვალებად დინამიკასთან და გაუმარტივებს მათ კომპლექსურ მიწოდების ჯაჭვებთან გამკლავებას. ეფექტიანი და მკაფიოდ განსაზღვრული წარმოშობის წესების არსებობა უზრუნველყოფს ექსპორტიორებისა და იმპორტიორებისთვის განჭვრეტადი და ჰარმონიზებული სისტემის შექმნას, რომლის გაანალიზება და შესრულება ნაკლებ სირთულესთან იქნება დაკავშირებული, რაც შეამცირებს სავაჭრო დავების რისკს.

ამგვარად, საქონლის წარმოშობის წესებს შეუძლიათ მომავალშიც გააგრძელონ არსებითი როლის თამაში დაბალანსებული და სამართლიანი სავაჭრო ლანდშაფტის შექმნაში, რომელიც სარგებელს მოუტანს დაინტერესებულ მხარეებს და გააღრმავებს ეკონომიკურ ინტეგრაციასა და თანამშრომლობას გლობალურ დონეზე.

ბიბლიოგრაფია:

1. ასოცირების შესახებ შეთანხმება, ერთი მხრივ, საქართველოსა და, მეორე მხრივ, ევროკავშირსა და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებასა და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის, 27/06/2014.
2. საქართველოსა და ევროკავშირის შეთანხმება ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ (DCFTA), 27/06/2014.
3. საქართველოს პარლამენტის დადგენილება Nr. 841 „საქონლის აღწერისა და კოდირების ჰარმონიზებული სისტემის შესახებ“ საერთაშორისო კონვენციასთან შეერთების თაობაზე, 23/12/2008.

4. საქართველოს მთავრობის დადგენილება №453 „საქონლის წარმოშობის ქვეყნის განსაზღვრის კრიტერიუმების, წარმოშობის დამადასტურებელი სერტიფიკატის ფორმის, მისი შევსებისა და გაცემის წესის დამტკიცების თაობაზე“, 16/09/2019.
5. საქართველოს ფინანსთა მინისტრის ბრძანება №21 „საგარეო-ეკონომიკური საქმიანობის ეროვნული სასაქონლო ნომენკლატურის (სეს ესნ) დამტკიცების თაობაზე“, 26/01/2024.
6. Agreement on Rules of Origin (ARO), WTO, Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, 15/04/1994.
7. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, 15/04/1994.
8. International Convention on the Harmonized Commodity Description and Coding System, World Customs Organization, 1/01/1988.
9. Pan-Euro-Mediterranean Regional Convention on Preferential Origin, 26/03/2012.
10. Tokyo Round Agreements, Decision of the Contracting Parties of GATT on “Differential and More Favourable Treatment Reciprocity and Fuller Participation of Developing Countries”, 28/11/1979.
11. Uruguay Round Agreements, Decision on “Measures in Favour of Least-Developed Countries”, World Trade Organization, 15/04/1994.
12. Augier P., Gasiorsek M., Lai Tong C., Martin P., Prat A., The Impact of Rules of Origin on Trade Flows, Economic Policy, Jul., 2005, Vol. 20, No. 43 (Jul., 2005), 567, 569-624.
13. Barcelo J.J., Harmonizing Preferential Rules of Origin in the WTO System (December 19, 2006), Cornell Legal Studies Research Paper No. 06-049.
14. Chase K. A, Protecting Free Trade: The Political Economy of Rules of Origin, International Organization, Summer, 2008, Vol. 62, No. 3 (Summer, 2008), 507-530.
15. Das R. U., Ratna R. S., Perspectives on Rules of Origin, 2011, First edition, Palgrave Macmillan.
16. De Wulf L., Sokol J. B., Customs Modernization Handbook, 2005.
17. Estevadeordal A., Suominen K., Rules of Origin in the World Trading System (2003).
18. Falvey R., Reed G., Economic Effects of Rules of Origin, Weltwirtschaftliches Archiv, 1998, Bd. 134, H. 2 (1998), pp. 209-229, Published by: Springer.
19. Forrester I.S., EEC Customs Law: Rules Of Origin and Preferential Duty Treatment, Part I, Reprinted from European Law Review Vol. 5, No. 3. June 1980.
20. Gourdon J., Gourdon K., De Melo J., A (More) Systematic Exploration of the Trade Effect of Product-Specific Rules of Origin, World Trade Review (2023), 22, 421–435.
21. Harilal K. N., Beena P. L., Reining in Rules of Origin-Based Protectionism: A Critique of WTO Initiatives, Economic and Political Weekly 40, no. 51 (2005): 5419–5427.
22. Inama S., Rules of Origin in International Trade, 2022.
23. Krajewski M., Wirtschaftsvölkerrecht, 4. Auflage, 2017.
24. LaNasa J. A. III., An Evaluation of the Uses and Importance of Rules of Origin, and the Effectiveness of the Uruguay Round's Agreement on Rules of Origin in Harmonizing and Regulating Them (1995), Jean Monnet Working Paper.
25. LaNasa J. A. III., Rules of Origin and the Uruguay Round's Effectiveness in Harmonizing and Regulating Them, The American Journal of International Law, Oct., 1996, Vol. 90, No. 4 (Oct., 1996), 625-640.
26. Matsushita M., Schoenbaum T. J., Mavroidis P. C., Hahn M., The World Trade Organization Law, Practice, and Policy, Third edition, 2017.
27. Nell P. G., WTO Negotiations on the Harmonization of Rules of Origin, 33 (3) Journal of World Trade (1999), 45-71.
28. Satapathy C., Rules of Origin: A Necessary Evil?, Economic and Political Weekly, 1998, Vol. 33, No. 35 (1998), 2270-2271.

29. *Simpson J.P.*, Rules of Origin in Transition: A Changing Environment and Prospects for Reform, Law and Policy in International Business 22, no. 4 (1991): 665-672.
30. *Van den Bossche P., Zdouc W.*, The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases, and Materials. 5th ed., Cambridge University Press, 2021.
31. *Weiler J. H. H., Cho S., Feichtner I., Arato J.*, International and Regional Trade Law: The Law of The World Trade Organization, 2016.
32. *Weiß W., Ohler C., Bungenberg M.*, Welthandelsrecht. 3. Auflage, 2022.
33. Kommerskollegium, Sweden, The Impact of Rules of Origin on Trade, 2012:1 – A Comparison of the EU's and the US's Rules for the Textile and Clothing Sector, National Board of Trade, March 2012.
34. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), Rules of Origin and Origin Procedures Applicable to Exports from Least Developed Countries, UNCTAD series, 2011, United Nations Publication.
35. World Customs Organization (WCO), Comparative Study on Preferential Rules of Origin, Version 2017, 20/06/2017.
36. World Customs Organization (WCO), Rules of Origin Handbook, 6/12/2012.
37. *SDI Technologies, Inc. v. United States*, 977 F. Supp. 1235 (Ct. Int'l Trade 1997), United States Court of International Trade.
38. *Torrington Co. v. United States*, 764 F.2d 1563 (Fed. Cir. 1985), United States Court of Appeals, Federal Circuit.
39. *Territory of Hawaii v. Harry M.Y. Ho.*, No. 3078, 41 Haw. 565, 571 (1957).
40. *United States v. Gibson-Thomsen Co.*, 27 C.C.P.A. 267 (1940).
41. *Anheuser-Busch Ass'n v. United States*, 207 U.S. 556, 562 (1908).
42. *Hartranft v. Wiegman*, 121 U.S. 609, 615 (1887).

ნანა უზნაძე*

ექიმის უმოქმედოობით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების პრობლემატიკა სამედიცინო სამართალში

სამედიცინო სამართლის ნიაღში წარმოშობილი დავების გადაწყვეტა ხშირ შემთხვევაში სირთულეებთანაა დაკავშირებული, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ზიანი წარმოიშობა არა მოქმედების, არამედ, ექიმის უმოქმედობის შედეგად. მაშინაც კი, როდესაც მართლწინააღმდეგობა და ბრალი უტყუარად იკვეთება, თუმცა ვერ დგინდება მიზეზობრივი კავშირი, ექიმი შესაძლოა გათავისუფლდეს პასუხისმგებლობისგან. ასეთი შემთხვევების შეფასებისას მთავარი შეკითხვაა, იქნებოდა თუ არა საზიანო შედეგი თავიდან აცილებული, თუ ექიმი კონკრეტულ მოქმედებას განახორციელებდა. აღნიშნულ შეკითხვაზე პასუხის გაცემა რთულდება მედიცინის ზღვარდადებული შესაძლებლობით, ინინასწარმეტყველოს როგორ შეიცვლებოდა პაციენტის ჯანმრთელობის მდგომარეობა სათანადო მკურნალობისა და ზრუნვის სტანდარტის დაცვის შემთხვევაში.

ნაშრომი ანალიზებს ექიმის უმოქმედობით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურებს პრობლემურ საკითხებს და ყურადღებას ამახვილებს განსახილველ შემდეგ თემებზე: მკურნალობის ვალდებულების ფარგლები, მიზეზობრივი კავშირის დადგენის სირთულეები, მტკიცების ტვირთის განაწილება და ზიანის ოდენობის შეფასებასთან დაკავშირებული გამოწვევები. დოქტრინალური და შედარებითი ანალიზის მეშვეობით წინამდებარე ნაშრომი იკვლევს, ისეთი თეორიები, როგორიცაა დაკარგული შანსის თეორია, ხომ არ წარმოადგენს უფრო სამართლიან მიდგომას ზიანის ანაზღაურებისთვის.

საკვანძო სიტყვები: სამედიცინო სამართალი, ექიმის უმოქმედობა, ზიანის ანაზღაურება, მიზეზობრივი კავშირი, მტკიცების ტვირთი, დაკარგული შანსი.

1. შესავალი

სამედიცინო სამართალი საკმაოდ კომპლექსური და მუდმივად განვითარებადი დარგია. ქართულ სამართლებრივ სივრცეში მას დამოუკიდებელ დისციპლინად¹ არსებობის არცთუ ხანგრძლივი ისტორია აქვს მისი ინტერდისციპლინური ხასიათიდან გამომდინარე.² ეს არის დარგი, რომელიც მიზნად ისახავს სამედიცინო მომსახურების სფეროში წარმოშობილი ურთიერთობების რეგულირებას ისეთი უზენაესი ღირებულებების მქონე სიკეთეების დაცვის მიზნით, როგორებიცაა ადამიანის სიცოცხლე და ჯანმრთელობა.³ სწორედ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ამ სამართალურთიერთობების რეგულირება და შემდგომ, არსებული სამართლებრივი ნორმების პრაქტიკისთვის მისადაგება როგორც სამართლებრივ, ისე – ეთიკურ გამოწვევებთან ასოცირდება.

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, მოწვეული ლექტორი.

¹ კვანტალიანი ნ., რუსიაშვილი გ., ექიმის სამოქალაქო სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ზოგადი სისტემატიკა და ექიმის ბრალის მნიშვნელობა, „შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი“, 1/2022, 1.

² ბიჭია მ., სამედიცინო სამართლის ცნება და ადგილი სამართლის სისტემაში, სამართალი და მსოფლიო, ტომი 9, № 28, 2023, 82.

³ Todorovski N., Medical Law and Health Law – Is it the Same?, Medical Law and Ethics Journal, Vol. 18, № 2, 2018, 34

მიზეზობრივი კავშირის დადგენა ექიმის მოქმედებასა თუ უმოქმედობასა და დამდგარ საზიანო შედეგს შორის ერთ-ერთი ყველაზე პრობლემური საკითხია, რაც დგას სამედიცინო სამართლის დღის წესრიგში. სამედიცინო შემთხვევების მრავალფეროვნების, პაციენტის ჯანმრთელობის მდგომარეობის, მედიკამენტებზე პაციენტის რეაქციისა და გამომწვევი სხვადასხვა მიზეზის არსებობის გამო რთულდება უტყუარად მტკიცება იმისა, რომ ექიმის მიერ სწორი თერაპიის ჩატარების შემთხვევაში ზიანი თავიდან იქნებოდა აცილებული.⁴ ამასთან, საექსპერტო დასკვნები, რომელთა საჭიროებაც სამედიცინო დავებში მომეტებულია და რომლებსაც ეყრდნობა სასამართლო შეფასებისას, წარმოადგენს მოსაზრებას, ვარაუდს და არა ფაქტს.⁵ სამედიცინო მეცნიერების შესაძლებლობები ზღვარდადებულია ზემოაღნიშნული გარემოებებით, შესაბამისად, უტყუარ დასკვნას მიზეზობრივი კავშირის არსებობაზე, როგორც წესი, ვერ იძლევა. უმოქმედობის შემთხვევაში აღნიშნულის მტკიცება კიდევ უფრო დიდ სირთულეს უკავშირდება.

ექიმის უმოქმედობით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების განსაზღვრისას გამოწვევას ასევე წარმოადგენს მტკიცების ტვირთის განაწილება მოსარჩელესა და მოპასუხეს შორის. ქართული სასამართლო პრაქტიკის ანალიზი ცხადყოფს, რომ ამ თვალსაზრისით სამართალშემფარდებელი ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები არათანმიმდევრულია,⁶ ამასთან, განსხვავებულია განმარტებები სამედიცინო მომსახურების გამწვევის ბრალეულობის პრეზუმფციასთან მიმართებითაც, რაც შესწავლას საჭიროებს.⁷

დამატებით უნდა აღინიშნოს, რომ ზიანის ოდენობის სამართლიანი განსაზღვრაც კომპლექსური საკითხია. სამართლის დოქტრინაში არსებობს თეორიები, რომელიც კომპენსაციის ოდენობისა და ექიმის პასუხისმგებლობის ფარგლებს განსხვავებულად ადგენს, რომლისთვისაც სახელმძღვანელო პრინციპია იმის შეფასება თუ რა არის დასაცავი სიკეთე.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია დოქტრინალური და შედარებითი ანალიზის გზით შეაფასოს ექიმის უმოქმედობის შედეგად გამოწვეული ზიანის ანაზღაურებასთან დაკავშირებული პრობლემური ასპექტები, გამოიკვლიოს სამართლებრივი ჩარჩო, რომელიც ასეთ პასუხისმგებლობას არეგულირებს, გააანალიზოს სასამართლო პრაქტიკა და გამოავლინოს ძირითადი გამოწვევები, რომლებიც წარმოიშობა თეორიასა და პრაქტიკაში.

2. უმოქმედობის კონცეპტუალური ჩარჩო სამედიცინო სამართლის კონტექსტში

სტანდარტული განსაზღვრებით, „პირი პასუხს აგებს უმოქმედობით გამოწვეული ზიანისთვის იმ შემთხვევაში, თუ სამართლებრივი სიკეთისათვის ზიანის მიყენება შეიძლებოდა თავიდან აცილებულიყო განუხორციელებელი მოქმედების შედეგად. ეს მოვალეობა შეიძლება გამომდინარეობდეს კანონიდან, ხელშეკრულებიდან, და სხვ.“⁸ აღნიშნული განმარტების სამე-

⁴ *Misic Radanovic N., Vukusic I., Causation in Medical Malpractice, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series 4, 2020, 778.*

⁵ *Merry A., McCall Smith A., Errors, Medicine and the Law, Cambridge University Press, UK, 2001, 176-177.*

⁶ კვანტალიანი ნ., რუსიაშვილი გ., ექიმის სამოქალაქო სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ზოგადი სისტემატიკა და ექიმის ბრალის მნიშვნელობა, შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი, 1/2022, 1.

⁷ პეპანაშვილი ნ., სამედიცინო მომსახურების გამწვევის ბრალეულობის პრეზუმფცია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში, „სამართლის ჟურნალი“ № 2, 2016, 121-122.

⁸ კროპპოლერი ი., გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, დარჯანია თ., ჭეჭელაშვილი ზ. (მთარგმნელები), ჩაჩანიძე ე., დარჯანია თ., თოთლაძე ლ. (რედ), მე-13 გამოცემა, თბილისი, 2014, § 823, ველი 21.

დიცინო სამართლისთვის მისადაგებისას, ექიმის პასუხისმგებლობის განსაზღვრისთვის გასათვალისწინებელია შემდეგი გარემოებები:

ა) მკურნალობის ვალდებულება

უმოქმედობად ჩაითვლება შემთხვევა, როდესაც ექიმს [სამედიცინო მომსახურების] ხელშეკრულებიდან ან გადაუდებელი დახმარების აღმოჩენისას წარმოეშვა ზრუნვის (მკურნალობის) მოვალეობა,⁹ ჰქონდა ამ მოქმედების განხორციელების ობიექტური შესაძლებლობა,¹⁰ მაგრამ მან არ განახორციელა შესაბამისი ქმედება, რითაც თავიდან იქნებოდა აცილებული ზიანი.¹¹

ექიმები ვალდებული არიან პაციენტები უზრუნველყონ შესაბამისი ხარისხის მზრუნველობით.¹² „ექიმ – პაციენტის ურთიერთობა არის კონსენსუალური ურთიერთობა, რომლის ფარგლებშიც პაციენტი გაცნობიერებულად ითხოვს ექიმის დახმარებას და ექიმი გაცნობიერებულად იღებს მას პაციენტად.“¹³

თუ ექიმისა და პაციენტის ურთიერთობა წარმოიშობა, სამედიცინო მომსახურების მიმწოდებელი ვალდებულია დაიცვას ზრუნვის შესაბამისი სტანდარტი და მიიყვანოს მკურნალობა ბოლომდე, ან, ასეთის შეუძლებლობის შემთხვევაში უზრუნველყოს პაციენტის რეფერირება შესაბამისი მომსახურების სხვა მიმწოდებელთან, რათა საფრთხე არ შეექმნას მკურნალობის უწყვეტობას.

ბ) სამედიცინო შეცდომა

ცალკე აღებული, არასასურველი შედეგი არ წარმოშობს პასუხისმგებლობას. თუ არასასურველი შედეგი დგება მიუხედავად მკურნალობის სწორად წარმართვისა და ორგანიზებისა, აღნიშნული არ წარმოადგენს სამედიცინო შეცდომას და უნდა გაიმიჯნოს მისგან.¹⁴

როგორც მოქმედება, ისე უმოქმედობა, რომელსაც მოჰყვა ზიანი, წარმოადგენს სამედიცინო შეცდომის სახეებს.¹⁵ არსებითია აღინიშნოს, რომ პასუხისმგებლობის განსაზღვრისთვის პაციენტისთვის მხოლოდ არასასურველი შედეგის დადგომა საკმარისი არ არის, არამედ, არსებითია, რომ ასეთი არასასურველი შედეგი წარმოადგენდეს სამედიცინო შეცდომას.^{16/17}

⁹ Fletcher M. T., Standard of Care in Legal Malpractice, Indiana Law Journal 43, №3, 1968, 773.

¹⁰ გუჯაბიძე ნ., ექიმის უმოქმედობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, სამედიცინო სამართლის ფორუმზე წარდგენილი მოხსენება, ალტე უნივერსიტეტი, 23 თებერვალი 2024.

¹¹ მახათაძე შ., მიზეზობრივი კავშირის სტანდარტი ექიმის უმოქმედობით პაციენტისათვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას, სამედიცინო სამართლისა და მენეჯმენტის ჟურნალი, № 1/2022, 42.

¹² Davies C. E., Shaul R.Z., Physicians' Legal Duty of Care and Legal Right to Refuse to Work During Pandemics, Canadian Medical Association Journal (CMAJ), Vol. 182, № 3, 2010, 320–321.

¹³ Kim Baker, United States: A Doctor's Legal Duty – Erosion of the Curbside Consultant, MONDAQ (Nov. 5, 2003), მითითებულია ნაშრომში: Suri S., Action, Affiliation, and a Duty of Care: Physicians' Duty of Care in Nontraditional Settings, Fordham Law Review, Vol. 89, №2, 2020, 307.

¹⁴ Mistic Radanovic N., Vukusic I., Causation in Medical Malpractice, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series 4, 2020, 778.

¹⁵ მახათაძე შ., მიზეზობრივი კავშირის სტანდარტი ექიმის უმოქმედობით პაციენტისათვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას, სამედიცინო სამართლისა და მენეჯმენტის ჟურნალი, № 1/2022, 35.

¹⁶ Bichia M., Peculiarities of Medical Torts in Georgian Judicial Practice, South Caucasus Law Journal, 09/2018 – 2019, 226.

გ) მართლსაწინააღმდეგო უმოქმედობა

მხოლოდ მართლსაწინააღმდეგო უმოქმედობა წარმოშობს პასუხისმგებლობას. ერთმანეთისგან უნდა გაიმიჯნოს ექიმის გაუფრთხილებელი და მიზანმიმართული უმოქმედობა, კერძოდ, თუ ექიმის მოსაზრებით, კლინიკური ჩვენებიდან გამომდინარე მკურნალობის გაგრძელება არ იქნება პაციენტისთვის სასარგებლო და წყდება თერაპია, აღნიშნული არ ჩაითვლება გაუმართლებელ უმოქმედობად.¹⁸

ქმედების მართლსაწინააღმდეგობა განსხვავებულად ფასდება იმის მიხედვით, პაციენტზე ზრუნვის მოვალეობა ხელშეკრულების საფუძველზე წარმოიშვა თუ მის გარეშე. უფრო კონკრეტულად, როდესაც არსებობს ხელშეკრულება, ექიმის მოქმედება შეფასდება მართლსაწინააღმდეგოდ იმ შემთხვევაში, თუ მან არ შეასრულა ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მოვალეობები, ხოლო ასეთი ხელშეკრულებების არარსებობისას, მართლსაწინააღმდეგოდ შეფასდება ისეთი ქმედება, რომელიც არ შეესაბამება პაციენტზე ზრუნვისა და მკურნალობის აღიარებულ სტანდარტებს და წარმოადგენს მათგან გადახვევას.^{19/20}

როდესაც მკურნალობის ჩატარების შინაარსიდან არ იკვეთება სამედიცინო შეცდომა, გადახვევა სამედიცინო სფეროს დარგში აღიარებული პროტოკოლებიდან, ასეთი მკურნალობის უარყოფითი შედეგები არ იწვევს სამედიცინო პერსონალის პასუხისმგებლობას, რადგანაც არ იკვეთება მართლსაწინააღმდეგობის არსებობა. შესაბამისად, „ექიმის პასუხისმგებლობის საფუძველი არის არა მკურნალობის უარყოფითი შედეგი, არამედ სამედიცინო მეცნიერების სტანდარტებიდან გადახვევა. ამასთან, ექიმის მიერ რაიმე საკითხის ინდივიდუალური არცოდნა ან პროფესიული სისუსტე გამამართლებელ გარემოებებს არ წარმოადგენს.“²¹ ამის მაგალითი შესაძლოა იყოს ისეთი გარემოება, როდესაც პაციენტის დიაგნოზიდან გამომდინარე ქირურგიული ჩარევის სამედიცინო ჩვენება არსებობს, რაც აღიარებულია სხვადასხვა კლინიკური პროტოკოლით თუ მოქმედი სახელმძღვანელო წესით, მაგრამ ექიმი უარს ამბობს სამედიცინო ჩარევის განხორციელებაზე.

დ) ზრუნვის სტანდარტიდან გადახვევა

„ზრუნვის სტანდარტი“ მოიაზრებს ზრუნვის იმ დონეს, რომელსაც გონივრულად კომპეტენტური და გამოცდილი სხვა პრაქტიკოსი ექიმი იმავე მოცემულობასა და გარემოებებში მი-

¹⁷ კვანტალიანი ნ., რუსიაშვილი გ., ექიმის სამოქალაქო სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ზოგადი სისტემატიკა და ექიმის ბრალის მნიშვნელობა, „შედეგებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი“, 1/2022, 8.

¹⁸ Stauch M., Wheat K., Text, Cases and Materials on Medical Law and Ethics, fourth edition, Routledge, USA and Canada, 2012, 22.

¹⁹ Bichia M., Peculiarities of Medical Torts in Georgian Judicial Practice, South Caucasus Law Journal, 09/2018 – 2019, 227.

²⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტებით, „პაციენტს ზიანის ანაზღაურების უფლება აქვს იმ შემთხვევაში, თუ: 1. სამედიცინო საქმიანობის მიზანი მიღწეული არ არის (ადამიანის ჯანმრთელობის აღდგენა და სიცოცხლის შენარჩუნება) და 2. მედიცინის მუშაკის ქმედება არ შეესაბამება სამედიცინო მაჩვენებლებს.“ იხ., საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2017 წლის 24 თებერვლის განჩინება საქმეზე №ას-1206-1166-2016. აქვე, მტკიცების ტვირთთან კავშირში უნდა აღინიშნოს, რომ სასამართლომ მიუთითა, რომ „არსებული სასამართლო პრაქტიკით ფაქტებზე მითითების ტვირთისა და მათი დამტკიცების ტვირთი ეკისრება პროცესის მონაწილე იმ მხარეს, რომელიც ითხოვს მიყენებული ზიანის ანაზღაურებას, მაშასადამე, დაზარალებულს.“

²¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2010 წლის 25 მაისის განჩინება საქმეზე № ას-1268-1526-09.

ანვდიდა პაციენტს.²² ცალკეულ შემთხვევებში სასამართლომ უნდა შეაფასოს რას მოითხოვდა ზრუნვის სტანდარტი ექიმისგან და წარმოადგენს თუ არა ამ სტანდარტიდან გადახვევა დარღვევას, რომელიც იწვევს პასუხისმგებლობას. თუ დადგინდება, რომ იმავე გარემოებების არსებობისას, დადგენილი სამედიცინო სტანდარტებისა და სახელმძღვანელო წესების შესაბამისად, სხვა ექიმი დანიშნავდა დამატებით გამოკვლევას, მედიკამენტოზურ მკურნალობას, ან მართავდა ქირურგიულ ჩარევას, აღნიშნული შეფასდება ზრუნვის სტანდარტის დარღვევად.

ზრუნვის სტანდარტის შეფასების პირველად ტესტს ე.წ. „ბოლამის ტესტი“ წარმოადგენს, რომელიც დაინერგა საქმეზე *Bolam v Friern Hospital Management Committee*, რომლის ფარგლებშიც სასამართლომ იმსჯელა, რომ ექიმი არ არღვევს ზრუნვის ვალდებულებას იმ შემთხვევაში, თუ მისი ქმედება შეესაბამება კონკრეტულ დარგში კომპეტენციის მქონე სამედიცინო პროფესიონალებისგან შემდგარი პასუხისმგებლობის მქონე ორგანოს მიერ აღიარებულ პრაქტიკას.²³ ზრუნვის სტანდარტის შეფასებისას აღსანიშნავია ის, რომ პასუხისმგებლობა ავტომატურად არ წარმოიშობა იმ შემთხვევაში, თუ სხვა პრაქტიკოსი განსხვავებულად იმოქმედებდა, რადგანაც თითოეული ექიმის მიდგომები, ისევე, როგორც მკურნალობის ალტერნატივები შესაძლოა განსხვავდებოდეს. არსებითია, რომ ექიმის ქმედება თავსდებოდეს პროფესიული სტანდარტებით განსაზღვრულ ჩარჩოში. მოგვიანებით, საქმეზე *Bolitho v City and Hackney Health Authority*, სასამართლომ დააზუსტა, რომ სამედიცინო პროფესიონალთა მიერ მიღებული პრაქტიკა უნდა იყოს გონივრული და ლოგიკური, რამაც გამორიცხა ზრუნვის სტანდარტის მხოლოდ სამედიცინო პრაქტიკაზე დაყრდნობით შეფასება.²⁴

ბოლამის ტესტი ინფორმირებული თანხმობის საქმეებში გადაისინჯა საქმეზე *Montgomery v Lanarkshire Health Board*, რომლის ფარგლებშიც სასამართლომ გადაუხვია მანამდე დადგენილი ტესტიდან და ნაცვლად სამედიცინო პროფესიონალის სტანდარტზე ორიენტირებული ტესტისა, შემოიღო პაციენტზე ფოკუსირებული ტესტი, რომლითაც პაციენტის ავტონომიას მიანიჭა უპირატესობა და განმარტა, რომ „ექიმი ვალდებულია მიიღოს შესაბამისი ზომები, რათა უზრუნველყოს რომ პაციენტი ინფორმირებული იქნება ნებისმიერ რეკომენდებულ მკურნალობასთან დაკავშირებული ნებისმიერი მნიშვნელოვანი რისკის თაობაზე.“²⁵

ე) უმოქმედობის სახეები

პრაქტიკაში ექიმის უმოქმედობა სხვადასხვა ფორმით²⁶ შეიძლება გამოვლინდეს, მათ შორის:²⁷

მკურნალობის კურსის დაგეგმვის თვალსაზრისით: როდესაც ექიმი არ ნიშნავს შესაბამის მკურნალობას, არ განახორციელებს სამედიცინო ინტერვენციას საჭიროების მიუხედავად.²⁸

²² Fletcher M. T., Standard of Care in Legal Malpractice, Indiana Law Journal 43, №3, 1968, 773.

²³ Bolam v Friern Hospital Management Committee [1957] 1 W.L.R 582.

²⁴ Bolitho v City and Hackney Health Authority [1998] A.C. 232.

²⁵ Montgomery v Lanarkshire Health Board [2015] UKSC 11.

²⁶ Kass J., Rose R. V., Medical Malpractice Reform: Historical Approaches, Alternative Models, and Communication and Resolution Programs, AMA Journal of Ethics, Vol. 18, № 3, 299.

²⁷ ბიჭია მ., სამედიცინო დანესებულების მიერ მიყენებული ზიანის ანაზღაურების სპეციფიკა: თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები, მართლმსაჯულება და კანონი № 2 (70), 2021, 89-90.

²⁸ Hayward R., Asch S. M., Hogan M. M., Hofer T. P., Kerr E.A., Sins of Omission: Getting too Little Medical Care May be the Greatest Threat to Patient Safety, Journal of General Internal Medicine, Vol. 20, № 1, 2005, 35.

არასწორი ან დაგვიანებული დიაგნოსტიკა: როდესაც ექიმი არ ნიშნავს შესაბამის გამოკვლევებს, რომელთა შედეგების გაანალიზების შემთხვევაშიც შესაძლებელი გახდებოდა სწორი დიაგნოზის დასმა და მკურნალობა,²⁹ ან როდესაც დიაგნოზი სწორად დაისვა, თუმცა დაგვიანებით, რასაც შედეგად მოჰყვა პაციენტის გარდაცვალება.³⁰

ინფორმირებული თანხმობის³¹ მოპოვებასთან დაკავშირებული: აღნიშნულ შემთხვევებში უმოქმედობა ვლინდება პაციენტისთვის ჩასატარებელ მკურნალობასთან ან/და პროცედურასთან დაკავშირებული რისკების შესახებ ინფორმაციის არასათანადო მიწოდებაში ან მიუწოდებლობაში, რასაც შედეგად მოჰყვა ზიანი და რაზეც პაციენტი არ გასცემდა თანხმობას სათანადო ინფორმირების პირობებში.³²

სამედიცინო მონიტორინგი და მეთვალყურეობა: უმოქმედობას მიეკუთვნება აგრეთვე ექიმის მხრიდან შემდგომი მონიტორინგისა და მეთვალყურეობის განუხორციელებლობა.³³

ადმინისტრაციული / ორგანიზაციული პრობლემები: მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული პირდაპირ არ უკავშირდება ექიმის პირად პასუხისმგებლობას, შესაძლოა საავადმყოფოში არსებობდეს სისტემური პრობლემები, რაც გამოიხატება შესაბამისი სამედიცინო პროტოკოლების არარსებობით, აპარატურის გაუმართაობით³⁴ და სხვ. უმოქმედობა კი გამოიხატება აღნიშნულის აღმოსაფხვრელად ან გასაკონტროლებლად ზომების მიუღებლობაში, რამაც შესაძლოა გამოიწვიოს ზიანი.³⁵

ზემოაღნიშნული ყველა მაგალითი მიეკუთვნება უმოქმედობის შემთხვევებს, როდესაც შესაძლოა დადგეს ექიმის პასუხისმგებლობა.

3. მიზეზობრიობასთან დაკავშირებული გამოწვევები ექიმის უმოქმედობისას

მიზეზობრივი კავშირი ზიანის ანაზღაურების პროცესში შესაფასებელ ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოადგენს, რამდენადაც სწორედ მიზეზობრივი კავშირის დადგენასა და მის დასადგენად გამოყენებულ მიდგომებზეა დამოკიდებული როგორც პასუხისმგებლობის, ისე – მისი მოცულობის განსაზღვრა.

უტყუარად მტკიცება იმისა, რომ შესაბამისი მოქმედების განხორციელებისა და სწორი ჩარევის შემთხვევაში არ დადგებოდა არასასურველი შედეგი, პრაქტიკულად შეუძლებელია, რაც, ერთი მხრივ, განპირობებულია ადამიანის ორგანიზმის თავისებურებების, დაავადების სპეციფიკურობის³⁶ (მაგ., როგორიცაა დაავადების პროგრესირება, ფარულად მიმდინარე და-

²⁹ Barnett v Chelsea & Kensington Hospital [1969] 1 QB 428.

³⁰ Liddell K., Skopek J. M., Gallez I., Fritz Z., Differentiating Negligent Standards of Care in Diagnosis, Medical Law Review, 2022, Vol. 30, № 1, 34.

³¹ Montgomery v Lanarkshire Health Board [2015] UKSC 11.

³² აღნიშნულის საპირწონედ, ექიმის პასუხისმგებლობა გამოირიცხება პაციენტისთვის უარყოფითი შედეგის დადგომის მიუხედავად იმ შემთხვევაში, თუ იგი ინფორმირებული იყო შესაძლო რისკების თაობაზე და მაინც განაცხადა თანხმობა. იხ., Bichia M., Peculiarities of Medical Torts in Georgian Judicial Practice, South Caucasus Law Journal, 09/2018 – 2019, 226.

³³ Kass J., Rose R. V., Medical Malpractice Reform: Historical Approaches, Alternative Models, and Communication and Resolution Programs, AMA Journal of Ethics, Vol. 18, № 3, 299.

³⁴ Wienke A., Errors and Pitfalls: Briefing and Accusation of Medical Malpractice – the Second Victim, German Society of Oto-Rhino-Laryngology, Head and Neck Surgery, 2013.

³⁵ Heywood R., Systemic Negligence and NHS Hospitals: An Underutilized Argument, King's Law Journal, 2021, 3.

³⁶ მახათაძე შ., მიზეზობრივი კავშირის სტანდარტი ექიმის უმოქმედობით პაციენტისთვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას, სამედიცინო სამართლისა და მენეჯმენტის ჟურნალი, № 1/2022, 36, 42.

ავადება და სხვ.),³⁷ მკურნალობის თანმდევი შედეგების,³⁸ ან სხვა მსგავსი მიზეზის გამო გამოჯანმრთელების გარანტიის გაცემის შეუძლებლობით, მეორე მხრივ კი თვით სამედიცინო პროფესიონალების მიერ გაცემული დასკვნების ხასიათით, რომლებიც გამოჯანმრთელების უტყუარ შედეგს ვერ ადასტურებენ.³⁹ ამასთან, საექსპერტო დასკვნებს ახასიათებთ ტენდენცია, რომ ექიმები ერიდებიან კოლეგის გაკრიტიკებას ურთიერთობების გაფუჭების, რეპუტაციული ზიანის, ან მოპასუხის პოზიციაში აღმოჩენის სამომავლო შიშების გამო.⁴⁰ მიზეზობრიობის შეფასებისა და მტკიცებულებების კვლევისას პრობლემატურია, აგრეთვე, ისიც, რომ სამედიცინო დოკუმენტაციის წარმოების წესი ხშირ შემთხვევაში დარღვეულია.⁴¹

მიზეზობრიობის დასადგენად განმსაზღვრელია ეპასუხოს შეკითხვებს: რა მოხდებოდა ექიმს რომ შესაბამისი სტანდარტების დაცვით ემოქმედა? დადგებოდა თუ არა არასასურველი შედეგი? როგორია ალბათობის ხარისხი, შესაძლოა უტყუარად მტკიცება თუ ორივენაირი შედეგის დადგომის შანსები თანაბარია? აქვს არსებითი მნიშვნელობა სათანადო სამედიცინო ინტერვენციის შემთხვევაში დადებითი გამოსავალის ალბათობის პროცენტულ მაჩვენებელს?

ეთიკურ-სამართლებრივი დილემა წარმოიშობა მაშინ, როდესაც პასუხისმგებლობის დაკისრებისთვის ყველა სხვა გარემოება არსებობს, მაგალითად, ექიმის ბრალეულობა ვლინდება, ზიანიც მტკიცებას არ საჭიროებს, თუმცა ვერ დგინდება უშუალო კავშირი ქმედებას (ან უმოქმედობას) და დამდგარ შედეგს შორის.

იმის მიხედვით, თუ დაცული რომელი სიკეთის ხელყოფა ფასდება და როგორია ზიანის ანაზღაურების სტანდარტი, განასხვავებენ მიზეზობრიობის სხვადასხვა თეორიას. ამ მხრივ, მიდგომა განსხვავებულია როგორც საერთო სამართლისა და კონტინენტური ევროპის, ისე, თვითონ კონკრეტული სამართლის სისტემაში შემავალ ქვეყნებს შორის. მაგალითად, გერმანია ამ მხრივ ადგენს საკმაოდ მაღალ სტანდარტს და ალბათობის მაღალი ხარისხით (90% და მეტი) მოითხოვს მიზეზობრივი კავშირის მტკიცებას.⁴² გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის 630h პარაგრაფი აწესრიგებს მტკიცების ტვირთის ფარგლებს არასწორი სამედიცინო პრაქტიკისა და ინფორმაციის მიუწოდებლობის შეცდომების შემთხვევაში,⁴³ რომლის ფარგლებშიც, თუ იკვეთება ექიმის უმოქმედობა, დაზარალებულმა უნდა ამტკიცოს, რომ სწორი სამედიცინო ქმედების შემთხვევაში დამდგარი საზიანო შედეგი თავიდან იქნებოდა აცილებული,⁴⁴ ხოლო თუ მიზეზობრივი კავშირი ვერ დგინდება, „მტკიცების ტვირთი ექიმზე გადადის, რომელმაც უნდა ამტკიცოს, რომ ექიმის მიერ განხორციელებული ნებისმიერი ინტერვენციის

³⁷ გელაშვილი ი., დაკარგული შანსის თეორიის მნიშვნელობა სამედიცინო დავებში, მართლმსაჯულება და კანონი, № 4, (80), 2023, 27.

³⁸ კვანტალიანი ნ., რუსიაშვილი გ., ექიმის სამოქალაქოსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ზოგადი სისტემატიკა და ექიმის ბრალის მნიშვნელობა, „შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი“, 1/2022, 9.

³⁹ ბიჭია მ., სამედიცინო დაწესებულების მიერ მიყენებული ზიანის ანაზღაურების სპეციფიკა: თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები, მართლმსაჯულება და კანონი № 2 (70), 2021, 90.

⁴⁰ Seidelson D. E., Medical Malpractice Cases and the Reluctant Expert, Catholic University Law Review, Vol. 16, issue 2, 1966, 158-160.

⁴¹ Bichia M., Peculiarities of Medical Torts in Georgian Judicial Practice, South Caucasus Law Journal, 09/2018 – 2019, 227.

⁴² Kadner Graziano T., Loss of a Chance in European Private Law – “All or nothing” or partial liability in cases of uncertain causation, In: Causation in Law. Lubos Tichy (Ed.). Prague: Univerzita Karlova, 2007, 141.

⁴³ German Civil Code (BGB), 10/08/2021, § 630 (h) (1), <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/index.html> [28.05.2025].

⁴⁴ გუჯაბიძე ნ., ექიმის უმოქმედობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, სამედიცინო სამართლის ფორუმზე წარდგენილი მოხსენება, ალტე უნივერსიტეტი, 23 თებერვალი 2024.

მიუხედავად შედეგი იგივე იქნებოდა. [...] საკითხი ექიმის პასუხისმგებლობის შესახებ წყდება იმის მიხედვით, თუ რამდენად უხეში გაუფრთხილებლობით მოქმედებდა იგი და შეძლებს თუ არა დამტკიცებას, რომ პაციენტის ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესება ან სიკვდილი ისედაც დადგებოდა.⁴⁵

ქართული სასამართლო პრაქტიკა იზიარებს გერმანიის მიდგომებს და ასევე ალბათობის მაღალი (90% ან მეტი)⁴⁶ ხარისხით მოითხოვს მიზეზობრივი კავშირის დადგენას. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტებით, „მკურნალობის შედეგად გამოწვეული ზიანის ანაზღაურება მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება დაკმაყოფილდეს, თუკი პირისათვის მიყენებული ზიანი გამოწვეულია უშუალოდ მცდარი სამედიცინო მოქმედებით, ანუ გამოკვეთილია მიზეზობრივი კავშირი მართლსაწინააღმდეგო ქმედებასა და დამდგარ შედეგს შორის. ის გარემოება, რომ ზიანი გამოიწვია სამედიცინო პერსონალის ქმედებამ, უტყუარად უნდა დადგინდეს. უშედეგო მკურნალობა ან მკურნალობის უარყოფითი შედეგი თავისთავად (უალტერნატივოდ) არ იწვევს სამედიცინო პერსონალის პასუხისმგებლობას.“⁴⁷ საქართველო აღიარებს უშუალო მიზეზობრიობის თეორიას,⁴⁸ რომელიც განმტკიცებულია სამოქალაქო კოდექსში და რომლის მიხედვითაც ანაზღაურდება მხოლოდ ისეთი ზიანი, რომელიც წარმოადგენს ზიანის გამომწვევი მოქმედების უშუალო შედეგს.⁴⁹ გარდა აღნიშნულისა, სპეციალური კანონმდებლობაც მცდარ სამედიცინო ქმედებას განმარტავს, როგორც ექიმის მიერ განხორციელებულ ღონისძიებებს, რომლებიც ზიანის უშუალო მიზეზი გახდა.⁵⁰

შეჯამების სახით უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული მოდელის თანახმად, თუ იკვეთება უშუალო მიზეზობრიობა ალბათობის მაღალი ხარისხით, ასეთ შემთხვევაში ექიმის პასუხისმგებლობა დადგინდება და დაეკისრება ზიანის სრულად ანაზღაურება, ხოლო თუ ასეთი მიზეზობრივი კავშირი ვერ დგინდება, მაშინ, ბრალეულობის მიუხედავად, ექიმი სრულად გათავისუფლდება ზიანის ანაზღაურების პასუხისმგებლობისგან.

3.1. მიზეზობრიობის ტრადიციული თეორია

ტრადიციულად, მიზეზობრიობის შეფასებისას იყენებენ “*Conditio Sine Qua Non*” („მდგომარეობა, რომლის გარეშეც არ“) ფორმულას, რომელიც აფასებს რამდენადაა ექიმის უმოქმედობა აუცილებელი წინაპირობა ზიანის დადგომისთვის.⁵¹ თუმცა, ეს ტესტი ყოველთვის ეფექტური არ არის, რამდენადაც მისი ფარგლები საკმაოდ ფართოა და მისი დაკმაყოფილებისთვის უნდა დადგინდეს, რომ ექიმის უმოქმედობამ პირდაპირ გამოიწვია ზიანი, უშუ-

⁴⁵ გელაშვილი ი., დაკარგული შანსის თეორიის მნიშვნელობა სამედიცინო დავებში, მართლმსაჯულება და კანონი, № 4, (80), 2023, 49.

⁴⁶ მახათაძე შ., მიზეზობრივი კავშირის სტანდარტი ექიმის უმოქმედობით პაციენტისთვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას, სამედიცინო სამართლისა და მეწიერების ჟურნალი, № 1/2022, 46.

⁴⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 22 იანვრის განჩინება საქმეზე №ას-1102-1038-2015.

⁴⁸ გელაშვილი ი., დაკარგული შანსის თეორიის მნიშვნელობა სამედიცინო დავებში, მართლმსაჯულება და კანონი, № 4, (80), 2023, 60.

⁴⁹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, პარლამენტის უწყებანი, 31, 24/07/1997, მუხლი 412.

⁵⁰ საქართველოს კანონი ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ, პარლამენტის უწყებანი, 47-48, 31/12/1997, მუხლი 3, „ო“ ქვეპუნქტი.

⁵¹ რუსიაშვილი გ., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, ვალდებულებითი სამართლის ზოგადი ნაწილი, 2019, მუხლი 412, ველი 3.

ალო კავშირის დადგენა კი საკმაოდ რთულია.⁵² აღნიშნული გამოიყენება გერმანიაში, რომლის ანალოგს საერთო სამართლის ქვეყნებში ე.წ. “but for” ტესტი, წარმოადგენს, რამდენადაც ორივე მათგანი აფასებს რამდენად იყო მოპასუხის ბრალეული ქმედება (უმოქმედობა) აუცილებელი პირობა ზიანის დადგომისათვის.⁵³

But for ტესტის კლასიკურ მაგალითია სასამართლოს შეფასება საქმეზე *Barnett v Chelsea & Kensington Hospital Management Committee*, რომლის ფარგლებშიც სასამართლომ იმსჯელა, რომ მართალია, სამედიცინო მომსახურების მიმწოდებლების მხრიდან გამოვლინდა გაუფრთხილებლობა, რადგანაც პაციენტებს არ ჩაუტარდათ სათანადო გამოკვლევები, მაგრამ საავადმყოფოს მიერ პაციენტების მიღების მომენტიდან მათი მონამვლის ხარისხი იმდენად მაღალი იყო, რომ გამოკვლევების დროულად ჩატარების შემთხვევაშიც კი ფატალური შედეგი ვერ იქნებოდა თავიდან აცილებული.⁵⁴ But for ტესტის მიხედვით, რომ არა სამედიცინო მომსახურების მიმწოდებლის გაუფრთხილებლობა, საზიანო შედეგი მაინც დადგებოდა, შესაბამისად პასუხისმგებლობა არ დადგა.

ანგლოამერიკულ სამართალში გამოიყენება „უფრო მოსალოდნელია ვიდრე არა“ სტანდარტი, რომელიც 1971 წელს ოჰაიოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებას უკავშირდება საქმეზე *Cooper v. Sisters of Charity of Cincinnati, Inc.* და შეეხება გადარჩენის შანსის ალბათობის განსაზღვრას.⁵⁵ მაშინ, როდესაც არ საჭიროებდა მტკიცებას, რომ საავადმყოფოს სამედიცინო პერსონალს ჰქონდა პაციენტის მკურნალობის მოვალეობა და აღნიშნული ბრალეულად არ განახორციელეს, სასამართლოსთვის გადაწყვეტილების მისაღებად მთავარი ინდიკატორი იყო გარდაცვალების ზუსტი მიზეზის კავშირი განხორციელებულ ბრალეულ ქმედებასთან.⁵⁶ სასამართლო დაეყრდნო საქმეში წარმოდგენილ საექსპერტო დასკვნას, რომელიც მიუთითებდა, რომ სათანადო და დროული სამედიცინო ინტერვენციის შემთხვევაშიც კი გადარჩენის შანსის მხოლოდ 50%-იანი ალბათობა არსებობდა.⁵⁷ იქიდან გამომდინარე, რომ სწორი სამედიცინო ჩარევის პირობებშიც კი პაციენტის გადარჩენის შანსი მხოლოდ სავარაუდო იყო და არ დგინდებოდა 50%-ზე მეტი ალბათობა, სასამართლომ სამედიცინო დაწესებულების და მისი პერსონალის პასუხისმგებლობა არ დაადგინა.⁵⁸

აღნიშნული გადაწყვეტილება საინტერესოა იმ თვალსაზრისით, რომ სასამართლომ იმსჯელა პაციენტის გადარჩენის შანსებზე და თუმცა აღნიშნული გადაწყვეტილება შორს დგას დაკარგული შანსების თეორიისგან, თუ დადგინდებოდა 50%-ზე მეტი ალბათობა გადარჩენისა, აღნიშნული გახდებოდა პასუხისმგებლობის განმსაზღვრელი.⁵⁹

მიზეზობრიობის შეფასების ზემოაღნიშნული მიდგომის გამოყენებისას კრიტიკულ საკითხს წარმოადგენს ის ფაქტორი, რომ შესაძლოა იკვეთებოდეს ექიმის აშკარა უხეში გაუფრთხილებლობა, რომელიც მომეტებული რისკის მქონე იყო არა მხოლოდ კონკრეტული პაცი-

⁵² იქვე, ველი 4.

⁵³ Stauch, Marc S., *Medical Malpractice and Compensation in Germany*, Chicago-Kent Law Review, Vol. 86, № 3, 2011, 1152.

⁵⁴ *Barnett v Chelsea & Kensington Hospital Management Committee* [1969] 1 QB 428.

⁵⁵ გუჯაბიძე ნ., ექიმის უმოქმედობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, სამედიცინო სამართლის ფორუმზე წარდგენილი მოხსენება, ალტე უნივერსიტეტი, 23 თებერვალი 2024.

⁵⁶ *Cooper v. Sisters of Charity of Cincinnati, Inc.* (1971) 27 Ohio St. 2d 242.

⁵⁷ იქვე.

⁵⁸ იქვე.

⁵⁹ გელაშვილი ი., დაკარგული შანსის თეორიის მნიშვნელობა სამედიცინო დავებში, მართლმსაჯულება და კანონი, № 4, (80), 2023, 48 – 50.

ენტის, არამედ, ზოგადად, სამომავლო სამედიცინო ურთიერთობებისთვისაც, თუ მას არ მოჰყვება პასუხისმგებლობის შესაბამისი ზომების განსაზღვრა.⁶⁰ შედეგად მიიღება ისეთი მოცემულობა, რომ ექიმი არღვევს ზრუნვის მოვალეობას, სჩადის უხეშ გაუფრთხილებელ ქმედებას და ამის მიუხედავად არ დგება პასუხისმგებლობა. „სამედიცინო შეცდომის ხარისხობრივი გრადაცია, როდესაც ის უხეშია (მიუტევებელია), უნდა განაპირობებდეს შეცდომის დაშვების მომეტებულ პასუხისმგებლობას. თუკი ექიმს პაციენტის კეთილსაიმედო გამოსავლის 50%-ზე დაბალი პროცენტული მაჩვენებლის გამო სრულად გავათავისუფლებთ პასუხისმგებლობისგან, მაშინ ხომ არ იქნება ეს იმის მანიშნებელი, რომ ადამიანის სიცოცხლეს ან ჯანმრთელობას ფარდობით ღირებულებად ვაქცევთ?! მაშინ, როდესაც ადამიანი თანაბრად ღირებულია გამოჯანმრთელების 100%-იანი, თუ 50 და ნაკლები პროცენტული შანსის შემთხვევაში. ადამიანს უფლება აქვს გააგრძელოს სიცოცხლის თუნდაც მინიმალური შანსისთვის ბრძოლა ადეკვატური მკურნალობის მიღების გზით.“⁶¹

ზემოაღნიშნული მიდგომები ხასიათდება ძალიან რადიკალური, ხისტი დამოკიდებულებით პასუხისმგებლობისა და ზიანის ანაზღაურების მოცულობის მიმართ. პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ არ შეიძლება ადამიანის სიცოცხლის ან ჯანმრთელობისთვის მიყენებული ზიანი მარტივ არითმეტიკას დაექვემდებაროს, რადგანაც უზენაეს და საყოველთაოდ აღიარებულ სიკეთებს შეეხება საქმე. გარდა აღნიშნულისა, პრობლემურია, როდესაც არ დგება სამედიცინო პერსონალის პასუხისმგებლობა უხეში გაუფრთხილებლობის შემთხვევაში. ამასთან, ზიანის ერთმნიშვნელოვნად დაკისრება ან გამორიცხვა სრული მოცულობით, ყოველგვარი ზემოქმედი ფაქტორების გათვალისწინების გარეშე, ერთი მხრივ, წარმოადგენს მომეტებულ ტვირთს, ხოლო, შესაბამისად, მეორე მხრივ, ქმნის პასუხისმგებლობისგან უსაფუძვლო გათავისუფლების საფუძველს. იმის გათვალისწინებით, რომ პასუხისმგებლობა ან სრულად დგება, ან სრულად გამოირიცხება, ეს მიდგომა ასევე ცნობილია სახელწოდებით, როგორც „ყველაფერი ან არაფერი“.⁶²

3.2. დაკარგული შანსის თეორია

აღნიშნულის საპირისპიროდ, სასამართლო პრაქტიკაში „დაკარგული შანსის თეორია“ გამოიყენება, როდესაც ექიმის ბრალი დადასტურებულია, თუმცა უტყუარად ვერ დგინდება მის ქმედებასა და პაციენტისთვის მიყენებულ ზიანს შორის მიზეზობრივი კავშირი, რადგან ზიანი შესაძლოა წარმოშობილიყო როგორც არასწორი დიაგნოზის გამო, ისე სხვა მიზეზით, მაგალითად, დაავადების დასაშვები პროგრესირების შედეგად. ასეთ დროს პრობლემა მიზეზობრივ კავშირთან ერთად ზიანის ოდენობის განსაზღვრაა.⁶³ აღნიშნული თეორია ფართოდ განმარტავს სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის, როგორც დაცული სიკეთეების მასშტაბებს და მოიაზრებს, რომ უფლება სიცოცხლეზე, მათ შორის, მოიცავს უფლებას სიცოცხლისთვის ბრძოლაზე, სიცოცხლის მცდელობას ყველანაირი საშუალებით და გზით.⁶⁴ შესაბამისად, თუ

⁶⁰ გუჯაბიძე ნ., ექიმის უმოქმედობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, სამედიცინო სამართლის ფორუმზე წარდგენილი მოხსენება, ალტე უნივერსიტეტი, 23 თებერვალი 2024.

⁶¹ იქვე.

⁶² მახათაძე შ., მიზეზობრივი კავშირის სტანდარტი ექიმის უმოქმედობით პაციენტისთვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას, სამედიცინო სამართლისა და მენეჯმენტის ჟურნალი, № 1/2022, 47.

⁶³ გელაშვილი ი., დაკარგული შანსის თეორიის მნიშვნელობა სამედიცინო დავებში, მართლმსაჯულება და კანონი, № 4, (80), 2023, 47.

⁶⁴ გუჯაბიძე ნ., ექიმის უმოქმედობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, სამედიცინო სამართლის ფორუმზე წარდგენილი მოხსენება, ალტე უნივერსიტეტი, 23 თებერვალი 2024.

მიზეზობრიობა ქმედებასა და ხელყოფილ შედეგს შორის რთული სამტკიცებელია, მტკიცება იმის თაობაზე რომ პაციენტმა დაკარგა გამოჯანმრთელების ან/და გადარჩენის შანსი, უფრო მარტივდება, ანუ შანსის ზიანად კვალიფიკაცია ამარტივებს მტკიცების ტვირთს, ამასთან, შანსი შესაძლებელია მოაზრებულ იქნას ზიანად იმ შემთხვევაში, თუ დაკარგული შანსი რეალური და კონკრეტულია.⁶⁵ გარდა აღნიშნულისა, დაკარგული შანსის თეორია მნიშვნელოვანია იმიტაც, რომ ანაზღაურებას ითვალისწინებს დაკარგული შანსის პროპორციულად, ანუ ნაწილობრივ და არა სრულყოფილად,⁶⁶ კერძოდ, “Condition sine qua non თეორიისგან განსხვავებით, როცა მიზეზობრივი კავშირის დადასტურების შედეგად ზიანი სრულად ექვემდებარება ანაზღაურებას, დაკარგული შანსის დოქტრინის მიხედვით ზიანის კომპენსაცია უნდა მოხდეს გაშვებული შანსის პროპორციულად და როგორც წესი, ნაწილობრივ.”⁶⁷

დაკარგულ შანსებზე მსჯელობის სტანდარტის აშშ-ს სასამართლოს მიერ შემოღება უკავშირდება ვაშინგტონის უზენაესი სასამართლოს 1983 წელს მიღებულ გადაწყვეტილებას საქმეზე *Herskovits v. Group Health Cooperative of Puget Sound*, რომელზეც სასამართლომ გადაუხვია მიზეზობრიობის სტანდარტული პრინციპიდან და შეაფასა პაციენტის გამოჯანმრთელების შანსების შემცირება, რომელიც გამოწვეული იყო სამედიცინო პერსონალის გაუფრთხილებლობით.⁶⁸ აღნიშნული საქმის ფაქტობრივი გარემოებების თანახმად, პაციენტს ჰქონდა ფილტვის კიბო, რომლის დროული დიაგნოსტიკა ვერ მოხერხდა, შედეგად, მისი გადარჩენის შანსები 39%-დან 25%-მდე შემცირდა.⁶⁹ სტანდარტული მიდგომის ფარგლებში, რომელიც, მაგალითად, ზემოთ განხილულ კუპერის საქმეში იქნა გამოყენებული, აღნიშნული შემთხვევაც გამორიცხავდა ექიმების პასუხისმგებლობას, რამდენადაც მიუხედავად დიაგნოსტიკის პრობლემებისა, გადარჩენის შანსი 50%-ზე დაბალი იყო. თუმცა ვაშინგტონის უზენაესმა სასამართლომ მიიჩნია, რომ პროცენტული მაჩვენებლის მიუხედავად, გადარჩენის შანსების შემცირებაც ზიანია, შესაბამისად სასამართლომ დაადგინა მიზეზობრივი კავშირი გაუფრთხილებლობასა და ზიანს შორის. დაკარგული შანსის დოქტრინის უფრო მკაფიო და ღირებულ იმპლემენტაციას წარმოადგენდა ოჰაიოს უზენაესი სასამართლოს 1996 წლის გადაწყვეტილება საქმეზე *Roberts v. Ohio Permanente Medical Group, Inc.*, რომელზეც სასამართლომ დაადგინა, რომ ზიანის ანაზღაურების ოდენობა უნდა გაანგარიშებულიყო გადარჩენის დაკარგული შანსის პროცენტული ოდენობის პროპორციულად, უფრო მარტივად, ზიანში გამოხატული თანხის ოდენობა უნდა გამრავლდეს დაკარგული შანსის პროცენტულ ოდენობაზე.⁷⁰

კონტინენტური ევროპის ქვეყნებიდან დაკარგული შანსის თეორია ეფექტურად გამოიყენება საფრანგეთში, რომელიც მიზეზობრივი კავშირის დადგენის შეუძლებლობის შემთხვევაშიც კი მოსარჩელის კომპენსირების შესაძლებლობას იძლევა.⁷¹ გადარჩენის შანსი მიიჩნევა

⁶⁵ გელაშვილი ი., დაკარგული შანსის თეორიის მნიშვნელობა სამედიცინო დავებში, მართლმსაჯულება და კანონი, № 4, (80), 2023, 62 – 63.

⁶⁶ მახათაძე შ., მიზეზობრივი კავშირის სტანდარტი ექიმის უმოქმედობით პაციენტისთვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას, სამედიცინო სამართლისა და მენეჯმენტის ჟურნალი, № 1/2022, 47 – 48.

⁶⁷ გელაშვილი ი., დაკარგული შანსის თეორიის მნიშვნელობა სამედიცინო დავებში, მართლმსაჯულება და კანონი, № 4, (80), 2023, 47.

⁶⁸ *Herskovits v. Group Health Cooperative of Puget Sound* (1983) 99 Wash. 2d 609.

⁶⁹ იქვე.

⁷⁰ *Roberts v. Ohio Permanente Medical Group, Inc.* (1996) 76 Ohio St. 3d 483.

⁷¹ G'Sell-Macrez, F., Medical Malpractice and Compensation in France: Part I: the French Rules of Medical Liability since the Patients' Rights Law of March 4, 2002, *Chicago-Kent Law Review*, Vol. 86, № 3, 2011, 1114.

დაცულ სიკეთედ, ხოლო ფაქტობრივი ზიანის ანაზღაურების ნაცვლად ხდება გადარჩენის შანსის წართმევის პროპორციული კომპენსაცია.⁷² საინტერესოა აღინიშნოს, რომ დაკარგული შანსის დოქტრინა არ ვრცელდება მხოლოდ სამედიცინო სამართალზე, არამედ, იგი მოიაზრებს ნებისმიერ სფეროში ზიანის ანაზღაურებას ისეთი შანსის გამო, რომელიც ვერ რეალიზდა ზიანის მიმყენებლის მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეული ქმედების შედეგად. ასე, მაგალითად, ზიანის ანაზღაურება შესაძლოა გათვალისწინებული იყოს კარიერული, შემოსავლების, გამოჯანმრთელების შანსის დაკარგვისას და სხვ.⁷³ საქართველო პრაქტიკულად არ იცნობს ამ დოქტრინას და სამედიცინო სამართლის განვითარების საჭიროებიდან გამომდინარე, აგრეთვე პაციენტების უფლებების დაცვის უკეთ ხელშესაწყობად და კომპენსაციის რაციონალური განაწილებისათვის სასურველია, თუ ქართული სასამართლო პრაქტიკაც იხელმძღვანელებს აღნიშნული თეორიით სამედიცინო (და არა მარტო) საქმეების გადაწყვეტის პროცესში.

უნდა აღინიშნოს, რომ დაკარგული შანსის თეორია უფრო სამართლიანი მიდგომაა გადაწყვეტილების მიღების დროს სხვადასხვა უპირატესობის გამო: პირველ რიგში, აღნიშნული ამარტივებს მტკიცების ტვირთს, ამასთან, სიცოცხლის უფლების ფარგლებში დაცულ სიკეთედ მოიაზრებს ასევე უფლებას სიცოცხლის შენარჩუნებისთვის ბრძოლაზე. გასათვალისწინებელია, რომ დაკარგული შანსის თეორია ერთგვარად ხელს უწყობს დაზარალებულის კომპენსირებას რადგან სრულად არ გამოორიცხავს ზიანის ანაზღაურებას, მეორე მხრივ კი, რამდენადაც მიზეზობრიობა უტყუარად არ დგინდება, ზიანის მიმყენებელსაც ანაზღაურების სრულ ტვირთს არ აკისრებს, რაც შედარებით ყველაზე რაციონალურ და სამართლიან მიდგომად უნდა ჩაითვალოს, რამდენადაც „საკითხის სამართლიანი გადაწყვეტა ნიშნავს არა მხოლოდ დაზარალებულის დაცვას, არამედ ზიანის მიმყენებლის ადეკვატურ პასუხისმგებლობასაც.“⁷⁴

ზოგჯერ სასამართლო აღარ იკვლევს მიზეზობრიობის წინაპირობებს თუ მოპასუხის ქცევამ ცალსახად გაზარდა ზიანის რისკი და პაციენტს უკეთესი შედეგის მიღების არსებითი შანსი წაართვა, განურჩევლად იმისა, თუ რა შედეგი დადგა.⁷⁵

4. მტკიცების ტვირთი

სამედიცინო დავებში მტკიცების ტვირთი, როგორც წესი, მოსარჩელის მხარესაა, რომელმაც უნდა ამტკიცოს არა მხოლოდ ზიანის დადგომის ფაქტი, არამედ ისიც, რომ ექიმი გაუფრთხილებლად მოქმედებდა და ზიანი აღნიშნულის შედეგია. გარდა ასეთ დავებზე მიზეზობრიობის დადგენის სირთულისა, პაციენტის ტვირთს ამწვავებს ისიც, რომ მას შესაბამისი პროფესიული ცოდნა, განსხვავებით სამედიცინო მომსახურების მიმწოდებლისგან, არ გააჩნია.

პრაქტიკაში არსებობს დოქტრინები, რომლებიც ამარტივებს მტკიცების ტვირთს:

ანგლოამერიკულ სამართალში არსებობს გავრცელებული დოქტრინა *Res Ipsa Loquitur*, რომელსაც მტკიცების ტვირთი გადააქვს ზიანის მიმყენებელზე და მოპასუხის გაუფრთხი-

⁷² გელაშვილი ი., დაკარგული შანსის თეორიის მნიშვნელობა სამედიცინო დავებში, მართლმსაჯულება და კანონი, № 4, (80), 2023, 54.

⁷³ გუჯაბიძე ნ., ექიმის უმოქმედობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, სამედიცინო სამართლის ფორუმზე წარდგენილი მოხსენება, ალტე უნივერსიტეტი, 23 თებერვალი 2024.

⁷⁴ გელაშვილი ი., დაკარგული შანსის თეორიის მნიშვნელობა სამედიცინო დავებში, მართლმსაჯულება და კანონი, № 4, (80), 2023, 63.

⁷⁵ *Herskovits v. Group Health Cooperative of Puget Sound* (1983) 99 Wash. 2d 609.

ლებლობა ივარაუდება, სანამ სანინალმდეგოს თავად არ დაამტკიცებს.⁷⁶ ეს დოქტრინა სამი ელემენტის კუმულაციურ არსებობას მოიაზრებს: „1. შემთხვევა ისეთი ბუნებისაა, რომ ის ჩვეულებრივ არ მოხდებოდა, ვინმეს რომ გაუფრთხილებლობით არ ემოქმედა; 2. გარემოება, რომელმაც გამოიწვია შემთხვევა, მოპასუხის კონტროლქვეშ იყო; 3. მოსარჩელეს არ მიუძღვის წვლილი შემთხვევის დადგომაში.“⁷⁷

მტკიცების ტვირთს ამარტივებს მოპასუხის ბრალეულობის პრეზუმფიცია, რომელიც საქართველოს სამართლებრივი მოწესრიგების ჭრილში ქვემოთ იქნება განხილული.

თავის მხრივ, სამედიცინო მომსახურების მიმწოდებლის მტკიცების ტვირთს საგრძნობლად ამარტივებს სამედიცინო დოკუმენტაციის დადგენილი წესით წარმოება და ჩატარებული ყველა პროცედურის სათანადო წესით დოკუმენტირება, რამდენადაც პროცედურების სათანადოდ ჩატარება შესაძლოა დადასტურდეს წარმოდგენილი დოკუმენტაციის მეშვეობით.⁷⁸ ასეთ დოკუმენტაციას მიეკუთვნება მატერიალური თუ ელექტრონული ფორმით შედგენილი სამედიცინო დოკუმენტაცია და ყველა ის წერილობითი ინფორმაცია, რომელიც პაციენტის ისტორიის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს.

შედარებითი ანალიზის ფარგლებში უნდა აღინიშნოს, რომ გერმანია აღიარებს მტკიცების ტვირთის გადატანის შემთხვევას და იცნობს მკურნალობაში უხეში შეცდომის ცნებას, რომელიც მოიაზრებს გაუმართლებელ შეცდომას და ვლინდება მკურნალობის დადგენილი წესების ცალსახა დარღვევაში და რომლის არსებობისას მტკიცების ტვირთი გადადის მოპასუხის მხარეს.⁷⁹

5. ქართული სამართლებრივი ჩარჩო და სასამართლო პრაქტიკა

საქართველოს კანონმდებლობით, ექიმისთვის პაციენტის მკურნალობის ვალდებულების წარმომშობ ნორმას ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ საქართველოს კანონი წარმოადგენს, რომელიც სამედიცინო დახმარების აღმოჩენის ვალდებულებას შეთანხმებას ან გადაუდებელ შემთხვევას უკავშირებს.⁸⁰ იმავე კანონის თანახმად, „ჯანმრთელობის დაცვის პერსონალის ქმედებით ან უმოქმედობით გამოწვეული პაციენტის ფიზიკური ან ფსიქიკური მდგომარეობის გაუარესებისათვის ან სიკვდილისათვის, ან პაციენტისათვის მიყენებული მორალური ან მატერიალური ზიანისათვის პასუხისმგებლობა განისაზღვრება საქართველოს კანონმდებლობით“.⁸¹ კანონმდებლობით განსაზღვრული პასუხისმგებლობის საფუძვლებს საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი ადგენს, რომლის თანახმადაც, „სამედიცინო დაწესებულებაში მკურნალობისას (ქირურგიული ოპერაციის ან არასწორი დიაგნოზით დამდგარი შედეგი და სხვ.) პირის ჯანმრთელობისათვის მიყენებული ზიანი ანაზღაურდება საერთო საფუძვლებით.

⁷⁶ პეპანაშვილი ნ., სამედიცინო მომსახურების გამწვევის ბრალეულობის პრეზუმფიცია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში, „სამართლის ჟურნალი“, № 2, 2016, 126 – 128.

⁷⁷ Mackey W. R., Torts – Res Ipsa Loquitur in Malpractice Cases, the Superior Knowledge Factor, UC Law Journal, Vol. 9, issue 3, 1958, 322.

⁷⁸ ბიჭია მ., სამედიცინო დაწესებულების მიერ მიყენებული ზიანის ანაზღაურების სპეციფიკა: თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები, მართლმსაჯულება და კანონი № 2 (70), 2021, 91.

⁷⁹ Wienke A., Errors and Pitfalls: Briefing and Accusation of Medical Malpractice – the Second Victim, German Society of Oto-Rhino-Laryngology, Head and Neck Surgery, 2013.

⁸⁰ საქართველოს კანონი ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ, პარლამენტის უწყებანი, 47-48, 31/12/1997, 38-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი.

⁸¹ იქვე, მუხლი 103.

ზიანის მიმყენებელი თავისუფლდება პასუხისმგებლობისაგან, თუ დაამტკიცებს, რომ ზიანის დადგომაში მას ბრალი არ მიუძღვის.⁸² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1007-ე მუხლი სამედიცინო დაწესებულების მიერ მიყენებული ზიანის ანაზღაურების მომწესრიგებელ სპეციალურ ნორმას წარმოადგენს. საინტერესოა შეფასდეს ამ მუხლით დადგენილი სხვადასხვა წინაპირობა:

ა) აღნიშნული ნორმა მიუთითებს სამედიცინო დაწესებულებაში მკურნალობისას მიყენებულ ზიანზე. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა, აღნიშნული მუხლი მხოლოდ საავადმყოფოში განხორციელებულ მკურნალობას მოიაზრებს თუ საავადმყოფოს მიღმა, სამედიცინო პერსონალის მიერ განხორციელებულ ნებისმიერ ქმედებას თუ უმოქმედობას? სასამართლო პრაქტიკიდან ირკვევა, რომ ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის დაკმაყოფილება არ არის შემოფარგლული მხოლოდ სამედიცინო დაწესებულებაში მკურნალობის დროს მიყენებული ზიანის ანაზღაურებით, თუმცა არასწორი ინტერპრეტაციის თავიდან აცილების მიზნით, ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ სასურველია თუ შეიცვლება ჩანაწერი და „მკურნალობის“ ნაცვლად მიეთითება „სამედიცინო დახმარების“ განევის თაობაზე, რომელიც აღმოფხვრის აღნიშნულ ხარვეზს, ნორმას გააფართოვებს ზოგადად სამედიცინო დახმარების გამწევ სუბიექტებზე აქცენტირებით, მომსახურების განევის ადგილის მიუხედავად და მოხსნის ფრჩხილებში მითითებული არაამომწურავი ჩამონათვალის საჭიროებასაც.⁸³

ბ) სამოქალაქო კოდექსის 1007-ე მუხლი საინტერესოა, აგრეთვე, მტკიცების ტვირთის გაანალიზების თვალსაზრისით, რამდენადაც აღნიშნული ნორმა ადგენს სამედიცინო მომსახურების გამწევის ბრალეულობის პრეზუმფციას,⁸⁴ რამდენადაც მიუთითებს, რომ პასუხისმგებლობა არ დადგება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ზიანის მიმყენებელი დაამტკიცებს, რომ ზიანის დადგომაში ბრალი არ მიუძღვის.⁸⁵ ამ მხრივ საინტერესოა, რომ ნორმის ერთი და იმავე შემადგენლობის პირობებში სასამართლო პრაქტიკა საკმაოდ არაერთგვაროვნად ჩამოყალიბდა. სასამართლო მეტწილად არ იზიარებდა სამედიცინო მომსახურების გამწევის ბრალეულობის პრეზუმფციას და მტკიცების ტვირთი დაზარალებული მხარისკენ იყო შებრუნებული, თუმცა, ამ მხრივ, ბოლო წლებში ცვლილებები შეიმჩნევა. მაგალითად, 2010 წლის გადაწყვეტილებაში საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ ბრალეულობის პრეზუმფციასთან დაკავშირებით მიუთითა: „პაციენტსა და ექიმს შორის წარმოშობილი ურთიერთობის სპეციფიკიდან გამომდინარე, ექიმი პასუხისმგებელია მხოლოდ მცდარ სამედიცინო მოქმედებაზე და მისი საქმიანობის მიმართ ბრალეულობის ვარაუდი (პრეზუმფცია) არ მოქმედებს.“⁸⁶ უზენაესმა სასამართლომ უახლესი პრაქტიკით იმსჯელა პრეზუმფციის დანიშნულებასა და სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით⁸⁷ განსაზღვრულ მტკიცების ტვირთის განაწილების ურთიერ-

⁸² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, პარლამენტის უწყებანი, 31, 24/07/1997, მუხლი 1007.

⁸³ ბიჭია მ., სამედიცინო დაწესებულების მიერ მიყენებული ზიანის ანაზღაურების სპეციფიკა: თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები, მართლმსაჯულება და კანონი № 2 (70), 2021, 88 – 89.

⁸⁴ პეპანაშვილი ნ., სამედიცინო მომსახურების გამწევის ბრალეულობის პრეზუმფცია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში, „სამართლის ჟურნალი“ № 2, 2016, 126 – 128.

⁸⁵ თუმცა აღნიშნული არ გამოირიცხავს დაზარალებულის შესაძლებლობას, წარადგინოს მტკიცებულებები სამედიცინო დაწესებულების ბრალეულობის დასადასტურებლად. იხ., ბიჭია მ., სამედიცინო დაწესებულების მიერ მიყენებული ზიანის ანაზღაურების სპეციფიკა: თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები, მართლმსაჯულება და კანონი № 2 (70), 2021, 91.

⁸⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2010 წლის 25 მაისის განჩინება საქმეზე № ას-1268-1526-09

⁸⁷ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, პარლამენტის უწყებანი, 47-48, 31/12/1997, 102-ე მუხლის 1-ლი ნაწილი.

თმომართებაზე⁸⁸ და აღნიშნა: „პრეზუმფციის დანიშნულება სამართალში იმის წინასწარ განსაზღვრას ემსახურება თუ სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილე, რომელი მხარისათვის უფრო ადვილი იქნება ობიექტურად დაამტკიცოს ესა თუ ის ფაქტი. პრეზუმფციის დაშვებით, კანონმდებელი, სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეს, იცავს მტკიცების გადაულახავი ტვირთის დაკისრებისაგან და ამ მიზნით, აწესებს მტკიცების სტანდარტს. შესაბამისად, პრეზუმირდება, რომ პაციენტის ჯანმრთელობას ზიანი სამედიცინო დაწესებულების ბრალით მიადგა და საწინააღმდეგოს დადასტურება სამედიცინო დაწესებულების მტკიცების ტვირთია. [...] შესაბამისად, მოპასუხის ბრალი ივარაუდება, მანამ, სანამ მოპასუხე, საწინააღმდეგოს არ დაამტკიცებს.“^{89/90} ლიტერატურაში გამოთქმულია რეკომენდაცია, რომ შესაძლოა გამართლებული იყოს ბრალეულობის პრეზუმფციის დამატება სამოქალაქო კოდექსის 992-ე მუხლში და მისი განმტკიცება დელიქტის მომწესრიგებელი ზოგადი ნორმის დისპოზიციაში.⁹¹

გ) ასევე უნდა შეფასდეს, მოიაზრება თუ არა ნორმის დისპოზიციაში უმოქმედობის შემთხვევა? ამ თვალსაზრისით უნდა ითქვას, რომ ნორმას აქვს ზოგადი ხასიათი და ვრცელდება მკურნალობის შემთხვევაზე, გარდა აღნიშნულისა, მიყენებული ზიანის სახეების ჩამონათვალი არ მიუთითებს კონკრეტულად მოქმედებით თუ უმოქმედობით მიყენებული ზიანის სახეებზე და არც ამომწურავია, ამდენად, სამოქალაქო კოდექსის 1007-ე მუხლი ვრცელდება უმოქმედობით გამოწვეულ ზიანზე.⁹²

აღნიშნული ნორმა, თავის მხრივ, მიუთითებს დელიქტის ზოგად შემადგენლობაზე,⁹³ მაშასადამე მართლსაწინააღმდეგო, განზრახი ან გაუფრთხილებელი მოქმედებით მიყენებული ზიანის ანაზღაურების ვალდებულების წარმოშობაზე.⁹⁴ საჭიროა შეფასდეს ზიანის ანაზღაურების წინაპირობები ერთნაირია მოქმედებით და უმოქმედობით მიყენებული ზიანის დროს, თუ არსებობს განსხვავებები.⁹⁵

უნდა აღინიშნოს, რომ უმოქმედობის განმარტება საქართველოს კანონმდებლობაში არ მოიძებნება. რაც შეეხება სამედიცინო შეცდომას, ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ საქართველოს კანონი მცდარ სამედიცინო ქმედებას განმარტავს, როგორც „ექიმის მიერ უნებლიედ პაციენტის მდგომარეობისათვის შეუსაბამო სადიაგნოზო და/ან სამკურნალო ღონისძიებების ჩატარებას, რაც მიყენებული ზიანის უშუალო“⁹⁶ მიზეზი გახდა.“⁹⁷ საგულისხმოა, რომ აღნიშ-

⁸⁸ *პეპანაშვილი ნ.*, სამედიცინო დაწესებულების მიერ მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი, 2016, 160-161.

⁸⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 17 ნოემბრის განჩინება საქმეზე №ას-1169-2022.

⁹⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2024 წლის 19 ივნისის განჩინება საქმეზე №ას-45-2024.

⁹¹ *პეპანაშვილი ნ.*, სამედიცინო მომსახურების გამწვევის ბრალეულობის პრეზუმფცია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში, „სამართლის ჟურნალი“ № 2, 2016, 129.

⁹² *გუჯაბიძე ნ.*, ექიმის უმოქმედობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, სამედიცინო სამართლის ფორუმზე წარდგენილი მოხსენება, ალტე უნივერსიტეტი, 23 თებერვალი 2024.

⁹³ *Bichia M.*, Peculiarities of Medical Torts in Georgian Judicial Practice, South Caucasus Law Journal, 09/2018 – 2019, 231.

⁹⁴ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, პარლამენტის უწყებანი, 31, 24/07/1997, მუხლი 992.

⁹⁵ *მახათაძე შ.*, მიზეზობრივი კავშირის სტანდარტი ექიმის უმოქმედობით პაციენტისათვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას, სამედიცინო სამართლისა და მენეჯმენტის ჟურნალი, № 1/2022, 36.

⁹⁶ სპეციალური ნორმა ადგენს უშუალო მიზეზობრიობას და მიუთითებს რომ ზიანის უშუალო მიზეზი უნდა იყოს სამედიცინო შეცდომა. იხ., *გელაშვილი ი.*, დაკარგული შანსის თეორიის მნიშვნელობა სამედიცინო დავებში, მართლმსაჯულება და კანონი, № 4, (80), 2023, 60.

⁹⁷ საქართველოს კანონი „ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ“, პარლამენტის უწყებანი, 47-48, 31/12/1997, მუხლი 3, „ო“ ქვეპუნქტი.

ნული ნორმა პირდაპირ არ ითვალისწინებს უმოქმედობაზე მითითებას, აღნიშნული მხოლოდ ნაგულისხმევია, ამიტომაც მეტი სიცხადისთვის სასურველია, ნორმა განივრცოს და გაჩნდეს მკაფიო ჩანაწერი უმოქმედობის შესახებაც.⁹⁸

პაციენტი უფლებამოსილია „მიმართოს სასამართლოს და მოითხოვოს კომპენსაცია ქონებრივი ან არაქონებრივი ზიანისთვის, რომლებიც გამოწვეულია მცდარი სამედიცინო ქმედებით.“⁹⁹

საიმისოდ, რომ ანაზღაურდეს ექიმის უმოქმედობით მიყენებული ზიანი, აუცილებელია საქმის გარემოებებიდან იკვეთებოდეს შემდეგი წინაპირობების კუმულაციური ერთობლიობა: „1) ექიმს უნდა ჰქონდეს მკურნალობის ვალდებულება; 2) მოვალეობა უნდა იყოს დარღვეული (მართლწინააღმდეგობა); 3) მოვალეობის დარღვევას უნდა მოჰყვეს შედეგი (ზიანი); 4) რომელიც თავიდან იქნებოდა აცილებული თუ ექიმი იმოქმედებდა (უმოქმედობის მიზეზობრივი კავშირი); 5) და იმავდროულად, სამედიცინო პერსონალს შეეძლო შეუფერხებლად ემოქმედა და შეესრულებინა საკუთარი ვალდებულება (ბრალის გამომრიცხველი გარემოების არარსებობა).“¹⁰⁰

მკურნალობის ვალდებულება

როგორც აღინიშნა, საქართველოს კანონმდებლობის მიხედვით ექიმს მკურნალობის ვალდებულება წარმოეშობა იმ შემთხვევაში, თუ არსებობს ხელშეკრულება, გამოხატულია სიცოცხლისთვის საშიში ან ისეთი მდგომარეობა, რომელიც გადაუდებელ დახმარებას საჭიროებს, ხოლო ექიმს ასეთი დახმარების აღმოჩენაზე უარის თქმის უფლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში აქვს, თუ დარწმუნდება, რომ პაციენტს სამედიცინო დახმარება უწყვეტად მიენოდება, თუ პაციენტი აღარ საჭიროებს გადაუდებელ დახმარებას ან თუ თავად ექიმის სიცოცხლე დგება რისკის ქვეშ.¹⁰¹

ბრალი

ზიანის ანაზღაურებისთვის აუცილებელია დადგინდეს, რომ ზიანი დადგა მომსახურების გამწვევის ბრალეული ქმედების ან უმოქმედობის შედეგად. უნდა აღინიშნოს, რომ პაციენტისთვის ზიანის განზრახ მიყენება არ წარმოადგენს გავრცელებულ შემთხვევას და ამ მხრივ, უნდა შეფასდეს გაუფრთხილებლობა, რომელიც შესაძლოა ექიმის მიერ გამოვლინდეს შინაგანი ან გარეგანი გულისხმიერების მოთხოვნების დარღვევით.¹⁰²

ზიანი

ზიანი ანაზღაურებას ექვემდებარება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სამედიცინო პერსონალის მართლსაწინააღმდეგო ქმედებას, კერძოდ, სამედიცინო შეცდომას, რომელიც გამოვ-

⁹⁸ გუჯაბიძე ნ., ექიმის უმოქმედობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, სამედიცინო სამართლის ფორუმზე წარდგენილი მოხსენება, ალტე უნივერსიტეტი, 23 თებერვალი 2024.

⁹⁹ საქართველოს კანონი პაციენტის უფლებების შესახებ, სსმ, 19, 25/05/2000, მუხლი 10.

¹⁰⁰ მახათაძე შ., მიზეზობრივი კავშირის სტანდარტი ექიმის უმოქმედობით პაციენტისათვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას, სამედიცინო სამართლისა და მენეჯმენტის ჟურნალი, № 1/2022, 36.

¹⁰¹ იქვე, 38.

¹⁰² კვანტალიანი ნ., რუსიაშვილი გ., ექიმის სამოქალაქო სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ზოგადი სისტემატიკა და ექიმის ბრალის მნიშვნელობა, „შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი“, 1/2022, 10.

ლინდა უმოქმედობაში, მოჰყვა პაციენტის მდგომარეობის გაუარესება ან რაიმე კონკრეტული ზიანი,¹⁰³ რომელიც უნდა იყოს ვალდებულების დარღვევის პირდაპირი შედეგი.¹⁰⁴

მიზეზობრივი კავშირი

ქართული სამართლისთვის დამახასიათებელია ადეკვატური მიზეზობრიობის თეორია, რომლის საკანონმდებლო სტანდარტიც საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 412-ე მუხლშია განმტკიცებული, რომლის თანახმადაც „ანაზღაურებას ექვემდებარება მხოლოდ ის ზიანი, რომელიც მოვალისათვის წინასწარ იყო სავარაუდო და წარმოადგენს ზიანის გამომწვევი მოქმედების უშუალო შედეგს“¹⁰⁵ და რომელიც შემდეგნაირადაა განმარტებული ქართული სამართლო პრაქტიკით: „ადეკვატური მიზეზობრიობის თეორიის თანახმად, შედეგის მიზეზად ერთი პირობაც საკმარისია, თუ ის ქმნის შედეგის დადგომის ობიექტურ შესაძლებლობას, ანუ მიზეზობრივი კავშირის დადგენისას გადამწყვეტი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს მოვლენებს შორის ობიექტური კავშირის არსებობას და იმას, რომ მიზეზსა და შედეგს მნიშვნელობა აქვს მხოლოდ კონკრეტულ შემთხვევაში. პირის მართლსაწინააღმდეგო ქმედება მხოლოდ მაშინაა ზიანის მიზეზი, როცა ის უშუალოდაა დაკავშირებული დამდგარ ზიანთან.“¹⁰⁶ ამ თეორიის პრაქტიკაში გამოყენება მოიაზრებს იმის შემოწმებას, რამდენად შეძლებდა ექიმი ამ ზიანის თავიდან აცილებას სწორი სამედიცინო ქმედების შემთხვევაში.

მიზეზობრივი კავშირის დასაბუთება, რომელიც დელიქტის უმთავრეს ელემენტია, საქართველოს სასამართლო პრაქტიკით დაზარალებულის მტკიცების ტვირთს წარმოადგენს.¹⁰⁷

პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი გარემოებები

ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის განსაზღვრისთვის ასევე საჭიროა შეფასდეს ხომ არ არსებობს ექიმის პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი გარემოებები. განარჩევენ სამოქალაქოსამართლებრივი პასუხისმგებლობისგან გათავისუფლების სუბიექტურ (ხელმყოფის ან დაზარალებულის პიროვნებასთან დაკავშირებულ) და ობიექტურ (დაუძლეველი ძალა) ფაქტორებს.¹⁰⁸ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი ითვალისწინებს დაზარალებულის ბრალს ზიანის დადგომაში, რა შემთხვევაშიც „ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება და მისი მოცულობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ უფრო მეტად რომელი მხარის ბრალით არის ზიანი გამოწვეული.“¹⁰⁹ აღნიშნულის მაგალითი შესაძლოა იყოს, როდესაც პაციენტი არ იცავს დანიშნულ მკურნალობას, რასაც შედეგად მოჰყვა მისი ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესება.

¹⁰³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 26 ივლისის განჩინება საქმეზე №ას-645-2019.

¹⁰⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2011 წლის 27 ივნისის განჩინება საქმეზე №ას-260-244-11.

¹⁰⁵ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, პარლამენტის უწყებანი, 31, 24/07/1997, მუხლი 412.

¹⁰⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2021 წლის 13 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე №ას-960-2020.

¹⁰⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2018 წლის 11 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-111-111-2018.

¹⁰⁸ ბიჭია მ., სამედიცინო დანესებულების მიერ მიყენებული ზიანის ანაზღაურების სპეციფიკა: თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები, მართლმსაჯულება და კანონი № 2 (70), 2021, 94.

¹⁰⁹ მათ შორის, იგულისხმება პაციენტის უმოქმედობა, თუ მას შეეძლო თავიდან აეცილებინა ზიანი შესაბამისი მოქმედებით. იხ., საქართველოს კანონი, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, პარლამენტის უწყებანი, 31, 24/07/1997, მუხლი 415.

ობიექტურ ფაქტორებს შორის უნდა გამოიყოს სამედიცინო მომსახურების გამწვანის კონტროლს მიღმა არსებული ისეთი გარემოებები, რომლებმაც მისგან დამოუკიდებლად შეუწყო ხელი ზიანის დადგომას.¹¹⁰ მაგალითად, პანდემიის გამო სამედიცინო დაწესებულებებისადმი მიმართვიანობის ზრდა, რაც, თავის მხრივ, მიმღები სამედიცინო პუნქტების გადატვირთულობასა და სამედიცინო მომსახურების მიწოდების შეფერხებას იწვევს.

საქართველოში სამედიცინო დავებზე მიმართვიანობის ნაკლებობა შეიძლება აიხსნებოდეს დაზარალებული მხარისთვის დაკისრებული გართულებული მტკიცების ტვირთით და ზიანის ანაზღაურების ოდენობის განსაზღვრის ნაწილში ხისტი პოლიტიკით.¹¹¹ სასამართლო სამართალწარმოება ისედაც ხარჯებთანაა დაკავშირებული, მით უფრო, სამედიცინო სამართლის სფეროში, როდესაც ამ სფეროს სპეციფიკიდან გამომდინარე საჭირო ხდება დამოუკიდებელი პროფესიონალების მოწვევა და გადაწყვეტილების მიღება მათი დასკვნის საფუძველზე. მნიშვნელოვანია, კანონმდებლობა და სასამართლო პრაქტიკა გადაისინჯოს იმგვარად, რომ ხელი შეუწყოს სამედიცინო დავების რაციონალურ და სამართლიან გადაწყვეტას, რათა უზრუნველყოფილი იყოს სამართლიანი სასამართლოს კონსტიტუციით აღიარებული უფლება.¹¹²

6. დასკვნა

სამედიცინო სამართალი საქართველოში ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების პროცესშია, შესაბამისად, გასაკვირი სულაც არაა, რომ მას „ახასიათებს დაუშვებელი უკიდურესობები და მერყევი პერსპექტივა“.¹¹³ სამედიცინო დავებთან დაკავშირებული სასამართლო პრაქტიკის ანალიზმა აჩვენა, რომ სამართალშემფარდებელი ორგანოს მიდგომები არაერთგვაროვანია.

წინამდებარე ნაშრომში გაანალიზდა ექიმის უმოქმედობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურების მომწესრიგებელი სამართლებრივი ნორმები და სასამართლო პრაქტიკა.

სამართლებრივი ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა, რომ საქართველოში სამედიცინო დელიქტის მომწესრიგებელი საკანონმდებლო დანაწესები ხარვეზულია და საჭიროებს ცვლილებას მეტი სიცხადისა და სასამართლოს მიერ გამოყენებისათვის.

ასევე გამოვლინდა სასამართლო პრაქტიკის არათანმიმდევრულობა მტკიცების ტვირთის განსაზღვრის ნაწილში, რომელიც ისევ და ისევ სასამართლო პრაქტიკით უნდა დარეგულირდეს, რისი ტენდენციაც ბოლო პერიოდში შეიმჩნევა, თუმცა მყარი სტანდარტი დადგენილი არ არის.

რაც შეეხება მიზეზობრივი კავშირის განსაზღვრას ექიმის უმოქმედობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას, აღნიშნული წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე მწვავე პრობლემას და არა მხოლოდ საქართველოსთვის, არამედ გლობალურად. ამ გამოწვევასთან გასამკლავებლად მკაფიო გზამკვლევი არ არსებობს და სახელმწიფოს შიდა სტანდარტზეა დამოკიდებული მიდგომის არჩევა, რომელიც შედეგობრივად განსხვავდება. ამ მხრივ, საგულისხმოა აღინიშნოს, რომ არჩევანი მიზეზობრიობის გამოსაყენებელი თეორიის თაობაზე სასამართლოს პრე-

¹¹⁰ Art. 7.1.7 UNIDROIT Principles 2016.

¹¹¹ მახათაძე შ., სამედიცინო შეცდომის გამო ექიმის პასუხისმგებლობის მოწესრიგება ქართული კანონმდებლობით, სამედიცინო სამართლისა და მეწიქმენტი ჟურნალი, № 3 (6) 2024, 56 – 57.

¹¹² საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995, მუხლი 31.

¹¹³ კვანტალიანი ნ., რუსთაშვილი გ., ექიმის სამოქალაქო სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ზოგადი სისტემატიკა და ექიმის ბრალის მნიშვნელობა, „შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი“, 1/2022, 1.

როგატივა უფროა და სასურველია, თუ საქართველოს სასამართლოებიც დანერგავენ დაკარგული შანსის თეორიას პრაქტიკაში.

სამედიცინო სამართლის წიაღში წარმოშობილი პრობლემების გადაწყვეტა უმნიშვნელოვანესია იქიდან გამომდინარე, რომ როგორც ნაშრომის დასაწყისშიც აღინიშნა, ესაა დარგი, რომელიც მიმოიხილავს ისეთ ღირებულებებთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს, როგორებიცაა ადამიანის სიცოცხლე და ჯანმრთელობა. მოქალაქის უფლება ხელმისაწვდომ და ხარისხიან ჯანმრთელობის დაცვის მომსახურებაზე კონსტიტუციით განმტკიცებული ღირებულებაა.¹¹⁴ მეორე მხრივ, არც იმის უგულებელყოფა შეიძლება, თუ რამდენად უარყოფითად აისახება სამედიცინო პროფესიის მთლიანობაზე ხარვეზები სამედიცინო პასუხისმგებლობის მონესრიგების თვალსაზრისით.

საქართველოს სასამართლოში სამედიცინო დავების წარმოების მწირი პრაქტიკა მიუთითებს არა სამედიცინო შეცდომების დაბალ პროცენტულ მაჩვენებელზე, არამედ იმაზე, რომ დაზარალებული მხარეები არ მიმართავენ სასამართლოს საკუთარი დარღვეული უფლების აღსადგენად, რაც იმით შეიძლება აიხსნას, რომ კანონმდებლობა ვერ უზრუნველყოფს ადეკვატურ გარანტიებს მათს დასაცავად.¹¹⁵

მნიშვნელოვანია, სახელმწიფომ შექმნას ისეთი სამართლებრივი ჩარჩო, რომელიც პაციენტების ინტერესებს დაიცავს ჯანმრთელობის დაცვის უმაღლესი სტანდარტების განმტკიცების გზით.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995.
2. საქართველოს კანონი, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, პარლამენტის უწყებანი, 31, 24/07/1997.
3. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, პარლამენტის უწყებანი, 47-48, 31/12/1997.
4. საქართველოს კანონი ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ, პარლამენტის უწყებანი, 47-48, 31/12/1997.
5. საქართველოს კანონი პაციენტის უფლებების შესახებ, სსმ, 19, 25/05/2000.
6. ბიჭია მ., სამედიცინო სამართლის ცნება და ადგილი სამართლის სისტემაში, სამართალი და მსოფლიო, ტომი 9, № 28, 2023, 82.
7. ბიჭია მ., სამედიცინო დანესებულების მიერ მიყენებული ზიანის ანაზღაურების სპეციფიკა: თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები, მართლმსაჯულება და კანონი № 2 (70), 2021, 88-91, 94.
8. გელაშვილი ი., დაკარგული შანსის თეორიის მნიშვნელობა სამედიცინო დავებში, მართლმსაჯულება და კანონი, № 4, (80), 2023, 27, 47-50, 54, 60, 63.
9. გუჯაბიძე ნ., ექიმის უმოქმედობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, სამედიცინო სამართლის ფორუმზე წარდგენილი მოხსენება, ალტე უნივერსიტეტი, 23 თებერვალი 2024.
10. კვანტალიანი ნ., რუსიაშვილი გ., ექიმის სამოქალაქო სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ზოგადი სისტემატიკა და ექიმის ბრალის მნიშვნელობა, „შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი“, 1/2022, 1, 8-10.
11. კროპკოლერი ი., გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, დარჯანია თ., ჭეჭელაშვილი ზ. (მთარგმნელები), ჩაჩანიძე ე., დარჯანია თ., თოთლაძე ლ. (რედ), მე-13 გამოცემა, თბილისი, 2014, § 823, ველი 21.

¹¹⁴ საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995, მუხლი 28.

¹¹⁵ მახათაძე შ., სამედიცინო შეცდომის გამო ექიმის პასუხისმგებლობის მონესრიგება ქართული კანონმდებლობით, სამედიცინო სამართლისა და მენეჯმენტის ჟურნალი, № 3 (6) 2024, 56-57.

12. მახათაძე შ., სამედიცინო შეცდომის გამო ექიმის პასუხისმგებლობის მოწესრიგება ქართული კანონმდებლობით, სამედიცინო სამართლისა და მენეჯმენტის ჟურნალი, № 3 (6) 2024, 48, 56 -58.
13. მახათაძე შ., მიზეზობრივი კავშირის სტანდარტი ექიმის უმოქმედობით პაციენტისათვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისას, სამედიცინო სამართლისა და მენეჯმენტის ჟურნალი, № 1/2022, 36, 38, 41, 42, 45- 48.
14. პეპანაშვილი ნ., სამედიცინო მომსახურების გამწვევის ბრალეულობის პრეზუმფცია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში, „სამართლის ჟურნალი“ №2, 2016, 121-122, 126 – 129.
15. პეპანაშვილი ნ., სამედიცინო დანესებულების მიერ მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი, 2016, 160-161.
16. რუსიაშვილი გ., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, ვალდებულებითი სამართლის ზოგადი ნაწილი, 2019, მუხლი 412, ველი 3.
17. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2024 წლის 19 ივნისის განჩინება საქმეზე №ას-45-2024.
18. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 17 ნოემბრის განჩინება საქმეზე №ას-1169-2022.
19. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2021 წლის 13 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე №ას-960-2020.
20. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 26 ივლისის განჩინება საქმეზე №ას-645-2019.
21. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2018 წლის 11 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-111-111-2018.
22. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2017 წლის 24 თებერვლის განჩინება საქმეზე №ას-1206-1166-2016.
23. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 22 იანვრის განჩინება საქმეზე №ას-1102-1038-2015
24. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2011 წლის 27 ივნისის განჩინება საქმეზე №ას-260-244-11.
25. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2010 წლის 25 მაისის განჩინება საქმეზე №ას-1268-1526-09.
26. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2016.
27. German Civil Code (BGB), 10/08/2021.
28. Bichia M., Peculiarities of Medical Torts in Georgian Judicial Practice, South Caucasus Law Journal, 09/2018 – 2019, 226, 227, 231.
29. Davies C. E., Shaul R.Z., Physicians' Legal Duty of Care and Legal Right to Refuse to Work During Pandemics, Canadian Medical Association Journal (CMAJ), Vol. 182, № 3, 2010, 320–321.
30. Fletcher M. T., Standard of Care in Legal Malpractice, Indiana Law Journal 43, №3, 1968, 773.
31. G'Sell-Macrez, F., Medical Malpractice and Compensation in France: Part I: the French Rules of Medical Liability since the Patients' Rights Law of March 4, 2002, Chicago-Kent Law Review, Vol. 86, № 3, 2011, 1114.
32. Hayward R., Asch S. M., Hogan M. M., Hofer T. P., Kerr E.A., Sins of Omission: Getting too Little medical Care May be the Greatest Threat to Patient Safety, Jourbal of General Internal Medicine, Vol. 20, № 1, 2005, 35.
33. Heywood R., Systemic Negligence and NHS Hospitals: An Underutilized Argument, *King's Law Journal*, 2021, 3.
34. Kadner Graziano T., Loss of a Chance in European Private Law – “All or nothing” or partial liability in cases of uncertain causation, In: Causation in Law. Lubos Tichy (Ed.). Prague: Univerzita Carlova, 2007, 141.

35. Kass J., Rose R. V., Medical Malpractice Reform: Historical Approaches, Alternative Models, and Communication and Resolution Programs, *AMA Journal of Ethics*, Vol. 18, № 3, 299.
36. Liddell K., Skopek J. M., Gallez I., Fritz Z., Differentiating Negligent Standards of Care in Diagnosis, *Medical Law Review*, 2022, Vol. 30, №1, 34.
37. Mackey W. R., Torts – Res Ipsa Loquitur in Malpractice Cases, the Superior Knowledge Factor, *UC Law Journal*, Vol. 9, issue 3, 1958, 322.
38. Merry A., McCall Smith A., *Errors, Medicine and the Law*, Cambridge University Press, UK, 2001, 176-177.
39. Misic Radanovic N., Vukusic I., Causation in Medical Malpractice, *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series 4*, 2020, 778.
40. Stauch M., Wheat K., *Text, Cases and Materials on Medical Law and Ethics*, fourth edition, Routledge, USA and Canada, 2012, 22.
41. Stauch, Marc S., Medical Malpractice and Compensation in Germany, *Chicago-Kent Law Review*, Vol. 86, № 3, 2011, 1152.
42. Seidelson D. E., Medical Malpractice Cases and the Reluctant Expert, *Catholic University Law Review*, Vol. 16, issue 2, 1966, 158-160.
43. Suri S., Action, Affiliation, and a Duty of Care: Physicians' Duty of Care in Nontraditional Settings, *Fordham Law Review*, Vol. 89, № 2, 2020, 307.
44. Todorovski N., Medical Law and Health Law – Is it the Same?, *Medical Law and Ethics Journal*, Vol. 18, №2, 2018, 34
45. Wienke A., *Errors and Pitfalls: Briefing and Accusation of Medical Malpractice – the Second Victim*, German Society of Oto-Rhino-Laryngology, Head and Neck Surgery, 2013.
46. Bolam v Friern Hospital Management Committee [1957] 1 W.L.R 582.
47. Bolitho v City and Hackney Health Authority [1998] A.C. 232.
48. Barnett v Chelsea & Kensington Hospital [1969] 1 QB 428.
49. Cooper v. Sisters of Charity of Cincinnati, Inc. (1971) 27 Ohio St. 2d 242.
50. Herskovits v. Group Health Cooperative of Puget Sound (1983) 99 Wash. 2d 609.
51. Roberts v. Ohio Permanente Medical Group, Inc. (1996) 76 Ohio St. 3d 483.
52. Montgomery v Lanarkshire Health Board [2015] UKSC 11.

გიორგი ჟირია*

დიფამაცია როგორც მიუღებელი შემოსავალი

დიფამაცია როგორც მიუღებელი შემოსავალი, საკმაოდ პრობლემური საკითხი აღმოჩნდა, რამაც მის აქტუალობას გაუსვა ხაზი. დიფამაციის მიმართულებით სასურველი იქნებოდა უფრო მეტი ქართულენოვანი ლიტერატურა ან თუნდაც სტატიები შექმნილიყო. უცხოურ კანონმდებლობასა და ანალიტიკურ მასალაზე დაყრდნობით, შეიძლება ითქვას, რომ დიფამაციასა და ცილისწამებას შორის სხვაობა დიდია. აქვე, ისიც აღსანიშნავია, რომ ამ სხვაობის გაქრობა, დიდი ალბათობით, გამოიწვია საქართველოში ცილისწამების დეკრიმინალიზაციამ, რამაც საბოლოოდ ცილისწამება და დიფამაცია ტერმინოლოგიურად გაუტოლა ერთმანეთს.

კარგი იქნებოდა გააზრებულიყო ცილისწამების, როგორც სისხლისსამართლებრივი დანაშაულის მნიშვნელობა, რისი საქართველოში დეკრიმინალიზაციით მართალია მეტად გარანტირებული გახდა სიტყვის და გამოხატვის თავისუფლების უფლება, თუმცა აღნიშნულზე დაყრდნობით ადამიანის პატივისა და ღირსების გამტეხი ინფორმაციის გავრცელების აკრძალვის დანესების უგულებელყოფა მიუღებელია.

სამეცნიერო სტატიის მიზანია დღესდღეობით აქტუალური და პრობლემური საკითხის, კერძოდ კი დიფამაციის როგორც მიუღებელი შემოსავლის ერთ-ერთი წინაპირობის ბუნების შესწავლა, ასევე პრობლემების გადაჭრის ავტორისეული გზების დასახვა.

წინამდებარე კვლევის საგანს წარმოადგენს დიფამაციის, როგორც მიუღებელი შემოსავლის სამართლებრივი ბუნების, დოქტრინისა და სასამართლოს პრაქტიკის შესწავლა.

ნაშრომის შექმნის პროცესი, ძირითადად, არის დოქტრინალური ტიპის, სადაც გამოყენებულია კრიმინოლოგიური კვლევის შემდეგი მეთოდები: დოკუმენტური; შედარებით სამართლებრივი; დესკრიფციული; ისტორიულ-სამართლებრივი და სისტემური.

საკვანძო სიტყვები: დიფამაცია, ცილისწამება, მიუღებელი შემოსავალი, პატივი, ღირსება, სამსახურებრივი რეპუტაცია.

1. შესავალი

დიფამაცია როგორც მიუღებელი შემოსავალი, საკმაოდ პრობლემური საკითხია, როგორც თეორიული ისე პრაქტიკული თვალსაზრისით. ვფიქრობ, სამეცნიერო სტატიად შერჩეული ეს თემა აქტუალურ საკითხს ეხება. როგორც ცნობილია, 21-ე საუკუნეში ტექნოლოგიურმა წინსვლამ და ინტერნეტ სივრცის განვითარებამ გაზარდა ადამიანის პატივისა და ღირსების შელახვის რისკები, ზოგჯერ სიტყვისა და გამოხატვის უფლებაზე აპელირებით ადამიანის პატივსა და ღირსებას მნიშვნელოვანი ზიანი ადგება, რაც ხშირად შემოსავლის მიუღებლობით სრულდება. საქართველოში, სადაც ამ მიმართულებით, ერთი მხრივ, ნაშრომები არც

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი, საგანმანათლებლო ორგანიზაცია „ცოდნის მაძიებლები“ მოწვეული ლექტორი, საქართველოს სტუდენტური პარლამენტის მოწვეული ლექტორი.

ისე უხვად არის, მეორე მხრივ კი, საკმაოდ ბევრ დავას ვხვდებით სასამართლო პრაქტიკაში, საჭიროა საფუძვლიანად დამუშავდეს დიფამაციის, როგორც მიუღებელი შემოსავლის საკითხი. ასევე ტერმინოლოგიური თვალსაზრისით, მას შემდეგ რაც ცილისწამების დეკრიმინალიზაცია განხორციელდა ფაქტიურად ზღვარი აღარაა გავლებული დიფამაციასა და ცილისწამებას შორის, განსხვავებით საფრანგეთისა და გერმანიისაგან. ამიტომაც ამ თემის გარშემო ყოველთვის არსებობს კითხვები რაც მის აქტუალურობაზე მეტყველებს.

ადამიანის პატივისა და ღირსების უფლების დარღვევის დროს ჩნდება კითხვები: რა არის დიფამაცია? რა განსხვავებაა დიფამაციასა და ცილისწამებას შორის? რით შეიძლება იყოს განპირობებული პატივისა და ღირსების შელახვა? არსებობს თუ არა ისეთი ანგარიშგასწავნი სამართლებრივი სიკეთე რომელიც გადანონის ადამიანის პატივსა და ღირსებას? რამდენად შეიძლება იყოს დიფამაცია მიუღებელი შემოსავლის ერთ-ერთი წინაპირობა? დიფამაციის დროს არსებობს თუ არა თანასწორი მიდგომა საჯარო და კერძო პირების მიმართ? როგორია დიფამაციად კვალიფიკაციის კრიტერიუმები? როგორია უცხოური პრაქტიკა დიფამაციის მიმართ? რა დამოკიდებულება აქვს ქართულ სასამართლო პრაქტიკას დიფამაციაზე? ნაშრომში წინამდებარე კითხვებზე პასუხის გაცემა ნაცადია უცხოური და მცირე რაოდენობით არსებული ქართული ლიტერატურის დამუშავების გზით, ასევე უხვი ადგილობრივი და საერთაშორისო სასამართლო პრაქტიკის სისტემური დამუშავების გზით.

სამეცნიერო სტატიის მიზანია დღესდღეობით აქტუალური და პრობლემური საკითხის, კერძოდ კი დიფამაციის როგორც მიუღებელი შემოსავლის ერთ-ერთი წინაპირობის ბუნების შესწავლა, ასევე პრობლემების გადაჭრის ავტორისეული გზების დასახვა.

წინამდებარე კვლევის საგანს წარმოადგენს დიფამაციის, როგორც მიუღებელი შემოსავლის სამართლებრივი ბუნების, დოქტრინისა და სასამართლოს პრაქტიკის შესწავლა.

ნაშრომის შექმნის პროცესი, ძირითადად, არის დოქტრინალური ტიპის, სადაც გამოყენებულია კრიმინოლოგიური კვლევის შემდეგი მეთოდები: **დოკუმენტური** – სპეციალური კანონმდებლობის, ლიტერატურის და ანალიტიკური მასალის დამუშავებისას; **შედარებით-სამართლებრივი** – განსხვავებული სამართლებრივი სისტემებისა და ინსტიტუციების ურთიერთმიმართებისას; **დესკრიფციული** – დიფამაციის როგორც მიუღებელი შემოსავლის სამართლებრივი მექანიზმების დახასიათებისას; **ისტორიულ-სამართლებრივი** – სამართლებრივი წესების და ნორმების განვითარების ეტაპების დამუშავებისას; **სისტემური** – სასამართლო პრაქტიკის და ნორმის თეორიული პრინციპების დამუშავებისას.

აღსანიშნავია, რომ თემის წერისას გამოყენებულია სავსე კვლევის ტიპიც, კერძოდ კი ინტერვიუს ჩატარების პროცესში.

სტრუქტურული თვალსაზრისით, ნაშრომი შედგება ხუთი ძირითადი დანაყოფისაგან და ქვედანაყოფებისაგან. პირველ დანაყოფში მოცემულია შესავალი, მეორეში მკითხველი გაეცნობა დიფამაციის ადგილს სამართლის სისტემაში; მესამეში პატივისა და ღირსების შემლახავი ცნობების გამოქვეყნების მიმართ არსებულ უცხოურ პრაქტიკას; მეოთხეში – სახელისგამტეხი ცნობების გაჟღერებით დამდგარი ზიანის სახეებსა და მისგან დაცვის საშუალებებს; მეხუთეში – დიფამაციის ადგილს სოციალურ მედიაში. სტატიის ბოლოს წარმოდგენილია დასკვნა და გამოყენებული ლიტერატურა.

2. დიფამაციის ადგილი სამართლის სისტემაში

2.1. დიფამაციის ტერმინოლოგიური მნიშვნელობა ანტიკურობიდან დღემდე

ტერმინი ცილისწამება ლათინური “diffamare”-დან, ანუ „ჭორების გავრცელებიდან/სახელის გატეხვიდან“ მომდინარეობს.¹ დღეისობით ტერმინი დიფამაცია, ჩვეულებრივ გამოიყენება ცილისწამების აღსაწერად. ეს შეიძლება მოხდეს ლანძღვა-გინების გამოყენებით ან სხვადასხვა ინსინუაციებით. ცილისწამების მეთოდები შეიძლება იყოს როგორც ფიზიკური, ასევე ფსიქოლოგიური ხასიათისა და ყოველთვის მიზნად ისახავს დაზარალებული ადამიანის გაჩუმებას ან თუნდაც განადგურებას (სოციალურ-პოლიტიკური თვალსაზრისით). ყველასათვის ცნობილი ტერმინი „ადამიანის ბულინგი“, ვლინდება და ხასიათდება საჯარო ცილისწამებით.²

ცილისწამებას დიდი ადგილი ეკავა ბერძნულ და რომაულ ლიტერატურაში და ხშირად აზიანებდა ადამიანების რეპუტაციას. ცილისწამება ბერძნულ ლიტერატურაში შეჯამებულია **ლიბერმანის** მიერ, რომელიც თავის ლექსიკურ ჩანაწერში „ბერძნულ ინვექტივის შესახებ“ – სათაურით, ცილისწამებად განიხილავს ისეთ ტექსტებს, როგორიცაა ბერძნულ იამბო, სატირულ ლექსი, ძველი კომედია და ატიკური მოლაპარაკების სასამართლო გამოსვლები.³ ცილისწამებასთან დაკავშირებით, **კოსტერი** ამახვილებს სხვა სპექტრს, რომელიც ასევე განიხილავს სატირას, ეპიგრამასა და ეპოდს ცილისწამების ჟანრებად.⁴

ქართული სამართლის ისტორიაში, ცილისწამება და მისი დეფინიცია მოცემულია ბაგრატ კურაპალატის სამართლის ნორმაში (ბექა-ალბულას სამართლის 120-ე მუხლი) „ცილისა წამებისა ასრე არს: თუ მართალსა კაცსა ასმიოდეს, საყვედური განმრავლდეს, თუ მტერობით შეეყივლოს, მაშინ ფიცოს, -არა ზედაა. თუ არა ფიცოს სისხლი ზღოს.“ ნორმის თანახმად, კანონმდებელი ცილისწამების ცნებაში დასმენასაც მოიაზრებდა, სხვა ჩამოთვლილ ქმედებებთან ერთად. დამნაშავე კი ისჯებოდა სისხლის ფასის გადახდით. ამდენად, ცილისწამება არის ვინმესთვის რაიმეს უსაფუძვლოდ დაბრალება.⁵

ისტორიური კვლევის მეთოდიდან გამომდინარე, მკითხველისთვის საინტერესო უნდა იყოს დიფამაციის გარშემო არსებული საკითხები ანტიკურობიდან დღემდე, რაც თავს უყრის, როგორც დიფამაციის წარმოშობისა და განვითარების ეტაპებს, ასევე ქართული სამართლის უძველესი სამართლებრივი ძეგლების მაგალითზე განიხილავს ცილისწამების საკითხს.

2.2. ცილისწამების, როგორც პატივისა და ღირსების შემლახავი ცნობების გამოქვეყნების არსი და მნიშვნელობა

ცილისწამების საკანონმდებლო რეგულირებას შეიცავს „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის პირველი მუხლის „ე“ პუნქტი, რომლის მიხედვითაც, ცილისწამება არსებითად მცდარი ფაქტის შემცველი და პირისთვის ზიანის მიმყენე-

¹ Amerasinghe A., Ranjit B., Defamation in the Law of South Africa and Ceylon, H.W. Cave, Colombo 1969, 43-44.

² Siegfried J., Sprachliche Gewalt gegenüber Minderheiten: Formen der sprachlichen Diffamierung in den Medien und im politischen Diskurs. In: Der Deutschunterricht., Bd. 59, H. 5, 2007, 11–21.

³ Liebermann 1998, 1050. Nisbet, 1961, 192.

⁴ Koster 1980.38. Opelt, 1965, 13.

⁵ სურგულაძე ი., ქართული სამართლის ისტორია 2014, 112.

ბელი, მისი სახელის გამტეხი განცხადებაა.⁶ კანონი ერთმანეთისაგან მიჯნავს კერძო და საჯარო პირის ცილისწამებას.

სოციალურ მედიაში ცილისწამების სხვადასხვა ფორმით გავრცელებას შეიძლება შევხვდეთ⁷, კერძოდ კი შესაძლებელია ეს უკანასკნელი გამოიხატოს წერილობითი ან ზეპირი ფორმით, უფრო კონკრეტულად კი პოსტის ან ვიდეოს სახით.⁸ ასეთ დროს პირველ რიგში უნდა განისაზღვროს ადრესატის სამართლებრივი სტატუსი, მაშასადამე უნდა დადგინდეს ეს გავრცელებული ინფორმაცია ეხება კერძო თუ საჯარო პირს.⁹

„სიტყვისა და გამოხატვის შესახებ“ საქართველოს კანონის პირველი მუხლის „კ“ ქვეპუნქტის მიხედვით, „ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომელიც არ არის საჯარო პირი, ან ადმინისტრაციული ორგანო“ არის კერძო პირი;¹⁰

ამავე კანონის პირველი მუხლის „ი“ ქვეპუნქტის შესაბამისად, საჯაროა პირი, რომელიც „კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლით განსაზღვრული თანამდებობის პირი; პირი, რომლის გადაწყვეტილება ან აზრი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე;¹¹ პირი, რომლისკენაც მისი გარკვეული ქმედების შედეგად ცალკეულ საკითხებთან დაკავშირებით მიმართულია საზოგადოებრივი ყურადღება;¹²

კერძო პირის ცილისწამებისათვის პირს მხოლოდ მაშინ ეკისრება სამოქალაქოსამართლებრივი პასუხისმგებლობა, თუ მოსარჩელე სასამართლოში დაამტკიცებს, რომ მოპასუხის განცხადება შეიცავს არსებითად მცდარ ფაქტს უშუალოდ მოსარჩელის შესახებ და ამ განცხადებით მოსარჩელეს ზიანი მიაღდა, თავის მხრივ ეს ზიანი შეიძლება გამოიხატოს მიუღებელ შემოსავალშიც.¹³

საჯარო პირის ცილისწამებისათვის პირს მაშინ ეკისრება სამოქალაქოსამართლებრივი პასუხისმგებლობა, თუ მოსარჩელე სასამართლოში დაამტკიცებს, რომ მოპასუხის განცხადება შეიცავს არსებითად მცდარ ფაქტს უშუალოდ მოსარჩელის შესახებ, ამ განცხადებით მოსარჩელეს ზიანი მიაღდა და განცხადებული ფაქტის მცდარობა მოპასუხისათვის წინასწარ იყო ცნობილი ან მოპასუხემ გამოიჩინა აშკარა და უხეში დაუდევრობა, რამაც გამოიწვია არსებითად მცდარი ფაქტის შემცველი განცხადების გავრცელება.¹⁴

⁶ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის პირველი მუხლის „ე“ პუნქტი.

⁷ Brosius H., Dirk E., The Causes of Third-Person Effects: Unrealistic Optimism, Impersonal Impact, or Generalized Negative Attitudes Towards Media Influence?, 8(2) International Journal of Public Opinion Research, 1996, 142.

⁸ Arend P.S., Defamation in an Age of Political Correctness: Should a False Public Statement that a Person is Gay be Defamatory? 18 North Illinois University Law Review, 1997, 99.

⁹ Zimmermann R., Whittaker S., Good Faith in European Contract Law. Cambridge: Cambridge University, 2000, 87.

¹⁰ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის პირველი მუხლის „კ“ პუნქტი.

¹¹ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის პირველი მუხლის „ი“ პუნქტი.

¹² <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/33208?publication=7>> [15.06.2025].

¹³ Balkin R., Davis J., Law of Torts, 4th edn, LexisNexis 2008, Bezanson, Randall P. and Kathryn L. Ingle, Plato's Cave Revisited: The Epistemology of Perception in Contemporary Defamation Law, 90(3) Dickinson Law Review, 1986, 585.

¹⁴ Arend P.S., Defamation in an Age of Political Correctness: Should a False Public Statement that a Person is Gay be Defamatory?, 18 North Illinois University Law Review, 1997, 99.

2.3. დიფამაციასა და ცილისწამებას შორის არსებული სხვაობები და მსგავსებები

ლათინურიდან **diffamatio** განიმარტება, როგორც ხმის გავრცელება, საიდუმლოს გაცემა – მასმედიაში გამონაგონის, მადისკრიმინირებული ინფორმაციის გავრცელება კონკრეტული ადამიანისა თუ ადამიანთა გარკვეული ჯგუფის მიმართ.¹⁵ დიფამაცია ცილისწამებას ენათესავება¹⁶, მაგრამ მისგან ორი ნიშნით განსხვავდება:

- 1) დიფამაცია არის დამალული და ვილაცისთვის სასირცხვილო ფაქტების გახმაურება მხოლოდ მედიაში, მაშინ, როდესაც ცილისწამება შეიძლება განხორციელდეს როგორც მედიის, ისევე ვერბალური საშუალებით, სიტყვებით, ანდა სხვა წერილობით ფორმით.
- 2) დიფამაციის შემთხვევაში დანაშაული მდგომარეობს ვილაცისთვის სასირცხვილო ფაქტების გამომზეურებაში, განურჩევლად იმისა, შეესაბამება თუ არა ისინი სიმართლეს.¹⁷ ცილისწამება კი ყოველთვის განიხილება როგორც გამონაგონის, ცრუ ამბების განზრახ გავრცელების მცდელობა.¹⁸

დიფამაციის კონტექსტში ბანალური ჭორის დაყრა იგულისხმება, რომელშიც შესაძლოა, ცილისწამებისგან განსხვავებით, სიმართლის გარკვეული დოზაც ერიოს.¹⁹

დიფამაცია წარმოადგენს პიროვნების რეპუტაციის შელახვას მედიაში სიტყვებით, ნაწერებით ან ჟესტებით, რომლებიც აღძრავს, მაგალითად, ზიზლს, დაცინვას, სიძულვილს ან თუნდაც დაცინვას.²⁰

პროფესორ ჯ. პინოს²¹ აზრით, დიფამაციის სამი ტიპი არსებობს:

- 1) როცა ამბობ ან წერ უსიამოვნო ან არახელსაყრელ რაღაცეებს სხვა ადამიანზე იმის გაგებით, რომ ეს მცდარია.
- 2) როცა ამბობ ან წერ უსიამოვნო ან არახელსაყრელ რაღაცეებს სხვა ადამიანზე, მაშინ როცა უნდა იცოდე, რომ ისინი სიმართლეს არ შეესაბამება.
- 3) როცა სხვა ადამიანზე უსიამოვნო ან არახელსაყრელ რაღაცეებს ასაჯაროვებ საპატიო მიზეზის გარეშე.²²

იმისათვის რომ გაჟღერებული ინფორმაცია არ ჩაითვალოს დიფამაციად, ეს უკანასკნელი უნდა იყოს რეალური და საპატიო მიზეზით გაჟღერებული.²³

კვლევის დოქტრინალური მეთოდიდან გამომდინარე, შეგვიძლია ვთქვათ. რომ დიფამაცია და ცილისწამება ერთმანეთის მსგავსია სახელისგამტეხი ინფორმაციის გავრცელების ნა-

¹⁵ Rivard A., De l Calvert, Clay, Awareness of Meaning in Libel Law: An Interdisciplinary Communication & Law Critique, 1995, 16 The Northern Illinois University Law Review 111. a liberté de la presse. Montréal: Garneau, 1923, 125, 67.

¹⁶ Calvert C., Awareness of Meaning in Libel Law: An Interdisciplinary Communication & Law Critique, 16 The Northern Illinois University Law Review, 1995, 111.

¹⁷ Pineau J., Monique, Théorie de la responsabilité civile. 2e éd. Montréal: Éd. Thémis, 1980. 237, 62.

¹⁸ Fricke G. L., The Criterion of Defamation, 32 Australian Law Journal, 1958, 7.

¹⁹ Vallières N., La presse et la diffamation: rapport soumis au ministère des Communications du Québec. Montréal: Wilson & Lafleur, 1985, 138, 6-8, 10, 49, 52, 58, 90.

²⁰ Nadeau A., Nadeau R., Traité pratique de la responsabilité civile délictuelle. Montréal: Wilson & Lafleur, 1971. 732, 248.

²¹ ჟან პინო (1934-2013) ფრანგული წარმომავლობის, მონრეალის უნივერსიტეტის სამართლის პროფესორი. იგი აღიარებულია კვებეკის სამოქალაქო კოდექსის ერთ-ერთ მთავარ ავტორად.

²² Pineau J., Ouellette Monique., Théorie de la responsabilité civile. 2e éd. Montréal: Éd. Thémis, 1980, 237, 63-64.

²³ <<https://www.laloi.ca/quest-ce-que-de-la-diffamation/>> [15.06.2025].

წილში, თუმცა გამოვლინების ხასიათით ეს ორი ტერმინი ერთმანეთისაგან განსხვავდება. საინტერესოა ეს სხვაობა გააზრებულია თუ არა ქართულ სასამართლო პრაქტიკაში.

2.4. პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის განმარტება

როდესაც ვსაუბრობთ დიფამაციაზე, მაშასადამე სახელისგამტეხი ფაქტების გასაჯაროებაზე²⁴, აუცილებელია განიმარტოს პატივი, ღირსება და საქმიანი რეპუტაცია, რათა სწორად იყოს შესაძლებელი სახელისგამტეხი ინფორმაციის დიფამაციად იდენტიფიცირება.²⁵

საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლი განსაზღვრავს ადამიანის ღირსების ხელშეუვალობას.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის პრეამბულაში და პირველივე მუხლში ვხვდებით შემდეგ ჩანაწერებს:

„ადამიანთა ოჯახის ყველა წევრისათვის ღირსებისა და თანასწორი და განუყოფელი უფლებების აღიარება მსოფლიოში წარმოადგენს თავისუფლების, სამართლიანობისა და საყოველთაო მშვიდობის საფუძველს“; „ყველა ადამიანი იბადება თავისუფალი და თანასწორი თავისი ღირსებითა და უფლებებით“.²⁶

საყურადღებოა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტება ღირსებასთან მიმართებით, რომელიც მიუთითებს რომ:

ღირსების სამოქალაქო სამართლებრივი გაგება ვერ იქნება მისთვის ამოსავალი წერტილი და რომ მისი კონსტიტუციურ სამართლებრივი განმარტება არის განსხვავებული:

ადამიანის ღირსების დაცვა არის ის, რაც უპირობოდ ეკუთვნის ყველა ადამიანს სახელმწიფოსაგან.²⁷ ღირსებაში იგულისხმება სოციალური მოთხოვნა სახელმწიფოს მხრიდან ადამიანის რესპექტირებაზე. ღირსება ადამიანს აქვს იქედან გამომდინარე, რომ ის ადამიანია და ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა არ გააჩნია საზოგადოების შეხედულებას მასზე, ან მის სუბიექტურ თვითშეფასებას.²⁸ ადამიანის ღირსების პატივისცემა გულისხმობს ყოველი ადამიანის პიროვნულ აღიარებას, რომლის ჩამორთმევა და შეზღუდვა დაუშვებელია. სახელმწიფოსათვის ადამიანი არის უმთავრესი მიზანი, პატივისცემის ობიექტი, მთავარი ფასეულობა და არა მიზნის მიღწევის საშუალება და ექსპლუატაციის ობიექტი.²⁹

მაგალითად, სიტყვები – „მოღალატე“, „პათოლოგიური“, „ურჯულო“ შეიძლება, პირის უფლების შელახვად დაკვალიფიცირდეს.³⁰

ღირსება ასევე არ შეიძლება იქნეს განხილული, როგორც მხოლოდ ერთ-ერთი სუბიექტური კონსტიტუციური უფლების ობიექტი. ღირსება არის ის უფლება და ამავე დროს, ის

²⁴ Calvert C., Harm to Reputation: an Interdisciplinary Approach to the Impact of Denial of Defamatory Allegations, 26 Pacific Law Journal, 1995, 933.

²⁵ Cohen Jeremy., Experimental Test of Some Notions of the Fact/ Opinion Distinction in Libel, 66 Journalism Quarterly, 1989, 11.

²⁶ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის პრეამბულა.

²⁷ Calvert C., Awareness of Meaning in Libel Law: An Interdisciplinary Communication & Law Critique, 16 The Northern Illinois University Law Review, 1995, 111.

²⁸ Combined Media Defamation Reform Group, Submission in Response to “Outline of Possible National Defamation Law”, Attorney-General’s Discussion Paper – March 2004, May 2004.

²⁹ Calvert C., The First Amendment and the Third Person: Perceptual Biases of Media Harms & Cries for Government Censorship, 6 Comm. Law Conspectus, 1998, 165.

³⁰ Culbertson H.M., Stempel G.H., ‘Media Malaise: Explaining Personal Optimism and Societal Pessimism about Health Care, 35(2) Journal of Communication, 1985, 180.

ფუნდამენტური კონსტიტუციური პრინციპი, რომელსაც ეყრდნობა და უკავშირდება ძირითადი უფლებები. ღირსების ხელყოფა, ფაქტიურად, ყოველთვის უკავშირდება სხვა ძირითადი უფლების ან უფლებების დარღვევას. გარდა საქართველოს კონსტიტუციის მე-17 მუხლისა არსებობს „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონი, სპეციალური კანონი.

პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის, სწორი განმარტებისათვის დიდ დახმარებას გასწევს საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2002 წლის 25 ივნისის საქმე 3კ-337-02, სადაც დავის საგანს წარმოადგენდა: პატივისა და ღირსების შემლახველი ცნობების უარყოფა.³¹

სასამართლო აღნიშნავს, რომ საქმიანი რეპუტაცია გააჩნიათ მათ, ვინც მონაწილეობს ეკონომიკურ (კომერციულ) საქმიანობაში. სახელმწიფო პოლიტიკური, ასევე საჯარო სამსახურის თანამდებობის პირს არ გააჩნია ის საქმიანი რეპუტაცია, რასაც სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლი გულისხმობს. სადავო ინტერვიუს გამოქვეყნების დროისათვის მოსარჩელე წარმოადგენდა საჯარო მოსამსახურეს, რომლის თანამდებობასთან, კანონის თანახმად, შეუთავსებელია კომერციული საქმიანობა. მოსარჩელის მიერ „გ-ის“ აქციითა პაკეტის ფლობა არ ნიშნავს, რომ იგი კომერციულ საქმიანობას ეწევა. საჯარო მოსამსახურეთა სამსახურებრივ საქმიანობასთან დაკავშირებით შესაძლებელია, ადგილი ჰქონდეს დიფამაციას (პატივის ან ღირსების ხელყოფა), მაგრამ არა საქმიანი რეპუტაციის შელახვას.³¹

სასამართლომ მიუთითა, რომ სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლის მე-2 ნაწილით პირადი არაქონებრივი უფლებების ხელყოფად ჩაითვლება, თუ არსებობს რაიმე ცნობის (ფაქტის) გავრცელება და ეს ცნობა შეიცავს ამ ნორმით დაცული ერთი ან რამდენიმე უფლების (პატივის, ღირსების და სხვა) დარღვევას.

ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს გადაწყვეტილებების („კასტელსი ესპანეთის წინააღმდეგ“) გათვალისწინებით, პოლიტიკური თანამდებობის პირებმა და სახელმწიფო მოხელეებმა პრესისა და სხვა მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების მეშვეობით გამოთქმულ დებატებში დასაშვებ ზღვარზე მეტი კრიტიკა უნდა ითმინონ.³²

აზრის გამოხატვისა და ინფორმაციის უფლება აღიარებულია საქართველოს კონსტიტუციის 24-ე და „ადამიანის უფლებათა შესახებ ევროპის კონვენციის“ მე-10 მუხლით. საქართველოს კონსტიტუციის 24-ე (1) მუხლით ყოველ ადამიანს აქვს უფლება, თავისუფლად მიიღოს და გაავრცელოს ინფორმაცია, გამოთქვას და გაავრცელოს თავისი აზრი ზეპირად, წერილობით ან სხვაგვარი საშუალებით. კონსტიტუციის ამავე მუხლის მე-4 პუნქტით ჩამოთვლილ უფლებათა განხორციელება შესაძლებელია კანონით შეიზღუდოს ისეთი პირობებით, რომლებიც აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში სახელმწიფო უშიშროების, ტერიტორიული მთლიანობის ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად, სხვათა უფლებებისა და ღირსების დასაცავად, კონფიდენციალურად აღიარებული ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან ასაცილებლად ან სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად. კონვენციის მე-10 (1) მუხლი ადგენს, რომ უფლება გამოხატვის თავისუფლებაზე „მოიცავს პიროვნების თავისუფლებას,

³¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2002 წლის 25 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე 3კ-337-02.

³² David P., Johnson M., The Role of Self in Third-Person Effects about Body Image, 48(4) Journal of Communication, 1998, 37.

ჰქონდეს მოსაზრებანი და მიიღოს, გასცეს ინფორმაცია და იდეები“. კონვენციის მე-10 (2) მუხლით ამ თავისუფლებათა განხორციელება, იმის გამო, რომ იგი მოიცავს მოვალეობებსა და პასუხისმგებლობას, შეიძლება დაექვემდებაროს ისეთ ფორმალობებს, შეზღუდვებსა და სასჯელს, რომლებიც გათვალისწინებულია კანონით და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული უსაფრთხოების, ტერიტორიული მთლიანობის ან საზოგადოებრივი წესრიგის ინტერესებიდან გამომდინარე, უწესრიგობის ან დანაშაულის აღსაკვეთად, ჯანმრთელობის ან ზნეობის, სხვათა რეპუტაციის ან უფლებების დასაცავად, კონფიდენციალურად მიღებული ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან ასაცილებლად ან სასამართლო ხელისუფლების ავტორიტეტისა და მიუკერძოებლობის შესანარჩუნებლად.³³

აღნიშნულიდან გამომდინარე, პიროვნება, რომელიც აზრს გამოხატავს თავისუფლად, ამავე დროს იღებს გარკვეულ მოვალეობებსა და პასუხისმგებლობას.³⁴ საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებები და საქართველოს საკანონმდებლო აქტები ადგენს, როგორც მოსაზრებების, ინფორმაციის გამოხატვისა და გავრცელების, ისე პირთა პატივისა და ღირსების დაცვის გარანტიებს. პოლიტიკური დისკუსიის თავისუფლება უდავოდ არ წარმოადგენს აბსოლუტურს, რის გამოც სახელმწიფო (კანონი) აწესებს შეზღუდვებს (სანქციებს), რაც ყველას, მათ შორის პოლიტიკური მოღვაწეების და სახელმწიფო მოხელეების – რეპუტაციის დაცვის საშუალებას იძლევა.³⁵

საქართველოს კონსტიტუციით (მე-17(1) მუხლი) დეკლარირებულია ადამიანის პატივისა და ღირსების დაცვა, ხოლო საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლი ადგენს პატივისა და ღირსების დაცვის ფორმებს, რომლის მე-2 ნაწილის თანახმად პირს უფლება აქვს, სასამართლოს მეშვეობით მოითხოვოს იმ ცნობების უარყოფა, რომელიც ლახავს მის პატივს, ღირსებას, პირადი ცხოვრების საიდუმლოებას, პირად ხელშეუხებლობას ან საქმიან რეპუტაციას, თუ ამ ცნობების გამავრცელებელი არ დაამტკიცებს, რომ ისინი სინამდვილეს შეეფერება.³⁶

სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლის სწორი კვალიფიკაციისათვის საჭიროა, განმარტებულ იქნეს პირის პატივისა და ღირსების სამართლებრივი დაცვის დეფინიცია. პალატა თვლის, რომ პიროვნების პატივის ქვეშ იგულისხმება პიროვნების მორალური თუ სხვა თვისებების საზოგადოებრივი შეფასება. პატივი პიროვნების ობიექტური საზოგადოებრივი შეფასებაა, რომელიც განსაზღვრავს საზოგადოების დამოკიდებულებას პიროვნების მიმართ. ღირსების ქვეშ იგულისხმება პიროვნების მიერ საკუთარი მორალური თუ სხვა თვისებების, საკუთარი საზოგადოებრივი მნიშვნელობის შეფასება.³⁷

პატივისა და ღირსების შელახვად იგულისხმება ფიზიკური ან იურიდიული პირის შესახებ ისეთი ცნობების გავრცელება, რომლებიც შეიცავენ მტკიცებას მათ მიერ კანონის ან მორალის ნორმების დარღვევის, უღირსი საქციელის ჩადენის შესახებ.³⁸

³³ *Dent Ch.*, Defamation Law's Chilling Effect: a Comparative Content Analysis of Australian and US Newspapers, 9(2) Media & Arts Law Review, 2004, 89.

³⁴ *Davison W.*, The Third-Person Effect in Communication, 47 Public Opinion Quarterly, 1983, 1.

³⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2002 წლის 25 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე 3კ-337-02.

³⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2002 წლის 25 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე 3კ-337-02.

³⁷ *De Visser R.*, Heterosexual experience and Recent Heterosexual Encounters Among a Representative Sample of Adults, 27(2) Australian and New Zealand Journal of Public Health, 2003, 146.

³⁸ *Patrick G.*, Damages Survey for Defamation, paper presented at Media Law and Defamation' seminar, Centre for Continuing Legal Education course, Faculty of Law, University of New South Wales, 14 March 2003.

საჯაროდ გამოხატული მოსაზრება, რომელიც ასევე შეიცავს მტკიცებას, რომ პირის მიერ დარღვეულია კანონი, მას „მოპარული“ აქვს ქონება, არის „კორუმპირებული“ და „მაფიის წევრი“, არ შეიძლება ჩაითვალოს იმგვარ მოსაზრებად, რომლის გავრცელებაც მითითებული აქტებით არის დეკლარირებული და აბსოლუტურად შეუზღუდავია.³⁹

პირადი არაქონებრივი უფლებების დარღვევა შეიძლება გამოიხატოს ღვარძლიან კრიტიკაში, რომელიც სცილდება საქმიანი კრიტიკის ფარგლებს და მიზნად ისახავს ადრესატის ღირსების შელახვას.⁴⁰ პატივისა და ღირსების შელახვას ასევე ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც მესამე მხარისადმი მიმართვისას ერთი ადამიანი მეორის ღირსებას, რეპუტაციას ან მდგომარეობას მოიხსენიებს იმგვარი ფორმით, რომ ამცირებს პირს მოქალაქეთა თვალში, იწვევს სიძულვილს ან ზიზღს. ამდენად, პირს დაცვის უფლება ენიჭება მაშინ, როდესაც დისკრედიტირებულია მისი საზოგადოებრივი რეპუტაცია. მართალია, კრიტიკის ფარგლები პოლიტიკური თანამდებობის პირებისა და სახელმწიფო მოხელეების მიმართ უფრო ფართოა, ვიდრე კერძო ფიზიკური პირების მიმართ, მაგრამ კრიტიკამ არ უნდა გადალახოს საზღვარი, რომელიც დადგენილია „სხვა პირთა უფლებებისა და რეპუტაციის“ დასაცავად.⁴¹

პატივისა და ღირსების შელახვის შესახებ სამოქალაქო სარჩელის განხილვის დროს მოსარჩელეს არ ეკისრება იმის მტკიცება, შეესაბამება თუ არა გავრცელებული ცნობები სინამდვილეს.⁴² გავრცელებული ცნობების სინამდვილისადმი შესაბამისობის მტკიცება ეკისრება მოპასუხეს.⁴³

სისტემური კვლევის მეთოდიდან გამომდინარე, აღნიშნული გადაწყვეტილების სისტემური ანალიზი ზოგად წარმოდგენას შეუქმნის მკითხველს პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის მნიშვნელობის შესახებ.

2.5. პატივისა და ღირსების შემლახავი ცნობების გამოქვეყნების მიმართ არსებული ქართული სასამართლო პრაქტიკა

სისტემური კვლევის ფარგლებიდან გამომდინარე, აუცილებელია შესწავლილ იქნას ქართული სასამართლო პრაქტიკა რათა მკითხველს შეექმნას ერთგვარი სურათი ცილისწამების მიმართ არსებული სასამართლო ხედვის შესახებ, რაც დიდ დახმარებას გასწევს დიფამაციის უკეთ გააზრებაში.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 6 აპრილის №ას-22-22-2014 განჩინებით, სადაც დავის საგანს წარმოადგენდა ცილისმწამებლური ინფორმაციის უარყოფა, მოსარჩელე მოითხოვდა მოპასუხისათვის, მის სასარგებლოდ, პატივის, ღირსების და საქმიანი რეპუტაციის შემლახველი ინფორმაციის უარყოფის დავალებას.

სასამართლოს განმარტებით, „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ კანონის მე-2 მუხლის თანახმად, ამ კანონის ინტერპრეტირება უნდა მოხდეს საქართველოს კონ-

³⁹ Sprankling J., *The International Law of Property*. Oxford: Oxford University Press, 2014, 111.

⁴⁰ Davison W., Phillips, *The Third-Person Effect Revisited*, Summer, 8(2) *International Journal of Public Opinion Research*, 1996, 2.

⁴¹ Donoghue D., *England, their England: Commentaries on English Language and Literature*, University of California Press, 1989, 56.

⁴² Eisenberg J., Abbott, Kennett and Costello, 1999, 153 *Communications Update* 19 Eldridge, Laurence H., *Law of Defamation Bobs-Merrill Co.*, Indianapolis 1978, 45.

⁴³ Eveland Jr., William P., Douglas M.. *The Effect of Social Desirability on Perceived Media Impact: Implications for Third-Person Perceptions*, 11 *International Journal of Public Opinion Research*, 1999, 315.

სტიტუციის, საქართველოს მიერ ნაკისრი საერთაშორისო სამართლებრივი ვალდებულებების, მათ შორის, ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპული კონვენციისა და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის შესაბამისად.⁴⁴

სასამართლოს განმარტებით, „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-14 მუხლის მიხედვით პირს ეკისრება სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობა საჯარო პირის ცილისწამებისათვის, თუ მოსარჩელე სასამართლოში დამტკიცებს, რომ მოპასუხის განცხადება შეიცავს არსებითად მცდარ ფაქტს უშუალოდ მოსარჩელის შესახებ, ამ განცხადებით მოსარჩელეს ზიანი მიაღდა და განცხადებული ფაქტის მცდარობა მოპასუხისთვის წინასწარ იყო ცნობილი ან მოპასუხემ გამოიჩინა აშკარა და უხეში დაუდევრობა, რამაც გამოიწვია არსებითად მცდარი ფაქტის შემცველი განცხადების გავრცელება.⁴⁵

საინტერესოა სასამართლოს პოზიცია, როდესაც საქმე ეხება საზოგადოებისათვის კარგად ცნობილი პირის მიმართ სახელისგამტეხი ინფორმაციის გავრცელებას, კერძოდ კი ნაშრომში შესწავლილია – საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2014 წლის 23 აპრილის №ას-1332-1258-2012 განჩინება, სადაც დავის საგანს წარმოადგენდა მორალური ზიანის ანაზღაურება და სასამართლოს მიერ დადგენილი ფორმით სასამართლოს გადაწყვეტილების შესახებ ცნობის გამოქვეყნება.

მორალური ზიანის ოდენობის განსაზღვრისას მხედველობაშია მისაღები მოსარჩელე საზოგადოებისათვის კარგად ცნობილი პირი არის თუ არა, ასევე შეიცავს თუ არა განცხადება ცილისწამებულ ინფორმაციას და როგორია თავად გაზეთის ტირაჟი, კერძოდ გამოიცემა თუ არა საქართველოს მთელს ტერიტორიაზე და ხელმისაწვდომი არის თუ არა ქართველი მკითხველისათვის.⁴⁶

საკასაციო სასამართლო აღნიშნავს, რომ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლში, 2004 წლის 24 ივნისს განხორციელებული საკანონმდებლო ცვლილებით, დადგინდა პირის პატივის, ღირსების, პირადი ცხოვრების საიდუმლოების, პირადი ხელშეუხებლობისა და საქმიანი რეპუტაციის დაცვის განსხვავებული საკანონმდებლო რეგულაცია. ამასთან, 2004 წლის 24 ივნისს მიღებულ იქნა საქართველოს კანონი „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“, რომლითაც დამკვიდრდა ისეთი ცნებები, როგორიცაა აზრი და ცილისწამება.⁴⁷

როდესაც მოსარჩელე წარმოადგენდა საჯარო პირს, მის მიმართ გამოყენებულ უნდა იქნეს საჯარო პირის ცილისწამებისათვის გათვალისწინებული სტანდარტი.⁴⁸ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-14 მუხლის თანახმად, პირს ეკისრება სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობა საჯარო პირის ცილისწამებისათ-

⁴⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2015 წლის 6 აპრილის განჩინება საქმეზე: №ას-22-22-2014.

⁴⁵ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-14 მუხლი.

⁴⁶ Glynn C.J., Haynes A.F., Shanahan J., Perceived Support for One's Opinions and Willingness to Speak Out: A Meta-Analysis of Survey Studies on the "Spiral of Silence", 61 Public Opinion Quarterly, 1997, 452.

⁴⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2014 წლის 23 აპრილის განჩინება საქმეზე: №ას-1332-1258-2012.

⁴⁸ Gunther A.C., What We Think Others Think: Cause and Consequence in the Third-Person Effect, 18(3) Communication Research, 1991, 355.

ვის, თუ მოსარჩელე სასამართლოში დაამტკიცებს, რომ მოპასუხის განცხადება შეიცავს არსებითად მცდარ ფაქტს უშუალოდ მოსარჩელის შესახებ, ამ განცხადებით მოსარჩელეს ზიანი მიადგა და განცხადებული ფაქტის მცდარობა მოპასუხისათვის წინასწარ იყო ცნობილი ან მოპასუხემ გამოიჩინა აშკარა და უხეში დაუდევრობა, რამაც გამოიწვია არსებითად მცდარი ფაქტის შემცველი განცხადების გავრცელება.⁴⁹ ამდენად, მითითებული ნორმა მტკიცების ტვირთს მთლიანად მოსარჩელეს აკისრებს.

კანონით გათვალისწინებული პასუხისმგებლობის საკითხის გადაწყვეტისას, მნიშვნელოვანია პირველ რიგში გაირკვეს, საქმე გვაქვს აზრის გამოხატვასთან თუ ცილისწამებასთან.⁵⁰

კანონით აზრი დაცულია აბსოლუტური პრივილეგიით, რაც ნიშნავს პასუხისმგებლობისაგან პირის სრულ და უპირობო გათავისუფლებას.⁵¹

„სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის პირველი მუხლის „ბ“ ქვეპუნქტის მიხედვით, აზრი განმარტებულია, როგორც შეფასებითი მსჯელობა, თვალსაზრისი, კომენტარი, აგრეთვე ნებისმიერი სახით ისეთი შეხედულების გამოხატვა, რომელიც ასახავს რომელიმე პიროვნების, მოვლენის ან საგნის მიმართ დამოკიდებულებას და არ შეიცავს დადასტურებად ან უარყოფად ფაქტს, ხოლო იმავე მუხლის „ე“ ქვეპუნქტით ცილისწამება, ეს არის არსებითად მცდარი ფაქტის შემცველი და პირისთვის ზიანის მიმყენებელი, მისი სახელის გამტეხი განცხადება.

საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ ერთ-ერთ საქმეზე განმარტა შემდეგი: სიტყვა „აზრი“ ფართოდ განმარტებისას გულისხმობს განსჯას, დამოკიდებულებასა თუ შეფასებას, რომლის სისწორე თუ მცდარობა დამოკიდებულია მთლიანად ინდივიდზე, მის სუბიექტურ დამოკიდებულებაზე. ფაქტები კი, ჩვეულებრივ, მოკლებულია სუბიექტურ დამოკიდებულებას, იგი ობიექტური გარემოებებიდან გამომდინარეობს, ანუ ჩვენ გვაქვს იმის შესაძლებლობა, რომ ფაქტი შევამოწმოთ და ვნახოთ, ის რეალურად არსებობდა თუ არა. სწორედ ამიტომ, ფაქტების გადამოწმება და მისი ნამდვილობასთან შესაბამისობის დადგენა შესაძლებელია. ხშირ შემთხვევაში, აზრები და ფაქტები ერთმანეთს მჭიდროდ უკავშირდებიან და მათი გამიჯვნა რთულია. ეს განპირობებულია იმით, რომ გამოთქმის ორივე ფორმა იშვიათად გვხვდება სუფთა სახით. უმთავრესად, სჭარბობს სწორედ ისეთი გამონათქვამები, რომლებშიც თავს იყრის როგორც შეფასებითი, ასევე ფაქტობრივი ელემენტები. აზრი ხშირად ეყრდნობა და ეხება ფაქტებს, ფაქტები კი, თავის მხრივ, აზრის საფუძველია, რომელიც ადასტურებს ან უარყოფს მათ, ამიტომაც ხშირად საკამათო გამონათქვამის, როგორც შეხედულების ან როგორც ფაქტის გადმოცემის, კვალიფიცირების დროს შესაძლებელია გამოთქმის კონტექსტის მიხედვით მისი ცალკეული ნაწილების იზოლირება, მაგრამ ეს მეთოდი გამართლებულია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ამით არ იკარგება ან არ ყალბდება გამონათქვამის შინაარსი და ნამდვილი აზრი. თუკი ასეთი იზოლირება შეუძლებელია გამონათქვამის შინაარსის გაყალბების გარეშე, მაშინ ეს გამონათქვამი უნდა ჩაითვალოს მთლიანად აზრის გამოთქმად, ანუ შეხედულებად, შეფასებით მსჯელობად და, შესაბამისად, მთლიანად უნდა იქნეს შეყვანილი ძირითადი უფლებით დაცულ სფეროში.⁵²

⁴⁹ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-14 მუხლი.

⁵⁰ *Fleming J.G., The Law of Torts, 9th edn, Thomson Reuters, 1998.*

⁵¹ *Glynn C.J., and R.E. Ostman, Public Opinion about Public Opinion, 65 Journalism Quarterly 1988, 299.*

⁵² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2012 წლის 20 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-1278-1298-2011.

საქმეზე „ლინგენსი ავსტრიის წინააღმდეგ“ (8 ივნისი, 1986 წელი), ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ განმარტა შემდეგი: მოსაზრების (შეფასებითი მსჯელობის) ფაქტებით დამტკიცება შეუძლებელია, ამიტომ არც ის შეიძლება, რომ ვინმეს ამ მოსაზრების სისწორის დამტკიცება დაევალოს. შეფასებითი მსჯელობის სიმართლის დამტკიცება გადაუჭრელი ამოცანაა. ფაქტის არსი შეიძლება დემონსტრირებულ იქნეს, მაგრამ შეფასებითი მსჯელობის სიმართლე არ შეიძლება მტკიცების საგანი იყოს.

შეფასებითი მსჯელობის სიმართლის დამტკიცების მოთხოვნა წარმოადგენს იერიშის მიტანას აზრის თავისუფლებაზე.⁵³

გამოხატვის თავისუფლებასთან დაკავშირებული დავების განხილვისას ყურადღება უნდა მიექცეს გამავრცელებლის მიმართებას მის მიერ გავრცელებული ინფორმაციის მცდარობა-ჭეშმარიტებასთან.⁵⁴ დაუშვებელია მედიის წარმომადგენლებს მოეთხოვოთ ასი პროცენტით გადამოწმებული ინფორმაციის გავრცელება, თუმცა, გონივრულ ფარგლებში გადამოწმებული ინფორმაციის გავრცელების სტანდარტის დაცვა აუცილებელია, რათა არ მოხდეს დემოკრატიულ ფასეულობათა გაუფასურება.⁵⁵ ქცევის ამგვარი სტანდარტის დანერგვა სრულად შეესაბამება სამოქალაქო უფლებათა კეთილსინდისიერად განხორციელების პრინციპს.⁵⁶

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, პრესის თავისუფლებისაგან განუყოფელია ჟურნალისტის „მოვალეობანი და პასუხისმგებლობა“, მათ შორის მნიშვნელოვანია ჟურნალისტი საჭიროების შემთხვევაში გაემიჯნოს რესპოდენტების მიერ გამოთქმულ შეხედულებებს და იზრუნოს იმისათვის, რათა ნებისმიერ შემთხვევაში არ გადაიქცეს სიძულვილისა თუ ძალადობის მომწოდებელი განცხადებების გამავრცელებლად.⁵⁷

საკაცაციო პალატამ განმარტა, რომ ღირსება გამოხატავს პიროვნების მორალური თუ სხვა თვისებების შეფასებას თვით ამ პიროვნების მიერ, ხოლო პატივი პიროვნული თვისებების შეფასებას საზოგადოების მიერ, ანუ იმას, თუ როგორ აღიქმება პიროვნება საზოგადოების თვალში. სასამართლოს შეფასებით, უნდა დავუშვათ იმის პრეზუმფცია, რომ სადავო ინფორმაციის გავრცელებით შეილახებოდა ნებისმიერი საშუალო ადამიანის პატივი და ღირსება.⁵⁸

საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ განმარტა: „ზიანი ასეთ შემთხვევებში არაქონებრივი სახით – პირის პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის შელახვით არის გამოვლენილი. არაქონებრივი ურთიერთობები, თავისთავად, მოკლებულია რა ეკონომიკურ შინაარსს, და მას არ გააჩნია ღირებულება, შესაბამისად, ამ ზიანის დამტკიცებისათვის კანონით დაცული უფლების დარღვევაც საკმარისია.“⁵⁹

⁵³ Gunther A.C., Mundy P., Biased Optimism and the Third-Person Effect, 1993, 70(1) Journalism Quarterly, 58.

⁵⁴ Harkess J., A Linguistic Inspection of the Law of Defamation, Auckland University Law Review, 1998, 653.

⁵⁵ Eveland Jr., William P., McLeod D.M., The Effect of Social Desirability on Perceived Media Impact: Implications for Third-Person Perceptions, 11 International Journal of Public Opinion Research, 1999, 315.

⁵⁶ Hart J.D., Why Expert Testimony on the Meaning of Language has no Place in Libel Suits' in David A. Schulz, Libel & Newsgathering Litigation – Getting & Reporting the News, Practising Law Institute, 1998, 517.

⁵⁷ Kenyon A.T., Defamation: Comparative Law and Practice, OUP, 2006, 121.

⁵⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 20 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-1278-1298-2011.

⁵⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 3 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე.

საქართველოს კონსტიტუციის 24-ე მუხლის მე-4 პუნქტის მიხედვით, გამოხატვის თავისუფლება შესაძლებელია კანონით შეიზღუდოს ისეთი პირობებით, რომლებიც აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში სახელმწიფო უშიშროების, ტერიტორიალური მთლიანობის ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად, სხვათა უფლებებისა და ღირსების დასაცავად, კონფიდენციალურად აღიარებული ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან ასაცილებლად ან სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად.⁶⁰ ანალოგიური პრინციპია გატარებული ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მე-10 მუხლში, რომელიც ითვალისწინებს გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვას, თუ აღნიშნული ემსახურება ლეგიტიმურ მიზანს.⁶¹

ევროპული სტანდარტების მიხედვით, შეურაცხყოფელი, გამოგნებელი ან შემაშფოთებელი ინფორმაცია ყველაზე მეტად პრესის თავისუფლებითაა უზრუნველყოფილი.⁶² დემოკრატიული საზოგადოება, რომელიც ემყარება პლურალიზმისა და შემწყნარებლობის ფასეულობებს, ცალკეულ შემთხვევებში ადამიანებს ავალდებულებს აიტანონ მათთვის მიუღებელი ინფორმაციის მოსმენა. ამასთან, საჯარო პირებთან მიმართებაში „დასაშვები კრიტიკის“ ფარგლები უფრო ფართოა, ვიდრე კერძო პირებთან მიმართებაში.⁶³ გამოხატვის თავისუფლება იმდენად არ უნდა გაფართოვდეს, რომ მან დაკარგოს თავისი არსი, რაც სხვათა უფლებების გადაჭარბებულ ხელყოფაში გამოიხატება.⁶⁴

როდესაც საქმე გვაქვს გამოხატვის თავისუფლებასა და სხვა პირთა უფლებებსა და რეპუტაციას შორის ბალანსის დაცვასთან, მნიშვნელოვანია შეფასდეს ის, თუ ვის მიმართ გავრცელდა შეურაცხყოფელი განცხადება, რა ფორმით გავრცელდა ინფორმაცია, როგორია კანონიერი ინტერესისათვის მიყენებული ზიანი, შეეხება თუ არა გავრცელებული ინფორმაცია საზოგადოებრივი ინტერესის სფეროს, დარღვეულია თუ არა „მოვალეობანი და პასუხისმგებლობა“ და ა.შ.⁶⁵

დაკისრებული ჯარიმისა და კომპენსაციის დიდ ოდენობას დაეფუძნა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დასკვნა ჩარევის არათანაზომიერად მიჩნევის თაობაზე, საქმეში *“KARHUVAARA AND ILTALEHTI v. FINLAND”*, რომელიც შეეხებოდა გაზეთის მთავარი რედაქტორის დასჯას პარლამენტის დეპუტატის პირად ცხოვრებაში ჩარევისათვის.⁶⁶ ევროპულმა სასამართლომ მიიჩნია, რომ ჯარიმისა და კომპენსაციის დიდი მასშტაბები დეპუტატის პირადი ცხოვრების უფლების არც თუ ისე სერიოზული დარღვევის ფონზე, აშკარად დისპროპორციულ ღონისძიებად უნდა ჩათვლილიყო.

გამოხატვის უფლებაში ჩარევის ხარისხის შემოწმება განეკუთვნება ფაქტის საკითხს, შესაბამისად, სასამართლო, ჩარევის პროპორციულობას ვერ გადანყევტს, თუ სახეზე არ იქ-

⁶⁰ საქართველოს კონსტიტუციის 24-ე მუხლის მე-4 პუნქტი.

⁶¹ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მე-10 მუხლი.

⁶² *Heine S.J., Lehman D.R.*, Cultural Variation in Unrealistic Optimism: Does the West Feel More Invulnerable than the East?, 68 *Journal of Personality and Social Psychology*, 1995, 595.

⁶³ Human Rights and Equal Opportunity Commission, *Same-Sex: Same Entitlements*, Commonwealth of Australia, Canberra 2007, 77.

⁶⁴ *Jones E.E., Nisbett R.E.*, The Actor and the Observer: Divergent Perceptions of the Causes of Behavior' in *EE Jones et al (eds) Attribution: Perceiving the Causes of Behavior*, Lawrence Erlbaum 1987, 79.

⁶⁵ *Gashi H.*, Acquisition and Loss of Ownership Under the Law on Property and Other Real Rights (LPORR): The Influence of the BGB in Kosovo Law, 2013, 88-89.

⁶⁶ <<https://www.cilvektiesibugids.lv/en/case-law/karhuvaara-and-iltalehti-v-finland>> [15.06.2025].

ნება ფაქტები, რომლებიც სასამართლოს ღირებულებათა კონფლიქტში მეტი სიცხადის შეტანაში იქნება დამხმარე.⁶⁷

აღნიშნული გადაწყვეტილებების განხილვა ზოგად წარმოდგენას ქმნის ქართული სასამართლო პრაქტიკის მიმართ, რომელიც მას გააჩნია პატივისა და ღირსების შემლახავი ცნობების გავრცელებისას, ასევე მოყვანილი პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ სასამართლო არსებითად არ მიჯნავს დიფამაციასა და ცილისწამებას ერთმანეთისაგან.

2.6. ცილისწამებლური ინფორმაციის გავრცელების წინაპირობები და სასამართლოს მიდგომები საჯარო და კერძო პირის მიმართ დიფამაციური ინფორმაციის გაჟღერებისას

იმისათვის რათა შესაძლებელი გახდეს ცილისწამებლური ინფორმაციის გავრცელების წინაპირობების დადგენა, საჭიროა ყურადღება შეჩერდეს „სიტყვისა და გამოხატვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 თავზე, რომელიც ეთმობა ცილისწამებას, კერძოდ მე-13 მუხლით განსაზღვრულია კერძო პირის მიმართ ცილისწამების საკითხი:

„პირს ეკისრება სამოქალაქოსამართლებრივი პასუხისმგებლობა კერძო პირის ცილისწამებისათვის, თუ მოსარჩელე სასამართლოში დაამტკიცებს, რომ მოპასუხის განცხადება შეიცავს არსებითად მცდარ ფაქტს უშუალოდ მოსარჩელის შესახებ და ამ განცხადებით მოსარჩელეს ზიანი მიაღდა“⁶⁸

რაც შეეხება საჯარო პირის მიმართ გამოთქმულ ცილისწამებას, ეს უკანასკნელი მონესრიგებულია მე-14 მუხლში, რის მიხედვითაც:

„პირს ეკისრება სამოქალაქოსამართლებრივი პასუხისმგებლობა საჯარო პირის ცილისწამებისათვის, თუ მოსარჩელე სასამართლოში დაამტკიცებს, რომ მოპასუხის განცხადება შეიცავს არსებითად მცდარ ფაქტს უშუალოდ მოსარჩელის შესახებ, ამ განცხადებით მოსარჩელეს ზიანი მიაღდა და განცხადებული ფაქტის მცდარობა მოპასუხისათვის წინასწარ იყო ცნობილი ან მოპასუხემ გამოიჩინა აშკარა და უხეში დაუდევრობა, რამაც გამოიწვია არსებითად მცდარი ფაქტის შემცველი განცხადების გავრცელება.“⁶⁹

როგორც ნორმის დისპოზიციიდან ირკვევა, კანონმდებლის ხედვა ბევრად მკაცრი და მომთხოვნია საჯარო პირის მიმართ გაჟღერებული ცილისწამებლური ინფორმაციის წინაპირობების დადგენის მიმართ, რადგან ასეთ დროს:

- 1) მოპასუხისათვის წინასწარ უნდა იყოს ცნობილი გაჟღერებული ფაქტის მცდარობის შესახებ ან/და
- 2) მოპასუხეს უნდა გამოეჩინა აშკარა და უხეში დაუდევრობა მცდარი ინფორმაციის გაჟღერებისას;

აღნიშნულთან დაკავშირებით, საჭიროა ითქვას რომ მითითებული ნორმა მტკიცების ტვირთს მთლიანად მოსარჩელეს აკისრებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ სასამართლოში სარჩელის წარდგენისას მოსარჩელეა ვალდებული, ამტკიცოს შემდეგი:

⁶⁷ Kim Y., Ahn J., Song J., 'Perceived Media Influence on Self and Others on a Controversial Issue', paper presented at the meeting of the International Communication Association, Chicago, May 1991, unseen, cited in Dominic L. Lasorsa, 'Policymakers and the Third-Person Effect' in J. David Kenamer (ed.), Public Opinion, The Press and Public Policy, 1992, 163, 170.

⁶⁸ „სიტყვისა და გამოხატვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-13 მუხლი.

⁶⁹ „სიტყვისა და გამოხატვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-14 მუხლი.

- ა) მოპასუხემ მის შესახებ გაავრცელა სადავო განცხადება;
- ბ) სადავო განცხადება არ შეესაბამება სინამდვილეს ანუ იგი მცდარი ფაქტების შემცველია;
- გ) განცხადებული ფაქტის მცდარობა მოპასუხისათვის წინასწარ იყო ცნობილი ან მოპასუხემ გამოიჩინა აშკარა და უხეში დაუდევრობა;
- დ) სადავო განცხადება ზიანს აყენებს მის პატივს, ღირსებას ან/და საქმიან რეპუტაციას.⁷⁰

საჯარო და კერძო პირების მიმართ სასამართლოს მხრიდან განსხვავებული მიდგომების წარმოსაჩენად საინტერესოა საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2012 წლის 03 აგვისტოს №ას-1739-1720-2011 განჩინება, სადაც დავის საგანს წარმოადგენდა მორალური ზიანის ანაზღაურება.

სასამართლოს თქმით, საქართველოს კონსტიტუციის მე-17 მუხლით დაცულია ადამიანის პატივი და ღირსება. სამოქალაქო სამართალი პატივისა და ღირსების, როგორც სამართლებრივად დაცული სიკეთის, ზნეობრივი კატეგორიის ქვეშ მოიაზრებს საზოგადოების დამოკიდებულებას პიროვნების მიმართ და პიროვნების მიერ საკუთარი მნიშვნელობის შეფასებას, რომელიც უნდა შეესაბამებოდეს სინამდვილის შესაბამის ფაქტებს.⁷¹ საქართველოს კონსტიტუციის 24-ე მუხლით, ყოველ ადამიანს აქვს უფლება თავისუფლად მიიღოს და გაავრცელოს აზრი ზეპირად, წერილობით ან სხვაგვარი საშუალებებით. ამავე მუხლის მე-4 პუნქტით, ამ უფლებათა განხორციელება შეიძლება კანონით შეიზღუდოს ისეთი პირობებით, რომლებიც აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში სახელმწიფო უშიშროების, ტერიტორიული მთლიანობის ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად, სხვათა უფლებებისა და ღირსების დასაცავად, კონფიდენციალურად აღიარებული ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან ასაცილებლად ან სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად.⁷²

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლით აღიარებულია გამოხატვის თავისუფლება. ყველას აქვს უფლება გამოხატვის თავისუფლებაზე. ეს უფლება მოიცავს პირის თავისუფლებას, ჰქონდეს შეხედულებები, მიიღოს და გაავრცელოს ინფორმაცია და მოსაზრებები საჯარო ხელისუფლების მიერ ჩარევის გარეშე და საზღვრების მიუხედავად. აღნიშნული მუხლის პირველი პუნქტი ითვალისწინებს პირის გამოხატვის თავისუფლების უფლების სამ კომპონენტს:

- თავისუფლებას, ჰქონდეს შეხედულებები;
- თავისუფლებას, გაავრცელოს ინფორმაცია და მოსაზრებები;
- თავისუფლებას, მიიღოს ინფორმაცია და მოსაზრებები.⁷³

„სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ კანონის მე-2 მუხლის თანახმად, ამ კანონის ინტერპრეტირება უნდა მოხდეს საქართველოს კონსტიტუციის, საქართველოს მიერ ნაკისრი საერთაშორისო სამართლებრივი ვალდებულებების, მათ შორის, ადამიანის უფლება-

⁷⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 20 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-1278-1298-2011.

⁷¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 03 აგვისტოს განჩინება საქმეზე №ას-1739-1720-2011.

⁷² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 20 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-1278-1298-2011.

⁷³ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლი.

თა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპული კონვენციისა და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის შესაბამისად. დასახელებული კანონის პირველი მუხლის „ე“ ქვეპუნქტის შესაბამისად, ცილისწამება არის არსებითად მცდარი ფაქტის შემცველი და პირისთვის ზიანის მიმყენებელი, მისი სახელის გამტეხი განცხადება.⁷⁴

„სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის პირველი მუხლის „ა“ ქვეპუნქტის მიხედვით, განცხადება არის ინფორმაცია, რომელიც განმცხადებელმა საჯაროდ გაავრცელა ან მესამე პირს გააცნო, ხოლო „ბ“ ქვეპუნქტის თანახმად, აზრი არის შეფასებითი მსჯელობა, თვალსაზრისი, კომენტარი, აგრეთვე ნებისმიერი სახით ისეთი შეხედულების გამოხატვა, რომელიც ასახავს რომელიმე პიროვნების, მოვლენის ან საგნის მიმართ დამოკიდებულებას და არ შეიცავს დადასტურებად ან უარყოფად ფაქტს.⁷⁵

„სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონი კონკრეტულად განსაზღვრავს მტკიცებულებათა სტანდარტსა და ტვირთს, კერძოდ, მე-7 მუხლის მე-5 პუნქტის შესაბამისად, იმპერატიულად ადგენს, რომ აზრის ან ფაქტის სტატუსის მინიჭების საკითხის განხილვისას ყოველგვარი გონივრული ეჭვი, რომელიც ვერ დადასტურდება კანონით დადგენილი წესით, უნდა გადანყდეს განცხადებაში მოყვანილი ცნობებისათვის აზრის სტატუსის მინიჭების სასარგებლოდ.⁷⁶

სამოქალაქო კოდექსის 413-ე მუხლის 1-ლი ნაწილით, არაქონებრივი ზიანისათვის ფულადი ანაზღაურება შეიძლება მოთხოვნილ იქნეს მხოლოდ კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში. სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლის შესაბამისად, კი არაქონებრივი ზიანისათვის ფულადი ანაზღაურება შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, როცა ადგილი აქვს პირის პატივის, ღირსების, საქმიანი რეპუტაციის, პირადი ცხოვრების საიდუმლოების, პირადი ხელშეუხებლობის შემლახველი ცნობების გავრცელებას.

მორალური ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება დაკავშირებულია არაქონებრივ უფლებათა დარღვევასთან.⁷⁷ პირადი არაქონებრივი უფლებების ხელყოფით მიყენებული მორალური ზიანის ანაზღაურების საფუძველს წარმოადგენს მორალური ზიანის არსებობა.⁷⁸ მორალური ზიანის ქვეშ იგულისხმება სამართლებრივად დაცული იმ არაქონებრივი ინტერესის ხელყოფა, რომელსაც ქონებრივი ეკვივალენტი არ გააჩნია.⁷⁹ მორალური ზიანის მოთხოვნის წარმოშობისათვის საკამარისია არსებობდეს არაქონებრივი უფლების ხელყოფის ფაქტი და სხვა მატერიალური გამოხატულება მას არ გააჩნია.⁸⁰

აქედან გამომდინარე, პირს პასუხისმგებლობა პატივის, ღირსების, პირადი ცხოვრების საიდუმლოების, პირადი ხელშეუხებლობის ან საქმიანი რეპუტაციის შელახვისათვის შეიძლება დაეკისროს იმ შემთხვევაში, თუ მის მიერ ადგილი აქვს მსგავსი ცნობების შემცველი ინფორმაციის გავრცელებას. თავის მხრივ, ინფორმაციის გაუვრცელებლობა არ შეიძლება წარმოადგენდეს სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაკისრების საფუძველს.

⁷⁴ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის „ე“ პუნქტი.

⁷⁵ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის 1-ლი მუხლის „ა“ და „ბ“ პუნქტი.

⁷⁶ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის მე-5 პუნქტი.

⁷⁷ *Krasnostein S.*, Defamation Law and the Fairness of the Objective Test, 23(4) Communications Law Bulletin, 2004, 6.

⁷⁸ *Kundu A.*, Defamation, Reputation and the Community: an Analysis of the Doctrine of Presumed Harm in Defamation Law, 10(1) Media & Arts Law Review, 2005, 53.

⁷⁹ *Lasorsa D.L.*, Real and Perceived Effects of “Amerika”, 66 Journalism Quarterly, 1989, 373.

⁸⁰ *Magnusson R.*, Freedom of Speech in Australian Defamation Law: Ridicule, Satire and Other Challenges, 9 Torts Law Journal, 2001, 269.

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლის თანახმად, პიროვნება, რომელიც სარგებლობს აზრის თავისუფლად გამოხატვის უფლებით, ამავე დროს იღებს გარკვეულ ვალდებულებებს და პასუხისმგებლობას.⁸¹ საქართველოს კანონმდებლობა ადგენს როგორც მოსაზრებების გამოხატვისა და გავრცელების თავისუფლებას, ასევე პირის პატივისა და ღირსების დაცვის გარანტიებს.

საკასაციო სასამართლომ განმარტა, რომ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლის მიხედვით (ცვლილებამდე მოქმედი რედაქციით), პირს უფლება ჰქონდა, სასამართლოს მეშვეობით მოეთხოვა იმ ცნობების უარყოფა, რომლებიც ლახავდა მის პატივს, ღირსებას, პირადი ცხოვრების საიდუმლოებას, პირად ხელშეუხებლობას ან საქმიან რეპუტაციას, თუ ამ ცნობების გამავრცელებელი არ დაამტკიცებდა, რომ ისინი სინამდვილეს შეესაბამებოდა.⁸² დასახელებულ მუხლში 2004 წლის 24 ივნისს შევიდა ცვლილება, რომლითაც კანონმდებელმა გაითვალისწინა მე-18 მუხლში მითითებული უფლებების დაცვა „კანონით დადგენილი წესით“.

2004 წლის 24 ივნისს მიღებულ იქნა საქართველოს კანონი „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“. ამ კანონის პირველი მუხლის „ე“ და „ვ“ ქვეპუნქტებით დამკვიდრდა ცილისწამებისა და უხამსობის ცნებები, კერძოდ, მითითებული ნორმით ცილისწამებად ჩაითვლება არსებითად მცდარი ინფორმაციის შემცველი და პირისათვის ზიანის მიმყენებელი, მისი სახელის გამტეხი განცხადება, ხოლო უხამსობად მიიჩნევა განცხადება, რომელსაც არა აქვს პოლიტიკური, კულტურული, საგანმანათლებლო ან სამეცნიერო ღირებულება და რომელიც უხეშად ლახავს საზოგადოებაში საყოველთაოდ დამკვიდრებულ ეთიკურ ნორმებს.⁸³

როდესაც მოსარჩელე წარმოადგენს კერძო პირს, მის მიმართ უნდა გავრცელდეს კერძო პირის ცილისწამების სტანდარტი.⁸⁴ ცილისწამების იურიდიული შემადგენლობის უმთავრეს ელემენტს წარმოადგენს მოპასუხის მიერ სადავო განცხადების გავრცელება უშუალოდ მოსარჩელის შესახებ.⁸⁵ თუ სადავო განცხადება არ არსებობს, მაშინ ცილისწამებაც არ არსებობს.⁸⁶ ამდენად, მოსარჩელემ, უპირველესად, სწორედ ის უნდა დაამტკიცოს, რომ მოპასუხემ მის შესახებ გაავრცელა სადავო განცხადება.

„სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის მე-6 პუნქტის მიხედვით, სიტყვის თავისუფლების შეზღუდვის მტკიცების ტვირთი ეკისრება შეზღუდვის ინიციატორს.⁸⁷ ყოველგვარი ეჭვი, რომელიც ვერ დადასტურდება კანონით დადგენილი წესით, უნდა გადაწყდეს სიტყვის თავისუფლების შეზღუდვის საწინააღმდეგოდ.⁸⁸

⁸¹ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლი.

⁸² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 03 აგვისტოს განჩინება საქმეზე №ას-1739-1720-2011.

⁸³ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის 1-ლი მუხლის „ე“ და „ვ“ ქვეპუნქტები.

⁸⁴ *Mason L.*, Newspaper as Repeater: An Experiment on Defamation and Third-Person Effect, Autumn 72(3) Journalism and Mass Communication Quarterly, 1995, 610.

⁸⁵ *Lexis N.*, Australian Defamation Law & Practice. Barnett L.L., Defamation, Reputation, and the Myth of Community, 71(1) Washington Law Review, 1996, 1.

⁸⁶ *Heider F.*, The Psychology of Interpersonal Relations, Routledge, 1958, 23.

⁸⁷ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის მე-6 პუნქტი.

⁸⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 03 აგვისტოს განჩინება საქმეზე №ას-1739-1720-2011.

ცილისმნამებლური ინფორმაციის გავრცელების წინაპირობებისა და საჯარო და კერძო პირის მიმართ დიფამაციური ინფორმაციის გაჟღერებისას სასამართლოს მიდგომების დადგენის თვალსაზრისით ზემოთ განხილულმა გადაწყვეტილებამ ამომწურავი პასუხი გაგვცა ხსენებული საკითხების გარშემო არსებულ კითხვებზე.

2.7. სახელისგამტეხი ინფორმაციის ცილისწამებად მიჩნევის გამომრიცხავი გარემოებები

სახელისგამტეხი ინფორმაციის გაჟღერების ცილისწამებად მიჩნევისათვის საჭიროა ეს უკანასკნელი განხორციელებული არ იყოს:

- 1) კვალიფიციური პრივილეგიით;
- 2) აბსოლუტური პრივილეგიით;⁸⁹

კვალიფიციური პროვილეგია შეიძლება შეგვხვდეს შემდეგნაირი გამოვლინებების სახით:

- 1) განცხადება, რომელიც მიზნად ისახავდა საზოგადოების კანონიერი ინტერესების დაცვას, რა დროსაც დაცული სიკეთე აღემატება მიყენებულ ზიანს;⁹⁰
- 2) განცხადება რომლის გასაჯაროებისას მიღებული იქნა გონივრული ზომები ფაქტის სისწორის გადასამოწმებლად, მაგრამ მაინც ვერ იქნა განხორციელებული შეცდომის თავიდან აცილება და აქვე საჭიროა ასეთ პირს გატარებული ჰქონდეს ქმედითი ღონისძიებები ცილისწამებით დაზიანებული პირის რეპუტაციის აღსადგენად;⁹¹
- 3) პირის მიერ გაკეთებული განცხადება შეიცავს იმ პირის თანხმობას ვისკენაცაა ეს უკანასკნელი მიმართული;
- 4) როდესაც განცხადება წარმოადგენს მოსარჩელის წინააღმდეგ გაკეთებული განცხადების თანაზომიერ პასუხს;
- 5) როდესაც განცხადება არის სამართლიანი და ზუსტი რეპორტაჟი იმ მოვლენასთან დაკავშირებით, რომელიც იმსახურებს საზოგადოებრივ ყურადღებას.⁹²

ზემოთ განხილულ იქნა შემთხვევები, როდესაც კვალიფიციური პრივილეგიისას კანონი აწესებს პასუხისმგებლობისაგან ნაწილობრივ ან პირობით გათავისუფლებას.

რაც შეეხება აბსოლუტურ პრივილეგიას, მას განეკუთვნება აზრის დაფიქსირება, რა დროსაც აუცილებელია დაცული იყოს პროფესიული საიდუმლოების წყაროს დაცვის უფლება, მაგალითად იურისტის, მოძღვარის, ექიმის ან სხვა პირების მიერ. აქვე, უნდა ითქვას, რომ აზრის დაფიქსირება გულისხმობს ერთგვარი მოსაზრებისა, თუ შეხედულების საჯაროდ გამოხატვას, რა დროსაც სხვა პირის უფლებები არ უნდა დაირღვეს.⁹³

⁸⁹ *Mason L.*, Newspaper as Repeater: An Experiment on Defamation and Third-Person Effect, Autumn, 72(3) Journalism and Mass Communication Quarterly, 1995, 610.

⁹⁰ *McCraw D.*, How do Readers Read? Social Science and the Law of Libel, 41 Catholic University Law Review, 1991, 81.

⁹¹ *LexisNexis A.*, Australian Defamation Law & Practice, Barnett L.L., Defamation, Reputation, and the Myth of Community, 71(1) Washington Law Review, 1996, 1.

⁹² *Magnusson R.*, Freedom of Speech in Australian Defamation Law: Ridicule, Satire and Other Challenges, 9 Torts Law Journal, 2001, 269.

⁹³ *Driscoll P.D.*, *Salwen M.B.*, Self-Perceived Knowledge of the OJ Simpson Trial: Third-Person Perception and Perceptions of Guilt, 74 Journalism & Mass Communication Quarterly, 1997, 541.

განხილული საკითხების გარშემო, თეორიული მსჯელობა სასურველია განმტკიცდეს პრაქტიკული ნაწილით, რისთვისაც განიხილება საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2012 წლის 24 სექტემბრის განჩინება საქმეზე №ას-677-638-2011, სადაც დავის საგანს წარმოადგენდა გავრცელებული ინფორმაციის უარყოფა, მორალური ზიანის ანაზღაურება.

„სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის მე-5 პუნქტის თანახმად, გონივრული ეჭვი, რომელიც ვერ დადასტურდება კანონით დადგენილი წესით, განცხადებაში მოყვანილი ცნობებისათვის აზრის სტატუსის მინიჭების სასარგებლოდ უნდა გადაწყდეს.⁹⁴

ევროპული სასამართლო მიმართულია იქით, რომ სადავო შემთხვევაში შესაბამისი იდეა თუ ინფორმაცია საზოგადოებრივი ინტერესის საგანს მიაკუთვნოს, ხოლო შესაბამისი გამოთქვამები „შეფასებით მსჯელობას“ და არა „ფაქტების გადმოცემას“.

სასამართლომ მიუთითა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაზე, რომლის თანახმადაც **დიფამაციის საქმეებში** ყველაზე დიდ სირთულეს წარმოადგენდა „ფაქტების გადმოცემისა“ და „შეფასებითი მსჯელობის“ გამიჯვნა. მართალია, „შეფასებითი მსჯელობა“ საზოგადოდ არ ექვემდებარება მტკიცებას, მაგრამ როდესაც იგი კონკრეტულ ბრალდებას გულისხმობდა, ასეთი „შეფასებითი მსჯელობის“ დასაცავად აუცილებელი იყო შესაბამისი, საკმარისი საფუძვლის არსებობა **„ჯერუსალემი ავსტრიის წინააღმდეგ“**.⁹⁵

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ საქმეში **„ალვეს კოსტა პორტუგალიის წინააღმდეგ“** ასევე აღნიშნა, რომ კონკრეტული ბრალდების წამოყენების დროს სავალდებულო იყო, ბრალდების ავტორს წარმოედგინა თავისი ბრალდების სულ მცირე ფაქტობრივი საფუძველი. მაშინაც კი, როდესაც განცხადება „შეფასებითი მსჯელობას“ წარმოადგენს, ჩარევის თანაზომიერების შეფასება შეიძლება დამოკიდებული აღმოჩნდეს იმაზე, არსებობდა თუ არა შესაბამისი სადავო განცხადებების საკმარისი ფაქტობრივი საფუძველი. შეფასებითი მსჯელობაც შეიძლება გადაჭარბებულად ჩაითვალოს, თუკი იგი არ ემყარება საკმარის ფაქტობრივ საფუძველს **„დე ჰაესი და გიჯსელსი ბელგიის წინააღმდეგ“**.⁹⁶

სასამართლომ აღნიშნა, რომ პრაქტიკულად შეუძლებელია, პირს მოსთხოვო მხოლოდ ფაქტებზე დამყარებული მოსაზრებების გამოთქმა, ისევე, როგორც შეუძლებელია მოსთხოვო მის მიერ გამოთქმული მოსაზრებების მტკიცება.⁹⁷ „ფაქტების არსებობა შეიძლება დემონსტრირებულ იქნეს მაშინ, როცა მოსაზრებები არ ექვემდებარება მტკიცებულებებს“ და „შეხედულებების სიმართლის დამტკიცების მიმართ შეუძლებელია ამ მოთხოვნის შესრულება. იგი თავად არღვევს აზრის თავისუფლებას, რომელიც წარმოადგენს კონვენციის მე-10 მუხლით უზრუნველყოფილი უფლების ფუნდამენტურ ნაწილს“ (**ლინგენსი ავსტრიის წინააღმდეგ**).⁹⁸

მოპასუხის მიერ გავრცელებული ინფორმაცია შესაძლოა ეყრდნობოდეს სუსტ ფაქტობრივ მონაცემებს, მაგრამ აღნიშნული მაინც არ არღვევს აზრის გამოხატვის თავისუფლების ფარგლებს, კონვენციის მე-10 მუხლის შესაბამისად (**დიხანდი და სხვები ავსტრიის წინააღმდეგ**).⁹⁹

⁹⁴ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის მე-5 პუნქტი.

⁹⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 24 სექტემბრის განჩინება საქმეზე №ას-677-638-2011.

⁹⁶ <<https://temida.ge/fullcase/2691/--.pbn>> [15.06.2025].

⁹⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 24 სექტემბრის განჩინება საქმეზე №ას-677-638-2011.

⁹⁸ <<https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/ganmarteba7.pdf>> [15.06.2025].

⁹⁹ <<https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/dichand-and-others-v.-austria.pdf>> [15.06.2025].

ყურადსაღებია, რომ რეპუტაციის დაცვის ინტერესი ვერ გადაწონის შესაბამის საჯარო ინტერესს, რაც მოსარჩელის მიმართ არსებობდა.¹⁰⁰ მოპასუხის მიერ გაკეთებულ განცხადებას შეიძლება დადებითი წვლილი შეეტანა საჯარო დისკუსიის გამართვაში კონკრეტულ საკითხთან დაკავშირებით. მით უფრო, რომ მოპასუხეს მოსარჩელესთან დაკავშირებული განცხადება მანამდეც ჰქონდა გაკეთებული, რაც დასტურდება საქმეში არსებული მტკიცებულებებით. მას სრული უფლება ჰქონდა, გამოეთქვა თავისი მოსაზრება და მოეხდინა შესაბამის საკითხზე საჯარო დებატების ინიცირება.¹⁰¹ როგორც ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაც მოწმობს, საჯარო დისკუსიისას, რომლის მიზანიც ჭეშმარიტების გარკვევაა, პატივისა და ღირსების დაცვის მოთხოვნები გაცილებით დაბალია, ვიდრე პოლიტიკური საკითხების ღია განხილვის ინტერესი.

აღსანიშნავია, რომ სამოქალაქო კოდექსში 2004 წლის 24 ივნისს ცვლილების განხორციელებამდე არსებული რედაქცია (მე-18 მუხლის მე-2 ნაწილი) ითვალისწინებდა პირადი არაქონებრივი უფლებების დაცვის ისეთ მექანიზმს, როგორიც იყო სასამართლოს მეშვეობით პატივისა და ღირსების შემლახველი ცნობების უარყოფა. თუმცა, 2004 წლის 24 ივნისის საქართველოს კანონით „საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“, რომელიც ამოქმედდა 2004 წლის 16 ივლისიდან, პირადი არაქონებრივი უფლებების დაცვა განისაზღვრა ასევე სპეციალური კანონით, რომელმაც სხვა საკითხებთან ერთად დაადგინა როგორც დაცვის მექანიზმები, ასევე სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძვლები. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-17 მუხლის პირველი პუნქტის დანაწესი, რომლის თანახმად, ცილისწამებასთან დაკავშირებით მოპასუხეს შეიძლება დაეკისროს სასამართლოს მიერ დადგენილი ფორმით ცნობის გამოქვეყნება სასამართლოს გადაწყვეტილების შესახებ.¹⁰²

„სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონი პირდაპირ ადგენს ცილისწამების შემთხვევაში სასარჩელო მოთხოვნის არსს, სასამართლოს არ აქვს უფლება თავისი გადაწყვეტილებით მხარეს მიაკუთვნოს ის, რაც მას არ უთხოვია ან იმაზე მეტი ვიდრე ის მოითხოვდა. საკასაციო პალატა მიიჩნევს, რომ ამ შემთხვევაში ქვემდგომი ინსტანციის სასამართლოს მიერ მართებულად იქნა გამოყენებული საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 248-ე მუხლი, რაც ასევე შესაბამისობაშია საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მიერ დადგენილ ერთგვაროვან სასამართლო პრაქტიკასთან.¹⁰³

საკასაციო პალატა მიიჩნევს, რომ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონით დადგენილი სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხის გადაწყვეტამდე, მნიშვნელოვანია გაირკვეს მოპასუხის მიერ გავრცელებული გამოწვევები განეკუთვნება ფაქტებს, თუ შეფასებით მსჯელობას. ხშირად მათი გამიჯვნა გართულებულია, თუმცა როგორც ევროპის ადამიანის უფლებების სასამართლოს პრეცედენტ-

¹⁰⁰ Yatar E.K.M., Defamation, Privacy, and the Changing Social Status of Homosexuality: Re-Thinking Supreme Court Gay Rights Jurisprudence, 12 Law & Sexuality, 2003, 119.

¹⁰¹ Willnat L., Perceptions of Foreign Media Influence in Asia and Europe: The Third-Person Effect and Media Imperialism, 2002, 14(2).

¹⁰² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 24 სექტემბრის განჩინება საქმეზე №ას-677-638-2011.

¹⁰³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2008 წლის 16 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე #ას-810-1129-07/საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2009 წლის 8 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე #ას-334-654-09.

ტული გადაწყვეტილებების, ასევე საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ერთგვაროვანი სასამართლო პრაქტიკის ანალიზით შესაძლებელია მეტი სიცხადის შეტანა ამ ორ ცნებას შორის.¹⁰⁴

საქმეში „**ლინგენსი ავსტრიის წინააღმდეგ**“ ევროპის სასამართლომ განმარტა, რომ მოსაზრებების (შეფასებითი მსჯელობის) ფაქტებით დამტკიცება შეუძლებელია, ამიტომ არც ის შეიძლება, რომ ვინმეს ამ მოსაზრების სისწორის დამტკიცება დაევალოს.¹⁰⁵

საქმეში „**პერნა იტალიის წინააღმდეგ**“ ევროპის სასამართლომ განმარტა, რომ ფაქტის დამტკიცება შესაძლებელია, ხოლო შეფასებითი მსჯელობა დამტკიცებას არ ექვემდებარება.

საქმეში „**ჯერუსალემი ავსტრიის წინააღმდეგ**“ ევროპის სასამართლომ განმარტა, რომ შეფასებითი მსჯელობების ნამდვილობის დამტკიცება შეუძლებელია და რომ ასეთი მოთხოვნა ზღუდავს აზრის თავისუფლებას.¹⁰⁶

საქმეში „**დიჩანდი და სხვები ავსტრიის წინააღმდეგ**“ ევროპის სასამართლომ განმარტა შემდეგი: იმ დროს, როდესაც შესაძლებელია ფაქტების არსებობის დემონსტრირება, სუბიექტური შეფასების ჭეშმარიტების დამტკიცება შეუძლებელია. სუბიექტური შეფასების ჭეშმარიტების დამტკიცების მოთხოვნა შეუსრულებელია და ეს მოთხოვნა არღვევს თვით აზრის თავისუფლებას. როდესაც გამონათქვამი სუბიექტურ შეფასებას უთანაბრდება, შეზღუდვის პროპორციულობა შეიძლება დამოკიდებული იყოს იმაზე, არსებობს თუ არა საკმარისი ფაქტობრივი საფუძველი განსახილველი გამონათქვამისათვის, ვინაიდან სუბიექტური შეფასებაც კი, ყოველგვარი ფაქტობრივი საფუძვლით გამყარების გარეშე შეიძლება ზედმეტი იყოს.¹⁰⁷

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტებით, აზრი ფართოდ განმარტებისას გულისხმობს განსჯას, დამოკიდებულებასა თუ შეფასებას, რომლის სისწორე თუ მცდარობა დამოკიდებულია მთლიანად ინდივიდზე, მის სუბიექტურ დამოკიდებულებაზე.¹⁰⁸ ფაქტები კი ჩვეულებრივ მოკლებულია სუბიექტურ დამოკიდებულებას, იგი ობიექტური გარემოებებიდან გამომდინარეობს, ანუ ჩვენ გვაქვს იმის შესაძლებლობა, რომ ფაქტი შევამოწმოთ და ვნახოთ, ის რეალურად არსებობდა თუ არა.¹⁰⁹

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტებით, აზრისა და ფაქტის ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირის გამო, მათი გამიჯვნა საკმაოდ რთულია, ამიტომ სადავო გამონათქვამის სწორი კვალიფიკაციისათვის უნდა შემოწმდეს მისი შინაარსი, გამოთქმის ფორმა და გამოთქმის კონტექსტი, რა ფაქტობრივი ელემენტებისაგან შედგება გამონათქვამი.¹¹⁰

ამდენად, მოხმობილი გადაწყვეტილებების და კანონის ნორმათა შეჯერებას მივყავართ იმ დასკვნამდე, რომ ცილისწამების მაკვალიფიცირებელი ერთ-ერთი მთავარი ნიშანია გან-

¹⁰⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 24 სექტემბრის განჩინება საქმეზე №ას-677-638-2011.

¹⁰⁵ <<https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/ganmarteba7.pdf>> [20.05.2025].

¹⁰⁶ <<https://temida.ge/fullcase/2944/--.pbn>> [20.05.2025].

¹⁰⁷ <<https://temida.ge/fullcase/3826/--.pbn>> [20.05.2025].

¹⁰⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 24 სექტემბრის განჩინება საქმეზე №ას-677-638-2011.

¹⁰⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 20 თემბერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე #ას-1278-1298-2011.

¹¹⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 3 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე #ას-1477-1489-2011.

მცხადებლის მიერ იმ ფაქტების მითითება, რომელიც რეალობასთან არც ისე შორსაა, უფრო კონკრეტულია და არა ზოგადი ხასიათის, უფრო მეტად ობიექტური შინაარსისაა, ვიდრე სუბიექტური, და, რაც მთავარია, მისი დადასტურება (დამტკიცება) შესაძლებელია.

საკასაციო პალატა მიუთითებს „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის მე-5 პუნქტზე, რომლის მიხედვითაც, აზრის ან ფაქტის სტატუსის მინიჭების საკითხის განხილვისას ყოველგვარი გონივრული ეჭვი, რომელიც ვერ დადასტურდება კანონით დადგენილი წესით, უნდა გადაწყდეს განცხადებაში მოყვანილი ცნობებისათვის აზრის სტატუსის მინიჭების სასარგებლოდ.¹¹¹

საქმეში „დიჩანდი და სხვები ავსტრიის წინააღმდეგ“ ევროპის ადამიანის უფლებების სასამართლომ განმარტა შემდეგი: საზოგადოებრივი ინტერესის საკითხებთან დაკავშირებული პოლიტიკური გამოსვლის ან დებატების შეზღუდვები მცირე ფარგლებშია შესაძლებელი. ამასთან, მისაღები კრიტიკის საზღვრები, კერძო პირისაგან განსხვავებით, უფრო ფართოა პოლიტიკოსთან მიმართებაში.¹¹²

საკასაციო პალატა მიუთითებს „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის მე-6 პუნქტზე, რომლითაც განსაზღვრულია მტკიცების ტვირთის სტანდარტი, კერძოდ, სიტყვის თავისუფლების შეზღუდვისას მტკიცების ტვირთი ეკისრება შეზღუდვის ინიციატორს. ყოველგვარი ეჭვი, რომელიც ვერ დადასტურდება კანონით დადგენილი წესით, უნდა გადაწყდეს სიტყვის თავისუფლების შეზღუდვის საწინააღმდეგოდ. მოცემული ნორმა ადგენს მტკიცების ტვირთის განაწილების ზოგად სტანდარტებს, რომელთაგანაც სრულ ჰარმონიაშია ამავე კანონის მე-14 მუხლის რეგულაცია, რომელიც განსაზღვრავს საჯარო პირის ცილისწამების შემთხვევაში ამ უკანასკნელის მიერ სამტკიცებელ გარემოებებს.¹¹³

განხილული გადაწყვეტილება კიდევ ერთხელ წარმოადგენს ნათელ მაგილითს იმისა, რომ სასამართლო ხშირად ტერმინოლოგიური თვალსაზრისით დიფამაციასა და ცილისწამებას უთანაბრებს ერთმანეთს და არ მიჯნავს მათ. ამდენად, მოხმობილი გადაწყვეტილებების და კანონის ნორმათა შეჯერებას მივყავართ იმ დასკვნამდე, რომ ცილისწამების, როგორც დიფამაციის მაკვალიფიცირებელი ერთ-ერთი მთავარი ნიშანია განმცხადებლის მიერ იმ ფაქტების მითითება, რომელიც რეალობასთან არც ისე შორსაა, უფრო კონკრეტულია და არა ზოგადი ხასიათის, უფრო მეტად ობიექტური შინაარსისაა, ვიდრე სუბიექტური, და, რაც მთავარია, მისი დადასტურება (დამტკიცება) შესაძლებელია.

2.8. სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების, როგორც არააბსოლუტური უფლების თავისებურებები

სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლება არ არის აბსოლუტური უფლება და შესაძლოა ის შეიზღუდოს.¹¹⁴

¹¹¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 24 სექტემბრის განჩინება საქმეზე №ას-677-638-2011.

¹¹² <<https://temida.ge/fullcase/3826/--.pbn>> [20.05.2025].

¹¹³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 24 სექტემბრის განჩინება საქმეზე №ას-677-638-2011.

¹¹⁴ Willnat L., *Perceptions of Foreign Media Influence in Asia and Europe: The Third-Person Effect and Media Imperialism*, 2002, 14(2).

მე-17 მუხლის მე-5 პუნქტით დასაშვების მისი შეზღუდვა: „კანონის შესაბამისად, დემოკრატიულ საზოგადოებაში აუცილებელი სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ან ტერიტორიული მთლიანობის უზრუნველსაყოფად, სხვათა უფლებების დასაცავად, კონფიდენციალურად აღიარებული ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან ასაცილებლად ან სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად“.¹¹⁵

სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვებს ითვალისწინებს თავად „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონიც, კერძოდ აღნიშნული კანონის მე-9 მუხლის 1-ლი პუნქტი: „კანონით შეიძლება დაწესდეს სიტყვისა და გამოხატვის შინაარსობრივი რეგულირება, თუ ეს ეხება“:

- ა) ცილისწამებას;
- ბ) უხამსობას;
- გ) პირისპირ შეურაცხყოფას;
- დ) დანაშაულის ჩადენისკენ ნაქეზებას;
- ე) მუქარას;
- ვ) პერსონალურ მონაცემებს, სახელმწიფო, კომერციულ ან პროფესიულ საიდუმლოებას;
- ზ) რეკლამას, ტელეშოპინგს ან სპონსორობას;
- თ) სამხედრო მოსამსახურის, ადმინისტრაციული ორგანოს, აგრეთვე მისი თანამდებობის პირის, ნევრის ან თანამშრომლის სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლებას;
- ი) თავისუფლებადაკვეთილი ან თავისუფლებაშეზღუდული პირის სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლებას;¹¹⁶

სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების არააბსოლუტური ბუნების წარმოსაჩენად და-მუშავებულია საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2004 წლის 21 ივლისის გადაწყვეტილე-ბა საქმეზე ას-322-605-04.

საქართველოს კონსტიტუციის 24-ე მუხლის I პუნქტის თანახმად, ყოველ ადამიანს აქვს უფლება თავისუფლად მიიღოს და გაავრცელოს ინფორმაცია, გამოთქვას და გაავრცელოს თავისი აზრი ზეპირად, წერილობით ან სხვაგვარი საშუალებით.¹¹⁷ აღნიშნული უფლებები არის დემოკრატიული საზოგადოების ერთ-ერთი უმთავრესი ფუნდამენტი, მისი პროგრესის აუცილებელი პირობა. ეს პრინციპები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს პრესისათვის.¹¹⁸ საქართველოში პრესა და მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები თავისუფალია. ეს თავი-სუფლება საქართველოში კონსტიტუციით არის გარანტირებული (კონსტიტუციის 24-ე მუხ-ლის II პუნქტი). კერძო პირების შესახებ ინფორმაციის მიწოდებისა და კრიტიკის დროს მნიშ-ვნელობა ენიჭება იმას, თუ ვინ არიან ეს პირები და რამდენად აუცილებელია საზოგადოები-სათვის მათ შესახებ ინფორმაციის მიწოდება და კრიტიკა.¹¹⁹ პრესის თავისუფლება საზოგა-დოების ერთ-ერთი უმთავრესი საშუალებაა პოლიტიკური ლიდერის იდეებისა და საქმიანობის შესაფასებლად.¹²⁰

¹¹⁵ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-17 მუხლის მე-5 პუნქტი.

¹¹⁶ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-9 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

¹¹⁷ საქართველოს კონსტიტუციის 24-ე მუხლის I პუნქტი.

¹¹⁸ Zimmerman D.L., *Curbing the High Price of Loose Talk*, 18(2) UC Davis Law Review, 1985, 359.

¹¹⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2004 წლის 21 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე ას-322-605-04.

¹²⁰ Ven-hwei Lo W., *Third-Person Effect, Gender, and Pornography on the Internet*, 46(1) Journal of Broadcasting & Electronic Media, 2002, 13.

პოლიტიკოსების და მათთან გათანაბრებული საზოგადო მოღვაწეების შესახებ პრესას შეუძლია ინფორმაციებისა და მონაცემების გამოქვეყნება, რასაც მნიშვნელობა აქვს მათი პიროვნების საზოგადოებრივი შეფასებისათვის, ასევე დაიშვება მათი თავისუფალი კრიტიკა.¹²¹

ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლომ, საქმეზე „**ლინგენსი ავსტრიის წინააღმდეგ**“ განმარტა, რომ „პოლიტიკური მოღვაწის მიმართ დასაშვები კრიტიკის ფარგლები უფრო ფართოა, ვიდრე ჩვეულებრივი ინდივიდის მიმართ“¹²².

„პოლიტიკური მოღვაწე, ჩვეულებრივი ინდივიდისაგან განსხვავებით, წინასწარ შეცნობილად და აუცილებლად უქვემდებარებს თავის ქმედებებს და შესტებს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების და საზოგადოების კონტროლს“.¹²³

განხილულმა ქვეთავმა, სიტყვისა და გამოსატყვის თავისუფლების არააბსოლუტურობაში დაგვარწმუნა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ხსენებული უფლების შეზღუდვა შესაძლებელია კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში.

3. პატივისა და ღირსების შემლახავი ცნობების გამოქვეყნების მიმართ არსებული უცხოური პრაქტიკა

3.1. დიფამაციის მიმართ არსებული თავისებურები საფრანგეთში

შედარებით სამართლებრივი კვლევის მეთოდიდან გამომდინარე, პარალელის გავლებაა ნაცადი ფრანგულ და ქართულ სამართალს შორის, რისთვისაც ინტერვიუ ჩაინერა პარიზის ასოცირებულ იურისტ **Maître Nejma LABIDI**-თან. მან თითქმის ყველა კითხვაზე ამომწურავი პასუხი გაგვცა რასაც დეტალურად გავეცნობით ნაშრომში.

ქალბატონი ლაბიდის თქმით, აუცილებელია განვასხვავოთ ცილისწამების ორი ფორმა:

- 1) საჯარო ცილისწამება (დიფამაცია), როდესაც გაკეთებულ კომენტარს ისმენს ან კითხულობს როგორც მსხვერპლი, ასევე მის გარშემო არსებული საზოგადოება. შეიძლება მაგალითის სახით მოვიყვანოთ ნებისმიერი პირის მიერ წაყენებული ბრალდება ბლოგზე ან საზოგადოებისთვის ხელმისაწვდომ ნებისმიერ სოციალურ ქსელებში;
- 2) არასაჯარო ან კერძო დიფამაციის დისპოზიცია შემდეგნაირია: გაჟღერებული ბრალდება ან სახელისგამტეხი ცნობა არ არის წაკითხული ან მოსმენილი საზოგადოების მიერ. მაგალითად, თუ ვინმეს ადანაშაულებთ დანაშაულის ჩადენაში ტექსტური შეტყობინების საშუალებით, ეს არის არასაჯარო ცილისწამება.¹²⁴

აღნიშნული დათქმა ძალიან ჰგავს „სიტყვისა და თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-13 და მე-14 მუხლებს, თუმცა დისპოზიციურობის თვალსაზრისით ქართული ნორმები უფრო მკაცრია.

საფრანგეთში, აუცილებელია ყველა ბრალდებასა და პატივის შემლახავ ინფორმაციას დიდი შედეგი მოჰქონდეს მსხვერპლის პირად და პროფესიულ ცხოვრებაზე. ზოგჯერ ამ ყვე-

¹²¹ Standley T.C., Linking Third-Person Effect and Attribution Theory, unpublished Master's thesis, Southern Methodist University, Dallas, Texas, cited in Bryant Paul, Michael S., Michel D., The Third-Person Effect: A Meta-Analysis of the Perceptual Hypothesis, 3(1) Mass Communication & Society, 2000, 57.

¹²² <<https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/ganmarteba7.pdf>>[20.05.2025].

¹²³ Rissel Ch., Attitudes Towards Sex in a Representative Sample of Adults, 27(2) Australian and New Zealand Journal of Public Health, 2003, 118.

¹²⁴ Baudouin J.L., La responsabilité civile délictuelle. 3e éd. Cowansville: Y. Blais, 1990. 838, 162, 163, 163, 164.

ლაფერმა შესაძლოა განუზომელად დიდი მატერიალური ზიანი მიაყენოს მსხვერპლს, რაც ხშირად შემოსავლის მიუღებლობაშიც გამოიხატება.¹²⁵

ცილისნამება განსხვავდება დაკნინებისგან.¹²⁶ ცილისნამება შეიძლება მიმართული იყოს როგორც კომპანიის, ასევე პირის მიმართ და უნდა გამოირჩეოდეს დამცირების ცნებისაგან.¹²⁷ მაგალითად, თუ ცილისმწამებლური შენიშვნები ეხება კომპანიას ან მის ერთ-ერთ თანამშრომელს, არსებობს ცილისნამება. მეორეს მხრივ, თუ ისინი ეხებიან კომპანიის მომსახურების ხარისხს ან პროდუქტს, სახეზეა ლანძღვა.¹²⁸

საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ თუ ცილისნამება ინტერნეტში ხორციელდება, და თქვენ აღნიშნულის მსხვერპლი ხართ, შეგიძლიათ სთხოვოთ ვებსაიტის მასპინძელს, წაშალოს სადავო შინაარსი.¹²⁹

ქ-ნი ლაბიდის თქმით, შვეიცარიულმა კვლევამ აჩვენა, რომ საპატიო თავდასხმების რიცხვი მნიშვნელოვნად გაიზარდა სოციალური ქსელების გაფართოების პერიოდის შემდეგ. კერძოდ კი:

2009 წლიდან 2011 წლამდე ინტერნეტში ცილისმწამებლური ინფორმაციის გავრცელების მაჩვენებელი გაიზარდა 89%-ით, კერძოდ 721 შემთხვევიდან 1359 შემთხვევამდე;

2011 წლიდან 2013 წლამდე ეს მაჩვენებელი გაიზარდა 83%-ით, კერძოდ 4105 შემთხვევიდან 7519 შემთხვევამდე;

2013 წლიდან 2014 წლამდე მაჩვენებლები კი გაიზარდა 123%-ით, კერძოდ 521 შემთხვევიდან 1164 შემთხვევამდე;

ქ-ნი ლაბიდის თქმით, ცხადია ეს ციფრები და ზოგადად ეს კვლევა არ ასახავს ცილისნამების ზუსტ რაოდენობას რეალურ სამყაროში, განსხვავებით ვირტუალური სამყაროსაგან.

რესპოდენტის თქმით, მაშინაც კი, თუ დაზარალებულის მიმართ წაყენებული ბრალდებები უბრალო ინსინუაციაა, საეჭვო კომენტარები, რომელიც ლახავს პირის პატივსა და ღირსებას, ასეთ დროს ცილისნამება ყოველთვის სახეზეა.

პატივისა და ღირსების ხელმოყოფი ინფორმაციის გავრცელებისას, შესაძლებელია მიმართოთ სასამართლოს იმ პირის წინააღმდეგ, რომელმაც თქვენს შესახებ ცილისმწამებლური კომენტარები გააკეთა.¹³⁰

ქ-ნი ლაბიდს ვკითხეთ თუ როგორია ასეთ დროს პროცედურა საფრანგეთში? მან განგვიმარტა, რომ საჩივრის შესატანად არსებობს ორი სახის პროცედურა იმის მიხედვით, დაზარალებულისათვის ცნობილია თუ არა დანაშაულის ჩამდენის ვინაობის შესახებ:

- 1) თუ ცნობილია ავტორი, შესაძლებელია მის წინააღმდეგ საჩივრის შეტანა.
- 2) თუ ცილისნამება გავრცელდა მედია საშუალებების მხრიდან, პუბლიკაციის მენეჯერი ან პროდიუსერი ითვლება მთავარ ავტორად.

¹²⁵ *Shah D.V.*, Susceptibility and Severity: Perceptual Dimensions Underlying the Third-Person Effect, 26(2) Communication Research, 1999, 240.

¹²⁶ *Treiger-Bar-Am L.K.*, Defamation Law in a Changing Society: the Case of Youssouf v Metro-Goldwyn Mayer, 20 Legal Studies, 2000, 291.

¹²⁷ *Salwen M.B.*, *Dupagne M.*, The Third-Person Effect: Perceptions of the Media's Influence and Immoral Consequences, 26(5) Communication Research, 1999, 523.

¹²⁸ *Tewkesbury D.*, The Role of Comparison Group Size in the Third-Person Effect, 14(3) International Journal of Public Opinion Research, 2002, 247.

¹²⁹ <<https://www.justifit.fr/b/guides/droit-penal/diffamation/>> [15.06.2025].

¹³⁰ *Rolph D.*, *Vitins M.*, *Bannister J.*, Media Law: Cases, Materials and Commentary, OUP, 2010, 56.

საფრანგეთში მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად, თქვენ არ შეგიძლიათ უჩივლოთ იურიდიულ პირს რომელმაც განახორციელა ცილისმწამებლური ინფორმაციის გავრცელება, თუნდაც პუბლიკაცია გამოქვეყნდეს მისი სახელით; თუ არ იცნობთ დანაშაულის ავტორს, უნდა შეიტანოთ საჩივარი X-ის წინააღმდეგ. თუ თქვენ ხართ ცილისწამების მსხვერპლი ყოველდღიურ ან პერიოდულ გაზეთში, თქვენ გაქვთ პასუხის უფლება მოთხოვნის 1881 წლის 29 ივლისის კანონის მე-13 მუხლის შესაბამისად. ამ უფლებით სარგებლობისთვის უნდა დავუკავშირდეთ შესაბამისი წერილობითი პრესის გამოცემის დირექტორს. ამ უკანასკნელს მოეთხოვება ცილისწამებაზე პასუხის მიღებიდან 3 დღის ვადაში გამოგზავნოს პასუხი. წინააღმდეგ შემთხვევაში, 3750 ევროს ოდენობის ჯარიმის გადახდა დაეკისრება. როგორც კი შესაძლებელი გახდება ცილისწამების ავტორის იდენტიფიცირება, შესაძლებელი გახდება სასამართლოში მისი მოხმობა პირდაპირი გამოძახების გზით, აღნიშნული ფაქტის დადგენიდან 20 დღის ვადაში. სასამართლოში მტკიცებულებების წარდგენა აუცილებელია, კერძოდ ჩვენებები, სკრინშოტები, აუდიოჩანაწერები და ა.შ. საყურადღებოა, რომ აღნიშნული მტკიცებულებები დასაშვებია, თუ მატერიალური მტკიცებულება მიუთითებს ცილისმწამებლური შენიშვნების ზუსტ მონაკვეთებზე.¹³¹

საინტერესოა ცილისმწამებლური ინფორმაციის გაჟღერებისას სად შეიტანება საფრანგეთში საჩივარი?

რესპოდენტის თქმით, არსებობს ორი ვარიანტი: პოლიციის განყოფილებაში წასვლა ან ჟანდარმერიის ბრიგადისათვის მიმართვა. აუცილებლად გასათვალისწინებელია, რომ ხანდაზმულობის ვადა, ანუ ცილისწამების საჩივრის შეტანის ვადა იწყება ფაქტების დადგომის დღიდან და გრძელდება 3 თვეზე მეტი ხნით (1881 წლის კანონის 65-ე მუხლი). თუ ცილისწამება ასიმილირებულია რასისტულ, სექსისტურ, ჰომოფობიურ ან ინვალიდურ გამოხატვებთან, ხანდაზმულობის ვადა გაგრძელდება 1 წლამდე.

აღსანიშნავია, რომ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-19 მუხლით დადგენილია ხანდაზმულობის ვადა, კერძოდ „ცილისწამების შესახებ სარჩელი სასამართლოში წარდგენილი უნდა იქნეს 100 დღის განმავლობაში მას შემდეგ, რაც პირი გაეცნო ან შეეძლო, რომ გასცნობოდა განცხადებას.“¹³² როგორც ვხედავთ, საფრანგეთისგან განსხვავებით, საქართველოში უფრო მეტი დროა განსაზღვრული სასამართლოზე მიმართვისთვის.

საინტერესოა რა სანქციები ემუქრება საფრანგეთში ცილისწამების ავტორს?

საჯარო ცილისწამების შემთხვევაში: დამნაშავეს ემუქრება 12000 ევროს ოდენობით ჯარიმა. ჯარიმა იზრდება 45 000 ევრომდე იმ დამამძიმებელ გარემოებებში, როგორიცაა ცილისწამება ჟანდარმის, პოლიციელის, მოსამართლის ან არჩეული თანამდებობის პირის მიმართ მისი მოვალეობის გამო. ამ ჯარიმას ემატება თავისუფლების აღკვეთა 1 წლის ვადით, თუ ცილისწამება სექსისტური, ჰომოფობიური ან რასისტული ხასიათისაა; არასაჯარო ცილისწამება ისჯება 38 ევრომდე ჯარიმით. ჯარიმა იზრდება 1500 ევრომდე, თუ ცილისმწამებლური კომენტარები არის რასისტული, ჰომოფობიური ან სექსისტური.¹³³ საფრანგეთისაგან განსხვავებით, საქართველოში არ არსებობს იმპერატიული დათქმა სანქციების ნაწილში.

¹³¹ <<https://www.justifit.fr/b/guides/droit-penal/diffamation/>> [15.06.2025].

¹³² „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-19 მუხლი.

¹³³ *McNamara L., Bigotry, Community and the (In)visibility of Moral Exclusion: Homosexuality and the Capacity to Defame*, 6(4) Media & Arts Law Review, 2001, 271.

რესპოდენტის თქმით, თუ ცილისწამებისაგან თავის დაცვის შემდეგი გზები არსებობს:

- 1) ფაქტების სისწორის დემონსტრირება;
- 2) კეთილსინდისიერად მოქმედების შესახებ განცხადება.
ასევე სახეზე უნდა იყოს შემდეგი სიის ორი პირობა:
- 1) ცილისწამებად მიჩნეული მასალა გამოვლინდა ლეგიტიმური მიზნით, ანუ ინფორმაცია სასარგებლო საზოგადოებისთვის;
- 2) და ასევე კონფლიქტში არ უნდა ვიყოთ მსხვერპლთან;¹³⁴

ცილისწამებაში ბრალდებულს შეუძლია დაიცვას თავი ფაქტების სიმართლის ჩვენებით;¹³⁵ ბრალდებულმა ასევე უნდა დაამტკიცოს თავისი კეთილსინდისიერება. საერთო ჯამში, როგორც საჯარო ცილისწამება, ასევე არასაჯარო ცილისწამება წარმოადგენს დანაშაულს, რომელიც ისჯება ჯარიმით, რომელიც განსხვავდება მისი შინაარსის მიხედვით. ყველა შემთხვევაში ხანდაზმულობის ვადა 3 თვეა.¹³⁶

აღნიშნულმა ინტერვიუმ მართლაც, რომ კარგად წარმართა საფრანგეთსა და საქართველოს მაგალითზე შედარებით სამართლებრივი კვლევის ჩატარება, რამაც წარმოაჩინა, რომ უპირიანი იქნებოდა სანქციების დაწესების ნაწილში არსებობდეს ისეთივე იმპერატიული დათქმები როგორიც საფრანგეთში. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ამგვარი პოზიცია იყო ქართულ რეალობაშიც, იქამდე სანამ ცილისწამების დეკრიმინალიზაცია არ განხორციელდებოდა, კერძოდ კი სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ კანონმა გააუქმა სისხლის სამართლის კოდექსის 148-ე მუხლი, რომელიც ცილისწამებისთვის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას ითვალისწინებდა. ცილისწამება დანაშაულის დაბრალებით ისჯებოდა ჯარიმით ან საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომით, ვადით ასიდან ორას საათამდე ანდა გამასწორებელი სამუშაოთი, ვადით ერთ წლამდე. სამწუხაროდ, ქართულ რეალობაში, დღეს ეს ნესი აღარ მოქმედებს.

3.2. გერმანიაში მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილი წესები ცილისწამებულური ინფორმაციის გავრცელებისას

საინტერესოა რა განსხვავებაა შეურაცხყოფას, ცილისწამებასა და დიფამაციას შორის? და როდის ისჯება ცილისწამება?¹³⁷

ცილისწამება ნიშნავს „დამამცირებელ ლაპარაკს“. ¹³⁸ ცილისწამების 3 სახესხვაობა არსებობს: შეურაცხყოფა, ცილისწამება და დიფამაცია. ¹³⁹ ფაქტებიდან გამომდინარე, ცილისწამება გერმანიაში შეიძლება ისჯებოდეს თავისუფლების აღკვეთით 5 წლამდე ვადით ან ჯარიმით. ცილისწამების სახესხვაობების ქოლგა სინამდვილეში არის ტერმინი ცილისწამება. ცილისწამება თავისუფლად შეიძლება ითარგმნოს როგორც „დამამცირებელი საუბარი“ ან „სახელის გამტეხი ცნობების გავრცელება“. ¹⁴⁰

¹³⁴ Perloff R.M., Perceptions of "Amerika", 19 Mass Communication Review, 1992, 42.

¹³⁵ McNamara L., Reputation and Defamation, OUP, 2007, 67.

¹³⁶ ინტერვიუს რესპოდენტი – ასოცირებული იურისტი პარიზში Maître Nejma LABIDI.

¹³⁷ Von Vechten V., The History and Theory of the Law of Defamation II, 4 C OLU, 1904, 33, 33

¹³⁸ Judith D., Signals in Social Supernets, 13 J. C COMPUTER-MEDIATED COMM, 2007, 12, 14.

¹³⁹ Müller 1913, 492-502; Miniconi 1959, 159-175.

¹⁴⁰ Lik M., Notions of Reputation in Multi-Agents Systems: A Review, in PROCEEDINGS OF THE FIRST INTERNATIONAL JOINT CONFERENCE ON AUTONOMOUS AGENTS AND MULTIAGENT SYSTEMS: PART 1, Bologna, Italy, July 15–19, 2002, 78.

განცხადებები, რომლებიც გამოხატავს უპატივცემულობას ან უგულვებელყოფას სხვა პირის პატივისა და ღირსების მიმართ, ითვლება შეურაცხყოფად (§185 StGB). აუცილებელია ამგვარი შეურაცხყოფა სხვა ადამიანებისათვის იყოს აღქმადი, მაშასადამე სახეზე უნდა იყოს მისი საჯარო ხასიათი. შეურაცხყოფა შეიძლება იყოს არა მხოლოდ სიტყვიერი ფორმით, არამედ ჟესტებით (მაგ. გაშლილი შუა თითი) ან თავდასხმით (მაგ. სახეში დარტყმა) გამოხატული. რა არის შეურაცხყოფა და რა არაა, ყოველთვის სასამართლოში უნდა დაზუსტდეს.¹⁴¹

გერმანიის სასამართლო პრაქტიკაში, 2021 წლის სექტემბრიდან დაფიქსირდა ახალი სისხლისსამართლებრივად დასჯადი ქმედება „შეურაცხყოფის ნაქეზება“ (192-ე მუხლი), კერძოდ კი ვინც შეურაცხყოფს, ბოროტად აგდება ან ცილს სწამებს ინდივიდებს ან გარკვეულ ჯგუფებს მათი ეროვნული, რელიგიური ან ეთნიკური წარმომავლობის, მსოფლმხედველობის, მათი ინვალიდობის ან მათი სექსუალური ორიენტაციის გამო, ისჯება თავისუფლების აღკვეთა 2 წლამდე ვადით ან ჯარიმით.

ცილისწამება (§186 StGB) სახეზეა, როდესაც თქვენ აცხადებთ არანამდვილ ფაქტს, რამაც შეიძლება ზიანი მიაყენოს სხვის რეპუტაციას. არ აქვს მნიშვნელობა შეგნებულად ამბობთ სიმართლეს თუ არა. მაშინაც კი, თუ თქვენ შეცდომით თვლით, რომ ფაქტი სიმართლეა, ეს მაინც შეიძლება იყოს ცილისწამება. ცილისწამება (§187 StGB) ასევე ეხება არასწორი, ცილისმწამებლური ბრალდებების გავრცელებას. როგორც ცილისწამების შემთხვევაში, განცხადება უნდა გაკეთდეს მესამე პირისთვის. თუმცა, მნიშვნელოვანია, რომ ცილისმწამებელმა იცოდეს, რომ ბრალდება სიმართლეს არ შეესაბამება.¹⁴²

- რას ნიშნავს სიტყვა „ცილისწამება“? ცილისწამება განისაზღვრება, როგორც სხვა პირის დაკნინება ისე, რომ მისი რეპუტაცია დაზარალდეს.¹⁴³
- ისჯება თუ არა ცილისწამება კანონით? ცილისმწამებლური განცხადება ისჯება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი წარმოადგენს შეურაცხყოფის, დიფამაციის ან ცილისწამების დანაშაულს.¹⁴⁴
- როგორ დავიცვა თავი ცილისმწამებლური განცხადებებისგან? გერმანული პრაქტიკით, შეგიძლიათ შეატყობინოთ ცილისწამების შესახებ პოლიციას ან შეიტანოთ სისხლის სამართლის საჩივარი შეურაცხყოფის შემთხვევაში. საქართველოში სისხლის სამართლის დევნა ცილისწამებაზე ვეღარ განხორციელდება, რადგან მისი დეკლარაცია განხორციელდა.¹⁴⁵

ვინმეს ცილისწამება ნიშნავს მასზე ცუდად ლაპარაკს და ამით მისი რეპუტაციის შელახვას.¹⁴⁶ გარკვეული კუთხით ცილისწამება ასევე შეიძლება იყოს სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული სისხლის სამართლის დანაშაული, კერძოდ, როგორც შეურაცხყოფა, ცილისწამება ან დიფამაცია.¹⁴⁷

¹⁴¹ კროპჰოლერი ი., (2014). გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, სასწავლო კომენტარი. თბილისი: გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოება (GIZ), 112.

¹⁴² <<https://www.dahag.de/c/ratgeber/strafrecht/diffamierung>> [15.06.2025].

¹⁴³ Hrysanthos D., The Digitization of Word of Mouth: Promise and Challenges of Online Feedback Mechanisms, 49 M GMT. SCI, 1407, 1407, 2003, 36.

¹⁴⁴ Robin D.U., Grooming, Gossip and the Evolution of Language, 1996, 37.

¹⁴⁵ კროპჰოლერი ი., (2014). გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, სასწავლო კომენტარი. თბილისი: გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოება (GIZ), 113.

¹⁴⁶ Frederick G.B., Gifts and Poison, in Gifts and Poison: The Politics of Reputation, 1, 4, F.G. Bailey ed., 1971.

¹⁴⁷ Siegfried J., Sprachliche Gewalt gegenüber Minderheiten: Formen der sprachlichen Diffamierung in den Medien und im politischen Diskurs. In: Der Deutschunterricht, 59, 5, 2007, 11, 21.

გერმანიაში მოქმედი კანონმდებლობით, 1) თუ შეურაცხყოფა (მუხლი 185) ჩადენილია პირის მიმართ, რომელიც ჩართულია ხალხის პოლიტიკურ ცხოვრებაში და თუ ქმედება სავარაუდოდ გაართულებს მის საჯარო მუშაობას, სასჯელის სახით დაეკისრება თავისუფლების აღკვეთა სამ წლამდე ვადით ან ჯარიმა.¹⁴⁸ ცილისწამება კერძო პირის მიმართ (მუხლი 186) ისჯება თავისუფლების აღკვეთით სამი თვიდან ხუთ წლამდე ან ჯარიმით.¹⁴⁹

გერმანიაში მოქმედი წესების განხილვა, ვფიქრობ კიდევ უფრო გაამრავალფეროვნა შედარებით სამართლებრივი კვლევა, რაც უფრო სიღრმისეულ წარმოდგენას შეუქმნის მკითხველს აღნიშნული საკითხების გარშემო.

4. სახელისგამტეხი ცნობების გაჟღერებით დამდგარი ზიანის სახეები და მისგან დაცვის მექანიზმები

4.1. დიფამაციით დამდგარი ზიანის სახეები

დიფამაციური ინფორმაციის გაჟღერებისას ზიანი შეიძლება იყოს როგორც მორალური, ასევე მატერიალური (ფაქტობრივად დამდგარი ზიანი, მიუღებელი შემოსავალი).¹⁵⁰ აუცილებელია ვისაუბროთ თითოეულ მათგანზე, კერძოდ:

ფაქტობრივი ზიანი, რომელიც შესაძლოა მიადგა პირს, რომელსაც ეხებოდა დიფამაციური ინფორმაცია, მტკიცებადი კატეგორიაა.¹⁵¹ ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში მოსარჩელემ მტკიცებულებათა ერთობლიობით უნდა დაასაბუთოს მატერიალური ზიანის, მაშასადამე ფაქტობრივი ზიანის ან მიუღებელი შემოსავლის რეალური არსებობა, ასევე საჭიროა დამტკიცოს გავრცელებულ ინფორმაციასა და დამდგარ შედეგს შორის მიზეზობრივი კავშირის რეალური არსებობა და დააზუსტოს იმ ზიანის ზუსტი ოდენობა, რომელიც დაზარალებულს მიადგა სახელისგამტეხი ინფორმაციის გავრცელებით.¹⁵²

რაც შეეხება **მორალურ ზიანს**, ამ შემთხვევაში, უნდა გადაწყდეს არსებითად მცდარი ფაქტების შემცველი ინფორმაცია ლახავს, თუ არა, პირის პატივს, ღირსებასა, თუ საქმიან რეპუტაციას და ამ შელახვით იწვევს, თუ არა მის ფსიქიკურ და სულიერ ტანჯვას.¹⁵³ **მორალური ზიანის** მტკიცებასთან დაკავშირებით, საგულისხმოა მისი სასამართლოსეული ინტერპრეტაცია, რომლის მიხედვითაც, „ტერმინი „მორალური ზიანი“ სულიერი გრძნობებისა და ურთიერთობების სფეროში მიყენებულ ზიანს გულისხმობს.“¹⁵⁴

¹⁴⁸ Christian H., Social Reputation: A Mechanism for Flexible Self-Regulation of Multiagent Systems, 10 Journal of Artificial Societies and Social Simulation, 3.1, 2007.

¹⁴⁹ <<https://www.anwalt.org/diffamierung/>> [15.06.2025].

¹⁵⁰ Price D., Nicole Cain and Korieh Duodu, Defamation Law, Procedure and Practice, 4 th edn, Sweet & Maxwell 2009, 67.

¹⁵¹ Mutz D.C., The Influence of Perceptions of Media Influence: Third Person Effects and the Public Expression of Opinions, 1989, 1.

¹⁵² Milmo P., Rogers W.V.H., Gately on Libel and Slander, 11th edn, Sweet and Maxwell, More, Daniel, 'Informers Defamation and Public Policy' (1989) 19 Georgia Journal of International and Comparative Law, 2008, 502.

¹⁵³ Perloff R.M., Perceptions and Conceptions of Political Media Impact: The Third-Person Effect and Beyond in Ann N. Crigler (ed.), The Psychology of Political Communication, The University of Michigan Press, 1996, 197.

¹⁵⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2013 წლის 22 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-1586-1489-2012.

4.2. მიუღებელი შემოსავალი როგორც დიფამაციით დამდგარი ზიანის ერთ-ერთი სახე

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატამ მნიშვნელოვანი განმარტება გააკეთა მიუღებელი შემოსავლის სახით, დამდგარი ზიანის ანაზღაურების დაკისრებისათვის საქმეზე N ას-459-438-2015.

მიუღებელი შემოსავალი თავისი ბუნებით გულისხმობს “წმინდა ეკონომიკურ დანაკარგს” (pure economic loss), რომელიც მხარემ განიცადა და რომელსაც ადგილი არ ექნებოდა, მხარეთა შორის ურთიერთობა ჯეროვნად რომ შესრულებულიყო.¹⁵⁵

იმისათვის, რომ შემოსავალი მიუღებლად ჩაითვალოს, მას პირდაპირი და უშუალო კავშირი უნდა ჰქონდეს მეორე მხარის არაკეთილსინდისურ მოქმედებასთან.¹⁵⁶ პირდაპირ კავშირში იგულისხმება მოვლენების, მოქმედებისა და დამდგარი შედეგის ის ლოგიკური ბმა, რომელიც არ ტოვებს შემოსავლის მიღების რეალურ შესაძლებლობასთან დაკავშირებული ეჭვის საფუძველს.¹⁵⁷

სამოქალაქო კოდექსის 411-ე მუხლის თანახმად, ზიანი უნდა ანაზღაურდეს არა მხოლოდ ფაქტობრივად დამდგარი ქონებრივი დანაკლისისთვის, არამედ მიუღებელი შემოსავლისთვისაც. მიუღებლად ითვლება შემოსავალი, რომელიც არ მიუღია პირს და რომელსაც იგი მიიღებდა, ვალდებულება ჯეროვნად რომ შესრულებულიყო.¹⁵⁸

ვალდებულების დარღვევის შემთხვევაში, კრედიტორისათვის ანაზღაურებას ექვემდებარება როგორც ფაქტობრივად დამდგარი ზიანი, ასევე მიუღებელი შემოსავლის სახით მიყენებული ზიანი.¹⁵⁹

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 403-ე და 411-ე მუხლების ერთობლივი ანალიზის შედეგად უნდა ითქვას, რომ მიუღებელ შემოსავლად იმ სარგებლის მიჩნევა, რაც ეკონომიკური ბაზრის ჩვეულებრივი ფუნქციონირების გათვალისწინებით შეიძლება მენარმე სუბიექტს მიეღო, სრულიად ლოგიკურია.¹⁶⁰ სწორედ ამიტომ, გამართლებულია მენარმე სუბიექტების შემთხვევაში მიუღებელ შემოსავლად იმ ზიანის მიჩნევა, რომელსაც მენარმე სუბიექტი დიფამაციური ინფორმაციის არ გავრცელების შემთხვევაში აუცილებლად მიიღებდა.¹⁶¹

მიუღებელი შემოსავალი, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ესაა ანაცდური მოგება. ამასთან, მიუღებელი შემოსავალი სავარაუდო შემოსავალია. სასამართლო პრაქტიკაში ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ რამდენად მოსალოდნელი იყო მისი მიღება. საჭიროა, რომ ყველა მნიშვნელოვანი გარემოების შეფასებიდან ჩანდეს მისი დადგომის შესაძლებლობა. არაა აუცილებელი მაქსიმალური ალბათობა.¹⁶²

¹⁵⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2015 წლის 7 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე N ას-459-438-2015.

¹⁵⁶ Price D., Cain N., Duodu K., Defamation Law, Procedure and Practice, 4 th edn, Sweet & Maxwell, 2009, 54.

¹⁵⁷ ზოიძე ბ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი მესამე, თბ., გამომც. „სამართალი“, 2001. 463, 464.

¹⁵⁸ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 28 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე No28/1938-11.

¹⁵⁹ Driscoll P.D., Salwen M.B., Self-Perceived Knowledge of the OJ Simpson Trial: Third-Person Perception and Perceptions of Guilt, 74 Journalism & Mass Communication Quarterly, 1997, 541.

¹⁶⁰ ძლიერიშვილი ზ., და სხვები, სახელმეკრულებო სამართალი, თბ., გამომც. „მერიდიანი“, 2014, 653.

¹⁶¹ Pound R., Interests of Personality, 28(4) Harvard Law Review, 1915, 343.

¹⁶² ზოიძე ბ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი მესამე, თბ., გამომც. „სამართალი“, 2001, 463, 464.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტებით, „მიუღებელი შემოსავლის ანაზღაურების საკითხის გადაწყვეტისას მხოლოდ ობიექტური კრიტერიუმებით უნდა განისაზღვროს ზიანის ანაზღაურება ისე, რომ ამას არ მოჰყვეს დაზარალებულის უსაფუძვლო გამდიდრება“. უზენაესი სასამართლო მიუღებელი შემოსავლის დაკისრების საკითხს საკმაოდ ფრთხილად ეკიდება. ის ფაქტი, რომ მტკიცების ტვირთი კრედიტორის მხარესაა, სასამართლოს აზრით, გულისხმობს მიუღებელი შემოსავლის დასადასტურებლად უტყუარი მტკიცებულებების წარდგენის ვალდებულებას.¹⁶³

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი მიუღებელ შემოსავალთან დაკავშირებით განსაზღვრავს აგრეთვე, მისი ანაზღაურების მოცულობასა და ოდენობას. მიუღებელ შემოსავალს სამოქალაქო კოდექსის 408-ე და 411-ე მუხლების მიხედვით წარმოადგენს ყველა ქონებრივი პოზიცია, რის მიღებასაც დაზარალებული მოახერხებდა ზიანის გამომწვევი შემთხვევის დადგომის გარეშე.¹⁶⁴ შესაძლო ქონებრივი სარგებლის სპექტრი, რომელსაც დაზარალებული დამზიანებლის ქმედების გამო უშვებს ხელიდან, საკმაოდ ფართოა, მოიცავს, როგორც შრომით შემოსავალს, ასევე ქონებრივი სიკეთეების რეალიზების შედეგად მიღებულ მოგებას.¹⁶⁵

მიუღებელი შემოსავლის მოცულობის დადგენისათვის გადამწყვეტია არა დაზარალებულის დაზიანების მომენტი, არამედ წყაროს თავისი შედეგებითურთ აღმოფხვრის მომენტი. გამომდინარე იქიდან, რომ მიუღებელი შემოსავალი, ჩვეულებრივ, არ დგება დროის ერთ კონკრეტულ მონაკვეთში, არამედ მისი მოცულობა იზრდება ზიანის მომტანი ქმედების შედეგების სრულ გამოსწორებამდე.¹⁶⁶ გერმანულ სასამართლო პრაქტიკაში, ზოგადად უთითებენ იმ ფაქტზე, რომ ზიანის მოცულობის დადგენისას გასათვალისწინებელია მოვლენათა განვითარების დინამიკა დამაზიანებელი ქმედებიდან უკანასკნელ ზეპირ სხდომამდე, თუმცა მატერიალურ-სამართლებრივად მხოლოდ პოზიტიური ზიანის რესტიტუციის ვალდებულების შესრულების მომენტია მნიშვნელოვანი, რომელიც შეიძლება დაემთხვეს უკანასკნელ ზეპირ სხდომას.¹⁶⁷ მხოლოდ ზიანის წყაროს აღმოფხვრის მომენტში არის დადგენადი, დაკარგა თუ არა დაზარალებულმა შემოსავალი და დროის რა მონაკვეთისათვის უნდა მოხდეს ზიანის ანაზღაურება.¹⁶⁸

4.3. პატივისა და ღირსების შემლახავი ცნობების გამოქვეყნებით დამდგარი ზიანის ანაზღაურების საკითხი

„სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მიხედვით, თუ სახელისგამტეხი ფაქტების უარყოფა ან მათი შესწორება საკმარისი არ იქნება, დაზარალებულის სასარგებლოს მოპასუხეს შეიძლება დაეკისროს ქონებრივი ან არაქონებრივი ზიანის ანაზღაურება.

¹⁶³ ძლიერიშვილი ზ., და სხვები, სახელშეკრულებო სამართალი, თბ., გამომც. „მერიდიანი“, 2014, 654.

¹⁶⁴ სუხიტაშვილი დ., სუხიტაშვილი თ., სამოქალაქო სამართლებრივი პასუხისმგებლობა, თბ., გამომც. „მერიდიანი“, 2016, 176-177.

¹⁶⁵ Magnusson R., Freedom of Speech in Australian Defamation Law: Ridicule, Satire and Other Challenges, 9 Torts Law Journal, 2001, 269.

¹⁶⁶ LexisNexis A., Australian Defamation Law & Practice. Lidsky L.B., Defamation, Reputation, and the Myth of Community, 71(1) Washington Law Review, 1996, 1.

¹⁶⁷ Hart J.D., Why Expert Testimony on the Meaning of Language has no Place in Libel Suits' in David A. Schulz, Libel & Newsgathering Litigation – Getting & Reporting the News, Practising Law Institute, 1998, 510.

¹⁶⁸ რუსიაშვილი გ., სამოქალაქო კოდექსის ონლაინკომენტარი, 411 მ. <<http://www.gccc.ge/>> [15.06.2025].

მოცემულ საკითხთან დაკავშირებით, აუცილებელია შევისწავლოთ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2017 წლის 26 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-1011-972-2016, სადაც დავის საგანს წარმოადგენდა პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის შემლახველი ცნობების უარყოფა და მორალური ზიანის ანაზღაურება.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტებით, სადავო გამონათქვამის სწორი კვალიფიკაციისათვის უნდა შემოწმდეს მისი შინაარსი, გამოთქმის ფორმა და გამოთქმის კონტექსტი, რა ფაქტობრივი ელემენტებისაგან შედგება გამონათქვამი.¹⁶⁹

ევროსასამართლოს განმარტებით, როდესაც გამონათქვამი სუბიექტურ შეფასებას უთანაბრდება, შეზღუდვის პროპორციულობა შეიძლება დამოკიდებული იყოს იმაზე, არსებობს თუ არა საკმარისი ფაქტობრივი საფუძველი განსახილველი გამონათქვამისათვის, ვინაიდან სუბიექტური შეფასებაც კი, ყოველგვარი ფაქტობრივი საფუძველით გამყარების გარეშე შეიძლება ზედმეტი იყოს (*Dichand and Others v. Austria*).

სასამართლოს თქმით, ცილისწამების შემადგენლობის უმთავრესი ელემენტია სინამდვილის შეუსაბამო, არსებითად მცდარი ფაქტების გავრცელება.¹⁷⁰

2012 წლის 24 სექტემბრის საქმეში №ას-677-638-2011, უზენაესმა სასამართლომ განმარტა, რომ ცილისწამების მაკვალიფიცირებელი ერთ-ერთი მთავარი ნიშანია განმცხადებლის მიერ იმ ფაქტების მითითება, რომელიც რეალობისგან არც ისე შორსაა, უფრო კონკრეტულია და არა ზოგადი ხასიათის, უფრო მეტად ობიექტური შინაარსისაა, ვიდრე სუბიექტური და, რაც მთავარია, მისი დადასტურება (დამტკიცება) შესაძლებელია.¹⁷¹

სასამართლო იმონებებს ევროსასამართლოს განმარტებას, რომელიც აღნიშნავს, რომ რამდენადაც სერიოზულია ბრალდება, იმდენად სერიოზული უნდა იყოს ფაქტობრივი საფუძველი (*Abeberry v France*). შეუძლებელია, თუნდაც სამოქალაქო საქმეზე, პირს იმის მტკიცება მოეთხოვებოდეს, რომ მას დანაშაული არ ჩაუდენია და, ამდენად, ამ ინფორმაციის შემცველი განცხადება ცილისწამებლურია. ამგვარი განმარტება ეწინააღმდეგება უდანაშაულობის პრეზუმფციას.¹⁷²

„სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების“ შესახებ კანონის მე-14 მუხლით – „პირს ეკისრება სამოქალაქოსამართლებრივი პასუხისმგებლობა საჯარო პირის ცილისწამებისათვის, თუ მოსარჩელე სასამართლოში დაამტკიცებს, რომ მოპასუხის განცხადება შეიცავს არსებითად მცდარ ფაქტს უშუალოდ მოსარჩელის შესახებ, ამ განცხადებით მოსარჩელეს ზიანი მიაღდა და განცხადებული ფაქტის მცდარობა მოპასუხისათვის წინასწარ იყო ცნობილი ან მოპასუხემ გამოიჩინა აშკარა და უხეში დაუდევრობა, რამაც გამოიწვია არსებითად მცდარი ფაქტის შემცველი განცხადების გავრცელება“.¹⁷³

მითითებული ნორმა მტკიცების ტვირთს მთლიანად მოსარჩელეს აკისრებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ სასამართლოში სარჩელის წარდგენისას მოსარჩელეა ვალდებული, ამტკიცოს შემდეგი:

¹⁶⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 3 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე #ას-1477-1489-2011.

¹⁷⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2017 წლის 26 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-1011-972-2016.

¹⁷¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 24 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-677-638-2011.

¹⁷² *Gunther A.C., What We Think Others Think: Cause and Consequence in the Third-Person Effect*, 18(3) *Communication Research*, 1991, 355.

¹⁷³ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების“ შესახებ საქართველოს კანონის მე-14 მუხლი.

- ა) მოპასუხემ მის შესახებ გაავრცელა სადავო განცხადება;
- ბ) სადავო განცხადება არ შეესაბამება სინამდვილეს ანუ იგი მცდარი ფაქტების შემცველია;
- გ) განცხადებული ფაქტის მცდარობა მოპასუხისათვის წინასწარ იყო ცნობილი ან მოპასუხემ გამოიჩინა აშკარა და უხეში დაუდევრობა;
- დ) სადავო განცხადება ზიანს აყენებს მის პატივს, ღირსებას ან/და საქმიან რეპუტაციას.¹⁷⁴

მტკიცების ტვირთთან დაკავშირებით სასამართლოს მოხმობილი აქვს **“McVicar”**¹⁷⁵-ის საქმე, სადაც ევროსასამართლომ მიიჩნია, რომ მე-10 მუხლთან პრინციპულად შეუთავსებელი არ იყო ცილისწამების საქმეებზე მოპასუხისათვის დიფამაციური განცხადებების სიმართლის მტკიცების დაკისრება. სასამართლომ მიუთითა **“Bladet Tromsø and Stensaas”**¹⁷⁶-ის საქმეზე მიღებულ გადაწყვეტილებაზე, სადაც მან განმარტა, რომ გაზეთის გავრცელებამდე ფაქტების შესახებ განცხადებების გადამოწმება წარმოადგენდა სრულიად ორდინარულ ვალდებულებას.

ევროსასამართლოს მიდგომა მტკიცების ტვირთთან დაკავშირებით არ არის იმგვარი, რომ ფაქტების სისწორის მტკიცება ყოველთვის მოპასუხეს ეკისრებოდა (მაგალითად, სახელმწიფო მოხელეთა მიერ აღძრულ საჩივრებში ევროსასამართლო მიიჩნევს, რომ ამ ტვირთის დაკისრება აზრის გამომხატველისთვის წარმოადგენს მე-10 მუხლის დარღვევას), არამედ სასამართლო მიიჩნევს, რომ ჟურნალისტმა თავისი „მოვალეობისა და პასუხისმგებლობის“ შესრულება უნდა დაამტკიცოს.¹⁷⁷

მედიის წარმომადგენლებს არ უნდა მოეთხოვოთ ასი პროცენტით გადამოწმებული ინფორმაციის გავრცელება, თუმცა გონივრულ ფარგლებში გადამოწმებული ინფორმაციის გავრცელების სტანდარტის დაცვა აუცილებელია, რომ არ გაუფასურდეს დემოკრატიული ფასეულობები.¹⁷⁸ ქვეყნის ამგვარი სტანდარტის დაწესება სრულად შეესაბამება სამოქალაქო უფლებათა კეთილსინდისიერად განხორციელების პრინციპს.¹⁷⁹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, პრესის თავისუფლებისაგან განუყოფელია ჟურნალისტის „მოვალეობანი და პასუხისმგებლობა“, მათ შორის მნიშვნელოვანია, ჟურნალისტი, საჭიროების შემთხვევაში, გაემიჯნოს რესპონდენტების მიერ გამოთქმულ შეხედულებებს და იზრუნოს იმისათვის, რათა ნებისმიერ შემთხვევაში არ გადაიქცეს სიძულვილის მომწოდებელი განცხადებების გამავრცელებლად.¹⁸⁰

¹⁷⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 24 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-677-638-2011.

¹⁷⁵ <<https://temida.ge/fullcase/2893/--.pbn>> [15.06.2025].

¹⁷⁶ <<https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/bladet-tromso-and-stensaas-v-norway/>> [15.06.2025].

¹⁷⁷ *Dent Ch.*, Defamation Law's Chilling Effect: a Comparative Content Analysis of Australian and US Newspapers, 9(2) Media & Arts Law Review, 2004, 89.

¹⁷⁸ *George P.*, Damages Survey for Defamation, paper presented at Media Law and Defamation, seminar, Centre for Continuing Legal Education course, Faculty of Law, University of New South Wales, 14 March, 2003.

¹⁷⁹ *David P., Johnson M.*, The Role of Self in Third-Person Effects about Body Image, 48(4) Journal of Communication 1998, 37.

¹⁸⁰ *Brosius H.B., Engel D.*, The Causes of Third-Person Effects: Unrealistic Optimism, Impersonal Impact, or Generalized Negative Attitudes Towards Media Influence?, 8(2) International Journal of Public Opinion Research 1996, 142.

როდესაც სტატია ფაქტებს ეხება, მნიშვნელოვანია, დასტურდებოდეს ჟურნალისტის მიერ საკუთარი ვალდებულებების შესრულება: მისი მხრიდან ფაქტების გადამოწმება და კრიტიკის ობიექტისათვის შესაძლებლობის მიცემა, რომ პრესის მეშვეობით პასუხი გასცეს მის მიმართ წარდგენილ ბრალდებებს. მათი შეუსრულებლობა ბადებს საფუძვლიან ეჭვს ჟურნალისტის განზრახვასთან მიმართებით, მას ამოძრავებს საზოგადოების ინფორმირების სურვილი თუ თავს ესხმის ფიზიკურ თუ იურიდიულ პირს, რომლის მიზანი შეურაცხყოფა და რეპუტაციის შელახვაა.¹⁸¹

საკასაციო პალატა იზიარებს ევროსასამართლოს მიდგომას, რომ, როდესაც ჟურნალისტი „არაკეთილსინდისიერად“ მოქმედებს, მისი (ჟურნალისტის) დაცვის ხარისხი გაცილებით დაბალია, ვიდრე სხვა შემთხვევაში.¹⁸² კონვენციის მეათე მუხლი ითვალისწინებს როგორც უფლებებს, ასევე – ვალდებულებებს, რომლებიც უნდა დაიცვას პირმა, თუკი იგი გამოხატვის თავისუფლებით სარგებლობს. ეს მოვალეობები პრესაზეც ვრცელდება და განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, როდესაც საქმე ეხება პირის რეპუტაციის შელახვას. მეათე მუხლის თანახმადვე, ჟურნალისტები კეთილსინდისიერად უნდა მოქმედებდნენ და უზრუნველყოფდნენ ზუსტი და სანდო ინფორმაციის მიწოდებას ჟურნალისტური ეთიკის საფუძველზე (*Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway*).¹⁸³

როდესაც ერთი მხრივ არსებობს ფაქტის შესახებ განცხადება, რომელიც სინამდვილეს არ შეესაბამება და მეორე მხრივ, ჟურნალისტი განიხილავს ჭეშმარიტი საზოგადოებრივი ინტერესის საკითხს, ასეთ შემთხვევაში ჟურნალისტის პროფესიონალური ქცევის და კეთილსინდისიერების შემოწმება ხდება გადამწყვეტი მნიშვნელობის (*Kasabova v. Bulgaria, Flux v. Moldova*).¹⁸⁴

საზოგადოებრივი ინტერესის მქონე საკითხების გაშუქებისას ჟურნალისტებისათვის კონვენციის მე-10 მუხლის საფუძველზე მინიჭებული დაცვა იმ წინაპირობას გულისხმობს, რომ ისინი მოქმედებენ კეთილსინდისიერად, რათა უზრუნველყონ ზუსტი და საიმედო ინფორმაციის გადაცემა.¹⁸⁵ მართალია, ჟურნალისტის მხრიდან გაზვიადება და გადაჭარბება გამოხატვის თავისუფლების ფარგლებში ექცევა, მაგრამ პრესამ არ უნდა გადალახოს გარკვეული საზღვრები, განსაკუთრებით, სხვათა უფლებებისა და რეპუტაციის დაცვის თვალსაზრისით.¹⁸⁶

გამოხატვის თავისუფლება რამდენიმე უფლებას აერთიანებს და დაცვის სფეროებიც განსხვავებულია, კერძოდ, განსხვავებულია მიდგომა მედიასაშუალებების მიერ ინფორმაციის გავრცელების თავისუფლებაზე, როდესაც სასამართლო ვალდებულია, გადაწყვეტილება კერძო და საჯარო ინტერესების სამართლიანი ბალანსის დაცვის პირობებში მიიღოს.¹⁸⁷ ასე-

¹⁸¹ *Arend P.S., Defamation in an Age of Political Correctness: Should a False Public Statement that a Person is Gay be Defamatory?*, 18 North Illinois University Law Review, 1997, 99.

¹⁸² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 24 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-677-638-2011.

¹⁸³ <<https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/blad-et-tromso-and-stensaas-v-norway/>> [15.06.2025];

¹⁸⁴ <<https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/case-of-kasabova-v-bulgaria/>> [15.06.2025].

¹⁸⁵ *George P., 'Damages Survey for Defamation'*, paper presented at 'Media Law and Defamation' seminar, Centre for Continuing Legal Education course, Faculty of Law, University of New South Wales (14 March 2003) 56.

¹⁸⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 24 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-677-638-2011.

¹⁸⁷ *George P., 'Damages Survey for Defamation'*, paper presented at 'Media Law and Defamation' seminar, Centre for Continuing Legal Education course, Faculty of Law, University of New South Wales (14 March 2003) 56.

ღირსებისა და რეპუტაციის საკითხს, საქართველოს კონსტიტუცია და ევროპული კონვენცია განიხილავს, როგორც გამოხატვის თავისუფლების უფლების შეზღუდვის ერთ-ერთ ლეგიტიმურ მიზანს. პირთა პატივის, ღირსების და საქმიანი რეპუტაციის დაცვა კი, უპირველეს ყოვლისა, მათი უფლებების დაცვაა, რომ ცნობები მათი ქცევის, საქმიანობის შესახებ, რაც გავლენას ახდენს გარშემომყოფთა მიერ მათ შეფასებაზე, სინამდვილეს შეესაბამებოდეს.

საჯარო პირებთან მიმართებით „დასაშვები კრიტიკის“ ფარგლები უფრო ფართოა, ვიდრე კერძო პირებთან, თუმცა გამოხატვის თავისუფლება იმდენად არ უნდა გაფართოვდეს, რომ მან დაკარგოს თავისი არსი, რაც სხვათა უფლებების გადაჭარბებულ ხელყოფაში გამოიხატება.¹⁹²

188 „გამოხატვის თავისუფლება შესაძლებელია კანონით შეიზღუდოს ისეთი პირობებით, რომლებიც აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში სახელმწიფო უშიშროების, ტერიტორიალური მთლიანობის ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად, სხვათა უფლებებისა და ღირსების დასაცავად, კონფიდენციალურად აღიარებული ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან ასაცილებლად ან სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად“;

192 *Treiger-Bar-Am L.K.*, Defamation Law in a Changing Society: the Case of *Youssouppoff v Metro-Goldwyn Mayer*, 20 Legal Studies, 2000, 291.

ნავსი სასამართლოს განმარტებით, არაქონებრივი ურთიერთობები, თავისთავად, მოკლებულია რა ეკონომიკურ შინაარსს, და მას არ გააჩნია ღირებულება, ამ ზიანის დამტკიცებისათვის სპეციალური კანონით დაცული უფლების დარღვევაც საკმარისია.¹⁹³

კონვენციის მიხედვით, **დიფამაციისათვის** მინიჭებული ზიანის ანაზღაურება უნდა გულისხმობდეს რეპუტაციისათვის მიყენებულ ზიანთან პროპორციულ და გონივრულ შესატყვისობას (**Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom**).¹⁹⁴

სსკ-ის 413.1 მუხლის მიხედვით, არაქონებრივი ზიანისათვის ფულადი ანაზღაურება შეიძლება მოთხოვილ იქნეს მხოლოდ კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში. მართალია, სსკ-ის მე-18.6 მუხლიდან, შესაბამისი წინაპირობების არსებობისას (პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის ბრალეული შელახვა), გამომდინარეობს მორალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება, თუმცა იურიდიული პირის სარჩელთან მიმართებით სასამართლო პრაქტიკით დადგენილია დამატებითი შეზღუდვები. იურიდიული პირი გათანაბრებულია ფიზიკურ პირთან ყველა იმ უფლებაში, რომელიც თვისებრივად არ უტოლდება ადამიანს.¹⁹⁵

პიროვნულ უფლებათაგან ნაწილი იურიდიულ პირს შეიძლება მხოლოდ მოდიფიცირებული ფორმით გააჩნდეს. იურიდიულ პირს არ გააჩნია სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლით დაცული ისეთი სიკეთე, როგორიცაა: პირადი ხელშეუხებლობა, პირადი ცხოვრების საიდუმლოება, ასევე, მორალურ განცდებთან დაკავშირებით მორალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება.¹⁹⁶ საკასაციო სასამართლოს განმარტებით, მორალური ზიანი არ შეიძლება მიადგეს იურიდიულ პირს, რადგან მორალური ზიანის შინაარსში იგულისხმება სამართლებრივად დაცული იმ არაქონებრივი ინტერესის ხელყოფა, რომელსაც ქონებრივი ეკვივალენტი არ გააჩნია (სულიერი ან ფიზიკური ტკივილი, განცდა, და სხვა).¹⁹⁷

პირადი არაქონებრივი უფლებების დარღვევად / შელახვად შეიძლება ჩაითვალოს ისეთი ქმედება (განცხადების ან ფაქტის, უღირსი საქციელის შესახებ ცნობის ან სხვა სახის ცნობის / ინფორმაციის გავრცელება), რომელიც მე-18 მუხლში ჩამოთვლილი უფლებებიდან ერთს ან რამდენიმეს ხელყოფს.¹⁹⁸

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლის პირველ ნაწილში დაცულია როგორც სახელის ტარების უფლება ასევე სხვის მიერ სახელის უნებართვოდ ტარებისა და სარგებლობისთვის მოქმედების შეწყვეტის ან მასზე უარის თქმის სამართლებრივი საფუძველი.¹⁹⁹

განხილული გადაწყვეტილებით პასუხი ეცემა ისეთ მნიშვნელოვან კითხვებს, თუ, როგორ უნდა მოხდეს სასამართლოს წინაშე, როგორც მორალური ისე მატერიალური ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა, რა სტანდარტები უნდა იქნას ამგვარი მოთხოვნის დაყენებისას დაცული და საერთოდ როგორია სასამართლოს ხედვა ამგვარი სადაო საკითხების განხილვი-

¹⁹³ საქართველოს უზენაესი სასამართლო სამოქალაქო საქმეთა კოლეგიის 2012 წლის 3 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-1477-1489-2011.

¹⁹⁴ <<https://www.zmogausteiisugidas.lt/en/case-law/tolstoy-miloslavsky-v-the-united-kingdom>>[20.05.2025].

¹⁹⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლო სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 24 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-677-638-2011.

¹⁹⁶ Pound R., *Interests of Personality*, 28(4) *Harvard Law Review*, 1915, 343.

¹⁹⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლო სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2015 წლის 30 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-1052-1007-2014;

¹⁹⁸ Rolph D., Vitins M., Bannister J., *Media Law: Cases, Materials and Commentary*, OUP, 2010, 87.

¹⁹⁹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლის 1-ლი ნაწილი.

სას. ზემოთ მოცემული სასამართლო გადაწყვეტილება არის არამართო ადგილობრივი, არამედ საერთაშორისო გადაწყვეტილებებით გამდიდრებული, რაც კიდევ უფრო მეტად საინტერესოს ხდის განხილულ საკითხს.

4.4. დიფამაციური ინფორმაციის გავრცელებისას საკუთარი უფლებების დაცვის სამართლებრივი მექანიზმები საქართველოში

საინტერესოა სახელისგამტეხი ინფორმაციის გავრცელებისას თავის დაცვის რა სამართლებრივი მექანიზმები და წინაპირობების არსებობს საქართველოში. აღსანიშნავია, რომ ამ მიმართულებით, ცალსახად მცდარი ფაქტის შემცველი განცხადების უარყოფა არის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი რგოლი ცილისწამების დავის წარმოებისას. ასეთი მოთხოვნა აუცილებელია იყოს კონკრეტული და უნდა გამომდინარეობდეს თავად სახელისგამტეხი სადავო განცხადების შინაარსიდან.

აღნიშნულის საილუსტრაციოდ განიხილება საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2019 წლის 3 ივლისის განჩინება საქმეზე №ას-1544-1464-2017, სადაც დავის საგანს წარმოადგენდა ცილისწამებლური ცნობების უარყოფა და მორალური ზიანის ანაზღაურება.

სასამართლომ მოიხმო „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-15 მუხლის „ბ“ ქვეპუნქტი და განმარტა, რომ თუ გავრცელებული ცნობები დემოკრატიული საზოგადოების ლეგიტიმური ინტერესის დასაკმაყოფილებლად მნიშვნელოვანია, მხოლოდ ინფორმაციის გავრცელებით მიღებული მორალური დისკომფორტი მასმედიის გამოხატვის თავისუფლების შესაზღუდად საკმარისი არ არის.²⁰⁰

„სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-14 მუხლით, საჯარო პირის ცილისწამებისათვის პასუხისმგებლობის დასაკისრებლად აუცილებელია გავრცელებული ცნობები იყოს მცდარი; მათი გავრცელების შედეგად პირს მიადგეს ზიანი და ამ ფაქტების მცდარობა მოპასუხისათვის წინასწარ იყოს ცნობილი ან – უცნობი, ოღონდ ამკარა და უხეში დაუდევრობით.²⁰¹

სასარჩელო მოთხოვნების დაკმაყოფილებისათვის საჭიროა შემდეგი პირობების დაცვა:

- 1) უფლების შემლახველი ცნობები გამოქვეყნებული უნდა იყოს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებით;
- 2) გავრცელებული ცნობები არ უნდა შეესაბამებოდეს სინამდვილეს და მიმართული უნდა იყოს მხოლოდ პირის დისკრედიტაციისაკენ;
- 3) მოპასუხემ არ უნდა მიიღოს გონივრული ზომები ფაქტის სისწორის გადასამოწმებლად და არ უნდა გაატაროს ქმედითი ღონისძიებები ცილისწამებით დაზიანებული პირის რეპუტაციის აღსადგენად;
- 4) მოპასუხე მიზნად არ უნდა ისახავდეს საზოგადოების კანონიერი ინტერესების დაცვას და მისი მიზანი მხოლოდ პირის დისკრედიტაცია უნდა იყოს. ამასთან, საყურადღებოა, რომ პირის დადანაშაულება სამსახურებრივი უფლებამოსილების გადამეტებაში ან/და ბოროტად გამოყენებაში სასამართლოს გადაწყვეტილების გარეშე და აღნიშნულის უპი-

²⁰⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 3 ივლისის განჩინება საქმეზე №ას-1544-1464-2017.

²⁰¹ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-14 მუხლი.

- რობოდ გაცხადება წარმოადგენს „უდანაშაულობის პრეზუმფციის“ აშკარა დარღვევას და არ შეიძლება ემსახუროდეს საზოგადოების კანონიერ ინტერესს;
- 5) მოპასუხის განცხადებები არ უნდა წარმოადგენდეს სამართლიან და ზუსტ რეპორტაჟს იმ მოვლენასთან დაკავშირებით, რომლისკენაც მიმართულია საზოგადოებრივი ყურადღება.²⁰²

„სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-19 მუხლი აწესებს ხანდაზმულობის სპეციალურ ვადას. აღნიშნული მუხლის თანახმად, ცილისწამების შესახებ სარჩელი სასამართლოში წარდგენილი უნდა იქნეს 100 დღის განმავლობაში მას შემდეგ, რაც პირი გაეცნო ან შეეძლო, რომ გასცნობოდა განცხადებას.²⁰³

სასამართლომ ყურადღება შეაჩერა ხანდაზმულობის ვადაზე, კერძოდ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 138-ე მუხლი ადგენს ხანდაზმულობის ვადის შეწყვეტას იმ შემთხვევაში, როდესაც მხარე საკუთარი მოთხოვნის დაცვის ნებას ავლენს და გარკვეულ ღონისძიებებს მიმართავს დარღვეული უფლების აღსადგენად, ამასთან, აღნიშნული ნორმის საფუძველზე ხანდაზმულობის ვადის შეწყვეტისათვის აუცილებელია, რომ მხარის მიერ არჩეული საშუალება ვარგისი იყოს შესაბამისი შედეგის მისაღწევად.²⁰⁴ ხანდაზმულობის ვადის დენას უფლებამოსილი პირის მხოლოდ ისეთი სარჩელი (განცხადება) წყვეტს, რომელსაც სასამართლო წარმოებაში მიიღებს. სხვა სახელმწიფო ორგანოსათვის მიმართვისას აუცილებელია, რომ აღნიშნული ორგანო კომპეტენტური იყოს, ანუ სადავო სამართლებრივი ურთიერთობის მოწესრიგება ამ ორგანოსადმი მიმართვის გზით უნდა შეიძლებოდეს. თითოეულმა მხარემ თავად უნდა შეარჩიოს საკუთარი მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად სწორი და ეფექტური საშუალება, ამ პირობის დარღვევით გამოწვეული შედეგები კი, თავად მხარის რისკია.²⁰⁵ ასევე, მნიშვნელოვანია, რომ აღნიშნული მუხლით გათვალისწინებული იურიდიული მოქმედებებიდან ერთ-ერთის განხორციელებას მხოლოდ მაშინ მოჰყვება ამავე ნორმაში მითითებული სამართლებრივი შედეგი, ვიდრე ხანდაზმულობის ვადა გასული არ არის, წინააღმდეგ შემთხვევაში, გასული ვადის დენის შეწყვეტაზე საუბარი მოკლებულია ყოველგვარ საფუძველს.²⁰⁶

მოცემული სასამართლო გადაწყვეტილება ცხადყოფს, რომ საკუთარი უფლების დაცვისას აუცილებელია მოთხოვნა ჩამოყალიბებული იქნას, კონკრეტულად, ლაკონურად, გასაგებად და აღნიშნული განმტკიცებული იქნას უტყუარი მტკიცებულებებით, ასევე გასათვალისწინებელია სპეციალური კანონის იმპერატიული მოთხოვნები, კერძოდ ხანდაზმულობის 100 დღიანი ვადა.

აქვე ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ მარტოოდენ ფორმალური უარყოფა გაჟღერებული სახელისგამტეხი ინფორმაციისა შედეგის მომტანი არ არის, განსაკუთრებით მაშინ თუ ადგილი აქვს სოციალურ მედიაში ცილისწამების საკითხის გადაწყვეტას.²⁰⁷ გავრცელებული

²⁰² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 3 ივლისის განჩინება საქმეზე №ას-1544-1464-2017.

²⁰³ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-19 მუხლი.

²⁰⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 3 ივლისის განჩინება საქმეზე №ას-1544-1464-2017.

²⁰⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2013 წლის 22 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-1586-1489-2012.

²⁰⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2015 წლის 4 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-960-909-2015.

²⁰⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 3 ივლისის განჩინება საქმეზე №ას-1544-1464-2017.

ცნობების უარყოფის დავალების მამოძრავებელი ძალა იმისკენ მიისწრაფვის, რომ მისი მიზანი შესრულდეს, კერძოდ კი ყველასათვის საჯაროდ აღქმადი გახდეს ამგვარი უარყოფა.²⁰⁸ მაგალითად, საკუთარი სოციალური ქსელის კედელზე ორი წუთის განმავლობაში ამგვარი უარყოფის შესახებ განცხადება ცხადია ვერ შეასრულებს დასახულ მიზანს.²⁰⁹ შესაბამისად, აუცილებელია სასარჩელო მოთხოვნაში დაკონკრეტდეს სამი მნიშვნელოვანი რამ:

- 1) რამდენი ხნით უნდა განათავსოს პირმა უარყოფელი განცხადება;
- 2) რა ფორმით უნდა გასაჯაროვდეს უარყოფელი განცხადება;
- 3) გადაწყვეტილების გამოტანიდან რამდენი ხნის შემდეგ უნდა გამოქვეყნდეს უარყოფელი განცხადება;²¹⁰

5. დიფამაციის ადგილი სოციალურ მედიაში

5.1. სოციალურ მედიაში სახელისგამტეხი ინფორმაციის გავრცელების გამოვლინებები

სოციალური მედიის განვითარებამ, რაც უპირველესად სოციალური ქსელების სიმრავლით აიხსნება, საზოგადოებას მეტი შესაძლებლობა მიეცა ცილისმწამებლური ინფორმაციის გავრცელებისათვის, რაც პრაქტიკული თვალსაზრისით შეიძლება გამოიხატოს, საკუთარი სოციალური ქსელის „კედელზე“ პოსტის ან „სტორის“ დადებით.²¹¹ აღსანიშნავია, რომ ცილისმწამებლური ინფორმაციის გაჟღერების კატეგორიაში შეიძლება გავიდეს სხვის პოსტზე გაკეთებული კომენტარიც, რომელიც არსებითად მცდარ და სახელისგამტეხ ინფორმაციას შეიცავს.²¹²

საინტერესოა რა იგულისხმება სახელისგამტეხი ფაქტების „საჯაროდ გავრცელებაში“. ამ მიმართებით გასათვალისწინებელია საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტება, რომლის მიხედვითაც, „საჯაროდ გავრცელება“ არ გულისხმობს ინფორმაციის მხოლოდ პრესასა, თუ ტელევიზიაში გახმაურებას, აღნიშნული უნდა იყოს პირთა განუსაზღვრელი წრისადმი მიმართული და არ უნდა შემოიფარგლებოდეს მარტოდენ ორ პირს შორის პირადი საუბრით, გარდა იმ შემთხვევისა თუ არ მოხდა ასეთი ინფორმაციის გასაჯაროება (სქრინებით ან სხვა საშუალებები) თავად სახელისგამტეხი ფაქტების გამჟღერებლის მხრიდან.²¹³

აღსანიშნავია, რომ მედიის საქმიანობა, უპირველესად კონსტიტუციით განისაზღვრება და სხვა სამართლებრივ ინსტიტუტებთან მიმართებით ასახვას პოვებს სპეციალურ კანონებში. აღნიშნულის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს თანამედროვე მედიასამართალში განხორციელებული საინტერესო სიახლე, რომელიც წარმოგვიდგენს გერმანულ მიდგომას სოციალური მედიის მიმართ, რომლის თაობაზეც 2017 წელს მიღებულ იქნა ახალი კანონი.

²⁰⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2013 წლის 22 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-1586-1489-2012.

²⁰⁹ *Rolph D., Vitins M., Bannister J.*, Media Law: Cases, Materials and Commentary, OUP, 2010, 43.

²¹⁰ *Simon G., Herrmann B.*, Human Cooperation From an Economic Perspective, in COOPERATION IN PRIMATES AND HUMANS 279, P. Kappeler & C.P. van Schaik eds., 2006, 31.

²¹¹ ჯორბენაძე ს., ცილისწამება სოციალურ მედიაში და უფლების დაცვის სამართლებრივი გზები, ჟურნალი: „ჩემი ადვოკატი“, 2022.

²¹² *Rolph D., Vitins M., Bannister J.*, Media Law: Cases, Materials and Commentary, OUPM 2010, 42.

²¹³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 20 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე #ას-1278-1298-2011.

1) აღნიშნული ახალი კანონი მიზნად ისახავს, დასჯადი ინფორმაციის გავრცელების აღმოფხვრასა და

2) სიძულვილის ენის შემცირების საკითხის რეგულირებას.²¹⁴

ყოველივე ეხება სოციალურ ქსელში გავრცელებულ ინფორმაციას, რაც დიდ პრობლემას წარმოადგენს არამართო საქართველოში, არამედ მთელ მსოფლიოში. საფრანგეთისა და გერმანიისაგან განსხვავებით, საქართველოსათვის ამ სფეროს რეგულირება დღემდე დიდი გამოწვევაა.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2021 წლის 5 მარტის განჩინებით საქმეზე №ას-810-2019, ცილისწამების აუცილებელ პირობად სასამართლოს მიაჩნია მისი გასაჯაროების ფაქტი.²¹⁵ აქ ჩნდება ბევრი კითხვა. კერძოდ, თუ ჩემ სოციალურ გვერდზე განვთავსებ პოსტს, რომელიც არ იქნება საჯარო და მხოლოდ პირთა შეზღუდული წრისათვის იქნება გათვლილი, ჩაითვლება თუ არა გასაჯაროებად? საინტერესოა შემთხვევა როდესაც ადგილი აქვს პირად მიმონერას ორ ადამიანს შორის, ჩაითვლება თუ არა ეს უკანასკნელი ცილისწამებად? როგორ გადაწყდება ცილისწამებად კვალიფიკაციის საკითხი თუ ადგილი ექნება პირადი მიმონერის „სქრინების“ გასაჯაროებას?

ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად, საჭიროა სისტემური კვლევის ფარგლებში შევისწავლოთ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2021 წლის 5 მარტის განჩინება საქმეზე №ას-810-2019.

საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლის მიხედვით, ადამიანის ღირსება ხელშეუვალია და მას იცავს სახელმწიფო; „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-13 მუხლის მიხედვით, პირს ეკისრება სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობა კერძო პირის ცილისწამებისათვის, თუ მოსარჩელე სასამართლოში დაამტკიცებს, რომ მოპასუხის განცხადება შეიცავს **არსებითად მცდარ ფაქტს** უშუალოდ მოსარჩელის შესახებ და ამ განცხადებით მოსარჩელეს ზიანი მიაღდა.²¹⁶ ამავე კანონის პირველი მუხლის „ა“ პუნქტის შესაბამისად, **განცხადება არის ინფორმაცია, რომელიც განმცხადებელმა საჯაროდ გაავრცელა ან მესამე პირს გააცნო.**²¹⁷ მითითებული ნორმა მტკიცების ტვირთს მთლიანად მოსარჩელეს აკისრებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ სასამართლოში სარჩელის წარდგენისას მოსარჩელეა ვალდებული და არა მოპასუხე ამტკიცოს შემდეგი: **ა)** მოპასუხემ მის შესახებ გაავრცელა სადავო განცხადება; **ბ)** სადავო განცხადება არ შეესაბამება სინამდვილეს, ანუ იგი მცდარი ფაქტების შემცველია; **გ)** სადავო განცხადება ზიანს აყენებს მოსარჩელის პატივს, ღირსებას და საქმიან რეპუტაციას.²¹⁸

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლის თანახმად, კერძო პირს უფლება აქვს სასამართლოს მეშვეობით, კანონით დადგენილი წესით, საკუთარი პატივი, ღირსება, პირადი ცხოვრების საიდუმლოება, პირადი ხელშეუხებლობა ან საქმიანი რეპუტაცია შელახვისაგან დაიცვას; პირადი არაქონებრივი უფლებების შელახვად ჩაითვლება ისეთი განცხადების

²¹⁴ ჯორბენაძე ს., ცილისწამება სოციალურ მედიაში და უფლების დაცვის სამართლებრივი გზები, ჟურნალი: „ჩემი ადვოკატი“, 2022.

²¹⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2021 წლის 5 მარტის განჩინება საქმეზე №ას-810-2019.

²¹⁶ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-13 მუხლი.

²¹⁷ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის 1-ლი მუხლის „ა“ ქვეპუნქტი.

²¹⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2021 წლის 5 მარტის განჩინება საქმეზე №ას-810-2019.

ან ფაქტის გავრცელება, რომელიც მე-18 მუხლში ჩამოთვლილი არაქონებრივი უფლებებიდან ერთ-ერთის ან რამდენიმეს ხელმოყოფია და რომელიც კანონის ან მორალის, ნორმების დარღვევის, უღირსი საქციელის ჩადენის შესახებ მტკიცებას შეიცავს; სსკ-ის 413-ე მუხლის თანახმად, არაქონებრივი ზიანისათვის ფულადი ანაზღაურება შეიძლება მოთხოვნილ იქნეს მხოლოდ კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში გონივრული და სამართლიანი ანაზღაურების სახით.²¹⁹

სპეციალური კანონით საჯარო და კერძო პირის ცილისწამება გამიჯნულია და სხვადასხვა მუხლებითაა მოწესრიგებული აღნიშნულს დიდი მნიშვნელობა გააჩნია, ვინაიდან კერძო--სამართლებრივ ურთიერთობებს, ჩვეულებრივ, შესაძლოა, თან ახლდეს მორალური ტკივილი, სულიერი განცდები, მაგრამ სამოქალაქო პასუხისმგებლობა დასაშვებია მხოლოდ კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში, ე.ი. კანონი პირდაპირ განსაზღვრავს, თუ რომელი სიკეთის ხელყოფის შემთხვევაში შეუძლია დაზარალებულს მოითხოვოს არაქონებრივი ზიანისათვის ანაზღაურება (სსკ-ის 413-ე მუხლი). განსახილველი სამართლებრივი დანაწესის მიზანია, შეამციროს, შეზღუდოს ამ ნორმით გათვალისწინებული შედეგის დაუსაბუთებელი გაფართოება, რათა სამოქალაქო ბრუნვის სტაბილურობა და წესრიგი უზრუნველყოფილი იქნეს.²²⁰ ასევე, სპეციალური კანონის მე-13 მუხლი, რომელიც კერძო პირის ცილისწამებისთვის სამოქალაქო-სამართლებრივ პასუხისმგებლობას ითვალისწინებს, საჯარო პირის ცილისწამებისგან განსხვავებით, შეურაცხყოფელი განცხადების გავრცელების ფაქტის დადგენას სავალდებულოდ არ მიიჩნევს, შესაბამისად, კერძო პირის შემთხვევაში, მას უფლება აქვს სასამართლოს მიმართოს თავისი პატივისა და ღირსების დასაცავად, მაშინაც კი, როდესაც ცილისწამების გავრცელება არ მომხდარა, თუმცა, ასეთ დროს, მან უფრო მაღალი ლეგიტიმაციის არგუმენტებით უნდა დაადასტუროს პატივისა და ღირსების შელახვის ვარაუდი.²²¹ აღნიშნული განპირობებულია იმით, რომ, ზოგადად, შეურაცხყოფელი ფაქტების ფართო მასებში გავრცელება პირის პატივსა და ღირსებას საზოგადოების თვალში აკნინებს, შესაბამისად, მას უფრო მეტ ზიანს აყენებს, ვიდრე პირად სივრცეში, თუნდაც, იმავე სახის შეურაცხყოფის მიყენება.²²²

სპეციალური კანონის მე-13 მუხლის ასამოქმედებლად აუცილებელია, დადგინდეს, რომ მოპასუხის განცხადება უშუალოდ მოსარჩელის შესახებ არსებითად მცდარ ფაქტს შეიცავს და ამ განცხადებით მოსარჩელეს ზიანი მიადგა;

საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ სიტყვა „აზრი“ ფართოდ განმარტებისას განსჯას, დამოკიდებულებასა თუ შეფასებას გულისხმობს, რომლის სისწორე თუ მცდარობა მთლიანად ინდივიდზე, მის სუბიექტურ დამოკიდებულებაზეა დამოკიდებული. ფაქტები კი, ჩვეულებრივ, მოკლებულია სუბიექტურ დამოკიდებულებას.²²³

„სიტყვისა და გამოხატვის შესახებ“ კანონის პირველი მუხლის თანახმად, ცილისწამების მაკვალიფიცირებელი ერთ-ერთი მთავარი ნიშანია განმცხადებლის მიერ იმ ფაქტების მითითება, რომლებიც რეალობასთან არც ისე შორსაა, უფრო კონკრეტულია და არა ზოგადი ხასი-

²¹⁹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-18 და 413-ე მუხლი.

²²⁰ ჯორბენაძე ს., ცილისწამება სოციალურ მედიაში და უფლების დაცვის სამართლებრივი გზები, ჟურნალი: „ჩემი ადვოკატი“, 2022.

²²¹ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-13 მუხლი.

²²² ჯორბენაძე ს., ცილისწამება სოციალურ მედიაში და უფლების დაცვის სამართლებრივი გზები, ჟურნალი: „ჩემი ადვოკატი“, 2022.

²²³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 20 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე Nას-1278-1298-2011.

ათის, უფრო მეტად ობიექტური შინაარსისაა, ვიდრე – სუბიექტური, და, რაც მთავარია, მისი დადასტურება (დამტკიცება) შესაძლებელია.²²⁴

სასამართლომ აღნიშნა, რომ აზრში იგულისხმება ნებისმიერი შეფასებითი გამონათქვამები, რომელიც შედგება განსჯის, დამოკიდებულებისა და შეფასების ელემენტებისაგან და რომლის მართებულობა პირად შეფასებაზეა დამოკიდებული. აზრი არ ექვემდებარება სისწორისა და მცდარობის მტკიცებას. სპეციალური კანონიდან გამომდინარე, აზრი დაცულია აბსოლუტური პრივილეგიით თუ მისი გასაჯაროების შემთხვევაში არ შეილახება სხვათა უფლებები.²²⁵

შეფასებითი მსჯელობის, თვალსაზრისისა და სხვა შეხედულების გამოხატვა, რომელიც პოზიციის დაფიქსირებას, პიროვნების, საგნის ან მოვლენის მიმართ დამოკიდებულების გამოხატვას წარმოადგენს, სამართლებრივ ფარგლებში დაცულ ძირითად უფლებათა გამოვლინებად მიიჩნევა და იგი არ ჩაითვლება ცილისწამებად.²²⁶ ხშირ შემთხვევაში აზრი ეყრდნობა ფაქტს, ხოლო ფაქტი წარმოადგენს აზრის საფუძველს, რომლითაც ადასტურებს ან უარყოფს მას.²²⁷

სსკ-ის მე-18 მუხლის მეორე ნაწილის მიზანი, უპირველესად გამოხატვის თავისუფლების ფარგლებში დარღვეული პირადი არაქონებრივი უფლებების დაცვაა. ამ მიზნით შესაბამისი სასარჩელო მოთხოვნის დაყენების უფლება გააჩნია პირს, რომლის შესახებაც გავრცელდა ინფორმაცია.²²⁸ პირადი არაქონებრივი უფლებების ხელყოფად ჩაითვლება, თუ არსებობს რაიმე ცნობის (ფაქტის) გავრცელება და ეს ცნობა შეიცავს სამართლებრივი სიკეთის ხელყოფას.²²⁹ ამდენად, არაქონებრივი უფლებების დარღვევის იურიდიული კვალიფიკაციისათვის საკმარისია სსკ-ის მე-18 მუხლით დაცული ერთ-ერთი სიკეთის ხელყოფაც, რომელიც კანონის ან მორალის ნორმების დარღვევას, უღირსი საქციელის ჩადენის შესახებ მტკიცებას შეიცავს.²³⁰ არაქონებრივ უფლებათა დაცვის ფორმებია: არაქონებრივ უფლებათა აღიარება, ხელმყოფი მოქმედების შეწყვეტა ან მათზე უარის თქმა (უარყოფა) და ასევე – არაქონებრივი ზიანის ანაზღაურება. თითოეულის არსებობისათვის საჭიროა ჩამოთვლილი ერთი ან რამდენიმე სიკეთე მაინც შეილახოს.²³¹

აღსანიშნავია, რომ მორალური ზიანის შინაარსში იგულისხმება სამართლებრივად დაცული იმ არაქონებრივი ინტერესის ხელყოფა, რომელსაც მატერიალურად არაფერი შეესაბამება (სულიერი ან ფიზიკური ტკივილი, განცდა და სხვა).²³² პირს ზიანი დაეკისრება, თუ არ-

²²⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2014 წლის 1 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე *ნას-179-172-2012*.

²²⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 20 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე *ნას-1278-1298-2011*.

²²⁶ *Yatar E.K.M.*, Defamation, Privacy, and the Changing Social Status of Homosexuality: Re-Thinking Supreme Court Gay Rights Jurisprudence, 12 Law & Sexuality, 2003, 119.

²²⁷ *Cameron M.*, Rivkin Settles Defamation Case, The Australian, 8 July, 2004, 18.

²²⁸ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლი.

²²⁹ *Tewkesbury D.*, The Role of Comparison Group Size in the Third-Person Effect, 14(3) International Journal of Public Opinion Research, 2002, 247.

²³⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 20 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე *ნას-1278-1298-2011*.

²³¹ *Shah D.V.*, Susceptibility and Severity: Perceptual Dimensions Underlying the Third-Person Effect, 26(2) Communication Research, 1999, 240.

²³² *Jones E.E.*, *Nisbett R.E.*, The Actor and the Observer: Divergent Perceptions of the Causes of Behavior, in *EE Jones et al (eds) Attribution: Perceiving the Causes of Behavior*, Lawrence Erlbaum, 1987, 79.

სებობს ზიანის მიყენებისათვის პასუხისმგებლობის დაკისრების პირობები. ამასთან, მორალური ზიანის ანაზღაურების საკითხი იმ შემთხვევაში დგება, როცა ზიანი სამართლებრივად მნიშვნელოვანია და, ამდენად, ანგარიშგასანევი.²³³ მორალური ზიანის ანაზღაურების საფუძველს წარმოადგენს დაზარალებულის სულიერი და ფიზიკური ტანჯვა, რომელიც გამოწვეულია მოქმედებით (უმოქმედობით) და რომელიც ხელყოფს მოქალაქის კანონით გათვალისწინებულ არამატერიალურ სიკეთეს. მორალური ზიანი ანაზღაურდება ქონებრივი ზიანის ანაზღაურებისაგან დამოუკიდებლად, ანუ როგორც ქონებრივი ზიანის ანაზღაურებისას, ისე – მისგან დამოუკიდებლად.²³⁴

სასამართლო აღნიშნავს, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის პირველი პარაგრაფი ავალდებულებს სასამართლოს, დაასაბუთოს თავისი გადანწყვეტილება, რაც არ უნდა იქნეს გაგებულირთითოეულ არგუმენტზერდელად პასუხის გაცემად.²³⁵

სასამართლოს თქმით, პირადი მიმონერა, რომელიც შეიცავს უცენზურო, შეურაცხმყოფელ, მიუღებელ გამონათქვამებს და, ცხადია, არა მხოლოდ უსიამოვნო, არამედ შესაძლოა მტკივნეულად აღქმადიც იყოს ადრესატისათვის, თუმცა, სამართლებრივად არ ადგენს ისეთ შემთხვევას, რაც განაპირობებს სსკ-ის მე-18 მუხლისა და 413-ე მუხლების საფუძველზე სარჩელის დაკმაყოფილებას და, მორალური ზიანის სახით, მოპასუხისათვის ფულადი თანხის დაკისრებას.²³⁶

გამოხატვის თავისუფლების კონტექსტში, „საჯაროდ გავრცელება“ არ გულისხმობს ინფორმაციის მხოლოდ პრესასა თუ ტელევიზიაში გახმაურებას, მით უმეტეს იმ პირობებში, როდესაც სოციალური მედია, ბლოგინგი და მიკრობლოგინგი სულ უფრო დიდ როლს ასრულებს თანამედროვე საზოგადოების ცხოვრებაში.²³⁷ ნებისმიერი საშუალება, რომელიც ინფორმაციის პირთა განუსაზღვრელი წრისადმი მიწოდებისათვის გამოდგება, საჯაროდ გავრცელების წყაროდ უნდა შეფასდეს.²³⁸

საკასაციო სასამართლო ყურადღებას ამახვილებს სოციალური ქსელის არსსა და დანიშნულებაზე. სოციალური ქსელი არის პლატფორმა, გამიზნული ონლაინ სოციალური კავშირის შესაქმნელად იმ ადამიანებისაგან, რომლებსაც აქვთ საერთო ინტერესები, საქმიანობის სფერო, ჰობი ან რეალური, ცხოვრებისეული კავშირი (ოჯახური, ნათესაური, სამსახურებრივი და ა.შ.). თითოეული სოციალური ქსელი შედგება მომხმარებლის წარმომადგენლობისაგან (ე.წ. „პროფაილი“), მისი კავშირებისა და დამატებითი სერვისებისაგან. ერთ-ერთი ყველაზე მსხვილი და პოპულარული სოციალური ქსელი არის „ფეისბუქი“, რომელიც მსოფლიო მასშტაბით მილიონობით მომხმარებელს აერთიანებს. „ფეისბუქზე“ კონკრეტული მომხმარებლის მიერ გავრცელებული ინფორმაცია ხელმისაწვდომი ხდება მასთან დამეგობრებული პირებისათვის ან ყველა მომხმარებლისათვის, ავტორის არჩევანის შესაბამისად. ინფორმაციასთან

²³³ *Hart J.D.*, Why Expert Testimony on the Meaning of Language has no Place in Libel Suits, in David A. Schulz, *Libel & Newsgathering Litigation – Getting & Reporting the News*, Practising Law Institute, 1998, 519.

²³⁴ *George P.*, Damages Survey for Defamation, paper presented at Media Law and Defamation seminar, Centre for Continuing Legal Education course, Faculty of Law, University of New South Wales, 14 March, 2003, 48.

²³⁵ ჯლარკავა საქართველოს წინააღმდეგ, # 7932/03; *Van de Hurk v. Netherlands*, par.61, *Garcia Ruiz v. Spain* [GC] par.26; *Jahnke and Lenoble v France* (dec.); *Perez v France* [GC], par. 81).

²³⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2012 წლის 20 თებერვლის გადანწყვეტილება საქმეზე *ნას-1278-1298-2011*.

²³⁷ *Glasser Ch.J., Jr (ed.)*, *International Libel & Privacy Handbook*, 2nd edn, Bloomberg Press, 2009, 76.

²³⁸ *Magnusson R.*, Freedom of Speech in Australian Defamation Law:Ridicule, Satire and Other Challenges, 9 *Torts Law Journal*, 2001, 269.

დაშვებულ ნებისმიერ მომხმარებელს შეუძლია ამ ინფორმაციის გაზიარება თავისი კონტაქტებისათვის თუ პირთა განუსაზღვრელი წრისათვის, ასევე ციტირება პირად საუბარში, პრესასა თუ ინტერნეტგამოცემებში. სოციალური ქსელის სწორედ ამ თვისებების გათვალისწინებით, კონკრეტული მომხმარებლის მიერ ე.წ სტატუსის თუ კომენტარის გამოქვეყნება ინფორმაციის საჯაროდ გავრცელებად უნდა შეფასდეს.²³⁹

არაქონებრივი უფლებების დაცვა კერძოსამართლებრივ ურთიერთობებში აბსოლუტური ხასიათის მატარებელია.²⁴⁰ არაქონებრივი უფლებების დაცვა შესაძლებელია როგორც სამართლებრივი, ისე – მორალური ნორმების დარღვევისას.²⁴¹

სსკ-ის მე-18 მუხლის მიზანია სწორედ გამოხატვის თავისუფლების ფარგლებში დარღვეული პირადი არაქონებრივი უფლებების დაცვა, რა დროსაც სასარჩელო მოთხოვნის აღმძვრელი შეიძლება იყოს მხოლოდ ის პირი, რომლის შესახებაც გავრცელდა ინფორმაცია და არა ის პირი, რომელიც ვარაუდობს, რომ მის მიმართ გავრცელდა ინფორმაცია ან გავრცელებულ ინფორმაციაში სწორედ ის იგულისხმებოდა.²⁴²

განხილული სასამართლო გადაწყვეტილება პასუხს სცემს თავში დასმულ კითხვებს, კერძოდ კი როცა რაიმე პოსტი გამოქვეყნდება სოციალურ ქსელში, მიუხედავად მისი შეზღუდული წრისადმი ნახვის შესაძლებლობისა, ეს უკანასკნელი მაინც ჩაითვლება გასაჯაროვებად, ხოლო იმ შემთხვევაში თუ ამგვარი ინფორმაციის გაჟღერება ხდება მხოლოდ პირად საუბარში, მაშასადამე ცილისმწამებლური ინფორმაციის გამჟღერებელსა და იმ პირს შორის ვისაც ეხება ეს უკანასკნელი, ასეთი საუბარი არ ჩაითვლება გასაჯაროვებად, იქამდე სანამ ამგვარი ინფორმაციის გამჟღერებელი არ გაასაჯაროვებს აღნიშნულ საუბარს. აქვე, აღსანიშვნია რომ თუ თავად ის ადამიანი, ვის მიმართაც არის გაჟღერებული ცილისმწამებლური ინფორმაცია, გაასაჯაროვებს პირად საუბარს, ეს უკანასკნელი ინფორმაციის გამჟღერებელს არ ჩაეთვლება გასაჯაროვებად.

ამდენად, ცილისწამების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ელემენტია მისი საჯარო ხასიათი. ასევე, ზემოთ დამუშავებული სასამართლო გადაწყვეტილება საინტერესო იყო კერძო პირების მიმართ სასამართლოს დამოკიდებულის წარმოჩენის თვალსაზრისით, რაც საბოლოოდ იმ დასკვნის გაკეთების საშუალებას გვაძლევს, რომ მტკიცების ტვირთი მთლიანად მოსარჩელეს ეკისრება, რაც იმას ნიშნავს, რომ სასამართლოში სარჩელის წარდგენისას მოსარჩელეა ვალდებული და არა მოპასუხე ამტკიცოს შემდეგი:

- ა) მოპასუხემ მის შესახებ გაავრცელა სადავო განცხადება;
- ბ) სადავო განცხადება არ შეესაბამება სინამდვილეს, ანუ იგი მცდარი ფაქტების შემცველია;
- გ) სადავო განცხადება ზიანს აყენებს მოსარჩელის პატივს, ღირსებას და საქმიან რეპუტაციას.²⁴³

²³⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2014 წლის 9 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე N ას-1559-1462-2012.

²⁴⁰ McLeod D.M., Benjamin H Detenber, William P Eveland Jr, Behind the Third-Person Effect: Differentiating Perceptual Processes for Self and Other, 51(4) Journal of Communication, 2001, 679.

²⁴¹ Paul B., Salwen M., Dupagne M., The Third-Person Effect: A Meta-Analysis of the Perceptual Hypothesis, 3(1) Mass Communication & Society, 2000, 57.

²⁴² საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი I, ჭანტურია (რედ.), 2017, მუხლი 18, ველი 1, 7, 35.

²⁴³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2014 წლის 9 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე N ას-1559-1462-2012.

5.2. სოციალურ ქსელში სახელისგამტეხი ფაქტის გავრცელებასთან დაკავშირებული სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიების, როგორც თავდაცვის მექანიზმის მიმართ არსებული თავისებურებები

სსსკ-ის 191-ე მუხლის პირველი ნაწილის შესაბამისად, სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიება გამოიყენება მაშინ, როდესაც მისი გამოუყენებლობა გააძნელებს და შეუძლებელს გახდის მოსარჩელების სამართლებრივი მოთხოვნის დაკმაყოფილებას. ასევე მაშინ, როდესაც სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიების გამოუყენებლობა გააძნელებს და შეუძლებელს გახდის გადაწყვეტილების აღსრულებას და აგრეთვე გამოიწვევს გამოსწორებელ და პირდაპირ ზიანს ან ისეთ ზიანს, რომელიც კომპენსირებული ვერ იქნება მოპასუხისათვის ზიანის ანაზღაურების დაკისრებით.²⁴⁴

სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიების გამოყენება დიფამაციური დავების დროს განსაკუთრებული თავისებურებით შეიძლება წარმოჩინდეს, კერძოდ კი საუბარია სოციალურ ქსელში გავრცელებულ სახელისგამტეხ ფაქტებზე, რომელიც შეიძლება გამოქვეყნებული იყოს როგორც პირად გვერდზე, ასევე სხვის გვერდზე კომენტარის სახით. პირად გვერდზე გამოქვეყნებული პოსტის მიმართ, სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიებად შესაძლოა მოთხოვნილ იქნას პოსტის საჯაროობის შეზღუდვა.²⁴⁵ საინტერესო კი ისაა, რომ ამგვარი მოთხოვნის სასამართლოს მხრიდან დაკმაყოფილების შემთხვევაში, მისი შესრულება ევალება თავად მოპასუხეს. განსხვავებით სხვა უზრუნველყოფის ღონისძიებებისაგან, თუ მაგალითად ვაყადალებთ ქონებას, რომელსაც მოპასუხესთან შეუთანხმებლად აყადალებს საჯარო რეესტრი, მოცემულ სიტუაციაში ასეთ შუალედურ რგოლს წარმოადგენს თავად მოპასუხე. მაშასადამე, მის ნება-სურვილზეა დამოკიდებული შეასრულებს თუ არა აღნიშნულს. ვერც სასამართლო და ვერც მოსარჩელე მხარე ვერ აიძულებს მოპასუხე მხარეს, რომ შეასრულოს სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიება და დაარედაქტიროს საკუთარ გვერდზე გამოქვეყნებული პოსტი.

ვფიქრობ, ასეთ დროს უპრიანი იქნებოდა სასამართლოს გადაწყვეტილება უზრუნველყოფის ღონისძიების დაკმაყოფილების შესახებ შესასრულებლად გაეგზავნოს არა მოპასუხეს, არამედ კონკრეტული სოციალური ქსელის ადმინისტრაციას და შემდეგ მათ უზრუნველყონ დიფამაციის შემცველი პოსტის რედაქტირების საკითხი.

რაც შეეხება უშალოდ სარჩელის აღსრულების ღონისძიების წარმართვის საკითხს, შეიძლება ორგანოდ განხორციელდეს:

- 1) აღსრულების ეროვნული ბიუროს ჩართულობით;
- 2) სოციალური მედიის ან სოციალური ქსელის ადმინისტრაციის ჩართულობით.

აღსრულების ეროვნულ ბიუროსთან თანამშრომლობა ცხადია, რომ სააღსრულებლო ფურცლის ჩაბარებით განხორციელდება, რაც შეეხება სოციალური მედიის ან სოციალური ქსელის ადმინისტრაციის ჩართულობით გადაწყვეტილების აღსრულებას, აქაც საჭიროა ფორმალური წინაპირობების დაცვა და სააღსრულებლო ფურცლის დასკანერებული ვერსიის გაგზავნა, სხვა ენაზე თარგმნის შემთხვევაში კი ნოტარიალურად დამოწმებული ნათარგმნი ვერსიისა და თავად დედანი დოკუმენტის გაგზავნა.²⁴⁶

²⁴⁴ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 191-ე მუხლი.

²⁴⁵ ჯორბენაძე ს., „ცილისწამება სოციალურ მედიაში და უფლების დაცვის სამართლებრივი გზები“, ჟურნალი: „ჩემი ადვოკატი“, 2022.

²⁴⁶ ჯორბენაძე ს., „ცილისწამება სოციალურ მედიაში და უფლების დაცვის სამართლებრივი გზები“, ჟურნალი: „ჩემი ადვოკატი“, 2022.

ამ მიმართულებით ძალიან საინტერესოა საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2021 წლის 24 დეკემბრის განჩინება საქმეზე №ას-1192-2021, სადაც დავის საგანს წარმოადგენდა გადაწყვეტილების აღსრულების უზრუნველყოფა.

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 271-ე მუხლის შესაბამისად, სასამართლოს შეუძლია უზრუნველყოს იმ გადაწყვეტილების აღსრულება, რომელიც გადაცემული არ არის დაუყოვნებლივ აღსასრულებლად XXIII თავით დადგენილი წესების შესაბამისად. ამ თავით გათვალისწინებული სარჩელის უზრუნველყოფის ინსტიტუტი წარმოადგენს მატერიალური კანონმდებლობით დაცული უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების რეალური განხორციელების სწრაფ და ეფექტურ საპროცესო-სამართლებრივ გარანტიას. სასამართლოს მიერ სარჩელის უზრუნველყოფის, მოცემულ შემთხვევაში, გადაწყვეტილების აღსრულების უზრუნველყოფის გამოყენებას საფუძვლად უდევს ვარაუდი, რომ მიღებული სასამართლო გადაწყვეტილება შესაძლოა ვერ აღსრულდეს ან აღსრულება მნიშვნელოვნად დაბრკოლდეს.²⁴⁷

საპროცესო სამართალი თანაბარ მდგომარეობაში აყენებს პროცესის ორივე მხარეს – მოსარჩელესა და მოპასუხეს, შესაბამისად, მხარეთა თანასწორობის უმნიშვნელოვანესი პრინციპიდან გამომდინარე, გადაწყვეტილების აღსრულების უზრუნველყოფის ინსტიტუტის შეფასება უნდა მოხდეს როგორც მოსარჩელის, ისე მოპასუხის პოზიციიდან.²⁴⁸ ამგვარი შეფასებისას გასათვალისწინებელია, რომ დაცული იყოს თანაზომიერების პრინციპი, კერძოდ, ერთი მხარის მოთხოვნის უზრუნველსაყოფად გამოყენებული ღონისძიება ამ მოთხოვნის პროპორციული (ადეკვატური) უნდა იყოს და აშკარა შეუსაბამობა არ უნდა იკვეთებოდეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, უზრუნველყოფის გამოყენება ვერ გაამართლებს გადაწყვეტილების აღსრულების უზრუნველყოფის ინსტიტუტის მიზანს.²⁴⁹ სასამართლომ გადაწყვეტილების აღსრულების უზრუნველყოფის ღონისძიებების გამოყენების საკითხის გადაწყვეტის დროს, ყოველთვის უნდა შეაფასოს, გადაწყვეტილების აღსრულების უზრუნველსაყოფად მის მიერ შერჩეული ღონისძიება არის თუ არა შესაბამისობაში მოსარჩელის იმ მოთხოვნასთან, რომლის უზრუნველყოფასაც იგი ემსახურება.²⁵⁰

გადაწყვეტილების უზრუნველყოფის საკითხის გადაწყვეტისას და ერთ-ერთი მხარის უფლებების თუნდაც კანონისმიერ ფარგლებში შეზღუდვისას, სასამართლო უნდა ემყარებოდეს დასაბუთებულ ვარაუდს, რომ აღნიშნული საპროცესო ღონისძიების გარეშე ობიექტურად შეუძლებელი გახდება ან მნიშვნელოვნად გართუდება საქმის განხილვის სამართლებრივი შედეგის – სასამართლო გადაწყვეტილების აღსრულება.²⁵¹

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო თავის არაერთ გადაწყვეტილებაში ხაზს უსვამს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილების აღსრულების მნიშვნელობას და აღნიშნავს, რომ სამართლიანი განხილვის უფლება მოიცავს ძალაში შესული გადაწყვეტილების აღსრულების უფლებას. სასამართლოს განმარტებით, ეს უფლება არარეალური იქნებოდა, თუ ნევრი სახელმწიფოს ეროვნული სამართლებრივი სისტემა შესაძლებელს გახდიდა ძალაში შე-

²⁴⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2021 წლის 24 დეკემბრის განჩინება საქმეზე №ას-1192-2021.

²⁴⁸ *Milmo P., Rogers W.V.H., (eds), Gatlley on Libel and Slander, 11th edn, Sweet and Maxwell, 2008, 45.*

²⁴⁹ *Rolph D., Reputation, Celebrity and Defamation Law, Ashgate, 2008.*

²⁵⁰ *Salwen M.B., Dupagne M., The Third-Person Effect: Perceptions of the Media's Influence and Immoral Consequences, 26(5) Communication Research, 1999, 526.*

²⁵¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 15 ივლისის საქმე №ას-939-2019.

სული საბოლოო გადაწყვეტილება ერთი მხარის საზიანოდ არაქმედითი დარჩენილიყო. მისი თქმით, ნებისმიერი სასამართლოს მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილების აღსრულება „სასამართლო პროცესის“ განუყოფელ ნაწილად უნდა განიხილებოდეს, კონვენციის მე-6 მუხლის მიზნებიდან გამომდინარე.²⁵²

სარჩელის/გადაწყვეტილების უზრუნველყოფა წარმოადგენს სამოქალაქო სამართალწარმოების მნიშვნელოვან ინსტიტუტს და ემსახურება სასამართლო გადაწყვეტილების აღსრულების უზრუნველყოფას.²⁵³ იმის გათვალისწინებით, რომ ხშირად სამოქალაქო პროცესი საკმაოდ ხანგრძლივ პროცედურებთან არის დაკავშირებული, არსებობს რისკი, რომ საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე დავის საგანი განადგურდეს, გასხვისდეს, უფლებრივად დაიტვირთოს ან სხვაგვარად შეეშალოს ხელი საბოლოო გადაწყვეტილების აღსრულებას.²⁵⁴ სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიება სწორედ ამ საფრთხეების პრევენციას ემსახურება.²⁵⁵

სამოქალაქო საქმეზე მართლმსაჯულების ეფექტიანად განხორციელება მნიშვნელოვან საჯარო ინტერესს წარმოადგენს, ამავდროულად, მართლმსაჯულების ეფექტიანობა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების აღსრულებაზე, შესაბამისად, კანონით გათვალისწინებული მექანიზმები, რომლებიც ემსახურება სამოქალაქო საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილების უზრუნველყოფას, ემსახურება უმნიშვნელოვანეს ლეგიტიმურ მიზანს – მართლმსაჯულების ეფექტიანად განხორციელების უზრუნველყოფას.²⁵⁶

უზრუნველყოფის ღონისძიების გამოყენება დასაშვებია მოპასუხის მიმართ და/ან მის წინააღმდეგ, რათა მოსარჩელის კანონიერი ინტერესები მოპასუხის არაკეთილსინდისიერი ქმედებისგან იყოს დაცული.²⁵⁷

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 198-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, საკითხს იმის შესახებ, თუ სარჩელის უზრუნველყოფის რომელი ღონისძიება უნდა იქნეს გამოყენებული, წყვეტს სასამართლო მოსარჩელის განცხადების შესაბამისად. ამავდროულად, მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტის მიხედვით, სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიება შეიძლება იყოს მოპასუხისათვის გარკვეული მოქმედების შესრულების აკრძალვა.²⁵⁸

აღნიშნული სასამართლო გადაწყვეტილებები, თუ დამუშავებული სამეცნიერო ლიტერატურა ნათელი მაგალითია იმისა თუ როგორ ხორციელდება პრაქტიკულად დიფამაციური სარჩელების მიმართ მიღებული სასამართლოს გადაწყვეტილების აღსრულება და ზოგადად რა წინაპირობებია ამ პროცედურის წარმატებით ჩასატარებლად სასამართლოს მიერ დაწესებული.

²⁵² ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე შპს „იზა“ და მაკრაზიძე საქართველოს წინააღმდეგ.

²⁵³ Tiedge J.T., Discrepancy Between Perceived First-Person and Perceived Third-Person Mass Media Effects, 1991, 61.

²⁵⁴ Shah D.V., Susceptibility and Severity: Perceptual Dimensions Underlying the Third-Person Effect, 26(2) Communication Research, 1999, 240.

²⁵⁵ Prosser and Keeton on the Law of Torts, 5th edn, West Publishing, 1984, 98.

²⁵⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პირველი კოლეგიის 2016 წლის 30 სექტემბრის №1/5/675,681 გადაწყვეტილება საქმეზე „შპს სამაუნეებლო კომპანია რუსთავი 2“ და „შპს ტელეკომპანია საქართველო“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-52.

²⁵⁷ McNamara L., Reputation and Defamation, OUP 2007, 87.

²⁵⁸ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 198-ე მუხლი.

6. დასკვნა

დიფამაცია როგორც მიუღებელი შემოსავალი, საკმაოდ პრობლემური საკითხი აღმოჩნდა, რამაც მის აქტუალობაში კიდევ ერთხელ დაგვარწმუნა. კანონის დარღვევით განხორციელებული ნებისმიერი აქტივობა პასუხისმგებლობის საფუძველს უნდა წარმოადგენდეს. განხილულ ნაშრომში იმ დარღვევების ფართო წრიდან, რომელსაც ყოველწუთიერად შეიძლება წავანყდეთ, ყურადღება გამახვილდა დიფამაციის როგორც მიუღებელი შემოსავლის საკითხზე, კერძოდ: დიფამაციასა და ცილისწამებას შორის არსებულ მსგავსებებსა და განმასხვავებელ კრიტერიუმებზე; პატივის, ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის განმარტებაზე და მათ მიმართ არსებულ ქართულ სასამართლო პრაქტიკაზე; სახელისგამტეხი ინფორმაციის ცილისწამებად მიჩნევის გამომრიცხავ გარემოებებზე; სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების, როგორც არააბსოლუტური უფლების თავისებურებებზე; საფრანგეთსა და გერმანიაში დიფამაციასთან დაკავშირებულ საკითხებზე; დიფამაციით დამდგარი ზიანის სახეებზე, კერძოდ კი მიუღებელ შემოსავალზე და სოციალურ მედიაში სახელისგამტეხი ინფორმაციის გავრცელების გამოვლინებებსა და სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიებებზე.

ნაშრომის შექმნის პროცესში გამოყენებული კვლევის მეთოდებმა კი შემდეგი დასკვნის გაკეთების საშუალება მოგვცა:

ისტორიულ-სამართლებრივი – კვლევის მეთოდის გამოყენებამ წარმოაჩინა, რომ დიფამაციის საკითხი ანტიკურ საბერძნეთსა და რომში იყო მოწესრიგებული. მისასაღებელია, რომ ეს საკითხი ქართული სამართლებრივი სივრცისთვისაც არ იყო უცხო, რაზეც მეტყველებს ბექა-აღბუღას სამართლის წიგნი. კარგი იქნებოდა დღეს მოქმედი კანონმდებლობითაც განმარტებულიყო დიფამაცია და საკანონმდებლო ჩანაწერის დონეზე გამიჯნულიყო ცილისწამებისაგან, თუმცა აღნიშნულის ვერ განხორციელების მიზეზზე შემდეგ აბზაცში საუბარი.

დოკუმენტური – კვლევის ფარგლებში შესწავლილმა სპეციალურმა კანონმდებლობამ, ლიტერატურამ და ანალიტიკურმა მასალამ ცხადყო, რომ დიფამაციის მიმართულებით სასურველი იქნებოდა უფრო მეტი ქართულენოვანი ლიტერატურა ან თუნდაც სტატიები შექმნილიყო. ამ მიმართულებით შედარებით უხვია სასამართლო გადაწყვეტილებები, რისი ფუნდამენტური დამუშავებაც, ვფიქრობ, კარგი წიგნის შექმნას შეუწყობს ხელს. რაც შეეხება დოკუმენტური კვლევის მეთოდიდან გაკეთებულ დასკვნას, უცხოურ კანონმდებლობასა და ანალიტიკურ მასალაზე დაყრდნობით, შეიძლება ითქვას, რომ დიფამაციასა და ცილისწამებას შორის სხვაობა დიდია. აქვე, ისიც აღსანიშნავია, რომ ამ სხვაობის გაქრობა, დიდი ალბათობით, გამოიწვია საქართველოში ცილისწამების დეკრიმინალიზაციამ, რამაც საბოლოოდ ცილისწამება და დიფამაცია ტერმინოლოგიურად გაუტოლა ერთმანეთს, თუმცა ნაშრომში დოკუმენტური კვლევიდან გამომდინარე არგუმენტირებულად გამიჯნულია ერთმანეთისაგან დიფამაცია და ცილისწამება, რაც, სამწუხაროდ, პრაქტიკულ დანიშნულებას იქამდე ვერ შეიძენს, სანამ ცილისწამების კრიმინალიზაცია არ გახორციელდება.

შედარებით სამართლებრივი – კვლევის მეთოდიდან გამომდინარე მკითხველი დიფამაციისა და ცილისწამების მიმართულებით გაეცნო გერმანულ და ფრანგულ სამართლებრივ სისტემებსა და პრაქტიკას, საიდანაც ვასკვნიტ, რომ კარგი იქნებოდა გააზრებულიყო ცილისწამების, როგორც სისხლისსამართლებრივი დანაშაულის მნიშვნელობა, რისი საქართველოში დეკრიმინალიზაციით მართალია მეტად გარანტირებული გახდა სიტყვის და გამოხატვის თავისუფლების უფლება, თუმცა აღნიშნულზე დაყრდნობით ადამიანის პატივისა და ღირსების

გამტეხი ინფორმაციის გავრცელების აკრძალვის დაწესების უგულებელყოფა მიუღებელია. ვფიქრობ, საფრანგეთის მსგავსად, უნდა არსებობდეს იმპერატიულად დაწესებული სანქციები, როგორც საჯარო, ისე ფიზიკური პირების მიმართ. ასევე იურიდიული პირების მიმართაც, რომელთაც გააჩნიათ სავაჭრო ბაზარზე სამსახურებრივი რეპუტაცია.

სისტემური – კვლევის მეთოდის გამოყენებამ უდიდესი დახმარება გასწია დიფამაციის როგორც მიუღებელი შემოსავლის მნიშვნელობისა და პრობლემატიკის წარმოჩენის გააზრებაში. სისტემური კვლევის ფარგლებში დავასკვნით, რომ დიფამაციისა და ცილისწამების მიმართულებით არსებულმა სასამართლო პრაქტიკამ, კერძოდ კი 2014-2018 (18 ოქტომბრის მდგომარეობით) წლებში საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ ცილისწამებასთან დაკავშირებით ჯამში 16 გადაწყვეტილება მიიღო, რომელთაგან 6 შემთხვევაში გადაწყვეტილებით გამოხატვის თავისუფლება შეიზღუდა. მართალია, აღნიშნული მონაცემების საფუძველზე შეუძლებელია ვიმსჯელოთ სრულ სურათზე, ვინაიდან სტატისტიკა მხოლოდ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკას ეყრდნობა, თუმცა შეგვიძლია ზოგად ტენდენციებზე ვიმსჯელოთ, რომლის თანახმადაც, 2014-2018 (18 ოქტომბრის მდგომარეობით) წლებში საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მიერ ცილისწამებასთან დაკავშირებულ საქმეებზე მიღებული გადაწყვეტილებებიდან 37.5% დასრულდა გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვით, ხოლო 62,5 % აზრის თავისუფლად გამოხატვის უფლების დაცვით. რაც შეეხება ზიანის, როგორც ფაქტობრივი ისე მატერიალური, მათ შორის მიუღებელი შემოსავლის მოთხოვნის დაკმაყოფილების კუთხით სასამართლოს პოზიციას, ძალიან მკაცრია, რადგან მოსარჩელემ ზედმინევენით ზუსტად უნდა დაასაბუთოს დამდგარ ზიანს ან მიუღებელ შემოსავალსა და განხორციელებულ ქმედებას შორის მიზეზობრივი კავშირის არსებობა.

ბიბლიოგრაფია:

1. ზოიძე ბ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი მესამე, თბ., გამომც. „სამართალი“, 2001. 463-464.
2. კროპჰოლერი ი., (2014). გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, სასწავლო კომენტარი. თბ.: გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოება (GIZ), 113.
3. რუსიაშვილი გ., სამოქალაქო კოდექსის ონლაინკომენტარი, 411 მ. <http://www.gccc.ge/> [15.06.2025].
4. სურგულაძე ი., ქართული სამართლის ისტორია, 2014, 112.
5. სუხიტაშვილი დ., სუხიტაშვილი თ., სამოქალაქო სამართლებრივი პასუხისმგებლობა, თბ., გამომც. „მერიდიანი“, 2016, 176–177.
6. ძლიერიშვილი ზ., და სხვები, სახელმეკრულებო სამართალი, თბ., გამომც. „მერიდიანი“, 2014, 653, 654.
7. ჯორბენაძე ს., ცილისწამება სოციალურ მედიაში და უფლების დაცვის სამართლებრივი გზები, ჟურნალი: „ჩემი ადვოკატი“, 2022.
8. Amerasinghe A., Ranjit B., *Defamation in the Law of South Africa and Ceylon*, H.W. Cave, Colombo, 1969, 43-44.
9. Arend P.S., *Defamation in an Age of Political Correctness: Should a False Public Statement that a Person is Gay be Defamatory?*, 18 *North Illinois University Law Review*, 1997, 99.
10. Arend, Patrice S., *Defamation in an Age of Political Correctness: Should a False Public Statement that a Person is Gay be Defamatory?* 18 *North Illinois University Law Review*, 1997, 99.
11. Balkin, R., Davis J., *Law of Torts*, 4th edn, LexisNexis, 2008. Bezanson, Randall P. and Kathryn L. Ingle, *Plato's Cave Revisited: The Epistemology of Perception in Contemporary Defamation Law*, 90(3) *Dickinson Law Review*, 1986, 585.

12. Baudouin J.L., *La responsabilité civile délictuelle*. 3e éd. Cowansville: Y. Blais, 1990. 838, 162–164.
13. Brosius H., Dirk E., The Causes of Third-Person Effects: Unrealistic Optimism, Impersonal Impact, or Generalized Negative Attitudes Towards Media Influence?, 8(2) *International Journal of Public Opinion Research*, 1996, 142.
14. Calvert C., Awareness of Meaning in Libel Law: An Interdisciplinary Communication & Law Critique, 16 *The Northern Illinois University Law Review*, 1995, 111.
15. Calvert C., Harm to Reputation: an Interdisciplinary Approach to the Impact of Denial of Defamatory Allegations, 26 *Pacific Law Journal*, 1995, 933.
16. Calvert C., The First Amendment and the Third Person: Perceptual Biases of Media Harms & Cries for Government Censorship, 6 *CommLaw Conspectus*, 1998, 165.
17. Cameron M., Rivkin Settles Defamation Case, *The Australian*, 8 July, 2004, 18.
18. Christian H., Social Reputation: A Mechanism for Flexible Self-Regulation of Multiagent Systems, 10 *Journal of Artificial Societies & Social Simulation*, 2007.
19. Cohen, Jeremy et al., Experimental Test of Some Notions of the Fact/Opinion Distinction in Libel, 66 *Journalism Quarterly*, 1989, 11.
20. Combined Media Defamation Reform Group, Submission in Response to “Outline of Possible National Defamation Law”, Attorney-General’s Discussion Paper – March 2004, May 2004.
21. Culbertson H.M., Stempel G.H., ‘Media Malaise: Explaining Personal Optimism and Societal Pessimism about Health Care, 35(2) *Journal of Communication*, 1985, 180.
22. David P., Johnson M., The Role of Self in Third-Person Effects about Body Image, 48(4) *Journal of Communication*, 1998, 37.
23. Davison, W. Phillips, The Third-Person Effect Revisited, Summer, 8(2) *International Journal of Public Opinion Research*, 1996, 2.
24. Davison, W., The Third-Person Effect in Communication, 47 *Public Opinion Quarterly*, 1983, 1.
25. De Visser R., Heterosexual Experience and Recent Heterosexual Encounters Among a Representative Sample of Adults, 27(2) *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 2003, 146.
26. Dent Ch., Defamation Law’s Chilling Effect: a Comparative Content Analysis of Australian and US Newspapers, 9(2) *Media & Arts Law Review*, 2004, 89.
27. Donoghue D., *England, their England: Commentaries on English Language and Literature*, University of California Press, 1989, 56.
28. Driscoll P.D., Salwen M.B., Self-Perceived Knowledge of the OJ Simpson Trial: Third-Person Perception and Perceptions of Guilt, 74 *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 1997, 541.
29. Eisenberg J., Abbott, Kennett and Costello, 1999, 153 *Communications Update* 19. Eldridge, Laurence H., *Law of Defamation* Bobs-Merrill Co., Indianapolis, 1978, 45.
30. Eveland Jr., William P., Douglas M., The Effect of Social Desirability on Perceived Media Impact: Implications for Third-Person Perceptions, 11 *International Journal of Public Opinion Research*, 1999, 315.
31. Fleming J.G., *The Law of Torts*, 9th edn, Thomson Reuters, 1998.
32. Frederick G.B., Gifts and Poison, in *Gifts and Poison: The Politics of Reoutation*, 1, 4, F.G. Bailey ed., 1971.
33. Fricke G.L., The Criterion of Defamation, 32 *Australian Law Journal*, 1958, 7.
34. Gashi H., Acquisition and Loss of Ownership Under the Law on Property and Other Real Rights (LPORR): The Influence of the BGB in Kosovo Law, 2013, 88–89.
35. George P., Damages Survey for Defamation, paper presented at *Media Law and Defamation* seminar, Centre for Continuing Legal Education course, Faculty of Law, University of New South Wales, 14 March 2003, 48, 56.
36. Glasser Ch.J. Jr. (ed.), *International Libel & Privacy Handbook*, 2nd edn, Bloomberg Press, 2009, 76.

37. Glynn C.J., Ostman R.E., Public Opinion about Public Opinion, 65 *Journalism Quarterly*, 1988, 299.
38. Glynn C.J., Haynes A.F., Shanahan J., Perceived Support for One's Opinions and Willingness to Speak Out: A Meta-Analysis of Survey Studies on the "Spiral of Silence", 61 *Public Opinion Quarterly*, 1997, 452, 58.
39. Gunther A.C., What We Think Others Think: Cause and Consequence in the Third-Person Effect, 18(3) *Communication Research*, 1991, 355.
40. Harkess J., A Linguistic Inspection of the Law of Defamation, *Auckland University Law Review*, 1998, 653.
41. Hart J.D., Why Expert Testimony on the Meaning of Language has no Place in Libel Suits, in David A. Schulz, *Libel & Newsgathering Litigation – Getting & Reporting the News*, Practising Law Institute, 1998, 510, 517, 519.
42. Heider F., *The Psychology of Interpersonal Relations*, Routledge, 1958, 23.
43. Heine S.J., Lehman D.R., Cultural Variation in Unrealistic Optimism: Does the West Feel More Invulnerable than the East?, 68 *Journal of Personality and Social Psychology*, 1995, 595.
44. Hrysanthos D., The Digitization of Word of Mouth: Promise and Challenges of Online Feedback Mechanisms, 49 *Management Science*, 2003, 1407, 36.
45. *Human Rights and Equal Opportunity Commission, Same-Sex: Same Entitlements*, Commonwealth of Australia, Canberra, 2007, 77.
46. Jones E.E., Nisbett R.E., The Actor and the Observer: Divergent Perceptions of the Causes of Behavior, in E.E. Jones et al. (eds), *Attribution: Perceiving the Causes of Behavior*, Lawrence Erlbaum, 1987, 79.
47. Judith D., Signals in Social Supernets, 13 *Journal of Computer-Mediated Communication*, 2007, 12, 14.
48. Kenyon A.T., *Defamation: Comparative Law and Practice*, OUP, 2006, 121.
49. Kim Y., Ahn J., Song J., Perceived Media Influence on Self and Others on a Controversial Issue, paper presented at the meeting of the *International Communication Association*, Chicago, May 1991, unseen, cited in Dominic L. Lasorsa, Policymakers and the Third-Person Effect, in J. David Kennerly (ed.), *Public Opinion, The Press and Public Policy*, 1992, 163, 170.
50. Koster, 1980, 38. Ople, 1965, 13.
51. Krasnostein S., Defamation Law and the Fairness of the Objective Test, 23(4) *Communications Law Bulletin*, 2004, 6.
52. Kundu A., Defamation, Reputation and the Community: an Analysis of the Doctrine of Presumed Harm in Defamation Law, 10(1) *Media & Arts Law Review*, 2005, 53.
53. Lasorsa D.L., Real and Perceived Effects of "Amerika", 66 *Journalism Quarterly*, 1989, 373.
54. Lexis N., *Australian Defamation Law & Practice*. Barnett L.L., Defamation, Reputation, and the Myth of Community, 71(1) *Washington Law Review*, 1996, 1.
55. Liebermann, 1998, 1050. Nisbet, 1961, 192.
56. Lik M., Notions of Reputation in Multi-Agents Systems: A Review, in *Proceedings of the First International Joint Conference on Autonomous Agents and Multiagent Systems: Part 1*, Bologna, Italy, July 15-19, 2002, 78.
57. Magnusson R., Freedom of Speech in Australian Defamation Law: Ridicule, Satire and Other Challenges, 9 *Torts Law Journal*, 2001, 269.
58. Mason L., Newspaper as Repeater: An Experiment on Defamation and Third-Person Effect, Autumn, 72(3) *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 1995, 610.
59. Mason L., Newspaper as Repeater: An Experiment on Defamation and Third-Person Effect, Autumn, 72(3) *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 1995, 610.
60. McCraw D., How do Readers Read? Social Science and the Law of Libel, 41 *Catholic University Law Review*, 1991, 81.

61. McLeod D.M., Detenber B.H., Eveland Jr. W.P., Behind the Third-Person Effect: Differentiating Perceptual Processes for Self and Other, 51(4) *Journal of Communication*, 2001, 679.
62. McNamara L., Bigotry, Community and the (In)visibility of Moral Exclusion: Homosexuality and the Capacity to Defame, 6(4) *Media & Arts Law Review*, 2001, 271.
63. McNamara L., *Reputation and Defamation*, OUP, 2007, 67, 87.
64. Milmo P., Rogers W.V.H. (eds), *Gatley on Libel and Slander*, 11th edn, Sweet and Maxwell, 2008, 45, 502.
65. Müller, 1913, 492–502; Miniconi, 1959, 159–175.
66. Mutz D.C., The Influence of Perceptions of Media Influence: Third Person Effects and the Public Expression of Opinions, 1989, 1.
67. Nadeau A., Nadeau R., *Traité pratique de la responsabilité civile délictuelle*. Montréal: Wilson & Lafleur, 1971. 732, 248.
68. Patrick G., Damages Survey for Defamation, paper presented at *Media Law and Defamation* seminar, Centre for Continuing Legal Education course, Faculty of Law, University of New South Wales, 14 March 2003.
69. Paul B., Salwen M., Dupagne M., The Third-Person Effect: A Meta-Analysis of the Perceptual Hypothesis, 3(1) *Mass Communication & Society*, 2000, 57.
70. Perloff R.M., Perceptions and Conceptions of Political Media Impact: The Third-Person Effect and Beyond, in Ann N. Crigler (ed.), *The Psychology of Political Communication*, The University of Michigan Press, 1996, 197.
71. Perloff R.M., Perceptions of “Amerika”, 19 *Mass Communication Review*, 1992, 42.
72. Pineau J., Ouellette M., *Théorie de la responsabilité civile*. 2e éd. Montréal: Éd. Thémis, 1980, 237, 62, 63, 64.
73. Pound R., Interests of Personality, 28(4) *Harvard Law Review*, 1915, 343.
74. Price D., Cain N., Duodu K., *Defamation Law, Procedure and Practice*, 4th edn, Sweet & Maxwell, 2009, 54.
75. Prosser W., Keeton W.P., *Prosser and Keeton on the Law of Torts*, 5th edn, West Publishing, 1984, 98.
76. Rissel Ch., Attitudes Towards Sex in a Representative Sample of Adults, 27(2) *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 2003, 118.
77. Rivard A., Calvert C., Awareness of Meaning in Libel Law: An Interdisciplinary Communication & Law Critique, 16* *The Northern Illinois University Law Review*, 1995, 111. *De la liberté de la presse*, Montréal: Garneau, 1923, 125, 67.
78. Robin D.U., Grooming, Gossip and the Evolution of Language, 171–74, 1996, 37.
79. Rolph D., *Reputation, Celebrity and Defamation Law*, Ashgate, 2008.
80. Rolph D., Vitins M., Bannister J., *Media Law: Cases, Materials and Commentary*, OUP, 2010, 42, 43, 5, 87.
81. Salwen M.B., Dupagne M., The Third-Person Effect: Perceptions of the Media’s Influence and Immoral Consequences, 26(5) *Communication Research*, 1999, 526, 523.
82. Shah D.V., Susceptibility and Severity: Perceptual Dimensions Underlying the Third-Person Effect, 26(2) *Communication Research*, 1999, 240.
83. Siegfried J., Sprachliche Gewalt gegenüber Minderheiten: Formen der sprachlichen Diffamierung in den Medien und im politischen Diskurs, in: *Der Deutschunterricht*, 59, 5, 2007, 11, 21.
84. Simon G., Herrmann B., Human Cooperation From an Economic Perspective, in P. Kappeler & C.P. van Schaik (eds.), *Cooperation in Primates and Humans*, 2006, 279, 31.
85. Sprankling J., *The International Law of Property*, Oxford University Press, 2014, 111.
86. Standley T.C., Linking Third-Person Effect and Attribution Theory, unpublished Master’s thesis, Southern Methodist University, Dallas, Texas, cited in Paul B., Salwen M., Dupagne M., The Third-

- Person Effect: A Meta-Analysis of the Perceptual Hypothesis, 3(1) *Mass Communication & Society*, 2000, 57.
87. Tewkesbury D., The Role of Comparison Group Size in the Third-Person Effect, 14(3) *International Journal of Public Opinion Research*, 2002, 247.
88. Tiedge J.T., Discrepancy Between Perceived First-Person and Perceived Third-Person Mass Media Effects, 1991, 61.
89. Treiger-Bar-Am L.K., Defamation Law in a Changing Society: the Case of Youssoupoff v Metro-Goldwyn Mayer, 20 *Legal Studies*, 2000, 291.
90. Vallières N., *La presse et la diffamation: rapport soumis au ministère des Communications du Québec*, Montréal: Wilson & Lafleur, 1985, 138, 6–8, 10, 49, 52, 58, 90.
91. Ven-hwei Lo W., Third-Person Effect, Gender, and Pornography on the Internet, 46(1) *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 2002, 13.
92. Von Vechten V., The History and Theory of the Law of Defamation II, 4 *Columbia Law Review*, 1904, 33, 33.
93. Willnat L., Perceptions of Foreign Media Influence in Asia and Europe: The Third-Person Effect and Media Imperialism, 2002, 14(2).
94. Yatar E.K.M., Defamation, Privacy, and the Changing Social Status of Homosexuality: Re-Thinking Supreme Court Gay Rights Jurisprudence, 12 *Law & Sexuality*, 2003, 119.
95. Zimmerman D.L., Curbing the High Price of Loose Talk, 18(2) *UC Davis Law Review*, 1985, 359.
96. Zimmermann R., Whittaker S., *Good Faith in European Contract Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, 87.
97. <<https://www.anwalt.org/diffamierung/>> [20.05.2025].
98. <<https://www.dahag.de/c/ratgeber/strafrecht/diffamierung>> [20.05.2025].
99. <<https://www.justifit.fr/b/guides/droit-penal/diffamation/>> [20.05.2025].
100. <<https://www.laloi.ca/quest-ce-que-de-la-diffamation/>> [20.05.2025].
101. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/33208?publication=7>> [20.05.2025].
102. <<https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/blad-et-tromso-and-stensaas-v-norway/>> [20.05.2025].
103. <<http://www.gccc.ge>> [20.05.2025].
104. <<https://temida.ge/fullcase/2691/--.pbn>> [20.05.2025].
105. <<https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/ganmarteba7.pdf>> [20.05.2025].
106. <<https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/ganmarteba7.pdf>> [20.05.2025].
107. <<https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/dichand-and-others-v.-austria.pdf>> [20.05.2025].
108. <<https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/ganmarteba7.pdf>> [20.05.2025].
109. <<https://temida.ge/fullcase/2944/--.pbn>> [20.05.2025].
110. <<https://temida.ge/fullcase/3826/--.pbn>> [20.05.2025].
111. <<https://temida.ge/fullcase/2893/--.pbn>> [20.05.2025].
112. <<https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/blad-et-tromso-and-stensaas-v-norway/>> [20.05.2025].
113. <<https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/blad-et-tromso-and-stensaas-v-norway/>> [20.05.2025].
114. <<https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/case-of-kasabova-v-bulgaria/>> [20.05.2025].
115. <[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-61861%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-61861%22]})> [20.05.2025].
116. <<https://www.zmogausteiugiadas.lt/en/case-law/tolstoy-miloslavsky-v-the-united-kingdom>> [20.05.2025].

გვანცა ხასია*

ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე უსაფრთხოების ნორმების დაცვაზე პასუხისმგებელი სუბიექტი

ნებისმიერ სფეროში უსაფრთხოების ნორმების უგულვებელყოფამ შესაძლოა საფრთხე შეუქმნას ადამიანის სიცოცხლეს, ჯანმრთელობასა და ქონებას, თუმცა ეს საფრთხე უფრო ფართოა და ადამიანის პირადი ცხოვრების ხარისხზე უარყოფითი გავლენის მოხდენის შესაძლებლობასაც მოიცავს. პასუხისმგებელი სუბიექტის მიერ უსაფრთხოების სტანდარტების დაცვას ტურისტული პაკეტის განხორციელებისას განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ენიჭება. ტურისტული პაკეტი მრავალი კომპონენტისგან შემდგარი მომსახურებაა, რომლის განხორციელებაზე სხვადასხვა სუბიექტი იღებს ვალდებულებას, თუმცა უშუალოდ ტურისტის მიმართ სახელშეკრულებო ბოჭვის ფარგლებში პასუხისმგებელი სუბიექტი ერთი პირია. ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მომსახურების განხორციელების ეტაპზე უსაფრთხოების ნორმების დაუცველობამ შესაძლოა მოგზაურობის ჩაშლა ან მნიშვნელოვნად გაუფასურება გამოიწვიოს, ამასთან ხშირია სხეულის დაზიანების ან ჯანმრთელობისათვის ზნების მიყენების შემთხვევებიც. საერთაშორისო პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ ამ ხელშეკრულების სპეციფიკის გათვალისწინებით უსაფრთხოების ნორმების დარღვევის შემთხვევაში პასუხისმგებელი სუბიექტისა და პასუხისმგებლობის ფარგლების დადგენის მიმართ მიდგომები არაერთგვაროვანია. წინამდებარე ნაშრომში საერთაშორისო პრაქტიკის საფუძველზე განხილულია მომსახურების მიმწოდებელი სუბიექტის მიერ უსაფრთხოების სტანდარტების დარღვევის შემთხვევაში ტუროპერატორის კერძოსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ფარგლების დადგენასთან დაკავშირებული სირთულეები.

საკვანძო სიტყვები: ტუროპერატორი, უსაფრთხოების ნორმები, ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულება, ზიანი.

1. შესავალი

ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულება ორ ან ორზე მეტ მომსახურებას აერთიანებს, რომელიც ტურისტის ინტერესების გათვალისწინებით ფორმირდება.¹ ტურისტი განსაკუთრებულ დაცვას მიკუთვნებული სუბიექტია, რომელიც მოგზაურობს გამაჯანსაღებელი, შემეცნებითი, საქმიანი, სპორტული, რელიგიური ან სხვა მიზნით და როგორც წესი მოგზაურობის მიმართ განსაკუთრებული ინტერესი და მოლოდინი გააჩნია.² ტურისტული პაკეტით გათვალისწინებული მომსახურების განმახორციელებელი სუბიექტი შესაძლოა სხვადასხვა პირი იყოს, რომელთანაც სახელშეკრულებო ურთიერთობა ტურისტს უშუალოდ არ აკავშირებდეს,

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, მონვეული ლექტორი.

¹ ალსანიშნავია, რომ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი იცნობს „ტურიზმის ხელშეკრულების“ ცნებას, ხოლო „ტურიზმის შესახებ“ საქართველოს კანონში ვხვდებით ტერმინს „ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულება“, რომელიც სრულ თანხედრადია „სამოგზაურო პაკეტებისა და მასთან დაკავშირებული სამოგზაურო შეთანხმებების შესახებ“ 2015/2302 დირექტივასთან.

² ტურისტული მომსახურებით მოსარგებლე მომხმარებელთათვის დამახასიათებელია მოლოდინი, რომ მასპინძელი მათ მიმართ გამოიჩენს განსაკუთრებულ ზრუნვას, რაც სხვა ფაქტორებთან ერთად გამოიხატება მათი ქონებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში, რის მიმართაც ტურისტს ჩვეულებრივზე უფრო მაღალი მოლოდინები აკავშირებს – იხ. Cyril P., Tourists: Duty of Care, International Journal of Safety and Security in Tourism/Hospitality, N°17, 2017, 1, 4.

მიუხედავად იმისა, რომ მომსახურების მიმღები სუბიექტი თავად ტურისტია.³ ტურისტი მიმართავს მოვაჭრეს⁴ და აქვს მოლოდინი, რომ კვალიფიციური სუბიექტი ტურისტულ პაკეტს ტურისტის საუკეთესო ინტერესების შესაბამისად დაგეგმავს და გამოიჩინოს სათანადო წინდახედულობას მომსახურების განმახორციელებელი სუბიექტების შერჩევისას, რაც უპირობოდ მოიაზრებს ტურისტისთვის უსაფრთხო მომსახურების შეთავაზებას.⁵

ტურიზმის ინდუსტრიის პოპულარიზაციამ და მისმა განვითარების სწრაფმა დინამიკამ აჩვენა, რომ მომხმარებელი ბიზნეს სუბიექტის ქცევას აყალიბებს. მომხმარებელი დღეს მეტად ინფორმირებულია საკუთარი უფლებების შესახებ და მომსახურებაში გადახდილი საფასურის სანაცვლოდ მომსახურების ხარისხზე ამაზვილებს ყურადღებას. ზოგადად მოგზაურობისთვის დამახასიათებელია ჩვეული რისკი, რაც განპირობებულია ტურისტისთვის უცხო, მუდმივი საცხოვრებელი ადგილისგან განსხვავებულ ტურისტული დანიშნულების ადგილას მოგზაურობაში ასევე, ადგილობრივი ენის, საკანონმდებლო რეგულაციების, კრიმინალური დონის და სხვა ფაქტორების შესახებ ინფორმაციის ქონის სიმცირეში. ტურისტისთვის დეტალური ინფორმაციის მიწოდების ვალდებულება ტურისტის დაცვის ერთ-ერთი ეფექტიანია ბერკეტია, რომელიც ტურისტული პაკეტის დაგეგმვის ეტაპზე ინფორმირებული გადაწყვეტილების მიღებას ემსახურება. საერთაშორისო პრაქტიკის ანალიზი ცხადყოფს, რომ ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მომსახურებით სარგებლობისას შესაძლებელია წარმოიშვას სხვადასხვა გარემოებები, რომლებმაც გამოიწვიოს ტურისტისთვის მოგზაურობის გაუფასურება. როგორც აღინიშნა, ტურისტული პაკეტით გათვალისწინებული მომსახურების უშუალოდ განმახორციელებელი სუბიექტი შესაძლოა სხვადასხვა სუბიექტი იყოს, რაც ტურისტის მიმართ ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულების ჯეროვნად შესრულებას მეტად რთულ და კომპლექსურ საკითხს ხდის. გარემოებები, რომლებმაც შეიძლება მოგზაურობის ჩაშლა ან გაუფასურება გამოიწვიოს შესაძლებელია მოვაჭრის პასუხისმგებლობის ფარგლებს გარეთ წარმოიშვას. ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში, როდესაც ტურისტს ადგება ზიანი ტურისტული პაკეტით გათვალისწინებული რომელიმე კომპონენტით სარგებლობის შედეგად ჩნდება კითხვა – შეეძლო თუ არა მოვაჭრეს კონკრეტული შემთხვევის წინასწარ განჭვრეტა და ამავდროულად, ევალებოდა თუ არა მას მოსალოდნელი შედეგების შეფასება და პრევენციული ღონისძიებების გატარება.

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს საერთო სასამართლოებს მოგზაურობის მომწყობი სუბიექტის კერძოსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ფარგლების შეფასების კუთხით მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, განსხვავებით საერთაშორისო სამართლის დოქტრინისაგან, რომე-

³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2019 წლის 22 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე № ას-1114-2019 (იხ. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს მსჯელობა).

⁴ „ტურიზმის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის „ტ“ ქვეპუნქტი ითვალისწინებს მოვაჭრის ცნებას, რომელიც შეიძლება გულისხმობდეს – ტუროპერატორს, ტურისტული სააგენტოს (ტურაგენტს) ან დაკავშირებული ტურისტული მომსახურების მიმწოდებელს, www.matsne.gov.ge, 15/12/2023.

⁵ ტურისტული მოგზაურობის მომწყობის პასუხისმგებლობა არ შემოიფარგლება მხოლოდ უშუალოდ ტუროპერატორის/ტურაგენტის მიერ დაშვებული შეცდომებით/ზარევეებით, არამედ მოიცავს ტურისტული პაკეტით გათვალისწინებული შესრულების განხორციელებაში უშუალოდ მონაწილე სხვა სუბიექტების შესრულების ნაკლსაც, რომლებიც მრავალმხრივი ხელშეკრულების საფუძველზე მონაწილეობენ ხელშეკრულების ცალკეულ ეტაპზე გათვალისწინებული მომსახურების განწევის პროცესში – იხ. *Alawan A.S.A., Civil liability of the Tourism and Travel Agency arising from the breach of its obligations to the tourist in the tour contract, "Study in Bahraini and Jordanian law" Journal of Positive Psychology & Wellbeing, Vol. 6, №1, 2022, 2050.*

ლიც გამოირჩევა გადაწყვეტილებების სიუხვით, მათ შორის უსაფრთხოების სტანდარტების დაცვის ვალდებულებასთან მიმართებით. საერთაშორისო პრაქტიკის ანალიზის შედეგად ვლინდება, რომ ხშირ შემთხვევაში უსაფრთხოების სტანდარტების დაუცველობიდან გამომდინარე დამდგარ ზიანზე პასუხისმგებელი სუბიექტისა და პასუხისმგებლობის ფარგლებთან დაკავშირებით განვითარებული მიდგომები ურთიერთსაწინააღმდეგოა, რაც თითოეული საქმის განსხვავებული სპეციფიკით შეიძლება აიხსნას.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია საერთაშორისო პრაქტიკის შეფასების გზით მოვაჭრის კერძოსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ფარგლების განსაზღვრა უსაფრთხოების სტანდარტების დაცვის ვალდებულებასთან მიმართებით. წარმოდგენილი კვლევა უზრუნველყოფს საერთაშორისო პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე ქართული პრაქტიკის განვითარებისთვის რელევანტური რეკომენდაციების შემუშავებას.

2. უსაფრთხო ტურისტული მომსახურების მიწოდების პრიმატი

თანამედროვე ტურიზმი მსოფლიოს ერთ-ერთი უდიდესი ინდუსტრიაა,⁶ რომლის პოპულარიზაციაში ტურისტული საწარმოები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ. ტურიზმის პოპულარიზაციის კვალდაკვალ გამოვლინდა ტურიზმის სექტორის რეგულირების აუცილებლობა.⁷ ტურიზმის სექტორისთვის დამახასიათებელია მონაწილე სუბიექტებს შორის ძალების არათანაბარი გადანაწილება, მაგალითად დამკვიდრებული პრაქტიკის თანახმად მომხმარებელი, მათ შორის ტურისტი, „სუსტ“ მხარედ მიიჩნევა.⁸ მომხმარებლის მიერ ხელშეკრულების დადებისას მის არსებით მიზანს კერძო, პირადი ინტერესების დაკმაყოფილება წარმოადგენს და მისი მოქმედება მოგების მიღებისკენ არ არის მიმართული,⁹ სწორედ ამიტომ ის სამართლისთვის განსაკუთრებული დაცვის სუბიექტია.¹⁰ სამართლის მიზანია ტურისტის, როგორც „სუსტი მხარის“ ინტერესის დაცვის უზრუნველსაყოფად რელევანტური სამართლებრივი მექანიზმების დადგენა.

საერთაშორისო პრაქტიკის შესაბამისად დადგინდა მოგზაურობის მომწყობი სუბიექტის მოქმედების სტანდარტი – მოგზაურობის მომწყობი სუბიექტი, ფიქტური ვალდებულების ფარგლებში უნდა მოქმედებდეს ტურისტის საუკეთესო ინტერესების გათვალისწინებით. აღნიშნული მოიცავს ტურისტული პაკეტის დაგეგმვასა და მისი განხორციელებისას სათანადო ზრუნვისა და განსაკუთრებული გულისხმიერების გამოჩენას.¹¹ ტუროპერატორებს შუამავლის ფუნქცია აქვთ ტურიზმის საჭიროებების განსაზღვრისას და ტურისტული სერვისის მიწოდებისას, შესაბამისად მათ მთავარ მიზანს ტურისტული მოგზაურობის ორგანიზება-

⁶ Tarlow E. P., *Tourism Security (Strategies for Effectively Managing Travel Risk and Safety)*, Elsevier, 2014, 1.

⁷ „On Package Travel and Linked Travel Arrangements“ Directive (EU) 2015/2302 of 25 November 2015, Recital 1 and 2.

⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 30 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-910-2020.

⁹ ლაკერბაია თ., მომხმარებლის ცნება ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს პრაქტიკაში, *ჟურნალი „ორბელიანი“*, №4, 2021, 88. ლაკერბაია თ., ზაალიშვილი ვ., ზოიძე თ., მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სამართალი, თბ., 2018, 35.

¹⁰ ზოიძე თ., მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სამართლის სუბიექტები, ბესარიონ ზოიძე საიუბილეო კრებული 70, უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 2023, 276.

¹¹ Wasserman R., *Recent Developments Travel Agency Liable to Travelers When its Failure to Confirm Reservations Ruins Vacation*, *Columbia Law Review*, Vol. 74, N5, Jun 1974, 989.

სა და განხორციელებაში ტურისტის დახმარება წარმოადგებს.¹² ტურისტული სექტორის წარმატება დიდწილად დამოკიდებულია, როგორც ტუროპერატორების, ასევე ტურისტული სერვისის განმახორციელებელი სხვა ბიზნეს სუბიექტების მიერ მომხმარებლისთვის მიწოდებული სერვისის ხარისხზე, რაც უპირობოდ მათ მიერ ტურისტისთვის უსაფრთხო მოგზაურობის შეთავაზებასაც მოიაზრებს.¹³

„ტურიზმის უსაფრთხოების“ ლეგალური დეფინიცია არ არსებობს, თუმცა სადავო არ არის, რომ ის მოიცავს უსაფრთხოებისთვის პრევენციული ღონისძიებების მიღებას, ასევე საფრთხის შემცველი გარემოების გამოვლენის შემთხვევაში პირის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაცვას.¹⁴ ტურიზმის სექტორში ნებისმიერი მომსახურების გამწვევი სუბიექტის საქმიანობა დაკავშირებულია გარკვეულ რისკთან, ზოგადი წესის თანახმად ვინც ქმნის რისკს, მასზეა ამ რისკის კომპენსირების ვალდებულება.¹⁵ მოგზაურობისთვის დამახასიათებელი რისკი უჩვეულო არ არის იმ პირობებში, როდესაც ტურისტი მისი მუდმივი ადგილსამყოფელისაგან განსხვავებულ ადგილას გადაადგილდება. მოგზაურობის მომწყობს აკისრია ვალდებულება, რომ საკუთარი ცოდნითა და გამოცდილებით დაგეგმოს მოგზაურობა და კომპეტენციის ფარგლებში განახორციელოს ყველა პრევენციული ღონისძიება, რომელიც მოგზაურობისთვის დამახასიათებელ სავარაუდო რისკებს მინიმუმამდე შეამცირებს. რისკი ფართოდ განიმარტება, როგორც ალბათობა უარყოფითი შედეგის დადგომის, რომელსაც ახასიათებს დაზიანების ან დანაკარგის მაღალი შესაძლებლობა.¹⁶

მოგზაურობა მოიაზრებს ადამიანების სატრანსპორტო საშუალებით გადაადგილებას, ასევე ღამისთვის მიზნით პირის განთავსებას, სხვადასხვა კულტურული და ისტორიული ადგილების მონახულებას და სხვ.¹⁷ ტურისტი გამაჯანსაღებელი, შემეცნებითი, საქმიანი, სპორტული, რელიგიური ან სხვა მიზნით მოგზაურობს, რა დროსაც არსებობს საფრთხე, რომ ის სხვადასხვა მიზეზით გახდეს „მსხვერპლი“ ან „დაზარალებული“. თითოეული ასეთი აქტივობა მომეტებული საფრთხით ხასიათდება, ვინაიდან ადამიანების გარკვეული რაოდენობის შეკრება ხდება მათთვის უჩვეულო გარემოში. მოგზაურობასთან დაკავშირებულ ყველაზე გავრცელებულ საფრთხეებად განიხილება – ტურისტის მოლოდინები საბოლოო ადგილის უსაფრთხოებასთან მიმართებით, ინფორმაციის სიმცირე მარშრუტის შესახებ, შიმშილთან გასამკლავებლად უხარისხო პროდუქტის გამოყენება და სხვ.¹⁸ ლოგიკურია, რომ არსებობს მოგზაურობისთვის დამახასიათებელი რისკები, რომელთა გათვალისწინება წინასწარ მოგზაურობის მომწყობი სუბიექტის მიერ შეუძლებელია და მისი პასუხისმგებლობის ფარგლებს გარეთ

¹² “On Package Travel and Linked Travel Arrangements” Directive (EU) 2015/2302 of 25 November 2015, Recital 46.

¹³ Ilic D., Deri L., Stamenkovic P., Milicevic S., Service Quality as Travel Agencies Business Improvement Factor, Conference Paper, 2016, 203.

¹⁴ Tarlow E. P., Tourism Security (Strategies for Effectively Managing Travel Risk and Safety), Elsevier, 2014, 5.

¹⁵ Faure M., Weber F., Security Mechanisms for Insolvencies in the Package travel Sector: An Economic Analysis, Journal of Consumer Policy, 2013, 5.

¹⁶ Mancini R. A., Determining Destination Risk Perceptions, Their Effects on Satisfaction, Revisit and Recommendation Intentions: Evidence from Sanliurfa/Turkey, Journal of Multidisciplinary Academic Tourism, 7 (1), 2022, 83. იხ. ციტირება: Reisinger Y., Mavondo F. T., Cultural Differences in Travel Risk Perception, Journal of Travel and Tourism Marketing, 20(1), 2006, 13-31.

¹⁷ Landini S., Travel and Tourism Contracts (Design of Sustainable Tourism Systems), Antezza, 2013, 41-42. Binns A. C., Kempf J. R., Safety and Security in Hotels and Home Sharing, Springer, USA, 2021, 3-4.

¹⁸ Tarlow E. P., Tourism Security (Strategies for Effectively Managing Travel Risk and Safety), Elsevier, 2014, 6-7.

ექცევა, მაგალითისთვის ტურიზმის ინდუსტრიაში ყველაზე გავრცელებულ რისკებად მიიჩნევა – ინფექციური დაავადებები, ტერორიზმი და ბუნებრივი კატასტროფები.¹⁹

ტურისტული პაკეტის განხორციელებისას გამოვლენილი სირთულეები, ხშირ შემთხვევაში არსებით გავლენას ახდენს მოგზაურობის ხარისხზე, რაც უარყოფითად აისახება ტურისტის კმაყოფილების დონეზე. ინფორმირებული ტურისტი ითხოვს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულების არაჯეროვანი შესრულების გამო ზიანის კომპენსირებას, რადროსაც რელევანტურია პასუხისმგებელი სუბიექტისა და პასუხისმგებლობის ფარგლების დადგენა.

შესაძლებელია თუ არა ტუროპერატორი მივიჩნიოთ ტერორისტული ქმედების გამო მოგზაურობის შეუსაბამობისას ზიანის ანაზღაურებაზე პასუხისმგებელ სუბიექტად, ამ საკითხთან დაკავშირებით პასუხი ერთმნიშვნელოვანი ვერ იქნება. მიუხედავად იმისა, რომ ტუროპერატორს ტერორისტული შემთხვევის დადგომაში ბრალი არ მიუძღვის, მას გააჩნია მომეტებული ტერორისტული შემთხვევების მქონე ქვეყანასთან მიმართებით ტურისტის ინფორმირების ვალდებულება.²⁰

ზოგადად ტუროპერატორს ტურისტის მიმართ ფართო ვალდებულებები აკისრია, მისი მხრიდან მომსახურების გაწევა მოიაზრებს არაერთი საკითხის რეგულირებას, თუმცა თითოეული ასეთი პაკეტის დაგეგმვის ეტაპზე უპირველესი ვალდებულებაა ტურისტული სანარმო ითვალისწინებდეს ტურისტის საუკეთესო ინტერესს, რომელშიც უმთავრესად უნდა მოვიაზროთ ტურისტისთვის მაქსიმალურად უსაფრთხო მომსახურების შეთავაზება. ტურისტისთვის ტურისტული პაკეტის განხორციელებისას უსაფრთხოების ნორმების დაუცველობა მხოლოდ მაშინ ხდება აღქმადი, როდესაც შესაბამისი სტანდარტის დაუცველობის შედეგად ტურისტს ადგება ზიანი, რაც საბოლოოდ უარყოფითად აისახება ტურისტის კმაყოფილებაზე და მისი დასვენების ხარისხზე.

3. მომსახურების მიმწოდებელი სუბიექტის მიერ უსაფრთხოების ნორმების დარღვევის სპეციფიკა და პასუხისმგებელი სუბიექტი

მომხმარებლის მოლოდინები სერვისის ხარისხთან მიმართებით ხშირ შემთხვევაში ურთიერთსაწინააღმდეგოა, რომელიც მათ სუბიექტურ წარმოდგენებზე დაფუძნებით ყალიბდება.²¹ ტურისტს წინახელშეკრულებო ურთიერთობიდან მოყოლებული გააჩნია მოლოდინი, რომ ვალდებული პირის მიერ შეთავაზებული მომსახურება სრულად დააკმაყოფილებს უსაფრთხოების სტანდარტებს, წინააღმდეგ შემთხვევაში მომხმარებელი არ დათანხმდება ხელშეკრულების დადებას, მისი სიცოცხლის ხელყოფის, ჯანმრთელობის ან/და ქონების დაზიანების არსებითი რისკის არსებობის შემთხვევაში.

¹⁹ Karl M., Muskat B., Ritchie W. B., Which Travel Risks are More Salient for Destination Choice? An Examination of the Tourist's Decision-making Process, *Journal of Destination Marketing & Management*, №18, 2020, 2. იხ. ციტირება: Kozak M., Crotts J. C., Law R., The impact of the perception of risk on international travelers, *International Journal of Tourism Research*, 9(4), 2007, 233-242.

²⁰ World Tourism Organization, *Tourist Safety and Security*, Spain, 1996, 36-37. https://sete.gr/files/Media/Ebook/110301_Tourist%20Safety%20and%20Security.pdf [20.05.2025].

²¹ Ilic D., Deri L., Stamenkovic P., Milicevic S., Service Quality as Travel Agencies Business Improvement Factor, *Conference Paper*, 2016, 204.

„სამოგზაურო პაკეტების და მასთან დაკავშირებული სამოგზაურო შეთანხმებების შესახებ“ დირექტივა, ასევე „ტურიზმის შესახებ“ საქართველოს კანონი ადგენს, რომ ტუროპერატორი პასუხისმგებელია ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ტურისტული მომსახურების განხორციელებაზე, მაშინაც კი თუ ეს მომსახურება სერვისის გამწვევი სხვა სუბიექტის განსახორციელებელია.²² ტუროპერატორის პასუხისმგებლობის ფარგლები საკმაოდ ფართოა, ის წარმოადგენს პასუხისმგებელ სუბიექტს ყველა იმ პირის ქმედებისთვის, რომელიც ჩართულია ტურისტული პაკეტით გათვალისწინებული მომსახურების განხორციელებაში.²³ უსაფრთხოების ნორმების დარღვევის შედეგად ტუროპერატორის პასუხისმგებლობის დაკისრების მთავარი არგუმენტი ტურისტსა და მოვაჭრეს შორის არსებული სახელშეკრულებო ურთიერთობაა, რომელიც განსაკუთრებულ ნდობის კომპონენტს ეფუძნება.²⁴ ტუროპერატორის პასუხისმგებლობის ფარგლების განსაზღვრასთან მიმართებით სტანდარტის დადგენა თითოეული შემთხვევის ინდივიდუალურობიდან გამომდინარე სირთულეს წარმოადგენს. გონივრული ზრუნვის სტანდარტის დაცვა ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულების შესრულებისთვის დამახასიათებელია, შესაბამისად როდესაც ზიანი გარკვეული წინდახედულობის ნორმების დარღვევის შედეგია, ტუროპერატორმა უნდა ამტკიცოს, რომ მან საჭირო ღონისძიებები განახორციელა და რომ შედეგი მისი კონტროლის ქვეშ არ ექცეოდა, ამასთან მისთვის ამ შედეგების წინასწარ განჭვრეტა შეუძლებელი იყო.²⁵ თუ სასამართლო უსაფრთხოების ნორმების დარღვევისთვის ტუროპერატორისთვის პასუხისმგებლობის დაკისრებას გაუმართლებლად მიიჩნევს, ტურისტს მხოლოდ დელიქტური ნორმების საფუძველზე შესაბამისი ტურისტული მომსახურების გამწვევი პირის მიმართ ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა რჩება, რაც ართულებს მისი, როგორც „სუსტი მხარის“ მოთხოვნის დაკმაყოფილების პროცესს.

ტურისტის უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად არსებითია ვალდებული პირის მიერ დაცვის სათანადო ღონისძიებების გატარება, უდავოა, რომ ეს ვალდებულება უპირველეს ყოვლისა მომხმარებლისთვის სათანადო ინფორმაციის მიწოდებას მოიაზრებს, რაც რისკ ფაქტორების მინიმალიზაციას ემსახურება. ამასთან, მნიშვნელოვანია ტუროპერატორის მიერ ტურისტული პაკეტის განხორციელების პროცესის კონტროლი და საჭიროების შემთხვევაში დროული რეაგირება პრობლემის აღმოსაფხვრელად. უსაფრთხოების სტანდარტების დაცვასთან მიმართებით ტურისტის წინასწარი ინფორმირების ვალდებულება საკანონმდებლო დონეზე გათვალისწინებული არ არის, რაც ლოგიკურია იმ პირობებში, როდესაც უსაფრთხოების სტანდარტების დაცვა სამეწარმეო საქმიანობის განხორციელებისთვის მენარმე სუბიექტის უპირობო ვალდებულებაა და სადავო არ ხდება მათი არსებობა ხელშეკრულების დადების ეტაპზე.

²² „On Package Travel and Linked Travel Arrangements“ Directive (EU) 2015/2302 of 25 November 2015, Article 13.1. „ტურიზმის შესახებ“ საქართველოს კანონის 22-ე მუხლის პირველი პუნქტი, www.matsne.gov.ge, 15/12/2023.

²³ Barend Van L., European Standardisation of Services and its Impact on Private Law: Paradoxes of Convergence, Modern Studies in European Law, Bloomsbury, 2017, 124-125.

²⁴ „ტურიზმის შესახებ“ საქართველოს კანონის 24-ე მუხლის შესაბამისად ტურისტული სააგენტოსთვის (ტურაგენტოსთვის) გაგზავნილი შეტყობინება ტუროპერატორისთვის გაგზავნილად ითვლება, www.matsne.gov.ge, 15/12/2023.

²⁵ McDonald M., Revisiting Organiser Liability under the Package travel Directive (Part Two), International Travel Law Journal, 2003, 214.

საერთაშორისო სასამართლო პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე ვლინდება ტურისტული პაკეტით გათვალისწინებული სერვისის მიმწოდებელი სუბიექტის მხრიდან უსაფრთხოების ნორმების დარღვევის შემთხვევები, რომელიც დაკავშირებულია მოლიპულ იატაკთან, ლიფტის, განათებისა და საცურაო აღჭურვილობის გაუმართაობასთან, საცურაო აუზთან დაკავშირებული ჰიგიენისა და უსაფრთხოების სხვა მოთხოვნების დაუცველობასთან, აივანთან, განათებასთან, სხვადასხვა სივრცეში შუშის კარების ექსპლუატაციასთან და სხვ. ზემოაღნიშნული ხარვეზების საფუძველზე შესაძლებელია ძირითადი რისკ-ფაქტორების სეგმენტიზაცია, რომელთა დაცვა უშუალოდ არ მიეკუთვნება ტუროპერატორის პასუხისმგებლობას, თუმცა ზიანის დადგომის შემთხვევაში შესაძლოა მისი პასუხისმგებლობის ფარგლებში მოექცეს.²⁶

3.1. სახანძრო უსაფრთხოების ნორმების დარღვევა

სახანძრო უსაფრთხოების ნორმების რეგულირება საჯაროსამართლებრივი მონესრიგების საგანია, რომელთა მიზანს საგანგებო სიტუაციისგან ადამიანის სიცოცხლის და ჯანმრთელობის, ასევე ქონების დაცვა წარმოადგენს. შესაბამისად, მომეტებული საფრთხის ობიექტები სახელმწიფოს მხრიდან სახანძრო ზედამხედველობას ექვემდებარებიან. საზედამხედველო ობიექტის ხელმძღვანელობის ვალდებულებას განეკუთვნება ერთი მხრივ პრევენციული (შეტყობინების სისტემა), ხოლო მეორე მხრივ ხანძრის ქრობის (ჩახშობის) ეფექტიანი მექანიზმების დანერგვა შესაბამის სივრცეში (სასტუმრო, აეროპორტი, საგამოფენო და სხვა სივრცეები).²⁷

სახანძრო უსაფრთხოების ნორმების დარღვევის შედეგად შესაძლოა მომსახურების მიმღებ სუბიექტს მიადგენს ზიანი, რაც შეიძლება ჯანმრთელობის ან/და ქონების დაზიანებაში, ასევე სიამოვნების დაკარგვის კომპონენტის გამო მოგზაურობის ჩაშლაში გამოიხატოს. ლოგიკურია, რომ სასტუმროს მაგალითზე სახანძრო უსაფრთხოების ნორმების დაცვის ვალდებულება ობიექტის ხელმძღვანელობას აკისრია. უსაფრთხოების ნორმების დარღვევა გამომდინარეობს ობიექტური დანაწესის დარღვევისგან, წინააღმდეგ შემთხვევაში მართლსაწინააღმდეგო ქმედების არსებობა ვერ დამტკიცდება. ტურისტის ინტერესების დაცვის უზრუნველსაყოფად მოქმედებს „სასტუმროებში სახანძრო უსაფრთხოების შესახებ“ ევროკავშირის დირექტივა, რომელიც ითვალისწინებს არაერთ მოთხოვნას სასტუმროებში ხანძრის გაჩენის რისკის შესამცირებლად.²⁸

უნდა აღინიშნოს, რომ სასტუმროს ხელმძღვანელობა ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულებაში ხელშეკრულების მხარეს არ წარმოადგენს, შესაბამისად ჩნდება კითხვა, პასუხისმგებელია თუ არა მოგზაურობის მომწოდებელი სუბიექტი ყველა იმ ხარვეზისთვის, რომელიც უსაფრთხოების მოთხოვნების დაცვაზე პასუხისმგებელი სუბიექტის ბრალეული ქმედების შედეგად დგება.

ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა დიდი ბრიტანეთის სასამართლოს შეფასება ერთ-ერთ საქმეზე, კერძოდ ტურისტმა სასტუმროში ხანძრის გაჩენის შედეგად მიიღო დაზიანება, რადგან სახანძრო კარი სასტუმროში დაკეტილი იყო. მოგზაურობის ორგანიზატორი მი-

²⁶ European Parliament Policy Department, Study of Safety and Liability Issues Regarding Package Travel, IP/A/IMCO/FWC/2006-058/LOT 4/C1/SC5, 30.
https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/999/999000/999000en.pdf [15.01.2025].

²⁷ Clifton D., Hospitality Security (Managing Security in Today's Hotel, Lodging, Entertainment, and Tourism Environment), CRC Press, London, 2012, 179.

²⁸ "On Fire Safety In Existing Hotels" Directive (EU) 86/666/EEC of 22 December 1986.

უთითებდა, რომ მან ცოტა ხნით ადრე შეამოწმა სასტუმროში სახანძრო უსაფრთხოების წესები და არ ცნობდა თავს ბრალეულ სუბიექტად ზიანის დადგომაში, თუმცა სასამართლომ არ გაიზიარა მისი პოზიცია და სახელშეკრულებო ვალდებულების დარღვევაზე პასუხისმგებელ სუბიექტად მიიჩნია.²⁹ არსებული პრაქტიკის გათვალისწინებით სადავოა, რა შეიძლება იყოს მსგავს შემთხვევაში ბერკეტი, ტურისტული ორგანიზაციის პასუხისმგებლობის გამოსარიცხად, ამასთან ჩნდება კითხვები რატომ ეკისრება მოგზაურობის მომწყობ სუბიექტს პასუხისმგებლობა იმ შემთხვევაში, თუ ის სისტემატიურად ან შემთხვევამდე ცოტა ხნით ადრე ამომწებს უსაფრთხოების სტანდარტებს სასტუმროში ან რამდენად უნდა მოეთხოვებოდეს მოვაჭრეს ჰყავდეს სათანადო კვალიფიკაციის მქონე თანამშრომლები, რომლებსაც ექნებათ შესაბამისი კომპეტენცია უსაფრთხოების ნორმების შესაფასებლად. ზემოაღნიშნული პრობლემის გადასაწყვეტად, უფრო გონივრულად უნდა მივიჩნიოთ მომსახურების გამწვევი სუბიექტის მიერ სახანძრო უსაფრთხოების ნორმების შესრულებაზე შესაბამისი საზედამხედველო ორგანოს მიერ სათანადო პერიოდულობით გაცემული ცნობის/დასკვნის წარდგენის ვალდებულების დადგენა, რაც გახდება საფუძველი ტურისტულ პაკეტში მათი მომსახურების გათვალისწინებისა და შემდგომში გამორიცხავს მოვაჭრის პასუხისმგებლობასა და მათთვის აშკარად მძიმე და შეუსაბამო ტვირთის დაკისრებას.

3.2. სამშენებლო ნორმების და სხვა უსაფრთხოების სტანდარტების დარღვევა

ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულება შეიძლება ითვალისწინებდეს ისეთ სახის მომსახურებას რა დროსაც სამშენებლო ნორმების დაცვა არსებითადაა დაკავშირებული ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მომსახურების ჯეროვნად განხორციელებასთან. ერთ-ერთ საქმეზე მხარეთა შორის დადებული ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულება ითვალისწინებდა რამდენიმე მომსახურებას, მათ შორის განთავსებას „ამერიკა არუბაში“. მოსარჩელე მხარე აცხადებდა, მოპასუხე მხარის მხრიდან დაირღვა ზრუნვის ვალდებულება, რაც გამოიხატა მათ მიერ შერჩეული და შემოთავაზებული განთავსების ადგილის არჩევაში, რომელიც ტურისტებისთვის არ იყო უსაფრთხო. მოსარჩელე მხარე დაზიანდა აბაზანის გამოყენებისას, ის მოსრიალდა და წაიქცა. მხარის განმარტებით მოპასუხე მხარეს სათანადოდ არ მოუკვლევია საფრთხეები, რომლის შედეგადაც გამოვლინდებოდა, რომ აბაზანაში არ იყო მოცურების საწინააღმდეგო მყარი მასალა გამოყენებული და თავიდან იქნებოდა აცილებული დამდგარი ზიანი. სასამართლომ არ გაიზიარა მოსარჩელე მხარის პოზიცია და აღნიშნა, რომ მოპასუხე მხარეს არ ჰქონდა ინფორმაცია გამოვლენილი პრობლემის შესახებ, რის შესახებაც მისთვის ცნობილი შეიძლება გამხდარიყო სხვა ტურისტების მიერ დაფიქსირებული პრეტენზიის შედეგად, რომელსაც ამ ფაქტამდე ადგილი არ ჰქონია. ამასთან, აღინიშნა, რომ მოპასუხე მხარეს არ ევალებოდა გამოეკვლია შეიცავდა თუ არა აბაზანა მოცურების საწინააღმდეგო მასალას, ვინაიდან მათი ვალდებულება არ გულისხმობს ამგვარი სპეციფიკური მახასიათებლის კვლევას, როგორც საქმის განხილვის ეტაპზე მოსარჩელე მხარეს სურდა წარმოეჩინა. შესაბამისად, სასამართლომ არ გაიზიარა მოსარჩელე მხარის პოზიცია, რაც მოპასუხე მხარის მიერ მომსახურების გამწვევი სუბიექტის „უყურადღებოდ შერჩევაში“ შეიძლება გამოხატულიყო.³⁰

²⁹ *Alleweldt F., Tonner K., McDonald M. and others, Study on Safety and Liability Issues Relating to Package Directive, Policy Department Economic and Scientific Policy, 7.*

³⁰ *Sharon Plino and Anthony Plinio v. Americana Aruba Beach Resort Casino [1999] 98-2745.*

ნიუ ჯერსის სასამართლოს შეფასება ამ საკითხთან მიმართებით არაერთგვაროვანია, ერთ-ერთ საქმეზე მოსარჩელე მხარე მოითხოვდა ზიანის ანაზღაურებას, ვინაიდან სასტუმროს აბაზანაში წყლის გუბეში ფეხის მოსრიალების შედეგად ფეხი მოიტეხა, რაც გამონეწული იყო აბაზანის საშხაპის დაზიანებით. მოსარჩელე ამტკიცებდა, რომ მოპასუხე მხარე პასუხისმგებელია იმ მოგზაურობაზე, რომელიც მისი დაჯავშნილია და არ მიმდინარეობს შეთანხმების შესაბამისად, რადგან მისი პასუხისმგებლობის ფარგლები მოიცავს კონტროლს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული კომპონენტების შესრულებაზე, სისუფთავისა და მოვლის უზრუნველყოფაზე, მათ შორის სასტუმროს შესაბამისი ინფრასტრუქტურის შეკეთებაზე და სხვა. სასამართლოს მიერ აღინიშნა, რომ ტურისტული კომპანია არ წარმოადგენს მზღვეველს ან გარანტორს და მის მიმართ არ შეიძლება არსებობდეს მოლოდინი, რომ ის დეტალურად განჭვრეტს და გააფრთხილებს ტურისტს ყველა მოსალოდნელი საფრთხის შესახებ, რომელიც თან შეიძლება ახლდეს მოგზაურობას. თუმცა ის ფაქტი, რომ ტურისტულ საწარმოს არ შეუძლია ყველა საფრთხის განსაზღვრა, არ გამოორიცხავს მის ფიდუციურ ვალდებულებას გააფრთხილოს ტურისტი იმ საფრთხეების შესახებ რომელიც მან იცის ან უნდა იცოდეს მისი საქმიანობიდან გამომდინარე, რაც მისი ვალდებულების ქვეშ ექცევა. მოცემულ საქმეზე სასამართლოს განმარტებით ზიანი, რომელიც მხარემ განიცადა და გამოიხატა სხეულის დაზიანებაში არ შეიძლებოდა ყოფილიყო განჭვრეტადი მოპასუხე მხარისთვის.³¹ სხვა საქმეზე სასამართლომ ყურადღება გაამახვილა, რომ ტურისტს შეუძლია თვითონ დაჯავშნოს სასტუმრო და შემთხვევითობის პრინციპით აირჩიოს სასტუმრო, რომელსაც თან ახლავს რისკი. ამ რისკისგან თავის დაღწევის მიზნით ის მიმართავს შესაბამის სუბიექტს, რომლის მიმართაც აქვს მოლოდინი, რომ გააჩნია ცოდნა და გამოცდილება, შესაბამისად ენდობა მის რეკომენდაციას სასტუმროსთან მიმართებით. სასამართლომ დაადგინა, რომ მოგზაურობის მომწყობი პასუხისმგებელია, როდესაც ტურისტი ენდობა მოგზაურობის მომწყობს, შესაბამისად მის რეკომენდაციებს და განიცდის იმედგაცრუებას, მათ შორის სასტუმროს კომფორტის გამო, რომელიც მოცემულ შემთხვევაში აღმოჩნდა სრულიად შეუსაბამო უსაფრთხოების სტანდარტებთან. აღინიშნა, რომ გონიერ სუბიექტს უნდა სცოდნოდა პრობლემის შესახებ და არ გაეცა მსგავსი რეკომენდაცია, რომელმაც გამოიწვია ტურისტის ინტერესების დაზიანება.³²

საქმეზე *Griffin v Mt Travel UK Ltd* სასამართლომ აღნიშნა, რომ ტუროპერატორი ვალდებულია პერიოდულად შეამოწმოს საწოლის სამაგრის მექანიზმი, რომლის დაზიანების შედეგად ტურისტმა სასტუმროში მიიღო სხეულის დაზიანება. საქმის ფაქტობრივი გარემოებებით გამოვლინდა, რომ ამ მექანიზმის შემოწმება არ იყო მიღებული პრაქტიკა სასტუმროში და უკანასკნელად განხორციელდა 3 წლით ადრე. სასამართლოს განმარტებით კეთილსინდისიერ და გონიერ მოგზაურობის მომწყობ სუბიექტს ასევე სერვისის გამწევ სუბიექტს აქვს ვალდებულება პერიოდულად მაგალითად თვეში ერთხელ შეამოწმოს საწოლის მექანიზმი.³³

ცალსახაა, რომ ტურისტის, როგორც „სუსტი მხარის“ ინტერესების დაცვას ემსახურება ტუროპერატორისთვის არაგონივრული ხშირ შემთხვევაში გაუმართლებელი ტვირთის დაკისრება, თუმცა ამგვარი დაშვების არარსებობის შემთხვევაში ტურისტი სრულიად უპერსპექტივო მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა. ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე სასამართლოსთვის მიმართვიანობის დაბალი სტატისტიკის გათვალისწინებით საქართველოს

³¹ *Schwartz v. Hilton Hotels Corporation* [2009] 639 F. Supp. 2d 467.

³² *Josephs v. Fuller (Club Dominicus)* [1982] 451 A.2d 203.

³³ *Griffin v My Travel UK Ltd* [2009] NIQB 98.

მაგალითზე რთულად წარმოსადგენია ტურისტმა სხვა ქვეყანაში უცხოური საწარმოს წინააღმდეგ წამოიწიოს დავა დავის საგნის ღირებულების გათვალისწინებით.

3.3. სურსათის უვნებლობის ნორმების დარღვევა

მოგზაურობის ეტაპზე ტურისტისთვის ერთ-ერთ სიამოვნებას ადგილობრივი სამზარეულოს აღმოჩენა წარმოადგენს, ზოგიერთი მათგანისთვის ეს კომპონენტი მოგზაურობის მთავარი ინტერესია. ტურისტული პაკეტი შესაძლოა ერთ-ერთ მომსახურებად კვებას ითვალისწინებდეს. სათანადო ხარისხის საკვები პროდუქტის მომხმარებლისთვის მიწოდების ვალდებულება გამომდინარეობს მომხმარებელთა უფლებების დაცვის შესახებ კანონმდებლობიდან.

Antcliffe v Thomas Cook Tour Operations Ltd საქმეზე სასამართლომ უხარისხო პროდუქტის გამოყენების შედეგად მიყენებული ზიანისათვის პასუხისმგებელ სუბიექტად ტუროპერატორი მიიჩნია. ცოლ-ქმარმა დაჯავშნა ორ კვირიანი მოგზაურობა, რომელიც ორგანიზებული იყო ტუროპერატორის მიერ. ჯამში ხუთმა ტურისტმა საკვებით მონამვლის შედეგად მიიღო ჯანმრთელობის დაზიანება, რის გამოც მათ მოითხოვეს ტურისტული პაკეტის ღირებულების შემცირება და კომპენსაცია სიამოვნების დაკარგვის გამო. სასამართლოში სარჩელი წარდგენილ იქნა პაკეტური მოგზაურობიდან გამომდინარე ვალდებულების არაჯეროვანი შესრულების, ასევე „საქონლის და სერვისის მიწოდების აქტიდან“ გამომდინარე „არადამაკმაყოფილებელი ხარისხის“ საკვების მიწოდების საფუძველით. ერთ-ერთმა ტურისტმა თავის ტრავმა მიიღო ლებინების პერიოდის შემდეგ დაცემისაგან. სასამართლომ არ გაიზიარა, მოსარჩელების პოზიცია, რომ სახეზე იყო მოგზაურობის მთლიანი გაუფასურება, ვინაიდან პირველმა კვირამ სასიამოვნოდ ჩაიარა და ფასის შემცირებისას მხედველობაში მიიღო მხოლოდ მოგზაურობის ერთი კვირა. სასამართლომ გაიზიარა მოპასუხე მხარის, ტუროპერატორის, პოზიცია და იქ სადაც მოსარჩელე ზიანის ანაზღაურებას ითხოვდა სხეულის დაზიანებისა და სიამოვნების დაკარგვის გამო, მიიჩნია, რომ სხეულის დაზიანების შედეგად ზიანი მოიცავდა სიამოვნების კომპონენტის დაკარგვასაც,³⁴ ამგვარი მიდგომა გაზიარებული არ იქნა შემდგომ სასამართლო გადაწყვეტილებებში, რაც სრულიან მართებულად უნდა შეფასდეს.

ერთ-ერთ საქმეზე სასამართლომ აღნიშნა, რომ გაუმართლებელია ტუროპერატორები გახდნენ მსოფლიოში საკვებისა და სასმელის ხარისხის გარანტი, როდესაც კვება წარმოადგენს ტურისტული პაკეტის ნაწილს და მათ სახელშეკრულებო ვალდებულებას. სასამართლომ ყურადღება გაამახვილა მხოლოდ პასუხისმგებლობის ამგვარი გაფართოების გაუმართლობაზე, თუმცა შესაბამისი გარემოებების არსებობისას არ გამორიცხა ტუროპერატორისათვის პასუხისმგებლობის დაკისრება.³⁵

4. გამაფრთხილებელი ნიშნები, როგორც ტურისტის ინფორმირების საშუალება

ინფორმაციის მიწოდების ვალდებულების შესრულებას ემსახურება ტურისტულ მარშრუტებსა და განთავსების ადგილებში სხვადასხვა გამაფრთხილებელი ნიშნების არსებობა. ამ თვალსაზრისით ერთ-ერთი გამორჩეული პრეცედენტია გადაწყვეტილება საქმეზე *Blades v Thomas Cook Tour Operations Limited* – მოსარჩელე მხარემ შეიძინა ტურისტული პაკეტი, რო-

³⁴ *Antcliffe v Thomas Cook Tour Operations Ltd [2012] 7 WLUK 97.*

³⁵ *Wood v TUI Travel PLC (2017).*

მელიც ითვალისწინებდა სასტუმროში განთავსებას საბერძნეთში. ტურისტს სასტუმროს პერსონალმა დილის 9:30 საათზე სთხოვა ნებართვა ოთახის დასალაგებლად. მოსარჩელეს დალაგების პროცესისთვის ხელი, რომ არ შეეშალა აივანზე გავიდა, ხოლო ოთახში დაბრუნებისას სველი იატაკის გამო მოცურდა და წაიქცა. მისი განმარტებით, მას არ დახვდა გამაფრთხილებელი ნიშანი, რომელიც მოცურების შესაძლო საფრთხის შესახებ ინფორმაციას მიაწვდიდა. სასამართლოს გადაწყვეტილებით მოსარჩელე მხარის მოთხოვნა მხოლოდ ნაწილობრივ დაკმაყოფილდა, რადგან სასამართლოს განმარტებით ორივე მხარეს მიუძღვოდა ბრალი ზიანის დადგომაში, კერძოდ მოსარჩელე მხარეს უნდა სცოდნოდა და ევარაუდა, რომ ოთახში შესვლის დროს, არსებობდა მოცურების საფრთხე, ხოლო სასტუმროს წარმომადგენლები უნდა დარწმუნებულიყვნენ, რომ არ არსებობდა მოცურების საფრთხე და ამ მიზნით განეთავსებინათ გამაფრთხილებელი ნიშანი. დავის საგნად იქცა ის გარემოება, რომ მიუხედავად იმისა, რომ სასტუმრო იყენებდა გამაფრთხილებელ ნიშანს, ეს ადგილობრივი კანონმდებლობის შესაბამისად არ წარმოადგენდა სასტუმროს ვალდებულებას, შესაბამისად არ იქნა მიჩნეული უსაფრთხოების სტანდარტების დარღვევად.³⁶

განსხვავებული მნიშვნელობა მიანიჭა სასამართლომ სხვა საქმეში გამაფრთხილებელი ნიშნების არსებობას – მოსარჩელე მიემართებოდა მცირეწლოვან შვილიშვილთან ერთად სასტუმროს აუზიდან სანაპიროსკენ, მან გადაკვეთა კრამიტით მოპირკეთებული ტერიტორია, რადროსაც წაიქცა და მიიღო დაზიანება. აღმოჩნდა, რომ კრამიტით მოპირკეთებული ტერიტორია ხშირად იყო დასველებული, რის გამოც სხვა სტუმრებიც იგივე სახის გამოცდილების გამო გამოთქვამდნენ უკმაყოფილებას. მოსარჩელე მხარემ მიმართა სასამართლოს მოგზაურობის მომწყობის წინააღმდეგ და მიუთითა, რომ თურქეთის კანონმდებლობის შესაბამისად გამაფრთხილებელი ნიშნების არსებობა სავალდებულოა და რომ ის არ იყო გაფრთხილებული, რომ ტერიტორია იყო სველი და არსებობდა მოსრიდელების საშიშროება. მისი განმარტებით გამაფრთხილებელი ნიშნების არსებობისას ის ყურადღებით იქნებოდა და თავიდან იქნებოდა აცილებული დამდგარი ზიანი. სასამართლომ გაიზიარა მოსარჩელე მხარის პოზიცია და აღნიშნა, რომ „თითქმის დანამდვილებით“ შეიძლება ითქვას, რომ გამაფრთხილებელი ნიშნის არსებობა, რომ ზედაპირი იყო სველი და არსებობდა მოცურების საშიშროება, ააცილებდა მოსარჩელე მხარეს უბედურ შემთხვევას.³⁷

სხვა საქმეზე ტურისტი მოცურდა სველ კიბეზე და მიიღო ჯანმრთელობის დაზიანება, სასამართლომ მიიჩნია ამგვარი შედეგი მოგზაურობის მომწყობის პასუხისმგებლობის ფარგლებში ექცევა, რადგან სახეზეა ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულების შეუსრულებლობა, რაც გამოწვეულია სათანადო ზრუნვისა და უნარების სიმცირით, კერძოდ აღნიშნული გამოვლინდა ადგილობრივი უსაფრთხოების სტანდარტების გაუთვალისწინებლობაში. თუმცა სასამართლომ ასევე აღნიშნა, რომ მოგზაურობის მომწყობისათვის პასუხისმგებლობის დაკისრება იმ შემთხვევისთვის, როდესაც ზიანი უშუალო შედეგს არ წარმოადგენს სახელშეკრულებო ვალდებულების დარღვევისა გამოიწვევს პაკეტური არდადეგებების ღირებულების გაზრდას.³⁸

გამაფრთხილებელი ნიშნების არსებობა ემსახურება ტურისტის ინფორმირებულობას, რისკების პრევენციისთვის. გამაფრთხილებელი ნიშნები უნდა იყოს აღქმადი, თვალსაჩინო,

³⁶ *Blades v Thomas Cook Tour Operations Limited*, Croydon County Court, 7th December 2015.

³⁷ *Revill v TUI UK Limited*, Sheffield County Court, 14th October 2016.

³⁸ *Lougheed v. On the Beach Limited* [2014] EWCA 1538.

ასევე განთავსებული იმგვარად, რომ გონივრული ვადით ადრე იძლეოდეს მომხმარებლის ინფორმირების შესაძლებლობას. ლოგიკურია, რომ ამგვარი ვალდებულების დარღვევის შემთხვევაში ტურისტს აქვს შესაძლებლობა ზრუნვის ვალდებულების დარღვევის გამო მოითხოვოს შესაბამისი ზიანის ანაზღაურება, ხოლო იქ სადაც კანონმდებლობით არ არსებობს გასაფრთხილებელი ნიშნების არსებობის ვალდებულება, მნიშვნელოვანია, ტურისტს ზეპირი ან მისთვის აღქმადი სხვა ფორმით მიენოდოს სათანადო ინფორმაცია.

5. ზიანის ანაზღაურების მიზნებისთვის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის დადგენის პრობლემატიკა

ზიანის ანაზღაურებისთვის არსებითია ქმედებასა და შედეგისადმი პირის სუბიექტური დამოკიდებულების გარკვევა, რაც პირის ბრალეულობაში გამოიხატება. პირის მიერ განხორციელებული ქმედება თავის მხრივ მართლსაწინააღმდეგო უნდა იყოს, კანონით განსაზღვრულ დანაწესს უნდა არღვევდეს. ქმედება უშუალოდ უნდა იყოს დაკავშირებული უარყოფით შედეგთან და ზიანის ფაქტი ობიექტურად უნდა არსებობდეს იმისათვის, რომ სახეზე იყოს ზიანის ანაზღაურების ყველა წინაპირობა.³⁹

ერთ-ერთ საქმეზე სასამართლომ ყურადღება გამახვილა საცურაო აუზის გარშემო მოსრიდეების საწინააღმდეგო საღებავის გამოუყენებლობის შედეგზე, თუმცა საქმის გარემოებების შედეგად სასამართლომ ვერ დაადგინა, რომ ზიანის დადგომა მოპასუხის ბრალეული მოქმედების უშუალო შედეგი იყო. სადავოს არ წარმოადგენდა ის ფაქტი, რომ შესაბამისი სტანდარტი დაცული არ იქნა, კერძოდ საცურაო აუზის ირგვლივ ისეთი საშუალების გამოყენება, რომელიც პრევენციული საშუალებაა მოცურების საწინააღმდეგოდ. მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლოს მიერ დადგინდა შესაბამისი სუბიექტის ბრალი, მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი ქმედებასა და დამდგარ შედეგს შორის არ დადასტურდა. საქმის ფაქტობრივი გარემოება მდგომარეობდა შემდეგში, მოსარჩელემ შეიძინა ტურისტული მოგზაურობა ტუროპერატორისაგან. მოსარჩელემ მოგზაურობის განმავლობაში ჯანმრთელობის დაზიანება მიიღო, ვინაიდან აუზის ირგვლივ ზედაპირი არ იყო დამუშავებული მოცურების საწინააღმდეგო საღებავით, რის გამოც მისი განმარტებით ფეხი მოუსრიალდა და კისერი მოიტეხა. სასამართლომ აღნიშნა, რომ მიუხედავად უსაფრთხოების ზომების დარღვევისა, რაც ზედაპირის მოცურების საწინააღმდეგო საღებავით დამუშავების ვალდებულების დარღვევაში გამოიხატებოდა, რამაც რისკის დადგომის შესაძლებლობა გაზარდა, არ დასტურდება, რომ ამგვარი მოთხოვნების შესრულების შემთხვევაშიც კი ზიანი თავიდან იქნებოდა აცილებული.⁴⁰ შესაბამისად, აღინიშნა, რომ მხოლოდ შესაბამისი უსაფრთხოების სტანდარტის დაუცველობა ვერ გახდება ტუროპერატორისთვის პასუხისმგებლობის დაკისრების საფუძველი, რადგან კუმულაციურად უნდა არსებობდეს ზიანის დაკისრებისთვის ყველა საჭირო წინაპირობა.

უსაფრთხოების სტანდარტების დაცვა არ არის პანაცეა და ის შესაძლო ნეგატიური შედეგის თავიდან აცილების გარანტს წარმოადგენს, თუმცა ანალოგიური ლოგიკით, თუ უსაფრთხოების სტანდარტების დაცვაც კი ვერ ჩაითვლება ზიანის დადგომის თავიდან აცილების გარანტიად, ამ სტანდარტების დაუცველობა უფრო მაღალი ალბათობით უნდა ჩაითვალოს ზიანის დადგომის ხელშემწყობ ფაქტორად.

³⁹ ცერცვაძე გ., ძლიერიშვილი ზ. და სხვ., სახელშეკრულებო სამართალი, მერიდიანი, თბ., 2014, 677-678. ვაშაკიძე გ. და სხვ., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი (წიგნი III), თბ., 2019, 587-589.

⁴⁰ Clough v First Choice Holidays and Flights Ltd [2006] EWCA Civ 15.

ტურისტს აქვს მოლოდინი, უსაფრთხოების სტანდარტების დაცვასთან მიმართებით, შესაბამისად მისი ქცევაც შეესაბამება ასეთ წინასწარ ჩამოყალიბებულ განწყობას. აღსანიშნავია, რომ ტურისტს არ აქვს ცოდნა და პრაქტიკული შესაძლებლობა წინასწარ შეამოწმოს რამდენად შეესაბამება უსაფრთხოების სტანდარტები დადგენილ მოთხოვნებს, სწორედ ნდობაზე დაფუძნებული ურთიერთობა მას მოლოდინს უქმნის, რომ კვალიფიციური სუბიექტის მიერ შემოთავაზებული მომსახურება მისი სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისთვის უსაფრთხო იქნება. შესაბამისად, მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის არსებობა აქტუალური უნდა იყოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ პრაქტიკულად არ იკვეთება კავშირი ქმედებას და შედეგს შორის, მაგრამ თუ აშკარად შეუძლებელია კავშირის გამორიცხვა, უსაფრთხოების სტანდარტების თუნდაც ფორმალური დარღვევა უნდა ჩაითვალოს ზიანის დადგომის ხელშემწყობ გარემოებად და მოჰყვეს შესაბამისი სუბიექტის პასუხისმგებლობა.

6. განჭვრეტადობა, როგორც ზიანის ანაზღაურების საფუძველი

განჭვრეტადობის შეფასება არსებითია ბრალის დადგენისათვის, რადგან თუ რისკი წინასწარ გაუთვალისწინებელი იყო, პირს არ შეიძლება პასუხისმგებლობა დაეკისროს შესაბამისი სიფრთხილის ნორმების დარღვევისათვის. განჭვრეტადობა მიიჩნევა, რომ არის ცოდნაზე და ვარაუდზე დაფუძნებული საკითხი, განსხვავებით ალბათობისგან, რომელიც მეცნიერული ცნებაა.⁴¹ შესაბამისად, განჭვრეტადობა არის რისკის შეფასებისათვის და პასუხისმგებელი სუბიექტის განსაზღვრისთვის არსებითი ფაქტორი. განჭვრეტადობა გულისხმობს დაშვებას, რომ თუ მოვლენა ერთხელ მოხდა, არსებობს მისი განმეორების შედარებით მაღალი დაშვება (რისკი). თითოეული სუბიექტისთვის არსებული გამოცდილება კარგი მაჩვენებელია მოსალოდნელი საფრთხის შეფასებისთვის. შესაბამისად, სრულიად მართებულად მიიჩნევა, რომ პასუხისმგებელი სუბიექტი, თუ არ ზრუნავს პრევენციული ღონისძიებების გატარებით მოსალოდნელი ზიანის თავიდან აცილებას, მაშინ მისი პასუხისმგებლობის საკითხი შემდგომი ფაქტების დადგომისას საყურადღებოა. შესაბამისად, თუ ზიანი პირს მიადგა უსაფრთხოების ნორმების დარღვევის შედეგად და პასუხისმგებელი სუბიექტმა არაფერი იღონა მოსალოდნელი ზიანის ასაცილებლად, მაღალი ალბათობით უნდა დადგეს მისი პასუხისმგებლობის საკითხი.⁴² ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე სადავოდ მიიჩნევა ტუროპერატორი წარმოადგენს თუ არა ვალდებულ სუბიექტს იკვლიოს მომხმარებლის კმაყოფილება. აღნიშნულ საკითხზე უარყოფითი პასუხის შემთხვევაში, ტუროპერატორის ფიდუციური ვალდებულება ბლანკეტურ შინაარსს შეიძენს. შესაბამისად, ტუროპერატორი ვალდებულ სუბიექტად უნდა მივიჩნიოთ იკვლიოს ტურისტის კმაყოფილება, წინააღმდეგ შემთხვევაში ზრუნვის ვალდებულების შინაარსის არაგონივრულ დავინროვებასთან გვექნება საქმე. მომხმარებლის კმაყოფილების კვლევა ეფექტიანია მექანიზმია, რომელიც ტუროპერატორს მომსახურებასთან დაკავშირებული ნაკლოვანებების აღმოჩენაში დაეხმარება, რაც ემსახურება ტურისტის კმაყოფილების მიღწევას.

სასამართლომ ერთ-ერთ საქმეზე მხედველობაში მიიღო ის გარემოება, რომ სასტუმროში უსაფრთხოების სტანდარტების დაუცველობის შედეგად ტურისტმა ჯანმრთელობის დაზი-

⁴¹ Andrew D., Cane P., Sheldon D., Macintosh I., Review of the Law of Negligence (Final Report), 2002, 102-103.

⁴² Clifton D., Hospitality Security (Managing Security in Today's Hotel, Lodging, Entertainment, and Tourism Environment), CRC Press, London, 2012, 10-11.

ანება მიიღეს, გამოვლინდა, რომ სასტუმროს სხვა სტუმრებიც გამოთქვამდნენ უკმაყოფილებას სერვისის გამწვევის მხრიდან უსაფრთხოების ნორმების დარღვევის შესახებ, რაც მათი მხრიდან გაცხადებული იყო სხვადასხვა ცნობილ ტურისტულ ვებგვერდებზე. შესაბამისად მსგავს შემთხვევაში სრულიად გონივრულია დაშვება, რომ ზიანი მოვალისთვის წინასწარ განჭვრეტადი, სავარაუდო შეიძლება ყოფილიყო და მის ვალდებულების ფარგლებში ექცევა მომხმარებელთა უკმაყოფილების კვლევა.⁴³

მომხმარებლისგან განსხვავებით, მეწარმე სუბიექტი დეტალურად უნდა ეცნობოდეს გამოყენებული მასალის ხარისხს, მათი გამოყენების შედეგებს და დაკავშირებულ პოტენციურ რისკებს, შესაბამისად პასუხისმგებელიც უნდა იყოს შედეგებზე. შესაძლოა, კონკრეტულ შემთხვევაში მესამე პირის მიერ უსაფრთხოების სტანდარტების დარღვევის შედეგად ზიანის დადგომაში არ იკვეთებოდეს ტუროპერატორის ბრალეულობა და მას არც ამ სტანდარტების დაცულობის შემონმების ფაქტობრივი შესაძლებლობა ჰქონდეს, მაგრამ როგორც სერვისების მიმწოდებელი, სუსტი მხარის მიმართ პასუხისმგებლობისგან ამ საფუძვლით არ უნდა გათავისუფლდეს. თუ სერვისის განმახორციელებელი სუბიექტი პირობითად არ იყენებს შესაბამისი ხარისხის საღებავს, სულ მცირე გაუფრთხილებლობის შემადგენლობა გვაქვს სახეზე, რაც ტუროპერატორის პასუხისმგებლობის ფარგლებში ექცევა, შემდგომ კი მას ე.წ. რეგრესის წესით ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის შესაძლებლობა რჩება უშუალოდ სერვისის განმახორციელებელი სუბიექტისგან (მაგ. სასტუმროსგან). შესაბამისად, სადაც უდავოა ტუროპერატორისთვის მოსალოდნელი რისკების არსებობის შესახებ ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა, ცალსახაა, რომ მისი პასუხისმგებლობის გამორიცხვის საკითხი არ უნდა განიხილებოდეს.

7. დასკვნა

ტურისტის მიერ ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულების დადება ეფუძნება ტურისტის მოლოდინს, რომ კვალიფიციური მეწარმე სუბიექტი (ტუროპერატორი) ტურისტულ პაკეტს ტურისტის საუკეთესო ინტერესების გათვალისწინებით დაგეგმავს. საერთაშორისო და შიდასახელმწიფოებრივი აქტებით განსაზღვრულია მოგზაურობის მომწყობი სუბიექტის ვალდებულება მიაწოდოს ტურისტს დეტალური ინფორმაცია, რაც ტურისტის მიერ ინფორმირებული გადანყვეტილების მიღებას ემსახურება. ამასთანავე, კანონმდებელი მიმართულია მომხმარებლის ინფორმაციული გადაწვის პრევენციისკენ და ამ მიზნით ინფორმაციის მიწოდების ორი ეტაპი გამოყო. ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულების არსებითი პირობები განსაზღვრულია კანონმდებლობით, გარდა ამისა ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულების თავისებურების გათვალისწინებით ამ ხელშეკრულებისთვის დამახასიათებელია „ნაგულისხმევი პირობების“ არსებობა, რომელთა შესრულება გარდაუვალია ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულების მისაღწევად. საერთაშორისო პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე ნათლად გამოიკვეთა, რომ ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულების ნაგულისხმევი პირობებში მ ტურისტული მომსახურების გამწვევი სუბიექტის მიერ უსაფრთხოების სტანდარტების განუხრელი დაცვა.

ტუროპერატორს გონივრული ზრუნვის ფარგლებში აკისრია ვალდებულება ტურისტს მიაწოდოს მის უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული რელევანტური ინფორმაცია, რომელიც

⁴³ Revill v TUI UK Limited, Sheffield County Court, 14th October 2016.

მისთვის როგორც ხელშეკრულების ძლიერი და კვალიფიციური სუბიექტისთვის ხელმისაწვდომი უნდა იყოს. თუმცა ზემოაღნიშნული არ გულისხმობს ტურისტისთვის უსაფრთხოების ნორმებთან მიმართებით დეტალური ინფორმაციის მინოდებას, ამგვარი განმარტება მხოლოდ საზიანო შეიძლება აღმოჩნდეს მომხმარებლის ინტერესებთან. მოგზაურობის მომწყობი სუბიექტი უნდა ამუშავებდეს უსაფრთხოების სტანდარტების დაცვასთან დაკავშირებულ ინფორმაციას და მხოლოდ უსაფრთხო მომსახურების შეთავაზებას ახორციელებდეს ტურისტისთვის. ყურადღება უნდა გამახვილდეს იმ გარემოებაზე, რომ ტურისტი ენდობა ტუროპერატორის გამოცდილებას და აქვს მოლოდინი, რომ მის მიერ შეთავაზებული სერვისი უსაფრთხოების სტანდარტებთან სრულ შესაბამისობაშია, შესაბამისად მაგალითისთვის დაცული არის თუ არა სახანძრო უსაფრთხოების ან სურსათის უვნებლობის ნორმები სასტუმროში, ტურისტისთვის მისაწოდებელი ინფორმაციის ჩამონათვალში სრულიად ლოგიკური მიზეზით არ ექცევა, თუმცა აღნიშნული საკითხის კვლევა მოგზაურობის მომწყობი სუბიექტის პასუხისმგებლობის ფარგლებში გონივრულობის სტანდარტის გათვალისწინებით ექცევა.

საერთაშორისო პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე გამოიკვეთა, რომ ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე უსაფრთხოების ნორმების დაცვაზე პასუხისმგებელი სუბიექტი ტუროპერატორია. წინამდებარე ნაშრომში განხილულია შემთხვევა, როდესაც სასამართლომ ტურისტის მიმართ პასუხისმგებელ სუბიექტად ტუროპერატორი არ მიიჩნია და ამით განსხვავებული მიდგომის განვითარებას შეუწყო ხელი. აღინიშნა, რომ ამგვარი პასუხისმგებლობის ტუროპერატორისათვის დაკისრება მისთვის გაუმართლებელი ტვირთი იქნებოდა, ამასთან ტურისტული პაკეტის ღირებულების ზრდას არაგონივრულად გამოიწვევდა.

ტუროპერატორის ზიანის ანაზღაურებაზე პასუხისმგებელ სუბიექტად მიჩნევისთვის აუცილებელი კუმულაციურად ზიანის დაკისრების ყველა წინაპირობა იკვეთებოდა. წინამდებარე კვლევაში სასამართლო პრაქტიკის განხილვის შედეგად გამოვლინდა, რომ შესაძლოა რიგ შემთხვევაში სირთულეს წარმოადგენდეს მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის დადგენა, კერძოდ მიუხედავად იმისა, რომ შეიძლება ვლინდებოდა უსაფრთხოების მოთხოვნების დარღვევის ფაქტი, სასამართლომ სადაოდ მიიჩნიოს მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის არსებობა, რადგან უსაფრთხოების შესაბამისი მოთხოვნის დაცვის შემთხვევაშიც შედეგის (ზიანის) აცილების გარდაუვალობა არ დასტურდებოდა. ამგვარი მიდგომა მხოლოდ გაართულებს მომხმარებლის მხრიდან შესაბამისი ზიანის დასაბუთების შესაძლებლობას, შესაბამისად უსაფრთხოების სტანდარტების თუნდაც ფორმალური დარღვევა უნდა ჩაითვალოს ზიანის დადგომის ხელშეწყობ გარემოებად და მოჰყვეს შესაბამისი სუბიექტის პასუხისმგებლობა.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი“ 26/06/1997.
2. საქართველოს კანონი „ტურიზმის შესახებ“ 15/12/2023.
3. ვაშაქიძე გ. და სხვ., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი (წიგნი III), თბ., 2019, 587-589.
4. ზოიძე თ., მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სამართლის სუბიექტები, ბესარიონ ზოიძე საიუბილეო კრებული 70, უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 2023, 276.
5. ლაკერბაია თ., ზაალიშვილი გ., ზოიძე თ., მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სამართალი, თბ., 2018, 35.
6. ლაკერბაია თ., მომხმარებლის ცნება ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს პრაქტიკაში, ჟურნალი „ორბელიანი“ #4, 2021, 88.

7. ცერცვაძე გ., ძლიერიშვილი ზ. და სხვ., სახელშეკრულებო სამართალი, მერიდიანი, თბ., 2014, 587-589.
8. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 30 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-910-2020.
9. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2019 წლის 22 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას-1114-2019.
10. "On Package Travel and Linked Travel Arrangements" Directive (EU) 2015/2302 of 25 November 2015.
11. "On Fire Safety In Existing Hotels" Directive (EU) 86 / 666 / EEC of 22 December 1986.
12. Alawan A. S. A., Civil liability of the Tourism and Travel Agency arising from the breach of its obligations to the tourist in the tour contract, "Study in Bahraini and Jordanian law", Journal of Positive Psychology & Wellbeing, Vol. 6, No. 1, 2022, 2050.
13. Alleweldt F., Tonner K., McDonald M. and others, Study on Safety and Liability Issues Relating to Package Directive, Policy Department Economic and Scientific Policy, 7.
14. Andrew D., Cane P., Sheldon D., Macintosh I., Review of the Law of Negligence (Final Report), 2002, 102-103.
15. Barend V. L., European Standardisation of Services and its Impact on Private Law: Paradoxes of Convergence, Modern Studies in European Law, Bloomsbury, 2017, 124-125.
16. Binns A. C., Kempf J. R., Safety and Security in Hotels and Home Sharing, Springer, USA, 2021, 3-4.
17. Clifton D., Hospitality Security (Managing Security in Today's Hotel, Lodging, Entertainment, and Tourism Environment), CRC Press, London, 2012, 10-11, 179.
18. Cyril P., Tourists: Duty of Care, International Journal of Safety and Security in Tourism/Hospitality, № 17, 2017, 1,4.
19. Ilic D., Deri L., Stamenkovic P., Milicevic S., Service Quality as Travel Agencies Business Improvement Factor, Conference Paper, 2016, 203, 204.
20. Faure M., Weber F., Security Mechanisms for Insolvencies in the Package travel Sector: An Economic Analysis, Journal of Consumer Policy, 2013, 5.
21. Tarlow E. P., Tourism Security (Strategies for Effectively Managing Travel Risk and Safety), Elsevier, 2014, 1, 5, 6-7. https://treasury.gov.au/sites/default/files/2019-03/R2002-001_Foreseeability.pdf
22. Karl M., Muskat B., Ritchie W. B., Which Travel Risks are More Salient for Destination Choice? An Examination of the Tourist's Decision-making Process, Journal of Destination Marketing & Management, N18, 2020, 2.
23. Landini S., Travel and Tourism Contracts (Design of Sustainable Tourism Systems), Antezza, 2013, 41.
24. Mancini R. A., Determining Destination Risk Perceptions, Their Effects on Satisfaction, Revisit and Recommendation Intentions: Evidence from Sanliurfa/Turkey, Journal of Multidisciplinary Academic Tourism, 7 (1), 2022, 83.
25. McDonald M., Revisiting Organiser Liability under the Package travel Directive (Part Two), International Travel Law Journal, 2003, 214.
26. Wasserman R., Recent Developments Travel Agency Liable to Travelers When its Failure to Confirm Reservations Ruins Vacation, Columbia Law Review, Vol. 74, N5, Jun 1974, 989.
27. Wood v TUI Travel PLC (2017).
28. Revill v TUI UK Limited, Sheffield County Court [2016].
29. Blades v Thomas Cook Tour Operations Limited, Croydon County Court [2015].
30. Loughheed v. On the Beach Limited [2014] EWCA 1538.
31. Schwartz v. Hilton Hotels Corporation [2009] 639 F. Supp. 2d 467.
32. Griffin v My Travel UK Ltd [2009] NIQB 98.

33. *Clough v First Choice Holidays and Flights Ltd* [2006] EWCA Civ 15.
34. *Sharon Plino and Anthony Plinio v. Americana Aruba Beach Resort Casino* [1999] 98-2745.
35. *Josephs v. Fuller (Club Dominicus)* [1982] 451 A.2d 203.
36. European Parliament Policy Department, Study of Safety and Liability Issues Regarding Package Travel, IP/A/IMCO/FWC/2006-058/LOT 4/C1/SC5. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/999/999000/999000en.pdf [15.01.2025].
37. World Tourism Organization, Tourist Safety and Security, Spain, 1996. https://sete.gr/files/Media/Ebook/110301_Tourist%20Safety%20and%20Security.pdf [20.05.2025].

ლაპრენდი მალაქალიძე*

განმეორებით გასამართლებისა და მსჯავრდების აკრძალვის (*ne bis in idem*) პრინციპის გამოყენება ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა და ეროვნული სასამართლოების პრაქტიკაში

განმეორებით გასამართლების/მსჯავრდების აკრძალვის პრინციპი საერთაშორისოსამართლებრივ და კონსტიტუციურ ვალდებულებას წარმოადგენს. აღნიშნული გარანტია სისხლის-სამართლებრივი მართლმსაჯულების პროცესში გულისხმობს სახელმწიფო ორგანოების შეზღუდვას მათ მიერვე მიღებული გადაწყვეტილებებით არ განახორციელონ ერთი და იმავე ქმედებისთვის პირის განმეორებითი გასამართლება. წინამდებარე ნაშრომში განხილულია განმეორებით გასამართლებისა და მსჯავრდების აკრძალვის პრინციპის ის ძირითადი პრობლემური საკითხები, რომლებიც იურიდიულ დოქტრინასა და სასამართლო პრაქტიკაში არსებობს.

საკვანძო სიტყვები: ორმაგი მსჯავრდება/გასამართლება, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, სტრასბურგის სასამართლო, უზენაესი სასამართლო, ახლად გამოვლენილი გარემოება.

1. შესავალი

ერთი და იგივე დანაშაულისთვის ორჯერ გასამართლების/დასჯის აკრძალვა სისხლის სამართალში ჰუმანურობის პრინციპის ერთ-ერთ გამოვლინებაა.¹ აღნიშნული წესი განმტკიცებულია როგორც საერთაშორისო, ისე ეროვნულ კანონმდებლობაში და გულისხმობს სისხლისსამართლებრივი მართლმსაჯულების პროცესში სახელმწიფო ორგანოების „ბოჭვას“ მათ მიერვე მიღებული გადაწყვეტილებებით, რათა არ განახორციელონ ერთი და იმავე ქმედებისთვის პირის განმეორებითი გასამართლება.

იურიდიულ ლიტერატურაში ცალკეული ავტორი მიუთითებს, რომ *ne bis in idem*-ის პრინციპი არის „მთლიანი საერთაშორისო სამართლის ზოგადი პრინციპი“², ავტორთა მეორე ნაწილი კი, მას დარგობრივ, კერძოდ, საერთაშორისო სისხლის სამართლის ზოგად პრინციპად აღიარებს.³

საერთაშორისო სამართლის ზოგადი პრინციპი წარმოადგენს საერთაშორისო სამართლის მესამე ძირითად წყაროს, რომელიც მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლოს წესდებით განსაზღვრულია, როგორც ცივილიზებული ერების მიერ აღიარებული სამართლის ზოგადი პრინციპი.⁴ ეროვნული სამართლის სისტემებში აღიარებული ზოგადი პრინციპები გამოიყენება საერთაშორისო სამართლის ხარვეზის შესავსებად, თუ ისინი მიესადაგება საერთაშორისო კონტექსტს.⁵

* სამართლის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი, თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის მოსამართლე.

¹ შეად. პრადელი ჟ., შედარებითი სისხლის სამართალი, თბ., 1999, 412.

² შეად. პატარაია დ., საერთაშორისო საჯარო სამართალი, წიგნი პირველი, თბ., 2023, 91.

³ იხ. Conway G., Ne Bis in Idem and the International Criminal Tribunals, Criminal Law Forum 14, 2003, 351-383.

⁴ იხ. მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლოს წესდება, მუხლი 38. 1. გ).

⁵ იხ. Orakhelashvili A., Akehurst's Modern Introduction to International Law, 9th ed., London/New York: Routledge, 2022, 49.

სწორედ ამიტომ, *ne bis in idem*-ის პრინციპს, როგორც საერთაშორისო სისხლის სამართლის პრინციპს, აღიარებს რომის სტატუტი⁶, რომლის მე-20 მუხლი მთლიანად ეძღვნება ორჯერ დასჯის აკრძალვის წესს. აღნიშნული დანაშაულის თანახმად, „გარდა წესდებით გათვალისწინებული შემთხვევებისა, დაუშვებელია სასამართლომ პირი გაასამართლოს ქმედებისთვის, რომელიც ქმნიდა იმ დანაშაულის შემადგენლობის საფუძველს, რომლისთვისაც სასამართლომ დამნაშავედ ცნო ეს პირი ან გაამართლა...“⁷.

ანალოგიური უფლება გარანტირებულია ასევე ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-7 დამატებითი ოქმის მე-4 მუხლით. მასში აღნიშნულია, რომ დაუშვებელია პირის ხელმოწერად გასამართლება ან დასჯა ერთი და იმავე სახელმწიფოს იურისდიქციის ფარგლებში იმ დანაშაულისთვის სისხლისსამართლებრივი დევნისას, რომლისთვისაც ის უკვე საბოლოოდ იქნა გამართლებული ან მსჯავრდებული ამ სახელმწიფოს კანონმდებლობისა და სისხლის საპროცესო სამართლის შესაბამისად.

აღნიშნული პრინციპი განმტკიცებულია ასევე, სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ 1966 წლის საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლის მე-7 პუნქტში, სადაც მითითებულია, რომ არავინ შეიძლება მეორედ გაასამართლონ ან დასაჯონ დანაშაულისთვის, რომლისთვისაც იგი უკვე იყო საბოლოოდ მსჯავრდებული ან გამართლებული რომელიმე ქვეყნის კანონისა და სისხლის სამართლის პროცესუალური სამართლის შესაბამისად.

საქართველოს კონსტიტუციის 31-ე მუხლის მე-8 პუნქტის⁸ თანახმად, არავის დაედება განმეორებით მსჯავრი ერთი და იმავე დანაშაულისთვის.

შეიძლება ითქვას, რომ ევროპული კონვენციისა და საქართველოს კონსტიტუციის ტექსტთან შედარებით, დაცვის უფლების უფრო მკაფიო გარანტიას აწესებს საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის⁹ მე-18 მუხლის მე-2 ნაწილი, რომელიც მიუთითებს, რომ არა თუ არ შეიძლება პირს მსჯავრი დაედოს იმ დანაშაულისთვის, რომლისთვისაც იგი ერთხელ უკვე იქნა გამართლებული ან მსჯავრდებული, არამედ ასევე დაუშვებელია, პირს ასეთ დროს წაეყენოს ბრალიც.¹⁰ ამავე კოდექსის 105-ე მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტის შესაბამისად კი, გამოძიება ან სისხლის სამართლის დევნა შეწყდება, თუ არსებობს სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული განაჩენი იმავე ბრალდების გამო ან/და სასამართლოს განჩინება იმავე ბრალდებით სისხლისსამართლებრივი დევნის შეწყვეტის თაობაზე. ამდენად, ორჯერ დასჯის აკრძალვის წესი საპროცესო კოდექსის მიხედვით, წარმოადგენს როგორც გამოძიების, ისე დევნის შეწყვეტის საფუძველს.¹¹

ევროპული კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის პირველი პუნქტი, მართალია, უთითებს „გასამართლებას ან დასჯას“, თუმცა, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქ-

⁶ საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს წესდება.

⁷ დანვრილებით ამის შესახებ იხ. დგებუაძე გ., კომპლემენტარობის პრინციპი – ეროვნული მართლმსაჯულების მხარდაჭერა თუ „დისკრეციული ინტერვენცია“, ავტორთა კოლექტივი, კრებულში: ევროპული და საერთაშორისო სამართლის ზეგავლენა ქართულ სისხლის სამართლის საპროცესო სამართალზე, თბ., 2019, 723-725.

⁸ კონსტიტუციის მოქმედი რედაქცია. აღნიშნული წესი ასევე განმტკიცებული იყო კონსტიტუციის ძველი რედაქციის 42-ე მუხლის მე-4 პუნქტში.

⁹ შემდგომში – სსსკ.

¹⁰ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ეს უკანასკნელი ჩანაწარი გაჩნდა 2013 წლის 14 ივნისის საკანონმდებლო ცვლილების შემდეგ.

¹¹ შეად. ზარანაული ლ., სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი, კომენტარი, ავტორთა კოლექტივი, ტომი I, თბ., 2021, 49.

ტიკით დაკონკრეტებულია, რომ მე-7 ოქმის მე-4 მუხლი ითვალისწინებს სამ კონკრეტულ გარანტიას ერთი და იმავე დანაშაულისთვის: 1) არავინ უნდა იყოს გასასამართლებელი; 2) არავინ უნდა გასამართლდეს და 3) არავინ უნდა დაისაჯოს ორჯერ.¹² სიტყვაში: „გასასამართლებელი“ კი, სტრასბურგის სასამართლოს პრაქტიკით, იგულისხმება სამართალწარმოება სასამართლო განხილვამდე, ე.ი. სისხლისსამართლებრივი დევნაც.¹³

მამასადამე, როგორც ევროპული კონვენცია, ისე საქართველოს კონსტიტუცია და ქართული კანონმდებლობა ცალსახად და ერთმნიშვნელოვნად კრძალავს ერთი და იმავე დანაშაულისთვის განმეორებით როგორც მსჯავრის დადებას, ისე ბრალდების წარდგენასაც. შესაბამისად, სწორედ ეს დებულება განამტკიცებს განმეორებითი მსჯავრდების აკრძალვის კონსტიტუციურ/კონვენციურ პრინციპს. იურიდიულ ლიტერატურაში მართებულადაა ავტორთა მიერ მითითებული, რომ ორმაგი დასჯის აკრძალვა ემსახურება სამართლებრივი მშვიდობის უზრუნველყოფას და ამით ადამიანის ღირსების დაცვას.¹⁴

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო განმეორებითი მსჯავრდების აკრძალვას სამართლებრივი სახელმწიფოს ფუნდამენტური პრინციპის არსებით გამოვლინებად მიიჩნევს და აღნიშნავს, რომ ეს „...პრინციპი ერთი მხრივ იცავს ინდივიდს ერთი და იმავე ქმედების გამო განმეორებითი სისხლის სამართლებრივი დევნისა და მსჯავრდებისგან, მეორე მხრივ კი, ემსახურება სისხლისსამართლებრივი მართლმსაჯულების პროცესში მიღებული საბოლოო გადაწყვეტილებებით სახელმწიფო ორგანოების ბოჭვას“.¹⁵

ორმაგი დასჯის აკრძალვის პრინციპი შედარებით, ოდნავ განსხვავებულად მოქმედებს ევროკავშირის ფარგლებში. კერძოდ, ევროპის კავშირის სისხლის სამართალში აქტუალობა განსაკუთრებით *ne bis in idem*-ის პრინციპმა შეიძინა 1995 წლიდან მოქმედი შენგენის შეთანხმების 54-ე მუხლიდან გამომდინარე, რომლის თანახმადაც, იმ პირის მიმართ, ვინც ამ შეთანხმების მონაწილე ერთ-ერთი მხარის მიერ უკვე გასამართლებულია კანონიერ ძალაში შესული განაჩენით, არ შეიძლება ხელშეკრულების მონაწილე სხვა მხარის მიერ იმავე ქმედებისთვის მოექცეს ხელახალი დევნის ქვეშ, იმ პირობით, რომ გამოყენებული სანქცია უკვე აღსრულებულია, აღსრულების პროცესშია ან განაჩენის გამომტანი სახელმწიფოს სამართლით უკვე აღსრულებას ექვემდებარება.¹⁶ სწორედ აღნიშნული ჩანაწერი შესაძლებლობას აძლევს ცალ-

¹² იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2009 წლის 10 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Zolotukhin v. Russia*, განაცხადი no. 14939/03, პუნქტი 110.

¹³ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2014 წლის 04 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Trabelsi v. Belgium*, განაცხადი no. 140/10, პუნქტი 164.

¹⁴ იხ.: *ტურავა მ.*, საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, მე-2 თავი, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბ., 2013, 550; *ტურავა მ.*, ევროპული სისხლის სამართალი, თბ., 2010, 137.

¹⁵ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 29 სექტემბრის №3/1/608,609 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 306-ე მუხლის მე-4 ნაწილის კონსტიტუციურობის თაობაზე და საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 297-ე მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტის კონსტიტუციურობის თაობაზე, პუნქტი 35.

¹⁶ შეად.: *ტურავა მ.*, ევროპული სისხლის სამართალი, თბ., 2010, 137; *ტურავა მ.*, სისხლის სამართალი, დანაშაულის მოძღვრება, თბ., 2011, 140; *ჯიშკარიანი ბ.*, ორმაგი დასჯის აკრძალვა (*ne bis in idem*) ევროკავშირის ფარგლებში, „საერთაშორისო სამართლის ჟურნალი“, 1/2009, 216; *ჯიშკარიანი ბ.*, ევროპული სისხლის სამართალი, მე-2 გამოცემა, თბ., 2018, 267-268; *თანდილაშვილი ხ.*, განმეორებით მსჯავრდების აკრძალვის პრინციპის (*ne bis in idem*) გამოყენების პრობლემები ევროპული კავშირის სამართლებრივ სივრცეში, მართლმსაჯულება და კანონი, თბ., 2017, №4(56), 110-დან; *ხარანაული ლ.*,

კეულ მეცნიერს განავითაროს მოსაზრება, რომელიც *ne bis in idem*-ს საერთაშორისო სამართლის პრინციპად აღიარებას გულისხმობს და რომლის თანახმადაც, მისი მოქმედების არეალი ასევე უნდა გავრცელდეს ტრანსნაციონალურ ურთიერთობებზეც¹⁷.

ამდენად, *ne bis in idem*-ის პრინციპი, როგორც აღმოჩნდა, სისხლის სამართალში მნიშვნელოვან, იმპერატიულ კონსტიტუციურ/კონვენციურ ვალდებულებას შეადგენს, რაც ნიშნავს იმას, რომ სახელმწიფო ასეთ დროს ვალდებულია კანონის გამომყენებელი აღჭურვის ისეთი სახელმძღვანელო ნორმებით, რომლებიც გამორიცხავს ერთი და იმავე ქმედებისთვის პირის განმეორებით მსჯავრდებას და ამასთან, უზრუნველყოფს ხსენებული ფუნდამენტური კონსტიტუციური პრინციპის პრაქტიკულ განხორციელებას¹⁸. მიუხედავად ამისა, *ne bis in idem*-ის პრინციპს მრავალი საკამათო ასპექტი გააჩნია და თითოეული მათგანი დაკავშირებულია თეორიულ და პრაქტიკულ სირთულეებთან. საკვლევი საკითხთა მოცულობიდან და მათი სიმრავლიდან გამომდინარე, წინამდებარე ნაშრომში საუბარი იქნება მხოლოდ იმ ძირითადი პრობლემების თაობაზე, რომლებმაც იურიდიულ დოქტრინასა და სასამართლო პრაქტიკაში იჩინა თავი. შესაბამისად, ამ მიზნით დასახელებულ ნაშრომში გასარკვევი იქნება შემდეგი:

(1) ორმაგი დასჯის აკრძალვის პრინციპი პირს იცავს მხოლოდ და მხოლოდ განმეორებით მსჯავრდებისა და დევნისაგან იმავე სახელმწიფოში, თუ მას აქვს ასევე ტრანსნაციონალური მოქმედება; (2) რა უნდა ვიგულისხმოთ ტერმინში – „იმავე ქმედება“ და როგორ უნდა მოხდეს მისი განმარტება – ფორმალური თუ მატერიალური გაგებით, კერძოდ, მოიცავს თუ არა „იმავე ქმედება“ ადმინისტრაციულ და დისციპლინურ¹⁹ პასუხისმგებლობასაც; (3) ორმაგი მსჯავრდების აკრძალვის დროს საკმარისია იმავე საქმეზე თუნდაც პირველი ინსტანციის სასამართლოს განაჩენის არსებობა, თუ საჭიროა ე.წ. „საბოლოო“ – მესამე ინსტანციის მიერ მიღებული – გადაწყვეტილება; (4) დასახელებული პრინციპის შინაარსიდან გამომდინარე, წარმოადგენს თუ არა სისხლისსამართლებრივი პროცესის უბრალო შეჩერება/შეწყვეტა დევნის ხელახალი განახლების დამაბრკოლებელ გარემოებას; (5) *ne bis in idem*-ის პრინციპის დარღვევას ადგილი ექნება თუ არა მაშინ, როცა ხელახალი მსჯავრდება მოხდება იმავე სისხლისსამართლებრივი უმართლობის ფარგლებში, მაგალითად, როცა პროკურორის მიერ წარდგენილი იქნება ახალი ბრალდება – ქმედება ჩადენილი დამამძიმებელ გარემოებებში; (6) ასევე როგორ მოქმედებს *ne bis in idem*-ის პრინციპი ძებნილი ბრალდებულის შემთხვევაში.

ამ მიზნით, წინამდებარე სტატიაში განხილული იქნება თუ როგორ გამოიყენება ორმაგის დასჯის აკრძალვის პრინციპი ეროვნულ და საერთაშორისო სასამართლოების პრაქტიკაში. შესაბამისად, განხორციელდება სასამართლო გადაწყვეტილებების დეტალური ანალიზი.

სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი, კომენტარი, ავტორთა კოლექტივი, ტომი I, თბ., 2021, 52-53; ასევე შეად.: Satzger H., Internationales und Europäisches Strafrecht, 3. Auflage, 2009, 180; Wessels J., Beulke W., Strafrecht, Allgemeiner Teil, 38. Auflage, 2008, Rn. 75.

¹⁷ იხ. Conway G., Ne Bis in Idem in International Law, International Criminal Law Review, No. 3, 2003, 217–244; ასევე, იხ. მირიანაშვილი გ., სადისერტაციო ნაშრომი თემაზე: ევროპის საბჭოსა და ევროპული კავშირის ფარგლებში არსებული ადამიანის უფლებათა დაცვის კოლიზიური სტანდარტები ექსტრადიციის სფეროში, თბ., 2020, 79.

¹⁸ შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის #2/7636 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, პუნქტი 22.

¹⁹ იგულისხმება შემთხვევა, როცა დისციპლინური სამართალწარმოება კვალიფიცირდება სისხლის სამართალწარმოებად და არა სამოქალაქო სამართალწარმოებად კონვენციის მე-6 მუხლის მნიშვნელობით.

ასევე მიმოხილული იქნება ქართული სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის ის ნორმები, რომლებიც უზრუნველყოფენ დასახელებული ფუნდამენტური კონსტიტუციური პრინციპის პრაქტიკულ რეალიზებას.

2. Ne bis in idem-ის პრინციპის მოქმედების ფარგლები ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს და ეროვნული სასამართლოების პრაქტიკაში

2.1. ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა

ევროპული სასამართლო *ne bis in idem*-ის პრინციპის მოქმედებას ავრცელებს მხოლოდ ერთი სახელმწიფოს იურისდიქციის ფარგლებში და გამორიცხავს -ტრანსნაციონალურ დონეზე. ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს თანმიმდევრული პრაქტიკა აქვს ამ საკითხთან მიმართებით. აღნიშნულის საილუსტრაციოდ შესაძლებელია, რამდენიმე საქმის მოხმობა.²⁰ მაგალითად, საქმე: „კრომბახი საფრანგეთის წინააღმდეგ“²¹ შეეხებოდა გერმანიის ტერიტორიაზე ჩადენილ გაუპატიურებას და განმცხადებლის მიმართ სისხლის სამართლის დევნის წარმოებას, როგორც გერმანიაში, ასევე საფრანგეთში.

ევროპულმა სასამართლომ განმარტა, რომ ვინაიდან, განმცხადებლის მიმართ სისხლის-სამართლებრივი დევნა ორი სხვადასხვა სახელმწიფოს მართლმსაჯულების ორგანოების მიერ განხორციელდა, მოცემულ შემთხვევაში, განაცხადზე არ ვრცელდებოდა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის მოთხოვნები.

სასამართლო აღნიშნავს, რომ განმცხადებლის არგუმენტის გაზიარება იმის ტოლფასი იქნებოდა, რომ მე-7 ოქმის მე-4 მუხლი განმარტებულიყო, როგორც აკრძალვა, რომ მონაწილე სახელმწიფოს მიერ კანონისა და სამართალწარმოების შესაბამისად გამართლებული ან მსჯავრდებული პირი, შემდგომში სისხლისსამართლებრივ დევნას ან დასჯას დაქვემდებარებოდა იმავე დანაშაულისთვის არა მხოლოდ ამ სახელმწიფოს, არამედ კონვენციის ნებისმიერი სხვა მონაწილე სახელმწიფოს სასამართლოების იურისდიქციის ქვეშ²².

ევროპულმა სასამართლომ განმცხადებლის ეს მოსაზრება არ გაიზიარა და მიუთითა, რომ სიტყვები: „იმავე სახელმწიფოს სასამართლოების მიერ“ ზღუდავს ამ დებულების გამოყენებას მხოლოდ ეროვნულ დონეზე²³.

ანალოგიურად, სტრასბურგის სასამართლომ საქმეში: *ბოჰეიმი იტალიის წინააღმდეგ*, განაცხადი საერთოდ დაუშვებლად ცნო. განმცხადებელი მიუთითებდა, რომ იგი ერთი და იმავე ფაქტებისთვის გაასამართლა გერმანიისა და იტალიის სასამართლოებმა და ამით მის მიმართ დაირღვა *ne bis in idem*-ის პრინციპი. ამ საქმეშიც ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ *ne bis in idem*-ის პრინციპი მოქმედებს მხოლოდ ერთი ქვეყნის

²⁰ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2001 წლის 28 ივნისის განჩინება საქმეზე: *Amrollahi v. Denmark*, განაცხადი no. 56811/00; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2012 წლის 18 დეკემბრის განჩინება საქმეზე: *Sarria c. Pologne*, განაცხადი no. 45618/09, პუნქტი 24.

²¹ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2018 წლის 29 მარტის განჩინება საქმეზე: *Krombach c. France*, განაცხადი no. 67521/14, პუნქტები 34-42.

²² იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2018 წლის 29 მარტის განჩინება საქმეზე: *Krombach c. France*, განაცხადი no. 67521/14, პუნქტი 34-42.

²³ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2018 წლის 29 მარტის განჩინება საქმეზე: *Krombach c. France*, განაცხადი no. 67521/14, პუნქტი 34-42.

იურისდიქციის ფარგლებში და არ ზღუდავს სხვა ქვეყანას გაასამართლოს პირი იმავე ქმედებისთვის.²⁴

სასამართლომ იგივე მიდგომა გამოავლინა საქმეში: *თრაბელსი ბელგიის წინააღმდეგ*, რომელშიც ტერორისტულ აქტებში მონაწილეობის ბრალდების გამო ხორციელდებოდა ტუნისიის მოქალაქის ექსტრადიცია ამერიკის შეერთებულ შტატებში. სასამართლოს განცხადებით, *ne bis in idem*-ის პრინციპი არ იცავს პირს სხვადასხვა სახელმწიფოებში ერთი და იმავე დანაშაულის ჩადენისთვის სისხლისსამართლებრივი დევნისა და დასჯისგან.²⁵

ამდენად, ევროპული სასამართლო თანმიმდევრული პრაქტიკით *ne bis in idem*-ის პრინციპის მოქმედებას ავრცელებს მხოლოდ ერთი სახელმწიფოს იურისდიქციის ფარგლებში და გამორიცხავს მას ტრანსნაციონალურ დონეზე.

2.2. ეროვნული სასამართლოების პრაქტიკა

საქართველოს საერთო სასამართლოების პრაქტიკაში არაერთხელ დამდგარა დღის წესრიგში *ne bis in idem*-ის მოქმედების ფარგლების საკითხი. ამის თვალსაჩინო მაგალითია თბილისის სააპელაციო სასამართლოს საგამოძიებო კოლეგიის მიერ 2024 წლის 23 ოქტომბრის განჩინება²⁶, რომლის საქმის არსი მდგომარეობდა შემდეგში:

2023 წლის 12 ოქტომბერს, საქართველოს საზღვრის კვეთის გამო, მ.ჰ. გასამართლებული იქნა თბილისის საქალაქო სასამართლოს მიერ და მის მიმართ გამოვიდა გამამტყუნებელი განაჩენი, დანაშაული გათვალისწინებული სისხლის სამართლის კოდექსის²⁷ 344-ე მუხლით (საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის უკანონო გადაკვეთა).

2024 წლის 11 ოქტომბერს ქ. რუსთავში, სპეციალური პენიტენციური სამსახურის 16 დაწესებულების ტერიტორიაზე საქართველოს შს სამინისტროს თანამშრომლების მიერ ექსტრადიციის მიზნით დაკავებულ იქნა სომხეთის რესპუბლიკის მიერ ძებნილი მ. ჰ., რომელსაც ბრალად ედებოდა, სახელმწიფო საზღვრის უკანონო გადაკვეთა, რაც გათვალისწინებულია სომხეთის რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსის 469-ე მუხლის პირველი ნაწილით.

მ. ჰ.-ს 2024 წლის 26 აპრილს სომხეთის რესპუბლიკის ერევნის პირველი ინსტანციის საერთო იურისდიქციის სისხლის სამართლის სასამართლოს მიერ შეეფარდა დაპატიმრება და მის მიმართ გამოცხადდა ძებნა. ძებნის ინიციატორმა სახელმწიფომ მოითხოვა ძებნილი პირის დაკავება და დაპატიმრება მისი შემდგომი ექსტრადიციის მიზნით.

იმის გამო, რომ მ.ჰ. მიმართ უკვე არსებობდა ერთი ქვეყნის – საქართველოს – სასამართლოს მიერ გამოტანილი განაჩენი, ხოლო მეორე ქვეყანა ითხოვდა მის ექსტრადირებას მსჯავრდებულის გასამართლების მიზნით, რუსთავის საქალაქო სასამართლოს 2024 წლის 11 ოქტომბრის განჩინებით²⁸ პროკურორის შუამდგომლობა საექსტრადიციო პატიმრობის შეფარდების შესახებ არ დაკმაყოფილდა. განჩინების თანახმად, რუსთავის სასამართლომ მიუ-

²⁴ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2007 წლის 22 მაისის განჩინება საქმეზე: *Böheim c. Italie*, განაცხადი no. 35666/05.

²⁵ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2014 წლის 04 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Trabelsi v. Belgium*, განაცხადი no. 140/10, პუნქტი 164.

²⁶ იხ. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს საგამოძიებო კოლეგიის 2024 წლის 23 ოქტომბრის განჩინება სისხლის სამართლის №190802224010200521 საქმეზე.

²⁷ შემდგომში – სსკ.

²⁸ იხ. რუსთავის საქალაქო სასამართლოს 2024 წლის 11 ოქტომბრის განჩინება სისხლის სამართლის №190802224010200521 საქმეზე.

თითა, რომ „აკრძალულია პირის სისხლისსამართლებრივი დევნა ან გასამართლება ხელმოწერედ, ისეთი დანაშაულისთვის, რომელიც გამომდინარეობდა იდენტური ან არსებითად მსგავსი ფაქტებიდან“²⁹.

სასამართლომ განმარტა, რომ პირს ერთსა და იმავე დროსა და სივრცეში ჩადენილი ერთი დანაშაულისთვის ორჯერ ვერ გაასამართლებენ. აღნიშნული პოზიციის დასადასტურებლად კი, რუსთავის სასამართლო დაეყრდნო საქართველოს კონსტიტუციასა და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსს, რომლის თანახმადაც, აკრძალულია ერთსა და იმავე ფაქტზე პირის დასჯა სხვადასხვა საფუძვლით, სხვადასხვა დროს. პირი მეორედ ვერ დაისჯება იმის მიუხედავად, პირველად გაამართლეს, თუ გაამტყუნეს იგი³⁰.

ამდენად, რუსთავის საქალაქო სასამართლომ მიიჩნია, რომ იმ დანაშაულთან დაკავშირებით, რომლის ჩადენისთვისაც მოითხოვება მ. ჰ.-ის ექსტრადიციის, არსებობდა საქართველოს სასამართლოს მიერ გამოტანილი განაჩენი, ამასთან ის დანაშაული, რომლის ჩადენისთვისაც მოითხოვებოდა მისი გადაცემა, მთლიანად ან ნაწილობრივ ჩადენილი იყო საქართველოს ტერიტორიაზე.³¹

აღნიშნული განჩინება თბილისის სააპელაციო სასამართლოს საგამოძიებო კოლეგიის გადაწყვეტილებით გაუქმდა და მ.ჰ.-ის მიმართ პროკურორის შუამდგომლობა საექსტრადიციო პატიმრობის შეფარდების შესახებ დაკმაყოფილდა. მოცემულ შემთხვევაში სააპელაციო სასამართლომ მიმოიხილა როგორც ეროვნული კანონმდებლობა, ისე ევროპული სასამართლოს მიერ დადგენილი პრაქტიკა და მართებულად მიუთითა, რომ ევროპული კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლი არ უშლის ხელს კონვენციის მონაწილე სახელმწიფოს სასამართლოების მიერ პირის სისხლისსამართლებრივ დევნას ან დასჯას ერთი და იგივე დანაშაულის გამო, რისთვისაც იგი გაამართლეს ან გაასამართლეს სხვა მონაწილე სახელმწიფოში საბოლოო განაჩენით³².

ყურადღებას იმსახურებს ასევე, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს დადგენილი პრაქტიკაც, რომელიც მსგავსი კატეგორიის საქმეზე არსებობს, კერძოდ, უზენაესი სასამართლოს 2018 წლის 17 მაისის გადაწყვეტილებაში, სადაც საკითხი ეხებოდა ბრალდებულის მიერ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 344-ე მუხლით გათვალისწინებული დანაშაულის ჩადენას (საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის უკანონოდ კვეთა რუსეთის ფედერაციაში შესვლის მიზნით), სასამართლომ განმარტა, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის მოთხოვნათა დარღვევას არ შეიძლება ადგილი ჰქონდეს იმ პირობებში, როდესაც პირი ამავე ქმედებისთვის გამოვლენილ იქნა მოსაზღვრე სახელმწიფოს შესაბამისი ორგანოების მიერ და მის მიმართ ხორციელდება ან განხორციელდა სამართლებრივი პროცედურები³³.

ამდენად, ისევე, როგორც ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, ასევე ეროვნული სასამართლოებიც, როგორც ზემოაღნიშნული მსჯელობიდან ჩანს, მიიჩნევენ, რომ მე-7 ოქმის მე-4 მუხლი არ უშლის ხელს კონვენციის მონაწილე სხვადასხვა სახელმწიფოს სასამარ-

²⁹ იქვე.

³⁰ იქვე.

³¹ იხ. რუსთავის საქალაქო სასამართლოს 2024 წლის 11 ოქტომბრის განჩინება სისხლის სამართლის №190802224010200521 საქმეზე.

³² იხ. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს საგამოძიებო კოლეგიის 2024 წლის 23 ოქტომბრის განჩინება სისხლის სამართლის №190802224010200521 საქმეზე.

³³ იხ. უზენაესი სასამართლოს 2018 წლის 17 მაისის გადაწყვეტილება № 699აპ-17 საქმეზე.

თლოების მიერ პირის სისხლისსამართლებრივ დევნას ან დასჯას ერთი და იგივე დანაშაულის გამო, რისთვისაც იგი გაამართლეს ან გაასამართლეს სხვა მონაწილე სახელმწიფოში საბოლოო განაჩენით. მსგავსი მოსაზრებაა ასევე გაბატონებული იურიდიულ ლიტერატურაშიც, რომლის თანახმადაც, *ne bis in idem*-ის პრინციპი მოქმედებს მხოლოდ ერთი სახელმწიფოს იურისდიქციის ფარგლებში.³⁴

3. *Ne bis in idem*-ის პრინციპის კრიტერიუმები/ელემენტები ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს და ეროვნული სასამართლოების პრაქტიკაში

3.1. საკითხის მოკლე მიმოხილვა

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დადგენილი თანამიმდევრული პრაქტიკის შესაბამისად, *ne bis in idem*-ის პრინციპის საფუძველზე, შეიძლება გამოიყოს სამი ძირითადი კრიტერიუმი/ელემენტი, რომელიც უნდა შეფასდეს, ერთი და იმავე დანაშაულისთვის განმეორებით მსჯავრდების საკითხის გადაწყვეტისას.

ეს კრიტერიუმები/ელემენტები პირობითად შესაძლებელია შემდეგნაირად დაჯგუფდეს:

1. სანქცია/პროცედურები უნდა იყოს სისხლისსამართლებრივი ხასიათის; 2. ქმედებები, რომლისთვისაც დაიწყეს განმცხადებლის სისხლისსამართლებრივი დევნა უნდა იყოს ერთი და იგივე (*idem*) და სამართალწარმოება უნდა მეორედობდეს (*bis*)³⁵; 3. უნდა არსებობდეს სასამართლოს საბოლოო გადაწყვეტილება.

ანალოგიურად, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ საქმეში: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ³⁶, გამოყო სამი ძირითადი ელემენტი, რომლის მიხედვითაც, იმისათვის, რომ სახეზე იყოს კონსტიტუციით აკრძალული ორმაგი მსჯავრდება: ა) პირის მიმართ უნდა არსებობდეს დასრულებული სისხლისსამართლებრივი პროცედურა კონკრეტული დანაშაულთან მიმართებით; ბ) მას უნდა ემუქრებოდეს „განმეორებით“ მსჯავრდება (*bis*); გ) „ერთი და იმავე დანაშაულისთვის“ (*idem*) უნდა ხდებოდეს პირის გასამართლება³⁷.

³⁴ იხ.: ტურავა მ., ევროპული სისხლის სამართალი, თბ., 2010, 137-138; ტურავა მ., სისხლის სამართალი, დანაშაულის მოძღვრება, თბ., 2011, 140-141; მირიანაშვილი გ., სადისერტაციო ნაშრომი თემაზე: ევროპის საბჭოსა და ევროპული კავშირის ფარგლებში არსებული ადამიანის უფლებათა დაცვის კოლიზიური სტანდარტები ექსტრადიქციის სფეროში, თბ., 2020, 78; ფაფიაშვილი ლ., საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-18 მუხლის კომენტარი ნაშრომში: საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კომენტარი, თბ., 2015, 137; ცხომელიძე ო., სადისერტაციო ნაშრომი თემაზე: სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს კომპლემენტარული იურისდიქციისა და *ne bis in idem* პრინციპის ურთიერთმიმართება დე ფაქტო ხელისუფლების მიერ განხორციელებული სისხლისსამართლებრივი დევნის შემთხვევებში, თბ., 2020, 89-90.

³⁵ აღნიშნული კრიტერიუმი შესაძლებელია, თავის მხრივ, ორ ნაწილად გაიყოს: კერძოდ, (ა) იყო თუ არა ერთი და იგივე ის ქმედებები, რომლისთვისაც დაიწყეს მომჩივნის სისხლისსამართლებრივი დევნა და (ბ) მეორდება თუ არა სამართალწარმოება (*bis*) მაგალითისათვის იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2015 წლის 10 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმე: *Österlund v. Finland*, განაცხადი no. 53197/13. თუმცა, მისი განხილვა ერთ ელემენტად შესაძლებელია, ვინაიდან იგი ერთი და იმავე შინაარსის თეზისს მოიაზრებს.

³⁶ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

³⁷ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, პუნქტი 9.

ცალკე ხაზგასმას იმსახურებს ასევე უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 12 ოქტომბრის გადაწყვეტილება³⁸, სადაც სასამართლო მიმოიხილავს რა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ერთ-ერთ გადაწყვეტილებას³⁹, გამოყოფს ოთხ ძირითად კრიტერიუმს: 1. იყო თუ არა სანქცია/პროცედურები სისხლისსამართლებრივი ხასიათის; 2. იყო თუ არა ერთი და იგივე ის ქმედებები, რომლისთვისაც დაიწყო განმცხადებლის სისხლისსამართლებრივი დევნა; 3. იყო თუ არა სამართალწარმოების განმეორების შემთხვევა; 4. არსებობდა თუ არა საბოლოო გადაწყვეტილება.

როგორც ევროპული, ისე ეროვნული სასამართლოების მიერ განსაზღვრული ეს კრიტერიუმები ქვემოთ იქნება განხილული, თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თითოეული ეს ელემენტი/კრიტერიუმი იურიდიულ ლიტერატურაში თუ სასამართლო პრაქტიკაში ხშირად გამხდარა მსჯელობის საგანი.⁴⁰ ამასთან, ხაზგასასმელია ისიც, რომ მათი გაანალიზებასაა შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს ცალკეული კრიტერიუმის ერთმანეთში კვეთას, რაც მათ რთულ შინაარსსა და ბუნებაზე უნდა მიუთითებდეს.

3.2. სანქციის/სამართალწარმოების სისხლისსამართლებრივი ხასიათი

3.2.1. ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა

ევროპულმა სასამართლომ ამ საკითხის გადაწყვეტისას მიუთითა, რომ ნებისმიერი სამართალწარმოების პროცესი და ამ პროცესის შედეგად დადასტურებული სამართალდარღვევის ფაქტი თავისთავად, ავტომატურად ვერ ჩაითვლება სისხლის სამართლის ბრალდებად.

თავიდანვე უნდა ითქვას, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო იყენებს ე.წ. „ენგელის კრიტერიუმებს“⁴¹ იმის გადასაწყვეტად, პირის მიმართ წარდგენილია თუ არა „სისხლის სამართლის ბრალდება“ და შესაბამისად, სამართალწარმოება მოხდება თუ არა მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის მოქმედების ფარგლებში. ეს კრიტერიუმებია: (1) სამართალდარღვევის კლასიფიკაცია შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობაში; (2) სამართალდარღვევის ხასიათი/ბუნება და (3) სამართალდარღვევისთვის გათვალისწინებული სანქციის სიმძიმე.⁴²

მაგალითად, საქმეზე: *კურდოვი და ივანოვი ბულგარეთის წინააღმდეგ*⁴³ განმცხადებლები, რომლებიც 1995 წელს იყვნენ ბულგარეთის სარკინიგზო კომპანიის თანამშრომლები, სარკინიგზო ვაგონზე განახორციელეს სხვადასხვა შედეულებები, რა დროსაც ვაგონის შიგთავსს გაუჩნდა ცეცხლი. პირველი განმცხადებლის მიმართ წარიმართა ადმინისტრაციული პროცესი უსაფრთხოების წესების დაუცველობის გამო და დაეკისრა ჯარიმა, ხოლო სისხლის სამართლის პროცესი წარიმართა ორივე მათგანის მიმართ ნივთის დაზიანების გამო. სწორედ

³⁸ იხ. უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 12 ოქტომბრის გადაწყვეტილება №67აპ-14 საქმეზე.

³⁹ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2015 წლის 10 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმე: *Österlund v. Finland*, განაცხადი no. 53197/13.

⁴⁰ შეად. *ტურავა მ.*, საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, მე-2 თავი, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბ., 2013, 550.

⁴¹ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პლენუმის 1976 წლის 8 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Engel and Others v. the Netherlands*, განაცხადები no. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 და 5370/72, პუნქტი 80 et seq.

⁴² იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2009 წლის 10 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Zolotukhin v. Russia*, განაცხადი no. 14939/03, პუნქტი 53.

⁴³ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2011 წლის 31 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Kurdov et Ivanov c. Bulgarie*, განაცხადი no. 16137/04, პუნქტი 45.

ამ მიზეზით პირველი განმცხადებელი ჩიოდა, რომ მასთან მიმართებით დარღვეული იყო *ne bis in idem*-ის პრინციპი.

მოცემულ შემთხვევაში ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ ადმინისტრაციული პროცესი, რომელიც დასრულდა პირველი განმცხადებლის მიმართ 150 ბულგარული ლევის ოდენობის ჯარიმის დაკისრებით, არ აკმაყოფილებდა კრიტერიუმს, რომ ქმედება ჩათვლილიყო სისხლისსამართლებრივ ბრალდებად. შესაბამისად, აღნიშნული განაცხადი სასამართლოს მიერ არ იქნა დაკმაყოფილებული.⁴⁴

სხვა საქმეში, ადმინისტრაციული და სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა ეფუძნებოდა ზოგადი საგადასახადო კოდექსის ორ დებულებას, რომელიც ეხებოდა სრულიად განცალკევებულ სამართალდარღვევას სხვადასხვა შემადგენელი ელემენტით. კერძოდ, საგადასახადო სამართალდარღვევის ნაწილი მიზნად ისახავდა, რომ პირი დაესაჯა მხოლოდ საგადასახადო ვალდებულების დადგენილ ვადაში დეკლარირების შეუსრულებლობისთვის, ხოლო სისხლის სამართლის დანაშაულის ნაწილი მიზნად ისახავდა, პირი გაესამართლებინა გადასახადის განზრახ შეუსრულებლობისთვის. ორი სამართალწარმოების ფარგლებში ორ სხვადასხვა სამართალდარღვევაზე პირის მიმართ იყო სხვადასხვა სახის პასუხისმგებლობა დაკისრებული, თუმცა, სასამართლოს პოზიციით, ორმაგი დასჯის აკრძალვის პრინციპი მოცემულ შემთხვევაზე არ გავრცელდა და შესაბამისად, ამ ნაწილში განაცხადი არსებითად განსახილველად არ იქნა მიღებული.⁴⁵

საქმეში: *სმირნოვა რუსეთის წინააღმდეგ*, განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ ერთი და იმავე დანაშაულისთვის პირის ხელმეორედ მსჯავრდების აკრძალვა დაირღვა თავის დროზე შეწყვეტილი სამართალწარმოების განახლებით. აღნიშნული განაცხადი სასამართლომ დაუშვებლად სცნო და მიუთითა, რომ „სისხლისსამართლებრივი დევნის შეწყვეტა პროკურორის მიერ არ წარმოადგენს არც მსჯავრდებას და არც გამართლებას და შესაბამისად, არ მოქმედებს მე-7 ოქმის მე-4 მუხლი“⁴⁶.

ანალოგიურად, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ასევე სხვა საქმეზე დაადგინა, რომ ნაფიცი მსაჯულების მიერ ერთსულოვანი გადანაცვებების მიუღებლობა ხელს არ უშლიდა სამართალწარმოების ისევ განახლებას და მოცემულ შემთხვევაში ადგილი ვერ ექნებოდა *ne bis in idem*-ის პრინციპის დარღვევას.⁴⁷

ამრიგად, როგორც აღმოჩნდა, ევროპული სასამართლო „სისხლის სამართლის ბრალდების“ განსასაზღვრავად განსახილველ საქმეებში იყენებს შემდეგ კრიტერიუმებს: 1. პროცესისა და პირის მიმართ გამოყენებული ღონისძიებების კვალიფიკაცია ეროვნულ სამართალში; 2. ქმედების ხასიათი/ზუნება და 3. გამოყენებული სანქციის/ისევე როგორც ამ ქმედებისთვის გათვალისწინებული სანქციის სიმძიმე.

ამის გარდა, სტრასბურგის სასამართლოს პოზიციით, სისხლისსამართლებრივი პროცესის შეწყვეტა, ისევე როგორც პროცესის უბრალო შეჩერება, ნაფიცი მსაჯულების მიერ ერთსულოვანი გადანაცვებების მიუღებლობა და შემდგომში, მოგვიანებით, ყველა ზემოაღ-

⁴⁴ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2011 წლის 31 მაისის გადანაცვებების საქმეზე: *Kurdov et Ivanov c. Bulgarie*, განაცხადი no. 16137/04, პუნქტი 45.

⁴⁵ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1999 წლის 14 სექტემბრის განჩინება საქმეზე: *Ponsetti and Chesnel v. France*, განაცხადი no. 36855/97 და 41731/98, პუნქტი 5.

⁴⁶ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2002 წლის 3 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე: *Smirnova v. Russia*, განაცხადები no. 46133/99 და 48183/99.

⁴⁷ იხ. *ტრექსელი შ.*, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 434.

ნიშნულ შემთხვევაში პროცესის ისევ განახლების თაობაზე მიღებული გადაწყვეტილება, არ არის დევნის დამაბრკოლებელი გარემოება.⁴⁸ ამგვარი გადაწყვეტილება არ წარმოადგენს კანონიერ ძალის ეფექტის მქონეს გადაწყვეტილებას და ამდენად, ადგილი არ აქვს *ne bis in idem*-ის პრინციპის დარღვევას.

3.2.2. ეროვნული სასამართლოს პრაქტიკა

ეროვნულ დონეზე აღნიშნული საკითხის გაანალიზებისას, საილუსტრაციოდ, შესაძლებელია მოყვანილი იქნეს უზენაესი სასამართლოს ერთ-ერთი გადაწყვეტილება⁴⁹, რომლის საქმის არსი მდგომარეობდა შემდეგში:

- 2012 წლის 26 დეკემბერს გიორგი⁵⁰ ნარკოტიკული საშუალების ექიმის დანიშნულების გარეშე უკანონოდ მოხმარებისთვის სასამართლოს მიერ ცნობილი იქნა ადმინისტრაციულ სახდელდადებულად.
- 2013 წლის 8 სექტემბერს გიორგიმ კვლავ უკანონოდ მოიხმარა ნარკოტიკული საშუალება.
- 2013 წლის 3 ნოემბერს გიორგიმ ისევ მოიხმარა უკანონოდ ნარკოტიკული ნივთიერება.
- 2013 წლის 5 ნოემბერს გიორგის მიმართ დადგა გამამტყუნებელი განაჩენი 2013 წლის 8 სექტემბრის ფაქტზე.
- 2013 წლის 2 დეკემბერს გიორგის მიმართ გამოვიდა მეორე გამამტყუნებელი განაჩენი 2013 წლის 3 ნოემბრის ფაქტზე⁵¹.

თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2014 წლის 10 თებერვლის განაჩენით გაუქმდა თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2013 წლის 2 დეკემბრის განაჩენი და გიორგის მიმართ გამოვიდა გამამართლებელი განაჩენი. კერძოდ, გიორგი ცნობილ იქნა უდანაშაულოდ და გამართლდა სსკ-ის 273-ე მუხლით წარდგენილ ბრალდებაში⁵².

სააპელაციო სასამართლომ თავის გადაწყვეტილებაში მიუთითა, რომ ვინაიდან გიორგის მიმართ გამოტანილ ორ გამამტყუნებელ განაჩენს საფუძვლად დაედო ერთი – ადმინისტრაციული სახდელის დადების შესახებ დადგენილება, აღნიშნული გარემოება შეადგენდა სწორედ პირის ერთი და იმავე დანაშაულისთვის (ადმინისტრაციული სამართალდარღვევა) ორჯერ მსჯავრდების პრინციპის დარღვევას⁵³.

ამდენად, თბილისის სააპელაციო სასამართლოს მტკიცებით სამართალდარღვევის ერთი ფაქტი, რომელიც საფუძველი გახდა მისი ჩადენიდან 1 წლის განმავლობაში⁵⁴ ორი სხვადასხვა გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანის საფუძველი, უნდა მიჩნეულიყო *ne bis in idem*-ის პრინციპის დარღვევად.

⁴⁸ შეად. ტურავა მ., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, მე-2 თავი, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბ., 2013, 551.

⁴⁹ შეად. უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 12 ოქტომბრის №67აპ-14 გადაწყვეტილებას.

⁵⁰ სახელი პირობითია.

⁵¹ შეად. უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 12 ოქტომბრის №67აპ-14 გადაწყვეტილებას.

⁵² შეად. უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 12 ოქტომბრის №67აპ-14 გადაწყვეტილებას.

⁵³ შეად. უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 12 ოქტომბრის №67აპ-14 გადაწყვეტილებას.

⁵⁴ ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის 39-ე მუხლის შესაბამისად, თუ ადმინისტრაციულ სახდელდადებულ პირს სახდელის მოხდის დღიდან ერთი წლის განმავლობაში არ ჩაუდენია ახალი ადმინისტრაციული სამართალდარღვევა, იგი ჩაითვლება ადმინისტრაციულ სახდელდაუდებლად.

აღნიშნული განაჩენი გაასაჩივრა ბრალდების მხარემ უზენაეს სასამართლოში და მოითხოვა გამამართლებელი განაჩენის ნაცვლად გამამტყუნებელი განაჩენის დადგენა⁵⁵.

საკასაციო პალატამ დააკმაყოფილა სახელმწიფო ბრალდების მოთხოვნა და გააუქმა თბილისის სააპელაციო სასამართლოს გამამართლებელი განაჩენი.

უზენაესი სასამართლოს პოზიციით, სისხლის სამართლის პრინციპის – ხელმეორედ გამამართლების ან დასჯის აკრძალვა (*ne bis in idem*) შეადგენს კონსტიტუციურ და საერთაშორისო სამართლებრივ სტანდარტს, რომლის მიზანია ერთი და იმავე დანაშაულისთვის პირის გასამართლების ან დასჯის თავიდან აცილება⁵⁶.

მოცემულ შემთხვევაში, საკასაციო სასამართლოს მიერ შესაფასებელი იყო, შეადგენდა თუ არა ქმედებები ორივე მსჯავრდებასთან მიმართებით ერთი და იგივეს, ე.ი. მსჯავრდება გამომდინარეობდა თუ არა იდენტური ან არსებითად მსგავსი ფაქტებიდან.

საქმეში არსებული მტკიცებულებების თანახმად კი, გიორგის ნარკოტიკული საშუალების ექიმის დანიშნულების გარეშე უკანონო მოხმარებისთვის ადმინისტრაციული სახდელი დაეკისრა 2012 წლის 26 დეკემბრის დადგენილებით. აღნიშნულის შემდეგ მან ექიმის დანიშნულების გარეშე, განმეორებით უკანონოდ ორჯერ მოიხმარა ნარკოტიკული საშუალება, რაც დაუდგინდა 2013 წლის 8 სექტემბერსა და 2013 წლის 3 ნოემბერს ნარკოლოგიური შემოწმების შედეგად. მართალია, ამ ორი ქმედებისთვის (2013 წლის 8 სექტემბრისა და 3 ნოემბრის ეპიზოდები) გიორგის მსჯავრდებას საფუძვლად დაედო ადმინისტრაციული სახდელის დაკისრების თაობაზე 2012 წლის 26 დეკემბრის ერთი დადგენილება, მაგრამ მისი ქმედება გამოიხატა ორ დამოუკიდებელ მოქმედებაში – ორჯერ, დროის გარკვეული ინტერვალით სხვადასხვა ნარკოტიკული საშუალების მოხმარებაში, რაც საკასაციო სასამართლოს პოზიციით, არ უნდა ჩათვლილიყო ერთი და იმავე დანაშაულად⁵⁷.

უზენაესი სასამართლოს დასაბუთებით, აღნიშნული ქმედებები (ორჯერ ნარკოტიკული საშუალების უკანონო მოხმარება) ქმნის დანაშაულის ორ დამოუკიდებელ ეპიზოდს, ხოლო ადმინისტრაციულ სახდელდადებულობა არის დანაშაულის შემადგენლობის დამოუკიდებელი ნიშანი, რომელიც ვერ შეფასდება ერთი და იმავე დანაშაულისთვის პირის ორჯერ მსჯავრდებად. ამიტომ, თბილისის სააპელაციო სასამართლოს მსჯელობა, რომ, თითქოსდა, სახეზე იყო გიორგის ერთი და იმავე დანაშაულისთვის განმეორებით მსჯავრდება, საკასაციო სასამართლომ სამართლიანად არ გაიზიარა.⁵⁸

უზენაესი სასამართლოს აღნიშნული მსჯელობა სრულიად მართებულია, ვინაიდან პირის მსჯავრდება სსკ-ის 273-ე მუხლით (ორი ეპიზოდ) არ გამომდინარეობდა იდენტური ან არსებითად მსგავსი ფაქტებიდან, მათ საფუძვლად ედო ორი, ერთმანეთისაგან არსებითად განსხვავებული (მათ შორის დროში), დამოუკიდებელი ქმედება – სხვადასხვა დროს ნარკოტიკული საშუალების ორჯერ მოხმარება. თუმცა, პრობლემა შეიძლება წარმოიშვა მაშინ, თუკი ორივე სახის სანქციას – როგორც ადმინისტრაციულს და სისხლისსამართლებრივს საფუძვლად უდევს ერთი და იგივე ქმედება. აღნიშნული საკითხი კი ქვემოთ იქნება გაანალიზებული.

⁵⁵ შეად. უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 12 ოქტომბრის №67აპ-14 გადაწყვეტილებას.

⁵⁶ შეად. უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 12 ოქტომბრის №67აპ-14 გადაწყვეტილებას.

⁵⁷ შეად. უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 12 ოქტომბრის №67აპ-14 გადაწყვეტილებას.

⁵⁸ შეად. უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 12 ოქტომბრის №67აპ-14 გადაწყვეტილებას.

3.3. ერთი და იგივე ქმედებები (*idem*) და სამართალწარმოების გამოვრება (*bis*)

3.3.1. ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა

ერთი და იგივე იყო თუ არა ქმედება, რისთვისაც პირი მიეცა ორჯერ სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში არის ერთ-ერთი გადამწყვეტი მნიშვნელობის. ასეთ შემთხვევაში, გასარკვევია „ქმედება“ განხილული უნდა იქნეს როგორც წმინდა სისხლისსამართლებრივი ანუ მატერიალური გაგებით, თუ ფორმალურ-ნორმატიული თვალსაზრისით. იგულისხმება ქმედება ფართო გაგებით, მათ შორის ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის ჩათვლით.⁵⁹

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, როგორც ცნობილია, არ ერევა შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის საფუძველზე აღნიშნული საკითხის მონესრიგებაში⁶⁰, ვინაიდან, ერთ სახელმწიფოში შეიძლება მოქმედებდეს ისეთი სამართლებრივი სისტემა, რომელიც კონკრეტულ ფაქტობრივ გარემოებებს განიხილავდეს ერთ დანაშაულად, ხოლო სხვა სახელმწიფოში – ორ დამოუკიდებელ ქმედებად. ასე, მაგალითად, გერმანიაში, ავსტრიაში, შვეიცარიაში წვრილმანი სამართალდარღვევები მოიაზრებიან სისხლის სამართლის კოდექსში, მაშინ როცა, ანალოგიური ქმედებები საქართველოში ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსშია ასახული.

ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა სამართალი ასეთ ქვეყნების კანონმდებლობაში შეადგენს „მცირე/პატარა სისხლის სამართალს“ (გერმანულად – „*kleines Strafrecht*“).⁶¹ ქართულ საკანონმდებლო სივრცეში კი დამოუკიდებლად მოქმედებს როგორც სისხლის სამართლის კოდექსი, ისე ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი. თითოეულ ამ კანონში გათვალისწინებული მართლსაწინააღმდეგო ქმედებები მკაცრად დიფერენცირებული და იდენტიფიცირებადია. აღნიშნულის საილუსტრაციოდ მაგალითისთვის შეიძლება დასახელებული იქნეს ხულიგნობის შემადგენლობა, რომელიც, ერთი მხრივ, წვრილმანი ხულიგნობის სახით მოცემულია ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსში (166-ე მუხლი), ხოლო, მეორე მხრივ, იგი წარმოდგენილია სისხლის სამართლის კოდექსში დანაშაულის სახით (239-ე მუხლი). მათ შორის განსხვავება კი არა მარტო შემადგენლობის ცალკეულ ნიშნებშია, ანუ ქმედების ობიექტურ და სუბიექტურ შემადგენლობაშია, არამედ ასევე, ნორმის სანქციაშიც.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, სტრასბურგის სასამართლო მხედველობაში იღებს ყველა ამ შესაძლო ვარიანტს და პრობლემას განიხილავს კონკრეტულ სახელმწიფოში არსებული საკანონმდებლო სისტემის ქრილში⁶². თუმცა, სადავოა ყოველთვის ის, რომ ერთი და იგივე ქმედება, რომელიც, ერთი მხრივ, არის როგორც ადმინისტრაციული სამართალდარღვევადაც, ხოლო, მეორე მხრივ, ისე სისხლისსამართლებრივადაც შეფასებული, შეადგენს თუ არა ერთ მთლიან დანაშაულს, ანუ ითვლება თუ არა ერთ მთლიანობად.

⁵⁹ მოხელის დისციპლინური უბრალო გადაცდომა კი აღნიშნულში არ მოიაზრება. ამის შესახებ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2000 წლის 30 მაისის განჩინება საქმეზე: RT v. Switzerland, განაცხადი no. 31982/96, პუნქტი 3.

⁶⁰ შეად. ტრექსელი შ., ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 439.

⁶¹ შეად.: Rengier R., Strafrecht, Allgemeiner Teil, 2. Auflage, 2010, 7; ტურავა შ., სისხლის სამართალი, დანაშაულის მოძღვრება, თბ., 2011, 13.

⁶² შეად. ტრექსელი შ., ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 439.

თავიდანვე უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული საკითხი ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკით სხვადასხვა დროს სხვადასხვაგვარად არის გადაწყვეტილი⁶³. ასე, მაგალითად, საქმეში: *გრადინგერი ავსტრიის წინააღმდეგ*⁶⁴ სასამართლომ მიუთითა, რომ რადგან სადავო გადაწყვეტილებები დადგენილი იყო ერთსა და იმავე ქმედებაზე, ადგილი ჰქონდა კონვენციის დარღვევას.

კერძოდ, განმცხადებელი დაჯარიმდა ტრანსპორტის მოძრაობის წესის დარღვევის-თვის, რამაც გაუფრთხილებლობით ადამიანის სიცოცხლის მოსპობა გამოიწვია. ადმინისტრაციული ჯარიმის გადაუხდელობის შემთხვევაში, გათვალისწინებული იყო თავისუფლების აღკვეთა. მოგვიანებით, გრადინგერი კვლავ დაჯარიმდა დამამძიმებელ გარემოებებში იგივე ქმედების ჩადენის გამო – სხვა ექსპერტის დასკვნის საფუძველზე დადგინდა, რომ სისხლში ალკოჰოლის შემცველობა დადგენილ ზღვარს აღემატებოდა. კერძოდ, განმცხადებელს დაეკისრა ჯარიმა 12 000 ავსტრიული შილინგის ოდენობით, რისი გადაუხდელობაც ასევე ისჯებოდა თავისუფლების აღკვეთით. მოცემულ შემთხვევაში, ორივე ქმედება იყო ადმინისტრაციული სამართალდარღვევა, თუმცა რადგან ჯარიმის გადაუხდელობის შედეგი იყო თავისუფლების აღკვეთა, ევროპულმა სასამართლომ სამართალწარმოება სისხლის სამართალწარმოებად მიიჩნია.⁶⁵ სასამართლოს პოზიციით, გადამწყვეტი მნიშვნელობა მიეცა სწორედ ქმედებების (ფაქტების) იდენტურობას, რის გამოც სასამართლომ ჩათვალა, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის დარღვევას.⁶⁶

თუმცა, იმავე სასამართლომ საქმეზე: *ოლივეირა შვეიცარიის წინააღმდეგ*, ეს უკანასკნელი შემთხვევა განასხვავა გრადინგერის საქმისგან. მისი პოზიციით, რადგან ერთი ქმედება სხვადასხვა სამართალდარღვევის შემადგენლობას ქმნიდა, სასამართლომ მიიჩნია, რომ ადგილი არ ჰქონდა *ne bis in idem*-ის პრინციპის დარღვევას, მიუხედავად იმისა, რომ დასახელებულ საქმეშიც ფაქტობრივი გარემოებები უკავშირდებოდა სარტრანსპორტო დანაშაულის ჩადენას.⁶⁷ კერძოდ, განცხადებელმა ვერ დაიმორჩილა საჭე და დაეჯახა მეორე ავტომანქანას, რომლის მძღოლიც მძიმედ დაშავდა. თავდაპირველად იგი დაჯარიმდა ავტომანქანის გადაჭარბებული სიჩქარით მართვისთვის 200 შვეიცარული ფრანკით, ხოლო მოგვიანებით 2000 ფრანკით მეორე მძღოლის გაუფრთხილებლობით ჯანმრთელობის მძიმე დაზიანებისთვის. მიუხედავად ამისა, ეს სასამართლოსთვის მაინც არ აღმოჩნდა საკმარისი იმის დასადგენად, რომ მოცემულ შემთხვევაში დაედგინა *ne bis in idem*-ის პრინციპის დარღვევა.⁶⁸ ევროპულმა სასამართლომ ჩათვალა, რომ ხსენებული ორი სამართალწარმოება „კუმულაციური“ არ იყო, რადგან საბოლოო ჯარიმის დადგენისას უფრო დიდ თანხას გამოკლდა მცირე თანხა, ანუ მოხდა სასჯელთა შთანთქმის პრინციპის გამოყენება.⁶⁹

⁶³ შეად. 437.

⁶⁴ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1995 წლის 23 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Grading v. Austria*, განაცხადი no. 15963/90.

⁶⁵ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1995 წლის 23 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Grading v. Austria*, განაცხადი no. 15963/90, პუნქტი 36.

⁶⁶ იქვე. შეად. ასევე, *ტრექსელი შ.*, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 438.

⁶⁷ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1998 წლის 30 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Oliveira v. Switzerland*, განაცხადი no. 25711/94.

⁶⁸ შეად. *ტრექსელი შ.*, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 440-441.

⁶⁹ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1998 წლის 30 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Oliveira v. Switzerland*, განაცხადი no. 25711/94, პუნქტი 27.

შეიძლება ითქვას, რომ ოლივეირას საქმე იყო რეალურად ის შემთხვევა, როცა სტრასბურგის სასამართლომ შეცვალა მანამდე არსებული მსჯავრდებულისთვის სასარგებლო ტენდენცია განმეორებითი მსჯავრდების აკრძალვასთან დაკავშირებით. ამ კონკრეტულ საქმეში სასამართლომ ერთმანეთისგან ავტომობილის გადაჭარბებული სიჩქარის გამო მართვაზე კონტროლის დაკარგვა გამიჯნა გაუფრთხილებლობით ჯანმრთელობის დაზიანებისაგან. სასამართლომ მიიჩნია, რომ სხვადასხვა სასამართლოების მიერ ერთმანეთის მიმდევრობით ან პარალელურად დევნის წარმოება სხვადასხვა დასჯად ქმედებებზე არ არღვევდა *ne bis in idem*-ს პრინციპს მაშინაც კი, როცა ეს ქმედებები შეიძლება დაფუძნებოდა ერთ კონკრეტულ სისხლისსამართლებრივად რელევანტურ ქმედებას.

მოგვიანებით, ევროპულ სასამართლოს თავადაც მოუწია იმის აღიარება, რომ მისი მიდგომა ამ ორ საქმეში იყო „გარკვეულწილად წინააღმდეგობრივი“.⁷⁰ ყველაზე საკამათო ასპექტი კი აღმოჩნდა ის კრიტერიუმი, რომლის საფუძველზეც ხდება პირველი და მეორე სასამართლო განხილვების დაკავშირება, კერძოდ, იყო თუ არა ერთი და იგივე ის ქმედებები, რომლისთვისაც დაიწყო განმცხადებლის სისხლისსამართლებრივი დევნა ან მოხდა მისი გასამართლება.

ზემოთ განხილული გადაწყვეტილებებიდან სულ მცირე დროში, სტრასბურგის სასამართლოს კვლავ მოუწია მსგავსი კატეგორიის საქმის განხილვა, სადაც სასამართლომ კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის დარღვევა დაადგინა. კერძოდ, საქმეზე: *ფრანც ფიშერი ავსტრიის წინააღმდეგ*⁷¹ განმცხადებელმა, რომელიც მართავდა ნასვამ მდგომარეობაში ავტომანქანას, სასიკვდილოდ დააზიანა ველოსიპედისტი. დაზარალებულის დახმარების ნაცვლად, მძლოლი შემთხვევის ადგილიდან მიიშალა. რაიონულმა ადმინისტრაციულმა ორგანომ დააკისრა ჯარიმა 22 000 ავსტრიული შილინგის ოდენობით (რომლის გადაუხდელების შემთხვევაში, გათვალისწინებული იყო ადმინისტრაციული პატიმრობა 20 დღის ვადით) ალკოჰოლის ზემოქმედების ქვეშ საგზაო მოძრაობის წესის დარღვევისთვის. მოგვიანებით, საოლქო სასამართლომ განმცხადებელს ბრალი დასდო დამამძიმებელ გარემოებებში ჩადენილი გაუფრთხილებლობით სიცოცხლის მოსპობისთვის და მიუსაჯა 6 თვით თავისუფლების აღკვეთა.⁷²

სასამართლოს პოზიციით, არსებობს საქმეები, როდესაც ერთი ქმედება შეადგენს, ერთი შეხედვით, ერთზე მეტ სამართალდარღვევას, მაგრამ საქმის გულდასმით შემოწმება აჩვენებს, რომ მხოლოდ ერთი სამართალდარღვევის გამო უნდა მოხდეს პირის გასამართლება, რამდენადაც ის შთანთქმავს ყველა უარყოფით შედეგს, რასაც სხვები მოიცავს.⁷³ უფრო კონკრეტულად, სასამართლოს აზრით, როდესაც ერთი მოქმედებიდან გამომდინარე, სხვადასხვა გადაცდომებისათვის თანმიმდევრულად ხდება დევნა, სასამართლომ უნდა შეამოწმოს აქვთ თუ არა ამ გადაცდომებს ერთი და იგივე „ძირითადი შემადგენელი ელემენტები“.⁷⁴ *ფრანც*

⁷⁰ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2001 წლის 29 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Franz Fischer v. Austria*, განაცხადი no. 37950/97, პუნქტი 23. შეად.: *ტრექსელი შ.*, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 441; *ტურავა მ.*, საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, მე-2 თავი, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბ., 2013, 550.

⁷¹ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2001 წლის 29 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Franz Fischer v. Austria*, განაცხადი no. 37950/97.

⁷² იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2001 წლის 29 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Franz Fischer v. Austria*, განაცხადი no. 37950/97, პუნქტები 7-10.

⁷³ იქვე, პუნქტი 25.

⁷⁴ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2001 წლის 29 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Franz Fischer v. Austria*, განაცხადი no. 37950/97, პუნქტი 25.

ფიშერის საქმეში, ვინაიდან განმცხადებელი ჯერ გასამართლდა ადმინისტრაციული წესით ნასვამ მდგომარეობაში ავტომანქანის მართვისთვის და შემდეგ სისხლის სამართლის წესით გაუფრთხილებლობით სიცოცხლის მოსპობისთვის, სასამართლოს პოზიციით, კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლი დაირღვა, რადგან ორი სამართალდარღვევა მათი „ძირითადი შემადგენელი ელემენტებით“ ერთმანეთისგან არ განსხვავდებოდა.⁷⁵

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მსჯელობა საქმეში: *ზოლოტუხინი რუსეთის წინააღმდეგ*⁷⁶ შეფასდა, როგორც „ორი სამართალდარღვევის სამართლებრივ კვალი-ფიკაციაზე“ მიდგომის უარყოფა. შესაბამისად, უარყოფილია „ძირითადი შემადგენელი ელემენტების“ კრიტერიუმიც.⁷⁷ აღნიშნულ საქმეზე, დიდმა პალატამ განმარტა, რომ ხელმეორე დევნა ან მსჯავრდება მაშინაა სახეზე, როცა იგი ეფუძნება იდენტურ ან არსებითად იმავე ფაქტებს.⁷⁸ იმავე საქმეში სასამართლომ ქმედების შემდეგი განმარტება გააკეთა: „...კონკრეტულ გარემოებათა ერთობლიობა, რომლებიც შეეხება ერთსა და იმავე ბრალდებულს და დროში და სივრცეში ერთმანეთთან განუყოფლად არის დაკავშირებული და რომელთა დადასტურება აუცილებელია, რათა ამით შესაძლებელი გახდეს მსჯავრდება ან სისხლისსამართლებრივი დევნის განხორციელება.“⁷⁹

მოცემულ შემთხვევაში, განმცხადებელმა სიტყვიერი შეურაცხყოფა მიაყენა საჯარო მოხელეს და ხელი ჰკრა მას. საზოგადოებრივი წესრიგის დარღვევის სამართალდარღვევაზე ეროვნულ დონეზე წარმოებული პირველი სამართალწარმოება, რუსეთის კანონმდებლობის თანახმად, ადმინისტრაციული ხასიათის იყო, მაგრამ ევროპულმა სასამართლომ სისხლის სამართალწარმოებად ჩათვალა. ეროვნულ დონეზე ჩატარებულ მეორე სამართალწარმოებაში, რომელიც ეროვნული სამართლის მიხედვით, სისხლის სამართალწარმოება იყო, განმცხადებელი მსჯავრდებული იქნა საზოგადოებრივი წესრიგის დარღვევისთვის, რასაც ახლდა სიტყვიერი შეურაცხყოფა, ძალადობის მუქარა საჯარო მოხელის მიმართ და მისთვის წინააღმდეგობის განევა.⁸⁰ ევროპული სასამართლოს პოზიციით, მნიშვნელობა არ ჰქონდა, რომ დაწესებული სანქციები ერთმანეთისგან მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა, ვინაიდან ორი სამართალწარმოება არსებითად მაინც იგივე ქმედებაზე ჩატარდა. შესაბამისად, მოცემულ საქმეში, სასამართლომ, ევროპული კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის დარღვევა დაადგინდა.⁸¹

ყველა ზემოაღნიშნულ შემთხვევაში, ერთი სამართალწარმოება მეორეს მოსდევდა, თუმცა, შესაძლოა, რომ სამართალწარმოება პარალელურადაც ტარდებოდა, როგორც, ეს მაგალითად, საქმეზე: *A და B ნორვეგიის წინააღმდეგ*⁸² აღმოჩნდა, რომელიც დიდმა პალატამ

⁷⁵ იქვე, პუნქტი 29.

⁷⁶ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2009 წლის 10 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Zolotukhin v. Russia*, განაცხადი no. 14939/03.

⁷⁷ იხ. *Harris D., O'Boyle M., Bates E., Buckley C. et al., Law of the European Convention on Human Rights*, 4th ed., Oxford: Oxford University Press, 2018, 966.

⁷⁸ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2009 წლის 10 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Zolotukhin v. Russia*, განაცხადი no. 14939/03, პუნქტი 82.

⁷⁹ იქვე, პუნქტი 84. ასევე შეად. *ტურავა მ.*, საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, მე-2 თავი, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბ., 2013, 550-551.

⁸⁰ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2009 წლის 10 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Zolotukhin v. Russia*, განაცხადი no. 14939/03, პუნქტები: 12-25.

⁸¹ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2009 წლის 10 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Zolotukhin v. Russia*, განაცხადი no. 14939/03, პუნქტები: 120-122.

⁸² იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2016 წლის 15 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *A. and B. v. Norway*, განაცხადები no. 24130/11 და 29758/11.

განიხილა. კერძოდ, განმცხადებლებს ადმინისტრაციული წესით განესაზღვრათ ჯარიმა, რადგან არ ჰქონდათ გარკვეული შემოსავალი დეკლარირებული და პარალელურ სისხლის სამართალწარმოებაში დაეკისრათ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა დიდი ოდენობით გადასახადის თავის არიდებისთვის. სასამართლოს მიერ, მოცემულ შემთხვევაში, ადმინისტრაციული სამართალწარმოება მიჩნეული იქნა სისხლის სამართალწარმოებად კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის მიზნებისთვის.⁸³

დასახელებულ საქმეში დიდმა პალატამ განმარტა, რომ მე-7 ოქმის მე-4 მუხლი არ გამოიცხადეს პარალელური სამართალწარმოების ჩატარებას, თუ გარკვეული პირობები იქნება დაკმაყოფილებული. ასეთ დროს მოპასუხე სახელმწიფომ დამაჯერებლად უნდა აჩვენოს, რომ პარალელური სამართალწარმოებები საკმარისად მჭიდროდ არის დაკავშირებული ერთმანეთთან შინაარსობრივად და დროში. ეს გულისხმობს არა მხოლოდ იმას, რომ დასახული მიზნები და მათ მისაღწევად გამოყენებული საშუალებები კომპლემენტარული (ურთიერთშემავსებელი) და დროში თანხვედრილი უნდა იყოს, ასევე იმასაც, რომ ქმედებაზე რეაგირების მსგავსი შედეგები პირისთვის თანაზომიერი და წინასწარგანჭვრეტადი უნდა იყოს. მატერიალური ფაქტორები იმის დასადგენად, იყო თუ არა პარალელური სამართალწარმოებები შინაარსობრივად საკმარისად ახლოს, მოიცავს შემდეგ ელემენტებს: (ა) სხვადასხვა სამართალწარმოება ისახავდა თუ არა კომპლემენტარულ მიზნებს და შესაბამისად, მიემართებოდა თუ არა საზოგადოებრივი გადაცდომის სხვადასხვა ასპექტებს; (ბ) იყო თუ არა პარალელური სამართალწარმოებები წინასწარგანჭვრეტადი შედეგი როგორც კანონმდებლობაში, ასევე პრაქტიკაში; (გ) პარალელური სამართალწარმოებები წარიმართა თუ არა ისე, რომ შეძლებისდაგვარად თავიდან ყოფილიყო აცილებული პროცესის დუბლირება, მტკიცებულებების მოპოვებისა და შეფასების თვალსაზრისით. კერძოდ, უფლებამოსილ ორგანოებს შორის იყო თუ არა სათანადო კომუნიკაცია, იმის უზრუნველსაყოფად, რომ, მაგალითად, ფაქტების დადგენა ერთი სამართალწარმოების ფარგლებში ასევე გამოყენებული იქნეს მეორე სამართალწარმოების ფარგლებში და (დ) იმ სამართალწარმოების შედეგად დაკისრებული სანქცია, რომელიც პირველად დასრულდა, მხედველობაში მიღებულია თუ არა მეორე სამართალწარმოების ფარგლებში, რომელიც ქრონოლოგიურად შემდგომ სრულდება.

სასამართლომ განმარტა, რომ „სახელმწიფოებს უნდა შეეძლოთ ლეგიტიმურად აირჩიონ დამატებითი სამართლებრივი რეაგირება საზოგადოებრივ უმართლობაზე (როგორიცაა საგზაო მოძრაობის წესების დარღვევა, გადასახადებისთვის თავის არიდება) სხვადასხვა სამართალწარმოების მეშვეობით, რომლებიც ქმნიან თანმიმდევრულ ერთიან სისტემას, საზოგადოებრივი უმართლობის სხვადასხვა ასპექტის საპასუხოდ, მხოლოდ იმ პირობით, თუ მთლიანობაში რეაგირება გადამეტებულ ტვირთს არ შეადგენს შესაბამისი პირისთვის“.⁸⁴

ამდენად, როგორც აღმოჩნდა, არაპარალელური სამართალწარმოების შემთხვევაში, ევროპული სასამართლოს მიდგომა არ არის თანმიმდევრული და ერთიანი, თუმცა, ისიც გასათვალისწინებელია, რომ სასამართლომ ბოლოს მიღებულ გადაწყვეტილებებში კვლავ მსჯავრდებულისადმი სასარგებლო პოზიცია დაიკავა. კერძოდ, სასამართლოს შეფასებით იგივე ქმედება/დანაშაული აშკარაა, როცა ხელმეორე დევნა ან მსჯავრდება ეფუძნება **იდენტურ ან არსებითად იმავე ფაქტებს**, რის გამოც უკვე მნიშვნელობა აღარ ენიჭება იმ გარემოე-

⁸³ იქვე, პუნქტები 112-116.

⁸⁴ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2016 წლის 15 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: A. and B. v. Norway, განაცხადები no. 24130/11 და 29758/11, პუნქტი 121.

ბას იგივე „ქმედება“ წმინდა სისხლისსამართლებრივია, თუ ფორმალურ-სამართლებრივი (იგულისხმება ქმედება ფართო გაგებით, მათ შორის, ადმინისტრაციული სამართლებრივი გაგება).

აღნიშნული მსჯელობის საილუსტრაციოდ კი შესაძლებელია, ერთი ასეთი მაგალითის მოხმობა: სამხედრო ჯარისკაცი უარს ამბობს ბრძანების შესრულებაზე. სამხედრო მეთაური მას დასჯის დისციპლინური წესით (დისციპლინური სასჯელი), მოათავსებს 5 დღით სატუსალოში. გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ, იმავე ჯარისკაცს გაასამართლებენ იგივე ქმედებისთვის (უფროსის ბრძანების შეუსრულებლობა⁸⁵) და განუსაზღვრავენ თავისუფლების აღკვეთას 10 თვის ვადით. ისმის კითხვა: ჩაითვლება თუ არა ასეთი შემთხვევა *ne bis in idem*-ის პრინციპის დარღვევად.

ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ მსგავს ვითარებაში ადგილი უნდა ჰქონდეს *ne bis in idem*-ის პრინციპის დარღვევას⁸⁶, ვინაიდან პირველი და მეორე ქმედებები იდენტურია, **დრო-სა და სივრცეში** ერთმანეთთან განუწყვეტელი არიან დაკავშირებულნი და მიემართებიან **ერთი საერთო მიზნისკენ** – სამხედრო მოსამსახურის მკაცრი დასჯისკენ, ამასთან **გამოსაყენებელი სანქციაც მკაცრია** – თავისუფლების აღკვეთა. ავტორთა მეორე ნაწილი კი თვლის, რომ ევროპული კონვენციის მე-7 დამატებითი ოქმის მე-4 მუხლით დაცულ სფეროში არ ხდება ისეთი შემთხვევები, როდესაც საქმე ეხება: დისციპლინური ზემოქმედების ღონისძიებებს, პროფესიული საქმიანობის აკრძალვას, ნებართვის გაუქმებას, მსჯავრდების შემდეგ დეპორტაციას ან ექსტრადიციას და ა.შ.⁸⁷

ავტორთა პირველი პოზიციის გასამყარებლად, დამატებით უნდა განიმარტოს, რომ სამხედრო მეთაურის მიერ ჯარისკაცის დასჯა დისციპლინური წესით (მისი სატუსალოში მოთავსება-თავისუფლების აღკვეთა) შეიძლება ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მიზნებისთვის მიჩნეული იქნეს სისხლის სამართალწარმოებად, თავად ამ ქმედების ხასიათიდან და მისი სანქციის სიმძიმეიდან გამომდინარე⁸⁸. შესაბამისად, ავტორთა პირველი ჯგუფის პოზიცია უფრო სწორია, ხოლო ავტორთა მეორე ჯგუფი, ვფიქრობ, ამ მხრივ მეტ კონკრეტიკასა და სიცხადეს საჭიროებს.

ცნობილია, რომ ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მნიშვნელობით *ne bis in idem* პრინციპი, როგორც წესი, არ ვრცელდება დისციპლინური სამართალწარმოების ისეთ შემთხვევებზე როგორიცაა, მაგალითად: პროფესიული საქმიანობის აკრძალვა, ნებართვის გაუქმება, მოსამართლის დისციპლინარული პასუხისმგებლობა⁸⁹, ვინაიდან ეს შემთხვევები მოიხრება სამოქალაქო სამართალწარმოებაში.⁹⁰ რაც შეეხება დეპორტაცია/ექსტრადიციის სა-

⁸⁵ საქართველოს შემთხვევაში ასეთი დანაშაული გათვალისწინებულია საქართველოს სსკ-ის 383-ე მუხლით (უფროსის ბრძანების შეუსრულებლობა – ამ შემთხვევაში იგულისხმება მხოლოდ სამხედრო პირი).

⁸⁶ შეად. კუბლაშვილი კ., ძირითადი უფლებები, თბ., 2003, 344.

⁸⁷ შეად. ლოლაძე ბ., ფირცხალაშვილი ა., ძირითადი უფლებები, კონმენტარი, წიგნის ელექტრონული ვერსია, თბ., 2023, 817. ასევე, იხ.: ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2011 წლის 31 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Kurdov et Ivanov c. Bulgarie*, განაცხადი no. 16137/04; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2013 წლის 19 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Müller-Hartburg v. Austria*, განაცხადი no. №47195/06; შეად. ასევე: BVerfGE 21, 391 (401).

⁸⁸ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პლენუმის 1976 წლის 8 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Engel and Others v. the Netherlands*, განაცხადები no. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 და 5370/72, პუნქტი 80 et seq.

⁸⁹ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2009 წლის 5 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Olujic v. Croatia*, განაცხადი no. 22330/05.

⁹⁰ იხ.: ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პლენუმის 1985 წლის 23 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Bentham, v. the Netherlands*, განაცხადი no. 8848/80, პუნქტი 36; ადამიანის უფლებათა

მართანარმოებას, აღნიშნული არც სამოქალაქო უფლება-მოვალეობის განსაზღვრას ეხება და არც სისხლის სამართლის ბრალის დადგენას⁹¹, შესაბამისად, იგი საერთოდ გადის მე-6 მუხლის მოქმედების სფეროდან. ამიტომ მასზე არც მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის მოქმედება ვრცელდება.

ევროპული სასამართლოს ბოლოდროინდელი პოზიციით, *ne bis in idem*-ის პრინციპი ძირითადად ეხება სამართლიან პროცესს, რომელიც კონვენციის მე-6 მუხლის დაცვის სფეროა და კონვენციის მე-7 მუხლთან შედარებით, ნაკლებად უკავშირდება მატერიალურ სისხლის სამართალს. ამიტომ სასამართლო ადასტურებს მიზანმიმართულ არჩევანს, გამოიყენოს ე.წ. „ენგელის კრიტერიუმები“ იმის დადგენისას, იყო თუ არა სამართალწარმოება „სისხლისსამართლებრივი“ მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის მიზნებისთვის. თუმცა, იგივე ევროპული სასამართლო იმასაც განმარტავს, რომ როცა ადმინისტრაციული და სისხლის სამართლის სანქციები ერთობლიობაში გამოიყენება, საჭიროა ე.წ. კალიბრირებული ანუ თითოეულ საქმეზე მორგებული ინდივიდუალური მიდგომა.⁹²

3.3.2. ეროვნული სასამართლოების პრაქტიკა

საქართველოს მაგალითზე, საკონსტიტუციო სასამართლო ერთ-ერთ საქმეში მიუთითებს⁹³, რომ საქართველოს კონსტიტუციით დადგენილი გარანტია გულისხმობს მსჯავრდების აკრძალვას ისეთ შემთხვევებში, როდესაც პირის მიმართ განმეორებით წარდგენილი ბრალდება ეფუძნება იგივე ან არსებითად იგივე ფაქტობრივ გარემოებებს, რაზეც პირის მიმართ უკვე არსებობს ძალაში შესული საბოლოო გადაწყვეტილება⁹⁴.

უფრო კონკრეტულად, საკონსტიტუციო სასამართლოს პოზიციით, იმისთვის, რომ ცხადი გახდეს, არის თუ არა სახეზე პირის განმეორებითი მსჯავრდება, მნიშვნელოვანია, განისაზღვროს რას გულისხმობს კონსტიტუცია „ერთი და იმავე დანაშაულის“ (*idem*) ცნებაში და რა არის ის გარემოებები, რის საფუძველზედაც შეიძლება დადგინდეს მსგავსება ორ ან რამდენიმე დანაშაულის შემადგენლობებს შორის, რასაც საფუძვლად ერთი და იმავე ქმედება უდევს⁹⁵.

მოცემულ საქმეში, საკონსტიტუციო სასამართლო ტერმინებს „მსჯავრის დადება“ და „დანაშაული“ განმარტავს ავტონომიური, კონსტიტუციური მნიშვნელობით. მართალია, ის მხედველობაში იღებს „კონკრეტული ქმედებისა თუ ღონისძიების სამართლებრივ კლასიფიკა-

ევროპული სასამართლოს 1989 წლის 7 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden*, განაცხადი no. 10873/84, პუნქტი 43.

⁹¹ იხ.: ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2000 წლის 5 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Maaouia v. France*, განაცხადი no. 39652/98, პუნქტი 38; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2000 წლის 16 აპრილის განჩინება საქმეზე: *Peñafiel Salgado c. Espagne*, განაცხადი no. 65964/01.

⁹² იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2016 წლის 15 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *A. and B. v. Norway*, განაცხადები no. 24130/11 და 29758/11, პუნქტი 107.

⁹³ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

⁹⁴ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II პუნქტი, 5.

⁹⁵ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II პუნქტი, 5, II, პუნქტი 12.

ციას, მის ადგილს კანონმდებლობაში“, მაგრამ გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს „იძულებითი ღონისძიების ბუნებას, მის რეალურ არსს და ასევე მისი სიმკაცრის ხარისხს“⁹⁶.

საკონსტიტუციო სასამართლო მიიჩნევს, რომ კონსტიტუციის 42-ე მუხლის მე-4 პუნქტით (კონსტიტუციის ძველი რედაქცია) დადგენილი განმეორებითი მსჯავრდების აკრძალვის მიზნებისთვის გადამწყვეტი არის არა ქმედების სხვადასხვა შემადგენლობას შორის კანონმდებლობით დადგენილი კლასიფიკაცია, არამედ ის, რომ როდესაც ხდება პირის მიმართ განმეორებითი ბრალდების წარდგენა, ეფუძნება ახალი ბრალდება **იგივე ან არსებითად იმავე ფაქტობრივ გარემოებებს**, რაზეც პირის მიმართ უკვე არსებობს ძალაში შესული საბოლოო გადაწყვეტილება, თუ სახეზეა ახალი ფაქტი ან მტკიცებულება, რომლის საფუძველზეც მოხდა პირის ხელახალი სისხლისსამართლებრივი დევნა⁹⁷.

უფრო კონკრეტულად, სასამართლო შესადარებელ დანაშაულთა (ქმედების) შემადგენლობებს შორის მსგავსების დადგენისთვის უთითებს, რომ ასე დროს მნიშვნელოვანია, მოხდეს არსებითი ფაქტობრივი გარემოებების მკაფიო იდენტიფიცირება, რომელიც განუყოფელი უნდა იყოს სივრცესა და დროში მოქმედების თვალსაზრისით და მიემართებოდეს ერთსა და იმავე ინდივიდს (ბრალდებულს)⁹⁸. ასე, მაგალითად, თუ პირი საერთო განზრახვით ჩაიდენს ორ ან მეტ კანონსაწინააღმდეგო ქმედებას სხვადასხვა ადგილას (**სივრცითი ელემენტი**) ან დროის სხვადასხვა მონაკვეთში (**დროითი ელემენტი**), მაშინ, სასამართლოს აზრით, მის მიმართ არ გავრცელდება განმეორებითი მსჯავრდების აკრძალვის კონსტიტუციური გარანტია⁹⁹.

კერძოდ, სასამართლოს მტკიცებით, „თუ პირი ერთსა და იმავე ადგილას დროის კონკრეტულ მონაკვეთში განხორციელებული ქმედების (ქმედებების) გამო დაექვემდებარება განმეორებით დევნას განსხვავებული სისხლისსამართლებრივი საფუძვლით, რომლის ქმედების შემადგენლობის ელემენტები (სუბიექტური (*mens rea*) და ობიექტური (*actus reus*) ელემენტები, დანაშაულის მიზნები, საჯარო და კერძო ინტერესების შეფასება) არსებითად მსგავსია პირვანდელი მსჯავრდებისას გამოყენებული სამართლებრივი ნორმისა და განმეორებით დევნას საფუძვლად არსებითად მსგავსი ფაქტობრივი გარემოებები დაედო, ასეთი შემთხვევა, სასამართლოს პოზიციით, უნდა მოექცეს კონსტიტუციის 42-ე მუხლის მე-4 პუნქტით დაცული უფლების სფეროში“¹⁰⁰.

აღნიშნული გადაწყვეტილება კიდევ ერთხელ, დეტალურად, ქვემოთ იქნება გაანალიზებული, თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, როგორც ევროპული, ისე ეროვნული სასამართლოების მიდგომით მნიშვნელოვანია, რომ პირველი და მეორე პროცესის ქმედებათა იდენტურობის და-

⁹⁶ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II, პუნქტი 10-11. ასევე, შეად. ლოლაძე ბ., ფირცხალაშვილი ა., ძირითადი უფლებები, კომენტარი, წიგნის ელექტრონული ვერსია, თბ., 2023, 816-817.

⁹⁷ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II პუნქტი 13.

⁹⁸ იქვე.

⁹⁹ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II პუნქტი 13.

¹⁰⁰ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II პუნქტი 13.

სადგენად არსებობდეს მხოლოდ და მხოლოდ ფაქტები/გარემოებები და არა მათი სამართლებრივი კვალიფიკაცია.¹⁰¹

მაშასადამე, იმავე ქმედების დადგენისთვის, როგორც აღმოჩნდა, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება არა სამართლებრივ კვალიფიკაციას/სუბსუმციას ან დაცულ სამართლებრივ ინტერესს, არამედ მხოლოდ ფაქტების ერთობლიობას, რომლებიც დროსა და სივრცეში ერთმანეთთან განუწყვეტილვ არიან დაკავშირებულნი და მიემართებიან ერთი საერთო მიზნისკენ.¹⁰²

3.4. საბოლოო გადაწყვეტილება

3.4.1. ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა

Ne bis in idem-ის პრინციპი გულისხმობს კიდევ ერთი კრიტერიუმის/ელემენტის არსებობას: მიიღო თუ არა სასამართლოს პირველმა გადაწყვეტილებამ საბოლოო ხასიათი, ანუ ასეთმა გადაწყვეტილებამ შეიძინა თუ არა ფორმალური კანონიერი ძალა – *res judicata*¹⁰³.

ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებებში ასევე, ხშირად გამხდარა მსჯელობის საგანი ეს საკითხიც. კერძოდ, თუ როდის შედის კანონიერ ძალაში სასამართლოს გადაწყვეტილება, პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებისთანავე, თუ ბოლო ინსტანციის სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების შემდეგ, როდესაც სასამართლოს გადაწყვეტილება იძენს „საბოლოო ხასიათს“. კავშირი აღნიშნულ ორ პუნქტს შორის განაპირობებს სწორედ „საბოლოო ხასიათის“ ცნების განსაზღვრა.

პირობითად, ასეთ შემთხვევაში, შესაძლებელია ევროპული სასამართლოს წინაშე არსებობდეს ოთხი სავარაუდო ვარიანტი: (1) სახელმწიფოთა შიდაკანონმდებლობა არ ითვალისწინებდეს გასაჩივრების უფლებას; (2) გასაჩივრების ყველა საშუალება უნდა იყოს ამოწურული; (3) გასაჩივრების ვადა ხელიდან იქნა გაშვებული თავად მოსარჩელის მიერ; (4) წარმოდგენილი იქნა თავდაპირველი საჩივარი, თუმცა, შემდეგ მოსარჩელემ თავადვე უარი თქვა მასზე¹⁰⁴.

¹⁰¹ იქვე, ასევე შეად.: ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2009 წლის 16 ივნისის გადაწყვეტილებას საქმეზე: *Ruotsalainen v. Finland*, No. 13079/03, პუნქტი 48; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2009 წლის 25 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Maresti v. Croatia*, განაცხადი no. 55759/07, პუნქტი 62; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2009 წლის 1 ოქტომბრის გადაწყვეტილებას საქმეზე: *Tsonyo Tsonev v. Bulgaria*, განაცხადი no. 2376/03, პუნქტი 51. მსგავს მსჯელობას ავითარებს ევროგაერთიანების სასამართლოც, რომელიც საკითხს მატერიალური კუთხით აანალიზებს, კერძოდ, თუ სხვადასხვა სახელმწიფოში განხორციელებული ქმედებები ისეთ ფაქტების ერთობლიობას შეადგენს, რომლებიც დროის, სივრცისა და მიზნის თვალსაზრისით ერთმანეთთან უწყვეტად/განუყოფლად არიან დაკავშირებულნი, მაშინ ჩადენილია „იგივე დანაშაული“. დანვრილებით ამის შესახებ იხ. *ჯიშკარიანი ბ.*, ევროპული სისხლის სამართალი, მე-2 გამოცემა, თბ., 2018, 271.

¹⁰² შეად. *თანდილაშვილი ხ.*, განმეორებით მსჯავრდების აკრძალვის პრინციპის (*ne bis in idem*) გამოყენების პრობლემები ევროპული კავშირის სამართლებრივ სივრცეში, მართლმსაჯულება და კანონი, თბ., 2017, №4(56), 117.

¹⁰³ შეად.: ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2004 წლის 20 ივლისის გადაწყვეტილებას საქმეზე: *Nikitin v. Russia*, განაცხადი no. 50178/99, პუნქტი 37; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2005 წლის 15 მარტის გადაწყვეტილებას საქმეზე: *Horciag v. Roumania*, განაცხადი no. 70982/01; *ტურავა მ.*, საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, მე-2 თავი, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბ., 2013, 551; *ტრექსელი შ.*, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 435.

¹⁰⁴ იხ. *ტრექსელი შ.*, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 435.

თითოეულ სახელმწიფოს განსხვავებული სამართლებრივი რეგულაციები აქვს განაჩენის კანონიერ ძალაში შესვლასთან დაკავშირებით¹⁰⁵. სრულიად დასაშვებია ასეთი საპროცესო შემაჯამებელი გადაწყვეტილება, რომელიც ერთ სახელმწიფოში არ ითვლება კანონიერ ძალაში შესულად, სხვა სახელმწიფოს კანონმდებლობით მიიჩნეოდეს კანონიერ ძალაში შესულად. ეს კი განპირობებულია იმით, რომ კონვენციის ხელმომწერი სახელმწიფოთა შიდა, ეროვნული კანონმდებლობა განსხვავებულია სხვა სახელმწიფოთა კანონმდებლობისაგან. ასე, მაგალითად, შვეიცარიაში სასამართლოს გადაწყვეტილება კანონიერ ძალაში შედის მას შემდეგ, რაც ამოიწურება კანტონის სამართლებრივი დაცვის ყველა საშუალება.¹⁰⁶

საქართველოს შემთხვევაში, საქართველოს სისხლი სამართლის საპროცესო კოდექსის 279-ე მუხლის პირველი ნაწილის შესაბამისად, განაჩენი კანონიერ ძალაში შედის და აღსასრულებლად მიიქცევა სასამართლოს მიერ მისი საჯაროდ გამოცხადებისთანავე. აღნიშნული ნორმა არ აკონკრეტებს სასამართლოს რომელი ინსტანცია უნდა იგულისხმებოდეს მასში, პირველი, მეორე თუ ბოლო ინსტანცია. ამაზე მიუთითებს ეროვნულ დონეზე ის სასამართლოს გადაწყვეტილებებიც, რომელიც უშუალოდ ამ საკითხს უკავშირდება და რომლის გაანალიზება ქვემოთ იქნება წარმოდგენილი.

3.4.2. ეროვნული სასამართლოების პრაქტიკა

3.4.2.1. საქმე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ

მოცემულ საქმეში¹⁰⁷ მოსარჩელე პრობლემატურად მიიჩნევდა იმ ფაქტს, რომ პროკურორს, პირველი ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ, უფლება ჰქონდა გადაწყვეტილების გასაჩივრების და გამართლებული პირის დამნაშავედ ცნობის ან მსჯავრდებულისთვის სასჯელის დამძიმების მოთხოვნის კუთხით. განმცხადებლის აზრით, სასამართლოს უფლებამოსილება, გადაეხედა ქვედა ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილებას და, შედეგად, დამნაშავედ ეცნო გამართლებული პირი ან დაემძიმებინა ქვედა ინსტანციის მიერ მსჯავრდებულის მიმართ გამოყენებული სასჯელი არღვევდა კონსტიტუციურ დებულებას – *ne bis in idem*-პრინციპს.

მოსარჩელი პოზიციით, ასეთ დროს რომ დადგენდეს ერთი და იმავე დანაშაულისთვის ორჯერ მსჯავრდება, აუცილებელია, სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული საბოლოო გადაწყვეტილების დადასტურების ფაქტი¹⁰⁸. სწორედ ამიტომ, მოსარჩელე მიიჩნევდა, რომ სადავო ნორმები ეწინააღმდეგებოდა საქართველოს კონსტიტუციის (ძველი რედაქცია) მე-40 მუხლის პირველი პუნქტით აღიარებულ უდანაშაულობის პრეზუმფციის პრინციპს¹⁰⁹.

¹⁰⁵ შეად. თანდილაშვილი ხ., განმეორებით მსჯავრდების აკრძალვის პრინციპის (*ne bis in idem*) გამოყენების პრობლემები ევროპული კავშირის სამართლებრივ სივრცეში, მართლმსაჯულება და კანონი, თბ., 2017, №4(56), 122.

¹⁰⁶ იხ. ტრესელი შ., ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 435.

¹⁰⁷ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

¹⁰⁸ შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, I, პუნქტი 9.

¹⁰⁹ იქვე, I, პუნქტი 12.

საკონსტიტუციო სასამართლომ დეტალურად მიმოიხილა რა *ne bis in idem*-პრინციპი უდანაშაულობის პრეზუმფციასთან მიმართებაში, როგორც ზემოთ აღინიშნა, გამოკვეთა სამი ძირითადი ელემენტი, რომელთა მიხედვითაც, იმისთვის, რომ სახეზე იყოს კონსტიტუციით აკრძალული ორმაგი მსჯავრდება: ა) პირის მიმართ უნდა არსებობდეს დასრულებული სისხლისსამართლებრივი პროცედურა კონკრეტული დანაშაულთან მიმართებით; ბ) მას უნდა ემუქრობოდა „განმეორებით“ მსჯავრდება (*bis*); გ) „ერთი და იმავე დანაშაულისთვის“ (*idem*) უნდა ხდებოდეს პირის გასამართლება¹¹⁰. საკონსტიტუციო სასამართლოს პოზიციით, განსახილველ საქმეში თითოეული ეს ელემენტი იდვიდუალოდ უნდა შემოწმდეს და თუკი ისინი კუმულაციურად იარსებებს, მაშინ სახეზე იქნება ერთი და იმავე ქმედებისთვის ორჯერ მსჯავრდების აკრძალვის პრინციპის დარღვევა.

სასამართლოს აზრით, განმეორებითი მსჯავრდების აკრძალვის კონსტიტუციური გარანტია ვრცელდება ისეთი სისხლისსამართლებრივი პროცედურის განმეორებაზე, რომელიც ძალაში შესული საბოლოო გადაწყვეტილებით არის დასრულებული¹¹¹.

კერძოდ, საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსაზრებით, დროის მომენტი, როდესაც გადაწყვეტილება იქნეს საბოლოო ეფექტს (*res judicata*), იგი საბოლოო უნდა გახდეს მას შემდეგ, რაც მის მოქმედებას შეუქცევადი ხასიათი ექნება და არ იარსებებს გასაჩივრების კანონმდებლობით გათვალისწინებული გონივრული მექანიზმები¹¹². ასეთ შემთხვევას კი, მაშინ შეიძლება ჰქონდეს ადგილი, როდესაც გადაწყვეტილება უმაღლესი ინსტანციის სასამართლოს მიერ იქნა მიღებული ან გასულია კანონით დადგენილი გასაჩივრების გონივრული ვადები, რის გამოყენებაზე მხარეებმა ნებაყოფლობით თქვეს უარი¹¹³.

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, საკონსტიტუციო სასამართლო ასკვნის, რომ „...*ne bis in idem*-პრინციპი გულისხმობს დაცვის გარანტიებს განმეორებითი დევნის დაწყების წინააღმდეგ, დროსა და სივრცეში ერთიან, არსებითად მსგავსი ფაქტობრივი გარემოებების საფუძველზე წარმოშობილი ორი ან უფრო მეტი ქმედების მიმართ, როდესაც **პირის მიმართ უკვე არსებობს კანონიერ ძალაში შესული საბოლოო გადაწყვეტილება მისი მსჯავრდების ან გამართლების შესახებ** ან ასევე რიგი პროცედურული გარემოებები, რაც, თავისი არსით, სამართალწარმოების დასრულებას გულისხმობს (ბრალდების მხარის მიერ დევნის შეწყვეტა, ხანდაზმულობის ვადების ამოწურვა, ამნისტია)“¹¹⁴.

ამდენად, აღნიშნული გადაწყვეტილების ანალიზის საფუძველზე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლას უკავშირებს მის საბოლოოებას, ანუ მესამე ინსტანციის მიერ მიღებულ საბოლოო გადაწყვეტილებას ან იმ პროცედურული გარემოებების არსებობას, რომლებიც, თავისი არსით, უტოლდება სამართალწარმოების დასრულებას.

¹¹⁰ შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II, პუნქტი 9.

¹¹¹ შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II, პუნქტი 16.

¹¹² იქვე.

¹¹³ იქვე.

¹¹⁴ იქვე, II, პუნქტი 19.

საკონსტიტუციო სასამართლოს ამგვარი პოზიცია, ჩვენის აზრით, ვფიქრობთ, რომ არ უნდა იყოს მართებული, ვინაიდან იგი ცალსახათ წინააღმდეგობაში მოდის როგორც სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 279-ე მუხლის პირველი ნაწილთან, ასევე, ამავე კოდექსის 105-ე მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტის დანაწესთანაც.

უფრო კონკრეტულად, სსსკ-ის 279-ე მუხლის პირველი ნაწილის შესაბამისად, როგორც ზემოთ აღინიშნა, განაჩენი კანონიერ ძალაში შედის და აღსასრულებლად მიიქცევა სასამართლოს მიერ მისი საჯაროდ გამოცხადებისთანავე. საჯარო გამოცხადებას კი სასამართლოს სამივე ინსტანცია ახდენს. საინტერესოა ამ მხრივ, ასევე სსსკ-ის მე-3 მუხლის მე-14 ქვეპუნქტიც, რომლის თანახმად, განაჩენი განმარტებულია, როგორც **პირველი ინსტანციის, სააპელაციო ან საკასაციო სასამართლოს** მიერ მიღებული გადაწყვეტილება, რომელიც ბრალდებულს ცნობს დამნაშავედ დანაშაულის ჩადენაში ან ამართლებს მას. შესაბამისად, სისხლის სამართლის საპროცესო კანონის ყველა ამ ჩანაწერში სასამართლოს **პირველი ინსტანცია**ც იგულისხმება, ვინაიდან იგი ნებისმიერ შემთხვევაში განაჩენს (გამამტყუნებელს თუ გამამართლებელს) საჯაროდ აცხადებს, შესაბამისად, კანონიერ ძალასაც მყისიერად – გამოცხადებისთანავე – იძენს.

რაც შეეხება, სსსკ-ის 105-ე მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტს, ამ ნორმის თანახმად, გამოძიება ან სისხლის სამართლის დევნა შეწყდება, თუ არსებობს **სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული განაჩენი** იმავე ბრალდების გამო ან/და სასამართლოს განჩინება იმავე ბრალდებით სისხლისსამართლებრივი დევნის შეწყვეტის თაობაზე.

ნორმის ამ დანაწესში, სადაც კანონმდებელი **კანონიერ ძალაში შესულ** სასამართლოს **განაჩენზე** მიუთითებს, მოიაზრება, ასევე სასამართლოს პირველი ინსტანციის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებაც. წინააღმდეგ შემთხვევაში, აღნიშნული ნორმის შინაარსი წინააღმდეგობაში მოვა როგორც სსსკ-ის 279-ე მუხლის პირველ ნაწილთან, ასევე საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-18 მუხლის მე-2 ნაწილთანაც, რომელიც ცალსახად და კატეგორიულად უთითებს, რომ არ შეიძლება პირს მსჯავრი დაედოს ან ბრალი წაეყენოს იმ დანაშაულისთვის, რომლისთვისაც იგი **ერთხელ უკვე გამართლებული ან მსჯავრდებული იქნა**.

თუმცა, ამ მხრივ, მნიშვნელოვანია ასევე საკონსტიტუციო სასამართლოს კიდევ ერთი გადაწყვეტილება, რომელიც „*საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ*“ საქმიდან მოკლე დროში იქნა მიღებული.

3.4.2.2. საქმე: საქართველოს მოქალაქე ნიკანორ მელია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ

დასახლებული კონსტიტუციური სარჩელის მიხედვით¹¹⁵, მოსარჩელე ნიკანორ მელიას პარლამენტის წევრის უფლებამოსილება ვადამდე შეუწყდა 2019 წლის 12 დეკემბერს, თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2019 წლის 2 დეკემბრის განაჩენის საფუძველზე. ხსენებული განაჩენის თანახმად, ნიკანორ მელია ცნობილ იქნა დამნაშავედ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 332-ე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული დანაშაულის ჩადენის-

¹¹⁵ შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 სექტემბრის №3/2/1473 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე ნიკანორ მელია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

თვის (სამსახურებრივი უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენება) და სასჯელის სახედ და ზომად განესაზღვრა ჯარიმა 25 000 ლარის ოდენობით, დამატებითი სასჯელის სახით კი 3 წლის ვადით ჩამოერთვა თანამდებობის დაკავების უფლება¹¹⁶.

ნიკანორ მელიასთვის პარლამენტის წევრის უფლებამოსილების ვადაზე ადრე შეწყვეტის საფუძველი გახდა პირველი ინსტანციის სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენი, იმისდა მიუხედავად, რომ მოსარჩელეს ჰქონდა ამ განაჩენის გასაჩივრების შესაძლებლობა სააპელაციო და უზენაეს სასამართლოებში. სწორედ ამიტომ, მოსარჩელე მხარე განმარტავდა, რომ პარლამენტის წევრის უფლებამოსილების შეწყვეტის მიზნებისთვის, პირველი ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილება არ უნდა ყოფილიყო მიჩნეული კანონიერ ძალაში შესულად¹¹⁷.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, საკანონიერების სასამართლოს წინამდებარე საქმის ფარგლებში კვლავ მოუწია ამ პრობლემაზე მსჯელობა. კერძოდ, სასამართლოს წინაშე დღის წესრიგში დადგა საკითხი: მიიღო თუ არა საქართველოს პარლამენტმა კონსტიტუციასთან შესაბამისი სწორი გადაწყვეტილება ნიკანორ მელიასთვის უფლებამოსილების ვადაზე ადრე შეწყვეტის შესახებ. საკონსტიტუციო სასამართლომ თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში საფუძვლიანად გამოიკვლია: სწორად განმარტა თუ არა პარლამენტმა კონსტიტუციის 39-ე მუხლის მე-5 პუნქტის „დ“ ქვეპუნქტში (მოქმედი კონსტიტუცია) გამოყენებული ტერმინი: „კანონიერ ძალაში შესული სასამართლოს განაჩენი“¹¹⁸.

საკონსტიტუციო სასამართლოს მიიჩნია, რომ პარლამენტის მიერ ნიკანორ მელიას მიმართ კონსტიტუციის საფუძველზე უფლებამოსილების ვადამდე შეწყვეტის თაობაზე დადგენილების მიღების დროს კონსტიტუციის ხსენებული ნორმის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 279-ე მუხლის პირველი ნაწილის იდენტური შინაარსით გამოყენება სრულიად ლეგიტიმური იყო¹¹⁹.

საკონსტიტუციო სასამართლო აღნიშნავს, რომ, მართალია, კონსტიტუციურ ცნებებსა და ტერმინებს ავტონომიური შინაარსი აქვთ, რაზეც არაერთგზის განუცხადებია სასამართლოს თავის გადაწყვეტილებებში, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ სასამართლო არასდროს უნდა ითვალისწინებდეს სხვა საკანონმდებლო ნორმებში მოცემულ ამავე ტერმინთა გაგებას¹²⁰.

ასეთ შემთხვევაში, საკონსტიტუციო სასამართლო ეყრდნობდა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 279-ე მუხლის პირველი ნაწილს და თვლის, რომ კონსტიტუციაში მოცემული ტერმინის – „კანონიერ ძალაში შესული სასამართლოს განაჩენი“ ნამდვილი არსი ემ-

¹¹⁶ შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 სექტემბრის №3/2/1473 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე ნიკანორ მელია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

¹¹⁷ შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 სექტემბრის №3/2/1473 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე ნიკანორ მელია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

¹¹⁸ შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 სექტემბრის №3/2/1473 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე ნიკანორ მელია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

¹¹⁹ იქვე.

¹²⁰ შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 სექტემბრის №3/2/1473 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე ნიკანორ მელია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

თხვევა სისხლის სამართლის კოდექსის 279-ე მუხლის პირველი ნაწილის ნორმის შინაარსს და არ არსებობს კონსტიტუციის დასახელებული ნორმის სხვაგვარი შინაარსით ინტერპრეტაციის საჭიროება, რადგან პარლამენტმა დადგენილების მიღებისას უნდა იხელმძღვანელოს საქართველოს კონსტიტუციაში მოცემული (ნაგულისხმევი) ნორმის ნამდვილი შინაარსით. აღნიშნულიდან გამომდინარე, საკონსტიტუციო სასამართლოს მართებულად მიიჩნია პარლამენტის მიერ მიღებული გასაჩივრებული დადგენილება, რომელიც ემყარებოდა კონსტიტუციაში გამოყენებულ ტერმინთა ზემოაღნიშნულ ინტერპრეტაციას¹²¹.

საკონსტიტუციო სასამართლოს მკაფიო და ცალსახა პოზიციით, პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ განაჩენის საჯაროდ გამოცხადება ნიშნავს მის კანონიერ ძალაში შესვლასა და აღსასრულებლად მიქცევას დაუყოვნებლივ და იგი არ არის პირდაპირ კავშირში ამ განაჩენის საბოლოობასთან¹²².

სწორედ ამიტომ, საკონსტიტუციო სასამართლომ ჩათვალა, რომ საქართველოს პარლამენტის წევრის უფლებამოსილების ვადამდე შეწყვეტის მიზნებისთვის სასამართლოს განაჩენის კანონიერ ძალაში შესვლა გულისხმობს პირის დამნაშავედ ცნობის შესახებ საქმეზე პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ მიღებულ გამამტყუნებელ განაჩენს. შესაბამისად, „ნიკანორ მელიასათვის საქართველოს პარლამენტის წევრის უფლებამოსილების ვადამდე შეწყვეტის შესახებ“ საქართველოს პარლამენტის დადგენილება არ ეწინააღმდეგებოდა საქართველოს კონსტიტუციის 39-ე მუხლის მე-5 პუნქტის „დ“ ქვეპუნქტის მოთხოვნებს და, ამიტომ, მისი კონსტიტუციური სარჩელი არ იქნა დაკმაყოფილებული¹²³.

საკონსტიტუციო სასამართლოს ეს ბოლო გადაწყვეტილება, სადაც სასამართლოს კიდევ ერთხელ მოუწია დასახელებულ პრობლემაზე მსჯელობა მიიღო მართებული გადაწყვეტილება და განმარტა, რომ პირველი ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილებაც კანონიერ ძალას იძენს მისი საჯარო გამოცხადებისთანავე. ასეთ დროს გადაწყვეტილება ფორმალურად კანონიერი ძალის ეფექტის მქონეა – ფორმალური კანონიერი ძალა – *res judicata*. რაც შეხება **მის საბოლოობას**, იგი არ უნდა უკავშირდებოდეს კანონიერი ძალის შეძენას და გულისხმობს, როდესაც ამონურულია გასაჩივრების ყველა შესაძლებლობა ან არსებობს სასამართლოს მესამე ინსტანციის გადაწყვეტილება – მატერიალურად კანონიერი ძალა.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ორმაგი მსჯარდების აკრძალვის დროს საკმარისია იმავე საქმეზე თუნდაც პირველი ინსტანციის სასამართლოს განაჩენის არსებობა, რომელიც, თავის მხრივ, კანონიერ ძალას იძენს მისი საჯაროდ გამოცხადებისთანავე¹²⁴. შესაბამისად, პირველი ინსტანციის განაჩენის შემდეგ ზედა ინსტანციებში საქმის განხილვა (მისი გასაჩი-

¹²¹ შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 სექტემბრის №3/2/1473 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე ნიკანორ მელია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

¹²² შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 სექტემბრის №3/2/1473 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე ნიკანორ მელია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

¹²³ აღნიშნულ გადაწყვეტილებას თან ერთვის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეების: ი. იმერლიშვილის, გ. კვერენჩილაძის, თ. ტულუშის და თ. ცაბუტაშვილის განსხვავებული აზრი. აღნიშნულ დასაბუთებაში, ზემოთ მითითებული მოსამართლეები მიუთითებენ, რომ „პირველი ინსტანციის სასამართლოს განაჩენი, რომელიც საჩივრდება, ბუნებრივია, ვერ ჩაითვლება კანონიერ ძალაში შესულად“, პუნქტი, 18.

¹²⁴ შეად. აქუბარდია ი., საქართველოს სისხლის საპროცესო სამართალი, ავტორთა კოლექტივი, თბ., 2017, 714-716.

ვრების შემთხვევაში) ვერ და არ აღიქმება განმეორებით დასჯის აკრძალვის პრინციპის დარღვევად¹²⁵.

4. Ne bis in idem-ის პრინციპი ახლად გამოვლენილი გარემოების დროს

4.1. საკითხის მოკლე მიმოხილვა

ახლად გამოვლენილ გარემოებათა გამო განაჩენის გადასინჯვა, როგორც ცნობილია, არ წარმოადგენს სისხლის სამართლის პროცესის დამოუკიდებელ სტადიას.¹²⁶ ამ დროს განაჩენის გადასინჯვის საფუძველია მხარის შუამდგომლობა და არა საჩივარი. ახლად გამოვლენილი გარემოების გამო შესაძლებელია განაჩენი გადასინჯოს მაშინაც კი, როდესაც ამონუ-რილია სასამართლოს განაჩენის გასაჩივრების ყველა საშუალება და იგი აღარ ექვემდებარება შემდგომ გასაჩივრებას.¹²⁷ შესაბამისად, კანონი ნებისმიერ შემთხვევაში იძლევა შესაძლებლობას სასამართლოს მცდარი განაჩენის გადასინჯვის და შესწორების, ამისთვის კი რაიმე საპროცესო ვადები დადგენილი არ არის.

ევროპული კონვენცია მის პრეამბულაში გამტკიცებული სუბსიდიარობის პრინციპიდან გამომდინარე, მიუთითებს, რომ ეროვნული სასამართლოს ვალდებულებაა, ყოველმხრივ შეამოწმოს კონვენციით გარანტირებული უფლებების დაცვა. შესაბამისად, სასამართლო განიხილავს მსჯავრდებულის მიმართ სამართალწარმოების განახლება ხომ არღვევს სამართლიანი სასამართლო განხილვის მინიმალურ სტანდარტებს და მის უფლებას, არ იქნეს ხელმეორედ გასამართლებული.

ამ კონტექსტში, მნიშვნელოვანია საქართველოს სსსკ-ის მე-18 მუხლის მე-2 ნაწილისა და 310-ე მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტის ურთიერთმიმართების საკითხის განხილვა. უფრო კონკრეტულად, საქართველოს სსსკ-ის მე-18 მუხლის მე-2 ნაწილი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, მიუთითებს, რომ არ შეიძლება პირს წაეყენოს ბრალი ან/და დაედოს მსჯავრი იმ დანაშაულისთვის, რომლისთვისაც იგი ერთხელ უკვე გამართლებული ან მსჯავრდებული იქნა. საქართველოს სსსკ-ის 310-ე მუხლი კი, რომელიც უკავშირდება ახლად გამოვლენილ გარემოებათა გამო განაჩენის გადასინჯვას, მისი „ზ“ ქვეპუნქტი ხაზს უსვამს **ახალ ფაქტზე ან მტკიცებულებაზე**, რომელიც გადასასინჯი განაჩენის გამოტანის დროს არ იყო ცნობილი და სხვა დადგენილ გარემოებასთან ერთად ამტკიცებს მსჯავრდებულის უფრო მძიმე დანაშაულის ჩადენას.

კანონის სწორედ ამგვარი ჩანაწერი შეიძლება ქმნიდეს პრაქტიკული თუ დოქტრინალური თვალსაზრისით პრობლემას. კერძოდ, გასარკვევია, თუ რა შეიძლება იგულისხმებოდეს ახალ ფაქტში ან მტკიცებულებაში, რომელიც, თავის მხრივ, უნდა ამტკიცებდეს მსჯავრდებულის უფრო მძიმე დანაშაულის ჩადენას ისე, რომ არ დაირღვეს სსსკ-ის მე-18 მუხლის მე-2 ნაწილის განმტკიცებული *ne bis in idem*-ის პრინციპი. ამასთან, ცალკე მსჯელობას საჭიროებს ის შემთხვევა, როცა ადგილი აქვს ძეზნილი მსჯავრდებულის მიმართ პროცესის განახლებას. ამ თვალსაზრისით კი საინტერესოა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა და ეროვნულ დონეზე საკონსტიტუციო სასამართლოს მიდგომა.

¹²⁵ შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

¹²⁶ იხ. *თუმანიშვილი გ.*, სისხლის სამართლის პროცესი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, თბ., 2014, 47.

¹²⁷ იქვე.

4.2. ევროპული სასამართლოს და ეროვნული სასამართლოების მიდგომა

ევროპული კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლი ადამიანს იცავს როგორც განმეორებითი სასჯელის შეფარდების, ისე გასამართლებისაგან¹²⁸. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში თანმიმდევრულად მოცემული განმარტების თანახმად, სისხლის სამართლის საქმის განხილვის განახლება, როგორც წესი, კონვენციასთან *prima facie* შესაბამისობაშია.¹²⁹

უფრო კონკრეტულად, კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის მე-2 პუნქტი პირდაპირ ნებას რთავს სახელმწიფოს, განაახლოს სამართალწარმოება *inter alia* ან ახლად გამოვლენილი ფაქტების გამო, ან წინა სამართალწარმოებაში დაშვებული არსებითი საპროცესო დარღვევის გამო, რასაც შეეძლო ზეგავლენა მოეხდინა საქმის შედეგზე.

შესაბამისად, *ne bis in idem*-ის პრინციპის გამოყენება არ ირღვევა იმ დროს, როცა საქმე ეხება პროცესის ხელახალ განახლებას ახალ გარემოებათა გამო. თუმცა, ევროპული სასამართლო კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის მე-2 პუნქტიც გამოყენებისას ცალსახად მიუთითებს, რომ ასეთი განახლების შესაძლებლობა არსებობს მაშინ, როცა სახეზეა ახლად გამოვლენილი ფაქტი (მტკიცებულება) ან თუკი წინა სამართალწარმოება განხორციელდა არსებითი ხარვეზით, რომელსაც შეეძლო ზეგავლენა მოეხდინა საქმის შედეგზე¹³⁰.

ამაზე მიუთითებს ასევე საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოც თავის ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაშიც, კერძოდ, სასამართლო აღნიშნავს, რომ კონსტიტუციის 42-ე მუხლის მე-4 პუნქტით (ძველი რედაქცია) დაცული უფლების არსი, გამონაკლისის სახით, მოიაზრებს ისეთ შემთხვევებს, „როდესაც ქმედების გამო სამართალწარმოება შეიძლება განახლდეს ახლად გამოვლენილი ან აღმოჩენილი მტკიცებულებების გამო ან როდესაც გამოვლინდება სამართალწარმოების მნიშვნელოვანი ხარვეზები, რასაც შეეძლო გავლენა მოეხდინა სამართალწარმოების შედეგზე და რაც მისი ხელახლა დაწყების საფუძველს ქმნის ნათელი, განჭვრეტადი და წინასწარმიღებული კანონმდებლობის საფუძველზე. თუმცა აღნიშნული გამონაკლისების გარდა, განმეორებით მსჯავრდების აკრძალვის პრინციპი აბსოლუტურ და იმპერატიულ კონსტიტუციურ ვალდებულებას წარმოადგენს.“¹³¹

¹²⁸ იხ. ტრექსელი შ., ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 441.

¹²⁹ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2004 წლის 20 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: Nikitin v. Russia, განაცხადი no. 50178/99, პუნქტი 57; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2017 წლის 11 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: Moreira Ferreira v. Portugal, განაცხადი no. 2, პუნქტი 62. აღნიშნული მსჯელობა, ასევე შეესაბამება ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მინიმალურ სტანდარტებს, ამის შესახებ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2013 წლის 15 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე: Velichko v. Russia, განაცხადი no. 19664/07, პუნქტი 69.

¹³⁰ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2004 წლის 20 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: Nikitin v. Russia, განაცხადი no. 50178/99, პუნქტი 45, ასევე შეად.: ტურაფა შ., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, მე-2 თავი, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბ., 2013, 551-552; ფაფიაშვილი ლ., საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-18 მუხლის კომენტარი ნაშრომში: საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კომენტარი, თბ., 2015, 136-137.

¹³¹ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 29 სექტემბრის №3/1/608,609 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 306-ე მუხლის მე-4 ნაწილის კონსტიტუციურობის თაობაზე და საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 297-ე მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტის კონსტიტუციურობის თაობაზე.

საქმეში: „საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“ საკონსტიტუციო სასამართლო აღნიშნავს, რომ „კონსტიტუციის 42-ე მუხლის მე-4 პუნქტის დაცული სფერო არ ფარავს კანონმდებლობით დადგენილ განსაკუთრებულ შემთხვევებს, რომელიც ითვალისწინებს სამართალწარმოების განახლების შესაძლებლობას ახლად გამოვლენილი ან აღმოჩენილი მტკიცებულებების გამო ან როდესაც გამოვლინდება სამართალწარმოების მნიშვნელოვანი ხარვეზები, რასაც შეეძლო გავლენა მოეხდინა სამართალწარმოების შედეგზე და რაც მისი ხელახლა დაწყების საფუძველს ქმნის ნათელი, განჭვრეტადი და წინასწარმიღებული კანონმდებლობის საფუძველზე.“¹³²

ამდენად, პროცესის განახლების დროს, *ne bis in idem*-ის პრინციპი, როგორც წესი, არ ირღვევა, თუ, რა თქმა უნდა, საქმე ეხება ახლად გამოვლენილ ფაქტს (მტკიცებულებას) ან თუ წინა სამართალწარმოება განხორციელდა არსებითი ხარვეზით, რომელსაც შეეძლო გავლენა მოეხდინა საქმის შედეგზე.¹³³ თუმცა, პრობლემაურია, როგორც ზემოთ ითქვა, თუ რა უნდა ვიგულისხმოთ ახლად გამოვლენილ ფაქტში/მტკიცებულებაში.

4.3. ქართული სისხლის სამართლის საპროცესო კანონის ზოგიერთი ნორმის ანალიზი

საქართველოს სსსკ-ის მე-18 მუხლის მე-2 ნაწილი, როგორც ითქვა, განმარტავს, რომ არ შეიძლება პირს წაეყენოს ბრალი ან/და დაედოს მსჯავრი იმ დანაშაულისთვის, რომლისთვისაც იგი ერთხელ უკვე გამართლებული ან მსჯავრდებული იქნა. საქართველოს სსსკ-ის 310-ე მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტი კი, რომელიც უკავშირდება ახლად გამოვლენილ გარემოებათა გამო განაჩენის გადასინჯვას, მიუთითებს **ახალ ფაქტზე ან მტკიცებულებაზე**, რომელიც გადასასინჯი განაჩენის გამოტანის დროს არ იყო ცნობილი და სხვა დადგენილ გარემოებასთან ერთად ამტკიცებს მსჯავრდებულის უფრო მძიმე დანაშაულის ჩადენას. შესაბამისად, დასადგენია, რა მოიაზრება ახლად გამოვლენილ **ფაქტში/მტკიცებულებაში**, ისე რომ არ მოხდეს პროცესის დუბლირება და არ დაირღვეს *ne bis in idem*-ის პრინციპი. მაგალითისთვის კი შესაძლებელია, მოყვანილი იქნეს ერთი ასეთი შემთხვევა:

პეტრე გაასამართლეს განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის – განზრახი მკვლელობის – წინასწარ შეუპირებლად დაფარვისთვის (სსკ-ის 375-ე მუხლის მე-3 ნაწილი), ვინაიდან პეტრემ გვამი მოიცილა – მიწაში დამარხა. გამამტყუნებელი განაჩენის კანონიერ ძალაში შესვლის შემდეგ, სამართალდამცავ ორგანოებს, გამოყოფილი სისხლის სამართლის საქმის გამოძიების ფარგლებში, გაუჩნდათ ეჭვი, რომ პეტრემ არა თუ დაფარა დანაშაული, არამედ უშუალოდ ასევე სხვა პირებთან ერთად მონაწილეობა მიიღო მკვლელობის ჩადენაში (სსკ-ის 109-ე მუხლის „ი“ ქვეპუნქტი – განზრახი მკვლელობა ჩადენილი ჯგუფურად). აღნიშნული გარემოების დასადასტურებლად გამოძიების მიერ გამოვლენილი იქნა ახალი თვითმხილველი მოწმე, რომელიც მანამდე უცნობი იყო გამოძიებისთვის. ამ საფუძველით კი პეტრეს საქარ-

¹³² იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, მე-17 პუნქტი.

¹³³ შეად.: ტურავა მ., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, მე-2 თავი, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბ., 2013, 551-552; ფაფიაშვილი ლ., საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-18 მუხლის კომენტარი ნაშრომში: საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კომენტარი, თბ., 2015, 136-138.

თველოს სსსკ-ის 310-ე მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტიდან გამომდინარე, ახალი ბრალდებით დაუმიძიდა სამართლებრივი მდგომარეობა, მიუხედავად იმისა, რომ მის მიმართ უკვე არსებობდა გამამტყუნებელი განაჩენი დანაშაულის დაფარვისთვის.

დანაშაულის დაფარვა და მკვლელობაში თანამონაწილეობა ვინაშე სისხლისსამართლებრივი გაგებით სხვადასხვა დანაშაულია (სხვადასხვა უმართლობა), თუმცა, დანაშაულის დაფარვა, ისევე როგორც დანაშაულის შეუტყობინებლობა, არის დანაშაულის შემხებლობის ერთ-ერთი გამოვლინება. უფრო კონკრეტულად, იურიდიულ ლიტერატურაში, დანაშაულში თანამონაწილეთა გვერდით სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას იწვევს ისეთი ქმედებანი, რომლებიც დანაშაულის ჩადენას, მართალია, პირდაპირი მნიშვნელობით ხელს არ უწყობენ, ე.ი. თანამონაწილეებს არ შეადგენენ, თუმცა, ამ დანაშაულის გარეშე არ მოიპოვებიან¹³⁴. შესაბამისად, დანაშაულის დაფარვა არის დანაშაულში თანამონაწილეთა „სპეციალური შემთხვევა/გამოვლინება“, რომელიც დამოუკიდებელ დანაშაულად – *delictum sui generis* – განიხილება. სწორედ ამიტომ, როდესაც ხდება ეროვნული სასამართლოების მიერ თავდაპირველი ქმედების გადაკვალიფიცირება დანაშაულის დაფარვაზე ან დანაშაულის შეუტყობინებლობაზე, როგორც წესი, ე.წ. „ბრალდების უცვლელობის პრინციპი“ არ ირღვევა¹³⁵. ასეთ შემთხვევაში ქმედების კვალიფიკაციის შეცვლა არ წარმოადგენს ისეთი ახალი ბრალდების წარდგენას, რომელიც თვისობრივად ან შინაარსობრივად სცდება პირისთვის წარდგენილ თავდაპირველ ბრალდებას¹³⁶.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ახალი მსჯავრდების ფარგლებში სასამართლოს დასადგენია რამდენად არის მკვლელობაში მონაწილეობა და გვამის მოცილება/გადამალვა იმ ფაქტების ერთობლიობა, რომლებიც დროსა და სივრცეში ერთმანეთთან განუწყვეტილად არიან დაკავშირებული¹³⁷.

უფრო კონკრეტულად, სასამართლომ შესადარებელ დანაშაულთა (ქმედების) შემადგენლობებს შორის მსგავსების დადგენისთვის, პირველ რიგში, უნდა მოახდინოს იმ არსებითი ფაქტობრივი გარემოებების მკაფიო იდენტიფიცირება, რომელიც განუყოფელი უნდა იყოს სივრცესა და დროში მოქმედების თვალსაზრისით¹³⁸. ესე იგი, სასამართლოს თავდაპირველ ეტაპზე მოეთხოვება განსაზღვროს დროისა და სივრცისელემენტი. ამის შემდეგ კი, თუ სა-

¹³⁴ დაწვრილებით იხ.: სურგულაძე ლ., სისხლის სამართალი, დანაშაული, თბ., 2005, 388-412; მჭედლიშვილი-ჰედერიხი ქ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილი, დანაშაულის გამოვლინების ცალკეული ფრომები, თბ., 2011, 256-264, ასევე, შეად. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2024 წლის 3 ოქტომბრის განაჩენს №1ბ/682-24 საქმეზე.

¹³⁵ იხ. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2024 წლის 3 ოქტომბრის გადაწყვეტილება სისხლის სამართლის №1ბ/682-24 საქმეზე, ასევე შეად.: საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 წლის 10 აპრილის №1105აპ-23 გადაწყვეტილებას; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 19 აპრილის №1120აპ-22 გადაწყვეტილებას; გადაწყვეტილებას; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 წლის 12 იანვრის საქმე №777აპ-23 გადაწყვეტილებას.

¹³⁶ ამის შესახებ იხ. მაღლაკელიძე ლ., ბრალდების უცვლელობის პრინციპის გაგება ქართული და ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, „გერმანულ-ქართული სისხლის სამართლის ელექტრონული ჟურნალი“ (<http://www.dgstz.de/>), მე-3 გამოცემა, 2017, 75-79.

¹³⁷ შეად. თანდლიშვილი ხ., განმეორებით მსჯავრდების აკრძალვის პრინციპის (ne bis in idem) გამოყენების პრობლემები ევროპული კავშირის სამართლებრივ სივრცეში, მართლმსაჯულება და კანონი, თბ., 2017, №4(56), 121-122.

¹³⁸ იხ.: საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2009 წლის 10 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე: Zolotukhin v. Russia, განაცხადი no. 14939/03, პუნქტი 84.

სამართლო ჩათვლის, რომ მკვლელობაში მონაწილეობა და გვამის მოცილება/გადამალვა დროსა და სივრცეში ერთმანეთთან განუწყვეტლივ არიან დაკავშირებული, მაშინ სახეზე იქნება *ne bis in idem*-ის პრინციპის დარღვევა. თუ სასამართლო მიიჩნევს, რომ ამ კონკრეტულ ვითარებაში, დასახელებულ ორ გარემოებას ერთმანეთთან კავშირი არა აქვს, მაშინ სრულიად შესაძლებელი იქნება პირის მსჯავრდება უფრო მძიმე მუხლით.

ეს საკითხი ძალზედ სადავოა და ყველა ამგვარი ახალი ფაქტი თუ მტკიცებულება ინვიდუალურად საჭიროებს შეფასებას. იგი ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში, საქმის გარემოებების გათვალისწინებით უნდა გადაწყდეს. მოქმედი კანონმდებლობის ფარგლებში, ეროვნულ დონეზე, ვფიქრობთ, არ უნდა იყოს პრობლემა პირის ხელახალი მსჯავრდება უფრო მძიმე ბრალდებით. თუმცა, ეს მსჯელობა ისეც არ უნდა იქნეს გაგებული, რომ ყველა ამგვარი ახალი ფაქტი, თუ გარემოება შეიძლება ჩაითვალოს *ne bis in idem*-ის პრინციპის შესაბამისად. ასე, მაგალითად, თუ იგივე პეტრე გაასამართლეს პავლეს მკვლელობისთვის (სსკ-ის 108-ე მუხლი), მაგრამ შემდეგ მას ახალი უფრო მძიმე ბრალდება წაუყენეს იმ საფუძველით, რომ პეტრემ ანგარებით ან თუნდაც ჯგუფურად მოკლა პავლე (სსკ-ის 109-ე მუხლის „ი“ და „ნ“ ქვეპუნქტები), ეს, რა თქმა უნდა, ვერ ჩაითვლება *ne bis in idem*-ის პრინციპის თანხვედრად¹³⁹. ვინაიდან, ამ შემთხვევაში, ბრალდების დამძიმება მოხდება ერთი უმართლობის – მკვლელობის – ფარგლებში, რაც დროსა და სივრცის მომენტის თვალსაზრისით, ერთმანეთთან განუწყვეტლივ არიან დაკავშირებული. გამომდინარე აქედან, დამატებითი ან უფრო მკაცრი სასჯელის დაკისრება იმავე სისხლისსამართლებრივი უმართლობის ფარგლებში უკვე დასჯილი პირისთვის დაუშვებელია¹⁴⁰.

ანალოგიურ საკითხზე საკონსტიტუციო სასამართლო განმარტავს, რომ კონსტიტუციის დაცული უფლების სფეროში უნდა მოექცეს ისეთი შემთხვევა, როცა ერთსა და იმავე ადგილას დროის კონკრეტულ მონაკვეთში პირის მიერ განხორციელებული ქმედება/ქმედებები (იგულისხმება ქმედების შემადგენლობის სუბიექტური – *mens rea* და ობიექტური – *actus reus* ელემენტები) არსებითად ერთმანეთის მსგავსია¹⁴¹.

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ განმარტა, რომ *ne bis in idem*-პრინციპი განასხვავებს მეორე წყების სისხლის სამართლებრივ დევნასა და სასამართლო განხილვას, რაც იკრძალება მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის პირველი პუნქტით, მაგრამ კანონით განსაკუთრებულ შემთხვევებში სამართალწარმოების განახლება დაშვებულია იგივე მუხლის მე-2 პუნქტით და მსგავსი განახლება *ne bis in idem* – პრინციპს არ არღვევს¹⁴². უფრო კონკრეტულად, სასამართლოს პოზიციით, იმავე ბრალდებით სისხლისსამართლებრივი დევნის განახლება ახლად გამოვლენილი ფაქტის ან მტკიცებულების გამო ან წინა სამართალწარმოებაში არსებითი საპროცესო დარღვევის გამო, *ne bis in idem* პრინციპს არ ეწინააღმდეგება¹⁴³.

¹³⁹ ასევე არ შეიძლება ახალ გარემოებად ან ფაქტად ჩაითვალოს ისეთი შემთხვევა, როცა პირი ჯანმრთელობის დაზიანების გამო ჩადენილი დანაშაულისთვის გაასამართლეს და მისი დასჯიდან გარკვეული დროის შემდეგ მსხვერპლი გარდაიცვალა. ამ შემთხვევაში დაზარალებულის გარდაცვალება არ შეიძლება ჩაითვალოს საქმის განახლებისა და ამ „ახალი“ დანაშაულისთვის პირის ხელმეორედ დასჯის საფუძველად. შეად. *კუბლაშვილი კ.*, ძირითადი უფლებები, თბ., 2003, 343.

¹⁴⁰ იხ. *კუბლაშვილი კ.*, ძირითადი უფლებები, თბ., 2003, 343-344.

¹⁴¹ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

¹⁴² იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2008 წლის 29 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Xheraj v. Albania*, განაცხადი no. 37959/02, პუნქტი 2.

¹⁴³ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2008 წლის 29 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Xheraj v. Albania*, განაცხადი no. 37959/02, პუნქტი 2.

იმ შემთხვევაში კი, როდესაც ეროვნული სასამართლო აკმაყოფილებს ბრალდების მხარის შუამდგომლობას სამართალწარმოების განახლებაზე, როცა არანაირი ახლად გამოვლენილი ფაქტი/მტკიცებულება ან წინა სამართალწარმოებაში არსებითი დარღვევა არ არსებობს, ამ შემთხვევაში დგინდება *ne bis in idem* – პრინციპის დარღვევა.¹⁴⁴

ამდენად, *ne bis in idem*-ის პრინციპი შეიძლება დაირღვეს მაშინ, როცა ხელახალი მსჯავრდება მოხდება იმავე უმართლობის ფარგლებში, თუნდაც ადგილი ჰქონდეს ახალ ბრალდებას ჩადენილს დამამძიმებელ გარემოებებში. მაგრამ, თუ ბრალდების დამძიმება ხდება სულ სხვა სისხლისსამართლებრივი უმართლობის ფარგლებში, როცა ეს გარემოება მანამდე ცნობილი არ იყო გამოძიებისთვის, ე.ი. სახეზეა ახალი მტკიცებულება ან ფაქტი, ასეთ შემთხვევაში *ne bis in idem*-ის პრინციპის დარღვევას ადგილი არ ექნება.

საინტერესოა ასევე, თუ როგორ მოქმედებს *ne bis in idem*-ის პრინციპი ძებნილი ბრალდებულის შემთხვევაში.

4.4. *Ne bis in idem*-ის პრინციპი ძებნილი ბრალდებულის შემთხვევაში სამართალწარმოების განახლებისას

ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში მე-7 ოქმის მე-4 მუხლის დარღვევად არ ფასდება ის შემთხვევა, როცა ძებნილი ბრალდებულის დაუსწრებლად *in absentia* ჩატარებული სამართალწარმოება რამდენჯერმე განახლდა ახლად გამოვლენილი ფაქტობრივი გარემოების გამო, თუ წინა სამართალწარმოების განმავლობაში დაშვებული არსებითი საპროცესო დარღვევაა, რასაც შეეძლო საქმის შედეგზე გავლენა მოეხდინა.

ასე, მაგალითად, საქმეზე: *ჟერაი ალბანეთის წინააღმდეგ*¹⁴⁵, განმცხადებლის მიმართ *in absentia* იქნა გამოტანილი გამამტყუნებელი განაჩენი. სააპელაციო სასამართლომ განაჩენი ძალაში დატოვა 1996 წლის 27 ნოემბერს, ხოლო ძებნილი მსჯავრდებულის ადვოკატის საკაცო საჩივარი ალბანეთის უზენაესმა სასამართლომ განსახილველად არ მიიღო. მოგვიანებით, რამდენიმე წლის შემდეგ, კერძოდ, 1998 წლის 14 დეკემბერს ახლად გამოვლენილი მტკიცებულების საფუძველზე გაუქმდა 1996 წლის 27 ნოემბრის განაჩენი და მიღებული იქნა განმცხადებლის მიმართ გამამართლებელი განაჩენი, რომელიც საბოლოო გახდა 1998 წლის 24 დეკემბერს¹⁴⁶.

1999 წლის 8 ოქტომბერს, პროკურორის სააპელაციო საჩივრით, რომლის თანახმადაც, წინა სამართალწარმოებაში დაშვებული იქნა არსებითი საპროცესო დარღვევა, შიდასახელმწიფოებრივი ნორმის საფუძველზე, მოთხოვნილი იქნა საქმის ხელახალი გადასინჯვა, რაც დაკმაყოფილდა¹⁴⁷.

განახლებულ სამართალწარმოებაში, 2001 წლის 20 ივნისს, ალბანეთის უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატამ გააუქმა გამამართლებელი განაჩენი და გამოიტანა გამამტყუნებელი განაჩენი ძებნილი პირის მიმართ¹⁴⁸.

¹⁴⁴ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2019 წლის 8 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Mihalache v. Romania*, განაცხადი no. 54012/10.

¹⁴⁵ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2008 წლის 29 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Xheraj v. Albania*, განაცხადი no. 37959/02, პუნქტები: 9, 15-25.

¹⁴⁶ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2008 წლის 29 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Xheraj v. Albania*, განაცხადი no. 37959/02, პუნქტები: 9, 15-25.

¹⁴⁷ იქვე.

¹⁴⁸ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2008 წლის 29 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Xheraj v. Albania*, განაცხადი no. 37959/02, პუნქტები: 9, 15-25.

ევროპული სასამართლოს განმარტებით, ასეთ შემთხვევებში, რომლებიც უნდა შეფასდეს, ევროპული სასამართლოს და სუბსიდიარობის პრინციპიდან გამომდინარე, ეროვნული სასამართლოს მიერ, არის შემდეგი: 1) სამართალწარმოების განახლების შესახებ მიღებული გადაწყვეტილების და ჩატარებული სამართალწარმოების შედეგი პირის ინდივიდუალურ სიტუაციაზე და იყო თუ არა განახლება განმცხადებლის მიერ მოთხოვნილი; 2) საფუძველი, რომელზე დაყრდნობითაც გაუქმდა საბოლოო განაჩენი; 3) სამართალწარმოების შესაბამისობა შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის მოთხოვნებთან; 4) ეროვნული ხელისუფლების მიერ ამ მექანიზმის თვითნებური გამოყენების პრევენციისთვის ეროვნული სამართლის სისტემაში შესატყვისი საპროცესო გარანტიების არსებობა და მათი რეალურად მისადაგება საქმის გარემოებებზე. აგრეთვე შეიძლება არსებობდეს სხვა რელევანტური გარემოებები, რომლებიც უნდა მიუთითოს ეროვნულმა სასამართლომ¹⁴⁹.

რაც შეეხება ძებნილის მიმართ განახლებულ სამართალწარმოებაში ახალი ბრალის წარდგენას და ბრალის გადაკვალიფიცირებას ახლად გამოვლენილი ფაქტის ან მტკიცებულების გამო, რომელიც პირველი ძალაში შესული განაჩენის დროს ცნობილი არ იყო, აღსანიშნავია ევროპული სასამართლოს საქმე: *პალაცოლო იტალიის წინააღმდეგ*.¹⁵⁰

უფრო კონკრეტულად, აღნიშნულ საქმეზე განმცხადებელი იყო ძებნილი. ის 2013 წელს, გადაწყვეტილების მიღების დროისთვის ტაილანდში, ქ. ბანგკოკში იქნა დაპატიმრებული იტალიაში მისი ექსტრადიციის უზრუნველსაყოფად¹⁵¹.

ევროპულ სასამართლოში განმცხადებელი ამტკიცებდა კონვენციის მე-7 დამატებითი ოქმის მე-4 მუხლის დარღვევას, ვინაიდან პირველი სამართალწარმოების ფარგლებში, რომის სასამართლოს მიერ 1992 წლის 28 მარტის დაუსწრებელი გამამართლებელი განაჩენი და მეორე სამართალწარმოების ფარგლებში, 2009 წლის 29 აპრილის საკასაციო სასამართლოს დაუსწრებელი გამამტყუნებელი განაჩენი ერთი და იგივე ფაქტებს ეხებოდა.¹⁵²

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ განაცხადი არსებითად განსახილველად არ მიიღო, როგორც აშკარად უსაფუძვლო, ვინაიდან განახლებული მეორე სამართალწარმოების ფარგლებში არსებული მტკიცებულება პირველი სამართალწარმოების ფარგლებში რომის სასამართლოს მიერ საქმის განხილვის დროისთვის საქმეში არ არსებობდა და რომის სასამართლოს მის შესახებ არ შეიძლებოდა სცოდნოდა.¹⁵³

სამართალწარმოების სამართლიანობის პრობლემა შეიძლება წარმოიშვას იმ შემთხვევაში, თუ ძებნილი პირის მსჯავრდების შემთხვევაში, დაპატიმრებულ ან გამოცხადებულ პირს არ ექნება დაუსწრებელი განაჩენის გასაჩივრების შესაძლებლობა.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 292-ე მუხლის მე-3 ნაწილის შესაბამისად, მსჯავრდებულს, რომლის მიმართაც სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენი გამოტანილი იქნა მის დაუსწრებლად, უფლება აქვს, განაჩენი გაასაჩივროს ერთი თვის ვადაში: დაპატიმრებიდან; ან სათანადო ორგანოებში გამოცხადების მომენტიდან; ან პირველი ინ-

¹⁴⁹ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2007 წლის 24 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Radchikov v. Russia*, განაცხადი no. 65582/01, პუნქტი 44.

¹⁵⁰ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2013 წლის 24 სექტემბრის განჩინება საქმეზე: *Palazzolo v. Italy*, განაცხადი no. 32328/09.

¹⁵¹ იქვე, პუნქტი 1.

¹⁵² იქვე, პუნქტი 64.

¹⁵³ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2013 წლის 24 სექტემბრის განჩინება საქმეზე: *Palazzolo v. Italy*, განაცხადი no. 32328/09, პუნქტი 78.

სტანციის სასამართლოს განაჩენის გამოცხადებიდან, თუ მსჯავრდებული ითხოვს სააპელაციო საჩივრის განხილვას მისი მონაწილეობის გარეშე. იმ შემთხვევაში კი, თუ ძეხნილი მსჯავრდებული დაპატიმრებული იქნება ან სათანადო ორგანოებში თავისივე ნებით გამოცხადდება, მას სრული უფლება ეძლევა სისხლის სამართლის საქმეში არსებული ყველა მტკიცებულება უშუალოდ მისი მონაწილეობით სააპელაციო სასამართლოში თავიდანვე გამოიკვლიოს. ამაზე მიუთითებს სსსკ-ის 297-ე მუხლის „ვ“ ქვეპუნქტი, სადაც მითითებულია, რომ სააპელაციო საჩივარი განიხილება პირველი ინსტანციის სასამართლოში საქმის არსებითი განხილვისას მოქმედი ნომების შესაბამისად, მხოლოდ იმ შემთხვევაში როცა პირველი ინსტანციის სასამართლოს განაჩენი გამოტანა მოხდა ბრალდებულის დაუსწრებლად და სააპელაციო წესით საქმე მისი უშუალო მონაწილეობითა და მოთხოვნით იხილება.

გამომდინარე აქედან, სახელმწიფო ბრალდების მიერ რომც მოხდეს იმავე უმართლობის ფარგლებში ბრალის ხელმეორედ დამძიმება, მიუხედავად იმისა, რომ ბრალდებულის მიმართ უკვე არსებობს იმავე ქმედებაზე სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება, მას მაინც ეძლევა უფლება თუნდაც არასწორად დამძიმებული ბრალის პირობებში მტკიცებულებები თავიდან თავადვე გამოიკვლიოს და არსებით პროცესზე მოახდინოს მოსამართლის წინაშე ამგვარი მტკიცებულებების გაქარწყლება/ანულირება.

ამდენად, ის გარემოება, რომ ძეხნილი ბრალდებულის/მსჯავრდებულის პირობებში ქართული კანონმდებლობა განაჩენის გასაჩივრების ამ შესაძლებლობას ითვალისწინებს, ეს საკანონმდებლო ჩანაწერი სრულიად შესაბამისია ევროპულ სტანდარტთან.

ეროვნულ სასამართლოს გაცნობიერებული აქვს, რომ სახელმწიფოს ვალდებულება, უზრუნველყოს ბრალდებულის უფლება, უშუალოდ დაესწროს მის წინააღმდეგ საქმის სასამართლო სხდომის დარბაზში განხილვას, თავდაპირველი სამართალწარმოების თუ განახლებული სამართალწარმოების ფარგლებში (იგულისხმება დაპატიმრებული ან გამოცხადებული მსჯავრდებულის მიერ დაუსწრებელი განაჩენის გასაჩივრების შედეგად განახლებული სასამართლო განხილვა), ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის ერთ-ერთ ფუძემდებლურ მოთხოვნად ითვლება¹⁵⁴.

სახელმწიფოს უარი კი სამართალწარმოების განახლებაზე, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა მსჯავრდებული თავად ამბობს უარს თავის უფლებაზე, კონვენციის მე-6 მუხლის ყველაზე მძიმე დარღვევის კატეგორიაში გადის და „მართლმსაჯულების აშკარა უგულებელყოფად“ კვალიფიცირდება.¹⁵⁵

5. დასკვნა

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ განმეორებით გასამართლების/მსჯავრდების აკრძალვის პრინციპი იმპერატიულ საერთაშორისო სამართლებრივ და კონსტიტუციურ ვალდებულებას შეადგენს. თუმცა, გამონაკლისია ისეთი შემთხვევა, როდესაც ქმედების გამო სა-

¹⁵⁴ იხ.: ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2005 წლის 24 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე *Stoichkov v. Bulgaria*, განაცხადი no. 9808/02, პუნქტი 56; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2018 წლის 12 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *M.T.B. v. Turkey*, განაცხადი no. 47081/06, პუნქტი 61.

¹⁵⁵ იხ.: ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2006 წლის 1 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Sejdovic v. Italy*, განაცხადი no. 56581/00, პუნქტი 84; ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2019 წლის 27 აგვისტოს გადაწყვეტილება საქმეზე: *Magnitskiy and Others v. Russia*, განაცხადები: no. 32631/09 და 53799/12, პუნქტი 280.

მართალწარმოება შეიძლება განახლდეს ახლად გამოვლენილი ან აღმოჩენილი მტკიცებულებების გამო, ან როდესაც გამოვლინდება სამართალწარმოების მნიშვნელოვანი ხარვეზები, რასაც შეეძლო გავლენა მოეხდინა სამართალწარმოების შედეგზე.

Ne bis in idem-ის პრინციპი შეიძლება დაირღვეს, როცა ხელახალი გასამართლება/მსჯავრდება მოხდება იმავე სისხლისსამართლებრივი უმართლობის ფარგლებში, თუნდაც ახალი ბრალდება წარდგენილი იყოს დამამძიმებელ გარემოებებში ჩადენილ დანაშაულთან დაკავშირებით. აქედან გამომდინარე, დამატებითი ან უფრო მკაცრი სასჯელის დაკისრება იმავე სისხლისსამართლებრივი უმართლობის ფარგლებში დასჯილი პირისთვის დაუშვებელია. თუ ბრალდების დამძიმება მოხდება სხვა სისხლისსამართლებრივი უმართლობის ფარგლებში იმ ახალი ფაქტის ან მტკიცებულების საფუძველზე, რომელიც მანამდე ცნობილი არ იყო გამოძიებისთვის, ან სამართალწარმოებას არსებითი ხარვეზი ჰქონდა, ასეთ შემთხვევაში, *ne bis in idem*-ის პრინციპი არ ირღვევა.

გასამართლება/მსჯავრდება რომ „განმეორებითად“ ჩაითვალოს მნიშვნელოვნია იმის გარკვევა, რამდენად ხდება პროცესის დუბლირება/განმეორება. როგორც აღმოჩნდა ევროპული სასამართლოს პოზიციით, განმეორებითი მსჯავრდების აკრძალვის პრინციპი ვრცელდება იმ შემთხვევებზეც, როდესაც პირის ერთხელ დასჯას მოჰყვება მის წინააღმდეგ მეორე სანქციის გამოყენება ან ანალოგიური ხასიათის მეორე პროცესის წარმართვა. აქედან გამომდინარე, ევროპული კონვენცია არა მხოლოდ განმეორებით მსჯავრდებას, არამედ განმეორებით დევნასაც კრძალავს. ეს აკრძალვა ვრცელდება იმ შემთხვევებზეც, როდესაც პირველი სამართალწარმოება არა პირის მსჯავრდებით, არამედ გამამართლებელი განაჩენით დასრულდა.

გარდა ამისა, ცალკე პუნქტებად უნდა გამოიყოს ის მნიშვნელოვანი თეზისები, რომლებმაც *ne bis in idem*-ის პრინციპის გაანალიზებისას თავი იჩინა და შესაბამისად, დასკვნის სახით შესაძლებელია, შემდეგი ფორმით იქნეს ჩამოყალიბებული. კერძოდ, ესენია:

- (ა) ორმაგი დასჯის აკრძალვა პირს იცავს მხოლოდ და მხოლოდ განმეორებით მსჯავრდებისა და დევნისაგან იმავე სახელმწიფოში და მას არა აქვს ტრანსნაციონალური მოქმედება;
- (ბ) სისხლისსამართლებრივი პროცესის მხოლოდგან შეჩერება არ წარმოადგენს დევნის განახლების დამაბრკოლებელ გარემოებას;
- (გ) სისხლისსამართლებრივი დევნის შეწყვეტა პროკურორის მიერ არ წარმოადგენს არც მსჯავრდებას და არც გამართლებას, შესაბამისად, ასეთ შემთხვევაში არ მოქმედებს კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლი;
- (დ) ნაფიცი მსაჯულების მიერ ერთსულოვანი გადაწყვეტილების მიუღებლობა ხელს არ უშლის სამართალწარმოების განახლებას, ამიტომ ამ შემთხვევაში *ne bis in idem*-ის პრინციპი არ ირღვევა;
- (ე) კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლი ითვალისწინებს ერთი და იმავე ქმედებისთვის არა მარტო განმეორებით მსჯავრდების, არამედ ასევე განმეორებით დევნის აკრძალვასაც;
- (ვ) კონვენციის მე-7 ოქმის მე-4 მუხლი, როგორც ნესი¹⁵⁶, უმეტესწილად, არ იცავს პირს იმავე ქმედებისთვის დამატებით დისციპლინარული პასუხისმგებლობისაგან;

¹⁵⁶ დაწვრილებით იხ. „ი“ პუნქტი.

- (ზ) ორმაგი მსჯარდების აკრძალვის დროს საკმარისია იმავე საქმეზე თუნდაც პირველი ინსტანციის სასამართლოს განაჩენის არსებობა, რომელიც კანონიერ ძალას იძენს მისი საჯაროდ გამოცხადებისთანავე (ფორმალური კანონიერი ძალა – *res judicata*), ხოლო პირველი ინსტანციის განაჩენის ზედა ინსტანციებში გასაჩივრება არ ჩაითვლება განმეორებით დასჯის აკრძალვის პრინციპის დარღვევად;
- (თ) ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის თანახმად, ერთი და იმავე ქმედების დადგენისთვის, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება არა სამართლებრივ კვალიფიკაციას/სუბსუმციას ან დაცულ სამართლებრივ ინტერესს, არამედ ფაქტების ერთობლიობას, **რომლებიც დროსა და სივრცეში ერთმანეთთან განუწყვეტლივ არიან დაკავშირებულნი და მიემართებიან ერთი საერთო მიზნისკენ;**
- (ი) ტერმინში „იმავე ქმედება“ უნდა მოიაზრებოდეს ქმედება არა მხოლოდ სისხლისსამართლებრივი, მატერიალური, გაგებით, არამედ ადმინისტრაციულსამართალდარღვევითი ქმედებებიც და **ცალკეულ, გამოწვევად შემთხვევებში დისციპლინური გადაცდომებიც**, რომლებიც ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტის მნიშვნელობით, თავისი ხასიათისა და დაწესებული სანქციის სიმძიმის გათვალისწინებით, შეიძლება, განხილულ იქნეს სისხლისსამართლებრივ ქმედებად. თუმცა, ევროპული სასამართლო ასეთ დროს მიუთითებს, რომ აუცილებელია ე.წ. კალიბრირებული, ანუ თითოეულ საქმეზე მორგებული ინდივიდუალური მიდგომა. შესაბამისად, ეს ბოლო თეზისი, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ კვლავ სადაოდ რჩება და კიდევ მეტ განალიზებას, დაფიქრებას საჭიროებს.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია 24/08/1995.
2. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია 4/11/1950.
3. მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლოს წესდება 24/10/1945.
4. საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს წესდება 17/07/1998.
5. სისხლის სამართლის კოდექსი 22/07/1999.
6. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი 09/10/2009.
7. ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი 15/12/1984.
8. აქუბარდია ი., საქართველოს სისხლის საპროცესო სამართალი, ავტორთა კოლექტივი, თბ., 2017, 714-716.
9. დგებუაძე გ., კომპლემენტარობის პრინციპი – ეროვნული მართლმსაჯულების მხარდაჭერა თუ „დისკრეციული ინტერვენცია“, ავტორთა კოლექტივი, კრებულში; ევროპული და საერთაშორისო სამართლის ზეგავლენა ქართულ სისხლის სამართლის საპროცესო სამართალზე, თბ., 2019, 723-725.
10. თანდილაშვილი ხ., განმეორებით მსჯავრდების აკრძალვის პრინციპის (*ne bis in idem*) გამოყენების პრობლემები ევროპული კავშირის სამართლებრივ სივრცეში, მართლმსაჯულება და კანონი, თბ., 2017, N4(56).
11. თუმანიშვილი გ., სისხლის სამართლის პროცესი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, თბ., 2014, 47.
12. ლოლაძე ბ., ფირცხალაშვილი ა., ძირითადი უფლებები, კონმენტარი, წიგნის ელექტრონული ვერსია, თბ., 2023, 817.
13. მალაქელიძე ლ., ბრალდების უცვლელობის პრინციპის გაგება ქართული და ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, „გერმანულ-ქართული სისხლის სამართლის ელექტრონული ჟურნალი“ (<http://www.dgstz.de/>), მე-3 გამოცემა, 2017, 75-79.

14. მჭედლიშვილი-ჭედრიხი ქ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილი, დანაშაულის გამოვნილების ცალკეული ფრომები, თბ., 2011, 256-264
15. მირიანაშვილი გ., სადისერტაციო ნაშრომი თემაზე: ევროპის საბჭოსა და ევროპული კავშირის ფარგლებში არსებული ადამიანის უფლებათა დაცვის კოლიზიური სტანდარტები ექსტრადიციის სფეროში, თბ., 2020, 79
16. სურგულაძე ლ., სისხლის სამართალი, დანაშაული, თბ., 2005, 388-412
17. პატარაია დ., საერთაშორისო საჯარო სამართალი, წიგნი პირველი, თბ., 2023, 91.
18. პრადელი ჟ., შედარებითი სისხლის სამართალი, თბ., 1999, 412.
19. კუბლაშვილი კ., ძირითადი უფლებები, თბ., 2003, 344.
20. ტურავა მ., ევროპული სისხლის სამართალი, თბ., 2010, 137-138.
21. ტურავა მ., სისხლის სამართალი, დანაშაულის მოძღვრება, თბ., 2011, 140-141.
22. ტურავა მ., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, მე-2 თავი, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბ., 2013, 550.
23. ტრექსელი შ., ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 438.
24. ფაფიაშვილი ლ., საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-18 მუხლის კომენტარი ნაშრომში: საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კომენტარი, 2015, 137.
25. ცხომელიძე ო., სადისერტაციო ნაშრომი თემაზე: სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს კომპლემენტარული იურისდიქციისა და ne bis in idem პრინციპის ურთიერთმიმართება დე ფაქტო ხელისუფლების მიერ განხორციელებული სისხლისსამართლებრივი დევნის შემთხვევებში, 2020, 89-90.
26. ხარანაული ლ., სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი, კომენტარი, ავტორთა კოლექტივი, ტომი I, 2021, 49.
27. ჯიშკარიანი ბ., ორმაგი დასჯის აკრძალვა (ne bis in idem) ევროკავშირის ფარგლებში, „საერთაშორისო სამართლის ჟურნალი“, 1/2009, 216.
28. ჯიშკარიანი ბ., ევროპული სისხლის სამართალი, მე-2 გამოცემა, 2018, 267-268.
29. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 წლის 12 იანვრის გადაწყვეტილება №777აპ-23 საქმეზე.
30. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 წლის 10 აპრილის გადაწყვეტილება №1105აპ-23 საქმეზე.
31. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2024 წლის 3 ოქტომბრის გადაწყვეტილება სისხლის სამართლის N13/682-24 საქმეზე.
32. რუსთავის საქალაქო სასამართლოს 2024 წლის 11 ოქტომბრის განჩინება სისხლის სამართლის №190802224010200521 საქმეზე.
33. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს საგამოძიებო კოლეგიის 2024 წლის 23 ოქტომბრის განჩინება სისხლის სამართლის №190802224010200521 საქმეზე.
34. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 19 აპრილის გადაწყვეტილება №1120აპ-22 საქმეზე.
35. უზენაესი სასამართლოს 2018 წლის 17 მაისის გადაწყვეტილება №699აპ-17 საქმეზე.
36. უზენაესი სასამართლოს 2015 წლის 12 ოქტომბრის გადაწყვეტილება №67აპ-14 საქმეზე.
37. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 სექტემბრის №3/2/1473 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე ნიკანორ მელია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.
38. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 29 დეკემბრის №2/7636 გადაწყვეტილებას საქმეზე: საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, პუნქტი

39. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 29 სექტემბრის №3/1/608,609 გადაწყვეტილება საქმეზე: საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 306-ე მუხლის მე-4 ნაწილის კონსტიტუციურობის თაობაზე და საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 297-ე მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტის კონსტიტუციურობის თაობაზე, პუნქტი 35.
40. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2019 წლის 8 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Mihalache v. Romania*, განაცხადი no. 54012/10.
41. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2019 წლის 27 აგვისტოს გადაწყვეტილება საქმეზე: *Magnitskiy and Others v. Russia*, განაცხადები: no. 32631/09 და 53799/12, პუნქტი 280.
42. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2018 წლის 29 მარტის განჩინება საქმეზე: *Krombach c. France*, განაცხადი no. 67521/14, პუნქტები 34-42.
43. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2018 წლის 12 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *M.T.B. v. Turkey*, განაცხადი no. 47081/06, პუნქტი 61.
44. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2017 წლის 11 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Moreira Ferreira v. Portugal*, განაცხადი no. 2, პუნქტი 62.
45. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2016 წლის 15 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *A. and B. v. Norway*, განაცხადები no. 24130/11 და 29758/11.
46. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2015 წლის 10 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Österlund v. Finland*, განაცხადი no. 53197/13.
47. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2014 წლის 04 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Trabelsi v. Belgium*, განაცხადი no. 140/10, პუნქტი 164.
48. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2013 წლის 15 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Velichko v. Russia*, განაცხადი no. 19664/07, პუნქტი 69.
49. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2013 წლის 24 სექტემბრის განჩინება საქმეზე: *Palazzolo v. Italy*, განაცხადი no. 32328/09.
50. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2013 წლის 19 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Müller-Hartburg v. Austria*, განაცხადი no. №47195/06.
51. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2012 წლის 18 დეკემბრის განჩინება საქმეზე: *Sarria c. Pologne*, განაცხადი no. 45618/09, პუნქტი 24.
52. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2011 წლის 31 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Kurdov et Ivanov c. Bulgarie*, განაცხადი no. 16137/04.
53. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2009 წლის 5 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Olujic v. Croatia*, განაცხადი no. 22330/05.
54. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2009 წლის 10 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Zolotukhin v. Russia*, განაცხადი no. 14939/03, პუნქტი 110.
55. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2009 წლის 16 ივნისის გადაწყვეტილებას საქმეზე: *Ruotsalainen v. Finland*, No. 13079/03, პუნქტი 48.
56. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2009 წლის 25 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Maresti v. Croatia*, განაცხადი no. 55759/07, პუნქტი 62.
57. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2009 წლის 1 ოქტომბრის გადაწყვეტილებას საქმეზე: *Tsonyo Tsonev v. Bulgaria*, განაცხადი no. 2376/03, პუნქტი 51.
58. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2008 წლის 29 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Xheraj v. Albania*, განაცხადი no. 37959/02, პუნქტი 2.
59. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2007 წლის 22 მაისის განჩინება საქმეზე: *Böheim c. Italie*, განაცხადი no. 35666/05.

60. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2007 წლის 24 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Radchikov v. Russia*, განაცხადი no. 65582/01, პუნქტი 44.
61. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2006 წლის 1 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Sejdovic v. Italy*, განაცხადი no. 56581/00, პუნქტი 84.
62. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2005 წლის 15 მარტის გადაწყვეტილებას საქმეზე: *Horciag v. Roumania*, განაცხადი no. 70982/01.
63. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2005 წლის 24 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე *Stoichkov v. Bulgaria*, განაცხადი no. 9808/02, პუნქტი 56.
64. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2004 წლის 20 ივლისის გადაწყვეტილებას საქმეზე: *Nikitin v. Russia*, განაცხადი no. 50178/99, პუნქტი 37.
65. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2002 წლის 3 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე: *Smirnova v. Russia*, განაცხადები no. 46133/99 და 48183/99.
66. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2001 წლის 29 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Franz Fischer v. Austria*, განაცხადი no. 37950/97, პუნქტი 23.
67. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2001 წლის 28 ივნისის განჩინება საქმეზე: *Amrollahi v. Denmark*, განაცხადი no. 56811/00.
68. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2000 წლის 16 აპრილის განჩინება საქმეზე: *Peñafiel Salgado c. Espagne*, განაცხადი no. 65964/01.
69. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2000 წლის 30 მაისის განჩინება საქმეზე: *RT v. Switzerland*, განაცხადი no. 31982/96, პუნქტი 3.
70. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატის 2000 წლის 5 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Maaouia v. France*, განაცხადი no. 39652/98, პუნქტი 38.
71. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1999 წლის 14 სექტემბრის განჩინება საქმეზე: *Ponsetti and Chesnel v. France*, განაცხადი no. 36855/97 და 41731/98, პუნქტი 5.
72. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1998 წლის 30 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Oliveira v. Switzerland*, განაცხადი no. 25711/94, პუნქტი 27.
73. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1995 წლის 23 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Gradinger v. Austria*, განაცხადი no. 15963/90.
74. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1989 წლის 7 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden*, განაცხადი no. 10873/84, პუნქტი 43.
75. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პლენუმის 1985 წლის 23 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Bentham, v. the Netherlands*, განაცხადი no. 8848/80, პუნქტი 36.
76. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პლენუმის 1976 წლის 8 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე: *Engel and Others v. the Netherlands*, განაცხადები no. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 და 5370/72, პუნქტი 80 et seq.
77. *Conway G., Ne Bis in Idem and the International Criminal Tribunals*, Criminal Law Forum 14, 2003, 351–383.
78. *Harris D., O'Boyle M., Bates E., Buckley C. et al., Law of the European Convention on Human Rights*, 4th ed., Oxford: Oxford University Press, 2018, 966.
79. *Orakhelashvili A., Akehurst's Modern Introduction to International Law*, 9th ed., London/New York: Routledge, 2022, 49.
80. *Rengier R., Strafrecht, Allgemeiner Teil*, 2. Auflage, 2010, 7
81. *Satzger H., Internationales und Europäisches Strafrecht*, 3. Auflage, 2009, 180.
82. *Wessels J., Beulke W., Strafrecht, Allgemeiner Teil*, 38. Auflage, 2008, Rn. 75.

სოფიო ლასარაიშვილი*

ფარული საგამოძიებო მოქმედებების განხორციელების ვადა, როგორც პირადი ცხოვრების ხელშეშებლობის უფლებაში ჩარევის ინტენსივობის განმსაზღვრელი კრიტერიუმი

საჯარო და კერძო ინტერესთა სამართლიანი დაბალანსებისა და ჰარმონიზაციის კონტექსტში აქტუალურია ფარული საგამოძიებო მოქმედებების განხორციელებისთვის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით დადგენილი ვადები. ფარული საგამოძიებო მოქმედებების მიმდინარეობისას ინტენსიური ჩარევა ხდება კონსტიტუციური რანგის უფლებებში. მოქმედების განხორციელების ვადა, წარმოადგენს კრიტერიუმს, რომლითაც შესაძლოა ჩარევის ინტენსიურობა განისაზღვროს.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია, წარმოაჩინოს ალტერნატიული გზები სისხლის სამართლის საპროცესო ნორმების შინაარსობრივი ცვლილებისთვის. ერთი მხრივ, უნდა წარმოჩინდეს ფარული საგამოძიებო მოქმედების განხორციელებისას უფლებაში მომეტებული ჩარევის განმაპირობებელი რისკები და მეორე მხრივ, განხილულ იქნეს პრობლემის გადაჭრის სავარაუდო გზები. ფარულ საგამოძიებო მოქმედებათა განსახორციელებლად დადგენილი ვადებისა და დანაშაულთა ნუსხის გათვალისწინებით, რომლებზეც დასაშვებია ამ მოქმედებათა ჩატარება, წარმოჩენილ უნდა იქნეს, რამდენად დაცულია ფარული საგამოძიებო მოქმედებების უკიდურეს ზომად გამოყენების საკანონმდებლო მოთხოვნა.

სამართლებრივ სახელმწიფოში ყოველ ადამიანს უნდა ჰქონდეს გაცდა, რომ მისი პირადი სივრცე დაცული და ხელშეუვალია. ამისთვის, აუცილებელია, არსებობდეს საკანონმდებლო გარანტიები, რომლებიც უზრუნველყოფს დემოკრატიულ საზოგადოებაში ლეგიტიმური მიზნის მიღწევას იმგვარად, რომ არ შეილახოს სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპი.

საკვანძო სიტყვები: ფარული საგამოძიებო მოქმედებები; პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა; დაცული სფერო; დანაშაულთა ნუსხა.

1. შესავალი

ფარული საგამოძიებო მოქმედებების განსახორციელებლად ახალი მექანიზმების განვითარება დაცულ სფეროში უკანონო ჩარევის რისკებსაც ზრდის.¹ მონაცემთა დამუშავების ელექტრონული სისტემების განვითარებამ გაამარტივა დიდი მოცულობისა და იოლად ხელმისაწვდომი ინფორმაციის თავმოყრა. ეს უკანასკნელი წარმოშობს მომეტებული და თვითნებური ჩარევის ნეგატიურ შესაძლებლობას ისეთი უფლებებში, როგორებიცაა გამოხატვის თავისუფლება, პირადი ცხოვრების, პირადი სივრცისა და კომუნიკაციის ხელშეუხებლობა, რაც ეწინააღმდეგება დემოკრატიული საზოგადოების ძირითად პრინციპს.²

ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებს ეთმობა საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის (შემდგომში – სსსსკ) XVI¹ თავი. მოქმედი რედაქციის მიღებამდე, ხსენებულ

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, მონვეული ლექტორი.

¹ Report of the Special Rapporteur “On the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression”, 17.04.2013, 2, <<https://shorturl.at/ek258>> [26.02.2025].

² General Assembly, United Nations, Resolution on “The Right to Privacy in The Digital Age”, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/449/47/PDF/N1344947.pdf?OpenElement>>, [26.02.2025].

თავში არაერთი საკანონმდებლო ცვლილება განხორციელდა. თითოეულ ეტაპზე კანონმდებლის მიზანი იყო ერთი მხრივ, საპროცესო ნორმების საერთაშორისო სტანდარტებთან მიახლოება და მეორე მხრივ, სასამართლო კონტროლის გაძლიერება და ადამიანის უფლებათა მაქსიმალური დაცვა.³ ფარული საგამოძიებო ღონისძიებების განხორციელებისას ხდება ინტენსიური ჩარევა ადამიანის უფლებათა კონსტიტუციით დაცულ სფეროში. ამდენად, ეს სფერო საჭიროებს გაძლიერებულ ყურადღებას.⁴

შიდა უსაფრთხოების დასაცავად ზომების მიღება სახელმწიფოთა მიხედულების არეალში ექცევა, თუმცა, ეროვნული უსაფრთხოების დაცვის მიზნით გატარებული ნებისმიერი ზომა უნდა ეფუძნებოდეს საჯარო და კერძო ინტერესთა სამართლიან დაბალანსებასა და ჰარმონიზაციას. სწორედ ამ ინტერესთა სამართლიანი დაბალანსების კონტექსტში აქტუალური განხილვის საგანია ფარული საგამოძიებო მოქმედებების განხორციელების სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით დადგენილი ვადები და დანაშაულთა ე.წ. „ნუსხა“, რომლებზეც დასაშვებია ფარული საგამოძიებო მოქმედებების განხორციელება. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ შეიმუშავა ის მინიმალური საკანონმდებლო მოთხოვნები, რომლებიც აუცილებელია დადგინდეს შიდაეროვნული კანონმდებლობით, ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების თავის ასარიდებლად.⁵ მათ შორის სასამართლო მოიაზრებს უფლებაში ჩარევის დროის ლიმიტისა და დანაშაულის ხასიათის განსაზღვრას.⁶ საგამოძიებო მოქმედების სამართლებრივი ბუნებიდან – ფარულობიდან გამომდინარე, აუცილებელია, არსებობდეს დროის განსაზღვრული მონაკვეთი, რომლითაც შეიზღუდება უფლებაში ჩარევის ხანგრძლივობა.⁷ ასევე, საკითხი უნდა შეფასდეს იმ დანაშაულთა შემადგენლობების გათვალისწინებით, რომლებთან მიმართებითაც დასაშვებია ფარული საგამოძიებო მოქმედების განხორციელება. ვინაიდან, დანაშაულთა ნუსხა იცავს კონკრეტულ სამართლებრივ სიკეთეს ხელყოფისგან, სწორედ ამიტომ, საკითხის სისტემური განხილვა წარმოაჩენს თუ რამდენად პროპორციულია მოქმედი ვადა, დასაცავ სიკეთესთან მიმართებით.

2. პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლება

2.1. საქართველოს კონსტიტუციის მე-15 მუხლით დაცული სფერო

საქართველოს კონსტიტუციის მე-15 მუხლით გარანტირებულია, პირადი და ოჯახური ცხოვრების, პირადი სივრცისა და კომუნიკაციის ხელშეუხებლობის უფლებები. საკონსტიტუციო სასამართლომ მე-15 მუხლით გარანტირებული უფლებები მოაქცია პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებაში და განმარტა, რომ იგი, ყველა სხვა უფლების მსგავსად, ადამიან-

³ 2014 წლის 1 აგვისტოს №2634-რს კანონი „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“. იხ. განმარტებითი ბარათი <<https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/198084?>> [26.02.2025].

⁴ Maggie Nicholson, Implementation of the National Strategy for Protection of Human Rights in Georgia 2014-2020, UNDP, 2019.

⁵ Romanchenko and Kharazishvili v. Georgia, [ECtHR], App. Nos. 33067/22 and 37832/22, February 18, 2025, para. 47.

⁶ იქვე.

⁷ ხოდელი მ., სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება სისხლის სამართლის პროცესში (ქართული და გერმანული სამართლის მიხედვით), თბ., 2019, 232.

ნის ღირსების გამოხატულებაა.⁸ პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა თავისუფლების ძირითადი იდეის შემადგენელი და ამაღდროულად, განუყოფელი ნაწილია.

მე-15 მუხლით დაცულია ადამიანების პირადი, კერძო სფერო, სახელმწიფოს ან სხვა პირების კონტროლისა და თვალთვალისგან თავისუფალი ურთიერთობის უფლება.⁹ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის მე-8 მუხლის თანახმად, „ყველას აქვს უფლება, პატივი სცენ მის პირად და ოჯახურ ცხოვრებას, მის საცხოვრებელსა და მიმოწერას.“ დაცული სფერო შედგება რამდენიმე კომპონენტისგან: ა. პირადი და ოჯახური ცხოვრების უფლება; ბ. პირადი სივრცისა და კომუნიკაციის დაცულობა; გ. საცხოვრებელი ბინის ან/და სხვა მფლობელობის ხელშეუხებლობა. მიუხედავად იმისა, რომ შესაძლებელია ამ უფლებათა დიფერენცირება, თითოეული კომპონენტი ექცევა პირადი ცხოვრების ძირითადი უფლების დაცვის სფეროში და სწორედ პირადი ცხოვრების თავისუფლების უზრუნველყოფაა სამივე მათგანის საერთო მიზანი.¹⁰ სახელმწიფოს აქვს ერთი მხრივ პოზიტიური ვალდებულება, უზრუნველყოს პირადი ცხოვრების პატივისცემა და ამ უფლებით ეფექტიანი სარგებლობა, რაც, თავის მხრივ, მოიაზრებს პიროვნების თავისუფალი განვითარების ხელშეშლელი გარემოებების აღკვეთას და მეორე მხრივ, სახელმწიფოს ეკისრება ნეგატიური ვალდებულება, არ ჩაერიოს კონსტიტუციით დაცული უფლებებით სარგებლობაში. ამ უკანასკნელში იგულისხმება ნებისმიერი ინდივიდის პირადი სფეროს დაცვა თვითნებური ჩარევისგან, რომელიც, შესაძლოა, მომდინარეობდეს სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების მხრიდან.¹¹

2.2. პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლების ძირითადი ასპექტები

პირადი ცხოვრების კონსტიტუციური უფლება ინდივიდს ანიჭებს თავისუფლებას, თავად აირჩიოს გარე სამყაროსთან კომუნიკაციის ფორმა, საკუთარი ადგილი, ღირებულებები და დამოკიდებულებები. იგი წარმოადგენს თითოეული ინდივიდის დამოუკიდებელი განვითარების საფუძველს.¹² პირადი ცხოვრება ადამიანის პიროვნული უფლებაა. გირკეს განმარტებით, ამ უკანასკნელში, იგულისხმება ყველა ის უფლება, რომელიც საკუთარი სფეროს რომელიმე ნაწილში სუბიექტის ბატონობას უზრუნველყოფს.¹³

პირადი ცხოვრების უფლება თავის თავში მოიცავს როგორც კერძო ხასიათის, ასევე, ინტიმურ და სოციალურ სფეროებს.¹⁴ ამ უფლებას ხშირად მოიხსენიებენ, როგორც „the right

⁸ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2012 წლის 24 ოქტომბრის N1/2/519 გადაწყვეტილება, საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე თამარ ჩუგოშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.“ II, პ.2.

⁹ კუბლაშვილი კ., „ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები“, მეხუთე გამოცემა, გამომც. „იურისტების სამყარო“, თბ., 2019, 144.

¹⁰ ხოდელი მ., სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება სისხლის სამართლის პროცესში (ქართული და გერმანული სამართლის მიხედვით), თბ., 2019, 191.

¹¹ საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 დეკემბრის გადაწყვეტილება N1/3/407 საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე – ეკატერინე ლომთათიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II, პ.7.

¹² საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 10 ივნისის განჩინება N1/2/458 საქმეზე „საქართველოს მოქალაქეები დავით სართანია და ალექსანდრე მაჭარაშვილი საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს წინააღმდეგ“, II, პ.1.

¹³ Von Gierke O., Deutsches Privatrecht, Band 1, Allgemeiner Teil und Personenrecht, Vol. 1. Duncker & Humblot, 1895, 702.

¹⁴ ბიჭია მ., პირადი ცხოვრების დაცვა საქართველოს სამოქალაქო სამართლის მიხედვით, თბ., 2012, 121.

to be alone". ამ უკანასკნელში იგულისხმება უფლება განმარტოვდე, თავად განსაზღვრო განცდები, ემოციები და აზრები სხვებთან ურთიერთობაში.¹⁵ ძირითადად, სწორედ ეს უფლება განაპირობებს ადამიანის განცდას, რომ იგი თავისუფალია.¹⁶ „სფეროთა თეორიის“ მიხედვით, ინტიმური სფერო წარმოადგენს პირადი ცხოვრების ძირითად სფეროს, იგი ხელშეუხებელია და აბსოლუტურ დაცვას ექვემდებარება, კერძო ანუ პირადი სფერო – გარკვეული, მკაცრად განსაზღვრული წინაპირობების გათვალისწინებით შესაძლებელია შეიზღუდოს, ხოლო ე.წ. სოციალური სფერო ყველაზე ნაკლებად დაცული სფეროა, რომელიც არ შეიძლება იყოს გარემოსგან იზოლირებული.¹⁷ ეს სფერო ექცევა სრული ან ნაწილობრივი საჯაროობის ფარგლებში.¹⁸

პირადი ცხოვრების იდეა ადამიანს ანიჭებს უფლებას აკონტროლოს მასთან დაკავშირებული ინფორმაცია, შეზღუდოს წვდომა ამ ინფორმაციასთან, აკონტროლოს ამ ინფორმაციის გავრცელება და თავად მიიღოს გადაწყვეტილება გავრცელების შესახებ.¹⁹ ინტიმური სფეროს განკარგვა შეუძლია მხოლოდ ინდივიდს და სხვას არავის.²⁰

პირადი ცხოვრების უფლება, თავისი თითოეული კომპონენტით, უკავშირდება ინდივიდის თვითგამორკვევის შესაძლებლობას, მან თავად უნდა განსაზღვროს თავისი ცხოვრების რომელი ასპექტი ჩათვალოს კერძოდ და მოარიდოს საზოგადოებას, კანონი კი ამ გადაწყვეტილების აღსრულებას უნდა უწყობდეს ხელს და მაქსიმალურად იცავდეს.²¹

საკუთარ პირად სივრცეს ადამიანი თავად ქმნის და თავადვე განსაზღვრავს რომელი საკითხი უნდა დარჩეს ამ სივრცის მიღმა მყოფი ადამიანებისგან ხელშეუვალი.²² პიროვნების არსებობისთვის აუცილებელია ჰქონდეს უფლება, იარსებოს საზოგადოებისგან დამოუკიდებლად და ჰქონდეს ურთიერთობა პირთა იმ წრესთან, რომელიც მან თავად აირჩია.²³

2.3. თანაზომიერების პრინციპი, როგორც დაცულ სფეროში ჩარევის ზღვარი

სისხლის სამართლის პროცესში განხორციელებული ფარული საგამოძიებო ღონისძიებების შედეგად ხდება ჩარევა პიროვნების კერძო სფეროში. დაუშვებელია პიროვნების პირადი და ოჯახური ცხოვრების, საცხოვრებლის შეუვალობის ან კომუნიკაციის საიდუმლოების, ან ღირსებისა და რეპუტაციის ხელყოფა თვითნებური ან უკანონო ჩარევით.²⁴ პირადი ცხოვ-

¹⁵ ბიჭია მ., პირადი ცხოვრების დაცვის იდეა წარმოშობიდან დღემდე, რევაზ გოგშელიძე – 65 საიუბილეო კრებული, გამომც. „მერიდიანი“, 2022, 448.

¹⁶ Craven Jr, J. B., „Personhood: The right to be let alone.“, Duke Law Journal, 1976, 6.

¹⁷ ხოდელი მ., სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება სისხლის სამართლის პროცესში (ქართული და გერმანული სამართლის მიხედვით), თბ., 2019, 41.

¹⁸ იქვე, 95-96.

¹⁹ ბიჭია მ., პირადი ცხოვრების დაცვის იდეა წარმოშობიდან დღემდე, რევაზ გოგშელიძე – 65 საიუბილეო კრებული, გამომც. „მერიდიანი“, 2022, 454-455.

²⁰ კუბლაშვილი კ., ძირითადი უფლებები, თბ., გამომც. ჯისიაი, თბ., 2003, 112.

²¹ ბიჭია მ., პირადი ცხოვრების დაცვის იდეა წარმოშობიდან დღემდე, რევაზ გოგშელიძე – 65 საიუბილეო კრებული, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2022, 452.

²² საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 დეკემბრის გადაწყვეტილება №1/3/407 საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე – ეკატერინე ლომთათიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II, პ.3.

²³ საკონსტიტუციო სასამართლოს 2012 წლის 29 თებერვლის გადაწყვეტილება №2/1/484 საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია“ და საქართველოს მოქალაქე თამარ ზიდაშელი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

²⁴ სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 16/12/1966, მუხლი 17.

რების ხელშეუხებლობის უფლებაში ნებისმიერი ჩარევა უნდა ემსახუროდეს კონსტიტუციურ მიზანს, იყოს აუცილებელი და წარმოადგენდეს ამ მიზნის მიღწევის პროპორციულ ღონისძიებას.²⁵ კონსტიტუციითა და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით დადგენილია თანაზომიერების პრინციპი, რომელმაც უნდა შეზღუდოს ფარული საგამოძიებო მოქმედებების გამოყენების შემთხვევები. საქართველოს კონსტიტუციის მე-15 მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, „უფლებათა შეზღუდვა დასაშვებია მხოლოდ კანონის შესაბამისად, დემოკრატიულ საზოგადოებაში აუცილებელი სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ან სხვათა უფლებების დაცვის მიზნით.“ თანაზომიერების პრინციპი შედგება 4 ელემენტისგან: 1. ლეგიტიმური საჯარო მიზანი, 2. გამოსადეგობა, 3. აუცილებლობა და 4. პროპორციულობა. თანაზომიერების პრინციპი სახელმწიფოს ყველა მოქმედებას უწესებს უმაღლეს კონსტიტუციურ ბარიერს და გამორიცხავს თვითნებობას.²⁶ თუ თანაზომიერების პრინციპის ოთხივე ელემენტი სახეზეა, მაშინ ჩარევა ძირითად უფლებაში გამართლებულია.

2.3.1. ლეგიტიმური საჯარო მიზანი

თუკი არსებობს კონსტიტუციურ სამართლებრივ სიკეთეთა დაცვის მიზანი, შესაძლოა შეიზღუდოს ადამიანის პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლება.²⁷ საჯარო მიზნის მიღწევა უნდა ამართლებდეს დაცულ სფეროში ჩარევას. კონსტიტუციის მე-15 მუხლით ჩამოთვლილია ასეთი ლეგიტიმური მიზნები: დემოკრატიულ საზოგადოებაში აუცილებელი ა. სახელმწიფო ან ბ. საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფა ან გ. სხვა პირების უფლებების დაცვა. თავის მხრივ სსსსკ-ის 143² მუხლის მე-2 ნაწილით ეროვნული უშიშროების ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, უწესრიგობის ან დანაშაულის ჩადენის თავიდან აცილება, ქვეყნის ეკონომიკური კეთილდღეობის ინტერესების ან სხვა პირთა უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვა წარმოადგენს სწორედ იმ ლეგიტიმურ მიზნებს, რომელთა დასაცავადაც გამართლებულია ფარული საგამოძიებო ღონისძიებების ჩატარება.

დემოკრატიული და სამართლებრივი სახელმწიფო ემყარება კერძო და საჯარო ინტერესს შორის პრიორიტეტების სამართლიან განსაზღვრას, სახელმწიფოსა და კონკრეტული ინდივიდის ინტერესის დაბალანსებას, რაც თავის მხრივ გულისხმობს ყოველი კონკრეტული უფლებით დაცული სფეროსთვის გონივრული, ზუსტი და განჭვრეტადი ფარგლების დადგენას საკანონმდებლო დონეზე.²⁸ ქვეყნის კონსტიტუციური წყობის, სახელმწიფო და ეროვნული უსაფრთხოების, საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა, დანაშაულის თავიდან აცილება, არის ის საჯარო ინტერესი, რომლის ეფექტური დაცვაც წარმოადგენს დემოკრატიული და სამართლებრივი სახელმწიფოს ვალდებულებას და რომლის უზრუნველსაყოფადაც დასაშვებია პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებაში ჩარევა.²⁹ თუკი სახელმწიფო ერევა დაცულ

²⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2012 წლის 29 თებერვლის №2/1/484 გადაწყვეტილება საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია“ და საქართველოს მოქალაქე თამარ ხიდაშელი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II, პ.9.

²⁶ კუბლაშვილი კ., „ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები“, მეხუთე გამოცემა, გამომც. „იურისტების სამყარო“, თბ., 2019, 65.

²⁷ იქვე, 151.

²⁸ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 2 ივლისის №1/2/384 გადაწყვეტილება საქმეზე „საქართველოს მოქალაქეები – დავით ჯიმშელიშვილი, ტარიელ გვეტაძე და ნელი დალალიშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

²⁹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 დეკემბრის N1/3/407 გადაწყვეტილება საქმეზე – „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე – ეკატერინე ლომთათიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

სფეროში, მას უნდა შეეძლოს იმის მტკიცება, რომ ინტერვენცია ხელს უწყობს რომელიმე ლეგიტიმურ მიზნის მიღწევას.³⁰ სახელმწიფო ვალდებულია მიიღოს ყველა შესაძლო ზომა, რათა აღიკვეთოს დემოკრატიული ინსტიტუტების დესტაბილიზაციის სერიოზული საფრთხე.³¹ სწორედ ამ საფრთხეებთან ბრძოლისთვის, სახელმწიფოს აქვს ფარული კონტროლის, მიყუარადებისა და თვალთვალის შესაძლებლობა იმ პირებზე, რომელთაგან ზემოაღნიშნული საფრთხე მომდინარეობს.³² საჯარო ინტერესის დაცვის ეფექტურობას სწორედ საგამოძიებო ღონისძიებათა ფარული ბუნება განაპირობებს და ცალსახაა, ამ ეტაპზე გამოირიცხება იმ პირთა უფლებების ხელშეუხებლობა, რომლებიც თავიანთი ქმედებით ხელყოფენ ქვეყნის კონსტიტუციურ წყობას, დემოკრატიული საზოგადოების უსაფრთხოებას, მესამე პირების უფლებებსა თუ თავისუფლებებს.³³

2.3.2. შერჩეული ქმედების გამოსადეგობა

დაცულ სფეროში ჩარევისას შერჩეული ღონისძიება უნდა იყოს გამოსადეგი ლეგიტიმური მიზნის მისაღწევად. თუკი მიზნის მიღწევა თეორიულად შესაძლებელია, გამოდის, რომ გამოსადეგობის ელემენტი სახეზეა.³⁴ ღონისძიება, რომელიც მიზნის მიღწევას ვერ უზრუნველყოფს, ვერ ჩაითვლება ვარგისად.³⁵ გერმანიის ფედერალური საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტებით, კანონმდებლობით გათვალისწინებული ღონისძიებები არ უნდა იყოს საფუძველშივე, დასაწყისშივე გამოუსადეგარი, იმისთვის, რომ სასურველი შედეგს მივაღწიოთ უნდა შეირჩეს ეფექტიანი, ვარგისი ღონისძიება.³⁶

შერჩეული ღონისძიების გამოსადეგობაზე მსჯელობისას უნდა დადგინდეს, რამდენად არსებობს ლოგიკური კავშირი მისაღწევ ლეგიტიმურ მიზანსა და უფლების შეზღუდვის ფორმას/შერჩეულ ღონისძიებას შორის.³⁷ აუცილებელია, შერჩეული ღონისძიებით/ქმედებით შესაძლებელი იყოს ზემოაღნიშნული რომელიმე ლეგიტიმური მიზნის რეალიზაცია. სხვა შემთხვევაში, უფლებაში ჩარევა არ არის ლეგიტიმური მიზნის მიღწევის ვარგისი საშუალება, რაც ნიშნავს, რომ აღნიშნული უფლება გაუმართლებლად და თვითნებურად შეიზღუდა.³⁸

2.3.3. აუცილებლობის კრიტერიუმი

„აუცილებელი“ ნიშნავს იმაზე ნაკლებს, ვიდრე „მკაცრად აუცილებელი“ და იმაზე მეტს, ვიდრე „სასარგებლო“ ან „სასურველი“.³⁹ სახელმწიფო ორგანოებს გააჩნიათ მიხედულობის

³⁰ Craven Jr, J. B. , "Personhood: The right to be let alone.", Duke Law Journal, 1976, 715.

³¹ იქვე.

³² იქვე.

³³ იქვე.

³⁴ ხოდელი მ., სატელეფონო საუბრის ფარული მიყუარადება სისხლის სამართლის პროცესში (ქართული და გერმანული სამართლის მიხედვით), თბ., 2019, 187.

³⁵ იქვე.

³⁶ იქვე, 68, იხ. ციტირება: BVerfGE 67, 157, 175; Dorsch, Effizienz der Überwachung der Telekommunikation, 2005, S. 13.

³⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 17 მაისის №3/3/600 გადაწყვეტილება საქმეზე „საქართველოს მოქალაქე კახა კუკავა საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

³⁸ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 15 ივლისის №2/2/1428 გადაწყვეტილება საქმეზე „კობა თოდუა საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

³⁹ ტრეესელი შ., ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, გამომცემლობა Oxford University Press, თბ., 2009, 562. იხ. ციტირება: Handyside v. The United Kingdom [ECtHR], App. No 5493/72,

გარკვეული სპექტრი, რომლის ფარგლები დამოკიდებულია, როგორც ლეგიტიმური მიზნის ბუნებაზე, ასევე, კონკრეტული ჩარევის სახეზე, რომელიც სწორედ ზემოაღნიშნული მიზნის მიღწევას უნდა ემსახურებოდეს.⁴⁰ თუკი, ღონისძიების შემფარდებელს შეუძლია სხვა, მსგავსად ეფექტიანი საშუალების შერჩევა, რომელიც ძირითად უფლებას ან არ ზღუდავს, ან ნაკლებად ზღუდავს და მან არჩევანი ამ უკანასკნელზე არ გააკეთა, მაშინ, გამოყენებული ქმედება ლეგიტიმური მიზნის მისაღწევად აუცილებელი ვერ იქნება.⁴¹ შესაბამისმა ორგანოებმა, უნდა გააკეთონ არჩევანი დასახული მიზნის მისაღწევად აუცილებელი ღონისძიების სასარგებლოდ.⁴²

აუცილებლობის კრიტერიუმი გამოხატულია სსსსკ-ის 143² მუხლის მე-4 ნაწილის კონსტრუქციაში, როგორც სუბსიდიულობის პრინციპი. ხსენებული ნორმის თანახმად, ფარული საგამოძიებო მოქმედება, შესაძლოა, გამოყენებულ იქნეს მხოლოდ მაშინ, თუკი სხვა ალტერნატიული საშუალებით შეუძლებელი გახდა გამოძიებისათვის არსებითი მნიშვნელობის მქონე მტკიცებულებების მოპოვება ან ზემოაღნიშნული გაუმართლებლად დიდ ძალისხმევას საჭიროებს.

თუკი დაცული სფეროს ის ნაწილი იზღუდება, რომლის შეზღუდვის აუცილებლობაც არ არსებობს, უფლებაში ჩარევა არათანაზომიერია.⁴³ „შეზღუდვა არ უნდა იწვევდეს პირის უფლების იმაზე მაღალი ხარისხით შეზღუდვას, რაც უკიდურესად აუცილებელია დემოკრატიული საზოგადოების არსებობისათვის.“⁴⁴ დაცულ სფეროში ჩარევისას შერჩეული მოქმედება მხოლოდ მაშინაა აუცილებელი, თუ არ არსებობს სხვა, ნაკლებად რადიკალური და შედარებით მოქნილი საშუალება, რომელიც იმავე შედეგის მომტანი იქნებოდა, რა შედეგიც შერჩეული ღონისძიებით დადგა.⁴⁵

2.3.4. უფლების შეზღუდვის პროპორციულობა

თანაზომიერების პრინციპის შემონმების ბოლო, მეოთხე ელემენტს წარმოადგენს პროპორციულობის ელემენტი. თავად პროპორციულობის პრინციპის დაშვება არის აღიარება იმისა, რომ ადამიანის უფლებები, არ არის აბსოლუტური და ფართო საჯარო ინტერესის არსებობისას შესაძლებელია მისი შეზღუდვა.⁴⁶ პროპორციულობის ტესტი გულისხმობს, რომ უნდა შემონმდეს დაცვის ღირსი ინტერესი, უფლებაში ჩარევის სიმძიმე და საჭიროება⁴⁷, შესაბამისობა შეზღუდულსა და დაცულ სიკეთეებს შორის და ა.შ.

December 7, 1976 §48, 49; *Klass and others v. Germany* [ECtHR], App. No 5029/71, September 6, 1978 § 42; *Silver and others v. The United Kingdom* [ECtHR], App. No 5947/72, October 24, 1983, § 97.

⁴⁰ იქვე, *Leander v Sweden* [ECtHR], App. No 9248/81, 26 March 1987, § 59.

⁴¹ *Dorsch C.*, *Effizienz der Überwachung der Telekommunikation nach den §§ 100a, 100b StPO*, Freiburg, *Schriftreihe des Max-Planck-Instituts für ausländisches und internationales Strafrecht*, 2005, S. 14.

⁴² იქვე.

⁴³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2013 წლის 14 მაისის №2/2/516,542 გადაწყვეტილება საქმეზე „საქართველოს მოქალაქეები – ალექსანდრე ბარამიძე, ლაშა ტულუში, ვახტანგ ხმაღაძე და ვახტანგ მაისაია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

⁴⁴ იქვე, II.პ.19.

⁴⁵ *კუბლაშვილი კ.*, „ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები“, მეხუთე გამოცემა, გამომც. „იურისტების სამყარო“, თბ., 2019, 64.

⁴⁶ *მეურმიშვილი ბ.*, ფარული საგამოძიებო მოქმედებები, წიგნში – საქართველოს სისხლის საპროცესო სამართალი, კერძო ნაწილი. თბ., გამომც. „მერიდიანი“, 2017, 519-520.

⁴⁷ *მეზერიშვილი ნ.*, წიგნში – საქართველოს სისხლის საპროცესო კოდექსის კომენტარი, ავტორთა ჯგუფი, გამომც. „მერიდიანი“, თბ., 2015, 435.

პროპორციულობა გულისხმობს ინდივიდის უფლებასა და საჯარო ინტერესებს შორის ბალანსის დაცვას.⁴⁸ პროპორციულობა ნიშნავს იმასაც, რომ უნდა არსებობდეს საკმარისი გარანტიები, რათა ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარება თვითნებობად არ ჩაითვალოს.⁴⁹ პროპორციულობისას უნდა დადგინდეს რამდენად მძიმე და ინტენსიურია ჩარევა, ხოლო შერჩეული ქმედება – ჩარევის ინტენსივობის შესაბამისი.⁵⁰ ჩარევისას სახეზე ორი დაპირისპირებული საკეთება – ერთი მხრივ ის უფლება, რომელიც შეიზღუდა და მეორე მხრივ, მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი ინტერესი.⁵¹ მაგალითისთვის, სატელეფონო კომუნიკაციის ფარული მიყურადებისას იზღუდება კონსტიტუციური რანგის უფლება – პირადი სივრცისა და კომუნიკაციის ხელშეუხებლობა, ხოლო ამ შეზღუდულ სიკეთეს უპირისპირდება ისეთი ინტერესი, როგორიცაა მაგალითად, საზოგადოებრივი უსაფრთხოება. აუცილებელია ყოველ ინდივიდუალურ შემთხვევაში მოხდეს სამართლებრივ სიკეთეთა შედარება და აწონ-დანონვა, ხომ არ არის რომელიმე მათგანის მნიშვნელობა არაობიექტურად, გადამეტებულად ე.ი. არაპროპორციულად შეფასებული.⁵²

„თანაზომიერების პრინციპის მოთხოვნაა, რომ უფლების მზღუდავი საკანონმდებლო რეგულირება წარმოადგენდეს ღირებული საჯარო (ლეგიტიმური) მიზნის მიღწევის გამოსადეგ და აუცილებელ საშუალებას. ამავე დროს, უფლების შეზღუდვის ინტენსივობა მისაღწევი საჯარო მიზნის პროპორციული, მისი თანაზომიერი უნდა იყოს. დაუშვებელია ლეგიტიმური მიზნის მიღწევა განხორციელდეს ადამიანის უფლების მომეტებული შეზღუდვის ხარჯზე.“⁵³

საბოლოო ჯამში, ოთხივე ზემოაღნიშნული კრიტერიუმის არსებობა ასაბუთებს, რომ უფლებაში ჩარევისას დაცული იყო თანაზომიერების პრინციპი. ეს უკანასკნელი სახელმწიფოს ყველა მოქმედებას უწესებს უმაღლეს კონსტიტუციურ ბარიერს და მაქსიმალურად გამორიცხავს ხელისუფლების თვითნებობას ძირითადი უფლებით დაცულ სფეროში ჩარევისას.⁵⁴

3. ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ხანგრძლივობა

ფარული საგამოძიებო მოქმედების განხორციელებისას, საგამოძიებო მოქმედების სამართლებრივი ბუნებიდან გამომდინარე, აუცილებელია, არსებობდეს დროის განსაზღვრული მონაკვეთი, რომლითაც შეიზღუდება უფლებაში ჩარევის ხანგრძლივობა.⁵⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ შეიმუშავა ის მინიმალური საკანონმდებლო მოთხოვნები, რომლებიც აუცილებელია დადგინდეს შიდაეროვნული კანონმდებლობით, ძალაუფლების ბო-

⁴⁸ Albrecht H. J., Dorsch C., & Krüpe C. R., Effizienz der Überwachung der Telekommunikation nach den §§ 100a, 100b StPO und anderer verdeckter Ermittlungsmaßnahmen. Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, 2003, S. 435.

⁴⁹ იქვე.

⁵⁰ კუბლაშვილი კ., „ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები“, მეხუთე გამოცემა, გამომც. „იურისტების სამყარო“, თბ., 2019, 64.

⁵¹ იქვე, 64-65.

⁵² იქვე.

⁵³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2012 წლის 26 ივნისის №3/1/512 გადაწყვეტილება საქმეზე „დანის მოქალაქე ჰეიკე ქრონქეისტი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

⁵⁴ კუბლაშვილი კ., „ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები“, მეხუთე გამოცემა, გამომც. „იურისტების სამყარო“, თბ., 2019, 65.

⁵⁵ ხოდელი მ., სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება სისხლის სამართლის პროცესში (ქართული და გერმანული სამართლის მიხედვით), თბ., 2019 წ., 232.

როტად გამოყენების თავის ასარიდებლად.⁵⁶ მათ შორის სასამართლო მოიაზრებს უფლებაში ჩარევის დროის ლიმიტისა და დანაშაულის ხასიათის განსაზღვრას.⁵⁷

2022 წლის საკანონმდებლო ცვლილებამდე, სსსსკ-ის 143³ მუხლის მე-12 ნაწილი ადგენდა, რომ ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების შესახებ მოსამართლის განჩინება გაიცემოდა არაუმეტეს 1 თვის ვადით და ამ ვადის გაგრძელება არაუმეტეს 2 თვით დასაშვები იყო პროკურორის მოტივირებული შუამდგომლობის საფუძველზე, ხოლო საქართველოს გენერალური პროკურორის შუამდგომლობის საფუძველზე კიდევ ერთხელ, არაუმეტეს 3 თვის ვადით. აღნიშნული ჩანაწერი არაერთგვაროვანი განმარტების საშუალებას იძლეოდა. კერძოდ, ნორმის სიტყვადსიტყვითი განმარტებით ჩანდა, რომ ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების ერთთვიან ვადას ემატებოდა პირველ ჯერზე ორთვიანი ვადა, ხოლო შემდეგ 3 თვიანი ვადა, რაც საბოლოო ჯამში იკითხებოდა, როგორც არაუმეტეს 6 თვიანი ვადა. თუმცა, პრაქტიკაში ნორმა განმარტებოდა შეზღუდულად და აღნიშნული მოქმედების ჩატარების მაქსიმალურ ვადად განისაზღვრებოდა 3 თვე.⁵⁸ სასამართლო პრაქტიკაში ნორმა არასწორად განმარტა შეზღუდულად. ექვს თვიანი ხანგრძლივობა, როგორც ვენეციის კომისიამ აღნიშნა, „არ განიხილება, როგორც გადაჭარბებული.“⁵⁹ ლიტერატურაში სწორად აღინიშნებოდა, რომ სასურველია, მსგავსი ნორმა არ იძლეოდეს არაერთგვაროვანი ინტერპრეტაციის საშუალებას, განსაკუთრებით მაშინ, როცა საქმე ეხება საპროცესო ვადებს⁶⁰ და ვადების ზრდა უფლებაში ჩარევის ინტენსივობის ზრდასაც იწვევს.

2022 წლის საკანონმდებლო ცვლილების შემდგომ შეიცვალა ზემოაღნიშნული ჩანაწერი. დღეის მდგომარეობით, სსსსკ-ის 143³ მუხლის მე-12^{1,12³} და 12⁵ ნაწილების თანახმად, თავდაპირველად ფარული საგამოძიებო მოქმედება ტარდება არაუმეტეს 90 დღის ვადით, თუკი ეს ვადა ამოიწურა და მიზანი, რომლის მიღწევასაც ფარული საგამოძიებო მოქმედება ემსახურება, ვერ იქნა მიღწეული, მოქმედების განხორციელების ვადა შესაძლოა გაგრძელდეს 90 დღით. ეს უკანასკნელი წარმოადგენს მოქმედების განხორციელების მეორე ეტაპს. კანონი ადგენს ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების მესამე ეტაპსაც, როცა მეორე ეტაპისთვის დადგენილი 90-დღიანი ვადა ამოიწურა და ზემოხსენებული მიზანი კვლავ არაა მიღწეული. ასეთ დროს შუამდგომლობის წარდგენაზე უფლებამოსილება ენიჭება საქართველოს გენერალურ პროკურორს ან მის მოადგილეს. მესამე ეტაპისთვის დადგენილი ვადა 90 დღეა. ამდენად, სსსსკ ადგენს ვადის გაგრძელების ორ საფეხურს და მოქმედების ხანგრძლივობა შესაძლოა მოიცავდეს 270 დღეს. შედარებისთვის, მაგალითად, გერმანიის სსსკ-ის 100e პარაგრაფის პირველი აბზაცის მე-4 წინადადება სატელეფონო კომუნიკაციის ფარული მიყურადების ჩატარების ხანგრძლივობად ადგენს მაქსიმუმ 3 თვეს და ამ ვადის გაგრძელება დაიშვება შემდეგი არაუმეტეს სამი თვის ვადით, თუკი სახეზეა შესაბამისი მატერიალური საფუძველი.⁶¹ გერმანია დროის უფრო მოკლე მონაკვეთს განსაზღვრავს საგამოძიებო მოქმედების ჩასატარებლად და ადგენს მისი გაგრძელების ორ საფეხურს. საფრანგეთის სისხლის სა-

⁵⁶ Romanchenko and Kharazishvili v. Georgia, [ECtHR], App. Nos. 33067/22 and 37832/22, February 18, 2025, para. 47.

⁵⁷ იქვე.

⁵⁸ აქუბარდია ი., კონტროლის მექანიზმები ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებზე, რევაზ გოგშელიძე – 65 საიუბილეო კრებული, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2022, 225.

⁵⁹ Venice Commission, Urgent opinion on the Draft Law on the Amendments to the Criminal Procedure Code adopted by the Parliament of Georgia on 7 June 2022, Opinion no. 1092/2022, §47

⁶⁰ ბოდელიძე მ., სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება სისხლის სამართლის პროცესში (ქართული და გერმანული სამართლის მიხედვით), თბ., 2019, 233.

⁶¹ იქვე, 279.

მართლის საპროცესო კოდექსის 100-2 მუხლის თანახმად, ორდერი ზემოხსენებული საგამოძიებო მოქმედების განსახორციელებლად, შესაძლებელია გაიცეს მაქსიმუმ 4 თვის ვადით. ამ ორდერის გაგრძელება დასაშვებია მხოლოდ მატერიალური მოთხოვნების დაცვით და იგივე ხანგრძლივობით. აღნიშნული ჩანაწერის მიხედვით საფრანგეთში ფარული მიყურადების ვადა არის 4 თვე და აღნიშნული კიდეც 4 თვით შეიძლება გაგრძელდეს. საქართველოში, როგორც უკვე აღინიშნა, მოქმედი კანონმდებლობით ეს ვადა 9 თვეა და დადგენილია მისი გაგრძელების ორი საფეხური.⁶²

საკანონმდებლო ცვლილება, როგორც კანონმდებელმა განმარტა, ემსახურება ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების ეფექტიანობის გაზრდასა და სახელმწიფო და საზოგადოებრივი უსაფრთხოების, დანაშაულის ქმედითი გამოძიებისა და ადამიანის უფლებების სათანადო დაცვის უზრუნველყოფა.⁶³ პრობლემა, რომლის გადასაჭრელადაც დაიწყო ცვლილებათა პაკეტზე მუშაობა, იყო სასამართლო პრაქტიკაში მოქმედი ნორმის გაუმართლებლად შეზღუდულად განმარტება, რაც ისეთ დანაშაულებთან დაკავშირებით ჩატარების საკმარის ვადად, როგორებიც არის, მაგალითად, ტერორიზმი, საბოტაჟი, ომის დანაშაული და სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართული სხვა მძიმე დანაშაულები, მაქსიმალურ ვადად ადგენდა 3 თვეს და არა 6 თვეს, რაც გამოძიების ეფექტიანობას გამორიცხავდა.⁶⁴

3.1. ვადა, როგორც დაცულ სფეროში ჩარევის ინტენსივობის განმსაზღვრელი კრიტერიუმი

აუცილებელია, თავდაპირველად, განისაზღვროს რა მნიშვნელობა ენიჭება ფარული საგამოძიებო მოქმედების ხანგრძლივობას და როგორ განსაზღვრავს იგი ჩარევის ინტენსივობას.

ვადაზე, როგორც პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებით დაცულ სფეროში ჩარევის ინტენსივობის განმსაზღვრელ კრიტერიუმზე იმსჯელა საკონსტიტუციო სასამართლომ, საქმეში „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია“ და საქართველოს მოქალაქე თამარ ხიდაშელი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“. სადავო ნორმას წარმოადგენდა „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-8 მუხლის მე-2 პუნქტი, რომელიც ითვალისწინებდა ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების ვადის გაგრძელებას 6 თვემდე ვადით პროკურორის მიერ ერთპიროვნულად. აღნიშნულ საქმეში სასამართლომ განმარტა, რომ ვადა ადგენს საჯარო ხელისუფლების უფლებამოსილების ფარგლებს. უფლებაში ჩარევის ინტენსივობა დამოკიდებულია პროკურორის კომპეტენციის ფარგლებზე, თუ რამდენად კეთილსინდისიერად გასცემს იგი თანხმობას ვადის გაგრძელებაზე, იმ პირობებში, როცა ადამიანის პირადი კომუნიკაციის ხელშეუხებლობა და შესაბამისად, პირის პირად ცხოვრება იზღუდება. ფარული საგამოძიებო ღონისძიების ხანგრძლივობა პირდაპირაა დაკავშირებული პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებით დაცულ უფლებაში ჩარევის სიმძიმესთან. თუ იზრდება მოქმედების ხანგრძლივობა ე.ი. ჩარევის ინტენსივობაც იზრდება და ადამიანის პირადი ცხოვრების უფლების რეალიზებას ადგება დიდი საფრთხე.⁶⁵

⁶² იქვე.

⁶³ განმარტებითი ბარათი საქართველოს კონსტიტუციური კანონის პროექტზე „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“, <[⁶⁴ იქვე.](https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/298437?>[26.02.2025].</p></div><div data-bbox=)

⁶⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2012 წლის 29 თებერვლის N2/1/484 გადაწყვეტილება საქმეზე – „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია“ და საქართველოს მოქალაქე თამარ ხიდაშელი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

როგორც უკვე აღინიშნა, 2014 წლის საკანონმდებლო ცვლილებების შემდგომ, სსსსკ-ში არსებული ნორმა (143³ მუხლის მე-12 ნაწილი) არაერთგვაროვნად აღიქმებოდა. თანაზომიერების პრინციპის გარდა, სახელმწიფო ვალდებულია ჩარევა განახორციელოს იმგვარი კანონის საფუძველზე, რომლის ნორმები შეესაბამება განსაზღვრულობის პრინციპსაც.⁶⁶ ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ არაერთხელ მიუთითა, რომ ფარული საგამოძიებო მოქმედებები წარმოადგენს პირადი ცხოვრების თავისუფლებაში სერიოზულ ჩარევას, ამიტომ „ისინი უნდა ეფუძნებოდნენ კანონს, რომელიც ამ ნაწილში უნდა იყოს უნდა იყოს განსაკუთრებით ზუსტი“.⁶⁷ აღნიშნული პრინციპის მნიშვნელობაზე იმსჯელა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ 2007 წლის 26 დეკემბრის №1/3/407 გადაწყვეტილებაში. სადავო ნორმას წარმოადგენდა „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტის პირველი წინადადება, რომელიც ეხებოდა სატელეფონო და სხვა სახის ტექნიკური საშუალებებით წარმოებული შეტყობინების ხელშეუხებლობის უფლებაში ჩარევას. ნორმაში გამოყენებული „ან“ კავშირი წარმოქმნიდა ბუნდოვანებას.⁶⁸ ამ საქმეში კარგად ჩანს თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია ნორმა, რომელიც ზღუდავს პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებას, არ იყოს არაერთგვაროვანი გაგების რისკის მატარებელი. სასამართლომ აღნიშნა, რომ იმ ნორმების კონსტიტუციასთან შესაბამისობა, რომელთა საფუძველზეც ხდება ჩარევა პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებაში, ფასდება ბევრად უფრო მკაცრი სტანდარტით, ვიდრე, სხვა ნებისმიერი ნორმა.⁶⁹ აღნიშნული გამოწვეულია: ა) უფლებაში ჩარევის ფარული ბუნებით, რამდენადაც, ადამიანებმა არ იციან როდის მიმდინარეობს მათ მიმართ ფარული საგამოძიებო მოქმედება; ბ) ობიექტი არ არის ჩართული იმ სასამართლო პროცესში, სადაც ფასდება მის მიმართ განსახორციელებელი ღონისძიების აუცილებლობა და შესაბამისად, იგი არ არის ინფორმირებული ღონისძიების გამოყენების საფუძვლიანობისა და კანონიერებაზე და ამასთან, არ აქვს შესაძლებლობა, უფლებაში სახელმწიფოს არამართლზომიერად მომეტებული ჩარევისგან დაიცვას თავისი პირადი სივრცე; გ) რთულია ე.წ. „მესამე პირების“ კანონიერი ინტერესების დაცვა.⁷⁰ სწორედ ამიტომ პირადი ცხოვრების ამ სფეროს შეზღუდვისას დაცულობის ხარისხი ბევრად მაღალი უნდა იყოს და კანონში „დეტალურად, მკაფიოდ, საკმარისი დამაჯერებლობითა და სიცხადით უნდა იყოს მოცემული უფლებაში ჩარევის კონკრეტული მიზანი, ამოცანები, საფუძვლები. არაორაზროვანი, ნათელი და განჭვრეტადი უნდა იყოს უფლებაში ჩარევის წესი, ანუ პირებს კანონი უნდა უქმნიდეს ძალიან მკაფიო და თვალნათელ წარმოდგენას, როდის და როგორ შეიძლება აღმოჩნდეს მათი უფლება შეზღუდვის რისკის ქვეშ.“⁷¹ კანონი საჯარო ხელისუფლებას მაქსიმალურად ნათლად უნდა უდგენდეს მოქმედების ფარგლებს, რაც არის წინაპირობა სასამართლო კონტროლის დროული და ეფექტური განხორციელებისათვის. ამდენად, „ისეთი საკანონმდებ-

⁶⁶ კუბლაშვილი კ., „ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები“, მეხუთე გამოცემა, გამომც. „იურისტების სამყარო“, თბ., 2019, 152.

⁶⁷ Kopp v. Switzerland, [ECTHR], App. No 23224/94, March 25, 1998, para. 72

⁶⁸ კუბლაშვილი კ., „ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები“, მეხუთე გამოცემა, გამომც. „იურისტების სამყარო“, თბ., 2019, 153.

⁶⁹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 დეკემბრის №1/3/407 გადაწყვეტილება, საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე – ეკატერინე ლომთათიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II,ვ.13.

⁷⁰ იქვე.

⁷¹ იქვე.

ლო რეგულაცია, რომელიც სამართალგამოყენებისას იწვევს შეცდომის რისკს, ეწინააღმდეგება კანონის სიზუსტისა და გამჭვირვალობის მოთხოვნას⁷².

ფარული საგამოძიებო მოქმედების ვადის მნიშვნელობას გაესვა ხაზი საქმეში „კენედი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო განმარტავს, რომ დროის ლიმიტი, რომელიც უნდა დაწესდეს ფარული საგამოძიებო მოქმედების განხორციელებაზე, არის ის მინიმალური საკანონმდებლო გარანტია, რომელმაც უნდა აგვაცილოს თავიდან ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების რისკები. ადეკვატური და ეფექტური საკანონმდებლო გარანტიების გარეშე, როგორიცაა ფარული მოქმედებების ვადის დაწესება, შეუძლებელია ითქვას, რომ ჩარევა „აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში“ ლეგიტიმური მიზნის მისაღწევად. ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ეროვნული უსაფრთხოების უზრუნველყოფისა და სერიოზული დანაშაულის კონტექსტი. შესაძლოა, კონკრეტულ შემთხვევებში დანაშაულის მასშტაბი და სირთულე იყოს იმგვარი, რომ ფარული მოქმედების განხორციელებას შედარებით დიდი ვადა დასჭირდეს. თუმცა, უნდა არსებობდეს საკმარისი საკანონმდებლო გარანტია იმისთვის, რომ შიდა ხელისუფლებისთვის მინიჭებული დისკრეციული უფლებამოსილება არ იქნეს ბოროტად/გადამეტებულად გამოყენებული. ასეთი საკანონმდებლო გარანტია უნდა მუდმივი კონტროლის მექანიზმის არსებობა ფარული ღონისძიების მიმდინარეობისას და ვადის თაობაზე არსებული განჩინების უწყვეტი, დასაბუთებული განხილვა.⁷³

3.2. მოქმედი ვადები მოსალოდნელი რისკების ქრილში

დისკუსიის საგანია საკანონმდებლო ცვლილებამ ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ვადებთან მიმართებით, გააუმჯობესა თუ არა ცვლილებებამდე არსებული მოცემულობა.

იმ პირობებში როცა გარდაუვალია კერძო და საჯარო ინტერესების დაპირისპირება, როცა წარმოიშობა ღირებულებათა კონფლიქტი, წარმოიშობა მათი სამართლიანი დაბალანსების აუცილებლობაც. შესაბამისად, სახელმწიფოს ვალდებულებაა შექმნას სისტემა, რომელშიც გონივრულად იქნება დაბალანსებული ხელისუფლებასა და ადამიანის შორის ურთიერთობა. პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლება არის ის, რაზეც დგას ადამიანის თავისუფლება და ამ უფლების დაცვა, ხელშეწყობა უნდა მოხდეს სრულყოფილად, რათა დემოკრატიული საზოგადოება განვითარდეს. ცალსახაა, საზოგადოებრივი უსაფრთხოების დაცვა უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა, თუმცა, ამან არ უნდა განაპირობოს კონსტიტუციური რანგის უფლებათა მომეტებული დარღვევა. კონსტიტუცია არ ითვალისწინებს ლეგიტიმური ინტერესის დაცვას უფლების შელახვის საფუძველზე. სახელმწიფომ უნდა შეძლოს ისე დაიცვას წონასწორობა ინტერესთა შორის, რომ სრულყოფილად წარმოებდეს დანაშაულის გამოძიება, მისი პრევენცია და თან საფრთხე არ შეექმნას პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებას.⁷⁴

ზემოაღნიშნულ მოტივირებულ შენიშვნებს უპასუხა საქართველოს პარლამენტმა. იურიდიულ საკითხთა კომიტეტმა მხარი არ დაუჭირა სსსსკ-ში ცვლილების შეტანის შესახებ საქართველოს პრეზიდენტის მიერ წარდგენილ მოტივირებულ შენიშვნებს და გამართლებულად

⁷² იქვე, პ. 28.

⁷³ Kennedy v. the United Kingdom, [ECTHR], App. No 26839/05, 18 May, 2010, para. 143.

⁷⁴ საქართველოს პრეზიდენტის წარდგინება N07-1/14; 23.06.2022, <<https://info.parliament.ge/file/1/BillPackageContent/35447?>> [26.02.2025].

მიიჩნია კანონის პირვანდელი რედაქციით მიღება. კომიტეტის დასკვნა, ვადებთან დაკავშირებით, ეფუძნებოდა მსჯელობას, რომ ლეგიტიმური მიზნის მისაღწევად, როგორცაა საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა და დანაშაულის წინააღმდეგ ეფექტიანი ბრძოლა, ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების ვადა შესაძლებელია, იმდენჯერ გახანგრძლივდეს, რამდენჯერაც ამის საჭიროება იარსებებს.⁷⁵ აღნიშნული არგუმენტაციის დამაფუძნებელ ერთ-ერთ წყაროს წარმოადგენდა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება – „რომან ზახაროვი რუსეთის წინააღმდეგ“. აღნიშნულ გადაწყვეტილებაში სასამართლომ ისაუბრა, როგორც შიდასახელმწიფოებრივი ორგანოების დისკრეციაზე, ასევე, აღნიშნა ისიც, რომ ეს დისკრეცია უნდა მოქმედებდეს იმ პირობით, რომ იარსებებს „ადეკვატური დაცვის გარანტიები“⁷⁶, როგორებიცაა ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებზე არსებული შიდა თუ გარე კონტროლის მექანიზმები. ვენეციის კომისიამ აღნიშნა, რომ სადავო და საეჭვოა, რეალურად რამდენად არსებობს სასამართლოს, პარლამენტისა და პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამსახურის ხელში ფარულ საგამოძიებო მოქმედებაზე ეფექტური კონტროლის განხორციელების ადეკვატური მექანიზმები.⁷⁷

ხაზგასასმელია ასევე გარემოება, რომ ფარული საგამოძიებო მოქმედების ობიექტს, მის მიმართ განხორციელებულ ღონისძიებაზე ინფორმაცია შეიძლება მიენოდოს განუსაზღვრელი ვადის შემდგომ, ვინაიდან, შეტყობინების ვალდებულება გადავადდება იმდენჯერ, რამდენჯერაც ეს აუცილებელი იქნება სამართალწარმოების ინტერესებისთვის. ადამიანისთვის მნიშვნელოვანია მყარი განცდა იმისა, რომ მისი პირადი სივრცე ხელშეუვალია, ამისთვის კი კანონმდებლობა უნდა იყოს იმდენად დამაჯერებელი, ნათელი და განჭვრეტადი, რომ ადამიანი არ ცხოვრობდეს იმის მუდმივი ეჭვით, არის თუ არა მისი პირადი სივრცე რეალურად დაცული. მიღებული ცვლილების შემდგომ შესაძლოა, პირს ხანგრძლივი დროის მანძილზე არ ჰქონდეს ინფორმაცია მის მიმართ განხორციელებულ ფარულ მოქმედებაზე, რაც გამოიწვევს კონსტიტუციით გარანტირებული უფლების დაცვას თავად ამ პირის მიერ.⁷⁸

ვენეციის კომისიის დასკვნაში უახლეს საკანონმდებლო ცვლილებასთან მიმართებით, ითქვა, რომ უახლესი საკანონმდებლო ჩანაწერი ჯამში 270 დღეს იძლევა. გარდა ამისა, დაშვებულია შემდგომში ვადის გაგრძელება საერთაშორისო კრიმინალური თანამშრომლობის კონტექსტში. ასევე, სსსკ-ის 143³ მუხლის მე-12⁷ მუხლის „ბ“ ქვეპუნქტის თანახმად, გარკვეული დანაშაულების მიმართ შესაძლებელი იმდენჯერ გაგრძელდეს ფარული ღონისძიების განხორციელების ვადა, რამდენჯერაც საჭიროა გამოძიებისთვის. ამ სიაში შედის მაგალითად, მკვლელობა (სსსკ-ის 108 მუხლი), მძევლად აყვანა და მრავალი სხვა. ფაქტობრივად შეიქმნა ისეთი მდგომარეობა, რომ სამართლებრივი ნორმის არასწორი ინტერპრეტაციის გამოსწორების მცდელობისას, ჩამოყალიბდა საკანონმდებლო რეგულაცია, რომელიც გასცდა ექვსი თვის ვადას. სახეზეა ვადა, რომელიც დადგენილზე მეტად გაფართოების შესაძლებლობას იძლევა იმდენჯერ, რამდენჯერაც ეს საჭირო იქნება გამოძიებისთვის. ვენეციის კომისიის

⁷⁵ იურიდიულ საკითხთა კომიტეტის დასკვნა „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“ საქართველოს კანონზე (2022 წლის 7 ივნისი, N1614-VIIIმს-Xმპ) საქართველოს პრეზიდენტის მოტივირებული შენიშვნების თაობაზე (N07-1/14; 23.06.2022); <<https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/304789?>> [26.02.2025].

⁷⁶ Roman Zakharov v. Russia, [ECTHR], App. No 47143/06, December 4, 2015.

⁷⁷ იქვე.

⁷⁸ საქართველოს პრეზიდენტის წარდგინება N07-1/14; 23.06.2022, <<https://info.parliament.ge/file/1/BillPackageContent/35447?>> [26.02.2025].

შეფასებით, ეს ვადები გადაჭარბებულია. კრიტიკას იწვევს ფაქტი, რომ ჩანაწერი არ განასხვავებს დანაშაულებს, რომლებსაც აქვთ ტერორიზმის ან მტრული სახელმწიფოს ჩარევის ელემენტი და საერთო ხასიათის დანაშაულებს.⁷⁹ ასეთი საკანონმდებლო რეგულირების პირობებში, ძნელია ხანგრძლივობის საჭიროების გააზრება და იწვევს ფარული ზომების ვადის მნიშვნელოვან და არაადეკვატურ ზრდას.⁸⁰

რაც შეეხება ვადას, რომელიც შესაძლებელია, იმდენჯერ გახანგრძლივდეს, რამდენჯერაც განხილული მუხლით გათვალისწინებული ლეგიტიმური მიზანი იარსებებს. ასეთი ჩანაწერი აჩენს უფლებამოსილების გადამეტების რისკებს. ამგვარი ჩანაწერის არსებობა, იმ ნორმაში, რომელიც ყველაზე მაღალი ინტენსივობით ერევა პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებით დაცულ სფეროში, მომეტებული რისკის მატარებელია. როგორც არაერთხელ აღინიშნა, კონკრეტულობისა და სიზუსტის მოთხოვნა, საპროცესო სისხლის სამართლის ნორმებისადმი, ფასდება ბევრად უფრო მკაცრი სტანდარტით, ვიდრე, სხვა ნებისმიერ ნორმასთან მიმართებით.⁸¹ ასევე, ამგვარი ჩანაწერი იწვევს ბუნდოვანებას პიროვნებისთვის, თუ როდის და რა ვადით შეიძლება ჩაერიოს სახელმწიფო მის პირად ცხოვრებაში, არყევს ინდივიდის ნდობას სახელმწიფოსადმი, რაც საერთო ჯამში სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპთან მოდის წინააღმდეგობაში. „სამართლებრივ სახელმწიფოდ ორგანიზებული საზოგადოების თითოეული წევრი იმის მოლოდინშია, რომ საზოგადოებაში სიკეთეთა გადანაწილება სამართლიანად მოხდება“.⁸²

როგორც უკვე აღინიშნა, ნორმამ რომელიც კვეთს დაცული სფეროთი დანესებულ ზღვარს, უნდა გაიაროს თანაზომიერების ტესტი. სადავოა, რამდენად შეესაბამება განხილული ვადები თანაზომიერების პრინციპს. ცალსახაა, ფარული საგამოძიებო მოქმედების გამოყენება ყოველთვის დააკმაყოფილებს ლეგიტიმური მიზნისა და გამოსადეგობის კრიტერიუმებს. ვინაიდან, ყოველთვის მოიძებნება ღირებული საჯარო მიზანი, რომლის დასაცავად ფარული საგამოძიებო მოქმედება იქნება გამოსადეგი. მოქმედების ფარული ბუნებიდან გამომდინარე, იგი ყოველთვის ეფექტური ღონისძიებაა. თუმცა, სადავოა, მოქმედი ვადები რამდენად გადალახავს აუცილებლობისა და პროპორციულობის მოთხოვნებს. სსსსკ-ის 143² მუხლის მე-4 ნაწილის თანახმად, ფარული საგამოძიებო მოქმედება შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მხოლოდ მაშინ, თუკი გამოძიებისათვის არსებითი მნიშვნელობის მქონე მტკიცებულებების მოპოვება სხვა ალტერნატიული ღონისძიებით შეუძლებელია ან გაუმართლებლად დიდ ძალისხმევას საჭიროებს. აღნიშნული ჩანაწერი მიუთითებს, რომ თუკი გამოძიებისთვის არსებითი მნიშვნელობის მქონე მტკიცებულებათა მოპოვება შეიძლება სხვა საგამოძიებო მოქმედებით, რომელიც ადამიანის უფლებათა ხელყოფის ნაკლები ინტენსივობით ხასიათდება⁸³, არ უნდა იქნეს გამოყენებული რომელიმე ფარული საგამოძიებო ღონისძიება. ეს უკანასკნელი გამოიყენება უკიდურეს შემთხვევაში, როცა იგი წარმოადგენს მტკიცებულებათა მოპოვებ-

⁷⁹ იქვე.

⁸⁰ Venice Commission, Urgent opinion on the Draft Law on the Amendments to the Criminal Procedure Code adopted by the Parliament of Georgia on 7 June 2022, Opinion no. 1092/2022, §47-50.

⁸¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 დეკემბრის №1/3/407 გადაწყვეტილება, საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე – ეკატერინე ლომთათიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II,პ.13.

⁸² იზორია ლ., „ადამიანის უფლებათა შეზღუდვა და თანაზომიერების პრინციპი, ადამიანის უფლებათა დაცვა ეროვნულ და საერთაშორისო სამართალში“, სტატიათა კრებული, თბ., 2002, 46.

⁸³ ხოდელი მ., სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება სისხლის სამართლის პროცესში (ქართული და გერმანული სამართლის მიხედვით), თბ., 2019, 212.

ბის ერთადერთ საშუალებას – *ultima ratio*. *Ultima ratio* პრინციპსა და ფუნდამენტურ უფლებებს შორის არსებობს ძლიერი კავშირი. ფუნდამენტურ უფლებაში ჩარევისას მოსაძიებელია ყველაზე ნაკლებად ინტრუზიული საშუალება.⁸⁴ ზემოაღნიშნული პრინციპი პოზიტიურ სამართალში გამოხატულებას პოულობს სწორედ სუბსიდიულობის პრინციპში.⁸⁵ სხენებული პრინციპი ფასდება ორი კრიტერიუმით : 1. შეუძლებელი უნდა იყოს სხვა, ნაკლებად ინტენსიური საშუალებით არსებითი მნიშვნელობის მქონე მტკიცებულების მოპოვება ან 2. შესაძლებელია, მაგრამ გაუმართლებლად დიდ ძალისხმევას საჭიროებს.⁸⁶ ამ უკანასკნელში შესაძლოა მოიპოვებოდეს დიდი ფინანსური ხარჯები, რესურსების გაუმართლებელი გადანაწილება, პროცესის გაჭიანურება დროში გაწელილი საგამოძიებო მოქმედების გამოყენებით და ა.შ.⁸⁷

პროპორციულობის კრიტერიუმთან მიმართებით, აუცილებელია, შეფასდეს იმ დანაშაულთა შემადგენლობები, რომლებთან მიმართებითაც დასაშვებია ფარული საგამოძიებო მოქმედების განხორციელება ზემოხსენებული ვადების ფარგლებში. ვინაიდან, დანაშაულთა კატეგორიისა და ხასიათის, ასევე, ქვეყანაში არსებული რეალობის გათვალისწინებით, არსებობს იმგვარი დანაშაულები, რომელთან დაკავშირებით ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების 9 თვიანი პერიოდის განსაზღვრა, შესაძლოა, გამართლებულად მივიჩნიოთ, ამდენად, აუცილებელია, საკითხი შეფასდეს ერთობლიობაში. დანაშაულთა ნუსხა იცავს კონკრეტულ სამართლებრივ სიკეთეს ხელყოფისგან, სწორედ ამიტომ, უნდა შეფასდეს, რამდენად პროპორციულია მოქმედი ვადა, დასაცავ სიკეთესთან მიმართებით.

3.3. დანაშაულთა ნუსხა

ფარული საგამოძიებო ღონისძიებების დაწყებისას სახეზე უნდა იყოს მთელი რიგი ფორმალური და მატერიალური წინაპირობები. პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს, რომ ფარული საგამოძიებო ღონისძიებების განხორციელება, როგორც სსსკ-ის 143³ მუხლის II ნაწილი მიუთითებს, დასაშვებია მხოლოდ მაშინ, თუ გამოძიება დაწყებულია ან/და სისხლისსამართლებრივი დევნა ხორციელდება განზრახი მძიმე ან/და განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის ან საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის (შემდგომში – სსსკ) კონკრეტული მუხლებითა და თავით გათვალისწინებული რომელიმე დანაშაულის გამო, რომელთაც სახელდებით ჩამოთვლის ზემოაღნიშნული ნორმის „ა“ ქვეპუნქტი.

დანაშაულთა წრე მოიცავს, როგორც განსაკუთრებით მძიმე ან მძიმე, ასევე, ნაკლებად მძიმე დანაშაულებს. ასევე, იგი თავის თავში იქცევს არა მხოლოდ განზრახ, ასევე, ზოგიერთ გაუფრთხილებლობით ჩადენილი დანაშაულსაც.⁸⁸ ლიტერატურაში გამოთქმულია პოზიცია, რომ ფარული საგამოძიებო მოქმედებების განხორციელება დაუშვებელია გაუფრთხილებლობით ჩადენილ დანაშაულებზე. ფარული საგამოძიებო მოქმედებების განხორციელების წინა-

⁸⁴ Melander S., *Ultima ratio in European criminal law*, *European Criminal Law Review*, Vol. 3, N1, 2013, pg. 49

⁸⁵ Van Kempen P. H., *Criminal justice and the ultima ratio principle: Need for limitation, exploration and consideration. Overuse in the criminal justice system. On criminalization, prosecution and imprisonment/Le recours excessif au système de justice pénale. Aux sanctions pénales, aux poursuites pénales et la détention*, Cambridge/Antwerp/Chicago: Intersentia, 2019, pg.10

⁸⁶ მეზერიშვილი ნ., ნიგნში – საქართველოს სისხლის საპროცესო კოდექსის კომენტარი, ავტორთა ჯგუფი, გამომც. „მერიდიანი“, თბ., 2015, 436.

⁸⁷ იქვე.

⁸⁸ აქუბარდია ი., კონტროლის მექანიზმები ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებზე, რევაზ გოგშელიძე – 65 საიუბილეო კრებული, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2022, 220.

პირობად კონკრეტული დანაშაულის შემადგენლობათა ამომწურავი ჩამონათვალის განსაზღვრა, წარმოადგენს ადამიანის ძირითად უფლებებში ჩარევისას თანაზომიერების პრინციპის დაცვის ერთ-ერთ გარანტიას.⁸⁹ განსხვავებულადაა ეს საკითხი მონესრიგებული სხვადასხვა ქვეყნის კანონმდებლობაში. ქვეყნების უმეტესობაში, მაგალითისთვის, სატელეფონო კომუნიკაციის ფარული მიყურადება შეიძლება გამოყენებულ იქნას მხოლოდ შეზღუდული რაოდენობის, მძიმე კატეგორიის დანაშაულთა შემთხვევაში.⁹⁰ მაგალითად, გერმანიაში აღნიშნული მონესრიგებულია სსსკ-ის 100a პარაგრაფის პირველი აზნაპით.⁹¹ აღნიშნული ნორმის თანახმად, ფარული საგამოძიებო მოქმედების დასაწყებად სახეზე უნდა იყოს მძიმე დანაშაულის კონკრეტული შემადგენლობები, ან მისი მომზადება თუ მცდელობა.⁹² საფრანგეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 100-2 მუხლის თანახმად, მაგალითად, სატელეფონო კომუნიკაციის ფარული მიყურადება შესაძლებელია განხორციელდეს ისეთ დანაშაულებზე, რომლებიც სასჯელის სახით ითვალისწინებს ორი წლით და მეტი ვადით თავისუფლების აღკვეთას.⁹³ ცალსახაა, აღნიშნული ჩანაწერი ბევრად უფრო ზღუდავს იმ დანაშაულთა წრეს, რომელთა დროსაც, შესაძლოა, დაიწყოს ფარული საგამოძიებო მოქმედების განხორციელება. აღნიშნული ემსახურება პროპორციულობის პრინციპის უზრუნველყოფას.⁹⁴ ვინაიდან, საქართველოს კანონმდებლობა ითვალისწინებს დანაშაულთა ბევრად ფართო წრეს, ამდენად, რთულია ფარული საგამოძიებო მოქმედების განხორციელებისას მის უკიდურეს ზომად გამოყენებაზე საუბარი.⁹⁵ მართებულად აღინიშნება, რომ ასეთი საკანონმდებლო ჩანაწერი, უფლებებში ჩარევის ინტენსიურობიდან გამომდინარე, საჭიროებს დანაშაულთა ე.წ. ნუსხის დავინროებას.⁹⁶

საკითხი განსაკუთრებულ აქტუალობას იძენს იმდენად, რამდენადაც განხილული საკანონმდებლო ვადები ყველა მათგან მიმართებით ერთნაირია. სამართალდამცავი ორგანოების დისკრეციის მასშტაბის შესამცირებლად⁹⁷ აუცილებელია, გარდა ნუსხის ცვლილებისა, მოქმედი ვადები პროპორციული იყოს დანაშაულთა შემადგენლობებისა. შესაძლოა, განხილულ იქნეს რამდენიმე მოდელი: 1. დავინროვდეს ნუსხა დანაშაულის კატეგორიის მიხედვით – ასეთ ვითარებაში, შესაძლოა, ნაკლებად მძიმე დანაშაულები აღარ იქნეს გათვალისწინებული განხილული ნორმის დისპოზიციაში. თუმცა, აღნიშნული წარმოქმნიდა მთელ რიგ პრობლემებს. მაგალითისთვის, შესაძლოა, ნაკლებად მძიმე დანაშაულთან მიმართებით ქვეყანაში არ-

⁸⁹ *ხოდელი მ.*, სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება სისხლის სამართლის პროცესში (ქართული და გერმანული სამართლის მიხედვით), თბ., 2019, 80. იხ. ციტირება : Schmitt, in: Meyer-Goßner, StPO, 59. Aufl, 2016, § 100a, Rn. 15

⁹⁰ *Schwartz P. M.*, Evaluating Telecommunications Surveillance in Germany: The Lessons of the Max Planck Institute's Study. *George Washington Law Review*, 72 (2003). Pg. 1247.

⁹¹ იქვე.

⁹² *ხოდელი მ.*, სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება სისხლის სამართლის პროცესში (ქართული და გერმანული სამართლის მიხედვით), თბ., 2019, 79.

⁹³ *Code de Procédure Pénale, Légifrance*, 31.12.1957, 100.

⁹⁴ *Albrecht H. J., Dorsch C., & Krüpe C. R.*, Effizienz der Überwachung der Telekommunikation nach den §§ 100a, 100b StPO und anderer verdeckter Ermittlungsmaßnahmen. *Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht*, Freiburg, 2003, S. 20

⁹⁵ დემოკრატიის კვლევის ინსტიტუტი (DRI), ოპერატიულ-ტექნიკური სააგენტოს მანდატი ფარული საგამოძიებო მოქმედებების განხორციელებისას, რისკები და გამონეგებები, 2020, 12.

⁹⁶ *აქუბარდია ი.*, კონტროლის მექანიზმები ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებზე, რევაზ გოგშელიძე – 65 საიუბილეო კრებული, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2022, 221.

⁹⁷ *Venice Commission, Urgent opinion on the Draft Law on the Amendments to the Criminal Procedure Code adopted by the Parliament of Georgia on 7 June 2022, Opinion no. 1092/2022, §42.*

სებული რეალობიდან გამომდინარე, არსებობდეს ბევრად უფრო მაღალი საზოგადოებრივი ინტერესი და რომელიმე ამ კატეგორიის დანაშაულთან მიმართებით საჭირო გახდეს ინტერპრეტაციული მექანიზმების ამოქმედება. ამდენად, კატეგორიით შემოსაზღვრა იქნებოდა მეტად ზედპირული მიდგომა. 2. დანაშაულთა ნუსხიდან ამოღებულ იქნეს კონკრეტულ დანაშაულთა შემადგენლობები – როგორც ზემოთ უკვე იქნა მიმოხილული, დანაშაულთა ნუსხა მოიცავს ბევრ ისეთ მუხლს, რომლის შემადგენლობა ვერ აკმაყოფილებს ე.წ. „სერიოზული“ ხასიათის დანაშაულის კონტექსტს. პროკურორებთან ზეპირი გასაუბრებებითა და უზენაესი სასამართლოს სტატისტიკით დგინდება, რომ მთელ რიგ მათგანზე ფარული საგამოძიებო მოქმედების გამოყენების თაობაზე შუამდგომლობები არ დგება. ასეთ მოცემულობაში, თუკი კონკრეტულ დანაშაულთა გამოსაძიებლად სხვა საგამოძიებო მოქმედების განხორციელებით მიიღწევა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით დადგენილი მიზნები, გაუგებარია, რატომ რჩება საკანონმდებლო დონეზე ჩანაწერი, რომელიც, თუნდაც ფორმალურად, აძლევს შესაბამის ორგანოებს უფლებამოსილებას განახორციელონ ინტენსიური ჩარევა დაცულ სფეროში. ნორმა, თუკი იგი ეფექტური არაა, საჭიროც ვერასდროს გახდება. 3. მოხდეს ვადების დიფერენცირება დანაშაულთა კატეგორიის მიხედვით – ნაკლებად მძიმე კატეგორიის, გაუფრთხილებლობით ჩადენილ და განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულებთან მიმართებით ერთი და იმავე, 270 დღიანი ვადის დანესება, ვერ ჩაითვლება თანაზომიერ და პროპორციულ საკანონმდებლო ჩანაწერად. შესაძლოა, მოქმედი ვადა ჩაითვალოს არსებითად მნიშვნელოვან და წარმატებულ გზად, იმ დანაშაულებთან მიმართებით, რომლებიც ქვეყნის რეალობაში „სერიოზული“ დანაშაულის კონტექსტს ქმნის და საჭიროებს ინტენსიურ ბრძოლას ან/და განსაკუთრებით მძიმე კატეგორიის დანაშაულებზე. მაგალითისთვის, 2022 წლის საკანონმდებლო ცვლილებების შემდგომ, ამ „ნუსხას“ დაემატა სსსკ-ის 142-ე და 142¹ მუხლის პირველი და მე-2 ნაწილები, რომლებიც ითვალისწინებს ადამიანთა თანასწორუფლებიანობის დარღვევასა და რასობრივ დისკრიმინაციას. ვენეციის კომისიის განმარტებით, ეს არ იმ კატეგორიის დანაშაულები, რომლებიც თავის თავში მოიცავს ძალიან ვრცელ ქმედების შემადგენლობას.⁹⁸ ასეთ ვითარებაში, გრძელვადიანი შესაძლებლობის მიცემა სამართალდამცავი ორგანოებისთვის, განახორციელონ ინტერვენცია დაცულ სფეროში, ვერ გაივლის თანაზომიერების ტესტს და ვერ მოვა შესაბამისობაში სუბსიდიურობის პრინციპთან.

4. დასკვნა

დასკვნის სახით, უნდა ითქვას, რომ ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარებისთვის დადგენილი ვადა, არის გარანტია, რომ ძირითადი უფლებით დაცულ სფეროში ჩარევა არ მოხდება დაუსაბუთებლად, მიზანშეუწონლად ან/და თვითნებურად. კონკრეტული ვადის დადგენა, რომელიც თანაზომიერი იქნება დანაშაულთა შემადგენლობებთან, უზრუნველყოფს ისეთი საგამოძიებო ღონისძიების გამოყენების ინტენსივობის შემცირებას, რომელიც ფუნდამენტური უფლებებით დაცულ საზღვარს კვეთს.⁹⁹ თითოეული სტანდარტი, რომელიც ზემოთ იქნა განხილული, უნდა არსებობდეს ფარული მოქმედების განხორციელებისას კუმულაციუ-

⁹⁸ იქვე.

⁹⁹ Albrecht H. J., Dorsch C., & Krüpe C. R., Effizienz der Überwachung der Telekommunikation nach den §§ 100a, 100b StPO und anderer verdeckter Ermittlungsmaßnahmen. Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, 2003, S. 20

რად და არა ალტერნატიულად¹⁰⁰, რაც წარმოშობს ქმედების განხორციელებაზე კონტროლის მთელ ჯაჭვს. თანაზომიერების პრინციპის დაშვება გულისხმობს იმის დაშვებასაც, რომ შეიძლება დაცულ სფეროში ინტერვენცია განხორციელდეს, თუმცა, ნორმას უნდა ახსოვდეს, რომ „ადამიანი უფლებაა“¹⁰¹. აუცილებელია კანონი იყოს საკმარისად ზუსტი, არაორაზროვანი, ცხადი და აღქმადი. განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საუბარია ფარული საგამოძიებო მოქმედებების მარეგულირებელ ნორმაზე, განხილული სტანდარტი არის ბევრად უფრო მაღალი. თანაზომიერების პრინციპი მოითხოვს დაპირისპირებულ სიკეთეთა თანაზომიერ შეფასებას, რაც გულისხმობს, დაცული სამართლებრივი სიკეთის ღირებულებით მეტობას დაპირისპირებულ სიკეთესთან.¹⁰² ამდენად, აუცილებელია, ერთი მხრივ, არსებობდეს მაქსიმალურად შემჭიდროვებული ვადები, რომლებიც თანაზომიერი იქნება იმ ქმედებათა შემადგენლობებთან, რომლებიც ხელყოფენ კონკრეტულ სამართლებრივ სიკეთეებს და მეორე მხრივ, მოხდეს დანაშაულთა ნუსხის იმგვარი დავინროება ან/და დიფერენცირება, რომელიც მოქმედი ვადების ინტენსიურობასთან მოვა თანხვედრაში. „სამართლებრივ სახელმწიფოდ ორგანიზებული საზოგადოების თითოეული წევრი იმის მოლოდინშია, რომ საზოგადოებაში სიკეთეთა გადანაწილება სამართლიანად მოხდება“.¹⁰³

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 24/08/1995.
2. სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 16/12/1966.
3. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 09/10/2009.
4. აქუბარდია ი., კონტროლის მექანიზმები ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებზე, რევაზ გოგშელიძე – 65 საიუბილეო კრებული, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2022.
5. ბიჭია მ., პირადი ცხოვრების დაცვა საქართველოს სამოქალაქო სამართლის მიხედვით, თბ., 2012.
6. ბიჭია მ., პირადი ცხოვრების დაცვის იდეა წარმოშობიდან დღემდე, რევაზ გოგშელიძე – 65 საიუბილეო კრებული, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2022.
7. ზოიძე ბ., „სამართლის პრაქტიკული ყოფიერების შემეცნების ცდა: უპირატესად ადამიანის უფლებათა ჭრილში“, თბ., 2013.
8. იზორია ლ., „ადამიანის უფლებათა შეზღუდვა და თანაზომიერების პრინციპი, ადამიანის უფლებათა დაცვა ეროვნულ და საერთაშორისო სამართალში“, სტატიათა კრებული, თბ., 2002.
9. კუბლაშვილი კ., „ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები“, მეხუთე გამოცემა, გამომცემლობა „იურისტების სამყარო“, თბ., 2019.
10. ლოლაძე ბ., ფირცხალაიშვილი ა., ძირითადი უფლებები, კომენტარი, თბ., 2023.
11. მეზერიშვილი ნ., წიგნში – საქართველოს სისხლის საპროცესო კოდექსის კომენტარი, ავტორთა ჯგუფი, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2015.
12. მეურმიშვილი ბ., ფარული საგამოძიებო მოქმედებები, წიგნში – საქართველოს სისხლის საპროცესო სამართალი, კერძო ნაწილი. თბ., გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2017 წ.

¹⁰⁰ ხოდელი მ., სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება სისხლის სამართლის პროცესში (ქართული და გერმანული სამართლის მიხედვით), თბ., 2019, 213.

¹⁰¹ ზოიძე ბ., „სამართლის პრაქტიკული ყოფიერების შემეცნების ცდა: უპირატესად ადამიანის უფლებათა ჭრილში“, თბ., 2013, 15.

¹⁰² ლოლაძე ბ., ფირცხალაიშვილი ა., ძირითადი უფლებები, კომენტარი, თბ., 2023, 60.

¹⁰³ იზორია ლ., „ადამიანის უფლებათა შეზღუდვა და თანაზომიერების პრინციპი, ადამიანის უფლებათა დაცვა ეროვნულ და საერთაშორისო სამართალში“, სტატიათა კრებული, თბ., 2002, 46.

13. ტრექსელი შ., ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, გამომცემლობა Oxford University Press, თბ., 2009.
14. ხოდელი მ., სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება სისხლის სამართლის პროცესში (ქართული და გერმანული სამართლის მიხედვით), თბ., 2019.
15. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 15 ივლისის №2/2/1428 გადაწყვეტილება საქმეზე „კობა თოდუა საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
16. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 17 მაისის №3/3/600 გადაწყვეტილება საქმეზე „საქართველოს მოქალაქე კახა კუკავა საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
17. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2013 წლის 14 მაისის №2/2/516,542 გადაწყვეტილება საქმეზე „საქართველოს მოქალაქეები – ალექსანდრე ბარამიძე, ლაშა ტულუში, ვახტანგ ხმალაძე და ვახტანგ მაისაია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
18. საკონსტიტუციო სასამართლოს 2012 წლის 29 თებერვლის გადაწყვეტილება N2/1/484 საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია“ და საქართველოს მოქალაქე თამარ ხიდაშელი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
19. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2012 წლის 26 ივნისის №3/1/512 გადაწყვეტილება საქმეზე „დანის მოქალაქე ჰეიკე ქრონჟესტი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
20. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2012 წლის 24 ოქტომბრის №1/2/519 გადაწყვეტილება, საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე თამარ ჩუგოშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
21. საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 10 ივნისის განჩინება №1/2/458 საქმეზე „საქართველოს მოქალაქეები – დავით სართანია და ალექსანდრე მაჭარაშვილი საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს წინააღმდეგ“.
22. საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 2 ივლისის №1/2/384 გადაწყვეტილება საქმეზე „საქართველოს მოქალაქეები – დავით ჯიმშელიშვილი, ტარიელ გვეტაძე და ნელი დალაღიშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
23. საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 დეკემბრის გადაწყვეტილება N1/3/407 საქმეზე „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე – ეკატერინე ლომთათიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
24. Code de Procédure Pénale, Légifrance, 31.12.1957.
25. Albrecht H. J., Dorsch C., & Krüpe C. R., Effizienz der Überwachung der Telekommunikation nach den §§ 100a, 100b StPO und anderer verdeckter Ermittlungsmaßnahmen. Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg, 2003.
26. Craven Jr, J. B. , "Personhood: The right to be let alone", Duke Law Journal, 1976.
27. Dorsch C., Effizienz der Überwachung der Telekommunikation nach den §§ 100a, 100b StPO, Freiburg, Schrifreihe des Max-Planck-Instituts für ausländisches und internationales Strafrecht, 2005.
28. Van Kempen P. H., Criminal justice and the ultima ratio principle: Need for limitation, exploration and consideration. Overuse in the criminal justice system. On criminalization, prosecution and imprisonment/Le recours excessif au système de justice pénale. Aux sanctions pénales, aux poursuites pénales et la détention, Cambridge/Antwerp/Chicago: Intersentia, 2019.
29. Von Gierke O., Deutsches Privatrecht, Band 1, Allgemeiner Teil und Personenrecht, Vol. 1. Duncker & Humblot, 1895.
30. Melander S., Ultima ratio in European criminal law, European Criminal Law Review, Vol. 3, N1, 2013.
31. Schwartz P. M., Evaluating Telecommunications Surveillance in Germany: The Lessons of the Max Planck Institute's Study. George Washington Law Review, 72, 2003.
32. Romanchenko and Kharazishvili v. Georgia, [ECtHR], App. Nos. 33067/22 and 37832/22, February 18, 2025.
33. Roman Zakharov v. Russia, [ECtHR] , App. No 47143/06, December 4, 2015.

34. Kennedy v. the United Kingdom, [ECtHR], App. No 26839/05, 18 May, 2010.
35. Kopp v. Switzerland, [ECtHR], App. No 23224/94, March 25, 1998.
36. Leander v Sweden [ECtHR] , App. No 9248/81, 26 March 1987.
37. დემოკრატიის კვლევის ინსტიტუტი (DRI), ოპერატიულ-ტექნიკური სააგენტოს მანდატი ფარული საგამოძიებო მოქმედებების განხორციელებისას, რისკები და გამოწვევები, 2020.
38. განმარტებითი ბარათი საქართველოს კონსტიტუციური კანონის პროექტზე „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“, <<https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/298437?>> [26.02.2025].
39. საქართველოს პრეზიდენტის წარდგინება N07-1/14; 23.06.2022, <<https://info.parliament.ge/file/1/BillPackageContent/35447?>> [26.02.2025].
40. იურიდიულ საკითხთა კომიტეტის დასკვნა „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“ საქართველოს კანონზე (2022 წლის 7 ივნისი, N1614-VIIIმს-Xმპ) საქართველოს პრეზიდენტის მოტივირებული შენიშვნების თაობაზე (N07-1/14; 23.06.2022); <<https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/304789?>> [26.02.2025].
41. Venice Commission, Urgent opinion on the Draft Law on the Amendments to the Criminal Procedure Code adopted by the Parliament of Georgia on 7 June 2022, Opinion no. 1092/2022.
42. Report of the Special Rapporteur “On the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression”, 17.04.2013, 2, <<https://shorturl.at/ek258>> [26.02.2025].
43. General Assembly, United Nations, Resolution on “The Right to Privacy in The Digital Age”, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/449/47/PDF/N1344947.pdf?OpenElement>> 21.01.2014, [26.02.2025].

ანზორ მახარაძე*

დაზარალებულის ვიქტიმურობის პრობლემები სასამართლო განხილვის ეტაპზე

დაზარალებულის (მსხვერპლის) დარღვეული უფლებების აღდგენის უზრუნველყოფის მიზნით, ჩამოყალიბებული უნდა იყოს ისეთი სამართლებრივი მექანიზმი, რომელიც ხელს შეუწყობს მის მართლმსაჯულებაში აქტიურ მონაწილეობასა და მისი კანონიერი ინტერესების დაცვას.

დანაშაულისგან დაზარალებული ფიზიკური და იურიდიული პირების ინტერესებისა და უფლებების დაცვა სამართლებრივი სახელმწიფოს ერთ-ერთ მთავარი ამოცანაა.

ნაშრომში წარმოჩენილია დაზარალებულთა ვიქტიმოლოგიური პრობლემები სასამართლო განხილვის ეტაპზე. გაანალიზებულია კანონმდებლობით რეგლამენტირებული დაზარალებულთა (მსხვერპლთა) უფლებების ამოქმედების თავისებურებანი, დაზარალებულთა უფლებების გაძლიერების, დაზარალებულთა და სამართალდამცავ ორგანოებს შორის არათანაბარი ურთიერთობის დაძლევის გზები. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა დაზარალებულის მიერ ცრუ ინფორმაციის მიწოდების ან ცრუ ჩვენების მიცემის პრობლემებს და ვიქტიმურობის თავისებურებებს. სტატიაში განხილულია სასამართლო შეცდომები და დაზარალებულის სამართლებრივი მდგომარეობა.

საკვანძო სიტყვები: დაზარალებულთა ვიქტიმოლოგიური პრობლემები სასამართლო განხილვის ეტაპზე, ცრუ ინფორმაციისა და ცრუ ჩვენების მიცემით გამოწვეული შედეგები. დაზარალებულის როლისა და მასთან დაკავშირებული მტკიცებულებების დასაშვებობის საკითხები.

1. შესავალი

კვლევის მიზანია განხილული და გაანალიზებული იქნეს დაზარალებულის ვიქტიმოლოგიური პრობლემები სასამართლო განხილვის ეტაპზე. სტატიაში დეტალურად განიხილება ვიქტიმურობა, როგორც წინასასამართლო და სასამართლო განხილვის პრობლემა. შესწავლილია დაზარალებულის სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სისტემაში მოხვედრის თავისებურება და მის მიერ ცრუ ინფორმაციის მიწოდების ან ცრუ ჩვენების მიცემის შედეგები. განხილულია მიზეზობრივი კავშირის შესაძლებლობა მსხვერპლის ცხოვრების წესსა და მის ვიქტიმიზაციას შორის. გაანალიზებულია, თუ რამდენად მოქმედებს ცხოვრების სტილის სხვადასხვა ფაქტორები კრიმინალურ სიტუაციაზე. ხაზგასხმულია სასამართლოში საქმის არსებითი განხილვის ეტაპზე დაზარალებულის როლის და ასევე დაზარალებულის ინფორმაციასთან დაკავშირებული მტკიცებულებების დასაშვებობის საკითხების აქტუალობაზე. მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საპროცესო მდგომარეობის ფარგლების განსაზღვრას, რომელიც ეხება დაზარალებულს, როგორც პროცესის მონაწილეს. ამ საკითხების გარდა, სტატიაში განხილულია სასამართლო შეცდომები და დაზარალებულის სამართლებრივი მდგომარეობა.

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ასისტენტი.

2. დაზარალებულის სისხლის სამართლის მართლსაჯულების სისტემაში მოხვედრის თავისებურება

დაზარალებულს შეუძლია სისხლის სამართლის პროცესში ჩაერთოს რამდენიმე გზით: 1) დაზარალებულს დანაშაულისაგან მიადგა ზიანი ან რაიმე სხვა ვნება და ამის შესახებ აცნობებს ხელისუფლების შესაბამის ორგანოებს (დაუყოვნებლივ ან საბოლოოდ); 2) დაზარალებულს მიადგა ზიანი და ამის შესახებ სხვა პირები აცნობებენ ხელისუფლებას (მშობელი, საყვარელი ადამიანი, ექიმი, მასწავლებელი, უცნობი, მოწმე და ა.შ.); 3) დაზარალებულმა (დანაშაულის მსხვერპლმა) განიცადა ზიანი ან ზარალი და ამას თავად ხელისუფლება აცნობებს; 4) დაზარალებულები (მსხვერპლები) აცნობებენ ჩადენილი დანაშაულის შესახებ საკუთარი თავის ან სხვებისთვის მიყენებული ზიანის თაობაზე იმ მიზნით, რომ მომავალში განხორციელდეს დანაშაულის პრევენცია, მოხერხდეს დამნაშავის დაკავება და დასჯა, განხორციელდეს ქონების დაბრუნების ხელშეწყობა.¹

დანაშაულის შეტყობინებების შესახებ გადაწყვეტილება ყოველთვის არ არის მთლიანად დაზარალებულის გადასაწყვეტი. შეტყობინებას ახორციელებენ შემდეგი სუბიექტები: პროფესიონალები, რომლებსაც აქვთ რეგულარული კონტაქტი კრიმინალურ ჯგუფებთან, როგორიცაა სექსუალური დამნაშავეები, ნარკომანები, პატიმრები; პირობით ვადამდე გათავისუფლებულები, ბავშვები, მოხუცები, ოჯახში ძალადობის მსხვერპლნი, პირები, რომლებიც კანონით ვალდებული არიან შეატყობინონ დანაშაულის, ძალადობის ან უგულებელყოფის მტკიცებულებები; პირობით ვადამდე გათავისუფლების ოფიცრები, მასწავლებლები, დღის მოვლის მუშაკები, სოციალური მუშაკები, ქალთა უფლებების დამცველები, ბავშვთა დამცველები, პოლიციის ოფიცრები, ექიმები, ექთნები და ფსიქიკური ჯანმრთელობის პროვაიდერები; ჟურნალისტები, რომლებიც ვალდებული არიან აცნობონ ხელისუფლებას, როდესაც დაზარალებულები აცნობებენ მათ მიმართ განხორციელებული დანაშაულის შესახებ² და ა.შ.

ძალადობრივ დანაშაულთან მიმართებაში სამართალდამცავი ორგანოების როლი ორიენტირებულია საზოგადოებრივ უსაფრთხოებასა და დანაშაულის პრევენციაზე. პოლიციის უპირველესი როლი კანონის აღსრულებაა. მსხვერპლთა პირველი კონტაქტი პოლიციასთან ჩვეულებრივ ხდება მაშინ, როდესაც ისინი დახმარებას ითხოვენ ან საჩივრით მიმართავენ. საჩივრები ან მხარდაჭერის ზარები ჩვეულებრივ ინვეს ინციდენტის (შემთხვევის) მოხსენებას. პოლიციას შეუძლია დაზარალებულთან და მოწმეებთან აწარმოონ გამოკითხვა, რათა შეაფასონ, არის თუ არა საკმარისი მტკიცებულება ბრალდებისთვის.³

ადვოკატი, რომელიც დაზარალებულს შეუძლია თვითონ აიყვანოს სამართლებრივი კონსულტაციის მიზნით, არის დამაკავშირებელი დაზარალებულის (მსხვერპლის) ან/და დაზარალებულის ოჯახსა და სამართალდამცავ ორგანოებს შორის. ის ხელს უწყობს რესურსების ორგანიზებას და დაზარალებულის შესახებ ინფორმაციის შეგროვებას, ასევე მოქმედებს, როგორც შუამავალი, ეხმარება კოორდინაცია გაუწიოს საჯარო ხელისუფლებისა და კერძო ორგანიზაციების სერვისებს, რომლებიც შეიძლება იყოს სასარგებლო. ადვოკატი ასევე უზ-

¹ Turvey B., Petherick W., Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts, Amsterdam – London, 2009, 34.

² Turvey B., Petherick W., Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts, Amsterdam – London, 2009, 37.

³ იქვე, 38.

სნის დაზარალებულს სისხლის სამართლის სისტემის თავისებურებებს.⁴ ადვოკატები ემსახურებიან დაზარალებულს, რათა, პირველ რიგში, გაუწიონ მათ ფსიქოლოგიური და სხვა სახის დახმარება სამართალწარმოების პრობლემატიკის გადაწყვეტაში.

დაზარალებულსა/მსხვერპლსა და მართლმსაჯულების სისტემას შორის თავდაპირველი კონტაქტი ჩვეულებრივ ხორციელდება დაზარალებულსა და მონმეს შორის, ან დაზარალებულსა და პოლიციას შორის.

კრიმინოლოგიური კვლევები აჩვენებენ, რა შეიძლება მოხდეს რეალურ სამყაროში, როდესაც დაზარალებულს/მსხვერპლს უგულებელყოფენ ან მისი არ სჯერათ. გაუპატიურების მსხვერპლმა შეიძლება დააკაკუნოს უცნობის კარზე და სთხოვოს პოლიციის გამოძახება; თავდასხმის მსხვერპლი შეიძლება ნახევრად ცნობიერებადაკარგული იპოვოს გამვლელმა ხეივანში; ან მასწავლებელი შეიძლება იყოს პირველი, რომელმაც შეამჩნია სკოლაში სროლის მსხვერპლი. ასეთ შემთხვევებში პირველადი კონტაქტი მსხვერპლსა და მართლმსაჯულების სისტემას შორის ხდება არა პოლიციის, არამედ თანამოქალაქეების მეშვეობით, რომლებიც საჭირო დროს საჭირო ადგილას არიან დასახმარებლად.⁵

დაზარალებულთა (დანაშაულის მსხვერპლებსა) და სამართალდამცავი ორგანოების თანამშრომლებს შორის, რომლებსაც დანაშაულის გამოძიება ევალებათ, რიგ შემთხვევებში არსებობს ინტერესთა დაპირისპირება. დაზარალებული (მსხვერპლი) ავითარებს თავის პოზიციას პიროვნული და ემოციური კონტექსტიდან, სადაც იგი ცდილობს დაიკმაყოფილოს მისი მოთხოვნილებები, რომლებიც დაკავშირებულია მის ზიანსა და დანაკარგებთან. სისხლის სამართლის მწარმოებელი ორგანოს წარმომადგენლები კი გამოდიან ობიექტური და პროფესიული კონტექსტიდან, როდესაც, უარის შემთხვევაში, დაზარალებულის ქცევისადმი შეიძლება არსებობდეს გარკვეული აპათია. გაბატონებული მოსაზრების თანახმად, ამ დაპირისპირების საფუძველია უფლებამოსილების საკითხები, რომლებიც არაერთხელ დგება დაზარალებულთა ყველა კატეგორიისა და სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სისტემის ნებისმიერ ეტაპზე. დაზარალებულთა უფლებები, რომლებიც მოწესრიგებულია საპროცესო კანონმდებლობის შესაბამისი ნორმების საფუძველზე, მიზნად ისახავენ დაზარალებულთა გაძლიერებას, დაზარალებულთა და სამართალდამცავ ორგანოებს შორის ურთიერთობის დარეგულირებას, თუმცა არსებული სამართლებრივი ურთიერთობები საბოლოოდ მაინც არათანაბარი რჩება.

ვიქტიმოლოგები ამახვილებენ ყურადღებას იმ გარემოებაზე, რომ პოლიციის თანამშრომლებმა, პროკურორებმა და მოსამართლეებმა არაერთხელ განაცხადეს, რომ სისხლის სამართლის საკითხებში ობიექტური და მიუკერძოებელი მიდგომის შენარჩუნება აუცილებელია მათი მუშაობისთვის. ეს მიდგომა ხშირად ნიშნავს, რომ სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების თანამშრომლები თავს ხედავენ დანაშაულის გამხსნელებად და არა დაზარალებულთა (მსხვერპლთა) თანაშემწეებად. ასეთი მიდგომა რატომღაც ინვესტს დაზარალებულებთან (მსხვერპლებთან) ურთიერთობის შეზღუდვას. პროკურორები, რომლებიც აწარმოებენ გაუპატიურების საქმეებს, უფრო მეტად ყურადღებას ამახვილებენ მტკიცებულებების წარდგენაზე, რომლებიც, მათი შეფასებით, დაარწმუნებენ მოსამართლეებსა (სამართლოს) და ნაფიც მსაჯულებს, რომ გაუპატიურება რეალურად მოხდა, ვიდრე დაზარალებულის (მსხვერპლის) ემოციურ მომზადებაზე ჩვენების მისაცემად. როგორც დადგენილია კრიმინოლოგების მიერ,

⁴ იქვე, 39.

⁵ Turvey B., Petherick W., *Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts*, Amsterdam – London, 2009, 41.

გამომძიებლები (დეტექტივები) და პროკურორები თავიანთ როლს და დაზარალებულის როლს სისხლის სამართლის მართლმსაჯულებაში განიხილავენ იმ პერსპექტივიდან, რომელიც ეწინააღმდეგება დაზარალებულის ინტერესებს და, შესაძლოა, ზიანიც კი მიაყენოს მას.⁶ ამავე დროს კრიმინოლოგები ადგენენ, რომ მართლმსაჯულების სისტემა მუშაობს ისე, რომ პროკურორები მიდრეკილნი არიან დახურონ საქმეები, რათა თავიდან აიცილონ სასამართლოში საქმის გადაცემა, მით უმეტეს, თუ მათ აქვთ ბევრი საქმე და თავიდანვე არ ანარმოებენ კომპეტენტურ გამოძიებას. ასე ხდება უმეტეს შემთხვევაში, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, და ხშირად პირდაპირ ეწინააღმდეგება დაზარალებულის სურვილებს და მის უსაფრთხოებას.⁷

ფსიქოლოგები თვლიან, რომ სიტუაციებზე პირადი კონტროლის გრძნობა დადებითად მოქმედებს დაზარალებულთა (მსხვერპლთა) კეთილდღეობაზე. კრიმინოლოგებმა დაადგინეს დადებითი კავშირი მკვლელობის საქმეზე სისხლის სამართლის სისტემის ობიექტურ მუშაობასა და დაზარალებულთა (მსხვერპლთა) ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობას შორის. წამოყენებულია იდეა, რომ დაზარალებულის ჩართვა სისხლის სამართლის პროცესში ხელს შეუწყობს კონტროლის აღდგენას და გამოასწორებს მის ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას. მაგრამ ასე ხდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მისი პროცესში ჩართულობა მიდის ისე, როგორც ეს დაზარალებულს სურს⁸. გარდა ამისა, დადგინდა, რომ პოლიციის პასუხისმგებლობის საკითხი ვიწროდ არის გაგებული. საჯარო მოვალეობის ეს დოქტრინა აყალიბებს სამართლებრივ ურთიერთობას პოლიციას, საზოგადოებასა და ცალკეულ მოქალაქეებს შორის. საჯარო მოვალეობის დოქტრინის თანახმად, პოლიცია არ არის ვალდებული უპასუხოს მოქალაქეების ინდივიდუალურ მოთხოვნებს. მაშასადამე, ვინაიდან ეს მოვალეობა მთლიანად საზოგადოებას ეკისრება, არ არსებობს ზრუნვის მოვალეობა ცალკეულ პირებზე.⁹

3. დაზარალებულის მიერ ცრუ ინფორმაციის მიწოდების ან ცრუ ჩვენების მიცემის პრობლემები

დაზარალებულის (მსხვერპლის) რეალური განცხადებისგან განსხვავებით, პრაქტიკაში გამოირჩევა ე.წ. დაზარალებულის (მსხვერპლის) ცრუ განცხადებები. ვიქტიმოლოგია განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ამ ფენომენს. თუმცა, ცრუ შეტყობინებების თემაზე მწირი პროფესიული ლიტერატურაა დანერგილი. მაგალითად, ძალიან ცოტა სამეცნიერო კვლევაა ჩატარებული ცრუ ინფორმაციის მიწოდების სიხშირის ან პროცენტის დასადგენად. უფრო მეტიც, გამოქვეყნებულ ლიტერატურაში მწირია ზოგადად კვლევები ცრუ ჩვენების მიცემის საკითხებზე.¹⁰ ცრუ ინფორმაციის მიწოდების ტიპიური მაგალითია ვისკონსინ-მედისონის უნივერსიტეტის 20 წლის კოლეჯის სტუდენტის შემთხვევა, რომელმაც გააყალბა საკუთარი გატაცება და ტყუილად შეატყობინა პოლიციას. პოლიციამ მალევე დაადგინა, რომ მას ჰქონდა პრობლემები შეყვარებულთან და ამიტომ, ყურადღების მიქცევის მიზნით, მოაწყობა გატაცე-

⁶ იქვე, 49.

⁷ Turvey B., Petherick W., *Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts*, Amsterdam – London, 2009, 50.

⁸ იქვე, 50.

⁹ იქვე, 51.

¹⁰ იქვე, 271-272.

ბა.¹¹ მსგავსი შემთხვევები შეინიშნება ცრუ გაუპატიურების ინფორმაციის მიწოდების შესახებაც და ა.შ.

ყველა ეს და სხვა ფაქტორი გავლენას ახდენს გამოძიებასა და შესაძლო სასამართლო დევნაზე. ეს არის სფერო, რომელიც საჭიროებს შემდგომ განხილვას და შესწავლას, რათა დავიცვათ ცრუ ბრალდებების ყველა სავარაუდო მსხვერპლი, მიუხედავად მტკიცებულებებისა. ამასთან ერთად ვიქტიმოლოგები აღნიშნავენ, რომ მიუხედავად იმისა, რომ ზოგჯერ ადამიანებმა, რომლებიც იძლევიან ცრუ ცნობებს, შეიძლება ახსნან საკუთარი ქმედება ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემებით, ეს არანაირად არ ცვლის მათ მიერ დანაშაულის ჩადენის ფაქტს. ვიქტიმოლოგები ასევე ამჩნევენ, რომ ისინი, ვინც ახორციელებს გაუპატიურებასა და სექსუალურ ძალადობას, მოტივაციაში ზოგადად არ განიხილავენ ცრუ ცნობების მიწოდების აუცილებლობას. ამავე დროს პროცესის ბევრი მონაწილე შიშობს, რომ ცილისწამების შესახებ ფაქტების მიწოდებას შეიძლება მიეცეს პოლიტიკური ელფერი.¹² ეს ორივე ფაქტორი ართულებს ცრუ ინფორმაციის მიწოდების ფაქტის შეფასებას. ამ მიმართულებით საინტერესოა გაუპატიურების ვიქტიმიზაციის მკვლევარის მიშელ ანდერსონის მოსაზრებები. მეცნიერების ამჟამინდელი მდგომარეობის შეფასებისას, იგი აღნიშნავს, რომ ნამდვილად არის პიროვნული აშლილობები, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს მამაკაცის ან ქალის მოტყუება ნებისმიერი, მათ შორის დანაშაულის შესახებ ყალბი შეტყობინების მიწოდების, გზით. თუმცა, არ ჩატარებულა კონკრეტული ემპირიული კვლევა, რომელიც აკავშირებს რომელიმე პიროვნულ აშლილობას პოლიციაში გაუპატიურების შესახებ ცრუ ჩვენების მიცემასთან დაკავშირებით. ფაქტობრივად, არც წარსულში და არც ამჟამად არ არსებობს სანდო ემპირიული მონაცემები გაუპატიურების შესახებ ცრუ ჩვენების მიცემაზე.¹³

თუმცა, ვიქტიმოლოგია აღნიშნავს, რომ სექსუალური ძალადობის შესახებ განცხადების წარდგენისას, გამომძიებლებს ზოგჯერ უწევთ ბალანსირება მსხვერპლის მხარდაჭერასა და იმის დადგენის შორის, არის თუ არა სექსუალური ძალადობის შესახებ განცხადება ცრუ. სექსუალური დანაშაულის გამომძიებლებმა კარგად იციან, რომ სექსუალური ძალადობის შესახებ ცრუ შეტყობინება ჩვეულებრივი მოვლენაა. ცრუ ბრალდებების ფაქტს ახლავს რამდენიმე პრობლემა, რომელიც უნდა გადაწყდეს დაბალანსებული გზით. ასევე მნიშვნელოვანია, რომ განმცხადებლებს შეუძლიათ სრული სიმართლის თქმა ან ინფორმაციის დამალვა სხვადასხვა მიზეზის გამო. ის ფაქტი, რომ ვილაცამ დაადგინა, რომ განმცხადებელი იტყუებოდა ერთ სფეროში, სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ მან მოიტყუა ყველა სფეროში, ან რომ მასზე არ მომხდარა თავდასხმა. მაგალითად, მსხვერპლს შეუძლია შეატყობინოს გაუპატიურების შესახებ, ხოლო სავარაუდო დანაშაულის ადგილის შესწავლამ შეიძლება დაადგინოს, რომ ინფორმაცია არ არის საიმედო ამ ადგილზე არსებული პირობებით, რაც მტკიცებულებებით არ დასტურდება. შესაძლოა შეტყობინება იყოს უსაფუძვლო ან დაზარალებულს (მსხვერპლს) რაიმე მიზეზით არ სურდეს რეალური დანაშაულის ადგილის მითითება. მნიშვნელოვანია გამოძიების ადრეულ ეტაპზე შეუსაბამოების აღმოფხვრა ცრუ ინფორმაციის დადგენისათვის ან რეალური კრიმინალის სისხლისსამართლებრივი დევნისათვის. მაგრამ შეიძლება ასევე მოხდეს,

¹¹ იქვე, 267.

¹² Turvey B., Petherick W., *Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts*, Amsterdam – London, 2009, 272.

¹³ Anderson M., *The Legacy of the Prompt Complaint Requirement, Corroboration Requirement, and Cautionary Instructions on Campus Sexual Assault*, Boston University Law Review 84, 2004, 984-986.

რომ დაზარალებულს (მსხვერპლს) რაიმე მიზეზით არ სურდეს ნამდვილი დანაშაულის ადგილზე მისვლა.¹⁴

ვიქტიმოლოგიურ ლიტერატურაში განხილულია ცრუ შეტყობინების დეტალები, რასაც გამოძიებამ ყურადღება უნდა მიაქციოს. გამოძიების საგანი უნდა იყოს ისეთი შემთხვევა, როდესაც ფსევდოდაზარალებული მხარდაჭერის მოპოვების მიზნით აყენებს საკუთარ თავს ზოგჯერ სერიოზულ ან ყალბ დაზიანებებს. აღნიშნულის თაობაზე ძალიან ბევრი ემპირიული ვარიანტია აღწერილი. მათ შეიძლება მიმართონ სიტუაციის ცრუ აღწერას, რომელსაც ავრცელებენ მედიის, მოწმეების და სხვა საშუალებებით. რთულია გაანალიზება, რამდენად სასარგებლოა ასეთი ინფორმაცია. მაგალითად, შესაძლოა ეჭვქვეშ დადგეს ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ ხუთი თავდამსხმელი თავს დაესხა მსხვერპლს, რის შედეგად მას მიაყენეს სხვადასხვა დაზიანებები, მაგრამ კონკრეტული სიტუაციის ანალიზი მიუთითებს, რომ ეს ინფორმაცია ბუნდოვანია. თავდასხმის ადგილმდებარეობის არასწორმა მითითებამ შესაძლოა წარმოშვას პრობლემები ფაქტების დადგენაში. ეს დამოკიდებული იქნება იმაზე, იძლევა თუ არა დაზარალებულის მიერ საჩივარში აღწერილი გარემოებები რეალური ფაქტების დადგენის ოპტიმალურ შესაძლებლობას.¹⁵

ამერიკელი ვიქტიმოლოგის ჟიულ ეპშტეინის თქმით, სისხლის სამართლის მართლმსაჯულებაში უნდა იყოს გათვალისწინებული შემდეგი მომენტები: ყალბი შეტყობინება ძალადობრივი სექსუალური კონტაქტის შესახებ, როდესაც არ ყოფილა სექსუალური ქცევა; ცრუ პრეტენზია იძულებითი კონტაქტის დროს, როდესაც ფაქტობრივი შეხვედრა იყო კონსენსუალური; ან კონკრეტული პირის ცრუ ბრალდება, როდესაც განმცხადებელმა იცის, რომ სხვა იყო მისი თავდამსხმელი. გამოძიებამ უნდა დაადგინოს დასაშვებობის სტანდარტები. კითხვის დასმისას „კეთილსინდისიერების“ მოთხოვნა აუცილებელი სტანდარტია. სახელმძღვანელო სტანდარტი უნდა იყოს ინფორმაცია, რომელსაც პროცესი იყენებს ყველა მტკიცებულებისთვის. გამოძიების სტანდარტებმა თავიდან უნდა აიცილონ ცრუ ინფორმაცია და ზიანი, რაც დაცული უნდა იყოს კანონებით. ბრალდების მხარის მიერ „ცრუ ბრალდების“ მტკიცებულებების დროული გამოვლენა უზრუნველყოფს წინასასამართლო სხდომის ეტაპზე მხოლოდ სწორი მტკიცებულებების წარდგენას და შემდგომში სათანადო დაკითხვის ჩატარებას.¹⁶

გამოძიების ეტაპზე ასევე შეიძლება წარმოიშვას პრობლემები, რომლებიც დაკავშირებულია გამოძიების მიმართ პოლიციის აპათიასთან. ძალიან ბევრი გამომძიებელი ყველაფერს გააკეთებს იმისათვის, რომ გამოძიების პრობლემები ახსნას დაზარალებულის ისტორიაში არსებული ფაქტობრივი შეუსაბამოებით. შეუსაბამოები, რომლებიც არ იყო გამომძიებული, უნდა ჩაითვალოს საეჭვოდ. შედეგების მიუხედავად, სავარაუდო დაზარალებულის მიერ გაკეთებული ყველა განცხადება გულდასმით უნდა იყოს შესწავლილი და ახსნილი, ლოგიკაში აღმოჩენილი ხარვეზების შემთხვევაში.¹⁷

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ არსებობს სხვა მოსაზრებებიც, რომლებიც ხელს უწყობს გამომძიებლებს, ექსპერტებს და მართლმსაჯულების სხვა მონაწილეებს უარი თქვან ყალ-

¹⁴ Turvey B., Petherick W., Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts, Amsterdam – London, 2009, 277-278.

¹⁵ იქვე, 278 -279.

¹⁶ Epstein J., True Lies: The Constitutional and Evidentiary Bases for Admitting Prior False Accusation Evidence in Sexual Assault Prosecutions, Quinnipiac Law Review № 24, 2006, 609-658.

¹⁷ Turvey B., Petherick W., Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts, Amsterdam – London, 2009, 281-282.

ბი ცნობების იდენტიფიცირებაზე და შესწავლაზე. აპათიის გარდა, გამოძიების ობიექტურობაზე შეიძლება გავლენა იქონიოს საერთო პოლიტიკურმა გარემომ. პოლიტიკური ანგარიშ-სწორების შიში, როგორც წესი, იწვევს ყალბი ცნობების სწორად იდენტიფიცირებისა და გამოძიების შეუძლებლობას.¹⁸ განსაკუთრებულ პრობლემას წარმოადგენს ნივთიერი მტკიცებულებების შეგროვება და შეფასება. გამოძიების დროს ნივთიერი მტკიცებულება ხშირად შეუმჩნეველი ხდება, ჯერ ერთი, მისი იდენტიფიკაციისა და შეგროვების თვალსაზრისით, და მეორეც, დანაშაულის (მაგ. დაზარალებულის მიერ აღიარების შედეგად) აღწერილობის და ადგილზე აღმოჩენილ მტკიცებულებების შესატყვისობის თვალსაზრისით.¹⁹

4. ვიქტიმურობის თავისებურება სასამართლო განხილვის ეტაპზე

სასამართლო განხილვის ეტაპზე ძალზე აქტუალურია დაზარალებულის როლის საკითხი და ასევე დაზარალებულის შესახებ ინფორმაციასთან დაკავშირებული მტკიცებულებების დასაშვებობის საკითხები. ვიქტიმოლოგიურმა ანალიზმა, რომლის მიზანია დაზარალებულთა და მათ მიერ გაცემი ზიანისა და ზარალის წარმოჩენა, მათი დღევანდელი ბუნებისა და წარსულის დადგენა, შეიძლება გადამწყვეტი როლი ითამაშოს გადანეყვტილების მიღების პროცესში.²⁰ დაზარალებულის როლი სასამართლო პროცესში იწყება სისხლის სამართლის საქმის სასამართლო განხილვის დაწყებიდან, რის შედეგადაც მრავალი აქტუალური საკითხი ჩნდება.²¹

სასამართლო სტადიაზე მტკიცებულებათა დასაშვებობა ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხია. ზოგიერთი იურისდიქცია შემოიფარგლება იმით, რომ პროკურორებმა შეიძლება მოითხოვონ დაზარალებულთან კონსულტაციები საპროცესო შეთანხმების დადების დროს. თუმცა ამასთან დაკავშირებით საპირისპირო აზრია გამოთქმული. როგორც აღინიშნა, უფრო მნიშვნელოვანია სასამართლო განხილვის სტადიაზე დაზარალებული ჩართული იყოს სასამართლო პროცესში და უშუალოდ მიიღოს მონაწილეობა, როგორც მნიშვნელოვანმა მოწმემ. ეს ნიშნავს, რომ დაზარალებულების მიმართ არ შეიძლება იმ წესების გამოყენება, რომლებიც ხელს შეუშლიან მათ სასამართლო პროცესში აქტიურ მონაწილეობას. დაზარალებულს ან დაზარალებულის ოჯახს უნდა ჰქონდეს აბსოლუტური უფლება მისცეს ჩვენება ბრალის შერაცხვის და მტკიცებულებების გამოკვლევის ეტაპებზე, ასევე სასჯელის დადგენისას, მაშინაც კი, თუ მის მიერ მიცემულ ჩვენებას უმნიშვნელო მტკიცებულებითი მნიშვნელობა აქვს და ბრალდებულისთვის საზიანოა.²² დაზარალებულთა როლი მდგომარეობს იმაში, რომ დაეხმარონ იმის დემონსტრირებაში, თუ როგორ განვითარდა მოვლენები, რამაც ზიანი გამოიწვია. გარდა ამისა, დაზარალებულმა და მის წარმომადგენლებმა უნდა დაამტკიცონ, რომ იგი მართალია და ზიანის მიყენებაში წვლილი არ მიუძღვის.²³

¹⁸ იქვე, 282.

¹⁹ McGrath M., False Allegations of Rape and the Criminal Profiler, The Journal of Behavioral Profiling 1, №. 3, 2000, 87.

²⁰ Pokorak J., Rape Victims and Prosecutors: The Inevitable Ethical Conflict of De Facto Client/Attorney Relationships, South Texas Law Review, Spring, №. 48, 2007, 697–699.

²¹ Gruber A., Victim Wrongs: The Case for a General Criminal Defense Based on Wrongful Victim Behavior in an Era of Victims' Rights, Temple Law Review, № 76, Winter, 2003, 654–657.

²² Turvey B., Petherick W., Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts, Amsterdam – London, 2009, 476.

²³ Simmons R., Private Criminal Justice, Wake Forest Law Review № 47, Winter, 2007, 315.

შემდეგი საკითხი არის მტკიცებულებების დასაშვებობა. საკითხი, დასაშვები უნდა იყოს თუ არა გარკვეული მტკიცებულება ან ინფორმაცია, აქტუალურია ნებისმიერ სასამართლოში. თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ ყველა საკითხი წყდება მოსამართლის შეხედულებისამებრ. როგორც ვიქტიმოლოგები აღნიშნავენ, არსებობს გარკვეული წესები, რომლებიც უნდა დაიცვან მოსამართლეებმა, რომლებიც პროცესის მსვლელობისას გამორიცხავენ გარკვეულ მტკიცებულებებს.²⁴ აქ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ე.წ. „პრივილეგიის წესები“ (ჩვენს შემთხვევაში, მონმის იმუნიტეტის ინსტიტუტი). ეს წესები მიზნად ისახავენ იმის უზრუნველყოფას, რომ რელევანტურად მიჩნეულმა მტკიცებულებებმა (ინფორმაცია, რომელიც იმუნიტეტის მქონე პირებისგან შეიძლება იყოს მიღებული) არ შეიყვანონ სასამართლო შეცდომაში და არ გადაიტანონ ყურადღება ძირითადი ამოცანისგან. ამ წესებიდან გამომდინარე, დაზარალებულს (მსხვერპლს) შეუძლია გააცნობიეროს მნიშვნელოვანი ვიქტიმოლოგიური მტკიცებულება, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს საქმისთვის. თუმცა, ეს პირები შეიძლება გათავისუფლდნენ ჩვენების მიცემისგან გარკვეულ ფაქტებთან დაკავშირებით ან ზოგადად ჩვენების მიცემისგან რიგი პრივილეგიების საფუძველზე. მაგალითად, ბრალდებულის ადვოკატმა შეიძლება მოითხოვოს ყველა დაზარალებულისთვის წარსული მკურნალობის ჩანაწერები, რათა დადგინდეს, აკეთებენ თუ არა ისინი ცრუ განცხადებებს სხვადასხვა სამედიცინო მიზეზების გამო.²⁵ რა თქმა უნდა, სასამართლოს შეუძლია მიიღოს ან უარყოს ეს მოთხოვნა. ამასთან, ვიქტიმოლოგები ეყრდნობიან აშშ-ს უზენაესი სასამართლოს სახელმძღვანელო მითითებებს, რომლებიც განსაზღვრავენ სასამართლოების მიმართულებას.

ამ სახელმძღვანელო მითითებების მიხედვით, მოსამართლემ უნდა განიხილოს და გადანყვიტოს:

- საჭიროა თუ არა ოქმები სრული რეაგირებისა და დაცვისთვის;
- ატარებს თუ არა ჩანაწერი მტკიცებულებით ხასიათს;
- არის თუ არა დაცული ჩანაწერების კონფიდენციალურობა, მისი გონივრული მოლოდინის მოცულობა და ბუნება;
- ეფუძნება თუ არა ჩანაწერი რაიმე დისკრიმინაციულ რწმენას ან ცრურწმენას, განმცხადებლის ღირსებას და უსაფრთხოებას.

მხოლოდ თითოეული ფაქტორის გულდასმით განხილვის შემდეგ მოსამართლეს შეუძლია გადასცეს ჩანაწერები ბრალდებულს.²⁶ ასეთი წესების საჭიროება განპირობებულია იმით, რომ ზოგიერთი მოსამართლე ინტუიციას ეყრდნობა, რაც ძალიან საშიშია. სამწუხაროდ, ასეთი მიდგომა ყოველთვის ვერ უზრუნველყოფს საქმის ობიექტურად წარმართვას, რადგან კოგნიტურმა კვლევამ აჩვენა, რომ მოსამართლეები ისევე არიან მიდრეკილნი მიკერძოებასა და შეცდომებისკენ, როგორც პროცესის სხვა მონაწილეები.²⁷ ზოგიერთ შემთხვევაში ინტუიციურმა მიდგომამ შეიძლება კარგად იმუშაოს, მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში შეიძლება გამოიწვიოს მცდარი და უსამართლო შედეგები.²⁸

²⁴ Murphy P., Murphy on Evidence, 10th ed. New York: Oxford University Press, 2008, 109.

²⁵ Turvey B., Petherick W., Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts, Amsterdam – London, 2009, 477-478.

²⁶ იქვე, 478.

²⁷ Guthrie C., Rachlinski J., Wistrich A., Blinking on the Bench: How Judges Decide Cases, Cornell Law Review № 93, 2007, 43.

²⁸ Turvey B., Petherick W., Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts, Amsterdam – London, 2009, 190.

მართლმსაჯულების განხორციელებისას მნიშვნელოვანია დაზარალებულის დაცვის საკანონმდებლო რეგულირება. მაგალითად, აშშ-ის ფედერალური კანონი კრძალავს სასამართლოში დაზარალებულის (მსხვერპლის) მხრიდან წინასწარი სექსუალური ქცევის ან სექსუალური განწყობის შესახებ ნებისმიერი მტკიცებულების გამოყენებას, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც ეს მტკიცებულება არ შედის კონკრეტულად ჩამოთვლილ გამოჩვენებებში. ყველა შემთხვევაში აუცილებელია დაზარალებულთა შესახებ ინფორმაციის ობიექტურად შეგროვება, შესწავლა და გამოკითხვა.²⁹

მართლმსაჯულების განხორციელებისას ძალზე მნიშვნელოვანია დაზარალებულზე (მსხვერპლზე) ზემოქმედების განაცხადის ობიექტური განხილვა. დანაშაულის ცოცხალი მსხვერპლები მიუთითებენ პოსტტრავმულ სტრესულ აშლილობაზე, დეპრესიაზე, ძილის დარღვევაზე, გაუცხოებაზე, შიშზე და სხვა მოვლენებზე. დანაშაულის ეს შედეგები ყოველთვის არ არის ნათელი სასამართლო განხილვისას სხვადასხვა მიზეზის გამო, ან შეიძლება ნათლად არ იყოს გამოხატული სასამართლო პროცესის დროს. შემდგომში, ზოგიერთი სასამართლო აღიარებს აშკარა აუცილებლობას, რომ მოსამართლემ იცოდეს ეს გავლენა.³⁰ როგორც მართებულად არის აღნიშნული ვიქტიმოლოგიურ ლიტერატურაში, სასჯელის გამოტანის დროს სამართალწარმოებაში არსებულ საქმეების გადანყვეტის პრაქტიკაში დაზარალებულის როლი განიცდის ევოლუციას. ამიტომ, დაზარალებულთა უფლებების დამცველები მოუწოდებენ დაზარალებულთა უფრო აქტიურ მონაწილეობას სისხლის სამართლის პროცესში.³¹

ვიქტიმოლოგიაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება დაზარალებულისა და მისი ახლობლების მიერ მიწოდებული ინფორმაციის დასაშვებობას. ამ მხრივ საინტერესოა შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს მიერ მერილენდის კანონის ბათილად ცნობის შემთხვევა, რომელიც მოითხოვდა დაზარალებულის (მსხვერპლის) განცხადების გათვალისწინებას სიკვდილით დასჯის განაჩენის გამოტანისას. სასამართლომ დაადგინა, რომ 1983 წელს ჯონ ბუტმა და მისმა თანამზრახველმა ჩაიდინეს ძარცვა. იმის შიშით, რომ მეზობლებს ის არ ეცნოთ, ბუტმა მეზობლების მკვლელობაც ჩაიდინა. სასამართლო პროცესზე დაზარალებულთა ახლობლებმა განაცხადეს იმ გრძნობებზე, რომლებიც მათ განიცადეს დანაშაულის შემდეგ. მაგრამ უზენაესმა სასამართლომ ეს ჩვენება დაუშვებლად ცნო. უზენაესი სასამართლოს აზრით, მკვლელობებით გამოწვეული ოჯახის მწუხარების დეტალური აღწერა სხვა მიზანს არ ემსახურებოდა, გარდა კრიმინალური ფაქტის შესახებ ნაფიც მსაჯულთა გაღიზიანებისა. სასამართლომ დაასკვნა, რომ ასეთი ემოციურად დატვირთული მოსაზრებების დაშვება ეწინააღმდეგება არგუმენტირებულ გადანყვეტილების მიღებას, რომელიც საჭიროა განაჩენის გამოტანისას. უზენაესმა სასამართლომ დაადგინა, რომ დაზარალებულზე (მსხვერპლზე) ზემოქმედების მტკიცებულება, რომელიც ასახავს ოჯახის ემოციურ სტრესს და დაზარალებულთა მახასიათებლებს, შეუსაბამო იყო სასიკვდილო განაჩენის გამოტანისათვის. სასამართლომ განმარტა, რომ ასეთი მტკიცებულებები შეიძლება სრულიად არ იყოს დაკავშირებული დამნაშავის „ბრალთან“ და ამ უკანასკნელმა შეიძლება გამოიწვიოს ისეთი განაჩენი, რომელიც ეფუძნება დამნაშავისათვის უცნობ ფაქტებს მკვლელობის გადანყვეტილების მიღებისას.³²

²⁹ იქვე, 482.

³⁰ იქვე, 483.

³¹ Myers B., Green E., The Prejudicial nature of Victim Impact Statements, Psychology, Public Policy, and Law, Vol. 10, 2004, 492-511.

³² Turvey B., Petherick W., Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts, Amsterdam – London, 2009, 485-486.

5. იმ გარემოებათა წრის განსაზღვრა, რომელიც ეხება დაზარალებულს

დანაშაულისწინა არსებული გარემოებებისა და მათი ურთიერთქმედებების დადგენა, რომლებიც ქმნიან დაზარალებულსა (მსხვერპლსა) და დამნაშავეს შორის ურთიერთობებს, ხშირად რთული ამოცანაა. დაზარალებული შეიძლება დამნაშავეს მიერ სპეციალურად ან სიტუაციურად იყოს არჩეული. ყველა შემთხვევაში შესაძლებლობის ფუნქცია დაკავშირებულია ადგილის, დროის ან დამნაშავეს თავისებურებებთან. სასამართლო ვიქტიმოლოგებს ესმით, რომ ურთიერთობების დინამიკის შესწავლა შეიძლება გახდეს ნებისმიერი რაოდენობის საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარებისა და სასამართლო კითხვებზე პასუხის გაცემის საფუძველი. ამისათვის საჭიროა შევისწავლოთ ის ჭეშმარიტი და ზუსტი როლი, რომელიც დაზარალებულმა (მსხვერპლმა) ითამაშა არსებული შედეგის დადგომის პროცესში. თითოეულ შემთხვევაში, შესაძლებელია გამოვლინდეს რამოდენიმე გარემოება ფაქტის განხილვისა და გამოცხადების, და საბოლოო მტკიცებულება შეიძლება ყოველთვის არ იყოს აშკარა.³³

დაზარალებულის ქცევა შეიძლება იყოს არა მხოლოდ არასწორი, არამედ უზნეოც. დაზარალებულის უზნეობა კონკრეტული დანაშაულის მიზეზთა პრობლემისა და დანაშაულებრივი ქცევის მექანიზმის გარკვევის გასაღებია. ამ შემთხვევაში რაც უფრო მნიშვნელოვანია (პროვოკაციულია) დაზარალებულის როლი კონკრეტულ დანაშაულში, მით მეტი ყურადღებით უნდა შეფასდეს დანაშაულის ჩამდენის პიროვნება. სისხლის სამართალში ამ გარემოებამ შეიძლება გამოიწვიოს სასჯელის შემსუბუქება ან სასჯელისაგან გათავისუფლება.³⁴

ვიქტიმოლოგიურ თეორიაში არსებით ფაქტორად წარმოგვიდგება „დაზარალებულის ბრალი“ დადგენა დანაშაულში, რის შედეგადაც იგი თვითონვე დაზარალდა. ამ შემთხვევაში „დაზარალებულის ბრალზე“ შეიძლება ვილაპარაკოთ მხოლოდ პირობითად. ბრალი და „დაზარალებულის ბრალი“ ახლომდგომი, მაგრამ არაიდენტიური ცნებებია. ამ ცნების გამოყენებისას საუბარია დანაშაულის ერთ-ერთი „მონაწილის“ – დაზარალებულის ქცევის განსაზღვრულ ფორმაზე და არა მის პასუხისმგებლობაზე სისხლის სამართლებრივი თვალსაზრისით.³⁵

კონკრეტული შემთხვევის განხილვისას განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა დაზარალებულსა (მსხვერპლსა) და დამნაშავეს შორის ურთიერთობის შესწავლას. ამ მიმართულებით განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ცხოვრების სტილის ფაქტორებს, რომლებსაც შეუძლიათ ზოგადად უზრუნველყონ ზიანის ზემოქმედება მსხვერპლზე და გავლენა მოახდინონ ვიქტიმიზაციის შემდგომ დინამიკაზე. როგორც ამერიკელმა მეცნიერებმა აღნიშნეს, მიზეზობრივი კავშირი მსხვერპლის ცხოვრების წესსა და მის ვიქტიმიზაციას შორის ყოველთვის არ არის ნათელი. ეს განპირობებულია იმით, რომ ძნელია შედარება, თუ რამდენად მოქმედებს ცხოვრების სტილის ერთი ან სხვა ფაქტორი კრიმინალურ სიტუაციაზე. ზოგადად, ცხოვრების წესის ფაქტორებმა შეიძლება გავლენა მოახდინოს დაზარალებულზე (მსხვერპლზე) სამი გზით: მოძალადესთან კონფლიქტის შექმნით; დაზარალებულის (მსხვერპლის) მუდმივი ყოფნით დამნაშავეთა ან დანაშაულისკენ მიდრეკილ პირთა შორის; მოძალადის მიერ დაზარალებულის (მსხვერპლის) დაუცველობის შეცნობით. ცხოვრების სტილის გავლენის უკეთ გასაგებად, სასარგებლო იქნებოდა იმ თეორიული არგუმენტების შესწავლა, რომლებიც საფუძვლად

³³ იქვე, 165.

³⁴ წულაია ზ., კრიმინოლოგია, ზოგადი და კერძო ნაწილი, თბ., 2005, 127.

³⁵ იქვე, 126-127.

უდევს დაზარალებულის (მსხვერპლის) ცხოვრების წესს.³⁶ „ცხოვრების წესის“ თეორიის მიხედვით, პირის ვიქტიმირება გამომდინარეობს მისი ცხოვრების წესიდან, ანუ დაზარალებულის (დანაშაულის მსხვერპლის) ქცევა (ცხოვრების წესი) დაკავშირებულია სხვა პირების დანაშაულებრივ ან ამორალურ საქმიანობასთან. მაგ: ღამის ბარში მომუშავე პირი, რომელსაც მთელი ღამის განმავლობაში ნასვამ სტუმრებთან აქვთ ურთიერთობა, შეიძლება მათთან უსიამოვნო კამათის გამო, ფიზიკური ძალადობის მსხვერპლი გახდეს, ან პირი, რომელიც ღამის საათებში მარტო არის უცხო ქუჩაში (ქალაქში) შესაძლებელია ყაჩაღური თავდასხმის, სხეულის დაზიანების ან სექსუალური ძალადობის მსხვერპლი გახდეს. ადამიანებს შორის ცხოვრების წესის ფაქტორის სხვადასხვაობა ვიქტიმოლოგიურ ლიტერატურაში აისახება სოციალური შეჩვევის პროცესებით (შეჩვევა სამსახურის, საცხოვრებელი ადგილის, თავისუფალი დროის, დანესებულებების). მსხვერპლად გახდომის შესაძლებლობა იზრდება იმის მიხედვით, შეუძლია თუ არა პირს რისკზე წასვლა (მაგ; მოგზაურობა ისეთ რეგიონებში, სადაც შეიარაღებული დაპირისპირებაა. შეიძლება ითქვას, რომ მსხვერპლად გახდომის შესაძლებლობას ზრდის ადამიანის ცხოვრების წესი. მაგ; ალკოჰოლიზმი, ნარკომანია, პროსტიტუცია, ღამის საათებში საშიშ ადგილებში ყოფნა და ა.შ.³⁷

ამ მიდგომის მთავარი არგუმენტი არის პოზიცია, რომ დანაშაულებრივი ქმედების დინამიკა არ შეიძლება იყოს სრულად გაგებული მხოლოდ ბრალდებულის მახასიათებლების გათვალისწინებით, არამედ უნდა მოიცავდეს დაზარალებულის როლის შემონიშნებასაც.³⁸ როგორც აღინიშნა, დაზარალებულის შეფასებისას მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული მოძალადესთან ურთიერთობაში დაზარალებულისადმი პროვოკაციული, აკომოდირებული ან მიზეზობრივი ფაქტორი, ანუ გათვალისწინებული უნდა იყოს „დანაშაულზე ფუნქციური პასუხისმგებლობა“.³⁹ როგორც ცნობილია, ამსრულებლის ინტერპრეტაცია ხორციელდება ძველი აქცესორული თეორიის ფარგლებში. მაშინ როცა გერმანულ დოგმატიკაში შემუშავდა ახალი ფუნქციონალური თეორია, რომელსაც იზიარებს მ. ტურავა. ამ თეორიის თანახმად, „დამხმარე“ პირი არ შეიძლება იყოს მხოლოდ დამხმარე, არამედ იგი ფუნქციონალური თანამსრულებელია.⁴⁰ ამ გაგებით, თუ მსხვერპლი თავისი ქცევით „ხელს უწყობს“ დანაშაულის ჩადენას, ის გამოდის გარკვეულწილად ფუნქციონალური თანამსრულებელი.

დაზარალებულის (მსხვერპლის) ცხოვრების სტილის განხილვისას მნიშვნელოვანია გავითვალისწინოთ, თუ როგორი ურთიერთობა ჰქონდა დაზარალებულს (მსხვერპლს) დამნაშავესთან. ამ ტიპის ქცევები, როგორც წესი, ვლინდება უცხო ადამიანთან სექსუალურ შევიწროებაში, ოჯახურ მკვლელობებში, სამუშაოსთან დაკავშირებულ კონფლიქტებში და პოლიტიკურ ან რელიგიურ დაპირისპირებასთან დაკავშირებულ საქმეებში. დაზარალებულსა (მსხვერპლსა) და მოძალადეს შორის ურთიერთობა განსაკუთრებით გამოხატულია ყოველ-

³⁶ Turvey B., Petherick W., *Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts*, Amsterdam – London, 2009, 169.

³⁷ შალიკაშვილი მ., კრიმინოლოგია, მესამე გამოცემა, თბ., 2017, 194-199, იხ. ვრცლად, შალიკაშვილი მ., თანდილაშვილი ხ., ბახტაძე უ., ვიქტიმოლოგია, მეცნიერება დანაშაულის მსხვერპლის შესახებ, მეორე შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა, სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 2023, 48-61.

³⁸ Rock P., *Theoretical Perspectives on Victimization*, In *Handbook on Victims and Victimology*, edited by Walklate S., Portland, OR: Willian Publishing, 2007, 42.

³⁹ Schafer S., *The Victim and His Criminal: A Study in Functional Responsibility*, New York: Random House, 1968, 55.

⁴⁰ ტურავა მ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, მეცხრე გამოცემა, თბ., 2013, 337-339.

დღიურ სიტუაციებში.⁴¹ როგორც ბ. ტერვი და ვ. პეტერიკი მართებულად აღნიშნავენ, დაზარალებულის (მსხვერპლის) მოძალადეებთან ურთიერთობის ან ჩართულობის ისტორიამ შეიძლება გაზარდოს გარკვეული სახის ზიანის ზემოქმედება და, შესაბამისად, ზიანის გაზრდის ალბათობა. სასამართლო ვიქტიმოლოგიისთვის ამ ისტორიის იდენტიფიცირება და მისი გამოკვლევა ნებისმიერი შეფასების აუცილებელი ნაწილია, რადგან მას შეუძლია უზრუნველყოს როგორც საგამოძიებო ფაქტორები, ასევე რეალური ეჭვმიტანილები.⁴²

მოტივაცია შეიძლება წარმოიშვას მრავალი ფაქტორიდან, რომელთაგან თითოეული დამოკიდებულია გარემომცველ გარემოებებზე. კონკრეტული დაზარალებული შეიძლება იყოს დანაშაულის მთელი მიზეზი, ან დაზარალებული (მსხვერპლი) შეირჩეს სხვა კრიტერიუმებით, როგორც დამნაშავის ფანტაზიაში ვერბალური და ქცევითი სცენარისთვის შერჩეული ობიექტი. დამნაშავეთა პროფილირების სპეციალისტმა უნდა განსაზღვროს, თუ რომელი კრიტერიუმით იყო შერჩეული მსხვერპლი კონკრეტულ შემთხვევაში. ამას საუკეთესოდ ადასტურებს დამნაშავის მოტივების შედარება ანუ იმის განსაზღვრა, თუ ვინ იყო სინამდვილეში მსხვერპლი დამნაშავის ნაფიქრალში. ამ მიმართულებით მრავალი კითხვა წარმოიშობა: იყო თუ არა წინასწარ დაგეგმილი კონკრეტული ქმედება დანაშაულის ამსრულებლობისას, რატომ არის მოკლული ან დატოვებული ცოცხლად მსხვერპლი⁴³ და ა.შ. იმისათვის, რომ ზუსტად დადგინდეს კონკრეტული მსხვერპლის ცხოვრების წესის გავლენა, ზიანი მის მიმართ უნდა შეფასდეს მსხვერპლის ცხოვრების სტილისა და პიროვნული თვისებების კონტექსტში. იმისათვის, რომ ვთქვათ, რომ ცხოვრების სტილის ფაქტორმა გავლენა მოახდინა მსხვერპლი--დამნაშავის დინამიკაზე, ის უნდა იყოს პოტენციურად საშიში იმ გაგებით, რომ მის არსებობას შეუძლია გავლენა იქონიოს ზიანის მიყენების შესაძლებლობაზე.⁴⁴

გამოძიების მიმართულება დიდწილად დამოკიდებულია დაზარალებულის (მსხვერპლის) ცხოვრების წესის ზემოქმედების ფაქტორზე, დაზარალებულთა (მსხვერპლთა), ასევე დაზარალებულთა და დამნაშავეთა ურთიერთობებზე დაყრდნობით. ეს მნიშვნელოვანია, რადგან კლასიფიკაცია საშუალებას გვაძლევს მივიღოთ ინფორმაცია დაზარალებულის შესახებ და ასევე განვიხილოთ მისი თვისებები.⁴⁵ მეცნიერების შემოთავაზებული კლასიფიკაციის მიხედვით, დაბალი ზემოქმედების მსხვერპლნი არიან ისინი, ვისაც იშვიათად ემუქრება ზიანის ან დაკარგვის საფრთხე. დაბალი რისკის მსხვერპლები არიან ადამიანები, რომლებსაც არა აქვთ რეალური მიზეზი, გახდნენ ძალადობრივი დანაშაულის მსხვერპლი. ისინი განსაკუთრებით ზრუნავენ უსაფრთხოებაზე და კარგად იცნობენ გარშემომყოფებს და, ზოგადად, მიუწვდომელი არიან ძალადობრივი დანაშაულისთვის. საშუალო ზემოქმედების მსხვერპლნი არიან ისინი, ვისაც ხანდახან ემუქრება ზიანის ან დაკარგვის საფრთხე. ზოგიერთ ადამიანებს აქვთ რისკის დაბალი დონე, მაგრამ მათი გარემოებები ზრდის რისკის ფაქტორებს. მაღალი ზემოქმედების მსხვერპლნი არიან ისინი, ვისაც რეგულარულად ემუქრება ზიანის ან დაკარგვის საფრთხე. ისინი განსაკუთრებით დაუცველნი და ხელმისაწვდომნი არიან დამნაშავეები-

⁴¹ Turvey B., *Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis*, 3rd ed San Diego: Elsevier Science, 2008, 285.

⁴² Turvey B., Petherick W., *Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts*, Amsterdam – London, 2009, 172.

⁴³ Turvey B., Petherick W., *Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts*, Amsterdam – London, 2009, 176.

⁴⁴ იქვე, 184.

⁴⁵ იქვე, 196.

სათვის⁴⁶. როგორც ეს განმარტებებიდან გამომდინარეობს. მნიშვნელოვანია ცხოვრების წესის და უბედური შემთხვევის ფაქტორების გავლენის დამოუკიდებლად შეფასება. სასამართლო ვიქტიმოლოგმა თავიდან უნდა აიცილოს მსხვერპლისადმი ზიანის მიყენების რისკის პროფილების ისეთი დახასიათება, სადაც დაზუსტების გარეშე გაერთიანებულია ამ ორი ფაქტორის შეფასება. ამ პრაქტიკამ შეიძლება გამოიწვიოს დამახინჯებული ინფორმაცია, როგორც მსხვერპლის შეფასებაში, ასევე მის ჩვენებაშიც.

როგორც სამართლიანად აღნიშნავენ ბ. ტერვი და ვ. პეტერიკი, კონკრეტულ დაზარალებულსა (მსხვერპლსა) და დამნაშავეს შორის ურთიერთობის დინამიკის შესწავლა არის გასაღები უამრავ მნიშვნელოვან საგამოძიებო და სასამართლო ექსპერტიზის კითხვებზე პასუხის გასაცემად. ეს მოიცავს მსხვერპლთა როლის შემოწმებას საკუთარ ვიქტიმიზაციაში. ამ როლის შესწავლის ერთ-ერთი გზაა მსხვერპლზე ზემოქმედების დონის დათვალიერება, რა დროსაც შეიძლება გამოვლინდეს დაცვის ის შესაძლებლობები, რომელთა გადალახვაც მოცემულ შემთხვევაში დამნაშავეს სჭირდებოდა მსხვერპლისათვის ზიანის მისაყენებლად. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ზოგადად, ცხოვრების წესის ფაქტორებმა შეიძლება გავლენა მოახდინოს მსხვერპლზე სამი გზით: მოძალადესთან კონფლიქტის შექმნით; მსხვერპლის მუდმივი ყოფნით დამნაშავეთა ან დანაშაულისკენ მიდრეკილ პირთა შორის; მოძალადის მიერ მსხვერპლის დაუცველობის შეცნობით. რუტინული აქტივობის თეორიის თანახმად, დანაშაული განხორციელება მაშინ, როდესაც სავარაუდო დამნაშავეები (ვინც მოტივირებულია დანაშაულის ჩადენისთვის), შესაფერის სამიზნეების შერჩევისას დარწმუნებული არიან, რომ მათ მიერ შერჩეული მსხვერპლი დაუცვლია ქმედუნარიანი მეურვეების (პოლიცია, მონმე, ა.შ.) არარსებობის გამო. ეს თეორია მნიშვნელოვანია, რადგან ის მოქმედებს იმ წინაპირობით, რომ დანაშაული ხდება, როცა არსებობს შესაბამისი გარემო და ობიექტი, ვის წინააღმდეგაც არის შესაძლებელი მისი ჩადენა⁴⁷.

შემდეგი პრაქტიკულად მნიშვნელოვანი საკითხია სიტუაციური ზემოქმედება მსხვერპლზე. ბ. ტერვი და ვ. პეტერიკი ყურადღებას აქცევენ მსხვერპლის ისეთ მახასიათებლებს, რომლებიც წარმოიქმნება და ვლინდება კონკრეტულ სიტუაციაში. ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს მთელი რიგი საკითხები, რომელთა შესწავლა მნიშვნელოვანია კონკრეტული სასამართლო საქმის განხილვისას: 1) რა თავისებურებები ახასიათებს სიტუაციური ზიანის მიყენებას; გამომდინარეობს თუ არა დაზარალებულის (მსხვერპლის) მოქმედება იმ პირების ზემოქმედებიდან ან გარემოებებიდან, რომლებიც დაკავშირებულია კონკრეტულ დანაშაულთან; 2) რა განსხვავებაა ე.წ. თანმიმდევრულ და ერთდროულ მსხვერპლებს შორის; 3) რა მნიშვნელოვანი პუნქტებია გასათვალისწინებელი მსხვერპლის სიტუაციური ზემოქმედების განსაზღვრისას; 4) არსებობს თუ არა სხვა სახის ინფორმაცია დაზარალებულის (მსხვერპლის) შესახებ, გარდა ინფორმაციისა, რომელიც დაკავშირებულია მხოლოდ სასამართლო ვიქტიმოლოგიის ინფორმაციასთან; 5) დამოკიდებულია თუ არა მიყენებული ზიანის ოდენობა ძალადობის ოდენობაზე.⁴⁸

⁴⁶ Burgess A., Hazelwood R., The Victim's Perspective, In Practical Aspects of Rape Investigation: A Multidisciplinary Approach, 3rd ed., edited by Hazelwood R. and Burgess A., Boca Raton, FL: CRC Press, 2001, 29-46.

⁴⁷ Turvey B., Petherick W., Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts, Amsterdam – London, 2009, 200.

⁴⁸ იქვე, 226.

6. სასამართლოს შეცდომები და დამარალებულის მდგომარეობა

თანამედროვე საპროცესო ლიტერატურაში ფართოდ არის განხილული სასამართლო შეცდომების გავლენის საკითხი. კერძოდ, ყურადღება ეთმობა იმ ფაქტს, რომ მტკიცებულებების მიკერძოებულმა განხილვამ შეიძლება გავლენა მოახდინოს ბრალდებების სისტემაზე. შედეგად, ბრალდებული იქცევა სისტემის მსხვერპლად. მეცნიერები მათ არგუმენტაციას ორი თვალსაზრისით აანალიზებენ. პირველ რიგში, ფორმალური დოგმატური ანალიზის ნაცვლად წინა პლანზე დგება აღდგენითი მართლმსაჯულების ამოცანები. როგორც აღინიშნა, შეგნებულად უდანაშაულო პირის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობაში მიცემა ან სისხლის სამართლის საქმის უკანონო აღძვრა არის მართლმსაჯულების სპეციფიკური შეცდომა, რომლის დროსაც მოსამართლის ან ნაფიც მსაჯულთა მიერ პირი ბრალდებულად არის ცნობილი, მიუხედავად იმისა, რომ პირი ფაქტობრივად უდანაშაულოა. საქმე ის კი არ არის, არიან თუ არა ეს ბრალდებულები სისტემის მსხვერპლნი, არამედ ის, თუ რა ზიანი მიადგა მათ, აღიარებულია თუ არა შეცდომა და გამოსწორებულია თუ არა იგი.⁴⁹ და მეორე: მუშავდება სასამართლო გადაწყვეტილების რელევანტურობის თეორია. როგორც აღინიშნა, ჩვენ გამოვყოფთ მეცნიერულ ფაქტს იურიდიული ჭეშმარიტებისგან. როგორც გავიგეთ, სამართლებრივი ჭეშმარიტების დადგენა არის მოცემულ სასამართლოში არსებული გადაწყვეტილების ფუნქცია, რომელიც შეიძლება გადაიხედოს და გაუქმდეს კიდევ. ეს არის კანონის დინამიურობის საკითხი. მეცნიერული ფაქტი დგინდება მეცნიერული მეთოდით და არსებობს სასამართლოსგან დამოუკიდებელ სფეროში. ვერც ერთი სამართლებრივი დასკვნა ვერ შეცვლის მეცნიერულ ფაქტს, მას შეუძლია მხოლოდ გადაწყვიტოს მისი დასაშვებობა. თუმცა, პირიქით ხდება რეგულარულად.⁵⁰ მტკიცებულებებს კანონი და მეცნიერება ოდნავ განსხვავებულად ხედავენ, ისევე, როგორც ლოგიკის გამოყენება და როგორც სოციალური ფასეულობების აღქმა.

დაუსაბუთებელი განაჩენების გამომწვევ ფაქტორებს შორისაა: 1. თვითმხილველის არასწორი იდენტიფიცირება, 2. მტკიცებულებების დამახინჯება, 3. არასწორად გაგებული მტკიცებულებები, 4. ყალბი აღიარება, 5. „ციხის“ ინფორმატორების ცრუ ჩვენება, 6. არაეფექტური ან არაკომპეტენტური დაცვა, 7. პროკურატურის გადაცდომა.⁵¹

განსაკუთრებით გამოირჩევა ორი ფაქტორი: მონმის არასწორი იდენტიფიკაცია და სასამართლო ექსპერტის როლი გაუმართლებელი განაჩენების გამოტანისას.

ითვლება, რომ მონმის არასწორი იდენტიფიკაცია გამომწვეულია იმით, რომ ნაფიც მსაჯულები უფრო მეტ ყურადღებას აქცევენ თვითმხილველთა ჩვენებებს, ვიდრე ბევრ სხვა სახის მტკიცებულებას. ამასთან, ყურადღებას აქცევენ იმაზე, რომ თვითმხილველები ხშირად ცდებიან. აქ ყურადღება ეთმობა: 1. მოგონებების სიზუსტეს დროთა განმავლობაში, 2. სტრესს, ძალადობას და კონცენტრაციას იარაღის გამოყენებაზე, 3. მონმის ნდობას, 4. მონმის ყურადღების უზუსტობას, 5. რასობრივ იდენტიფიკაციას. და ბოლოს, აღნიშნულია, რომ ნაფიც მსაჯულებმა არ იციან, რომ თვითმხილველის ჩვენება არაზუსტია. ვიქტიმოლოგები ასევე ყურადღებას ამახვილებენ სასამართლო ექსპერტების როლზე გაუმართლებელი განაჩენების გამოტანისას. ამ მხრივ განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ექსპერტიზის ობიექ-

⁴⁹ იქვე, 510.

⁵⁰ იქვე, 533.

⁵¹ იქვე, 524.

ტურობას. პასუხის ფორმა შეიძლება იყოს ექსპერტის ჩვენებასთან დაკავშირებული განაჩენის გაუქმება და მონაწილე მხარის რესურსების ხარჯის გაზრდა.⁵²

7. დასკვნა

საბოლოოდ შეიძლება დავასკვნად, რომ დაზარალებულის აქტიური მონაწილეობა სასამართლო განხილვაში ძალიან მნიშვნელოვანია, რადგან ხელს უწყობს მისი კანონიერი ინტერესების დაცვას და სასამართლოს მიერ ობიექტური გადაწყვეტილების გამოტანას. ასევე გამახვილებულია ყურადღება ცრუ შეტყობინებებით და ცრუ ჩვენებებით გამონვეულ შედეგებზე, როდესაც ფსევდოდაზარალებული მხარდაჭერის მოპოვების მიზნით ზოგჯერ აყენებს საკუთარ თავს სერიოზულ და ყალბ დაზიანებებს. ნათლად წარმოჩენილია იმ პრობლემების აქტუალობა, როდესაც სისხლის სამართლის მართლსაწილების თანამშრომლები თავს ხედავენ დანაშაულის გამხსნელებად და არა დაზარალებულთა თანაშემწეებად, რის შედეგადაც იზღუდება მათი ურთიერთობა.

სტატიაში გაკეთებულია აქცენტი დაზარალებულის შესახებ ინფორმაციასთან დაკავშირებულ მტკიცებულებების დასაშვებობის საკითხების აქტუალობაზე. ხაზგასმულია, როდენ მნიშვნელოვანია სასამართლო განხილვის სტადიაზე დაზარალებულის ჩართულობა, რათა უშუალოდ მიიღოს მონაწილეობა, როგორც მნიშვნელოვანმა მონემ.

აღნიშნულია, რომ შესაძლებელია არსებობდეს მიზეზობრივი კავშირი დაზარალებულის ცხოვრების წესსა და მის ვიქტიმიზაციას შორის, რაც ყოველთვის არ არის ნათელი. ეს განპირობებულია იმით, რომ ძნელია განისაზღვროს, თუ რამდენად მოქმედებს ცხოვრების სტილის ფაქტორები კრიმინალურ სიტუაციაზე, გამახვილებულია ყურადღება დაზარალებულის ბრალდებულთან დანაშაულისწინა პერიოდში ურთიერთობის შესწავლის მნიშვნელობაზე.

და ბოლოს, განხილულია ფაქტორები, რომლებმაც შეიძლება შეუშალოს ხელი მართლმსაწილებს სასამართლიანი განაჩენის გამოტანაში.

ბიბლიოგრაფია:

1. ტურავა მ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, მეცხრე გამოცემა, თბ., 2013, 337-339.
2. შალიკაშვილი მ., კრიმინოლოგია, მესამე გამოცემა, თბ., 2017, 194-199.
3. შალიკაშვილი მ., თანდილაშვილი ხ., ბახტაძე უ., ვიქტიმოლოგია, მეცნიერება დანაშაულის მსხვერპლის შესახებ, მეორე შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა, სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 2023, 48-61.
4. წულაია ზ., კრიმინოლოგია, ზოგადი და კერძო ნაწილი, თბ., 2005, 127.
5. Anderson M., The Legacy of the Prompt Complaint Requirement, Corroboration Requirement, and Cautionary Instructions on Campus Sexual Assault, Boston University Law Review 84, 2004, 984-986.
6. Burgess A., Hazelwood R., The Victim's Perspective, In Practical Aspects of Rape Investigation: A Multidisciplinary Approach, 3rd ed., edited by Hazelwood R. and Burgess A., Boca Raton, FL: CRC Press, 2001, 29-46.
7. Epstein J., True Lies: The Constitutional and Evidentiary Bases for Admitting Prior False Accusation Evidence in Sexual Assault Prosecutions, Quinnipiac Law Review № 24, 2006, 609-658.

⁵² იქვე, 535.

8. Gruber A., Victim Wrongs: The Case for a General Criminal Defense Based on Wrongful Victim Behavior in an Era of Victims' Rights, Temple Law Review, № 76, Winter, 2003, 654-657.
9. Guthrie C., Rachlinski J., Wistrich A., Blinking on the Bench: How Judges Decide Cases, Cornell Law Review № 93, 2007, 43.
10. McGrath M., False Allegations of Rape and the Criminal Profiler, The Journal of Behavioral Profiling 1, №. 3., 2000, 87.
11. Murphy P., Murphy on Evidence, 10th ed. New York: Oxford University Press, 2008, 109.
12. Myers B., Green E., The Prejudicial nature of Victim Impact Statements, Psychology, Public Policy, and Law, Vol. 10, 2004, 492-511.
13. Pokorak J., Rape Victims and Prosecutors: The Inevitable Ethical Conflict of De Facto Client/Attorney Relationships, South Texas Law Review, Spring, №. 48, 2007, 697-699.
14. Rock P., Theoretical Perspectives on Victimization, In Handbook on Victims and Victimology, edited by S. Walklate, Portland, OR: Willian Publishing, 2007, 42.
15. Schafer S., The Victim and His Criminal: A Study in Functional Responsibility, New York: Random House, 1968, 55.
16. Simmons R., Private Criminal Justice, Wake Forest Law Review № 47, Winter, 2007, 315.
17. Turvey B., Criminal Profiling, An Introduction to Behavioral Evidence Analysis, 3rd ed, San Diego: Elsevier Science, 2008, 285.
18. Turvey B., Petherick W., Forensic Victimology, Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts, Amsterdam – London, 2009, 34, 37, 38, 39, 49, 50, 51, 271-272, 267, 272, 277-278, 278-279, 281-282, 282, 476, 477-478, 478, 190, 482, 483, 485-486, 165, 169, 172, 176, 184, 196, 200, 226, 510, 533, 524, 535.

ლევან ძნელაძე*

ორგანიზებული დანაშაული, რომორც თანამედროვე პერიოდის ტრანსნაციონალური საფრთხე

ნაშრომი ეხება თანამედროვე პერიოდის ერთ-ერთ მთავარ გამოწვევას, როგორც ეროვნულ, ასევე საერთაშორისო დონეზე – ორგანიზებულ და ტრანსნაციონალურ ორგანიზებულ დანაშაულს და მათგან მომდინარე საფრთხეებს. აღნიშნული კატეგორიის დანაშაულებთან ეფექტური ბრძოლა ნებისმიერი დემოკრატიული სახელმწიფოს უმთავრეს კანონისმიერ ვალდებულებას და ამ ეტაპზე, გადაუჭრელ პრობლემას წარმოადგენს, რაც უდავოდ განაპირობებს კვლევის აქტუალობას.

სტატია დაფუძნებულია დოქტრინის, კანონმდებლობის და სასამართლო პრაქტიკის ანალიზზე. მასში მიმოხილულია ორგანიზებული და ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის ძირითადი დებულებები და არსებული გამოწვევები.

კვლევის მიზანია ორგანიზებულ დანაშაულთან და ტრანსნაციონალურ ორგანიზებულ დანაშაულთან ბრძოლის გასაუმჯობესებლად ეფექტურ ღონისძიებათა განსაზღვრა და რელევანტური პრობლემების იდენტიფიცირება.

საკვანძო სიტყვები: ორგანიზებული დანაშაული, ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაული, ტრანსნაციონალური საფრთხე, თანამონაწილეობა დანაშაულში.

1. შესავალი

„ორგანიზებული დანაშაული კომპლექსური კრიმინალური ფენომენია, რომელიც განსაკუთრებულ ემპირიულ და ანალიტიკურ კვლევას მოითხოვს. ამ პრობლემის იურიდიულ ჩარჩოებში მოქცევა კავშირშია მრავალ თეორიულ, სოციალურ და პრაქტიკულ პრობლემასთან, მით უმეტეს, რომ ორგანიზებულმა დანაშაულმა დიდი ხანია ტრანსნაციონალური ხასიათი შეიძინა და თავისი მასშტაბებით და დამანგრეველი ზემოქმედებით კაცობრიობისათვის რეალურ საფრთხედ იქცა.“¹ მიუხედავად იმისა, რომ უახლოესი, განვლილი ათწლეულების განმავლობაში, არაერთი საერთაშორისო თუ შიდასახელმწიფოებრივი ინსტრუმენტის² გამოყენებით, მიმდინარეობს ორგანიზებული, მათ შორის ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლა, ის სულ უფრო მასშტაბურ და გლობალურ ხასიათს იძენს. „საერთაშორისო სავალუტო ფონდის“ ინფორმაციით, ნარკოტიკებით ვაჭრობიდან და უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციიდან მიღებული შემოსავალი, მსოფლიო ეკონომიკის ექვსიდან რვა პროცენტს უტოლდება.³ ამდენად, ამ ფენომენის წინააღმდეგ ბრძოლა მუდმივად განახლებულ გააზრებას საჭიროებს.

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის სისხლის სამართლის მიმართულების დოქტორანტი, ფინანსთა სამინისტროს საგამოძიებო სამსახურის საგამოძიებო დეპარტამენტის უფროსი.

¹ მუმლაძე დ., ძნელაძე ლ., ბრძოლა ორგანიზებული დანაშაულობის (მაფიის) წინააღმდეგ: შედარებითსამართლებრივი ანალიზი, ჟურნ. „მართლმსაჯულება“, №2, 2008, 35.

² თუმანიშვილი გ. (სამეც. რედ.), ჯიშკარიანი ბ. (სამეც. რედ.), შრამი ე. (სამეც. რედ.), ევროპული და საერთაშორისო სამართლის ზეგავლენა ქართულ სისხლის საპროცესო სამართალზე, თბ., 2019, 800-801.

³ Shelley L., Transnational Organized Crime and Seized Assets: Moral Dilemmas Concerning the Disposition of the Fruits of Crime, 7 Maastricht J. Eur. & Comp., 2000, 35.

ნაციონალური სახელმწიფოების შექმნამ, კაპიტალიზმის განვითარებამ, ინდუსტრიალიზაციამ და ბოლოს, მეცნიერებისა და ტექნიკის თანამედროვე მიღწევებმა, უზარმაზარ სიკეთესთან ერთად, ასპარეზი გაუხსნა ახალი თაობის ორგანიზებულ დანაშაულთა აღმოცენებას. იგი, როგორც სოციალური ფენომენი, ხასიათდება კომპლექსური, კრიმინალური ბუნებით, აქვს ფართო შეხების წერტილები კორუფციასა და სამეურნეო სფეროში ჩადენილ ეკონომიკურ დანაშაულებთან. მაქსიმალური მოგების მიღების მიზნით შეპყრობილი ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფი ჩაგრავს და ექსპლუატაციას უწევს არა მარტო ცალკე აღებულ რიგით მოქალაქეს, ლახავს მის კანონიერ ინტერესებს, არამედ სერიოზულ კონკურენციას უწევს თვით სახელმწიფო ხელისუფლებას, გლობალური გაგებით და უპირველესად სამართალდამცავ ორგანოებს, ცალკეულ შემთხვევებში.

ამ გამოწვევის დასაძლევად მოქმედი არაერთი საერთაშორისო თუ ადგილობრივი რეგულაციის მიღმა, დანაშაული, ხშირ შემთხვევაში, ინიღბება იმგვარად, რომ არსებული საკანონმდებლო ინსტრუმენტები და სამართალდამცავ ორგანოთა საქმიანობა უმეტესად ვერ იძლევა ხელშესახებ პრაქტიკულ შედეგს, რაც ართულებს ასეთ დანაშაულთა ჩადენის შედეგად დაგროვებული კრიმინალური აქტივის მოძიებას და ჩამორთმევას.

უსაფუძვლო იქნება იმის მტკიცება, რომ ამ რთული სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემის მოგვარება მხოლოდ სამართლებრივი ზომებითა და სისხლისსამართლებრივი სასჯელებით არის შესაძლებელი. ამ ნაშრომის მიზანია, შეძლებისდაგვარად, შედარებით-სამართლებრივი მეთოდის გამოყენებით, გაანალიზდეს შესაბამისი მასალა, რომელიც ეხება, მსოფლიო მასშტაბით, ამ პრობლემის წინააღმდეგ ბრძოლის პრაქტიკასა და თეორიას.

გლობალიზაცია სასათბურე პირობებს უქმნის ორგანიზებულ დანაშაულობათა დაჩქარებულ ტრანსნაციონალიზაციას.

წინამდებარე კვლევა ასევე მიზნად ისახავს ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულებრივი საქმიანობის შედეგად წარმოქმნილი საფრთხის გააზრებასა და ორგანიზებულ დანაშაულთან, მათ შორის ტრანსნაციონალურ ორგანიზებულ დანაშაულთან მიმართებით არსებული საერთო სასამართლოების უახლესი პრაქტიკის განხილვას.

2. ორგანიზებული დანაშაულის ზოგადი დებულებანი

ორგანიზებული დანაშაული, დღევანდელი გაგებით, ისტორიულად წარმოიქმნება იქ და მაშინ, როდესაც სახელმწიფო ხდება სუვერენული. დანაშაულებრივი ძალები ქმნიან კრიმინალურ სისტემას, სტრუქტურებს, რომლებიც სიმსივნური წარმონაქმნივით, მის ორგანიზმში მეტასტაზებივით ვრცელდება და იკვებება სახელმწიფოსა და საზოგადოების ხარჯზე, ქმნის პარალელურ სტრუქტურებს, მოსყიდვისა და დაშინების მიზნით ასუსტებს და გარკვეულ ეტაპზე უკვე მას უწევს კონკურენციას.

მე-19 საუკუნიდან მოყოლებული ორგანიზებული დანაშაული სულ უფრო ძლიერდებოდა და საშიშ ფორმებს იღებდა.

„ორგანიზებული დანაშაული, რომელსაც (სულ ცოტა) ორი საუკუნის ისტორია გააჩნია, რამდენიმე ათწლეულია მეცნიერების კვლევის ობიექტს წარმოადგენს.“⁴

„ორგანიზებული დანაშაული არის ეკონომიკურად ორიენტირებულ დანაშაულთა მთლიანობის შემცველი ჯგუფური დანაშაულობის ყველაზე საშიში ნაირსახეობა, რომელსაც სჩა-

⁴ შალიკაშვილი მ., კრიმინოლოგია, თბ., 2011, 84.

დიან საიმედოდ კონსპირირებული ზედაფენის მქონე, მყარი, ხანგრძლივი დანაშაულებრივი საქმიანობისათვის ჩამოყალიბებული ორგანიზებული ჯგუფები, რომლებიც ფართოდ იყენებენ ძალადობას, მოსახლეობის დაშინებას, მოსყიდვას, რათა მიიღონ ზემოგება მაღალშემოსავლიანი არალეგალური ბიზნესიდან. აგრეთვე ლეგალური, მაგრამ არალეგალური საშუალებით განხორციელებადი ბიზნესის სფეროდანაც მისი მომდევნო ლეგალიზაციითა და ლეგალური ბიზნესისა და პოლიტიკის სფეროში შეღწევით”.⁵

„ორგანიზებული დანაშაულობა დანაშაულობის ერთ-ერთი რთული და საშიში სახეა, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, ხელყოფს საზოგადოების ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, სამართლებრივ და ზნეობრივ სფეროებს.“⁶

ორგანიზებული დანაშაული დღევანდელი მსოფლიოს ერთ-ერთი რთული და მტკივნეული პრობლემაა. იგი საზოგადოებისათვის თავისი დამანგრეველი ზემოქმედების ეფექტით „გლობალური საფრთხის დელიქტებს უნდა მივაკუთვნოთ.“⁷

ორგანიზებული დანაშაულის ისტორია ალბათ სახელმწიფოს განვითარების ისტორიასთან კავშირში უნდა იქნეს განხილული, რამეთუ „საზოგადოებასთან დაპირისპირების პროცესში კრიმინალურმა ფენომენმა ევოლუცია განიცადა და მან შეძლო მოეძებნა ყოფიერების ისეთი ფორმა, რომელიც მისთვის უვნებელია სახელმწიფოსა და საზოგადოების ანტიკრიმინალური ზემოქმედების მიმართ.“⁸

როგორც უკვე აღინიშნა, „ორგანიზებული დანაშაული ერთი ან რამდენიმე ქვეყნის პრობლემა კი არაა მხოლოდ, არამედ მას ტრანსნაციონალური ხასიათი აქვს.“⁹ ტიპურ მაგალითს, ამ მხრივ, „პოლიტიკური თავშესაფრის“ მაძიებელი უცხოელების არალეგალურად გადაადგილება წარმოადგენს, რომლის მთავარ მამოძრავებელ ძალას სწორედ კრიმინალური ორგანიზებული ჯგუფები შეადგენენ. ამერიკის შეერთებული შტატების სენატი, გასული საუკუნის 50-იანი წლებიდან მოყოლებული, რეგულარულად ქმნიდა სათანადო კომისიებს, რომელთაც უნდა გაეანალიზებინათ ამ დანაშაულის ირგვლივ არსებული მოვლენები და დაესახა გზები მის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამ კომისიათა დასკვნებს, კომისიის ხელმძღვანელთა სახელის მიხედვით, ერქვა „რიკო“ Kefauer (1950-1951); Katzenbach (1966-1967); Byrne (1975-1976); Kaufman (1983-1986).

სწორედ Kefauer – ის კომისიის დასკვნაში გაჩნდა პირველად სახელწოდება „ორგანიზებული დანაშაული“, რომელიც გასცდა ჩვეულებრივი განგსტერული დანაშაულის ფარგლებს. ეს ტერმინი შესაძლებლობისდაგვარად გამოხატავდა ამ ფრიად საშიში ფენომენის კრიმინალური მოვლენის არსს და დღემდე, სისხლისსამართლებრივად, ამაზე უფრო მისასადაგებელი შესატყვისის გამონახვა ვერ მოხერხდა.

ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ევროპის კავშირის 2021-2025 წწ. სტრატეგიაში მითითებულია, – „ორგანიზებული დანაშაული, რომელიც, თავისი აქტივობების ჩრდილოვანი ბუნებიდან გამომდინარე, საზოგადოებისათვის შეუმჩნეველია, მნიშვნელოვან საფ-

⁵ გოძიაშვილი ი., კრიმინოლოგია, თბ., 1998, 179.

⁶ ნულაია ზ., კრიმინოლოგია (ზოგადი ნაწილი), თბ., 2003, 224.

⁷ უგრეხელიძე მ., ბრალი საფრთხის დელიქტებში, თბ., 1982, 60.

⁸ ავანესოვი გ.ა. (რედ.), კრიმინოლოგია, თბ., 2007, 570.

⁹ ნაჭყებია გ. (რედ.), ორგანიზებული დანაშაულის თანამედროვე გამოვლინებების კრიმინალიზაციისა და სამართალშეფარდების პრობლემები ქართულ სისხლის სამართალში, თბ., 2012, 22.

რობას უქმნის ევროპის მოქალაქეებს, ბიზნესს, სახელმწიფო ინსტიტუციებს, ასევე მთლიანობაში ევროპის ეკონომიკას¹⁰.

ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის ეროვნული სტრატეგიის მიხედვით, – „ორგანიზებული დანაშაული, ტრანსნაციონალური ბუნებიდან გამომდინარე, ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს არა მხოლოდ საქართველოსთვის, არამედ მთელი მსოფლიოსთვის. ორგანიზებული დანაშაული ხელყოფს საზოგადოების ფუნდამენტურ ღირებულებებს, აფერხებს ეკონომიკურ, საზოგადოებრივ, სოციალურ, კულტურულ და პოლიტიკურ განვითარებას, ეწინააღმდეგება კანონის უზენაესობის პრინციპებს და საფრთხეს უქმნის ეროვნულ და საერთაშორისო უსაფრთხოებას“¹¹.

ეროვნული სტრატეგია ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლას, მისი ტრანსნაციონალური ბუნებიდან გამომდინარე, ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთ უმთავრეს პრიორიტეტად განიხილავს. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, სამოქალაქო და სეპარატული ომების პერიოდში, ამ მოვლენამ, საქართველოში, როგორც ნარკოტრანზიტისათვის ხელსაყრელ რეგიონში, განსაკუთრებით საშიში ფორმები მიიღო და ტრეფიკინგი (ადამიანით ვაჭრობა) ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა.¹²

3. ორგანიზებული დანაშაული ქართულ კანონმდებლობაში

ეროვნული უსაფრთხოების პოლიტიკის დაგეგმვისა და კოორდინაციის წესის შესახებ საქართველოს კანონის მიხედვით, ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლა წარმოადგენს ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთ საკვანძო ამოცანას.

მართლწესრიგის სფერო სხვა მნიშვნელოვან საკითხებთან ერთად, მოიცავს ტრანსნაციონალურ და ორგანიზებულ დანაშაულებთან ბრძოლას.¹³

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 27-ე მუხლის მე-3 ნაწილის მიხედვით, „დანაშაული ორგანიზებული ჯგუფის მიერაა ჩადენილი, თუ იგი განახორციელა დროის განსაზღვრულ პერიოდში არსებულმა, შეთანხმებულად მოქმედმა, სტრუქტურული ფორმის მქონე ჯგუფმა, რომლის წევრები წინასწარ შეკავშირდნენ ერთი ან რამდენიმე დანაშაულის ჩასადენად ან რომლის მიზანია პირდაპირ ან არაპირდაპირ ფინანსური ან სხვა მატერიალური სარგებლის უკანონოდ მიღება.“ აღნიშნული მუხლის შენიშვნის თანახმად, „ამ მუხლის მე-3 ნაწილის მიზნებისათვის, სტრუქტურული ფორმის მქონე ჯგუფად მიიჩნევა ჯგუფი, რომელიც არ არის შემთხვევით შექმნილი დანაშაულის დაუყოვნებლივ ჩასადენად და რომელშიც არ არის აუცილებელი, ფორმალურად იყოს განანიშნებული როლები მის წევრთა შორის, წევრობას ჰქონდეს უწყვეტი ხასიათი ან ჩამოყალიბებული იყოს განვითარებული სტრუქტურა.“

„თავისთავად ცხადია, რომ ორგანიზებული ჯგუფი, რომელიც მზადაა ერთი ან რამდენიმე მძიმე ან განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის ჩასადენად, განსაკუთრებული საშიშროე-

¹⁰ The EU Strategy to Tackle Organised Crime 2021-2025, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0170&qid=1632306192409>>, [03.06.2025].

¹¹ ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის 2021-2024 წწ. ეროვნული სტრატეგია, 2, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5256554?publication=0>> [03.06.2025].

¹² Ciklauri-Lammich E., Menschenraub, ein Blühendes Gewerbe in der Kaukasusregion, Monatshefte für Osteuropäisches Recht, Hrsg. Dr. Günter Tontsch, Hamburg 2000, 2-9.

¹³ ეროვნული უსაფრთხოების პოლიტიკის დაგეგმვისა და კოორდინაციის წესის შესახებ საქართველოს კანონის მე-12 მუხლი, <<https://matsne.gov.ge/document/view/2764463?publication=14>> [03.06.2025].

ბით გამოირჩევა. მით უმეტეს, თუ ორგანიზებულმა ჯგუფმა წინასწარ დაგეგმილი დანაშაულის უკვე ჩაიდინა.¹⁴

„სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილის მრავალი მუხლი ითვალისწინებს ორგანიზებული ჯგუფის მიერ დანაშაულის ჩადენას, როგორც მაკვალიფიცირებელ გარემოებას. ასევე, იცნობს ორგანიზებული დანაშაულის სპეციალურ შემადგენლობას, მაგალითად, ბანდიტიზმს, თუმცა ბანდიტიზმი (სსკ-ის 224-ე მუხლი) და ორგანიზებული ჯგუფის მიერ დანაშაულის ჩადენა (სსკ-ის 27-ე მუხლის მე-3 ნაწილი) არ არის იდენტური ცნებები. ბანდისაგან განსხვავებით, ორგანიზებული ჯგუფი შეიძლება არ იყოს შეიარაღებული (მაგალითად, 180-ე მუხლის მე-4 ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტში მოცემული: თაღლითობა, ჩადენილი ორგანიზებული ჯგუფის მიერ, არ მოითხოვს ამ ჯგუფის შეიარაღებას, საკმარისია ასეთი ჯგუფის სიმყარე). ორგანიზებული ჯგუფი, ისევე, როგორც ბანდა, შეიძლება შეიქმნას ერთი ან რამდენიმე დანაშაულის ჩასადენად.“¹⁵

ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლისას, „კანონიერი ქურდებისა“ და „ქურდული სამყაროს“ წევრების (მათ მხარდამჭერთა) წინააღმდეგ ბრძოლის სისტემური გაძლიერება საკვანძო მიმართულებად მოიაზრება.¹⁶

„კანონიერი ქურდი“ არის საბჭოთა პერიოდის ფენომენი, რომელიც 30-იანი წლების დასაწყისში დამკვიდრდა.¹⁷

„საბჭოთა კავშირში „კანონიერი ქურდები“ აკონტროლებდნენ ციხეებში და „ლაგერებში“ მყოფ პატიმართა ცხოვრებას, ხოლო 1960-1970-იანი წლებიდან მათ ამ ფუნქციას ჩრდილოვან ეკონომიკაში მოღვაწე „სპეკულიანტებისა“ და „ცეხავიკების“ კონტროლიც დაემატა (Gurov 1995, Varese 1998, Volkov 1998, 2002).“¹⁸

„კანონიერი ქურდის“ ინსტიტუტის აღორძინებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა 60-80-იან წლებში სამართალდამცავი ორგანოების საქმიანობაში პოლიტიკურ-ვოლუნტარისტული ჰიპოთეზის – „საბჭოთა კავშირში დანაშაულობის სრული აღმოფხვრის შესაძლებლობის შესახებ“ – შემოჭრამ და ქვეყანაში პროფესიული და ორგანიზებული დანაშაულობის ლიკვიდაციის ილუზიამ.¹⁹

ათწლეულების გამავლობაში კრიმინალური სუბკულტურა და ქურდული მენტალიტეტი იმგვარად განვითარდა, რომ „ქურდული სამყაროს“ საქმიანობა კარგად ორგანიზებულ, მათ შორის ტრანსნაციონალურ ორგანიზებულ დანაშაულებრივ საქმიანობად იქცა.

ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის გააქტიურება საქართველოში იწყება 2005 წლიდან, როცა მიღებული იქნა საქართველოს კანონი „ორგანიზებული დანაშაულისა და რეკეტის შესახებ“, რომელმაც 2018 წლის 18 აპრილს მნიშვნელოვანი ცვლილებები განი-

¹⁴ ტყეშელიძე გ. (რედ.), სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი, თბ., 2004, 220.

¹⁵ ტურავა მ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა (მერვე გამოცემა), თბ., 2010, 279.

¹⁶ ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის 2021-2024 წწ. ეროვნული სტრატეგია, 4, <<https://matsne.gov.ge/document/view/5256554?publication=0>> [03.06.2025].

¹⁷ ლობჯანიძე გ., ლლონტი გ., კანონიერი ქურდები საქართველოში: ისტორია და რეალობა (მონოგრ.), თბ. 2004, 46.

¹⁸ კეკოშვილი ვ., კანონიერი ქურდების სუბკულტურის გავლენა მოზარდების სოციალიზაციაზე პოსტ-საბჭოთა საქართველოში (სადისერტ. ნაშრომი), თბ., 2019, 29.

¹⁹ ლობჯანიძე გ., ლლონტი გ., კანონიერი ქურდები საქართველოში: ისტორია და რეალობა (მონოგრ.), თბ., 2004, 55.

ცადა.²⁰ აღნიშნული კანონით დარეგულირებულია ისეთი ცნებები, როგორიცაა „ქურდული სამყარო“, „ქურდული სამყაროს საქმიანობა“, „ქურდული სამყაროს წევრი“, „კანონიერი ქურდი“, „ქურდული გარჩევა“, „ქურდული შეკრება“.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსს, 2005 წელს, დაემატა 223¹-ე მუხლი (ქურდული სამყაროს წევრობა, კანონიერი ქურდობა).

„პოსტსაბჭოურ სივრცეში საქართველომ პირველმა მიიღო ანტიქურდული კანონმდებლობა, რაც უცილობლად პროგრესულ ნაბიჯად უნდა ჩაითვალოს.“²¹

2018 წლის 18 აპრილის ცვლილებებით, „ქურდულ სამყაროს წევრობასა“ და „კანონიერ ქურდობასთან“ ერთად, დასჯადი ხდება, – „ქურდულ შეკრებაში“ მონაწილეობა, „ქურდული საქმიანობის“ მხარდაჭერა, „ქურდული სამყაროს“ წევრისთვის/„კანონიერი ქურდისთვის“ მიმართვა ან ამ მიმართვის შედეგად მატერიალური სარგებლის ან მატერიალური უპირატესობის მიღება.²²

აღნიშნული საკანონმდებლო ცვლილებებით დიდწილად გადაიჭრა ამ რთულ ფენომენთან ბრძოლის პროცესში არსებული გამოწვევები, რასაც სასამართლო პრაქტიკის ანალიზი-სას დეტალურად შევხებით.

4. ორგანიზებული დანაშაული საერთაშორისო აქტებსა და კონვენციებში

ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის და დანაშაულებრივი საქმიანობიდან მიღებული შემოსავლის კონფისკაციის კონტექსტში, ბოლო რამდენიმე ათწლეულის განმავლობაში, არაერთი საერთაშორისო (გაეროს) თუ რეგიონული (ევროპული) დოკუმენტი იქნა მიღებული, რამაც სხვადასხვა დროს ასახვა ჰპოვა ჩვენი ქვეყნის კანონმდებლობაშიც. „მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი და საჩვენებელი გარდამავალი სისტემის მქონე ქვეყნებისთვის არის: „კონვენცია ფულის გათეთრების, დანაშაულებრივი საქმიანობის შედეგად მოპოვებული შემოსავლების მოძიების, ამოღების და კონფისკაციის შესახებ“ (1990 წელი), „კონვენცია მექრთამეობის წინააღმდეგ უცხოელ საჯარო მოხელეთა მხრიდან საერთაშორისო ბიზნეს ტრანზაქციებისას“ (1997 წელი), „კონვენცია კორუფციის წინააღმდეგ“ (1999 წელი), „გაერთიანებული ერების კონვენცია ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ“ (2000 წელი), „ევროპის საბჭოს კონვენცია დანაშაულებრივი გზით მიღებული შემოსავლების გათეთრების, მოძიების, ამოღების და კონფისკაციის და ტერორიზმის დაფინანსების შესახებ“ (2005 წელი), ევროკავშირის 2014/42 დირექტივა დანაშაულის საგნებისა და დანაშაულებრივი საქმიანობიდან მიღებული შემოსავლის დაყადაღებისა და კონფისკაციის შესახებ (2014 წელი).“²³

გაეროს 2000 წლის 15 ნოემბრის „ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის კონვენცია“ არის ერთ-ერთი ჩარჩო საერთაშორისო ინსტრუმენტი ორგა-

²⁰ 2005 წლის 20 დეკემბრის საქართველოს კანონი ორგანიზებული დანაშაულისა და რეკეტის შესახებ, <<https://matsne.gov.ge/document/view/27814?publication=1>> [03.06.2025].

²¹ ნაჭყებია გ. (რედ.), ორგანიზებული დანაშაულის თანამედროვე გამოვლინებების კრიმინალიზაციისა და სამართალშეფარდების პრობლემები ქართულ სისხლის სამართალში, თბ., 2012, 528.

²² საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 223¹-ე-223⁴-ე მუხლები, <<https://matsne.gov.ge/document/view/16426?publication=264>> [03.06.2025].

²³ Orlovska N., Stepanova J., Confiscation of Proceeds and Property Related to Crimes: International Standarts and the ECHR Practice, 10 Juridical Trib., 2000, 499-500 [03.06.2025].

ნიზებულ დანაშაულთან ბრძოლაში.²⁴ „ეს იყო საუკუნის პირველი საერთაშორისო ხელშეკრულება, რომელიც ხელმოსაწერად გაიხსნა ქვეყნებისათვის ათასწლეულის მაღალი დონის კონფერენციაზე, რომელიც გაიმართა იტალიაში, ქალაქ პალერმოში 2000 წლის 12 დეკემბრიდან 15 დეკემბრამდე.“²⁵

„პალერმოს კონვენცია შეიქმნა, როგორც მექანიზმი ტრანსნაციონალური დანაშაულებრივი საქმიანობის წინააღმდეგ. კონვენციის საკვანძო ასპექტები მოიცავს, – რომ ეროვნულ კანონმდებლობაში სისხლისსამართლებრივად დასჯადი იყოს ორგანიზებულ დანაშაულებრივ ჯგუფში მონაწილეობა, ფულის გათეთრება, კორუფცია და მართლმსაჯულებისათვის ხელის შეშლა (1), ასევე საერთაშორისო თანამშრომლობის მექანიზმის განერას, რაც გულისხმობს ექსტრადიციას, ორმხრივ სამართლებრივ დახმარებას და სამართალდამცავი ორგანოების თანამშრომლობას (2), ასევე ეროვნულ დონეზე საჯარო სამსახურების კვალიფიკაციის ამაღლებასა და ტექნიკურ მხარდაჭერას (3).“²⁶

კონვენციაში მოცემულია ისეთი მნიშვნელოვანი ცნებები (მუხლი 2), როგორიცაა:

- ა) „დამნაშავეთა ორგანიზებული ჯგუფი“, – ერთი ან რამდენიმე მძიმე დანაშაულის ან ამ კონვენციის შესაბამისად ასეთად მიჩნეული დანაშაულის ჩადენის მიზნით დროის განსაზღვრულ პერიოდში არსებულ და შეთანხმებულად მოქმედი სტრუქტურული ფორმის მქონე, სამი ან მეტი პირისაგან შემდგარ ჯგუფს, რომლის მიზანია პირდაპირ ან არაპირდაპირ მიიღოს ფინანსური ან სხვა მატერიალური სარგებელი.
- ბ) „მძიმე დანაშაული“ – დანაშაული, რომელიც ისჯება თავისუფლების აღკვეთის მაქსიმალური ვადით, არანაკლებ ოთხი წლისა ან სასჯელის უფრო მკაცრი ზომით;
- გ) „სტრუქტურული ფორმის მქონე ჯგუფი“ – ჯგუფი, რომელიც არ არის შემთხვევით შექმნილი დანაშაულის დაუყოვნებლივ ჩასადენად და რომელშიც არ არის აუცილებელი ფორმალურად იყოს განაწილებული როლები მის წევრთა შორის, წევრობას ჰქონდეთ უწყვეტი ხასიათი ან ჩამოყალიბებული იყოს განვითარებული სტრუქტურა;
- დ) „ქონება“ – ნებისმიერი სახის აქტივი (ქონება), მატერიალური ან არამატერიალური, მოძრავი ან უძრავი, გამოხატული ნივთებით ან უფლებებით, აგრეთვე იურიდიული დოკუმენტები ან აქტები, რომლებიც ადასტურებენ ამგვარ აქტივებზე უფლებას ან მათდამი ქონებრივ ინტერესს;
- ე) „დანაშაულებრივი გზით მიღებული შემოსავალი“ – დანაშაულის ჩადენის გზით პირდაპირ ან არაპირდაპირ შეძენილი ან მიღებული ნებისმიერი ქონება;
- ვ) „ყადაღა“ ან „ამოღება“ – ქონების გადაცემის, გარდაქმნის, განკარგვის ან გადაადგილების დროებით აკრძალვა ან სასამართლოს ან სხვა კომპეტენტური ორგანოს გადაწყვეტილებით მასზე დროებითი კონტროლის განხორციელება ან მის დროებით დაუფლება;
- ზ) „კონფისკაცია“ – სასამართლოს ან სხვა კომპეტენტური ორგანოს გადაწყვეტილებით ქონების საბოლოო ჩამორთმევა;

„კონვენციამ შემოგვთავაზა „ტრანსნაციონალურის“ განმარტება კონვენციის მიზნებისათვის. ის მოიცავს დანაშაულებს, რომლებსაც გააჩნია ტრანსნაციონალური ხასიათი და

²⁴ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის კონვენცია ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ, <<https://matsne.gov.ge/document/view/1485286?publication=0>> [03.06.2025].

²⁵ Ciopec F., Compatibility of Romanian Legislation with the UN Convention Against Transnational Organized Crime, 39 Zbornik Radova, 2005, 213.

²⁶ Borgstede G., Cultural Property, the Palermo Convention and Transnational Organized Crime, 21 IJCP, 2014, 283.

მასში ჩართულია ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფი. დანაშაული ტრანსნაციონალური ხასიათისაა, თუ ა) ჩადენილია ერთზე მეტ სახელმწიფოში; ბ) ჩადენილია ერთ სახელმწიფოში, მაგრამ მისი მომზადების, დაგეგმვის, ხელმძღვანელობის ან კონტროლის არსებითი ნაწილი ხორციელდება სხვა სახელმწიფოში; გ) ჩადენილია ერთ სახელმწიფოში, მაგრამ დამნაშავეთა ორგანიზებული ჯგუფის მონაწილეობით, რომელიც დანაშაულებრივ საქმიანობას ეწევა ერთზე მეტ სახელმწიფოში; ან დ) ჩადენილია ერთ სახელმწიფოში, მაგრამ მისი არსებითი შედეგები ვლინდება სხვა სახელმწიფოში.²⁷

2024 წლის 24 აპრილს, ევროპის კომისიის წარდგინებით, მიღებულია განახლებული დირექტივა დანაშაულებრივი ქონების დაბრუნებასა და კონფისკაციაზე.²⁸

დირექტივის მიხედვით (2), კრიმინალური ორგანიზაციების, რომლებიც ტრანსნაციონალურად მოქმედებენ, მათ შორის მაღალი რისკის მქონე კრიმინალური ქსელების, ძირითადი მოტივი ფინანსური სარგებელია. იმ სერიოზული საფრთხის შესამცირებლად, რასაც ქმნის ორგანიზებული დანაშაული, კომპეტენტურმა უწყებებმა მეტი ინსტიტუციური ძალისხმევა და ყურადღება უნდა დაუთმონ დანაშაულებრივი ქონებისა და დანაშაულებრივი საქმიანობისათვის აუცილებელი საგნების ეფექტურ მოძიებას, იდენტიფიკაციას, დაყადაღებას, კონფისკაციას და მართვას.

5. ორგანიზებული დანაშაული და თანამონაწილეობა დანაშაულში

ორგანიზებულ დანაშაულთან თვისებრივი ერთიანობის გამო, ასევე ბოლო ათწლეულების განმავლობაში ორგანიზებული დანაშაულის ჩადენის ფორმებისა და მეთოდების მუდმივი ცვალებადობა, მისი მზარდი ტრანსნაციონალიზაცია, აუცილებელს ხდის გაანალიზდეს დანაშაულში თანამონაწილეობის საკითხი.

„დანაშაულში თანამონაწილეობა ნიშნავს ორი ან მეტი პირის განზრახ ერთობლივ მონაწილეობას განზრახი დანაშაულის ჩადენაში.“²⁹

„განზრახი, მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩადენაში ორი ან მეტი პირის ერთობლივი მონაწილეობის შემთხვევაში, მათი როლების გასამიჯნად, ქართული სისხლის სამართალი იყენებს ე.წ დუალისტურ სისტემას. ეს სისტემა, დანაშაულის ჩადენის პროცესში შესრულებული როლის მიხედვით, თითოეულ მონაწილეს განიხილავს ამსრულებლად ან თანამონაწილედ.“³⁰

„ამსრულებელი არის ადამიანი, რომელიც მოვლენის „ცენტრალური პერსონაჟის“ (=მთავარი ფიგურის) სახით, ქმედებაზე ბატონობას გეგმურ -მმართველობით ან თანაინფორმირებულობით ფლობს, რის შედეგადაც, საკუთარი ნების მიხედვით, ქმედების შემადგენლობის განხორციელების, პროცესის შეჩერების ან გაგრძელების უნარი შესწევს. თანამონაწილე კი ის პიროვნებაა, რომელიც ქმედებაზე საკუთარი ბატონობის გარეშე, რეალური

²⁷ Clark R. S., The United Nations Convention Against Transnational Organized Crime, 50 WAYNE L. Rev., 2004, 167.

²⁸ Directive (EU) 2024/1260 of the European Parliament and of the Council on Asset Recovery and Confiscation, <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1260/oj>> [05.08.2025].

²⁹ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 23-ე მუხლი, <<https://matsne.gov.ge/document/view/16426?publication=267>> [03.06.2025].

³⁰ ტურავა მ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა (მერვე გამოცემა), თბ., 2010, 265.

მოვლენის „გვერდითი ფიგურის“ სახით ქმედების ჩადენას გამოწვევს, ან სხვაგვარად ხელს შეუწყობს მას.³¹

„თანამონაწილეობა დანაშაულის ჩადენაში შესაძლებელია არამართო მოქმედებით, არამედ უმოქმედობითაც. ამასთან, ამსრულებლისათვის აუცილებელი არაა თანამონაწილე, მაგრამ თანამონაწილისათვის აუცილებელია ამსრულებელი, ვინაიდან თანამონაწილეობა აქცესორული ბუნებისაა.“³²

„სიტყვა აქცესორული (*accessorius*) ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს დამატებითს, მიერთებულს. თუ ამ ცნებას თანამონაწილეობის კონტექსტში განვიხილავთ, მაშინ ეს ნიშნავს თანამონაწილეთა პასუხისმგებლობის ერთგვარ დამოკიდებულებას ამსრულებლის ქმედებისაგან.“³³

„საერთოდ თანამონაწილეობის ცნება შეიქმნა იმასთან დაკავშირებით, რომ თანამონაწილეთა პასუხისმგებლობას ზოგიერთი თავისებურება ახასიათებს. ეს თავისებურებანი განსაკუთრებით თავს იჩენენ ისეთი სახის თანამონაწილეობის დროს, რომელსაც უწოდებენ თანამონაწილეობას ვინრო მნიშვნელობით. ეს ისეთი თანამონაწილეობაა, როცა დამნაშავე უშუალოდ არ ასრულებს სისხლის სამართლის განსაკუთრებული ნაწილით გათვალისწინებულ შემადგენლობას.“³⁴ ავტორს მხედველობაში აქვს თანამონაწილეობა დამნაშავეებს შორის როლების განაწილებით. საუბარია დანაშაულის ორგანიზატორზე, წამქეზებელსა და დამხმარეზე.

ის გარემოება, რომ ორგანიზატორი, წამქეზებელი თუ დამხმარე, უშუალოდ არ ასრულებს დანაშაულის შემადგენლობას, თითქოს საეჭვოს ხდის საფუძველს მათი დასჯადობისათვის, თუმცა თანამონაწილეთა დასჯადობის კანონიერება სრულიად ეჭვგარეშეა. ორგანიზატორის, წამქეზებლისა და დამხმარის ქმედება კავშირშია ამსრულებლის ქმედებასთან. მეტიც, ორგანიზატორის ან სხვა თანამონაწილეთა გარეშე ამსრულებლის ქმედება შესაძლოა საერთოდ ვერ შემდგარიყო და დანაშაული განუხორციელებელი დარჩენილიყო.

თანამონაწილეთა პასუხისმგებლობა ერთიან საფუძველს რომ უნდა დაყრდნობოდა, თ. წერეთელმა იმთავითვე შენიშნა. თანამონაწილეობის დროს არსებობს რამდენიმე პირის მიერ ჩადენილი ერთი დანაშაული, – ერთი საზოგადოებრივად საშიში ქმედება, რომელიც ერთიანი თავისი მატერიალური შემადგენლობით.³⁵

მოცემული საკითხის მიმართ ასეთი დამოკიდებულება გრძელდებოდა მანამ, ვიდრე გერმანელმა მეცნიერმა ე. მეცგერმა საბოლოოდ არ დაამუშავა უმართლობის სუბიექტური ელემენტების პრობლემა. ძირითადი არსი მის მიერ შემუშავებული დებულებისა ის იყო, რომ ამა თუ იმ ტიპურ სისხლისსამართლებრივ უმართლობას ზოგჯერ ობიექტურ ნიშნებთან ერთად აფუძნებს სუბიექტური ელემენტიც, კერძოდ, ისეთი სუბიექტური ნიშანი, როგორიცაა მიზანი, ვინაიდან ამ უკანასკნელის გარეშე ხსენებული უმართლობანი ვერ იარსებებენ.

ე. მეცგერის ხედვა ქართულ სინამდვილეში განავითარა ო. გამყრელიძემ, რომელმაც ჩამოაყალიბა მოძღვრება ერთიანი უმართლობის, როგორც თანამონაწილეთა დასჯადობის ერთიანი საფუძვლის შესახებ. მან უმართლობის სუბიექტური ნიშნების პრობლემა გამოიკვლია რა თანამონაწილეობის დასჯადობის პრობლემასთან მიმართებაში, იმ დასკვნამდე მივი-

³¹ ვესელსი ი., ბოილკე ვ., სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი, თბ. 2010, 290-291.

³² ტურავა მ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა (მერვე გამოცემა), თბ., 2010, 272.

³³ სურგულაძე ლ., სისხლის სამართალი, თბ., 1997, 354.

³⁴ წერეთელი თ., თანამონაწილეობა დანაშაულში, თბ., 1965, 7-8.

³⁵ წერეთელი თ., თანამონაწილეობა დანაშაულში, თბ., 1965, 55.

და, რომ თანამონაწილეობის დასჯადობის ერთიან საფუძველს წარმოადგენს მათ მიერ ჩადენილი ერთიანი უმართლობა, ხოლო ამ ერთიან უმართლობას კი ქმნის საერთო მიზანი, რომლითაც დანაშაულის ჩამდენი პირები ერთმანეთთან უნდა იყვნენ დაკავშირებულები, მიუხედავად ამისა, თუ რა მოტივი ამოძრავებდა თითოეულ მათგანს.³⁶

„მაშასადამე, ამსრულებელი და თანამონაწილე ახორციელებენ ერთ და იმავე უმართლობას. ამასთან, თანამონაწილეობა აუცილებლად გულისხმობს ცოდნას ამსრულებლის დანაშაულებრივი ქმედების შესახებ. საკმარისია, თუ თანამონაწილეებმა იციან ამსრულებლის მოქმედების თაობაზე, მაგრამ თანამონაწილეთა პასუხისმგებლობისათვის არ არის აუცილებელი ამსრულებელმა იცოდეს მათი მოქმედების შესახებ.“³⁷

„ობიექტური თვალსაზრისით, თანამსრულებლობის დასადასტურებლად აუცილებელია, რომ დანაშაულში მონაწილე ყოველი პირი დანაშაულის ჩადენის შესახებ მიღებული საერთო გადაწყვეტილების საფუძველზე და მისსავე ფარგლებში ახორციელებდეს დელიქტის ჩადენისათვის ხელშემწყობი წვლილის შეტანას.“³⁸

ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლისას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს სწორედ თანამონაწილეთა, განსაკუთრებით, ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფების ხელმძღვანელებისა და ლიდერების პასუხისმგებლობის უტყუარი დადგენა. ამდენად, თანამონაწილეობის ფორმებისა და სახეების გაანალიზება დაგვეხმარება ორგანიზებული დანაშაულის არსში უკეთ გარკვევაში.

თანამონაწილეობა „სამი ფორმით ვლინდება: რთული თანამონაწილეობა, ანუ თანამონაწილეობა როლების განაწილებით; მარტივი თანამონაწილეობა, ანუ თანამსრულებლობა; ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფი. მაგრამ რამდენადაც დანაშაულში თანამონაწილეობა სუბიექტური კავშირის გარეშე შეუძლებელია. ამდენად თანამსრულებლობა, თავის მხრივ, შეიძლება დავეოთ ორ ფორმად: წინასწარ შეთანხმების გარეშე და წინასწარი შეთანხმებით. მაშასადამე, არსებობს დანაშაულში თანამონაწილეობის ხუთი ფორმა.“³⁹

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 24-ე მუხლის მიხედვით, ორგანიზატორია ის, ვინც მოაწყო დანაშაულის ჩადენა ან ხელმძღვანელობდა მის განხორციელებას, აგრეთვე ის, ვინც შექმნა ორგანიზებული ჯგუფი ან ხელმძღვანელობდა მას. ნამქეზებელია ის, ვინც დაიყოლია სხვა პირი განზრახი დანაშაულის ჩასადენად. დამხმარეა ის, ვინც ხელი შეუწყო დანაშაულის ჩადენას.

„დანაშაულის ორგანიზატორი თანამონაწილეთა და თანამსრულებელთა შორის უმთავრესი ფიგურაა,“⁴⁰ თუმცა ორგანიზებული, მათ შორის ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფების საქმიანობაში ნამქეზებელსა და დამხმარეს არანაკლები მნიშვნელობა ენიჭება.

ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფებისათვის ბუნებრივად დამახასიათებელია პირთა სიმრავლე, ჯგუფის მზარდი შევსების აუცილებლობა ახალი წევრებით. ასევე, საქმიანობის სპეციფიკა, მუდმივად საჭიროებს სხვადასხვა, როგორც აქტიურ, ისე პასიური ფორმის დახმარებას.

³⁶ გამყრელიძე ო., სისხლის სამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველები, თბ., 1989.

³⁷ ტურავა მ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა (მერვე გამოცემა), თბ., 2010, 275-276.

³⁸ ვესელსი ი., ბოილკე ვ., სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი, თბ., 2010, 299.

³⁹ ნაჭყებია გ., სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი, თბ., 2007, 203-204.

⁴⁰ იქვე, 211.

ასევე, არც ისაა გამორიცხული, რომ ფუნქციურად, თითოეულ მათგანს, სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა ტიპის დანაშაულის ჩადენისას, განსხვავებული როლის მორგება მოუწიოთ. ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ მათი ერთმანეთისაგან ცალსახად გამიჯვნა პრაქტიკულად შესაძლებელია ვერც მოხერხდეს.

მ. ტურავა მოძველებულად მიიჩნევს ნორმის იმგვარ ინტერპრეტაციას, რომ ამსრულებელია ის, ვინც უშუალოდ ახორციელებს ქმედების ობიექტურ შემადგენლობას, ხოლო ის ვინც ფუნქციონალურად არის დაკავშირებული შემადგენლობის განხორციელებასთან, შეიძლება იყოს დამხმარე.

„დანაშაულის ჩადენაში ასევე მონაწილეობს ის პირი, ვინც დანაშაულის ჩადენის უშუალო პროცესში ხელს უწყობს ამსრულებელს და უადვილებს მას ქმედების შემადგენლობის განხორციელებას. ასეთი პირი არ შეიძლება იყოს დამხმარე, ის ფუნქციონალური თანამსრულებელია.“⁴¹

ორგანიზებული დანაშაულობისთვის ასევე თვისებრივად დამახასიათებელია ახალ დანაშაულთა ჩადენა. ამდენად, გარდა თანამონაწილეობისა, იგი კავშირშია ისეთ სისხლისსამართლებრივ ინსტიტუტებთან, როგორიცაა – ერთიანი დანაშაული და დანაშაულის სიმრავლე. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ განგრძობად დანაშაულში, დანაშაულის განმეორების მომენტი არ ქმნის დანაშაულის სიმრავლეს. „ქმედების განგრძობად დანაშაულად მიჩნევა, ჩვეულებრივ, ფაქტის საკითხია და არა საკანონმდებლო კონსტრუქციის ნაყოფი.“⁴²

აღსანიშნავია ისიც, რომ არ არის გამორიცხული ერთი კონკრეტული დანაშაულის ჩადენის მიზნით ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფის შექმნა. 2000 წლის პალერმოს კონვენცია, ასევე მოქმედი საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი (27-ე მუხლის მე-3 ნაწილი, – ცვლილება შევიდა 2006 წელს) ასეთი ჯგუფის მიერ ერთი ან რამდენიმე დანაშაულის ჩადენის შესაძლებლობას უშვებს.

მთავარია სახეზე გვექონდეს ორგანიზებული დანაშაულისათვის დამახასიათებელი თანამსრულებლობის შესაბამისი წინაპირობები. ამ მხრივ საინტერესო პარალელის გავლება შეიძლება საერთაშორისო სისხლის სამართლის პრეცედენტულ პრაქტიკასთან.

თანამსრულებელთა პასუხისმგებლობის ერთიანი სტანდარტის შემოღებისა და დამაფუძნებელი ობიექტური ელემენტების გასამყარებლად „ISTI-მ (International criminal tribunal for the former Yugoslavia), Prosecutor v. Tadic-ის საქმეზე, განსაზღვრა JCE-ის (Joint criminal enterprise) სამი აუცილებელი ობიექტური ელემენტი ყველა კატეგორიის მიმართ. ესენია: – მონაწილეთა სიმრავლე (plurality of persons); – (საერთო გეგმის, მიზნის არსებობა (existence of common plan, design), – ბრალდებულის მონაწილეობა საერთო გეგმაში (participation of the accused on the common design).“⁴³

ორგანიზებული დანაშაულობის სტრატეგიული მიზანი სწორედ დანაშაულებრივი საქმიანობის უწყვეტი გაფართოებაა და თანამედროვე პერიოდში იგი გვევლინება ერთგვარ კრიმინალურ ინდუსტრიად, რაც აუცილებელს ხდის მის მიმართ გატარდეს მიზანმიმართული და მკაცრი სისხლის სამართლის პოლიტიკა.

⁴¹ ტურავა მ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა (მერვე გამოცემა), თბ., 2010, 272.

⁴² ტყეშელიაძე გ., პასუხისმგებლობა დანაშაულთა ერთობლიობისათვის, თბ., 1985, 32.

⁴³ დგებუაძე გ., დანაშაულის ინდივიდუალური შერაცხვის დოქტრინა და პრეცედენტული სამართალი საერთაშორისო სისხლის სამართალში, თბ. 2021, 115-116.

6. ორგანიზებულ დანაშაულთან ბრძოლის ქართული გამოცდილება

„მიუხედავად იმისა, რომ ორ ათწლეულზე მეტი გავიდა „ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის კონვენციის“ მიღებიდან, ნათელია, რომ ორგანიზებული დანაშაული ჯერ კიდევ კომპლექსური მოვლენაა, რომელსაც იზოლირებულად ვერცერთი სახელმწიფო ვერ მოერევს.“⁴⁴

„ორგანიზებული დანაშაულის ტრანსნაციონალური საფრთხე და ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფების მიერ ჩადენილი დანაშაულის ევოლუციური ხასიათი (Modi Operandi), ფარული და ღია მოქმედების ხელწერა, საჭიროებს მიზანმიმართულ და განახლებულ ზემოქმედებას. ეროვნულ შესაბამის უწყებებს, რომლებსაც უწევთ წამყვანი როლის შესრულება ორგანიზებულ დანაშაულთან ბრძოლაში, აუცილებელია, როგორც ევროკავშირის, ისე გლობალურ დონეზე ჰქონდეთ ეფექტური თანამშრომლობა და ინფორმაციის გაცვლა, ერთიანი სისხლის სამართლებრივი სისტემის მეშვეობით, ასევე – შესაბამისი მატერიალური რესურსები.“⁴⁵

„სერიოზული და ორგანიზებული დანაშაულის უმეტესობის მთავარი მოტივატორი ფინანსური სარგებლის მიღებაა.“⁴⁶

ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის ეროვნული სტრატეგია სამი მიმართულებით ამახვილებს ყურადღებას, – კანონიერი ქურდებისა და ქურდული სამყაროს, კიბერდანაშაულის და ნარკოდანაშაულის მიმართებით.⁴⁷

იქვე ხაზგასმულია, რომ „დანაშაულთან და კერძოდ, ორგანიზებულ დანაშაულთან ბრძოლა მუდმივი პროცესია, განსაკუთრებით თანამედროვე ტექნოლოგიური განვითარების ფონზე, სადაც, როგორც სამართალდამცავი სტრუქტურები, ასევე დამნაშავეთა სამყარო ავითარებს შესაძლებლობებს.“⁴⁸

ორგანიზებულ დანაშაულთან კავშირში, ქართული გამოცდილების შესასწავლად, კვლევის ამ ნაწილში გაანალიზებულია „კანონიერ ქურდებსა“ და „ქურდულ სამყაროსთან“ მიმართებით საერთო სასამართლოების 2021-2023 წლების პრაქტიკა.

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 18 თებერვლის განაჩენით, მ. გ. და სხვები გასამართლდნენ ძალადობისთვის, თავისუფლების უკანონო აღკვეთისათვის, „ქურდული სამყაროს“ წევრობისათვის, „ქურდული სამყაროს“ საქმიანობის მხარდაჭერისა და „ქურდული სამყაროს“ წევრისთვის / „კანონიერი ქურდისთვის“ მიმართვისათვის. ამასთან, გ.დ „კანონიერი ქურდობის“ ბრალდებაში (დაუსწრებლად) გამართლდა. დამატებით სასჯელად ქონების ჩამორთმევა არ გამოყენებულა.⁴⁹

⁴⁴ UNODC-Organized Crime Strategy Toolkit for Developing High-Impact Strategies, 1, <https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/pdf/Strategies/OC_Strategy_Toolkit_Ebook.pdf> [03.06.2025].

⁴⁵ The EU Strategy to Tackle Organised Crime 2021-2025 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0170&qid=1632306192409>> [03.06.2025].

⁴⁶ საქართველოს პროკურატურის 2022-2027 წწ. სტრატეგია, 37, <<https://pog.gov.ge/uploads/7f5da215-saqarTvelos-prokuraturis-2022-2027-wlebisstrategia.pdf>> [03.06.2025].

⁴⁷ ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის 2021-2024 წწ. ეროვნული სტრატეგია, 4, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5256554?publication=0>>, [03.06.2025].

⁴⁸ ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის 2021-2024 წწ. ეროვნული სტრატეგია, 7, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5256554?publication=0>>, [03.06.2025].

⁴⁹ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 18 თებერვლის №1/3309-22 განაჩენი.

კოტიკული საშუალების შეძენა-შენახვისათვის. დამატებით სასჯელად ჩამოერთვა ცეცხლსასროლი იარაღი.⁸⁶

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 20 ნოემბრის განაჩენით, მ. გ. და სხვები გასამართლდნენ „ქურდული სამყაროს“ წევრობისა და „ქურდული სამყაროს“ საქმიანობის მხარდაჭერისათვის. დამატებით სასჯელად ქონების ჩამორთმევა არ გამოყენებულა.⁸⁷

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 16 თებერვლის განაჩენით, ჯ. კ. (დაუსწრებლად) და სხვები გასამართლდნენ „კანონიერი ქურდობისათვის“, „ქურდული სამყაროს“ საქმიანობის მხარდაჭერისა და „ქურდული სამყაროს“ წევრისთვის / „კანონიერი ქურდისთვის“ მიმართვისათვის. დამატებით სასჯელად ქონების ჩამორთმევა არ გამოყენებულა.⁸⁸

„საქართველოს სამართალდამცავი უწყებების პროაქტიური და ეფექტიანი საქმიანობის შედეგად „კანონიერი ქურდების“ აბსოლუტური უმრავლესობა ქვეყნის ფარგლებს გარეთ იმყოფება.“⁸⁹

სასამართლო პრაქტიკა აჩვენებს, რომ „კანონიერ ქურდებს“ სისტემატური კავშირი აქვთ საქართველოსთან და სასამართლო მათ, იქ, სადაც ბრალდების მხარე ახერხებს შესაბამისი სტანდარტით მტკიცებულებების წარდგენას, დაუსწრებლად ასამართლებს „კანონიერი ქურდობისათვის“, რის შესაძლებლობასაც აადვილებს სისხლის სამართლის კოდექსში 2018 წელს შეტანილი ცვლილებები, – „საქართველოს მოქალაქეს და საქართველოში სტატუსის მქონე მოქალაქეობის არმქონე პირს, რომლებმაც საზღვარგარეთ ჩაიდინეს ამ კოდექსის 223¹, 223², 223³, 223⁴ მუხლით გათვალისწინებული ისეთი ქმედება, რომელიც დანაშაულად არ ითვლება იმ სახელმწიფოს კანონმდებლობით, სადაც ის ჩადენილია, სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა დაეკისრებათ ამ კოდექსით.“⁹⁰

ორგანიზებული დანაშაულისა და რეკეტის შესახებ საქართველოს კანონის მიხედვით, „ქურდული სამყაროს“, „ქურდული სამყაროს“ წევრის/ „კანონიერი ქურდის“ საქმიანობა მიზნად ისახავს დანაშაულის ჩადენით, დანაშაულის ჩადენისკენ წაქეზებით, საკუთარი კრიმინალური გავლენის გამოყენებით ან სხვა უკანონო ქმედებით, თავისთვის ან სხვისთვის სარგებლის ან უპირატესობის მიღებას, ძალაუფლების ან/და გავლენის მოპოვება/მინიჭებას.

სასამართლო პრაქტიკის ანალიზი ცხადყოფს, რომ 2018 წლის ცვლილებები, სასამართლოში საქმის განხილვისას, იძლევა პირის მიმართ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ინდივიდუალურად დაწესების მეტ შესაძლებლობას, მსგავსი ტიპის საქმეებზე მტკიცებულებების შეგროვების სირთულის მხედველობაში მიღებით. არაერთ შემთხვევაში, საქმის არსებითი განხილვისას დადგენილი გარემოებების შედეგად, სასამართლოს მხრიდან ადგილი აქვს კვალიფიკაციის იმგვარად შეცვლას, რომ პირს ეკისრება ჩადენილი ქმედების შესაბამისი ადეკვატური პასუხისმგებლობა.

სასამართლო პრაქტიკა აგრეთვე აჩვენებს, რომ „კანონიერი ქურდების“, „ქურდული სამყაროს“ წევრების, ასევე „ქურდული სამყაროს“ საქმიანობის მხარდაჭერთა მოტივაცია, საზოგადოების ფართო მასებზე გავლენის მოპოვებისა და შენარჩუნების მიზნით, მათზე უკა-

⁸⁶ თელავის რაიონული სასამართლოს 2023 წლის 14 ნოემბრის №1/164-23 განაჩენი.

⁸⁷ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 20 ნოემბრის №1/2540-23 განაჩენი.

⁸⁸ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 22 ნოემბრის №1/2046-23 განაჩენი.

⁸⁹ ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის 2021-2024 წწ. ეროვნული სტრატეგია, 17, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5256554?publication=0>> [03.06.2025].

⁹⁰ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-5 მუხლი, <<https://matsne.gov.ge/document/view/16426?publication=264>>[03.06.2025].

ნონო ეკონომიკური ხასიათის ზემოქმედებაა, რაც ემსახურება ე.წ. „ქურდული საერთოს“ შეგროვებას.

ამდენად, აუცილებელია საერთაშორისო თანამშრომლობის გაძლიერება და ძირითადი ყურადღების გამახვილება დანაშაულებრივი საქმიანობის შედეგად მიღებული შემოსავლის/ქონების მოძიებასა და მის შემდგომ კონფისკაციაზე.

7. ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის ზოგადი დახასიათება

„ყოველი სახელმწიფო თვითონ განსაზღვრავს დანაშაულის სახეებსა და მასთან ბრძოლის საშუალებებს, მაგრამ ზოგიერთი დანაშაული თავისი არსით სცილდება ერთი სახელმწიფოს საზღვრებს და საერთაშორისო საზოგადოებრიობის ყურადღებას იპყრობს.“⁹¹

„მრავალი ეროვნული და საერთაშორისო ინსტრუმენტი, განსაკუთრებით, გაერთიანებული ერების კონვენცია ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ (UNTOC), აჩვენებს, რომ ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაული გადაიქცა იურიდიულ მოცემულობად.“⁹²

ორგანიზებული დანაშაულის წარმოშობა და განვითარების სქემა, მისი კრიმინალური შინაარსი თუ არ იქნება მხედველობაში მიღებული, შეიძლება შედარდეს მენარმეობით საქმიანობასთან, ყველა მისთვის დამახასიათებელი ძირითადი კანონზომიერებითა და ნიშნებით:

1. კაპიტალბრუნვის გაფართოებისა და ახალი ბაზრების დაპყრობის ტენდენცია;
2. საქმიანობის ის სფეროები, რომლებიც ორგანიზებულ დანაშაულთა მესვეურებს დიდ შემოსავალს უქადის, უმრავლეს შემთხვევაში არ ეტევა ერთი ეროვნული სახელმწიფოს საზღვრებში და სულ უფრო მეტად ღებულობს ტრანსნაციონალურ ხასიათს. ვაჭრობის ობიექტად შეიძლება გახდეს ყველაფერი, ადამიანების და ადამიანთა ორგანოებიდან მოყოლებული, ბირთვული, ატომური მასალების და მომწამვლელი შხამიანი ინდუსტრიული ნარჩენებით დამთავრებული.⁹³

თანამედროვე ტექნოლოგიებმა საოცარი ბიძგი მისცა დანაშაულებრივ ბიზნესსაც. გაადვილდა მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში მოთხოვნილებათა და შესაძლებლობათა (წინადადებათა) შესახებ ინფორმაციის მოპოვება. კიბერტექნოლოგიების გამოყენებამ თითქმის უსაზღვროდ გაზარდა ორგანიზებული დანაშაულობის ჩარჩოები და შესაძლებელი გახდა, მსოფლიო მასშტაბით, მათი შემოსავლების ასტრონომიული ზრდა. ასევე, ნარკო და კიბერდანაშაულები, ფულის გათეთრება და სახელისუფლო სისტემების კორუმპირების გზით წარმოებული უზარმაზარი სამშენებლო პროექტები საზოგადოების და სახელმწიფოს ინტერესების ხელყოფის ხარჯზე.⁹⁴

სწორედ ამ გლობალურ საფრთხეზე ამახვილებდა ყურადღებას 90-იანი წლების დასაწყისში ცნობილი იტალიელი მოსამართლე ფალკონე თავის წიგნში „ორგანიზებული დანაშაული

⁹¹ ალექსიძე ლ., თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი, თბ. 2001, 228.

⁹² Hauck P., Peterke S., Organized Crime and Gang Violence in National and International Law, 92 Int'l Rev. Red. Cross, 2010, 408.

⁹³ Ciklauri-Lammich E., The Problem of Crime Between Late Migrants From ISC in Germany, Georgian Lawyers, Tiflis 2001, 45-51.

⁹⁴ Ciklauri-Lammich E., Kapitel 2 Abschnitt 2. Der Kampf gegen die Korruption in den europäischen Ländern in der Monographie: Die Korruption in Georgien: Kriminologische Analysen und Kommentare der gerichtlichen Praxis, Hrsg. TSU & Tsereteli Inst., Tiflis 2010, 50-76.

– როგორც მსოფლიო პრობლემა. იტალიური მაფია, როგორც მაგალითი მსოფლიო ორგანიზებული დანაშაულისათვის“ (Falcone, Organisierte Kriminalität ein Weltproblem. Die Italienische Mafia als Vorbild für das international organisierte Verbrechen in Bundeskriminalamt), სადაც ავტორი თხოვნით მიმართავდა და აფრთხილებდა ფართო საზოგადოებრიობას, განსაკუთრებით სამართალდამცავ ორგანოებს, ყურადღება მიექციათ ამ საშიში დანაშაულისათვის და ერთობლივი ბრძოლა გამოეცხადებინათ მისთვის, როგორც საყოველთაოდ საშიში მოვლენისათვის. ფალკონეს ქადაგება წინასწარმეტყველური გამოდგა. ამ საშიშმა მოვლენამ დროთა განმავლობაში, ფართოდ მოიკიდა ფეხი ევროპის სხვა ქვეყნებშიც, როგორცაა შვეიცარია, გერმანია, საფრანგეთი, ნიდერლანდები და სხვა. ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლას იტალიაში შეენირა იუსტიციის ასეულობით მუშაკის სიცოცხლე. ამიტომაც იყო, რომ 1992 წლის სექტემბერში, ქ. ბრიუსელში, იტალიის შინაგან საქმეთა მინისტრმა და მისმა კოლეგებმა დახმარება სთხოვეს ევროპისა და მსოფლიო სამართალდამცავ ორგანოებს ორგანიზებულ დანაშაულებთან ბრძოლაში.⁹⁵

2017 წლის მონაცემებით, ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულიდან მიღებული შემოსავალი წლიურად 1.6-დან 2.2 ტრილიონ აშშ დოლარამდე მერყეობდა.⁹⁶

ასევე, ცალკე შესწავლის საგანი უნდა გახდეს, როგორც საერთაშორისო, ისე ადგილობრივი ინსტრუმენტების იმპლემენტაციის ხარისხი და პრაქტიკული სარგებლიანობა. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ორგანიზებული დანაშაული ერთგვარი კრიმინალური ინდუსტრიაა⁹⁷, ხოლო ორგანიზებულობა, როგორც მართვის ხერხი წარმოების ნებისმიერ სფეროში, ინტენსიფიკაციასა და ნაკლები დანახარჯებით მოგებათა მაქსიმალურ გაზრდას ემსახურება, რაც წარმოადგენს ამა თუ იმ მოვლენის პროგრესისა და ზრდის აუცილებელ პირობას. ყველა ერის წარსულში, ოფიციალური ხელისუფლების პარალელურად, არსებობდნენ ძალები, ჯგუფების სახით, რომლებიც ცდილობდნენ კრიმინალური გზებით დაუფლებოდნენ დიდი რაოდენობით ქონებას და მოეხდინათ გავლენა ოფიციალურ ხელისუფლებაზე.

„ორგანიზებული დანაშაული სარგებლობს სამართლებრივი ხარვეზებით, ასევე ცალკეულ შემთხვევებში სამართალდამცავ უწყებებს უჭირთ სწრაფი რეაგირება კრიმინალურ ბიზნესებზე, ვინაიდან დახვეწილი და განახლებადი მეთოდოლოგია, რასაც იყენებს კრიმინალური სამყარო, ართულებს მათი დანაშაულებრივი საქმიანობისა და შემოსავლების გამოვლენას. ასევე, ისინი კარგად სარგებლობენ იმ უპირატესობით, რაც დაკავშირებულია გლობალიზაციასა და თანამედროვე ინფორმაციულ ტექნოლოგიებთან“.⁹⁸

ევროპის კავშირის მძიმე და ორგანიზებულ დანაშაულთა საფრთხეების შეფასების ანგარიშის მიხედვით (2021 EU COCTA), მძიმე და ორგანიზებული დანაშაულები ევროკავშირის უსაფრთხოებისათვის საკვანძო პრობლემას წარმოადგენს. ორგანიზებულ დანაშაულს გააჩნია ქსელური ხასიათი, სადაც კრიმინალებს შორის თანამშრომლობა არის მიმდინარე, სისტემური და ორიენტირებული მოგების მიღებაზე.⁹⁹

⁹⁵ Pressnachricht Interior Justice Ministers Meeting, Brussel, 18 September, 1992.

⁹⁶ Global Financial Integrity About Transnational Organized Crime <<https://gfin integrity.org/issue/transnational-crime>> [03.06.2025].

⁹⁷ „Crime Industry“, Ciklauri-Lammich E., Paoli L., Bekämpfung des ungesetzlichen Umsatzes und Konsums von Drogen auf dem Gebiet der russischen Föderation, in Prawo i Politika, St. Petersburg 2002, 29-34.

⁹⁸ White Paper on Transnational Organized Crime (2015), 7, <<https://edoc.coe.int/en/organised-crime/6837-white-paper-on-transnational-organised-crime.html>> [03.06.2025].

⁹⁹ EU SOCTA 2021 – Serious and Organized Crime Assessment Report, <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/socta2021_1.pdf> [03.06.2025].

ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანი, მის მაღალ შემოსავლიანობაშია, რაც ყოველწლიურად კრიმინალურ სამყაროს სტაბილურად დამატებითი ეკონომიკური რესურსებით უზრუნველყოფს. ამ მოვლენის ამორფულობა და მისთვის კონკრეტული სისხლისსამართლებრივი კატეგორიის ჩარჩოებში ჩასმის სირთულე, რაც რა თქმა უნდა, არ არის საკმარისი საფუძველი იმისათვის, რომ ამ მოვლენას არ ვებრძოლოთ სისხლის სამართლის რეპრესიული საშუალებებით, პირიქით, საერთაშორისო ორგანიზაციების ყოველ ახალ დასკვნაში ხაზგასმულია ორგანიზებული დანაშაულის მზარდი საშიშროება, რაც სხვათა შორის იმაშიც გამოიხატება, რომ იგი წლითწლით სულ უფრო მეტად იჭრება ლეგალური ბიზნესის სფეროში და იპყრობს მას.¹⁰⁰ სწორედ ასე განიმარტება ორგანიზებული დანაშაულის შინაარსი.

„სანარმოს თეორია (Smith 1975) ამტკიცებს, რომ ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფები (შემდგომში ოდჯ) ძირითადად არიან უკანონო ან მკაცრ რეგულირებას დაქვემდებარებული საქონლისა და მომსახურების მიმწოდებლები (მაგ. ნარკოტიკები, ცეცხლსასროლი იარაღი, თამბაქოს ნაწარმი, აზარტული თამაშები). აღნიშნული თეორიის ფართოდ გავრცელების შემდეგ, მრავალმა კვლევამ შეისწავლა ოდჯების ჩართულობა უკანონო ბაზრებში (Reuter 1985; Paoli 2002; Bouchard and Wilkins 2010; Transcrime 2013; Calderoni 2014). გარდა ოდჯების როლისა, როგორც არარეგულარული საქონლის მიმწოდებლებისა, ზოგიერთმა კვლევამ ასევე აღიარა მათი ჩართულობა ლეგალურ ბაზრებშიც (Cressey 1969; Catanzaro 1988; Ianni and Reuss-Ianni 1993; Arlacchi 2007)“.¹⁰¹

8. ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის ძირითადი სფეროები თანამედროვე პერიოდში

„საერთაშორისო ორგანიზებული დანაშაული წარმოადგენს საფრთხეს მსოფლიო წესრიგისთვის და ამ გაგებით ის არის ანალოგი იმ აგრესიული ქმედებებისა, რაც არის ტრადიციულად საერთაშორისო ორგანიზაციების განსჯის საგანი, როგორიცაა გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია. საერთაშორისო ორგანიზებული დანაშაული არის თავდასხმა ქვეყნის სუვერენული დამოუკიდებლობის სამ საყრდენზე, – სასაზღვრო კონტროლზე, მონოპოლიაზე, მიზნის აღსრულებისათვის მიმართო ძალადობას, უფლებამოსილებაზე დაბეგრო ეკონომიკური ოპერაციები სახელმწიფო საზღვრებს შორის. საერთაშორისო კრიმინალური ორგანიზაციები ქმნიან ლეგიტიმური სახელმწიფო ხელისუფლების ალტერნატივას, რითაც ძირს უთხრიან სტაბილურობასა და სახელმწიფოებრივ წესრიგს.“¹⁰²

გაეროს ნარკოტიკებისა და დანაშაულის ორგანიზაციის მიხედვით, „ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაული, – ეს არის დაფარული ფასი, რომელსაც იხდის საზოგადოება.

ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაული პრაქტიკულად მოიცავს ეკონომიკურად მოტივირებულ ყველა მძიმე დანაშაულებრივ ქმედებას, სადაც ჩართულია ერთზე მეტი ქვეყანა და გააჩნია საერთაშორისო ხასიათი. ესაა ქმედებები, რომლებიც შეიძლება დაკვალი-

¹⁰⁰ Internazionale Organisierte Kriminalitat (Hrsg. Prof. Dr. Ulrich Sieber. Carl Heymanss Verlag KG), Koln. Berlin. Bonn. Munchen, 1996, 6-8.

¹⁰¹ Dugato M., Favarin S., Giommoni L., Risks and Rewards of Organized Crime Investments in Real Estate, 55 Brit. J.Criminology, 2015, 944 [03.06.2025].

¹⁰² Guymon C., International Legal Mechanisms for Combating Transnational Organized Crime: The Need for a Multilateral Convention, 18 Berkley J. Int'l, 2000, 61-62.

ფიცირდეს, როგორც ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაული, როგორიცაა ნარკოტიკული დანაშაული, მიგრანტების უკანონო გადაყვანა, ადამიანებით ვაჭრობა, ფულის გათეთრება, იარაღით უკანონო ვაჭრობა, კონტრაფაქციული პროდუქციით ვაჭრობა, ველურ ბუნებასთან, კულტურულ მემკვიდრეობასთან დაკავშირებული დანაშაულები, ასევე ცალკეული კიბერდანაშაულები.

ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაული არის არა სტატიკური, არამედ მზარდი ინდუსტრია, რაც იპყრობს ახალ ბაზრებს და დანაშაული იღებს სულ უფრო ახალ ფორმებს. ეს არის უკანონო ბიზნესი, რომელიც არღვევს კულტურულ, სოციალურ, ენობრივ, გეოგრაფიულ ჩარჩოებს და არ ცნობს საზღვრებს ან წესებს.

ნარკოტიკული დანაშაული რჩება ერთ-ერთ შემოსავლიან ბიზნესად კრიმინალებისათვის, – 320 მილიარდი აშშ დოლარის ღირებულების წლიური შემოსავლით. არანაკლებ მომგებიანი სფეროა ადამიანებითა და არასრულწლოვნებით ვაჭრობა, წლიური შემოსავლით – 32 მილიარდი აშშ დოლარი.

იარაღით უკანონო ვაჭრობის შედეგად მიღებული შემოსავალი წლიურად 170 მილიონიდან 320 მილიონამდე აშშ დოლარს უტოლდება.

კიბერდანაშაულის ჩადენის შედეგად მიღებული შემოსავალი, რაც დაკავშირებულია პერსონალური ინფორმაციის ქურდობასთან, 1 მილიარდი აშშ დოლარის ფარგლებში მერყეობს.¹⁰³

„ორგანიზებული დანაშაულის ყველაზე მძიმე ფორმებს გააჩნია ტრანსნაციონალური განზომილება რამდენიმე გარემოების გამო, კერძოდ, დანაშაული ჩადენილია სხვადასხვა ქვეყანაში, ან დამნაშავეებს გააჩნიათ საერთაშორისო კავშირები და მხარდაჭერა ან დანაშაულის შედეგად მიღებული შემოსავლის ლეგალიზაცია ხორციელდება სხვადასხვა ქვეყნებში; უცხოურ კომპანიებში ან უძრავ ქონებაში ან ფისკალურ ოაზისებში ინვესტირებით.“¹⁰⁴

„ორგანიზებულ დანაშაულში ჩართული პირები, მოქმედებენ რა მოგების მიღების მოტივაციით, სჩადიან შეთანხმებულ ან ძალადობრივ დანაშაულებს, რაც განპირობებულია იმით, თუ რომელი არის ფინანსური სარგებლის მიღების უფრო ეფექტური საშუალება.“¹⁰⁵

„ორგანიზებული დანაშაული ცალსახად ეროვნული პრობლემა იყო წარსულში, თუმცა დღეს ის არის გლობალიზაციის ერთ-ერთი ბნელი მხარე. ის გაცდა გეოგრაფიულ საზღვრებს, გახდა კონტინენტური, იყენებს რა ღია საზღვრების პოლიტიკას და თანამედროვე ტექნოლოგიებს. უკანონო შემოსავალი უტოლდება გლობალურ აქტივობებს.“¹⁰⁶

„დივერსიფიცირებული გლობალური უკანონო ეკონომიკა მოიცავს სხვადასხვა სპექტრის უკანონო საქმიანობას, მათ შორის, – იარაღით უკანონო ვაჭრობას, ადამიანებით ვაჭრობას (ტრეფიკინგს), მოპარული ხელოვნების ნიმუშების საზღვარზე უკანონოდ გადატანას (კონტრაბანდა), გადაშენების პირას მყოფი ცხოველთა სახეობებით უკანონო ვაჭრობას, ფუ-

¹⁰³ UNODC About Transnational Organized Crime <<https://www.unodc.org/toc/en/crimes/organized-crime.html>> [03.06.2025].

¹⁰⁴ White Paper on Transnational Organized Crime, 2015, 12, <<https://edoc.coe.int/en/organised-crime/6837-white-paper-on-transnational-organised-crime.html>> [03.06.2025].

¹⁰⁵ Bassiouni M., Effective National and International Action Against Organized Crime and Terrorist Criminal Activities, 4 Emory Int'l Rev., 1990, 12.

¹⁰⁶ Ciopec F., Compatibility of Romanian legislation with the UN convention against transnational organized crime, 39 Zbornik Radova, 2005, 213.

ლის გათეთრებას, შედარებით ახალს, – კიბერდანაშაულებს. ამ კარგად ცნობილ აქტივობებს ემატება ტრადიციული – პროსტიტუცია, გამოძალვა და რეკეტი.¹⁰⁷

„ევროპოლის დირექტორის ინფორმაციით, ევროკავშირი სულ უფრო მონყვლადი ხდება ორგანიზებული დანაშაულისადმი, რაც უდიდეს საფრთხეს უქმნის უმრავლესი ქვეყნების უსაფრთხოებას. დამნაშავეები მთელი მსოფლიოდან ირჩევენ ევროპას უკანონო ოპერაციების განსახორციელებლად. ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფები კარგად იყენებენ იმ უპირატესობას, რაც დაკავშირებულია საქონლის, მუშახელის და მომსახურების თავისუფალ გადაადგილებასთან, რაც შესაძლებელი გახდა ევროკავშირის ხელშეკრულებით. დანაშაულებრივი საქმიანობები მოიცავს ფულის გათეთრებას, ნარკოტიკულ დანაშაულს, ეკონომიკურ დანაშაულებს და ადამიანებით ვაჭრობას. დანაშაულებრივი ჯგუფები არიან მოქნილები ელასტიურები, ქმნიან კავშირებს ევროკავშირის შიგნით და მის გარეთ და გავლენას ახდენენ სამართალდამცავი და სასამართლო სისტემის მუშაობაზე.“¹⁰⁸

ევროკავშირის მასშტაბით, დანაშაულებრივი შემოსავალი, ცხრა ძირითადი კრიმინალური ბაზრიდან, 2019 წელს, 139 მილიარდ დოლარს აღწევდა, რაც ევროკავშირის მთლიან შიდა პროდუქტთან მიმართებით 0.1 % უტოლდებოდა.¹⁰⁹

საუბარია ნარკოტიკულ დანაშაულზე, მიგრანტების უკანონო გადაყვანაზე, ადამიანებით ვაჭრობაზე, თაღლითობაზე, გარემოს წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულებზე, იარაღით უკანონო ვაჭრობაზე, თამბაქოს ნაწარმით უკანონო ვაჭრობაზე, კიბერდანაშაულსა და საკუთრების წინააღმდეგ მიმართულ ორგანიზებულ დანაშაულებზე.¹¹⁰

„თანამედროვე ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაული კარგად სარგებლობს გლობალიზაციით, თავისუფალი ვაჭრობით და იყენებს ახალ ტექნოლოგიებს სხვადასხვა ახალი ტიპის დანაშაულებისა და ნაღდი ფულის, მომსახურებების, ადამიანების გადასადგილებლად. ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფები ცხოვრობენ მსოფლიოში საზღვრების გარეშე. მზარდია ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფების მხრიდან დანაშაულების, დანაშაულებრივი ბაზრებისა და ქსელების დივერსიფიკაცია.“¹¹¹

გლობალური ორგანიზებული დანაშაულის ინდექსის მიხედვით (2023 წელი), ანალიზი ცხადყოფს, რომ ორგანიზებული დანაშაულებრივი ბაზრები იზრდება და მომავალში კიდევ უფრო გაიზრდება. კრიმინალური ბაზრებიდან (ადამიანებით ვაჭრობა, მიგრანტების უკანონო გადაყვანა, გამოძალვა და რეკეტი, იარაღით უკანონო ვაჭრობა, კონტრაფაქციული პროდუქციით ვაჭრობა, უაქციზო ნაწარმით ვაჭრობა, გარემოს წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები, არაგანახლებადი რესურსებით ვაჭრობა, ნარკოტიკული დანაშაული, კიბერდანაშაული და ფინანსური დანაშაულები), ერთ-ერთი ახალი ფინანსური დანაშაულები, აღმოჩნდა ყველაზე გავრცელებული. ფინანსური დანაშაული შეფასდა ყველაზე გავრცელებულ დანაშაუ-

¹⁰⁷ *Shelley, L.*, Transnational Organized Crime and Seized Assets: Moral Dilemmas Concerning the Disposition of the Fruits of Crime, 7 Maastricht J. Eur. & Comp. L., 2000, 38.

¹⁰⁸ *Brazier M. L.*, The European Unions's Hot Pursuit of Organized Crime Groups, 7 New Eng. Int'l & Comp. L. Ann., 2001, 262.

¹⁰⁹ The EU Strategy to Tackle Organised Crime 2021-2025 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0170&qid=1632306192409>> [03.06.2025].

¹¹⁰ Mapping the Risk of Serious and Organized Crime Infiltrating Legitimate Businesses, <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ab3534a2-87a0-11eb-ac4c-01aa75ed71a1/language-en>> [03.06.2025].

¹¹¹ *Zagaris B.*, U.S. International Cooperation Against Transnational Organized Crime, 44 Wayne L. Rev., 1998, 1402.

ლებრივ საქმიანობად ყველა კონტინენტზე, გარდა ამერიკისა, სადაც ის შედის ხუთ ყველაზე წამყვან დანაშაულში.¹¹²

„ორგანიზებული ეკონომიკური დანაშაული უგულვებელყოფს სახელმწიფოს ერთ-ერთ ძირითად უფლებამოსილებას გადასახადებზე. დანაშაულებრივი ჯგუფების მიერ კრიმინალური ფულის შენარჩუნება, ანაცვლებს გადასახადებს, ზრდის ჩრდილოვან კრიმინალურ ინდუსტრიას, რაც საზოგადოებაში უფრო მეტ პატივისცემას იმსახურებს, ვიდრე სახელმწიფო. ფულის გათეთრება ორგანიზებულ დამნაშავეებს აძლევს შესაძლებლობას, მოახდინონ უკანონო საქმიანობიდან მიღებული დანაშაულებრივი შემოსავლის ლეგიტიმურ ბიზნესში ინვესტირება, რაც ზრდის ორგანიზებული დანაშაულის დამანგრეველ ხასიათს. მხოლოდ ნარკორეალიზატორები ყოველწლიურად ათეულებენ დაახლოებით 250 მილიარდს. ამ სფეროში, ინტერნაციონალიზაციამ და ფინანსურ ბაზრებზე ელექტრონულმა წვდომამ შესაძლებელი გახადა დანაშაულებრივად ამ შესაძლებლობის გამოყენება და ფული გადაიქცა ყველაზე მარტივ კონვერტირებად პროდუქტად. ის შეიძლება გადაეცეს წამიერად. მან შესაძლოა შეიცვალოს წარმომავლობა და მისი მოძიება მხოლოდ უდიდესი ძალისხმევის შედეგად იქნება შესაძლებელი.“¹¹³

„ეს ნიშნავს, რომ ორგანიზებული დანაშაული მოითხოვს ინკლუზიურ საპასუხო ნაბიჯებს, თანაბრად, როგორც დანაშაულის მამოძრავებელ ფაქტორებზე, ისე მის აქტივატორებზე, რაც ერთად უქმნის მყარ საფუძველს გლობალურ კრიმინალურ ეკონომიკას. აუცილებლად უნდა იქნას აღიარებული ორგანიზებული დანაშაულის ტრანსნაციონალური ბუნება და გაძლიერებული საერთაშორისო თანამშრომლობის აუცილებლობა, რაც მოცემულია ორგანიზებული დანაშაულის შესახებ კონვენციაში, როგორც გამოსავალი.“¹¹⁴

9. ტრანსნაციონალურ ორგანიზებულ დანაშაულთან მებრძოლი ცალკეული საერთაშორისო და რეგიონალური ორგანიზაციები

ათწლეულების მანძილზე არაერთი საერთაშორისო თუ რეგიონალური ორგანიზაცია ებრძვის ტრანსნაციონალურ ორგანიზებულ დანაშაულს.

მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ შეიქმნა საერთაშორისო საპოლიციო ორგანიზაცია (Interpol).

„თანამედროვე დანაშაული არის მზარდი, საერთაშორისო ხასიათის. ამდენად, სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია, რომ იყოს კოორდინაცია ყველა იმ მოთამაშეს შორის, რომლებსაც ევალებათ გლობალური უსაფრთხოების არქიტექტურის შენარჩუნება. ინტერპოლი, როგორც გლობალური ორგანიზაცია, უზრუნველყოფს თანამშრომლობას იმ ქვეყნებს შორისაც, რომლებსაც ერთმანეთთან არ გააჩნიათ დიპლომატიური ურთიერთობა.“¹¹⁵

„ინტერპოლმა მნიშვნელოვნად გააუმჯობესა საერთაშორისო სამართალდაცვითი თანამშრომლობა სამი მიმართულებით: 1. დააკავშირა ეროვნული ადგილობრივი საპოლიციო ძა-

¹¹² Global Organized Crime Index 2023, 51-52, <<https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2023/09/Global-organized-crime-index-2023-web-compressed-compressed.pdf>> [03.06.2025].

¹¹³ Guymon C., International Legal Mechanisms for Combating Transnational Organized Crime: The Need for a Multilateral Convention, 18 Berkley J. Int'l, 2000, 65.

¹¹⁴ UNODC-Organized Crime Strategy Toolkit for Developing High-Impact Strategies, 1 <https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/pdf/Strategies/OC_Strategy_Toolkit_Ebook.pdf> [03.06.2025].

¹¹⁵ Interpol <<https://www.interpol.int/en/Who-we-are/What-is-INTERPOL>> [03.06.2025].

ლები სანდო და სწრაფი ქსელით, 2. საერთაშორისო პროფესიული ასოციაციის მეშვეობით მხარეებს აწვდის ინფორმაციას სამართალდაცვით სფეროში ახალ მეთოდებზე და 3. ზრდის ჰარმონიზაციის ხარისხს მსოფლიო მასშტაბით სამართალდამცავ ორგანოებს შორის.¹¹⁶

„ევროპელები წლების განმავლობაში განიხილავდნენ ერთიანი საპოლიციო და საპროკურორო სისტემის შექმნის საკითხს“¹¹⁷ ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტურობის გაზრდის მიზნით.

1992 წელს შეიქმნა ევროპოლი (Europol), ხოლო მოგვიანებით 1999 წელს შეიქმნა ევროჯასტი (Eurojust).

„ევროპოლი ეხმარება წევრ სახელმწიფოებს სხვადასხვა გზით, – ის ხელს უწყობს ინფორმაციის გაცვლას ეროვნული კანონმდებლობის შესაბამისად ევროპოლის მეკავშირე ოფიცრებს შორის (ELOS), რომლებიც წარმოადგენენ შესაბამის ეროვნულ სამართალდამცავ უწყებებს. ევროპოლი ამზადებს ოპერატიულ ანალიზსა და სტრატეგიულ ანგარიშებს წევრი სახელმწიფოების მიერ მოწოდებული ოპერატიული და სადაზვერვო ინფორმაციის საფუძველზე. დამატებით, საჭიროებისამებრ, ევროპოლი უზრუნველყოფს ტექნიკურ და ექსპერტულ დახმარებას ცალკეული სახელმწიფოების მიერ განხორციელებული ოპერატიული და საგამოძიებო პროცესის მიმდინარეობისას. ასევე, ევროპოლი თავისი ანალიზებით ხელს უწყობს ცნობიერების ამაღლებას და საგამოძიებო ტექნიკების ჰარმონიზაციის აუცილებლობას ორგანიზებულ დანაშაულთან მიმართებით ევროკავშირის მასშტაბით.“¹¹⁸

„ევროპის საბჭო, 1999 წლის ოქტომბერში, ფინეთის ქალაქ ტამპერეში გამართულ შეხვედრაზე მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ უნდა შეიქმნას ევროჯასტი მძიმე, ორგანიზებულ და ტრანსსასაზღვრო დანაშაულთან საბრძოლველად. ეროვნული მთავრობების შესაბამისი კომპეტენციის მქონე პროკურორები, მაგისტრი მოსამართლეები ან პოლიციის მუშაკები, რომლებიც წარმოდგენილი არიან წევრი სახელმწიფოების მხრიდან, ქმნიან ევროჯასტს. ეროვნული მთავრობები თავად წყვეტენ თუ რა სახის და მოცულობის მანდატს მიანიჭებენ თავიანთ წარმომადგენლებს. ევროჯასტის შესახებ კონვენციის მიზანია, კომპეტენტურ უწყებებს შორის ურთიერთთანამშრომლობის ინსტრუმენტების გააქტიურება დამატებითი სამართლებრივი მექანიზმების მეშვეობით. კონვენციის მიხედვით, ევროპოლმა უნდა დაამყაროს მჭიდრო თანამშრომლობა ევროჯასტის შესაბამის დანაყოფებთან და სთხოვოს მათ დახმარება და სამართლებრივი კონსულტაცია. ევროპოლმა უნდა მიაწოდოს ინფორმაცია ევროჯასტს ყველა იმ გამოძიების და დევნის შესახებ, სადაც მონაწილეობს ერთზე მეტი წევრი სახელმწიფო. ევროჯასტი წამყვანი როლის ფუნქციით იმ ტიპის დანაშაულების გამოძიებათა და დევნაზე ახორციელებს კონტროლს, როგორცაა ადამიანებით ვაჭრობა (ტრეფიკინგი), ტერორისტული საქმიანობა, ყალბი ფულის დამზადება, ასევე იმ საქმეებზე, სადაც არის ევროკავშირის ეკონომიკური და ფინანსური ინტერესი, დანაშაულის შედეგად მიღებული შემოსავლის ლეგალიზაცია (ფულის გათეთრება) და კომპიუტერული დანაშაულები“.¹¹⁹

¹¹⁶ Guymon C., International Legal Mechanisms for Combating Transnational Organized Crime: The Need for a Multilateral Convention, 18 Berkley J. Int'l, 2000, 73.

¹¹⁷ იქვე.

¹¹⁸ Brazier M. L., The European Unions's Hot Pursuit of Organized Crime Groups, 7 New Eng. Int'l & Comp. L. Ann., 2001, 263.

¹¹⁹ Brazier M. L., The European Unions's hot pursuit of organized crime groups, 7 New Eng. Int'l & Comp. L. Ann., 2001, 264-265.

„2019 წლიდან ძალაში შევიდა თანამშრომლობის შეთანხმება საქართველოსა და EUROJUST-ს შორის. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო აქტიურად იყენებდა EUROJUST-ის საერთაშორისო ფასილიტაციის შესაძლებლობებს, ჯერ კიდევ არ აუთვისებია ისეთი მომსახურებები, როგორიცაა ერთობლივი საგამოძიებო ჯგუფების ფარგლებში თანამშრომლობა და ექსპერტულ ფორუმებში მონაწილეობა.“¹²⁰

10. ტრანსნაციონალურ ორგანიზებულ დანაშაულთან ბრძოლის ქართული გამოცდილება

ორგანიზებულ ტრანსნაციონალურ დანაშაულთან წინააღმდეგ ბრძოლის წარმატება ბევრად და მოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად იქნება შესაძლებელი სამართალდამცავმა ორგანოებმა, ეფექტური ბრძოლა აწარმოონ კანონმდებლობით განსაზღვრული ოპერატიულ-სამძებრო, საპროცესო და სხვა სამართლებრივ საშუალებათა საფუძველზე. ორგანიზებული დანაშაულებრივი საქმიანობის მთავარი მიზანია, მოგების მიღება და ამოღებული სიმდიდრის მაქსიმირება და ლეგალიზაცია.

„ტრანსნაციონალური და ორგანიზებული დანაშაულები განსაკუთრებულ საფრთხეს უქმნის საზოგადოებრივ წესრიგსა და უსაფრთხოებას, როგორც ეროვნულ, ისე გლობალურ დონეზე,“ – ხაზგასმულია საქართველოს პროკურატურის 2022-2027 წწ. სტრატეგიაში.¹²¹

შეუძლებელია ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის სახეების ამომწურავად ჩამოთვლა, რამეთუ ის თავს იჩენს თითქმის ყველა სფეროში, სადაც მაღალ მოგებას შესაძლოა ჰქონდეს ადგილი, რის შემდეგაც ადგილი აქვს ასეთი შემოსავლის უკანონო ლეგალიზაციას (ფულის გათეთრებას).¹²²

ორგანიზებულ ტრანსნაციონალურ დანაშაულთან მიმართებით, ქართული გამოცდილებისა და მიყენებული ზიანის მასშტაბის შესასწავლად, გაანალიზდა საერთო სასამართლოების 2021-2023 წლების ტრანსნაციონალური ორგანიზებული ხასიათის მქონე დანაშაულებზე (მათ შორის ფულის გათეთრებაზე) არსებული პრაქტიკა (საერთო სასამართლოების მიერ გამოტანილი 46 გამამტყუნებელი განაჩენი)¹²³, საიდანაც შევეხებით იმ შემთხვევებს, რომლებსაც, მეტ-ნაკლებად, გააჩნიათ ტრანსნაციონალური ხასიათი.

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 23 აპრილის განაჩენით, ნ. კ. გასამართლდა თაღლითობისა და 17 900 ევროს უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ქონების ჩამორთმევა არ გამოყენებულა.¹²⁴

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 11 მაისის განაჩენით, ფ. ო. კ. და სხვები გასამართლდნენ თაღლითობისა და 134 208 აშშ დოლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ქონების ჩამორთმევა არ გამოყენებულა, თუმცა სასამარ-

¹²⁰ საქართველოს პროკურატურის 2022-2027 წწ. სტრატეგია, 38, <<https://pog.gov.ge/uploads/7f5da215-saqarTvelos-prokuraturis-2022-2027-wlebis-strategia.pdf>> [03.06.2025].

¹²¹ საქართველოს პროკურატურის 2022-2027 წწ. სტრატეგია, 38, <<https://pog.gov.ge/uploads/7f5da215-saqarTvelos-prokuraturis-2022-2027-wlebis-strategia.pdf>> [03.06.2025].

¹²² *ძნელადე ლ.*, კონფისკაცია, როგორც ტრანსნაციონალურ ორგანიზებულ დანაშაულთან ბრძოლის აუცილებელი სისხლისსამართლებრივი მექანიზმი, ჟურნ. „სამართლის ჟურნალი“, №2, 2024, 236-237.

¹²³ იქვე, 242.

¹²⁴ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 23 აპრილის №1/996-21 განაჩენი.

თლოს მხრიდან განხორციელდა დანაშაულებრივი გზით ქ. თბილისში 10 200 აშშ დოლარად შეძენილი 49.19 კვ. საცხოვრებელი ბინის საპროცესო კონფისკაცია.¹²⁵

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 27 ივლისის განაჩენით, ფ. ო. კ. და სხვები გასამართლდნენ 619 839 ლარისა 669 აშშ დოლარის დაუსაბუთებელი შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ჩამოერთვათ უკანონო შემოსავლის შესანიღბად 168 000 აშშ დოლარად შეძენილი ძვირადღირებული შვიდი ავტომობილი.¹²⁶

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 11 ოქტომბრის განაჩენით, გ. მ. და სხვები გასამართლდნენ თაღლითობისა და 700 300 ევროს და 40 802 აშშ დოლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ჩამოერთვათ დანაშაულებრივი გზით შეძენილი სხვადასხვა ღირებულების უძრავ-მოძრავი ქონება.¹²⁷

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 29 ოქტომბრის განაჩენით, თ. ნ. და სხვები გასამართლდნენ თაღლითობისა და 48 900 ევროს უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად თ. ნ.-ს ჩამოერთვა დანაშაულებრივი გზით შეძენილი ავტომობილი.¹²⁸

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 14 თებერვლის განაჩენით, მ. კ. და სხვები გასამართლდნენ თაღლითობისა 73 995 ევროს და 13 100 აშშ დოლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ქონების ჩამორთმევა არ გამოყენებულა.¹²⁹

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 16 მარტის განაჩენით, ნ. გ. გასამართლდა ქურდობისა და 41 212 ლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ქონების ჩამორთმევა არ გამოყენებულა, თუმცა სასამართლოს მხრიდან განხორციელდა საბანკო ანგარიშებზე არსებული 2118,72 ლარისა და 277.90 აშშ დოლარის საპროცესო კონფისკაცია.¹³⁰

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 25 მარტის განაჩენით, ფ. ნ. და სხვები გასამართლდნენ ცრუ მენარმეობისა და 1 268 036.6 ლარის, 15 385 489.6 აშშ დოლარის, 20 786 875 ევროს, 3 030 შვეიცარული ფრანკის და 57 645 გირვანქა სტერლინგის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ფ.ნ.-ს ჩამოერთვა დანაშაულებრივი გზით შეძენილი სხვადასხვა ძვირადღირებული უძრავ-მოძრავი ქონება.¹³¹

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 12 აპრილის განაჩენით, ჯ. ჰ. გასამართლდა თაღლითობისა და 119 941.54 ლარის, 467 341.31 ევროს და 1528 აშშ დოლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ჯ.ჰ.-ს ჩამოერთვა დანაშაულებრივი გზით შეძენილი სხვადასხვა ძვირადღირებული ავტომობილი.¹³²

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 04 მაისის განაჩენით, მ. ს. და რ. ო. გასამართლდნენ თაღლითობისა და 29 767.49 ლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად მ.ს.-ს ჩამოერთვა დანაშაულებრივი გზით მოპოვებული 7 700 ლარი.¹³³

¹²⁵ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 11 მაისის №1/4697-20 განაჩენი.

¹²⁶ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 27 ივლისის №1/3434-21 განაჩენი.

¹²⁷ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 11 ოქტომბრის №1/4280-21 განაჩენი.

¹²⁸ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 29 ოქტომბრის №1/3934-21 განაჩენი.

¹²⁹ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 14 თებერვლის №1/3270-21 განაჩენი.

¹³⁰ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 16 მარტის №1/4855-19 განაჩენი.

¹³¹ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 25 მარტის №1/3845-21 განაჩენი.

¹³² თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 12 აპრილის №1/2181-21 განაჩენი.

¹³³ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 04 მაისის №1/292-22 განაჩენი.

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 23 მაისის განაჩენით, ჯ. ა. გასამართლდა 5 201.2 ლარის, 63 065 825.49 ევროს და 88 132 376.82 აშშ დოლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ჩამოერთვა დანაშაულებრივი გზით მოპოვებული ფულადი თანხა, – 37 685.52 ლარის, 153 467.48 ევროს და 7 831 116.04 აშშ დოლარის ოდენობით.¹³⁴

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 31 მაისის განაჩენით, ნ. ა. და სხვები გასამართლდნენ თაღლითობის და 256 174 აშშ დოლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ქონების ჩამორთმევა არ გამოყენებულა. ამოღებული თანხა 60 000 აშშ დოლარი და 29 450 ევრო დაუბრუნდა დაზარალებულებს.¹³⁵

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 20 ივლისის განაჩენით, მ. გ. გასამართლდა 1 358 222,36 ლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად მ.გ.-ს ჩამოერთვა დანაშაულებრივი გზით შეძენილი სხვადასხვა ძვირადღირებული ავტომობილი.¹³⁶

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 08 სექტემბრის განაჩენით, ვ. ლ. გასამართლდა თაღლითობისა და 206 782.2 აშშ დოლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ჩამოერთვა დანაშაულებრივი გზით შეძენილი სხვადასხვა ღირებულების უძრავ-მოძრავი ქონება.¹³⁷

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 13 თებერვლის განაჩენით, ნ. ა. გასამართლდა თაღლითობისა და 4041.14 ევროს, 5 460 ლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ქონების ჩამორთმევა არ გამოყენებულა.¹³⁸

თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2023 წლის 16 მარტის განაჩენით, მ. რ. გასამართლდა თაღლითობისა და 4 005 აშშ დოლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ქონების ჩამორთმევა არ გამოყენებულა.¹³⁹

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 12 ივნისის განაჩენით, ა. კ. და სხვები გასამართლდნენ თაღლითობისა და 314 173.45 ლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ჩამოერთვათ დანაშაულებრივი გზით შეძენილი სხვადასხვა ძვირადღირებული ავტომობილი.¹⁴⁰

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 26 ივნისის განაჩენით, შ. ჰ. გასამართლდა 3 610 434 აშშ დოლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ჩამოერთვა დანაშაულებრივი გზით შეძენილი სხვადასხვა ღირებულების უძრავ-მოძრავი ქონება.¹⁴¹

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 11 ივლისის განაჩენით, მ. გ. გასამართლდა თაღლითობისა 12 500 აშშ დოლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ქონების ჩამორთმევა არ გამოყენებულა.¹⁴²

¹³⁴ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 23 მაისის №1/2638-22 განაჩენი.

¹³⁵ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 31 მაისის №1/1434-22 განაჩენი.

¹³⁶ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 20 ივლისის №1/1832-22 განაჩენი.

¹³⁷ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 08 სექტემბრის №1/3065-20 განაჩენი.

¹³⁸ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 13 თებერვლის №1/3423-22 განაჩენი.

¹³⁹ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2023 წლის 16 მარტის №1ბ/2124-22 განაჩენი.

¹⁴⁰ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 12 ივნისის №1/1579-23 განაჩენი.

¹⁴¹ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 26 ივნისის №1/3114-23 განაჩენი.

¹⁴² თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 11 ივლისის №1/2476-22 განაჩენი.

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 14 სექტემბრის განაჩენით, ლ. ფ. გასამართლდა თაღლითობისა და 24 180 აშშ დოლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ქონების ჩამორთმევა არ გამოყენებულა.¹⁴³

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 27 სექტემბრის განაჩენით, ა. ხ. და ფ. ს. გასამართლდნენ თაღლითობისა და 306 314 ლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ჩამოერთვათ 5 080 ევრო და 68 195 აშშ დოლარი.¹⁴⁴

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 06 ოქტომბრის განაჩენით, ე. ჯ. და ეკ. ჯ. გასამართლდნენ თაღლითობისა და 1 898 880 ლარის, 39 550 ევროს და 9 000 აშშ დოლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ჩამოერთვათ ფულადი თანხები და სხვადასხვა ღირებულების უძრავ-მოძრავი ქონება.¹⁴⁵

თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 04 დეკემბრის განაჩენით, ალ. ბ. გასამართლდა 102 000 აშშ დოლარის უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისათვის. დამატებით სასჯელად ჩამოერთვა დანაშაულებრივი გზით შეძენილი სხვადასხვა ღირებულების სამი უძრავი ქონება.¹⁴⁶

სასამართლო პრაქტიკა აჩვენებს, რომ ტრანსნაციონალურ ორგანიზებულ დანაშაულთან მიმართებით, ამ ტიპის დანაშაულის გლობალური მასშტაბების მხედველობაში მიღებით, სამართალდამცავი უწყებების საქმიანობა გასააქტიურებელია.

11. დასკვნა

კვლევა ცხადყოფს, რომ ორგანიზებული დანაშაული, თანამედროვე პერიოდში, არის ტრანსნაციონალური გამოწვევა და გლობალური საფრთხე.

ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაული გადაიქცა ერთგვარ კრიმინალურ ინდუსტრიად.

ყოველწლიურად ორგანიზებული დანაშაულებრივი ჯგუფების ხელში მეტი ფინანსური რესურსი ექცევა, რაც ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლას ეფექტურობას უკარგავს.

თანამედროვე ტექნოლოგიური საშუალებები, ბიზნესის გაციფრულება, ვირტუალური ფულის (აქტივის) მზარდი გამოყენება, უკანონო (დანაშაულებრივ) შემოსავალს წამიერად უცვლის, როგორც სახესა და ფორმას, ისე გეოგრაფიულ მდებარეობას, რასაც უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციის (ფულის გათეთრების) ახალი მეთოდებიც უწყობს ხელს.

არალეგალური შემოსავლების შემოჭრას ლეგალურ ეკონომიკაში ნებისმიერი, თუნდაც წარმატებული სახელმწიფოს ეკონომიკისთვისაც კი შესაძლოა დამანგრეველი ხასიათი ჰქონდეს.

კვლევა ცხადყოფს, რომ ორგანიზებული დანაშაული, თავისი ტრანსნაციონალური ხასიათით, დანაშაულის თანამედროვე ფორმების მუდმივი ცვალებადობით, თანამედროვე ტექნოლოგიების მზარდი გამოყენებით, სულ უფრო შეფარული ხდება საზოგადოებისათვის.

ყოველწლიურად დაგროვილი მილიარდობით არალეგალური შემოსავალი იმგვარად ერევა ლეგალურ ეკონომიკას, რომ დროთა განმავლობაში, არალეგალური შემოსავლის გარჩევა ლეგალურისაგან შეუძლებელი ხდება.

¹⁴³ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 14 სექტემბრის №1/3555-22 განაჩენი.

¹⁴⁴ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 27 სექტემბრის №1/2860-23 განაჩენი.

¹⁴⁵ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 06 ოქტომბრის №1/3091-22 განაჩენი.

¹⁴⁶ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 04 დეკემბრის №1/2716-23 განაჩენი.

აღნიშნული მიანიშნებს იმაზე, რომ როგორც ჩანს, სამართალდამცავი ორგანოების მხრიდან, ტრადიციულად, ჯერ კიდევ მეტი ყურადღება ეთმობა დამნაშავის გასამართლებას, ვიდრე ამ დანაშაულისაგან მიღებული შემოსავლისა და ქონების მოძიებას, დაბრუნებასა და კონფისკაციას.¹⁴⁷

კვლევა ასევე ცხადყოფს, რომ როგორც საერთაშორისო, ისე ადგილობრივ დონეზე, საკმარისი ეფექტური სამართლებრივი ინსტრუმენტები არსებობს.

„რა თქმა უნდა დანაშაულს სრულად ვერ აღმოვფხვრით, რადგან ეს ადამიანის ბენებრივი მდგომარეობის შემადგენელი ნაწილია. მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია დანაშაულის ოდენობის და მისი უარყოფითი შედეგების შემცირება.“¹⁴⁸

ამდენად, საჭიროა სამართალდამცავი ორგანოების, მათ შორის უცხოელი კოლეგა უწყებებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების ერთობლივი მიზანმიმართული მოქმედება და ტრანსნაციონალური ორგანიზებული საქმიანობიდან დაგროვილი დანაშაულებრივი ქონების ჩამოსართმევად ყველა შესაძლო ლეგალური მექანიზმის გააქტიურება.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 24/08/1999.
2. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის კონვენცია „ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ“, 15/11/2000.
3. ევროპის საბჭოს კონვენცია „დანაშაულებრივი გზით მიღებული შემოსავლების გათეთრების, მოძიების, ამოღების და კონფისკაციის და ტერორიზმის დაფინანსების შესახებ“, 16/05/2005.
4. კონვენცია „ფულის გათეთრების, დანაშაულებრივი საქმიანობის შედეგად მოპოვებული შემოსავლების მოძიების, ამოღების და კონფისკაციის შესახებ“, 8/11/1990.
5. კონვენცია „მექრთამეობის წინააღმდეგ უცხოელ საჯარო მოხელეთა მხრიდან საერთაშორისო ბიზნეს ტრანსაქციებისას“, 21/11/1997.
6. კონვენცია „კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ“, 11/11/1997.
7. მუმლაძე დ., ძნელაძე ლ., ბრძოლა ორგანიზებული დანაშაულობის (მაფიის) წინააღმდეგ: შედარებით სამართლებრივი ანალიზი, ჟურნ. „მართლმსაჯულება“, №2, 2008, 35.
8. ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის 2021-2024 წწ. ეროვნული სტრატეგია <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5256554?publication=0>> [03.06.2025].
9. ეროვნული უსაფრთხოების პოლიტიკის დაგეგმვისა და კოორდინაციის წესის შესახებ საქართველოს კანონის მე-12 მუხლი <<https://matsne.gov.ge/document/view/2764463?publication=14>> [03.06.2025].
10. 2005 წლის 20 დეკემბრის საქართველოს კანონი ორგანიზებული დანაშაულისა და რეკეტის შესახებ <<https://matsne.gov.ge/document/view/27814?publication=1>> [03.06.2025].
11. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის კონვენცია ტრანსნაციონალური ორგანიზებული დანაშაულის წინააღმდეგ <<https://matsne.gov.ge/document/view/1485286?publication=0>> [03.06.2025].
12. საქართველოს პროკურატურის 2022-2027 წწ. სტრატეგია <<https://pog.gov.ge/uploads/7f5da215-saqarTvelos-prokuraturis-2022-2027-wlebisstrategia.pdf>> [03.06.2025].
13. ალექსიძე ლ., თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი, თბ. 2001, 228.
14. ავანესოვი გ.ა. (რედ.), კრიმინოლოგია, თბ., 2007, 570.
15. ბიორგო ტ., დანაშაულის პრევენცია, თბ. 2016, 24.

¹⁴⁷ ძნელაძე ლ., კონფისკაცია, როგორც ტრანსნაციონალურ ორგანიზებულ დანაშაულთან ბრძოლის აუცილებელი სისხლისსამართლებრივი მექანიზმი, ჟურნ. „სამართლის ჟურნალი“, №2, 2024, 237.

¹⁴⁸ ბიორგო ტ., დანაშაულის პრევენცია, თბ., 2016, 24.

16. გოძიაშვილი ი., კრიმინოლოგია, თბ., 1998, 179.
17. გამყრელიძე ო., სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძვლები, თბ., 1989.
18. დგებუაძე გ., დანაშაულის ინდივიდუალური შერაცხვის დოქტრინა და პრეცედენტული სამართალი საერთაშორისო სისხლის სამართალში, თბ. 2021, 115-116.
19. ვესელსი ი., ბოილკე ე., სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი, თბ. 2010, 290-291, 299.
20. თუმანიშვილი გ., (სამეც. რედ), ჯიშკარიანი ბ., (სამეც. რედ), შრამი ე., (სამეც. რედ.), ევროპული და საერთაშორისო სამართლის ზეგავლენა ქართულ სისხლის საპროცესო სამართალზე, თბ., 2019, 800-801.
21. კეკოშვილი ვ., კანონიერი ქურდების სუბკულტურის გავლენა მოზარდების სოციალიზაციაზე პოსტ-საბჭოთა საქართველოში (სადისერტ. ნაშრომი), თბ. 2019, 29.
22. ლობჯანიძე გ., ლლონტი გ., კანონიერი ქურდები საქართველოში: ისტორია და რეალობა (მონოგრ.), თბ. 2004, 46, 55.
23. ნაჭყებია გ., სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი, თბ., 2007, 189.
24. ნაჭყებია გ. (რედ.), ორგანიზებული დანაშაულის თანამედროვე გამოვლინებების კრიმინალიზაციისა და სამართალშეფარდების პრობლემები ქართულ სისხლის სამართალში, თბ., 2012, 22, 528.
25. სურგულაძე ლ., სისხლის სამართალი, თბ. 1997, 354.
26. ტურავა მ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა (მერვე გამოცემა), თბ., 2010, 272, 275-276, 279.
27. ტყეშელაძე გ. (რედ.), სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი, თბ., 2004, 55, 195, 220.
28. ტყეშელაძე გ., პასუხისმგებლობა დანაშაულთა ერთობლიობისათვის, თბ., 1985, 32.
29. უგრეხელიძე მ., ბრალი საფრთხის დელიქტებში, თბ., 1982, 60.
30. შალიკაშვილი მ., კრიმინოლოგია, თბ., 2011, 84.
31. ძნელაძე ლ., კონფისკაცია, როგორც ტრანსნაციონალურ ორგანიზებულ დანაშაულთან ბრძოლის აუცილებელი სისხლისსამართლებრივი მექანიზმი, ჟურნ. „სამართლის ჟურნალი“, №2, 2024, 236-237, 242.
32. ნულაია ზ., კრიმინოლოგია (ზოგადი ნაწილი), თბ., 2003, 224.
33. ნერეთელი თ., თანამონაწილეობა დანაშაულში, თბ., 1965, 7-8.
34. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 04 დეკემბრის №1/2716-23 განაჩენი.
35. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 22 ნოემბრის №1/2046-23 განაჩენი.
36. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 20 ნოემბრის №1/2540-23 განაჩენი.
37. თელავის რაიონული სასამართლოს 2023 წლის 14 ნოემბრის №1/164-23 განაჩენი.
38. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 10 ნოემბრის №1/5861-23 განაჩენი.
39. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 19 ოქტომბრის №1/4242-23 განაჩენი.
40. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 17 ოქტომბრის №1/4731-23 განაჩენი.
41. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 06 ოქტომბრის №1/3091-22 განაჩენი.
42. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 27 სექტემბრის №1/2860-23 განაჩენი.
43. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 14 სექტემბრის №1/3555-22 განაჩენი.
44. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 25 ივლისის №1/7178-22 განაჩენი.
45. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 11 ივლისის №1/2476-22 განაჩენი.
46. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 26 ივნისის №1/3114-23 განაჩენი.
47. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 21 ივნისის №1/6282-22 განაჩენი.
48. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 12 ივნისის №1/1579-23 განაჩენი.
49. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 02 მაისის №1/4977-22 განაჩენი.
50. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 05 აპრილის №1/4583-22 განაჩენი.
51. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 30 მარტის №1/7177-22 განაჩენი.
52. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2023 წლის 16 მარტის №13/2124-22 განაჩენი.

53. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 16 თებერვლის №1/3444-22 განაჩენი.
54. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 14 მარტის №1/4582-22 განაჩენი.
55. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 14 მარტის №1/4212-22 განაჩენი.
56. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 13 თებერვლის №1/3423-22 განაჩენი.
57. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 16 იანვრის №1/2777-22 განაჩენი.
58. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 06 იანვრის №1/2742-22 განაჩენი.
59. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 26 დეკემბრის №1/2641-22 განაჩენი.
60. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 16 დეკემბრის №1/6471-22 განაჩენი.
61. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 12 ოქტომბრის №1/3450-22 განაჩენი.
62. ახალციხის რაიონული სასამართლოს 2022 წლის 20 სექტემბრის №1/107-22 განაჩენი.
63. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 16 სექტემბრის №1/374-22 განაჩენი.
64. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 13 სექტემბრის №1/968-22 განაჩენი.
65. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 13 სექტემბრის №1/5937-19 განაჩენი.
66. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 08 სექტემბრის №1/3065-20 განაჩენი.
67. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 20 ივლისის №1/1832-22 განაჩენი.
68. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 16 ივნისის №1/385-22 განაჩენი.
69. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 13 ივნისის №1/4642-21 განაჩენი.
70. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 31 მაისის №1/1434-22 განაჩენი.
71. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 23 მაისის №1/2638-22 განაჩენი.
72. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 04 მაისის №1/292-22 განაჩენი.
73. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 20 აპრილის №1/1947-22 განაჩენი.
74. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 15 აპრილის №1/3333-21 განაჩენი.
75. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 12 აპრილის №1/2181-21 განაჩენი.
76. ბოლნისის რაიონული სასამართლოს 2022 წლის 06 აპრილის №1/237-21 განაჩენი.
77. რუსთავის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 05 აპრილის №1-514-21 განაჩენი.
78. ბოლნისის რაიონული სასამართლოს 2022 წლის 05 აპრილის №1/226-21 განაჩენი.
79. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 01 აპრილის №1/4408-21 განაჩენი.
80. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 25 მარტის №1/3845-21 განაჩენი.
81. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 17 მარტის №1/1349-21 განაჩენი.
82. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 16 მარტის №1/4855-19 განაჩენი.
83. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 15 მარტის №1/947-22 განაჩენი.
84. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2022 წლის 14 თებერვლის №1/3270-21 განაჩენი.
85. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 27 დეკემბრის №1/5491-21 განაჩენი.
86. რუსთავის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 10 დეკემბრის №1-334-21 განაჩენი.
87. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 29 ოქტომბრის №1/3934-21 განაჩენი.
88. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 23 სექტემბრის №1/468-21 განაჩენი.
89. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 11 ოქტომბრის №1/4280-21 განაჩენი.
90. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 27 ივლისის №1/3434-21 განაჩენი.
91. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 11 მაისის №1/4697-20 განაჩენი.
92. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 23 აპრილის №1/996-21 განაჩენი.
93. ქუთაისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 07 აპრილის №1/664-20 განაჩენი.
94. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 17 მარტის №1/3252-20 განაჩენი.
95. ზუგდიდის რაიონული სასამართლოს 2021 წლის 05 მარტის №1/465-20 განაჩენი.
96. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2021 წლის 18 თებერვლის №1/3309-22 განაჩენი.
97. Bassiouni M., Effective National and International Action against Organized Crime and Terrorist Criminal Activities, 4 Emory INT'L L. REV. 12, 1990.

98. *Borgstede G.*, Cultural Property, the Palermo Convention and Transnational Organized Crime, 21 IJCP, 2014, 283.
99. *Brazier, M. L.*, The European Unions`s Hot Pursuit of Organized Crime Groups, 7 New Eng. Int'l & Comp. L. Ann., 2001, 262, 263, 264-265.
100. *Clark R. S.*, The United Nations Convention Against Transnational Organized Crime, 50 Wayne L. Rev., 2004, 167.
101. *Ciklauri-Lammich E.*, Menschenraub, ein blühendes Gewerbe in der Kaukasusregion, Monatshefte für Osteuropäisches Recht, Hrsg. Dr. Günter Tontsch, Hamburg 2000, 2-9.
102. *Ciklauri-Lammich Eliko*, The Problem of Crime Between Late Migrants From ISC in Germany, Georgian Lawyers, Tiflis 2001, 45-51.
103. *Ciklauri-Lammich Eliko*, Kapitel 2 Abschnitt 2. Der Kampf gegen die Korruption in den europäischen Ländern in der Monographie: Die Korruption in Georgien: Kriminologische Analysen und Kommentare der gerichtlichen Praxis , Hrsg. TSU & Tsereteli Inst., Tiflis 2010, 50-76.
104. *Ciopec, F.*, Compatibility of Romanian Legislation with the UN Convention Against Transnational Organized Crime, 39 Zbornik Radova, 2005, 213.
105. "crime industry", *Ciklauri-Lammich Eliko* und *Paoli Letizia*, Bekämpfung des ungesetzlichen Umsatzes und Konsums von Drogen auf dem Gebiet der russischen Föderation, in Prawo i Politika, St. Petersburg 2002, 29-34.
106. *Dugato M., Favarin S., Giommoni L.*, Risks and Rewards of Organized Crime Investments in Real Estate, 55 BRIT. J.Criminology, 2015, 944.
107. *Guymon C.*, International Legal Mechanisms for Combating Transnational Organized Crime: The Need for a Multilateral Convention, Berkley J. Int'l, 2000, 61-62, 65, 73.
108. *Hauck P., Peterke S.*, Organized Crime and Gang Violence in National and International Law, 92 INT'L REV. RED. Cross, 2010, 408.
109. Internationale Organisierte Kriminalität (Hrsg. Prof. Dr. Ulrich Sieber), Carl Heymanss Verlag KG, Köln. Berlin. Bonn. München, 1996, 6-8.
110. *Orlovskaya N., Stepanova J.*, Confiscation of Proceeds and Property Related to Crimes: International Standards and the ECHR Practice, 10 Juridical Trib., 499-500, 2020.
111. *Shelley L.*, Transnational Organized Crime and Seized Assets: Moral Dilemmas Concerning the Disposition of the Fruits of Crime, 7 Maastricht J. Eur. & Comp., 2000, 35, 38.
112. *Zagaris B.*, U.S. International Cooperation Against Transnational Organized Crime, 44 Wayne L. Rev., 1998, 1402.
113. The EU Strategy to Tackle Organised Crime 2021-2025 <<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0170&qid=1632306192409>> [03.06.2025].
114. Directive (EU) 2024/1260 of the European Parliament and of the Council on Asset Recovery and Confiscation <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1260/oj>> [03.06.2025].
115. UNODC, Organized Crime Strategy Toolkit for Developing High-Impact Strategies <https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/pdf/Strategies/OC_Strategy_Toolkit_Ebook.pdf> [03.06.2025].
116. Global Financial Integrity About Transnational Organized Crime <<https://gfintegrity.org/issue/transnational-crime>> [03.06.2025].
117. White Paper on Transnational Organized Crime, 2015, <<https://edoc.coe.int/en/organised-crime/6837-white-paper-on-transnational-organised-crime.html>> [03.06.2025].
118. EU SOCTA 2021 – Serious and Organized Crime Assessment Report <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/socta2021_1.pdf> [03.06.2025].
119. UNODC About Transnational Organized Crime <<https://www.unodc.org/toc/en/crimes/organized-crime.html>> [03.06.2025].

120. Mapping the Risk of Serious and Organized Crime Infiltrating Legitimate Businesses, <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ab3534a2-87a0-11eb-ac4c-01aa75ed71a1/language-en>> [03.06.2025].
121. Global Organized Crime Index 2023 <<https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2023/09/Global-organized-crime-index-2023-web-compressed-compressed.pdf>> [03.06.2025].
122. UNODC, – Organized Crime Strategy Toolkit for Developing High-Impact Strategies <https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/pdf/Strategies/OC_Strategy_Toolkit_Ebook.pdf> [03.06.2025].
123. Interpol <<https://www.interpol.int/en/Who-we-are/What-is-INTERPOL>> [03.06.2025].

ნინო მონასელიძე*

პერსონალური მონაცემების სახიფათო გავრცელება და თანმდევი სამართლებრივი შედეგები

ბოლო წლებში მსოფლიო მასშტაბით სოციალურ ქსელებში იმატა „სიძულვილის ენამ“ და აგრესიამ, რომელთაც ხშირად თან ერთვის კონკრეტული პირის პირადი მონაცემები და ფაქტობრივად წარმოშობენ შემაშვოთებელ ფენომენს მშვიდობიან საზოგადოებაში. საქართველოს 2024-2025 წლების აქციების მიმდინარეობისას ვრცელდებოდა როგორც სამართალდამცავი ორგანოების, ასევე სამოქალაქო აქტივისტების მხრიდან არასასურველი, საწინააღმდეგო აზრის პირთა ფოტოები, ვინაობები, საცხოვრებელი მისამართები დაფარულ და ღია ჩატებში პირთა დაშინების, შევიწროების განზრახვით.¹ რამაც ხელი შეუწყო ამ პირებზე როგორც ფიზიკურ, ასევე სოციალურ ქსელებში თავდასხმას. გამავრცელებელის ქმედება (ვინაიდან მეტწილად გავრცელებული ინფორმაციები პირთა საჯარო მონაცემებს წარმოადგენდა, რომელთა გავრცელებაც საქართველოს კანონმდებლობით არ ისჯება), სამართალდამცავი ორგანოების რეაგირების ფარგლებს გარეშე დარჩა. საქართველოს კანონმდებლობაში აღნიშნული ხარვეზის აღმოფხვრა შესაძლებელია გერმანული სისხლის სამართლის კოდექსის §126a StGB-ზე დაყრდნობით, რომელიც სწორედ ამ პრობლემის გადასაჭრელად იქნა შექმნილი 2021 წელს.

საკვანძო სიტყვები: საზოგადოებრივი მშვიდობა, პერსონალური მონაცემები, მონაცემების გავრცელება, მტრების სიები, სიძულვილის ენა.

1. შესავალი

2021 წელს გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსში (StGB) ძალაში შევიდა ახალი ნორმა 126a StGB პერსონალური მონაცემების სახიფათო გავრცელების შესახებ. ამ ნორმით საჯარო და არასაჯარო პირადი ინფორმაციის გავრცელება დაზარალებულის ან მასთან მჭიდროდ დაკავშირებული პირის პოტენციურ საფრთხეში ჩაგდების მიზნით გახდა დასჯადი² და ითვალისწინებს საჯარო ინფორმაციის შემთხვევაში ორ წლამდე ხოლო არა საჯარო ინფორმაციის შემთხვევაში 3 წლამდე თავისუფლების აღკვეთას.³ ეს მუხლი ამოქმედდა კანონით, რომელიც ცვლილებებს ახორციელებს სისხლის სამართლის კოდექსში, რათა გაუმჯობესდეს სისხლის სამართლის დაცვა ე.წ. „მტრის სიებისგან“. ამ რეგულაციის მიზანია საზოგადოებრივი მშვიდობის, ზოგადი სამართლებრივი უსაფრთხოების, მოქალაქეთა მშვიდობიანი თანაარსებობისა და მოსახლეობის უსაფრთხოების განცდის დაცვა პერსონალური მონაცემების სახიფათო გავრცელებით გამოწვეული მოსალოდნელი დარღვევებისგან.⁴ ეს ცვლილება ეხმაურება მტრების სიების გავრცელების მზარდობას სოციალურ ქსელებში, ამის შედეგად გაზრდილ დანაშაულების რაოდენობას და ადამიანებში გამოწვეულ მღელვარებას, რომელიც არა მხოლოდ ქმნის ინდივიდუალური უსაფრთხოების რისკებს, არამედ გავლენას ახდენს სოციალურ თანაცხოვრებაზე.⁵

* სამართლის მაგისტრი (LL.M), პოტსდამის უნივერსიტეტი.

¹ <<https://mtavari.tv/news/171574-aktsiis-darbevashi-monacile-modzalade>> [25.06.2025].

² Fischer T., Strafgesetzbuch, 71. Aufl. 2024, §126a Rn. 4.

³ Rackow P., in Heintschel-Heinegg/Kudlich, BeckOK StGB 61. Aufl. 2024, §126a Rn.11.

⁴ BT-Drs 19/28768, S. 8.

⁵ Patz J., KriPoZ 4, 2021, 223; Hestermann T., Hoven E., Autenrieth M., KriPoZ 4, 2021, 204.

2. §126a StGB-ის სამართლებრივი განმარტება

126a StGB მუხლით გათვალისწინებული დანაშაული ეხება პირველ რიგში საჯარო პერსონალური მონაცემების გავრცელებას და მოიცავს ასეთი მონაცემების გავრცელების ნებისმიერ ფორმას, თუნდაც ეს ეხებოდეს მხოლოდ ერთი პირის მონაცემებს.⁶ შესაბამისად ამ მუხლის ფარგლებში ექცევა არამარტო „მტრების სიების“ გავრცელება, არამედ დოქსინგიც.

მტრების სიების შეგროვება ხშირად გამოყენებული სტრატეგიაა პოლიტიკურად ორიენტირებული ჯგუფების მიერ,⁷ რომელთა ანტიდემოკრატიული პროგრამის ნაწილია პოლიტიკური, სამოქალაქო საზოგადოებისა და ჟურნალისტიკის წრეებიდან არასასურველი პირების, „ოპონენტებისა“ და „მოლალატეების“ დაშინება და მათ წინააღმდეგ დანაშაულის წაქეზება⁸ ირიბი თუ პირდაპირი მუქარის საშუალებით. მაგ: მინიშნებებით იმის შესახებ, რომ მოცემულ პირს საჭიროა „ენვიოს სტუმარი“ ან რომ „მიზანშეწონილი იქნება ამ პირთან დაკავშირებით რაიმეს მოფიქრება ანდა მისთვის ჭკუის სწავლება“.⁹

ამგვარი ირიბი მუქარები ქმნიან რეალურ საფრთხეებს როგორც ონლაინ, ასევე რეალურ სამყაროში, დაწყებული მუქარის წერილების მიღებით დამთავრებული სიცოცხლისთვის საშიში თავდასხმებით.¹⁰ განსაკუთრებით დაზარალებულებს აშინებთ დამნაშავეების გამოჩენის შესაძლებლობა მათ პირად საცხოვრებელ ადგილას,¹¹ რის გამოც თავს იზღუდავენ თავისუფლად გადაადგილებაში. ამავდროულად საზოგადოების სხვა წევრები დაზარალებულებთან ერთად მიმართავენ თვითცენზურას, აღარ გამოხატავენ თავისუფლად აზრს, რათა არ გახდნენ შემდეგი სამიზნეები. ყოველივე კი ქვეყანაში დემოკრატიული პროცესების განვითარებას აფერხებს.¹²

ამერიკულენოვან სამყაროში მსგავსი ფენომენი ცნობილია, როგორც „დოქსინგი“, რაც გულისხმობს პერსონალური მონაცემების მიზანმიმართულ შეგროვებას და გამოქვეყნებას დაინტერესებული პირის საჯაროდ შერცხვენის, მუქარის, ზიანის,¹³ მასიური კრიტიკისა ან შეურაცხყოფის მიყენების განზრახვით.¹⁴ დამნაშავეების სამიზნეები ხშირად არიან ყოფილი პარტნიორები, კოლეგები ან ადამიანები, რომლებიც მათ სოციალურ მედიაში გაიცნეს.¹⁵

2.1. დაცული სამართლებრივი სიკეთე – საზოგადოებრივი მშვიდობა

ტერმინი „საზოგადოებრივი მშვიდობა“ მოიცავს როგორც ზოგადსამართლებრივ უსაფრთხოებას და მოქალაქეთა მშვიდობიან თანაცხოვრებას, ასევე მოსახლეობის ნდობას ამ მდგომარეობის მუდმივობის მიმართ და უსაფრთხოების განცდას, რომელთაც გავრცელებუ-

⁶ Eisele J., in Klass/Momsen/Wybitul, Datenschutzsanktionenrecht, Aufl. 2023, §9 Rn. 6.

⁷ Patz J., KriPoZ 4, 2021, 223.

⁸ Referentenentwurf des BMJV, S. 4; Gerhold S., in Schumann/Mosbacher/König, NK-Medienstrafrecht, Aufl. 2023, §126a Rn. 3; BT-Drs. 19/28678, S. 2.

⁹ BT-Drs. 19/28678, S. 1; Heckmann D., in Stern/Sodan/Möstl, Staatsrecht II, Aufl. 2022, §102 Rn. 90, 91.

¹⁰ Korenke C., Kühne M., NK 2022, 457, 462; Kubiciel M., Stellugnahme, S. 3.

¹¹ BT-Drs 19/28768, S. 8.

¹² VBRG, Stellungnahme, S. 1; Deutscher Bundestag Feindeslisten nach §126a.

¹³ Woerlein A., H, MMR-Aktuell 2024, 1437.

¹⁴ Kubiciel M., Großmann S., NJW 2019, 1050.

¹⁵ Kubiciel M., Stellugnahme, S. 3.

ლი „მტრების სიები“ არყევნ.¹⁶ ნორმის მეორადი დაცვის ობიექტი არის დაზარალებულების, მათი ოჯახის წევრების, ახლობელი პირების ინდივიდუალური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა და მათი დაცვა დანაშაულის მსხვერპლად გახდომის საფრთხისგან.¹⁷

2.2. ობიექტური დანაშაულის შემადგენლობა

ძირითადი დანაშაულის შემადგენლობა მოითხოვს, რომ მესამე პირის პერსონალური მონაცემები, საჯარო შეკრების მეშვეობით ან სხვა ხერხით თუ ფორმით ფართოდ გავრცელდეს თვით დაზარალებულის ან მასთან მჭიდროდ დაკავშირებული პირის პოტენციურ საფრთხეში ჩაგდების მიზნით.¹⁸ Ex-ante (წინასწარ შეფასების) პოზიციიდან აბსტრაქტული საფრთხის დანაშაულის დასადგენად საკმარისია ზიანის პოტენციური შესაძლებლობა.¹⁹ საფრთხე შეიძლება გამოიხატოს პირის მიმართ ჩადენილ დანაშაულში ან სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედებაში, რომელიც მიმართულია სექსუალური თვითგამორკვევის, ფიზიკური ხელშეუხებლობის, პირადი თავისუფლების ან მნიშვნელოვანი ღირებულების მქონე ნივთის წინააღმდეგ.²⁰

2.2.1. დანაშაულის ობიექტი §126a პირველი პუნქტით არის საჯაროდ ხელმისაწვდომი პერსონალური მონაცემები, რომლებიც ნებისმიერი პირისთვის ძალისხმევის გარეშე ადვილად მოსაპოვებელია. მაგ: სახელები, დაბადების თარიღები, საცხოვრებელი მისამართები თუ ელფოსტა.²¹

ამ მუხლის მეორე პუნქტის (კვალიფიკაციის) დანაშაულის ობიექტია არასაჯარო მონაცემები, რომელთა ხელმისაწვდომობა დაცულია წვდომის შეზღუდვებით, შიდა უწყებრივი ინფორმაციით ან პაროლით. ინფორმაცია არასაჯაროა მაშინაც, როდესაც დაცვა გატეხილია და მონაცემებზე დამნაშავეს ან მესამე პირებს უკანონოდ მიუწვდებათ ხელი.²²

2.2.2. ქმედება მდგომარეობს პერსონალური მონაცემების გავრცელებაში. ტერმინი „გავრცელება“ გულისხმობს ნებისმიერი ფორმით მონაცემების გადაცემას ადმინთან ფართო, განუსაზღვრელი ჯგუფისათვის,²³ სადაც გამავრცელებელი ინფორმაციაზე კონტროლს კარგავს. მაგ: სტრიმინგის, შეტყობინებების, ფაქსის, SMS-ის თუ ელექტრონული ფოსტის მეშვეობით.²⁴ მონაცემების გავრცელება კერძო გარემოში ან მცირე რაოდენობის დახურულ მომხმარებელთა ჯგუფში არ ექვემდებარება დანაშაულის შემადგენლობას,²⁵ მანამ, სანამ ინფორმაციის კონტროლი შესაძლებელია.²⁶

¹⁶ Eisele J., in Klass/Momsen/Wybitul, Datenschutzsanktionenrecht, Aufl. 2023, §9 Rn. 4.

¹⁷ Fischer T., Strafgesetzbuch, 71. Aufl. 2024, §126a Rn. 3; Heger M., in Lackner/Kühl/Heger, StGB 30. Aufl. 2023, §126a Rn. 1-9; BT-Drs. 19/28678, S. 8.

¹⁸ Fischer T., Strafgesetzbuch, 71. Aufl. 2024, §126a Rn. 4.

¹⁹ Werner, R., in Weber Rechtswörterbuch, Gefährdungsdeldikt, Gefährdendes Verbreiten personenbezogener Daten, 32. Ed. 2024.

²⁰ Gerhold S., in Schumann/Mosbacher/König, NK- Medienstrafrecht, Aufl.2023, §126a Rn. 7.

²¹ Korenke C., Kühne M., NK 2022, 457, 460.

²² Fischer T., Strafgesetzbuch 71. Aufl. 2024, §126a Rn. 17.

²³ Gerhold S., in Schumann/Mosbacher/König, NK-Medienstrafrecht, Aufl.2023, §126a Rn. 8-11; Eisele J., in Klass/Momsen/Wybitul, Datenschutzsanktionenrecht, Aufl. 2023, §9 Rn. 10.

²⁴ Eisele J., in Klass/Momsen/Wybitul, Datenschutzsanktionenrecht, Aufl. 2023, §9 Rn. 12.

²⁵ Fischer T., Strafgesetzbuch, 71. Aufl. 2024, §126a Rn. 6.

²⁶ Heger M., in Lackner/Kühl/Heger, 30. Aufl. 2023, StGB §126a Rn. 3.

2.2.3. საფრთხის დადგენის ობიექტური ნიშნები არის „შესაბამისობა“ და „ნამდვილობა“, რაც ნიშნავს, რომ საფრთხის დადგენის დროს მხოლოდ გავრცელების მომენტში არსებული ობიექტური ფაქტორები იქნება გათვალისწინებული.²⁷ შემდგომში გამოვლენილი გარემოებები, როგორცაა მონაცემების გამოყენება მესამე პირების მიერ დანაშაულებრივი ქმედებებისთვის, დამოუკიდებლად უნდა შეფასდეს.²⁸ ობიექტური ნიშნების შეფასებისას გასათვალისწინებელია, რომ საფრთხის შექმნის მაღალუნარიანობას ავლენს დემონსტრაციები, ექსტრემისტული შინაარსის ვებსაიტები, კავშირები არაკონსტიტუციურ დაჯგუფებებთან, ავტორის ანონიმურობა და სხვა სარისკო კონტენტები და გარემოებები.²⁹

2.3. სუბიექტური დანაშაულის შემადგენლობა

§126a-ს სუბიექტური შემადგენლობის დასაკმაყოფილებლად საკმარისია მეორე ხარისხის არაპირდაპირი განზრახვა (*dolus eventualis*). რაც ნიშნავს, რომ დამნაშავეს არ მოეთხოვება კონკრეტული წარმოდგენის ქონა, თუ ვინ და რა სახის დანაშაულს ჩაიდენს მის მიერ გავრცელებული კონკრეტული პირის მონაცემებით. საკმარისია, ის სერიოზულად შესაძლებლად მიიჩნევდეს სავარაუდო დანაშაულის შედეგის დადგომას,³⁰ რომელიც მიმართულია მონაცემების მესაკუთრის ან მასთან დაკავშირებული პირის ინდივიდუალურ უფლებებზე.³¹ გამონაკლისია დამდგარი საფრთხეები, რომლებიც სრულიად სცდება დამნაშავეს წარმოდგენას.³²

აღნიშნული განზრახვის დამტკიცება საჯარო ინფორმაციის გავრცელების შემთხვევისას დიდ სირთულეს წარმოადგენს.³³ კერძოდ, სირთულე მდგომარეობს ინფორმაციის გავრცელებით საფრთხის შექმნის შესაფერისობის დადგენაში, რომელიც *ex-post* (შემდგომი შეფასებით) ნყდება.³⁴ ეს ნიშნავს, რომ პრინციპი, რომლის მიხედვითაც *dolus eventualis* განზრახვა უნდა არსებობდეს უკვე ქმედების შესრულების მომენტში, დგება გამონკვევის წინაშე, რომ გამოირიცხოს ის ასპექტები, რომლებიც დამნაშავეს ველარ ექვემდებარება და ფაქტობრივად მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მის ქმედებაზე სამართლებრივი შეფასების დროს.³⁵ ამ დილემის დაძლევის მიზნით, სასამართლოებს ევალებათ უზრუნველყონ, რომ განზრახვა დამტკიცდეს ქმედების შესრულების მომენტში, დამოუკიდებლად იმ მოვლენებისა, რომლებიც დამნაშავეს კონტროლს მიღმაა. მაგ: პოლიტიკური მოვლენები, რომლებიც ზეგავლენას ახდენენ საფრთხეზე.³⁶

2.4. ქმედების გამორიცხვა

§126a -ს დებულებები არ ვრცელდება მაშინ, როცა ინფორმაციის გავრცელება ემსახურება მოქალაქეების ინფორმირებას, ანტიკონსტიტუციური მისწრაფებების გამოააშკარავე-

²⁷ Eschelbac, R., in Kindhäuser/Neumann/Paeffgen, NK-StGB, Aufl. 2023, §126a Rn. 18-22; BT Drs. 19/3115.

²⁸ Eisele J., in Klass/Momsen/Wybitul, Datenschutzsanktionenrecht, Aufl. 2023, §9 Rn. 15.

²⁹ BT-Drs. 19/28678, 11; Gerhold S., in Schumann/Mosbacher/König, NK- Medienstrafrecht, Aufl. 2023, §126a Rn. 18.

³⁰ Basar E., Stellungnahme, S. 7.

³¹ Zimmermann F., in Satzger/Schluckebier/Werner, StGB-Kommentar, 3. Aufl. 2023, §126a, Rn. 19.

³² Fischer T., Strafgesetzbuch, 71. Aufl. 2024, §126a Rn. 12.

³³ Lohse K., Stellungnahme, S. 4.

³⁴ Grözinger A., in Müller/Schlothauer/Knauer, MAH, 3. Aufl. 2022, §50 Rn. 111-113.

³⁵ Golla S., Stellungnahme, S. 2.

³⁶ Lohse K., Stellungnahme, S. 4.

ბას, ხელოვნებას ან მეცნიერებას, კვლევას ან სწავლებას, თანამედროვე მოვლენებზე ან ისტორიულ მოვლენებზე ანგარიშის წარდგენას ან მსგავს მიზნებს.³⁷ ამ პუნქტის არსებობა ჟურნალისტური საქმიანობის განხორციელებისთვის მნიშვნელოვანია, რათა შეუფერხებლად, სასჯელის შიშის გარეშე³⁸ შეძლონ ექსტრემისტული დაჯგუფებების და მათი მიზნების გამოვლენისთვის ჩატარებული საგამოძიებო საქმიანობის შედეგების გამოქვეყნება, მათ შორის მათი ვინაობისაც.³⁹

2.5. მართლსაწინააღმდეგობა

ზოგადად, მართლწინააღმდეგობის საკითხი უმეტესად ცალსახად მართლსაწინააღმდეგოდ განისაზღვრება მაშინაც კი, თუ დამნაშავე ქმედებას თავისი შეხედულებით უსაფრთხოების დაცვის მიზნით ჩადის, ვინაიდან სიაში შეყვანილი პირებისგან უშუალო საფრთხე არ მომდინარეობს, რომელიც დაუყოვნებლივ რეაგირებას გაამართლებდა. ამასთანავე ქმედება რჩება დასჯადი მიუხედავად პირის თანხმობისა პირადი ინფორმაციის გავრცელების შესახებ თუ ის საზოგადოებრივი უსაფრთხოების განცდას ასუსტებს.⁴⁰ განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როდესაც იგი შეიცავს მუქარის ან ირიბი მოწოდების ელემენტებს.⁴¹

3. §126a StGB-ის სამართლებრივი გამოწვევები

3.1. აზრის გამოხატვისა და მედიის თავისუფლების შეზღუდვა

ამ კანონის მიზანი არის პოლიტიკური ოპონენტების დაშინებისა და მათ წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულებისგან დაცვა. თუმცა, ამ განზრახვას შესაძლოა არასასურველი გავლენა ჰქონდეს პოლიტიკური დისკუსიის კლიმატზე და თავისუფალი აზრის ფორმირებაზე.⁴² სირთულეს წარმოადგენს საზღვრების დადგენა გერმანიის ძირითადი კანონის მეხუთე და ევროპის ადამიანის უფლებათა დაცვის კონვენციის მეათე მუხლებით დაცული აზრის გამოხატვის თავისუფლებასა და იმ შეზღუდვებს შორის, რომლებიც §126a StGB-ის მიხედვით არის დაწესებული.⁴³ შესაბამისად კონკრეტული შემთხვევების შეფასებისას უნდა მოხდეს აწონვა სამართლებრივ სიკეთეებს შორის. აქვე საჭიროა ხაზგასმით აღინიშნოს, რომ თავად შინაარსი აზრის არ შეიძლება აიკრძალოს, არამედ შეზღუდვა შეიძლება შეეხოს მის გამოხატვის ფორმას და საშუალებას, რომელიც შეიცავს სამართალდარღვევის ნიშნებს. შესაბამისად, გადადის იმ ზღვარს, რაც იწვევს სამართლებრივი სიკეთის ხელყოფას.⁴⁴

ამას გარდა, მიუხედავად ქმედების გამორიცხვის დათქმისა, კანონის შესაძლო შედეგებმა შეიძლება გამოიწვიოს ჟურნალისტებისა და აქტივისტების თვითცენზურა. ამგვარმა „მომადუნებელმა ეფექტებმა“ (chilling effects) სავარაუდოა შეაფერხოს მნიშვნელოვანი პუბლიკაციების გავრცელება და ჟურნალისტური გამოძიებები, რომლებიც საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებისთვის აუცილებელია.⁴⁵

³⁷ Gerhold S., in Schumann/Mosbacher/König, NK-Medienstrafrecht, Aufl. 2023, §126a Rn. 23.

³⁸ Eisele J., in Klass/Momsen/Wybitul, Datenschutzsanktionenrecht, Aufl. 2023, §9 Rn. 24.

³⁹ BT-Drs 19/29638, 12; DRB, Stellungnahme, S.1.

⁴⁰ Eisele J., in Klass/Momsen/Wybitul, Datenschutzsanktionenrecht, Aufl. 2023, §9 Rn. 4.

⁴¹ Zimmerman F., in Satzger/Schluckebier/Werner, StGB-Kommentar, 3. Aufl.2023, §126a, Rn. 20.

⁴² Golla S., Stellungnahme, S. 2; DRB, Stellungnahme, S.2.

⁴³ Lohse K., Stellungnahme, S. 5; DRB, Stellungnahme, S. 2.

⁴⁴ BT Drs. 19/30943 S.2; Lohse K., Stellungnahme, S. 5.

⁴⁵ Golla S., Stellungnahme, S. 2; Aus der Zivilgesellschaft, Stellungnahme, S. 5.

3.2. §126a StGB-ს გამოწვევები გამოძიების დროს

ე.წ. „ონლაინ პატრულირების“ გზით ფედერალური მინების მუდმივი საგამოძიებო ჯგუფები თავად ეძებენ გამოძიებას დაქვემდებარებულ კონტენტს ინტერნეტში.⁴⁶ მიუხედავად მათი ძალისხმევისა, დანაშაულის შემცველი ფაქტების გამოძიებისა დიდი რაოდენობა დანაშაულებისა გაუხსნელი რჩება.⁴⁷ გამოძიებისთვის მთავარ სირთულეს წარმოადგენს დამნაშავეების ანონიმურობა, მათ მიერ გამოყენებული ფეიკ-ანგარიშები და რთული სერვერული სტრუქტურები,⁴⁸ როგორცაა TOR, Grauzonen-Hosting და VPN-ი. ეს პროგრამები ადამიანებს საშუალებას აძლევენ რეგულარულად, დროის მოკლე პერიოდში, შეიცვალონ IP-მისამართები, დაფარონ ვინაობა და ფიზიკური ადგილმდებარეობა.⁴⁹ ეს ტექნიკები ართულებს არამარტო დამნაშავეების იდენტიფიკაციას, სისხლისსამართლებრივ დევნასა და რელევანტური მტკიცებულებების მოპოვებას, არამედ ინფორმაციის აღრიცხვასა და შეფასებას.⁵⁰ ამ სირთულეების გათვალისწინებით, ფედერალური კრიმინალური პოლიციის სამსახური (BKA) ითხოვს საკანონმდებლო რეგულაციებს, რომლებიც განსაკუთრებულ შემთხვევებში შესაძლებელს გახდის TOR-პლატფორმის მომხმარებლების დენონიმიზაციას.⁵¹

ამასთანავე პრობლემას წარმოადგენს უცხოური სერვერებიდან გავრცელებული ინფორმაციები, ვინაიდან საერთაშორისო დონეზე შეზღუდულად ვრცელდება ევროპული კანონმდებლობის მოქმედების სფერო.⁵² ამის მაგალითია რასისტული ორგანიზაციის შემთხვევა აშშ-დან, რომლის მონაცემებიც ჩინეთში მდებარე სერვერის მეშვეობით ვრცელდებოდა და გერმანიაში ნეონაციისტების მიერ გამოიყენებოდა.⁵³

3.3. არასაკმარისი ინფორმირება

„მტრების სიებში“ მოხსენიებულ პირთა ინფორმირების შესახებ BKA-ს არ გააჩნია ერთიანი სტრატეგია, როდის და რა ფორმით უნდა მიეწოდოს დაზარალებულ პირებს ინფორმაცია.⁵⁴ ზოგიერთი მიწა, ჰესენი და ტურინგენი, აქტიურად მოქმედებენ და დაზარალებულ პირებს ინფორმაციას აწვდიან, მაშინ, როდესაც სხვა მიწები, ამ გადანყვეტილებას ადგილობრივი პოლიციის სამსახურებს უტოვებენ. შედეგად ხშირად პირები საერთოდ არ ან დაგვიანებით იღებენ ინფორმაციას. შესაბამისად, ისინი კარგავენ შესაძლებლობას, დროულად მიიღონ თავდაცვის ზომები და ხშირად რჩებიან დაუცველნი.⁵⁵

4. დასკვნა

საქართველოს კანონმდებლობა, განსაკუთრებით 2024–2025 წლებში, პირების პირადი მონაცემების მზარდი გავრცელების შედეგად გაზრდილი დაშინების, შევიწროებისა და ფიზი-

⁴⁶ Patz J., KriPoZ 4 | 2021, S. 223, 229.

⁴⁷ Polizeiliche Kriminalstatistik Straftatenkatalog 2023, S. 53.

⁴⁸ Wuttke S., Stellungnahme, S. 5.

⁴⁹ Ceffinato T., JuS 2020, S. 495

⁵⁰ Wuttke S., Stellungnahme, S. 5.

⁵¹ Thiesen M., MMR 2014, S. 803, 808.

⁵² Deusch F./Eggendorfer T., in Taeger/Pohle, ComputerR-HdB, 50.1 IT-Sicherheit, Rn. 272, 279, 280a.

⁵³ DJG, Stellungnahme, S. 2; Patz J., KriPoZ 4 | 2021, S. 223, 226.

⁵⁴ BT-Drs. 19/3628, S. 4.

⁵⁵ VBRG, Stellungnahme, S. 3

კური ძალადობის ფაქტების ფონზე, საჭიროებს შესაბამისი სამართლებრივი ჩარჩოების შექმნას. ამ კონტექსტში, გერმანულ სამართალში გათვალისწინებული **§126a StGB** წარმოადგენს მნიშვნელოვან წინგადადგმულ ნაბიჯს, პირის საჯარო პერსონალური მონაცემების გავრცელებით საფრთხის შექმნის წინააღმდეგ ბრძოლაში და ხელს უწყობს საზოგადოებრივი მშვიდობის დაცვას. მიუხედავად ამისა, საჭიროა განისაზღვროს ზღვარი გამოხატვის თავისუფლებასა და დასჯად ქმედებებს შორის, რათა გავლენის მოხდენის შესაძლებლობა ჟურნალისტურ საქმიანობასა და გამოხატვის თავისუფლებაზე მინიმუმამდე იყოს დაყვანილი. ამავედროულად, დასახული მიზნის მისაღწევად უსაფრთხოების უწყებებმა უნდა უზრუნველყონ ინფორმაციის დაცვის რეგულაციების ეფექტიანი გამოყენება და დროულად აცნობონ დაზარალებულ პირებს პოტენციური საფრთხეების შესახებ. რათა მათ ჰქონდეთ საფრთხის შეფასებისა და თავდაცვითი ზომების მიღების შესაძლებლობა.

ბიბლიოგრაფია:

1. Aus der Zivilgesellschaft, Stellungnahme, zu dem Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Strafgesetzbuches – Verbesserung des strafrechtlichen Schutzes gegen sogenannte Feindeslisten.
2. Deutscher Bundestag Gesetzentwurf der Bundesregierung, Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Strafgesetzbuches – Verbesserung des strafrechtlichen Schutzes gegen sogenannte Feindeslisten.
3. Deutscher Bundestag Stellungnahme des Bundesrates und Gegenäußerung der Bundesregierung.
4. Deutscher Bundestag Aktueller Begriff, Der strafrechtliche Schutz gegen sog. Feindeslisten nach §126a StGB.
5. Deutscher Bundestag Antrag 19/28768.
6. Deutscher Bundestag Antwort der Bundesregierung 19/3628.
7. Deutscher Bundestag Beschlussempfehlung 19/30943.
8. Deutscher Bundestag Kleine Anfrage 19/3115.
9. Deutscher Richterbund (DRB) Stellungnahme zu einer Formulierungshilfe des BMJV für den Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Strafgesetzbuches – Verbesserung des strafrechtlichen Schutzes gegen sogenannte Feindeslisten.
10. Deutsche Justizgewerkschaft (DJG) Stellungnahme Formulierungshilfe des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz, Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Strafgesetzbuches – Verbesserung des strafrechtlichen Schutzes gegen sogenannte Feindeslisten.
11. *Basar E.*, Stellungnahme zum Gesetzesentwurf der Bundesregierung: Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Strafgesetzbuches – Verbesserung des strafrechtlichen Schutzes gegen sogenannte Feindeslisten, Drucksache 19/28678.
12. *Ceffinato T.*, Hate Speech zwischen Ehrverletzungsdelikten und Meinungsfreiheit JuS 2020, Heft 6, 495.
13. *Deusch F., Eggendorfer T.*, 50.1 IT-Sicherheit in Taeger, Jürgen/Pohle, Jan *Computerrechts-Handbuch*, 39. EL April 2024, Verlag C.H.Beck oHG, München.
14. *Eisele J.*, §9 Gefährdendes Verbreiten des personenbezogener Daten (§126a StGB) in Klass, Arne/Momsen, Carsten/Wybitul, Tim *Datenschutzsanktionenrecht, Handbuch für Unternehmens- und Anwaltspraxis*, 1. Auflage 2023. C.H.Beck oHG, München.
15. *Eschelbach R.*, §126a in Kindhäuser, Urs/Neumann, Ulfrid/Paefgen, Hans-Ulrich/Saliger, Frank: *Strafgesetzbuch*, 6. Auflage 2023, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.
16. *Fischer T.*, *Strafgesetzbuch mit Nebengesetzen*, §126a, 71. Auflage 2024, Verlag C.H.Beck, München.
17. *Gerhold S.*, §126a in Schumann, Heribert/Mosbacher, Andreas/König, Stefan *NomosKommentar Medienstrafrecht*, 1. Auflage 2023, © Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.

18. Golla S., Stellungnahme zu dem Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Strafgesetzbuches – Verbesserung des strafrechtlichen Schutzes gegen sogenannte Feindeslisten, BT-Drs. 19/28678.
19. Grözing A., §50 in Müller, Eckhart/Schlothauer, Reinhold/Knauer, Christoph: *Münchener Anwaltshandbuch Strafverteidigung*, 3. Auflage 2022, Verlag C.H.Beck oHG, München.
20. Heckmann D., §102 in Stern, Klaus/Sodan, Helge/Möstl, Markus: *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland im europäischen Staatenverbund*, 2. Auflage 2022, Verlag C.H.Beck oHG, München.
21. Heger M., §126a in Lackner, Karl/Kühl, Kristian/Heger, Martin: *Strafgesetzbuch*, 30. Auflage 2023, Verlag C.H.Beck oHG, München.
22. Hestermann T., Hoven E., Autenrieth M., "Eine Bombe, und alles ist wieder in Ordnung": Eine Analyse von Hasskommentaren auf Facebook-Seiten reichweitenstarker deutscher Medien. *KriPoZ* 4 | 2021, S. 204.
23. Korenke C., Kühne M., Die Verbreitung von Feindeslisten, *NK* 2022, Heft 4, 457-475.
24. Kubiciel M., Schriftliche Fassung der Stellungnahme in der Öffentlichen Anhörung des Ausschusses für Recht und Verbraucherschutz des Deutschen Bundestages zu dem: a) BT-Drs. 19/28678, b) Änderungsantrag der Fraktion der AfD vom 14.5.2021, c) BT-Drs. 19/28777.
25. Kubiciel M., Großmann S., Doxing als Testfall für das Datenschutzstrafrecht, *NJW* 2019, Heft 15, 1050, Schriftleiter: Tobias Freudenberg, Beethovenstraße 7b, 60325 Frankfurt a. M., veröffentlicht 04.04.2019.
26. Lohse K., Stellungnahme zu dem Thema Verbesserung des strafrechtlichen Schutzes gegen sogenannte Feindeslisten.
27. Patz J., (K)eine Verbesserung des strafrechtlichen Schutzes gegen Feindeslisten? – Leerstellen und ungenutzte Handlungspotenziale anlässlich des neu geschaffenen Straftatbestandes, *KriPoZ* 4 | 2021, S. 223.
28. Rackow P., §126a in Heintschel-Heinegg, Bernd von / Kudlich, Hans: *BeckOK StGB*, 61. Edition, 2024, Verlag C.H.Beck oHG, München.
29. Referentenentwurf des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz (BMJV), Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Strafgesetzbuches – Verbesserung des strafrechtlichen Schutzes gegen sogenannte Feindeslisten.
30. Thiesen M., Wie hoch ist der Preis der Anonymität? – Haftungsrisiken beim Betrieb eines TOR-Servers, *MMR* 2014, Heft 12, 803.
31. Verband der Beratungsstellen für Betroffene rechter, rassistischer und antisemitischer Gewalt (VBRG), Stellungnahme zum "Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Strafgesetzbuches – Verbesserung des strafrechtlichen Schutzes gegen sogenannte Feindeslisten".
32. Werner R., Gefährdendes Verbreiten personenbezogener Daten; Gefährdungsdelikt. In Weber, Klaus *Rechtswörterbuch*, 32. Edition 2024. Verlag C.H.Beck oHG, München.
33. Woerlein A. H., Digitale Gewalt durch Doxing – praktische Relevanz und unzureichende rechtliche Sanktionsmöglichkeiten, *MMR-Aktuell* 2024, Heft 15, IRI – Panorama zum Recht der Digitalisierung, Datenwirtschaft und IT, 1437.
34. Wuttke S., Stellungnahme zur Vorbereitung der Anhörung des Ausschusses für Recht und Verbraucherschutz des Deutschen Bundestages am 19. Mai 2021.
35. Zimmermann F., §126a StGB in Satzger, Helmut/Schluckebier, Wilhelm/Werner, Reik: *StGB-Kommentar*, 6. Aufl. 2024, Verlag: Carl Heymanns, Hürth.
36. <<https://mtavari.tv/news/171574-aktsiis-darbevashi-monacile-modzalade>> [25.06.2025].

პაატა ტურავა*

გვანცა ვარაგაშვილი**

ასოცირების შეთანხმება, როგორც ქართული გარემოს დაცვის სამართლის პარმონიზაციის პროცესი

„ერთი მხრივ, საქართველოსა და, მეორე მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის ასოცირების შესახებ შეთანხმების“ (შემდგომში „ასოცირების შესახებ შეთანხმება“), პარაფირება¹ მოხდა 2013 წლის 28-29 ნოემბერს, „აღმოსავლეთ პარტნიორობის“ ვილნიუსის სამიტის ფარგლებში. შეთანხმებას ხელი მოეწერა 2014 წლის 27 ივნისს ბრიუსელში, რომელიც რატიფიცირებულ იქნა საქართველოს პარლამენტის მიერ ამავე წლის 18 ივლისს.

საქართველოს ხელისუფლებამ ასოცირების შეთანხმებით აიღო სხვადასხვა, მათ შორის, გარემოს დაცვისა და კლიმატის ცვლილების მარეგულირებელ დირექტივებთან დაახლოების ვალდებულება.²

ასოცირების შესახებ შეთანხმების რატიფიცირებამ შექმნა სხვადასხვა სფეროში ეროვნული პოლიტიკის შემუშავების გრძელვადიან პერსპექტივა, მათ შორის გარემოს დაცვისა და კლიმატის ცვლილების მიმართულებით. საქართველო-ევროკავშირს შორის ასოცირების შეთანხმებამ წარმოქმნა სოლიდური სამართლებრივი საფუძველი სამომავლო კანონშემოქმედებისა და კანონალსრულების პროცესისთვის.

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ პლანეტა დგას სერიოზული ეკოლოგიური გამოწვევების წინაშე, რომლის მოგვარება და დაძლევა მხოლოდ შესაძლებელია საერთაშორისო თანამშრომლობით და შესაბამისი საკანონმდებლო ჩარჩოს შექმნით, რომელიც შეესაბამება ევროკავშირის კანონმდებლობას და იზიარებს ევროპულ საუკეთესო გამოცდილებას. შესაბამისად, 2014 წლიდან, მას შემდეგ რაც ხელი მოეწერა ასოცირების შეთანხმებას, გარემოსდაცვითი სამართალი უახლოვდება ევროპულ გარემოსდაცვითი კანონმდებლობას, რაც როგორც აღვნიშნეთ წარმოადგენს ასოცირების შეთანხმების ვალდებულებას. თუმცა საკანონმდებლო დაახლოების გზაზე, საკანონმდებლო პროგრესის გარდა გამოიკვეთა მნიშვნელოვანი გამოწვევები, რომლის იდენტიფიცირება და დაძლევა წარმოადგენს წარმატებული გარემოსდაცვითი საკანონმდებლო და ეროვნული პოლიტიკის წინაპირობას.

აღნიშნული სტატიის ფარგლებში, განხილული იქნება ასოცირების შეთანხმების ძალაში შესვლის შემდეგ ქართული გარემოს დაცვის სამართლის ტრანსფორმაციის გზა, იდენტიფიცირებული იქნება ის გამოწვევები, რომელიც არსებობს საკანონმდებლო დაახლოების პროცესში გარემოსდაცვითი მიმართულებით და წარმოდგენილი იქნება ავტორთა რეკომენდაციები აღნიშნული გამოწვევების დაძლევის მიზნით.

საკვანძო სიტყვები: ასოცირების შეთანხმება, სამართლებრივი დაახლოება/პარმონიზაცია, ევროპეიზაცია, ქართული გარემოსდაცვითი სამართლის ტრანსფორმაცია.

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი.

** ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, ასისტენტი.

¹ მოლაპარაკებული ტექსტის დადასტურება მხარეთა დელეგაციების ხელმძღვანელების მიერ, შეთანხმების თითოეულ გვერდზე ინიციალების დასმით.

² „ერთი მხრივ, საქართველოსა და, მეორე მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის ასოცირების შესახებ შეთანხმება“, მუხლი 306, 312.

1. შესავალი

ქართული სამართლის ტრანსფორმაცია, რომელსაც საფუძველი დაუდო საბჭოთა კავშირის დაშლამ და დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს შექმნის პროცესმა, იმთავითვე ევროპეიზაციის მიმართულებით განვითარდა. ამის დადასტურებაა საქართველოს პარლამენტის 1997 წლის დადგენილება „საქართველოს კანონმდებლობის ევროპის კავშირის კანონმდებლობასთან ჰარმონიზაციის შესახებ“, რომლის თანახმად, ყველა კანონი და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტი შესაბამისობაში უნდა ყოფილიყო ევროკავშირის სტანდარტებთან.

თუ კი სამართლის ჰარმონიზაციის ქვეშ მოვიაზრებთ როგორც საკანონმდებლო აქტების შექმნის პროცესს ისე მისი განხორციელების და ინტერპრეტაციის პრაქტიკას³, წინა საუკუნის 90-ანი წლების ამბიციური მიზანი არ იყო შესაბამისობაში რეალობასთან. საქართველოს იმ დროისათვის არ გააჩნდა ევროპული სტანდარტის კანონმდებლობის შექმნისათვის აუცილებელი გამოცდილება და მით უფრო, შეუძლებელი იყო ასეთი კანონების პრაქტიკაში გამოყენება. ახალი ეროვნული სახელმწიფოს შექმნა, არსებული კომუნისტური რეჟიმის გარდაქმნა დემოკრატიულ სისტემად და გეგმიური ეკონომიკის გადასვლა თავისუფალი ბაზრის პრინციპზე იყო ის გაცხადებული მიზანი, რომლის მიღწევის მიმართ იმდროისათვის გაჩნდა გარკვეული სკეპტიციზმი. თუმცა, პოლიტიკური ნების არსებობამ გაუხსნა კარი რადიკალური ცვლილებებისთვის და საერთაშორისო თანამშრომლობის პოზიტიურმა პრაქტიკამ მალევე გააქრო ეჭვი ამის შეუძლებლობაზე, რამაც შესაძლებელი გახადა დასავლური გამოცდილების გაზიარება და გადმოტანა ქართულ სინამდვილეში.⁴

თუ კი ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოებისათვის სამართლის სისტემების დაახლოება შიდა ბაზრის ფუნქციონირების ერთ-ერთი მექანიზმია, საქართველოსთვის ეს არის თანამედროვე დემოკრატიული, სამართლებრივი, სოციალური და ეკოლოგიური სახელმწიფოს შექმნის შესაძლებლობა. გასული საუკუნის 90-იან წლებში, რეფორმის დიდი ტალღის ქვეშ სამართლის რეფორმა ხშირად სპონტანურ ხასიათს ატარებდა და სამართლებრივი ინსტიტუტების გაუზარებელი გადმოტანა ხდებოდა. საერთაშორისო თანამშრომლობის ფარგლებში იქმნებოდა თანამედროვე, ევროპული სტანდარტის კანონები, თუმცა განსხვავებული იყო მისი აღსრულების პრაქტიკა. ახალი კანონების მიღებას მოსდევდა მასში ცვლილებების შეტანის დიდი ტალღა, მისი აღსრულების პრაქტიკის პრობლემების გათვალისწინებით. იურიდიულ ლიტერატურაში სამართლის ჰარმონიზაციის ეს ეტაპი იწოდება როგორც „შემთხვევით ევროპეიზაცია“⁵.

ქართული ადმინისტრაციული სამართლის ევროპეიზაციის პროცესს ახალი ძალა შესძინა 2014 წლის 27 ივნისს ბრიუსელში ევროკავშირსა და საქართველოს შორის ხელმოწერილმა ასოცირების შეთანხმებამ⁶. ეს ეტაპი იწოდება როგორც „ასოცირებული ევროპეიზაცია“.⁷

³ Lohse J.E., Rechtsangleichungsprozesse in der Europäischen Union, Mohr Siebeck, 2017, 71.

⁴ Winter G., Kalichava K., Rechtstransfer und Eigendynamik in Transformationsländern: Das Beispiel der Verwaltungsrechtsentwicklung in Georgien, ZaöRV 2019, 273.

⁵ ყალიჩავა კ., გარემოს დაცვის სამართალი, თბ., 2018, 32.

⁶ „ერთი მხრივ, საქართველოსა და, მეორე მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის ასოცირების შესახებ შეთანხმების“, პარაფირება მოხდა 2013 წლის 28-29 ნოემბერს, „აღმოსავლეთ პარტნიორობის“ ვილნიუსის სამიტის ფარგლებში. შეთანხმებას ხელი მოეწერა 2014 წლის 27 ივნისს ბრიუსელში, რომელიც რატიფიცირებულ იქნა საქართველოს პარლამენტის მიერ ამავე წლის 18 ივლისს. საქართველოს ხელისუფლებამ ასოცირების

ასოცირების შეთანხმება იმით კი არ არის მნიშვნელოვანი, რომ მან ქართული სამართლის ევროპეიზაციის პროცესს დაუდო სათავე, არამედ იქიდან გამომდინარე, რომ მან ამ პროცესს ორგანიზებული და სამართლებრივი ხასიათი მისცა.

სამართლის ევროპეიზაცია ევროინტეგრაციის ჩრილში გულისხმობს ეროვნული და სუპრანაციონალური სამართლებრივი სისტემების დაახლოების პროცესს, რაც არ არის ცალმხრივი, არამედ ორმხრივ კავშირებს ემყარება. განსხვავებით ჰორიზონტალური ევროპეიზაციისაგან, სადაც თანამედროვე ევროპული ადმინისტრაციული სამართლის ჩამოყალიბება ეროვნული და ევროპული სამართლებრივი წესრიგების ურთიერთგავლენით მოხდა, ასოცირების შეთანხმებას არ აქვს ორმხრივი ხასიათი საკანონმდებლო დაახლოების ვალდებულების ჩრილში, არამედ გულისხმობს საქართველოს ცალმხრივ ვალდებულებას⁷. შესაბამისად ჩნდება ლეგიტიმური კითხვა, არის თუ არა მასში ჩადებული ის ელემენტები, რაც შესაძლებელს გახდის პროცესის წარმართვას ქვეყნის ისტორიული, კულტურული, ეკონომიკური და პოლიტიკური კონტექსტის გათვალისწინებით.

სამართლის სისტემების დაახლოების კონტექსტში საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთგვაროვანია მიდგომა სამართლის ნორმის ტრანსპერტან დაკავშირებით. ერთი ავტორის მიერ, მიჩნეულია რომ სამართლის ნორმა, როგორც ავტონომიურად ფუნქციონირებადი ფენომენი, ადვილად ექვემდებარება ტრანსპლანტაციას და არ არის დამოკიდებული სოციალურ კონტექსტზე, ის მარტივად შეითვისება ახალი სხეულის მიერ. ამის საპირისპიროდ, მეორე ავტორი ამტკიცებს, რომ ნორმის ტრანსფერი საერთოდ შეუძლებელია, რამდენადაც ამ დროს იცვლება ტრანსფორმირებული ნორმის შინაარსი, მისი სოციალური დანიშნულება და კულტურის მიერ ნიშანდებული თვითმყოფადობა. ახალ გარემოში ნორმა იწყებს ყოფიერებას სავსებით განსხვავებული სახითა და მნიშვნელობით ან საერთოდ ვერ იწყებს ასეთ ყოფიერებას⁸. წინამდებარე ნაშრომი არ ეფუძნება ამ ურთიერთსაპირისპირო მოსაზრებებს, არამედ დგას იმ მიდგომაზე, რომ სამართლის ნორმა მასპინძელ სამართლებრივ სისტემაში ვერ იქნება იდენტური შედეგების მომცემი, როგორც ეს იყო საკუთარ სახლში. ნორმა ყოველთვის განიცდის ცვლილებებს ადგილობრივი კონტექსტის გათვალისწინებით. სხვა ქვეყნის სამართლის ნორმის ტრანსფორმაცია გულისხმობს უნივერსალურ ღირებულებებზე დაყრდნობით ეროვნულის შექმნას, რომელიც ნაწილობრივ თავსებადია ადგილობრივ კულტურასთან, ნაწილობრივ კი თავად ხდება საფუძველი ახალი კულტურული ღირებულებების ჩამოყალიბების. სამართლის ევროპეიზაციის სხვაგვარი გაგება ასოცირების შეთანხმების მიზნების მიღწევას შეუძლებელს გახდიდა.

ქართული ადმინისტრაციული სამართლის ევროპეიზაციის პროცესის ანალიზისთვის გარემოს დაცვის სამართლის შერჩევა გამოწვეულია იმით, რომ ის არის სფერო სადაც მაღალია სახელმწიფოთაშორისი თანამშრომლობის საჭიროების და შესაძლებლობის ხარისხი. ნაშრომი ეფუძნება თეზისს, რომ შედარებითსამართლებრივი კვლევა არის გარემოს დაცვის კანონმდებლობის ევროპეიზაციის პროცესის სწორად წარმართვის აუცილებელი ინსტრუმენტი. ამ სფეროში არსებული პრობლემა უკავშირდება იმას, რომ დღემდე ვერ მოხერხდა გარე-

შეთანხმებით აიღო სხვადასხვა, მათ შორის, გარემოს დაცვისა და კლიმატის ცვლილების მარეგულირებელ დირექტივებთან დაახლოების ვალდებულება.

⁷ Kalichava K., *Europäisierung des georgischen Verwaltungsrechts*, DÖV, 2018, 92f.

⁸ ყალიჩავა კ., გარემოს დაცვის სამართალი, თბ., 2018, 27.

⁹ Lohse J.E., *Rechtsangleichungsprozesse in der Europäischen Union*, Mohr Siebeck, 2017, 95, სქოლიო 8-9. აგრეთვე, კ. ყალიჩავა კ., გარემოს დაცვის სამართალი, თბ., 2018, 40.

მოს დაცვის სამართლისა და შედარებითი სამართლის დაახლოება და შედარებითი სამართლის მეთოდების და ინსტრუმენტების სრულყოფილი დანერგვა გარემოს დაცვის სამართლის განვითარების პროცესში. ამას აქვს ობიექტური მიზეზები; პირველ რიგში, შედარებითი სამართალი საჭიროებს იმდაგვარად განვითარებას, რომ ნათლად ჩამოყალიბდეს ის ძირითადი ელემენტები, რომელზე დაყრდნობითაც შესაძლებელი იქნება საკითხის სისტემური ანალიზი. მეორე მხრივ, გარემოს დაცვის სამართალი არის კომპლექსური და დინამიკური დარგი, რომლის ცალკეული სფეროები მეტად ტექნიკური ხასიათისაა. დიდ ძალისხმევას და ცოდნას მოითხოვს გარემოს დაცვის დინამიური და კომპლექსური სამართლებრივი პრობლემის დამუშავება შედარებითი სამართლის ასევე რთული და კომპლექსური სქემის გამოყენებით.

2. ტერმინოლოგიური დაზუსტება

წინამდებარე ნაშრომში ქართული სამართლის ევროპეიზაციის ტერმინის ქვეშ მოიაზრება ქართული სამართლის სისტემის რეფორმირების მიზანი, ხოლო ჰარმონიზაცია არის ამ მიზნის მიღწევის ინსტრუმენტი.

ევროპული კავშირის პირველადი სამართლის წყაროებში ტერმინი ჰარმონიზაცია პირველად ჩნდება „ქვანახშირისა და ფოლადის გაერთიანების შესახებ“ პარიზის ხელშეკრულებაში (1951წ.)¹⁰ „ევროპის ეკონომიკური გაერთიანების შესახებ“ რომის 1957 წლის ხელშეკრულებამ კი სამართლებრივ სივრცეში დაამკვიდრა ტერმინი დაახლოება (approximation).¹¹ დღესდღეობით ორივე ერთდროულად და პარალელურად გამოიყენება ევროპული კავშირის სამართალში. ხშირად, ჰარმონიზაციას და აპროქსიმაციას იყენებენ სინონიმებად.

ევროკავშირის სამართალში არსებობს ეტაპობრივი დაახლოება (gradual approximation) და დინამიკური დაახლოება (dynamic approximation).

ეტაპობრივ დაახლოებას ასე განმარტავს ასოცირების შესახებ შეთანხმება: „საქართველო განახორციელებს თავისი კანონმდებლობის ეტაპობრივ დაახლოებას ევროკავშირის სამართალთან, როგორც ეს გათვალისწინებულია წინამდებარე შეთანხმების დანართებში წინამდებარე შეთანხმებით განსაზღვრული ვალდებულებების საფუძველზე და ამ დანართების დებულებათა შესაბამისად. ეს დებულება ზიანს არ მიაყენებს ამ შეთანხმების IV კარის (ვაჭრობა და ვაჭრობასთან დაკავშირებული საკითხები) დაახლოებასთან დაკავშირებულ ნებისმიერ კონკრეტულ პრინციპსა და ვალდებულებას.“¹²

დინამიკურ დაახლოებას განმარტავს შემდეგნაირად: „საქართველოს მიერ ევროკავშირის სამართალთან ეტაპობრივი დაახლოების მიზნების შესაბამისად, ასოცირების საბჭო პერიოდულად გადახედავს და განახლებს წინამდებარე შეთანხმების დანართებს, მათ შორის ევროკავშირის სამართლისა და მხარეთა მიერ მართებულად მიჩნეულ საერთაშორისო დოკუმენტებში განმტკიცებული შესაბამისი სტანდარტების განვითარების ასახვის მიზნით, თითო-

¹⁰ Treaty Establishing the European Coal and Steel Community, <<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:11951K:EN:PDF>> [30.05.2025].

¹¹ Approximation of Laws. Treaty Establishing the European Economic Community and Related Instruments (EEC treaty), Part three, title I, chapter 3: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997E/TXT>> [30.05.2025].

¹² „ერთი მხრივ, საქართველოსა და, მეორე მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის ასოცირების შესახებ შეთანხმება“, მუხლი 417.

ეული მხარის მიერ შესაბამისი შიდასახელმწიფოებრივი პროცედურების დასრულების შემდგომ, საჭიროების შემთხვევაში.¹³

მიუხედავად ტერმინოლოგიური აღრევისა, „პარმონიზაცია“ შესაძლებელია როგორც ზოგადი ცნება იქნას გაგებული, რომელიც ნაციონალური ნორმების თანასწორობას უზრუნველყოფს როგორც მსგავსი ნორმების შექმნით ისე განსხვავებული რეგულაციების გაუქმებით. დაახლოება არის ცალკეული სახელმწიფოების სამართლის ნორმების პარმონიზაციის საშუალება და მოიცავს ეროვნული ნორმების მეორადი სამართლის ინსტრუმენტებით შეცვლის აქტიურ პროცესს¹⁴.

დაახლოება არ გულისხმობს ნორმების „იდენტურობას“, იქიდან გამომდინარე, რომ დაახლოების მიზანი შეიძლება მიღწეულ იქნეს განსხვავებული სამართლებრივი ინსტრუმენტებით. სამართლის დაახლოების შინაარსს ქმნის ის ძირითადი საერთო ნიშნები, რაც შესაძლებელს ხდის დაახლოებას. სამართლის ნორმების კოპირება არ გულისხმობს დაახლოების მიზნის უპირობოდ მიღწევას. მხოლოდ ნორმის ინტერპრეტაცია და მისი საფუძვლების ცოდნა იძლევა შესაძლებლობას დადგინდეს ორი იდენტური ტერმინი სხვადასხვა ენებში საერთო შინაარსის მატარებელია თუ არა. როგორც ნორმების სიტყვასიტყვითი თანხვედრა არა არის გარანტია იმისა, რომ შინაარსობრივი თანხვედრა მიღწეულია, ისე განსხვავებული ფორმულირება არ იძლევა დასკვნის საფუძველს, რომ არ არის მიღწეული დაახლოების მიზანი. სამართლის ნორმების დაახლოებისთვის მთავარია, რომ ეროვნულ კანონმდებლობაში ჩამოყალიბებული ნორმა იძლეოდეს მიზნის შესაბამისი განმარტების შესაძლებლობას და ის პოტენციური შეთანხმებების მიმართ იდენტური გადანაცვლებების შესაძლებლობას იძლეოდეს¹⁵.

შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ევროკავშირთან სამართლებრივი დაახლოება (legal approximation) გულისხმობს არა მხოლოდ ეროვნულ კანონმდებლობაში ევროპული სტანდარტების გადატანას/ასახვას, არამედ მათ აღსრულებასაც და მუდმივ განახლებას ევროკავშირის სამართალში შესაბამისი საკანონმდებლო ცვლილებების შედეგად. ეროვნულმა კანონმდებლობამ უნდა დაიცვას დირექტივით განსაზღვრული მინიმალური სტანდარტები. ევროკავშირის ქვეყნები უფლებამოსილი არიან თავად დაადგინონ და დაამკვიდრონ იმაზე მაღალი და ძლიერი სტანდარტი, ვიდრე ამას მოითხოვს დირექტივა. ეს სახელმწიფოებს აძლევს შესაძლებლობას, საკანონმდებლო დაახლოების პროცესში გაითვალისწინონ საკუთარი ეროვნული პრაქტიკა და თავისებურებები, შეიმუშაონ აღსრულებისა თუ პასუხისმგებლობის ინდივიდუალური საშუალებები და მექანიზმები, ევროკავშირის დირექტივების მინიმალური სტანდარტების დაკმაყოფილებით, რაც არის იმის წინაპირობა, რომ ახალი კანონმდებლობა იყოს მეტად ეფექტური და ქმედითი კონკრეტული სახელმწიფოსთვის. ეს მიდგომები უშუალოდაა განერილი სავალდებულოდ შესასრულებელ დირექტივებში.

3. ასოცირების შეთანხმების გარემოსდაცვითი ნაწილი

ევროპის გარემოსდაცვითი პოლიტიკა მოიცავს ოთხ ფუნდამენტურ მიზანს, ესენია: გარემოს დაცვა და მისი ხარისხის გაუმჯობესება, ადამიანის ჯანმრთელობის დაცვა, ბუნებრი-

¹³ იქვე, მუხლი 418.

¹⁴ იხ. Lohse J.E., Rechtsangleichungsprozesse in der Europäischen Union, Mohr Siebeck, 2017, 28.

¹⁵ იხ. იქვე, 33.

ვი რესურსების გონივრული და რაციონალური გამოყენება, საერთაშორისო დონეზე ზომების მიღება რეგიონული ან გლობალური გარემოსდაცვითი პრობლემების მოსაგვარებლად და კლიმატის ცვლილების წინააღმდეგ საბრძოლველად.¹⁶ სწორედ ამ მიზნების შესაბამისად, ევროკავშირთან ასოცირების შესახებ შეთანხმებით გათვალისწინებული საკანონმდებლო დაახლოების მიზნით მნიშვნელოვანი პროგრესია ქართულ გარემოს დაცვის სამართალში, კერძოდ, გარემოსდაცვითი მმართველობის, ჰაერის ხარისხის, წყლის რესურსების მართვის, ნარჩენების მართვის, ბუნების დაცვის, სამრეწველო დაბინძურებისა და კლიმატის ცვლილებასთან ბრძოლის მიმართულებით. ასოცირების შესახებ შეთანხმებით გათვალისწინებული 27 გარემოსდაცვითი დირექტივიდან/რეგულაციიდან, საკანონმდებლო დაახლოება სრულად/მეტწილად უკვე განხორციელებულია 21 სამართლებრივ აქტთან, ხოლო 6 სამართლებრივ აქტთან დაახლოების მიზნით, შემუშავებულია და აქტიური მუშაობა მიმდინარეობს ნორმატიული აქტების პროექტებზე. აღნიშნული ვალდებულებების შესრულება და ეფექტური საკანონმდებლო დაახლოება ხელს უწყობს ქვეყანაში გარემოს ხარისხის შენარჩუნებას, დაცვას, გაუმჯობესებასა და რეაბილიტაციას, ადამიანების ჯანმრთელობის დაცვას, ბუნებრივი რესურსების მდგრად გამოყენებასა და საერთაშორისო დონეზე ძალისხმევის ხელშეწყობას, გარემოს დაცვის რეგიონულ ან გლობალურ პრობლემებთან გასამკლავებლად, მათ შორის გაეროს 2030 წლის მდგრადი განვითარების მიზნების მიღწევას.

გარემოსდაცვითი მმართველობის მიმართულებით, საქართველოს პარლამენტმა მიიღო ისეთი მნიშვნელოვანი სამართლებრივი აქტები, როგორიც არის გარემოსდაცვითი შეფასების კოდექსი, რომელმაც გარემოზე ზემოქმედების შეფასებას დაუქვემდებარა ყველა ის საქმიანობა (მასშტაბისა და კატეგორიის მიხედვით), რომელიც მნიშვნელოვან ზემოქმედებას ახდენს გარემოს მდგომარეობასა და ადამიანის სიცოცხლეზე ან/და ჯანმრთელობაზე.¹⁷ ამასთან, უფრო მკაფიო და ეფექტიანი გახდა საზოგადოების ჩართულობის მექანიზმი გარემოზე ზემოქმედების შეფასების პროცესის შეძლებისდაგვარად ადრეულ ეტაპზე, რაც უზრუნველყოფს გადაწყვეტილებების მიღებისას ყველა დაინტერესებული პირის მოსაზრებების მაქსიმალურად გათვალისწინებას. ამასთანავე, კოდექსის მიღების შედეგად დაინერგა სრულიად ახალი რეგულაციები, რომლებიც ეფუძნება სტრატეგიული გარემოსდაცვითი შეფასების დირექტივის მოთხოვნებს. სტრატეგიული გარემოსდაცვითი შეფასება გათვალისწინებულია ისეთი დოკუმენტის მომზადების დროს, რომელმაც შესაძლოა ზემოქმედება მოახდინოს გარემოზე და ადამიანის ჯანმრთელობაზე. კოდექსი ასევე ითვალისწინებს, სრულიად ახალი, გარემოზე ტრანსსასაზღვრო ზემოქმედების შეფასების პროცედურის შემოღებას, რაც გულისხმობს საქმიანობის ან სტრატეგიული დოკუმენტის განხორციელებით უცხო ქვეყნის გარემოზე ზემოქმედების დროს, აღნიშნული სახელმწიფოს ჩართულობას გარემოსდაცვითი გადაწყვეტილების მიღების პროცესში. აღნიშნული პროცედურა ამოქმედდება „ტრანსსასაზღვრო კონტექსტში გარემოზე ზემოქმედების შეფასების შესახებ“ კონვენციისა და მისი „სტრა-

¹⁶ The Treaty on the Functioning of the European Union, Part Three – Union Policies and Internal Actions, Title XX, Environment, art. Article 191.

¹⁷ კანონი მიღებულია „გარკვეული სახელმწიფო და კერძო პროექტების გარემოზე ზემოქმედების შეფასების შესახებ“ 2011 წლის 13 დეკემბრის 2011/92/EU დირექტივასთან, „გარკვეული გეგმებისა და პროგრამების გარემოზე ზემოქმედების შეფასების შესახებ“ 2001 წლის 27 ივნისის ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2001/42/EC დირექტივასა და 2003 წლის 26 მაისის ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2003/35/EC დირექტივასთან საკანონმდებლო დაახლოების მიზნით და შესაბამისობაშია აღნიშნული დირექტივების მოთხოვნებთან.

ტეგიული გარემოსდაცვითი შეფასების შესახებ“ ოქმის საქართველოსთვის ძალაში შესვლის-
თანავე.

აღნიშვნას საჭიროებს „გარემოსდაცვითი პასუხისმგებლობის შესახებ“ საქართველოს
კანონი, რომელიც ეფუძნება „დამბინძურებელი იხდის“ პრინციპს¹⁸, რომელიც წარმოადგენს
ევროკავშირის გარემოსდაცვითი პოლიტიკის ერთ-ერთ სავალდებულო პრინციპს, წინდახე-
დულობისა და პრევენციის პრინციპებთან ერთად.¹⁹ კანონმა შემოიტანა სრულიად ახალი გა-
რემოსდაცვითი პასუხისმგებლობის მექანიზმი, რომლის მიხედვით, პირი, რომელიც გარემოს
მნიშვნელოვან ზიანს მიაყენებს, ვალდებულია, კომპეტენტურ სახელმწიფო ორგანოსთან შე-
თანხმებული გამოსასწორებელი ღონისძიებების მეშვეობით, საკუთარი ხარჯებით და პასუ-
ხისმგებლობით, უზრუნველყოს დაზიანებული გარემოს პირვანდელ (ზიანის მიყენებამდე არ-
სებულ) მდგომარეობაში აღდგენა.

ატმოსფერული ჰაერის ხარისხის გაუმჯობესება ერთ-ერთი უმთავრესი პრიორიტეტია
იმისთვის რომ გაუმჯობესდეს მოსახლეობის საცხოვრებელი გარემო პირობები. შესაბამისად,
ასოცირების შესახებ შეთანხმების XXVI დანართი, რასაკვირველია, ითვალისწინებს, მათ შო-
რის, ამ მიმართულებით საკანონმდებლო დაახლოების ვალდებულებას. „ატმოსფერული ჰაე-
რის დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონში 2020 წელს განხორციელებული ცვლილებებისა
და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტების მიღების შედეგად, ეროვნული კანონმდებლობა
სრულად დაუახლოვდა ევროკავშირის ჩარჩო კანონმდებლობასა და სტანდარტებს ატმოსფე-
რული ჰაერის ხარისხის მართვის სფეროში. სამრეწველო სექტორიდან ჰაერის დაბინძურების
პრევენციისა და შემცირების მიზნით ასევე განხორციელდა საკანონმდებლო ცვლილებები,
რომლის საფუძველზეც მსხვილ სამრეწველო საწარმოებს დაევალით დანერგონ გაფრქვევე-
ბის უწყვეტი ავტომატური თვითმონიტორინგის სისტემა და მიაწოდონ შესაბამისი ინფორმა-
ცია ადმინისტრაციულ ორგანოს.²⁰ აგრეთვე, მნიშვნელოვნად გაიზარდა სანქციები ჰაერდაც-
ვითი კანონმდებლობის დარღვევისთვის. ამასთან, ტრანსპორტის სექტორიდან ჰაერის დაბინ-
ძურების შემცირების მიზნით ქვეყანაში იმპორტირებული ავტომობილებისთვის დადგინდა
ემისიის სტანდარტი (ევრო 5), რომელიც ძალაში შევა ეტაპობრივად 2024 და 2025 წლებში.
2023 წლის 4 სექტემბრიდან დაიწყო ავტომობილების გამოწვლილების გზაზე კონტროლი.²¹

საქართველოში წყლის დაცვისა და გამოყენების სფეროს მარეგულირებელი ძირითადი
საკანონმდებლო აქტი 2023 წლამდე იყო „წყლის შესახებ“ საქართველოს კანონი, რომელიც

¹⁸ კანონი შემუშავებულია და შესაბამისობაშია 2004 წლის 21 აპრილის ევროპარლამენტისა და საბჭოს
2004/35/EC დირექტივასთან გარემოსდაცვითი პასუხისმგებლობის შესახებ, რომელიც შეეხება
გარემოსთვის ზიანის მიყენების პრევენციასა და დაზიანებული გარემოს აღდგენას;

¹⁹ The Treaty on the Functioning of the European Union, Part Three -Union Policies and Internal Actions, Title
XX, Environment, Art.101.

²⁰ საქართველოს კანონი „ატმოსფერული ჰაერის დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების
შეტანის თაობაზე (საკანონმდებლო მაცნე, N5948-სს, 28/05/2020), <[https://matsne.gov.ge/ka/document/
view/4821836?publication=0](https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4821836?publication=0)> [30.05.2025]. საქართველოს კანონი „ატმოსფერული ჰაერის დაცვის
შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე საკანონმდებლო მაცნე, N6903-რს,
28/07/2020, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4918031?publication=0>> [30.05.2025].

²¹ საქართველოს მთავრობის დადგენილება „ტექნიკური რეგლამენტის – ატმოსფერული ჰაერის მავნე
ნივთიერებებით დამაბინძურებელი სხვადასხვა სახეობის სატრანსპორტო და სხვა მოძრავ-მექანიკური
საშუალებებიდან გაფრქვევის (გამონაბოლქვის) ევროკავშირის კანონმდებლობით გათვალისწინებული
ზღვრულად დასაშვებ ნორმების საქართველოს ტერიტორიაზე სამოქმედოდ შემოღების შესახებ“
დამტკიცების თაობაზე, N238, 28.06.2023. <[https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5845990?publication
=0](https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5845990?publication=0)> [30.05.2025].

მიღებულია 1997 წელს. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნულ კანონში, მისი მიღების შემდეგ, არაერთი ცვლილება შევიდა, იგი არ ეფუძნება წყლის რესურსების მართვის თანამედროვე სტანდარტებს და შესაბამისად, ვერ უზრუნველყოფს წყლის რესურსების მდგრად მართვას. ამასთან ერთად, წყლის რესურსების მართვის არსებული სამართლებრივი სისტემა არის ფრაგმენტირებული (გაბნეული სხვადასხვა საკანონმდებლო თუ კანონქვემდებარე ნორმატიულ აქტებში) და არაეფექტური. აღნიშნული არაეფექტური სამართლებრივი სისტემის გამო ქვეყანაში არ ხდება წყლის რესურსების რაციონალური გამოყენება და მდგრადი მართვა. 2023 წელს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „წყლის რესურსების შესახებ“ საქართველოს კანონი, რომლის საფუძველზეც ჩამოყალიბდება წყლის რესურსების ინტეგრირებული მართვის სისტემა, რაც გულისხმობს იმას, რომ შეიქმნება შესაბამისი სამართლებრივი/ინსტიტუციური საფუძვლები და დაინერგება წყლის რესურსების მართვის ახალი სისტემა – მდინარეთა სააუზო მართვა; წყლის რესურსების ინტეგრირებული მართვის დაგეგმვა/განხორციელების პროცესში უზრუნველყოფილი იქნება საზოგადოების მონაწილეობა.²²

ევროკავშირის კანონმდებლობის შესაბამისად, ასოცირების შესახებ შეთანხმების ვალდებულებების შესრულების მიზნით, საქართველოში ჩამოყალიბდა ევროპულ მიდგომებზე დაფუძნებული ნარჩენების მართვის სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს ნარჩენების წარმოქმნის პრევენციას, ხელახალი გამოყენების ზრდასა და ნარჩენების გარემოსთვის უსაფრთხო გზით დამუშავებას. 2014 წელს, ასოცირების შესახებ შეთანხმების შესრულების მიზნით მიღებული პირველი კანონმდებლობა, სწორედ ნარჩენების მართვის კოდექსი იყო. ნარჩენების მართვის კოდექსმა დაამკვიდრა ნარჩენების მართვის იერარქია და ძირითადი პრინციპები.

2023 წელს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „სამრეწველო ემისიების შესახებ“. კანონი მიღების შედეგად, ქვეყანაში დაინერგება ინტეგრირებული სანებართვო სისტემა, რომლის მიზანია სამრეწველო საქმიანობის შედეგად ატმოსფერულ ჰაერში, წყალსა და მიწაში ემისიების პრევენცია, შემცირება და კონტროლი, ასევე ნარჩენების წარმოქმნის პრევენცია. ამასთან, ინტეგრირებული ნებართვის გაცემის ერთ-ერთ მთავარ წინაპირობას წარმოადგენს საქმიანობის განხორციელებისას გამოყენებული ტექნოლოგიის საუკეთესო ხელმისაწვდომ ტექნიკასთან (BAT) შესაბამისობა და საწარმოში არსებული თითოეული დაბინძურების წყაროსთვის ევროპული სტანდარტების შესაბამისი ემისიის ზღვრული მნიშვნელობების დადგენა. ახალი სანებართვო სისტემა გულისხმობს, ასევე, გარემოსდაცვითი რისკების შეფასებაზე დაფუძნებული კონტროლის სისტემის დანერგვას.

2020 წელს პარლამენტმა მიიღო ევროკავშირის სავალდებულო პრინციპების შესაბამისად მომზადებული ტყის კოდექსი. კოდექსის მიზანია საქართველოს ტყის ბიოლოგიური მრავალფეროვნების დაცვა, მისი ეკოლოგიური, სოციალური და ეკონომიკური ფუნქციების გან-

²² აღნიშნული კანონი პროექტი მომზადდა ევროკავშირის 5 სამართლებრივი აქტის სამართლებრივი დაახლოების ფარგლებში: 2000 წლის 23 ოქტომბრის ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2000/60/EC დირექტივა წყლის პოლიტიკის სფეროში საზოგადოებრივი მოქმედებისათვის ჩარჩოს შემუშავების შესახებ; 2007 წლის 23 ოქტომბრის ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2007/60/EC დირექტივა წყალდიდობის რისკების შეფასებისა და მართვის შესახებ; 1991 წლის 21 მაისის საბჭოს 91/271/EEC დირექტივა ურბანული ჩამდინარე წყლის გაწმენდის შესახებ; 1998 წლის 3 ნოემბრის საბჭოს 98/83/EC დირექტივა ადამიანის მოხმარებისათვის განკუთვნილი წყლის ხარისხის შესახებ და 1991 წლის 12 დეკემბრის საბჭოს 91/676/EEC დირექტივა სასოფლო სამეურნეო საქმიანობაში გამოყენებული ნიტრატებით დაბინძურებისაგან წყლების დაცვის შესახებ.

სახორციელებლად ტყის თვისებებისა და რესურსების რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მახასიათებლების შენარჩუნება და გაუმჯობესება. აღნიშნული მიზნის მისაღწევად კოდექსი განსაზღვრავს ტყის მართვის ძირითად პრინციპებს, რაც საფუძვლად უნდა დაედოს ტყის მდგრად მართვას.

4. შედარებითი გარემოს დაცვის სამართალი

გარემოს დაცვის სამართლის ტრანსნაციონალური ბუნებიდან გამომდინარე შედარებითი კვლევის მეთოდი იკავებს მნიშვნელოვან ადგილს. რამდენადაც გარემოს პრობლემები არ არის ქართული სახელმწიფოს ფარგლებით შეზღუდული, გარემოს დაცვას აქვს არა მარტო ევროპის და საერთაშორისო სამართლის კონტექსტი, არამედ შედარებითსამართლებრივი დატვირთვა. გარემოს დაცვის სამართლის შედარება ემსახურება სხვადასხვა სახელმწიფოების გარემოს დაცვის სისტემების შედარების საფუძველზე საერთო და განმასხვავებელი ფაქტორების და მათი მიზეზების გამოვლენას და ანალიზს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ შედარება არ უნდა შემოიფარგლოს მხოლოდ კანონის ტექსტების შედარებით, არამედ უნდა გაითვალისწინოს გარემოს ფაქტობრივი მდგომარეობა და არსებული პოლიტიკური, ეკონომიკური, სამართლებრივი და ადმინისტრაციული ფაქტორები და კანონის აღსრულების სტანდარტები²³.

სამართლებრივი შედარება, პირველ რიგში, გვაძლევს არსებული ნორმების დესკრიფციულ აღწერას. რაც ასევე იძლევა საკუთარი სამართლებრივი ნორმების უკეთ გაგების შესაძლებლობას. მისი მნიშვნელოვანი ფუნქცია ვლინდება იმაში, რომ ეროვნულ კანონმდებლობას უზიარებს იმ გამოცდილებას, რაც დაგროვდა პრობლემის გადაწყვეტის ეფექტურ და არაეფექტურ გზებთან მიმართებით. გარემოსდაცვითი სამართლის შედარება როგორც საერთაშორისო შედარება გვთავაზობს დიდი მოცულობის მასალას უკვე გამოცდილი ინსტრუმენტების გამოსადეგობასთან დაკავშირებით. ის ახდენს კანონმდებლის პოლიტიკური გადაწყვეტილებების ფანტაზიის სტიმულირებას და იმავდროულად მის კონტროლს²⁴.

ასოციირების ფარგლებში სამართლის ნორმების ჰარმონიზაცია არის შედარებითი სამართლის მთავარი ამოცანა. რაც თავის მხრივ ქმნის გარემოს დაცვის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს. შედარებითი სამართლის გარემოს დაცვის სამართლის ტრანსფორმაციის მიზნებისათვის გამოყენება ითხოვს სისტემური და მეთოდური მიდგომის შემუშავებას. აუცილებელია შედარებითი სამართლის ძირითადი ელემენტების განსაზღვრა, რომელზე დაყრდნობითაც განხორციელდება ქვეყნის კანონშემოქმედების პროცესი. შესაძლებელია იურიდიულ ლიტერატურაში მოცემული შემოთავაზების გაზიარება, რომლის თანახმადაც შედარებითი ანალიზის პროცესი შედგება შემდეგი ელემენტებისაგან²⁵:

ა) მისაღწევი შედეგის გააზრება

შედარებითი სამართლის მეთოდის გამოყენების აუცილებლობას ქმნის კონკრეტული სამართლებრივი პრობლემა. ასეთის არსებობის დადგენა ეფუძნება მისი გამოყენების წი-

²³ Klopfer M., Umweltrecht, CHBECK, 2004, 721.

²⁴ იქვე.

²⁵ Markus T., Zur Rechtsvergleichung im nationalen und internationalen Umweltrecht, ZaöRV, 2020, 649.

ნასწარ ნორმატიულ გააზრებას. პრობლემის ნორმატიული გადაწყვეტის საჭიროება დამოკიდებულია მის მიზანზე. განსხვავებული დატვირთვა აქვს მას მეცნიერების, სწავლების, მართლმსაჯულების და კანონშემოქმედების პროცესში.

ბ) გამოსაკვლევი ფაქტობრივი და სამართლებრივი პრობლემის დაკონკრეტება

გარემოს დაცვის სამართლის შედარებითი ანალიზის მეორე ელემენტია გამოსაკვლევი სამართლებრივი პრობლემის დაზუსტება და დაკონკრეტება. უნდა მოხდეს სადავო საკითხის ფაქტობრივი ან სამართლებრივი პრობლემის ნათლად და სრულყოფილად გამოკვეთა და აღწერა, რომლის შედარებითი მეთოდით დამუშავება უნდა მოხდეს. შესაძლებელია პრობლემის, როგორც არასამართლებრივი, სოციალურ პრობლემად გამოსახვა, ან შესაძლებელია მას ჰქონდეს სამართლებრივი პრობლემის შინაარსი.

გ) შესადარებელი სამართლებრივი ნორმების შერჩევა

ეროვნული გარემოსდაცვითი ნორმის ჩამოყალიბებისას მნიშვნელოვანია შესადარებელი ნორმატიული აქტების სწორად შერჩევა. უნდა გავითავისოთ, რომ გამოვლენილი სამართლებრივი პრობლემა და მისი გადაწყვეტისათვის შერჩეული ნორმა სხვა ქვეყნის სამართლებრივ სისტემებში იდენტური ფორმით არ მოიძებნება, არამედ როგორც მსგავსი შემთხვევა. ასევე გასათვალისწინებელია ცალკეული ქვეყნების პრობლემების კონტექსტის გათვალისწინება, რაც იმას ნიშნავს, რომ შედარების ფარგლებში ხდება არა მხოლოდ განსხვავებული მოწესრიგებების შედარება, რაც მსგავსი პრობლემის გადაწყვეტას ემსახურება, არამედ იმის შემოწმება რამდენად არის მსგავსება გადასაჭრელ პრობლემებს შორის. რამდენადაც გამოიკვეთება სტრუქტურული მსგავსება, შედარებითი კვლევას აქვს აზრი. ხშირად, ამ მხრივ ქართული რეალობისთვის უფრო ხელსაყრელია პოსტსაბჭოთა ქვეყნების სამართლის ტრანსფორმაციის პროცესის გაცნობა, რამდენადაც რეფორმის ამოსავალი ფაქტობრივი გარემოებები არის იდენტური. ამ ქვეყნების გამოცდილება იძლევა შედარებითი ანალიზისათვის მნიშვნელოვან ინფორმაციას გარემოს დაცვის სამართლის ცალკეული ინსტიტუტების რეალურ ცხოვრებაში ვარგისიანობასთან დაკავშირებით.

დ) შესადარებელი ნორმების აღწერა და ანალიზი

შედარებითი ანალიზის მნიშვნელოვანი ელემენტია შესადარებელი ნორმების და არასამართლებრივი საფუძვლების ღრმა ანალიზი. აქაც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ შესადარებელ სისტემებში ფაქტობრივი გარემოებები და სამართლებრივი პრობლემები ყოველთვის განსხვავებულია. ამდენად არის მნიშვნელოვანი, როგორც ფაქტობრივი გარემოებების აღწერა, ისე სამართლებრივი ნორმების შედარება. თუ კი არასამართლებრივი სიტუაცია საკმარისად ნათლად არის აღწერილი, შესაძლებელია პრობლემის და სამართლებრივი მოწესრიგების ერთმანეთთან სათანადოდ დაკავშირება.

გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ უცხო ქვეყნის კანონმდებლობის ანალიზი ხდება საკუთარი დოგმატური, სოციალ-ეკონომიკური და ენობრივი ცოდნის საფუძველზე. შედარებითი ანალიზის შედეგიანობის თვალსაზრისით აუცილებელია საკუთარი დოგმატური და ენობრივი კონტექსტისგან დამოუკიდებლად და ნეიტრალური პერსპექტივიდან მოხდეს უცხო ქვეყნის კანონმდებლობის ანალიზი. აქვე აუცილებელია ამ ნორმების გამოყენების

პრაქტიკის გაცნობა, ისევე როგორც სოციალური ნორმების და პრობლემის გადაჭრის არა-ფორმალური ინსტრუმენტების გათვალისწინება.

ე) შედარებითსამართლებრივი ანალიზი

შედარებითი სამართლის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ შესადარებელი ნორმები, რომლებიც ეკვივალენტური პრობლემების გადაწყვეტას ემსახურება მათი საერთო და განმასხვავებელი ნიშნებით ერთმანეთს შედარდეს. ანალიზს საფუძვლად უნდა დაედოს საერთო და განმასხვავებელი ნიშნები, რომლებიც ვლინდება:

- სოციალურ, ეკონომიკურ, კულტურულ, ისტორიულ და ეკოლოგიურ საფუძვლებში;
- სამართლებრივ საფუძვლებში;
- ეკოლოგიური სამართლის სტრუქტურაში, შინაარსში და წყაროებში;
- ინსტიტუციონალურ საფუძვლებში;
- სამართლის გამოყენების და აღსრულების პრაქტიკაში.

შედარებითი ანალიზის პროცესში აუცილებელია არა მხოლოდ სამართლებრივი, არამედ სოციალური და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების ინსტრუმენტების გამოყენება.

ვ) შეფასება

შედარებითი ანალიზის შედეგად მიღებული შედეგები უნდა შეფასდეს სისტემატური და განჭვრეტადი კრიტერიუმების საფუძველზე. შეფასების შედეგად პასუხი უნდა გაეცეს შეკითხვას გამცემი სამართლებრივი სისტემიდან მიმღებ სისტემაში ნორმის გავლენის და ინტეგრაციის შესაძლებლობის შესახებ. მთავარი აქცენტი კეთდება იმაზე, რამდენად შეძლებს ნორმა იგივე შედეგის მიღწევას მიმღებ სახელმწიფოში არსებულ შეცვლილ გარემოში, რაც მას ჰქონდა გამცემში.

შედარებითი ანალიზის ფარგლებში ხდება იდენტური სამართლის ნორმის განსხვავებულ საზოგადოებრივ და სოციალურ კონტექსტში განსხვავებული გავლენაზე დაკვირვება. თავის მხრივ ინტეგრაციის შესაძლებლობა და გავლენა დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე, რომელიც იყოფა სამართლებრივ და არასამართლებრივ ფაქტორებად დაიყოს.

სამართლებრივი თვალსაზრისით ნორმის თავსებადობის ხარისხი ვლინდება შემდეგ ფაქტორებთან კავშირში:

- მმართველობის ტრადიცია;
- სამართლებრივი კულტურის პრაქტიკა;
- იერარქიულად ზემდგომი სამართლის ნორმები;
- სახელმწიფო მოწყობის და კომპეტენციათა განაწილების სისტემა;
- სამართლის პრინციპები;
- ადმინისტრაციული წარმოება და სამართალწარმოება;

არასამართლებრივ ფაქტორებს შორის გამოყოფენ:

- სამართლის რეცეფციის მიმართ პოლიტიკური ნებას;
- მიმღებ და გამცემ სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობას;
- მიმღებ სახელმწიფოში გარემოს დაცვის პოლიტიკის მიმართ პოლიტიკურ დამოკიდებულებას და ძალაუფლების გადანაწილებას;
- ტრანსფორმაციის პროცესის სტრუქტურას და პროცესს.

5. გარემოსდაცვითი კანონმდებლობის ჰარმონიზაციის გამოწვევები

განვითარების ამ ეტაპზე გარემოსდაცვითი სამართლის დიდი ნაწილი დაახლოებულია ევროკავშირის კანონმდებლობასთან. ახალი საკანონმდებლო აქტების ეფექტიანი აღსრულების მექანიზმის დანერგვის გზაზე მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს შემდეგი საკითხები:

ა) ქართული კანონმდებლობის შესაბამისობა ევროკავშირის კანონმდებლობასა და ევროკავშირის ქვეყნების საუკეთესო პრაქტიკასთან

სამართლის ევროპეიზაციის პროცესში გასაზიარებელი საუკეთესო პრაქტიკა ვერ იქნება უნივერსალური ყველა სახელმწიფოს შემთხვევაში. საუკეთესო პრაქტიკის წარმატებულად გამოყენებისათვის ძალიან ბევრი მნიშვნელოვანი ფაქტორია გასათვალისწინებელი. სათანადო ტექნიკები ცალკეულ სიტუაციებზე უნდა იყოს მორგებული, ხოლო პრაქტიკები – კონკრეტულ კონტექსტებზე, მაგალითად, სპეციფიკურ კულტურულ საჭიროებებზე ანდა ცვლილებებზე, რომელთა გატარებაც აუცილებელი იქნება პროცედურის დროს.²⁶ შესაბამისად, კანონმდებლობის აღსრულების პროცესის წარმატებით განხორციელებისათვის და არსებული კანონმდებლობის ხარვეზების იდენტიფიცირებისათვის აუცილებელია საერთაშორისო საუკეთესო პრაქტიკის და გაიდლაინების შესწავლა და ჩვენს გამოწვევებზე მორგება. ეს პროცესი მხარდაჭერილი უნდა იყოს შედარებითი სამართლის როლის გაძლიერებით, რაც თავის მხრივ საჭიროებს საერთაშორისო სამეცნიერო თანამშრომლობის ფარგლებში ძლიერი შედარებითსამართლებრივი კვლევითი ინსტიტუტების შექმნას, რაც მიუხედავად მნიშვნელოვანი აკადემიური თანამშრომლობისა, განსაკუთრებით, გერმანიის სამეცნიერო დაწესებულებებთან, არ არის სასურველ მდგომარეობაში.

სამართლის ტრანსფორმაციის დროს მნიშვნელოვანია არა მარტო გამცემი სამართლის სისტემის სწორად შერჩევა, არამედ მიმღების მზაობა რეალურად უზრუნველყოს ტრანსფორმირებული სამართლის ასახვას კანონმდებლობაში და პრაქტიკაში. ეს თანამშრომლობა არის მრავალ გარსიანი. აქ გვინდა გამოვყოთ შიდა გარსი, რომელიც მოიცავს თანამშრომლობას ქართველ და უცხოელ კონსულტანტებს შორის. აუცილებელია რეფორმის პროცესში თანამშრომლობის დიალოგური ტიპის²⁷ ჩამოყალიბება, რაც გულისხმობს თანაბარი კვალიფიკაციის მქონე ადგილობრივი ექსპერტების და გარე მრჩეველთა თანამშრომლობას. შიდა რესურსების გაძლიერების გარეშე გარე ექსპერტების როლი, რომლებსაც მინიმალური ცოდნა არ აქვთ მასპინძელი სახელმწიფოს სამართლის სისტემის, კულტურისა და საჭიროების შესახებ და ჩამოაქვთ მზა კანონპროექტები, არის უშედეგო.

ბ) ადამიანური და მატერიალური რესურსისა და შესაბამისი ცოდნის ნაკლებობა

მეორე მნიშვნელოვანი გამოწვევა ეფექტიანი კანონაღსრულების მექანიზმის ჩამოყალიბებისათვის არის საჯარო სექტორში ადამიანური და მატერიალური რესურსისა და შესაბამისი ცოდნის ნაკლებობა. ხშირ შემთხვევაში ახალი კანონმდებლობა როგორც საჯარო, ისე კერ-

²⁶ Maastricht Recommendations on Promoting Effective Public Participation in Decision-making in Environmental Matters prepared under the Aarhus Convention, United Nations Publication, Sales No.: E.15.II.E.7 (Maastricht Recommendations), 13, para. 9.

²⁷ ვინტერი გ., ყალიჩავა კ., სამართლის ტრანსფერი და შინაგანი დინამიკა ტრანსფორმაციულ ქვეყნებში: საქართველოს ადმინისტრაციული სამართლის მაგალითი, საჯარო სამართლის ჟურნალი, 1/2023, 63.

ძო სექტორისთვის, განსაზღვრავს იმგვარ ვალდებულებებს, რომლის აღსრულება დაკავშირებულია შესაბამისი თეორიის/ტექნიკების ცოდნასთან ან/და მატერიალური რესურსის ქონის საჭიროებასთან, რომელიც არ გაგვაჩნია განვითარების ამ ეტაპზე. შესაბამისად, ეფექტიანი კანონმდებლობის პროცესი, მიზანშეწონილია, მოიცავდეს ასევე საჯარო სექტორის და დაინტერესებული კერძო სექტორისათვის შესაბამისი ცოდნითა და მატერიალური რესურსით აღჭურვას.

თანამედროვე საჯარო მმართველობის კულტურის ჩამოყალიბება დიდ ძალისხმევას მოითხოვს, რომლის გარეშეც თანამედროვე ევროპული კანონმდებლობა არ იძლევა იმ შედეგს, რაც მისი ტრანსფორმაციის მიზანში დევს.

გ) ეკონომიკური განვითარების ინტერესები

გარემოსდაცვითი სამართლის პროგრესი და მისი ეფექტიანი აღსრულება მჭიდრო კავშირშია ეკონომიკურ განვითარებასთან. მოკლევადიან პერიოდში მიღებული კანონმდებლობას შეუძლია დააკისროს პოტენციურად მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ხარჯები კერძო სექტორს.

ეკონომიკა არ არის ერთადერთი ფაქტორი რაც გავლენას ახდენს გარემოსდაცვითი კანონმდებლობის ეფექტიანი აღსრულების მექანიზმის ჩამოყალიბებაზე. ბოლო წლებში სოციალური/საზოგადოებრივი ცნობიერება ძალიან გაიზარდა გარემოსდაცვითი საკითხების მიმართ, შესაბამისად სოციალური ფაქტორი არანაკლებ ზეგავლენას ახდენს გარემოსდაცვით გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გარემოსდაცვითი ასპექტები ეკონომიკური თუ სოციალური განვითარების თითქმის ყველა დარგთან იკვეთება. რხოლო, გარემოსდაცვითი საქმიანობისა და ეკონომიკური ზრდის განონასწორება გამონევევა ყველა ქვეყნის მთავრობისთვის და გამოწკლისი არც საქართველოა. ამ გამონევევების მისაღებად აუცილებელია, ასევე გარემოსდაცვითი საკითხების ინტეგრირება შესაბამის პოლიტიკურ მიმართულებებში და ეროვნულ დოკუმენტებში.

გარემოსდაცვითი კანონმდებლობის აღსრულების მექანიზმის დანერგვისას, მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული, რომ გარემოს დაცვა და ეკონომიკური განვითარება უნდა განიხილებოდეს ერთმანეთის შემავსებლად და არა ურთიერთსაწინააღმდეგოდ. ეკონომიკურის განვითარება არ უნდა მოხდეს გარემოს დაცვის უგულებელყოფის ხარჯზე. აუცილებელია, დაცული იყოს წონასწორობა/ბალანსი ქვეყნის განვითარებასა და ბუნებრივი რესურსების გამოყენებას შორის და რომ საზოგადოების კეთილდღეობა მხოლოდ მაშინ არის უზრუნველყოფილი, როდესაც გარემოსდაცვით და სოციალურ ასპექტებს ისეთივე მნიშვნელობა ენიჭება, როგორიც ეკონომიკურ ზრდას.

დ) გარემოსდაცვითი განათლება

გარემოსდაცვითი განათლება ასევე მნიშვნელოვანია, რათა მიღწეულ იქნეს საზოგადოების სათანადოდ მონაწილეობა გარემოსთან დაკავშირებულ საკითხებში და ხელი შეეწყოს საზოგადოებაში გარემოს მიმართ პასუხისმგებლიანი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას.

გარემოსდაცვითი საკითხების ინტეგრირება სხვა დარგობრივ პოლიტიკასა და ქმედებებში არის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი წინაპირობა ეფექტიანი კანონმდებლობის მექანიზმის ჩამოსაყალიბებლად. რაც მოითხოვს ვალდებულებათა აღებას და თავისი წვლილის შეტანას.

ნას როგორც ცენტრალურ დონერზე სამინისტროების ისე თვითმმართველობის ორგანოების მხრიდან.

საზოგადოების ცნობიერების ამაღლების საქმეში ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლების და მოქალაქეების თანამშრომლობის მნიშვნელობის დემონსტრირებას ახდენს ბიოსფერული რეზერვატის შექმნის მიზნით შექმნილი კანონპროექტის მიმართ საზოგადოების თავშეკავებითი დამოკიდებულება. ბიოსფერული რეზერვატი არის მოდალური ინსტრუმენტი, რომელიც სათანადო კრიტერიუმების საფუძველზე შერჩეული ტერიტორიის მაგალითზე გვიჩვენებს თუ როგორ მიიღწევა გარემოს დაცვის (ეკოლოგიური) და სარგებლის მიღების (ეკონომიკური) ინტერესების თანაარსებობა. ბიოსფერულმა რეზერვატმა უნდა ჩამოაყალიბოს ადამიანების ქცევის წესების ერთობლიობა, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს ბიოლოგიური მრავალფეროვნების დაცვა მომავალი თაობების ინტერესების გათვალისწინებით და შექმნას საფუძველი დღევანდელი თაობის სოციალური და ეკონომიკური ინტერესების დასაცავად²⁸. საერთაშორისო თანამშრომლობის ფარგლებში შემუშავებული კონცეფციის მიმართ საზოგადოების და მმართველობის კულტურა არ აღმოჩნდა მომზადებული. ეს ის შემთხვევა როდესაც სამართალმა უნდა შეიძინოს გარდაქმნის, ახალი კულტურული ღირებულების შექმნის ფუნქცია. ეს მიიღწევა, როდესაც სამართლის ტრანსფორმაციას თან ახლავს საზოგადოების ცნობიერების ამაღლების ღონისძიებები.

6. დასკვნა

ქართული გარემოს დაცვის სამართალი არის სამართლის ევროპეიზაციის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მაგალითი. ასოცირების შეთანხმებამ პროცესს მისცა მას ორგანიზებული ხასიათი და ჩასვა გარკვეულ ჩარჩოში შინაარსობრივი და შედეგის მიღწევის ვადების თვალსაზრისით.

სამართლის ევროპეიზაციისთვის ნოყიერ ნიადაგს ქმნის ევროკავშირში განვლიანების პერსპექტივა. თუმცა სამართლის დაახლოების შედეგები არ არის დამოკიდებული მხოლოდ მიმღები სახელმწიფოს პოლიტიკურ ნებაზე, არამედ მას უნდა ჰქონდეს შესაბამისი მხარდაჭერა ქვეყნის შინაგან (სახელმწიფოებრივ და საზოგადოებრივ) სტრუქტურებში.

სამართლის დაახლოების პროცესი იმით არის საინტერესო, რომ ის ნაწილობრივ სამართლებრივი კულტურების თანხვედრის შედეგია, ხოლო ნაწილობრივ ხდება ქვეყანაში ახალი კულტურის (ღირებულებების) დამკვიდრების საფუძველი.

ასოცირების შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულებების შესრულების პროცესში აუცილებელი თანხმობები თანამშრომლობითი მექანიზმების უზრუნველყოფა, რაც ხელს შეუწყობს ადგილობრივი ადამიანური და ინსტიტუციონალური რესურსების შექმნას საჯარო და სამეცნიერო-კვლევით დანესებულებებში, რაც გახდება წარმმართველი ძალა ამ პროცესში.

სამართლებრივი დაახლოება ევროპული სტანდარტის კანონების შექმნასთან ერთად, მათი აღსრულების პროცესსაც მოიცავს. შედარებითი კვლევის მეთოდების კანონშემოქმედების პროცესში გამოყენება შესაძლებელს გახდის კანონის ზემოქმედების შეფასებას მისი პრაქტიკაში აღსრულების განჭვრეტადობის კუთხით.

მიუხედავად იმისა, რომ ასოცირების შეთანხმებას აქვს ცალმხრივი ვალდებულებების დამდგენი ხასიათი და არ გულისხმობს ორმხრივი ჰარმონიზაციის პროცესს, მას შეუძლია გა-

²⁸ Turava P., Establishment of Biosphere Reserve in Georgia, 2017, 3.

მოცდილება შექმნას ევროპის ქვეყნების და ევროკავშირის სამართლის განვითარების მიზნებისთვის. ამ თვალსაზრისით, ასოცირების შეთანხმების საფუძველზე მიმდინარე სამართლის ევროპეიზაციის პროცესი შეიძლება შეფასდეს როგორც სამართლის სისტემების ჰარმონიზაციის პროცესი.

ბიბლიოგრაფია:

1. „ერთი მხრივ, საქართველოსა და, მეორე მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის ასოცირების შესახებ შეთანხმება“ 27/06/2014 <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2496959?publication=4>> [30.05.2025].
2. საქართველოს კანონი გარემოსდაცვითი შეფასების კოდექსი 890-III <<https://matsne.gov.ge/document/view/3691981?publication=12>> [30.05.2025].
3. საქართველოს კანონი „წყლის რესურსების შესახებ“ 3423-XIმს-Xმპ <<https://matsne.gov.ge/document/view/5846594?publication=0>> [30.05.2025].
4. საქართველოს კანონი „გარემოსდაცვითი პასუხისმგებლობის შესახებ“ 244-IVმს-Xმპ <<https://matsne.gov.ge/document/view/5109151?publication=1>> [30.05.2025].
5. საქართველოს კანონი „სამრეწველო ემისიების შესახებ“ 3381-XIმს-Xმპ <<https://matsne.gov.ge/document/view/5845429?publication=1>> [30.05.2025].
6. საქართველოს კანონი „ატმოსფერული ჰაერის დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე (საკანონმდებლო მაცნე, N5948-სს, 28/05/2020), <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4821836?publication=0>> [30.05.2025].
7. საქართველოს კანონი „ატმოსფერული ჰაერის დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე (საკანონმდებლო მაცნე, N6903-რს, 28/07/2020, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4918031?publication=0>> [30.05.2025].
8. საქართველოს მთავრობის დადგენილება „ტექნიკური რეგლამენტის – ატმოსფერული ჰაერის მავნე ნივთიერებებით დამაბინძურებელი სხვადასხვა სახეობის სატრანსპორტო და სხვა მოძრავ-მექანიკური საშუალებებიდან გაფრქვევის (გამონაბოლქვის) ევროკავშირის კანონმდებლობით გათვალისწინებული ზღვრულად დასაშვები ნორმების საქართველოს ტერიტორიაზე სამოქმედოდ შემოღების შესახებ“ დამტკიცების თაობაზე“, N238, 28.06.2023 <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5845990?publication=0>> [30.05.2025].
9. Treaty establishing the European Coal and Steel Community, <<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:11951K:EN:PDF>> [30.05.2025].
10. Approximation of Laws. Treaty Establishing the European Economic Community and Related Instruments (EEC treaty), Part Three, title I, chapter 3: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997E/TXT>> [30.05.2025].
11. The Treaty on the Functioning of the European Union, Part Three – Union Policies and Internal Actions, Title XX, Environment.
12. 2011 წლის 13 დეკემბრის 2011/92/EU დირექტივა გარკვეული სახელმწიფო და კერძო პროექტების გარემოზე ზემოქმედების შეფასების შესახებ <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/92/oj>> [30.05.2025];
13. 2001 წლის 27 ივნისის ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2001/42/EC დირექტივა გარკვეული გეგმებისა და პროგრამების გარემოზე ზემოქმედების შეფასების შესახებ <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/42/oj>> [30.05.2025];
14. 2003 წლის 26 მაისის ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2003/35/EC დირექტივა, რომელიც უზრუნველყოფს საზოგადოების მონაწილეობას გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული კონკრეტული გეგმებისა და პროგრამების შემუშავებაში <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2003/35/oj>> [30.05.2025].

15. 2004 წლის 21 აპრილის ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2004/35/EC დირექტივა გარემოსდაცვითი პასუხისმგებლობის შესახებ <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/35/oj>> [30.05.2025].
16. 2000 წლის 23 ოქტომბრის ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2000/60/EC დირექტივა წყლის პოლიტიკის სფეროში საზოგადოებრივი მოქმედებისათვის ჩარჩოს შემუშავების შესახებ <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/60/oj>> [30.05.2025].
17. 2007 წლის 23 ოქტომბრის ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2007/60/EC დირექტივა წყალდიდობის რისკების შეფასებისა და მართვის შესახებ <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2007/60/oj>> [30.05.2025].
18. 1991 წლის 21 მაისის საბჭოს 91/271/EEC დირექტივა ურბანული ჩამდინარე წყლის გაწმენდის შესახებ <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1991/271/oj>> [30.05.2025].
19. 1991 წლის 12 დეკემბრის საბჭოს 91/676/EEC დირექტივა სასოფლო სამეურნეო საქმიანობაში გამოყენებული ნიტრატებით დაბინძურებისაგან წყლების დაცვის შესახებ <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1991/676/oj>> [30.05.2025].
20. ყალიჩავა კ., გარემოს დაცვის სამართალი, თბ., 2018, 27, 32, 40.
21. Maastricht Recommendations on Promoting Effective Public Participation in Decision-making in Environmental Matters prepared under the Aarhus Convention, United Nations Publication, Sales No.: E.15.II.E.7 (Maastricht Recommendations), <https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/Publications/2015/1514364_E_web.pdf> [30.05.2025].
22. Kalichava K., Europäisierung des georgischen Verwaltungsrechts, DÖV, 2018, 92 f.
23. Klopfer M., Umweltrecht, C.H.Beck, 2004, 721.
24. Lohse E. J., Rechtsangleichungsprozesse in der Europäischen Union, 2017, 28, 33, 71, 95.
25. Markus T., Zur Rechtsvergleichung im nationalen und internationalen Umweltrecht, ZaöRV 2020, 649.
26. Turava P., Establishment of Biosphere Reserve in Georgia, 2017, 3.
27. Winter G., Kalichava K., Rechtstransfer und Eigendynamik in Transformationsländern: Das Beispiel der Verwaltungsrechtsentwicklung in Georgien, ZaöRV 2019, 273.

ხატუნა ლორია*

თათია ბარაქაძე**

სასამართლოს მიერ სადავო საკითხის გადაწყვეტლად ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ბათილად ცნობა და ახალი აქტის გამოცემის დავალაბა – დაინტერესებული პირის უფლების დაცვის ეფექტური საშუალება?

თანამედროვე დემოკრატიული სამართლებრივი სახელმწიფოს პირობებში კვლავ გამოწვევად რჩება ადამიანის უფლებათა დაცვის ეფექტური მექანიზმების შემუშავება და მათი პრაქტიკაში განხორციელება, რაც სასამართლოს, როგორც კონტროლის განმახორციელებელი ორგანოს აქტიური ჩარევის გარეშე წარმოუდგენელია. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ასეთი ჩარევა, როდესაც ადმინისტრაციულ ორგანოთა მეშვეობით მმართველობითი ღონისძიებების კანონიერების განხილვა ხდება და პირი ითხოვს მისი უფლებების დაცვას, სამართლიანობის აღდგენას. რამდენადაც დავა ორ არათანასწორ საფეხურზე მდგომ სუბიექტს შორის მიმდინარეობს და განონასწორება ჭეშმარიტი და სამართლიანი გადაწყვეტილების მიღების ქვაკუთხედი, შესაბამისად, სტატიის ფარგლებში განხილულია, ადმინისტრაციული სამართალწარმოებისას სასამართლოს როლი, ინკვიზიციურობის პრინციპის გამოხატულება – სადავო საკითხის გადაწყვეტლად ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ბათილად ცნობისას. აგრეთვე განხილულია წინამდებარე მექანიზმის გამოყენების მართებულობა და ეფექტურობა. ადმინისტრაციული საპროცესო კანონმდებლობით შემოთავაზებული მექანიზმი შეფასებულია, მისი საკმარისობისა და ერთადერთ პირველად საშუალებად პირის კანონიერი ინტერესის, უფლების შემდგომში დაცვის აბსოლუტურად გამართლებული უზრუნველყოფის გარანტიორის ნაწილში.

საკვანძო სიტყვები: ინკვიზიციურობა, შეჯიბრებითობა, ადმინისტრაციული სამართალწარმოება, დისკრეციული უფლებამოსილება, აქტის ბათილად ცნობა.

1. შესავალი

დემოკრატიულ სახელმწიფოში ადამიანის ძირითადი უფლებების დაცვა ყველა სამართლებრივი სისტემისა თუ ინსტრუმენტის მიზანი და ამასთანავე, გამოწვევაა. შესაბამისად, სამართლის დარგების კვლევისას, როგორც წესი, არსებითი და უმრავლეს შემთხვევაში პირველი რიგის პრობლემაა, გამოინახოს გზები ადამიანის უფლებების დაცვის შემაფერხებელი გარემოებების აღმოსაფხვრელად და შეიქმნას ფუნდამენტური სამეცნიერო საფუძვლები და თეორიები რეალურ ცხოვრებაში ეფექტურად დაცვისა და განხორციელებისათვის.

ადამიანის უფლებათა დაცვის ეფექტური მექანიზმი მჭიდროდაა დაკავშირებული სამართლის უზენაესობასთან, რომელიც თავის მხრივ გულისხმობს პირის უფლებებში ხელისუფლების ორგანოების ჩარევაზე სასამართლო კონტროლს. ჩვეულებრივ, ასეთი კონტროლი სასამართლო ხელისუფლებამ უნდა განახორციელოს, ვინაიდან, სწორედ სასამართლო კონ-

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი.

** ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი.

ტროლი გულისხმობს დამოუკიდებლობის, მიუკერძოებლობისა და სათანადო პროცედურების დაცვის საუკეთესო გარანტიებს.¹

შესაბამისად, მნიშვნელოვანია ვიმსჯელოთ ადმინისტრაციული სამართალწარმოებისას სასამართლოს როლზე, ინკვიზიციურობის პრინციპის გამოხატულებაზე – სადავო საკითხის გადაწყვეტლად ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ბათილად ცნობისას, აგრეთვე მნიშვნელოვანია წინამდებარე მექანიზმის „გამოყენების“ მართებულობა და ეფექტურობა, აგრეთვე მიმოვიხილოთ ადმინისტრაციული სამართლისთვის დამახასიათებელი ძირითადი პრინციპების ჭრილში, რათა შევაჯეროთ თუ რამდენადაა სამართლიანი და დროული განხილვის უფლება დაცული მსგავს შემთხვევებში, არის თუ არა ეფექტური კანონიერი ინტერესის დაცვის თვალსაზრისით ადმინისტრაციული საპროცესო კანონმდებლობით შემოთავაზებული მექანიზმი და ასევე საკმარისი და ერთადერთი პირველადი საშუალება პირის კანონიერი ინტერესის, უფლების შემდგომში დაცვის აბსოლუტურად გამართლებული უზრუნველყოფის გარანტორი.

ზემოთ აღნიშნულის გათვალისწინებით ასევე, მნიშვნელოვანი იქნება იმის მიმოხილვა, თუ რა დასაბუთებას და არგუმენტაციებს იშველიებს სასამართლო და რამდენად საკმარისია მსგავსი დასაბუთება იმისთვის, რომ დაინტერესებული პირის საქმის განხილვამ სასამართლოდან კვლავ გადაინაცვლოს/დაბრუნდეს ადმინისტრაციული წარმოების ფარგლებში (შესაბამის ადმინისტრაციულ ორგანოში).

2. ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის – როგორც სამართლებრივი დაცვისა და ადმინისტრაციულ ორგანოთა კონტროლის დარგის მნიშვნელობა და ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის შინაარსი

მოქალაქეთა ერთმანეთთან ურთიერთობის გარდა, სამართალი ასევე აწესრიგებს მათ ურთიერთობებს ადმინისტრაციულ ორგანოებთან. პირს აქვს უფლება მიიღოს გარკვეული ინფორმაცია, გამოხატოს საკუთარი აზრი, ჰქონდეს საშუალება დაიცვას საკუთარი უფლებები სასამართლოში და ა.შ.

ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების ორგანოების ვალდებულებაა შეამოწმონ ადმინისტრაციულ ორგანოთა მმართველობითი ფუნქციების კანონთან შესაბამისობა, რაც მათი სამართლებრივი დაცვის ფუნქციიდან გამომდინარეობს. ადმინისტრაციულ ორგანოთა საქმიანობის ნებისმიერი ფორმა ექვემდებარება სასამართლოს კონტროლს, შესაბამისად, მოქალაქეს აქვს უფლება, ადმინისტრაციულ ორგანოთა მხრიდან უფლების დარღვევის შემთხვევაში მიმართოს სარჩელით ადმინისტრაციულ საქმეთა განმხილველ სასამართლოს.²

ადმინისტრაციული წარმოების უმნიშვნელოვანესი პრინციპები და პროცედურული გარანტიები ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსით³ 2000 წლიდან არის განსაზღვრული, თუმცა 2017 წლიდან სამართლიანი ადმინისტრაციული წარმოების პრინციპმა კონსტიტუციურ სამართლებრივი პრინციპის მნიშვნელობა შეიძინა.⁴

¹ ტურავა პ., ფირცხალაშვილი ა., ქარდავა ე., ადმინისტრაციული წარმოება საჯარო სამსახურში, თბილისი, 2020, 81.

² ლორია ვ., საქართველოს ადმინისტრაციული სამართალი, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2002, 13.

³ საქართველოს კანონი, საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი, 15/07/1999.

⁴ გვარამაძე თ., სამართლიანი ადმინისტრაციული წარმოება და ევროპული სტანდარტები, სტატიათა კრებული, სამართლის ჟურნალი, #2, თბ., 2023, 236.

ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის დღევანდელი მდგომარეობით ჩამოყალიბებას წინ უძღოდა არაერთი რეფორმა, იმდენად, რამდენადაც მისი მნიშვნელობა წლების განმავლობაში სახელმწიფო საქმიანობის, განხორციელებული ქმედებების კონტროლის მნიშვნელოვან საფუძველად იქცა. სამართლებრივი დაცვის ფუნქციით აღჭურვამ დაავალდებულა ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების ორგანოები შეამოწმონ მმართველობითი ფუნქციის კანონთან შესაბამისობა.⁵

სამართლებრივი დაცვის ფუნქციით განპირობებული ერთ-ერთი უფლების დაცვის მექანიზმი განმტკიცებულ იქნა საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის⁶ (შემდგომში სასკ.) 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილით, რომელიც რეპრესიული უფლების დაცვის მექანიზმს წარმოადგენს და საშუალებას აძლევს სასამართლოს მართლმსაჯულების განხორციელებით ჩაერთოს პროცესში მყისიერი რეაგირებით, ზემოაღნიშნული ნორმით დადგენილია ორი ფაქტობრივი გარემოება, როდესაც სასამართლო იწყებს მსჯელობას საკითხის გადაუწყვეტლად აქტის ბათილობასთან დაკავშირებით. კერძოდ, 1) საქმისათვის მნიშვნელოვანი გარემოებები გამოკვლეული არ არის, ან ნაწილობრივ გამოკვლეულია, 2) შეფასება საქმისთვის მნიშვნელოვან გარემოებებს არ მისცემია, შესაბამისად, სასამართლოს შეხედულებით აღნიშნულ ნორმაზე დაფუძნებით სახეზე გვაქვს არასრულყოფილი წარმოება. გარდა ამისა, სახეზე უნდა გვქონდეს ბათილად ცნობისათვის მხარის გადაუდებელი კანონიერი ინტერესი.

აღსანიშნავია, რომ სასკ-ის 32.4 ნაწილის საფუძველზე მიღებული გადაწყვეტილება თავისი ბუნებით ჰგავს სასკ-ის 33-ე მუხლის საფუძველზე მიღებულ გადაწყვეტილებას (ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემის დავალება).⁷ ორივე შემთხვევაში, მხარის ინტერესია აქტის ან ახალი აქტის გამოცემის დავალება. თუმცა ამ უკანასკნელის საფუძველს წარმოადგენს მხარის სარჩელი სასკ-ის 23-ე მუხლის საფუძველზე, სადაც მხარე ასაჩივრებს უარს აქტის გამოცემის თაობაზე ან სახეზე გვაქვს აქტის გამოცემისათვის კანონით დადგენილი ვადის დარღვევა, მოცემულ შემთხვევაში სასამართლო არ მსჯელობს არსებითად საკითხის ირგვლივ და იღებს გადაწყვეტილებას აქტის გამოცემის დავალების ან სარჩელის დაკმაყოფილებაზე უარის შესახებ, მხოლოდ ამ ნაწილში. სასკ-ის 33-ე მუხლის საფუძველზე გადაწყვეტილების მიღებისას სასამართლო უფრო მეტად შებოჭილია ადმინისტრაციული ორგანოს შინაარსობრივი უფლებამოსილებით და მსჯელობს მხოლოდ გამოცემაზე უარის თქმის კანონიერების შესახებ, ისე, რომ არ ერევა რა გადაწყვეტილებას მიიღებს აქტის გამოცემით ადმინისტრაციული ორგანო, მაშინ როცა 32.4 მუხლის საფუძველზე სასამართლო აფასებს უკვე გამოცემული აქტის კანონიერებას და შესაბამისად მის მიერ განვითარებული მსჯელობა და შეფასებები რაც თან უნდა ახლდეს აქტის ბათილად ცნობასა და ახალი აქტის გამოცემას, გარკვეულწილად მიმართულებას აძლევს ადმინისტრაციულ ორგანოს რა საკითხების ირგვლივ უნდა იმსჯელოს დამატებით.

აღსანიშნავია, რომ ზემოთ მითითებული ნორმის გამოყენება საკმაოდ დიდ სიფრთხილეს და დასაბუთების მაღალ სტანდარტს მოითხოვს, რამდენადაც მისი სწორად გამოყენება პირდაპირ უკავშირდება პირის სამართლიანი წარმოების კონსტიტუციურად გარანტირებულ უფლებას. საკონსტიტუციო ცვლილებების შედეგად მითითებული ნორმის შექმნით, უფლება

⁵ გვარამაძე თ., სამართლიანი ადმინისტრაციული წარმოება და ევროპული სტანდარტები, სტატიათა კრებული, სამართლის ჟურნალი, #2, თბ., 2023, 13.

⁶ საქართველოს კანონი, საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი, 15/07/1999.

⁷ კოპალეიშვილი მ., ტურავა პ., ხარშილაძე ი., ლორია ხ., გვარამაძე თ., ღვამიჩავა თ., ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, იურისტების სამყარო, თბ., 2018, 255.

ე.ნ. კარგ მმართველობასა და სამართლიან ადმინისტრაციულ წარმოებაზე ძირითადი უფლების რანგში იქნა განმტკიცებული“.⁸ კარგი მმართველობა, როგორც ქვეყნის ძირითად კანონში ძირითადი უფლების კოდიფიცირება, ხელს შეუწყობს პირის უფლებების დაცვას და იმავდროულად, საჯარო მმართველობის ეფექტურობას.⁹

3. ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლისთვის დამახასიათებელი პრინციპები ადმინისტრაციულ ორგანოთა კონტროლისა და შეკავების ჭრილში

საქართველოს კონსტიტუცია განსაზღვრავს სამართლის ყველა დარგის ძირითად პრინციპებს, რომელსაც ცალკეული ქვედარგები განამტკიცებენ და განავრცობენ იმგვარად, რომ ძირითადი პრინციპების არსი არ დაირღვეს, კონსტიტუციურად განმტკიცებული პრინციპები, შეიძლება ითქვას, ადმინისტრაციულ სამართალში გამორჩეულად დომინირებულია¹⁰.

ადმინისტრაციული საპროცესო სამართალი, რომელიც უფლებათა დაცვის უმნიშვნელოვანეს ბერკეტს ქმნის ადმინისტრაციულ ორგანოთა და მოქალაქეთა ურთიერთობის ფარგლებში, ეყრდნობა ისეთ უმნიშვნელოვანეს პრინციპებს, როგორებიცაა: დისპოზიციურობის პრინციპი, ინკვიზიციურობის პრინციპი, შეჯიბრებითობის პრინციპი, კანონის წინაშე თანასწორობის პრინციპი, აგრეთვე მნიშვნელოვანია, ადმინისტრაციული გადაწყვეტილების მიღების პრინციპები, კერძოდ, პროპორციულობისა და თანაზომიერების პრინციპი და დისკრეციული უფლებამოსილების პრინციპი და ა.შ.¹¹

თითოეული ზემოაღნიშნული პრინციპი თან სდევს მთელს ადმინისტრაციულ პროცესს და სამართალწარმოებისას ძირითადი მიმართულების განმსაზღვრელი და ფუნდამენტია, შესაბამისად, წინამდებარე სტატიის ფარგლებში უპირველესად მიმოვიხილავთ ძირითად პრინციპებს ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებისას, მისი გამოვლენის თავისებურებებს, აგრეთვე ვისაუბრებთ მათ მნიშვნელობაზე ადმინისტრაციულ პროცესში მონაწილე პირთა უფლებების ეფექტურად დაცვის თვალსაზრისით.

3.1. შეჯიბრებითობის პრინციპის როლი და ფარგლები სასამართლოს მიერ ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის სადავო საკითხის გადაუწყვეტლად ბათილად ცნობისას

ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრინციპი, რომელიც ადმინისტრაციულ პროცესში მონაწილეებისათვის უფლებათა დაცვისა და განხორციელების ეფექტურ ბერკეტს ქმნის, შეჯიბრებითობის პრინციპია. რომლითაც თანაბრად არის აღჭურვილი მხარეები. ისინი სარგებლობენ თანაბარი უფლებებითა და შესაძლებლობებით, დაასაბუთონ საკუთარი მოთხოვნები,

⁸ ასოცირების შესახებ შეთანხმება „ერთის მხრივ, საქართველოსა და მეორეს მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის“ ხელი მოეწერა 2014 წლის 27 ივნისს. რატიფიცირებული იქნა საქართველოს პარლამენტის მიერ 2014 წლის 18 ივლისს. სრულიად ძალაში შევიდა 2016 წლის 1 ივლისს.

⁹ ტურავა პ., ფირცხალაშვილი ა., ქარდავა ე., ადმინისტრაციული წარმოება საჯარო სამსახურში, თბ., 2020, 9.
¹⁰ ცხადაძე ქ., კონსტიტუციურ-სამართლებრივი პრინციპების რელევანტურობა ადმინისტრაციული სამართლისთვის, ადმინისტრაციული სამართალი, სამეცნიერო პოპულარული ჟურნალი, თბ., 2016, 5.

¹¹ კოპალეიშვილი მ., სხირტლაძე ნ., ქარდავა ე., ტურავა პ., ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, თბ., 2008, 8.

განსაზღვრონ მოთხოვნის ფარგლები და საფუძვლები, უარყონ ან გააქარწყლონ მეორე მხარის მიერ წამოყენებული მოთხოვნები, მტკიცებულებები თუ დასაბუთებები.¹²

კანონმდებელი აკეთებს დათქმას, რომ სასამართლო უფლებამოსილია თავისი ინიციატივით მიიღოს გადაწყვეტილება დამატებითი ინფორმაციის ან მტკიცებულების წარმოდგენის შესახებ. წინამდებარე დათქმის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილია მოცემულ ქვეთავში მხოლოდ შეჯიბრებითობის პრინციპსა და მის არსზე ვისაუბროთ, ხოლო სასამართლოს მიერ საქმის გარემოებების გამოკვლევა, სამეცნიერო ლიტერატურაში ინკვიზიციურობის პრინციპად დამკვიდრებული საფუძველი, ცალკე მიმოვიხილოთ.

შეჯიბრებითი პროცესის უფლება დამაკმაყოფილებელ პირობებში უნდა განხორციელდეს: სამართალწარმოების მხარეს უნდა ჰქონდეს სასამართლოს წინაშე არსებული მტკიცებულებების გაცნობის შესაძლებლობა, ისევე, როგორც მის შინაარსსა და ავთენტურობასთან დაკავშირებით შესაბამისი ფორმით და გონივრული დროის განმავლობაში კომენტარის გაკეთების საშუალება საჭიროების შემთხვევაში საქმის გადადების მეშვეობით.¹³

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ მიუხედავად ადმინისტრაციულ პროცესში მოსამართლის ფართო უფლებამოსილებისა – მონაწილეობა მიიღოს მათ შორის საქმისათვის მნიშვნელოვანი გარემოებების მოკვლევისა თუ გამორკვევის ნაწილში, მხარეები სარგებლობენ თანაბარი უფლებებით თავად გადაწყვიტონ მტკიცებულებების წარდგენის საკითხი. ამდენად, ადმინისტრაციულ საპროცესო სამართალში სახეზე გვაქვს ნების აბსოლუტურ ავტონომიასთან ერთად თანაბარი უფლებამოსილებითი მექანიზმი უფლებისა თუ გადაწყვეტილების დაცვის თვალსაზრისით.

სწორედ ნების აბსოლუტური ავტონომიისა და თანაბარი უფლებამოსილებათა მექანიზმის გამოყენების შეზღუდვასთან გვაქვს საქმე, როდესაც სასამართლო საკითხს განსახილველად აბრუნებს ადმინისტრაციულ ორგანოში, მაშინ როცა ადმინისტრაციული სამართალწარმოების მთელი „ხიბლი“ სწორედ შეჯიბრებითობასა და ამასთან, სასამართლოს აქტიურ როლში გამოიხატება. საკითხის გადაწყვეტლად აქტის ბათილად ცნობისას, საქმის განხილვა გადაინაცვლებს ადმინისტრაციული წარმოების ფარგლებში, სადაც კვლავ ორ არათანაბარ საფეხურზე მდგომ სუბიექტებს შორის გრძელდება დავა, ერთის მხრივ მმართველობითი ძალის მქონე ორგანოსა და მეორეს მხრივ დაინტერესებულ პირთა შორის, სადაც შეჯიბრებითობის უზრუნველყოფის დაცვის სტანდარტი და მისი კონტროლის მექანიზმი სასამართლოს გართა და შესაბამისად არაეფექტურია.

შეჯიბრებითობის პრინციპის ეფექტური რეალიზება გულისხმობს, სასამართლომ აქტიური როლი ითამაშოს ბალანსის უზრუნველსაყოფად, ხოლო თუ მოსამართლე ჩათვლის, რომ საკითხი არასაკმარისად არის გამოკვლეული, საჭიროა დამატებითი მტკიცებულებების, გარემოებების გამორკვევა და განხილვა, ფართო უფლებამოსილების ფარგლებში შეუძლია გადადოს სხდომა, დაავალოს ადმინისტრაციულ ორგანოს შესაბამისი დოკუმენტების/მასალების წარმოდგენა და პროცესის ფარგლებში აწარმოოს დამატებითი კვლევა მხარეთა თანასწორი მონაწილეობით, მხოლოდ ამის შემდეგ მიიღოს გადაწყვეტილება. სწორედ ამგვარი გადაწყვეტის ფარგლებში იქნება ქმედითი ხსენებული პრინციპი.

¹² კოპალეიშვილი მ., ტურავა პ., ხარშილაძე ი., ლორია ბ., გვარამაძე თ., ღვამიჩავა თ., ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, თბ., 2018, 23.

¹³ იხ. სახელმძღვანელო პრინციპები ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლთან დაკავშირებით, 17 <<https://www.supremecourt.ge/uploads/files/1/pdf/adamianis-uflebata-centri/konvenciis-me6-muxli.pdf>> [25.05.2025].

3.2. საქმის გარემოებების გამოკვლევა სასამართლოს მიერ – ინკვიზიციურობის ხარისხი – სასამართლოს მიერ ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის სადავო საკითხის გადაწყვეტლად ბათილად ცნობისას

ინკვიზიციურობის პრინციპი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სამეცნიერო ლიტერატურაში ამგვარი ტერმინოლოგიითაა დამკვიდრებული და გულისხმობს ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების განმახორციელებელი სასამართლოს აქტიურ როლს სამართალწარმოებისას საქმის გარემოებების გამოკვლევის ნაწილში.

ადმინისტრაციული პროცესი გამოირჩევა ინკვიზიციური ბუნებით, რადგან საჯარო ნორმების დაცვაზეა ორიენტირებული და თუ კი მხარეთა მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულებები დავის განხილვის პროცესში არ დააკმაყოფილებს სასამართლოს და მიიჩნევა, რომ არასაკმარისია საქმის გარემოებების ობიექტურად გამოკვლევისა და საქმეზე ობიექტური ჭეშმარიტების დასადგენად, იგი საკუთარი ინიციატივით უზრუნველყოფს მტკიცებულებების მოძიებასა და გამოკვლევას, აგრეთვე შესაძლებელია სასამართლომ ყურადღება გაამახვილოს ისეთ გარემოებებთან დაკავშირებით, რომლებიც მხარეებს პროცესის მიმდინარეობისას არ წარუდგენიათ სასამართლოში.¹⁴

ადმინისტრაციულ დავათა ინკვიზიციური ბუნება თავისთავად არ გულისხმობს სასამართლო სისტემის განუსაზღვრელ უფლებამოსილებათა ფარგლებს ჩაერიოს ადმინისტრაციულ ორგანოთა საქმიანობაში და მათ ნაცვლად მიიღოს გადაწყვეტილებები, შესაბამისად აუცილებელია „ოქროს შუალედი“, რათა სასამართლო არ გადაიქცეს მმართველობის განმახორციელებელ სუბიექტად, რაც თავისთავად ხელისუფლების დანაწილების კონსტიტუციური პრინციპის არსს დაარღვევს. „მართალია სასამართლოს აქვს შესაძლებლობა ფაქტობრივი გარემოებების სრულყოფილად გამოკვლევის მიზნით შეაგროვოს დამატებითი მტკიცებულებები, თუმცა აღნიშნული უზრუნველყოფს ადმინისტრაციული წარმოების ფარგლებში დაშვებული ხარვეზების აღმოფხვრას და არა ორგანოში განსახორციელებელი წარმოების ჩანაცვლებას.“- განმარტა უზენაესმა სასამართლომ.¹⁵

„ერთმანეთისაგან იმიჯნება სასამართლოსა და ზემდგომი ადმინისტრაციული ორგანოს მხრიდან მმართველობითი ღონისძიების კონტროლის განხორციელების ფარგლები, რამდენადაც ზემდგომი ადმინისტრაციული ორგანო დისკრეციული უფლებამოსილების საფუძველზე მიღებულ და შემდგომში გასაჩივრებელ გადაწყვეტილებას ამოწმებს როგორც კანონიერების, ისევე მიზანშეწონილობის კუთხით, მაშინ, როდესაც სასამართლოს კონტროლი ამგვარი აქტების მიმართ შეზღუდულია და იგი მხოლოდ გადაწყვეტილების კანონიერების შემოწმებით შემოიფარგლება.“¹⁶

ინკვიზიციურობის პრინციპის გამოყენებისას მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ სასკ-ის მე-2 მუხლის მე-5 ნაწილის საფუძველზე სასამართლოში ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ბათილად ცნობის მოთხოვნის დაყენებას წინ უსწრებს ამ აქტის ერთჯერადი გასაჩივრების ვალდებულება (გარდა კანონით გათვალისწინებული შემთხვევები-

¹⁴ ლეამიჩავა თ., საკასაციო საჩივრის დასაშვებობა ადმინისტრაციულ პროცესში (შედარებითი ანალიზი) სადისერტაციო ნაშრომი, თბ., 2017, 52.

¹⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 წლის 24 ივლისის გადაწყვეტილება, საქმე #ბს-260(კ-24).

¹⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2018 წლის 8 ნოემბრის გადაწყვეტილება, საქმე #ბს-602-602(კ-18).

სა), შესაბამისად, ერთგვარი დამატებითი მექანიზმი და შესაძლებლობა ადმინისტრაციულ ორგანოს კანონმდებლობით მინიჭებული აქვს, გადახედოს და დამატებით შეისწავლოს საკითხი, როგორც კანონიერების, ასევე მიზანშეწონილობის კუთხით. შესაბამისად, ამგვარი მექანიზმის გამოყენების შემთხვევებში, კიდევ უფრო ბუნდოვანი ხდება სასამართლოს გადანყვეტილება კიდევ ერთხელ დამატებითი კვლევის შესაძლებლობის მიცემით ადმინისტრაციული ორგანოსათვის.

სწორედ ინკვიზიციურობის პრინციპი ხდის განსაკუთრებულს ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების პროცესს და სძენს მას განსაკუთრებულ როლს, დაეხმაროს დაინტერესებულ პირს მასთან შედარებით მაღალ საფეხურზე მდგომ ადმინისტრაციულ ორგანოსთან დავისას. დახმარება, შესაძლებელია გამოიხატებოდეს, როგორც მოთხოვნის ფორმულირება/დაზუსტებაში, ასევე დამატებითი მტკიცებულებების, დოკუმენტებისა და მასალების სასამართლოს მოთხოვნით წარმოდგენაში. ცხადია ამგვარი დახმარება არამც და არამც არ გულისხმობს მხარისათვის სასამართლოს წინასწარ გაცხადებულ მხარდაჭერას და მის სასარგებლოდ გადანყვეტილების გამოტანის მოლოდინის შექმნას. შესაბამისად, მართლმსაჯულების განხორციელებისას სასამართლოს როლი გადამწყვეტია საქმეზე ობიექტური გადანყვეტილების მიხედვით.

ინკვიზიციურობის პრინციპზე უარის თქმად შეიძლება ჩაითვალოს, შესაბამისი დასაბუთების გარეშე გასაჩივრებული აქტის საკითხის გადაწყვეტლად ბათილად ცნობა და განსახილველად ადმინისტრაციულ ორგანოში დაბრუნება, მაშინ, როცა სასამართლოს აქვს როგორც კანონით მინიჭებული უფლებამოსილება, ასევე სათანადო რესურსი დამატებითი კვლევა საკითხის ირგვლივ მხარეთა მონაწილეობით ჩაატაროს.

ვარგის საშუალებად საკითხის გადაწყვეტლად აქტის ბათილად ცნობა ვერ ჩაითვლება, პირის კანონიერი ინტერესის დაცვის მოტივით, რადგან დაინტერესებული პირის მიზანი არა მხოლოდ აქტის გაუქმებაში, არამედ საჭირო და სამართლიანი გადანყვეტილების მიღებაში, საბოლოო შედეგის დადგომაშია.

3.3. კანონის წინაშე თანასწორობის პრინციპის ბალანსი სასამართლოს მიერ ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის სადავო საკითხის გადაწყვეტლად ბათილად ცნობისას

კანონის წინაშე თანასწორობის პრინციპი ერთ-ერთი ფუძემდებლური პრინციპია, რომელიც ადმინისტრაციულ პროცესში თავისებურად ვლინდება და გულისხმობს ადმინისტრაციულ პროცესში მონაწილე პირთა თანასწორუფლებიანობას. თანასწორობის პრინციპი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ადმინისტრაციული დავების განხილვისას, ადმინისტრაციულ წარმოებისა თუ სამართალწარმოებისას, რამდენადაც მხარეებზე გვევლინება ორი არათანაბარ საფეხურზე მყოფი სუბიექტი, სადაც მნიშვნელოვანია თანასწორობა იმგვარად იქნას დაცული, რომ ერთი მხრივ საჯარო ინტერესის დაცვა მოხდეს, ხოლო მეორე მხრივ, კერძო და საჯარო ინტერესთა გონივრული ბალანსი შედგეს.¹⁷

ადმინისტრაციული სამართალწარმოება და მართლმსაჯულება – სწორედ ის მძლავრი ინსტიტუტებია, რომელთა მეშვეობითაც თანასწორუფლებიანობა უნდა იქნეს უზრუნველყო-

¹⁷ კოპალეიშვილი მ., ტურავა პ., ხარშილაძე ი., ლორია ხ., გვარამაძე თ., ღვამიჩავა თ., ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, თბ., 2018, 29.

ფილი, განსაკუთრებით საჯარო მმართველობითი ღონისძიებების განხორციელებისას, როდესაც ადმინისტრაციული ორგანოები გაცილებით მეტი შესაძლებლობებით გამოირჩევიან ღონისძიების ადრესატებთან შედარებით. ეს თანაბრად ეხება როგორც აღმჭურველ, ასევე ამკრძალავ ღონისძიებებს, სადაც დაინტერესებულ პირთა უფლებების რეალიზება უმნიშვნელოვანეს მხარდაჭერას საჭიროებს, პირველ რიგში საკანონმდებლო მოწესრიგებით, რათა უზრუნველყოფილი იყოს თანასწორობა საჯარო მმართველობითი საქმიანობის განხორციელებისას.

ადმინისტრაციულ ორგანოთათვის საქმის გამოკლვევის დამატებითი შესაძლებლობის მიცემა, სასამართლოს მიერ საკითხის გადაუწყვეტლად აქტის ბათილად ცნობისას, იმ მოწესრიგების პირობებში, როდესაც შესაძლებელია ადმინისტრაციულმა ორგანომ იგივე გადაწყვეტილება მიიღოს, გამოიკვლიოს ფორმალურად და არა რეალურად, არღვევს თანასწორობის პრინციპს, მაშინ როდესაც შესაძლებელია თავად სასამართლომ უზრუნველყოს დავალების გზით პროცესის ფარგლებში მტკიცებულებების წარმოდგენა და მხარეთა თანასწორ მდგომარეობაში განხილვა.

ამასთან, არსებული ნორმის ბუნდოვანება, არაერთგვაროვანი გადაწყვეტილებების რისკს ქმნის, რაც ქვემოთ დეტალურადაა განხილული სასამართლო პრაქტიკის ნაწილში.

3.4. სამართლიანი სასამართლოს უფლების ეფექტურობის ხარისხი და მისი მნიშვნელობა სასამართლოს მიერ ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის სადავო საკითხის გადაუწყვეტლად ბათილად ცნობისას

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, რომელიც გაეროს გენერალურმა ასამბლეამ 1948 წლის 10 დეკემბერს მიიღო, პირველად კაცობრიობის ისტორიაში, შეიცავდა საყოველთაო პრინციპით განმტკიცებულ და ინდივიდუალურ კონტექსტში მოაზრებულ ადამიანის ძირითად უფლებებს.¹⁸ სხვა უმნიშვნელოვანეს უფლებებთან ერთად დეკლარაციამ საყოველთაოდ მნიშვნელოვან უფლებად მე-8 მუხლის სახით განსაზღვრა, რომ ყველა პირს, ვისაც დაერღვა კონსტიტუციითა და კანონით მინიჭებული ძირითადი უფლებები, უნდა ჰქონდეს სამართლებრივი დაცვის ეფექტიანი საშუალება კომპეტენტური ეროვნული სასამართლოებისაგან.¹⁹

შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში განმტკიცებული ფუნდამენტური უფლება ზედმინევით და მისი უმაღლესი დაცვის სტანდარტითაა ასახული ქვეყნის უმაღლესი კანონში. როგორც საერთაშორისო აქტებში, ასევე შიდასახელმწიფო დანაწესებში, ხაზგასმია არა მხოლოდ სამართლიან განხილვაზე, არამედ გონივრულ ვადებში საქმის განხილვა/გადაწყვეტაზე.

კონსტიტუციურ რანგში განსაზღვრული ფუნდამენტური საპროცესო უფლების მნიშვნელობაზე მიუთითებს ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, სადაც დეკლარირებულია, რომ ყოველი ადამიანი, მისი სამოქალაქო ხასიათის უფლე-

¹⁸ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, 60 წლისთავი (სპეციალური გამოცემა 1948- 2008) გაეროს საზოგადოებრივი ინფორმაციის დეპარტამენტის საქართველოს ოფისი, გაეროს ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისიის ოფისი, საქართველო, თბ., მაისი, 2008, <<https://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/aqtebi3.pdf>> [25.05.2025].

¹⁹ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, გაეროს გენერალური ასამბლეა, 1948 წლის 10 დეკემბერი.

ბებისა და მოვალეობების, ან მისთვის წარდგენილი სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის გამორკვევისას, აღჭურვილია გონივრულ ვადაში მისი საქმის სამართლიანი და საქვეყნოდ განხილვის უფლებით კანონის საფუძველზე შექმნილი დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს მიერ.²⁰

საკონსტიტუციო სასამართლო საქართველოს კონსტიტუციით განმტკიცებულ აღნიშნულ უფლებას „ინსტრუმენტულ უფლებად“ მიიჩნევს და აღნიშნავს, რომ იგი უზრუნველყოფს უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების სასამართლოს მეშვეობით დაცვადას.²¹

კაცობრიობის ისტორიაში არ ყოფილა და არც იქნება უფლების დაცვის უფრო ეფექტიანი საშუალება, ვიდრე არის უფლების დაცვის სასამართლო საშუალება.²²

პირის უფლება სამართლიან სასამართლოზე სამართლებრივი სახელმწიფოს და დემოკრატიული პრინციპის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოადგენს, რადგან სამართლიანი სასამართლოს უფლება ის უმნიშვნელოვანესი მექანიზმია, რომელიც აწესრიგებს ინდივიდსა და სახელმწიფოს შორის არსებულ სადავო ურთიერთობებს, უზრუნველყოფს კონსტიტუციური უფლების ეფექტურ რეალიზაციას და პირს იცავს უფლებებში გაუმართლებელი ჩარევისგან.²³

სამართლიანი სასამართლოს უფლება მოიცავს მთელ რიგ მნიშვნელოვან პროცედურულ გარანტიებს, რომლებიც ხელს უწყობს სასამართლო პროცესის სამართლიანობის უზრუნველყოფას. შემდეგი გარანტიები ვრცელდება ყველა სახის სამართალწარმოებაზე:

- საჯარო მოსმენა;
- განხილვა გონივრულ ვადაში;
- ადვოკატთან წვდომა ან საკუთარი თავის წარმომადგენლობის შესაძლებლობა;
- დასაბუთებული გადაწყვეტილება.²⁴

ამდენად, დემოკრატიულ სახელმწიფოში სამართლიანი სასამართლოს უფლება დემოკრატიის ფუნდამენტად არის მიჩნეული, რაც თავის თავში მოიცავს არა მხოლოდ პირის უფლებას, მიმართოს სასამართლოს, არამედ იგი გასდევს მთელს პროცესს და მოითხოვს სამართლიან პროცედურულ გარანტიებს.

სამართლიანი სასამართლოს უფლების რეალიზება უნდა განვიხილოთ სასკ-ის 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილით გათვალისწინებულ სამართლებრივი დაცვის მექანიზმთან მიმართებაში. რა თქმა უნდა, აღნიშნული მექანიზმის გამოყენებაც თავისი არსით სამართალწარმოებაა და მიემართება ყველა ქვეთავში განვითარებული მსჯელობა, მაგრამ სასამართლოს მიერ აქტის ბათილად ცნობის შესახებ სარჩელის განხილვისას გამოყენებული, ხსენებული მექანიზმი

²⁰ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის 1950 წლის 4 ნოემბრის კონვენცია. საქართველოს მიერ რატიფიცირება მოხდა 1994 წელს, ხოლო ძალაში შევიდა 1999 წელს.

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია | სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ [25.05.2025].

²¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 27 აგვისტოს გადაწყვეტილება #1/2/434, საქმეზე – საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

²² ქურდაძე შ., გამარტივებული წარმოების არსი სამოქალაქო პროცესში, ჟურნალი, „სამართალი“, #7-8, 2002, 29.

²³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2008 წლის 19 დეკემბრის გადაწყვეტილება #1/1/403, 427 კანადის მოქალაქე ჰუსეინ ალი და საქართველოს მოქალაქე ელენე კირაკოსიანი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

²⁴ <<https://www.humanrightsguide.ge/rights/samartliani-sasamartlos-upleba>> [25.05.2025].

განსაკუთრებულ დაკვირვებას საჭიროებს სამართლიანი სასამართლოს უფლების რეალიზების ნაწილში.

სამართალწარმოების მონაწილე მხარეებს, უნდა ჰქონდეთ უფლება არა მხოლოდ იმისა, რომ წარადგინონ მოკვლეული მასალები, მტკიცებულებები და დასკვნები, არამედ – მათი საქმე განხილული იქნას სასამართლოს მიერ. სწორედ ეს იქნება ხსენებული უფლების ეფექტურად დაცვა. უფლების – საქმე განხილვის სასამართლომ, დაცვის სისუსტე, სწორედ საკითხის გადაწყვეტლად აქტის ბათილად ცნობისას ვლინდება, სასამართლოს აქვს „ვალდებულება“ დეტალურად შეისწავლოს წარდგენილი მტკიცებულებები, არგუმენტები თუ დოკუმენტები, მისი სისრულე და საკმარისობა, ხოლო თუ ჩათვლის, რომ გადაწყვეტილების მიღებისათვის საჭიროა სხვა ინფორმაცია, მასალა, მტკიცებულება, გამოითხოვოს, დაავალოს მმართველობითი ფუნქციის ორგანოს წარდგენა და მხოლოდ ამის შემდეგ გააგრძელოს განხილვა.

აღნიშნული უფლების ადმინისტრაციული სამართალწარმოებისას ინკვიზიციურობის პრინციპთან ერთობლიობა გვაძლევს მოცემულობას, რომ სასამართლოს როლი უფლების ეფექტურად განხორციელებაში განსაკუთრებულია. საქმის განმხილველ მოსამართლეს უფლება და ვალდებულება აქვს, არა მხოლოდ დაეყრდნოს წარმოდგენილ მტკიცებულებებსა და დოკუმენტებს, არამედ – თავად ჩაერთოს აქტიურად, გამოითხოვოს დამატებითი მტკიცებულებები და დოკუმენტები, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს მხარეთა თანასწორუფლებიანობა, განონასწორების მიზნებიდან გამომდინარე და საქმეზე ობიექტური ჭეშმარიტების დადგენისათვის. სასამართლოს აქტიური როლი და პოზიტიური ჩარევა გამოიხატება, არა საკითხის გადაწყვეტლად აქტის ბათილად ცნობაში და დამატებითი კვლევისათვის ადმინისტრაციული ორგანოსთვის დაბრუნებაში, არამედ მისი კონტროლის უფლების აქტიურად გამოყენებაში სამართალწარმოების ფარგლებში.

ადმინისტრაციული საპროცესო კანონმდებლობით შემოთავაზებული მექანიზმი საკითხის კვლევის მიზნით საქმის სასამართლოს მიერ ადმინისტრაციულ ორგანოში დაბრუნებისა, არსებული ფორმით და შინაარსით ვერ უზრუნველყოფს სამართლიანი სასამართლოს უფლების ეფექტურად დაცვას – საკითხის განხილვა და გადაწყვეტილების მიღება დროში არაგონივრულად ჭიანჭურდება, ასევე ვერ რეალიზდება არაერთი უნიშვნელოვანესი პრინციპი, მათ შორის შეჯიბრებითობა, ინკვიზიციურობა, რაც პირდაპირ არის დაკავშირებული სამართლიანი სასამართლოს უფლების ეფექტურ დაცვასთან.

4. სასამართლო პრაქტიკა

სასკ-ის 32-ე მუხლის მეოთხე ნაწილი აღნიშნული ნორმის შინაარსიდან გამომდინარე სასამართლო პრაქტიკის მიხედვით გამოიყენება, მაშინ როცა სასამართლო წესით კონკრეტული გარემოებები ვერ დგინდება და მხარეს აქვს გადაუდებელი კანონიერი ინტერესი.²⁵

უზენაესმა სასამართლომ 2018 წლის 13 დეკემბერს მიღებული #ბს-681-681(კ-18) გადაწყვეტილებით მიიჩნია, რომ სააპელაციო სასამართლოს განჩინება, საქალაქო სასამართლოს გადაწყვეტილების უცვლელად დატოვებასთან დაკავშირებით, რომლითაც საქალაქო სასამართლომ გასაჩივრებული აქტი ბათილად ცნო, დაადგინა რა რომ საქმისთვის მნიშვნელოვანი გარემოებები მოპასუხის(ადმინისტრაციული ორგანოს) მიერ სათანადოდ არ იყო გა-

²⁵ უზენაესი სასამართლოს 2018 წლის 13 დეკემბრის გადაწყვეტილება, საქმე #ბს-681-681(კ-18).

მოკვლეული და ადმინისტრაციულ ორგანოს დაავალა საქმისათვის არსებითი მნიშვნელობის მქონე გარემოებების გამოკვლევის შემდგომ ახალი აქტის გამოცემა, არ არის დასაბუთებული. საკასაციო სასამართლომ მიიჩნია, რომ სააპელაციო სასამართლომ იმის ნაცვლად, რომ საქმეზე დადგენილი ფაქტობრივი გარემოებებისთვის სწორი სამართლებრივი შეფასება მიეცა და სათანადო გადაწყვეტილება მიეღო, პირველი ინსტაციის სასამართლოსთან ერთად ფორმალურად მიუდგა სადავო საკითხს.²⁶

საკასაციო სასამართლო წინამდებარე საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილში აღნიშნავს, რომ ყოველგვარ სამართლებრივ საფუძველს მოკვლეულია სასკ-ის 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის გამოყენება, როდესაც საქმეში არსებული მასალები საკმარისია შესაბამისი დასკვნის გამოტანისთვის და დავის გადაწყვეტისათვის. ასევე სასამართლომ ხაზი გაუსვა, რომ ადმინისტრაციულმა ორგანომ საქმისათვის ყველა მნიშვნელოვანი გარემოებები დაადგინა და სწორედ ამას დააფუძნა მიღებული გადაწყვეტილება, ასევე საქმის გადასაწყვეტად არ იყო საჭირო ისეთი გარემოებების დადგენა, რომელიც მხოლოდ ადმინისტრაციულ ორგანოს შეეძლო, მისთვის კანონის საფუძველზე მინიჭებული უფლებამოსილებიდან გამომდინარე და არც დისკრეციის ფაქტს ჰქონდა ადგილი, რაც გაამართლებდა საკითხის დამატებითი კვლევისთვის ადმინისტრაციულ ორგანოში დაბრუნებას.

მოცემულ გადაწყვეტილებაში მნიშვნელოვანია, საკასაციო სასამართლოს გადაწყვეტილების განხილვა დაინტერესებული პირის უფლების და კანონიერი ინტერესის ეფექტური დაცვის ჩრილში, რამდენადაც საკასაციო სასამართლომ შეძლო მხარეთა მიერ წარდგენილი მასალების ანალიზისა და გამოკვლევის საფუძველზე გადაწყვეტილების მიღება. შეიძლება ითქვას, რომ ქვედა ინსტაციების სასამართლოების მხრიდან სასკ-ის 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის კომპონენტები სწორად არ იქნა გაგებული, შემდეგ გარემოებათა გამო: დაინტერესებული მხარის კანონიერი ინტერესის კომპონენტი მიღებულ გადაწყვეტილებაში არ ჩანს, რამეთუ მისი სურვილი იყო აქტის ბათილად ცნობა და გონივრულ ვადებში შედეგის დადგომა, რაც მოცემულ შემთხვევაში რეალიზებული ვერ გახდა, როგორც ვადის, ასევე ინტერესის ნაწილში, ხოლო ვადა გახანგრძლივდა და შესაბამისად, პირის ინტერესის დაკმაყოფილების საკითხმა გადაინია. ამასთან, არსადაა გარანტია იმისა, რომ მხარე დაკმაყოფილდება. შესაბამისად, მოცემულ საქმეში, რომ არა საკასაციო სასამართლოს გონივრული და სამართლებრივად გამართლებული „ჩარევა“, დაინტერესებულ პირს ექნებოდა მოლოდინი, ერთის მხრივ, რომ შესაძლოა მისი მოთხოვნა ახალი აქტის პირობებში ადმინისტრაციულ ორგანოს დაეკმაყოფილებინა, ხოლო მეორე მხრივ, შესაძლოა ინტერესი დაეკარგა დავას, რადგან არაგონივრულ ვადებთან და ძალისხმევასთან დაეკავშირებინა იმავე ადმინისტრაციული ორგანოს ფარგლებში განხილვის გადატანა.

მნიშვნელოვანი განმარტება გააკეთა საკასაციო სასამართლომ ადმინისტრაციულ პროცესში ინკვიზიციურობის პრინციპთან მიმართებაში და აღნიშნა, რომ სასამართლო არა მხოლოდ უფლებამოსილი, არამედ ვალდებულიცაა სრულყოფილად გამოიკვლიოს და შეისწავლოს საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებები, მათ შორის, საჭიროების შემთხვევაში, საკუთარი ინიციატივით განსაზღვროს გარემოებათა დადგენის საჭიროება და მოიძიოს ამ გარემოებათა დამადასტურებელი ან უარმყოფი მტკიცებულებები.²⁷

²⁶ უზენაესი სასამართლოს 2018 წლის 13 დეკემბრის გადაწყვეტილება, საქმე #ბს-681-681(კ-18).

²⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 წლის 17 აპრილის განჩინება, საქმე #ბს-546(კ-23).

ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის გამოყენებისას პროცესუალურ წინაპირობის დაცვის აუცილებლობას გაუსვა ხაზი საკასაციო სასამართლოს მსჯელობისას და აღნიშნა, რომ სადავო საკითხის გადაწყვეტლად საქმის დაბრუნება ადმინისტრაციული ორგანოსთვის და ახალი აქტის გამოცემის დავალება უნდა იყოს დასაბუთებული და შეიცავდეს მითითებას იმ გარემოებების შესახებ, რაც უნდა გამოიკვლიოს ადმინისტრაციულმა ორგანომ. ამასთან, მოხმობილ გადაწყვეტილებაში სასამართლომ განმარტა, რომ გარემოებები, რომლებიც მიიჩნია სასამართლომ გამოუკვლევლად უნდა იყოს არსებითი და ახდენდეს გავლენას ადმინისტრაციული ორგანოს გადაწყვეტილებაზე.²⁸

„ადმინისტრაციული წარმოების ჩატარება მოიცავს ადმინისტრაციული ორგანოს უმნიშვნელოვანეს პროცედურულ ვალდებულებას – გამოიკვლიოს საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე ყველა გარემოება და გადაწყვეტილება მიიღოს ამ გარემოებათა შეფასებისა და ურთიერთშეჯერების საფუძველზე. აქტის გამოცემისათვის კანონმდებლობით დადგენილია პროცედურის დაცვა, რამდენადაც მიუკერძოებლად, საქმის გარემოებათა ყოველმხრივი და ობიექტური გამოკვლევის საფუძველზე გამოცემული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის დასაბუთებულობა-კანონიერების ხარისხი გაცილებით მაღალია, ხოლო ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემისათვის დადგენილი წარმოების პროცედურის დაცვა განმსაზღვრელ მნიშვნელობას ანიჭებს თვით აქტის კანონიერებას. საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის ეს უმნიშვნელოვანესი იმპერატიული ხასიათის დანაწესი ემსახურება საჯარო მმართველობის კანონიერების პრინციპს, რამდენადაც ყოველი მმართველობითი გადაწყვეტილების მიღება უნდა ეფუძნებოდეს განსახილველი საკითხის გარემოებებისა და ფაქტების ობიექტურ შესწავლა-გამოკვლევას, რომლის შეფასებიდან უნდა გამომდინარეობდეს საკითხის გადასაწყვეტად ჩამოყალიბებული დასკვნა.“²⁹

ადმინისტრაციული ორგანოსთვის საქმის დამატებითი განხილვისთვის დაბრუნებისას სასამართლოს გადაწყვეტილება უნდა ეყრდნობოდეს იმ ფაქტ(ებ)ს, რომ თავად რესურსი და შესაძლებლობა არ აქვს დამატებითი კვლევის ჩატარებისთვის, რითაც ერთგვარად მისი აქტიური როლის შეუძლებლობა უნდა დაასაბუთოს. საკასაციო სასამართლომ თავის ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში მიუთითა, რომ სასამართლოს მიერ სადავო აქტის განსახილველად დაბრუნება ადმინისტრაციული ორგანოსთვის იმ მოტივით, რომ არქივიდან ცნობებია გამოსათხოვი და ასევე, ექსპერტის მოსაზრება/დასკვნაა საჭირო, არ არის დასაბუთებული და მოშველიებული გარემოებები არ ქმნის ამგვარი გადაწყვეტილების მყარ საფუძველს.³⁰

ამასთანავე, სასამართლოს გადაწყვეტილება უკან დააბრუნოს ადმინისტრაციულ ორგანოში საქმე განსახილველად შესაძლებელია განპირობებული იყოს უფლებამოსლებათა დისკრეციული ხასიათით. ასეთ შემთხვევებში სასამართლო კვლავ აძლევს საშუალებას ადმინისტრაციულ ორგანოს მიღებულ გადაწყვეტილებას დისკრეციულობის ფარგლებში გადახედოს და გამოსცეს ახალი აქტი. კვლევის ფარგლებში განხილული გადაწყვეტილებების/განჩინებების ანალიზიდან იკვეთება³¹, რომ როდესაც ადმინისტრაციულ ორგანოთა მიერ დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში მიღებული გადაწყვეტილება არ ეფუძნება სწორ და

²⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 18 სექტემბრის განჩინება, საქმე # ბს-466(კ-22).

²⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2014 წლის 23 სექტემბრის გადაწყვეტილება, საქმე #ბს-246-243(კ-14).

³⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 22 ივნისის განჩინება, საქმე #ბს-883(კ-20).

³¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 წლის 18 მარტის განჩინება, საქმე #ბს-1240(კ-23).

სრულყოფილ შეფასებას, სადავო აქტის ბათილად ცნობა და ახალი აქტის გამოცემა ერთგვარი საშუალების მიცემაა აქტის გამომცემი ორგანოსთვის, გადახედოს გადაწყვეტილებას, რაც ჩვენი მოსაზრებით ემსახურება სასამართლოს მიერ კონტროლის გრძელვადიანი და ეფექტური გავლენის განხორციელებას, რომ ადმინისტრაციულმა ორგანოებმა გაანალიზონ გადაწყვეტილებები, დისკრეციის ფარგლები, შინაარსი და ამის შემდეგ მიიღონ გადაწყვეტილება, აგრეთვე დახვეწონ პრაქტიკა და მიდგომები.

საკასაციო სასამართლომ ადმინისტრაციულ ორგანოთა უფლებამოსილებათა დისკრეციული ხასიათი ცალსახად პირდაპირ საფუძვლად აქტის ბათილად ცნობისა და საქმის ადმინისტრაციული ორგანოსთვის დამატებითი განხილვისთვის დაბრუნების საფუძვლად არ მიიჩნია. სასამართლოს განმარტებით-„სასამართლოს მიერ ადმინისტრაციული ორგანოს დისკრეციულ უფლებამოსილებაში ჩარევის აუცილებლობა არსებობს, როდესაც აშკარაა პირის კონსტიტუციით დაცული უფლებების დარღვევა ან არსებობს საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის 60¹ მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებული სხვაგვარი გადაწყვეტილების მიღების დასაბუთებული ვარაუდი“.³² ამდენად, თავად დისკრეციული ხასიათის უფლება არ წარმოშობს დაუსაბუთებლად გადაწყვეტილების მიღების საფუძველს და ყოველ ჯერზე სასამართლომ უნდა შეაფასოს ჩარევის აუცილებლობის საკითხი და მხოლოდ ამის დისკრეციულშემდეგ გადაწყვეტოს დაუბრუნოს ადმინისტრაციულ ორგანოს საქმე განსახილველად თუ თავად მიიღოს გადაწყვეტილება.

საკასაციო სასამართლომ, ადმინისტრაციული წესით საქმის განმხილველი სასამართლოს მიერ ინკვიზიციურობის/ოფიციალობის პრინციპზე დაყრდნობით საქმის გარემოებების დამატებით გამოკვლევა საკუთარი ინიციატივით, მტკიცებულებათა შეგროვება და ანალიზი, აუცილებელ პირობად მიიჩნია ქვეყანაში არსებული სამართლებრივი კულტურის პირობებში და აღნიშნა, რომ სასამართლოს მიერ კანონიერი გადაწყვეტილების მიღების, სრულფასოვანი სასამართლო კონტროლის განხორციელება შესაძლებელია ვერ იქნას მიღწეული ხსენებული პრინციპის ეფექტურად გამოყენების გარეშე.³³

სასამართლოს უფლებამოსილება – თავისი ინიციატივით მოიპოვოს მტკიცებულებები ან ინფორმაცია, ნიშნავს, რომ სასამართლომ უნდა განსაზღვროს შემთხვევები, როდესაც საფრთხე ემუქრება მართლმსაჯულების ძირითად პრინციპს – მხარეთა თანასწორობას, ანუ – მხარეთა თანაბარ შესაძლებლობას – დაიცვან თავიანთი უფლებები საჯარო სამართლებრივი დავების მონაწილეთა სუბორდინაციული მდგომარეობიდან გამომდინარე- განმარტა საკასაციო სასამართლომ.³⁴

5. უფლების დაცვის პრევენციული საშუალება და 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის შედარება უფლების დაცვის ეფექტურობის ნაწილში

საქართველოს კონსტიტუციით³⁵ უზრუნველყოფილია ყოველი ადამიანის სამართლიანი სასამართლოს უფლებით სრულყოფილად სარგებლობის უფლება. სამართლიანი სასამარ-

³² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2018 წლის 2 ოქტომბრის განჩინება, საქმე #ბს-1182-1176(2კ-17).

³³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2024 წლის 2 დეკემბრის გადაწყვეტილება, საქმე #ბს-303-299(კ-14).

³⁴ იქვე.

³⁵ საქართველოს კონსტიტუცია, 31-ე მუხლის პირველი პუნქტი, 24/08/1995.

თლოს უფლებამ, ასევე უნდა უზრუნველყოს ადამიანის სრულყოფილი სამართლიანი დაცვა, ეფექტური მართლმსაჯულება გულისხმობს არა მარტო დარღვეული უფლების აღდგენას, არამედ დროებით დაცვას, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს, საქმეზე საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე უფლების პრევენციული დაცვა.³⁶

ადმინისტრაციული საპროცესო სამართალი ქმნის არა მხოლოდ უფლებების დაცვის რეპრესიულ საშუალებებს, არამედ აყალიბებს და განამტკიცებს უფლებების დაცვის პრევენციულ საშუალებებს, რომლებიც რიგ შემთხვევებში გაცილებით უკეთ მოქმედებს, ვიდრე რეპრესიული საშუალებები, როგორც დროში წინმსწრები დაცვის ეფექტურობით, ასევე დამდგარი/მოსალოდნელი შედეგის განსაზღვრის და თავიდან არიდების თვალსაზრისით.

განსხვავებით სამოქალაქო სამართლებრივი სამართალწარმოებისგან, ადმინისტრაციული სამართლისათვის დამახასიათებელია სუსპენზიური ეფექტის, როგორც უფლების დაცვის პრევენციული საშუალების არსებობა. აღნიშნულის მეშვეობით ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედება დროებით ჩერდება. კერძოდ, გასაჩივრების შემდგომ, საჩივარზე ადმინისტრაციული წარმოების დასრულებამდე ან სასამართლოს მიერ ადმინისტრაციული-სამართლებრივი აქტის ბათილად ცნობის მოთხოვნაზე საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე.

უფლების დაცვის დროებითი საშუალებები უზრუნველყოფს განსახილველ საქმეზე საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე არსებული მდგომარეობის შენარჩუნებას ან იმგვარად შეცვლას, რომელიც საბოლოო გადაწყვეტილებას აღსრულებადს გახდის.³⁷

უფლების დაცვის დროებითი საშუალების სახეები პირდაპირ დაკავშირებულია საპროცესო კანონმდებლობით გათვალისწინებულ ადმინისტრაციული სარჩელის სახეებთან. აქტის ბათილად ცნობის მოთხოვნით სარჩელის შემთხვევებში გამოიყენება 29-ე მუხლით გათვალისწინებული დროებითი დაცვის საშუალება, ხოლო – სასკ-ის 23-ე და 24-ე მუხლებით განსაზღვრული სარჩელებისათვის გათვალისწინებულია ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 31-ე მუხლით გათვალისწინებული დროებითი განჩინების ინსტიტუტი, ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემის ან ქმედების განხორციელების შესახებ.

ადმინისტრაციულ საპროცესო კოდექსში, სუსპენზიური ეფექტის, როგორც უფლების დაცვის მექანიზმის რეგულირებას ახდენს 29-ე მუხლი. აღნიშნული მუხლის პირველი ნაწილის მიხედვით სარჩელის მიღება სასამართლოში აჩერებს გასაჩივრებული ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედებას, ხოლო ამავე მუხლის მე-2 ნაწილით განსაზღვრულია ის შემთხვევები, როდესაც აქტის მოქმედება გასაჩივრების მიუხედავად არ ჩერდება.

რაც შეეხება ადმინისტრაციული კანონმდებლობით გათვალისწინებულ უფლების დაცვის დროებით საშუალებას, რომელსაც 31-ე მუხლი განამტკიცებს, მისი გამოყენება მხარეს შეუძლია სარჩელის აღძვრამდე. კერძოდ სასამართლოსთვის განცხადებით მიმართვის გზით. იგი არ არის უფლების დაცვის ძირითადი საშუალების ავტომატური შედეგი, სამართალწარმოება მხარის განცხადების საფუძველზე ხორციელდება.³⁸

³⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2020 წლის 26 თებერვლის განჩინება, #ბს-1389(კს-19)

³⁷ კოპალეიშვილი მ., ტურავა პ., ხარშილაძე ი., ლორია ხ., გვარამაძე თ., ღვამიჩავა თ., ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, თბ., 2018, 335.

³⁸ იქვე, 339-340.

შესაბამისად, საპროცესო კანონმდებლობით შემოთავაზებული დროებით დაცვის საშუალებები მყარ საფუძველს და შესაძლებლობას ქმნიან, დროებით გადაწყვეტილების მიღებამდე, დაიცვან/შეინარჩუნონ არსებული მდგომარეობა მხარის ინტერესებიდან გამომდინარე საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე.

კვლევის ფარგლებში მნიშვნელოვანია ეფექტურობის თვალსაზრისით შევადაროთ სასკ-ის 29-ე მუხლით გათვალისწინებული დროებითი ღონისძიების გამოყენება და მოსამართლის მიერ სასკ-ის 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის საფუძველზე სადავო საკითხის გადაწყვეტლად აქტის ბათილად ცნობა და საქმის გარემოებების გამოკვლევის შემდგომ ახალი აქტის გამოცემის ადმინისტრაციული ორგანოსთვის დავალება.

უპირველესად, უნდა აღინიშნოს, რომ რა თქმა უნდა, მითითებული ნორმებით მოწესრიგებული საპროცესო ურთიერთობა განსხვავებულია და არსებითად სხვადასხვა ინსტიტუტს წარმოადგენს, მაგრამ კვლევის მიზნებისათვის შედარება მნიშვნელოვანია, მათი საერთო ასპექტის – მხარის გადაუდებელი კანონიერი ინტერესის დაცვისა და განხორციელების თვალსაზრისით. როგორც ზემოთ აღინიშნა, 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის გამოყენების ერთ-ერთი კომპონენტი სწორედ მხარის გადაუდებელი კანონიერი ინტერესის არსებობაა. უნდა ვიმსჯელოთ თავად მხარის გადაუდებელი კანონიერი ინტერესის რეალურ შინაარსზე, რაც რა თქმა უნდა მისი საუკეთესო შინაარსით უნდა იქნეს გაგებული მხარის სასარგებლოდ, ვინაიდან აღნიშნული მექანიზმის გამოყენებისას უნდა დასაბუთდეს, რომ ეს ნამდვილად მხარის ინტერესებს ემსახურება და ამასთან, ეს ინტერესის დაცვა გადაუდებელი აუცილებლობით უნდა იყოს განპირობებული.

არსებითად იგივე მიზანს ემსახურება საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე დროებითი დაცვის საშუალებების გამოყენება, შესაბამისად არსებითი განხილვის შეწყვეტა 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის საფუძველზე, შესაბამისი მსჯელობის გარეშე შეიძლებოდა თუ არა იგივე სიკეთის შენარჩუნება დროებითი დაცვის საშუალებების გამოყენებით და არსებითი განხილვის გაგრძელებით, არ ემსახურება პირის ინტერესს. მოცემულ შემთხვევებში დავის განხილვა სასამართლო წესით წყდება და ხელახალი განხილვისთვის ინაცვლებს ადმინისტრაციულ ორგანოში. გარდა იმისა, რომ ადმინისტრაციულ ორგანოს კონკრეტული ვადა არ ეთითება გადაწყვეტილების მიღებისათვის, შესაძლებელია მხარისთვის კვლავ დადგეს საჭიროება მიმართოს სასამართლოს იგივე საკითხთან დაკავშირებით, მათ შორის იმ გარემოებებთან დაკავშირებითაც, რაც კვლავ არ იქნა გამოკვლეული ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ. მაშინ, როცა შესაძლებელია გადაუდებელი ინტერესი დაკმაყოფილდეს 29-ე და 31-ე მუხლების საფუძველზე გასაჩივრებული აქტის მოქმედების შეჩერებით ან დროებითი განჩინების მიღებით.

სასკ-ის 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის გამოყენება უნდა მოხდეს მხოლოდ გარემოებათა კუმულატიური ერთობლიობით, რომლებიც მითითებულია 32-ე მუხლი მე-4 ნაწილში, რომლის მიხედვითაც, სახეზე უნდა გვქონდეს არასაკმარისად ან საერთოდ გამოუკვლეველი გარემოებები და უნდა არსებობდეს მხარის გადაუდებელი კანონიერი ინტერესი.

გადაუდებელ კანონიერ ინტერესს პირდაპირ ეხმიანება 29-ე მუხლით გათვალისწინებული დროებითი დაცვის საშუალების გამოყენება, როდესაც გასაჩივრებული აქტი პირდაპირ მოთხოვნის გარეშე ჩერდება, ხოლო გამონაკლისების შემთხვევაში მხარის მოთხოვნის საფუძველზე. ამდენად, პირის კანონიერი ინტერესის დაცვის ეფექტურობას საფრთხე ამ ორი ნორმის შეჯერების და სწორად გამოყენების შემთხვევაში არ ემუქრება.

6. დასკვნა

საქართველოს კონსტიტუციის 31-ე მუხლის პირველი ნაწილით დაცულ სფეროს სამართლიანი სასამართლოს უფლება წარმოადგენს, იგი ქმნის მყარ გარანტიას, რომ ადამიანის უფლება, მიმართოს სასამართლოს, დაცულია კონსტიტუციურ რანგში. ასევე უზრუნველყოფილია ამავე მუხლით სამართლიანი და დროული განხილვის უფლება. შესაბამისად, იგი მნიშვნელოვანია, როგორც სამართლიანი, ასევე – დემოკრატიული სახელმწიფოსათვის. თუკი არ იქნება უფლების დარღვევის თავიდან აცილების ან დარღვეული უფლების აღდგენის შესაძლებლობა, სამართლებრივი ბერკეტი, თავად უფლებით სარგებლობა დადგება კითხვის ნიშნის ქვეშ. შესაბამისად, უფლება-თავისუფლებების დასაცავად სასამართლოსადმი მიმართვის აკრძალვა ან არათანაზომიერი შეზღუდვა არღვევს არა მხოლოდ სამართლიანი სასამართლოს უფლებას, არამედ, იმავდროულად, შეიცავს საფრთხეს თავად იმ უფლებების უგულველყოფისა, რომლის დასაცავადაც სასამართლოსადმი მიმართვა აკრძალული (შეზღუდულია).³⁹

სამსჯელოა, არ მხოლოდ ის, თუ ზოგადად რამდენად მიზანშეწონილია 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის გამოყენება, არამედ დამკვიდრებული პრაქტიკის მიხედვით, რამდენად მაღალი სტანდარტით საბუთდება მისი გამოყენება სასამართლოს მიერ, რამდენად ეფექტურია და ემსახურება ლეგიტიმურ მიზანს, დაცულ იქნას დაინტერესებული პირის კანონიერი ინტერესი.

სტატიის ფარგლებში მიმოხილული სასამართლო გადაწყვეტილებები, რომელთა საფუძველზეც საქმე განსახილველად დაუბრუნდა ადმინისტრაციულ ორგანოებს, უმრავლეს შემთხვევაში ვერ აკმაყოფილებს სამართლიანი სასამართლოს უმნიშვნელოვანეს კომპონენტებს – გონივრულ ვადებში საქმის განხილვისა და დასაბუთებული გადაწყვეტილების მიღების ნაწილში, აგრეთვე საქმისთვის მნიშვნელოვანი გარემოებების სხდომაზე გამოკვლევის კომპონენტს. მოხმობილი საკასაციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები მიუთითებს, რომ მთავარი პრობლემა 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის გამოყენებისას არის დასაბუთების დაბალი სტანდარტი, თუ რატომ ვერ შეძლო შესაბამისი ინსტანციის სასამართლომ თავად გამოკვლია საქმისთვის მნიშვნელოვანი გარემოებები, აქტიურად ჩართულიყო პროცესში და ამგვარად მიეღო გადაწყვეტილება, იმის გათვალისწინებით, რომ ინკვიზიციურობის პრინციპი ფართო უფლებამოსილებით აღჭურავს საქმის განმხილველ მოსამართლეს.

ასევე მნიშვნელოვანი გამოწვევაა, პირის კანონიერი ინტერესის არსებობის დასაბუთება, რამდენადაც მის გარეშე 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის გამოყენება დაუშვებელია, როგორც წესი, სასამართლო საერთო პრინციპიდან გამომდინარე მსჯელობს, რომ აქტის ბათილად ცნობა თავისთავად დაინტერესებული პირის (საჩივრის ავტორის) ინტერესებს ეხმიანება, მაგრამ არსებითად სხვაობაა აქტის ბათილად ცნობასა და 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის საფუძველზე სარჩელის ნაწილობრივ დაკმაყოფილებას შორის, როდესაც კვლავ ადმინისტრაციულ ორგანოზეა დამოკიდებული ხელახალი მოწესრიგების პირობებში რა გადაწყვეტილებას და რა ვადაში მიიღებს.

კანონიერი ინტერესის ნაწილში შესაძლოა 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილი იძლეოდეს ინტერპრეტაციის საშუალებას და სასამართლოს მისი გამოყენების აქტიურ საშუალებას აძლევდეს, მაშინ, როცა დროებითი დაცვის საშუალებით პირის კანონიერი ინტერესის დაცვა/შენარჩუნე-

³⁹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2010 წლის 28 ივნისის N1/466 გადაწყვეტილება საქმეზე – საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

ბა საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე ცალსახად შესაძლებელია (თეორიული საფუძვლები).

ამდენად, მნიშვნელოვანია, დაზუსტდეს 32-ე მუხლის მე-4 ნაწილის შინაარსი იმგვარად, რომ მისი გამოყენება მხოლოდ იმ გარემოებათა შემთხვევაში მოხდეს, როდესაც 29-ე მუხლით გათვალისწინებული დროებითი დაცვის საშუალება ვერ უზრუნველყოფს პირის კანონიერი ინტერესის დაცვას და ამასთან სახეზე გვაქვს ადმინისტრაციულ ორგანოთა დისკრეციული უფლებამოსილება, რის გამოც მნიშვნელოვანია საკითხის ირგვლივ დამატებითმა კვლევამ გადაინაცვლოს ადმინისტრაციულ ორგანოში.

შეჯამების სახით, საკანონმდებლო ჩარჩოს, განხილული სამართლებრივი მექანიზმის დახვეწისა და დაზუსტების შემთხვევაში, ერთის მხრივ მართლმსაჯულების განმახორციელებელი ორგანოებისთვის გამარტივდება გადაწყვეტილების მიღება, რაც ერთგვაროვანი სასამართლო პრაქტიკის ჩამოყალიბებას შეუწყობს ხელს, ხოლო მეორეს მხრივ, დაინტერესებულ პირთა უფლებების დაცვის მექანიზმები ეფექტური და მოქნილი გახდება, რეალიზდება ყველა ის პრინციპი, რომელიც ამ უფლების დაცვის გარანტორია. წინამდებარე კი განაპირობებს სასამართლო სისტემისადმი ნდობის განმტკიცებასა და გაღრმავებას.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, 24/08/1995.
2. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, 1950.
3. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, გაეროს გენერალური ასამბლეა, 1948 წლის 10 დეკემბერი.
4. საქართველოს კანონი, საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი, 23/07/1999.
5. საქართველოს კანონი, საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი, 25/06/1999.
6. ასოცირების შესახებ შეთანხმება „ერთის მხრივ, საქართველოსა და მეორეს მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის“, ხელი მოეწერა 2014 წლის 27 ივნისს. რატიფიცირებული იქნა საქართველოს პარლამენტის მიერ 2014 წლის 18 ივლისს. სრულიად ძალაში შევიდა 2016 წლის 1 ივლისს.
7. გვარამაძე თ., სამართლიანი ადმინისტრაციული წარმოება და ევროპული სტანდარტები, სტატიათა კრებული, სამართლის ჟურნალი #2, თბ., 2023.
8. კოპალეიშვილი მ., ტურავა პ., ხარშილაძე ი., ლორია ხ., გვარამაძე თ., ღვამიჩავა თ., ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, თბ., 2018.
9. კოპალეიშვილი მ., სხირტლაძე ნ., ქარდავა ე., ტურავა პ., ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, თბ., 2008.
10. ლორია ვ., საქართველოს ადმინისტრაციული სამართალი, თბ., 2002.
11. ტურავა პ., ფირცხალაშვილი ა., ქარდავა ე., ადმინისტრაციული წარმოება საჯარო სამსახურში, თბ., 2020.
12. ქურდაძე შ., გამარტივებული წარმოების არსი სამოქალაქო პროცესში, ჟურნალი „სამართალი“, #7-8, 2002.
13. ღვამიჩავა თ., საკასაციო საჩივრის დასაშვებობა ადმინისტრაციულ პროცესში (შედარებითი ანალიზი), სადისერტაციო ნაშრომი, თბ., 2017.
14. ცხადაძე ქ., კონსტიტუციურ-სამართლებრივი პრინციპების რელევანტურობა ადმინისტრაციული სამართლისთვის, ადმინისტრაციული სამართალი, სამეცნიერო პოპულარული ჟურნალი, თბ., 2016.
15. სახელმძღვანელო პრინციპები ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლთან დაკავშირებით, <<https://www.supremecourt.ge/uploads/files/1/pdf/adamianis-uflebat-centri/konvenciis-me6-muxli.pdf>> [25.05.2025].

16. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 წლის 24 ივლისის გადაწყვეტილება, საქმე #ბს-260(კ-24).
17. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 წლის 17 აპრილის განჩინება, საქმე #ბს-546(კ-23).
18. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 წლის 18 მარტის განჩინება, საქმე #ბს-1240(კ-23).
19. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2024 წლის 2 დეკემბრის გადაწყვეტილება, საქმე #ბს-303-299(კ-14).
20. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 18 სექტემბრის განჩინება, საქმე #ბს-466(კ-22).
21. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 22 ივნისის განჩინება, საქმე #ბს-883(2კ-20).
22. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2020 წლის 26 თებერვლის განჩინება, საქმე #ბს-1389(კს-19).
23. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2018 წლის 8 ნოემბრის გადაწყვეტილება, საქმე #ბს-602-602(2კ-18).
24. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2018 წლის 2 ოქტომბრის განჩინება, საქმე #ბს-1182-1176(2კ-17).
25. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2018 წლის 13 დეკემბრის გადაწყვეტილება, საქმე #ბს-681-681(კ-18).
26. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2014 წლის 23 სექტემბრის გადაწყვეტილება, საქმე #ბს-246-243(კ-14).
27. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 27 აგვისტოს გადაწყვეტილება, #1/2/434, საქმეზე – საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.
28. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2010 წლის 28 ივნისის N1/466 გადაწყვეტილება, საქმეზე – საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.
29. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2008 წლის 19 დეკემბრის გადაწყვეტილება, #1/1/403,427 კანადის მოქალაქე ჰუსეინ ალი და საქართველოს მოქალაქე ელენე კირაკოსიანი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.
30. <<https://www.humanrightsguide.ge/rights/samartliani-sasamartlos-upleba>> [25.05.2025].

შალვა ყიფშიძე*

სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა, როგორც განსაკუთრებული მნიშვნელობის რესურსი და მისი პრივატიზების პრაქტიკული ასპექტები

საქართველოს კონსტიტუციის მე-19 მუხლი განამტკიცებს საკუთრების, მისი შეძენის, გასხვისების და მემკვიდრეობით მიღების საყოველთაო უფლებას. კონსტიტუციის თანახმად, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა არის განსაკუთრებული მნიშვნელობის რესურსი, იგი შეიძლება იყოს მხოლოდ სახელმწიფოს, თვითმმართველი ერთეულის, საქართველოს მოქალაქის ან საქართველოს მოქალაქეთა გაერთიანების საკუთრებაში. გამონაკლისი შემთხვევები შეიძლება დადგინდეს ორგანული კანონით.

საქართველოში დღემდე გამოწვევად რჩება სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწაზე უცხოელთა საკუთრების უფლება. საკითხი რამდენჯერმე განიხილა საკონსტიტუციო სასამართლომ, რასაც საბოლოოდ კონსტიტუციური ცვლილებები მოჰყვა.

წინამდებარე სტატიის მიზანია განიხილოს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის, როგორც განსაკუთრებული მნიშვნელობის რესურსის პრივატიზების პრაქტიკული ასპექტები. დასახულ ამოცანათა გადაწყვეტისას ნაშრომში გამოყენებულია ლოგიკური ანალიზი, წარმოდგენილია საკითხის ინფორმაციულ-შემეცნებითი ასპექტები, განხილულია საკანონმდებლო აქტები და უცხო ქვეყნების გამოცდილება.

საკვანძო სიტყვები: საკუთრება, პრივატიზაცია, სახელმწიფო ქონება, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა, ელექტრონული აუქციონის ფორმით პრივატიზება, პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზება.

1. შესავალი

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, სოციალისტური მეურნეობის სისტემიდან თანამედროვე საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის ცენტრალურ მიმართულებად მიჩნეულ იქნა სახელმწიფო ქონების კერძო საკუთრებაში გადაცემა, განსახელმწიფოებრიობა/პრივატიზაცია.¹ შესაბამისად, დაიწყო სახელმწიფო მიწის რეფორმა, რომლის შედეგად საქართველოს მოქალაქეებს საკუთრებაში გადაეცათ საბჭოთა პერიოდში მათ სარგებლობაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთები.²

* სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის სამართლის ფაკულტეტის ლექტორი ადმინისტრაციული სამართლის, სამეწარმეო წესრიგისა და პრივატიზების სამართლის მიმართულებით, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის მონწეული ლექტორი, დოქტორანტი, სსიპ – იუსტიციის სასწავლო ცენტრის იურიდიული მიმართულების მონწეული ტრენერი, დავით ბატონიშვილის სამართლის ინსტიტუტის ასოცირებული მკვლევარი ადმინისტრაციული სამართლის მიმართულებით, საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს სსიპ – სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტოს პრივატიზების დეპარტამენტის წამყვანი სპეციალისტი, ადვოკატი.

¹ ყიფშიძე შ., პრივატიზაცია, როგორც საჯარო მმართველობის შემადგენელი ფუნდამენტური ელემენტი, ჟურნ. „ორბელიანი“, №4, 2021, 103.

² მსგავსი ისტორია აქვთ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს, რომელთაგან აღსანიშნავია გერმანიის, ჩეხეთის და პოლონეთის გამოცდილება პრივატიზების პროცესში, სადაც პრივატიზების რეფორმა განხორციელდა დაჩქარებული და ორგანული პრივატიზაციის სტრატეგიით. იხ.: Sack D., Vom Staat zum Markt, Privatisierung aus politikwissenschaftlicher Perspektive, 2019, 4-5.

სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის პრივატიზება მიზნად ისახავს ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებასა და დაუმუშავებელი მიწებისთვის ფუნქციის მინიჭებას. სასოფლო მიწაზე საკუთრების უფლება აქვთ მხოლოდ საქართველოს მოქალაქეებს და კანონით დადგენილი გამონაკლისებით უცხოელებს, ასევე, მათ მიერ დაფუძნებულ იურიდიულ პირებს.

წინამდებარე ნაშრომში განხილულია სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის, როგორც ქვეყნისთვის განსაკუთრებით ღირებული აქტივის მნიშვნელობა და მისი პრივატიზების ფორმები. ამასთან, ცალკე თავი ეთმობა სასოფლო-სამეურნეო მიწაზე უცხოელის საკუთრების უფლებას.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის პრივატიზების საკითხი ევროპული ქვეყნების კანონმდებლობაში განსხვავებულად არის მოწესრიგებული. ევროკომისიის 2017/C 350 დირექტივით,³ ევროკავშირის ყველა ქვეყანას აქვს უფლება შიდა რეგულაციით მოაწესრიგოს აღნიშნული საკითხი. შესაბამისად, წინამდებარე სტატიაში თემის სპეციფიკიდან გამომდინარე ძირითადად ქართული პრაქტიკაა განხილული, თუმცა შედარებითი ანალიზისთვის უცხო ქვეყნის გამოცდილებაც მეტნაკლებად არის წარმოდგენილი.

2. სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა, როგორც განსაკუთრებული მნიშვნელობის რესურსი

2.1. სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთის ცნება და კატეგორიები

ყველა ეპოქაში მიწაზე საკუთრებას უდიდესი მნიშვნელობა გააჩნდა და არც ახლა დაუკარგავს თავისი აქტუალობა. საქართველოში, კერძო საკუთრების საკანონმდებლო მოწესრიგების მცდელობა დაიწყო გასული საუკუნის 90-იან წლებში, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ. სოციალისტური სისტემის ნგრევამ და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის სურვილმა დღის წესრიგში დააყენა სახელმწიფოს საკუთრებაში არსებული ე.წ. სახალხო მეურნეობის ობიექტების განსახელმწიფოებრიობის ამოცანა.⁴

საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის 1992 წლის 18 იანვრის N48 დადგენილებით საქართველოში დაიწყო სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის რეფორმა. დადგენილების თანახმად, რეფორმის მიზანს წარმოადგენდა „მოსახლეობის საკარმიდამო ნაკვეთების ნორმის გადიდება, მიწის კერძო საკუთრებაში გადაცემით სოფლის მეურნეობაში საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრება, სასურსათო პროდუქტების წარმოების გადიდება და ეკონომიკური კრიზისისაგან გამოსვლა“.⁵ რეფორმის შედეგად, საზოგადოებას მიეცა მის მფლობელობაში არსებული მიწის უფლების დამადასტურებელი დოკუმენტები, რაც იმ პერიოდში დიდ მონაპოვარს წარმოადგენდა. სწორედ პირველი რეფორმის პერიოდში მოხდა მიწის მიზნობრივ კატეგორიებად დაყოფა და განაწილება, რაც დღესაც მნიშვნელოვან როლს თამა-

³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AC%3A2017%3A350%3AFULL#ntr5-C_2017350EN.01000501-E0005> [08.03.2025].

⁴ Sack D., Vom Staat zum Markt, Privatisierung aus politikwissenschaftlicher Perspektive, 2019, 6.

⁵ „საქართველოს რესპუბლიკაში სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის რეფორმის შესახებ“, საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის დადგენილება, №48, 18/01/1992 (ძალადაკარგულია 26/06/1997, №786).

შობს სახელმწიფოს ეკონომიკის განვითარებასა და სასურსათო დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფაში.

სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ცნებას და კატეგორიებს განსაზღვრავს საქართველოს ორგანული კანონი „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ“ (შემდგომში – მიწის საკუთრების კანონი).

მიწის საკუთრების კანონის მე-3 მუხლის „ა“ პუნქტის თანახმად სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა არის „საძოვრის, სათიბის, სახნავის (მათ შორის, მრავალწლოვანი ნარგავებით დაკავებული) ან საკარმიდამოს კატეგორიის მიწა, რომელიც გამოიყენება ან რომლის გამოყენებაც შესაძლებელია სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებით, მასზე არსებული შენობა-ნაგებობით ან მის გარეშე“.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების თანახმად „სასოფლო-სამეურნეო მიწის მიზნობრივი ექსპლუატაცია მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სახელმწიფოს ეკონომიკის განვითარებასა და სასურსათო დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფაში. აგრარული სტრუქტურის განვითარების აუცილებლობისა და სასოფლო-სამეურნეო კატეგორიის მიწაზე დადგენილი შეზღუდვების არაპირდაპირი პოზიტიური შედეგების გათვალისწინებით, კანონმდებელს გააჩნია დისკრეცია, განსაზღვროს სახელმწიფოს აგრარული პოლიტიკა მიწის კატეგორიზაციისა და სხვა ინსტრუმენტების მეშვეობით.“⁶

მიწის რეფორმის დროს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კატეგორიას სახნავი მიწა წარმოადგენდა, რომელიც სოფლად მცხოვრებ გლეხებს გადაეცემოდათ. დღევანდელი კანონმდებლობით სახნავი მიწა (მათ შორის, მრავალწლოვანი ნარგავებით დაკავებული) განმარტებულია, როგორც სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომელიც გამოიყენება სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსაყვანად, მასზე არსებული სამეურნეო ნაგებობით ან/და დამხმარე ნაგებობით ან მის გარეშე, ან მიწის ნაკვეთი, რომელიც, მისი ნიადაგურ-კლიმატური პირობებისა და ბუნებრივ-გეოგრაფიული მდებარეობის გათვალისწინებით, შეიძლება ამ მიზნით იქნეს გამოყენებული.⁷ სახნავი კატეგორიის მიწის ნაკვეთი არის ყველაზე მაღალი ინტენსივობის მიწა და მის მიწის პრივატიზაციას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა და აქვს კერძო სექტორის განვითარებისთვის, იგი სოფლად მცხოვრები მოსახლეობისთვის შემოსავლის ძირითად წყაროს წარმოადგენს, ასევე, ხელს უწყობს სოფლის მეურნეობის განვითარებას.

კანონმდებლობა სათიბ მიწად განმარტავს – ბალახოვანი მცენარით ან/და ბუჩქოვანი მცენარით (ბუნებრივი ან გაკულტურებული) დაფარულ სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთს, რომელიც გამოიყენება თივის, სენაჟის, სილოსის, ბალახეული ფქვილის ან ცხოველის სხვა დამატებითი საკვების დასამზადებლად, მასზე არსებული სამეურნეო ნაგებობით ან/და დამხმარე ნაგებობით ან მის გარეშე, ან მიწის ნაკვეთი, რომელიც, მისი ნიადაგურ-კლიმატური პირობებისა და ბუნებრივ-გეოგრაფიული მდებარეობის გათვალისწინებით შეიძლება ამ მიზნით იქნას გამოყენებული.⁸ სათიბი მიწის ნაკვეთების კერძო საკუთრებაში გადაცემა ფერმერობის განვითარების წინაპირობა იყო, აღნიშნული კატეგორიის მიწის ნაკვეთის პრივატიზებით სახელმწიფომ შეძლო იმ გამონკვევების გამკლავება, რაც სოფლად მცხოვ-

⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 22 ივნისის №1/6/666 გადაწყვეტილება საქმეზე „საქართველოს მოქალაქე შოთა ჯიბლაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II, 13.

⁷ საქართველოს კანონი „მიწის მიზნობრივი დანიშნულების განსაზღვრისა და სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის მდგრადი მართვის შესახებ“, მე-3 მუხლის „დ“ ქვეპუნქტი, 25.06.2019.

⁸ იქვე, მე-3 მუხლის „გ“ ქვეპუნქტი.

რები ოჯახების დიდ პრობლემას წარმოადგენდა და ფერმეორობის განვითარებას ყველაზე მეტად უშლიდა ხელს. აღსანიშნავია, რომ „მაღალმთიან რეგიონებში სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სათიბ-საძოვრების რაციონალურად გამოყენების სახელმწიფო პროგრამის დამტკიცების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2017 წლის №265 დადგენილებით განისაზღვრა მაღალმთიან რეგიონებში, სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივებისათვის პროგრამის ფარგლები სათიბი მიწის ნაკვეთების იჯარის უფლებით, სარგებლობაში გადაცემა.⁹

საძოვარი ყველაზე დაბალი ინტენსივობის კატეგორიის მიწაა,¹⁰ კანონის თანახმად საძოვარ მიწად განსაზღვრულია – ბალახოვანი მცენარით ან/და ბუჩქოვანი მცენარით (ბუნებრივი ან გაკულტურებული) დაფარული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომელიც გამოიყენება ცხოველის საძოვებლად (გამოსაკვებად), მასზე არსებული სამეურნეო ნაგებობით ან/და დამხმარე ნაგებობით ან მის გარეშე, ან მიწის ნაკვეთი, რომელიც, მისი ნიადაგურ-კლიმატური პირობებისა დაბუნებრივ-გეოგრაფიული მდებარეობის გათვალისწინებით, შეიძლება ამ მიზნით იქნას გამოყენებული.¹¹

ვინაიდან, საქართველო განიცდის საძოვრის კატეგორიის მიწის ნაკვეთების სიმწირეს, „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის პირველი პუნქტის „დ.ა“ ქვეპუნქტის თანახმად, პრივატიზებას არ ექვემდებარება საძოვარი, გარდა 2005 წლის 30 ივლისამდე იჯარით გაცემული საძოვრებისა.

2.2. სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის განსაკუთრებული სტატუსი

საქართველოს კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-4 პუნქტის თანახმად სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა, როგორც განსაკუთრებული მნიშვნელობის რესურსი, შეიძლება იყოს მხოლოდ სახელმწიფოს, თვითმმართველი ერთეულის, საქართველოს მოქალაქის ან საქართველოს მოქალაქეთა გაერთიანების საკუთრებაში. გამონაკლისი შემთხვევები შეიძლება დადგინდეს ორგანული კანონით.¹² საკითხის კონსტიტუციურ დონეზე მოწესრიგების საჭიროება წარმოიშვა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ 2012,¹³ 2014¹⁴ და 2018¹⁵ წლებში მიღებული გადაწყვეტილებების შემდეგ, რომელსაც ქვემოთ დეტალურად შევხებით.

⁹ საქართველოს მთავრობის 2017 წლის 29 მაისის №265 დადგენილება „მაღალმთიან რეგიონებში სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სათიბ-საძოვრების რაციონალურად გამოყენების სახელმწიფო პროგრამის დამტკიცების შესახებ“.

¹⁰ მართალია, კანონი არ განმარტავს, რა არის „ინტენსივობა“, ან რას ნიშნავს მისი სიდაბლე ან სიმაღლე, მაგრამ დასაშვებად ცნობს მიწის ერთი კატეგორიიდან მეორეში – დაბალიდან მაღალი ინტენსივობის სავარგულის კატეგორიაში გადაყვანას, დეტალურად იხ. საქართველოს კანონი „მიწის მიზნობრივი დანიშნულების განსაზღვრისა და სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის მდგრადი მართვის შესახებ“, მე-8 მუხლის, მე-3 და მე-4 პუნქტი.

¹¹ საქართველოს კანონი „მიწის მიზნობრივი დანიშნულების განსაზღვრისა და სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის მდგრადი მართვის შესახებ“, მე-3 მუხლის „ბ“ ქვეპუნქტი, 25.06.2019.

¹² საქართველოს პარლამენტის მიერ 2019 წლის 25 ივნისს მიღებულ იქნა საქართველოს ორგანული კანონი „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ“.

¹³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2012 წლის 26 ივნისის №3/1/512 გადაწყვეტილება საქმეზე „დანიის მოქალაქე ჰეიკე ქრონჟისტი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

¹⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 24 ივნისის №1/2/563 განჩინება საქმეზე „ავსტრიის მოქალაქე მათიას ჰუტერი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

¹⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2018 წლის 7 დეკემბრის №3/10/1267,1268 განჩინება საქმეზე „საბერძნეთის მოქალაქე პროკოპი სავიდი და დიანა შამანიდი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

მიწის საკუთრების კანონის პრეამბულა, საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ მიწას აღიარებს სახელმწიფოს ეროვნულ სიმდიდრედ, რომელსაც სახელმწიფოებრივი ამოცანების შესრულებისა და ადამიანის ძირითადი უფლებების რეალიზებისთვის განსაკუთრებული პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური, ეკოლოგიური და კულტურული ღირებულება აქვს, ითვალისწინებს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის, როგორც განსაკუთრებული მნიშვნელობის ამონურვადი რესურსის, რაციონალური გამოყენების პრინციპებს და საჯარო და კერძო ინტერესების დაცვით ადგენს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწაზე საკუთრებას, ხელს უწყობს მიწის მდგრადი მართვის სახელმწიფო პოლიტიკის განხორციელებას, ეროვნული უსაფრთხოების დაცვას და ადგილობრივი მეურნეობის განვითარებას. აღნიშნულიდან გამომდინარე, კანონი ოთხ მთავარ პრინციპს გამოყოფს:

- საკუთრების უფლების დადგენა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწაზე საჯარო და კერძო ინტერესების დაცვით;
- მიწის მდგრადი მართვის სახელმწიფო პოლიტიკის ხელშეწყობა;
- ეროვნული უსაფრთხოების პოლიტიკის დაცვა;
- ადგილობრივი მეურნეობის განვითარება.¹⁶

სახელმწიფოსთვის მიწა განსაკუთრებული მნიშვნელობის აქტივია¹⁷, გერმანიის საკონსტიტუციო ფედერალურმა სასამართლომ თავის ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში განმარტა: „იმ გარემოებიდან გამომდინარე, რომ მიწა არ ექვემდებარება გამრავლებას და შეუცვლელია, აკრძალულია მისი გამოყენების სრულად მიწოდება და დათმობა თავისუფალი ძალების განუსაზღვრელი თამაშისა და ცალკეული პირის შეხედულებისთვის. სამართლიანი სამართლებრივი და საზოგადოებრივი სისტემა მოითხოვს მიწის მიმართ საზოგადოებრივი ინტერესების მეტად გათვალისწინებასა და გამოხატვას, ვიდრე სხვა ქონებრივი სიკეთეების შემთხვევაში“.¹⁸

ამდენად, სახელმწიფოს მიზანს წარმოადგენს მაქსიმალურად შეინარჩუნოს სასოფლო-სამეურნეო მიწა, როგორც ამონურვადი რესურსი და ხელი შეუწყოს ადგილობრივი მეურნეობის განვითარებას, რაც უზრუნველყოფს ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოებას. სწორედ ამ ლეგიტიმური მიზნების მისაღწევად და აუცილებელი საზოგადოებრივი/სახელმწიფოებრივი საჭიროებიდან გამომდინარე, სახელმწიფოს ერთ-ერთ რეალურ და ეფექტურ ბერკეტად რჩება, მაქსიმალურად და ამავე დროს, გონივრულ ფარგლებში შეზღუდოს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწაზე საკუთრების უფლება და მისი გამოყენება.¹⁹

3. სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთის პრივატიზაცია

სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული მიწის ნაკვეთების პრივატიზება ხორციელდება საქართველოს კანონით „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ (შემდგომში – ქონების კანონი), რომლის თანახმად, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთის პრივატიზების ფორმებია: აუქციონი, პირდაპირი მიყიდვა, პირდაპირი მიყიდვა კონკურენტული შერჩევის საფუძ-

¹⁶ დეტალურად იხ. მიწის საკუთრების კანონის განმარტებითი ბარათი <<https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/214999>> [06.03.2025].

¹⁷ Dixon M., *Modern Land Law*, 7th Ed., Routledge, 2010, 30.

¹⁸ *VerfGE* 21, 37 [82], იხ. *ფირცხალაშვილი ა.*, საკუთრების სოციალური ფუნქციის სამართლებრივი განზომილება, საკონსტიტუციო სამართლის ჟურნალი, გამოცემა №2/2022, 24.

¹⁹ *Jennings R.*, *Oppenheim's International Law*. London, 1992, 121.

ველზე და იჯარით გაცემული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის პირდაპირი მიყიდვა, უსასყიდლოდ საკუთრებაში გადაცემა.²⁰

სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთის ელექტრონული აუქციონის ან საჯარო აუქციონის²¹ ფორმით პრივატიზებას ახორციელებს სსიპ – სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტო (შემდგომში – ქონების მმართველი).²² სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული, იჯარით გაუცემელი სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთის პირდაპირი მიყიდვის ფორმითა და კონკურენტული შერჩევის საფუძველზე პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზება ხორციელდება საქართველოს მთავრობის გადაწყვეტილების საფუძველზე, ხოლო, იჯარით გაცემული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთის პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზებას ახორციელებს ქონების მმართველი.

3.1. სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთის პრივატიზება ელექტრონული აუქციონის მეშვეობით

ქონების კანონის მე-3 მუხლის თანახმად „სახელმწიფო ქონების შემძენი (გარდა სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთისა და სახელმწიფოს საკუთრებაში არსებული მოძრავი ქონების პრივატიზების/რეალიზაციის შემთხვევებისა) შეიძლება იყოს საქართველოს ან უცხო ქვეყნის მოქალაქე ან კერძო სამართლის იურიდიული პირი ან პირთა გაერთიანება, რომლის ქონებაშიც სახელმწიფო ორგანოს ან მუნიციპალიტეტის/მუნიციპალიტეტების მონაწილეობის წილი 25%-ზე ნაკლებია, აგრეთვე სახელმწიფოს, სხვა სუბიექტის ან სახელმწიფოსა და სხვა სუბიექტის მიერ ერთობლივად დაფუძნებული არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირი, საქართველოს ეროვნული ბანკი, ეროვნული მარეგულირებელი ორგანო, საზოგადოებრივი მაუწყებელი, ხოლო საქართველოს მთავრობის გადაწყვეტილებით სახელმწიფო ქონების პირდაპირი მიყიდვისას – ასევე საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესია.

აღნიშნული ნორმიდან გამომდინარე, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთის (შემდგომში – „უძრავი ნივთი“) პრივატიზების უფლება არ აქვს უცხო ქვეყნის მოქალაქეს.

ელექტრონულ აუქციონის ფორმით პრივატიზებაზე წარმოება იწყება დაინტერესებული პირის განცხადებით ან ქონების მმართველის ინიციატივით.

დაინტერესებული პირის განცხადება უნდა აკმაყოფილებდეს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის 78-ე მუხლით დადგენილ მოთხოვნებს. განცხადების საფუძველზე ქონების მმართველი ამზადებს მიწის ნაკვეთს საპრივატიზებოდ და დადებითი გადაწყვეტილების მიღების შემთხვევაში, გამოსცემს ბრძანებას „უძრავი ნივთის“ ელექტრონული აუქციონის ფორმით პრივატიზების შესახებ.²³

²⁰ საქართველოს კანონი „სახელმწიფო ქონების შესახებ“, მე-7 მუხლი, 21.07.2010. საკითხის აქტუალურობიდან გამომდინარე წინამდებარე სტატიაში განხილული იქნება ელექტრონული აუქციონისა და პირდაპირი მიყიდვის ფორმით „უძრავი ნივთის“ პრივატიზების საკითხი.

²¹ პრაქტიკაში საჯარო აუქციონი თითქმის აღარ გამოიყენება და სახელმწიფო ქონების პრივატიზება ხორციელდება ელექტრონული აუქციონის მეშვეობით.

²² „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის პ¹ ქვეპუნქტის თანახმად, სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების მმართველი არის სსიპ – სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტო.

²³ სსიპ – სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტოს ბრძანება პრივატიზების შესახებ, წარმოადგენს ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ აქტს და მისი გასაჩივრება შესაძლებელია

„უძრავი ნივთის“ აუქციონის ფორმით პრივატიზების შესახებ ინფორმაცია განთავსდება ელექტრონული აუქციონის სისტემის ვებგვერდზე (www.eauction.ge) ან ქონების სააგენტოს ოფიციალურ ვებგვერდზე (www.privatization.ge), რაც ინფორმაციის ოფიციალურ გამოქვეყნებად ითვლება. აუქციონის მიმდინარეობის ვადას განსაზღვრავს ქონების მმართველი.

აუქციონში მონაწილეობის მისაღებად დაინტერესებული პირი ვალდებულია წარმოადგინოს უპირობო და გამოუხმობი საბანკო გარანტია/ზე. საბანკო გარანტიის/ზეს ოდენობას განსაზღვრავს პრივატიზების განმახორციელებელი ორგანო ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში. საბანკო გარანტია/ზე გამოითვლება „უძრავი ნივთის“ საწყისი საპრივატიზებო თანხიდან.²⁴

ელექტრონული აუქციონი შეიძლება იყოს პირობებიანი ან უპირობო. პირობებიანი ელექტრონული აუქციონის დროს, როდესაც ვალდებულებად განსაზღვრულია ინვესტიციის განხორციელება, „უძრავი ნივთის“ შეძენით დაინტერესებულმა პირმა აუქციონში გამარჯვების შემთხვევაში, შესაბამისი ნასყიდობის ხელშეკრულების გაფორმებამდე ქონების მმართველს უნდა წარუდგინოს ბანკის მიერ გაცემული ბე/საბანკო გარანტია, რომელიც უნდა შეადგენდეს განსახორციელებელი ინვესტიციის არანაკლებ 10%-ს და რომელიც არანაკლებ 4 თვის ვადით უნდა აღემატებოდეს საინვესტიციო ვალდებულებების (მათ შორის, ვალდებულებების შეუსრულებლობისათვის შესაბამისი ხელშეკრულების საფუძველზე დაკისრებული პირგასამტეხლოს გადახდას) შესრულების ვადას.

თუ პირველად აუქციონზე ვერ განხორციელდა „უძრავი ნივთის“ პრივატიზება, ქონების მმართველი უფლებამოსილია იგი გაასხვისოს განმეორებით აუქციონზე და საპრივატიზებო თანხა შეამციროს 50 პროცენტამდე, ხოლო, თუ განმეორებით აუქციონზეც არ გაიყიდა, საწყისი საპრივატიზებო თანხა შეიძლება კიდევ შემცირდეს.

„უძრავი ნივთის“ შემდენმა საპრივატიზებო თანხის გადახდა უნდა უზრუნველყოს აუქციონის დასრულებიდან 30 კალენდარული დღის ვადაში. აუქციონში გამარჯვებული საქართველოში რეგისტრირებული კერძო სამართლის იურიდიული პირი ვალდებულია, აუქციონის ჩატარებიდან არაუგვიანეს 30 კალენდარული დღის ვადაში ქონების მმართველს წარუდგინოს ინფორმაცია/დოკუმენტაცია (მათ შორის, იურიდიული პირის წესდება და სააქციო საზოგადოების შემთხვევაში, შესაბამისი რეგისტრატორის მიერ გაცემული ამონაწერი ფასიანი ქაღალდების რეესტრიდან), რომლითაც უნდა დგინდებოდეს დომინანტი პარტნიორ(ებ)ი, ხოლო თუკი აუქციონში გამარჯვებული კერძო სამართლის იურიდიული პირის პარტნიორ(ებ)ი არის/არიან საქართველოში რეგისტრირებული კერძო სამართლის იურიდიული პირ(ებ)ი – ინფორმაცია/დოკუმენტაცია ყოველი შემდეგი პარტნიორი იურიდიული პირის დომინანტი პარტნიორ(ებ)ის შესახებ. ამასთან, აუქციონის შედეგები ძალას კარგავს და აუქციონში გამარჯვებულს არ უბრუნდება წარმოდგენილი საბანკო გარანტია/ზე აუქციონში გამარჯვებულის

საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროში ან საერთო სასამართლოში. იხ. ქონების კანონის პირველი მუხლის მე-8 პუნქტი.

²⁴ აღნიშნულთან დაკავშირებით, იხ. საქართველოს მთავრობის 13.01.2011 წლის №15 დადგენილება – სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული, იჯარით გაცემული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთის პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზებისას საპრივატიზებო შემოსულობისა და იჯარით გაუცემელი სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთის აუქციონის ფორმით პრივატიზებისას მიწის ნაკვეთის საწყისი საპრივატიზებო თანხის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების მიხედვით დამტკიცების და სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის (რომელიც არ ექვემდებარება პრივატიზებას) აუქციონის ფორმით სარგებლობაში გადაცემის წლიური საწყისი სარგებლობაში გადაცემის საფასურის განსაზღვრის თაობაზე.

მიერ დადგენილ ვადაში აღნიშნული ინფორმაციის/დოკუმენტაციის წარმოდგენლობისას ან-/და თუკი აუქციონში გამარჯვებული პირი არ შეიძლება წარმოდგენდეს აუქციონის ფორმით სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის შემძენს საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად.²⁵

3.2. სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთის პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზება

ქონების კანონის მე-10 მუხლი განსაზღვრავს, „უძრავი ნივთის“ პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზებას. პირდაპირი მიყიდვა ნიშნავს, „უძრავი ნივთის“ შეძენით დაინტერესებულს პირთან მოლაპარაკების გზით ქონების გადაცემას. პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზებაზე გადაწყვეტილებას იღებს საქართველოს მთავრობა, ხოლო ინიცირებას²⁶ წარადგენს ქონების მმართველი. ინიცირება მზადდება განკარგულების პროექტის სახით.

პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზება შესაძლებელია განხორციელდეს, როგორც პირობებით, ისე უპირობოდ. პირობებიანი პრივატიზების დროს, განკარგულების პროექტი უნდა შეიცავდეს ინფორმაციას საპრივატიზებო პირობების შესახებ, ასევე, საპრივატიზებო პირობების შესრულებისთვის წარმოსადგენი საბანკო გარანტიის შესახებ ინფორმაციას. განკარგულების პროექტი შედგება საკუთრივ განკარგულებისა და განმარტებითი ბარათისაგან.

„უძრავი ნივთის“ პრივატიზების შესახებ საქართველოს მთავრობის განკარგულება უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ რეკვიზიტებს: განკარგულების სახეს; სათაურს; განკარგულების მიღების (გამოცემის) თარიღს და ადგილს; საკანონმდებლო საფუძველს; პირობებს (პირობებიანი პრივატიზების შემთხვევაში); საბანკო გარანტიის შესახებ ინფორმაციას; განკარგულების აღსრულებაზე პასუხისმგებელი პირის შესახებ ინფორმაციას; უფლებამოსილი თანამდებობის პირის შესახებ ინფორმაციას.²⁷

განკარგულების განმარტებით ბარათში უნდა აისახოს:²⁸

- ინფორმაცია სამართლებრივი აქტის პროექტის შესახებ (აისახება ზოგადი ინფორმაცია პროექტის შესახებ, მისი მიღების მიზეზი და მიზანი);
- პროექტის მიღებით გამოწვეული საფინანსო-ეკონომიკური შედეგების გაანგარიშება (აისახება ინფორმაცია პროექტის განხორციელებისათვის საჭირო ფინანსური სახსრების ოდენობის, ბიუჯეტის საშემოსავლო და ხარჯვით ნაწილებზე მისი გავლენის, სახელმწიფოს ახალი ფინანსური ვალდებულებების თაობაზე, ასეთის არსებობის შემთხვევაში);
- ინფორმაცია ევროკავშირის სამართლებრივი აქტის შესახებ (აისახება ზოგადი ინფორმაცია ევროკავშირის იმ სამართლებრივი აქტის შესახებ, რომელთან დაახლოების ვალდებულებაც გამომდინარეობს ასოცირების ხელშეკრულებიდან);
- პროექტის მოსალოდნელი შედეგები (აისახება ინფორმაცია იმ სამართლებრივი ურთიერთობისა და პირთა წრის შესახებ, რომლებზეც გავლენას მოახდენს სამართლებრივი აქტის მიღება);

²⁵ საქართველოს კანონი „სახელმწიფო ქონების შესახებ“, მე-6 და მე-9 მუხლები, 21.07.2010.

²⁶ ინიცირება – საკუთარი ინიციატივით დღის წესრიგში დასმა. სამოქალაქო განათლების ლექსიკონი <<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=18100>> [07.03.2025].

²⁷ საქართველოს მთავრობის განკარგულებას ხელს აწერს პრემიერ-მინისტრი.

²⁸ იხ. საქართველოს მთავრობის 2018 წლის 14 თებერვლის №77 დადგენილება „საქართველოს მთავრობის რეგლამენტის დამტკიცების შესახებ“.

- პროექტის განხორციელების ვადები;
 - პროექტის ავტორი და წარმდგენი.²⁹
- საქართველოს მთავრობის განკარგულება წარმოადგენს ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ აქტს.³⁰

3.3. იჯარა-გამოსყიდვა, როგორც „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის რესურსზე ხელმისაწვდომობის“ სახელმწიფო პროგრამა

2020 წელს, საქართველოს მთავრობის მიერ მიღებული იქნა „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის რესურსზე ხელმისაწვდომობის სახელმწიფო პროგრამა“ (შემდგომში – სახელმწიფო პროგრამა).³¹ სახელმწიფო პროგრამის მიზანია სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული, იჯარით გაცემული სახნავი და სათიბი მიწების მათი მოიჯარეებისთვის (როგორც ფიზიკური, ისე იურიდიული პირებისთვის), პირდაპირი მიყიდვის ფორმით, საკუთრებაში გადაცემის ხელშეწყობა. ამ მიზნის მისაღწევად, პროგრამაში დადგენილია მოთხოვნები, რომელთა შესრულება სავალდებულოა მიწის პრივატიზებით დაინტერესებული მოიჯარეებისთვის. ასევე, განსაზღვრულია ადმინისტრაციული პროცედურები შესაბამისი ორგანოების მიერ სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სახნავი ან სათიბი მიწის პრივატიზების შესახებ გადაწყვეტილებების მისაღებად.

სახელმწიფო პროგრამის ფარგლებში სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთის პრივატიზებისათვის დაინტერესებულმა პირმა განცხადების უნდა მიმართოს სსიპ – სახელმწიფო ქონების ეროვნულ სააგენტოს. განცხადება კუმულატიურად უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ პირობებს: ა) არ უნდა მიმდინარეობდეს მიწის ნაკვეთთან დაკავშირებული სასამართლო დავა; ბ) პრივატიზაციის განცხადების წარდგენის დროისათვის, იჯარით გაცემული მიწის ნაკვეთი საჯარო რეესტრში რეგისტრირებული უნდა იყოს დაზუსტებული საკადასტრო მონაცემებით; გ) არ უნდა მიმდინარეობდეს მიწაზე მემკვიდრეობის მიღების/მოიჯარის ჩანაცვლების პროცედურები; დ) სახნავი მიწის შემთხვევაში – შესაბამისი მუნიციპალიტეტის ან სსიპ – მიწის მდგრადი მართვისა და მიწათსარგებლობის მონიტორინგის ეროვნული სააგენტოს წერილი, რომლითაც მარწმუნებლად უნდა დასტურდებოდეს მიწის სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებით გამოყენების ფაქტი; ე) სათიბი მიწის შემთხვევაში – შესაბამისი მუნიციპალიტეტის წერილი, რომლითაც მარწმუნებლად უნდა დასტურდებოდეს მიწის სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებით გამოყენების ფაქტი.³²

განცხადების საფუძველზე სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტო მარტივი ადმინისტრაციული წარმოების გამოყენებით ამზადებს საკითხს და დადებითი გადაწყვეტილე-

²⁹ სსიპ – სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტო ამზადებს საქართველოს მთავრობის განკარგულების პროექტს, რომელიც ეგზავნება ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს, ეს უკანასკნელი კი წარუდგენს მას საქართველოს მთავრობას განსახილველად.

³⁰ საქართველოს კანონი „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“, 11.02.2004.

³¹ სახელმწიფო პროგრამა მიღებულია საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 23 ივლისის №464 დადგენილებით.

³² მიუხედავად მოიჯარის მიერ წარმოდგენილი თანხმობებისა, სახელმწიფო ქონების ეროვნულმა სააგენტომ შეიძლება თავადაც მოითხოვოს სხვადასხვა სახელმწიფო უწყებიდან მიწის პრივატიზების თაობაზე პოზიციის გამოხატვა.

ბის³³ მიღების შემთხვევაში საკუთარი სახსრებით უზრუნველყოფს „უძრავი ნივთის“ საბაზრო ღირებულების დადგენას. საპრივატიზებო თანხა განისაზღვრება დამოუკიდებელი აუდიტორის (ექსპერტის) დასკვნით დადგენილი მინის ნაკვეთისა (მასზე არსებული ნარგავების ღირებულების ან/და მოიჯარის მიერ შექმნილი ინფრასტრუქტურის გარეშე) და იჯარის ხელშეკრულების დადებისას ამავე მინის ნაკვეთზე არსებული შენობა-ნაგებობის საბაზრო ფასის 75%-ის ოდენობით. მოიჯარემ უძრავი ნივთის საპრივატიზებო თანხა უნდა გადაიხადოს ნასყიდობის ხელშეკრულების გაფორმებიდან 2 წლის განმავლობაში.

მას შემდეგ რაც დადგინდება ფასი, სააგენტო, მინის პრივატიზებით დაინტერესებულ პირს აწვდის ინფორმაციას საპრივატიზებო თანხის ოდენობის შესახებ და ელის მის თანხმობას 15 კალენდარული დღის განმავლობაში. სახელმწიფო პროგრამა არ უშვებს იმის შესაძლებლობას, რომ პირმა შესაძლოა, სადავო გახადოს დადგენილი თანხა და მაგალითად, წარადგინოს ალტერნატიული ფასი. პრივატიზებით დაინტერესებულმა პირმა, შეიძლება, უბრალოდ არ წარადგინოს თანხმობა. ეს, ითვლება დაინტერესებული პირის პროგრამაში მონაწილეობაზე უარად. ამასთან, უარი არ უზღუდავს პირს უფლებას, განმეორებით მიმართოს ქონების მმართველს იმავე მინის პრივატიზებისთვის, პროგრამის მოქმედების განმავლობაში.

მოიჯარის მიერ ქონების მმართველის შეთავაზებულ თანხაზე თანხმობის გამოხატვის შემთხვევაში, ქონების მმართველი ამზადებს საქართველოს მთავრობის განკარგულების პროექტს და წარუდგენს მთავრობას განსახილველად, ხოლო, საქართველოს მთავრობა ინდივიდუალურად იღებს გადაწყვეტილებას შესაბამისი გარემოებების გათვალისწინებით.

4. სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთზე უცხოელის საკუთრების უფლება

მიწის რეფორმის დაწყების დროს, სასოფლო მიწის ნაკვეთები კერძო საკუთრებაში, მფლობელობასა და სარგებლობაში გადაეცემოდან მხოლოდ საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქეებს. უცხოელ მოქალაქეებს ან მოქალაქეობის არმქონე პირებს კი- მიწა გადაეცემოდათ დროებით სარგებლობაში. ანალოგიურ რედაქციას ითვალისწინებდა, საქართველოს პარლამენტის მიერ 1996 წელს მიღებული საქართველოს კანონი „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ“.³⁴ (შემდგომი – მიწის საკუთრების კანონი).

მიწის საკუთრების შესახებ კანონში 2000 წელს განხორციელებული ცვლილებებით სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის შეძენის უფლება ჰქონდათ საქართველოში რეგისტრირებულ იურიდიულ პირს, რომელიც საქმიანობას ახორციელებდა სოფლის მეურნეობის სფეროში. ამრიგად, სასოფლო მიწის შეძენის უფლება ჰქონდათ იმ უცხოელებსაც, რომლებიც საქართველოში იურიდიულ პირს დააფუძნებდნენ.

2007 წელს განხორციელებული ცვლილებებით კი უცხოელებსა და საზღვარგარეთ რეგისტრირებულ იურიდიულ პირებს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრებაში მიღება შეეძლოთ მხოლოდ მემკვიდრეობით. კანონით განისაზღვრა, რომ საკუთრებაში მიღებიდან 6 თვის ვადაში, დასახელებულ პირებს სასოფლო მიწის ნაკვეთები უნდა გაესხვისებინათ საქართველოს მოქალაქეზე, კომლზე ან საქართველოში რეგისტრირებულ იურიდიულ

³³ სახელმწიფო პროგრამის მე-5 მუხლის, მე-8 პუნქტით დადგენილ შემთხვევაში ქონების მმართველს შეუძლია მიიღოს გადაწყვეტილება პრივატიზების საკითხის საქართველოს მთავრობის წინაშე ინიცირებაზე უარის თქმის შესახებ.

³⁴ კანონი ძალადაკარგულია 2019 წლის 25 ივნისს საქართველოს ორგანული კანონით „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ“.

პირზე. შეზღუდვები არ ვრცელდებოდა იმ უცხოელებზე, რომლებიც საქართველოში დაფუძნებული იურიდიული პირის საშუალებით შეიძენდნენ მიწას. უცხოელს/საზღვარგარეთ რეგისტრირებულ იურიდიულ პირს მიწის ნაკვეთის 6 თვის ვადაში განუსხვისებლობის შემთხვევაში, სასამართლოს გადაწყვეტილების საფუძველზე, „აუცილებელი საზოგადოებრივი საჭიროებისათვის საკუთრების ჩამორთმევის წესის შესახებ“ საქართველოს კანონით დადგენილი ნორმების შესაბამისად, სათანადო კომპენსაციით ჩამოერთმეოდათ მიწის ნაკვეთები.

მიწის საკუთრების კანონის საქართველოს კონსტიტუციასთან შესაბამისობის დადგენის მიზნით, 2011 წელს საკონსტიტუციო სასამართლოს კონსტიტუციური სარჩელით მიმართა დანიის მოქალაქემ ჰეიკე ქრონქვისტმა. მოსარჩელე მიიჩნევდა, რომ სადავო ნორმებით ხდებოდა მისი საკუთრების შეძენისა და მემკვიდრეობით მიღების საყოველთაო უფლების გაუქმება, ვინაიდან მას ეკრძალებოდა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის შეძენა, ხოლო მემკვიდრეობით მიღების შემთხვევაში, ვალდებული იყო გაესხვისებინა იგი.

მოპასუხის აზრით, კონსტიტუციური სარჩელი არ უნდა დაკმაყოფილებულიყო, ვინაიდან, „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მცირემიწიანი აგრარული ქვეყნებისათვის. მათი უცხო ქვეყნის მოქალაქეებზე გასხვისების აკრძალვის მთავარი დანიშნულება უფრო მდიდარი ქვეყნების მოქალაქეთა მიერ იაფი მიწის მასობრივი შესყიდვის თავიდან აცილებაა, რამაც შეიძლება უარყოფითი ზეგავლენა მოახდინოს სახელმწიფოს ეკონომიკურ უსაფრთხოებაზე, გარემოს დაცვასა და ქვეყნის უშიშროებაზე. საკუთრების უფლების ასეთი შეზღუდვის მიზანს წარმოადგენს სახელმწიფოს საჯარო ინტერესი, უზრუნველყოს მიწის რაციონალური გამოყენების საფუძველზე ორგანიზებული მეურნეობა და აგრარული სტრუქტურის გაუმჯობესება. გასათვალისწინებელია სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების სტრატეგიული მნიშვნელობა ქვეყნის უსაფრთხოების, გარემოს დაცვის, ეკონომიკისა და ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში.“³⁵

საკონსტიტუციო სასამართლომ არ გაიზიარა მოპასუხის პოზიცია და განმარტა, რომ „აგრარული სტრუქტურის გაუმჯობესებაზე ზრუნვა უდავოდ წარმოადგენს საკანონმდებლო ხელისუფლების დისკრეციის საგანს, თუმცა, როდესაც მის მიერ განხორციელებული ქმედებები ადამიანის უფლებას ზღუდავს, იგი ვალდებულია, დაასაბუთოს ლოგიკური კავშირი უფლების მზღუდავ რეგულირებასა და მისაღწევ საჯარო მიზანს შორის. მოცემულ შემთხვევაში მოპასუხის პოზიციიდან არ იკვეთება არც ერთი არგუმენტი, რომელიც წარმოაჩენდა, რა კავშირია უცხოელთათვის სასოფლო-სამეურნეო მიწაზე საკუთრების ქონის აკრძალვასა და აგრარული სტრუქტურის გაუმჯობესებას შორის. აგრარული სტრუქტურის გაუმჯობესების ხელშეწყობის შესაძლებლობა სახელმწიფოს ერთნაირად აქვს იმისგან დამოუკიდებლად, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა საქართველოში მცხოვრებ უცხოელ ფერმერს ეკუთვნის თუ საქართველოს მოქალაქეს. აგრარული მეურნეობის ფარგლებში წარმოებული პროდუქტის როგორც ეკონომიკური ხასიათი, ისევე ხარისხი არ არის დამოკიდებული ამ რესურსის მწარმოებლის მოქალაქეობრივ კუთვნილებაზე. ამავე დროს, სახელმწიფოს ეკონომიკურ ზრდას, სოფლის მეურნეობასთან დაკავშირებულ ტექნოლოგიურ თუ მეცნიერულ განვითარებას ბაზარზე ახალი მოთამაშეების შემოსვლა არა თუ დააკნინებს, არამედ შესაძლოა ხელიც კი შეუწყოს. შესაბამისად, სასამართლო მიიჩნევს, რომ არ არსებობს ლოგიკური კავშირი

³⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2012 წლის 26 ივნისის №3/1/512 გადაწყვეტილება საქმეზე „დანიის მოქალაქე ჰეიკე ქრონქვისტი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, I, 12.

უცხოელისათვის სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწაზე საკუთრების უფლების აკრძალვასა და აგრარული სტრუქტურის გაუმჯობესების საჯარო ინტერესს შორის, რაც ამ თვალსაზრისით, სადავო ნორმას მიზნის მიღწევის გამოუსადეგარ საშუალებად აქცევს.³⁶ სასამართლომ ასევე განმარტა რომ „პირის მიერ საკუთრების შეძენა, ისევე როგორც მისი ფლობა და განკარგვა, პიროვნების კერძო ავტონომიის გამოვლინებაა და სახელმწიფო სუვერენიტეტთან შემხებლობა საერთოდ არ აქვს. შესაძლებელია არსებობდეს კონკრეტული მიწის ნაკვეთი, რომელზე საკუთრების უფლებაც, თავისი სტრატეგიული მნიშვნელობიდან გამომდინარე, წარმოადგენდეს სახელმწიფო უსაფრთხოების ნაწილს, თუმცა ზოგადად სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა ასეთად ვერ იქნება განხილული.“³⁷ საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმმა ძალადაკარგულად ცნო ის ნორმა, რომელიც უცხოელებს უკრძალავდა გამხდარიყვნენ სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის მესაკუთრენი.

2013 წელს, მიწის საკუთრების შესახებ კანონში განხორციელებული ცვლილებების შეტანის შედეგად, 2014 წლის 31 დეკემბრამდე გამოცხადდა ე.წ. მორატორიუმი, რომელმაც შეაჩერა სასოფლო-სამეურნეო მიწაზე უცხოელის/ საზღვარგარეთ რეგისტრირებული იურიდიული პირისა და საქართველოში უცხოელის მიერ რეგისტრირებული იურიდიული პირის მიერ სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთის საკუთრებაში შეძენა.

მორატორიუმი სადავოდ გახადა ავსტრიის მოქალაქე მათიას ჰუტერმა, რომლის კონსტიტუციური სარჩელის საფუძველზე, საკონსტიტუციო სასამართლომ 2014 წლის 24 ივნისის №1/2/563 განჩინებით არაკონსტიტუციურად ცნო და ძალადაკარგულად გამოაცხადა სადავო მორატორიუმი. სასამართლომ მიუთითა, რომ მორატორიუმის ნორმის შინაარსი 2012 წელს გაუქმებული ნორმის იდენტური იყო, ერთი და იგივე მიზანს ემსახურებოდა. აღნიშნულს, 2017 წელს მეორე მორატორიუმი მოჰყვა, თუმცა საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 7 დეკემბრის განჩინებით³⁸ აღნიშნული მორატორიუმიც არაკონსტიტუციურად იქნა ცნობილი.

საბოლოოდ 2018 წლის საკონსტიტუციო ცვლილებების საფუძველზე მიღებული იქნა ორგანული კანონი „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ“. დასახელებული კანონის თანახმად სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა შეიძლება იყოს:

ა) უცხოელის საკუთრებაში, თუ მიიღო მემკვიდრეობით; ბ) საქართველოში რეგისტრირებული კერძო სამართლის იურიდიული პირის საკუთრებაში, თუ დომინანტი პარტნიორი არის უცხოელი ან/და საზღვარგარეთ რეგისტრირებული იურიდიული პირი ან ვერ დგინდება დომინანტი პარტნიორი – საინვესტიციო გეგმის საფუძველზე,³⁹ საქართველოს მთავრობის გადაწყვეტილებით. აღსანიშნავია, რომ საინვესტიციო გეგმით გათვალისწინებული ვალდე-

³⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2012 წლის 26 ივნისის №3/1/512 გადაწყვეტილება საქმეზე „დანიის მოქალაქე ჰეიკე ქრონჰეისტი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II, 65.

³⁷ იქვე, 69.

³⁸ №3/10/1267,1268 განჩინება საქმეზე „საბერძნეთის რესპუბლიკის მოქალაქეები – პროკოპი სავვიდი და დიანა შამანიდი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

³⁹ საინვესტიციო გეგმა – სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთის გამოყენების ამსახველი დოკუმენტაცია, რომელიც ითვალისწინებს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ან/და სხვა პროდუქციის წარმოების, ინოვაციური საქმიანობების დაწესების, ტურისტული ინფრასტრუქტურის მოწყობის, საერთაშორისო, სახელმწიფოებრივი ან/და ადგილობრივი მნიშვნელობის პროექტების შესრულების მიზნით ინვესტიციის განხორციელებას, რაც ხელს შეუწყობს სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას, ეროვნული უსაფრთხოების დაცვას, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას. მიწის საკუთრების კანონის მე-3 მუხლის „ე“ ქვეპუნქტი.

ბულებების შეუსრულებლობის შემთხვევაში, უფლებამოსილი ორგანოს მიერ გადაწყვეტილების მიღებიდან 1 წლის ვადაში მესაკუთრემ უნდა უზრუნველყოს მიწის ნაკვეთის გასხვისება.

უცხოელთა მიერ მიწაზე საკუთრების აკრძალვა განვითარებადი ქვეყნებისთვის დამახასიათებელია.⁴⁰

სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების უფლების განვითარებაზე მსჯელობისას საინტერესოა ევროპული ქვეყნების გამოცდილება.

საფრანგეთში 1960 წლის 5 აგვისტოდან, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთების პრივატიზებას არეგულირებს მიწის განვითარებისა და სასოფლო დასახლებათა საზოგადოება (*Société d'aménagement foncier et d'établissement rural*)⁴¹. საზოგადოების დანიშნულებაა მიწის ფასის რეგულირება, მყიდველსა და გამყიდველს შორის მოლაპარაკების პროცესში მონაწილეობა. ადგენს ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოს მოქალაქეებისათვის სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის პრივატიზების გეგმას, რომელიც აღსასრულებლად გადაეცემათ სამთავრობო კომისრებს და რომლებიც უზრუნველყოფენ Safer-ის მიერ მიღებული მითითებების შესაბამისობას სახელმწიფო ხელისუფლების მიერ განსაზღვრულ რეგიონული დაგეგმარების პოლიტიკასთან.⁴²

განსაკუთრებული და უნიკალურია აღმოსავლეთ გერმანიაში პრივატიზაციის პროცესი.⁴³ გერმანიის გაერთიანების შემდეგ შეიქმნა პრივატიზაციაზე პასუხისმგებელი ორგანო (*Treuhandanstalt*), რომელიც ფინანსთა ფედერალურ სამინისტროს (*BMF*) ექვემდებარებოდა. აღნიშნული ორგანოს ამოცანა იყო აღმოსავლეთ გერმანიის ეკონომიკის ინტეგრაცია დასავლეთ გერმანიის ეკონომიკაში, შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის შექმნა და პრივატიზების პროცესის ეფექტურად წარმართვა.⁴⁴ 1992 წელს კი შეიქმნა ქონების მართვისა და კონვერსიის კორპორაცია *BVVG (Bodenverwertungs-und-verwaltungs GmbH)*,⁴⁵ სახელმწიფო ფედერალური ორგანო, რომელიც დღემდე ახორციელებს სასოფლო-სამეურნეო და სატყეო ფართობების პრივატიზაციას.^{46,47} გერმანიამ საქართველოსგან განსხვავებით დაჩქარებული პრივატიზაციის სტრატეგიას მიმართა, რაც გულისხმობდა სოციალური პასუხისმგებლობის მქონე და საბაზრო ეკონომიკაზე ორიენტირებულ პრივატიზაციას,⁴⁸ რომლის შედეგად სახელმწიფომ დაადგინა რა ქონება წარმოადგენდა კერძო საკუთრებას და რომელი აქტივი შეიძლებოდა ჩაბმულიყო ეკონომიკურ ბრუნვაში.⁴⁹

⁴⁰ World Bank, *Innovations in Land Rights Recognition, Administration and Governance*, 2013, 195.

⁴¹ <<https://www.safer.fr/les-safer/quest-ce-quune-safer/>> [08.03.2025].

⁴² *Ciaian P., Kancs D'A., Swinnen J., Van Herck K., Vranken L.*, Sales Market Regulations for Agricultural Land in EU Member States and Candidate Countries, Factor Markets, Working Paper, No. 14, February 2012, 15.

⁴³ *Kloepfer M.*, *Verträge als Instrumente der Privatisierung, Liberalisierung und Regulierung in der Wasserwirtschaft*, 2009, 31.

⁴⁴ *Kornai J.*, *Making the Transition to Private Ownership*, F&D, 2000, 12-13.

⁴⁵ <https://www.bvvg.de/wp-content/uploads/2024/06/Zahlen_und_Fakten_2023.pdf> [08.03.2025].

⁴⁶ *Christoph Rieger H.*, *Die Privatisierung der Staatsunternehmen: Das Disinvestment-Desaster*, 2001, 19.

⁴⁷ *Dells, K.*, *Management and Privatization of State-Owned Agricultural Land – Case Studies from Eastern Germany and Ukraine*. Conference paper for FIG/FAO/CNG Seminar in Verona, Italy, September 2008. 1-7.

⁴⁸ აღნიშნული გულისხმობდა სოფლის ტერიტორიების ბალანსირებულ განვითარებას ფედერალურ და ადგილობრივ ინსტიტუტებთან მჭიდრო თანამშრომლობით, რის შედეგად რეფორმა ძალიან მოკლე პერიოდს – 1990-1994 მოიცავდა, რეფორმის შედეგად განხორციელდა სახელმწიფო ქონების, მფლობელთათვის კერძო საკუთრებაში სწრაფი გადაცემა. იხ.: *Himmelmann G.*, *Politische Bestimmungsmerkmale der Privatisierungsdiskussion in der Bundesrepublik Deutschland*. In *Privatisierung und die Zukunft der öffentlichen Wirtschaft*, Baden-Baden: Nomos, 1988, 107–176.

⁴⁹ *Merkel W.*, *Verstaatlichung, Privatisierung und Sozialdemokratie: ein westeuropäischer Vergleich*, 1992, 252.

BVVG-იმ ფრთხილი მიდგომა აირჩია სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთების მოქალაქის თუ არამოქალაქის მიერ პრივატიზების საკითხთან დაკავშირებით. სასოფლო მიწის შეძენით დაინტერესებულ პირმა უნდა წარადგინოს მიწის ნაკვეთის დამუშავების კონკრეტულ გეგმა, რომელიც უნდა იყოს გერმანიის პოლიტიკურ-სოციალური ინტერესის შესაბამისი. ამასთან, ასეთი ნებართვის მოპოვება სპეციალური კომისიის თანხმობის გარეშე შეუძლებელია.⁵⁰

2017 წლის 18 ოქტომბერს ევროკომისიამ გამოაქვეყნა ოფიციალური საორიენტაციო დოკუმენტი 2017/C 350, სადაც კომისია აღიარებს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის სპეციფიკურ ხასიათს, მიიჩნევს, რომ მიწა იშვიათი და ამონურვადი რესურსია, რომელიც განსაკუთრებულ დაცვას საჭიროებს. ევროკომისია აღნიშნავს, რომ „სასოფლო-სამეურნეო მიწის ბაზრის რეგულირების აუცილებლობა განსაკუთრებით აქტუალურია იმ ქვეყნებში, სადაც ბოლო წლებში განხორციელდა მიწის საყოველთაო რეფორმა და სახელმწიფო მიწის პრივატიზაცია ამჟამადც მიმდინარეობს. ამასთან, ნევრ ქვეყნებს უტოვებს უფლებას დაანესონ მკაფიოდ განსაზღვრულ მიზნებზე დაფუძნებული შეზღუდვები, რომლებიც უნდა ემსახურებოდეს კონკრეტულ ქვეყანაში ფერმერული მეურნეობების სიცოცხლისუნარიანობის შენარჩუნებას, გადაჭარბებული ფასებით სპეკულაციის პრევენციას, მდგრადი და ეფექტური სოფლის მეურნეობის ხელშეწყობასა და განვითარებას.“⁵¹

როგორც ვხედავთ, სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთების უცხო ქვეყნის მოქალაქისათვის/საზღვარგარეთ დაფუძნებული იურიდიული პირისათვის მიყიდვა, შეზღუდულია ევროკავშირის დირექტივით და სხვადასხვა ქვეყნის კანონმდებლობით. თუმცა ევროკავშირის დირექტივა იძლევა შესაძლებლობას შესაბამისი დასაბუთებით და სამართლებრივი ბაზის საფუძველზე უცხოელისთვის სასოფლო მიწის პრივატიზება.

5. დასკვნა

წინამდებარე ნაშრომში განხილული იქნა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის პრივატიზების საკითხები. კვლევის შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში მიწის რეფორმის პირველი მცდელობის შემდეგ, მუდმივად იცვლებოდა რეფორმის საფუძვლები და სტანდარტები. რეფორმის წარმატებისა თუ წარუმატებლობის მიუხედავად საქართველოსთვის ამ მცდელობებს ყოველთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, ვინაიდან, სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთების პრივატიზება სოფლის მეურნეობის განვითარების საფუძველია.

სასოფლო მიწა სახელმწიფოსთვის განსაკუთრებული აქტივია და ყველაზე მეტად არის დატვირთული სოციალური ფუნქციით, რაც მასზე გარკვეული შეზღუდვების დანერგვას განაპირობებს. კონსტიტუციის მე-19 მუხლის საფუძველზე მიღებული მიწის საკუთრების კანონით უცხოელ ფიზიკურ პირებს მხოლოდ მემკვიდრეობის გზით შეუძლიათ სასოფლო-სამეურნეო მიწის შეძენა, ხოლო უცხოურ იურიდიულ პირებს საინვესტიციო გეგმის საფუძველზე. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებიდან გამომდინარე, რჩება კითხვები შეესაბამება თუ არა ახალი ნორმები პროპორციულობის ტესტს, თანასწორობისა და სამართლებრივი უსაფრთხოების პრინციპებს.

⁵⁰ Bromley J. and Bromley D., Looking East: Reclaiming land and legacy in the former GDR, 2012, 63.

⁵¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AC%3A2017%3A350%3AFULL#ntr5-C_2017350EN.01000501-E0005> [08.03.2025].

აღნიშნული საკითხების მოწესრიგების მიზნით მნიშვნელოვანია, გაგრძელდეს მსჯელობა არსებული კანონმდებლობის დახვეწისათვის, რათა მაქსიმალურად ხელი შეეწყოს სასოფლო-სამეურნეო სექტორის განვითარებას, რაც დადებითად აისახება ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, 24/08/1995.
2. საქართველოს კანონი „სახელმწიფო ქონების შესახებ“, საქართველოს პარლამენტი, 21/07/2010.
3. „საქართველოს რესპუბლიკაში სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის რეფორმის შესახებ“, საქართველოს მინისტრთა კაბინეტის დადგენილება, №48, 18/01/1992 (ძალადაკარგულია 26/06/1997, №786).
4. საქართველოს ორგანული კანონი „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ“, 25/06/2019.
5. საქართველოს კანონი „მიწის მიზნობრივი დანიშნულების განსაზღვრისა და სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის მდგრადი მართვის შესახებ“, 25/06/2019.
6. საქართველოს კანონი „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“, 11.02.2004.
7. საქართველოს მთავრობის 2017 წლის 29 მაისის №265 დადგენილება „მაღალმთიან რეგიონებში სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სათიბ-საძოვრების რაციონალურად გამოყენების სახელმწიფო პროგრამის დამტკიცების შესახებ“.
8. საქართველოს მთავრობის 2018 წლის 14 თებერვლის №77 დადგენილება „საქართველოს მთავრობის რეგლამენტის დამტკიცების შესახებ“.
9. ყიფშიძე შ., პრივატიზაცია, როგორც საჯარო მმართველობის შემადგენელი ფუნდამენტური ელემენტი, ჟურნ. „ორბელიანი“, №4, 2021, 103.
10. ფირცხალაშვილი ა., საკუთრების სოციალური ფუნქციის სამართლებრივი განზომილება, საკონსტიტუციო სამართლის ჟურნალი, გამოცემა №2/2022, 24.
11. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2012 წლის 26 ივნისის №3/1/512 გადაწყვეტილება საქმეზე, „დანის მოქალაქე დანის მოქალაქე ჰეიკე ქრონქვისტი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
12. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 24 ივნისის №1/2/563 განჩინება საქმეზე „ავსტრიის მოქალაქე მათიას ჰუტერი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
13. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 24 ივნისის №1/2/563 განჩინება საქმეზე „ავსტრიის მოქალაქე მათიას ჰუტერი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
14. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2018 წლის 7 დეკემბრის №3/10/1267,1268 განჩინება საქმეზე „საბერძნეთის მოქალაქე პროკოპი სავიდი და დიანა შამანიდი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
15. განმარტებითი ბარათი „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ“, საქართველოს კანონის პროექტზე, <<https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/214999>> [06.03.2025].
16. Bromley J. and Bromley D., Looking East: Reclaiming land and legacy in the former GDR, 2012, 63.
17. Ciaian P., Kanacs D'A., Swinnen J., Van Herck K., Vranken L., Sales Market Regulations for Agricultural Land in EU Member States and Candidate Countries, Factor Markets, Working Paper, No. 14, February 2012, 15.
18. Christoph Rieger H., Die Privatisierung der Staatsunternehmen: Das Disinvestment-Desaster, 2001, 19.
19. Dells, K., Management and Privatization of State-Owned Agricultural Land – Case Studies from Eastern Germany and Ukraine. Conference paper for FIG/FAO/CNG Seminar in Verona, Italy, September 2008, 1-7.

20. *Dixon M.*, Modern Land Law, 7th Ed., Routledge, 2010, 30.
21. *Goo SH.*, Sourcebook on Land Law, 3rd ed., Cavendish Publishing, 2002, 42.
22. *Himmelmann G.*, Politische Bestimmungsmerkmale der Privatisierungsdiskussion in der Bundesrepublik Deutschland. In Privatisierung und die Zukunft der öffentlichen Wirtschaft, Baden-Baden: Nomos, 1988, 107–176.
23. *Kloepfer M.*, Verträge als Instrumente der Privatisierung, Liberalisierung und Regulierung in der Wasserwirtschaft, 2009, 31, 42.
24. *Kornai J.*, Making the Transition to Private Ownership, F&D, 2000, 12-13.
25. *Merkel W.*, Verstaatlichung, Privatisierung und Sozialdemokratie: ein westeuropäischer Vergleich, 1992, 252.
26. *Sack D.*, Vom Staat zum Markt, Privatisierung aus politikwissenschaftlicher Perspektive, 2019, 4-5.
27. *Jennings R.*, Oppenheim's International Law. London, 1992, 121.
28. World Bank, Innovations in Land Rights Recognition, Administration and Governance, 2013, 195.
29. <https://www.bvvg.de/wp-content/uploads/2024/06/Zahlen_und_Fakten_2023.pdf> [08.03.2025].
30. <<https://www.safer.fr/les-safer/quest-ce-quune-safer/>> [08.03.2025].
31. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AC%3A2017%3A350%3AFULL#ntr5-C_2017350EN.01000501-E0005> [08.03.2025].
32. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AC%3A2017%3A350%3AFULL#ntr5-C_2017350EN.01000501-E0005> [08.03.2025].

მარიამ ბარბიჭაშვილი*

გასაჩივრებული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების პრობლემური საკითხები, ადმინისტრაციულ და სამოქალაქო სამართალწარმოებაში დადგენილი სტანდარტების ურთიერთგამიჯნვის ძირითადი ასპექტები

წინამდებარე სტატია მიმოიხილავს ადმინისტრაციული და სამოქალაქო საპროცესო სამართალწარმოებათა ურთიერთგამიჯნვის პრინციპულ ასპექტებს, ასევე დღეს არსებულ რეალობას სასამართლო პრაქტიკის ანალიზის სახით. კვლევის ინსპირაციის წყარო გახდა საერთო სასამართლოების მიერ საქმეთა განხილვისას ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების მოქმედების შეჩერებით გამოწვეული ზიანის უზრუნველყოფის მიზანშეწონილობის შესახებ საკითხის აქტუალობა.

კვლევა შესრულდა შედარებით-სამართლებრივი მეთოდის გამოყენებით, ასევე საქართველოს საერთო სასამართლოებისა და საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკის განზოგადების საფუძველზე. სტატიის არსებითი ნაწილი ეთმობა ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიების სახით აქტის მოქმედების შეჩერებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების უზრუნველყოფის დაშვება/დაუშვებლობის პრობლემურ ასპექტებს ადმინისტრაციულ დავაში კერძო პირთა ინტერესების შეპირისპირებისას.

შედარებით-სამართლებრივი კუთხით სტატიაში გამოკვლეულია ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების განხორციელებისას ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერების შემთხვევაში ზიანის უზრუნველყოფის საკითხის ნორმატიული მონესრიგება და დოქტრინაში დამკვიდრებული შეხედულებები გერმანიის, საფრანგეთის, ლატვიის, ესტონეთის და ამერიკის შეერთებული შტატების მაგალითებზე.

მართლმსაჯულების ეფექტურობა დამოუკიდებელ, მიუკერძოებელ, სამართლიან და დროულ სამართალწარმოებაში ჰპოვებს თავის გამოხატულებას.¹

საკვანძო სიტყვები: სუსპენზიური ეფექტი, ადმინისტრაციული სამართალწარმოება, სამოქალაქო სამართალწარმოება, პრევენციული დაცვის ღონისძიებები, ზიანის უზრუნველყოფა.

1. შესავალი

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-2 მუხლის თანახმად, ყოველი პირისათვის უზრუნველყოფილია უფლების სასამართლო წესით დაცვა.² სასამართლოს ხელმისაწვდომობის უფლება ინსტრუმენტული უფლებაა, რომელიც წარმოადგენს სხვა უფლებებისა და ინტერესების დაცვის საშუალებას.³

უფლება ქმედით (ეფექტურ) სასამართლო დაცვაზე, ესაა ამოსავალი პრინციპი პირის უფლების პრევენციული დაცვის ღონისძიებების განვითარებისათვის.⁴

* საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წევრის რეფერენტი.

¹ იხ. ციტირება: შმიდტი შ., რიხტერი პ., მოსამართლის მიერ გადაწყვეტილების მიღების პროცესი სამოქალაქო სამართალში, გერმანიის საერთაშორის თანამშრომლობის საზოგადოება, (GIZ), 2013, 3.

² საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-2 მუხლის პირველი ნაწილი, 14/11/1997, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.

³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 10 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: 1/3/421.422.

⁴ Sierra de la S., Provisional Court Protection in Administrative Disputes in Europe: The Constitutional Status of Interim Measures Deriving from The Right to Effective Court Protection. A Comparative Approach, European Law Journal, [Vol 10]1, 2004, 48.

მართლმსაჯულების სისტემის ეფექტურობა სამართლებრივი წესრიგის განმტკიცებისა და სამართლებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ფუნდამენტურ წინაპირობას წარმოადგენს.⁵ იურიდიულ დოქტრინაში განვითარებული მოსაზრების თანახმად, ადმინისტრაციული სამართალი ყველაზე უკეთ გამოხატავს სახელმწიფოსა და ხალხის ხასიათს.⁶

პირის უფლების დაცვის დროებით-სამართლებრივი საშუალებები ადმინისტრაციული სამართალწარმოებაში ეფექტური მართლმსაჯულების განხორციელების უზრუნველყოფას ემსახურება და მხარეთა შორის დავის დასრულებლამდე ახდენს მოსარჩელის უფლებებისა და ინტერესების დროებით დაცვას და უზრუნველყოფს საქმეზე საბოლოო გადაწყვეტილების აღსრულების დამაბრკოლებელი გარემოებების თავიდან აცილებას.⁷

პირის უფლების დროებითი დაცვის ერთ-ერთ საშუალებას ადმინისტრაციულ მართლმსაჯულებაში წარმოადგენს ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერება. სწორედ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების უზრუნველყოფის საკითხი იქნება წინამდებარე კვლევის საგანი.

სტატიაში მიმოხილულია ასევე დღეს არსებული სამართლებრივი რეალობა და შედარებით-სამართლებრივი ჭრილში საკვლევის საკითხის საკანონმდებლო მოწესრიგება გერმანიის, საფრანგეთის, ლატვიის ესტონეთისა და ამერიკის შეერთებული შტატების მაგალითებზე.

2. პირის უფლების პრევენციული დაცვის საპროცესო სამართლებრივი მექანიზმის – ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერების შესახებ

საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კანონმდებლობა⁸ ითვალისწინებს სასამართლოს მიერ სარჩელის მიღების შემთხვევაში გასაჩივრებული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერებას ავტომატურ რეჟიმში, თუმცა საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის (შემდგომში – სასკ-ის) 29-ე მუხლის მე-2 ნაწილი მიუთითებს შემთხვევებს, რა დროსაც გასაჩივრებული აქტი დაცულია „სუსპენზიური ეფექტისაგან“. ერთ-ერთი მათ შორის არის გარემოება, როდესაც გასაჩივრებულია აღმჭურველი ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი⁹ და მისი შეჩერება მნიშვნელოვან ზიანს მიაყენებს სხვა პირის კანონიერ უფლებას ან ინტერესს.

ის ფაქტი რომ სასკ-ის 29-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ე“ ქ/პ თანახმად, აქტის მოქმედების შეჩერების მექანიზმი არ ვრცელდება აღმჭურველ ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ აქტზე, ცალსახად მიუთითებს, რომ აღნიშნული აქტის გამოცემისას პრევალირებს აქტის ადრესატის კანონიერი ინტერესები მოსარჩელის ინტერესებთან მიმართებით და აქედან გამომდინარე სწორედ ამიტომ „დაცული“ აღმჭურველი აქტი სუსპენზიური ეფექტის

⁵ შმიდტი შ., რიხტერი კ., მოსამართლის მიერ გადაწყვეტილების მიღების პროცესი სამოქალაქო სამართალში, გერმანიის საერთაშორის თანამშრომლობის საზოგადოება, (GIZ), 2013, 3.

⁶ ლორია ხ., ადმინისტრაციული ორგანოს დაპირება – კანონიერი ნდობის საფუძველი, სამართლის ჟურნალი, №2, 2022, 201, ციტირება: Nalte G., General Principles of German and European Administrative Law- A Comparison in Historical Perspective, the Modern Law Review, 1994, 212.

⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის განჩინება საქმეზე №ბს 4770 (კს-23).

⁸ საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი, მუხლი 29(1), 23.07.1999, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16492?publication=98>> [16.04.2025].

⁹ იქვე, მუხლი 29 (2).

მოქმედებისაგან. თუმცა ეს „დაცულობაც“ შეიძლება გადაკვეთილი იქნეს ორი გარემოების¹⁰ შემთხვევაში: როდესაც არსებობს დასაბუთებული ეჭვი აქტის კანონიერებასთან დაკავშირებით და ასევე იმ შემთხვევაში, როდესაც მისი აღსრულება იმდენად დიდ ზიანს აყენებს მოსარჩელს, რომ სამომავლოდ შეუძლებელს ხდის მისი კანონიერი უფლებისა და ინტერესების დაცვას.

„სუსპენზიური ეფექტი“¹¹ ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში სწორედაც რომ საჯარო მმართველობის ღონისძიებების შედეგებისაგან პირის უფლების დროებით დაცვას ემსახურება სასამართლოს მიერ საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე, რომლის მიზანია მოსარჩელისათვის გასაჩივრებული აქტის გამოცემამდე არსებული მდგომარეობის შენარჩუნება.¹²

სტატიის მიზნებისათვის საინტერესოა საკითხის შედარებით-სამართლებრივი კვლევა და საზღვარგარეთის ქვეყნების გამოცდილების გაზიარება ამ კუთხით. კერძოდ, გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გასაჩივრებას და რეცესიულ მოქმედებას¹³, აქვს სუსპენზიური ეფექტი¹⁴, „ადმინისტრაციული სასამართლო წესრიგის შესახებ“ კანონი მოიცავს ასევე შემთხვევებს, რა დროსაც აქტის მიმართ „სუსპენზიური ეფექტი არ მოქმედებს“¹⁵ მითითებულ გარემოებებს შორისაა „სუსპენზიური ეფექტის“ არგავრცელება ისეთი ხასიათის მქონე ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ აქტზე, რომლებიც მესამე პირს ანიჭებენ გარკვეულ უფლებებს. აღნიშნული მეტნაკლებად მსგავსია საქართველოს ადმინისტრაციულ საპროცესო კოდექსში მოცემული ნორმატიული მოწესრიგებისა.

გერმანული ადმინისტრაციული პროცესის ერთ-ერთი თავისებურება რაც განასხვავებს მას სამოქალაქო პროცესისგან ესაა- გამოკვლევის პრინციპი,¹⁶ რა დროსაც გერმანელი მოსამართლე აქტის მოქმედების შეჩერების შესახებ საკითხის განხილვისას არ ახდენს ადმინისტრაციული აქტის მართლზომიერების სრულ შემოწმებას, არამედ აფასებს რა უფრო წონადი-ა: საჯარო ინტერესები ადმინისტრაციული აქტის შესრულებისადმი, თუ მოსარჩელის კერძო ინტერესი მისი შეუსრულებლობის მიმართ. ბუნებრივია, რომ ადმინისტრაციული აქტის სავარაუდო მართლწინააღმდეგობა გამოდის, როგორც წონადი არგუმენტი კერძო ინტერესის სასარგებლოდ.¹⁷

¹⁰ იქვე, მუხლი 29 (3).

¹¹ ვაჩაძე მ., თოდრია ი., ტურავა პ., ნეპელაძე ნ., საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის კომენტარი, თბ., 2005, 174.

¹² კოპალეიშვილი მ., ტურავა პ., ხარშილაძე ი., ლორია ხ., ღვამიჩავა თ., გვარამაძე თ., ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, თბ., 2018, 336.

¹³ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების კანონიერებასთან დაკავშირებული სარჩელების განხილვისას, მათ შორის აქტის მოქმედების შეჩერების მიზნით სასამართლოს მიერ მისაღები ღონისძიებების შესახებ ნორმები ჩამოყალიბებულია გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის „ადმინისტრაციული სასამართლო წესრიგის შესახებ“ კანონის მე-80 – 80(b) მუხლებში.

¹⁴ „ადმინისტრაციული სასამართლო წესრიგის შესახებ“ გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის კანონი, 19.03.1991, მუხ. 80 (1), <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_vwgo/englisch_vwgo.html> [20.01.2025].

¹⁵ „ადმინისტრაციული სასამართლო წესრიგის შესახებ“ გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის კანონი, 19.03.1991, მუხ. 80 (2), <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_vwgo/englisch_vwgo.html> [20.01.2025].

¹⁶ ხარშილაძე ი., ოვსიანიკოვა ნ., საზღვარგარეთის ქვეყნების ადმინისტრაციული სამართალი, თბ., 2014, 469.

¹⁷ იქვე, 479.

საინტერესოა საფრანგეთის კანონმდებლობით შემოთავაზებული ჩარჩო ქმედითი სასამართლო დაცვის კონსტიტუციური უფლებების კუთხით, რომელიც მსგავსია ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისა.¹⁸

საფრანგეთში ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კანონიერების თაობაზე სარჩელის განსახილველად მიღება ავტომატურად არ აჩერებს აქტის მოქმედებას,¹⁹ აქ სიტუაცია უფრო რთულადაა დოქტრინალური თვალსაზრისით, ვინაიდან პირის უფლების პრევენციული დაცვა კონსტიტუციით პირდაპირ აღიარებული არ არის²⁰ თუმცა ზოგიერთ შემთხვევაში, როდესაც გასაჩივრებული გადაწყვეტილების აღსრულებას სერიოზული და გამოუწონებელი შედეგები შეიძლება მოჰყვეს, ასეთ შემთხვევაში კანონი ადმინისტრაციულ მოსამართლეს უფლებას აძლევს, ადმინისტრაციული ორგანოსაგან მოითხოვოს „მოქმედების შეჩერება.“²¹

საფრანგეთის ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების კოდექსის 521(1)-521(4) მუხლებში²² გადმოცემულია დროებითი განკარგულების გამომცემი მოსამართლის (**Le Juge des Référés**) მიერ გადაუდებელი უფლებამოსილებების განხორციელების თაობაზე ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის კანონიერების შესახებ დავის განხილვისას. კერძოდ, როდესაც ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შესახებ დავის საგანს წარმოადგენს მისი გაუქმება ან შეცვლა, დროებითი განკარგულების გამომცემი მოსამართლე (**Le Juge des Référés**), უფლებამოსილია, გასცეს ბრძანება (ორდერი) აქტის მოქმედების შეჩერების, ან შეჩერების²³ ალტერნატიული ეფექტის გამოყენების თაობაზე, როდესაც გადაუდებელი აუცილებლობით მოქმედება გამართლებულია და მოკვლევა იძლევა შესაბამის საფუძვლებს დასაბუთებული ეჭვისათვის ადმინისტრაციული-სამართლებრივი აქტის კანონიერება/უკანონობის შესახებ. აღნიშნული უფლებამოსილება წარმოადგენს მნიშვნელოვან იარაღს მოსამართლის მხრიდან გადაუდებელი მოქმედების კუთხით საქმის არსებით განხილვამდე, ვიდრე საკითხი ადმინისტრაციული სასამართლოების (ადმინისტრაციული ტრიბუნალების) განსჯადი გახდება.²⁴

ყურადღაღები გარემოებაა ასევე ისიც, რომ აქტის მოქმედების შეჩერების შემთხვევაში, სასამართლოს საბოლოო გადაწყვეტილება ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ბათი-

¹⁸ *Sierra de la S.*, Provisional Court Protection in Administrative Disputes in Europe: The Constitutional Status of Interim Measures Deriving from The Right to Effective Court Protection. A Comparative Approach, *European Law Journal*, [Vol 10]1, 2004, 50.

¹⁹ *ხარშილაძე ი., ოვსიანიკოვა ნ.*, საზღვარგარეთის ქვეყნების ადმინისტრაციული სამართალი, თბ., თსუ 2014, 420.

²⁰ *Sierra de la S.*, Provisional Court Protection in Administrative Disputes in Europe: The Constitutional Status of Interim Measures Deriving from The Right to Effective Court Protection. A Comparative Approach, *European Law Journal*, [Vol 10]1, 2004, 49.

²¹ *ხარშილაძე ი., ოვსიანიკოვა ნ.*, საზღვარგარეთის ქვეყნების ადმინისტრაციული სამართალი, თბ., 2014, 420.

²² საფრანგეთის რესპუბლიკის ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების კოდექსი, მუხ. L521-1 – 521 (4) 01.07.2000, <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070933/LEGISCTA000006136456?dateVersion=20%2F01%2F2025&isAdvancedResult=&nomCode=zm7z5g%3D%3D&page=2&pageSize=10&query=&searchField=ALL&searchProximity=&searchType=ALL&tab_selection=code&typePagination=A RTICLE&typeRecherche=date&anchor=LEGISCTA000006136456#LEGISCTA000006136456> [23.05.2025].

²³ *Bell J., Liche're F.*, Contemporary French Administrative Law, Cambridge University Press, 2022, 104, <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/4817E7D30FB21B384C1C987917DDA08F/9781316511169AR.pdf/Contemporary_French_Administrative_Law.pdf?event-type=FTLA> [23.05.2025].

²⁴ იქვე.

ლობის ან მისი შეცვლის თაობაზე მიიღება უმოკლეს ვადებში, ხოლო სუსპენზიური ეფექტის მოქმედება სრულდება არაუგვიანეს აქტის ბათილად ცნობის ან შეცვლის შესახებ საბოლოო გადაწყვეტილების გამოტანისა.²⁵

დროებითი განკარგულების გამომცემი მოსამართლე (*Le Juge des Référé*) აქტის მოქმედების შეჩერების კუთხით საკუთარი უფლებამოსილებების განხორციელებისას იღებს ყველა აუცილებელ ზომას პირის ფუნდამენტური უფლებების დასაცავად, რომელიც ადმინისტრაციული ორგანოს, საჯარო სამართლის იურიდიული პირის ან საჯარო უფლებამოსილების განმხორციელებელი კერძო სამართლის იურიდიული პირის მიერ იქნა უხეშად და უკანონოდ დარღვეული.²⁶

რაც შეეხება ლატვიას²⁷, მას შემდეგ რაც 2004 წლის 1 თებერვალს ძალაში შევიდა ლატვიის ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების აქტი²⁸, რომელშიც გაერთიანებულია როგორც ადმინისტრაციული წარმოების (ადმინისტრაციულ ორგანოებში) ასევე ადმინისტრაციული სამართალწარმოების ნორმები, 185-ე მუხლის მიხედვით²⁹, ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გაუქმების ან ძალადაკარგულად გამოცხადების შესახებ სასამართლოში სასარჩელო განცხადების შეტანა აჩერებს სადავო აქტის მოქმედებას შესაბამისი განცხადების მიღების დღიდან.

ამავე მუხლის მე-2 ნაწილი³⁰ მიუთითებს იმ შემთხვევებზე, როდესაც განცხადების შეტანა არ აჩერებს სადავო ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედებას, რაც მეტნაკლებად არის მსგავსი საქართველოს ადმინისტრაციულ საპროცესო კოდექსის 29-ე მუხლის მე-2 ნაწილში მოცემული შემთხვევებისა.

ესტონეთის ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის³¹ 24-ე თავში სადაც პირის უფლების წინასწარი დაცვის საშუალებებია გადმოცემული, სასამართლოს მიერ შუალედური ბრძანების მიღების შედეგად განხორციელებულ ერთ-ერთ ღონისძიებას წარმოადგენს სწორედ სადავო ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერება.³²

²⁵ საფრანგეთის რესპუბლიკის ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების კოდექსი, მუხ. L521, 01.07.2000, <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070933/LEGISCTA000006136456?dateVersion=20%2F01%2F2025&isAdvancedResult=&nomCode=zm7z5g%3D%3D&page=2&pageSize=10&query=&searchField=ALL&searchProximity=&searchType=ALL&tab_selection=code&typePagination=ARTICLE&typeRecherche=date&anchor=LEGISCTA000006136456#LEGISCTA000006136456> [23.05.2025].

²⁶ იქვე, მუხ. L521-2, მოსამართლე (*Le Juge des référés*) შესაბამის გადაწყვეტილებას იღებს 48 საათის განმავლობაში.

²⁷ ლატვიაში მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო ცვლილებებისა და რეფორმების შედეგად, ისევე როგორც სამოქალაქო და სისხლის სამართალწარმოება, ადმინისტრაციული მართლმსაჯულება ხორციელდება სამი ინსტანციის მეშვეობით: რაიონული ადმინისტრაციული სასამართლო (პირველი ინსტანცია), რეგიონული (საოლქო) ადმინისტრაციული სასამართლოები და უმაღლესი ინსტანცია – უზენაესი სასამართლოს სენატის ადმინისტრაციულ საქმეთა განხილვის დეპარტამენტი.

²⁸ Thill J., *The Grand Duchy of Luxemburg*, Ed. by Jörg Gerkrath, Besselink L., Bovend'Eert P., Broeksteeg H., de Lange R., Voermans W., *Constitutional Law of The EU Member States*, University of Amsterdam 2014, 1005-1006, <<https://core.ac.uk/download/pdf/11860047.pdf>> [23.05.2025].

²⁹ ლატვიის რესპუბლიკის აქტი ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების შესახებ, 25.10.2001, ძალაში შევიდა 01.02.2004, მუხ. 185 (1), <https://constitutionnet.org/sites/default/files/Admin_Pro_Law.Latvia.pdf> [22.05.2025].

³⁰ იქვე, მუხ. 185 (2).

³¹ ესტონეთის ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი, 01.01.2012, მუხ. 249, <<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/512122017007/consolide>> [23.05.2025].

³² იქვე, მუხ. 251 (1).

რაც შეეხება საერთო სამართლის ისეთ ქვეყანას, როგორიცაა ამერიკის შეერთებული შტატები, აქ ადმინისტრაციული სამართალი არეგულირებს ადმინისტრაციული დაწესებულებების (**Administrative Agencies**) უფლებამოსილებებს და საქმიანობის წესს, ასევე სასამართლოების კონტროლს ადმინისტრაციულ დაწესებულებებზე.³³ ამერიკის შეერთებულ შტატებში ადმინისტრაციული დაწესებულებების შესაბამისი თანამდებობის პირები³⁴ ახორციელებენ კვაზისასამართლო საქმიანობას, რომელიც სწორედ ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების (**Administrative Adjudication**) სახელითაა ცნობილი³⁵

ამერიკის შეერთებული შტატების სასამართლო სისტემის უფლებამოსილება³⁶, განახორციელოს მართლმსაჯულება და მათ შორის კონტროლი ადმინისტრაციული დაწესებულებების საქმიანობაზე³⁷ რეგლამენტირებულია ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუციის მესამე მუხლით. მაშინ როდესაც ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების თაობაზე საჩივრის მოსმენა, მათ შორის საჩივრის განხილვა არა მხოლოდ კანონიერების კუთხით, არამედ ფაქტობრივი შესწავლის თვალსაზრისითაც ხდება ადმინისტრაციულ მოსამართლესთან, რომელიც ახორციელებს კვაზისასამართლო საქმიანობას ადმინისტრაციულ დაწესებულებებში,³⁸ უშუალოდ ფედერალური და შტატების სასამართლოების მიერ მართლმსაჯულების განხორციელების მარეგულირებელი ნორმები³⁹ ჩამოყალიბებულია ადმინისტრაციული სამართალწარმოების შესახებ ფედერალურ კანონში (**APA**)⁴⁰ (შემდგომში ფედერალური კაპ-ი) და ასევე უშუალოდ ადმინისტრაციული ორგანოების საქმიანობის მომწერიგებელ ნორმატიულ აქტებში.

APA (ფედერალური კაპ) -ის შესაბამისად, სასამართლო უფლებამოსილია⁴¹, მიიღოს შესაბამისი გადაწყვეტილება ბრძანების სახით (**Injunction**) ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერების თაობაზე (მათ შორის არა მხოლოდ აქტის, არამედ ადმინისტრაციული ორგანოს ქმედების შეჩერების შესახებაც) რომლის შესრულება სავალდებულოა

³³ ხარშილაძე ი., *ოვსიანიკოვა ნ.*, საზღვარგარეთის ქვეყნების ადმინისტრაციული სამართალი, თბ., 2014, 538.

³⁴ თავდაპირველად მოიხსენიებოდნენ ტერმინით "Hearing Examiners" მოგვიანებით კი ეწოდათ ადმინისტრაციული მოსამართლე, რომლებიც ახორციელებს კვაზისასამართლო საქმიანობას და აღჭურვილია ფართო უფლებებით, ანალოგიურად იმისა, როგორიც გააჩნია მოსამართლეს სამოქალაქო პროცესზე. დამატებით გააჩნიათ საკუთარი ინიციატივით საქმის განხილვისათვის საჭირო მტკიცებულებათა მოძიების უფლებამოსილებებიც. აღნიშნული თანამდებობის პირები საკუთარ უფლებამოსილებებს ახორციელებენ ადმინისტრაციულ ორგანოებში.

³⁵ ხარშილაძე ი., *ოვსიანიკოვა ნ.*, საზღვარგარეთის ქვეყნების ადმინისტრაციული სამართალი, თბ., 2014, 583.

³⁶ იქვე 579.

³⁷ ამერიკის შეერთებული შტატების ფედერალური და შტატების სასამართლოებისადმი მიმართვა ხდება პეტიციის ან სარჩელის მეშვეობით, პეტიციით მიმართვა ხდება სააპელაციო სასამართლოში, ხოლო სარჩელით – საოლქო სასამართლოებში.

³⁸ Cane P., *Judicial Review and Merits Review: Comparing Administrative Adjudication by Courts and Tribunals*, *Comparative Administrative Law*, Vol: 10.4337/97, 441, <<https://articles.sk/book/99485222/505591/comparative-administrative-law-judicial-review-and-merits-review-comparing-administrative-adjudi.html>> [21.05.2025].

³⁹ Levinson L.H., *Interim Relief at Administrative Procedure: Judicial Stay, Administrative Stay, And Other Interim Administrative Measures*, *The American Journal of Comparative Law*, [Vol. 42, 1994] 639. <<https://www.deepdyve.com/lp/oxford-university-press/interim-relief-in-administrative-procedure-judicial-stay-X2Fv9EV3bm?key=OUP>> [22.05.2025].

⁴⁰ ამერიკის შეერთებული შტატების ფედერალური კანონი ადმინისტრაციული სამართალწარმოების შესახებ ინიცირებული იქნა სენატის მიერ 11.06.1946 წელს.

⁴¹ Blachly F.F. & Oatman E.M., *Federal Administrative Procedure Act*, Geo. L. J. [Vol.34: 407, 1946] 422.

ადმინისტრაციული ორგანოსათვის, რათა პირის უფლებისა და ინტერესების დაცვის კუთხით მოხდეს არსებული მდგომარეობის შენარჩუნება დავის განხილვის დასრულებამდე.⁴² შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნული ბრძანებით პრევენციულად ხდება ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ან ადმინისტრაციული ორგანოს (**Administrative Agencie**) ქმედების ძალაში შესვლის თარიღის ერთგვარი გადადება.

2.1. ზიანის ანაზღაურების საკითხი ადმინისტრაციული წარმოების შედეგად გამოცემული აღმჭურველი ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გაუქმების შემთხვევაში

სასამართლოს მიერ ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების საკითხის კვლევისას აქტუალობას იძენს აქტის ადრესატის კანონიერი ნდობის არსებობის საკითხი. შესაბამისად, წინამდებარე კვლევის განხილვისას ლოგიკურ ბმაში შევხებით კანონიერი ნდობის საკითხს და ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გაუქმების შედეგად ზიანის ანაზღაურების საკითხს უშუალოდ ადმინისტრაციული წარმოების ეტაპზე.

კანონიერი ნდობის პრინციპის დეფინიციას იძლევა ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი⁴³ და მასში ივარაუდება აღმჭურველი ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ადრესატის მყარი რწმენა ადმინისტრაციული ორგანოების მხრიდან გარკვეული მოქმედების განხორციელების შესახებ.⁴⁴

თავად კანონიერი ნდობის საკითხის წარმოშობა⁴⁵ ნიშნავს იმას, რომ ადგილი აქვს აღმჭურველი სახის ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გაუქმებას, რასაც საფუძვლად უდევს მმართველობის „კანონიერების პრინციპი“ რომლის აღდგენის მიზნით ხდება სწორედ უკანონო ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გაუქმება. აღნიშნულ პრინციპს უპირისპირდება კანონმდებლის მიერ აღიარებული აქტის ადრესატის „კანონიერი ნდობის“ პრინციპი. ორივე პრინციპი კონსტიტუციური რანგისაა და გამომდინარეობს სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპიდან. როგორც ადმინისტრაციული წარმოების, ასევე ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების ამოცანაა, კონკრეტული პრობლემის გადაწყვეტისას მოხდეს ამ ორი პრინციპის შეპირისპირებით თანაზომიერი გადაწყვეტილების მიღება.⁴⁶ სწორედაც, რომ კანონიერი ნდობის არსებობა-არარსებობის საფუძველზე⁴⁷ მოსარჩელის მოთხოვნა შეიძლება უკავშირდებოდეს აქტის გამოცემას, ქმედების განხორციელებას, ასევე მათ შორის აღმჭურველი აქტის არსებობის შენარჩუნებას.

ადმინისტრაციული წარმოების ეტაპზე უკანონო აღმჭურველი ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გაუქმების შემთხვევაში ზიანის ანაზღაურება აქტის ადრესატისათვის ხდება სწორედ მისი კანონიერი ნდობის გათვალისწინებით⁴⁸ და თავად ადრესატის მოთხოვნა

⁴² იქვე.

⁴³ ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი, მუხლი 9 (1), 25/06/1999, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.

⁴⁴ ლორია ხ., ადმინისტრაციული ორგანოს დაპირება – კანონიერ ნდობის საფუძველი, სამართლის ჟურნალი, №2, 2022, 214.

⁴⁵ იქვე.

⁴⁶ ტურავა პ., ზოგადი ადმინისტრაციული სამართალი, თბ., 2024, 243.

⁴⁷ ლორია ხ., ადმინისტრაციული ორგანოს დაპირება – კანონიერ ნდობის საფუძველი, სამართლის ჟურნალი, №2, 2022, 214.

⁴⁸ ტურავა პ., ზოგადი ადმინისტრაციული სამართალი, თბ., 2024, 250.

ნის საფუძველზე და უნდა აუნაზღაურდეს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ბათილად გამოცხადებით მიყენებული ქონებრივი ზიანი. შესაბამისად, კანონიერი ნდობა ადმინისტრაციული წარმოების ეტაპზე აქტის მიმართ არის დაცვის ღირსი,⁴⁹ მაშინ როდესაც გაცილებით წონად არგუმენტაციას მოთხოვს ადმინისტრაციული სამართალწარმოებისას სასამართლოს მიერ პრევენციული ღონისძიების ეტაპზე ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერებით მიყენებული ზიანის ანაზღაურების უზრუნველყოფის დაკისრება მოსარჩელისათვის.

კანონიერი ნდობის გამომრიცხველ გარემოებად ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი მიიჩნევს აქტის ადრესატის უკანონო მოქმედებას, თუმცა ის ფაქტი, თუ რა განიხილება „უკანონო მოქმედებად“ არის შეფასებითი კატეგორია. საინტერესო განმარტებაა გაკეთებული მართლმსაჯულების ევროპული სასამართლოს მიერ თავის გადაწყვეტილებაში⁵⁰, სადაც განხილულია შემთხვევა, როდესაც მხარე, აქტის ადრესატი არის მენარმე. მოცემულ დავაში სასამართლომ კანონიერი ნდობის ერთგვარ კრიტერიუმად განსაზღვრა წინდახედული და კეთილსინდისიერი ეკონომიკური ოპერატორის მიერ განხორციელებული საქმიანობა.

3. ზიანის ანაზღაურების საკითხი აღმჭურველი ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერების დროს საქართველოს საერთო სასამართლოების პრაქტიკის ქრილში

ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში აღმჭურველი ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების/უზრუნველყოფის პრობლემური საკითხის განხილვისას არ შეიძლება არ შევეხოთ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს კონსტიტუციურ წარდგინებას⁵¹, რომლითაც საკონსტიტუციო სასამართლოს ეთხოვა საქართველოს კონსტიტუციის მე-19 და 31-ე მუხლებთან მიმართებით საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 29-ე მუხლის მე-3 ნაწილის (ამავე მუხლის მე-2 ნაწილის „ე“ ქ/პ -აღმჭურველი აქტის ნაწილში) და 31-ე მუხლის (მხოლოდ კერძო სამართლის სუბიექტთა ინტერესების დაპირისპირებისას) კონსტიტუციურობა, როდესაც არ გამოიყენება სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული უზრუნველყოფის გარანტია, ასევე სარჩელის უზრუნველყოფით გამოწვეული ზარალის ანაზღაურების წესი.

ძირითადად კონსტიტუციურ წარდგინებაში აქცენტირება გაკეთებულია ადმინისტრაციულ მართლმსაჯულებაში კერძო სამართლის სუბიექტების ინტერესების შეპირისპირებისას სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული სარჩელის უზრუნველყოფის ინსტიტუტისა და მასთან დაკავშირებული ზიანის უზრუნველყოფის გარანტიის, ასევე სარჩელის უზრუნველყოფით გამოწვეული ზარალის ანაზღაურების ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში გადმოტანაზე. წარდგინების ავტორი ამოდის მხარეთა შეჯიბრებითობის უპირო-

⁴⁹ იქვე, 244.

⁵⁰ მართლმსაჯულების ევროპული სასამართლოს 2017 წლის 30 ნოემბრის გადაწყვეტილება, Arrêt du 30 novembre 2017, Red Bull/EUIPO–Optimum Mark, <<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=216554&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=4685038>> [21.01.2025].

⁵¹ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2021 წლის 07 აპრილის N1587 კონსტიტუციური წარდგინება <<https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=11044>> [20.01.2025].

ბო დაცვის პრინციპიდან და აღნიშნული თეზისის განმტკიცებით ცდილობს გაამყაროს სამოქალაქო სტანდარტის ადმინისტრაციულ მართლმსაჯულებაში გადმოტანის აუცილებლობა.⁵²

სასამართლოს მიერ პირის უფლების დროებითი დაცვის პრევენციული ღონისძიების სახით ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების/უზრუნველყოფის პრობლემური საკითხი განსაკუთრებული მგრძნობელობით გამოირჩევა ისეთი აღმჭურველი ხასიათის მქონე აქტების დაცვის განხილვისას – როგორიცაა მშენებლობის ნებართვები. ვინაიდან მოცემულ დავაში მოსარჩელეთა (ძირითადად მშენებლობის არეალში მცხოვრები მოსახლეობის) კანონიერ ინტერესებს მშენებელ დევლოპერთა ინტერესები უპირისპირდება.

მშენებლობის ნებართვების კანონიერების შესახებ საკითხი ხშირადაა საერთო სასამართლოებში დაცვის საგანი. უნდა აღინიშნოს, რომ მშენებლობის ნებართვა⁵³ ესაა საქართველოს კონსტიტუციით და სამშენებლო კანონმდებლობით გარანტირებული უფლების ერთი კონკრეტული შემთხვევის ამსახველი სამართლებრივი დოკუმენტი და მისი გაცემის აუცილებლობა ადმინისტრაციული ორგანოს მხრიდან მიზნად ისახავს არა ამ უფლების შეზღუდვას, არამედ ახდენს უფლების რეალიზაციის პროცესის სამართლებრივ ჩარჩოებში მოქცევას.⁵⁴

მშენებლობის ნებართვის გაცემით ინტერესთა კონფლიქტის წარმოშობა უნდა გამოირიცხოს, ვინაიდან ადმინისტრაციული წარმოებისას მშენებლობის ნებართვის მაძიებლის კერძო ინტერესებსა და საჯარო ინტერესებს შორის ბალანსი დაცულია.

შინაარსობრივი თვალსაზრისით საჯარო ინტერესი თავის მხრივ მოიცავს ინდივიდუალურსაც, უფრო კონკრეტულად კი იგი ან ემსახურება კერძო ინტერესის რეალიზაციას, ან კოფლიქტში შედის მასთან.⁵⁵

საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი კონსტიტუციური წარდგინებით მიმართვამდე მათ შორის დღეს არსებული პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ უზენაესი სასამართლოს განმარტებით⁵⁶ ადმინისტრაციული სამართალწარმოება არ ცნობს ზიანის უზრუნველყოფის გარანტიის ინსტიტუტს. განჩინებაში უპირობოდ გამიჯნულია უფლების დაცვის წინასწარი საშუალებები სამოქალაქო და ადმინისტრაციული სამართალწარმოების მიხედვით, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ უზენაეს სასამართლოს სამოქალაქო საპროცესო სტანდარტის ადმინისტრაციულ პროცესში გამოყენების დაუშვებლობის შესახებ განმარტება არ არის საკმარისად განვრცობილი, კერძოდ, კი მასში არაა მითითებული მესამე პირთა უფლებების თაობაზე.

⁵² იქვე.

⁵³ ჟურნალია დ., მშენებლობის სანებართვო ადმინისტრაციული წარმოება როგორც მშენებლობის უსაფრთხოების განხორციელების მექანიზმი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტი, „სამართლის ჟურნალი“, №2, 2020, 193.

⁵⁴ კოპალეიშვილი მ., სხირტლაძე ნ., ქარდავა ე., ტურავა პ., (რედ), ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, თბ., 2008, 345.

⁵⁵ ბერიძეშვილი, თ., ბონე ე., დეპე ი., სვანიშვილი ს., ლაბაძე მ., ტურავა პ., ფუქნერი გ., ქარდავა ე., ყალიჩავა კ., ხიმტოვანი გ., ხუბუა გ., (სამეც. რედ.), ადმინისტრაციული მეცნიერების სახელმძღვანელო, ტ. IV, ადმინისტრაციულ მეცნიერებათა ინსტიტუტი, თსუ, თბ., 2018, 69.

⁵⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2019 წლის 09 იანვრის განჩინება საქმეზე №ბს-1562 (უს-19), განჩინებაში სასამართლომ განმარტა, რომ ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში დაუშვებელია სამოქალაქო სამართლებრივი სარჩელის უზრუნველყოფის და მასთან დაკავშირებული ზიანის ანაზღაურების უზრუნველყოფის მექანიზმის (ზიანის ანაზღაურების შებრუნების) გამოყენება.

კონსტიტუციურ წარდგინებაში მითითებულია⁵⁷, რომ კერძო პირთა ინტერესების ურთიერთდაპირისპირების საფუძვლები მოცემულია სასკ-ის 29-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ე“ ქ/პ-ში, ასევე 31-ე მუხლში რაც იმთავითვე მცდარი მიგნებაა, რადგან მოცემულ შემთხვევაში ადმინისტრაციულ დავაში, მხარე რომელიც ითხოვს პრევენციული ღონისძიების გამოყენების შედეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურებას/უზრუნველყოფას, წარმოადგენს არა მოპასუხეს თვისობრივად, არამედ მესამე პირს. მოპასუხე მოცემულ შემთხვევაში არის ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამომცემი ადმინისტრაციული ორგანო, მიუხედავად იმისა რომ სამშენებლო საკითხებზე დავის განხილვისას ჩნდება ერთგვარი ილუზია მხოლოდ კერძო პირთა ინტერესების შეპირისპირებისა, მაშინ როდესაც აქტის გამომცემი ორგანო აღნიშნული პროცესის მიღმაა. შესაბამისად, კონსტიტუციური წარდგინების მიხედვით ერთმანეთს უპირისპირდება მოსარჩელისა და მესამე პირის ინტერესები.

კონსტიტუციურ წარდგინებასთან დაკავშირებით საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ გამოქვეყნდა სასამართლო მეგობრის მოსაზრება⁵⁸, სადაც ფრიად განასხვავებული და საინტერესო მიგნებებია სასკ-ის 29 (2) და 31-ე მუხლების კონსტიტუციურობასთან მიმართებით. თავად უფლების დაცვის დროებითი საშუალებების განსხვავებულობა ახდენს გავლენას მესამე პირის უფლებაზე, მოითხოვოს დროებითი დაცვის საშუალების გამოყენებით გამოწვეული ზარალის ანაზღაურება და შესაბამისად, უზრუნველყოფის გარანტია.⁵⁹ აქტის ადრესატის კანონიერ ნდობასთან დაკავშირებით საინტერესო პოზიციაა გაჟღერებული სასამართლო მეგობრის მოსაზრებაში, რომლის მიხედვით, აქტის ადრესატს გამოცემული აქტის მიმართ კანონიერი ნდობა წარმოეშობა მხოლოდ აქტის გასაჩივრების ვადის გასვლის შემდგომ, მაგრამ არა გასაჩივრების ვადებში. რაც შეეხება ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნას, აქტის მოქმედების შეჩერება არ იწვევს ზიანს, რამდენადაც გასაჩივრების ვადებში აქტის საფუძველზე განხორციელებული ქმედება ქმნის ზიანის რისკს, რომელიც რჩება მისი პასუხისმგებლობის ფარგლებში და ვერ წარმოშობს საკუთრების უფლების დაცვის კონსტიტუციურ უფლებას.

იმავე სასამართლო მეგობრის მოსაზრების მიხედვით, განსხვავებული შედეგია სასკ-ის 31-ე მუხლთან მიმართებით. ამ შემთხვევაში, ვინაიდან აღნიშნული მუხლი არ ემსახურება ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შემოწმებას, არამედ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი ურთიერთობის წინასწარ მონესრიგებას, მესამე პირი უფლებამოსილია, მოითხოვოს მოსარჩელის მიერ გამოყენებული უფლების წინასწარი მონესრიგების საპროცესო საშუალების გაუმართლებელი გამოყენებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურება. რაც შეესატყვისება კიდევ თეორიაში დამკვიდრებულ მიდგომას ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში პირის უფლების დაცვის სასკ-ის 31-ე მუხლით გათვალისწინებული პრევენციული ღონისძიების გაუმართლებლად გამოყენების შემთხვევაში ზიანის ანაზღაურებასთან დაკავშირებით.⁶⁰

⁵⁷ თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2021 წლის 07 აპრილის N1587 კონსტიტუციური წარდგინება <<https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=11044>> [20.01.2025].

⁵⁸ სასამართლო მეგობრის მოსაზრება, ავტორი პაატა ტურავა, თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2021 წლის 07 აპრილის საკონსტიტუციო წარდგინებასთან დაკავშირებით, 29.12.2021, <<https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=13002>> [05.02.2025].

⁵⁹ იქვე.

⁶⁰ კოპალეიშვილი მ., სხირტლაძე ნ., ქარდავა ე., ტურავა პ., (რედ) ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, თბ., 2008, 386.

სტატიის საკვლევი საკითხის აქტუალობიდან გამომდინარე დღეს არსებული საერთო სასამართლოების პრაქტიკის მიხედვით, უნდა აღინიშნოს, რომ საერთო სასამართლოებისათვის ერთგვარ გზამკვლევად და ნორმის სახელძღვანელო/დოქტრინალურ განმარტებად მიჩნეულია საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2019 წლის 09 იანვრის განჩინებაში მოცემული განმარტებები ადმინისტრაციული სამართალწარმოებისას საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსით მოცემული უფლების დაცვის დროებითი საშუალებების გამოყენების პრიორიტეტულობის შესახებ. როგორც საერთო სასამართლოების პრაქტიკის შენაწილიდან გამომდინარე ირკვევა⁶¹, წმინდად კერძო პირთა ინტერესების შეპირისპირების შემთხვევაში, ისეთი მაგალითად, როგორიცაა რეესტრის ჩანაწერის ბათილად ცნობა, კერძო პირის ქონებაზე ყადაღის დადება და ა.შ. სასამართლო უფლებამოსილია, გამოიყენოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიებები და საჭიროების შემთხვევაში გამოიტანოს მასთან დაკავშირებული უზრუნველყოფის შებრუნების შესახებ განჩინებაც. მაგალითისათვის შესაძლებელია მოშველიებული იქნას პირველი ინსტანციის სასამართლოს განჩინება სარჩელის უზრუნველყოფის შესახებ, სადაც ადმინისტრაციულ დავაში მოსარჩელე – ადმინისტრაციული ორგანო ითხოვს მოპასუხის კუთვნილ საკუთრებაში არსებულ ქონებაზე (სატრანსპორტო საშუალებაზე) ყადაღის დადებას. აღნიშნული საკითხის განხილვისას სასამართლომ განმარტა, რომ სამართლებრივი ანალიზიდან გამომდინარე ვინაიდან სასამართლომ მიერ დროებითი ღონისძიების გამოყენების მიზანს წარმოადგენს გადაწყვეტილების აღსრულების ხელშეწყობა, კონკრეტული გარემოებების შეფასებიდან გამომდინარე, გამართლებულად მიიჩნია ვარაუდი უზრუნველყოფის ღონისძიების გამოყენების აუცილებლობის თაობაზე. იქვე განმარტა, რომ დროებითი ღონისძიების ინსტიტუტი წარმოადგენს მატერიალური კანონმდებლობით დაცული უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების რეალური განხორციელების სწრაფ და ეფექტურ საპროცესო-სამართლებრივ გარანტიას და შესაბამისად, მიზანშეწონილად მიიჩნია მოსარჩელის მიერ მოთხოვნილი დროებითი ღონისძიების სახით – ყადაღის დადება მოპასუხის კუთვნილ ქონებაზე.⁶²

სასკ-ის 29-ე მუხლის გამოყენების შემთხვევაში⁶³, სასამართლოს განმარტებით, ზემოაღნიშნული მუხლით მინიჭებული უფლების რეალიზაციის მეშვეობით კანონი პირს უბრუნებს იმ სამართლებრივ და ფაქტობრივ მდგომარეობას, რომელიც სადავო აქტის გამოცემამდე არსებობდა. მიუხედავად იმ გარემოებისა, რომ აქტის მოქმედების შესახებ საკითხის გადაწყვეტისას სასამართლო არ ახდენს მოსარჩელის მოთხოვნის მართლზომიერების შემოწმებას⁶⁴, სასკ-ის 29-ე მუხლის მე-3 ნაწილის ჩანაწერიდან გამომდინარე სასამართლო აჩერებს

⁶¹ იხ. განჩინებები: თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2021 წლის 19 თებერვლის განჩინება საქმეზე №3/769-21, თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2020 წლის 07 ივლისის განჩინება საქმეზე №3/3757-20, თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2024 წლის 16 მაისის განჩინება საქმეზე №3/3410-24, თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2017 წლის 12 ივლისის განჩინება საქმეზე №3/4827-17 (მოძიებულია არქივიდან).

⁶² თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2021 წლის 19 თებერვლის განჩინება საქმეზე №3/769-21 (მოძიებულია არქივიდან).

⁶³ თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2015 წლის 07 დეკემბრის განჩინება საქმეზე №3/9368-15 (მოძიებულია არქივიდან).

⁶⁴ თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2021 წლის 11 აგვისტოს განჩინება საქმეზე №3/4770-21 (მოძიებულია არქივიდან).

აქტის მოქმედებას, თუ არსებობს დასაბუთებული ეჭვი მისი კანონიერების თაობაზე⁶⁵, რომ აქტის შემდგომი აღსრულება არსებით ზიანს აყენებს მხარეს, იმ ხარისხით, რომ შეუძლებელს გახდის მისი კანონიერი უფლების ან ინტერესის შემდგომში დაცვას. გარდა აღნიშნულისა, სასამართლოს ყოველ კონტრეტულ შემთხვევაში ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერებისას უნევს განიხილოს და გადაწყვიტოს საკითხი⁶⁶ იმის თაობაზე, გადანონის თუ არა მოსარჩელის ინტერესი საზოგადოებრივი წესრიგისა და უსაფრთხოების, ან მესამე პირთა ინტერესს, რომელსაც ემსახურება გასაჩივრებული აქტის მოქმედება.

საერთო სასამართლოების პრაქტიკის კვლევიდან გამომდინარე დასკვნის სახით შესაძლებელია ითქვას, რომ ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში პირის უფლების პრევენციული დაცვის ეტაპზე სასამართლოს მიერ სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული სარჩელის უზრუნველყოფისა და უზრუნველყოფის შებრუნების გამოყენება ხდება ინდივიდუალურად, საქმის გარემოებების და რისკების შეფასების საფუძველზე და წარმოადგენს სასამართლოს მიხედულობის საკითხს, ხოლო იმ შემთხვევაში თუ საქმის საბოლოო განხილვის შედეგად, სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადასტუდება სადავო ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის უკანონობა, აქტის ადრესატს, რომელსაც აქვს კანონიერი ნდობა აქტის მიმართ, შეუძლია მოთხოვოს ზიანის ანაზღაურება უკანონო აქტის გამომცემი ადმინისტრაციული ორგანოსაგან დამოუკიდებლად, ცალკე სასარჩელი მოთხოვნის წარდგენის საფუძველზე.

რაც შეეხება ადმინისტრაციულ მართლმსაჯულებაში ზიანის ანაზღაურების უზრუნველყოფის შედარებით-სამართლებრივ კვლევას, საფრანგეთის ურბანიზმის კოდექსში შეტანილი ცვლილების თანახმად, მშენებლობის ნებართვის კანონიერების თაობაზე ადმინისტრაციული სარჩელი მოსარჩელის კანონიერი ინტერესის სახით დასაშვებობის საკმაოდ დეტალიზებულ კრიტერიუმებს დაექვემდებარა.⁶⁷ ზემოაღნიშნული კოდექსის მე-600 მუხლის მე-7 ნაწილის მიხედვით, მშენებლობის ნებართვის აქტით გათვალისწინებული უფლებამოსილების გადამეტების თაობაზე სარჩელის შემთხვევაში, აქტის მოქმედების შეჩერებით, რომელიც აზიანებს აქტის ადრესატს, გამოწვეული ზარალის ანაზღაურება გათვალისწინებულია არა ზიანის უზრუნველყოფის (შებრუნების) სახით, არამედ დამოუკიდებლად, ზიანის ანაზღაურების შესახებ მოთხოვნის საფუძველზე, რომელიც აქტის ადრესატის მიერ წარედგინება ადმინისტრაციულ მოსამართლეს ცალკე საჩივრის მეშვეობით.⁶⁸

რაც შეეხება გერმანიას, გერმანულ ადმინისტრაციულ პროცესში, ზოგადად, ზიანის უზრუნველყოფის შებრუნება დასაშვებია, თუმცა არა აქტის კანონიერებასთან დაკავშირებით დავების განხილვისას. „ადმინისტრაციული სასამართლოს წესრიგის შესახებ“ გერმანიის

⁶⁵ თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2024 წლის 13 მაისის განჩინება საქმეზე №3/1736-24 (მოძიებულია არქივიდან).

⁶⁶ თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2017 წლის 14 სექტემბრის განჩინება საქმეზე №3/6154-17 (მოძიებულია არქივიდან).

⁶⁷ ყალიჩავა კ., ალაბიშვილი მ., მოსარჩელის კანონიერი ინტერესის ორმაგი ბუნება და ქართულ ადმინისტრაციულ მართლმსაჯულებაში, მისი გამოყენების პრაქტიკის კრიტიკა, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტი, „საჯარო სამართლის ჟურნალი“ № 2, 2023, 24.

⁶⁸ საფრანგეთის რესპუბლიკის ურბანიზმის კოდექსი, მუხლი L600-7, ბოლო ცვლილება, 23.11.2018 წ., <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006074075/LEGISCTA000006107992/#LEGI SCTA000006107992> [22.05.2025].

ფედერაციული რესპუბლიკის კანონი ცალსახად გამორიცხავს სარჩელის უზრუნველყოფის შესახებ პროცედურული ნორმების გამოყენებას ამავე კანონის 80-80(a) ნორმების ფარგლებში, კერძოდ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის კანონიერების შესახებ დავის განხილვისას აქტის მოქმედების შეჩერების დროს.⁶⁹

ლატვიის რესპუბლიკის ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების შესახებ აქტის 85-ე მუხლის მე-3 ნაწილის⁷⁰ მიხედვით, ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გაუქმების შემთხვევაში, რომელიც მის ადრესატს ანიჭებს რაიმე უფლებას, ადმინისტრაციული ორგანო და შესაბამისად საჯარო სამართლის იურიდიული პირი ვალდებულია აუნაზღაუროს ადრესატს აქტის გაუქმებით მიყენებული ზიანი ცალკე სასარჩელო მოთხოვნის საფუძველზე.

4. ადმინისტრაციული და სამოქალაქო სამართალწარმოების ურთიერთგამიჯვნის ძირითადი ასპექტები

ადმინისტრაციული და სამოქალაქო საპროცესო წესრიგს შორის სხვაობა სწორედ ამ ორი სამართალწარმოების მახასიათებელი ძირეული პრინციპებიდან გამომდინარეობს.

მნიშვნელოვანია, ყურადღება მიექცეს გარემოებას, რომ ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში⁷¹ შეჯიბრებითობის პრინციპის, რომლის განუხრელად გატარებაც ხდება სამოქალაქო საპროცესო სამართალწარმოებისას და წარმოადგენს კონსტიტუციურ-სამართლებრივ პრინციპს, პარალელურად მოქმედებს სასამართლოს მიერ საქმის გარემოებების ყოველმხრივი და ობიექტური გამოკვლევის პრინციპი. ადმინისტრაციული პროცესი გამოირჩევა ინკვიზიციური ბუნებით. ინკვიზიციური პრინციპის არსი კი გამომდინარეობს მნიშვნელოვნად საჯარო ინტერესებიდან, რომელიც ყოველთვის თან სდევს ადმინისტრაციულ დავებს და უპირისპირდება კერძო ინტერესებს.⁷²

ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების ფუნდამენტური განმასხვავებელი ნიშანი ესაა საჯარო მმართველობის კონტროლი, რომელიც მიმართულია უფრო მეტად მოქალაქისა და კერძო სამართლის სხვა პირთა სუბიექტური უფლებების დაცვისაკენ და იგი უნდა განხორციელდეს ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის სრული დაცვის პირობით.⁷³ იგი წარმოადგენს გარეგანი კონტროლის ერთ-ერთ სახეს⁷⁴ და მისი მიზანია საჯარო-სამართლებრივი წესრიგის, ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვა.

⁶⁹ „ადმინისტრაციული სასამართლო წესრიგის შესახებ“ გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის კანონი, 19.03.1991, მუხლი 123 (5), <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_vwgo/englisch_vwgo.html> [22.05.2025].

⁷⁰ ლატვიის რესპუბლიკის აქტი ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების შესახებ, 25.10.2001, ძალაში შევიდა 01.02.2004, მუხლი 85 (3), <https://constitutionnet.org/sites/default/files/Admin_Pro_Law.Latvia.pdf> [22.05.2025].

⁷¹ ღვამიჩავა თ., საკასაციო საჩივრის დასაშვებობა ადმინისტრაციულ პროცესში, (შედარებითი ანალიზი) სადისერტაციო ნაშრომი, თბ., 2017, 52.

⁷² იქვე, 54.

⁷³ ბერიძეშვილი, თ., ბონე ე., დეპე ი., სვანიშვილი ს., ლაბაძე მ., ტურავა პ., ფუკნერი გ., ქარდავა ე., ყალიჩავა კ., ხიმტოვანი გ., ხუბუა გ., (სამეც. რედ.), ადმინისტრაციული მეცნიერების სახელმძღვანელო, ტ. IV, ადმინისტრაციულ მეცნიერებათა ინსტიტუტი, თსუ, თბ., 2018, 362-363.

⁷⁴ კოპალეიშვილი მ., ტურავა პ., ხარშილაძე ი., ლორია ხ., გვარამაძე თ., ღვამიჩავა თ., ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, თბ., 2018, 13.

სუბიექტური საჯარო-სამართლებრივი უფლების აღიარება აძლევს პირს შესაძლებლობას, თავისი უფლების დასაცავად მიმართოს სასამართლოს. უფლების დაცვის სისტემის ფარგლებში მოქალაქე და ადმინისტრაციული ორგანო თანაბარუფლებიანი სუბიექტების დონეზე დგანან.⁷⁵

ადმინისტრაციული ორგანოების მიერ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემის შემთხვევაში არსებობს პრეზუმცია, რომ ადმინისტრაციული წარმოების შედეგად გამოცემული აქტი თავისთავად შეიცავს საჯარო და კერძო ინტერესების ბალანსს, ხოლო აქტის სადავოდ გახდომის შემთხვევაში ეს პრეზუმცია ირღვევა და სასამართლოს მიერ ხდება აქტის კანონიერების შესწავლა⁷⁶. პრევენციული დაცვის ეტაპზე კი ხდება აქტის მოქმედების შეჩერება, როდესაც სასამართლოს წარმოებში საფუძვლიანი ეჭვი აქტის კანონიერებასთან დაკავშირებით. კვლევაში აქცენტირებული საკვანძო საკითხების მიმოხილვის და დღევანდელი სამართლებრივი რეალობის, ასევე სასამართლო პრაქტიკის შესწავლის შედეგად, შეიძლება დასკვნის სახით ითქვას, რომ პრევენციული ღონისძიების სახით აქტის მოქმედების შეჩერებით გამოწვეული ზიანი მეტწილად გამოწვეულია სწორედ იმ ფაქტით, რომ ადმინისტრაციული ორგანოების მხრიდან ადმინისტრაციული წარმოებისას ძირითადი პრინციპების უგულვებელყოფით.

ისევე და ისევე, ადმინისტრაციულ მართლმსაჯულების მთავარი მახასიათებელი – ესაა საჯარო მმართველობითი საქმიანობის კანონიერებაზე კონტროლი, ხოლო სამოქალაქო პროცესში სარჩელის უზრუნველყოფის ინსტიტუტის არსი გადანაცვეტილების აღსრულებაუნარიანობაზე გადის, რაც თვის მხრივ სამოქალაქო ბრუნვის უზრუნველყოფის მიზანს⁷⁷ ემსახურება, რათა შეიქმნას მოსარჩელის მატერიალური კანონმდებლობით დაცული უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების რეალური განხორციელების სამართლებრივი გარანტიები.⁷⁸

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო თავის არაერთ გადანაცვეტილებაში აღნიშნავს სასამართლო გადანაცვეტილების აღსრულების მნიშვნელობის თაობაზე⁷⁹, სწორედ იმ გარემოებიდან გამომდინარე, რომ სარჩელით მიმართვა სასამართლოსათვის არ ატარებდეს ჰიპოთეტურ ხასიათს, არამედ უნდა შეიცავდეს ლეგიტიმურ მოლოდინს იმ გარემოებასთან დაკავშირებით, რომ გადანაცვეტილება აღსრულდება.

ადმინისტრაციული და სამოქალაქო სამართალწარმოებათა ურთიერთგამიჯვნის ქრილში, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ თუ სამოქალაქო პროცესში სარჩელის უზრუნველყოფის მიზანი – ესაა გადანაცვეტილების აღსრულებაუნარიანობა, რაც დამოკიდებულია კერძო პირთა ინტერესებზე და სამოქალაქო ბრუნვის სტაბილურობაზე, აღნიშნულისაგან

⁷⁵ ბერიძევილი, თ., ბონე ე., დეპე ი., სვანიძევილი ს., ლაბაძე მ., ტურავა პ., ფუქნერი გ., ქარდავა ე., ყალიჩაძე კ., ხიშტოვანი გ., ხუბუა გ., (სამეც. რედ.), ადმინისტრაციული მეცნიერების სახელმძღვანელო, ტ. IV, ადმინისტრაციულ მეცნიერებათა ინსტიტუტი, თსუ, თბ., 2018, 373.

⁷⁶ ალაპიშვილი მ., პრევენციული დაცვის ღონისძიებით მიყენებული ზიანის უზრუნველყოფის საკითხი აღმჭურველი ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის კანონიერების შესახებ დავის განხილვისას, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტი, „სამართლის ჟურნალი“, №2, 2022, 229.

⁷⁷ ძლიერიშვილი ზ., სარჩელის უზრუნველყოფით გამოწვეული ზარალის (ზიანის) ანაზღაურების უზრუნველყოფა, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტი, „სამართლის ჟურნალი“, №1, 2018, 7.

⁷⁸ ქურდაძე შ., სამოქალაქო საქმეთა განხილვა პირველი ინსტანციის სასამართლოში, თბ., 2006, 520.

⁷⁹ იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადანაცვეტილებები: „აპოტოლი საქართველოს წინააღმდეგ“ 28.11.2006, *Hornsby v Greece, Judgment of 19 March 1997, Mutishev and Others v. Bulgaria judgment of 03 December 2009.*

განსხვავებით, ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში პრევენციული ღონისძიებების გამოყენება საბოლოო გადაწყვეტილების აღსრულებაუნარიანობისათვის ხდება, თუმცა აღნიშნულის მიზანი არაა კერძო პირთა ინტერესების პრევალირება, არამედ სახელმწიფოს მმართველობითი უკანონო საქმიანობის აღმოფხვრაა საჯარო და კერძო ინტერესების დაბალანსების საფუძველზე, შესაბამისად, სამოქალაქო საპროცესო სტანდარტის გადმოტანით ერთიანად დაირღვევა ადმინისტრაციული იუსტიციის ერთგვარი „ნესრიგი“ რაც გამოარჩევს კიდეც მას სამოქალაქო პროცესში არსებული ინტერესთა წმინდად კერძო-სამართლებრივი კონფლიქტისაგან.

5. დასკვნა

სასამართლო დაცვა ეფექტიანია, თუ პასუხობს სწრაფი/დროული, სამართლიანი და ეფექტიანი მართლმსაჯულების მოხოვნებს.⁸⁰

სტატიის მთავარი პრობლემური საკითხის კვლევის შედეგად, დასკვნის სახით ყურადღება გასამახვილებელი იმ ფაქტზე, რომ აღმჭურველი ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის კანონიერების შესახებ საქმის განხილვის დროს კერძო პირთა ინტერესების დაპირისპირების პრიზმაში სამოქალაქო საპროცესო სტანდარტების უპირობოდ გადმოტანას ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში ზიანის უზრუნველყოფის სახით, ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების პრინციპებთან შეუსაბამო რეალობაში გადაყვავართ, განსხვავებით ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 31-ე მუხლით გათვალისწინებული პრევენციული დაცვის მექანიზმის გამოყენებისას, რომელიც ემსახურება არა ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კანონიერების შემოწმებას, არამედ სამომავლოდ მისაღები გადაწყვეტილების აღმჭურველი შედეგის წინასწარ მოპოვებას, სადაც მესამე პირი უფლებამოსილია, მოითხოვოს უფლების წინასწარი მოწესრიგების საშუალებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურება, რაც შესაძლებელია მიღწეულ იქნეს ასევე უზრუნველყოფის გარანტიის გამოყენებითაც. პირველი ინსტანციის სასამართლომ მის მიერ მიღებულ დროებით განჩინებაში განმარტა, რომ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი ურთიერთობის წინასწარი მოწესრიგებისას სასამართლოს უნდა შეექმნას რწმენა და ალბათობის მაღალი ხარისხით დასაბუთებული ვარაუდი, რომ დროებითი განჩინებით უზრუნველყოფის ღონისძიების გამოყენების გარეშე გაძნელდება ან შეუძლებელი გახდება გადაწყვეტილების აღსრულება, ვინაიდან დროებითი განჩინების მიზანია არსებული მდგომარეობის შენარჩუნება. შესაბამისად, კონკრეტულ საქმეზე დროებითი განჩინების გამოტანისას სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ მოცემულ შემთხვევაში სადავო სამართლებრივი ურთიერთობის წინასწარი მოწესრიგება განმცხადებლის დაცვის უზრუნველყოფის აუცილებელ საშუალებას წარმოადგენს.⁸¹

ის რომ ადმინისტრაციული და სამოქალაქო საპროცესო სამართალწარმოების გამიჯვნის აუცილებლობა იმთავითვე წარმოიშობა, აღნიშნული საკითხი ცალსახადაა წარმოჩენილი წინამდებარე სტატიაში შედარებით-სამართლებრივ კვლევაში მოცემული ქვეყნების მაგალითებზეც.

⁸⁰ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 30 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №1/8/594.

⁸¹ თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2020 წლის 30 ივნისის დროებითი განჩინება საქმეზე №3/975539 (მოძიებულია არქივიდან).

ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების დამოუკიდებელი განვითარების საჭიროებისა და შესაბამისი რეფორმების აუცილებლობიდან გამომდინარე ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ ურთიერთობებში მყოფი კერძო პირის ინტერესების კონფლიქტისას, საკვლევი საკითხის კომპლექსურობიდან გამომდინარე უფლების დაცვის საუკეთესო ალტერნატივად ისევ და ისევ სამოსამართლო პრაქტიკის უკეთ განვითარების შესაძლებლობა ისახება, რასაც არა მხოლოდ თეორიული, არამედ უდიდესი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს ადმინისტრაციული სამართლის განვითარებისათვის.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი, 23/07/1999.
2. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, 14/11/1997.
3. ვაჩაძე მ., თოდრია ი., ტურავა პ., ნკებლაძე ნ., საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის კომენტარი, თბ., 2005, 174.
4. კობალეიშვილი მ., სხირტლაძე ნ., ქარდავა ე., ტურავა პ., (რედ), ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, თბ., 2008, 345, 386.
5. კობალეიშვილი მ., ტურავა პ., ხარშილაძე ი., ლორია ხ., ღვამიჩავა თ., გვარამაძე თ., ადმინისტრაციული საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელო, თბ., 2018, 13, 336.
6. შმიდტი შ., რიხტერი ჰ., მოსამართლის მიერ გადაწყვეტილების მიღების პროცესი სამოქალაქო სამართალში, გერმანიის საერთაშორის თანამშრომლობის საზოგადოება, (GIZ), 2013, 3.
7. ლორია ხ., ადმინისტრაციული ორგანოს დაპირება – კანონიერი ნდობის საფუძველი, „სამართლის ჟურნალი“, №2, 2022, 201, 214.
8. ალაპიშვილი მ., პრევენციული დაცვის ღონისძიებით მიყენებული ზიანის უზრუნველყოფის საკითხი აღმჭურველი ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის კანონიერების შესახებ დავის განხილვისას, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტი, „სამართლის ჟურნალი“, №2, 2022, 229.
9. ჭურღულია დ., მშენებლობის სანებართვო ადმინისტრაციული წარმოება როგორც მშენებლობის უსაფრთხოების განხორციელების მექანიზმი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტი, „სამართლის ჟურნალი“, № 2, 2020, 193.
10. ხარშილაძე ი., ოესიანიკოვა ნ., საზღვარგარეთის ქვეყნების ადმინისტრაციული სამართალი, თბ., 2014, 420, 469, 538, 579, 583.
11. ტურავა პ., ზოგადი ადმინისტრაციული სამართალი, თბ., 2024, 243-244, 250.
12. ქურდაძე შ., სამოქალაქო საქმეთა განხილვა პირველი ინსტიანციის სასამართლოში, თბ., 2006, 520.
13. ყალიჩავა კ., ალაპიშვილი მ., მოსარჩელის კანონიერი ინტერესის ორმაგი ბუნება და ქართულ ადმინისტრაციულ მართლმსაჯულებაში, მისი გამოყენების პრაქტიკის კრიტიკა, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტი, „საჯარო სამართლის ჟურნალი“ №2, 2023, 24.
14. ღვამიჩავა თ., საკასაციო საჩივრის დასაშვებობა ადმინისტრაციულ პროცესში, (შედარებითი ანალიზი) სადისერტაციო ნაშრომი, თბ., 2017, 52.
15. ძლიერიშვილი ზ., სარჩელის უზრუნველყოფით გამოწვეული ზარალის (ზიანის) ანაზღაურების უზრუნველყოფა, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტი, „სამართლის ჟურნალი“, №1, 2018, 7.
16. ბერიძიშვილი, თ., ბონე ე., დეპე ი., სვანიშვილი ს., ლაბაძე მ., ტურავა პ., ფუკნერი გ., ქარდავა ე., ყალიჩავა კ., ხიშტოვანი გ., (სამეც. რედ.): ხუბუა გ., ყალიჩავა კ., ადმინისტრაციული მეცნიერების სახელმძღვანელო, ტ. IV, ადმინისტრაციულ მეცნიერებათა ინსტიტუტი, თსუ, თბ., 2018, 69, 362-363, 373.

17. თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2024 წლის 16 მაისის განჩინება საქმეზე №3/3410-24.
18. თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2024 წლის 13 მაისის განჩინება საქმეზე №3/1736-24.
19. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2023 წლის 10 აპრილის განჩინება საქმეზე №ბს 551 (კს-23).
20. თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2021 წლის 11 აგვისტოს განჩინება საქმეზე №3/4770-21.
21. თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2021 წლის 19 თებერვლის განჩინება საქმეზე №3/769-21.
22. თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2020 წლის 07 ივლისის განჩინება საქმეზე №3/3757-20.
23. თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2020 წლის 30 ივნისის დროებითი განჩინება საქმეზე №3/975539.
24. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2019 წლის 09 იანვრის განჩინება საქმეზე №ბს-1562.
25. თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2017 წლის 14 სექტემბრის განჩინება საქმეზე №3/6154-17.
26. თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2017 წლის 12 ივლისის განჩინება საქმეზე №3/4827-17.
27. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 30 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №1/8/594.
28. თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2015 წლის 07 დეკემბრის განჩინება საქმეზე №3/9368-15.
29. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 10 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე: 1/3/421.
30. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებები: „აპოტოლი საქართველოს წინააღმდეგ“ 28.11.2006, *Hornsby v Greece*, Judgment of 19 March 1997, *Mutishev and Others v. Bulgaria* judgment of 03 December 2009.
31. მართლმსაჯულების ევროპული სასამართლოს 2017 წლის 30 ნოემბრის გადაწყვეტილება, *Arrêt du 30 novembre 2017*, *Red Bull/EUIPO–Optimum Mark*.
32. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2021 წლის 07 აპრილის N1587 კონსტიტუციური წარდგინება.
33. სასამართლო მეგობრის მოსაზრება, ავტორი პაატა ტურავა, თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2021 წლის 07 აპრილის საკონსტიტუციო წარდგინებასთან დაკავშირებით, 29.12.2021.
34. „ადმინისტრაციული სასამართლო წესრიგის შესახებ“ გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის კანონი, 19/03/1991.
35. საფრანგეთის რესპუბლიკის ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების კოდექსი, 01/07/2000.
36. საფრანგეთის რესპუბლიკის ურბანიზმის კოდექსი, 26/07/1994.
37. ლატვიის რესპუბლიკის აქტი ადმინისტრაციული მართლმსაჯულების შესახებ, 25/10/2001.
38. ესტონეთის ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი, 01/01/2012.
39. *Bell J., Liche're F.*, *Contemporary French Administrative Law*, Cambridge University Press, 2022, 104.
40. *Sierra de la S.*, *Provisional Court Protection in Administrative Disputes in Europe: The Constitutional Status of Interim Measures Deriving from The Right to Effective Court Protection. A Comparative Approach*, *European Law Journal*, Vol 10, 1, 2004, 48-50.

41. *Nalte G.*, General Principles of German and European Administrative Law- A Comparison in Historical Perspective, the Modern Law Review, 1994, 212.
42. *Thill J.*, The Grand Duchy of Luxemburg, Ed. by *Jörg Gerkrath*, *Besselink L.*, *Bovend 'Eert P.*, *Broeksteeg H.*, *de Lange R.*, *Voermans W.*, Constitutional Law of The EU Member States, University of Amsterdam 2014, 1005-1006.
43. *Cane P.*, Judicial Review and Merits Review: Comparing Administrative Adjudication by Courts and Tribunals, Comparative Administrative Law, Vol: 10.4337/97, 441.
44. *Levinson L.H.*, Interim Relief at Administrative Procedure: Judicial Stay, Administrative Stay, And Other Interim Administrative Measures, The American Journal of Comparative Law, Vol. 42, 1994, 639.
45. *Blachly F.F.* & *Oatman E.M.*, Federal Administrative Procedure Act, Geo. L. J. Vol.34, 1946, 422.
46. <<https://matsne.gov.ge/document/view/16492?publication=100>> [16.04.2025].
47. <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006074075/LEGISCTA000006107992/#LEGISCTA000006107992> [22.05.2025].
48. <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_vwgo/englisch_vwgo.html> [20.01.2025].
49. <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070933/LEGISCTA000006136456?dateVersion=20%2F01%2F2025&isAdvancedResult=&nomCode=zm7z5g%3D%3D&page=2&pageSize=10&query=&searchField=ALL&searchProximity=&searchType=ALL&tab_selection=code&typePagination=ARTICLE&typeRecherche=date&anchor=LEGISCTA000006136456#LEGISCTA000006136456> [23.05.2025].
50. <https://constitutionnet.org/sites/default/files/Admin_Pro_Law.Latvia.pdf> [22.05.2025].
51. <<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/512122017007/consolide>> [23.05.2025].
52. <<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=216554&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=4685038>> [21/01.2025].
53. <<https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=11044>> [20.01.2025].
54. <<https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=13002>> [05.02.2025].
55. <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/4817E7D30FB21B384C1C987917DDA08F/9781316511169AR.pdf/Contemporary_French_Administrative_Law.pdf?event-type=FTLA> [23.05.2025].
56. <<https://core.ac.uk/download/pdf/11860047.pdf>> [23.05.2025].
57. <<https://articles.sk/book/99485222/505591/comparative-administrative-law-judicial-review-and-merits-review-comparing-administrative-adjudi.html>> [21.05.2025].
58. <<https://www.deepdyve.com/lp/oxford-university-press/interim-relief-in-administrative-procedure-judicial-stay-X2Fv9EV3bM?key=OUP>> [22.05.2025].

კონსტანტინე კორკელია*

ბუნებრივი კატაკლიზმების თავიდან აცილების მარეგულირებელი კანონმდებლობა და პრაქტიკა საქართველოში და მათი შესაბამისობა ადამიანის უფლებათა ევროპულ სტანდარტებთან

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-2 მუხლი (სიცოცხლის უფლება) სახელმწიფოს აკისრებს ვალდებულებას, გაატაროს ღონისძიებები, რომლებიც მიმართულია ადამიანის სიცოცხლისათვის ბუნებრივი კატაკლიზმებით გამოწვეული საფრთხეების თავიდან აცილებისაკენ. ამ ვალდებულების შესასრულებლად სახელმწიფომ უნდა დაადგინოს ბუნებრივი კატაკლიზმებით გამოწვეული სიცოცხლის უფლების დარღვევის თავიდან აცილების მარეგულირებელი კანონმდებლობა და გაატაროს პრაქტიკული ღონისძიებები სიცოცხლის უფლების დასაცავად ბუნებრივი კატაკლიზმების შემთხვევაში.

ნაშრომის მიზანია, გაანალიზდეს საქართველოში ბუნებრივი კატაკლიზმების თავიდან აცილების მარეგულირებელი კანონმდებლობისა და პრაქტიკის შესაბამისობა ადამიანის უფლებათა ევროპულ სტანდარტებთან. ამ მიზნის მისაღწევად ნაშრომში განხილულია ევროპული სასამართლოს საქმეები, რის საფუძველზეც გაანალიზებულია სახელმწიფოს ვალდებულებათა შინაარსი. მოგვიანებით, მიმოხილულია საქართველოში ბუნებრივი კატაკლიზმების მართვის მარეგულირებელი კანონმდებლობა, რასაც მოსდევს საქართველოს პრაქტიკის ანალიზი. კერძოდ, განხილულია ორი ბოლოდროინდელი მოვლენა – 2015 წლის წყალდიდობას თბილისში და 2023 წლის რაჭის სტიქიას, რომლებსაც განსაკუთრებით დიდი მსხვერპლი მოჰყვა. გაკეთებული ანალიზის საფუძველზე, ნაშრომში გამოთქმულია მოსაზრებები საქართველოში მდგომარეობის გაუმჯობესებისა და მომავალში ბუნებრივი კატაკლიზმებით გამოწვეული სიცოცხლის მოსპობის შემთხვევების თავიდან აცილების შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: ბუნებრივი კატაკლიზმები; სიცოცხლის უფლება; ევროპული კონვენცია, წყალდიდობა თბილისში; შოვის სტიქია.

1. შესავალი

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-2 მუხლით გათვალისწინებული სიცოცხლის უფლების დაცვის პოზიტიური ვალდებულება ვრცელდება ბუნებრივ კატაკლიზმებზე. გარდა იმისა, რომ სახელმწიფომ უნდა დაადგინოს ბუნებრივი კატაკლიზმებით გამოწვეული სიცოცხლის უფლების დარღვევის თავიდან აცილების მარეგულირებელი კანონმდებლობა, რომლის მიზანია ასეთი საფრთხის თავიდან აცილება ან მინიმუმამდე შემცირება, სახელმწიფოს ასევე ეკისრება ვალდებულება, გაატაროს პრევენციული ოპერატიული ღონისძიებები სიცოცხლის უფლების დასაცავად ბუნებრივი კატაკლიზმების შემთხვევაში.

ნაშრომის მიზანია, გაანალიზდეს ბუნებრივი კატაკლიზმების თავიდან აცილების მარეგულირებელი კანონმდებლობისა და პრაქტიკის შესაბამისობა ადამიანის უფლებათა ევროპულ სტანდარტებთან. ამ ანალიზის საფუძველზე გაკეთდება დასკვნები და გამოითქმება რე-

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის პროფესორი; გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტის წევრი. ნაშრომში ასახული მოსაზრებები არის ავტორისეული და არ გამოხატავს გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტის პოზიციას.

კომენდაციები საქართველოს კანონმდებლობისა და პრაქტიკის შემდგომი გაუმჯობესების შესახებ.

2. ადამიანის უფლებათა ევროპული სტანდარტები

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ რამდენიმე საქმეზე იმსჯელა ბუნებრივი კატაკლიზმების მიმართ სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულების შესახებ. ერთ-ერთი საქმე, რომელშიც სასამართლომ განიხილა ბუნებრივი კატაკლიზმების მიმართ სახელმწიფოს ვალდებულება, იყო ბუდაევა და სხვები რუსეთის წინააღმდეგ (*Budayeva and Others v. Russia*).¹ ეს საქმე ეხებოდა ხელისუფლების არასათანადო რეაგირებას მენყრის ჩამონოლის საფრთხეზე. მენყრის ჩამონოლა კი რუსეთის ერთ-ერთ რეგიონში ხდებოდა თითქმის ყოველწლიურად, 1937 წლიდან დაწყებული.² მართალია, მენყრის ჩამონოლა ხშირი ბუნებრივი მოვლენა იყო რუსეთის ამ რეგიონში, მაგრამ 2000 წლის ივლისში ქ. ტირნაუში ამ მოვლენას ჰქონდა გამანადგურებელი შედეგი, კერძოდ, მენყრის ჩამონოლამ გამოიწვია მინიმუმ 8 ადამიანის, მათ შორის ერთ-ერთი მოსარჩელის მეუღლის, გარდაცვალება. მან ვერ დააღწია თავი შენობას, რომელიც მენყრის ჩამონოლამ დაანგრია, რამაც გამოიწვია მისი გარდაცვალება. მიუხედავად მენყრის ჩამონოლის სიხშირისა, სახელმწიფოს არ გაუტარებია შესაბამისი ღონისძიებები მისი განმეორების თავიდან აცილების მიზნით. ევროპული სასამართლოს წინაშე მოსარჩელები ამტკიცებდნენ, რომ 2000 წლის ივნისში რუსეთის ხელისუფლებამ ვერ მოახერხა ადგილობრივი მოსახლეობის გაფრთხილება მენყრის ფართომასშტაბიანი და მოსალოდნელი ჩამონოლის შესახებ, რომელმაც გაანადგურა ქ. ტირნაუზი და რომ ხელისუფლებამ არ გაატარა სამაშველო ოპერაცია და არ უზრუნველყო საგანგებო სიტუაციის დროს სათანადო ნაბიჯების გადადგმა.³

ამ საქმეზე ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფომ ვერ შეასრულა სიცოცხლის დაცვის პოზიტიური ვალდებულება, რადგან არ გაატარა სათანადო ღონისძიებები მენყრის ფართომასშტაბიანი ჩამონოლის საფრთხის წინააღმდეგ, ვერ უზრუნველყო ადგილობრივი მოსახლეობის გაფრთხილება ასეთი საფრთხის შესახებ, არ შეიმუშავა და განახორციელა საევაკუაციო და საგანგებო ღონისძიებების გეგმა. შესაბამისად, ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა კონვენციის მე-2 მუხლის დარღვევა არსებით ნაწილში.⁴

საქმე – კოლიადენკო რუსეთის წინააღმდეგ (*Kolyadenko v. Russia*) – ეხებოდა 2001 წლის 7 აგვისტოს ქ. ვლადივოსტოკში მომხდარ წყალდიდობას.⁵ მოსარჩელები ამტკიცებდნენ, რომ ხელისუფლებას ეკისრებოდა პასუხისმგებლობა დატბორვის გამო, რაც განაპირობა, გაფრთხილების გარეშე, სახელმწიფოს კუთვნილი რეზერვუარიდან წყლის დიდი მასის გაშვებამ ახლომდებარე მდინარეში, მიუხედავად იმ საფრთხისა, რომელიც ასეთ მოქმედებას შეეძლო გამოეწვია ახლომდებარე ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობისათვის. მოსარჩე-

¹ 20 მარტი, 2008 წელი.

² მე-14 პუნქტი.

³ *Kravchenko S., Bonine J. E., Interpretation of Human Rights for the Protection of the Environment in the European Court of Human Rights*, Pacific McGeorge Global Business Development Law Journal, 25, No.1, 2012, 277-280.

⁴ 160-ე პუნქტი. იმავდროულად, ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა მე-2 მუხლის დარღვევა საპროცესო ნაწილში. იხ. 165-ე პუნქტი.

⁵ 28 თებერვალი, 2012 წელი.

ლევები, რომლებიც ძლივს გადაურჩნენ სიკვდილს, აცხადებდნენ, რომ მათი სახლები და საკუთრება დაზიანდა წყალდიდობის შედეგად.

ევროპულმა სასამართლომ შეაფასა, შეასრულა თუ არა მოპასუხე სახელმწიფომ კონვენციის მე-2 მუხლიდან გამომდინარე ვალდებულებები და, საქმის კონკრეტული გარემოებების გათვალისწინებით, აღნიშნა, რომ სახელმწიფოს ეკისრება პასუხისმგებლობა შემდეგი მიზეზები გამო: პირველ რიგში, სახელმწიფომ ვერ უზრუნველყო მკაფიო საკანონმდებლო და ადმინისტრაციული ჩარჩოს დადგენა, რომელიც მისცემდა მას შესაძლებლობას, ეფექტიანად შეეფასებინა რეზერვუარის ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული საფრთხეები და უზრუნველყო რეზერვუარის სიახლოვეს ქალაქის დაგეგმარების პოლიტიკის განხორციელება, სათანადო ტექნიკური სტანდარტების დაცვით; მეორე, არ არსებობდა თანმიმდევრული საზედამხედველო სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფდა, რომ პასუხისმგებელ პირებს გადაეღათ ნაბიჯები ამ ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის სათანადოდ დასაცავად და, განსაკუთრებით, იმისათვის, რომ მიმდებარე მდინარის არხი ყოფილიყო განმენდილი, რათა გამკლავებოდა რეზერვუარიდან წყლის დიდი მასის გაშვებას, ასევე იმისათვის, რომ ადგილზე ეფუნქციონირა განგაშის (გამაფრთხილებელ) სისტემას და რომ მომხდარიყო ადგილობრივი მოსახლეობის ინფორმირება რეზერვუარის მუშაობასთან დაკავშირებული პოტენციური საფრთხეების შესახებ. და, ბოლოს, ევროპულმა სასამართლომ ხაზი გაუსვა, რომ არ არსებობდა საკმარისი კოორდინაცია და თანამშრომლობა სხვადასხვა ადმინისტრაციულ ორგანოს შორის, რათა უზრუნველყოფოდა, რომ მათთვის ცნობილი საფრთხე არ გამხდარიყო იმდენად დიდი, ადამიანთა სიცოცხლისათვის შეექმნა საფრთხე. მეტიც, ევროპული სასამართლოს აზრით, ხელისუფლებამ არაფერი გააკეთა დატბორვის შემდეგაც, რის გამოც რეზერვუარის სიახლოვეს მცხოვრები ადამიანების სიცოცხლისათვის საფრთხე შენარჩუნდა.⁶

საბოლოოდ, ევროპულმა სასამართლომ დაასკვნა, რომ მოპასუხე სახელმწიფომ ვერ შეასრულა სიცოცხლის უფლების დაცვის პოზიტიური ვალდებულება, რის გამოც დაადგინა კონვენციის მე-2 მუხლის დარღვევა არსებით ნაწილში.⁷

საქმე *მურილოს სალდიასი ესპანეთის წინააღმდეგ (Murilos Saldias v. Spain)* ეხებოდა 87 ადამიანის გარდაცვალებას, რაც გამოიწვია ბანაკის გასაშლელი ტერიტორიის დატბორვამ ძლიერი წვიმის შედეგად.⁸ ამ საქმეზე მოსარჩელები ამტკიცებდნენ, რომ სახელმწიფომ ვერ შეასრულა თავისი პოზიტიური ვალდებულება, გაეტარებინა პრევენციული ღონისძიებები მრავალი ადამიანის გარდაცვალების თავიდან ასაცილებლად. ევროპულმა სასამართლომ მიიჩნია, რომ პირთა გარდაცვალება დატბორვის შედეგად ექცევა კონვენციის მე-2 მუხლის მოქმედების სფეროში. მიუხედავად ამისა, კონკრეტული გარემოებების გათვალისწინებით, სასამართლომ სარჩელი დაუშვებლად ცნო. ეს მოხდა არა იმიტომ, რომ კონვენციის მე-2 მუხლი არ ვრცელდებოდა სახელმწიფოს ვალდებულებაზე ბუნებრივი კატაკლიზმების მიმართ, არამედ იმიტომ, რომ ერთ-ერთმა მოსარჩელემ უკვე მიიღო სამართლიანი დაკმაყოფილება ეროვნულ დონეზე, ხოლო დანარჩენ მოსარჩელებს არ ჰქონდათ ამოწურული სამართლებრივი დაცვის საშუალებები.

⁶ 185-ე პუნქტი.

⁷ 187-ე პუნქტი. ამ საქმეზე ასევე დადგინდა კონვენციის მე-2 მუხლის დარღვევა საპროცესო ნაწილში. იხ. 203-ე პუნქტი.

⁸ გადაწყვეტილება, 28 ნოემბერი, 2006 წელი.

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ასევე განიხილა საქმე ვივიანი და სხვები იტალიის წინააღმდეგ (*Viviani and Others v. Italy*), რომელიც ეხებოდა სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებას ვულკან ვეზუვის პოტენციური ამოფრქვევის გამო, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს კატასტროფული შედეგი.⁹ მოსარჩელები, რომლებიც ცხოვრობდნენ ვულკანის მიმდებარე მუნიციპალიტეტებში, ამტკიცებდნენ, რომ, ვინაიდან სახელმწიფომ ვერ დაანერგა შესაფერისი საკანონმდებლო და ადმინისტრაციული ჩარჩო, რომელიც ითვალისწინებს არსებულ საფრთხეებს, მან ვერ უზრუნველყო კონვენციის მე-2 მუხლით გათვალისწინებული სიცოცხლის უფლების დაცვა. მოსარჩელები ასევე ამტკიცებდნენ, რომ საფრთხეების შესახებ სათანადო ინფორმაციის არარსებობა არღვევდა კონვენციის მე-8 მუხლიდან გამომდინარე, მათი პირადი და ოჯახური ცხოვრების უფლებას. კერძოდ, მოსარჩელები ამტკიცებდნენ, რომ არ მიღებულა უსაფრთხოების დეტალური გეგმა, რომელიც მიუთითებდა ევაკუაციის მარშრუტებს ინციდენტის შემთხვევაში (ამოფრქვევა ან მინისძვრა) და რომ არ მოქმედებს განგაშის სისტემა და არ ჩატარებულა რაიმე სიმულაცია. ამის საპასუხოდ, იტალიის მთავრობამ წარადგინა დეტალური ინფორმაცია საგანგებო გეგმის მიღებისა და განახლების შესახებ, ასევე ყველა ღონისძიების შესახებ, რომელიც ეროვნულ და ადგილობრივ დონეზე გატარდა საფრთხეების მართვის მიზნით. ეს ღონისძიებები მოიცავდა ვულკანის მონიტორინგის სისტემას, 2005 წელს ჩატარებულ კვლევასა და სიმულაციას, ისევე როგორც ურბანული მართვის ღონისძიებებს.

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ საქმე დაუშვებლად ცნო, რისი მიზეზიც იყო ის, რომ მოსარჩელებმა არ ამოწურეს სამართლებრივი დაცვის ყველა საშუალება ეროვნულ დონეზე. მიუხედავად იმისა, რომ სარჩელი არ იყო არსებითად განხილული, ნათელია, რომ კონვენციის მე-2 მუხლით დაცული პოზიტიური ვალდებულება ვრცელდება სახელმწიფოს ვალდებულებაზე ისეთი მოვლენის მიმართ, როგორიცაა ვულკანის ამოფრქვევა.

საქმე მ. ოზელი და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ (*M. Özel and Others v. Turkey*) ეხებოდა თურქეთში 1999 წელს მომხდარი მინისძვრის კატასტროფულ შედეგებს.¹⁰ მოსარჩელების ნათესავები მოყვნენ იმ სახლის ნანგრევებში, რომლებშიც ისინი ცხოვრობდნენ.

ევროპული სასამართლოს წინაშე მოსარჩელები ამტკიცებდნენ, რომ მათ ნათესავებს დაერღვათ კონვენციის მე-2 მუხლით გათვალისწინებული სიცოცხლის უფლება. კერძოდ, მოსარჩელები ასაჩივრებდნენ, რომ ადგილობრივმა ხელისუფლებამ გასცა ხუთი და მეტსართულიანი სახლების მშენებლობის ნებართვა სეისმურად საფრთხის შემცველ რეგიონში, არ მოახდინა შენობების აუცილებელი ინსპექტირება და მათი მშენებლობის თავიდან აცილება.¹¹

ევროპული სასამართლოს აზრით, სახელმწიფოს ვალდებულება მინისძვრით გამოწვეული ზიანის თავიდან აცილების კუთხით, კონვენციის მე-2 მუხლით გათვალისწინებული არსებითი ვალდებულებიდან გამომდინარე, ძირითადად მოიცავს ისეთი ღონისძიებების გატარებას, რომლებიც მიმართულია კატასტროფის მასშტაბის შემცირებისაკენ, განსაკუთრებით ქალაქის განაშენიანების დაგეგმარებისა და მისი კონტროლის უზრუნველყოფისაკენ. სასამარ-

⁹ 16 აპრილი, 2015 წელი. ვეზუვი ერთადერთი ვულკანია ევროპაში, რომელიც ბოლო ასი წლის განმავლობაში აქტიური იყო. ის ახლა მიძინებულია (ბოლო ამოფრქვევა მოხდა 1944 წელს), თუმცა ამოფრქვევის საფრთხე არსებობს ნებისმიერ მომენტში.

¹⁰ 17 ნოემბერი, 2015 წელი. ოფიციალური მონაცემებით, მინისძვრის შედეგად გარდაიცვალა 17.480 და დაზარალდა 43.953 ადამიანი.

¹¹ მოსარჩელები ასევე ამტკიცებდნენ კონვენციის მე-6 და მე-13 მუხლების, ასევე პირველი ოქმის 1-ელი მუხლის დარღვევას.

თლოს აზრით, ხელისუფლებამ იცოდა განადგურებულ რეგიონში მინისძვრის საფრთხის შესახებ. მიუხედავად ამისა, მინისძვრამ მოახდინა კატასტროფული გავლენა ადამიანის სიცოცხლეზე, კერძოდ, უსაფრთხოებისა და მშენებლობის სტანდარტების დაუცველობამ გამოიწვია შენობების ნგრევა შესაბამის ზონებში. ადგილობრივმა ორგანოებმა, რომელთა როლი იყო ამ მშენებლობების მონიტორინგი და ინსპექტირება, ვერ შეასრულა მათზე დაკისრებული ვალდებულება.

მიუხედავად ამისა, ევროპულმა სასამართლომ მიიჩნია, რომ სარჩელის ეს ნაწილი ევროპულ სასამართლოს წარედგინა დადგენილი ვადის დარღვევით, რადგან გასული იყო ექვს თვეზე მეტი დრო ეროვნულ დონეზე მიღებული გადაწყვეტილებიდან, რის გამოც საქმე დაუშვებლად ცნო ამ ნაწილში.¹²

ამ საქმეზე ევროპულმა სასამართლომ ნათელყო, რომ კონვენციის მე-2 მუხლით გათვალისწინებული ვალდებულება მოიცავს ისეთი ღონისძიებების გატარებას, რომლებიც მიმართულია სიცოცხლის უფლების დაცვისაკენ მინისძვრის შემთხვევაში. მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-2 მუხლი და, ზოგადად, ევროპული კონვენცია არ შეიცავს დებულებას, რომელიც ანესრიგებს გარემოსთან დაკავშირებულ საკითხებს, ევროპულმა სასამართლომ განმარტა, რომ კონვენციის მე-2 მუხლი ვრცელდება ამ საკითხებზე და დაადგინა, რომ სახელმწიფომ უნდა შეასრულოს ადამიანის უფლებათა დაცვის პოზიტიური ვალდებულება გარემოსთან, მათ შორის ბუნებრივ კატაკლიზმებთან, მიმართებით.¹³ კონვენციის მე-2 მუხლის ასეთი განმარტება მართებულად უნდა ჩაითვალოს, რადგან, მიუხედავად იმისა, რა წყარო ქმნის საფრთხეს სიცოცხლისათვის, სახელმწიფომ უნდა გაატაროს სათანადო ღონისძიებები, რომლებიც მიმართული იქნება სიცოცხლის უფლების დაცვისაკენ.

კონვენციის მე-2 მუხლის განმარტება გარემოსთან მიმართებით განაპირობა იმ დიდმა გავლენამ, რომელსაც გარემო ახდენს ადამიანზე. გარემოს დაბინძურება უზარმაზარ გავლენას რომ ახდენს ადამიანზე, ეს დადასტურდა „გარემოსა და ჯანმრთელობის ლანცეტის კომისიის“ ანგარიშით, რომლის მიხედვით: „დაბინძურებით გამოწვეულმა ავადმყოფობამ განაპირობა დაახლოებით 9 მილიონი ადამიანის ნაადრევი სიკვდილი მსოფლიო მასშტაბით 2015-2016 წლებში – სამჯერ მეტით, ვიდრე შიდსით, ტუბერკულოზითა და მალარიით ერთად აღებული, და 15-ჯერ მეტით, ვიდრე ყველა ომითა და ძალადობის სხვა ფორმით.“¹⁴ ამავე ანგარიშის მიხედვით, „აგრესიული ჩარევის გარეშე, ჰაერში დასაშვებზე მეტი დაბინძურების გამო, 2050 წლისათვის გარდაცვალების რაოდენობა გაიზრდება 50%-ით.“¹⁵

მართალია, გარემო ახდენს გავლენას სიცოცხლის უფლებაზე, ამჟამად ევროპული სასამართლო არ იჩენს სამართლებრივ აქტივიზმს კონვენციის მე-2 მუხლის (ისევე როგორც სხვა მუხლების) ფართო განმარტების მიმართ. მიუხედავად ამისა, გარემოს დაცვა იძენს სულ უფრო დიდ მნიშვნელობას და ამიტომ შეიძლება გამოითქვას ვარაუდი, რომ ევროპული

¹² 178-ე პუნქტი.

¹³ *ფრედინი შვედეთის წინააღმდეგ (No.1) (Fredin v. Sweden (No 1.))*, 18 თებერვალი, 1991 წელი, 48-ე პუნქტი. ასევე იხ. *Pedersen O.W.*, *The European Court of Human Rights and International Environmental Law*, in: *The Human Right to a Healthy Environment*, *Knox J. H., Pejman R.(eds.)*, 2018, 86. ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, კონვენციის არა მხოლოდ მე-2, არამედ მე-8 მუხლიც ვრცელდება გარემოსთან დაკავშირებულ საკითხებზე.

¹⁴ *Executive Summary*, *Lancet Report*, p. 1, <[https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(17\)32345-0/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(17)32345-0/fulltext)>.

¹⁵ იქვე, *Lancet Report*, p. 4. ასევე იხ. *Imparato E.*, *The Right to Life Passes Through the Right to a Healthy Environment: Jurisprudence in Comparison*, *Widener Law Review* 22, No.1, 2016 133.

სასამართლო ფეხს აუწყობს გარემოს მზარდ გავლენას ადამიანის სიცოცხლეზე და კონვენციის მე-2 მუხლს მომავალში უფრო ფართოდ განმარტავს სიცოცხლის უფლებასთან მიმართებით.¹⁶

3. ბუნებრივი კატაკლიზმების თავიდან აცილება საქართველოში

ა) კანონმდებლობა

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-2 მუხლით გათვალისწინებული სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულების შესასრულებლად, სახელმწიფომ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა შექმნას სამართლებრივი ჩარჩო, რომელიც მიმართული იქნება, მათ შორის, ბუნებრივი კატაკლიზმებით გამოწვეული საფრთხეებისაგან სიცოცხლის დაცვისაკენ.

საქართველოში ბუნებრივი კატაკლიზმების (კატასტროფების) სფეროს სამართლებრივი რეგულირება ხდება როგორც საკანონმდებლო, ისე კანონქვემდებარე აქტებით. უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია საქართველოს კონსტიტუციის 29(1)-ე მუხლი, რომელიც, სხვა საკითხებთან ერთად, ადგენს: „ყველას აქვს უფლება, დროულად მიიღოს სრული ინფორმაცია გარემოს მდგომარეობის შესახებ“. კონსტიტუცია ასევე ადგენს ბუნებრივი კატასტროფის დროს საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების უფლებამოსილებასა და წესს¹⁷ და განსაზღვრავს, რომ გადაწყვეტილებას ბუნებრივი კატასტროფის დროს თავდაცვის ძალების გამოყენების შესახებ იღებს პრემიერ-მინისტრი.¹⁸

საქართველოში ბუნებრივი კატასტროფის სფეროს აწესრიგებს რამდენიმე კანონი. ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკანონმდებლო აქტია კანონი სამოქალაქო უსაფრთხოების შესახებ.¹⁹ ის განსაზღვრავს საქართველოში სამოქალაქო უსაფრთხოების ეროვნული სისტემის ორგანიზებას, სამოქალაქო უსაფრთხოების ღონისძიებებს, სამოქალაქო უსაფრთხოების სფეროში აღმასრულებელი ხელისუფლებისა და სხვა ორგანოების უფლებამოსილებას, აგრეთვე მოსახლეობისა და იურიდიული პირების უფლებებსა და მოვალეობებს.²⁰

კანონი ადგენს მთელ რიგს სამართლებრივი დებულებებისა ბუნებრივი ან/და ადამიანური ფაქტორით გამოწვეული ინციდენტისაგან/საგანგებო სიტუაციისაგან ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაცვის თვალსაზრისით. კერძოდ, კანონის მე-14 მუხლის 1-ელი პუნქტი პირდაპირ განსაზღვრავს, რომ, წარმოქმნის ხასიათიდან გამომდინარე, ინციდენტის/საგანგებო სიტუაციის ერთ-ერთი სახეა ბუნებრივი ინციდენტი/საგანგებო სიტუაცია. კანონის მიხედვით, სამოქალაქო უსაფრთხოების სისტემა არის საქართველოს აღმასრულებელი ხელისუფლების დაწესებულებების და სხვა ორგანოების ერთიანი ქსელი, რომელიც სტრატეგიულ (პოლიტიკურ), ოპერატიულ და ტაქტიკურ დონეებზე ახორციელებს შესაბამის კომპლექსურ ღონისძიებებს ბუნებრივი ან/და ადამიანური ფაქტორით გამოწვეული ინციდენტი-საგან/საგანგებო სიტუაციისაგან ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის, გარემოს ან/და ქონების დაცვის მიზნით.²¹

¹⁶ *Dickson B.*, Positive Obligations and the European Court of Human Rights, Northern Ireland Legal Quarterly, 61, No. 3, 2010, 206.

¹⁷ საქართველოს კონსტიტუციის 71(2)-ე მუხლი.

¹⁸ იქვე.

¹⁹ 27 ივნისი, 2018 წელი.

²⁰ 1-ელი მუხლის 1-ელი პუნქტი.

²¹ მე-4 მუხლის 1-ელი პუნქტი.

კანონი ადგენს, რომ ეროვნული სისტემის წამყვანი ორგანო მშვიდობიან პერიოდში არის საგანგებო სიტუაციების მართვის სამსახური, რომლის სახანძრო-სამაშველო ძალების დეპარტამენტი წარმოადგენს ეროვნული სისტემის ძირითად საოპერაციო ძალებს.²² ამასთანავე, გათვალისწინებულია სხვა უწყებების ჩართულობაც ცალკეულ საფრთხეებზე რეაგირებისას. კანონმდებლობა დეტალურად ადგენს იმ უწყებების ჩამონათვალს, რომლებიც დარგობრივი კომპეტენციისა და ქვემდებარეობის შესაბამისად უნდა ჩაერთონ სხვადასხვა ღონისძიებების განხორციელებაში.

კანონი ასევე ადგენს, რომ სახელმწიფო უზრუნველყოფს საგანგებო სიტუაციის პრევენციას.²³ კერძოდ, სახელმწიფო დგამს ნაბიჯებს ადამიანების (ისევე როგორც გარემოსა და ქონების) დასაცავად საგანგებო სიტუაციის რისკების იდენტიფიცირებისა და შეფასების, საგანგებო სიტუაციის რისკის ან/და მასთან დაკავშირებული უარყოფითი ზემოქმედების შემცირების ან თავიდან აცილების მიზნით განხორციელებული სამართლებრივი, ორგანიზაციული, ეკონომიკური, საგანმანათლებლო, საინჟინრო-ტექნიკური, სანიტარიულ-ჰიგიენური, სანიტარიულ-ეპიდემიოლოგიური, სამეცნიერო-კვლევითი და სხვა ღონისძიებების ერთობლიობას, რომელიც, სხვა საკითხებთან ერთად, მოიცავს სახიფათო ბუნებრივი მოვლენებისა და პროცესების დამაზიანებელი პოტენციალის სისტემატური შემცირებისაკენ გადადგმულ ნაბიჯებს და შესაბამის საინჟინრო-ტექნიკურ ღონისძიებებს.

კანონის მე-5 მუხლის 1-ელი პუნქტი აწესებს, რომ სამოქალაქო უსაფრთხოების ეროვნულ სისტემაში შემავალი სუბიექტების მოვალეობაში ასევე შედის: ა) საგანგებო სიტუაციის რისკის მართვა – საფრთხის იდენტიფიცირება, საგანგებო სიტუაციის რისკისა და მისი ზემოქმედების ანალიზი და მის საფუძველზე საგანგებო სიტუაციის რისკის მართვის გეგმის შემუშავება; ბ) საგანგებო სიტუაციის პრევენციის ღონისძიებების დაგეგმვა და განხორციელება, მათ შორის, საგანგებო სიტუაციის რისკის შემცირების ღონისძიებების დაგეგმვა და განხორციელება; გ) საგანგებო მართვის გეგმის შემუშავება.²⁴

კანონის მე-5 მუხლის 1-ელი პუნქტი ითვალისწინებს, რომ სამოქალაქო უსაფრთხოების ეროვნულ სისტემაში შემავალი სუბიექტების მოვალეობაში შედის: ა) ინციდენტის/საგანგებო სიტუაციის შესახებ შეტყობინების სისტემის, მათ შორის, ადრეული შეტყობინების სისტემის, განვითარება; და ინციდენტის/საგანგებო სიტუაციის შესახებ შეტყობინების დროულად გადაცემა და ინციდენტის/საგანგებო სიტუაციის დროს ქცევის წესების შესახებ ინფორმირება.²⁵

კანონი ასევე აწესებს სამოქალაქო უსაფრთხოების სფეროში საქართველოს მოქალაქეთა და საქართველოს ტერიტორიაზე მყოფ სხვა პირთა ინფორმირების ვალდებულებას.²⁶ კერძოდ, საგანგებო სიტუაციის დროს, როდესაც საფრთხე ექმნება/შეიძლება შეექმნას ადამიანის სიცოცხლეს ან/და ჯანმრთელობას, ელექტრონული კომუნიკაციის კომპანია, რომელიც ახორციელებს მობილური საკომუნიკაციო ქსელებითა და საშუალებებით უზრუნველყოფას ან/და მომსახურებას, და საზოგადოებრივი მაუწყებელი საგანგებო სიტუაციების მართვის სამსახურის მოთხოვნით უზრუნველყოფენ საქართველოს მოქალაქეთათვის და საქარ-

²² მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტი.

²³ მე-10 მუხლის 1-ელი პუნქტი.

²⁴ იხ. ა), ბ) და ნ) ქვეპუნქტები.

²⁵ იხ. ვ) და ზ) ქვეპუნქტები.

²⁶ მე-12 მუხლი.

თველოს ტერიტორიაზე მყოფ სხვა პირთათვის საგანგებო სიტუაციის შესახებ შეტყობინებისა და სხვა ინფორმაციის გადაცემას.²⁷ კანონის მიხედვით, საგანგებო სიტუაციის შესახებ გადასაცემი შეტყობინება და სხვა ინფორმაცია მოიცავს: ა) მოსალოდნელი ან წარმოქმნილი საგანგებო სიტუაციის და მისი გავრცელების საზღვრების შესახებ მონაცემებს; ბ) მოსალოდნელი ან წარმოქმნილი საგანგებო სიტუაციის შედეგების შესახებ მონაცემებს; გ) საგანგებო სიტუაციაში ქცევის წესებს; და დ) პირთა დასაცავად გატარებული ღონისძიებების შესახებ მონაცემებს.²⁸

კანონი სამოქალაქო უსაფრთხოების შესახებ ასევე ითვალისწინებს, რომ საგანგებო სიტუაციისაგან საქართველოს მოქალაქეთა და საქართველოს ტერიტორიაზე მყოფ სხვა პირთა დაცვის ძირითადი ღონისძიებებია: მათი ევაკუაცია ან/და თავშესაფრებში მოთავსება, მათი სახანძრო, საინჟინრო, ქიმიური, რადიაციული, სამედიცინო და ბიოლოგიური დაცვის ღონისძიებები და მათი ფსიქოლოგიური დახმარების მიზნით განსახორციელებელი სამოქალაქო უსაფრთხოების სხვა ღონისძიებები.²⁹

ბუნებრივი კატასტროფის სფეროს ასევე აწესრიგებს კანონი ეროვნული უსაფრთხოების პოლიტიკის დაგეგმვისა და კოორდინაციის წესის შესახებ, რომელიც განსაზღვრავს ეროვნული უსაფრთხოების პოლიტიკის სფეროებს, ამ პოლიტიკის დაგეგმვისა და კოორდინაციის პროცესს და მისი დაგეგმვის მაკოორდინირებელი უწყების, საქართველოს პრემიერ-მინისტრის სათაბირო ორგანოს – ეროვნული უსაფრთხოების საბჭოს უფლებამოსილებებს.³⁰ ეროვნული უსაფრთხოების სფეროს ნაწილია სამოქალაქო უსაფრთხოება, რომლის ერთ-ერთი მიმართულებაა ეკოლოგიური უსაფრთხოება. კანონის მე-10 მუხლის მე-2 პუნქტის შესაბამისად, კანონის მიზნებისთვის სამოქალაქო უსაფრთხოების სფერო, სხვაგანაა ერთად, მოიცავს შემდეგ მიმართულებებს:

ა) ეკოლოგიური საფრთხეების, რისკებისა და გამოწვევების გამოვლენა, იდენტიფიცირება, შეფასება და პროგნოზირება;

ბ) ბუნებრივი და ადამიანური ფაქტორით გამოწვეული საგანგებო სიტუაციებისგან ქვეყნის მოსახლეობისა და ტერიტორიის დასაცავად შესაბამისი მექანიზმების შემუშავება;

გ) საომარი მდგომარეობის, ბუნებრივი და ადამიანური ფაქტორით გამოწვეული კატასტროფების, ეროვნული ინტერესებისთვის საფრთხის შემცველი სხვა კრიზისული ვითარების შედეგად მიყენებული ზიანის შემცირება, ქვეყნის მედეგობის უზრუნველყოფა;

დ) საგანგებო სიტუაციებზე რეაგირების ძალების შესაძლებლობათა განვითარება და მათი კოორდინაცია.

გარდა ამისა, ბუნებრივი კატასტროფის სფეროს აწესრიგებს საქართველოს კანონი გარემოს დაცვის შესახებ, რომელიც ადგენს, რომ მოქალაქე ვალდებულია, მოსალოდნელი ან მომხდარი ბუნებრივი (და ტექნოგენური) ავარიის და სხვა ეკოლოგიური კატასტროფის შესახებ ინფორმაციის მიღებისას დროულად აცნობოს სათანადო კომპეტენტურ სახელმწიფო ორგანოებს ან განაცხადოს საჯაროდ.³¹

²⁷ მე-12 მუხლის მე-3 პუნქტი.

²⁸ მე-12 მუხლის მე-4 პუნქტი.

²⁹ 21-ე მუხლის 1-ელი პუნქტი.

³⁰ 4 მარტი, 2015 წელი.

³¹ 10 დეკემბერი, 1996 წელი. მე-7 მუხლი.

კანონი ადგენს საქმიანობის სუბიექტის ვალდებულებას, ჰქონდეს შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოებთან შეთანხმებული ბუნებრივი კატასტროფის შედეგების თავიდან აცილებისა და პროფილაქტიკის ოპერატიული და სისტემატური ღონისძიებების, ავარიისა და კატასტროფის დროს მოქმედების გეგმები და შექმნას და მზადყოფნაში ჰყავდეს ავარიის სალიკვიდაციო ტექნიკური საშუალებებით უზრუნველყოფილი სამსახური. მას ეკისრება ვალდებულება, რომ ყოველი მოსალოდნელი და მომხდარი ბუნებრივი კატასტროფის შესახებ დროულად აცნობოს შესაბამის სახელმწიფო ორგანოებს და მოსახლეობას.³²

ბუნებრივი კატასტროფების სფეროს ასევე აწესრიგებს საქართველოს კანონი წყლის რესურსების მართვის შესახებ, რომლის მიზანია წყლის რესურსების მართვის სამართლებრივი საფუძვლების შექმნა, რომლებიც უზრუნველყოფს, სხვა საკითხებთან ერთად, ადამიანის ჯანმრთელობისა და სიცოცხლისათვის უსაფრთხო გარემოს შექმნას.³³

კანონი ადგენს, რომ მისი ამოცანაა, შეიქმნას წყლის რესურსების მდგრადი ინტეგრირებული მართვის ისეთი სისტემა, რომელიც, სხვა საკითხებთან ერთად, ხელს უწყობს წყალდიდობის რისკის შეფასებისა და მართვის სისტემის შექმნას.³⁴ კანონი განმარტავს როგორც წყალდიდობას, ისე წყალდიდობის რისკს. მისი განმარტებით, ეს უკანასკნელი არის დროის გარკვეულ პერიოდში შესაძლო წყალდიდობის მოსალოდნელი შედეგი, რაც შეიძლება დაკავშირებული იყოს ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის საფრთხესთან, ეკონომიკურ ან/და სოციალურ ზიანთან ან/და ზარალთან.³⁵

კანონი ითვალისწინებს წყლის რესურსების სახელმწიფო მონიტორინგის სისტემის შექმნას. კერძოდ, კანონის 32-ე მუხლის მიხედვით, წყლის რესურსების სახელმწიფო მონიტორინგის სისტემა არის ზედაპირული წყლის და მიწისქვეშა წყლის ობიექტების ჰიდროლოგიურ, ჰიდრომორფოლოგიურ, ჰიდროგეოლოგიურ, ქიმიურ, ეკოლოგიურ მდგომარეობაზე, წყლის რაოდენობრივ და ხარისხობრივ მახასიათებლებზე რეგულარული დაკვირვებისა და მონაცემთა ანალიზის ერთიანი სისტემა, რომლის მიზანია წყლის ობიექტების მდგომარეობის, მისი გარემოსთან (ბუნებრივ და ანთროპოგენურ) ურთიერთქმედების, მდინარის აუზში მიმდინარე ბუნებრივი და ანთროპოგენური პროცესების, საშიში და კატასტროფული მოვლენების თაობაზე ინფორმაციის მიღება, რისკფაქტორების ანალიზი, შეფასება და პროგნოზირება.

კანონის 34-ე მუხლი ადგენს წყალდიდობების საფრთხეების მართვის მექანიზმებს, წყალდიდობების საფრთხის რუკების და წყალდიდობების რისკების რუკების შემუშავების წესებს, განსაზღვრავს მათ შინაარსს, მოქმედების ვადას, აღნიშნულ პროცესში სხვადასხვა უწყების კომპეტენციებს. ეს მუხლი ასევე განსაზღვრავს წესებს წყალდიდობის საფრთხის მართვის შესახებ. კერძოდ, ამ მუხლის მიხედვით, გარემოს ეროვნული სააგენტო ყოველ 6 წელიწადში ერთხელ ახორციელებს წყალდიდობის რისკის წინასწარ შეფასებას ყველა მდინარის სააუზო უბნისთვის და განსაზღვრავს არეალებს, სადაც არსებობს წყალდიდობის პოტენციური მნიშვნელოვანი რისკი.³⁶ ამავე მუხლის მიხედვით, გარემოს ეროვნული სააგენტო ამზადებს წყალდიდობის საფრთხეების რუკებს, ხოლო საგანგებო სიტუაციების მართვის სამსა-

³² 39(2)-ე მუხლი. კანონის 42-ე-44-ე მუხლები აწესრიგებს საგანგებო ეკოლოგიურ მდგომარეობასთან დაკავშირებულ საკითხებს.

³³ 30 ივნისი, 2023 წელი. 1(1)-ლი მუხლი.

³⁴ კანონის 1(2)-ლი მუხლის გ) ქვეპუნქტი.

³⁵ კანონის მე-4 მუხლის 3¹⁰ და 3¹¹ ქვეპუნქტები.

³⁶ 1-ელი პუნქტი.

ხური – წყალდიდობის რისკების რუკებს ყველა არეალისათვის, რომლებიც იდენტიფიცირებულია როგორც წყალდიდობის პოტენციური მნიშვნელოვანი რისკის არეალი. ეს რუკები განსაზღვრავს ზონებს წყალდიდობის საშუალო ალბათობის (სულ მცირე, ერთი მოვლენა 100 წელიწადში), მცირე და მაღალი ალბათობის შემთხვევებს. მდინარეთა აუზების იმ ზონებში, რომლებიც აღნიშნულია როგორც წყალდიდობის რისკის ზონები, აგრეთვე აღნიშნული უნდა იყოს პოტენციური რისკის ქვეშ მყოფი მოსახლეობის რაოდენობა და ეკონომიკური საქმიანობისა და გარემოს დაზიანების პოტენციური რისკი.³⁷

კანონი ითვალისწინებს, რომ უნდა მომზადდეს წყალდიდობის რისკის მართვის გეგმა, რომელიც უნდა ითვალისწინებდეს წყალდიდობის პრევენციის, მისგან დაცვისა და მზადყოფნის საკითხებს, მათ შორის, წყალდიდობის პროგნოზისა და ადრეული შეტყობინების სისტემებს. წყალდიდობის რისკის მართვის გეგმები უნდა აისახოს მდინარის აუზის/სააუზო უბნის მართვის გეგმაში.³⁸

აქედან გამომდინარე, საქართველოს კანონმდებლობა ადგენს წყალდიდობების რისკების მართვის მექანიზმებს, წყალდიდობების საფრთხის რუკების და წყალდიდობების რისკების რუკების შემუშავების წესებს, განსაზღვრავს მათ შინაარსებს, მოქმედების ვადას და ამ პროცესში სხვადასხვა უწყების კომპეტენციას. ბუნებრივი კატასტროფის სფეროს ასევე აწესრიგებს სხვა საკანონმდებლო აქტები, მათ შორის კანონი საგანგებო მდგომარეობის შესახებ,³⁹ ტყის კოდექსი⁴⁰ და კანონი პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ.⁴¹

ბუნებრივი კატასტროფის სფეროს მარეგულირებელი უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტია საქართველოს კატასტროფის რისკის შემცირების 2017-2020 წლების ეროვნული სტრატეგია და მისი სამოქმედო გეგმა.⁴² დოკუმენტით იდენტიფიცირებულია არსებული საფრთხეები, გათვალისწინებულია კონკრეტული პრევენციული ღონისძიებები და ამ ღონისძიებებზე პასუხისმგებელი უწყებები. კატასტროფის რისკის შემცირების ეროვნული სტრატეგია მიზნად ისახავს კატასტროფის რისკის შემცირების ერთიანი სისტემის ჩამოყალიბებას, ეროვნულ და ადგილობრივ დონეზე კატასტროფებისადმი მზაობისა და მათზე რეაგირების შესაძლებლობების გაუმჯობესებას და, ასევე, შესაძლო საფრთხეებზე რეაგირების ეფექტიანობის გაზრდას, და განსაზღვრავს ქვეყნის წინაშე არსებული, ბუნებრივი (და ადამიანური ფაქტორებით) გამოწვეული საფრთხეების, რისკების და გამოწვევების შემცირების ღონისძიებებს და ადგენს კატასტროფის რისკის შემცირების პოლიტიკის ძირითად მიმართულებებს. კატასტროფის რისკის შემცირების ეროვნული სტრატეგიის საფუძველზე მომზადებულია სამოქმედო

³⁷ მე-2 პუნქტი.

³⁸ 34-ე მუხლის მე-3 პუნქტი.

³⁹ 1-ელი პუნქტი ითვალისწინებს საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებას ბუნებრივი კატასტროფის შემთხვევაში, 17 ოქტომბერი, 1997 წელი.

⁴⁰ კოდექსი ადგენს ავტონომიური რესპუბლიკისა და მუნიციპალიტეტების კომპეტენციას ეკოლოგიური კატასტროფებით დაზიანებული ტყის აღდგენა-გაშენებაში მონაწილეობას, ისევე როგორც მართვის ორგანოს მონაწილეობას ეკოლოგიური კატასტროფებით დაზიანებული ტყის აღდგენა-გაშენების ორგანიზებაში, იხ. კანონის მე-19 მუხლის დ) პუნქტი, მე-20 მუხლის დ) პუნქტი და 21-ე მუხლის ლ) პუნქტი.

⁴¹ კანონის მე-5 მუხლით გათვალისწინებულია მონაცემთა დამუშავების საფუძველი. კერძოდ, კანონის მე-5 მუხლის 1-ელი პუნქტის „ვ“ ქვეპუნქტის მიხედვით, მონაცემთა დამუშავება დაშვებულია, თუ ეს აუცილებელია ბუნებრივი და ადამიანის მოქმედებით გამოწვეული კატასტროფების სამართავად.

⁴² საქართველოს მთავრობის დადგენილება №4, 11 იანვარი, 2017 წელი. იხ.: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3547798?publication=1>>.

დო გეგმა, რომელშიც გათვალისწინებულია სტრატეგიის მიზნების მისაღწევად გასატარებელი ღონისძიებები და მათ განხორციელებაზე პასუხისმგებელი უწყებები.

სტრატეგიით გათვალისწინებულია, რომ სხვადასხვა სახის კატასტროფებით გამოწვეული უარყოფითი შედეგების მინიმუმამდე დასაყვანად ძალზე მნიშვნელოვანია, მოხდეს კატასტროფის რისკის წინასწარი იდენტიფიცირება, შეფასება და შემცირების ღონისძიებების დაგეგმვა.⁴³ კატასტროფის რისკების შესამცირებლად აუცილებელია შესაბამისი სისტემის ჩამოყალიბება ეროვნულ დონეზე. სტრატეგიის მიხედვით, საქართველოს კატასტროფის რისკის შემცირების პოლიტიკის პრიორიტეტია კრიზისების მართვის ერთიანი, მოქნილი, მუდმივმოქმედი და ეფექტიანი სისტემის არსებობა, რომელიც საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრულ უწყებათა კოორდინირებული მუშაობით უზრუნველყოფს ბუნებრივი და ადამიანური ფაქტორებით გამოწვეული კატასტროფების იდენტიფიცირებას, შეფასებას, თავიდან აცილებას, მართვას და ნეგატიური შედეგების უმოკლეს დროში ლიკვიდაციას ან მინიმუმამდე შემცირებას.⁴⁴

სტრატეგიაში ხაზგასმულია, რომ „საქართველო არის ტრანსკონტინენტური ქვეყანა, და რთული გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე, საგრძნობლად მოწყვლადია სხვადასხვა სახის ბუნებრივი კატასტროფების მიმართ. საქართველოს რელიეფი, მეტეოროლოგიური პირობები და გარემოზე მაღალი ანთროპოგენული ზეწოლა ხელსაყრელ პირობებს ქმნის ისეთი ბუნებრივი კატასტროფების განვითარებისთვის, როგორებიცაა: ზვავი, მეწყერი, მდინარის მიერ ნაპირების გარეცხვა, წყალდიდობა, გვალვა, სეტყვა, ეროზია, ძლიერი ქარი, ბუნებრივი ხანძრები, მიწისძვრა და სხვ.“⁴⁵ სტრატეგიის მიხედვით, უკანასკნელი წლების მონაცემებით, სტიქიური ჰიდრომეტეოროლოგიური მოვლენების რაოდენობა საშუალოდ 15%-ით, ხოლო სტიქიური გეოლოგიური მოვლენების რაოდენობა საშუალოდ 58%-ით არის გაზრდილი.

სტრატეგია ითვალისწინებს კატასტროფის რისკის შემცირების ეროვნულ სისტემაში ადრეული შეტყობინებისა და განგაშის სისტემების ინტეგრირებას. კერძოდ, სტრატეგიით გათვალისწინებულია, რომ „კატასტროფის რისკის შემცირების სისტემაში ეფექტიანი პრევენციული და რეაგირების ღონისძიებების გატარების, უპირველეს ყოვლისა კი, მოსახლეობის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით, აუცილებელია ადრეული გაფრთხილების და განგაშის სისტემების შექმნა. სტრატეგიით განსაზღვრულია, რომ აუცილებელია, შემუშავდეს განგაშის სისტემის სტანდარტები და ერთიანი მიდგომა, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელი იქნება მოსახლეობისთვის შესაბამისი ინფორმაციის/სიგნალის მიწოდება კრიზისული სიტუაციის დროს.“⁴⁶

რაც შეეხება ბუნებრივი კატაკლიზმების სფეროს მარეგულირებელ კანონქვემდებარე აქტებს, საქართველოს მთავრობის მიერ დამტკიცებულია რამდენიმე მნიშვნელოვანი დადგენილება, მათ შორისაა:

ა) 2014 წლის 14 იანვრის №51 ტექნიკური რეგლამენტი სამოქალაქო უსაფრთხოების საინჟინრო-ტექნიკური ღონისძიებების დამტკიცების თაობაზე, რომელიც მიმართულია მოსახლეობის დაცვის მოსალოდნელი დანაკარგებისა და ნგრევების შემცირებისაკენ საგანგებო

⁴³ სტრატეგიის მე-3 პუნქტი.

⁴⁴ სტრატეგიის მე-3(2) პუნქტი.

⁴⁵ იქვე.

⁴⁶ მე-3(5) პუნქტი.

სიტუაციების დამაზიანებელი ფაქტორების ზემოქმედების პირობებში, აგრეთვე უბედურების რაიონებსა და დაზიანების კერებში სამაშველო და გადაუდებელი ავარიულ-აღდგენითი სამუშაოებისათვის აუცილებელი ხელშემწყობი პირობების შესაქმნელად. სხვა საკითხებთან ერთად, რეგლამენტი ადგენს, რომ დაუშვებელია შენობა-ნაგებობების განლაგება ღვარცოფ-, ზვავ- და მენყერსაში ტერიტორიებზე.⁴⁷

ბ) 2015 წლის 24 სექტემბრის №508 დადგენილება სამოქალაქო უსაფრთხოების ეროვნული გეგმის დამტკიცების შესახებ, რომლის მე-5 მუხლი ითვალისწინებს საგანგებო მართვის დროს პრევენციული ღონისძიებების გატარებას, მათ შორის: ა) მოსახლეობისა და ქონების დაცვის მიზნით, ინციდენტების, სახიფათო ბუნებრივი მოვლენებისა და პროცესების თავიდან აცილებას დაგროვებადი დამაზიანებელი პოტენციალის სისტემატიური შემცირებითა და საინჟინრო-ტექნიკური ღონისძიებების განხორციელებით; ბ) საგანგებო სიტუაციების საფრთხეების მონიტორინგსა და პროგნოზირებას; გ) საგანგებო სიტუაციების რისკის რუკების მომზადებას; დ) გარემოსდაცვით სფეროში ზედამხედველობასა და ლიცენზირებას; ე) საგანგებო სიტუაციის მართვის ერთიანი სისტემის ფუნქციონირების გაძლიერებულ მზადყოფნასა და საგანგებო რეჟიმებში შესაძლო საგანგებო სიტუაციების ზონიდან მოსახლეობის ევაკუაციას; ვ) საგანგებო სიტუაციის რისკის დროულად გამოვლენას, შესაბამისი პრევენციული ღონისძიებების და რისკის მართვის გეგმების შემუშავებასა და განხორციელებას.

დადგენილება ასევე ითვალისწინებს საგანგებო სიტუაციების ზონებიდან მოსახლეობის ევაკუაციის წესს და განსაზღვრავს პასუხისმგებელი უწყებების მოვალეობებს. ამას გარდა, დადგენილება ითვალისწინებს საფრთხის შემცველ ზონებში განგაშის გამოცხადების სისტემის არსებობას. კერძოდ, დადგენილებით გათვალისწინებულია, რომ შსს-ს სსიპ – საგანგებო სიტუაციების მართვის სააგენტოს საგანგებო სიტუაციების მართვის საუნწყებათაშორისო ოპერატიული ცენტრი მსხვილმასშტაბიანი საგანგებო სიტუაციის საფრთხის არსებობის ან მისი განვითარების შემთხვევაში, წინასწარ შემუშავებული შეტყობინების სქემის საფუძველზე კრებს საგანგებო სიტუაციების მართვის საუნწყებათაშორისო ოპერატიულ ცენტრს და იწყებს საგანგებო მართვის რეაგირების ღონისძიებების განხორციელებას, კერძოდ, აცხადებს განგაშს და ატყობინებს შექმნილი მდგომარეობის თაობაზე შესაბამის უწყებებსა და პირებს.⁴⁸ ამავე მუხლით, საგანგებო მართვის დროს საგანგებო სიტუაციების მართვის საუნწყებათაშორისო ოპერატიულ ცენტრსა და საველე ოპერაციების ცენტრში არსებული ინფორმაციის საფუძველზე იგეგმება საგანგებო სიტუაციების შედეგების სალიკვიდაციო და სხვა გადაუდებელი ღონისძიებები და ხდება საჭირო საავარიო-სამაშველო ძალებისა და საშუალებების განსაზღვრა.⁴⁹ საგანგებო სიტუაციებზე რეაგირების მართვის უზრუნველყოფის ღონისძიების ერთ-ერთი სახეა განგაშის გამოცხადება და შეტყობინება.

გ) 2017 წლის 6 ოქტომბრის №452 დადგენილებით საგანგებო მართვის გეგმის მომზადების წესების შემუშავების შესახებ განსაზღვრულია, რომ გეგმის შედგენისას გათვალისწინებული უნდა იქნეს ავარიების, კატასტროფებისა და სტიქიური უბედურების შედეგად შექმნილი ვითარებისა და საგანგებო სიტუაციის წარმოქმნის რეალური საფრთხის პროგნოზი.⁵⁰

⁴⁷ მე-4 მუხლის მე-11(ბ) პუნქტი.

⁴⁸ მე-9 მუხლის მე-6 პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტი.

⁴⁹ „გ“ ქვეპუნქტი.

⁵⁰ მე-3 მუხლის 1-ელი პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტი.

დ) 2020 წლის 23 სექტემბრის №590 დადგენილება ინციდენტისა და საგანგებო სიტუაციის კლასიფიკაციის წესის დამტკიცების შესახებ, რომელიც ეხება ჰიდროტექნიკურ ავარიებს, კერძოდ, კაშხლების (დამბების, ჩამკეტებისა და სხვა) გარღვევას დამანგრეველი ტალღისა და კატასტროფული დატბორვის წარმოქმნით.

რაც შეეხება ევროპული კონვენციის მე-2 მუხლით გათვალისწინებული ბუნებრივი კატაკლიზმებით გამოწვეული საფრთხეებისაგან სიცოცხლის დაცვის ვალდებულების ასახვას საქართველოს კანონმდებლობაში, აღსანიშნავია შემდეგი:

საქმიდან – ბუდაევა და სხვები რუსეთის წინააღმდეგ (*Budayeva and Others v. Russia*) – გამომდინარე ვალდებულების შესაბამისად, საქართველოს კანონი სამოქალაქო უსაფრთხოების შესახებ ითვალისწინებს ღონისძიებების მთელი რიგის გატარებას ბუნებრივი კატასტროფის დროს ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაცვის მიზნით.⁵¹ კანონი ქმნის სამოქალაქო უსაფრთხოების სისტემას, რომელიც სტრატეგიულ (პოლიტიკურ), ოპერატიულ და ტაქტიკურ დონეებზე ახორციელებს შესაბამის კომპლექსურ ღონისძიებებს ბუნებრივი (ისევე როგორც ადამიანური) ფაქტორით გამოწვეული ინციდენტისაგან/საგანგებო სიტუაციისაგან ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დასაცავად.⁵² ამისათვის კანონი უზრუნველყოფს საგანგებო სიტუაციის პრევენციას, რისთვისაც დგამს ნაბიჯებს ადამიანების დასაცავად საგანგებო სიტუაციის რისკების იდენტიფიცირებისა და შეფასების მიზნით, რაც მოიცავს სახიფათო ბუნებრივი მოვლენებისა და პროცესების დამაზიანებელი პოტენციალის სისტემატური შემცირებისაკენ გატარებულ ღონისძიებებს და შესაბამის საინჟინრო-ტექნიკურ ღონისძიებებს. კანონის საფუძველზე, სახელმწიფო უზრუნველყოფს როგორც საგანგებო სიტუაციის რისკის მართვასა და საგანგებო სიტუაციის პრევენციის ღონისძიებების დაგეგმვასა და განხორციელებას, მათ შორის, საგანგებო სიტუაციის რისკის შემცირების ღონისძიებების დაგეგმვასა და განხორციელებას, ისე საგანგებო მართვის გეგმის შემუშავებას.

კანონი გარემოს დაცვის შესახებ ასევე ადგენს საქმიანობის სუბიექტის ვალდებულებას, ჰქონდეს შესაბამის სახელმწიფო ორგანოებთან შეთანხმებული ბუნებრივი კატასტროფის შედეგების თავიდან აცილებისა და პროფილაქტიკის ოპერატიული და სისტემატური ღონისძიებების, ავარიისა და კატასტროფის დროს მოქმედების გეგმები, და შექმნას და მზადყოფნაში ჰყავდეს ავარიის სალიკვიდაციო ტექნიკური საშუალებებით უზრუნველყოფილი სამსახური.

საქართველოს კანონი წყლის რესურსების მართვის შესახებ განსაზღვრავს წყალდიდობის რისკის შეფასებისა და მართვის სისტემის შექმნას.⁵³ კანონის ადგენს წყალდიდობების რისკების მართვის მექანიზმებს, წყალდიდობების საფრთხის რუკების და წყალდიდობების რისკების რუკების შემუშავების წესს, განსაზღვრავს მათ შინაარსს, მოქმედების ვადას, აღნიშნულ პროცესში სხვადასხვა უწყების კომპეტენციებს. ეს კანონი ითვალისწინებს, რომ უნდა მომზადდეს წყალდიდობის რისკის მართვის გეგმა, რომელიც უნდა ითვალისწინებდეს წყალდიდობის პრევენციის, მისგან დაცვისა და მზადყოფნის საკითხებს, მათ შორის, წყალდიდობის პროგნოზისა და ადრეული შეტყობინების სისტემებს. წყალდიდობის რისკის მართვის გეგმები უნდა აისახოს მდინარის აუზის/სააუზო უბნის მართვის გეგმაში.⁵⁴

⁵¹ 27 ივნისი, 2018 წელი.

⁵² მე-4 მუხლის 1-ელი პუნქტი.

⁵³ კანონის 1-ელი მუხლის მე-2 პუნქტის „გ“ ქვეპუნქტი.

⁵⁴ მე-3 პუნქტი.

ევროპული სასამართლოს ამ გადაწყვეტილების სულისკვეთების შესაბამისად, სამოქალაქო უსაფრთხოების ეროვნული გეგმის დამტკიცების შესახებ 2015 წლის 24 სექტემბრის N508 დადგენილების მე-5 მუხლი ითვალისწინებს საგანგებო მართვის დროს კომპლექსური პრევენციული ღონისძიებების გატარებას.

როგორც ევროპული სასამართლოს ზემოაღნიშნული საქმიდან გამომდინარეობს, კანონი სამოქალაქო უსაფრთხოების შესახებ ითვალისწინებს სამოქალაქო უსაფრთხოების ეროვნულ სისტემაში შემავალი სუბიექტების მოვალეობას, განავითარონ ინციდენტის/საგანგებო სიტუაციის შესახებ შეტყობინების სისტემის, მათ შორის: ადრეული შეტყობინების სისტემის და ინციდენტის/საგანგებო სიტუაციის შესახებ შეტყობინების დროულად გადაცემა და ინციდენტის/საგანგებო სიტუაციის დროს ქცევის წესების შესახებ ინფორმირება.⁵⁵

თავის მხრივ კანონი გარემოს დაცვის შესახებ ასევე ადგენს, რომ საქმიანობის სუბიექტს ეკისრება ვალდებულება, ყოველი მოსალოდნელი და მომხდარი ბუნებრივი კატასტროფის შესახებ დროულად აცნობოს შესაბამის სახელმწიფო ორგანოებს და მოსახლეობას.⁵⁶

2015 წლის 24 სექტემბრის N508 დადგენილება სამოქალაქო უსაფრთხოების ეროვნული გეგმის დამტკიცების შესახებ ასევე ითვალისწინებს საგანგებო სიტუაციებზე რეაგირების მართვის უზრუნველყოფის ისეთი ღონისძიების სახეს, როგორიცაა განგაშის გამოცხადება და შეტყობინება.

ევროპული სასამართლოს მიერ ბუდაპეშტს საქმეზე დადგენილი სტანდარტის მიხედვით, საქართველოს მთავრობის 2015 წლის 24 სექტემბრის N508 დადგენილება სამოქალაქო უსაფრთხოების ეროვნული გეგმის დამტკიცების ასევე ითვალისწინებს საგანგებო სიტუაციების ზონებიდან მოსახლეობის ევაკუაციის წესს და განსაზღვრავს პასუხისმგებელი უწყებების მოვალეობებს.

რაც შეეხება საქმიდან – *კოლიადენკო რუსეთის წინააღმდეგ (Kolyadenko v. Russia)* – გამომდინარე ვალდებულებებს, ამ საკითხებს აწესრიგებს საქართველოს კანონი წყლის რესურსების მართვის შესახებ, რომელიც ადგენს, რომ მისი ამოცანაა, შეიქმნას წყლის რესურსების მდგრადი ინტეგრირებული მართვის ისეთი სისტემა, რომელიც, სხვა საკითხებთან ერთად, ხელს უწყობს წყალდიდობის რისკის შეფასებისა და მართვის სისტემის შექმნას.⁵⁷ კანონი ითვალისწინებს წყლის რესურსების სახელმწიფო მონიტორინგის სისტემის შექმნას, მათ შორის წყალდიდობების რისკების მართვის მექანიზმებს, წყალდიდობების საფრთხის რუკებისა და წყალდიდობების რისკების რუკების შემუშავების წესს, განსაზღვრავს მათ შინაარსს, მოქმედების ვადას, აღნიშნულ პროცესში სხვადასხვა უწყების კომპეტენციებს. ამისათვის, კანონის საფუძველზე, გარემოს ეროვნული სააგენტო, ყოველ 6 წელიწადში ერთხელ ახორციელებს წყალდიდობის რისკის წინასწარ შეფასებას ყველა მდინარის სააუზო უბნისთვის და განსაზღვრავს არეალებს, სადაც წყალდიდობის პოტენციური მნიშვნელოვანი რისკი არსებობს.⁵⁸ გარემოს ეროვნული სააგენტო ამზადებს წყალდიდობის საფრთხეების რუკებს, ხოლო საგანგებო სიტუაციების მართვის სამსახური – წყალდიდობის რისკების რუკებს ყველა არეალისათვის, რომელიც იდენტიფიცირებულია როგორც წყალდიდობის პოტენციური მნიშვნელოვანი რისკის არეალი.⁵⁹

⁵⁵ იხ. ვ) და ზ) ქვეპუნქტები.

⁵⁶ 39(2)-ე მუხლი.

⁵⁷ კანონის 1(2)-ლი მუხლის გ) ქვეპუნქტი.

⁵⁸ 1-ელი პუნქტი.

⁵⁹ მე-2 პუნქტი. ეს რუკები განსაზღვრავს ზონებს წყალდიდობის საშუალო ალბათობის (სულ მცირე, ერთი მოვლენა 100 წელიწადში), მცირე და მაღალი ალბათობის შემთხვევებს. მდინარეთა აუზების იმ ზონებში,

კანონი ასევე ითვალისწინებს, რომ უნდა მომზადდეს წყალდიდობის რისკის მართვის გეგმა, რომელიც უნდა ითვალისწინებდეს წყალდიდობის პრევენციის, მისგან დაცვისა და მზადყოფნის საკითხებს, მათ შორის, წყალდიდობის პროგნოზისა და ადრეული შეტყობინების სისტემებს.

საქმეზე – *მ. ოზელი და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ (M. Özel and Others v. Turkey)* – დადგენილ ვალდებულებას ითვალისწინებს სივრცის დაგეგმარების, არქიტექტურული და სამშენებლო საქმიანობის კოდექსი, რომლის მიზანია, მათ შორის შენობა-ნაგებობების სეის-მომდეგობასთან დაკავშირებული ძირითადი მოთხოვნების დადგენა.⁶⁰ კოდექსის თანახმად, სივრცის დაგეგმარება და ქალაქთმშენებლობითი დაგეგმვა ემყარება მდგრადი განვითარების პრინციპებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ შესაბამისი ტერიტორიის გამოყენებისა და განვითარების ეკონომიკური და სოციალური წინაპირობების ჰარმონიზაციას საგანგებო სიტუაციების რისკის შემცირების და გარემოსდაცვით მოთხოვნებთან. ამ მიზნით საქართველოს სივრცის დაგეგმარება და ქალაქთმშენებლობითი დაგეგმვა ხორციელდება, მათ შორის, სივრცის დაგეგმარებისა და ქალაქთმშენებლობითი დაგეგმვის პროცესში საქართველოში არსებული სეისმური მდგომარეობის გათვალისწინებით.⁶¹

კოდექსის თანახმად, შენობა-ნაგებობა ისე უნდა იქნეს დაპროექტებული და აშენებული, რომ მისი ექსპლუატაციის პერიოდში ზღვრული საანგარიშო დატვირთვისას მზიდი კონსტრუქციები და საინჟინრო სისტემები იყოს საიმედო და მისი ექსპლუატაციის მთელ პერიოდში, განსაკუთრებით – სეისმური ზემოქმედებისას, აკმაყოფილებდეს შესაბამისი ტექნიკური რეგლამენტებით დადგენილ მოთხოვნებს.⁶²

კოდექსის 141³-ე (ქალაქ თბილისის მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციულ საზღვრებში სანებართვო პირობების დარღვევით წარმოებული მშენებლობის ექსპლუატაციაში მიღების დროებითი წესი) და 141⁷-ე (ქალაქ ბათუმის მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციულ საზღვრებში სანებართვო პირობების დარღვევით წარმოებული მშენებლობის ექსპლუატაციაში მიღების დროებითი წესი) მუხლების მე-5 პუნქტის მიხედვით, დაინტერესებული პირი ობიექტის ექსპლუატაციაში მიღების მიზნით მშენებლობის საჯარო ზედამხედველობის ორგანოს წარუდგენს განცხადებას. ამ განცხადებას უნდა ერთვოდეს აკრედიტებული ინსპექტირების ორგანოს მიერ გაცემული, ობიექტის მზიდი კონსტრუქციების მდგრადობისა და სეისმომდეგობის დამადასტურებელი საექსპერტო დასკვნა.

საქართველოში ასევე მოქმედებს საქართველოს ეკონომიკური განვითარების მინისტრის ბრძანება სამშენებლო ნორმები და წესები – „სეისმომდეგი მშენებლობა“, რომელიც საქართველოს მთელი ტერიტორიის სეისმურად აქტიურ ზონაში მდებარეობის გამო, ადგენს სამშენებლო ნორმებს და წესებს რომლებიც ვრცელდება მის მთელ ტერიტორიაზე როგორც ახალმშენებარე, ისე სარეკონსტრუქციო, გასაძლიერებელი და აღსადგენი საცხოვრებელი, საზოგადოებრივი და სამრეწველო შენობა-ნაგებობების დაპროექტებაზე.⁶³ დოკუმენტის მი-

რომლებიც აღნიშნულია როგორც წყალდიდობის რისკის ზონები, აგრეთვე აღნიშნული უნდა იყოს პოტენციური რისკის ქვეშ მყოფი მოსახლეობის რაოდენობა და ეკონომიკური საქმიანობისა და გარემოს დაზიანების პოტენციური რისკი.

⁶⁰ კოდექსის მე-2 მუხლის მე-2 ნაწილის „ვ“ პუნქტი.

⁶¹ კოდექსის მე-8 მუხლის 1-ელი ნაწილის „ჟ“ პუნქტი.

⁶² 81-ე მუხლი.

⁶³ 7 ოქტომბერი, 2009 წელი. ბრძანება N1-1/2284.

ხედვით, სეისმომდეგი მშენებლობის სამშენებლო ნორმების და წესების ძირითად მიზანია ადამიანის სიცოცხლის უსაფრთხოების დაცვა.⁶⁴

რაც შეეხება საქმეზე – ვივიანი და სხვები იტალიის წინააღმდეგ (*Viviani and Others v. Italy*) – ევროპული სასამართლოს მიერ დადგენილ ვალდებულებას, საქართველოს კანონმდებლობა, მათ შორის კანონი სამოქალაქო უსაფრთხოების შესახებ, ადგენს, რომ უნდა მოხდეს საგანგებო სიტუაციის რისკის მართვა – საფრთხის იდენტიფიცირება, საგანგებო სიტუაციის რისკისა და მისი ზემოქმედების ანალიზი და მის საფუძველზე საგანგებო სიტუაციის რისკის მართვის გეგმის შემუშავება, საგანგებო სიტუაციის პრევენციის ღონისძიებების დაგეგმვა და განხორციელება, მათ შორის, საგანგებო სიტუაციის რისკის შემცირების ღონისძიებების დაგეგმვა და განხორციელება და საგანგებო მართვის გეგმის შემუშავება.⁶⁵

დასკვნის სახით შეიძლება აღინიშნოს, რომ საქართველოს კანონმდებლობა კარგად ასახავს ადამიანის უფლებათა ევროპულ სტანდარტებს ბუნებრივი კატაკლიზმებით გამოწვეული საფრთხეებისაგან ადამიანის სიცოცხლის დაცვის მიმართ. ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ ქვეყანაში მნიშვნელოვანი იყო კატასტროფის რისკის შემცირების 2017-2020 წლების ეროვნული სტრატეგიისა და სამოქმედო გეგმის მიღება. 2020 წლის შემდგომ არ მიღებულა მსგავსი დოკუმენტი. ქვეყანაში ბუნებრივი კატასტროფის მაღალი რისკის გათვალისწინებით, მნიშვნელოვანი იქნება ასეთი სტრატეგიისა და სამოქმედო გეგმის მიღება და ზედმინევენით განხორციელება.

ბ) პრაქტიკა

სახელმწიფოს ეკისრება პოზიტიური ვალდებულება, არა მხოლოდ მიიღოს ბუნებრივი კატაკლიზმებით გამოწვეული საფრთხეების თავიდან აცილების მარეგულირებელი კანონმდებლობა, რომელიც მიმართული იქნება სიცოცხლის უფლების დაცვისაკენ, არამედ უზრუნველყოს პრაქტიკული ღონისძიებების გატარება ამ კანონმდებლობის ეფექტიანად აღსასრულებლად.

საქართველოს რელიეფის, გეოლოგიური და კლიმატური პირობების გამო, ბოლო წლებში ქვეყანაში მრავალი სტიქიური მოვლენა მოხდა, რასაც არაერთი ადამიანის სიცოცხლე ემსხვერპლა,⁶⁶ თუმცა ორ შემთხვევას – 2015 წლის წყალდიდობას თბილისში და 2023 წლის რაჭის სტიქიას – განსაკუთრებით დიდი მსხვერპლი მოჰყვა. ამიტომ ეს ორი შემთხვევა დეტალურად განიხილება ნაშრომში.

⁶⁴ მე-3(4) „ა“ ქვეპუნქტი.

⁶⁵ იხ. ა), ბ) და ნ) ქვეპუნქტები.

⁶⁶ „იმერეთის გუბერნატორი ადასტურებს, რომ მეწყერში მამა და მისი 3 შვილია მოყოლილი“, 7 თებერვალი, 2024 წ., იხ.: <<https://www.interpressnews.ge/ka/article/786654-imeretis-gubernatori-adasturebs-rom-mecqershi-mama-da-misi-3-shvilia-moqolili>> [05.06.2025]. „ხარაგაულში, მინის მასაში მოყოლილი კაცის ცხედარი იპოვეს“, 3 ივლისი, 2023 წ., იხ.: <<https://www.interpressnews.ge/ka/article/762366-xaragaulshimicis-masashi-moqolili-kacis-cxedari-ipoves>> [05.06.2025]. „წყალდიდობა და მეწყერი გურიაში – ეძებენ 2 არასრულწლოვანსა და 1 ზრდასრულს“, 8 სექტემბერი, 2023 წ., იხ.: <<https://netgazeti.ge/life/686823/>> [05.06.2025]; „ფშავში, სტიქიის ზონაში მაშველებმა ტურისტის ცხედარი იპოვეს – საგანგებო სიტუაციების მართვის სამსახური“, 27 ივნისი, 2022 წ., იხ.: <https://www.radiotavisupleba.ge/a/31918143.html?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR3FD4Dqydkr0_QDSV9Z-03VJaSsAWrD_d9074IC9pmi5PcHfx5fB5hMzE_aem_GXbrizAI464MCPSaSmoeGw> [05.06.2025]. „რამ გამოიწვია სტიქია დარიალის ხეობაში“, 17 მაისი, 2014 წ., იხ.: <<https://netgazeti.ge/news/31818/>> [05.06.2025].

1. 2015 წლის წყალდიდობა თბილისში

საქართველოში ბოლო წლებში ერთ-ერთი ყველაზე მასშტაბური ბუნებრივი კატაკლიზმა 2015 წლის 13 ივნისს თბილისში მომხდარი წყალდიდობა იყო. სტიქიის გამომწვევი ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი თბილისის თავზე წყნეთი- ბეთანიის დამაკავშირებელი ფერდობის ქანების ჩამოშლით და ძლიერი წვიმით წარმოშობილმა წყალდიდობამ გმირთა მოედნამდე მიაღწია და გზაზე ყველაფერი გაანადგურა. ამ წყალდიდობას ემსხვერპლა 19 ადამიანის სიცოცხლე, 2 ადამიანი დღემდე უგზო-უკვლოდ დაკარგულად მიიჩნევა. განადგურდა თბილისის ზოოპარკი და ადამიანებს მიადგათ მატერიალური ზარალი.

წყალდიდობის მიზეზად დასახელდა ის, რომ კალაპოტის წყალგამტარუნარიანობამ ვერ უზრუნველყო ნიაღვრის სწრაფი გატარება, რამაც სათავე დაუდო კალაპოტისპირა ტერიტორიების დატბორვას. კალაპოტის წყალგაუმტარობა კი გამოიწვია ამ ტერიტორიაზე ხანგრძლივი დროის განმავლობაში არასწორად წარმართულმა სამეურნეო საქმიანობამ, რამაც მოახდინა მდინარე „ვერეს“ კალაპოტის წყალგამტარუნარიანობის ნაწილობრივი პარალიზება.⁶⁷

თუ ეს ბუნებრივი კატაკლიზმა განიხილება ევროპული სასამართლოს პრაქტიკით დადგენილი სტანდარტების მიხედვით, უნდა დაისვას შემდეგი კითხვები: სახელმწიფომ იცოდა ან უნდა სცოდნოდა თუ არა ამ ტერიტორიაზე სტიქიის საფრთხის შესახებ და, თუ იცოდა, რა გააკეთა იმისათვის, რომ თავიდან აეცილებინა ადამიანთა სიცოცხლის მოსპობა?

გავრცელებული ინფორმაციით, მსგავსი სიძლიერის კატასტროფული წყალდიდობის ფაქტი ამავე ტერიტორიაზე მოხდა 1961 წელს, რამაც მაშინაც გამოიწვია ზოოპარკის განადგურება.⁶⁸ თუ ეს ასეა, რასაც მოწმობს კონკრეტული ფაქტი, მაშინ პასუხი უნდა გაეცეს კითხვას, რა ნაბიჯები გადადგა სახელმწიფომ იმისათვის, რომ მოეხდინა მსგავსი წყალდიდობის გამანადგურებელი შედეგის თავიდან აცილება? მაგალითად, გაითვალისწინა თუ არა სახელმწიფომ სტიქიის საფრთხე ამ ტერიტორიის დაგეგმარებისას, მათ შორის ვაკე-საბურთალოს გზატკეცილის ქვეშ მდინარე „ვერეს“ გვირაბებში მოქცევისა და ამ ტერიტორიაზე საცხოვრებელი სახლების მასობრივი მშენებლობის შესახებ ნებართვების გაცემისას? უზრუნველყო თუ არა მან ამ ტერიტორიაზე ადრეული შეტყობინებისა და მონიტორინგის სისტემის ფუნქციონირება? და, ზოგადად, რა ღონისძიებებს ატარებდა სახელმწიფო ამ ტერიტორიაზე ადამიანის სიცოცხლისათვის საფრთხის თავიდან ასაცილებლად ან მის მინიმუმამდე შესამცირებლად?

ნაშრომის მომზადების პროცესში ვერ იქნა აღმოჩენილი რაიმე ინფორმაცია, რომელიც დაადასტურებდა, რომ: სახელმწიფომ გადადგა რაიმე ნაბიჯი წყალდიდობის გამანადგურებელი შედეგის თავიდან ასაცილებლად; სახელმწიფომ გაითვალისწინა სტიქიის საფრთხე ამ ტერიტორიის დაგეგმარებისას, მათ შორის ვაკე-საბურთალოს გზატკეცილის ქვეშ მდინარე „ვერეს“ გვირაბებში მოქცევისა და ამ ტერიტორიაზე საცხოვრებელი სახლების მასობრივი მშენებლობის შესახებ ნებართვების გაცემისას; სახელმწიფომ უზრუნველყო ამ ტერიტორიაზე

⁶⁷ „CENN-ი მდინარე ვერეს კატასტროფული წყალდიდობის მიზეზების შესახებ ანგარიშს აქვეყნებს“, 19 ივნისი, 2015 წ. იხ.: <<https://www.interpressnews.ge/ka/article/335474-cenn-i-mdinare-veres-katastropulicqaldidobis-mizezebis-shesaxe-b-angarishs-akveqnebs>> [05.06.2025].

⁶⁸ „CENN-ი მდინარე ვერეს კატასტროფული წყალდიდობის მიზეზების შესახებ ანგარიშს აქვეყნებს“, 19 ივნისი, 2015 წ. იხ.: <<https://www.interpressnews.ge/ka/article/335474-cenn-i-mdinare-veres-katastropulicqaldidobis-mizezebis-shesaxe-b-angarishs-akveqnebs>> [05.06.2025].

ადრეული შეტყობინებისა და მონიტორინგის სისტემის ფუნქციონირება; ზოგადად, სახელმწიფომ გაატარა ღონისძიებები ამ ტერიტორიაზე ადამიანის სიცოცხლისათვის საფრთხის თავიდან ასაცილებლად ან მის მინიმუმამდე შესამცირებლად.

ზემოაღნიშნულ კითხვებზე გაცემული პასუხების მიხედვით ევროპული სასამართლო შეაფასებს, შეასრულა თუ არა სახელმწიფომ თავისი პოზიტიური ვალდებულება, მით უფრო, რომ 2015 წლის 13 ივნისის წყალდიდობაზე ევროპულ სასამართლოში უკვე შეტანილია სარჩელი სტიქიით დაზარალებულის სახელით.⁶⁹

2. 2023 წლის რაჭის (შოვის) სტიქია

მასშტაბური ბუნებრივი სტიქია მოხდა რაჭაში, 2023 წლის 3 აგვისტოს. კერძოდ, კურორტ შოვის ტერიტორიაზე ჩამონვა ღვარცოფი, რასაც ემსხვერპლა 33 ადამიანის სიცოცხლე, ხოლო ერთი არასრულწლოვანი მიჩნეულია უგზო-უკვლოდ დაკარგულად.⁷⁰

ამ სტიქიურ მოვლენაზე საქართველოს გარემოს ეროვნულმა სააგენტომ მოამზადა დასკვნა, რომლის მიხედვით: „საქართველოს ტერიტორიის ფარგლებში, კავკასიონის სამხრეთ ფერდობზე არსებული მდინარე ბუბისწყლის ხეობა ერთ-ერთ იშვიათობას წარმოადგენდა 2023 წლის 3 აგვისტოს სტიქიამდე, სადაც ღვარცოფის მნიშვნელოვანი გავლა უკანასკნელი 100 წლის განმავლობაში არ დაფიქსირებულა, თუ არ ჩავთვლით მდინარის კალაპოტში განვითარებულ ცალკეულ წყალმოვარდნებს“.⁷¹ დასკვნის მიხედვით, „2023 წლის 3 აგვისტოს მყისიერად განვითარებული და თანხვედრილი, კომპლექსური ხასიათის სტიქიური მოვლენის ფორმირება მრავალ ფაქტორზე იყო დამოკიდებული. მთელ მსოფლიოში ამ ტიპის მოვლენების ჩასახვა-გააქტიურების ზუსტი დროის პროგნოზირება პრაქტიკულად შეუძლებელია;“⁷² გარემოს ეროვნული სააგენტოს დასკვნა ასევე მიუთითებს, რომ „ღვარცოფული მასის გადაადგილების საშუალო სიჩქარემ 18-24 მ/წმ შეადგინა. სტიქიის ჩასახვა-გააქტიურების ზონიდან შოვის ე.წ. კოტეჯების უბნამდე ღვარცოფულ ნაკადს უნდა მიეღწია 7.5-10 წუთში;“⁷³ და რომ „მსგავსი მასშტაბის კომპლექსური გენეზისის სტიქიის შესახებ განგაშის სისტემის მოწყობა სტიქიის სწრაფად განვითარებადობის და მისი ჩასახვის ზონიდან დასახლებულ პუნქტამდე მცირე მანძილის გათვალისწინებით, ვერ იქნებოდა ეფექტური დამდგარი შედეგების თავიდან ასაცილებლად;“⁷⁴ დასკვნაში ასევე აღნიშნულია, რომ ბუნებრივი საფრთხეების გათვალისწინებით, „მდ. ბუბისწყლის ხეობაში, სტიქიის გავრცელების არეალში (26 ჰა), დაუშვებელია რაიმე სახის ახალი ინფრასტრუქტურის მოწყობა და არსებული შენობა-ნაგებობების ფუნქციონირება.“⁷⁵

⁶⁹ საია-მ 2015 წლის 13 ივნისს, ვერეს ხეობაში დაღუპული დავით გაბიტაშვილის საქმეზე ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს მიმართა, 13 ივნისი, 2024 წ., იხ.: <<https://www.interpressnews.ge/ka/article/803120-saia-m-2015-clis-13-ivniss-veres-xeobashi-dagupuli-davit-gabitashvilis-sakmeze-adamianis-uplebata-evropul-sasamartlos-mimarta>>.

⁷⁰ „შოვის სტიქიაზე ახალი მასალების გამოქვეყნების შემდეგ ლაშა სუხიშვილი საგამოძიებო სამსახურში დაიბარეს“, 9 აგვისტო, 2024 წ., იხ.: <<https://netgazeti.ge/news/735769/>> [05.06.2025].

⁷¹ „შოვში განგაშის სისტემა ეფექტიანი ვერ იქნებოდა – სააგენტოს საბოლოო დასკვნა“, 16 თებერვალი, 2024 წ., იხ.: <<https://netgazeti.ge/news/709748/>> [05.06.2025].

⁷² იქვე.

⁷³ იქვე.

⁷⁴ იქვე.

⁷⁵ იქვე.

რა დასკვნების გამოტანა შეიძლება საქართველოს გარემოს ეროვნული სააგენტოს მიერ მომზადებული დოკუმენტიდან?

პირველი დასკვნა არის ის, რომ, მართალია, ასეთი ღვარცოფის გავლა ბოლო 100 წლის განმავლობაში არ დაფიქსირებულა, სააგენტო არ გამოორიცხავდა ასეთი ღვარცოფის გავლის ალბათობას. მისი პოზიციით, ეს არ იყო ჰიპოთეზური ალბათობა, რომელიც 100 წლის წინ მოხდა და აღარ განმეორდებოდა, რადგან სააგენტომ ახსენა „მდინარის კალაპოტში განვითარებული ცალკეული წყალმოვარდნები“.

მეორე დასკვნა არის ის, რომ 2023 წლის 3 აგვისტოს სტიქიური მოვლენა მყისიერად განვითარდა და მოხდა მრავალი ფაქტორის თანხვედრა, სხვა სიტყვებით კი, ეს მოვლენა ნელ-ნელა, ეტაპობრივად არ ვითარდებოდა და მრავალი გარემოება დაემთხვა ერთმანეთს. ვინაიდან სააგენტომ ახსენა, რომ ამ ტიპის მოვლენების განვითარების პროგნოზირება შეუძლებელი იყო არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მსოფლიოს სხვა ქვეყნებში, შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ, მისი აზრით, ვერც საქართველოში და ვერც რომელიმე სხვა ქვეყანაში ვერ მოხდებოდა ასეთი სტიქიური მოვლენის ზუსტი დროის განჭვრეტა და ის ადამიანები, რომლებიც ღვარცოფის გავლის არეალში აღმოჩნდნენ, თავიდანვე სასიკვდილოდ განწირულნი იყვნენ, ამ ფაქტორების დამთხვევის გამო.

მესამე დასკვნა არის ის, რომ, ვინაიდან ღვარცოფული მასის გადაადგილება იყო ძალიან სწრაფი და სტიქიის ჩასახვა-გააქტიურების ზონიდან შოვის ე.წ. კოტეჯების უბნამდე ღვარცოფულ ნაკადს უნდა მიეღწია 7.5-10 წუთში, განგაშის სისტემის მოწყობა ვერ აიცილებდა დამდგარ შედეგებს. სხვა სიტყვებით კი, რომც მოწყობილიყო ასეთი განგაშის სისტემა, ვერ მოხდებოდა იქ მყოფი ადამიანების გადარჩენა. ნიშანდობლივია, რომ გარემოს ეროვნული სააგენტო თავის დასკვნაში ეხება განგაშის სისტემას და არ ახსენებს წინასწარი და ადრეული შეტყობინების სისტემების გამოსადეგობას შექმნილ სიტუაციაში სიცოცხლისათვის საფრთხის თავიდან ასაცილებლად. წინასწარი და ადრეული შეტყობინების სისტემების არსებობის მნიშვნელობას ხაზს უსვამს ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დედამიწის შემსწავლელ მეცნიერებათა ინსტიტუტისა და სეისმური მონიტორინგის ეროვნული ცენტრის გაკეთებული დასკვნა, რომლის მიხედვით: „წინასწარი და ადრეული შეტყობინების სისტემების არსებობის შემთხვევაში ინფორმაცია 2 საათით ადრე იარსებებდა და შესაძლებელი იქნებოდა განგაშის გამოცხადება“.⁷⁶ ეს ნიშნავს იმას, რომ, ინსტიტუტის აზრით, თუ იარსებებდა წინასწარი და ადრეული შეტყობინების სისტემები და ორი საათით ადრე მოხდებოდა განგაშის გამოცხადება, შესაძლებელი იყო იქ მყოფი ადამიანების გადარჩენა.

თუ ეს სტიქია განიხილება ევროპული სასამართლოს პრაქტიკით დადგენილი სტანდარტების საფუძველზე, როგორც ეს ზემოთ, თბილისის 2015 წლის წყალდიდობის შემთხვევაში მოხდა, უნდა დაისვას შემდეგი კითხვები: სახელმწიფომ იცოდა ან უნდა სცოდნოდა თუ არა შოვის საკურორტო ზონის ტერიტორიაზე სტიქიის საფრთხის შესახებ და, თუ იცოდა, რა გააკეთა იმისათვის, რომ თავიდან აეცილებინა მისი გამანადგურებელი შედეგი? ამ კითხვებზე

⁷⁶ შოვის 2023 წლის სტიქიის კვლევის ახალი მასალები, იხ.: <<https://ies.iliauni.edu.ge/>> [05.06.2025]. მსგავსი პოზიცია აქვთ შვეიცარიელ სპეციალისტებს, რომლებიც მოინვიეს შოვის სტიქიური მოვლენის შესასწავლად: “By installing a monitoring system, a negative development (destabilization of the rock formation) can be detected at an early stage. In this way, early warning of an impending event can be given and people can be evacuated.” “What the Government is Concealing in Final Report on Shovi Tragedy”, 15 March, 2024, <<https://sakartvelosambebi.ge/en/news/what-the-government-is-concealing-in-final-report-on-shovi-tragedy>> [05.06.2025].

გაცემული პასუხების საფუძველზე ევროპული სასამართლო შეაფასებს, უზრუნველყო თუ არა სახელმწიფომ სიცოცხლის უფლების დაცვის პოზიტიური ვალდებულების შესრულება.

რაც შეეხება კითხვას – სახელმწიფომ იცოდა ან უნდა სცოდნოდა თუ არა შოვის საკურორტო ზონის ტერიტორიაზე სტიქიის საფრთხის შესახებ, როგორც საქართველოს გარემოს ეროვნული სააგენტოს მომზადებული დასკვნიდან ჩანს, მან, სხვა სიტყვებით კი სახელმწიფომ, იცოდა, რომ არსებობდა ამ ტერიტორიაზე სტიქიის ალბათობა. გარდა იმისა, რომ 100 წლის წინ მოხდა ღვარცოფის გავლა, იყო მდინარის კალაპოტში განვითარებული წყალმოვარდნები, რაც ასევე საფრთხის შემცველია.

ყოველგვარ ეჭვს, რომ სახელმწიფომ იცოდა შოვის საკურორტო ზონაში ღვარცოფის საფრთხის შესახებ, აქარწყლებს გარემოს ეროვნული სააგენტოს მიერ 2021 წელს მომზადებული დოკუმენტი – „გეოლოგიური ბიულეტენი საქართველოში 2021 წელს სტიქიური გეოლოგიური პროცესების განვითარების შედეგები და პროგნოზი 2022 წლისთვის“.⁷⁷ ეს დოკუმენტი პირდაპირ უთითებს, რომ არსებობს ღვარცოფის მაღალი საშიშროება და ღვარცოფული პროცესი საშიშროებას უქმნის ცენტრალურ საავტომობილო გზას და კურორტ შოვის ინფრასტრუქტურულ ობიექტებს. ამავე ანგარიშის მიხედვით, ღვარცოფული ნაკადების გავლა საშუალოდ წელიწადში 2-3-ჯერ ხდება. რაც შეეხება გასატარებელ ღონისძიებებს, ანგარიშში აღნიშნულია, რომ უნდა მოხდეს მდინარე დღვიორას პერიოდული განმენდა, დაღრმავება და ბორტების გამაგრება.⁷⁸

თუ სახელმწიფომ იცოდა, რომ შოვში არსებობდა სტიქიის საფრთხე (რაც ზემოთ დადასტურდა), მაშინ პასუხი უნდა გაეცეს კითხვას, რა ნაბიჯები გადადგა სახელმწიფომ იმისათვის, რომ მოეხდინა ამ საფრთხისაგან ადამიანთა სიცოცხლის დაცვა? მაგალითად, გაითვალისწინა თუ არა სახელმწიფომ სტიქიის საფრთხე ამ ტერიტორიის დაგეგმარებისას? უზრუნველყო თუ არა მან ამ ტერიტორიაზე ადრეული შეტყობინებისა და მონიტორინგის სისტემის ფუნქციონირება? იცოდა თუ არა საზოგადოებამ და, კონკრეტულად, შოვის საკურორტო ზონაში დამსვენებლებმა ღვარცოფის საფრთხის შესახებ? და, ზოგადად, რა ღონისძიებები გაატარა სახელმწიფო ამ ტერიტორიაზე ადამიანის სიცოცხლისათვის საფრთხის თავიდან ასაცილებლად ან მის მინიმუმამდე შესამცირებლად?

რაც შეეხება საკითხს, გაითვალისწინა თუ არა სახელმწიფომ სტიქიის საფრთხე ამ ტერიტორიის დაგეგმარებისას, აღსანიშნავია, რომ ონის მუნიციპალიტეტის საკრებულომ 2022 წლის 22 დეკემბერს მიიღო დადგენილება „ონის მუნიციპალიტეტის კურორტ შოვის განაშენიანების რეგულირების გეგმის დამტკიცების შესახებ“.⁷⁹ საკრებულოს არ შეუკავებია თავი შოვის საკურორტო ზონაში განაშენიანების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისაგან ადამიანის სიცოცხლისათვის სტიქიური მოვლენის პოტენციური საფრთხის გამო. ასეთი გადაწყვეტილების მიღებით მან შეუქმნა ადამიანების სიცოცხლეს პოტენციური საფრთხე.

ის, რომ შოვის საკურორტო ტერიტორიაზე დაუშვებელი იყო შენობა-ნაგებობების ფუნქციონირება, დაადასტურა საქართველოს გარემოს ეროვნულმა სააგენტომ თავის დასკვნაში,

⁷⁷ იხ.: <https://greenalt.org/app/uploads/2024/02/geologiuri-biuleteni-2021_2022.pdf> [05.06.2025].

⁷⁸ იქვე. სახელმწიფომ რომ იცოდა შოვის საკურორტო ზონაში ღვარცოფის საფრთხის შესახებ, ადასტურებს მეცნიერი, გეოლოგი და გარემოს დაცვის ყოფილი მინისტრი (1992-1995 წწ.) შოთა ადამია. დაუდევრობა რბილი ნათქვამია, ეს დანაშაულია. უკვე 19 დაღუპული – გეოლოგი შოთა ადამია, 9 აგვისტო, 2023 წ., იხ.: <<https://mtisambebi.ge/news/item/1648?fbclid=IwAR2av3RAJWA1Z-BQopDasDaz33ksE7tw1n2MdxU5X0csN4RzWVBpcujgL8>> [05.06.2025].

⁷⁹ დადგენილება N33, იხ.: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5648376?publication=0>> [05.06.2025].

რომლის მიხედვით, „დაუშვებელია რაიმე სახის ახალი ინფრასტრუქტურის მოწყობა და არსებული შენობა-ნაგებობების ფუნქციონირება.“⁸⁰

რაც შეეხება საკითხს, უზრუნველყო თუ არა სახელმწიფომ შოვის საკურორტო ზონაში ადრეული შეტყობინებისა და მონიტორინგის სისტემის ფუნქციონირება, ასეთი სისტემა არ ფუნქციონირებდა, მიუხედავად იმისა, რომ ამ სისტემის არსებობა არა მხოლოდ სახელმწიფოს კეთილი ნება, არამედ მისი ვალდებულებაც იყო. კერძოდ, ადრეული გაფრთხილებისა და განგაშის სისტემის შექმნა გათვალისწინებულია საქართველოს კატასტროფის რისკის შემცირების 2017-2020 წლების ეროვნული სტრატეგიით.⁸¹ სტრატეგიის მიხედვით, აუცილებელია, შემუშავდეს განგაშის სისტემის სტანდარტები და ერთიანი მიდგომა, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელი იქნება მოსახლეობისთვის შესაბამისი ინფორმაციის/სიგნალის მიწოდება კრიზისული სიტუაციის დროს.⁸² ასევე, საგანგებო სიტუაციების მართვის სამსახურის დებულებით, საგანგებო სიტუაციების მართვის სამსახურის ერთ-ერთი ფუნქციაა „კომპენტენციის ფარგლებში მოსალოდნელი ან ფაქტობრივი საგანგებო სიტუაციის შესახებ ადრეული შეტყობინების სისტემის შექმნისა და განვითარების ორგანიზება.“⁸³

ჩნდება კითხვა: უზრუნველყოფდა თუ არა წინასწარი შეტყობინების სისტემა იქ მყოფი ადამიანების გადარჩენას?

როგორც საქართველოს გარემოს ეროვნული სააგენტოს დასკვნაშია მითითებული, „სტიქიის ჩასახვა-გააქტიურების ზონიდან შოვის ე.წ. კოტეჯების უზნამდე ღვარცოფულ ნაკადს უნდა მიეღწია 7.5-10 წუთში.“ აქედან გამომდინარე, პასუხი უნდა გაცეს კითხვას: თუ სახელმწიფო გაატარებდა ღონისძიებებს ტერიტორიაზე ადამიანის სიცოცხლისათვის საფრთხის თავიდან ასაცილებლად ან მის მინიმუმამდე შესამცირებლად, ადრეული შეტყობინების არსებობის შემთხვევაში, შესაძლებელი იქნებოდა თუ არა 7.5-10 წუთში ადამიანების გადარჩენა? ამ კითხვაზე პასუხი გასცა გარემოს დაცვის მინისტრმა, რომელმაც განაცხადა, რომ „შოვში სტიქია იმდენად სწრაფად განვითარდა, იქ ადრეული გაფრთხილების სისტემა რომც ყოფილიყო დამონტაჟებული, შეიძლებოდა, შედეგი ვერ გამოეღო.“⁸⁴ განსხვავებული აზრი გამოთქვა ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დედამიწის შემსწავლელი ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილემ, რომლის მიხედვით, წინასწარი ინფორმირების შემთხვევაში, ხალხს თავის შველა ამ დროში შეეძლო, მაღალი რისკის ზონაში მყოფი ადამიანებისათვის შეიძლებოდა მოკლე ტექსტური შეტყობინების ან სიგნალის მეშვეობით შეეტყობინებინათ საფ-

⁸⁰ „შოვში განგაშის სისტემა ეფექტიანი ვერ იქნებოდა – სააგენტოს საბოლოო დასკვნა“, 16 თებერვალი, 2024 წ., იხ.: <<https://netgazeti.ge/news/709748/>>. შეად., „კობახიძე შოვის ტრაგედიის ადგილას ეკლესიის აშენებას და დაღუპულთა ოჯახებთან შეხვედრას აანონსებს“, 3 აგვისტო, 2024 წ., იხ.: <<https://netgazeti.ge/news/734127/>> [05.06.2025].

⁸¹ საქართველოს მთავრობის დადგენილება №4, 11 იანვარი, 2017 წელი. იხ.: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3547798?publication=1>> [05.06.2025].

⁸² მე-3(5) პუნქტი.

⁸³ საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრის ბრძანება №24 „საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს მმართველობის სფეროში შემავალი სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულების – საგანგებო სიტუაციების მართვის სამსახურის დებულების დამტკიცების შესახებ“, 29 მარტი, 2019 წ., იხ.: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4522158?publication=4>> [05.06.2025]. მე-5 მუხლის 1-ელი პუნქტის „ო“ ქვეპუნქტი.

⁸⁴ „რა მოესწრება 8-10 წუთში, როცა ღვარცოფი მოდის?“, 7 აგვისტო, 2023 წ., იხ.: <<https://www.radiotavisupleba.ge>> [05.06.2025].

რობის შესახებ.⁸⁵ ასეა თუ ისე, ეს სისტემა არ ფუნქციონირებდა და, შესაბამისად, სტიქიის ადგილას მყოფ ადამიანებს არ მიუღიათ ეს შეტყობინება.

რაც შეეხება საკითხს, იცოდა თუ არა საზოგადოებამ, მათ შორის, შოვის საკურორტო ზონაში დამსვენებლებმა ღვარცოფის საფრთხის შესახებ, შეიძლება იმის მტკიცება, რომ საზოგადოებამ არ იცოდა შოვის საკურორტო ზონაში ღვარცოფის საფრთხის შესახებ.⁸⁶ საკმარისი საფუძველია ვარაუდისათვის, რომ არც შოვის საკურორტო ზონაში დამსვენებლებმა იცოდნენ, რომ არსებობდა ღვარცოფის საფრთხის თეორიული ალბათობა. ამიტომ შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ სახელმწიფომ ვერ უზრუნველყო საზოგადოებისათვის ინფორმაციის მიწოდება არსებული საფრთხის შესახებ.

რაც შეეხება ზოგად კითხვას, რა ღონისძიებებს ატარებდა სახელმწიფო ამ ტერიტორიაზე ადამიანის სიცოცხლისათვის საფრთხის თავიდან ასაცილებლად ან მის მინიმუმამდე შესამცირებლად, მედიასაშუალებებით გავრცელებული ინფორმაციის მიხედვით, გარემოს ეროვნული სააგენტოს ჰიდრომეტეოროლოგიის დეპარტამენტის უფროსის მოადგილის განცხადებით, „ძალიან მასშტაბური სტიქიური მოვლენა განვითარდა, ტიპური გლაციალური ღვარცოფი; საკმაოდ დიდ მოცულობასთან გვაქვს საქმე. პროცესების წინასწარი შეფასება შესაძლებელია, მაგრამ პროგნოზირება როდის და რა დროს მოხდება, ეს ფაქტობრივად გამოირიცხულია და ამას ვერავინ იტყვის.“⁸⁷ თუ, როგორც გარემოს ეროვნული სააგენტოს პასუხისმგებელი პირი აცხადებს, „პროცესების წინასწარი შეფასება შესაძლებელია“, ისმის კითხვა – ამ შეფასების საფუძველზე რატომ არ გატარდა შესაფერისი ღონისძიებები, რომლებიც უზრუნველყოფდა ადამიანების სიცოცხლის მოსპობის თავიდან აცილებას ან მის მინიმუმამდე შემცირებას? ამ ღონისძიებებს შორის შეიძლება ყოფილიყო შოვის საკურორტო ტერიტორიაზე შესვლის აკრძალვა ან, თუნდაც, საზოგადოების გაფრთხილება ამ ტერიტორიაზე სიცოცხლისათვის პოტენციური საფრთხის არსებობის შესახებ.

ადამიანის სიცოცხლისათვის საფრთხის თავიდან ასაცილებლად ან მის მინიმუმამდე შესამცირებლად სახელმწიფოს მიერ გასატარებელ ღონისძიებებთან დაკავშირებით, აღსანიშნავია: საქართველოს კატასტროფის რისკის შემცირების 2017-2020 წლების ეროვნული სტრატეგია ითვალისწინებს, რომ სხვადასხვა სახის კატასტროფებით გამოწვეული უარყოფითი შედეგების მინიმუმამდე შესამცირებლად უნდა მოხდეს კატასტროფის რისკის წინასწარი იდენტიფიცირება, შეფასება და შემცირების ღონისძიებების დაგეგმვა.⁸⁸ ასევე კანონმდებლობით განსაზღვრულია, რომ საგანგებო სიტუაციების მართვის სამსახურის ერთ-ერთი ფუნქციაა საგანგებო სიტუაციის რისკის შემცირების მიზნით რისკის მუდმივი იდენტიფიცი-

⁸⁵

იქვე.

⁸⁶

მედიაში გავრცელებული ინფორმაციით, ასეთი საფრთხის შესახებ ინფორმირებულნი იყვნენ ადგილობრივი მაცხოვრებლების ნაწილი, რომლებიც ცდილობდნენ ადგილობრივი ორგანოების ყურადღების მიპყრობას ამ პრობლემაზე.

⁸⁷

„ჰიდრომეტეოროლოგიის დეპარტამენტის უფროსის მოადგილე – შოვში მასშტაბური სტიქია მოხდა, ასეთი მოვლენები არა მარტო საქართველოში, არამედ მსოფლიოს მასშტაბით გლობალური დათბობით არის გამოწვეული“, 4 აგვისტო, 2023 წ., იხ.: <<https://1tv.ge/news/hidrometeorologiiis-departamentis-ufrosis-moadgile-shovshi-masshtaburi-stiqia-mokhda-msgavsi-tipis-movlenebi-ara-marto-saqartveloshi-aramed-msoflios-masshtabit-globaluri-datbobis-shedegad-gamowveu/>> [05.06.2025].

⁸⁸

საქართველოს მთავრობის დადგენილება №4, 11 იანვარი, 2017 წელი. იხ.: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3547798?publication=1>> [05.06.2025]. სტრატეგიის მე-3 პუნქტი.

რება, ანალიზი და შეფასება, პრევენციული ღონისძიებებისა და პროექტების დაგეგმვა.⁸⁹ აქედან გამომდინარე, კანონმდებლობა ადგენს პრევენციული ღონისძიებების გატარებას, თუმცა ინფორმაცია იმ ღონისძიებების შესახებ, რომლებიც გადაიდგა სახელმწიფოს მხრიდან ადამიანების სიცოცხლისათვის ასეთი საფრთხის თავიდან ასაცილებლად, ხელმისაწვდომი არ არის.

მართალია, რაჭის სტიქიის თავიდან აცილება ვერ მოხერხდა, მაგრამ მედიაში გავრცელებული ინფორმაციით, 2024 წლის ბოლოსათვის სახელმწიფო უზრუნველყოფს ქვეყნის მასშტაბით 245 დაკვირვების ჰიდრომეტეოსადგურის ამუშავებას, ხოლო წყალდიდობების მიმართ განსაკუთრებით მოწყვლად თემებში მოენწყობა ადრეული გაფრთხილების სისტემები,⁹⁰ ასევე იგეგმება მცინვარული და მეწყრული უბნების შეფასება მთელი ქვეყნის მასშტაბით.⁹¹

4. დასკვნა

საქართველოში ბუნებრივი კატაკლიზმების თავიდან აცილების მარეგულირებელი კანონმდებლობის ანალიზის შედეგად შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ საქართველოს კანონმდებლობა კარგად ასახავს ადამიანის უფლებათა ევროპულ სტანდარტებს ბუნებრივი კატაკლიზმებით გამოწვეული საფრთხეებისაგან ადამიანის სიცოცხლის დაცვის მიმართ. გარდა კანონმდებლობისა, ქვეყანაში მნიშვნელოვანი იყო კატასტროფის რისკის შემცირების 2017-2020 წლების ეროვნული სტრატეგიისა და სამოქმედო გეგმის მიღება, რომელიც მიმართული იყო კანონმდებლობის შესრულების ხელშეწყობისაკენ. საქართველოში ბუნებრივი კატასტროფის მაღალი რისკების გათვალისწინებით, აუცილებელი იყო ასეთი დოკუმენტის მიღება მომდევნო პერიოდშიც, თუმცა ის არ მიღებულა, ამიტომ მნიშვნელოვანია ასეთი სტრატეგიისა და სამოქმედო გეგმის მიღება და მისი ზედმინევენით შესრულება.

რაც შეეხება ბუნებრივი კატაკლიზმების თავიდან აცილების პრაქტიკას საქართველოში, ნაშრომში მოხდა ბოლო წლების ყველაზე დიდი სტიქიური მოვლენების – 2015 წლის წყალდიდობა თბილისში და 2023 წლის რაჭის (შოვის) სტიქია – მაგალითებზე სახელმწიფოს მიერ გატარებული პრაქტიკული ღონისძიებების შეფასება. ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, ორივე სტიქიური მოვლენის შესწავლის შედეგად დაისვა კითხვები. ამ კითხვებზე გაცემულ პასუხებზე დამოკიდებულია იმის შეფასება, შეასრულა თუ არა სახელმწიფომ სიცოცხლის უფლების დაცვის პოზიტიური ვალდებულება ამ მოვლენების მიმართ.

2015 წლის წყალდიდობის მიმართ ნაშრომში დაისვა კითხვა: სახელმწიფომ იცოდა ან უნდა სცოდნოდა თუ არა სტიქიის ტერიტორიაზე საფრთხის შესახებ? ვინაიდან, გავრცელებული ინფორმაციის საფუძველზე, ნაშრომში ამ კითხვაზე გაიცა დადებითი პასუხი, ჩნდება

⁸⁹ საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრის ბრძანება №24 „საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს მმართველობის სფეროში შემავალი სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულების – საგანგებო სიტუაციების მართვის სამსახურის დებულების დამტკიცების შესახებ, 29 მარტი, 2019 წ., იხ.: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4522158?publication=4>> [05.06.2025]. 39-ე მუხლის „კ“ პუნქტი.

⁹⁰ „ოთარ შამუგია – წლის ბოლოს, ქვეყნის მასშტაბით იმუშავებს 245 დაკვირვების ჰიდრომეტეოსადგური – წყალდიდობების მიმართ განსაკუთრებით მოწყვლად თემებში მოენწყობა ადრეული გაფრთხილების სისტემები“, 6 თებერვალი, 2024 წ., იხ.: <<https://www.interpressnews.ge/ka/article/786555-otar-shamugia-clis-bolos-kveqnis-masshtabit-imushavebs-245-dakvirvebis-hidrometeo-sadguri-cqalididobebis-mimart-gansakutrebti-mocqlad-temebshi-mocqoba-adreuli-gaprtxilebis-sistemebi>> [05.06.2025].

⁹¹ „ოთარ შამუგია – ვგეგმავთ მცინვარული ხეობებისა და მეწყრული უბნების შეფასებას მთელი ქვეყნის მასშტაბით“, 16 თებერვალი, 2024 წ., იხ.: <<https://www.interpressnews.ge/ka/article/787986-otar-shamugia-vgegmavt-mqinvaruli-xeobebisa-da-mecqruli-ubnebis-shepasebas-mteli-kveqnis-masshtabit>> [05.06.2025].

სხვა კითხვები: რა ნაბიჯები გადადგა სახელმწიფომ წყალდიდობის გამანადგურებელი შედეგის თავიდან ასაცილებლად? გაითვალისწინა თუ არა სახელმწიფომ სტიქიის საფრთხე ამ ტერიტორიის დაგეგმარებისას, მათ შორის ვაკე-საბურთალოს გზატკეცილის ქვეშ მდინარე „ვერეს“ გვირაბებში მოქცევისა და ამ ტერიტორიაზე საცხოვრებელი სახლების მასობრივი მშენებლობის შესახებ ნებართვების გაცემისას? უზრუნველყო თუ არა მან ამ ტერიტორიაზე ადრეული შეტყობინებისა და მონიტორინგის სისტემის ფუნქციონირება? და, ზოგადად, რა ღონისძიებები გაატარა სახელმწიფომ ამ ტერიტორიაზე ადამიანის სიცოცხლისათვის საფრთხის თავიდან ასაცილებლად ან მის მინიმუმამდე შესამცირებლად?

ნაშრომის მომზადების პროცესში ვერ იქნა აღმოჩენილი რაიმე ინფორმაცია, რომელიც დაადასტურებდა, რომ: სახელმწიფომ გადადგა რაიმე ნაბიჯი წყალდიდობის გამანადგურებელი შედეგის თავიდან ასაცილებლად; სახელმწიფომ გაითვალისწინა სტიქიის საფრთხე ამ ტერიტორიის დაგეგმარებისას, მათ შორის ვაკე-საბურთალოს გზატკეცილის ქვეშ მდინარე „ვერეს“ გვირაბებში მოქცევისა და ამ ტერიტორიაზე საცხოვრებელი სახლების მასობრივი მშენებლობის შესახებ ნებართვების გაცემისას; სახელმწიფომ უზრუნველყო ამ ტერიტორიაზე ადრეული შეტყობინებისა და მონიტორინგის სისტემის ფუნქციონირება; ზოგადად, სახელმწიფომ გაატარა ღონისძიებები ამ ტერიტორიაზე ადამიანის სიცოცხლისათვის საფრთხის თავიდან ასაცილებლად ან მის მინიმუმამდე შესამცირებლად.

რაც შეეხება 2023 წლის რაჭის (შოვის) სტიქიას, ამ სტიქიურ მოვლენასთან დაკავშირებით ასევე შეიძლება დაისვას კითხვა: სახელმწიფომ იცოდა ან უნდა სცოდნოდა თუ არა შოვის საკურორტო ზონის ტერიტორიაზე სტიქიის საფრთხის შესახებ. კონკრეტული მტკიცებულებების საფუძველზე, ნაშრომი ამტკიცებს, რომ სახელმწიფომ იცოდა შოვის საკურორტო ზონაში ღვარცოფის საფრთხის შესახებ. თუ პირველ კითხვაზე გაიცა დადებითი პასუხი, უნდა დაისვას რამდენიმე სხვა კითხვა: რა ნაბიჯები გადადგა სახელმწიფომ იმისათვის, რომ მოეხდინა ამ საფრთხისაგან ადამიანთა სიცოცხლის დაცვა? გაითვალისწინა თუ არა სახელმწიფომ სტიქიის საფრთხე ამ ტერიტორიის დაგეგმარებისას? უზრუნველყო თუ არა მან ამ ტერიტორიაზე ადრეული შეტყობინებისა და მონიტორინგის სისტემის ფუნქციონირება? იცოდა თუ არა საზოგადოებამ და, კონკრეტულად, შოვის საკურორტო ზონაში დამსვენებლებმა, ღვარცოფის საფრთხის შესახებ? და, ზოგადად, რა ღონისძიებები გაატარა სახელმწიფომ ამ ტერიტორიაზე ადამიანის სიცოცხლისათვის საფრთხის თავიდან ასაცილებლად ან მის მინიმუმამდე შესამცირებლად?

გავრცელებული ინფორმაციის ანალიზის შედეგად, ნაშრომში გაკეთდა რამდენიმე დასკვნა, რომელთა მიხედვით: სახელმწიფოს არ გადაუდგამს სათანადო ნაბიჯები, რათა მოეხდინა სტიქიის საფრთხისაგან ადამიანთა სიცოცხლის დაცვა; სახელმწიფოს არ გაუთვალისწინებია სტიქიის საფრთხე ამ ტერიტორიის დაგეგმარებისას; სახელმწიფოს არ უზრუნველუყვია სტიქიის ტერიტორიაზე ადრეული შეტყობინებისა და მონიტორინგის სისტემის ფუნქციონირება; საზოგადოებამ და, კონკრეტულად, შოვის საკურორტო ზონაში დამსვენებლებმა, არ იცოდნენ ღვარცოფის საფრთხის შესახებ; ზოგადად, სახელმწიფოს არ გაუტარებია ეფექტიანი ღონისძიებები ამ ტერიტორიაზე ადამიანის სიცოცხლისათვის საფრთხის თავიდან ასაცილებლად ან მის მინიმუმამდე შესამცირებლად.

მართალია, საკითხის შესწავლის შედეგად ნაშრომში გაკეთდა დასკვნა, რომ სახელმწიფომ ვერ შეასრულა სიცოცხლის უფლების დაცვის პოზიტიური ვალდებულება არსებით ნაწილში, ორივე სტიქიურ მოვლენასთან დაკავშირებით დასმულ კითხვებზე პასუხი უნდა გას-

ცეს გამოძიებამ, თუმცა, მიუხედავად იმისა, რა პასუხს გასცემს გამოძიება ამ კითხვებს, მაღალი ალბათობით, საბოლოოდ, ევროპული სასამართლო შეაფასებს, შეასრულა თუ არა სახელმწიფომ სიცოცხლის უფლების დაცვის პოზიტიური ვალდებულება ამ სტიქიური მოვლენების შემთხვევაში.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუციის 29(1)-ე მუხლი.
2. კანონი სამოქალაქო უსაფრთხოების შესახებ, 27 ივნისი, 2018 წელი.
3. კანონი ეროვნული უსაფრთხოების პოლიტიკის დაგეგმვისა და კოორდინაციის წესის შესახებ, 4 მარტი, 2015 წელი.
4. საქართველოს კანონი გარემოს დაცვის შესახებ, 10 დეკემბერი, 1996 წელი.
5. საქართველოს კატასტროფის რისკის შემცირების 2017-2020 წლების ეროვნული სტრატეგია და მისი სამოქმედო გეგმა, საქართველოს მთავრობის დადგენილება N4, 11 იანვარი, 2017 წელი.
6. Kravchenko S., Bonine J. E., Interpretation of Human Rights for the Protection of the Environment in the European Court of Human Rights, Pacific McGeorge Global Business Development Law Journal, 25, No.1, 2012.
7. Pedersen O. W., The European Court of Human Rights and International Environmental Law, in: The Human Right to a Healthy Environment, J. H. Knox and R. Pejan (eds.), 2018.
8. Imparato E., The Right to Life Passes Through the Right to a Healthy Environment: Jurisprudence in Comparison, Widener Law Review 22, No.1, 2016.
9. Dickson B., Positive Obligations and the European Court of Human Rights, Northern Ireland Legal Quarterly, 61, No.3, 2010.
10. ბუდაევა და სხვები რუსეთის წინააღმდეგ (Budayeva and Others v. Russia), 20 მარტი, 2008 წელი.
11. კოლიადენკო რუსეთის წინააღმდეგ (Kolyadenko v. Russia), 28 თებერვალი, 2012 წელი.
12. მურილოს სალდიასი ესპანეთის წინააღმდეგ (Murilos Saldias v. Spain), გადაწყვეტილება, 28 ნოემბერი, 2006 წელი.
13. მ. ოზელი და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ (M. Özel and Others v. Turkey), 17 ნოემბერი, 2015 წელი.
14. ვივიანი და სხვები იტალიის წინააღმდეგ (Viviani and Others v. Italy), 16 აპრილი, 2015 წელი.

ლია აბლოთია*

სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნის თავისებურებები

სპეციალიზებული სასამართლოები სპეციალიზაციის უმაღლესი გამოვლინებაა. ამ ტიპის სასამართლოების შექმნასთან დაკავშირებით იურიდიულ ლიტერატურაში მრავალი განსხვავებული პოზიცია და მიდგომა არსებობს. თუმცა, მეცნიერთა უმეტესობა და მათ შორის ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოც რეკომენდაციას უწევს სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნას, რადგან ადამიანის უფლებათა დაცვის აღნიშნული მექანიზმი უზრუნველყოფს სახელმწიფოში მართლმსაჯულების მაღალ ხარისხს და სასამართლო სისტემის მეტ ეფექტიანობას. სტატიის ძირითადი ნაწილი ეხება სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნასთან დაკავშირებული სტანდარტებისა და თავისებურებების ანალიზს. სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნის შესახებ ყოველი სახელმწიფო საკუთარი ინდივიდუალური საჭიროებებიდან გამომდინარე იღებს სპეციალური კრიტერიუმების გათვალისწინებით, კერძოდ – სამართლის სფერო, რომელი მიმართულებითაც სპეციალიზებული სასამართლო იქმნება უნდა იყოს რთული, სპეციფიკური ან/და სენსიტიური; გარდა ამისა, აღნიშნული სამართლებრივი მიმართულებით სახელმწიფო უნდა იდგეს გამოწვევების წინაშე და უნდა არსებობდეს სასამართლოში მაღალი მიმართვიანობა. ავტორი მსჯელობს სხვადასხვა სახელმწიფოს მაგალითზე, განიხილავს გერმანულ, ამერიკულ და ფრანგულ მოდელებს. შემდეგ კი საუკეთესო საერთაშორისო პრაქტიკის საფუძველზე სტატიაში წარმოდგენილია საქართველოსთვის სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნის შესაძლო მოდელი და გაანალიზებულია ის საკანონმდებლო, საკადრო, სისტემური თუ სხვა ტიპის რეფორმები, რომელთა გატარებაც აუცილებელი იქნება. სტატიაში განხილულია საქართველოს ინდივიდუალური საჭიროებების გათვალისწინებით იმ სპეციალიზებულ სასამართლოთა სახეებიც, რომლებიც შესაძლოა შეიქმნას.

საკვანძო სიტყვები: სპეციალიზებული სასამართლოები, სპეციალიზაცია, სპეციალიზებული მოსამართლეები, სასამართლო სისტემის ეფექტიანობა.

1. შესავალი

სპეციალიზებული სასამართლოები ბევრ სახელმწიფოში შექმნილია, როგორც ადამიანის უფლებების დაცვის და სასამართლო სისტემის ეფექტიანობის უზრუნველმყოფი ქმედითი მექანიზმი. სპეციალიზებული სასამართლოები დარგობრივ მართლმსაჯულებას ახორციელებენ, შესაბამიად კონკრეტული უფლების დაცვა უფრო ხელშესახები ხდება სათანადო სუბიექტისთვის. სახელმწიფოები ინდივიდუალური საჭიროებებიდან გამომდინარე იღებენ კონკრეტული ტიპის სპეციალიზაციის ან სპეციალიზებული სასამართლოს შექმნის გადაწყვეტილებას. ქართულ სამართლებრივ სივრცეში სასამართლო ხელისუფლებასთან დაკავშირებული ესოდენ მნიშვნელოვანი საკითხი ფაქტობრივად შეუსწავლელია (მცირე გამონაკლისების გარდა). აღნიშნული თემის აქტუალურობასაც ერთი მხრივ, სწორედ ის ფაქტორი განაპირობებს, რომ მასთან დაკავშირებით ძალიან მწირი ინფორმაცია მოიპოვება და არ არსებობს რეგულაციური სამეცნიერო ლიტერატურა, ხოლო მეორე მხრივ ის – რომ თავად სპეციალიზებული სასამართლოების საკითხი ძალიან ახალია საქართველოსთვის და მათი შექმნა, შესაძლოა,

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, მონვეული ლექტორი.

უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი გახდეს მართლმსაჯულების სისტემის გასაუმჯობესებლად. შესაბამისად, აუცილებელია ამ თემის სიღრმისეული ანალიზი.

სტატიაში განხილულია სპეციალიზებულ სასამართლოს შექმნასთან დაკავშირებული თეორიები, უპირატესობები და კრიტერიუმები. აგრეთვე, წარმოდგენილია რელევანტური მაგალითები საზღვარგარეთული პრაქტიკიდან. შესაბამისად, ნაშრომის მიზანია საზღვარგარეთის ქვეყნებში დამკვიდრებული სპეციალიზებული სასამართლოების საუკეთესო პრაქტიკის გაანალიზების საფუძველზე საქართველოში ამ ტიპის სასამართლოების დამკვიდრების პერსპექტივების შეფასება და ცვლილებების იმპლემენტაციისთვის აუცილებელი გასატარებელი ღონისძიებების გაანალიზება.

2. სპეციალიზებული სასამართლოების თავისებურებები

2.1. სპეციალიზებული სასამართლოების არსი

ზოგადად, სპეციალიზაცია ნიშნავს სპეციფიკურ საგანს, რომელსაც ერწყმის შესაბამისი საგნის ექსპერტულ დონეზე ცოდნა.¹ სპეციალიზაცია ნიშნავს, რომ მოსამართლეებს აქვს სპეციალური ცოდნა და გამოცდილება სამართლის კონკრეტულ დარგში.² უფრო კონკრეტულად, ზოგიერთი ტიპის საქმე მოითხოვს განსხვავებულ, სპეციფიკურ ცოდნას/მიდგომას და ზოგჯერ, მის განცალკევებით, სხვა ტიპის საქმეებისგან იზოლირებულად განხილვასაც კი. სპეციალიზაცია გრადუალურია და რამოდენიმე მიმართულებით შეიძლება განხორციელდეს. სპეციალიზაციის ყველაზე დაბალი დონეა ინდივიდუალური სპეციალიზებული მოსამართლეების ყოლა საერთო სასამართლოების სისტემაში, შემდგომ – საერთო სასამართლოების სისტემაშივე ცალკე სპეციალიზებული პალატის შექმნა, ხოლო სპეციალიზაციის ყველაზე მაღალ დონედ ითვლება დამოუკიდებელი სპეციალიზებული სასამართლოების სისტემის შექმნა.³ სპეციალიზებული სასამართლოები იქმნება, ხშირად ლიმიტირებული, თუმცა ექსკლუზიური იურისდიქციის უფლებამოსილებით, სამართლის სპეციფიკურ ერთ ან რამდენიმე მონათესავე სფეროში.⁴ სპეციალიზებული სასამართლოები გამოირჩევიან იმით, რომ საქმის განხილვა ხდება სპეციალიზებული და შესაბამის სფეროში კვალიფიციური მოსამართლეების მიერ და ამასთან, თავად პროცესიც მორგებული და ადაპტირებულია საკითხის სპეციფიკაზე. როგორც წესი, ამ ტიპის სასამართლოები ან ტრიბუნალები იქმნება სამართლის სპეციფიკურ, რთულ ან/და სენსიტიურ სფეროს მიკუთვნებულ საქმეთა განსახილველად, რომლებიც მოითხოვენ სპეციალურ ცოდნას (ზოგჯერ არა მხოლოდ იურიდიულს), გამოცდილებას ან/და განსხვავებულ/ინდივიდუალურ მიდგომას.

ზოგადად, სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნის მიზანი თითოეული სახელმწიფოსთვის ინდივიდუალურია. როგორც წესი, ამ ტიპის სასამართლოს შექმნით, ქვეყანა გარკვეულ გამოწვევებთან გამკლავებას ცდილობს. სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნის გადანყვებილებას ქვეყანა ინდივიდუალური საჭიროებებიდან გამომდინარე იღებს. ყველა სა-

¹ Legomsky S.H., *Specialized Justice, Courts, Administrative Tribunals, and a Cross-National Theory of Specialization*, Oxford Academic Books, 1990, 3.

² Baum. L, *A First Look at Judicial Specialization*, The University of Chicago Press, 2011, 3.

³ Gramckow H., Walsh B., *Developing Specialized Court Services: International Experiences and Lessons Learned*, Justice & Development Working Paper Series, The World Bank, 2013, 16.

⁴ Zimmer M.B., *Overview of Specialized Courts*, International Journal for Court Administration, 2009, 1.

ხელმწიფოსთვის „საჭიროება“ განსხვავებულია, ხშირად ის განისაზღვრება ქვეყანაში ჩატარებული კვლევებით და სასამართლო სისტემაში არსებული პრობლემების და გამოწვევების ანალიზის შედეგად. შესაბამისად, სპეციალიზებული სასამართლო შეიძლება შეიქმნას ა) სამართლის რომელიმე სპეციფიკურ და კონკრეტული ქვეყნისთვის პრობლემურ სფეროში მართლმსაჯულების ხარისხის გაუმჯობესების მიზნით; ბ) სასამართლო სისტემის განტვირთვის და დეცენტრალიზაციის მიზნით – საერთო სასამართლოს მოსამართლეებს აღარ მოუწევთ სპეციალიზებულ სასამართლოების იურისდიქციაში შემავალი საქმეების განხილვა. გ) სასამართლო სისტემის გაჯანსაღების და მოსახლეობის ნდობის ამაღლების მიზნით.⁵ რაც უფრო სპეციალიზებულია სასამართლო, მით უფრო მაღალია სპეციფიკურ სფეროში დასაბუთებული და სამართლებრივად სწორი გადაწყვეტილების მიღების ალბათობა, შესაბამისად ხალხსაც მეტი ნდობის ხარისხი აქვს მართლმსაჯულების სისტემის მიმართ.

ზოგჯერ ამ ტიპის გამოწვევების არსებობის პირობებშიც სახელმწიფო თავად ვერ მიდის სპეციალიზაციის ან/და სპეციალიზებული სასამართლოს შექმნის დასკვნამდე. ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს აქვს მთელი რიგი გადაწყვეტილებები, რომელთა მიღებამ გავლენას იქონია და წინ უძღოდა კონკრეტულ სახელმწიფოში სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნას. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1984 წლის გადაწყვეტილება საქმეზე *Sramek v. Austria* გახდა საფუძველი ავსტრიაში დამოუკიდებელი ადმინისტრაციული სასამართლოების ჩამოყალიბებისთვის.⁶ საქმე ეხებოდა ავსტრიის რეგიონული კომისიის შემადგენლობაში იმ საჯარო მოხელის ყოფნას, რომელიც მხარეს წარმოადგენდა. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნული მიიჩნია ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის დარღვევად.⁷ ამ გადაწყვეტილებამ აიძულა ავსტრია ადმინისტრაციულ სამართლებრივი პროცედურები გადაეხედა, რამაც საბოლოოდ გამოიწვია დამოუკიდებელი ადმინისტრაციული სასამართლოების შექმნა.

2.2. სპეციალიზებული სასამართლოების სახეები

სპეციალიზებული სასამართლოები მათი შექმნის მიზეზებიდან გამომდინარე შეიძლება საკმაოდ მრავალფეროვანი იყოს. განსხვავება შეიძლება გამოიხატებოდეს მოქმედების ვადაში ან საგნობრივ სპეციფიკაში.

მოქმედების ვადის მიხედვით შეიძლება შეიქმნას დროებითი ტრიბუნალი ან მუდმივ-მოქმედი სპეციალიზებული სასამართლო. თუკი, სპეციალიზებული სასამართლოს შექმნის მიზანი არის დროებითი პრობლემები, გამოწვევები, რომლებიც გარკვეული დროის განმავლობაში დაიძლევა, მაშინ ქვეყანას შეუძლია შექმნას დროებითი ტრიბუნალი, რომელიც შეასრულებს საკუთარ ფუნქციას, ამოწურავს პრობლემას და შემდეგ არ გააგრძელებს არსებობას. თუკი, პრობლემა არ არის მოკლევადიანი, მაშინ საჭიროა მუდმივმოქმედი სპეციალიზებული სასამართლოს შექმნა. ბუნებრივია, თუკი სასამართლო იქმნება დროებით, მოსამართლეთა დანიშვნა და მათ მიმართ წაყენებული მოთხოვნები ვერ იქნება ისეთი „მკაცრი“, რადგან მათი განწესება არ ხდება მუდმივად, მათ არ აქვთ შესაბამისი გარანტიები.

⁵ იქვე.

⁶ *Sramek v. Austria* [1984] ECHR, [26.02.2025].

⁷ იქვე, para. 42.

მაგალითად, აშშ-ში 1942 წელს მიღებული “Emergency Price Controls Act“-დან გამომდინარე შექმნა სპეციალიზებული სააპელაციო ე.წ. „გადაუდებელი საქმეების“ სასამართლო, რომელიც წყვეტდა სახელმწიფოს მიერ მეორე მსოფლიო ომის დროს ეკონომიკის სტაბილიზაციის მიზნით დადგენილი რეგულაციების თაობაზე სამართლებრივი დავებს.⁸ კიდევ ერთი დროებითი სასამართლოს მაგალითია აშშ-ში 1971 წელს შექმნილი საგანგებო აპელაციების სასამართლო, რომელიც შეიქმნა ეკონომიკური სტაბილიზაციის შესახებ 1970 წელს მიღებული აქტიდან გამომდინარე. აღნიშნული სასამართლო დღესაც კი არსებობს ვაშინგტონში, თუმცა შეზღუდული უფლებამოსილებებით და მოსამართლეების განწესებაც ხდება შტატის მოსამართლეთაგან როტაციის წესით.⁹

გარდა ამისა, სპეციალიზებული სასამართლოების დაყოფა შეიძლება **საგნობრივი სპეციფიკის მიხედვით**. მსოფლიოში ბოლო 2-3 ათწლეულია უამრავი სპეციალიზებული სასამართლო შეიქმნა კონკრეტული ქვეყნის საჭიროებებიდან გამომდინარე. მსოფლიოში ყველაზე ხშირად გვხვდება შემდეგ სფეროებში შექმნილი სპეციალიზებული სასამართლოები: ა) კომერციული, ფინანსური, საგადასახადო ან ბიზნეს სასამართლოები, რომლებიც დაკავშირებული არიან ეკონომიკასთან ან/და ფინანსებთან (რაც საკმაოდ სპეციფიკური სფეროა), შესაბამისად, საქმის გადასაწყვეტად მოსამართლეს იურისპრუდენციასთან ერთად უნდა ჰქონდეს შესაბამისი კომერციულ სფეროში სათანადო დონის ცოდნა და ამასთან, ასეთი ტიპის საქმეები მაქსიმალურად სწრაფად უნდა გადაწყდეს, შესაბამისად აუცილებელია პროცესიც მორგებული იყოს ამ ტიპის დავებზე; ბ) სოციალურ და ოჯახურ საკითხებთან დაკავშირებული, მაგალითად ოჯახური, სოციალური ან შრომითი სასამართლოები; გ) სისხლის სამართლის შედარებით სენსიტიური მიმართულებით, კერძოდ, არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების ან მენტალური ჯანმრთელობის სასამართლოები. რადგანაც საქმე ეხება მოწყვლად სუბიექტებს, მოსამართლეები სამართალმცოდნეებთან ერთად კარგი ფსიქოლოგებიც უნდა იყვნენ და სპეციფიკურ უნარებსაც უნდა ფლობდნენ ამ მიმართულებით, პროცესი კი თავიდან ბოლომდე ადაპტირებული უნდა იყოს არასრულწლოვანზე და მის საუკეთესო ინტერესებზე; დ) ადმინისტრაციული ან/და ამ სფეროსთან დაკავშირებული სასამართლოები, მაგალითად სამშენებლო, გარემოს დაცვის და სხვა.

მაგალითად, ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული სახეა – **შრომითი სასამართლოები**. შრომითი სასამართლოები წყვეტენ შრომითი ურთიერთობებიდან გამომდინარე დავებს ძირითადად დასაქმებულსა და დამსაქმებელს შორის. დავა სწრაფად, გონივრულ ვადებში წყდება, რაც ასეთი მნიშვნელოვანია შრომით ურთიერთობებში. არის შემთხვევები, როცა შრომითი დავები ერთ ინსტანციაში წყდება და აპელაციას არ ექვემდებარება, თუმცა უმეტესად ქვეყნებში არსებობს გასაჩივრების შესაძლებლობაც. არსებობს მოდელები, სადაც შრომითი დავა ჯერ განიხილება საერთო სასამართლოში, ხოლო აპელაციის შემთხვევაში საქმე მიდის შრომით სასამართლოში, რომელის გადაწყვეტილება საბოლოოა ან შრომით სასამართლოს ცალკე აქვს თავისი სამივე ინსტანცია. მაგალითად, ძალიან განვითარებული შრომითი სასამართლოები აქვს გერმანიას. სპეციალიზებულ შრომით სასამართლოს გერმანიაში აქვს თავისი სამი ინსტანცია – ა) პირველი ინსტანციის შრომითი სასამართლო ე.წ. *Länder*, ბ) სააპელაციო ე.წ. *Landesarbeitsgerichte* სასამართლო და გ) საკასაციო ფედერალური შრომითი სასამართლოე-

⁸ Zimmer M.B., Overview of Specialized Courts, International Journal for Court Administration, 2009, 1.

⁹ იქვე.

ბი.¹⁰ შრომითი სასამართლოები გვხვდება ბელგიაში¹¹, ფინეთში¹², ირლანდიაში¹³, ისრაელში¹⁴, ნორვეგიაში¹⁵, შვედეთში¹⁶, შვეიცარიაში¹⁷ და სხვა.

ძალიან გავრცელებულია ფინანსებთან დაკავშირებული სასამართლოებიც, როგორიცაა **კომერციული/ბიზნეს სასამართლოები, საგადასახადო, ფისკალური და ა.შ.** ისევ გერმანიის მაგალითს თუ განვიხილავთ, აქ არსებობს ე.წ. ფისკალური სასამართლოების სიტემა, რომელიც აერთიანებს პირველი ინსტანციის ფისკალურ და ზემდგომი ინსტანციის ფედერალური საფინანსო სასამართლოს (საბოლოო ინსტანცია) და რომელთა იურისდიქციაშიც შედის საგადასახადო, საბაჟო და სხვა ფინანსური დავები.¹⁸ ასევე, საკმაოდ ცნობილია აშშ, თავისი საგადასახადო სასამართლოებით. ავტრიაში ვენის კომერციულ სასამართლოს აქვს ექსკლუზიური იურისდიქცია საავტორო და პატენტის უფლებებთან დაკავშირებულ დავებზე.¹⁹ ასევე, ერთ-ერთი უძველესი კომერციული სასამართლო აქვს ინგლისს, ლონდონის სამეფო კომერციული სასამართლოები განიხილავენ ადგილობრივ და საერთაშორისო ბიზნეს, სავაჭრო, საბანკო და საარბიტრაჟო დავებს.²⁰

არასრულწლოვანთა სასამართლოები – მიეკუთვნება ე.წ. **problem-solving** სასამართლოების კატეგორიას. ზოგადად, საკითხის სენსიტიურობიდან გამომდინარე ზოგიერთ ქვეყანას აქვს ცალკე არასრულწლოვანთა სასამართლოები, რომლებიც განიხილავენ სრულწლოვანებს მიუღწეველი მოზარდის მიერ ჩადენილ კანონსაწინააღმდეგო ქმედებებს. თუმცა, არასრულწლოვანთა სასამართლოები უფრო ღმობიერ და რბილ მიდგომებს იყენებენ, ორიენტირებული არიან რესოციალიზაციაზე და მოზარდის საუკეთესო ინტერესებზე. ყველაზე ცნობილი მაგალითია აშშ, რომელსაც ძალიან განვითარებული არასრულწლოვანთა სასამართლოები აქვს. ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს არაერთ გადანყვეტილებაში აქვს გამოთქმული პირდაპირი თუ ირიბი სახით რეკომენდაცია სახელმწიფოებში არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სპეციალიზებული სასამართლოების არსებობის შესახებ, კერძოდ, 1999 წლის გადანყვეტილებაში საქმეზე **T. and V. against United Kingdom**²¹ აღნიშნულია, რომ მნიშვნელოვანია დანაშაულში ბრალდებული ბავშვის საქმე განიხილებოდეს მისი ასაკის, მონიფულობის, ინტელექტუალური და ემოციური შესაძლებლობების, განვითარების

¹⁰ National Specialized Courts: Germany, European E-Justice, <https://e-justice.europa.eu/19/EN/national_specialised_courts?GERMANY&member=1> [26.02.2025].

¹¹ *Rauws R.*, The Labour Court System in Belgium, Labour Courts in Europe, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1986, 11.

¹² *Pelkonen J., Tiittinen K.P.*, The Labour Court System in Finland, Labour Courts in Europe, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1986, 14.

¹³ *Cosgrave M.P.*, The Labour Court System in Ireland, Labour Courts in Europe, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1986, 30.

¹⁴ *Bar-Niv Z.*, The Labour Court System in Israel, Labour Courts in Europe, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1986, 41.

¹⁵ *Enju S.*, The Labour Court System in Norway, Labour Courts in Europe, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1986, 44.

¹⁶ *Bouvin A.*, The Labour Court System in Sweden, Labour Courts in Europe, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1986, 52.

¹⁷ *Berenstein A.*, The Labour Court System in Switzerland, Labour Courts in Europe, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1986, 57.

¹⁸ იქვე.

¹⁹ *Zimmer M.B.*, Overview of Specialized Courts, International Journal for Court Administration, 2009, 14.

²⁰ National Specialized Courts: Germany, European E-Justice, <https://e-justice.europa.eu/19/EN/national_specialised_courts?GERMANY&member=1> [26.02.2025].

²¹ *T. and V. against United Kingdom*, [1999] ECtHR, [26.02.2025].

დონის გათვალისწინებით და ამასთან, არასრულწლოვანს ხელი უნდა შეენეგოს, რათა მან გაიგოს, რა ხდება პროცესზე და მონაწილეობა მიიღოს მასში.²² ასევე, 2004 წლის საქმეზე *S.C. against the United Kingdom*²³ ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ „ეფექტიანი მონაწილეობის უფლებას“ უზრუნველყოფს ბრალდებული არასრულწლოვანის სპეციალიზებულ სასამართლოში მიყვანა, სადაც პროცედურები მთლიანად მორგებული უნდა ყოფილიყო მოზარდზე და გათვალისწინებულ უნდა ყოფილიყო მისი ინტელექტუალური მონიფეულობა.²⁴

ნარკოსასამართლოები – ასევე მიეკუთვნება *problem-solving* სისტემის სამართლის სფეროს მიკუთვნებულ სასამართლოების ტიპს. ასეთი ტიპის სპეციალიზებული ტრიბუნალების მიზანია, ნარკოტიკულ ნივთიერებებზე დამოკიდებული პირების მიერ დანაშაულის ჩადენისას, სცადონ მათი დახმარება, რეაბილიტაცია, რესოციალიზაცია, მეურნეობა. ნარკოსასამართლოები ფართოდაა გავრცელებული აშშ-ში (როგორც ჩვეულებრივი, ისე – არასრულწლოვანთა ნარკოსასამართლოები)²⁵, გვხვდება ირლანდიაში²⁶ და ა.შ.

მინის და გარემოს დაცვის სასამართლოები – ბოლო წლებში გახშირდა გარემოს დაცვასთან, მინასთან დაკავშირებული საკითხების განმხილველი სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნა. მაგალითად, შვედეთს აქვს მინის და გარემოს სასამართლოები, რომლებიც განიხილავენ წყლის და ეკოლოგიურად საშიშ საკითხებთან დაკავშირებულ ოპერაციებზე ნებართვის გაცემის, ჯანდაცვის, ბუნების დაცვის, სახიფათო ნარჩენებს, მშენებლობის, მინის ნებართვის გაცემას, ექსპროპრიაციისა და სხვა მსგავს საკითხებს.²⁷ ასეთი ტიპის სასამართლოები გვხვდება აშშ-შიც.

ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული სპეციალიზებული სასამართლოების სახეა – **ადმინისტრაციული სასამართლოები**, რომლებიც განიხილავენ ადმინისტრაციული ორგანოების და ადგილობრივი თვითმმართველობების მიერ მიღებულ გასაჩივრებულ გადაწყვეტილებებს. ყველაზე ცნობილი მაგალითია საფრანგეთი, რომელსაც ადმინისტრაციული სასამართლოების მთელი სისტემა აქვს. საფრანგეთში არსებობს ფინანსური, სოციალური დაცვის, პროფესიული დისციპლინური ადმინისტრაციული სასამართლოები.²⁸

3. სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნის უპირატესობები და კრიტერიუმები

3.1. სპეციალიზებული სასამართლოების ბენეფიტები

სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნა დაკავშირებულია სასამართლო სისტემის ძირეულ რეფორმასთან, ფინანსურ ხარჯებთან, ადმინისტრაციული და პროფესიული კადრე-

²² იქვე, para 84.

²³ *S.C. against the United Kingdom*, [2004]ECtHR, [26.02.2025].

²⁴ იქვე.

²⁵ *Butts J., Roman J., Lynn-Whaley J., Varieties of Juvenile Court: Nonspecialized Courts, Teen Courts, Drug Courts, and Mental Health Courts*, *The Oxford Handbook of Juvenile Crime and Juvenile Justice*, 2012, chapter 25, 615.

²⁶ *National Specialized Courts: Ireland*, European E-Justice, <https://e-justice.europa.eu/19/EN/national_specialised_courts?IRELAND&member=1> [26.02.2025].

²⁷ *National Specialized Courts: Sweden*, European E-Justice, <https://e-justice.europa.eu/19/EN/national_specialised_courts?SWEDEN&member=1> [26.02.2025].

²⁸ *National Specialized Courts: France*, European E-Justice, <https://e-justice.europa.eu/19/EN/national_specialised_courts?FRANCE&member=1> [26.02.2025].

ბის მოზიდვასა და ბევრ სხვა გამოწვევასთან, ამიტომ სახელმწიფომ ასეთი ტიპის სასამართლოს შექმნად უნდა შეაფასოს ყველა პლიუსი და მინუსი და მხოლოდ ამის შემდგომ, გააზრებულიად მიიღოს გადაწყვეტილება.

იურიდიულ ლიტერატურაში გამოყოფენ სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნის სამ მთავარ ბენეფიტს:

1. სასამართლო სისტემის ეფექტიანობის გაზრდა.²⁹ სპეციალიზებული მოსამართლეები, რომლებსაც აქვთ ვიწრო პროფილით შესაბამისი კვალიფიკაცია და ცოდნა, უკეთ შეძლებენ საქმეზე დროული, სამართლებრივად სწორი და დასაბუთებული გადაწყვეტილება მიიღონ. გარდა ამისა, მაგალითად, კომერციულ დავებში უმნიშვნელოვანესია მორიგების ფაქტორი და შესაბამისად სპეციალიზებული მოსამართლის როლიც, რომელსაც უნდა შეეძლოს მხარეების მორიგებაზე დათანხმება. გარდა ამისა, თავად პროცედურები არის მორგებული სამართლის ამ კონკრეტულ მიმართულებაზე, რაც ხელს უწყობს რომ გადაწყვეტილებები მიღებულ იქნეს გონივრულ ვადებში და არ გაჭიანურდეს საქმეთა განხილვა. ამასთან, სპეციფიკურ კატეგორიას მიკუთვნებული საქმეების განხილვა სპეციალიზებულ სასამართლოებზე გადავა, შესაბამისად, საერთო სასამართლოების განტვირთვასაც ხელი შეეწყობა.
2. მართლმსაჯულების მაღალი ხარისხის უზრუნველყოფა ექსკლუზიური იურისდიქციის ფარგლებში.³⁰ ვინაიდან, სპეციალიზებული სასამართლოები იქმნება კომპლექსურ, რთულ და სპეციფიკურ სამართლის დარგებში, რაც უფრო მეტად კვალიფიციური და ამ მიმართულებით დიდი გამოცდილების მქონეა მოსამართლე, მით იზრდება გადაწყვეტილებების ხარისხიც.
3. სპეციალიზებული სასამართლოების მიერ ექსკლუზიური იურისდიქციის ფარგლებში საქმეთა განხილვა დაამკვიდრებს ერთგვარ სტანდარტს, შედარებით უნიფიცირებულ და სტაბილურ, პროგნოზირებად პრაქტიკას³¹, რაც თავიდან გვაშორებს უმიზნო და არაადეკვატურ სარჩელებს და ასევე, შემცირდება აპელაციების ოდენობაც.

3.2. სპეციალზებულ სასამართლოთა შექმნის კრიტერიუმები

1980-იან წლებში აშშ-ის კონგრესმა შექმნა ფედერალური სასამართლოების შემსწავლელი კომიტეტი, რომელთა ერთ-ერთი მთავარი მიზანი სპეციალიზებული სასამართლოების მუშაობის შეფასება იყო. 1990 წლის დასკვნაში, კომიტეტმა შეიმუშავა სპეციალიზებული სასამართლოს შექმნისთვის აუცილებელი კრიტერიუმები:³²

- 1) სასამართლო იქმნება სამართლის დარგში, რომელიც შედარებით ვიწროა და შეიძლება გამოცალკევდეს სხვა ტიპის საქმეებისგან;
- 2) ამ საკითზე შემოსულ საქმეთა რაოდენობა დიდია, ამიტომ სპეციალიზებული სასამართლოს შექმნით საერთო სასამართლო განიტვირთება;

²⁹ Gramckow H., Walsh B., Developing Specialized Court Services: International Experiences and Lessons Learned, Justice & Development Working Paper Series, The World Bank, 2013, 6.

³⁰ იქვე.

³¹ Gramckow H., Walsh B., Developing Specialized Court Services: International Experiences and Lessons Learned, Justice & Development Working Paper Series, The World Bank, 2013, 6.

³² იქვე, 14.

- 3) კონკრეტული სფერო მოითხოვს სამეცნიერო, ტექნიკური, ფსიქოლოგიური, ეკონომიკური ან სხვა ტიპის ცოდნას/უნარებს/გამოცდილებას;
- 4) კონკრეტული სფეროს ადმინისტრირებაში არსებობს გარკვეული ერთგვაროვნების საჭიროება.

გარდა ამისა, კომიტეტმა დადგინა, რომ სპეციალიზებული სასამართლოები ან ტრიბუნალები უნდა შეიქმნას მხოლოდ ქვეყნის სპეციალური საჭიროებებიდან გამომდინარე და შექმნილი ორგანოს უნდა შეეძლოს გაუმკლავდეს შემოსულ საქმეთა სპეციფიკას, სირთულეს, ოდენობას და სხვა.

ასევე საინტერესოა, რომ ინგლისის სამართლებრივი სისტემის კვლევის შედეგად ედვარდ კაზალეტმა შეიმუშავა დამატებითი კრიტერიუმები ზოგადად სპეციალიზაციის შექმნის საჭიროების დასადგენად³³. ეს კრიტერიუმები ვრცელდება სპეციალიზებული სასამართლოს შექმნაზეც და ისენია:³⁴

- ა) სპეციალიზაციის შექმნის ვადის განსაზღვრა (დროებით იქმნება სასამართლო თუ გრძელვადიანი პერსპექტივით);
- ბ) წინასწარი კვლევების ან საპილოტე პროგრამების ჩატარება, რათა დადგინდეს სპეციალიზაციის საჭიროება;
- გ) დადგენა, რამდენად მოაგვარებს სპეციალიზაცია საქმეთა დიდი ნაკადის პრობლემას;
- დ) სამართლის კონკრეტულ სფეროში (რომელიც კომპლექსური, რთული ან სპეციფიკურია) რამდენად სწორი, დასაბუთებული და ხარისხიანი გადანაცვეტილებები მიიღება ანუ რამდენად კარგად ართმევენ ამ სფეროს თავს გენერალისტი მოსამართლეები;
- ე) სასამართლოსადმი მოსახლეობის ნდობის ხარისხი და მათი კმაყოფილება მართლმსაჯულების სისტემის მიმართ.

4. სპეციალიზებული სასამართლოების საერთაშორისო სტანდარტები

სპეციალიზებული სასამართლოების საჭიროების აღქმა ყველაზე კარგად კონკრეტულ სახელმწიფოთა პრაქტიკის გაანალიზებით შეიძლება. საქართველოში სპეციალიზებული სასამართლო(ებ)ის დამკვიდრების შესაძლო მოდელის შემუშავებისას კი აუცილებლად მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული საზღვარგარეთული საუკეთესო გამოცდილება.

4.1. გერმანიის მაგალითი

ევროპაში სპეციალიზებული სასამართლოების კუთხით ერთ-ერთი წამყვანი სახელმწიფო გერმანიაა, სადაც 5 ტიპის სპეციალიზებული სასამართლო არსებობს, კერძოდ – ადმინისტრაციული, სოციალური, ფისკალური, შრომის და საკონსტიტუციო.³⁵ ადმინისტრაციული სასამართლოები მოიცავს ზოგად ადმინისტრაციულ, სოციალურ და ფისკალურ სასამართლო-

³³ Cazalet E., *Specialised Courts: Are They a 'Quick Fix' or a Long-Term Improvement in the Quality of Justice?*, Washington, DC, World Bank, 2001, [26.02.2025].

³⁴ Gramckow H., Walsh B., *Developing Specialized Court Services: International Experiences and Lessons Learned*, justice & development Working Paper Series, The World Bank, 2013, 15.

³⁵ National Specialized Courts: Germany, European E-Justice, <https://e-justice.europa.eu/19/EN/national_specialised_courts?GERMANY&member=1>[26.02.2025].

ებს. როგორც ზოგადი ადმინისტრაციული, ისე სოციალური სასამართლოები სამი ინსტანციის ფარგლებში განიხილავენ საქმეებს, ხოლო ფისკალური სასამართლოები – ორ ინსტანციის ში. შრომითი სასამართლოები კი სრულიად გამოცალკევებულია საერთო სასამართლოებისგან. გერმანიის ფისკალური/საგადასახადო სასამართლოები მსოფლიოში ერთ-ერთ საუკეთესო მოდელს ქმნის. დღეისთვის იქ 18 ფისკალური სასამართლო მოქმედებს, რომლებიც წელიწადში მიახლოებით 37000 – 38 000 საგადასახადო საქმეს იღებენ.³⁶ მოსამართლეები შეიძლება უვადოდ დაინიშნონ 35 წლის ასაკიდან.³⁷ გერმანიის ფისკალურ სასამართლოებს ძალიან საინტერესო ორგანიზაციული სტრუქტურა აქვთ. სასამართლოს შემადგენლობა დაყოფილია თერთმეტ სენატად. სენატების არსებობა ნიშნავს საგადასახადო ტიპის დავების კიდევ უფრო ვიწრო სპეციალიზაციებად, კატეგორიებად ჩაშლას.³⁸

4.2. ამერიკის შეერთებული შტატების მაგალითი

ამერიკის შეერთებულ შტატებს საკმაოდ ბევრი სახეობის სპეციალიზებული სასამართლო აქვს. ფედერალურ დონეზე სახელმწიფომ მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტიანი საგადასახადო სასამართლოების სისტემა შექმნა. ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა ფედერალურ დონეზე სახელმწიფოსთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი მიმართულებებით შექმნა სპეციალიზებული სასამართლოები. სახელმწიფოს ძირითადი ინტერესის სფეროებია ეკონომიკა/გადასახადები³⁹ და უსაფრთხოება. ამიტომ, სახელმწიფოში შექმნილია გაკოტრების, სამხედრო ძალების და საერთაშორისო ვაჭრობის სასამართლოები. ამასთან, სპეციალიზებული სასამართლოებია შექმნილი შტატების დონეზეც – ა) საოჯახო სასამართლოები, რომელთა იურისდიქცია შტატების მიხედვით განსხვავდება. უმეტესად სპეციალიზებული სასამართლო განიხილავს ოჯახში ძალადობის, არასრულწლოვნებთან დაკავშირებულ, შვილად აყვანის, განქორწინების, ალიმენტის დაკისრების, შვილების საოცხოვრებლის განსაზღვრის და სხვა ტიპის საოჯახო საქმეებს. ბ) გარემოს დაცვის სასამართლოები; გ) პრობაციის სასამართლოები; დ) დასაქმებულთა კომპენსაციის გადახდის სასამართლოები; ე) წყლის რესურსების სასამართლოები; ვ) მიწის სასამართლოები; ზ) ადმინისტრაციული სასამართლოები; თ) მცირე ღირებულების საჩივრების სასამართლო – განიხილავს ქონებრივ დავებს, რომელთა დავის საგნის ღირებულება არ აღემატება კონკრეტულ თანხას; ი) არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სასამართლოები; კ) ნარკო- სასამართლოები და მენტალური ჯანმრთელობის ანუ თერაპევტიული ე.წ. **problem-solving** სასამართლოები⁴⁰; ლ) ბიზნეს ან კომერციული სასამართლოები, რომლებიც განიხილავენ კორპორაციულ, ბიზნეს და ნებისმიერ კომერციულ საკითხებს.⁴¹

³⁶ Cordewener A., Hendricks M., *The Disputes and Litigation Review: Germany*, Chapter 11, Seventh Edition, London, 2019, 102.

³⁷ Fiscal Court Code of Germany, article 14, 01.10.2022, <https://www.gesetze-im-internet.de/fgo/_14.html> [26.02.2025].

³⁸ საგადასახადო დავების გადაწყვეტის ეფექტური ინსტიტუტები: საგადასახადო სასამართლოები და ალტერნატიული გზები, USAID & ევრაზიის თანამშრომლობის ფონდი, კვლევა, 2012, 29.

³⁹ Howard M. R., *Comparing the Decision Making of Specialized Courts and General Courts: An Exploration of Tax Decisions*, The JUSTICE SYSTEM JOURNAL, VOL. 26, NUMBER 2 (2005), 136.

⁴⁰ Butts, J.A., Roman J.K., Lynn-Whaley J., *Teen Courts, Drug Courts, and Mental Health Courts, Varieties of Juvenile Court: Nonspecialized Courts*, Oxford, 2011, Chapter 25, 627.

⁴¹ Zimmer M.B., *Overview of Specialized Courts*, International Journal for Court Administration, 2009, p. 7-13

4.3. საფრანგეთის მაგალითი

საფრანგეთი ძალიან საინტერესოა იმ კუთხით, რომ მას აქვს ადმინისტრაციული სასამართლოების ერთ-ერთი ყველაზე განვითარებული, წარმატებული და დეცენტრალიზებული მოდელი.⁴² საფრანგეთში ადმინისტრაციული სასამართლოების ფარგლებში მოქმედებს ფინანსური და აუდიტის, ასევე, დისციპლინარული, თავშესაფრის მაძიებელთა სასამართლოები.⁴³ საფრანგეთის დეცენტრალიზაციის საკმაოდ სპეციფიკური, რთული და ჩახლართული სისტემიდან გამომდინარე, ადმინისტრაციული სასამართლოები გარკვეულწილად აბალანსებენ ამ მოცემულობას.⁴⁴ გარდა ამისა, საფრანგეთს აქვს შექმნილი საერთო სასამართლოს იურიდიქციაში შემავალი ტრიბუნალები, როგორიცაა არასრულწლოვანთა სასამართლოები, სოციალური უსაფრთხოების ტრიბუნალები, დასაქმების ტრიბუნალები, შრომითი სასამართლოები, კომერციული სასამართლოები.⁴⁵

5. სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნის მიზანშეწონილობა და შესაძლო მოდელი საქართველოში

საქართველოში სპეციალიზაცია 2000-იანი წლებიდან მოქმედებს, თუმცა ამას არ აქვს საყოველთაო ხასიათი. ამ ეტაპზე ვიწრო სპეციალიზაციები მოქმედებს თბილისის საქალაქო და სააპელაციო სასამართლოებში. თბილისის საქალაქო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა კოლეგია დაყოფილია -6, ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგია – 5, ხოლო სისხლის სამართლის საგამოძიებო, წინასასამართლო სხდომისა და არსებითი განხილვის კოლეგია – 6 სპეციალიზაციად.⁴⁶ მათ შორისაა, საგადასახდო, ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის, არასრულწლოვანთა და სხვა. ზოგადად, სპეციალიზაციის არსი ისაა, რომ საქმე განიხილებოდეს სპეციალიზებული ანუ შესაბამის სფეროში სპეციფიკური ცოდნის და გამოცდილების მქონე მოსამართლის მიერ, თუმცა რაოდენ უცნაურიც არ უნდა იყოს, ეს პრინციპი საქართველოში არ მოქმედებს. მოსამართლეებს სპეციალიზაციების მიხედვით ანანილებს სასამართლოს თავმჯდომარე საკუთარი მიხედულებით და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, საქმეს განიხილავენ ისევ გენერალისტი მოსამართლეები (ვიწრო-სპეციალიზაციის გარეშე), უბრალოდ საქმეები გადანანილებულია სპეციალიზაციების მიხედვით. გარდა ამისა, სპეციალიზაციების შემოღების ერთ-ერთ მიზნად დასახელდა სასამართლოს განტვირთვა, არადა მოსამართლეთა დამატება არ მომხდარა (იმ ეტაპისთვის). ამ ყველაფრის გათვალისწინებით, ბუნებრივია, ისმის კითხვები – რა აზრი აქვს სპეციალიზაციას, თუკი შესაბამის კატეგორიას მიკუთვნებულ საქმეს არ განიხილავს სპეციალიზებული მოსამართლე? არის თუ არა აღნიშნული მოდელი ქმედითი და ეფექტიანი? ამ გამოწვევასთან გასამკლავებლად ერთ-ერთ ყველაზე ქმედით მე-

⁴² *Schwartz B.*, The Administrative Courts in France, 1951 29-4 Canadian Bar Review 381, 1951 CanLIIDocs 59, 381.

⁴³ National Specialized Courts: France, European E-Justice, <https://e-justice.europa.eu/19/EN/national_specialised_courts?FRANCE&member=1>[26.02.2025].

⁴⁴ *Flavier H., Froger C.*, Administrative Justice in France: Between Singularity and Classicism. BRICS Law Journal, 2016, 3 (2), 82.

⁴⁵ National Specialized Courts: France, European E-Justice, <https://e-justice.europa.eu/19/EN/national_specialised_courts?FRANCE&member=1>[26.02.2025].

⁴⁶ ვიწრო სპეციალიზაციების ფორმა საერთო სასამართლოების სისტემაში, საერთაშორისო გამჭვირვალობა საქართველო, კვლევა, თბილისი, 2020, 25.

ქანიზმს სწორედ სპეციალიზებული სასამართლოების დამკვიდრება წარმოადგენს. სპეციალიზაცია და განსაკუთრებით, სპეციალიზებული სასამართლოები იურიდიულ ლიტერატურაში ხშირად განიხილება, როგორც ადამიანის უფლებების დაცვის ერთ-ერთ ყველაზე ეფექტიან საშუალებად.

თუკი, საქართველოში მოხდება სპეციალიზებული სასამართლოების შემოღება, აუცილებელია, რომ ეს მოხდეს სამართლის იმ მიმართულებებით, სადაც რეალური საჭიროება არსებობს. აშშ-ის კონგრესის კომიტეტის მიერ დადგენილ კრიტერიუმებს თუ გავითვალისწინებთ, ასეთი საჭიროება შეიძლება რამდენიმე მიმართულებით არსებობდეს, მაგალითად საგადასახადო სამართლის მიმართულებით – ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული სპეციალიზებული სასამართლოს ტიპია მსოფლიოში, ძალიან სპეციფიკური მიმართულებათა, საქმეთა ოდენობა კი დიდია⁴⁷, თუმცა საქართველოში მოსამართლეები არ არიან სპეციალიზებულები, ამიტომ გადანაწევებულაა ხარისხი არც ისე მაღალია⁴⁸. გარდა ამისა, შესაძლოა, გამოვყოთ არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების მიმართულებაც – სენსიტიური სფეროა, რომელიც მოითხოვს განსხვავებულ მიდგომას არასრულწლოვნების მიმართ და არა მხოლოდ მოსამართლე უნდა იყოს სპეციალიზებული ან თუნდაც პროკურორი და ადვოკატი, არამედ მთლიანად პროცესი უნდა იყოს მორგებული არასრულწლოვნის საუკეთესო ინტერესებზე და მის რეაბილიტაცია/რესოციალიზაციაზე. ასევე, უახლოეს მომავალში შესაძლოა ვიფიქროთ სოციალურ/საოჯახო ან გარემოს დაცვის სასამართლოებზეც.

რომელი მიმართულებითაც არ უნდა იყოს შექმნილი სპეციალიზებული სასამართლოები, მათი შექმნის შემთხვევაში საქართველოში მთელი რიგი საკითხები და მათი გადანაწევების საშუალებები შეიცვლება. პირველ რიგში გასატარებელი იქნება საკანონმდებლო რეფორმა. საქართველოს კონსტიტუციის 59-ე მუხლის მე-3 პუნქტის თანახმად, მართლმსაჯულება ხორციელდება საერთო სასამართლოების მიერ და სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნის შესაძლებლობა არსებობს მხოლოდ საერთო სასამართლოების სისტემაში.⁴⁹ ეს ნიშნავს, რომ კონსტიტუციური ჩანაწერის შეცვლა გახდება საჭირო თუკი სპეციალიზებულ სასამართლოები შეიქმნება საერთო სასამართლოს სისტემის გარეთ. გარდა ამისა, საჭირო გახდება თითოეული ტიპის სპეციალიზებული სასამართლოსთვის ორგანული კანონის მიღება, რომლითაც გაწერილი იქნება ორგანიზაციული და ამ დარგზე ადაპტირებული პროცესუალური საკითხები.

უმჯობესია, თუკი სპეციალიზებული სასამართლოები თავიდანვე შეიქმნება საკუთარი სისტემით და იერარქიით. სასამართლო სისტემა, როგორც წესი, ორ ან სამსაფეხურიანია. მაგალითად, საგადასახადო/კომერციული დავების სპეციფიკა მოითხოვს მათ მაქსიმალურად სწრაფად გადანაწევტას, ამიტომ საჭიროა ორინსტანციიანი სასამართლო; ხოლო, არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების შემთხვევაში, სტანდარტულად – სამინისტრაციიანი. საკუთარ სისტემაში მოიაზრება ცალკე შენობა, სპეციალიზებული მოსამართლეები, დამოუკიდებელი აპარატი, კონკრეტულ სპეციალიზაციაზე ადაპტირებული პროცესები, გასაჩივრების საკუთარი სისტემა და ინსტანციები, სარჩელის შეტანის შესაძლო განსხვავებულობა და სხვა (რო-

⁴⁷ IDFI-ს (ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი) ოფიციალური ვებ-გვერდის მონაცემებით, სასამართლო სტატისტიკა, <https://idfi.ge/ge/courtstat/?lang=ge&type=1&case=administrative_cases&jcase=179&year=2022&f_static=1&quarter=2022_0> [26.02.2025].

⁴⁸ იქვე.

⁴⁹ საქართველოს კონსტიტუცია, 59 (3) მუხლი, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 24.08.1995, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>> [26.02.2025].

გორც ეს საკონსტიტუციო სასამართლოსთვისაა დამახასიათებელი). თუკი თავიდანვე ამ სახით არ გამოვა, საწყის ეტაპზე (გარდმავალ პერიოდში) შეიძლება საპილოტე პროგრამის სახით მაინც დამკვიდრდეს სპეციალიზებული სასამართლოები. ამ შემთხვევაში, სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნა შეიძლება საერთო სასამართლოს სისტემაშიც. მეტიც, სპეციალიზებული შეიძლება იყოს (საწყის ეტაპზე) მხოლოდ პირველი ინსტანცია, ხოლო აპელაცია, კასაციას განიხილავენ უკვე გენერალისტი მოსამართლეები.

სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი წინაპირობაა ვინოდ სპეციალიზებული მოსამართლეები ყოლა, რომელსაც შესაბამის სფეროში მაღალკვალიფიციური ცოდნა, გამოცდილება და სპეციალური უნარები ექნებათ. ბუნებრივია, საჭირო გახდება მოსამართლეთა რაოდენობის გაზრდა/დამატება. მოძიებულ უნდა იქნეს კონკრეტულ სფეროში მაღალკვალიფიციური სპეციალისტები და ისინი უნდა დაინიშნონ მოსამართლეებად. გარდა ამისა, შესაძლებელია, მოხდეს მსურველი გენერალისტი მოსამართლეების გადამზადებაც.

ცვლილებები თავს იჩენს სარჩელის შეტანის და დასაშვებობის ეტაპზევე. შესაძლოა, დადგინდეს სარჩელით მიმართვის, გადაწყვეტილების მიღების, სააპელაციო და საკასაციო საჩივრით მიმართვის განსხვავებული ვადებიც. მაგალითად, კომერციული/საგადასახადო დავების შემთხვევაში გადაწყვეტილების მიღების მაქსიმალურად მოკლე (გონივრულობის ფარგლებში) ვადა უნდა იყოს დადგენილი, რადგან თუკი დავა გაიწელება, მხარე დაკარგავს სამართლებრივ ინტერესს და დიდი ალბათობით, კიდევ უფრო მეტ მატერიალურ ზიანს ნახავს. შეიცვლება პროცედურული ნაწილიც სამართლის დარგის სპეციფიკიდან გამომდინარე, კერძოდ, კომერციული დავებისთვის აუცილებელია პროცედურების ფორმალიზაციის და ბიუროკრატიის შემცირება, გადაწყვეტილების მიღების მაქსიმალურად შემჭიდროებული ვადა და მორიგებით საქმის დამთავრების შესაძლებლობის მიცემა. ასევე, სარჩელის ამ სახისთვის არ უნდა იყოს აუცილებელი (ან მინიმუმ გამონაკლისები უნდა არსებობდეს) სამართლებრივი დაცვის საშუალებების ამონურვის მოთხოვნა, თუკი მათი გამოყენება არსებული სამართლებრივი მდგომარეობიდან ან სასამართლოს პრაქტიკიდან გამომდინარე, აზრს მოკლებული და უპერსპექტივოა.⁵⁰ არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სასამართლოებისთვის კი საჭირო იქნება პროცესის სრულად მორგება მოზარდის საუკეთესო ინტერესებზე, დაწყებული ადაპტირებული სხდომის დარბაზით, დამთავრებული რესოციალიზაცია/რეაბილიტაციაზე მიმართული (და არა დასჯაზე) პასუხისმგებლობის ზომებით. ადმინისტრაციული უფლებათა ევროპული სასამართლოს პირდაპირი რეკომენდაციაა, რომ ქვეყნებმა შექმნან არასრულწლოვანთა სპეციალიზებული სასამართლოები, დამოუკიდებელი ორგანოები, რომლებიც ორგანიზაციულად, პროცედურულად და შინაარსობრივად უფრო იქნებიან ადაპტირებული/ორიენტირებული მოზარდზე და მის ინტერესებზე.⁵¹

რაც შეეხება სპეციალიზებულ მოსამართლეებს, ბუნებრივია, აუცილებელი გახდება მათი დანიშვნის სპეციფიკის გადახედვა და ასევე, საკვალიფიკაციო განსხვავებული სტანდარტების დაწესება თანამდებობაზე განწესებისთვის. ზოგადად, არსებობს სპეციალიზებული მოსამართლისთვის დაწესებული კრიტერიუმები:

⁵⁰ ლოლაძე ბ., მაჭარაძე ზ., ფირცხალაშვილი ა., საკონსტიტუციო მართლმსაჯულება, თბილისი, 2021, 117 (328), Maunz, GG, Art. 93, Rn 71.

⁵¹ Rap S., The Participation of Juvenile Defendants in the Youth Court: A Comparative Study of Juvenile Justice Procedures in Europe, 2013, chapter 2, par. 5.1., 67.

- „1.სამართლის სპეციფიკურ დარგში ექსპერტული დონის ცოდნა;
2. არაიურიდიული ხასიათის, ტექნიკური ცოდნა/უნარების ქონა;
- 3.სახელმწიფო პოლიტიკის, სოციალური, ეკონომიკური, გარემოს დაცვითი და სხვა ტიპის მნიშვნელოვანი კონტექსტის ცოდნა და აღქმა;
4. კომუნიკაციის კარგი უნარი;
5. კონკრეტული სამართლის სფეროსთვის აუცილებელი უნარების ქონა.“⁵²

ევროსაბჭოს ევროპელ მოსამართლეთა საკონსულტაციო საბჭოს რეკომენდაციითაც, მოსამართლე შეიძლება გახდეს სპეციალიზებული სამუშაო პრაქტიკიდან გამომდინარე, რომელიც მან დააგროვა, როგორც იურისტმა ან მოსამართლედ დანიშვნის შემდგომ მიღებული გამოცდილების შედეგად. ამასთან, მოსამართლეს უნდა ჰქონდეს შესაბამისი გამოცდა ჩაბარებული და ტრენინგების კურსი გავლილი.⁵³ ამასთან, აუცილებელია, რომ მოსამართლე მუდმივად ცდილობდეს პროფესიულ განვითარებას. საქართველოშიც, მსგავსი ტიპის მოთხოვნები უნდა დაუნესდეთ მოსამართლეებს. საკანონმდებლო დონეზე უნდა გაიწეროს, რამდენწლიანი სამუშაო გამოცდილება (კონკრეტული სპეციფიკური სამართლის დარგში) იქნება აუცილებელი მოსამართლის შესარჩევად. ვინიდან, დღეს კონსტიტუციის თანახმად საერთო სამართლოს მოსამართლეს მოეთხოვება სპეციალობით მუშაობის მინიმუმ 5-წლიანი გამოცდილება, საწყის ეტაპზე, უმჯობესია, სპეციალიზებულ მოსამართლეებთან მიმართებითაც იგივე კრიტერიუმი გავრცელდეს.

რაც შეეხება სპეციალიზებულ მოსამართლეთა რაოდენობას, ევროსაბჭოს სასამართლოების სისტემის საბჭოს რეკომენდაციით, თითოეულ სპეციალიზებულ სასამართლოში მინიმუმ 10 მოსამართლე მაინც უნდა იყოს.⁵⁴ მიუხედავად ამისა, დღეს მსოფლიოში არ არსებობს სპეციალიზებულ სასამართლოში მოსამართლეთა რაოდენობის ოპტიმალური ოდენობის შესახებ სტანდარტი და სახელმწიფო საკუთარი მიხედვლებით, ქვეყნის საჭიროებებიდან გამომდინარე იღებს გადაწყვეტილებას. გარდა ამისა, სპეციალიზებული მოსამართლე შესაძლოა დაინიშნოს კონკრეტული ვადით ან უვადოდ. საქართველოში შესაძლოა, საპილოტე პროგრამის ფარგლებში მოსამართლეები კონკრეტული დროით განმწესდნენ, მაგალითად 3 ან 5 წლით, ხოლო გამოსაცდელი ვადის შემდგომ – უვადოდ.

6. დასკვნა

სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნასთან დაკავშირებული თავისებურებების გაგება და შემდეგ, კონკრეტული ქვეყნის საჭიროებებზე მორგება მარტივი სულაც არაა. სტატიის მიზანს სწორედ ამ თავისებურებების და საერთაშორისო სტანდარტების გაანალიზების გზით გარკვეული სიცხადის შეტანა წარმოადგენს სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნის ასპექტებთან დაკავშირებით. სტატიაში განხილული და წარმოჩენილია ის მიზნები და საჭიროებები რომელთა გამოც კონკრეტული სახელმწიფო იღებს გადაწყვეტილებას, რომ შექ-

⁵² Gramckow H., Walsh B., *Developing Specialized Court Services: International Experiences and Lessons Learned*, Justice & Development Working Paper Series, The World Bank, 2013, 21.

⁵³ Consultative Council of European Judges (CCJE), *Opinion* (2012) NO 15 of the Consultative Council of European Judges on the Specialization of Judges, Paris, November 2012, C.1.II, 45.

⁵⁴ European Network of Councils for the Judiciary (ENCJ), *“Development of Minimum Judicial Standards. Report 2010-2011”* (Brussels: ENCJ, n.d.), <http://www.encj.eu/images/stories/pdf/workinggroups/encj_report_project_team_minimum_standards.pdf> [26.02.2025].

მნას სპეციალიზებული სასამართლოები. ასევე, გაანალიზებულია ის ძირითადი კრიტერიუმები, რომელთა მიხედვითაც ხდება გადაწყვეტილების მიღება, კონკრეტულად რომელი და რა ტიპის სპეციალიზებული სასამართლო უნდა შეიქმნას ქვეყანაში. სამეცნიერო ლიტერატურაში კონტრავერსიული მიდგომები არსებობს, თუმცა ავტორის მიერ გამოყოფილია 4 ძირითადი რელევანტური კრიტერიუმი. სპეციალიზებული სასამართლო შეიძლება შეიქმნას: 1) სამართლის სპეციფიკურ, რთულ, სენსიტიურ სფეროში, რომელიც მოითხოვს განსხვავებულ და ვიწრო მიმართულებით კვალიფიციურ ცოდნას, გამოცდილებას ან/და უნარებს; 2) სამართლის წინა კრიტერიუმში აღნიშნული მიმართულებით მართლმსაჯულების ხარისხი არაღამაკმაყოფილებელია, სასამართლო ვერ ასრულებს სამართალშემფარდებლის როლს სრულყოფილად და ეფექტიანად. შესაბამისად სათანადოდ დასაბუთებული და სამართლებრივად სწორი გადაწყვეტილებები გამოწვევას წარმოადგენს სამართლის ამ კონკრეტულ სფეროში; 3) არსებობს მაღალი მიმართვიანობა სამართლის ამ მიმართულებით. თუკი მიმართვიანობა დაბალია, შესაძლოა, სპეციალიზაციის სხვა სახეები იქნეს გამოყენებული.

როგორც სტატისტიკა აღნიშნული, თუკი საქართველოში სპეციალიზებული სასამართლოები შეიქმნება, საჭირო გახდება მთელი რიგი საკანონდებლო, საკადრო, სტრუქტურული და სხვა ტიპის რეფორმების გატარება. თუმცა, ქვეყნის საჭიროებებიდან გამომდინარე, ავტორის პოზიციით, საქართველოში საპილოტე პროგრამის სახით მაინც (დასაწყისისთვის) და შემდომ უკვე მუდმივმოქმედი სახით აუცილებელია სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნა ისეთ სფეროებში, როგორიცაა კომერციული/საგადასახადო სამართალი, არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულება, გარემოს დაცვა და სხვა. ამასთან, იურიდიულ სამეცნიერო წრეებში მუსირებს მოსაზრება, რომ უპრიანი იქნება ადმინისტრაციული სასამართლოების ცალკე გამოყოფა. სპეციალიზებული სასამართლოს შექმნით უზრუნველყოფილი იქნება მართლმსაჯულების მაღალი ხარისხი, სასამართლო სისტემის მეტი ეფექტიანობა და ადამიანის უფლებების დაცვის მაღალი სტანდარტები.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995.
2. ვიწრო სპეციალიზაციების ფორმა საერთო სასამართლოების სისტემაში, საერთაშორისო გამჭვირვალობა საქართველო, კვლევა, თბილისი, 2020.
3. ლოლაძე ბ., მაჭარაძე ზ., ფირცხალაშვილი ა., საკონსტიტუციო მართლმსაჯულება, თბილისი, 2021.
4. საგადასახადო დავების გადაწყვეტის ეფექტური ინსტიტუტები: საგადასახადო სასამართლოები და ალტერნატიული გზები, USAID & ევრაზიის თანამშრომლობის ფონდის კვლევა, 2012.
5. Fiscal Court Code of Germany, 01.10.2022, <https://www.gesetze-im-internet.de/fgo/_14.html> [26.02.2025].
6. Baum. L, A First Look at Judicial Specialization, The University of Chicago Press, 2011.
7. Bar-Niv Z., The Labour Court System in Israel, Labour Courts in Europe, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1986.
8. Berenstein A., The Labour Court System in Switzerland, Labour Courts in Europe, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1986.
9. Bouvin A., The Labour Court System in Sweden, Labour Courts in Europe, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1986.
10. Butts, J.A., Roman J.K., Lynn-Whaley J., Teen Courts, Drug Courts, and Mental Health Courts, Varieties of Juvenile Court: Nonspecialized Courts, Oxford, 2011.

11. Cazalet E., "Specialized Courts: Are They a 'Quick Fix' or a Long-Term Improvement in the Quality of Justice?" (Washington, DC: World Bank, 2001).
12. Consultative Council of European Judges (CCJE), Opinion (2012) NO 15 of the Consultative Council of European Judges on the Specialization of Judges, Paris, November 2012.
13. Cordewener A., Hendricks M., The Disputes and Litigation Review: Germany, Chapter 11, Seventh Edition, London, 2019.
14. Cosgrave M.P., The Labour Court System in Ireland, Labour courts in Europe, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1986.
15. European Network of Councils for the Judiciary (ENCJ), "Development of Minimum Judicial Standards, Report 2010-2011" (Brussels: ENCJ, n.d.), <http://www.encj.eu/images/stories/pdf/workinggroups/encj_report_project_team_minimum_standards.pdf> [26.02.2025].
16. Flavier H., Froger C., Administrative Justice in France: Between Singularity and Classicism. BRICS Law Journal, 2016, 3 (2).
17. Gramckow H., Walsh B., Developing Specialized Court Services: International Experiences and Lessons Learned, Justice & Development Working Paper Series, The World Bank, 2013.
18. Howard M. R., Comparing the Decision Making of Specialized Courts and General Courts: AN Exploration of Tax Decisions, THE JUSTICE SYSTEM JOURNAL, VOL. 26, NUMBER 2 (2005).
19. Legomsky S.H., Specialized Justice, Courts, Administrative Tribunals, and a Cross-National Theory of Specialization, Oxford Academic Books, 1990.
20. National Specialized Courts: Germany, European E-Justice, <https://e-justice.europa.eu/19/EN/national_specialised_courts?GERMANY&member=1> [26.02.2025].
21. National Specialized Courts: Ireland, European E-Justice, <https://e-justice.europa.eu/19/EN/national_specialised_courts?IRELAND&member=1> [26.02.2025].
22. National Specialized Courts: France, European E-Justice, <https://e-justice.europa.eu/19/EN/national_specialised_courts?FRANCE&member=1> [26.02.2025].
23. National Specialized Courts: Sweden, European E-Justice, <https://e-justice.europa.eu/19/EN/national_specialised_courts?SWEDEN&member=1> [26.02.2025].
24. Pelkonen J., Tiitinen K.P., The Labour Court System in Finland, Labour Courts in Europe, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1986.
25. Rap S., The participation of Juvenile Defendants in the Youth Court: A Comparative Study of Juvenile Justice Procedures in Europe, 2013.
26. Rauws R., The Labour Court System in Belgium, Labour Courts in Europe, International Institute for Labour Studies, Geneva, 1986.
27. Schwartz B., The Administrative Courts in France, 1951 29-4 Canadian Bar Review 381, 1951 CanLII Docs 59.
28. Zimmer M.B., Overview of Specialized Courts, International Journal for Court Administration, 2009.
30. Sramek v. Austria [1984] ECHR, [26.02.2025]. <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57581%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57581%22]})> [26.02.2025].
31. S.C. against the United Kingdom, [2004] ECtHR, <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-23434%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-23434%22]})> [26.02.2025].
32. T. and V. against United Kingdom, [1999] ECtHR, <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-83696%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-83696%22]})> [26.02.2025].

ნანა ღვალაძე*

საქართველოსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის ექსტრადიციის შესახებ ხელშეკრულება – სამართლებრივი ანალიზი და აღსრულებასთან დაკავშირებული პერსპექტივები

„საქართველოსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის ექსტრადიციის შესახებ ხელშეკრულება (შემდგომში – „ხელშეკრულება“)¹ უმნიშვნელოვანესი სამართლებრივ აქტია, რომელიც ექსტრადიციის პროცესის დარეგულირებას და სამართლებრივი თანამშრომლობის გაღრმავებას ისახავს მიზნად. სტატია გააანალიზებს ხელშეკრულების არსებით ასპექტებს, მათ შორის – ხელშეკრულის სახელმწიფოების მიერ საკუთარი მოქალაქეების ექსტრადიციის შესაძლებლობას, ადამიანის უფლებების დაცვის მექანიზმებს და ექსტრადიციის პროცესში სასამართლო ინსტიტუტების როლს.

სტატიაში წარმოჩინებულია ხელშეკრულების მეშვეობით სისხლის სამართლის პროცესში საერთაშორისო თანამშრომლობისას საქართველოს შესაძლებლობების გაძლიერება, განსაკუთრებით – აშშ-დან კონკრეტული პირების გადმოცემის პროცესში. აქვე დეტალურადაა განხილული ის გამოწვევები, რომლებიც უკავშირდება ხელშეკრულების საქართველოს საკანონმდებლო ჩარჩოსთან და საერთაშორისო ვალდებულებებთან შესაბამისობას. სტატია ყურადღებას ამახვილებს საკუთარი მოქალაქეების ექსტრადიციაზე; ეს სიახლე, ხელშეკრულების ამოქმედების კვალდაკვალ, არსებითი ცვლილებაა სამართლებრივ ჩარჩოში.

წინამდებარე სტატიაში ხელშეკრულებით შემოთავაზებული კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი სიახლეა განხილული: ექსტრადიცია დანაშაულისთვის, რომელიც სასჯელის სახით სიკვდილით დასჯას, მისი არაღსრულების გარანტიით, ითვალისწინებს. სტატიაში ასევე განხილულია სასამართლო პროცესების როლი და მტკიცებულებების წარდგენის სტანდარტი ექსტრადიციის საქმეებში, ისევე როგორც, ის სირთულეები, რომლებიც შესაძლოა წარმოიშვას სხვადასხვა სამართლებრივი სისტემების ურთიერთქმედებისას.

საკვანძო სიტყვები: ექსტრადიცია, საქართველოს მოქალაქის ექსტრადიცია, ექსტრადიცია და ადამიანის უფლებები.

1. შესავალი

დამოუკიდებლობის აღდგენის დროიდან, საქართველოს ამერიკის შეერთებულ შტატებთან 30 წელზე მეტი ხნის მეგობრული და სტრატეგიული პარტნიორული თანამშრომლობა აკავშირებს.² ეს თანამშრომლობა ექსტრადიციასთან დაკავშირებულ ურთიერთობებსაც მოიცავს. თუმცა, საქართველოსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის ექსტრადიციის საკითხის განხილვისა და განხორციელების საკითხები საერთაშორისო ხელშეკრულებით ამდრომდე დარეგულირებული არ ყოფილა. დღეის მდგომარეობით ექსტრადიცია აშშ-სთან

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი.
¹ „საქართველოსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის ექსტრადიციის შესახებ ხელშეკრულებასთან“ დაკავშირებული ერთობლივი განცხადება, <<https://ge.usembassy.gov/ka/u-s-georgia-joint-statement-on-extradition-treaty-negotiations-ka/>> [04.03.2025].

² პირველი ორმხრივი თანამშრომლობის ხელშეკრულება „საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობასა და ამერიკის შეერთებული შტატების მთავრობას შორის ჰუმანიტარული და ტექნიკური ეკონომიკური დახმარების ხელშეწყობისათვის თანამშრომლობის თაობაზე“, დადებულია 1992 წელს.

ხორციელდება ინდივიდუალური, ცალმხრივი შეთანხმებების საფუძველზე,³ რის გამოც საქართველო ვერ სარგებლობს იგივე უფლებებით. აშშ-ს კანონმდებლობის თანახმად, ექსტრადიცია დასაშვებია მხოლოდ მხარეებს შორის ხელშეკრულების არსებობის შემთხვევაში.⁴ სწორედ ამიტომ, ხელშეკრულების გაფორმების დადებითი მხარე უდავოა, თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ წინასწარი მოლაპარაკებები 2019 წელს დაიწყო და რამდენიმე წელი მიმდინარეობდა.

საკითხს დამატებით აქტუალობას სძენს ის გარემოებაც, რომ მიუხედავად იმისა, ხელშეკრულება ჯერ არ არის ძალაში შესული,⁵ ფორმალურად დოკუმენტის ყველა დებულება დასრულებული, შეთანხმებული და პარაფირებულია.⁶ ძალაში შესვლისთანავე, ხელშეკრულება საქართველოს საშუალებას მისცემს, აშშ-დან ექსტრადიცია მოითხოვოს, რაც ხელშეკრულების არარსებობის პირობებში შეუძლებელი იყო.

ხელშეკრულებას საქართველოს სამართლებრივ სივრცეში რამდენიმე ახალი პრინციპი შემოაქვს. ეს გახლავთ: საკუთარი მოქალაქეების ექსტრადიცია; შესაბამისი გარანტიებით, პირის ექსტრადირების შესაძლებლობა დანაშაულისთვის, რომელიც სასჯელის სახით აშშ-ს კანონმდებლობით სიკვდილით დასჯას ითვალისწინებს, ასევე, ამერიკული მხარის მიერ მოთხოვნილი – სასამართლოს წინაშე მტკიცებულებების წარდგენის განსხვავებული სტანდარტი.

შესაბამისად, წინამდებარე სტატიის უპირველესი მიზანი ხელშეკრულებით შემოთავაზებულ სიახლეთა საქართველოს სამართლებრივ ჩარჩოსა და საერთაშორისო ვალდებულებებთან თავსებადობის განსაზღვრა გახლავთ.

დოქტრინალური⁷ მეთოდოლოგიის გამოყენებით კვლევა აანალიზებს, საქართველოს ხელშეკრულების ეფექტური განხორციელებისთვის რა სახის საკანონმდებლო ცვლილებების განხორციელება მოუწევს. სავალდებულო საკანონმდებლო ცვლილებების განხილვის პარალელურად, სტატიაში ხელშეკრულების განხორციელების პრაქტიკულ ასპექტებზეც ასევე იქნება მსჯელობა.

კვლევის მიზნებისთვის დასმული მთავარი კითხვაა – რამდენად არის საქართველოს კანონმდებლობა და პრაქტიკა მზად, უზრუნველყოს ხელშეკრულების სწორად და ეფექტიანად განხორციელება. ამ კითხვაზე პასუხის გაცემის მიზნით, მსჯელობა კონცენტრირებულია ზემოაღნიშნული სამი ძირითადი საკითხის ირგვლივ. სტატია შედგება შესავალის, ძირითადი სამი თავისა და დასკვნითი ნაწილისაგან. თითოეულ თავში შემოთავაზებული მსჯელობა ხელშეკრულების მიერ ქართულ სამართლებრივ სივრცეში შემოტანილი სიახლეების წარმოჩინებას ემსახურება.

³ საქართველოს კანონი „სისხლის სამართლის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის შესახებ“, მე-2 მუხლის მე-2 პუნქტი, სსმ, 48, 09/08/2010.

⁴ 18 USC §§ 3181–3196. იხ.: *Factor v. Laubenheimer*, (1933), 290 US 276, 287; *United States v. Rauscher*, (1886), 119 US 407, 414.

⁵ ხელშეკრულების ძალაში შესვლას „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონისა და „საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებების შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად, ესაჭიროება თანამდევ საკანონმდებლო ცვლილებების პაკეტთან ერთად საქართველოს პარლამენტში წარდგენა რატიფიკაციის მიზნით.

⁶ ასევე გამოცემულია საქართველოს მთავრობის შესაბამისი განკარგულება (№2205; 8.12.2023) ხელშეკრულების ხელმოწერის თაობაზე.

⁷ *Hutchinson T., Duncan N., Defining and Describing What We Do: Doctrinal Legal Research*, (2012) 17 *Deakin Law Review*, Vol. 17, №1, 2012, 83.

2. მოქალაქეთა გადაცემა ხელშეკრულების მიხედვით

წინამდებარე თავი, ნაშრომის მიზნების ჭრილში, გააანალიზებს ხელშეკრულ სახელმწიფოთა მიერ საკუთარი მოქალაქეების ექსტრადიციის საკითხის რეგულირების თავისებურებებს.⁸ საკუთარი მოქალაქეების ექსტრადიციის საკითხი კონკრეტული სახელმწიფოს სამართლებრივ ტრადიციებზე, კონსტიტუციურ პრინციპებსა და საერთაშორისო ვალდებულებებზეა დამოკიდებული. შესაბამისად, ამ საკითხის საქართველოს სამართლებრივ ჩარჩოსთან თავსებადობას გავაანალიზებთ.

ამერიკის შეერთებული შტატებისთვის მოქალაქეთა ექსტრადიცია ამ ქვეყნის მიერ გაფორმებული ორმხრივი ხელშეკრულებების უმრავლესობაში დადგენილი სტანდარტული ჩანაწერია.⁹ აშშ სახელმწიფო დეპარტამენტის მტკიცებით, სამართლიანობის დაცვის სახელით, ამერიკის შეერთებულ შტატებს ნებისმიერ დროს შეუძლია თავისი მოქალაქეების ექსტრადირება, თუკი ამას საჭიროდ მიიჩნევს.¹⁰

განსხვავებულია მდგომარეობა საქართველოს შემთხვევაში, საქართველოს კონსტიტუციის 32-ე მუხლის მე-5 პუნქტის თანახმად, საქართველოს მოქალაქის უცხო სახელმწიფოში ექსტრადირება არ შეიძლება, თუ საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული. შესაბამისად, საერთაშორისო ხელშეკრულებით განსაზღვრული წესით, საქართველოს მოქალაქის ექსტრადიცია კონსტიტუციით აკრძალული არ არის.¹¹

თუ შეერთებული შტატებისთვის, საკუთარი მოქალაქის ექსტრადიცია სტანდარტული დაშვებაა, როგორც საერთო სამართლის სისტემის სახელმწიფოს მახასიათებელი,¹² იგი სიახლეა საქართველოსთვის. ექსტრადიციის ხელშეკრულებები შეიძლება მოიცავდეს დებულებას, რომელიც სახელმწიფოს საკუთარი მოქალაქეების ექსტრადირებისგან ათავისუფლებს.¹³ ამგვარი აკრძალვა შესაძლოა იყოს როგორც აბსოლუტური, ასევე – დისკრეციული.¹⁴ აკრძალვის აბსოლუტური ფორმა იმპერატიულად კრძალავს მოქალაქეების გადაცემას, ხოლო დისკრეციული ფორმა პირდაპირ არ ითვალისწინებს მოქალაქეთა ექსტრადირების ვალდებუ-

⁸ ხელშეკრულების მე-3 მუხლის თანახმად, „დაუშვებელია ექსტრადიციაზე უარი ძეგნილი პირის მოქალაქეობის საფუძველით.“

⁹ ამერიკის შეერთებული შტატები მსგავს ჩანაწერს იყენებს ძირითადად ყველა ორმხრივ საექსტრადიციო ხელშეკრულებებში. შედარებისთვის იხ.: Protocol on the application of the Agreement on Extradition between the United States of America and the European Union to the Extradition Treaty between the Government of the United States of America and the Government of the Republic of Lithuania, signed 15 June 2005, Article 3; <<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/10-201.14-Lithuania-EU-Extradition-Treaty.pdf>> [28.02.2025]. Extradition Treaty Between The Government of the United States of America and The Government of the Republic of Latvia, signed 7 December 2005, Article 3; <<https://2021-2025.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/09-415-Latvia-Extradition-Treaty.pdf>> [28.02.2025]. Extradition Treaty Between The Government of the United States of America and The Government of the Republic of Estonia, signed 8 February 2006, Article 3. <<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/09-407-Estonia-Extradition-Treaty.pdf>> [28.02.2025].

¹⁰ Plachta M., (Non-)Extradition of Nationals: A Never-ending Story?, Emory International Law Review, Vol. 13, №1 1999, 77, 97-98.

¹¹ საქართველოს კონსტიტუცია, 32-ე მუხლის, მე-5 პუნქტი, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995. საქართველოს კანონი „სისხლის სამართლის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის შესახებ“, 21-ე მუხლი, სსმ, 48, 09/08/2010.

¹² Kester J.G., Some Myths of United States Extradition Law, Georgetown Law Journal Vol. 76, №4, 1998, 1441, 1443.

¹³ Bassiouni M. C., International Extradition United States Law and Practice, 6th ed., Oxford, 2014, 744-45.

¹⁴ იქვე.

ლებას, თუმცა, ამგვარ გადაწყვეტილებას თხოვნის მიმღები სახელმწიფოს დისკრეციის ფარგლებში ტოვებს.¹⁵

რაც შეეხება საერთაშორისო შეთანხმებებს: ექსტრადიციის შესახებ ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტის თანახმად,¹⁶ მხარეები ზოგადად სარგებლობენ დისკრეციული უფლებით, უარი თქვან მოქალაქეთა ექსტრადიციზე.¹⁷ კონვენციის ამავე მუხლის 1-ლი პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტის შესაბამისად, საქართველოს დეკლარაციით დატოვებული აქვს უფლება, თავად გადაწყვიტოს, გადასცეს თუ არა უცხო სახელმწიფოს საკუთარი მოქალაქეები ნაცვალგების პრინციპის საფუძველზე.¹⁸ შესაბამისად გამოდის, რომ ნაცვალგების¹⁹ საფუძველზე საქართველო თანახმაა განიხილოს მოქალაქეთა ექსტრადიცია უცხო სახელმწიფოში. აქვე აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ კონსტიტუციის ზემოაღნიშნული ჩანაწერის მიუხედავად, საქართველოს კანონმდებლობით, დასაშვებია საქართველოს მოქალაქის სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოსთვის გადაცემა.²⁰

დეკლარაცია საერთაშორისო ხელშეკრულების განუყოფელი ნაწილია; ხოლო საერთაშორისო ხელშეკრულებას, საქართველოს კონსტიტუციის თანახმად, „თუ იგი არ ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციას ან კონსტიტუციურ შეთანხმებას, აქვს უპირატესი იურიდიული ძალა შიდასახელმწიფოებრივი ნორმატიული აქტის მიმართ.“²¹ შესაბამისად, თეორიულად, დეკლარაცია მოქალაქეთა ექსტრადიციის სამართლებრივ საფუძველს იძლევა. ზოგადად, თითოეული ექსტრადიციის მოთხოვნა ეროვნულ დონეზე საჭიროებს ზედმიწევნით სკრუპულოზულ განხილვას, რათა თავიდან იქნეს აცილებული უარყოფითი შედეგების მომტანი ექსტრადიციები.²² სწორედ აღნიშნულითაა ნასაზრდოები დეკლარაციით მინიჭებული ზემოაღნიშნული დისკრეციული უფლებამოსილება.

განსხვავებულია სამართლებრივი რეგულირება „სისხლის სამართლის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის შესახებ“ საქართველოს კანონით, რომელიც ადგენს, რომ თუ ექსტრადიციისთვის დაკავებული პირი აღმოჩნდება საქართველოს მოქალაქე, ის დაუყოვნებ-

¹⁵ Chhabra S., Nationality and Extradition, RGNUL Law Review, Vol. 4, №2, 2016, 1, 3.

¹⁶ საქართველო ხელშემკრელი მხარეა 2000 წლის 22 მარტიდან, ხელმოწერების და რატიფიკირების სია იხ.: <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyenum=024>> [28.02.2025].

¹⁷ Staker C., Jurisdiction, in Evans M.D. (ed.), International Law, 5th ed., Oxford, 2014, 299-01.

¹⁸ სარატიფიკაციო ინსტრუმენტთან ერთად წარდგენილ დეკლარაციაში, რომელიც დეპონირებულია 2001 წლის 15 ივნისს, აღნიშნულია, რომ კონვენციის მიზნებიდან გამომდინარე „ამ კონვენციის მიზნებისათვის, საქართველოს მთავრობა იტოვებს უფლებას გადაწყვიტოს თავისი მოქალაქეების ექსტრადიცია ნაცვალგების პრინციპის საფუძველზე და უარი თქვას მათ ექსტრადირებაზე საზოგადოებრივი მორალის, საჯარო პოლიტიკისა და სახელმწიფო უსაფრთხოების ნიშნით.“ იხ.: <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=024&codeNature=10&codePays=GEO>> [28.02.2025].

¹⁹ Parisi F., Ghei N., The Role of Reciprocity in International Law, Cornell International Law Journal, Vol 36, №1, 2003, 93, 119-21.

²⁰ საქართველოს კანონი „სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოსთან საქართველოს თანამშრომლობის შესახებ“, მე-20 მუხლის მე-3 პუნქტი, სსმ 26, 20/08/2003.

²¹ საქართველოს კონსტიტუცია, მე-4 მუხლის მე-5 პუნქტი, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995. საერთაშორისო ხელშეკრულებების უპირატესი იურიდიულ ძალაზე ასევე იხ.: Cassese A., International Law, 2nd ed., Oxford, 2005, 213-22.

²² Blekxtoon R., Zsuzsanna D.R., The Decline of the Nationality Exception in European Extradition? The Impact of the Regulation of (Non-)Surrender of Nationals and Dual Criminality under the European Arrest Warrant, European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, Vol. 13, №3, 2005, 317, 318-20.

ლივ უნდა გათავისუფლდეს.²³ უფრო მეტიც, მოქალაქეობა აღნიშნული კანონისა და შიდა სამართლებრივი პრაქტიკის თანახმად, განიხილება პირის უცხო სახელმწიფოში გადაცემის გამომრიცხავ კანონისმიერ გარემოებად, რაც ასევე ზღუდავს შესაბამის მაგისტრატ მოსამართლესთან პროკურორის მიერ შუამდგომლობის შეტანის უფლებამოსილებას.²⁴

ექსტრადიციის კონვენციით გათვალისწინებული დეკლარაციისა თუ საქართველოს კონსტიტუციური ნორმის განმარტების მიუხედავად, საქართველოს მოქალაქეების ექსტრადიციის განხორციელების შიდასაკანონმდებლო პროცედურული თუ სამართლებრივი მექანიზმი არ არსებობს. შესაბამისად, ხელშეკრულების ძალაში შესვლამდე, მოქალაქის ექსტრადიციის პრინციპის შესაბამისობაში მოყვანის მიზნით, ცვლილებას დაექვემდებარება ეროვნული კანონმდებლობის ზემოხსენებული დებულებები.²⁵

ხელშეკრულებით შექმნილი ეს პრეცედენტი, ააშკარავებს დამატებითი მექანიზმების შემუშავების განხილვის აუცილებლობას პოტენციური გამოწვევებისა და სირთულეების გადასაჭრელად. აღნიშნული შეიძლება მოიცავდეს უფრო დეტალური პროცედურული სახელმძღვანელოების შექმნას იმ საქმეების განხილვისთვის, როდესაც მოქალაქეების ექსტრადიცია ეწინააღმდეგება კონსტიტუციურ დაცვას ან ადამიანის უფლებათა ვალდებულებებს.²⁶ ამ ზომებმა უნდა უზრუნველყოს, ხელშეკრულების აღსრულების ეფექტურობა, გახადოს იგი ადაპტირებადი განვითარებული სამართლებრივი, პოლიტიკური და პრაქტიკული მოსაზრებების მიმართ,²⁷ რაც საბოლოოდ გააძლიერებს მის მთლიან სტრუქტურას და ფუნქციონირებას.

საქართველოს მოქალაქეთა ექსტრადიცია, შესაბამისი სამართლებრივი ჩარჩოს არსებობის პირობებში, არ ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციურ ნორმებსა და საერთაშორისო ვალდებულებებს. აღნიშნული პრინციპის იმპლემენტაცია საჭიროებს შესაბამის საკანონმდებლო ცვლილებებს.

3. ადამიანის უფლებების დაცვა ხელშეკრულების მიხედვით

შესაბამისი გარანტიებით, პირის ექსტრადირების შესაძლებლობა დანაშაულისთვის, რომელიც სასჯელის სახით აშშ-ს კანონმდებლობით ითვალისწინებს სიკვდილით დასჯას, მეორე პრეცედენტული სიახლეა ქართული სამართლებრივი სისტემისთვის. ადამიანის უფლებების დაცვის საკითხები ექსტრადიციის პროცესში ყველაზე კრიტიკულ ფაქტორებს შორისაა. ადამიანის უფლებების სავარაუდო დარღვევის რისკის აღმოსაფხვრელად, სიცოცხლის უფლება, წამების და არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობის ან სასჯელის აკრძალვა, სამართლიანი სასამართლოს უფლება და პირადი და ოჯახური ცხოვრების დაცულობის უფლება, უნდა იყოს შეფასებული იმდაგვარად, რომ ექსტრადიციის პროცესს არ მოჰყვეს ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების დარღვევა.²⁸ სტატიის ეს ნაწილი აფასებს ხელშეკრუ-

²³ საქართველოს კანონი „სისხლის სამართლის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის შესახებ“, 30-ე მუხლის მე-13 პუნქტი, სსმ, 48, 09/08/2010.

²⁴ იქვე, 34-ე მუხლის მე-3 პუნქტი.

²⁵ საქართველოს კანონი „საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებების შესახებ“, მე-14 მუხლის მე-2 პუნქტის ე“ ქვეპუნქტი და მე-15 მუხლის მე-4 პუნქტი, პარლამენტის უწყებანი, 44, 11/11/1997.

²⁶ Cassese A., *International Law*, 2nd ed., Oxford, 2005, 222-23.

²⁷ Sorensen, J. S., *The Interplay Between the Executive and Judicial Branches in Extradition, Litigation*, Vol. 40, №4, 2014, 60, 61.

²⁸ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის მე-2, მე-3, მე-5, მე-6 და მე-8 მუხლები, ასევე მათ შორის შემდეგი სასამართლო გადაწყვეტილებები: *Soering v. United Kingdom*

ლების განხორციელებისას ადამიანის უფლებების დარღვევის შესაძლო რისკებს და ეძებს გამოსავალს მათი პრევენციისა და მინიმიზაციისთვის.

ნიშანდობლივია, რომ ხელშეკრულება, ცალკე აღებული, არ ეხება ადამიანის უფლებებს; თუმცა, პრეამბულაში ნათქვამია, რომ სათანადო ყურადღება ეთმობა პირთა უფლებებს, რომლებიც გარანტირებულია მხარეთა შესაბამისი სამართლებრივი სისტემებით.²⁹

ხელშეკრულება იქნება პირველი შეთანხმება, როდესაც საქართველო პირდაპირ არ გამოიცხავს სისხლის სამართლის საკითხებში სახელმწიფოსთან თანამშრომლობას, სადაც კონკრეტული დანაშაული, რომლისთვისაც მოთხოვნილია პირის ექსტრადიცია, სასჯელის სახით ითვალისწინებს სიკვდილით დასჯას.³⁰

აქვე დადგენილია პირობა, თუკი დანაშაული, რომელის გამო მოთხოვნილია ექსტრადიცია, ისჯება სიკვდილით ექსტრადიციის მოთხოვნის გამომგზავნ სახელმწიფოში, თხოვნის მიმღები სახელმწიფოს აღმასრულებელ ხელისუფლებას შეუძლია უარი განაცხადოს ექსტრადიციაზე, თუ თხოვნის წარმდგენი სახელმწიფო არ იძლევა გარანტიას რომ სიკვდილით დასჯა არ იქნება გამოყენებული, ან, თუ იქნება – არ აღსრულდება.³¹

აღნიშნულ დებულებას აქვს რამდენიმე პრობლემური განზომილება. პირველ რიგში არსებობს აღმასრულებელი ხელისუფლების უფლება და არა ვალდებულება, უარი თქვას ექსტრადიციაზე კონკრეტულ გარემოებებში.

მეორე, საქართველო არის ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისა და მისი ოქმების, რომელიც ეხება სიკვდილით დასჯის გაუქმებას ნებისმიერ ვითარებაში, ხელშემკრელი მხარე,³² ამ დებულებებით საერთაშორისო ვალდებულებების აღებამდე კი, 1997 წლიდან,

[1989] ECHR (Ser. A.), 161.; *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [2005] ECHR; *Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom* [2012] ECHR; *Kirkwood v. United Kingdom* [1984] ECHR; *Chahal v. the United Kingdom* [1996] ECHR.

²⁹ სხვადასხვა ორმხრივ საექსტრადიციო ხელშეკრულებებში, ადამიანის უფლებების დაცვის სტანდარტი დარეგულირებულია სხვადასხვანაირად, იხ.: Protocol on the application of the Agreement on Extradition between the United States of America and the European Union to the Extradition Treaty between the Government of the United States of America and the Government of the Republic of Lithuania, signed 15 June 2005; <<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/10-201.14-Lithuania-EU-Extradition-Treaty.pdf>> [28.02.2025] Extradition Treaty Between The Government of the United States of America and The Government of the Republic of Latvia, signed 7 December 2005; <<https://2021-2025.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/09-415-Latvia-Extradition-Treaty.pdf>> [28.02.2025]. Extradition Treaty Between The Government of the United States of America and The Government of the Republic of Estonia, signed 8 February 2006. <<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/09-407-Estonia-Extradition-Treaty.pdf>> [28.02.2025].

³⁰ ხელშეკრულების მე-7 მუხლის თანახმად: „როდესაც დანაშაული, რომელთან დაკავშირებითაც მოითხოვება ექსტრადიცია, შუამდგომლობის ინიციატორი სახელმწიფოს კანონმდებლობით ისჯება სიკვდილით და შუამდგომლობის მიმღების სახელმწიფოს კანონმდებლობა ამ დანაშაულისათვის არ ითვალისწინებს სიკვდილით დასჯას, შუამდგომლობის მიმღები სახელმწიფოს აღმასრულებელ უწყებას შეუძლია, უარი თქვას ექსტრადიციაზე გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც შუამდგომლობის ინიციატორი სახელმწიფო შუამდგომლობის მიმღები სახელმწიფოს აღმასრულებელ უწყებას წარუდგენს გარანტიას, რომ არ დაინიშნება სიკვდილით დასჯა, ან თუ პროცედურული მიზეზების გამო, შუამდგომლობის ინიციატორი სახელმწიფოს მიერ ამგვარი გარანტიის წარდგენა შეუძლებელია, წარუდგენს გარანტიას, რომ სიკვდილით დასჯის დანიშვნის შემთხვევაში, იგი არ აღსრულდება. თუ შუამდგომლობის ინიციატორი სახელმწიფო წარუდგენს გარანტიას ამ მუხლის შესაბამისად, შუამდგომლობის მიმღებმა სახელმწიფომ უნდა დააკმაყოფილოს ექსტრადიცია და შუამდგომლობის ინიციატორმა სახელმწიფომ უნდა შეასრულოს გარანტია.“

³¹ იქვე.

³² Protocol No. 6 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms concerning the Abolition of the Death Penalty, European Treaty Series, 1983, 114, (საქართველომ ხელი მოაწერა 1999

ეროვნული კანონმდებლობით გაუქმებული აქვს სიკვდილით დასჯა.³³ ამასთან, ექსტრადიციის შესახებ ევროპული კონვენცია ასევე იძლევა საქართველოსა და აშშ ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მსგავსი ფორმულირების შესაძლებლობას,³⁴ რაზეც საქართველოს არანაირი დათქმა თუ დეკლარაცია გაკეთებული არ აქვს.

უფრო მეტიც, მოქმედი კანონმდებლობით, პირდაპირაა გათვალისწინებული, რომ ექსტრადიცია არ შეიძლება განხორციელდეს, თუ დანაშაული, რომლისთვისაც მოთხოვნილია პირის ექსტრადიცია, ისჯება სიკვდილით თხოვნის წარმდგენ სახელმწიფოში.³⁵ აღნიშნული ნორმატიული ჩანაწერი დაექვემდებარება ცვლილებას ხელშეკრულების რატიფიცირების პროცესში,³⁶ თუმცა, ბუნდოვანია, რამდენად გავრცელდება მხოლოდ ამერიკასა და საქართველოს შორის საექსტრადიციო ურთიერთობებზე, თუ სხვა ისეთი სახელმწიფოებიც შეიძლება მოიცვას, სადაც სანქციის სახით სიკვდილით დასჯა მოქმედებს. აქვე, გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმის აღიარებასაც, რომ სიკვდილით დასჯა კვლავ აღსრულდება აშშ-ს ზოგიერთ შტატში.³⁷

ფრთხილადაა შესაფასებელი პირთა ექსტრადირებასთან დაკავშირებული და იმ დანაშაულებისთვის წარმოსადგენი გარანტიებიც, რამაც შეიძლება სიკვდილით დასჯა გამოიწვიოს.³⁸ თხოვნის მიმღები სახელმწიფოს მათ შორის – ადამიანის უფლებათა დაცვის ვალდებულებების – შესრულება სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, თუ ამ სახელმწიფოს გაუქმებული აქვს სიკვდილით დასჯა ან აქვს მკაცრი სამართლებრივი დებულებები მისი გამოყენების წინააღმდეგ.³⁹ ამ გარანტიების შემოწმება არ არის მხოლოდ იურიდიული ფორმალობა, არამედ იგი ასახავს საერთაშორისო სამართლის ნორმების კომპლექსურ ურთიერთქმედებას,⁴⁰ რაც გამომდინარეობს ადამიანის უფლებათა სტანდარტებიდან და ორმხრივი ან მრავალმხრივი ხელშეკრულებებიდან. იგი გულისხმობს სამართლიანობისა და ანგარიშვალდებულების პრინციპების დაბალანსებას, მათ შორის, მძიმე დანაშაულებებისთვის, ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების დაცვით, როგორიცაა სიცოცხლის უფლება და სასტიკი და უჩვეულო სასჯელის აკრძალვა.⁴¹

და ნევრია 2000 წლიდან); Protocol No. 13 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, concerning the abolition of the death penalty in all circumstances, European Treaty Series, 2002, 187, (საქართველომ ხელი მოაწერა 2002 და ხელშეკრული სახელმწიფოა 2003 წლიდან).

³³ საქართველოს კანონი „სასჯელის განსაკუთრებული ღონისძიების – სიკვდილით დასჯის სრული გაუქმების შესახებ“, პარლამენტის უწყებანი, 45, 21/11/1997.

³⁴ European Convention on Extradition, European Treaty Series, 1957, 24 (საქართველოსთვის ძალაშია 2001 წლის 13 სექტემბრიდან).

³⁵ საქართველოს კანონი „სისხლის სამართლის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის შესახებ“, 22-ე მუხლი, სსმ, 48, 09/08/2010.

³⁶ საქართველოს კანონი „საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებების შესახებ“, მე-15 მუხლის მე-4 პუნქტი, პარლამენტის უწყებანი, 44, 11/11/1997.

³⁷ Clarke A., Terrorism, Extradition, and the Death Penalty, William Mitchell Law Review, Vol. 29, №3, 2003, 783, 793-98.

³⁸ Drake S. K., Dangerous Precedents: Circumventing Extradition to Implement the Death Penalty, Suffolk Transnational Law Review, Vol. 36, №2, 2013, 333, 342-43.

³⁹ Beltran M. B., Martin A. N., Post 9/11 Trends in International Judicial Cooperation Human Rights as a Constraint on Extradition in Death Penalty Cases, Journal of International Criminal Justice, Vol. 10, №3, 2012, 581, 584-87.

⁴⁰ Gregg R., The European Tendency toward Non-Extradition to the United States in Capital Cases: Treads, Assurances, and Breaches of Duty, Miami International and Comparative Law Review, Vol. 10, №1, 2002, 113, 123-28.

⁴¹ Harkins and Edwards v. United Kingdom, [2012] ECHR140-41.

ზედმინვენით უნდა იქნას განხილული ეს გარანტიები, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს, რომ ისინი კონკრეტული, სამართლებრივად სავალდებულოა და მისი აღსრულება ისეა შესაძლებელი, რომ დაცულ იქნენ ინდივიდები ადამიანის უფლებების პოტენციური დარღვევებისგან.⁴² ეს მოთხოვნა გადამწყვეტია თხოვნის მიმღები სახელმწიფოს სამართლებრივი ვალდებულებების მთლიანობის შესანარჩუნებლად და ექსტრადიციის ხელშეკრულებაში მონაწილე ქვეყნებს შორის ურთიერთნდობისა და თანამშრომლობის გასაძლიერებლად.⁴³ აქვე ისიც აღსანიშნავია, რომ ხელშეკრულების ხსენებული დებულება გავრცელდება მხოლოდ საქართველოდან ექსტრადიციებზე და არა პირიქით. შესაბამისად, მხოლოდ საქართველოს აღმასრულებელი ხელისუფლება იქნება უფლებამოსილი, მოითხოვოს გარანტია, რომ სიკვდილით დასჯა არ იქნება გამოყენებული ან, თუ იქნება, არ აღსრულდება და იგი ასევე გავრცელდება საქართველოს მოქალაქეების ექსტრადიციაზე.

ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, უდავო ფაქტია, რომ როდესაც აშშ იძლევა გარანტიას, რომ არ გამოიყენებს ან გამოყენების შემთხვევაში, არ აღასრულებს სიკვდილით დასჯას, ის მუდმივად ასრულებს ამ ვალდებულებებს.⁴⁴ თუმცა, სხვები მიიჩნევენ, რომ დიპლომატიური გარანტიები შეიძლება შეფასდეს, როგორც იურიდიულად არასანდო, რადგან არსებობს სხვადასხვა მტკიცებულება, რომ გარანტიების მიუხედავად ექსტრადირებული პირები დაექვემდებარნენ წამებასთან გათანაბრებულ მძიმე მოპყრობას.⁴⁵ აქვე ღია კითხვაა, პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებისას, რამდენად შესწევს სამართალს უნარი, შეზღუდოს სახელმწიფოების მოქმედებები, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც არსებობს პოლიტიკური უთანასწორობა?⁴⁶

ამ ეტაპისთვის რთულია იმის ვარაუდი, რა იქნება საქართველოს შემთხვევაში და რა ინსტრუმენტებით შეიძლება აღიჭურვოს ქართული მხარე რისკების მინიმიზაციის თვალსაზრისით. თუმცა ფაქტია, აღმასრულებელმა ხელისუფლებამ მიიღო აღნიშნული გადაწყვეტილება და, შესაბამისად, მოუწევს ზიდოს შედეგების სამართლებრივი თუ პოლიტიკური ტვირთიც.

სიკვდილით დასჯის, როგორც ექსტრადიციაზე უარის კანონისმიერი საფუძვლის, საკანონმდებლო ცვლილება იქნება გარდაუვალი ხელშეკრულების ძალაში შესვლისთვის. აღნიშნული ცვლილება არ არის თავსებადი საქართველოს სამართლებრივ ჩარჩოსთან, თუმცა სასჯელის არაღსრულების გარანტიის წარმოდგენამ და შემდგომ მათმა შესრულებამ უნდა დააბალანსოს სამართლებრივი შეუსაბამობა.

4. ექსტრადიციის განხორციელების ინსტიტუციური მექანიზმი და მტკიცებულების წარდგენის სტანდარტი

სტატიის ამ ნაწილში გაანალიზდება ზოგადად სასამართლოს როლი ექსტრადიციებისას და ხელშეკრულებით დადგენილი მტკიცებულების წარდგენის სტანდარტი აშშ-სთან ექსტრა-

⁴² Gregg R., The European Tendency toward Non-Extradition to the United States in Capital Cases: Treads, Assurances, and Breaches of Duty, Miami International and Comparative Law Review, Vol. 10, №1, 2002, 113, 123-25.

⁴³ იქვე.

⁴⁴ იქვე, 127-28.

⁴⁵ Hawkins K. R., The Promises of Torturers: Diplomatic Assurances and the Legality of Rendition, Georgetown Immigration Law Journal, Vol. 20, №2, 2006, 213, 217.

⁴⁶ ხუციშვილი ქ., ექსტრადიციისა და დეპორტაციის საკითხი ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის მიხედვით, კრებულში: ადამიანის უფლებათა ევროპული სტანდარტები და მათი გავლენა საქართველოს კანონმდებლობასა და პრაქტიკაზე კორკელია კ. (რედ.), თბილისი, 2006, 313, 334.

დიციისას. შეფასდება ასევე ხელშეკრულების განხორციელების პროცესში წამოჭრილი შესაძლო პრაქტიკული სირთულეები.

ხელშეკრულება არის პირველი ორმხრივი საექსტრადიციო შეთანხმება, რომელსაც საქართველო აფორმებს საერთო სამართლის სახელმწიფოსთან, სადაც სასამართლო მოწყობის განსხვავებული სისტემა მოქმედებს, ხოლო სამართლებრივ საკითხებში სასამართლოები ასრულებენ უფრო აქტიურ და ინტერპრეტაციულ ფუნქციას.⁴⁷

ექსტრადიცია, საქართველოს კანონმდებლობით, ნახევრად სამართლებრივი პროცედურაა.⁴⁸ თუმცა, საკამათოა, არის თუ არა ამ პროცესში სამართლებრივი მდგენელი პოლიტიკურზე მეტი. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ექსტრადიციასთან დაკავშირებულ საქმეებზე მიღებული გადაწყვეტილებების ძალიან მოკლე გამოკვლევა ცხადყოფს, რომ საქმეთა თითქმის აბსოლუტურ უმრავლესობაში ხდება პროკურორის შუამდგომლობების დაკმაყოფილება.⁴⁹ სასამართლო გადაწყვეტილებებს აქვთ ერთი და იგივე სტრუქტურა ფორმისა თუ მდგენელის თვალსაზრისით და იმეორებენ ერთსა და იმავე შინაარსს ყველა პუნქტში.⁵⁰ ეს კი თავის მხრივ, ნათლად ასახავს პროცესის ფორმალისტურ მიდგომას, სადაც, როგორც ჩანს, აქცენტი უფრო მეტად კეთდება პროცედურულ შესაბამისობასა და ერთგვაროვნებაზე, ვიდრე არსებით სამართლებრივ ანალიზზე ან თითოეული საქმის უნიკალური ასპექტების ინდივიდუალურ განხილვაზე.

აღნიშნული ასევე შესაძლოა აიხსნას იმითაც, რომ ექსტრადიციის პროცესი არ საჭიროებს სრულად შეესაბამებოდეს სამართლიანი სასამართლოს მოთხოვნებს, რადგან ის არ უტოლდება სამოქალაქო უფლებების, მოვალეობების ან სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის დადგენას.⁵¹ საქართველოს საექსტრადიციო განხილვების მტკიცებულებების წარმოდგენის სტანდარტი განსხვავდება სასამართლო განხილვის შეზღუდული სფეროს გამო.⁵² ექსტრადიციის საქმის განხილვისას სასამართლოს მთავარი როლი არის ექსტრადიციის მოთხოვნის კანონიერების შეფასება და ამ პროცესში ფუნდამენტური უფლებების დაცვის უზრუნველყოფა და არა იმის დადგენა, არის თუ არა საკმარისი მტკიცებულებები ბრალის დასადასტურებლად.⁵³

თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ ექსტრადიციის განხილვები არ არის ტიპური სისხლის სამართლის პროცესი, რომელიც ორიენტირებულია დანაშაულის ან უდანაშაულობის დადგე-

⁴⁷ Lomio P. J., Spang-Hanssen H., Wilson G. D., *Legal Research Methods in a Modern World: A Coursebook*, 3rd ed., Copenhagen, 2011, 11.

⁴⁸ საქართველოს კანონი „სისხლის სამართლის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის შესახებ“, 34-ე მუხლი, სსმ, 48, 09/08/2010.

⁴⁹ ოფიციალური სტატისტიკა, რაც აღნიშნულს დაადასტურებდა არ არსებობს. თუმცა, მრავალწლიანი გამოცდილების მქონე ექსპერტები ვერ იხსენებენ ერთზე მეტ შემთხვევას, როდესაც სასამართლომ გადაწყვეტილება გააუქმა მას შემდეგ, რაც ექსტრადიციის საქმეების სასამართლოში მიმართვა სავალდებულო გახდა.

⁵⁰ <<https://www.supremecourt.ge/ka/cases>> [28.02.2025].

⁵¹ Langford P., *Extradition and fundamental rights: the perspective of the European Court of Human Rights*, *The International Journal of Human Rights*, Vol. 13, №4, 2009, 512, 516.

⁵² საპროცესო ღონისძიებები, როგორცაა მოწმეების დაკითხვა, საქმის ჯვარედინი დაკითხვა, მტკიცებულებების წარდგენა და გამოთხოვა და სხვა ქმედებები, რომლებიც დაკავშირებულია ბრალდების დამტკიცებასთან საქმის არსებითი განხილვის დროს.

⁵³ Arnell P., Davies G., *The Forum Bar in UK Extradition Law: An Unnecessary Failure*, *The Journal of Criminal Law*, Vol. 84, №2, 2020, 142, 143.

ნაზე ან სისხლის სამართლის საქმესთან დაკავშირებული მტკიცებულებების შეფასებაზე,⁵⁴ სამართლიანობისა და კანონიერების შესანარჩუნებლად, მათზე მაინც ვრცელდება სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით დადგენილი მოთხოვნები, რომელიც თავის მხრივ შეესაბამება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით დადგენილ სტანდარტებს.⁵⁵

სასამართლო გადაწყვეტილებებს განსხვავებული დატვირთვა აქვს პრეცედენტებზე დაფუძნებულ სისტემებში. მნიშვნელოვანია განვასხვავოთ სასამართლოს მიერ დადგენილი წესი და კონკრეტული წესი (კანონის მიერ დადგენილი), რომელიც გამოიყენება მის გადაწყვეტილებაში.⁵⁶ ამ ელემენტების გაგება მოითხოვს იმის აღიარებას, რომ სახელმწიფოს მიერ აღსრულებული წესები არ არის კანონის ერთადერთი წყარო.⁵⁷ საქსტრადიციო პროცედურებს, სასამართლოს მონაწილეობის ასპექტში, ასევე გამოარჩევს ისიც, რომ ექსტრადიციის თაობაზე საბოლოო გადაწყვეტილება მიიღება პოლიტიკური ორგანოს მიერ,⁵⁸ ანუ სახეზე გვაქვს სასამართლო გადაწყვეტილების არასაბოლოო ბუნება. ეს პროცედურული და შეზღუდული როლი წააგავს კვაზი-სასამართლო პროცესებს, სადაც გადაწყვეტილების მიმღები ორგანო წვეტს საკითხებს შეზღუდულ ფარგლებში, ხაზს უსვამს სამართლებრივ სტანდარტებთან შესაბამისობას და არ შედის არსებით შეფასებასა თუ განხილვაში.⁵⁹ მაშინაც კი, თუ სასამართლო მიიღებს დადებით გადაწყვეტილებას ექსტრადიციასთან დაკავშირებით, აღმასრულებელი ხელისუფლება ინარჩუნებს უფლებამოსილებას, გააუქმოს იგი და გადაწყვიტოს, არ მოახდინოს პირის ექსტრადიცია.⁶⁰

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი შეეხება მტკიცებულების განსხვავებული სტანდარტით იდენტიფიცირებას.⁶¹ ექსტრადიციის მოთხოვნები მიემართება ორი კატეგორიის პირის მიმართ: ბრალდებულების, რომელთა საქმეც სასამართლოს ჯერ არ განუხილავს და მსჯავრდებულების, რომელთაც უნდა მოიხადონ სასჯელი.⁶² შესაბამისად, სასამართლო ხელისუფლების ჩართულობა უნდა გაანალიზდეს ბრალდებულთან და არა მსჯავრდებულთან მიმართებით, რადგან საპროცესო უფლებებთან დაკავშირებით სასამართლო პროცესი დასრულებულია მსჯავრდებულის შემთხვევაში.⁶³

საქართველოს კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს ექსტრადიციის სხდომის დროს მტკიცებულებების მიწოდების იმ სტანდარტს, რომელიც შესაძლოა, მოთხოვნილ იყოს აშშ-ს

⁵⁴ Kester J.G., Some Myths of United States Extradition Law, Georgetown Law Journal, Vol. 76, №4, 1988, 1441, 1444-47.

⁵⁵ იხილეთ საქართველოს მიერ ევროპული კონვენციის დარღვევის სტატისტიკა, მათ შორის კონვენციის მე-6 მუხლთან მიმართებით, <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/cp_georgia_eng> [28.02.2025].

⁵⁶ Lomio P. J., Spang-Hanssen H., Wilson G. D., Legal Research Methods in a Modern World: A Coursebook, 3rd ed., Copenhagen, 2011, 63.

⁵⁷ იქვე.

⁵⁸ საქართველოს კანონი „სისხლის სამართლის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის შესახებ“, 34-ე მუხლი, სსმ, 48, 09/08/2010.

⁵⁹ Koh S. A., Core Criminal Procedure, Minnesota Law Review, Vol. 105, №1, 2020, 251, 279.

⁶⁰ საქართველოს კანონი „სისხლის სამართლის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის შესახებ“, 34-ე მუხლის, მე-13-15 პუნქტები, სსმ, 48, 09/08/2010.

⁶¹ არსებობს სამი საფუძველი, როდესაც მოითხოვება პირის ექსტრადიცია: ბრალდებულის, მსჯავრდებულის და დაუსწრებელი გადაწყვეტილებები (*in absentia extraditions*), რომლებიც შეიძლება სასამართლოში წარიმართოს ექსტრადირების შემთხვევაში. სტატიაში საუბარია ბრალდებულის ექსტრადიციასზე.

⁶² Arnell P., The Contrasting Evolution of the Right to a Fair Trial in UK Extradition Law, The international journal of human rights, Vol. 22, №7, 2018, 869, 871-72.

⁶³ იქვე.

სასამართლოების მიერ. ხელშეკრულებაში მითითებულია, რომ თხოვნის გამგზავნმა სახელმწიფომ (ამ შემთხვევაში საქართველომ) ექსტრადირებისთვის საჭირო დოკუმენტაციის წარდგენისას, მათ შორის, უნდა წარადგინოს ისეთი ინფორმაცია, რომელიც იძლევა გონივრულ საფუძველს იმის დასაჯერებლად, რომ პირმა ჩაიდინა სავარაუდო დანაშაულ(ებ)ი.⁶⁴

თუმცა, იგივე სტანდარტი არ იქნება გამოყენებული საპირისპირო შემთხვევებში, ერთი მხრივ, იმ არგუმენტით, რომ საქართველოში საექსტრადიციო პატიმრობის ვადა მაქსიმუმ 9 თვეა,⁶⁵ რაც არასაკმარისი პერიოდია ყველა პროცედურის ჩასატარებლად, ხოლო მეორე მხრივ, საქართველოს კანონმდებლობით არაა მოთხოვნილი ამგვარი სტანდარტი.

საქართველოს კანონმდებლობის თანახმად, სასამართლოს მონაწილეობა საექსტრადიციო პროცედურებში ლიმიტირებულია⁶⁶ და ამ თვალსაზრისით, არ იკვეთება არც განზრახვა რამე ტიპის საკანონმდებლო ცვლილებებისა. უფრო მეტიც, არც სამართლებრივი აქტი და არც პრაქტიკა, არ განსაზღვრავს იმ პრინციპებს, რომლითაც სასამართლო ხელმძღვანელობს ექსტრადიციის სხდომაზე. აშშ-სთან თანამშრომლობის თვალსაზრისით, სადაც სანქციები განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულებისთვის არის მკაცრი,⁶⁷ ისევე როგორც, სანქციების სახით უვადო პატიმრობის გამოყენების კონტექსტში,⁶⁸ აუცილებლად უნდა იქნეს განსაზღვრული რა კონკრეტული ღონისძიებები გატარდება საქართველოს მხრიდან, მაგალითად საკონსულო დაცვის თვალსაზრისით, საქართველოს მოქალაქეების ექსტრადიციისას.

საექსტრადიციო პროცედურების განხორციელებისას სასამართლოს როლის გაძლიერებას სხვა გრძელვადიანი უპირატესობის მომტანიცაა. სტანდარტები, რომლებიც დადგინდება აშშ-სთან დადებული ხელშეკრულების განხორციელებით, ასევე შეიძლება გამოყენებულ იქნას მსგავსი ხელშეკრულებების გაფორმებისას საერთო სამართლის სისტემის სხვა სახელმწიფოებთან.

⁶⁴ ხელშეკრულების მე-8 მუხლის მე-3 პუნქტში ვკითხულობთ: „გარდა ამ მუხლის მე-2 პუნქტით გათვალისწინებული მოთხოვნებისა, შუამდგომლობას იმ პირის ექსტრადიციის თაობაზე, რომელიც მოთხოვნილია სისხლისსამართლებრივი დევნის მიზნით, აგრეთვე უნდა ერთვოდეს: ა) მოსამართლის ან სხვა კომპეტენტური უწყების მიერ გაცემული დაკავების ან დაპატიმრების ორდერის ან ბრძანების ასლი; ბ) არსებობის შემთხვევაში, ბრალდების შესახებ დოკუმენტის ასლი; და გ) იმგვარი ინფორმაცია, რომელიც უზრუნველყოფს დასაბუთებულ ვარაუდს, რომ ძეზნილმა პირმა ჩაიდინა დანაშაული ან დანაშაულები, როდესაც ეს საჭიროა შუამდგომლობის მიმღები სახელმწიფოს კანონმდებლობით“. ამერიკის შეერთებულ შტატებს მსგავსი ჩანაწერი ასევე აქვს სხვა ორმხრივ საექსტრადიციო ხელშეკრულებებში, მაგალითისთვის იხ.: Protocol on the application of the Agreement on Extradition between the United States of America and the European Union to the Extradition Treaty between the Government of the United States of America and the Government of the Republic of Lithuania, signed 15 June 2005, Article 8(3); <<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/10-201.14-Lithuania-EU-Extradition-Treaty.pdf>> [28.02.2025]. Extradition Treaty Between The Government of the United States of America and The Government of the Republic of Latvia, signed 7 December 2005, Article 7(3); <<https://2021-2025.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/09-415-Latvia-Extradition-Treaty.pdf>> [28.02.2025]. Extradition Treaty Between The Government of the United States of America and The Government of the Republic of Estonia, signed 8 February 2006, Article 8(3). <<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/09-407-Estonia-Extradition-Treaty.pdf>> [28.02.2025].

⁶⁵ საქართველოს კანონი „სისხლის სამართლის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის შესახებ“, 30-ე მუხლის, მე-6 პუნქტი, სსმ, 48, 09/08/2010.

⁶⁶ იქვე, მუხლი 30.

⁶⁷ King K.F., The Death Penalty, Extradition, and the War against Terrorism: U.S. Responses to European Opinion about Capital Punishment, Buffalo Human Rights Law Review, Vol. 9, №1, 2003, 161, 167-70.

⁶⁸ Asta B., International Extradition Law – European Court of Human Rights Develops Adapted Test for Life Sentence in International Extradition Context – Sanchez-Sanchez v. United Kingdom, Suffolk University Law Review, Vol. 56, № 4, 2023, 811, 821-822.

5. დასკვნა

კვლევით დადგინდა, რომ ხელშეკრულების ძალაში შესვლამდე, რიგი საკანონმდებლო ცვლილებები იქნება განსახორციელებელი. კერძოდ, ცვლილებას დაექვემდებარება შესაბამისი მუხლების ის ნორმატიული შინაარსი, რომელიც დაუშვებლად მიიჩნევს საქართველოს მოქალაქის ექსტრადიციასა და, ასევე, ექსტრადიციის განხორციელებას იმ დანაშაულისათვის, რომლის ჩადენისთვის ინიციატორი სახელმწიფოს კანონმდებლობა სიკვდილით დასჯას ითვალისწინებს.⁶⁹

საკანონმდებლო ტექნიკის თვალსაზრისით, აღნიშნული ცვლილება შესაძლოა იყოს, როგორც ზოგადი ხასიათის, ასევე აკონკრეტებდეს, რომ იგი გავრცელდება მხოლოდ საქართველოსა და აშშ-ს შორის საექსტრადიციო ურთიერთობებზე; შემოთავაზებულ ვერსიათაგან ეს უკანასკნელია რეკომენდებული.

რამდენად უზრუნველყოფს ქართული მხარე შესაბამისი გარანტიების მოთხოვნასა და ამერიკული მხარის მიერ მათ აღსრულებას, დღეს ამის თქმა რთულია და წარმოადგენს ღია შეკითხვას, რომელზეც პასუხი პრაქტიკამ და სისხლის სამართლის სფეროში თანამშრომლობის პროცესში საქართველო-ამერიკის შემდგომმა ურთიერთობამ უნდა გასცეს.

ხელშეკრულების შესაბამისი მუხლის ანალიზით ასევე დადგინდა, რომ მტკიცებულებების წარდგენის თვალსაზრისით, მხარეთა განზრახვა არ არის ერთნაირი სტანდარტის გამოყენება. შესაბამისად, ამ მიმართულებით, საქართველოს ეროვნული კანონმდებლობა დარჩება უცვლელი, რაც აჩენს სასამართლო როლის გაძლიერების საჭიროებას ხელშეკრულების პრაქტიკაში ეფექტიანად განხორციელებისთვის.

მიზანშეწონილია კონკრეტული პრინციპების შემუშავება, მკაფიო სახელმძღვანელო მითითებების დადგენა და მოსამართლეთა სპეციალური მომზადება სხვადასხვა სტანდარტების მიხედვით არსებული გამოწვევების გადასაჭრელად. ამ გამოწვევების გადაჭრით საქართველო არა მხოლოდ გააძლიერებს შიდასახელმწიფოებრივ მექანიზმებს, არამედ საფუძველს შეუქმნის სამომავლო თანამშრომლობას საერთო სამართლის სხვა სახელმწიფოებთან და მოემზადება ევროპულ სამართლებრივ სისტემაში უფრო ღრმა ინტეგრაციისთვის.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 31-33, 24/08/1995.
2. საქართველოს კანონი „სისხლის სამართლის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 48, 09/08/2010.
3. საქართველოს კანონი „საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებების შესახებ“, პარლამენტის უწყებანი, 44, 11/11/1997.
4. საქართველოს კანონი „სასჯელის განსაკუთრებული ღონისძიების – სივდილით დასჯის სრული გაუქმების შესახებ“, პარლამენტის უწყებანი, 45, 21/11/1997.
5. საქართველოს კანონი „სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოსთან საქართველოს თანამშრომლობის შესახებ“, სსმ 26, 20/08/2003.
6. „საქართველოსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის ექსტრადიციის შესახებ ხელშეკრულება“.

⁶⁹ საქართველოს კანონი „სისხლის სამართლის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის შესახებ“, 21-ე და 22-ე მუხლები, სსმ, 48, 09/08/2010.

7. ხუციშვილი ქ., ექსტრადიციისა და დეპორტაციის საკითხი ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის მიხედვით, კრებულში: ადამიანის უფლებათა ევროპული სტანდარტები და მათი გავლენა საქართველოს კანონმდებლობასა და პრაქტიკაზე კორკელია კ. (რედ.), თბილისი, 2006, 313, 334.
8. Vienna Convention on the Law of Treaties, United Nations Treaty Series, 1969, 1155.
9. European Convention on Extradition, European Treaty Series, 1957, 24.
10. Protocol №6 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms concerning the Abolition of the Death Penalty, European Treaty Series, 1983, 114.
11. Protocol №13 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, concerning the abolition of the death penalty in all circumstances, European Treaty Series, 2002, 187.
12. Protocol on the application of the Agreement on Extradition between the United States of America and the European Union to the Extradition Treaty between the Government of the United States of America and the Government of the Republic of Lithuania, signed 15 June 2005 <<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/10-201.14-Lithuania-EU-Extradition-Treaty.pdf>> [28.02.2025]
13. Extradition Treaty Between The Government of the United States of America and The Government of the Republic of Latvia, signed 7 December 2005 <<https://2021-2025.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/09-415-Latvia-Extradition-Treaty.pdf>> [28.02.2025]
14. Extradition Treaty Between The Government of the United States of America and The Government of the Republic of Estonia, signed 8 February 2006 <<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/09-407-Estonia-Extradition-Treaty.pdf>> [28.02.2025].
15. 18 USC §§ 3181–3196.
16. Arnell P., Davies G., The Forum Bar in UK Extradition Law: An Unnecessary Failure, The Journal of Criminal Law, Vol. 84, №2, 2020, 142.
17. Arnell P., The Contrasting Evolution of the Right to a Fair Trial in UK Extradition Law, The international journal of human rights, Vol. 22, №7, 2018, 869.
18. Asta B., International Extradition Law – European Court of Human Rights Develops Adapted Test for Life Sentence in International Extradition Context – Sanchez-Sanchez v. United Kingdom, Suffolk University Law Review, Vol. 56, № 4, 2023, 811.
19. Bassiouni M. C., International Extradition United States Law and Practice, 6th ed., Oxford, 2014.
20. Beltran M. B., Martin A. N., Post 9/11 Trends in International Judicial Cooperation Human Rights as a Constraint on Extradition in Death Penalty Cases, Journal of International Criminal Justice, Vol. 10, №3, 2012, 581.
21. Blekxtoon R., Zsuzsanna D.R., The Decline of the Nationality Exception in European Extradition? The Impact of the Regulation of (Non-)Surrender of Nationals and Dual Criminality under the European Arrest Warrant, European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, Vol. 13, №3, 2005, 317.
22. Cassese A., International Law, 2nd ed., Oxford, 2005.
23. Chhabra S., Nationality and Extradition, RGNUL Law Review, Vol. 4, №2, 2016, 1.
24. Clarke A., Terrorism, Extradition, and the Death Penalty, William Mitchell Law Review, Vol. 29, №3, 2003, 783.
25. Drake S. K., Dangerous Precedents: Circumventing Extradition to Implement the Death Penalty, Suffolk Transnational Law Review, Vol. 36, №2, 2013, 333.
26. Gregg R., The European Tendency toward Non-Extradition to the United States in Capital Cases: Treads, Assurances, and Breaches of Duty, Miami International and Comparative Law Review, Vol. 10, №1, 2002, 113.
27. Harkins and Edwards v. United Kingdom, [2012] ECHR.

28. *Hawkins K. R.*, The Promises of Torturers: Diplomatic Assurances and the Legality of Rendition, *Georgetown Immigration Law Journal*, Vol. 20, №2, 2006, 213.
29. *Hutchinson T., Duncan N.*, Defining and Describing What We Do: Doctrinal Legal Research, (2012) 17 *Deakin Law Review*, Vol. 17, №1, 2012, 83.
30. *Kester J.G.*, Some Myths of United States Extradition Law, *Georgetown Law Journal* Vol. 76, №4, 1998, 1441.
31. *Kester J.G.*, Some Myths of United States Extradition Law, *Georgetown Law Journal*, Vol. 76, №4, 1988, 1441, 1444-47.
32. *King K.F.*, The Death Penalty, Extradition, and the War against Terrorism: U.S. Responses to European Opinion about Capital Punishment, *Buffalo Human Rights Law Review*, Vol. 9, №1, 2003, 161, 167-70.
33. *Koh S. A.*, Core Criminal Procedure, *Minnesota Law Review*, Vol. 105, №1, 2020, 251.
34. *Langford P.*, Extradition and fundamental rights: the perspective of the European Court of Human Rights, *The International Journal of Human Rights*, Vol. 13, №4, 2009, 512.
35. *Lomio P. J., Spang-Hanssen H., Wilson G. D.*, Legal Research Methods in a Modern World: A Coursebook, 3rd ed., Copenhagen, 2011, 11.
36. *Parisi F., Ghei N.*, The Role of Reciprocity in International Law, *Cornell International Law Journal*, Vol 36, №1, 2003, 93.
37. *Plachta M.*, (Non-)Extradition of Nationals: A Never-ending Story?, *Emory International Law Review*, Vol. 13, №1 1999, 77, 97-98.
38. *Sorensen, J. S.*, The Interplay Between the Executive and Judicial Branches in Extradition, *Litigation*, Vol. 40, №4, 2014, 60.
39. *Staker C.*, Jurisdiction, in *Evans M.D. (ed.)*, *International Law*, 5th ed., Oxford, 2014, 299-01.
40. *Factor v. Laubenheimer*, (1933), 290 US 276, 287
41. *United States v. Rauscher*, (1886), 119 US 407, 414
42. *Soering v. United Kingdom* [1989] ECHR (Ser. A.).
43. *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [2005] ECHR.
44. *Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom* [2012] ECHR.
45. *Kirkwood v. United Kingdom* [1984] ECHR.
46. *Chahal v. the United Kingdom* [1996] ECHR.
47. <<https://www.supremecourt.ge/ka/cases>> [28.02.2025].
48. <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=024&codeNature=10&codePays=GEO>> [28.02.2025].
49. <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=024>> [28.02.2025].
50. <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/cp_georgia_eng> [28.02.2025]
51. <<https://infocenter.gov.ge/blog/kandidatis-statusis-mnishvneloba-da-misi-praktikuli-sargebeli/>> [28.02.2025].

მარინა ლონდარიძე*

გამოხატვის თავისუფლების არსი დემოკრატიულად მართულ სახელმწიფოში

სტატია ეძღვნება დემოკრატიული ქვეყნებისათვის გამოხატვის თავისუფლების მნიშვნელობასა და მის როლს, თუ რამდენად უწყობს გამოხატვის თავისუფლება ხელს ადამიანის ჩამოყალიბებასა და მის რეალიზებას. განსაზღვრულია გამოხატვის თავისუფლების არეალი ცილისწამებასთან მიმართებაში, რის შესახებაც სასამართლო გადაწყვეტილებიდან მოყვანილია მრავალი მაგალითი.

საკვანძო სიტყვები: გამოხატვის თავისუფლება, დემოკრატია, ცილისწამება.

1. შესავალი

აზრის გამოხატვის თავისუფლება დემოკრატიული სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანესი ნაწილია. დემოკრატია არის მმართველობის ფორმა, რომლის დროსაც სახელმწიფო ძალაუფლება მოდის ხალხისგან. აშშს ყოფილმა პრეზიდენტმა აბრაამ ლინკოლნმა დემოკრატიის შესახებ აღნიშნა: „ხალხის მმართველობა, ხალხისაგან, ხალხისთვის.“¹ სწორედ, ხალხი არის ძალა, ხალხი არის „ხელისუფლების წყარო“ და ხალხს გააჩნია უნარი, ჰქონდეს თავისუფალი აზრი; შექმნას ისეთი სამყარო, სადაც ადამიანი განახორციელებს ბუნებით უფლებებს, იბრძოლებს თავისუფლების, ღირსებისა და ბედნიერებისათვის. თავისუფლება ნიშნავს ადამიანის ინდივიდუალურად განვითარებას, თავისუფლების წყალობით მას შეუძლია მიიღოს გონივრული გადაწყვეტილებანი, რაც მის წინსვლასა და ბედნიერებას შეუწყობს ხელს. დემოკრატიულად მართული საზოგადოება ჩართულია ქვეყნის აღმშენებლობის პროცესში და ახდენს საკუთარი თავის რეალიზაციას. ისტორიული წარსულიდან გამომდინარე, ქვეყნები განვითარების მაღალ დონეს დემოკრატიული მართვის პროცესში აღწევენ: ხალხი ბჭობს, ხალხი განიხილავს, ხალხი იღებს გადაწყვეტილებას.

2. გამოხატვის თავისუფლება, როგორც ადამიანის ზრდის საშუალება

გამოხატვის თავისუფლება ადამიანის ერთ-ერთი უფლებაა, რომელიც ჯერ კიდევ ვერსალში საფრანგეთის რევოლუციის დროს 1789 წლის 26 აგვისტოს ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციაში იქნა შეტანილი. დეკლარაციის მე-11 მუხლში აღნიშნულია: „აზრებისა და მოსაზრებების თავისუფალი კომუნიკაცია ადამიანის ერთ-ერთი ყველაზე ძვირფასი უფლებაა. თითოეულ მოქალაქეს შეუძლია თავისუფლად წეროს, ისაუბროს და ბეჭდოს, უფლების ბოროტად გამოყენებისას კანონით განსაზღვრულ შემთხვევაში პასუხისმგებელია.“² დემოკრატიულ ქვეყნებში აზრის გამოხატვის თავისუფლება ცენზურის გარეშეა, რაც ადამიანის შინაგანი პულისის ფეთქვას უწყობს ხელს, ხოლო გამოხატვის შეზღუდვით იგი მორჩილი ხდება და, სწორედ, ამით ეცლება ქვეყნის აღმშენებლობაში მონაწილეობის მიღების შესაძლებლობა. გამოხატვის თავისუფლება ნიშნავს არა მარტო საკუთარი აზრის არსებობის უფ-

* სამართლის დოქტორი, წმ. ანდრეას ქართული უნივერსიტეტის მონვეული ლექტორი.

¹ <<https://www.lpb-bw.de/merkmale-demokratie>> [17.04.2025].

² <<https://www.bpb.de/themen/politisches-system/abdelkratie/311350/meinungsfreiheit>> [17.04.2025].

ლებას, არამედ საკუთარი შეხედულებებით ცხოვრებასა და მოქმედებას: გამოხატვის თავისუფლება არის ფუნდამენტური უფლება დემოკრატიულ სახელმწიფოში. ნებისმიერს შეუძლია მიიღოს გადაწყვეტილება და განხორციელოს თავის შესაძლებლობიდან გამომდინარე, იყოს ისეთი, როგორაც მას მიაჩნია, მაგრამ, ბუნებრივია, იქამდე, სანამ სხვის უფლებას არ შელახავს.³ „თავისუფალი საზოგადოება შედგება თავისუფალი ინდივიდებისაგან, რომლებიც ცხოვრობენ თავისუფალ ინფორმაციულ სივრცეში, თავისუფლად აზროვნებენ, აქვთ დამოუკიდებელი შეხედულება და მონაწილეობენ დემოკრატიულ პროცესებში, რაც აზრთა გაცვლა-გამოცვლასა და პაექრობას გულისხმობს.“⁴ ზოგჯერ ძალიან რთულია საკუთარი აზრის გამოთქმა, განსაკუთრებით მაშინ, როცა უმრავლესობის აზრს ეწინააღმდეგები. თუმცა, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ერთეულები ქმნიან საოცრებებს, რითაც მთელი კაცობრიობა სარგებლობს. რაც დღეს უცნაურად გვეჩვენება, მომდევნო დღეს ხშირად ბუნებრივი და უმრავლესობის აზრი ხდება. გამოხატვის თავისუფლება ხელს უწყობს განსხვავებულ აზრზე დაფიქრებას, გაანალიზებას და საუკეთესო გადაწყვეტილების მიღების შესაძლებლობას. მე-19 საუკუნის გამოჩენილი ინგლისელი მოღვაწე ჯონ სტიუარტ მილის აზრით, გამოხატვის თავისუფლება გვაძლევს საშუალებას, რომ ახალი იდეები განვავითაროთ, ეს პროცესი პირდაპირ კავშირშია საზოგადოების ზრდასთან. დემოკრატიული ღირებულებები ეხმარება ადამიანს იპოვოს საკუთარი მე, გახდეს შემოქმედი და გამოიჩინოს ინდივიდუალობით. გამოხატვის თავისუფლება, რომელიც უმეტესად დაკავშირებულია კრიტიკულ აზროვნებასთან, ახალისებს საზოგადოებას: ერთი ქმნის მრავალს, მრავლის აზრს კი დემოკრატიული სახელმწიფოს შენებისათვის უდიდესი სიკეთე მოაქვს. გამოხატვის თავისუფლება განვითარებისა და მთლიანად საზოგადოების წინსვლის პროცესისათვის აუცილებელი წინაპირობაა. „გამოხატვის თავისუფლება, როგორც თითოეული ადამიანის ინდივიდუალური ინტერესი, არამარტო გადაჯაჭვულია საზოგადოებრივ ინტერესთან, არამედ იმავდროულად თავად წარმოადგენს საზოგადოებრივ ინტერესს. ის დემოკრატიული პროცესების აუცილებელი პირობაა.“⁵ დემოკრატიული „სახელმწიფო ცნობს და იცავს სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლებას, როგორც წარუვალ და უზენაეს ადამიანურ ფასეულებებს.“⁶ სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლება ადამიანის ყველა სხვა უფლებათა განხორციელების წყაროა, ყველა სხვა უფლებათა რეალიზატორია, რისგანაც იბადება ჭეშმარიტება. რაც უფრო იზღუდება სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლება, მით უფრო ვშორდებით დემოკრატიულ ღირებულებებს, რომელთა უკეთესიც დღემდე კაცობრიობას არ გააჩნია.

გამოხატვის თავისუფლება, ბუნებრივია, არ გულისხმობს მხოლოდ კეთილგანწყობილ სიტყვებსა და იდეებს, შესაძლებელია, არასასიამოვნოც იყოს, რის გარეშეც ქვეყნის დემოკრატიული ზრდა შეუძლებელია. „ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკით, გამოხატვა გულისხმობს შეკითხვის დასმას, ინფორმაციის, იდეის გამოხატვას; გამოხატვას ნახატი, მოქმედებით, ჩაცმულობით. დაცულია ასევე ნეგატიური გამოხატვა, რაშიც დუმი-

³ <<https://www.demokratiewebstatt.at/thema/thema-sag-deine-meinung/meinungsfreiheit-grundlage-der-demokratie>> [16.05.2022].

⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 10 ნოემბრის #1/3 421-422 გადაწყვეტილება საქმეზე #1/3 421-422.

⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა 2022 წლის 28 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე # ას-989-2019.

⁶ საქართველოს კანონი „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების“ შესახებ, მე-3 მუხლი, 1-ლი ნაწილი, 04/06/24.

ლი და უმოქმედობა იგულისხმება.”⁷ დემოკრატიული სახელმწიფოები წინა პლანზე აყენებს ადამიანის უფლებებს, რომელთა შორის უპირატესია აზრის გამომხატვის თავისუფლების სამართლებრივი დაცვა.

სახელმწიფო საზოგადოების დაკვეთით მოქმედებს, აკისრია როგორც ნეგატიური, ასევე პოზიტიური უფლებები: ხელი არ უნდა შეუშალოს პირს ამ უფლებით სარგებლობაში, პირიქით, უზრუნველყოს და წაახალისოს კიდევ... დემოკრატიული მმართველობის მქონე სახელმწიფოების უმაღლესი მიზანი საკუთარი მოქალაქეებისათვის კეთილდღეობის შექმნის სამსახურია. ქვეყნის ხელისუფლება ქმნის სამართლებრივ წესებს, რის საშუალებითაც ადამიანები დაცული არიან ან შეუძლიათ თავი დაიცვან. დემოკრატიულ ქვეყნებს შორის ურთიერთობა, მათი შეხვედრები მიმართულია ადამიანთა ბედნიერების შესაქმნელად არა მარტო ცალკეულ სახელმწიფოში, არამედ საერთაშორისო მასშტაბით. დემოკრატიული ქვეყნის მმართველობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიზანს წარმოადგენს, გააქტიუროს თითოეული ადამიანი და მისცეს სრული რეალიზაციის შესაძლებლობა.

3. გამომხატვის თავისუფლების სამართლებრივი არსი

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლის 1-ლი ნაწილი ადამიანს უფლებას ანიჭებს, გამოხატოს საკუთარი აზრი, მიიღოს ან გაავრცელოს ინფორმაცია, იდეები სახელმწიფოს ჩაურევლად და სახელმწიფოს საზღვრების მიუხედავად. გამომხატვის თავისუფლება დაცულია საქართველოს კონსტიტუციითა და სხვა საკანონმდებლო ნორმებით. საქართველოს კონსტიტუციის მე-17 მუხლიდან გამომდინარე, სიტყვისა და გამომხატვის თავისუფლება დაცული სიკეთეა, ამასთანავე საქართველომ 2004 წლის 24 ივნისს მიიღო კანონი „სიტყვისა და გამომხატვის თავისუფლების შესახებ“ (შემდგომში – სპეციალური კანონი), რომელიც განმარტავს გამომხატვის თავისუფლების არსს და ადგენს მის საზღვრებს.

სასამართლო გადაწყვეტილებებში ხშირად აზრსა და გამომხატვის თავისუფლებას იდენტურ მნიშვნელობას ანიჭებენ, მაშინ როდესაც სპეციალური კანონიდან გამომდინარე, აზრს აქვს აბსოლიტური პრივილეგია, ხოლო რაც შეეხება გამომხატვას, შეიძლება შეიზღუდოს კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში. აზრსა და გამომხატვას სხვადასხვა ლექსიკური მნიშვნელობა გააჩნია. ადამიანს შეიძლება ნებისმიერი აზრი მოუვიდეს, რისგანაც არავინ არ არის დაზღვეული, მაგრამ, სწორედ, გამომხატული აზრის შინაარსი არის მსჯელობის საგანი, თუ რამდენად ჯდება გამომხატვის თავისუფლების საზღვრებში. გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის ძირითადი კანონის მე-5 მუხლიდან გამომდინარე: „ყველას აქვს უფლება აზრი თავისუფლად გამოხატოს სიტყვით, წერილობითა და სურათების საშუალებით.“⁸ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო აზრის პრივილეგიურობასთან დაკავშირებით განმარტავს, რომ აბსოლიტური უფლებაა აზრის ქონა და არა აზრის გამომხატვა და მისი გავრცელება.“⁹ რაც შეეხება სპეციალური კანონის, ვფიქრობ, აღნიშნული მსჯელობიდან გამომდინარე, უმჯობესია, ვუნოდოთ „გამომხატვის თავისუფლების შესახებ“ კანონი, რადგან სიტყვაც გამომხატვის პროდუქტია.

⁷ გოცირიძე ე., გამომხატვის თავისუფლება ღირებულებათა კონფლიქტში ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისა და სტრასბურგის სასამართლოს იურისპრუდენციის მიხედვით, თბ., 2008, 69.

⁸ <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_5.html> [17.04.2025].

⁹ მესხიშვილი ქ., კერძო სამართლის აქტუალური საკითხები, დიფამაცია, თბ. 2020, 258.

მიუხედავად გამოხატვის თავისუფლების მნიშვნელობისა, „არცერთი ადამიანის თავისუფლება არ შეიძლება ეფუძნებოდეს სხვისი თავისუფლების ხელყოფას. ამიტომ გამოხატვის თავისუფლების ზღვარიც სხვისი უფლებებია.“¹⁰ ის არ სარგებლობს თავისთავადი უპირატესობებით რომელიმე კონსტიტუციურ სიკეთესთან მიმართებით, თუ გამოხატვის თავისუფლება რეალურ საფრთხეს შეუქმნის კანონით დაცულ უფლებებს, „გამოხატვის თავისუფლებაც შეიძლება შეიზღუდოს და ესეც დემოკრატიის ერთ-ერთი მთავარი წესია.“¹¹ ამ მხრივ, აღსანიშნავია საქართველოს კონსტიტუციის მე-17 მხლის მე-5 პუნქტი, რომლის თანახმად, შეზღუდვა დასაშვებია მხოლოდ „კანონის შესაბამისად დემოკრატიულ საზოგადოებაში უსაფრთხოების ან ტერიტორიული უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, სხვათა უფლებების დასაცავად, კონფიდენციალურად აღიარებული ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან ასაცილებლად ან სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად“. შეზღუდვა სახეზე გვაქვს იმ შემთხვევაშიც, როცა ვრცელდება ინფორმაცია არასწორი ფაქტების შესახებ ან უხამსი განცხადება, „რომელსაც არ აქვს პოლიტიკური, კულტურული, საგანმანათლებლო ან სამეცნიერო ღირებულება და რომელიც უხეშად ლახავს საზოგადოებაში საყოველთაოდ დამკვიდრებულ ეთიკურ ნორმებს.“¹² შეიძლება აზრის გამოხატვა შემაშფოთებელი და გამოგნებელი იყოს, მაგრამ მას უნდა ჰქონდეს გარკვეული ღირებულება და მხოლოდ სხვათა უფლებებსა და დაცულ ღირებულებებს არ უნდა ხელყოფდეს. გამოგნებელი, შეურაცხყოფელი ინფორმაციის გავრცელება იმ შემთხვევაშია გამართლებული, თუ საზოგადოებისათვის გარკვეული წონა აქვს.¹³ გამოხატვის თავისუფლება მხოლოდ შეურაცხყოფის მიყენების მიზანს არ უნდა წარმოადგენდეს, მას რაიმე ღირებულება უნდა გააჩნდეს. „მაშინაც კი როდესაც განცხადება უთანაბრდება შეფასებით მსჯელობას, ჩარევის პროპორციულობა შეიძლება დამოკიდებული იყოს იმაზე, არსებობს თუ არა საკმარისი ფაქტობრივი საფუძველი სადავო განცხადებისათვის, რამდენადაც თვით შეფასებითი მსჯელობაც კი ფაქტობრივი საფუძვლის გარეშე შეიძლება გადაჭარბებული იყოს.“¹⁴

სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლება უფრო ფართო მასშტაბს იძენს იმ პირებთან მიმართებით, რომლებსაც საზოგადოების აზრის ჩამოყალიბებაში როლის შესრულება შეუძლიათ. მათ უპირატესი თმენის ვალდებულება გააჩნიათ. აქედან გამომდინარე, სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების წინააღმდეგ სასარჩელო მოთხოვნის დაკმაყოფილებისას მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცევა, მოსარჩელე ფიზიკური პირია თუ საჯარო. სპეციალური კანონის მიხედვით, პირს ეკისრება სამოქალაქოსამართლებრივი პასუხისმგებლობა კერძო პირის ცილისწამებისათვის, თუ მოსარჩელე დაამტკიცებს, რომ მოპასუხის განცხადება შეიცავს არსებითად მცდარ ფაქტს უშუალოდ მოსარჩელის შესახებ და ამ განცხადებით მოსარჩელეს ზიანი მიაღდა.“¹⁵ საჯარო პირის სამოქალაქოსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დადგომასთან დაკავშირებით, სპეციალური კანონის მე-13 მუხლის წინაპირობებთან ერთად უნდა არსებობდეს

¹⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა 2022 წლის 16 დეკემბრის განჩინება საქმეზე #ას-237-2022.

¹¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 30 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე 1/6/561,568.

¹² საქართველოს კანონი „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების“ შესახებ, 1-ლი მუხლი, „ვ“ ქვეპუნქტი, 04/06/2004.

¹³ მესხიშვილი ქ., კერძო სამართლის აქტუალური საკითხები, დიფამაცია, თბ., 2020, 262.

¹⁴ იქვე, 258.

¹⁵ საქართველოს კანონი „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების“ შესახებ, მე-13 მუხლი, 04/06/2024.

შემდეგი პირობაც: „განცხადებული ფაქტის მცდარობა მოპასუხისათვის წინასწარ იყო ცნობილი ან მოპასუხემ გამოიჩინა აშკარა და უხეში დაუდევრობა, რამაც გამოიწვია არსებითად მცდარი ფაქტის შემცველი განცხადების გავრცელება.“¹⁶ „საჯარო პირის შემთხვევაში მოსარჩელემ დამატებით უნდა ამტკიცოს ასევე ფაქტი იმის შესახებ, რომ ინფორმაციის გამავრცელებელმა იცოდა ან უნდა სცოდნოდა, რომ ინფორმაცია, რომელსაც იგი ავრცელებდა, მცდარი იყო.“¹⁷ სპეციალური კანონიდან გამომდინარე, საჯარო პირად ითვლება „საჯარო დანესებულებაში ინტერესთა შეუთავსებლობის და კორუფციის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლით განსაზღვრული თანამდებობის პირი; პირი, რომლის გადაწყვეტილება ან აზრი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე; პირი, რომლისკენაც მისი გარკვეული ქმედების შედეგად ცალკეულ საკითხებთან დაკავშირებით მიმართულია საზოგადოებრივი ყურადღება.“¹⁸ საჯარო პირს გააჩნია თემის ვალდებულება, განსაკუთრებით პოლიტიკოსებს. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკიდან გამომდინარე, „დასაშვები კრიტიკის ფარგლები ყველაზე ფართოა ხელისუფლებასა და მის წარმომადგენელთა მიმართ. აქ სასამართლო არ მოითხოვს, რომ ფაქტები აბსოლიტური სიზუსტით იყოს დამტკიცებული. საკმარისად მიიჩნევა, თუნდაც მცირედი ფაქტობრივი წინაპირობის არსებობას. „საქმეში CASTELS VS SPAIN“ ევროპის სასამართლომ განმარტა, რომ მთავრობის მოქმედებათა გაკრიტიკების უფლება წარმოადგენს არჩეული წარმომადგენლის სიტყვის თავისუფლების განუყოფელ კომპონენტს.“¹⁹ სპეციალური კანონის მე-5 „ა“ პუნქტიდან გამომდინარე, ცილისწამებისათვის პასუხისმგებლობას არ იწვევს განცხადება, რომელიც გაკეთებულია: „ა. პოლიტიკური დებატების ფარგლებში, აგრეთვე პარლამენტის, ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს ან საკრებულოს წევრის მიერ თავისი მოვალეობის შესრულებასთან დაკავშირებით“. სიტყვის თავისუფლების შეზღუდვის მტკიცების ტვირთი როგორც ფიზიკური, ასევე საჯარო პირის შემთხვევაში შეზღუდვის ინიციატორს ეკისრება, უფრო მეტიც, თუ სარჩელი ცილისწამების შესახებ აშკარად უსაფუძვლო აღმოჩნდა, „მოპასუხეს უფლება აქვს მოითხოვოს მოსარჩელისაგან გონივრულ ფარგლებში ფულადი ანაზღაურების მიღება.“²⁰

გამოხატვის თავისუფლების სამართლებრივი დაცვა მოტივაციას უქმნის ფიზიკურ პირებს, გახდნენ სოციალური აქტიური წევრები და იყვნენ რეალიზებულნი. საჯარო პირებს კი მეტად მოეთხოვებათ, ისმონონ კრიტიკა და პასუხისმგებლობით მოექცნენ საზოგადოებას. რადგან გამოხატვის თავისუფლების გარდა ადამიანთა სხვა უფლებებიც არსებობს და თითოეული სამართლებრივი დაცვის ობიექტს წარმოადგენს, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-2 მუხლიდან გამომდინარე, „პირს უფლება აქვს სასამართლოს მეშვეობით, კანონით დადგენილი წესით, დაიცვას საკუთარი პატივი, ღირსება... რაც სპეციალური კანონის კონტექსტში განიხილება. გამოხატვის თავისუფლების უფლების ბოროტად გამოყენება ხდება იმ შემთხვევაში, როცა შეფასება არასწორ ფაქტებზე არის დამყარებული, რის გამოც სახეზე გვაქვს ცილისწამება. ცილისწამება და მისით პირისათვის ზიანის მიყენება კი თავისთავად იწვევს პირის პატივისა და ღირსების შელახვას, რაც დაცვის ღირს ინტერესს წარმოადგენს.

¹⁶ საქართველოს კანონი „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების“ შესახებ, მე-14 მუხლი, 04/06/2024.

¹⁷ *მესხიშვილი ქ.*, კერძო სამართლის აქტუალური საკითხები, დიფამაცია, თბ. 2020, 254.

¹⁸ საქართველოს კანონი „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების“ შესახებ, 1-ლი მუხლი, „ი“ ქვეპუნქტი, 04/06/24.

¹⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა 2018 წლის 17 იანვრის განჩინება საქმეზე #ას- 928-868-2017.

²⁰ საქართველოს კანონი „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების“ შესახებ, მე-18 მუხლი, 04/06/ 2004.

4. შეფასებისა და ცილისწამების ერთმანეთისაგან გამიჯვნა სასამართლო პრაქტიკის მიხედვით

2004 წლამდე ცილისწამება სისხლის სამართლებრივად დასჯადი ქმედება იყო, ამჟამად მხოლოდ სამოქალაქო დავის ნაწილს წარმოადგენს. უფლებების დაცვა იმ შემთხვევაში არის საზოგადოებისათვის სიკეთის მომტანი, როცა ერთით არ იზღუდება მეორე. მართალია, გამოხატვის თავისუფლება ყველა უფლებათა არსებობის უზრუნველყოფის სათავეა, მაგრამ, ბუნებრივია, მასაც აქვს საზღვარი, რომლის გადაკვეთაც კანონით დაუშვებელია. ხშირად ისმის კითხვა, სად გადის ზღვარი? ერთი შეხედვით პასუხი მარტივია: გამოხატვის თავისუფლება არ უნდა გადაიზარდოს ცილისწამებაში, რაც გულისხმობს მცდარი ფაქტების გავრცელებას და სხვა პირისათვის ზიანის მიყენებას, მისი პატივისა და ღირსების შელახვას. თუ შეფასება ფაქტზე არის დაფუძნებული, ამ შემთხვევაში, სახეზე არ გვაქვს ცილისწამება, ხოლო არასწორი ფაქტის დაფიქსირება ან გაყალბება, მის საფუძველზე გამოხატული აზრი და ამით სხვისთვის ზიანის მიყენება ცილისწამებად მიიჩნევა, რაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, პირს აკისრებს სამოქალაქო სამართლებრივ პასუხისმგებლობას. „სპეციალური კანონის განმარტებით, ცილისწამება არის მცდარი ფაქტის შემცველი და პირისათვის ზიანის მიმყენებელი, მისი სახელის გამტეხი განცხადება.“²¹ რაც შეეხება ფაქტს, კანონი მისი ზოგადი დეფინიციიდან ამოდის, რომლის მიხედვითაც, ფაქტი ლათინური სიტყვაა, განმარტებულია, როგორც ნამდვილი, ჭეშმარიტი, არა გამოგონილი ამბავი, შემთხვევა, მოვლენა.²² სასამართლო პრაქტიკის მიხედვით, სპეციალური კანონის საფუძველზე დადგენილი და განმარტებულია, რომ მოსარჩელის ვალდებულებაა, დაადასტუროს, გამოხატვა წარმოადგენს ფაქტს თუ შეფასებას. ინფორმაციის გავრცელების შედეგად სხვა პირის უფლებების შელახვისათვის პირის პასუხისმგებლობის საკითხის შეფასებისას, პირველყოვლისა, უნდა მოხდეს შეფასებისა და ფაქტის გამიჯვნა.²³ აზრში იგულისხმება შეფასებითი მსჯელობა, თვალსაზრისი, კომენტარი, ნებისმიერი სახით შეხედულების გამოხატვა, რომელიც ასახავს რომელიმე პიროვნების, მოვლენის ან საგნის მიმართ დამოკიდებულებას და არ შეიცავს დადასტურებად ან უარყოფით ფაქტს.“²⁴ შეფასება დაკავშირებულია სუბიექტთან, ხოლო ფაქტი ობიექტური გარემოებიდან გამომდინარეობს. „ხშირ შემთხვევაში აზრები და ფაქტები ერთმანეთს უკავშირდებიან და მათი გამიჯვნა რთულია, რაც განპირობებულია იმით, რომ გამოთქმის ორივე ფორმა იშვიათად გვხვდება სუფთა სახით.“²⁵ „კვალიფიცირებისას შესაძლებელია კონტექსტის მიხედვით მისი ცალკეული ნაწილების იზოლირება, მაგრამ ეს მეთოდი გამართლებულია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ამით არ იკარგება ან არ ყალბდება გამონათქვამის შინაარსი და ნამდვილი აზრი. თუკი ასეთი იზოლირება შეუძლებელია გამონათქვამის შინაარსის გაყალბების გარეშე, მაშინ ეს გამონათქვამები უნდა ჩაითვალოს მთლიანად აზრის გამოთქმად ანუ შეხედულებად, შეფასებით მსჯელობად და შესაბამისად მთლიანად უნდა იქნეს შეყვანილი ძირითადი უფლებით დაცულ

²¹ „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების“ შესახებ კანონის 1-ლი მუხლი, „ე“, ქვეპუნქტი, 04/06/2004.

²² <<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=3&t=41720>> [17.04.2025].

²³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა 2022 წლის 16 დეკემბრის განჩინება საქმეზე #ას-237-2022.

²⁴ <https://idfi.ge/public/upload/FBarticle/Freedom_of_Expression_Guidebook.pdf> [17.04.2025].

²⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა 2022 წლის 16 დეკემბრის განჩინება საქმეზე #ას-237-2022.

სფეროში.²⁶ სასამართლო გადაწყვეტილებაში ნათქვამია: „საკასაციო პრეტენზიის შემოწმება ხდება: ვინ თქვა, რა თქვა, ვის მიმართ, რა ვითარებაში და როგორია კონკრეტულად გამოთქმული/გამომხატული ფრაზა კონტექსტის კვლევისა და შემოწმების საფუძველზე, რათა შეფასდეს და ერთმანეთისაგან გაიმიჯნოს პირის გამომხატვის თავისუფლებით დაცული მოსაზრება.“²⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული გადაწყვეტილების მიხედვით, „შეფასებითი მსჯელობის სიმართლის დამტკიცება გადაუჭრელი ამოცანაა. ფაქტის არსი შეიძლება დემონსტრირებულ იქნეს, მაგრამ შეფასებითი მსჯელობის სიმართლე არ შეიძლება მტკიცების საგანი იყოს. შეფასებითი მსჯელობის სიმართლის დამტკიცების მოთხოვნა წარმოადგენს იერიშის მიტანას აზრის თავისუფლებაზე.“²⁸ ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში საკასაციო სასამართლომ გაიზიარა სააპელაციო სასამართლოს დასკვნა და აღნიშნა: „მოსარჩელე სადაოდ ხდის გამოქვეყნებულ სტატიაში გაჟღერებულ ორ წინადადებას, რომელთაგან ერთ-ერთი გადმოცემულია შემდეგი შინაარსით: ინტერპოლმა შეაჩერა ძებნა ქართველი საზოგადოების ნომერ პირველ მტერზე. მხარეებს შორის სადავო არ არის ინტერპოლის მიერ ი. გ-ძის მიმართ ძებნის შეჩერების თაობაზე გადმოცემული ინფორმაციის სისწორე, ხოლო მოსარჩელის „ნომერ პირველ მტრად“ მოხსენიება არ წარმოადგენს ფაქტს, შეუძლებელია მისი რეალობის შემოწმება.“²⁹ აქედან გამომდინარე, სასამართლომ გამოხატვა არ მიიჩნია ცილისწამებად. „საკასაციო პალატა მიიჩნევს, რომ სადავო გამონათქვამების აზრისა თუ ფაქტისადმი კუთვნილების საკითხის გადაწყვეტა შეუძლებელია მათი წარმოთქმის მთლიანი კონტექსტის მხედველობაში მიღების გარეშე. ცალკეულ სიტყვებსა და წინადადებებს კონტექსტის გარეშე ვერ მიენიჭება მნიშვნელობა, ვინაიდან მათი განცალკავებულად განხილვა გამოიწვევს გამონათქვამების შინაარსის დაკარგვას. შინაარსს კი სიტყვებსა და წინადადებებთან შედარებით უპირატესი ძალა აქვთ.“³⁰

სპეციალური კანონის მე-7 მუხლის მე-5 პუნქტიდან გამომდინარე, „აზრის ან ფაქტის სტატუსის მინიჭების საკითხის განხილვისას ყოველგვარი გონივრული ეჭვი, რომელიც ვერ დადასტურდება კანონით დადგენილი წესით, უნდა გადაწყდეს განცხადებაში მოყვანილი ცნობებისათვის აზრის სტატუსის მინიჭების სასარგებლოდ.“

5. დასკვნა

დასკვნის სახით, შეიძლება ითქვას, რომ დემოკრატიულად მართული სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანესი კომპონენტი გამომხატვის თავისუფლებაა, რაც ყველა სხვა უფლების წყაროა. გამომხატვის თავისუფლება ხელს უწყობს ადამიანის ზრდის პროცესს, მის რეალიზებასა და საზოგადოების აქტიურ წევრად ჩამოყალიბებას. თუმცა, არანაკლებ მნიშვნელოვანია პირის პატივისა და ღირსების დაცვა. ამ მხრივ, კანონმდებლის მიერ ყურადღება ექცევა შეფასებისა

²⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა 2022 წლის 25 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე #ას-797-2022.

²⁷ იქვე.

²⁸ *Linges v. Austria*, 1986, მითითებულია: *მესხიშვილი ქ.*, კერძო სამართლის აქტუალური საკითხები, დიფამაცია, თბ., 2020, 259

²⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა 2022 წლის 16 დეკემბრის განჩინება საქმეზე #ას-237-2022.

³⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა 2021 წლის 14 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე #ას-547-2020.

და ფაქტის გამიჯვნას. თუ შეფასება არასწორ ფაქტებზე დაყრდნობით ხდება და ამავე დროს პირისათვის შეურაცხყოფელია, ბუნებრივია, მისი პატივი და ღირსება დაუმსახურებლად ილახება, რაც ასევე კონსტიტუციით დაცული უფლებაა. დემოკრატიული ქვეყნების უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა იპოვოს შუალედი, რითაც დაცული იქნება როგორც გამოხატვის თავისუფლება, ასევე პირის პატივი და ღირსება, რომლის დასაცავადაც გამოხატვის თავისუფლებაა საჭირო.

ბიბლიოგრაფია:

1. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია 10/12/1948.
2. საქართველოს კონსტიტუცია 24/08/1995.
3. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი 26/06/1997.
4. საქართველოს კანონი „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების“ შესახებ 04/06/2004.
5. გოცირიძე ე., გამოხატვის თავისუფლება ღირებულებათა კონფლიქტში ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისა და სტრასბურგის სასამართლოს იურისპრუდენციის მიხედვით, თბ., 2008, 69.
6. მესხიშვილი ქ., კერძო სამართლის აქტუალური საკითხები, დიფამაცია, თბ. 2020, 258, 262, 254.
7. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა 2022 წლის 25 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე #ას-797-2022.
8. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა 2022 წლის 28 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე #ას-989-2019.
9. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა 2022 წლის 16 დეკემბრის განჩინება საქმეზე # ას-237-2022.
10. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა 2018 წლის 17 იანვრის განჩინება საქმეზე #ას- 928-868-2017.
11. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 30 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე 1/6/561,568.
12. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 10 ნოემბრის N 1/3 421-422 გადაწყვეტილება საქმეზე #1/3 421-422.
13. <<https://www.lpb-bw.de/merkmale-demokratie>> [17.04.2025].
14. <<https://www.bpb.de/themen/politisches-system/abdelkatie/311350/meinungsfreiheit>> [17.04.2025].
15. <<https://www.demokratiewebstatt.at/thema/thema-sag-deine-meinung/meinungsfreiheit-grundlage-der-demokratie>> [17.04.2025].
16. <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_5.html> [17.04.2025].
17. <<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=3&t=41720>> [17.04.2025].
18. <https://idfi.ge/public/upload/FBarticle/Freedom_of_Expression_Guidebook.pdf> [17.04.2025].

ანდრეას კანი*

დავიდ კ. დონალდი**

გიორგი მახარობლიშვილი (მთარგმნელი)***

დირექტორის ერთგულების მოვალეობა¹

I. წესები, სტანდარტები და ფიდუციური მოვალეობები

მიმდინარე თავში განხილული საკითხები უკავშირდება იმ მომენტს, როდესაც აქციონერები გამოიყენებენ თავიანთ უფლებამოსილებას და აირჩევენ დირექტორებს, ხოლო ბორდი იკავებს თავის ადგილს სათავე ოფისში.² მოცემული სამივე იურისდიქცია განსხვავებულ წესებსა და სტანდარტებს ადგენს მენეჯმენტის არაკომპეტენტურობისა და არალოიალურობის გან დაცვის უზრუნველსაყოფად. თითოეული იურისდიქცია მოითხოვს, რომ მენეჯერებმა ნებისმიერ დროს იმოქმედონ ორმაგი გულმოდგინებისა (გულმოდგინე ხელმძღვანელობის მოვალეობა) და ერთგულების, ლოიალურობის გათვალისწინებით (ერთგულების მოვალეობა). „ქცევის სტანდარტი“ აღწერს თუ როგორ უნდა იმოქმედოს ან როგორ უნდა შეასრულოს ფუნქციები თუ დავალება და მოქმედებს როგორც ღია ტიპის საზომი, რომლითაც შესაძლებელია კომპანიის წარმოდგენის ხარისხის *ex post* შეფასება. „წესი“, სტანდარტის საპირისპიროდ, გულისხმობს რაღაც განსხვავებულს, რაც მენეჯმენტმა უნდა განახორციელოს ან არ უნდა განახორციელოს. სტანდარტების მოქნილად ადაპტირდება ქმედებებსა და პროცედურებთან, რომლებიც ვერ ისაზღვრება იმ დროს, როცა სტანდარტების გაწერა ხდება, მაგრამ სტანდარტებმა დირექტორებისთვის შესაძლოა შექმნან სამართლებრივი რისკები, რადგან მათი მოთხოვნების ფარგლები ხშირად ძალიან რთულია წინასწარ განისაზღვროს. წესები, მეორე მხრივ, გვთავაზობს მკაფიო საზღვრებს, რომლებიც ადვილად გამოყენებადია, მაგრამ ანალოგიური მიზეზით მათ გვერდი შესაძლოა მარტივად აეცლოს – დადგენილია, რომ მისი პარამეტრები ნათელი და მტკიცეა – თუ ისინი შეწყობილია მნიშვნელოვან მომიჯნავე სიხშირესთან და ხშირად შეუძლებელი ხდება ცვლადი გარემოებების მხედველობაში მიღება-გათვალისწინება.³

* სამართლის პროფესორი, გოეთეს უნივერსიტეტის სამართლისა და ფინანსების ინსტიტუტის დირექტორი (ფრანკფურტი).

** ჩინეთის ჰონკონგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, PhD ნიუ იორკის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (ბუფალო), JD ჯორჯთაუნის უნივერსიტეტი, Dr Jur ფრანკფურტის უნივერსიტეტი.

*** სამართლის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

¹ წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს მე-12 თავის თარგმანს წიგნიდან: Chan A., Donald D. C., *Comparative Company Law, Text and Cases on the Laws Governing Corporations in Germany, the UK and the USA*, Cambridge University Press, 2011.

² ჩვენ განვიხილავთ აქციონერთა უფლებამოსილებას დირექტორების არჩევა/დანიშვნა-გათავისუფლებაში, აგრეთვე, მე-16 თავში განხილულ იქნება მათ მიერ მოწონებისა და ვეტოს დადების შემთხვევები კომპანიაში ფუნდამენტური ცვლილებების განხორციელებისას.

³ მოცემული შემთხვევა ნათელია ჩვენსავით სწრაფად ევოლუციურ ტექნოლოგიურ გარემოში, როდესაც სამართლის წესებით დგინდება კონკრეტული ტექნოლოგიის გარემოში არის კანონიერი მოთხოვნა, რომ საერთო კრების მოწვევაზე შეტყობინება „პირველი კლასის ელ-ფოსტით“ უნდა იქნეს დაგზავნილი ან გამოქვეყნდეს „ბიზნეს გაზეთში“. „სავაჭრო ტრადიციებით“ დადგენილი წესებით მოწვევის სტან-

დირექტორის მოვალეობათა კონტექსტში, სტანდარტები გარკვეულ სივრცეს ტოვებენ მენეჯერული დისკრეციისა და ინოვაციისთვის, მაგრამ წესები აგრეთვე გამოიყენება მაშინ, როცა შესაძლებელია სტანდარტების გაძლიერება თუ მისი (სტანდარტის) დარღვევის შესაძლებლობა მაღალია ან როცა საჭიროა ეჭვებისა და გაურკვევლობის შემცირება. ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის კომისიამ დაადგინა ტერმინი „უსაფრთხო ნავსადგური“ ბოლო ტიპის წესთან მიმართებით: თუ მე ვემორჩილები მკვეთრი ხაზის წესებს, მე დაცული ვარ სტანდარტების შესაძლო გამოყენებისაგან. მაგალითად, თუ ფასიანი ქაღალდის საჯარო შეთავაზება მოითხოვს გარკვეულ ფორმალობათა დაცვას, „უსაფრთხო ნავსადგურის“ წესმა შეიძლება დაადგინოს, რომ მე შეიძლება შევთავაზო ფასიანი ქაღალდები პირთა შეზღუდულ წრეს („კერძო“ განთავსება) ან განსაზღვრული ტიპის ადამიანებს (გამოცდილ, პროფესიონალ ინვესტორებს) ისე, რომ ჩემი შეთავაზება არ იქნეს „საჯარო შეთავაზებად“ მიჩნეული.⁴ თუ მე ნათელი ხაზის უსაფრთხო მხარეს დავრჩები, არ დამჭირდება იმაზე ფიქრი, რომ შედარებით მოქნილი სიტყვა „საჯარო“ შეიძლება განიმარტოს ისე, რომ ჩემი ფასიანი ქაღალდების გასხვისების მიმართ გავრცელდეს.

დირექტორები მიიჩნევიან „ფიდუციარებად“, რამდენადაც ისინი ინიშნებიან ქონების (კომპანიის) სამართავად, რომელიც ეკუთვნის აქციონერებს და არა მათ; ამიტომ, მათ უნდა იმოქმედონ კეთილსინდისიერად კომპანიის ინტერესების გათვალისწინებით და ვალდებული არიან საკუთარი პირადი ინტერესები დაუქვემდებარონ, მეორეხარისხოვნად აქციონ კომპანიის ინტერესებთან შედარებით. ყველა ჩვენ იურისდიქციაში საკორპორაციოსამართლებრივი რეგულაციების მიხედვით, დირექტორი დაარღვევს ერთგულების მოვალეობას (სტანდარტს), თუ ის მიიღებს ისეთ გადაწყვეტილებას, რომელიც ზიანს მოუტანს კომპანიას, მაგრამ თავად სარგებელს ნახავს ამის შედეგად. ეს სტანდარტი დირექტორს აღჭურავს უფლებამოსილებით მართოს კომპანია იმგვარად, როგორც მას მიაჩნია მანამ, სანამ ის არალოიალურად განახორციელებს რაიმე ქმედებას. ასეთი მდგომარეობა შეიძლება წარმოიშვას მხოლოდ მაშინ, როდესაც დირექტორს გარკვეული პირდაპირი თუ არაპირდაპირი ინტერესი აქვს ტრანზაქციის მიმართ. შესაბამისად, თუ ჩვენ ვიცით, რომ დირექტორმა შეიძლება იმოქმედოს არალოიალურად, როდესაც მათ აქვთ გარკვეული ინტერესი ტრანზაქციაში, მაშინ ჩვენ შეგვიძლია გავანეიტრალოთ ასეთი ინტერესი იმ წესის მეშვეობით, რომელიც სავალდებულო მოთხოვნად დააწესებს ბორდის ან აქციონერთა საერთო კრების მიერ მოწონების საჭიროებას, რომელთაც ტრანზაქციის მიმართ ინტერესი არ გააჩნიათ. თითოეული წარმოდგენილი იურისდიქცია მეტ-ნაკლებად დეტალურ წესებს ადგენს ასეთი ტრანზაქციის მოსაწონებლად, განსაკუთრებით დირექტორთან დადებული სესხის ხელშეკრულების მიმართ. მაშინ, როცა ასეთი წესი დირექტორის გადაწყვეტილების მიღების პროცესს არ უშლის ხელს და ამიტომ სტანდარტის მოქნილი გამოყენების შესაძლებლობას ამცირებს, ის ასევე ამცირებს დირექტორის არალოიალური მოქმედების შანსებსა და ამცირებს დირექტორის სამართლებრივ რისკებს მის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების გამო სარჩელის აღძვრის თაობაზე. ასე, გარკვეულწილად, წესი შეიძლება შეიჭრას დირექტორის თავისუფლებაში, მაგრამ გარკვეულწილად მან

დარტული მოთხოვნა მისი გამოყენების უფრო მეტ სამართლებრივ რისკს შექმნის, მაგრამ დატოვებს ინოვაციური შესაძლებლობის გამოყენების შესაძლებლობას, როგორც ინტერნეტი და სხვა ტექნოლოგიური საშუალებებია.

⁴ იხილეთ ე.წ. 17 ფედერალური რეგულაციების კოდექსი §§ 230.501 და მომდევნო. („რეგულაცია D“); 17 ფედერალური რეგულაციების კოდექსი §§ 230.144A.

შეიძლება დაიცვას ასეთი თავისუფლება. სხვა მაგალითი, ამ კუთხით, მეტ სიცხადეს შეიტანს საკითხში: თუ ჩვენ ვიცით, რომ აქციონერებს სურთ დირექტორმა მიიღოს სარისკო გადაწყვეტილება, რომელიც შემოსავლებს გაზრდის ან ზოგიერთ შემთხვევაში გამოიწვევს დანაკარგებს, ჩვენ შეიძლება სასამართლოში გამოვიყენოთ წესი, რომ მათი (აქციონერების) „ხელები დირექტორის გადაწყვეტილებისგან შორს დარჩეს“ თუ დირექტორს არ აქვს რაიმე სახის ინტერესი მოცემულ ტრანზაქციაში და ამასთანავე, სასამართლო გამოიყენებს პროცედურებს, რომელიც მიღებული და ადაბტირებულია გარემოებებიდან გამომდინარე და ვრცელდება გადაწყვეტილებაზე, რომელიც ამკარად ირაციონალური არ არის. წესი, რომელიც ამ მიზანს ემსახურება მიჩნეულია, ე.წ. სამენარმეო გადაწყვეტილების წესად, რომელზეც უფრო სიღრმისეული ანალიზი მე-13 თავში გვექნება შემოთავაზებული. ამგვარად, წესების გამოყენებამ შეიძლება შეცვალოს ის მეთოდი, რომლის გამოყენებითაც სასამართლო მიმოიხილავს დირექტორის ქცევის შესაბამისობის საკითხს გამოსაყენებელ ერთგულებისა და გულმოდგინე ხელმძღვანელობის სტანდარტთან მიმართებით. ერთგულების მოვალეობის შემთხვევაში, თუ დაუინტერესებელი დირექტორი მოიწონებს ტრანზაქციას, ან გულმოდგინე ხელმძღვანელობის შემთხვევაში, თუ დირექტორი ინფორმირებულ გადაწყვეტილებას ღებულობს, სასამართლო ტრანზაქციის შინაარსის განხილვიდან გადაწყვეტილების ზედაპირულ (ფორმალურ) განხილვაზე გადაერთვება.

მიმდინარე თავში, ჩვენ ინტერესის საგანია არა ქცევის სტანდარტების კომბინაცია და იმის მიმოხილვა, რომელიც დირექტორებს ნებას რთავს გასწიონ აუცილებელი რისკი აქციონერთა არარაციონალური სამენარმეო გადაწყვეტილებისგან დასაცავად (სამენარმეო გადაწყვეტილებათა წესის მიხედვით გულმოდგინე ხელმძღვანელობის მოვალეობა), არამედ სიტუაციები, რომელშიც დირექტორები მიდრეკილნი არიან იმოქმედონ უფრო მეტად საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, ვიდრე კომპანიის საკეთილდღეოდ. როგორც აღინიშნა, სტანდარტი, რომელიც ასეთი ქმედებისგან იცავს კომპანიას არის დირექტორთა ერთგულების მოვალეობა (ან ფიდუციური მოვალეობა) და ჩვენ ყველა იურისდიქციაში ეს სტანდარტი მომდინარეობს იმ მდგომარეობიდან, რომ დირექტორები მართავენ იმ საკუთრებას (მიუხედავად იმისა, მასში მოვიაზრებთ თავად კომპანიას თუ მის აქტივებს), რომელიც სხვას ეკუთვნის (კომპანია ეკუთვნით თავად აქციონერებს, ხოლო აქტივები თავად კომპანიას). ეს მოვალეობა არის ფიდუციური მოვალეობა. ფიდუციური მოვალეობა წარმოიშობა იქ, სადაც „ერთი მხარე ('ფიდუციარი') სხვა მხარის სახელით მოქმედებს ('ბენეფიციარი') საკუთარი დისკრეციის ფარგლებში და ამისათვის იყენებს ბენეფიციარის კუთვნილ მნიშვნელოვან რესურსს.⁵ ფიდუციური ურთიერთობის კლასიკური მაგალითია მინდობილ მესაკუთრესა და ბენეფიციარს შორის, მმართველ პარტნიორსა და მის თანაპარტნიორს შორის ან წარმომადგენელსა და პრინციპალს შორის ურთიერთობა. საერთო სამართალში, „რამდენდაც ურთიერთობების რიცხვი არსებული ფიდუციური ურთიერთობის ზრდის მსგავსად გაიზარდა, სასამართლოებმა დაიწყეს ახალ ურთიერთობებთან არსებული ფიდუციური პროტოტიპების ანალოგიის გავლება და ახალი ურთიერთობების მიმართ აღნიშნული პროტოტიპების შესახებ წესების გამოყენება. საკორპორაციო სამართალი, მაგალითად, ხშირად ანალოგიაში წარმოსახავს დირექტორებს მინდობილ მესაკუთრესთან, წარმომადგენელთან და მმართველ პარტნიორთან.“⁶ გერმანული სამართალი ფიდუციური ინსტიტუტთან დაკავშირებით რომაული სამართლის ნაკვალევს მიჰ-

⁵ Smith (2002:1402).

⁶ Frankel (1983:805).

ყველა.⁷ ფიდუციურ მოვალეობათა საერთო და კონტინენტური სამართლის ტრადიციების მიხედვით, წარმოშობისა და განვითარების დამოუკიდებელი წყაროების მიუხედავად, კორპორაციის დირექტორები მიიჩნევიან როგორც კომპანიის ფიდუციარებად, ისე აქციონერთა მიმართ ფიდუციარებად: აქციონერები ირჩევენ დირექტორებს, რათა მათ იმოქმედონ საკუთარი შეხედულების მიხედვით დისკრეციის ფარგლებში, რომელიც მათ კომპანიის მართვისას სჭირდებათ, რომელიც (კომპანია) არის აქტივი და კორპორაციის წილების მფლობელ თითოეულ პირს შორის პროპორციულად, თანაბრად არის გადანაწილებული. ფიდუციარობას ორი ატრიბუტი ახასიათებს: გულმოდგინება (კომპეტენცია ან კვალიფიკაცია) და ერთგულება (მოქმედება უპირატესად ბენეფიციარის ინტერესებისათვის და არა ვინმე კონკრეტული პირის ინტერესების გათვალისწინებით) და მიმდინარე თავში ძირითადად უკანასკნელს მიმოვიხილავთ.

II. ვის მიმართ აქვთ დირექტორებს მოვალეობები?

გერმანიაში, დირექტორს ერთგულებისა და გულმოდგინე ხელმძღვანელობის მოვალეობები პირდაპირ კომპანიის მიმართ აქვს.⁸ დირექტორი კომპანიის ინტერესებს უნდა ემსახურობდეს (*Unternehmensinteresse*) მიუხედავად იმისა, ის დანიშნულია წესდებით,⁹ არჩეულია მუშა-მოსამსახურეთა გაერთიანებისა¹⁰ თუ აქციონერთა მიერ. *Unternehmensinteresse*-ის ინსტიტუტი მედიაციის როლს ასრულებს, რათა სხვადასხვა მონაწილის ინტერესი მაქსიმალურად თანაბრად იქნეს დაცული კომპანიაში და საკუთარ თავში მოიაზრებს მინიმუმ მოსამსახურეთა, კრედიტორთა და აქციონერთა ინტერესებს.¹¹ საინტერესოა, რომ გერმანიის სამოქალაქო სამართალში *Unternehmensinteresse*-ის არსი განსაზღვრული იქნა, რომ დაცულ იქნეს სხვადასხვა ჯგუფის ინტერესი სასამართლოს მიერ.

გაერთიანებული სამეფოს საერთო სამართლის სისტემაში, მეორე მხრივ, საკანონმდებლო დონეზე განისაზღვრა დირექტორის მოვალეობები და სხვა იურისდიქციებთან მიმართებით დეტალურად არის განერილი. დირექტორის მოვალეობები არსებობს კომპანიის მიმართ,¹² სასამართლომ ტრადიციული მიგნება აღმოაჩინა, რომ კომპანიის ინტერესები ყველაზე კარგად განიმატებოდა აქციონერთა ინტერესების აგრეგატად.¹³ კოდიფიკაციების მიხედვით, დირექტორი „უნდა მოქმედებდეს ... კეთილსინდისიერად ... რაც განაპირობებს კომპანიის წარმატებას მისი წევრების სარგებლობისთვის, როგორც ერთი მთლიანის და ასეთი მოქმედების პროცესში „უნდა“¹⁴ ითვალისწინებდეს ... (სხვა საკითხთა შორის) (ა) გრძელვადიან შედე-

⁷ Hopt, სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონის დიდი კომენტარი (2005: § 116 mn. 176).

⁸ Mertens და Cahn, სააქციო საზოგადოებათა სამართლის კოლნის კომენტარები (2010: § 93 mn. 60, 88); Spindler, სააქციო საზოგადოებათა სამართლის მიუნხენის კომენტარები (2008: § 93 mn.92) მენეჯმენტის ბორდის წევრებისათვის; Hanersack, სააქციო საზოგადოებათა სამართლის მიუნხენის კომენტარები (2008: § 116 mn.43) სამეთვალყურეო საბჭო წევრებისათვის.

⁹ გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, § 101(2).

¹⁰ გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, § 101(1).

¹¹ გერმანიის ფედერალური სამართალი კრებული სამოქალაქო საქმეებზე, 106 54 at 65.

¹² კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 170(1).

¹³ იხილეთ ე.წ. *Heron International Ltd v. Lord Graude* [1983] BCLC 244, 5.11 (კომპანიათა აქტი); *Brady v. Brady* [1988] BCLC 20, 40 (კომპანიათა აქტი), რომელიც 26-ე თავშია წარმოდგენილი; *Ferran* (1999:134); *Davies* (2003:372).

¹⁴ აქვე უნდა განიმარტოს, რომ იმპერატიული სიტყვა „უნდა“ ასევე გამოიყენება მეორე წინადადების მიმართაც.

გებს, (ბ) მუშა-მოსამსახურეთა ინტერესებს, (გ) ურთიერთობებს მომწოდებლებთან, მომხარებლებთან და სხვებთან, (დ) გარემოს დაცვასა და მმართველობაზე ზეგავლენას, (ე) კომპანიის ეთიკურ რეპუტაციას და (ვ) ყველა წევრთან თანაბარი მოპყრობის პრინციპს.¹⁵ კოდიფიკაციები ზედამხედველობის მექანიზმებსაც ადგენს. ღია, საჯარო კომპანიათა დირექტორებმა წლიურ ანგარიშში უნდა წარმოადგინოს კომპანიის პოლიტიკის ძირითადი კონტურები მუშა-მოსამსახურეთა ინტერესების, გარემოსდაცვითი და ადგილობრივი მმართველობის ინტერესების ნახალისებისთვის და განსაზღვროს იყო თუ არა ეს პოლიტიკა ეფექტური.¹⁶ მიუხედავად იმისა, რომ კომპანიათა აქტი 2006 არ განსაზღვრავს ყველა საკითხს, რომელიც კორპორაციაში აქციონერთა გაზრდილი უფლებების ადვოკატირებით იქნა გამოხატული, მაინც იკვეთება, რომ ეს აქტი წარმოადგენს დირექტორთა მოვალეობების იმ ფორმას, რომელსაც პროფესორი მათიას სიმსი „გათვიცნობიერებული აქციონერის მოდელს“ უწოდებს.¹⁷

დელავერის ზოგადი საკორპორაციო სამართლის მიხედვით, გულმოდგინე ხელმძღვანელობისა და ერთგულების მოვალეობა, რომელიც დირექტორს აქვს კორპორაციის მიმართ განმარტებულია პრაქტიკული მიზნებისათვის როგორც მოვალეობად ემსახურონ აქციონერთა ინტერესებს,¹⁸ ასევე კრედიტორებს, როცა კომპანია გადახდისუნარობის საქმის წარმოების პროცესში გადადის.¹⁹ მოდელური კანონის გამოხატული დებულება, რომ დირექტორი „მოქმედებს კორპორაციის საუკეთესო ინტერესებისთვის“ განიმარტა, რომ „დირექტორი წარმოადგენს ფიდეუციურ მოვალეობებს კომპანიისა და მისი აქციონერების მიმართ“²⁰ და განიმარტა მოვალეობად, რომ „ნაახალისოს აქციონერთა ინტერესები.“²¹ თუმცა, უნდა აღინიშნოს, 1980-იან წლებში დესტრუქციული (გამანადგურებელი) დაუფლებითი ბრძოლების შედეგად, აშშ-ის ზოგიერთმა შტატმა მნიშვნელოვანი ინდუსტრიული ინტერესებისა და ნაკლები ინტერესით ფინანსური ინსტიტუტების მიმართ მიიღო „კლიენტთა“ კანონები, რომლებიც მოქმედებდნენ კომპანიათა აქტი 2006-ის მსგავსად და ნებას რთავდა დირექტორებს მხედველობაში მიეღო მუშა-მოსამსახურეთა, მომწოდებელთა, მომხარებელთა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ინტერესები, რომელზეც გადანყვეტილების მიღებისას კომპანიის ოპერაციული საქმიანობა ზეგავლენას ახდენს.²² თუმცა, ადრინდელი ნორმატიული აქტები ზოგადად არ შეიცავს რაიმე ტიპის იმპერატიულ დათქმებს ამომრჩევლებთან (კლიენტებთან) დაკავშირებით, როგორც ეს კომპანიათა აქტშია, ისინი ნებას რთავენ, რომ დირექტორებმა გამოიყენონ ტრანზაქციის ყველა ასპექტი ისე, რომ ისინი ამისათვის აქციონერთა მხრიდან ფიდეუციურ ვალდებულებათა დარღვევისთვის სასამართლოს წინაშე არ წარდგენენ.

ერთი შეხედვით ჩანს, რომ დირექტორთა ფიდეუციურ მოვალეობათა ადრესატის გარშემო გამართული დებატები ხშირად უსაფუძვლოდ არის ქცეული იდეოლოგიური ან პოლიტიკური დაპირისპირების საგნად კაპიტალსა და შრომას ან მოგებასა და გარემოსდაცვას შორის. მიღებული და დასაბუთებულია, რომ თუ კორპორაცია უპირატესად აქციონერთა ინტე-

¹⁵ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 172(1).

¹⁶ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 417(5)(ბ).

¹⁷ Siems (2008: 179).

¹⁸ Aronson, et al v. Lewis, 473 A 2d 805 (დელავერი 1984).

¹⁹ იხილეთ Credit Lyonnais Bank Nederland NV v. Pathe Communications Corp., 1991 WL 277613 (დელავერი 1991).

²⁰ Central Iowa Power Co-op. v. Consumers Energy, 741 NW 2d 822 (2007).

²¹ Storetrax.com, Inc. v. Gurland, 915 A 2d 991, 1000 (2007).

²² პემსილვანიაშ გააერთიანა კანონები, ბ ქვეთავი, ბიზნეს კორპორაციები, ბ მუხლი, §1716, რომელიც მიიღო 1990 წელს.

რესებში იმართება (თეორია, რომლის მიხედვითაც დირექტორის მოვალეობები აკისრიათ უპირატესად აქციონერთა მიმართ) და ასეთი მოდელი მის ტრიუმფშია, მაშინ მუშა-მოსამსახურეები, გარემოსდაცვა და ადგილობრივი თვითმმართველობა გარკვეულ ზიანს განიცდის. უნდა გვახსოვდეს, რომ ყველა სამართლებრივი პრობლემის ერთი და იგივე მეთოდით გადაჭრა არ შეიძლება. მე შემიძლია უბედურ შემთხვევას გზაჯვარედინზე ხელი შევეშალო პოლიციის თანამშრომლის გზების კვეთაზე დაყენებით, ხმოვანი სიგნალის დამონტაჟებით, გაჩერების აღმნიშვნელის დაყენებით ან თუნდაც გადასასვლელი ხიდის აშენებით ისე, რომ ორი გზა ერთმანეთს ხელს აღარ შეუშლის კვეთის პროცესში. საკორპორაციო სამართალში როგორც ზემოთ აღინიშნა, სხვადასხვა მართვისა და ზედამხედველობის მეთოდები (როგორიც წესები და სტანდარტებია) გამოიყენება განსხვავებული შედეგების დადგომისათვის. იძულება საერთო კონტექსტით შეიძლება გადანაწილდეს სხვადასხვა მონაწილეზე იმისათვის, რომ მიღწეულ იქნეს მორჩილება ან ქმედების განხორციელებისგან თავის შეკავების იძულება. მაგალითად, თუ მოცემული კომპანია დომინირებს მის მომწოდებლებზე (როგორც ეს საავტომობილო ინდუსტრიის კომპანიების მიერ საბურავების კომპანიათა მიმართ ხორციელდება ხოლმე), დირექტორებს უნდა გააჩნდეთ გულმოდგინე ხელმძღვანელობის მოვალეობა მომწოდებლებთან მიმართებით, რომელმაც მომწოდებლებს შესაძლოა მისცეს შესაძლებლობა დირექტორის მიერ აღნიშნული მოვალეობის დარღვევის გამო მოითხოვონ ხელშეკრულების შეწყვეტა. თუმცა, ვითარების ასეთი გადანაწილება მომწოდებლებისთვის საუკეთესო გამოსავალი ნამდვილად არ იქნება. რეალურად, ნებისმიერი სარჩელი მოვალეობის დარღვევის წინააღმდეგ შეტანილი იქნება მას შემდეგ, როდესაც სახელშეკრულებო ურთიერთობის დასრულების შესახებ ფაქტი გასაჯაროვდება, რასაც უზრუნველყოფს საკორპორაციო სამართლით დადგენილი პროცედურები, რომ ან სამენარმეო გადანაწილებათა წესის გამოყენება ჩაერთვება მიღებული გადანაწილებების დასაცავად ან სასამართლო პროცესის შესაფასებლად, რის შედეგადაც ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ბორდის გადანაწილებების შინაარსი და წარმოდგენილი მტკიცებულებები ხელშეკრულების რეალური არსის მიღმა დარჩება. მომწოდებლებთან დადებულ ხელშეკრულებაში სავალდებულო დათქმა, რომ ხელშეკრულება არ შეიძლება შეწყდეს რაიმე საფუძვლის გარეშე, უფრო კარგი დაცვის მექანიზმი იქნება მომწოდებლისთვის. როგორც აღინიშნა, მოვალეობათა გაფართოების სასარგებლო შედეგები, ამ კუთხით, ემსახურება დირექტორის დაცვას, რომ მის წინააღმდეგ არ დაიწყოს სასარჩელო წარმოება ერთი ჯგუფის ინტერესებში კომპანიის მართვისას სხვა ჯგუფის ინტერესების მხედველობაში მიუღებლობის გამო.

III. წესების გამოყენება ისეთ სიტუაციებში, როდესაც ერთგულების მოვალეობა ხშირად ირღვევა

კარგად ფუნქციონირებისათვის, წესები მოითხოვს, რომ პრობლემები უნდა შეიცავდეს სამომავლო სიტუაციების გამოვლინებებს. სიტუაციები, სადაც დირექტორს აქვს მაღალი ალბათობის შესაძლებლობა არალოიალურად იმოქმედოს, განმარტავს წესებს, რომელიც შეიძლება დადგინდეს სამომავლოდ, რომელიც ასეთი მოვალეობის დარღვევის რისკს შეამცირებს. ასეთი სიტუაციები ყოველთვის შეიცავს ინტერესთა კონფლიქტს და მსგავს გამოწვევებს ყველა ჩვენ სამივე იურისდიქციაში. გარდა ისეთი მარტივი საქმეებისა, როგორიც უბრალოდ მოპარვაა, ან ფულის მითვისება ან გაფლანგვა, ან კომპანიის მატერიალური აქტივის

მითვისება (როგორც არის ისეთი შემთხვევა, როცა კვირის უქმეებზე გოლფის თამაშისთვის კორპორაციის სატრანსპორტო საშუალებით ისარგებლო), სიტუაციები, სადაც ინტერესთა კონფლიქტი წარმოიშობა არის შემდეგი ტიპები:

1. დირექტორს აქვს პირადი ინტერესი ტრანზაქციაში, რომელსაც დებს კორპორაცია (საკუთარ-თავთან დადებული გარიგება), რომელმაც შემდეგიდან ერთ-ერთი სახე შეიძლება მიიღოს:
 - (a) ტრანზაქციაში დირექტორი ხელშეკრულების მეორე მხარესაც წარმოადგენს, როგორც აღმასრულებელი პირის ანაზღაურების შემთხვევა, ქონების მიყიდვის ან სესხის აღების შემთხვევებია და
 - (b) როდესაც დირექტორი იღებს ანაზღაურებას ტრანზაქციის წარმატებისა თუ წარუმატებლობის გამო, როგორც არის თანხა, რომელსაც იხდის მესამე პირი ან გათავისუფლებისას გადახდილი თანხა და წარმატებული შერწყმის განხორციელების გადახდილი ნახალისების თანხა.
2. დირექტორი კომპანიასთან მიმართებით შედის კონკურენტულ მდგომარეობაში, რომელმაც შეიძლება მიიღოს შემდეგი ფორმებიდან ერთ-ერთი სახე:
 - (a) დირექტორს საკუთრებაში აქვს ან მართავს კონკურენტ სამეწარმეო საქმიანობას, ან
 - (b) დირექტორი პირადი გამოყენების მიზნით ითვისებს კომპანიის ძალიან ღირებულ კორპორაციულ შესაძლებლობას.

თითოეულ სიტუაცია ჩვენ განსახილველ ყველა იურისდიქციაში შეიძლება წარმოიშვას. პირველი კატეგორია დირექტორს იწვევს მიიღოს გადაწყვეტილება და ამგვარად გულისხმობს, რომ დირექტორის მიმართ განხორციელებული მართლმსაჯულება შეიძლება იყოს მიკერძოებული, როცა საკითხი წყდება მისი კომპენსაციის შესახებ, როდესაც დღის წესრიგში დგას ანაზღაურების სიდიდე, სესხის ხელშეკრულების პირობების დადგენისას, რომელიც მან უნდა მიიღოს, მის საკუთრებაში არსებული ქონების ღირებულების განსაზღვრისას, რომელიც მან კომპანიას უნდა მიჰყიდოს ან შერწყმის შეთავაზების მომხიბვლელობის დადგენისას, რომელიც ან მის ძალაუფლებას გაზრდის ან დატოვებს მას სამსახურის გარეშე. მეორე სიტუაცია დირექტორს იწვევს მიიღოს გადაწყვეტილება ინსაიდერული ინფორმაციის გამოყენების საფუძველზე. გამომდინარე იქიდან, რომ დირექტორს მისი კომპანიის მართვიდან გამომდინარე აქვს განსაკუთრებული ცოდნა არსებული მდგომარეობის შესახებ, მას შეუძლია ასეთი ინფორმაცია პირადი სარგებლის მისაღებად გამოიყენოს, რადგან დირექტორი შეიძლება იყოს პირველი პირი, რომელიც ასეთი შესაძლებლობის შესახებ შეიტყობს და გამოიყენოს ასეთი შესაძლებლობა მანამ, სანამ თავად კომპანია შეიტყობდეს მაინც ამის თაობაზე რაიმეს. თითოეული ზემოაღნიშნული ტრანზაქცია ჯდება დირექტორის ერთგულების მოვალეობაში, მაგრამ ასევე შეიძლება გამოყენებული იქნეს აკრძალვა ან *ex ante* წესი, რომელიც გულისხმობს პირად ინტერესებში გადაწყვეტილების მიღების პროცესის დეზინფექციას. კორპორაციული მართვის სტრატეგია, როგორც ზემოთ იქნა განხილული, დამოკიდებულია მოქნილობისა და წინასწარგანსაზღვრულობის სურვილზე.

IV. ერთგულების მოვალეობა

A. გერმანია

1. ერთგულების მოვალეობის წყარო და ბუნება. გერმანიის ძირითადი თავისებურება არის ის, რომ იქ არის ორი განსხვავებული ბორდი და ორი განსხვავებული ტიპის დირექტორი: ზედამხედველი დირექტორები და მმართველი დირექტორები.²³ მათ მიერ დაკავებული პოზიციების სხვადასხვაობიდან გამომდინარე მათი ერთგულების მოვალეობათა გამოყენების საფუძვლები ერთგვარად განსხვავებულია. გერმანიის სააქციო კანონის 93-ე და 116-ე პარაგრაფები ადგენს გულმოდგინე ხელმძღვანელობის მოვალეობასა და ერთგულების მოვალეობის ერთ ელემენტს. გულმოდგინე ხელმძღვანელობის მოვალეობა მოითხოვს დირექტორისგან როგორც გამგეობაში, ისე სამეთვალყურეო საბჭოში, აკმაყოფილებდნენ „გონივრული და წინდახედული მენეჯერის“ მოთხოვნას.²⁴ როგორც *ეირაგის* საქმეში იქნა ახსნილი მე-13 თავში, გერმანული სასამართლო მენეჯმენტს დაუტოვებს გარკვეული ოდენობის თავისუფალ დისკრეციულ უფლებამოსილებას, მაგრამ არა მეორეხარისხოვანი სამეწარმეო გადაწყვეტილებათა და არც იმ სტანდარტის მიმართ, რომელიც დერივაცილი სარჩელის შესახებ გადაწყვეტილებას ეხება. ერთგულების მოვალეობის ელემენტი არის მოთხოვნა, რომ ყველა დირექტორი, რომელიც ფლობს ინსაიდერულ ინფორმაციას, ვალდებულია შეინახოს ის საიდუმლოდ.²⁵ კანონი ასევე ადგენს ერთგულების მოვალეობის გარკვეულ სტანდარტს გამგეობის წევრთა მიმართ: ისინი არ შეიძლება კონკურენციაში შევიდნენ კომპანიასთან.²⁶

ერთგულების მოვალეობის ზოგადი სტანდარტი პირდაპირ კი არ არის გერმანული კანონით გაწერილი, არამედ ექსტრაპოლირებულია გერმანული სასამართლოებისა და სწავლულების მიერ დირექტორის იმ პოზიციიდან, რომელსაც ის ფლობს და დავალებებიდან, რომელსაც მას სთხოვენ, რომ შეასრულოს.²⁷

2. წესების გამოყენება. გერმანიის სააქციო კანონი პირდაპირ არეგულირებს წესებით ხუთი კონფლიქტის შემცველ სიტუაციას ნორმატიულ დონზე:

1. როგორც უკვე აღინიშნა, ყველა დირექტორი ვალდებულია კონფიდენციალობის დაცვის კონტექსტში.²⁸
2. ასევე, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, გამგეობის წევრები კომპანიასთან კონკურენციაში არ უნდა შედიოდნენ.²⁹ არც ერთი მსგავსი ნორმა არ არის დადგენილი სამეთვალყურეო საბჭოს წევრებისთვის, რადგან ისინი შესაძლოა ძალიან კარგად ასრულებდნენ ბორდის წევრობას შეთავსებით სამუშაოდ და იმავდროულად კონკურენტ კომპანიაში

²³ უნდა გვახსოვდეს, რომ დანარჩენი ორი იურისდიქცია დირექტორებს აღმასრულებელ და არააღმასრულებელ დირექტორებად ყოფს, ან მონვეულ და შიდა დირექტორებად, როდესაც კომპანია კაპიტალის ბაზრის ლისტიგშია გატარებული მაშინაც კი, თუ ისინი არ ქირაობენ ორ განსხვავებულ ბორდს, როგორც ეს კანონით არის გაწერილი.

²⁴ გერმანიაში დირექტორის დეტალური რეგულაციების შესახებ იხილეთ Baums (1996).

²⁵ გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, § 88.

²⁶ გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, §§ 93(1), 116.

²⁷ გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, §§ 93(1), 116; Mertens და Cahn, სააქციო კანონის კოლნის კომენტარები (2010: § 93 mn. 88 და მომდევნო.); Habersack, სააქციო კანონის მიუნხენის კომენტარები (2008: §116 mn. 52 და მომდევნო.).

²⁸ გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, §§ 93(1), 116.

²⁹ გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, § 88.

- მსახურობდნენ როგორც დირექტორები.³⁰ ამგვარად, სასამართლომ უნდა შეავსოს ის სარეგულაციოდ დატოვებული სივრცე, რომელიც სამეთვალყურეო საბჭოს წევრთა დაუშაბუთებლად კონკურენციაში შესვლას უკავშირდება ერთგულების მოვალეობის სტანდარტის საფუძველზე.
3. რომელიმე ორგანოს წევრისათვის სესხის გაცემა უნდა განხორციელდეს კანონით სპეციალურად დადგენილი მონონების პროცედურების გზით. სესხის ხელშეკრულების ყველა პირობა, რომლითაც გამგეობის წევრებს მიეცემათ კომპანიისგან სესხი ცალ-ცალკე უნდა იქნეს მონონებული სამეთვალყურეო საბჭოს მიერ მინიმუმ სამი თვით ადრე, ვიდრე სესხი გაიცემა.³¹ სამეთვალყურეო საბჭომ ზუსტად იგივე პროცედურების მეშვეობით უნდა მოიწონოს სესხი, რომელიც მიეცემა სამეთვალყურეო საბჭოს წევრებს.³²
 4. როდესაც გამგეობის წევრთა ანაზღაურების სასამსახურე ხელშეკრულება გადის მოლაპარაკების სტადიას, სამეთვალყურეო საბჭო ბორდის წევრებთან ურთიერთობაში წარმოადგენს კომპანიას, რათა დეზინფექცია გაუკეთოს ყველა შესაძლო ინტერესთა კონფლიქტს მოლაპარაკების პროცესში,³³ მაშინ, როცა სამეთვალყურეო საბჭოს წევრთა ანაზღაურება მონონებულ უნდა იქნეს ან აქციონერთა საერთო კრების მიერ ან წესდებით უნდა იქნეს განსაზღვრული.³⁴
 5. თუ სამეთვალყურეო საბჭოს წევრი მის, როგორც დირექტორის აქტივობასთან დამატებით კომპანიასთან კონსულტირების ან მსგავსი მომსახურების განევის შეთანხმებაში შესვლას დააპირებს, ასეთი შეთანხმება მთლიანმა სამეთვალყურეო საბჭომ უნდა დაამტკიცოს.³⁵

გერმანიის სამართალში გამოყენებული წესების სტრუქტურა ანალოგიურია გაერთიანებულ სამეფოსა და აშშ-ში გამოყენებული წესებისა. არალოიალურობა მონმდება (1) მოთოვნით, რომ დირექტორმა თავი უნდა აარიდოს ინტერესთა კონფლიქტის წარმოქმნას (აქ, მაგალითად, კონკუნციის აკრძალვა) და (2) სადაც შესაძლებელი არ იქნება ინტერესთა კონფლიქტის წარმოქმნის პრაქტიკული აკრძალვა (როგორც საქმე აღმასრულებელ პირთა ანაზღაურებას ეხება), მაშინ გადაწყვეტილება მიღებულ უნდა იქნეს დაუინტერესებელი, დამოუკიდებელი პირებით ფორმირებული ჯგუფის მიერ.

3. სტანდარტის გამოყენება. წესებს შორის რჩება შუალედი – როგორიც არის სამეთვალყურეო საბჭოს წევრების მიერ შექმნილი კონკურენცია ან ჩვეულებრივი სავაჭრო ხელშეკრულებები კომპანიასა და დირექტორს შორის – და ისინი გადაფარულია ნორმალური მმართველობითი პროცედურებით სამეთვალყურეო საბჭოს მიერ გამგეობის წევრებთან დასადებ ხელშეკრულებებში კომპანიის წარმომადგენლობისა და ერთგულების მოვალეობის ჩათვლით. ერთგულების მოვალეობა აღწერილია, როგორც „კომპანიის ინტერესებთან დაკავშირებულ ყველა საკითხთან მიმართებით არსებულ მოვალეობად, რომელიც მხოლოდ კომპანიის კეთილდღეობისკენ უნდა იყოს მიმართული და გამორიცხავდეს თავად დირექტორის ან

³⁰ Hopt და Roth, სააქციო კანონის დიდი კომენტარები (2005: § 116 mn. 193).

³¹ გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, § 89 (1),(3).

³² გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, § 115(1), (3).

³³ გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, § 112.

³⁴ გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, § 113.

³⁵ გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, § 114.

ნებისმიერი მესამე პირის ინტერესების ჩართვას.³⁶ თუ აღმოჩნდება, რომ დირექტორმა მიიღო ისეთი გადაწყვეტილება, რომელიც კომპანიის საუკეთესო ინტერესებში არ ჯდება, ის კომპანიის წინაშე მიყენებული ზიანისათვის პასუხს აგებს.³⁷ ნებისმიერი ტრანზაქცია, რომელიც დირექტორი სამართლებრივ ურთიერთობაში შედის კომპანიასთან უნდა იყოს სამართლიანი და „ხელის გაწვდენის სიგრძის“ (მოლაპარაკებადაქვემდებარებული) პირობებით.³⁸ გამგეობის წევრებმა შეიძლება მიითვისონ ის შესაძლებლობა, რომელიც შეიძლება კომპანიამ გამოიყენოს³⁹ და სამეთვალყურეო საბჭოს წევრმა შეიძლება არ მიითვისოს კომპანიის ის შესაძლებლობა, რომელიც მისთვის ხელმისაწვდომი გახდა კომპანიის დირექტორად ყოფნის დროს.⁴⁰ თუ კომპანია ან აქციონერი დირექტორის ასეთ გადაწყვეტილებას გაასაჩივრებს და დაამტკიცებს, რომ ასეთი გადაწყვეტილებით კომპანიას მიაღდა ზიანი, დირექტორს მოუწევს იმის მტკიცება, რომ ის მოქმედებდა მისთვის წაყენებული გულმოდგინების სტანდარტების დაცვით, რათა არ დამდგარიყო მისი პასუხისმგებლობის საკითხი.⁴¹ დელავერისგან განსხვავებით, სამეწარმეო გადაწყვეტილებათა წესი⁴² არ ქმნის დირექტორის სასარგებლოდ რაიმე ტიპის პრეზუმფციას.⁴³ გერმანიის სასამართლოებს ძალიან ცოტა გადაწყვეტილება აქვთ გამოტანილი დირექტორის ერთგულების მოვალეობასთან დაკავშირებით, რადგან სტრუქტურული წესები ადგენენ საკუთარ თავთან დადებული ხელშეკრულებებისგან დაცვის კარგ საშუალებებს, მაგრამ ძირითადად ეს განპირობებული იყო სასარჩელო წარმოების პროცედურული სირთულეებით, რომელიც ისტორიული კანონზომიერებიდან მომდინარეობდა.⁴⁴ ამასთან, შესაძლებელია, რომ დირექტორის ქმედება მისი მხრიდან ფიდუციური ვალდებულების დარღვევით გამოწვეულ ზიანში დაზღვეულ იქნეს (ე.წ. დირექტორისა და მენეჯერის დაზღვევის ინსტიტუტი).

B. გაერთიანებული სამეფო

1. ერთგულების მოვალეობის წყარო და ბუნება. როგორც ზემოთ აღინიშნა, გაერთიანებულმა სამეფომ ახლახანს მოახდინა დირექტორთა მოვალეობების კოდიფიცირება, რომელიც წლების განმავლობაში საერთო სამართლის სისტემაში ვითარდებოდა და ნაწილობრივ ადრინდელ კანონებში კოდიფიცირებულ იქნა – კომპანიათა აქტი 2006-ის მე-10 ნაწილი.⁴⁵ ყველაზე ავტორიტეტული განმარტება საერთო სამართლის სისტემაში იყო ის, რომ დირექტორი უნდა მოქმედებდეს „კეთილსინდისიერად“ და „კომპანიის ინტერესებისათვის“.⁴⁶ აღ-

³⁶ Hopt, სააქციო კანონის დიდი კომენტარები (1999: § 93 mn. 145); იხილეთ ასევე, Mertens და Cahn, სააქციო კანონის კიოლნის კომენტარები (2010: § 93 mn. 88).

³⁷ Mertens და Cahn, სააქციო კანონის კიოლნის კომენტარები (2010: § 93 mn. 50); და Habersack, სააქციო კანონის მიუნხენის კომენტარები (2008: §116 mn. 67).

³⁸ Hopt და Roth, სააქციო კანონის დიდი კომენტარები (2005: § 116 mn. 180 და მომდევნო).

³⁹ Mertens და Cahn, სააქციო კანონის კიოლნის კომენტარები (2010: § 93 mn. 98).

⁴⁰ Habersack, სააქციო კანონის მიუნხენის კომენტარები (2008: §116 mn. 47); Hopt და Roth, სააქციო კანონის დიდი კომენტარები (2005: § 116 mn. 194).

⁴¹ Baums, (1996:321); Mertens და Cahn, სააქციო კანონის კიოლნის კომენტარები (2010: § 93 mn. 131 და მომდევნო).

⁴² გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, § 93(1).

⁴³ Mertens და Cahn, სააქციო კანონის კიოლნის კომენტარები (2010: § 93 mn. 36).

⁴⁴ Baums, (1996:322). პირდაპირი და დერივაციული სარჩელის პროცედურული საკითხები კომპანიის მენეჯმენტის წინააღმდეგ დეტალურად იქნება განხილული მე-20 თავში.

⁴⁵ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 170(3), (4).

⁴⁶ იხილეთ: *Re Smith and Fawcett Ltd*, [1942] Ch 304, 306 (CA); *Brady v. Brady* [1989] AC 755 (HL).

ნიშნული გარკვეულწილად მოდიფიცირებულ იქნა კომპანიათა შესახებ კანონი 2006-ის 172-ე ნაწილში, რომელმაც მოთხოვნად დაადგინა, რომ ინგლისური კომპანიის დირექტორი „ხელს უნდა უწყობდეს კომპანიის წარმატებას“, რომელიც (ეს წესი) უფრო მოგების ზრდაზე ორიენტირებულ წესად გვევლინება ვიდრე მისი წინამორბედი, მაგრამ მნიშვნელოვანწილად ზღუდავს აქციონერების გარდა სხვა პირთა ინტერესების მხედველობაში მიღებას. ეს ბაზისური სტანდარტი ძალმოსილია საკანონმდებლო სტანდარტების მეშვეობით, რომელიც დამოუკიდებელი მართლმსაჯულების განხორციელების მოვალეობას ქმნის,⁴⁷ იყენებს გონივრულ გულმოდგინებას, კვალიფიკაციასა და გულისხმიერებას⁴⁸ და თავიდან ირიდებს ინტერესთა კონფლიქტს (გარდა კომპანიასთან ან მის მოწყობასთან დაკავშირებული ტრანზაქციებისა)⁴⁹ და საკანონმდებლო წესების მეშვეობით, რომელიც დირექტორისგან მოითხოვს ნებისმიერი სარგებლის მიღების უარყოფას, რომელიც მან შესაძლოა მესამე პირისგან მიიღოს კომპანიის დირექტორად ყოფნის დროს⁵⁰ და მოითხოვს შემოთავაზებულ ტრანზაქციასა თუ პროცესში მისი რაიმე ინტერესის არსებობის თაობაზე ინფორმაციის გაცხადებას.⁵¹ ამ კუთხით, ყველა სტანდარტი, რომელიც დირექტორის მოვალეობებს ქმნის, ინკორპორირებულია კომპანიათა აქტი 2006-ში.

გაერთიანებული სამეფოს სამართლის საინტერესო სახასიათო თავისებურება, რომელიც არ ახასიათებს ჩვენ დანარჩენ ორ იურისდიქციას, არის „ჩრდილში მდგომი დირექტორის“ კონცეფცია. „ჩრდილში მდგომი დირექტორი“ არის პირი და არა კორპორაცია ან ვინმე მრჩეველი, რომელიც კომპანიის დირექტორებს აძლევს „მიმართულებებსა და ინსტრუქციებს“, რომელთა განხორციელებას დირექტორი თანდათანობით „ეჩვევა“.⁵² დირექტორების მიმართ გამოყენებადი ბევრი დებულება ასევე გამოიყენება „ჩრდილში მდგომი დირექტორის“ მიმართ, მათ შორის მოვალეობების კონტექსტში.⁵³

2. წესების გამოყენება. მიუხედავად იმისა, წესები გამოიყენება *ex ante* ქმედებების პრევენციულობისათვის, რომელიც ერთგულების მოვალეობას არღვევს თუ ემსახურება ნათელი საზღვრის შექმნას თუ როდის აქვს ადგილი ვალდებულების დარღვევას, მაინც იკვეთება, რომ კომპანიათა აქტი 2006-ის 177-231 ნაწილებში წარმოდგენილი წესების ფართო ქსელი წერტილს დაუსვამს ერთგულების მოვალეობის *ex post* გამოყენებასთან დაკავშირებულ ძირითად გაურკვევლობას. წესები მოიცავს ყველა შემთხვევას, როდესაც ინტერესთა კონფლიქტი წარმოიშობა:

1. დირექტორსა და კომპანიას შორის დადებული სასამსახურე ხელშეკრულება, რომლის ვადა აღემატება ორ წელს დამტკიცებულ უნდა იქნეს აქციონერთა საერთო კრების მიერ ხელშეკრულების ყველა პირობის სრული გახსნილობის რეჟიმში.⁵⁴
2. დირექტორმა შეიძლება არ მიიღოს რაიმე ტიპის სარგებელი სხვა პირისგან, გარდა იმ კომპანიისა, რომელშიც მუშაობს როგორც დირექტორი.⁵⁵

⁴⁷ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 173(1).

⁴⁸ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 174(1).

⁴⁹ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 175.

⁵⁰ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 176(1).

⁵¹ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 177(1).

⁵² კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 251.

⁵³ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 170(5); Ferran (1999: 155-156).

⁵⁴ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 188.

⁵⁵ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 176.

3. დირექტორმა თავი უნდა აარიდოს არსებულ ან პოტენციურ, პირდაპირ თუ არაპირდაპირ მდგომარეობას, რომელიც ქმნის ან შესაძლოა წარმოშოს ინტერესთა კონფლიქტი კომპანიასთან მიმართებით (როგორც არის კომპანიის ქონების გამოყენება ან მისი შესაძლებლობის მითვისება) – ყოველგვარი გარემოების გამორიცხვით, რომელიც დაკავშირებულია მოლაპარაკებადაქვემდებარებულ ღირებულებასთან ან ტრანზაქციასთან ან კომპანიის სხვაგვარ მოწყობასთან, თუ ასეთი მდგომარეობა დამოუკიდებელი დირექტორების მიერ არ არის მოწონებული, როგორც ეს წესდებაშია ნებადართული.⁵⁶
4. თუ დირექტორს აქვს ინტერესი, რომელსაც შეუძლია წარმოშოს ინტერესთა კონფლიქტი „შემოთავაზებულ ტრანზაქციასთან ან სხვაგვარ მოწყობასთან მიმართებით“, მან ამის შესახებ აუცილებლად უნდა შეატყობინოს სხვა დირექტორებს მანამ, სანამ კომპანია ასეთ ტრანზაქციას დადებს.⁵⁷
5. მიუხედავად ზემოაღნიშნული წინდახედულობისა, არანაირი შეძენის თუ ნასყიდობის ხელშეკრულება „არაფულად ძირითად აქტივებზე“⁵⁸ კომპანიასა და დირექტორს შორის არ შეიძლება დაიდოს აქციონერთა მიერ დამტკიცების გარეშე.⁵⁹
6. რამდენიმე მცირე გამონაკლისით, რომელიც სამეწარმეო საქმიანობის ხარჯებით იფარება, კომპანიამ შეიძლება არ მისცეს დირექტორს სესხი აქციონერთა მხრიდან მოწოდებისა და სესხის ხელშეკრულების პირობების სრული გახსნილობის რეჟიმის გარეშე.⁶⁰
7. საჯარო კომპანიამ შესაძლოა არ გაუწიოს თავდებობა ან სხვა საკრედიტო დახმარება („კვაზი-სესხი“) დირექტორს აქციონერთა მხრიდან მოწოდებისა და სესხის ხელშეკრულების პირობების სრული გახსნილობის რეჟიმის გარეშე;⁶¹ ანალოგიურად, ის შეიძლება არ შევიდეს საკრედიტო ტრანზაქციაში აქციონერთა მხრიდან მოწოდებისა და სრული გახსნილობის რეჟიმის გარეშე.⁶²
8. ნებისმიერი საკითხის გადაწყვეტა, რომელმაც მიმდინარე ტრანზაქციის დასრულება უნდა განაპირობოს დადგენილი მოწოდების გარეშე აკრძალულია.⁶³ ძირითადი ქონების შეძენის ან გაყიდვის, სესხის, კვაზი-სესხი და საკრედიტო ურთიერთობების შესახებ წესები ასევე ფარავს ამ კომპანიის ჰოლდინგური კომპანიის დირექტორთან ურთიერთობა და ასევე ფარავს ყველა პირთან ურთიერთობას, რომელიც ამ ჰოლდინგურ კომპანიასთან არის დაკავშირებული.
9. კომპანიამ შესაძლოა არ გადაუხადოს რაიმე მის დირექტორს ან ჰოლდინგური კომპანიის დირექტორს სამსახურიდან გათავისუფლების შემთხვევაში (მომსახურების ან გათავისუფლების თანხა ან „ოქროს ხელისჩამორთმევა“ აქციონერთა მხრიდან მოწოდებისა და გადახდის პირობების სრული გახსნილობის რეჟიმის გარეშე.⁶⁴

⁵⁶ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 175.

⁵⁷ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 177. ცალკე დებულება არეგულირებს მდგომარეობას, როდესაც კომპანიას უკვე დადებული აქვს ინტერესთა კონფლიქტის შემცველი ტრანზაქცია. იხილეთ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 182.

⁵⁸ „ძირითადი“ ქონება განიმარტება იმ აქტივად, რომელიც კომპანიის ქონებრივი ღირებულების 10 პროცენტსა და £5, 000 აღემატება, ან £100,000 აღემატება. იხილეთ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 191(2).

⁵⁹ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 190(1).

⁶⁰ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 197(1).

⁶¹ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 198(1),(2).

⁶² კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 201, 202.

⁶³ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 203.

⁶⁴ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 217.

დანარჩენი წესები არათუ ფარავს განჭვრეტად ყველა შესაძლო ინტერესთა კონფლიქტს, არამედ ასევე მოიცავს თანმხლები ტერმინების განმარტებებსაც, რომელიც შეიძლება გაურკვეველი და ორაზროვანი იყოს (მაგალითად, „ძირითადი, მნიშვნელოვანი“⁶⁵ ან „ღირებულება“⁶⁶) და მოიცავს გამონაკლისთა ფართო წრეს, რომელიც ნებადართულსა და აკრძალულს შორის დარღვეულ საზღვრებს აღადგენს, რომელ სტანდარტებსაც სასამართლოს გადაწყვეტილებების მოქნილი ნაწილი იყენებს და სთავაზობს სამენარმოო საქმიანობის დაგეგმვის ორგანიზატორებს.

3. სტანდარტების გამოყენება. კომპანიათა აქტი 2006-ის მიერ დირექტორთა ფიდუციურ ვალდებულებათა კოდიფიკაციამდე, სასამართლოები იყენებდნენ ერთგულების მოვალეობის სტანდარტს დირექტორთა მოთხოვნის საფუძველად, რომ მათ „უნდა ემოქმედათ კეთილსინდისიერად“ და „კომპანიის ინტერესების გათვალისწინებით“ და განმარტავდა ყოველი საქმის გარემოებიდან გამომდინარე, იყო თუ არა ეს სტანდარტი სახეზე. მოქნილობა და მისი თანმდევი გაურკვეველობა აგებულია ორ სიტყვაზე, როგორიც „კეთილსინდისიერება“ და „ინტერესია“. კომპანიათა აქტი 2006-ის დებულების გამოყენების გადამისამართება მოხდა უკვე არსებულ (მიღებულ) გადაწყვეტილებებთან მიმართებით და იყენებს განმარტებებისა და გამონაკლისების ფართო სპექტრს იმისათვის, რომ აღდგეს არეულ-დარეული რთული წესები, რომელიც ჩამოყალიბდა არსებული სამოსამართლო სამართლის მიერ. უფრო მეტიც, დარღვევის სამართლებრივი შედეგები ახლა უკვე დეტალურად არის განერილი კომპანიათა აქტი 2006-ის დებულებებში, რომელიც გამოიყენება არსებული მოვალეობის დარღვევის შემთხვევაში.⁶⁷ მაგალითად, ჩავიხედოთ რეგალის (ჰასთინგის) გადაწყვეტილებაში მომდევნო თავებში და შემდეგ გადავამოწმოთ ის კომპანიათა აქტი 2006-ის 175-ე ნაწილში. ფიქრობთ თუ არა, რომ კომპანიათა აქტი 2006-მა სრულად მოახდინა 1942 წლის გადაწყვეტილების კოდიფიცირება? როგორ ფიქრობთ, სასამართლოს კიდევ დარჩა თავისუფლად მოქმედების სივრცე მომავალ გადაწყვეტილებებში? ჩაიხედეთ კომპანიათა აქტი 2006-ის 203-ე ნაწილში.

მიუხედავად ამისა, აშშ-გან განსხვავებით, კომპანიამ შესაძლოა დირექტორის ინდემნიფიკაცია არ მოახდინოს მისი ვალდებულებების მიმართ, რომელიც მათ მოვალეობათა დარღვევას უკაშირდება,⁶⁸ ის შეიძლება უზრუნველყოფდეს ასეთი ვალდებულების დაზღვევას.⁶⁹

C. შეერთებული შტატები

1. ერთგულების მოვალეობის წყარო და ბუნება. ამერიკის შეერთებულ შტატებში, ერთგულების მოვალეობა ორ მოდელზეა აგებული. დელავერის სამართალმა ერთგულების მოვალეობა განავითარა სასამართლოებში, როგორც ეს დეკადების განმავლობაში ხდებოდა ინგლისურ სამართალში ვიდრე კოდიფიკაციამდე. მოდელური კანონი, მეორე მხრივ, დირექტორთა მოვალეობების კოდიფიცირებას ახდენს, თუმცა არა ისე ფართოდ, როგორც ამას კომპანიათა აქტი 2006 აკეთებს.⁷⁰ ერთგულების მოვალეობის დელავერის სასამართლოსეუ-

⁶⁵ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 191.

⁶⁶ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 211.

⁶⁷ იხილეთ. კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 178, 183, 185, 195, 213, 222.

⁶⁸ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 232.

⁶⁹ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 233.

⁷⁰ მოდელური კანონი, §8.30(ა) („დირექტორთა საბჭოს თითოეული წევრი, თავიანთი მოვალეობის შესრულებისას უნდა მოქმედებდნენ: (1) კეთილსინდისიერად და (2) იმგვარად, რომ დირექტორს გონივრულად სწამდეს, რომ მისი ეს ქმედება კომპანიის საუკეთესო ინტერესებს ემსახურება.“).

ლი ფორმულირება ძალიან ჰგავს გაერთიანებული სამეფოს სამართლის ფორმულირებას: დირექტორმა უნდა იმოქმედოს „კეთილსინდისიერი რწმენით, რომ მისი ეს ქმედება კორპორაციის საუკეთესო ინტერესებშია განხორციელებული“.⁷¹ ეს პირველად გამოყენებულ იქნა ორიენტირის განმსაზღვრელ სასამართლო საქმეში 1939 წელს *გუთი ლოფთის წინააღდეგ*,⁷² რომელშიც მოყვანილია ქენდის კომპანიის დირექტორის მიერ კორპორაციული შესაძლებლობის პირადი სარგებლის მისაღებად გამოყენებისკენ და პეპსი-კოლას რეცეპტის შეძენის შემთხვევა. სასამართლომ განმარტა, რომ:

კორპორაციის მენეჯერი და დირექტორი უფლებამოსილი არ არიან მინდობილი თანამდებობა და კონფიდენციალობა გამოყენონ პირადი ინტერესებისათვის ... საჯარო მიდგომამ დაამკვიდრა წესი, რომელიც ითხოვს, რომ კორპორაციის ოფიცერი ან დირექტორი უნდა იყოს, იმპერატიულად და ურყევად, მისი მოვალეობის ყველაზე სკურპულოზური დაკვირვებით, და არა მხოლოდ მისი მოვალეობის ფარგლებში კორპორაციის ინტერესების აფირმატიულად დამცავი, არამედ მან თავი უნდა შეიკავოს ნებისმიერი ისეთი ქმედებისაგან, რომელიც ზიანს მიაყენებს კორპორაციას, ან შეუზღუდავს მას მოგების მიღებასა თუ უპირატესობას, რომ მისი კვალიფიკაცია და შესაძლებლობა სწორად გამოიყენოს ასეთი მოგების მისაღებად, ან მისცემს მას უფლებამოსილების გონივრულად და სამართლებრივად სწორად გამოყენების შესაძლებლობას. წესი, რომელიც განუყოფელ და უანგარო ერთგულების მოვალეობას მოითხოვს კორპორაციის მიმართ, ასევე მოითხოვს, რომ სახეზე არ იყოს მოვალეობა და საკუთარ თავთან დადებულ გარიგებას შორის ინტერესთა კონფლიქტი.⁷³

აღმოჩნდა, რომ ეს მოვალეობა ეკუთვნის ორივეს, როგორც კორპორაციას, ისე მის აქციონერებს და არ განიხილავს აქციონერთა ინტერესებს კორპორაციის ინტერესებისგან განცალკევებულად.⁷⁴ ერთგულების მოვალეობის სუბსიდიური (დაქვემდებარებული) ელემენტია ის, რომ დირექტორმა არ უნდა იმოქმედოს არაკეთილსინდისიერად, ე.ი. ის, რომ მათ „არ უნდა იმოქმედონ კომპანიის კეთილდღეობის მიღწევის ნამდვილი მიზნის გარდა სხვა მიზნით ან [ტრანზაქციის დროს] თუ ცნობილია, რომ გამოყენებადი პოზიტიური სამართალი დარღვევამდე მიიყვანს“.⁷⁵

2. წესების გამოყენება. დელავერის სამართალი ნამდვილად მინიმალისტურია გერმანული და გაერთიანებული სამეფოს სამართალთან შედარებით. ის გვათავაზობს მხოლოდ ერთ წესს, რომელიც ადგენს, რომ „გარიგება ან ტრანზაქცია კორპორაციასა და მის ერთ ან რამდენიმე დირექტორის შორის [ან იმ გაერთიანებასთან, რომელშიც ეს პირი მსახურობს როგორც დირექტორი ან ეკუთვნით მათ ეს გაერთიანება] დაცულია რაიმე ტიპის სხვა ინტერესისაგან თუ „მატერიალური ფაქტები“ მოცემულ ინტერესთან დაკავშირებით გახსნილია და ტრანზაქცია არის ან (1) დამტკიცებულია დამოუკიდებელ, დაუინტერესებელი დირექტორების ან აქციონერთა უმრავლესობის მიერ კეთილსინდისიერად, ან (2) სამართლიანია კორპო-

⁷¹ *Stone, ex rel. AmSouth Bancorporation v. Ritter*, 911 A 2d 362, 370 (2006), ციტირებულია: *Gutman v. Huang*, 823 A 2d 492, 506 შენიშვნა 34 (დელავერის სასამართლო 2003).

⁷² *Guth v. Loft, Inc.*, 5 A 2d 503, 510 (დელავერი 1939).

⁷³ *Guth v. Loft, Inc.*, 5 A 2d 503, 510 (დელავერი 1939).

⁷⁴ *Cede & Co. v. Technicol, Inc.*, 634 A 2d 345, 361 (დელავერი 1993) („კორპორაციის საუკეთესო ინტერესები და მისი აქციონერების ინტერესები. . . ფარავს ნებისმიერ ინტერესს, რომელიც დირექტორს აქვს“).

⁷⁵ *In Re the Walt Disney Company Derivative Litigation*, 907 A 2d 693, 753 (2005), ციტირებულია: *Gagliardi v. Trofoods International Inc.*, 683 A 2d 1049, 1051 შენიშვნა 2 (დელავერის სასამართლო 1996)(ხაზგასმულია ორიგინალში).

რაციისთვის, რომელიც ტრანზაქციის დადების ან ავტორიზების მომენტისთვის იყო ასეთი“.⁷⁶ მოდელური კანონი უფრო კომპლექსურ წესებს შეიცავს, მაგრამ მათი ეფექტი ფაქტიურად იგივეა: ინტერესის შესახებ ინფორმაციის გახსნილობა და დაუინტერესებელი დირექტორების მიერ მისი მოწონება ინტერესთა კონფლიქტს სანიტარიზაციას უკეთებს.⁷⁷ არც ერთი რეგულაცია არ შეიცავს დირექტორის ანაზღაურების, კორპორაციული შესაძლებლობის გამოყენების ან კორპორაციასთან სხვაგვარად კონკურენციაში შესვლის შესახებ რაიმე სპეციფიკურ დათქმას და დელავერის ზოგადი საკორპორაციო სამართალი პირდაპირ ამბობს, რომ „კორპორაციას შეუძლია ასესხოს, მისცეს თავდებობა ნებისმიერ ვალდებულებებზე ... ნებისმიერ მენეჯერსა თუ დაქირავებულს, რომელიც ამ კორპორაციის დირექტორია“.⁷⁸ აშშ-ის სამართალი ასეთი მაქსიმალური მოქნილობით დაწყებული, ტოვებს რა დირექტორს აბსოლუტურად თავისუფალ ფარგლებში კორპორაციასთან მსგავსი ხელშეკრულების დადების რეჟიმის დროს, ურთიერთობას ზღუდავს მხოლოდ ერთგულების მოვალეობიდან გამომდინარე ძირითადად *ex post* რეგულირებით. ასეთ სიტუაციაში ქცევის არსი გაანალიზებულია ბროუზის საქმეში, რომელიც ამავე თავშია წარმოდგენილი.

საკორპორაციო სამართლის სრული სურათის შექმნა მხოლოდ კორპორაციული რეგულაციებიდან გამომდინარე შეუძლებელია. თუ კომპანიის ფასიანი ქაღალდები განთავსებულია საჯარო ვაჭრობისთვის კაპიტალის ბაზარზე, სურათი გვეკარნახობს, რომ უფრო მეტად გაერთიანებული სამეფოს კომპანიაზე გავამახვილოთ ყურადღება. პირველი, ნებისმიერი ტრანზაქცია დირექტორსა და კომპანიას შორის, რომელიც აღემატება 120 000 ამერიკულ დოლარს, მაშინ ტრანზაქცია უნდა იქნეს გახსნილი აქციონერთა მორიგ საერთო კრებაზე.⁷⁹ მეორე, ბანკების გარდა, რომლებიც ჩვეულებრივად გასცემენ სესხებს, სხვა კომპანიამ შესაძლოა არასდროს მისცეს სესხი მენეჯერსა თუ დირექტორს.⁸⁰ მესამე, დირექტორის კომპენსაციის ყველა დეტალი უნდა ეცნობოთ აქციონერებს.⁸¹ მეოთხე, ევროპული წესებისგან განსხვავებით, რომლითაც შეზღუდულია ლისტინგში გატარებული კომპანიები, კომპანიის ფასიანი ქაღალდების ნებისმიერი ტიპის ნასყიდობის ხელშეკრულების დადება ინსაიდერული ინფორმაციის გამოყენებით დასჯადია, მიუხედავად იმისა, ეს კომპანია ლისტინგში გატარებულია თუ არა.⁸² ამგვარად, როდესაც ფედერალური საკორპორაციო სამართალი განიხილება შტატების საკორპორაციო სამართალთან ერთად, წესებზე დამყარებული რეგულაციები გერმანიისა და გაერთიანებული სამეფოს რეგულაციებთან შედარებადია.

3. სტანდარტების გამოყენება. აშშ-ის შტატის სასამართლოები ეყრდნობიან როგორც დელავერის ზოგად საკორპორაციო სამართალს, ისე მოდელურ კანონს, რომლებმაც (სასამართლოებმა) შეიმუშავეს ძირითად საქმეებში, ფაქტობრივი გარემოებებიდან გამომდინარე, ერთგულების მოვალეობის გამოყენებასთან დაკავშირებული კონკრეტული წესები. გამომდინარე იქიდან, რომ კორპორაციათა უმრავლესობა დელავერის შტატშია დაფუძნებული და გა-

⁷⁶ დელავერის ზოგადი საკორპორაციო სამართალი, § 144 (ა).

⁷⁷ მოდელური კანონი, §§ 8.60-8.62.

⁷⁸ დელავერის ზოგადი საკორპორაციო სამართალი, § 143.

⁷⁹ 17 ფედერალური რეგულაციების კოდექსი, § 240.14a-101, მე-6 პუნქტი (დ), 17 ფედერალური რეგულაციების კოდექსის § 229.404-თან კავშირში.

⁸⁰ ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონი, 1934, §13 (კ).

⁸¹ 17 ფედერალური რეგულაციების კოდექსი, § 240.14a-101, მე-8 პუნქტი, 17 ფედერალური რეგულაციების კოდექსის § 229.402-თან კავშირში.

⁸² 17 ფედერალური რეგულაციების კოდექსი, § 240.10b5-1.

მომდინარე დელავერის სასამართლოების ხარისხიდან, დელავერში გამოტანილი გადაწყვეტილებები უამრავი და ყველაზე კარგად ცნობილია. მიზეზი, რის გამოც უფრო მეტად ამ შტატის სასამართლოების აქტიურობაა განპირობებული, არის მოქნილი ტერმინოლოგია, მაგალითად, როგორც „სამართლიანი“, „გონივრული“, „ადეკვატური“ და „დაუინტერესებელია“. თუ დღის წესრიგში მდგომი ტრანზაქციის კონტექსტში, რომელშიც ერთ ან რამდენიმე დირექტორს აქვს გარკვეული ინტერესი, ხოლო კომპანია ვერ შეძლებს გადაწყვეტილების მიღების პროცესის სრულფასოვან წარმართვას სრული გახსნილობის რეჟიმითა და დაუინტერესებელი დირექტორების მხრიდან დამტკიცების კუთხით, შემდეგ სასამართლო შეამონმებს ტრანზაქცია ეკონომიკურად „სამართლიანი“ იყო თუ არა კორპორაციისთვის.⁸³ სუბსტანციურობის დადგენის ეს წესი არ შეიძლება დაყვანილ იქნეს წესამდე და უნდა დასაბუთდეს ნებისმიერი საქმიდან გამომდინარე კონკრეტულ გარემოებებზე დაყრდნობით. ამ ელემენტების გარკვეულწილად ბუნდოვანება მენეჯმენტს ახალისებს, რომ მათ გამოიყენონ გახსნილობისა და დაუინტერესებელი დირექტორების მიერ გადაწყვეტილების მიღების სტანდარტი იმისათვის, რომ თავი აარიდონ მათ მიმართ სამართალწარმოების დაწყებას გამჭვირვალობასთან დაკავშირებით. თუ ინტერესი ამით სანიტარიზებულია, მაშინ მიღებული გადაწყვეტილება სამეწარმეო მართლმსაჯულების წესის მიხედვით იქნება დაცული, რომელსაც ჩვენ მომდევნო თავში განვიხილავთ. მნიშვნელოვან გამჭვირვალობასა და მოკრძალებულ რეგულირებას შორის გარკვევა სამეწარმეო მართლმსაჯულების წესის მიხედვით „საშუალო ყურადღებიანობის“ წესზე გადის, რომელიც გამოიყენება ბორდის გადაწყვეტილების განხილვისას მტრული დაუფლების წინააღმდეგ ზომების მიღებასთან დაკავშირებით.⁸⁴ კონკრეტული საქმეებიდან გამომდინარე, რომელიც დელავერის სასამართლოების მიერ არის მიღებული, რომელიც ორივე „სამეწარმეო მართლმსაჯულების წესისა“ და „საშუალო ყურადღებიანობის“ წესს შორის არის მიღებული და აანალიზებს სამართლიანობის კრიტერიუმებს დეტალურად, გარკვეულწილად უცხოა გერმანული და გაერთიანებული სამეფოს სამართლებრივი სისტემებისთვის. რამდენიმე მნიშვნელოვანი სასამართლო საქმე შეიძლება იხილოთ მე-13 და 25-ე თავებში. გერმანიისა და გაერთიანებული სამეფოსგან განსხვავებით, დელავერის სამართალი ნებას რთავს კომპანიას დირექტორის გულმოდგინე ხელმძღვანელობის მოვალეობის ინდემნიფიკაცია გააკეთოს, მაგრამ დაუშვებლად ცნობს ინდემნიფიკაციის ინსტიტუტის გამოყენებას ერთგულების მოვალეობის დარღვევის არსებობისას.⁸⁵ ნებისმიერ შემთხვევაში, ისევე როგორც დანარჩენ ორ იურისდიქციაში, აქაც დირექტორისა და მენეჯერის დაზღვევის ინსტიტუტი აქტიურად შეიძლება იქნეს გამოყენებული დირექტორის ფიდუციური მოვალეობის დარღვევის შედეგად წარმოშობილი ხარჯების დასაფარად, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც ხელმძღვანელი პირის მხრიდან განზრახ ქმედებით დაირღვა ფიდუციური მოვალეობა.

⁸³ *Weinberger v. UOP Inc.*, 457 A 2d 701, 711 (დელავერი 1983).

⁸⁴ *Unocal Corp. V. Mesa Petroleum*, 493 A 2d 946 (დელავერი 1985).

⁸⁵ დელავერის ზოგადი საკორპორაციო სამართალი, § 102(ბ)(7).

თამარ ებრალიძე*

ვინც არ გავიწყდება

პროფესორი მიხეილ კეკელია უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტთა ბევრი თაობის გამორჩეულად საყვარელი ლექტორი იყო. ამის მიზეზი, გარდა ბრწყინვალე ლექციებისა, სტუდენტებისადმი მისი საოცრად თბილი დამოკიდებულება და გულისხმიერება გახლდათ.

მახსენდება პირველი შეხვედრა ბატონ მიხეილთან. უნივერსიტეტის პირველი კორპუსი, მაშინდელი 105-ე აუდიტორია. პირველკურსელი სტუდენტები ქართული სამართლის ისტორიის ლექტორს ველოდებით. აუდიტორიაში შემოვიდა მაღალი, ძალიან მოხდენილი, ღიმილ-დაფენილი კაცი. პირველი შთაბეჭდილება პროფესორის უზადო გარეგნობამ მოახდინა, სულ ცოტა ხანში კი ჩვენს წინ იდგა „ტკბილად მოუბარი“, თბილი და მამასავით მოსიყვარულე ადამიანი. მისი თვალები საოცარ სიკეთეს და თითოეული ჩვენგანის მიმართ სიყვარულს ასხივებდა. სანამ ლექციას დაიწყებდა, გვაუწყა, რომ ჩვენი კურსის კურატორი იყო – „გუშინდელი მოსწავლეები ხართ და მე თქვენი კლასის დამრიგებელი ვიქნებიო. თუ რაიმე პრობლემა გექნებათ, შეგიძლიათ მომმართოთ და ვეცდები დაგეხმაროთ“. ამის თქმა იყო და ერთმანეთის მიყოლებით წამოიშალნენ რეგიონებიდან ჩამოსული სტუდენტები, რომელთაც უბინაობა აწუხებდათ და სტუდენტულ ქალაქში მოწყობა სურდათ. ბატონი მიხეილი ყველას ყურადღებით უსმენდა და გულმოდგინედ იწერდა მათ მონაცემებს. შესვენებაზე სტუდენტები თავისთან მიიხმო საკითხების დასაზუსტებლად და დახმარება აღუთქვა, რაც შეასრულა კიდევ. შემდგომში, ლექციის დაწყებამდე, ჯერ ამ სტუდენტებს მოიკითხავდა, აინტერესებდა, როგორ მოეწყვნენ, დახმარება ხომ არ სჭირდებოდათ. დღემდე სიყვარულით ვიხსენებთ ბატონი მიხეილის ზრუნვასა და სიკეთეს.

როგორი შეყვარებული იყო თავის დარგზე! ლექციებს გატაცებით, ერთგვარი აზარტით კითხულობდა. ქართული სამართლის ძეგლებზე საუბრისას საინტერესოდ გადმოგვცემდა იმ პერიოდის საქართველოს ისტორიის ცალკეულ ეპიზოდებს. ჩემი თაობა განებივრებული იყო დიდებული ლექტორებით. იურიდიულ ფაკულტეტზე სამართლის აღიარებულ კორიფეთა მთელი პლეადა მოღვაწეობდა. ამ თანავარსკვლავედში ბატონ მიხეილს ღირსეული ადგილი ეკავა. ლექციაზე ბოლომდე იხარჯებოდა. ქართულ სიდარბაისლესთან ჰარმონიულად შერწყმული შინაგანი კულტურა, ღრმა წიგნიერება, ინტელექტი და მჭერმეტყველების ნიჭი მსმენელზე წარუშლელ კვალს ტოვებდა. მისი ყველა ლექცია იმ საუკუნეებში დაუვინყარი მოგზაურობა იყო, რომლებზეც ასე გატაცებით საუბრობდა. ჩვენ ვგრძობდით ლექტორის სიყვარულს, გულისხმიერებას და სიყვარულითვე ვპასუხობდით.

ერთხელ სახლში, მშობლებთან მოვეყევი, როგორი კეთილი და მზრუნველი კურსის კურატორი გვყავდა. აღმოჩნდა, რომ თურმე ბატონი მიხეილი წლების წინ იმ რაიონის პროკურორი ყოფილა, სადაც მე სკოლა დავამთავრე. მას ლანჩხუთში დღემდე დიდი სიყვარულითა და პატივისცემით იხსენებენ. „პატიოსანი“, „წესიერი“, „სამართლიანი“, „გულისხმიერი“ – ეს ის სიტყვებია, რომლებსაც მასზე საუბრისას წარმოთქვამენ. სამწუხაროდ, იმ დროს საკმაოდ იშ-

* სამართლის დოქტორი, საქართველოს საერთაშორისო უნივერსიტეტის პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის თინათინ წერეთლის სახელობის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი.

ვიათი იყო ძალოვანი სტრუქტურის წარმომადგენლის მიმართ საზოგადოების ასეთი თბილი დამოკიდებულება. ნათქვამია, სანთელ-საკმეველი თავის გზას არ დაკარგავსო. ხალხს ვერაფერს გამოაპარებ. ის ბრძენია და ყველაფერი იცის. ყველგან, სადაც ბატონ მიხეილს უმუშავია, ახსოვთ მისი პატიოსნება, სამართლიანობა, ადამიანებისა და თავისი საქმისადმი სიყვარული.

მეხუთე კურსზე იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტები პოლიციასა (მაშინდელი მილიცია) და პროკურატურაში პრაქტიკის გასაცნობად გაგვავზავნეს. მე პრაქტიკას ჩემს რაიონში გავდიოდი. ბატონი მიხეილი მოავლინეს უნივერსიტეტიდან პრაქტიკანტი სტუდენტების შესამოწმებლად და ამბის მოსაკითხად. უნდა გენახათ, როგორი სიყვარულით ხვდებოდნენ და ეხვეოდნენ თანამშრომლები, პროკურორითა და მილიციის უფროსით დაწყებული, უბრალო ტექნიკური პერსონალით დამთავრებული. ჩემთვის, ოცი წლის სტუდენტისთვის, ცოტა უჩვეულოც კი იყო იმის ხილვა, რომ ასეთ მკაცრ და პირქუშ დაწესებულებებში ამხელა სითბო და სიყვარული შეძლებიათ. ბატონმა მიხეილმა ყველა კაბინეტი ჩამოიარა, ყველას მოეფერა. მახსოვს, პროკურატურაში მბეჭდავი ქალბატონი ვერ ნახა, მაშინ არ იყო ადგილზე. ხანდაზმული ქალბატონი ბრძანდებოდა, რომელიც წლების განმავლობაში ამ დაწესებულებაში მუშაობდა. ქეთო აქ აღარ მუშაობსო? – იკითხა. როცა გაიგო, რომ დროებით გასული იყო, წასვლის წინ მის სანახავად შემოიარა და მისთვის ჩვეული გულისხმიერებით მოიკითხა.

უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტში დავინწყე მუშაობა. ბატონი მიხეილი იქაც მუშაობდა. რა დამავიწყებს მის თბილ შეხვედრას, როცა დერეფანში დამინახა და გულში ჩამიკრა, ლანჩხუთის ამბები გამომკითხა, სიყვარულით მოიკითხა ყველანი – პროკურატურის, პოლიციის, სამართლოს თანამშრომლები.

მახსენდება უნივერსიტეტის დამთავრების 20 წლისადმი მიძღვნილი ბანკეტი. ბატონი მიხეილი სადღეგრძელოს წარმოთქვამდა. პროფესორი მინდია უგრეხელიძე ყურადღებით უსმენდა. რომ დაამთავრა, ბატონი მინდია ეუბნება – „ბატონო მიხეილ, როგორ მოგიხდებოდათ ჩოხა, თეთრი ჩოხა“. მართლაც, დიდებული სანახავი იქნებოდა თეთრ ჩოხა-ახალუხში გამოწყობილი მიხეილ კეკელია. ალბათ, ასე გამოიყურებოდნენ საუკუნეების წინ ჩვენი სამართლის წიგნთა შემოქმედნი, ასე დარბაისლურად მეტყველებდნენ და ბჭობდნენ ჩვენი წინაპრები მეფეთა დარბაზობებზე. თითქოს, ბატონ მიხეილზე ბრძანა დიდმა პოეტმა: „მაღალი, უხვი, მდაბალი“... „კვლა მოუბარი წყლიანი“... „მოსამართლე და მოწყალე, მორჭმული, გამგებიანი“.

მშვიდად განისვენეთ ბატონო მიხეილ. თქვენი კეთილი საქმეები იმქვეყნადაც გზას გაგინათებთ. თქვენს სახელსა და ღვაწლს დავინწყება არ უწერია. „არ დავინწყება მოყვრისა“ ხომ ქართველებს ძვალსა და რბილში გვაქვს გამჯდარი. ამის ნათელი დადასტურება ეს კრებულიცაა.

გამოცემაზე მუშაობდნენ:

ნინო ვაჩეიშვილი

ხათუთა ბადრიძე

მარიამ ებრაღიძე

ნათია ჩიტაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

0128 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 1
1, Ilia Tchavtchavadze Ave., Tbilisi 0128
Tel 995(32) 225 04 84, 6284/6279
<https://www.tsu.ge/ka/publishing-house>

გიორგი ქირია

დიფამაცია როგორც მიუღებელი შემოსავალი

გვანცა ხასია

ტურისტული პაკეტის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე უსაფრთხოების ნორმების დაცვაზე პასუხისმგებელი სუბიექტი

ლავრენტი მალლაკელიძე

განმეორებით გასამართლებისა და მსჯავრდების აკრძალვის (ne bis in idem) პრინციპის გამოყენება ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა და ეროვნული სასამართლოების პრაქტიკაში

სოფიო ლასარეიშვილი

ფარული საგამოძიებო მოქმედებების განხორციელების ვადა, როგორც პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებაში ჩარევის ინტენსივობის განმსაზღვრელი კრიტერიუმი

ანზორ მახარაძე

დაზარალებულის ვიქტიმურობის პრობლემები სასამართლო განხილვის ეტაპზე

ლევან ძნელაძე

ორგანიზებული დანაშაული, როგორც თანამედროვე პერიოდის ტრანსნაციონალური საფრთხე

ნინო მონასელიძე

პერსონალური მონაცემების სახიფათო გავრცელება და თანმდევი სამართლებრივი შედეგები

პაატა ტურავა, გვანცა ვარამაშვილი

ასოცირების შეთანხმება, როგორც ქართული გარემოს დაცვის სამართლის ჰარმონიზაციის პროცესი

ხათუნა ლორია, თათია ბარაქაძე

სასამართლოს მიერ სადავო საკითხის გადაუწყვეტლად ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ბათილად ცნობა და ახალი აქტის გამოცემის დავალება – დაინტერესებული პირის უფლების დაცვის ეფექტური საშუალება?

შალვა ყიფშიძე

სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა, როგორც განსაკუთრებული მნიშვნელობის რესურსი და მისი პრივატიზების პრაქტიკული ასპექტები

მარიამ ბერბიჭაშვილი

გასაჩივრებული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მოქმედების შეჩერებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების პრობლემური საკითხები, ადმინისტრაციულ და სამოქალაქო სამართალწარმოებაში დადგენილი სტანდარტების ურთიერთგამიჯვნის ძირითადი ასპექტები

კონსტანტინე კორკელია

ბუნებრივი კატაკლიზმების თავიდან აცილების მარეგულირებელი კანონმდებლობა და პრაქტიკა საქართველოში და მათი შესაბამისობა ადამიანის უფლებათა ევროპულ სტანდარტებთან

ლია აბლოთია

სპეციალიზებული სასამართლოების შექმნის თავისებურებები

ნანა დვალაძე

საქართველოსა და ამერიკის შეერთებულტატებს შორის ექსტრადიციის შესახებ ხელშეკრულება – სამართლებრივი ანალიზი და აღსრულებასთან დაკავშირებული პერსპექტივები

მარინა ლონდარიძე

გამოხატვის თავისუფლების არსი დემოკრატიულად მართულ სახელმწიფოში

ანდრეას კანი, დევიდ კ. დონალდი, გიორგი მახარობლიშვილი (მთარგმნელი)

სასამართლოს მიერ სადავო საკითხის გადაუწყვეტლად ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ბათილად ცნობა და ახალი აქტის გამოცემის დავალება – დაინტერესებული პირის უფლების დაცვის ეფექტური საშუალება?

თამარ ებრაღიძე

ვინც არ გავიწყდება